UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY

P
Skan Lit
S
I'

SKÍRNIR

TÍMARIT HINS ÍSLENZKA BÓKMENTAFÉLAGS

LXXXVIII. ÁR

RITSTJÓRI:
GUÐM. FINNBOGASON
DR. PHIL.

143069
19/6/17

REYKJAVÍK
ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJA — MCMXIV

PT
7351
S5
ár 88-89

Efnisskrá.

Frontispiece.

Steingrímur Thorsteinsson.

Kvæði Steingríms Thorsteinssonar eru sannnefnd sólarljóð. »Sól eg sá« — hefði vel mátt vera einkunnarorð hans og æfisaga. Hver sem blaðar í kvæðabók hans mun fljótt ganga úr skugga um þetta. Sólin skín þar nálega á hverju blaði, að minsta kosti veit skáldið alt af hvað henni líður, og getur þess við og við hve hátt hún er á lofti. Ef hún felur sig lengi, verður hann óþolinmóður:

„Nú hef eg svo lengi mátt sakna þín, sól!
Eg særi þig, komdu með ljós, yl og gleði“

Ekkert fekk honum slíks unaðar sem það að lesa þær rúnir sem sólin skrifaði á láð og lög, eða virða fyrir sér og dást að því hvernig hún roðar og gyllir skýin. Enginn var oftar en hann á verði, ef von var á fögru sólarlagi, og þegar það gafst, var hann hugfanginn og glaður eins og barn. Það var eins og hann væri þá í kirkju, svo mikil helgilotning skein af andliti hans. Fegri »sólkveðju«, innfjálgari kvöldsálm til sólarinnar, en »Dagur er liðinn, dögg skín um völlinn«, held eg ekki að neitt íslenzkt skáld hafi ort. Hann elskaði ljósið, hugsaði í því og dreymdi í því. Skammdegismyrkrið varð auðvitað á leið hans eins og okkar hinna — þá elfu verðum við allir að ríða — en hann horfði þá á »sólskinsbakkann hinumegin«, og vel lýsa þær honum, vísurnar þær arna:

„Því svartar sem skyggir vor skammdegis neyð,
Þess skærara brosir vor júnísól heið;
Nú skín hún á frónið vort fátækt og kalt
Og fegurðar gullblæjum sveipar hún alt.

Á ströndunum frammi, þá værð er um ver,
Þar vil eg í ljósinu dreyma með þér,
Þinn Jóns-vökudrauminn við svefnlausa sól,
Er svífur um miðnótt við norðurhafs ból.

Hann vill dreyma í ljósinu með ættlandi sínu. Ættjarðarljóð hans eru slíkir sólskinsdraumar. Þúsundárahátíð Íslands var fyrir honum »þúsund ára sólhvörf«, fortíð þjóðarinnar og framtíð voru kvöld- og morgunroði:

Hvert leiftrar, Ísland! ljóma glys
Ljóshvítum jöklum á?
Er það gullaldar aftanblys?
Er það þíns morguns brá?
Hvorttveggja hygst eg sjá,
Sem þá um sumar kvöld við morgun minnist.

Eða tökum þessar alkunnu vísur úr »Vorhvöt«:

Nú vakna þú, Ísland! við vonsælan glaum
Af vorbylgjum tímans á djúpi;
Byrg eyrun ei lengur fyr aldanna straum,
En aflèttu deyfðanna hjúpi
Og drag þér af augum hvert dapurlegt ský,
Sem dylur þér heiminn og fremdarljós ný.

Og enninu snjófgu til ljóshæða lyft
Og líttu sem örninn mót sólu.

Hann sér andlegt líf þjóðarinnar í geislagliti kvöld- og morgunroðans, hann heyrir í ölduhljóðinu vorglaum vonanna og skýin verða eins og móða á augunum. Hann skynjar fyrir landið og þjóðina í senn, og honum finst jafnvel jökullinn geta roðnað fyrir sumt sem á dagana hefir drifið:

Sú var tíð, er sneypu fyrir marga
Snjór á jöklum roðna hefði mátt.

Allur kveðskapur Steingríms ber blæ af því, hve ljósnæmur hann var. Náttúrukvæðin verða flest vor og sumarkvæði. Yfir landinu er þar alt af heiður og hreinn svipur, að minsta kosti sér hann ávalt sól í gegn um

skúrirnar, er þær koma yfir. Alt sem hann ann baðast í ljósi og yl, eða fær líkingu af því:

Hvað sveimar að mér svo sætt og hlýtt
sem sólskinsmorgun á vori?

Og þegar unnustan roðnar, þá er það:

eins og þá roðnandi sólarlag syrgir
sumardag langan og fagran, er rann.

Steingrímur elskaði þó mest hið milda ljós, geislana »sem verma en eigi brenna«, morgunljósið, kvöldljósið, tunglsbirtuna, stjörnuskinið. Sólarlagskvæðin hans eru yndislega þýð og friðarblíð, og ekki finst mér meira tunglskin í öðrum kvæðum en sumum þeim sem hann hefir kveðið. Eg tek til dæmis þetta erindi:

Máninn ofar mænir
Mjallbrún austurfjalla,
Ljúfur lognmar yfir
Leiðir silfurbreiðu.
Veggberg varpa skuggum,
Vogar kyrrir loga,
Lít eg ljósálfa vetrar
Leika' á geislum bleikum.

Síðasta frumkveðið kvæði hans held eg sé »Í tunglsljósi« (Skírnir 1912, bls. 64).

Ást Steingríms á landinu var djúp og barnslega blíð, enda hafði hann yndi af að lýsa því frá öllum þess björtustu og hlýustu hliðum. Svo fjölbreyttar eru lýsingar hans, að Poestion hefir úr bók sinni um hann gert heila myndabók af Íslandi. Hann er ekki myndauðugur, hefir fáar samlíkingar, en orð hans eru úrvalsorð, sem eflaust hafa oft kostað hann langa leit. »Hátturinn« er sjaldan léttur, hávær eða hrynjandi, en persónulegur og auðþektur frá annara skálda — og djúp undiraldan. Og þótt yrkisefnið sé oft nálega hið sama upp aftur og aftur, þá verður ekki úr því endurtekning, því innileikinn, lífið í líðandi stund gefur því nýjan og nýjan blæ. Þegar Steingrímur lýsir

landinu, þá er eins og hann standi á fögrum sjónarhól með góðum vin og bendi á það sem fyrir augað ber. Lýsingar hans eru runnar úr sama djúpi og hin einföldu en ódauðlegu orð Gunnars á Hlíðarenda: »Fögr er hlíðin, svá at mér hefir hon aldri jafnfögr sýnzt — bleikir akrar, en slegin tún«. Lesi menn t. d. hið inndæla kvæði: »Man eg grænar grundir«, og gái að þeim innileik sem liggur í orðbragði kvæðisins og andardrætti. Líkt er um »Snæfellsjökul«. Ein endurminningin um bernskustöðvarnar rekur aðra, skýr og lifandi, og þar kemur þetta:

Ei þar sungu svanir,
En sjófugl bjargs í tó,
Og hrafnar hrævum vanir,
Í holti refur gó;
Sætt á kvöldum sumars þó
Lét í eyrum lóukvak
Í lyngi vöxnum mó.

Hann getur ekki gleymt því, að svanina — yndið hans og uppáhald — vantaði þarna, og hann afsakar sjófuglagargið, hrafnakrunkið og tóugaggið, með því að minna á blessað lóukvakið. Þetta er líkt honum.

Þegar Steingrímur kveður um sögustaði, svo sem Gilsbakka eða Hvalfjörð, ráða söguminningar og örnefni að nokkru leyti skynjan hans og meðferð. Einhvern tíma sagði hann mér, að fyrsti vísir Gilsbakkaljóða hefði verið þetta erindi:

Hér streymir úrsvöl, undurtær
Að ofan jökulkylja,
En neðan ilmsæll birkiblær
Úr brekkum skógargilja,
Og mætast svo á miðri leið,
Hið mjúka blandast stríðu,
Sem manndómshreystin minnist heið
Við meyjar hreina blíðu.

Endurminningin um Gunnlaug og Helgu kemur þarna fram í líkingunni. Skáldinu er eins og finni hann eiminn af sálum þeirra í blænum. Sú endurminning fær aftur mynd, þegar hann sér bjarktrén seilast hvort til annars yfir gljúfrið —

sem þau er yfir örlögstraum
í elsku takast höndum.

Og lýsingin á héraðinu hefir orðið auðugri og dýpri einmitt við það, að skáldið hefir líka skynjað það með augum og eyrum Gunnlaugs bæði þegar hann stóð

í þessum hlíðum, hrifinn ást,
á heiðnum aftni kyrrum

og síðar, þegar hann

sá ei framar sælan dag
und salnum dimmra fjalla.

Þau verða fá skáldin sem gera söguminningarnar betur samróma við söng náttúrunnar, en Steingrímur í Gilsbakkaljóðum.

Eg held að Steingrímur hafi búið til orðið »blíðskáld«. Hann var sjálfur blíðskáld, barnslega hlýr og innilegur. Sum ljóðin hans eru eins og andvari, er ber með sér ilm af blíðri þrá og söknuði. »Hvert svífið þér svanir af ströndu«, er eitt af þeim kvæðum, og svo eru sum ástakvæðin eða ástaminningarnar, t. d. »Skógarsjónin«, sem mér finst alt af vera eitt hið fegursta kvæði. Fáir hafa kveðið af meiri lotningu fyrir kvenlegri æskufegurð, og mikil umhyggjusemi er í þessu:

Þá ljósu tjörn þess láns eg bað að njóta,
Að lengi meyjan fagra sæti þar,
Og morgunvindinn bað eg, ei að brjóta
Hið bjarta gler, sem hennar ímynd bar.

Leitun er á fegri orðum um stúlku en vísunni:

Helgast það sem horfir á
Þitt himinfagra auga,
Synd í lindum sjóna blá
Sig mætti hreina lauga.

Og elskuleg er gletnin í vísunum: »Verndi þig englar«. En hann gat líka lýst vonbrigðum og söknuði: »Æfilangt þinn skuggi mun hvíla' á minni sál«, býst eg við að lifi meðan konur bregðast mönnum.

Forfeður vorir, er sögurnar rituðu, lýstu mönnum með nokkrum vel völdum orðum. Um Njál er sagt að hann var »vitr ok forspár, heilráðr ok góðgjarn, hógværr ok

drenglyndr, langsýnn ok langminnigr». Þessi orð má vel heimfæra til Steíngríms. Hann var vitur og forspár, því hann sá og sagði þau lífssannindi sem eftir mun ganga og mörg hans orð eru spakmæli sem ekki verða steypt upp aftur og jafnan verða gjaldgeng mynt, eins og þetta:

Og jafnvel úr blekkjunum sjóða má sverð
Í sannleiks og frelsisins þjónustugerð.

Stökurnar, þar sem hann grípur á einhverjum galla eða meinloku mannanna, eru og alkunnar. Hún er t. d. ekki ónýt þessi:

Lastaranum líkar ei neitt,
Lætur hann ganga róginn;
Finni hann laufblað fölnað eitt,
Þá fordæmir hann skóginn.

Heilráður var hann og góðgjarn. Þjóð vor má vel fara eftir þeim ráðum sem hann hefir gefið henni i hvataljóðum sínum, og engum mun farnast illa af því að festa sér í hug þessi orð:

Trúðu' á tvent í heimi,
Tign sem hæsta ber,
Guð í alheims geimi,
Guð í sjálfum þér.

Afl hver á að reyna,
Afl sem hefir þáð;
Sú er sælan eina,
Sem að fæst með dáð.

Líf er herför ljóssins,
Líf er andans stríð;
Sæk til sigurhróssins,
Svo er æfin fríð.

Í þessum erindum er fólgin trúarjátning hans og lífsskoðun.

Hann var hógværr og drenglyndur. Það kemur fram í lotningu hans fyrir því sem fagurt var, hreint og göfugt, og í yfirlætisleysi hans. Þau eru sjaldan að gera ráð fyrir því, skáldin, að ljóðin þeirra gleymist, en Steingrímur byrjaði vísu svona:

Oss þá hin græna geymir fold
Og gleymt er þetta ljóð,
Þá fegri mun vor fósturmold
Og frjálsari vor þjóð.

Yfir því gladdist hann, því honum var yndi að starfa í víngarði þjóðar sinnar, þó hún kynni að gleyma honum, og hann elskaði nýgræðinginn.

Og hann var langsýnn og langminnugur, því hann ferðaðist dag hvern í heimi bókmentanna, fornra og nýrra. Hugur hans var ekki bundinn af þeim kotungsskap er hann sá í kringum sig, hann hafði aldrei »asklok fyrir himin«, og hann lét ekki kuldann og élin að utan kæla í sér hjartað eða loka augum sálar sinnar. Hann kvað:

Vér eigum sumar innra fyrir andann,
Þá ytra herðir frost og kyngir snjó.

Í því sumri dvaldi hann, og úr sólskinslöndum heimsbókmentanna hefir hann fært þjóð sinni mikið blíðviðri. Eg á þar við þýðingarnar hans. Þær eru ekki lítið þrekvirki. Fyrst öll kvæðin sem hann hefir þýtt eftir mörg beztu skáld heimsins. Hve mikið verk það er, mundi bezt sjást, er þau kvæði væru komin saman í eina bók. Eg hygg það yrðu að mista kosti ein tvö bindi á stærð við ljóðabókina hans. Hann ætlaði, ef honum hefði enzt aldur til, að verja æfikvöldi sínu meðal annars til þess að safna ljóðaþýðingum sínum og gefa þær út. Og það er verk sem skylt er að vinna sem allra fyrst. Þar er mikill andans auður saman kominn; margir Íslendingar mundu þar finna sín uppáhaldskvæði og margar af þýðingunum eru listaverk. Allar bera þær vott um elju og vandvirkni þýðandans, viðleitni hans að skila óbrjálaðri hugsun höfundarins í fögrum íslenzkum búningi.

Þýðingar Steingríms í óbundnu máli eru mörg bindi og stór, ef alt er samanlagt: Þúsund og ein nótt, Saga hinna tíu ráðgjafa, Sakúntala, Sawitri, Nal og Damajanti, Pílagrímur ástarinnar, Undína, Þöglar ástir, Róbinson Krúsóe, Æfintýri Andersens, Lear konungur, Dæmisögur Esóps, Goðafræði Stolls, þýðingarnar í Nýrri sumargjöf,

Iðunni og víðar, prentaðar og óprentaðar þýðingar á verkum forngrískra höfunda o. fl. o. fl. Þegar þetta er lagt við ljóðin hans, kenslubækurnar sem hann samdi og ýmsar greinar sem hann ritaði í tímarit og blöð, þá er það aðdáanlegt hve miklu hann hefir afkastað í hjáverkum við þreytandi kenslustörf. En þetta verk var sprottið af ást hans og aðdáun á því sem honum þótti fagurt og merkilegt í bókmentunum og löngun til að gera aðra hluttakandi í því með sér. Hann hafði gaman af að þýða og var óþreytandi að leita að fögrum og smellnum íslenzkum orðum og mynda ný. Hann hefir fært mörg slík orð inn í orðabækur þær er hann notaði og að sjálfsögðu verða eign Landsbókasafnsins. Málið hans er hvorttveggja í senn auðugt og tilgerðarlaust, og víða yndislega þýtt og fagurt. Eg veit ekki hver hefði átt að þýða t. d. Úndínu eða Lear betur en hann gerði. Valið á ritum þeim er hann þýddi sýnir smekk hans. Af öllum tegundum skáldskapar hafa æfintýrin í hverskonar myndum verið honum hjartfólgnust. Æfintýrin eru einskonar morgunroði skáldskaparins, draumkendur leikur ímyndunaraflsins, er gyllir hin »harðmóðgu ský« veruleikans og gefur þeim nýjan og nýjan svip, meðan sól lífsreynslunnar dottar að fjallabaki. Þeim fagra leik unni Steingrímur.

Því lengur sem eg hugsa um það, því meira skarð finst mér væri ófylt í bókmentum vorum, ef Steingrímur hefði ekki að þeim starfað, því dauflegri finst mér að æska margra unglinga yrði. Eg dæmi þar reyndar af sjálfum mér, því þegar eg lít yfir æskuárin og fer að rifja upp það sem eg man af því sem hefir hrifið mig og vermt í æsku, þá verða verkin hans hvað eftir annað fyrir mér eins og ljósblettir, sem hugurinn staðnæmist við. Eg man enn hvernig hver sú bók leit út, sem eg komst yfir frá hans hendi, og það er bjart yfir þeim öllum. »Undína« var fyrst, og aldrei hefir mér fundist nein kona fremur eiga skilið að eiga ódauðlega sál, en hún. Þegar eg löngu síðar gætti fjár með öðrum dreng í leysingum á vordegi, þá var það rifrildi af »Þúsund og einni nótt«

sem við höfðum hitann úr. Í gili einu, þar sem lækur hafði þitt frá sér háa snjóhvelfingu, sátum við hvor á sínum steini og lásum upphátt hvor fyrir annan til skiftis. Og ekki hefir soldáninn sjálfur óðfúsari teigað þær sögur af vörum Scheherasade, en við, og enn finst mér seitlið í læknum vera yndislegt undirspil. — »Axel« kunni ung vinnukona á heimilinu utan bókar að mestu og hafði stundum upp fyrir mér í rökkrinu. Skelfing fanst mér það fallegt og mikið þótti mér vænt um stúlkuna fyrir að kunna kvæðið. Seinna komst eg yfir skrifað eintak og þóttist þá ríkur, en skifti því svo síðar við gamlan mann sem átti »Axel« prentaðan. Eg var þá að læra undir skóla og setti hann það upp, að eg gæfi honum í milli fyrstu bókina sem eg skrifaði sjálfur! Og einhverja sögu eiga allar hinar bækurnar eftir Steingrím í endurminningunni, þó eg reki það ekki hér. Hann var það líka sem átti langflest ljóðin í sönghefttunum hans Jónasar Helgasonar, sem komu eins og vorfuglar með söng út um sveitirnar. Auðvelt er að sanna, að ekkert íslenzkt skáld er sungið jafnmikið og Steingrímur.

Eg býst við að margir hafi svipaðar sögur að segja og hafi tekið undir með skáldinu Stephani G. Stephanssyni:

Daprari mun dagsins sól
Daginn þann mér reynast,
Sem eg veit á vorsins hól
Vantar Steingrím seinast.

Steingrím Thorsteinsson dreymdi eina nótt í desembermánuði 1912, að hann væri að lesa í bók, sem honum fanst hálft í hvoru vera eitthvert æfintýr eftir sjálfan sig. Þegar hann vaknaði, mundi hann þetta:

Ró, ró, ró syngur himininn heiður.
Ró, ró, ró syngur foldin fríða.
Ró, ró, ró syngur hafið spegilfagurt.
Ró, ró, ró syngur kvöldið með gullskýjunum í vestrinu
Ró, ró, ró syngur hjartað í mér sjálfum.
Ró, ró, ró! Amen!

Það er eins og barnslegur lofsöngur um kvöldfriðinn, eða draumborin drög að kvæði um sólarlagið. Var það ekki kveðja hreinnar sálar, sem borið hafði þjóð sinni ljós og yl?

Æfistarf hans var fagurt, andlátið bjart. Og það hygg eg, að mörg óspilt sál muni í huga sér ávarpa hann þeim orðum er hann í einu af síðustu kvæðum sínum leggur í munn ungrar stúlku. Hún situr á fögrum sumarmorgni í birkihlíðinni, með ljóðakver á knjánum, og segir hugfangin um skáldið sem hún er að lesa:

Þú býr í ljósi, lit og hljóm,
Þú leikur kringum dalablóm
Og blessar blómgan viðinn.
Hver lækur, sem um lautu fer,
Mér ljóðar enn með hreim frá þér,
Eins sætt, þó sértu liðinn.

Guðm. Finnbogason.

Svissarinn.

Eftir *J. C. Hauch.*

»Ég kveð þig gamla kona! ég fara hlýt þér frá
Til Frakkaveldis sjóla — svo dýrðlegt land hann á.

»Af gullnum kerum drekka hans hirðmenn vín að vanda
og verðir hans ið sama, við hallardyr er standa.

»Hann gull á bæði og gersemar og gnægð af perlum fríðum,
Það gefur hann þeim rekkum, er honum vinna í stríðum«.

— »Æ, Hugi! ef gulls þú aflar á annarlegri fold,
Það aura hnoss er fánýtt sem hin svartasta mold —

»Hin svartasta mold undir sumargrænni lind[1])
Og síkviklát erlan, er flöktir yfir grind«.

— »Æ, móðir! erlan kvika, hún flögrar út og inn,
Hún elskar sína vængi og hatar frostél stinn.

»Og allir fuglar smáir, sem eygra um auðan geim,
Þeim enginn vísar leiðir og samt þeir rata heim«.

— Svo fór hann til Frakklands og fylkis trúr varð maður,
Hann fullnóg hlaut gullið, en var þó sjaldan glaður.

Á vetrum hann stundi, á vötnum ís er lá,
Og vængja til heimflugs hann óskaði sér þá.

Oft horfir hann á sumrin, er hlýjum andar vind,
Svo hugsandi og hljóður á sumargræna lind.

— »Heyr, lítil léttkvik erla! ég leit þig víst eitt sinn,
Þar handan fyrir fjöllin og féll vel söngur þinn.

---

[1]) linditré

Svo kvik með koll og stélið þú kvakaðir til mín,
Og ei til kaups né útföl voru ástljúf kvæðin þín.

Þú vendist ótt með vingsi og vattst svo ofan þér,
Ef hverfurðu heim að ári, þá heilsaðu frá mér«. —

— »Eg þaðan flaug og þangað og söng á lind mitt lag,
Þar undir víf sat aldrað, er ei sá glaðan dag.

Eg þaðan flaug og þangað, er annað ár var liðið,
Og andaða eg inn sá borna þá öldnu' um sáluhliðið«.

Hið næsta vor með kóngum hófst styr og stáladríf,
Sú stórrimman krafði margs ungs manns líf.

Við hlíðarætur Alpa þeir hraustu skarar finnast,
Inar hervönu lensur í dreyra vildu brynnast.

Þar fölvir hnigu stríðsmenn sem hlynslauf hausts í gjóst,
Þar hneig og Svissinn ungi með gegnumstungið brjóst.

Í sólroð rak smalinn sín yxn upp Alpa rið,
Í Alpahornið blæs hann, þá raknar Hugi við.

Og annað sinn blés smalinn, þá brosti Hugi blítt:
»Nú bar að eyrum hljóðið, sem hugsaði' eg um svo títt«.

Og þriðja sinn blés smalinn, þá sjónir brustu beim:
»Nú bregzt mér það ekki, að eg er kominn heim«.

Stgr. Thorsteinsson
þýddi í júnílok 1913 og mun
það vera síðasta þýðingin hans.

Fyrsta utanför min.

Úr „Söguköflum af sjálfum mér“.

Eg sigldi um haustið 1856 með jakt okkar; var skipstjórinn gamall maður, kjarklaus og huglítill. Við höfðum harða útivist, er varaði 38 daga, og hleyp eg yfir þá sögu. Síðustu nóttina var mótbyr og sigldum við framhjá eynni Anholt, þar sem Holberg segir um íbúana:

> **De leve kristelig**
> **og nære sig af Vrag.**

Þar lentum við í þvögu af skipum; eg var uppi og segi við kafteininn: »Þar koma tvö ljómandi falleg skip! lítið þér á, annað þarnamegin og hitt hinumegin!« »Hvað þá! eruð þér að dást að ósköpunum í þessum dauðans háska?« svaraði karlinn byrstur. Þann háska þekti eg ekki, enda fann sjaldan til hræðslu á þeim dögum. Daginn eftir sigldum við í fögru veðri inn um Eyrarsund. Brá mér svo við, að eg hljóp upp í reiðann og hélt mér þar lengi og grét. Hvílík fegurð á bæði borð og viðbrigði. Hefir mér æ síðan þótt Danmörk fagurt land, ekki sízt frá sjó að sjá. Hinir háu skógar bæta og mikið vöntun fjallanna. Að lýsa áhrifum Hafnar og Hafnarlífsins er óþarfi. Eg tók mér verustað úti á Kristíánshöfn — ekki man eg fyrir hvers tilstilli; þar borðuðu Íslandsfarar og voru háværir, en máli þeirra hafði eg gaman af. Konan í húsinu hét md. Mikkelsen, og var maður hennar efri stýrimaður með gufuskipinu »Geysi«, er gekk milli Hafnar og Stettín. Þá voru ekki fleiri en 2 gufuskip í förum í Danmörku, hét hitt »Hekla«, og voru hjól-

skip og heldur auðvirðileg, en þóttu þá gersemar og furðuverk. Þann vetur var fyrsta gasleiðing gerð í Höfn, og ofurlítil járnbraut var komin til Hróarskeldu — að mig minnir, stóðu og enn hin fornu porthlið, nema Norðurport. Eg hitti etatsráð Hansen, vin og reiðara frænda míns. Hann var þá gamall maður, þurlegur og tók mér fálega. Eg var falinn til leiðbeiningar Jóni Sigurðssyni, og fekk þar góðar viðtökur hjá báðum þeim hjónum. Líkaði þeim illa vistin á Kristiánshöfn, sögðu eg skyldi fá mér herbergi nær og fá síðan tilsögn á Garði. — Md. Mikkelsen grét þegar hún heyrði að eg vildi flytja, kvaðst hafa átt pilt á mínu reki og mist hann, hélt að eg hefði verið sendur sér í sonarstað. Hún hafði og látið mann sinn kaupa mér snotran alklæðnað í Stettín, og þegar eg stóð uppdubbaður í þeim skrúða, með gráan hatt og staf í hendi með fílabeinshún, sagði hún hrærð: »Det véd Gud, De er söd«. Hún var eflaust góð kona, en húsvini hennar mátti eg gjarnan kveðja. Tók þó lítið betra við, því eg lenti í nýjum solli, með nokkrum löndum af iðnaðar- og sjómannastéttinni, en síðan stúdentum á Garði. Var þá slarköld mikil í Höfn, og ofbauð mér sá sollur og andvaraleysi og heillaðist þó af honum jafnframt. Þó voru góðir drengir og mannsefni innan um. Hóf eg snemma að sækja tíma hjá Garðbúum, í þýzku hjá Bjarna frá Flatey Magnússyni. fóstursyni Ástríðar ömmu minnar, og síðar sýslumanni. en ensku kendi mér Jón Aðalsteinn Sveinsson, bróðir Hallgríms biskups. Komst eg skjótt í mjúkinn hjá þeim, sem væri eg bróðir þeirra. Danskur prívatkennari kendi mér annað, sem eg lærði, sem var fegurðarskrift og reikningur o. fl., er kaupmenn nema Þegar eg kom fyrst inn í garðinn á Regensi mætti eg tveimur löndum; virtust mér báðir gáfulegir og hafa eitthvert aðdráttarafl. Spurði eg þá að heiti. og hét annar Steingrímur Thorsteinsson, en hinn Sigurður málari. Þeir tóku mér vel og sýndu mér þá landa, sem voru þar í garðinum. Eg spurði um Jón Sveinsson og fylgdu þeir mér að hans dyrum. Þar var fult af löndum, fyrst Jón

sjálfur, sem hafði kynst mér heima; þá þeir drengilegu Blöndalsbræður Magnús og Gunnlaugur, og fanst mér einkum til um Magnús. því fríðari og fjörlegri mann hafði eg sjaldan séð; þar var og Magnús frá Vatnsdal, ungur og lítið meir en hálfvaxinn piltur. Það var landshöfðinginn tilvonandi. Og enn sátu þar tveir og þrættu um búskaparefni, og þótti mér annar miklu mælskari hinum, sem var afarstór og þreklegur maður, en hinn grannlegur, en skarpur mjög á svipinn. Mennirnir voru Stefán Björnsson, síðar sýslum., en hinn Benedikt Sveinsson, voru þá nýútskrifaðir. Sagði eg síðar við einhvern, að mér fyndist hinn stirðmæltari þeirra tveggja vera líklegri til að búa vel á Íslandi, heldur en hans mælski andmælandi.

Aðrir nafnkunnir stúdentar í Höfn þann vetur voru þeir Arnljótur Ólafsson, Guðbr. Vigfússon, Bergur Thorberg, Hermann E. Johnson, Jón Thorarensen, S. L. Jónasson, Lárus Sveinbjörnsson. Þann vetur var þar og Páll Melsteð sagnfræðingur, — svo og hitti eg nokkra eldri Íslendinga þar, svo sem Magnús Eiríksson, Konráð Gíslason, Oddgeir Stephensen og Gísla Brynjúlfsson. Af öllum þeim mönnum, sem eg hér hefi nefnt, lifa nú, er þetta er skrifað, tveir einir, auk mín, þeir Magnús landshöfðingi og Steingrímur Thorsteinsson. Af öðrum nafnkunnum Íslendingum kyntist eg Grími gamla Þorlákssyni tannlækni, hann var Eyhreppingur og þótti göfugmenni. Svo varð eg kunnugur þeim ríku Vesturlandsreiðurum, Sandholtsbræðrum. Langmest fanst mér um Jón Sigurðsson, og kom oftast í hans hús. Var hann og sjálfkjörinn höfðingi nálega allra Íslendinga í Höfn, og hélzt það alla stund meðan hann lifði.

Tvisvar síðar sigldi eg til Hafnar og sá nýja og nýja kynslóð íslenzkra stúdenta, og þrisvar sinnum hefi eg verið í Höfn síðan þessi öld hófst. En minnisstæðust er mér mín fyrsta dvöl þar, eins og geta má nærri; ungum verða áhrifin dýpst og drjúgust; það er og sannast að segja um mig, að megi eg teljast mentaður maður, er það mest að þakka utanferðum mínum, og því, að eg negldist hvergi

lengi; að »vagabondera« árum saman á einum stað, þótt við háskóla heiti, það kann að skila manni, ef vel fellur, lítt skemdum og með embættisprófi í vasanum, en trauðla sem sannmentuðum manni. Til þess þurfa ungir menn að kanna fleiri stigu og vinna hylli og viðkynning mætra manna — og k v e n n a.

Helztu glæsimenn meðal Íslendinga í Höfn 1856 voru þeir Arnljótur, Lárus Sveinbjörnsson, þeir Blöndalsbræður, Jón Thorarensen, og enn fleiri, sem segja má um, að ýmsu ættu eftir láni að fagna. Með Arnljóti reikaði eg lengi eitt kvöld í tunglsljósi og drakk þess á milli kaffi og sjókólaði; undraðist eg mælsku hans, vit og hugsjónir, fanst mér brenna í honum áhugi og vandlæti vegna lands vors, sagði hann mér hvað gera ætti, og hvernig leysa J. S. af hólmi þegar hann tæki að eldast; margt sagðist honum vel og frjálsmannlega. Eg komst og í mikinn og góðan kunningsskap við Magnús Eiríksson. Hann var gæðin tóm og guðræknin og sem helgur maður í dularklæðum innan um veraldargosana, át og drakk þó með þeim, eins og meistarinn forðum, ef nokkuð var til, og var síglaður, og að sama skapi skemtilegur sem hann var lærður og fróður. En lítt var hann lagaður til að siða hina ungu menn, enda mun hafa séð að viðleitni sín í þá átt mundi lítið stoða. Og þó virtu menn dæmi hans og sjálfan hann og voru vinir hans. Oftast ef ólæti gengu úr hófi yfirgaf hann sollinn og gekk heim. Ekki talaði hann við mig um guðfræði þann vetur, en tók mig við og við með sér til góðra manna. Hann vissi að eg beið eftir peningum er leið á veturinn, og bauð mér að borða með sér nokkra daga. Eg þáði það, en staðurinn var ekki glæsilegur; það var dimmur og fremur óhreinlegur kjallari á Vagnmakaragötu. Sátu þar verkmenn og ræflar í hálfmyrkri með húfur sínar og borðuðu »þorsk« og jarðepli, en fyrir Magnús (fína herrann) og mig var sett lítið borð fram við dyrnar og hvítur dúkur á, en líkan mat og hinir fengum við. Enginn mælti orð, og sá eg að donsar og vert báru lotningu fyrir Magnúsi. Svo fekk

eg peninga og launaði »frater« góðviljann. Eitt sinn var eg við kvöldborð með honum hjá Húsavíkur-Johnsen, er bjó úti á Kristíánshöfn. Frú Hildur kona hans, hið mesta gæzkublóð, bar duglega á borð fyrir Magnús og sagði: »Það vildi eg að yður félli nú þessi matur, því þér komið alt of sjaldan«. Sýndist mér og »frater« borða ámælislaust og var hinn hreifasti. Hildur var hin ágætasta kona, og lærði eg hana vel að þekkja mörgum árum síðar; maður hennar tók okkur heldur fálega, var haltur af gigt og skókreppu og dæsti mjög meðan dóttir hans Jenny, þá hálfvaxin, var að toga af honum stígvélin. Sú stúlka giftist hefðarprestinum Jantzen í Gentofte og varð móðir Jantzens, er um aldamótin var einn í Norðurljósanefndinni með Adam Paulsen, þeirri er sat hér á Akureyri. Edvald læknir var sonur þeirra hjóna, er 15 árum seinna ferðaðist með mér yfir Noreg og batt vinfengi við mig upp frá því.

Eg tók þátt í fimleikaæfingum með íslenzkum stúdentum í Austurgötu; var kennari okkar íslenzkur í móðurætt og hét Magnús Johnsen. Þar sýndum við glímur, og dáðist kennarinn að þeirri íþrótt, var þó enginn okkar vel fær. Þar reyndi eg mig við Arnljót, Guðbrand Vigfússon, Steingrím Th. og fleiri, og var Arnljótur einna röskvastur, Steingr. var og vel hnellinn, en eg dró mig heldur í hlé, og naut þess þó síðar hjá Steenberg okkar í skóla, að eg hafði framast á Austurgötu í skylmingum.

Enn fleiri landa minna er mér skylt að geta, þótt ekki væru stúdentar. Til Seidelins kennara gengu tveir aðrir Vestfirðingar og hétu báðir Ólafar, annar sonur Matthíasar Ásgeirssonar prófasts í Holti (d. 1835), en hinn var Ólafsson. Þeir voru siðsamir piltar, en litlir námsmenn. Hinn síðarnefndi var þó hið mesta reikningshöfuð, sem eg hefi þekt, gat leyst hvert dæmi nálega á svipstundu með höfuðreikningi, en dönskuna nam hann bæði seint og illa. Kennarinn var kryplingur og smámæltur, en spéhræddur í meira lagi, og varð okkur oft að grípa fyrir munninn, er hann og »Ólsen« áttust við. »De skal

sige lísspund, men ikke líssepund«, sagði kennarinn, en Ólsen slepti aldrei e-inu úr hins lísspundi; annars var Seidelin sómamaður og kendi með alúð, og þótti honum eg vera brattur og drjúgur í dönskunni. Af öðrum stýrimannaefnum og iðnaðarsveinum þótti mér mest kveða að nokkrum Eyfirðingum. Tveir þeirra voru prúðmenni: Gunnlaugur Gunnlaugsson (týndist síðar með þilbát sínum í legu) og Jón Loftsson, hinn mesti snyrtimaður og ör á fé; kölluðu lagsmenn hans hann »baróninn«. Hann varð og skipstjóri og andaðist ungur; var hann bróðir frú Lovísu konu Snorra kaupmanns Jónssonar, og mannsefni mikið. Við Jón þessi komum okkur saman um, að mikil nauðsyn væri á því, að iðnaðarmenn og aðrir óráðnir sveinar og meyjar frá Íslandi ætti eitthvert aðhald og athvarf í Höfn, því okkur þótti nóg um hringlandann og siðleysið. Síðan skutum við á fundi og ræddum málið. Urðu allgóðar undirtektir er við bárum upp þá tillögu, að stofna skyldi félag fyrir ólærða landa í borginni; því var okkur Jóni falið á hendur að semja lög fyrir samband þetta, og sýna Jóni Sigurðssyni. Þetta gerðum við og fórum síðan út til Jóns Sig. Honum þótti tiltækið mjög ráðlegt og lögin vel meint, en vantreysti því, að nokkuð yrði úr slíku félagi, þegar við færum heim og nýir og nýir kæmu. Á næsta fundi mættu fáir, og fór svo að tillagan dó í fæðingunni.

Við kennara mína á Garði féll mér mætavel, var Bjarni áhugameiri en Jón Sveinsson, sem kendi vel, en nenti misjafnt, eins og sagt er um Gretti, er hann skyldi »drepa járnið«; hann var barnlyndur og latur, en skemtilegur fyrir mig, því hann fann fegurð í hverju smáræði, ellegar þá eitthvað smáskrítið og skoplegt, því hann var að eðli bæði skáld og listamaður, þótt hann vissi það ekki; málfræðingur með afburðum, en alt lenti í framtaksleysi, svo og dáðlitlu daðri, því alt strit og áreynslu, alt ljótt og klúrt og rangt hataði Jón; var hann mótsetning föður síns, er var síúðrandi dáðarmaður, og þó mætavel að sér eftir hinum eldri stíl. Jón mun hafa ver-

ið eftirmynd móður sinnar Guðnýjar frá Grenjaðarstað. Hann hændist mjög að mér, þótt eg kynni lítið á við hann, því að með mér gat hann verið barn og dundað og skrafað um hvern hégóma sem hann vildi. En stundum sneri hann sér að hinum stærri efnunum, og vakti mig eins og Steingrímur til fyrstu skynjunar á enskum og þýzkum skáldskap, og aldrei heyrði eg fallega ensku nema hans þangað til löngu seinna. En samrýndastur varð eg Steingrími; batt hann við mig vinfengi og alúð nálega áður en hann hafði reynt mig eða þekt. Hann var þá að þýða Þúsund og eina nótt, og hafði þegar ort falleg kvæði. Hann var vakinn og sofinn að lesa mér valinn skáldskap bæði þýzkan og »klassiskan«, og hann las fyrstur með mér Sæmundareddu, Ossían og þýðingar grískra höfuðskálda. Það voru indælar stundir, sem nálega breyttu mér í nýjan mann, eða vöktu í mér nýjan anda, metnað og stórhug. Sögðu mér báðir þeir Jón, að mér væri einsætt að reyna til að stúdéra, því þótt eg vissi eins mikið og sumir þeirra, vantaði mig bæði nafnið og tækifærin. Þetta lét mér afarvel í eyrum.

Eg fékk starf um sumarið sem aðstoðarmaður Jóns, er kallaður var Englendingur, er »spekúleraði« við Ísland fyrir Árna Sandholt. Þessi Jón var yngri bróðir Sigurðar frænda míns í Flatey, en var honum ólíkur, var fljótfær maður og grunnur, en drengilegur og vaskur maður var hann. Hann hafði viljað læra ensku hjá Arnljóti, þótti þungfær og kallaði því kennarinn hann »Englendinginn sinn«, festist svo við hann nafnið. Hann varð ekki gamall maður, og var mælt, að ekki hefði þeim herrum Sandholt farist vel við hann að lokum, og hafði eg því spáð honum.

Eg kvaddi kunningja mína í Höfn 15. maí, og vorum við Stgr. Th. saman kvöldið áður fram á nótt og mæltum til æfilangrar vináttu. Hélzt sú vinátta óbreytt síðan, nema fárra ára tíma, og munu báðir hafa valdið, enda hvarf sú fæð, er eg flutti hingað norður.

Skipið er eg fór með hét Metta, og skipstjóri Kyller.

Við verzluðum á Skagafirði og gerðum góða ferð, en ekki féll okkur frændum vel; bað eg að lokum hinn gamla að þjóna hans herrum í minn stað. »Þú stefnir þér í voða með stórmensku þinni«, sagði Jón, en í Flatey lenti eg um haustið og var þar enn vel fagnað.

Matthías Jochumsson.

Dönsk barátta um andlegt frelsi.

I.

Arboe-Rasmussen heitir sá danskur prestur, sem mönnum hefir orðið tíðræddast um á síðastliðnu sumri. Biskupar Danmerkur gengu á ráðstefnu 30. ágúst síðastl. og urðu ásáttir um að höfða mál gegn honum fyrir villukenningar — að einum biskupi undanteknum, sem var erlendis, þegar ályktunín var gerð. Málið er nú fyrir dómstólunum.

Sakborningur er einkar vel lærður guðfræðingur. Hann er einkum talinn lærisveinn Harnacks, hins heimsfræga prófessors í guðfræði við Berlínarháskólann, og fylgir rannsóknar-stefnunni í guðfræðinni. Í Norsku Kirkjublaði er honum meðal annars lýst á þessa leið: »Hann er enn á bezta aldri, og er óvenjulega hispurslaus, skýr og sannkær að upplagi. Hann er einn af færustu guðfræðingum kirkju sinnar, hefir mikinn áhuga á vísindalegri guðfræði, en jafnframt hefir hann sterkan hug á almennum velferðarmálum mannanna«. Prestur er hann talinn góður með afbrigðum, og sóknarbörn hans unna honum mikið. Eg hefi séð rækilegt bréf um hann frá gáfaðri, mentaðri og trúrækinni konu, sem verið hafði mörg ár sóknarbarn hans. Fegurri vitnisburð geta fæstir prestar fengið en þann, er hún bar honum. Og á umræðufundi, sem guðfræðingar í Kaupmannahöfn héldu út af máli Arboe-Rasmussens í haust, var því haldið fram — að því er virðist, án þess að á móti væri mælt — að í raun og veru væri hann eini presturinn í Danmörk, sem væri eins og prestar ættu að vera. Biskuparnir hafa látið hafa eftir sér á

prenti, að málið sé ekki höfðað gegn Arboe-Rasmussen fyrir neitt það, er hann hafi sagt eða gert við preststörf sín.

Áður en veruleg rekistefna varð út úr Arboe-Rasmussen presti, hafði hann um nokkuð mörg ár krafist hljóðs fyrir trúarbrögð, sem ekki væru bundin á jafn-ramman kredduklafa, eins og tíðast er um trúarbrögð Dana, að minsta kosti þau er mest láta á sér bera. Danir hafa yfirleitt reynst furðu kredduföst þjóð — þeir, sem ekki hafa snúið baki við trúarbrögðunum. Andi heimatrúboðsins sveimar þar yfir vötnum kirkjunnar, og hefir jafnvel — að mér skilst til mikilla muna — smogið inn í hugskot gamalla andstæðinga sinna, Grundtvigsmannanna. Guðfræðideild danska háskólans er íhaldssamari en títt er við aðra mótmælenda-háskóla Norðurálfunnar — þó að auðvitað verði ekki kenningar hennar bornar saman við guðfræði vestur-íslenzka kirkjufélagsins. Og fremur er það sjaldgæft, að út komi í Danmörk guðfræðirit, sem þeim mönnum, er einhverja þekking hafa á veigamiklum umræðum nútíðarmanna um andleg mál, finnist nokkurt verulegt gagn að að lesa. Að hinu leytinu hefir allmikill hluti danskrar þjóðar, einkum úr hópi mentamanna og verkamanna, snúið baki við trúarbrögðunum með öllu, lítur svo á, sem þau samsvari ekki þörfum mannsandans lengur, og hafi engan sannleik á boðstólum, lætur þau annaðhvort sig engu skifta, eða hefir gerst þeim beint andvígur. Gil hefir verið að myndast, í Danmörk eins og annarstaðar, milli trúarbragðanna annars vegar og hinnar almennu menningar hins vegar. Þessa gjá hefir Arboe-Rasmussen prest, eins og nýguðfræðinga í öðrum löndum, langað til að brúa. Hann vill nema burt þær trúarkenningar, sem sannast hefir, að eru rangar; hann tekur ekki algildar aðrar kenningar en þær, sem Kristur hefir sjálfur boðað; og hann vill samþýða trúarbrögðin, að svo miklu leyti, sem unt er, þekking og hug nútíðarmanna. Yfirvöld kirkjunnar létu ekki um stund þessa viðleitni til sín taka; með málið var farið svo,

sem eingöngu væri að tefla um nokkurn skoðanamun í hópi guðfræðinganna, sem ekki skifti leikmenn miklu máli.

Síra Arboe-Rasmussen sótti hið mikla trúmálaþing frjálslyndra guðfræðinga, sem háð var í Berlín 1910. Svo virðist, sem áhrifin af því þingi hafi ýtt honum áfram til enn ósleitilegri starfsemi en áður í þarfir frjálslyndisins. Í desembermánuði s. á. flutti hann í einu danska stúdentafélaginu erindi um kreddukirkjuna og leiðina, sem komast verði áfram. Umræður urðu á eftir erindinu, og sum andmælin hvöss. Eftir á komst öll danska kirkjan í uppnám. Arboe-Rasmussen var kærður fyrir biskupunum. Rannsókn fór fram í máli hans. Blöðin tóku að deila um hann. Stór flokkur manna krafðist þess, að honum væri vikið frá. Ekki samt nærri því allir þeir, sem halda vilja fast við kreddur kirkjunnar. Flestöll kirkjublöðin voru því mótfallin. Einkum voru það heimatrúboðsmenn, sem reyndu með öllum ráðum að fá hann rekinn, og samt voru þeir ekki allir sammála. Prófastur hans studdi hann alt af. Og söfnuður hans fylgdi honum dyggilega, nærri því óskiftur. Kirkjumálaráðherrann, Appel, var ófús til örþrifaráða; enda var hann Grundtvigsmaður, og Grundtvig hafði haldið fram kenningarfrelsi presta, og að þeim yrði ekki vikið frá með réttu, meðan söfnuðirnir væru ánægðir með þá. Eftir 18 mánaða hugleiðingar var málið útkljáð að sinni með þeim hætti, að guðfræði Arboe-Rasmussens var að sönnu ekki viðurkend, en biskup hans lýsti yfir því, að sjálfur væri A.-R. kristinn maður »á grundvelli þjóðkirkjunnar«. Og samkvæmt þeirri yfirlýsing var honum ekkert frekara gert það skiftið.

En andstæðingar hans voru alt annað en ánægðir. Þeir stofnuðu »kirkjulegt« landsfélag til þess að vernda mikilsverðustu hagsmuni kirkjunnar« (Kirkeligt Landsforbund til Værn om Kirkens Livsinteresser), og það félag hefir alt af haft það takmark fyrir augum, að fá A.-R rekinn frá embætti. Og, að því er virðist, fyrir framgöngu þess félags hefir deilan nú gosið upp af nýju, öflugri og ísjárverðari en nokkuru sinni áður.

Tilefnið var það, að A.-R. sótti um betra »brauð«. Hann hefir verið í tekjurýru embætti úti á Jótlandi (Skibsted). Nú sótti hann um gott prestakall á Falstri (Vaalse). Jafnvel ýmsir þeirra, sem ekki höfðu viljað reka hann úr fátæka Jótlands-»brauðinu«, máttu ekki til þess hugsa, að hann yrði fluttur þangað sem fjárhagur hans batnaði — af því að með því lýsti kirkjustjórnin trúarskoðanir hans góðar og gildar, sögðu þeir.

Veiting prestakalla gerist með þeim hætti í Danmörk, að kirkjumálastjórnin sendir umsóknirnar sóknarnefndinni í því prestakalli, sem um er sótt. Sóknarnefndin velur úr þrjá af umsækjendunum; einhverjum þeirra þriggja verður konungur að veita embættið, og helzt er ætlast til þess, að þeim sé veitt það, sem efstur verður á skrá sóknarnefndarinnar. Þegar konungur hefir veitt embættið, sendir biskupinn frá sér nokkurs konar innsetningarbréf, sem nefnt er »Kollats«, einkar hátíðlega orðað vottorð um það, að sá, sem embættið hefir fengið, sé réttilega skipaður sóknarprestur í hlutaðeigandi prestakalli, ásamt áskorun til safnaðarmanna um að taka honum vel. Þetta biskupsbréf er síðasti liðurinn.

Kirkjumálastjórnin dró í fyrstu undan umsókn A.-R., sendi hana ekki sóknarnefndinni í Vaalse með hinum umsóknunum. Appel var þá enn kirkjumálaráðherra, og líklegast hefir honum staðið beygur af þeim ólátum, sem hann hefir búist við, að út úr þessum umsækjanda yrðu. En sóknarnefndin ritaði ráðherra, og gekk eftir umsókn A.-R.; og ráðherra fékk líka áskorun sama efnis, sem undirskrifuð var af fjölda manna í prestakallinu. Ráðherra varð þá við þessum tilmælum, og sendi sóknarnefndinni umsóknina. Þar með hafði stjórnin viðurkent A.-R. sem gildan og góðan umsækjanda. Sú ráðstöfun var eitt af síðustu stjórnarstörfum Appels. Rétt á eftir urðu stjórnarskifti, og síra Keiser Nielsen, þingmaður Vaalse-kjördæmis, varð kirkjmálaráðherra.

Nú fór Wegener, biskupinn yfir Lálandi og Falstri, sá biskupinn, sem átti að fá A.-R. inn í umdæmi sitt, ef

hann fengi embættið, að láta málið til sín taka. Hann krafðist þess, að ný umsögn um A.-R. yrði heimtuð af biskupi hans, Poulsen í Vébjörgum. Þá umsögn lét Poulsen líka frá sér fara. Biskuparnir hafa ekki birt hana, hvernig sem á því stendur. En heimatrúboðspresturinn H. Koch notaði tilefnið til að gera allsvæsna árás á Poulsen biskup, og krafðist þess, að hann segði af sér embætti, af því að hann hafði áður lýst því yfir um A. R., sem frá er skýrt hér á undan. Ekki mæltist samt sú heimatrúboðs-árás vel fyrir, og biskupinn fékk samúðarávarp frá 90 af þeim 100 prestum, sem eru í biskupsdæmi hans. Wegener lét það líka berast út, að yrði A.-R. veitt embættið, mundi hann neita honum um innsetningarbréf. Og hann átti sjálfur tal við sóknarnefndina í Vaalse, og áminti hana alvarlega um, að gera sér grein þeirrar ábyrgðar, sem á herðum hennar lægi.

En safnaðarstjórnin lét þetta ekki á sig fá. Hún setti A.-R. efstan á skrá með 3 atkv. gegn 1. Og rétt um sama leyti gaf A.-R. út nýja bók: »Um trúarjátninguna og prestaheitið«, sem minst verður á nákvæmara síðar í þessari grein. Sú bók var notuð til þess að herða á mótspyrnunni gegn A.-R. Mótstöðumenn hans virðast líta svo á, sem þar hafi þeir fengið aðalvopnið gegn honum í hendur sér.

Nú var búist við því, að A.-R. mundi verða veitt embættið. Mönnum var kunnugt um, að kirkjumálaráðherrann var hans megin, og að hinir ráðherrarnir voru eins skapi farnir. En Wegener tók að þinga um málið við kirkjumálaráðuneytið og fékk með því dregið það á langinn. Hann tilkynti í embættisnafni, að hann mundi neita A-R. um innsetningarbréf, ef honum yrði veitt embættið. Ráðherra sat við sinn keip — lét biskup skilja það, að færi hann svo að ráði sínu, mundi mál verða höfðað gegn honum. Ostenfeld Sjálandsbiskup lét eitt blaðið spyrja sig um málið og ummæli hans voru töluvert einkennileg. Um afstöðu A.-R. til þjóðkirkjunnar talaði hann svo gætilega, að enginn gat orðið þess vísari,

hvort hann liti svo á, að A.-R. ætti að verða embættisrækur.

Biskupinn var spurður, hver ætti að skera úr því, hverjar skoðanir mætti þola innan þjóðkirjunnar, — hvort það ættu að vera biskuparnir. Því svaraði biskup svo, að auðvitað væri ekki unt að draga línu, eins og með reglustriku, og segja, að yfir þessi takmörk mætti ekki fara, þetta yrði að vera komið undir andlegu mati, og öll framkoma og starfsemi prestsins yrði að vera mikilsverður þáttur í því mati. Strangir eða einstrengislegir eigi menn ekki að vera. En einhverstaðar hljóti takmörkin að vera, og þá verði það að vera biskup hlutaðeigandi prests, sem ákveði takmörkin, af því að hann hafi átt kost á að kynnast starfsemi prestsins. Sjálandsbiskup vildi nú fá nýja úrslita-umsögn frá Poulsen biskupi, og láta hann ráða úrslitum. Samt gaf hann í skyn, að yrðu úrslitin á móti tillögum Wegeners biskups og A.-R. fengi Vaalse-prestakall, þá fyndist sér ekki, að hann gæti sjálfur verið biskup lengur, þó að hann treysti sér, eins fyrir það, til þess að vera prestur í þjóðkirkjunni. Wegener biskup telji sig ekki geta sett A.-R. inn í Vaalse-prestakall. Þar af leiðandi megi hann ekki verða prestur þar; annars væri bersýnilegt, að biskupinn ráði engu. En vel geti verið, að Poulsen biskup komist að þeirri niðurstöðu, eftir vandlega rannsókn, að A.-R. geti haldið áfram að vera prestur i þjóðkirkjunni. Færi svo virtist Sjálandsbiskupi, að vel gæti verið, að við það yrði látið sitja.

Eins og menn sjá, hefir biskupinn hagað ummælum sínum svo, sem hann sé þess alls ekki fullvís, að A.-R. sé óhæfur þjóðkirkjuprestur. Hitt er honum ljóst, að biskupsveldið megi ekki rýrna. Hann ætlast til þess, að hver biskup geti varnað stjórninni þess að hleypa inn í sitt biskupsdæmi presti, sem honum gezt ekki að fyrir trúmálaskoðanir, þó að presturinn sé af öðrum biskupum talinn góður og gildur. Ef einhversstaðar er sérstaklega

ófrjálslyndur biskup, maður, sem orðið hefir lengra aftur úr tímanum en alment gerist, þá ætti það að vera á hans valdi að girða fyrir það, að prestur með hugsanir nútíðarinnar kæmist inn í umdæmi hans, þó að söfnuðirnir vildu fá hann, og þó að öðrum biskupum og landsstjórn þætti ekkert að honum að finna. Flestir lesendur Skírnis munu vera sammála um, að slikt fyrirkomulag væri ótækt og æðsti biskup dönsku kirkjunnar hafi talað nokkuð furðulega. Í raun og veru eru ummæli biskupsins ekki annað en vottur þess, hver þoka liggur yfir hugum manna í Danmörk, þegar þeir eiga að taka afstöðu til andlegs frelsis.

En af máli A.-R. er það frekara að segja, að föstudaginn 29. ágúst árdegis átti Wegener biskup langt tal við kirkjumálaráðherrann. Ráðherra virðist ekki hafa farið í neina launkofa með það, að hann ætlaði að veita A.-R. embættið, enda hafði sú ráðstöfun verið samþykt áður á flokksfundi. Samkvæmt því lét hann á laugardaginn semja tillögu til konungs um veitingu Vaalse-prestakalls, og ætlaði að halda af stað með hana til Jótlands þá um kvöldið til þess að leggja hana fyrir konung í Marselisborg daginn eftir. En áður en hann komst af stað, kl. um $5^1/_2$ síðdegis á laugardaginn, kom símskeyti til kirkjumálaráðuneytisins um það, að »biskupsembættið í Vébjörgum« hefði ályktað að stefna A.-R. fyrir prófastsrétt til rannsóknar, og dóms, ef svo vildi verkast, út af trúmálaskoðunum hans. Wegener biskup hafði þá farið til Sjálandsbiskups frá ráðherra. Laugardagsnóttina höfðu þeir báðir farið til Vébjarga, og stefnt hinum biskupunum þangað. Árangurinn af þeim biskupafundi hefir svo orðið þessi málshöfðun Vébjargabiskupsins gegn A.-R.

Með því að beita ráðherra þessum brögðum tókst biskupunum að stemma að sinni stigu fyrir því, að A.-R. fengi embættið. Stjórnin treysti sér ekki til að veita honum það, meðan hann væri undir kæru, svo að veitingunni var frestað. Mál A.-R. á fyrst að koma fyrir svo nefndan prófastsrétt, sem skipaður er einum prófasti og

einum héraðsfógeta; því næst fyrir nokkurs konar yfirdóm; í honum eru Vébjarga-biskup og Vébjarga-stiftamtmaður; og loks fer málið til hæstaréttar.

Andstæðingar A.-R. tóku þessu með miklum fögnuði, sendu meðal annars biskupunum símskeyti hvaðanæfa og þökkuðu þeim fyrir, að þeir hefðu »haldið uppi rétti og æru kirkjunnar«. Og nokkurir heimatrúboðsprestar í Khöfn tóku að nota eina helztu kirkju höfuðstaðarins til æsingafunda um málið, sem að maklegleikum hefir mælst illa fyrir og vakið hneyksli.

II.

Hvað er það þá, sem Arboe-Rasmussen prestur hefir til unnið? Eins og getið var um hér að framan, gaf hann út bók í sumar um trúarjátninguna og prestaheitið. Og sú bók hefir sérstaklega verið gerð að tilefni til árásanna á hann. Eg ætla að reyna með fáeinum orðum að gefa lesendum Skírnis hugmynd um, í hverja átt hugsanirnar stefna í þeirri bók.

Fyrsti kaflinn er um postullega trúarjátning. A.-R. sannar, auðvitað ekki frá eigin brjósti, heldur af undangengnum vísindalegum rannsóknum, að kenningin um það, að hin svo nefnda postullega trúarjátning hafi verið tekin saman af Kristi eða postulunum, sé fjarstæða; trúarjátningin hafi ekki orðið til í þeirri mynd, sem hún er nú, fyr en á 5. öld.

Auk þess sannar hann með fjölda af tilvitnunum, að kirkjudeildirnar hafa lagt í hana töluvert mismunandi skilning, svo að þó að menn játi hana eins og hún er nú, getur mikið vantað á, að menn séu í raun og veru sammála um þau atriði, sem hún tekur fram. Hún verður fyrir því í raun og veru ekki e i n trúarjátning, heldur margar, eftir því, hver skilningur er í hana lagður. Setningar hennar séu mjög fjarri því að vera það einingarmerki kristninnar, sem oft hafi verið talað um. »Þar á móti fara þær með mennina út á margvíslegustu leiðir. Svo hefir farið í kirkjunni. Og svo mun enn fara á ókomn-

um tímum«. Trúarjátningin verður jafnvel alt önnur mönnum í sömu kirkjudeildinni. Katólskur kreddufræðingur, katólskur dultrúarmaður og katólskur alþýðumaður fá hver sína trúarjátning út úr postullegu trúarjátningunni. Og enn meiri brögð eru og hljóta að vera að þessu innan mótmælendakirknanna, af því að þær leggja svo mikla áherzlu á »kenninguna«, sem aftur stafar af því, að prédikunarinnar gætir þar svo miklu meira en í katólsku kirkjunni.

Annar kaflinn er um »meyjarfæðinguna«. Þar sýnir A-R. fram á það, að eiginlegir höfundar Nýja Testamentisins hafi alls ekki haldið henni fram, þeir fáu staðir í N. T. sem það geri, séu síðari viðbætur og innskot. Meyjarfæðingin eigi upprunalega ekkert skylt við kenninguna um guðdóm Krists, heldur sé hún komin inn frá grískri heiðni. Þeir Nýja Testamentis-höfundar, sem fastast haldi fram guðdómi Krists — Jóhannes og Páll — minnist ekkert á hana. Og guðssonar-heitið eigi upphaflega í Nýja Testamentis-ritunum við alt annað en yfirnáttúrlegan getnað.

Þá er þriðji og síðasti kaflinn um prestaheitið. Það heiti, sem danskir prestar vinna, er nokkuru margbrotnara en heiti íslenzkra presta, eins og það varð með nýju helgisiðabókinni, enda hafa heyrst ummæli eftir dönskum prestum um það, að íslenzka heitið sé mikið betur orðað. A-R. ritar um hvert atriði danska heitisins út af fyrir sig, og sýnir einkar greinilega fram á það tvent: að það hefir aldrei verið tilætlunin að binda menn við einstök atriði trúarjátninganna, heldur aðeins við anda þeirra og meginstefnu, og að slíkt band næði engri átt, þar sem menn hafa fundið ósamræmi milli ýmsra þeirra atriða og spámannlegra og postullegra rita heilagrar ritningar; en við þau rit eru danskir prestar sérstaklega bundnir. Þá sýnir og höf., að ýmsir ágætismenn lúterskrar kirkju hafa beint ritað og prédikað móti ýmsum atriðum trúarjátninganna, þar á meðal atriðum í postullegri trúarjátning, án þess að nokkurum manni hafi komið til hugar, að slíkt

gæti varðað embættisafsetning — aðrir eins menn eins og, til dæmis að taka, dönsku biskuparnir Mynster og Martensen, danski presturinn og skáldið Chr. Richardt, norski presturinn og kverhöfundurinn Klaveness, og margir fleiri, sem höf. tilgreinir.

Ef til vill er mest vert um síðustu blaðsíður bókarinnar; þar greinir höf. fagnaðarboðskapinn sundur. Eg veit ekki, hvernig guðfræðingar kunna að líta á það mál, en í mínum leikmanns-augum gerir höf. þar að umræðuefni eitt af helztu atriðum nýju guðfræðinnar — ef ekki meginatriðið. Nýja guðfræðin gerir að sjálfsögðu mikinn mun á gildi Gamla Testamentisins og Nýja Testamentisins fyrir trúarlíf kristinna manna. En hún fer lengra. Hún gerir líka mikinn mun þess, sem í Nýja Testamentinu stendur. Skiftingin fer eftir því, hver boðskapinn hefir flutt. Öðrumegin er það, sem prófessor Harnack — maðurinn, sem víst hefir skýrt þetta atriði allra manna bezt — nefnir »hinn fyrri (eða upprunalega) fagnaðarboðskap«. Það er sá boðskapur, sem Jesús frá Nazaret hefir sjálfur flutt. Hinumegin er »síðari fagnaðarboðskapurinn« — það sem postularnir og aðrir höfundar Nýja Testamentisins hafa kent um Jesúm frá Nazaret. Boðskap Jesú sjálfs vill nýja guðfræðin setja öllu hærra. Í eiginlegum skilningi vill hún ekki binda menn við neitt annað en hans kenningu.

Þetta efni útlistar A.-R. fyrirtaks vel, og víða er þar ágætlega vel að orði kveðið. Hér er ekki rúm til þess að gera frekari grein þeirrar útlistunar. Eg verð að láta mér nægja að tilfæra ummæli höf. um það, hver áhrif mundu verða af þessari »takmörkun« (bls. 135—6):

»Að öllum jafnaði hefir takmörkunin það í för með sér, að þrengra verður um mann; hugsanafestan getur að sönnu orðið meiri, og krafturinn líka, en hugsanasviðið og sjóndeildarhringurinn þrengist. Bindi menn sig við einhvern kirkjumann eða einhvern kirkjulegan flokk, eru slíkar skorður nálega sjálfsagðar.

»Ætli afleiðingarnar verði nú þær sömu af því að

binda sig við Krist einan? Nei, þeirri takmörkun fylgir aukið hugsanasvið, stærri sjóndeildarhringur, lausn frá þröngsýninu, smásálarskapnum og auvirðileikanum. Og hvernig ætti þessu að vera annan veg háttað, ef Goethe hefir haft rétt að mæla, þegar hann sagði: 'Hvað langt sem andleg menning kemst, hvað langt sem náttúruvísindin kunna að geta þanið sig, og hvað djúpt sem þau kunna að geta grafið, á hvað miklu sem mannsandinn kann að ná tökum, þá kemst hann þó aldrei lengra en að hátign og siðferðismenningu kristindómsins, eins og hún tindrar og ljómar í guðspjöllunum'. Hjá Kristi erum vér á hæstu tindunum.

»P. Madsen heitinn biskup leyfði sér að sýna ummælum mínum lítilsvirðing, og fyrir það var honum klappað ákaft lof í lófa; honum fórust svo orð: 'Með þessum hætti verður auðvitað hátt undir loftið og mikið rúm innanveggja; því að alt verður loftkent og óákveðið'. Eg leyfi mér að endurtaka hér ummæli mín. Þau voru þessi: Kynnið ykkur vandlega fagnaðarboðskapinn, og þá munuð þið komast að raun um þetta: Það er engin kreddukirkja, sem Jesús vildi. Hann vildi guðsríki, bræðralagið. Hann sagði: Fyrirgef oss vorar skuldir, svo sem vér og fyrirgefum vorum skuldunautum. Í þessu vottar ekki fyrir neinni kreddu, en bræðralagið er þar tvítekið. Hann boðaði oss föður; og kærleikur þess föður er eins og faðmur himinsins, hann nær út yfir alla jörðina, — hann boðaði oss föður, sem lætur sól sína renna upp alveg eins yfir vonda menn eins og góða, föður, sem heimtar sama hugarfar af öllum börnum sínum. Og alveg skilyrðislaust, fyrirvaralaust vísaði hann þeim öllum til vistar í guðsríki, sem hafa í sál sinni eldsloga hugsjónanna: þeim, sem hungra og þyrsta eftir réttlætinu, hógværum, hreinhjörtuðum, miskunnsömum, friðflytjöndum, þeim, sem ofsóttir verða fyrir réttlætis sakir. Í því húsi, sem *hann* reisir, er eins hátt undir loftið, eins og kærleikur guðs nær, og rúmið er eins mikið innan veggja, eins og bræðraþelið nær í veröldinni«.

III.

Þessi danska barátta gegn andlegu frelsi, sem að nokkuru hefir verið skýrt frá hér að framan, gæti orðið tilefni til margvíslegra hugleiðinga. En nú er orðið lítið eftir af því rúmi, sem Skírnir getur veitt mér að þessu sinni. Önnur eins mál og þessi vekja hvarvetna athygli, þar sem til þeirra spyrst í kristnum heimi. Og ekki er síður ástæða fyrir oss Íslendinga en aðra til þess að athuga þetta mál Áhrifin eru svo mikil, sem vér fáum alt af frá Danmörku, enda sami dómstóllinn, sem að lokum á að dæma mál A.-R., eins og hér ræður síðustu úrslitum allra dómsmála Og hér á landi hefir á síðustu tímum heyrst skraf í sömu áttina eins og nú er verið að halda í Danmörku, skraf um það, að menn með þekking og hugsunum nútíðarinnar séu ekki hafandi kennimenn í íslenzkri þjóðkirkju. Munurinn helzt sá, að í Danmörku er sá hugsunarháttur runninn frá ofsatrúarmönnum, sem í skammsýni sinni hyggjast að vernda kirkjuna með því að bægja nýjum hugsunum frá henni, en hér á landi ber einkum á henni hjá mönnum, sem vilja halda þjóðkirkjunni í sem mestri óvirðing, til þess að auðveldara verði að losna við hana.

Eg mintist á áhrifin frá Danmörk. Og þá er örðugt að bindast þess, að renna huganum til Englands. Rétt um sama leyti, sem dönsk þjóðkirkja er að höfða mál gegn Arboe-Rasmussen fyrir að rita eins og frjáls og mentaður maður, prédikar einn af biskupum ensku kirkjunnar yfir helztu vísindamönnum Stórbretalands. Hann fagnar því þá, að kreddufesta liðinna daga sé dauð. Hann þverneitar því þá, að kirkjan eigi ekki að halda áfram að leita sannleikans Hann lýsir yfir því sem sinni sannfæring, að trúarfélög, sem amist við rannsóknum, stirðni og hljóti að deyja. Hann kannast við þá ómensku kirkjunnar, að rétta aldrei djúphyggjumönnum verulega hjálparhönd; en hann talar jafnframt um það með metnaði, að enska kirkjan eigi samt nokkra djarfa andans menn, sem leitist við að rannsaka, eigi að eins biblíuritin, heldur og

gervalla guðs leyndardóma. Eg ætla ekki að hafa þennan samanburð lengri.

Af ummælum danskra blaða er það bersýnilegt, að í Danmörk búast menn hálft í hvoru við því, að þetta mál geti riðið þjóðkirkjunni þar að fullu. Og svo er ekki eingöngu í Danmörk. Blað það, er Lyder Brun, prófessor í guðfræði við Kristjaníuháskólann gefur út, »Norsk Kirkeblad«, kemst meðal annars svo að orði í ritstjórnargrein um málið: »Ekki getur hjá því farið, að mönnum fari að finnast það vafamál, hvort nútíðarríki geti haldið við sambandi sínu við þá kirkju, er markar andlegu frelsi presta sinna svo þröngt svið, og gerir það fyrir forgöngu biskupa sinna og með tilstyrk borgaralegra og borgaralega-kirkjulegra lögtækja. Mörgum mun virðast svo, sem slíkt félag sé ekki vel til þess fallið að vera þjóðkirkja, þó að það auðvitað verði að hafa rétt til þess að setja sig á laggirnir sem fríkirkjufélag«.

Einsætt virðist, að þessi skoðun norska prófessorsins hljóti að vinna sigur. Þjóðkirkja, sem ofsækir sannleiksleitina, er óhafandi. Og hún er lítt hugsanleg til lengdar. Í henni er á þessum tímum að sjálfsögðu svo margbreytileg þekking og svo margbreytilegar skoðanir, að hún getur tæplega beitt ríkisvaldinu til langframa í þágu þröngsýnisins og vanþekkingarinnar. Um fríkirkju er öðru máli að gegna. Hún getur verið miklu samfeldari heild; skoðana-eindrægnin getur verið þar miklu meiri. Og hún gerir sínar ráðstafanir án íhlutunar ríkisvaldsins. Í því er hennar aðalhætta fólgin, að ófrjálslyndinu er auðveldara að dafna þar en í þjóðkirkju — þar til er hún stirðnar og deyr, eins og enski biskupinn segir.

Eins og nærri má geta, hefir ekki staðið í Danmörku á gömlu tuggunni um það, að Arboe-Rasmussen hefði átt að segja af sér embætti sjálfkrafa. Hann geti vel verið mikið góður og guðrækinn maður, en hann sé kominn í ósamræmi við sína kirkju, og fyrir því eigi hann að fara. Og það eigi hann sjálfur að sjá. Það er sjálfsagt vafningaminst, og að sumu leyti getur það verið ánægjulegra

en að gera sjálfan sig að skotmarki í örvadrífunni. En það er í raun og veru að hopa af hólmi. Eitt af hlutverkum þeirra manna, sem öðlast hafa þekking á einhverju máli, er að fá það viðurkent, að frjálslyndið og sannleikurinn eigi rétt á sér, einmitt á því sviði, sem þeir starfa sjálfir. Það getur ekki verið skylda nokkurs manns að ganga ótilneyddur út úr kirkju, sem kennir sig við Krist, fyrir það, að hann er að leita sannleikans. Það getur ekki verið skylda nokkurs prests, sem finnur sig í samræmi við kenningu Krists, að hverfa ótilneyddur frá starfi sínu, ef hann hefir söfnuð, sem er ánægður með hann — eins og Grundtvig gamli hélt fram. Og hver yrði afleiðingin af því, ef allir kennimenn með nýja þekking og nýjar skoðanir, teldu sér óheimilt að vera kyrrir í kirkju sinni? Mundi ekki sú kirkja »stirðna og hljóta að deyja«? Þetta hafa menn líka séð á öllum öldum, og hagað sér eftir því. Lúter til dæmis að taka, fór ekki út úr katólsku kirkjunni ótilneyddur. Og mest er um það vert, að Kristur sjálfur fór aldrei út úr sinni þjóðkirkju — svo mikið sem þar bar þó á milli.

Nærri því óskiljanlegt er það, að til skuli vera þeir prestar, sem leggja kapp á að gera skoðanafrelsi prestanna að engu — prestar, sem eru svo skammsýnir, að þeir sjá það ekki, að frelsið er eitt aðalskilyrði þess, að nútíðarmenn geti litið virðingaraugum á starf þeirra. Það sjá vafalaust þeir menn hér á landi rétt, sem harðast vilja leika kirkjuna, að áreiðanlegasti vegurinn til þess að koma henni fyrir kattarnef er sá, að binda kennimenn hennar á kenningarklafa.

Einar Hjörleifsson.

Hvað er dauðinn?

Margir menn hafa á öllum öldum leitast við að gera sér og öðrum grein fyrir hvað dauðinn væri í raun og veru, og þá venjulegast frá trúfræðislegu sjónarmiði. Til að milda dauðahugmyndina hafa skáldin oft og einatt líkt honum við svefn, og svefninn á sér íslenzkt heiti: dauðabróðir. Jafnvel Kristur kallaði dauðann svefn, er hann sagði: »Stúlkan er ekki dauð, heldur sefur hún«. Enda er það og í bezta samræmi við kenning kristinnar kirkju að hugsa sér dauðann sem svefn — fyrir líkamann, — því á dómsdegi á hann, samkvæmt kenning kirkjunnar að rísa upp aftur og samtengjast sálunni. Þá eru margir — bæði nú og fyr — er trúa því, að dauðinn sé algjör dauði ɔ: tortíming; að líkaminn leysist sundur í frumefni sín — og eigi engrar upprisu von, og að sálin — verði að engu, eða réttara sagt, að sálin — eins og trúaðir menn hugsa sér hana — sé yfir höfuð ekki annað en »reykur, bóla, vindaský«. Sjaldgæfari og djúpsærri er hugmynd sú um dauðann, er kemur fram hjá hinni frægu ensku skáldkonu, Charlottu Bronté, þar sem hún segir »There is no room for death!« — Dauðinn kemst hvergi fyrir. Og að þesari skoðun hallast ýmsir spekingar nútímans, þar á meðal skáldið og heimspekingurinn Maurice Maeterlinck.

Til að geta gert sér ljósa grein fyrir, hvað dauðinn sé, verður að rannsaka tvö atriði til hlítar, nefnilega 1) sjálft andlátsaugnablikið, það að deyja, og 2) hvað tekur við eftir dauðann, annað líf, og hvernig því sé varið, sé það hugsanlegt.

Á þessu sviði hafa, eins og eðlilegt er, læknar og prestar skift hlutverkinu milli sín. Kirkjan hefir tekið að sér ástandið eftir dauðann og eru kenningar hennar um það öllum svo kunnar, að óþarfi er að skýra frá þeim hér. Eitthvert merkasta ritið um andlátið sjálft hefir samið frægur danskur læknir, prófessor Oscar Block. Er það stóreflis rit og aðallega um ástand og tilfinningar þess er skilur við. Færir Block mýmörg dæmi því til sönnunar, að venjulega sé dauðinn sjálfur alveg þjáningalaus, og sé því ekkert að óttast hvað það snertir.

Þess eru og jafnvel dæmi að einkum gamalmennum hefir fundist dauðinn alt annað en ægilegur. Frakkneskur rithöfundur Brillot-Savarin segir frá því, að frændkona hans, 93 ára að aldri, sagði það við hann síðast orða, áður en hún skildi við: »Ef þú lifir það að komast á minn aldur, drengur minn, þá muntu komast að raun um, að dauðinn getur orðið oss jafmikil nauðsyn og svefninn«. Og þegar frakkneski rithöfundurinn Fontenelle var aðfram kominn, var hann spurður um hvernig honum liði: »Eg finn ekkert til, en mér er erfitt að halda mér lifandi«, svaraði hann. Rétt eins og maður segir, þegar maður á bágt með að verjast svefni.

Langt er síðan heimspekingar fóru að taka fram í fyrir prestunum og skapa sér hugmyndir um ástandið eftir dauðann, er eigi væri á kirkjulegum grundvelli bygðar, en styddust við þá þekkingu er menn hefðu öðlast á heimum anda og efnis. Yrði of langt að skýra frá því öllu hér, enda hafa margar þær hugmyndir lítilli útbreiðslu náð. —

Einhver merkasta bókin, sem nýlega hefir verið rituð um þetta efni, mun vera *La Mort* (Dauðinn) eftir M. Maeterlinck. Bókin er aðallega heimspekilegar hugleiðingar um ástand vort eftir dauðann. Vel væri hún þess verð að komast heil og óskift á íslenzka tungu, eins og fleira eftir sama höfund, því eigi er unt í stuttu máli að skýra frá öllum þeim rökum, er hann færir máli sínu til stuðnings, og því síður að gefa neina hugmynd um ritsnild höfund-

arins. Verðum vér því að láta oss nægja að skýra stuttlega frá aðalkenningum höf.

Að undanteknum kenningum trúarbragðanna, segir höf. eru fjórir möguleikar hugsanlegir á ástandi voru eftir dauðann, nefnil. 1) algjör dauði, 2) framhald lífs, með sömu vitund og í lifanda lífi, 3) framhald lífs, án nokkurrar tegundar af vitund, og 4) framhald lífs í alheimsvitundinni eða með breyttri sjálfsvitund, er í rauninni sé öll önnur en sjálfsvitund sú, er í oss býr hér á jörðu.

Um þessa fjóra hugsanlegu möguleika segir höf. ennfremur að hinn fyrsttaldi, algjör dauði, sé með öllu ómögulegur. Vér erum fangar í takmarkalausum alheimi, sem engin hlið eru á. Innan þess alheims er alt breytingum undir orpið, en ekkert getur þar orðið að engu. Eigi getur þann hlut né þá hugmynd, er geti horfið úr alheiminum, horfið burt úr tíma eða rúmi. Hið minsta ódeili líkama vors, hin minsta hræring tauga vorra getur eigi fundið þann stað um eilífð, er það verði að engu í, af því enginn sá staður er til, þar sem nokkur hlutur verði að engu. En til þess að geta tortímt einhverju algerlega, það er að segja varpað því út úr alheiminum, út í undirdjúp ótilveru og lífleysis, þá yrði slíkur staður að vera til. En væri hann til, í hverri mynd eða líkingu sem væri, þá væri hann ekki ótilvera (néant). Sýnir höf. ljóst fram á, að í rauninni sé oss jafnómögulegt að skilja algerðan dauða eins og algerða ótilveru (néant) og bendir á hve barnalegar hugmyndir vorar um líf og dauða í rauninni séu, því vér miðum þær allar við vort eigið líf, og köllum alla þá hluti dauða, er lifa lífi sem er frábrugðið voru lífi, enda þótt efnarannsóknir hafi leitt í ljós, að í flestum »dauðum« efnum búi orka, sem venjulega er margfalt meiri en orka sú, er býr í »lifandi« líkömum manna eða dýra. Og ef dauðinn væri oss leið inn í ótilveruauðn, ætti þá fæðing vor að vera inngangur til lífsins úr þeim sama heimi. Væri ekki hvorttveggja álíka eðlilegt? spyr höf. Þá bendir hann og á, að því meiri þroska sem mannleg skynsemi nær, því óskiljanlegri verð-

ur henni alger ótilvera og alger dauði. — En einu má þó ekki gleyma segir hann, og það er það sem mestu um varðar frá voru sjónarmiði, að ef alger dauði væri mögulegur, þá gæti hann ekki verið neitt af því sem oss er unt að gera oss í hugarlund, og þar af leiðandi ekkert sem ástæða geti verið til að óttast.

Þá er annar möguleikinn: framhald lífs eftir dauðann með sömu vitund og vér höfum í lifanda lífi.

En hvernig er þá vitund okkar varið? Er hún fram komin af líkamlegri skynjan okkar, eða er hún framleidd af hugsanalífi, óháðu líkama vorum? Mundi líkami vor hafa meðvitund um sjálfan sig, ef vér gætum eigi hugsað, og hvernig mundi á hinn bóginn hugsanalíf vort vera, ef vér værum sviftir líkama vorum? Vér þekkjum líkami (hluti) sem engin hugsun býr í, en vér þekkjum ekki hugsanalíf án líkama. »Þó er«, segir höf. »því sem næst áreiðanlegt, að til er skynsemi án skilningarvita eða nokkurra líffæra, er framleiði hana og endurnæri, — en oss er með öllu ómögulegt að hugsa oss, að vor eigin skynsemi geti, þegar svo stendur á, haldist í sömu mynd og líkingu og vitund sú, sem nú fær lífsþrótt og megin fyrir skynfæri vor«.

Þá fer höf. mörgum orðum um, hve erfitt sé að gera sér ljósa grein fyrir, hvað það í rauninni sé þetta »ég« í oss, sem oss finst svo óbærilegt að hugsa til að verði að engu. Minnir röksemdafærsla hans á ameríska heimspekinginn William James, sem sagði, að hver maður ætti í sér eins mörg »ég« eins og hægt væri að líta á hann frá mörgum sjónarmiðum, og finst höf. það bera vott um eigi litla þröngsýni, að oss skuli virðast alt það, sem á að ske um alla eilífð, oss óviðkomandi, nema að svo miklu leyti sem vér getum mælt það á stiku okkar jarðnesku einstaklingsvitundar, svo ófullkomin og óáreiðanleg sem hún þó tíðum sé. Höf. finst því mikið til um þann misskilning á vorri eigin vitund, er liggi til grundvallar fyrir ósk vorri um að fá að halda henni óbreyttri eftir dauðann. Þessi ógnar lítilsiglda einstaklingsvitund, segir

hann, er næstum barnalega ófullkomin og ætíð mjög takmörkuð, og ef til vill er hún ekki annað en sjúkdómur í okkar eiginlegu skynsemi — ský, sem hylur sólina. Væri það ekki sama sem að heimta, að höndin gæti skynjað ljósið eða augað andað að sér blómailminum, að krefjast þess, að hún búi í oss óbreytt um alla eilífð og að vér með henni getum skynjað alt það, er tíminn ber í skauti sínu? Eða væri það ekki eins og ef veikur maður gæti ekki trúað því að hann væri sami maðurinn, er hann væri orðinn frískur aftur, nema því að eins að hann héldi áfram að vera veikur þrátt fyrir það þó honum væri batnað. Eða sá sem hefði lifað blindur og heyrnarlaus langa æfi og alt í einu öðlaðist sjón og heyrn og gæti orðið allra unaðsemda heimsins aðnjótandi, ætli hann gleymdi ekki bráðlega þeim fáu skynjunum og óljósu hugsunum, er stöfuðu frá fyrra ásigkomulagi hans — gleymdi sinni fyrri einstaklingsvitund.

Það yrði of langt mál hér að telja alt það, er höf. nefnir, til að sýna fram á, hve ófullkomin einstaklingsvitundin sé, og hve mikil ógæfa það í raun réttri væri, ef vér ættum að burðast með hana óbreytta um alla eilífð. Og telur hann það einhverja helztu sönnunina fyrir barnaskap vitundar vorrar, að nokkrum geti komið til hugar að æskja slíks. Þá er það líka aðgætandi, að eigi vitund vor að geta lifað alla þá komandi eilífð, hljóti hún líka að öllum líkindum að hafa átt sér einhvers konar líf um alla þá eilífð, sem gengin er á undan þessu stutta jarðlífstímabili. Eða ættum vér að halda að vitund vor hefði skapast við fæðing vora, af þeirri ástæðu, að vér ekki sjálfir myndum eftir annari tilveru en jarðlífi voru? Og er vér reynum að grannskoða ómælisdjúp eilífðarinnar, þar sem alt það er skeður, hlýtur einhverju sinni áður að hafa skeð, virðist þá ekki sennilegast, að vér höfum átt mýmargar vitundir, sem jarðlíf vort nú hylur sjónum vorum. Ef nú þessar vitundir hafa átt sér stað, og ef vitund vor á að lifa dauða vorn af, þá hljóta hinar aðrar vitundirnar einnig að vera á lífi, því engin

ástæða virðist til að ætla, að jarðvitund vor standi hinum vitundunum svo miklu framar, að hún ein ætti heimting á þeirri guðs gjöf að vera ódauðleg. Og setjum nú að allar vitundirnar séu ódauðlegar og endurvakni samtímis í oss, hvað ætli þá yrði úr vorri lítilsigldu fárra augnablika gömlu jarðvitund innan um allar þær eilífu verur? Og enda þótt hún gæti gleymt öllum sínum fyrri vitundum, hvað ætli yrði þá samt úr henni innan um allar árásir, aðrensli og aðflutning, er ætti sér stað um alla eilífð eftir jarðlíf hennar? Væri hún ekki eins og örlítil ey, er tvö úthöf bryti á án afláts? Hún mundi ekki geta haldið sér óskertri, jafn lítilsigld og ósjálfstæð og hún er, nema með því móti, að forðast öll ytri áhrif og lifa um eilífð einangruð og köld og kærulaus fyrir öllu eins og kuðungur í skel sinni, enda þótt hún væri umkringd af ósegjanlegum leyndardómum og ótrúlegustu fjölbreytni og dásemdum, og án þess að sjá neitt af þessu eða skilja. Og þetta væri í sannleika sá hinn versti dauði og hin verstu örlög, er vér gætum beðið.

»Alt bendir því í áttina til alheimsvitundar eða vitundar er sé frábrugðin jarðvitund vorri«, segir höf., og skulum vér nú athuga við hvað hann styður þá skoðun sína.

Eins og kunnugt er, halda guðspekingar (teósófar) og nýöndungar því fram, að vitund mannsins lifi eftir dauðann, og það er eitt af trúaratriðum guðspekinnar að vitundin — sálin — þroskist jafnt og þétt í öðru lífi Nokkrir guðspekingar þykjast og sannfærðir um sálnaflakk, enda er það gömul indversk trú, að andinn geti tekið sér bústað aftur í lifandi veru eftir dauða líkamans, og margir merkir menn hafa aðhylst þessa kenningu, t. d. Annie Besant og Max Müller.

»Þetta getur nú látið nógu vel í eyrum«, segir Maeterlinck, »en sannanir vantar«. Hann kveðst árangurslaust hafa leitað að einni einustu sönnun í beztu ritum guðspekinga nútímans. Alt lendi þar í endurteknum staðhæfingum, sem eigi séu á neinum föstum grundvelli bygðar. Og aðalsannanir þeirra, eða réttara sagt e i n u sann-

anir þeirra séu bygðar á tilfinningum en ekki á rökréttri hugsun. Þeir halda því sem sé fram, að kenning sín um það, að sálin göfgist og þroskist á því að lifa upp aftur og aftur hér á jörðu, og það því fyr, sem hún gerir sér meira far um það, sé hin eina trúarkenning, er fullnægi til hlítar réttlætistilfinning vorri. Að því leyti viðurkennir höf. að þeir hafi rétt að mæla, og þykir honum þessi framþróunarkenning þeirra í andans heimi bera langt af kenning kristinnar kirkju um eilífa sælu og eilífa útskúfun.

Margir vísindamenn hafa þótst geta fundið sálnaflakkinu rök með dáleiðslu. Meðal þeirra er franskur maður, de Rochas ofursti. Honum hefir tekist að gera ýmsar stórmerkilegar tilraunir á ungri stúlku, 18 ára, Jósefínu að nafni. Hún hefir í dáleiðslu rakið allan lífsferil sinn aftur á bak, unz hún var orðin að fóstri í móðurlífi og gat ekki lengur svarað spurningum hans öðruvísi en með lítilfjörlegum hreyfingum. Þá jók Rochas svefn hennar enn, og alt í einu svarar hún þá með óvæntri og ókennilegri rödd, er það þá gamall og geðstirður karl, er mælir fyrir munn hennar. Kveðst hann í fyrstu ekkert sjá og vera í myrkri; smám saman rætist þó úr karli, honum verður liðugra um málbeinið og segir til nafns síns, veikur kveðst hann vera og liggja í kör. Hann rekur nú allan sinn æfiferil aftur á bak. Hann hefir verið hermaður og segir margar frægðarsögur af sjálfum sér, og á meðan lætur unga stúlkan sem hún snúi upp á yfirskegg á hermanna vísu. Karlinn segir því næst frá, að hann hafi dáið um sjötugt, og að hann hafi fundið vel, þegar hann afklæddist líkamanum, en þó hafi hann verið viðloða við skrokkinn góðan tíma. Í fyrstu var hann eins og fljótandi, en smáþéttist með tímanum. Hann var í myrkri sem honum leiddist, en leið að öðru leyti vel. Loks sér hann glætu í myrkrinu, honum kemur til hugar að endurfæðast og hann nálgast nú konu þá, er á að verða móðir hans, þ. e. a s. móðir Jósefínu. Hann heldur sig nú í nánd við hana, þangað til barnið fæðist, og lykst svo smám saman inn í líkama barnsins. Þangað til barnið var 7 ára að aldri, var jafn-

an eins og einhvers konar þokuslæða í kringum hana, og í þokunni sá hann ýmislegt, sem hann aldrei síðar gat komið auga á.

Enn var dáleiðslan aukin og varð þá gamli maðurinn smám saman að barni aftur. Því næst kom algjör þögn og þá alt í eiuu rödd gamallar konu, látinnar. Hún hafði verið illmenni í lifandi lífi og byggir nú myrkheim með illum öndum, eru það iðgjöld hennar. Hún talar veikum rómi, en þó greinilega og svarar afdráttarlaust öllu sem hún er að spurð.

Enn er svefninn aukinn á Jósefínu, og næst þá í þessa konu í lifanda lífi. Hún kveðst heita Philomene Carteron. Henni líður þá vel, en svarar fremur þurlega öllu því sem hún er að spurð. Hún rekur æfiferil sinn, segir frá giftingu sinni o. s. frv. Hún segist næst áður hafa verið stúlkubarn, en dáið þá á unga aldri. Þar á undan hafði hún verið karlmaður og framið þá manndráp, og það er til hegningar fyrir það, að henni hefir liðið illa í myrkheimi, jafnvel eftir að hún dó á barnsaldri, enda hafði henni ekki þá unnist tími til að bæta fyrir misgerðir sínar er hún framdi í karlmannslíki næst áður.

Þó þessar og þvílíkar tilraunir megi virðast all-einkennilegar og trúaðir áhangendur sálnaflakkskenningarinnar telji þær tíðum fulla sönnun á sínu máli, finst Maeterlinck þær þó ekki bera órækan vott um að eigi geti þær stafað frá undirvitund miðilsins eða jafnvel einhverra, er viðstaddir eru. Hann bendir og á hve einkennilegt það er, að engin af þessum margendurfæddu sálum skuli geta gefið neinar verulegar upplýsingar um lífið handan við gröf og dauða. Þeir tala að eins um myrkur eða ónóga birtu, þar sem þeir séu, og það er alt og sumt — líklega af því þeim sé allsendis ókunnugt um alt saman.

Hugsanlegt væri þó, segir höf., að náttúran færi ekki stórstökkum, þegar um dauðann er að ræða frekar en annarstaðar og að sjálfsvitundin sé því einkar ófullkomin í fyrstu eftir andlátið, en smáþroskist með tímanum, nái

loks æðri heimum og hætti þá að endurfæðast, og geti úr því eigi komist í neitt samband við okkur framar.

En þó höf. bendi á þennan möguleika, er hann sem sagt ekki trúaður á sálnaflakk eða yfir höfuð á framhald lífs eftir dauðann með sömu einstaklingsvitund og vér höfum hér á jarðríki.

Þá bendir höf. og á hve einkennilegt það er, að öndungar, sem tíðum þykjast sannfærðir um að hafa náð tali af framliðnum, aldrei fá neinar óvæntar fregnir um ástand þeirra í öðru lífi. Venjulegast lítur svo út, sem öll viðleitni hinna látnu, andanna, stefni að því einu markmiði að ættfæra sjálfa sig og minna á ótal smáatriði úr jarðlífi sínu.

Höf. skýrir nákvæmlega frá öllum helztu rannsóknum um andatrúna, og dregur af þeim þær ályktanir, að kalla megi sannað, að svo miklu leyti sem unt sé að færa sönnur á nokkurn atburð, að vera, andleg eða líkamleg, eins konar svipur eða endurskin þess er deyr, geti dvalist hér eftir, og haldið sér um hríð, geti aðskilið sig frá líkamanum og lifað þótt hann deyi, geti farið óravegu á einu vetfangi, geti komið lifandi mönnum fyrir sjónir og jafnvel haft tal af þeim.

Þó eru þessir svipir mjög skammæir. Ekki sjást þeir nema rétt í andlátsaugnablikinu eða rétt þar á eftir, og ekki virðast þeir hafa neina hugmynd um andlegt líf, eða um neins konar líf, annað en líkamslíf það, er þeir hafa nýslitið sig frá. Ekki virðast þeir vita neitt, er þeir ekki vissu í lifanda lifi, og aldrei hafa þeir sagt neinar nýungar úr heiminum handan við gröf og dauða. Og brátt verða þeir að reyk og hverfa að fullu og öllu.

Eru svipir þessir fyrsti bjarmi annars lífs, eða síðasti geisli jarðlífsins? Er þetta síðasti möguleiki hinna látnu til að gera oss vart við sig? Halda þeir samt sem áður áfram að lifa í kringum okkur, án þess þeim sé framar unt, þó fengir vildu, að gera okkur vart við sig, af því okkur vanti skynfæri til að skynja þá með, á sama hátt og þann, er blindur er fæddur, vantar skynfæri til að

skynja með liti? Um alt þetta getum við ekkert vitað með vissu, segir höf., en gæti það tekist að verða var við svip einhvers, er látinn væri fyrir nokkrum árum, þá, og ekki fyr, væri sönnun fengin fyrir því, að sálin væri ekki háð líkamanum, að hún væri frumleg en ekki afleidd, að hún gæti lifað, nærst og þroskast án líkamans. Og þá væri fengin von um að ráðin yrði einhver flóknasta lífsgátan.

Enn sem komið er virðist höf. allar andavitranir ekki bera vott um annað, en ef til vill um eitthvert millibilsástand. Og, segir hann, ef maður á að leggja nokkurn trúnað á þær, þá sanna þær einungis það eitt, að einhver tegund af endurminningu sjálfra vor — eða einstaklingsvitund vorri — getur dvalist hér eftir dauða vorn, rótlaus og slitin af stofni, og sveimað hér og hvar í auðum geimnum, þar sem hún enga næringu getur öðlast, og veslast því smám saman upp, en að sérstök öfl, er búa í góðum miðlum geta náð tökum á henni — seitt hana til sín — stund og stund í senn.

Höf. er því fastur á því, að enn sem komið er séu engar sannanir fengnar fyrir framhaldi lífs eftir dauðann með óbreyttri einstaklingsvitund.

Þá er þriðji möguleikinn: líf eftir dauðann án nokkurrar sjálfsmeðvitundar.

Ekki væri neitt að óttast, ef svo væri, segir höf. Líkaminn deyr og leysist sundur og getur aldrei þjáðst framar. Og sál vor — hugarlíf vort — slokknar út af, dreifist og verður að engu í ómælisgeimnum.

Þetta ástand væri hin eilífa hvíld, er margir hafa þráð, ómælis-svefn, án andvöku, án endurvakningar og án drauma.

En höf. er ekki trúaður á, að þessi eilífi svefn sé örlög vor. Enda þótt hann telji litlar líkur til þess, að vitund vor geti haldist óbreytt, virðist honum þó enn minni líkur til, að undirvitund vor geti sloknað, orðið að engu. Því hún sé ekki annað en partur af alheimsvitundinni.

Hann bendir á, að öll skynsemi, er ekki virðist geta breytt sér í sjálfsvitund, sé óskiljanleg í okkar augum, og að vér, þegar vér rekumst á hana, gefum henni ýms nöfn, er vér þó sjálfir ekki skiljum, að eins til að dylja sjálfa oss þess, hve skammsýnir vér erum. Hann bendir á, að í eðli og lifnaðarháttum ýmsra dýra — einkum skordýra — komi í ljós vizka, sem er dýpri en svo, að vér fáum skilið hana. Liggur þá ekki beint við að spyrja, hvort þessi vizka, er víða kemur í ljós í heiminum, sé ekki sprottin af alheimsvitund — óendanlegri sjálfsvitund, eða ef svo er ekki, hvort hún hljóti þá ekki fyr eða síðar að skapa slíka vitund. — Þá er og sá möguleiki til, segir höf., að vort eigið ásigkomulag blindi augu vor. Í voru eigin skammvinna lífi er nefnilega sjálfsvitund og skynsemi æðstu eiginleikarnir, er vér þekkjum, og af því drögum vér þá ályktun, að engin sú mynd lífsins sé til, þar sem skynsemi og sjálfsvitund séu ekki hinar æðstu eigindir. Vel gæti þó verið, að þetta væru að eins lítilfjörlegar undirtyllur, þar sem allir möguleikar andlegra lífseiginda væru saman komnir.

Höf. kemst að þeirri niðurstöðu, að framhald lífs eftir dauðann, er væri svift allri meðvitund, væri því að eins hugsanlegt, að engin alheimsvitund væri til. En slíkt virðist honum með öllu óhugsandi.

En undir eins og vér viðurkennum að alheimsvitund sé til, hljótum vér og sjálfir að eiga þátt í henni, og komum þá að fjórða möguleikanum: lífi eftir dauðann með breyttri sjálfsvitund.

Höf. þykist þess fullviss, að þannig verði lífi voru háttað eftir dauðann, og færir margar líkur til, auk þeirra helztu, er hér að framan eru taldar. Og hann þykist viss um, að þetta líf verði einskær hamingja og stöðug andans þroskun, annaðhvort sem einstaklings eða sem óaðskiljanlegs hluta af alheimsvitundinni.

Vér verðum að hafa það hugfast, segir höf., að andinn er að því leyti frábrugðinn líkamanum, að hann er ómóttækilegur fyrir annað en hamingju. Andinn er skapaður

í þeim tilgangi, að hann njóti óendanlegrar sælu, og þessi sæla er í því fólgin að öðlast þekking og vizku. Andinn getur ekki hrygst af öðru en því einu, að finna sér takmörk sett. En ef hann uppgötvar, að honum hafi verið takmörk sett hér í lífi, þegar hann er kominn út yfir takmörk tíma og rúms, þá uppgötvar hann um leið, að nú er ekkert framar til hindrunar þroska hans. Hugsanlegt væri, að andinn gæti fundið til hrygðar yfir bágindum eftirlátinna ástvina, en um leið mundi hann þó gera sér grein fyrir, hve skammvinn öll jarðnesk bágindi væru í samanburði við hina eilífu gleði, og yrði þá hrygð hans yfir þeim að engu.

Auðvitað er oss með öllu ómögulegt að gera oss ljósa grein fyrir, hvernig alheimsvitundinni sé háttað, og getum vér því ekki heldur vitað með vissu, hvernig lífi voru verði varið eftir dauðann. En vér gætum þó reynt að venja oss á að skoða dauðann eins og tegund af lífi — lífi, sem vér enn eigi skiljum hvernig sé háttað. Ef oss tækist að venja oss á að skoða andlát vort sem fæðingu til annars lífs, þá mundi það verða örugg eftirvænting í stað ótta, er fylgdi hugsunum vorum, er þær hvarfla í áttina til grafarinnar. Og það er í alla staði rökrétt og í fylsta samræmi við alt það, er skynsemi vor getur frætt oss um, að telja sjálfum sér trú um, að gröfin sé engu ægilegri hvíldarstaður en vagga vor. Og það er meira að segja hinn bezti kostur lífsins, að það að lokum leiðir oss í dauðann. Því dauðinn er sá eini þjóðvegur, er liggur inn í það ókunna en dásamlega lífsins land, þar sem sorgir og þjáningar ekki framar geta átt sér stað, af því vér höfum losnað við líffæri það, er þær allar stafa stafa frá, nefnil. líkamann. Í landið þar sem hið lakasta, er gæti beðið vor, væri draumlaus eilífðar-svefn — eitt af því, er vér teljum hina mestu blessun hér á jarðríki.

Höf. virðist, eins og áður er sagt, einstaklingsvitund vor svo ófullkomin og lítilfjörleg, að honum þykir sennilegast að vér missum hana, en öðlumst þó sælu á þann

hátt að verða hluttakendur í alheimsvitundinni. Þó kannast hann við, að vel sé hugsanlegt að endurminningin um einstaklingseðli vort hér á jörðu geti haldist, enda þótt vér öðlumst nýja og betri vitund í öðru lífi.

Ef það er óhugsandi, segir hann, að nokkur hlutur, t. d. hreyfing, sveiflur, geislun, hverfi og verði að engu, hví ætti þá hugsun vor að verða að engu? Eflaust eru þó margar þær hugsanir til, er ætla mætti um, að þær gætu sameinast vorri nýju vitund, endurnærst og þroskast af öllu því er umkringir þær, á sama hátt og vor jarðneska vitund smámsaman nærðist og þroskaðist af öllu því, er fyrir hana bar.

Og eins og við höfum öðlast vort núverandi ég, hvað ætti þá að vera því til fyrirstöðu, að við gætum öðlast annað ég?

Höf. virðist það alls eigi óhugsandi að andi vor gæti öðlast þessa nýju sjálfsvitund eftir dauðann og haldið áfram að þroskast eilíflega. Og ekki væri ólíklegt segir hann, að göfugustu þrár vorar hér á jörðu verði lögmál það, er ræður framtíðarþroskun anda vors. Og ekki væri það ósennilegt að göfugustu hugsanir vorar taki móti oss fyrir handan dauðans haf, og að innri maður vor hér á jörðu yrði þess að nokkru ráðandi, hvernig framtíðarvitund vor yrði.

En höf. álítur, að ef vér viljum hugsa oss, að andi vor haldi einstaklingseðli sínu um alla eilífð, þá verðum vér líka að hugsa oss, að framþróun hans nemi einhverntíma staðar, að hann geti orðið fullþroskaður. En þá hlyti hann að verða að nokkurs konar andlegum steingjörfingi, og það væri — að vísu óskiljanlegur — en eilífur dauði. Ef vér þar á móti hugsum oss, að andinn haldi áfram að lifa og þroskast um alla eilífð, þá hlýtur hann smámsaman að öðlast alla eiginleika hinnar eilífu ómælistilveru, og af því leiðir, að hann á endanum verður eitt og hið sama, og með öllu óaðgreinanlegur frá alheimsvitundinni.

En þetta er, þegar öllu er á botninn hvolft, í rauninni það sama sem öll eingyðistrúarbrögð kenna, að andinn eigi í vændum eilífa sælu í óaðskiljanlegri sameining við guð.

Björg Þ. Blöndal.

Vísur til Væringjans.

Elda geislar öldufönn
undan málmstefninu
er Einar beitir upp í *hrönn*
utan úr *hafblikinu*.

Förlum anda um furðuströnd
fénast málmur brendur.
Eldsækjandinn út í lönd
einn við siglu stendur.

Sá hefir eigi, svift né fest,
segl á byrjar miði;
orkar vél, af eldi hrest,
öllum knarar skriði.

Búinn hlöðum bjarnarfeld
ber sá Fjölnir rúna,
storm og þrumu, ís og eld
á í hveli brúna.

Orðamerg og hróðrar hryn
honum veitti Saga,
enginn betur drepur dyn
dóttursonur Braga.

Morgni frá og mjög til kvelds
marga víking fór hann.
Stólkonungi í álfu Elds
eiða loksins sór hann.

Viljakyngi Væringjans
veldur óði þrungnum,
engum helguð íþrótt hans
utan stólkonungnum.

Lyfta sál af karar knjám
kvæði þessa Braga —
furðustranda nesjanám
nökkvamannsins haga.

Þakkir vanda, móður mál!
mærðar góða smiðnum,
rakkir andar, syfjuð sál
sælduð ljóðakliðnum.

Guðm. Friðjónsson.

Hvar er Lögberg hið forna?

Eftir *Finn Jónsson* á Kjörseyri.

„Hver vann hér svo að með orku?
Aldrei neinn svo vígi hlóð:
búinn er úr bála-storku
bergkastali frjálsri þjóð.
Drottins hönd þeim vörnum veldur
vittu barn! sú hönd er sterk;
gat ei nema guð og eldur
gjört svo dýrðlegt furðuverk“.

Jónas Hallgrímsson.

»Hinn forni alþingisstaður mun í augum flestra Íslendinga vera eins og nokkurs konar vígður reitur, því svo má að orði kveða, að þar sé hvert einasta fótmál helgað af endurminningum liðinna alda. Þó er sá einn staður á Þingvelli, sem hefir fengið á sig alveg sérstakan helgiblæ í meðvitund þjóðarinnar, það er Lögberg«. Þannig er að orði komist um alþingisstaðinn við Öxará í »Gullöld Íslendinga« (bls. 42), og er þetta snildarlega sagt og hverju orði sannara.

Í æsku minni heyrði eg menn oft minnast á Þingvöll með eins konar lotningu. Létu þá sumir í ljósi óánægju sína yfir því, að alþing var ekki endurreist á hinum forna þingstað. Kendu þeir það Jóni Sigurðssyni ekki að orsakalausu. Það þótti því merkilegur viðburður, þegar hestur, er Jón reið ofan úr Almannagjá, datt niður dauður undir honum hjá Snorrabúð, að sagt var; höfðu menn fyrir satt, að Snorri goði, eða svipir annara fornmanna hefðu viljað gefa Jóni forseta alvarlega bendingu. Hvort þessi saga

um hestinn sé sönn, skal eg ekkert um segja, því engan heyrði eg segja frá því, sem var þar viðstaddur.

Þá var margt, er benti á forna frægð alþingis, eins og reyndar enn, og munu sögurnar hafa mest haldið þeirri minningu vakandi hjá þjóðinni, einkum Njála, sem óhætt er að segja að á mörgum stöðum var nálega árlega lesin á kvöldvökunum fyrir heimilisfólkinu; og þá spiltu ekki til snillyrðin í hinum fögru kvæðum Jónasar Hallgrímssonar, »Fanna skautar faldi háum«, »Þú stóðst á tindi Heklu hám« og »Ísland farsældar frón« o. fl., sem heita mátti að væru á hvers manns vörum, og oftast var byrjað á að syngja í samkvæmum ásamt »Eldgamla Ísafold«. Eg man það þegar gömlu mennirnir fóru í tvísöng í kvæðinu »Ísland farsældar frón«, með hve mikilli tilfinningu þeir sungu: »Þar stóð hann Þorgeir á þingi, er við trúnni var tekið af lýði«. Það leyndi sér ekki, að menn álitu það hina merkustu og helgustu athöfn, sem fram hefði farið á alþingi þegar kristnin var í lög leidd á Lögbergi, og það mun ekki sízt hafa stutt að Lögbergshelginni, að eg hygg. Á þeim árum hefði það þótt ótrúlegt, ef sagt hefði verið að eftir nokkur ár gætu menn ekki sagt með vissu hvar Lögberg væri. Þó er nú svo komið, og getur það tæplega aukið virðingu þjóðrækinnar og sagnríkrar þjóðar.

Það vakti undrun margra þegar dr. Guðbrandur Vigfússon kom með þá skoðun að hið forna Lögberg hefði verið á eystra barmi Almannagjáar norður frá Snorrabúð. Svo kom merkur vísindamaður útlendur, dr. Kr. Kålund, er félst á þá skoðun Guðbrandar. Þó munu færri hafa trúað því, að hið forna Lögberg hefði verið fyrir vestan Öxará, einkum eftir það að Sigurður fornfræðingur Vigfússon, bróðir Guðbrandar, hafði nákvæmlega rannsakað hinn forna þingstað við Öxará, og komist á gagnstæða skoðun við þá bróður sinn og Kålund, hvað snertir legu Lögbergs, og hélt því eindregið fram, að Lögberg væri

þar sem sagt hefir verið, á milli Flosagjáar og Nikulásargjáar norður frá Þingvallatúni[1]).

Þegar það varð kunnugt, að prófessor Ólsen hefði hneigst að skoðun þeirra Guðbrandar og Kålunds, fóru víst margir að efa, að gamla Lögberg, er margir þekkja, sé hið rétta Lögberg. Því, eins og mönnum er kunnugt, þá er próf. B. M. Ólsen mikils metinn vísindamaður og rithöfundur, talinn áreiðanlegur og jafnvígur að rita fyrir vísindamenn og ólærða. Það hefir líka aukið vinsældir hans sem rithöfundar, að hann hefir tíðum hreyft mótmælum, þegar útlendir og sumir innlendir fræðimenn hafa leitast við að rýra íslenzkar bókmentir með því að eigna útlendingum hitt og þetta merkilegt í vorum fornu bókmentum.

Nýlega hefi eg lesið kafla um Lögberg í ritgerð eftir próf. Ólsen um »Stjórnarfar Íslendinga á þjóðveldistímanum«, sem prentuð er í afmælisriti dr. Konrads Maurers

---

1) Í Árbók Fornfræðafélagsins 1880—81 er skýrsla Sigurðar um rannsókn hans á Þingvelli 1880, bls. 8—52. Í Árbók félagsins, 1888—1892, er æfiminning Sigurðar eftir Valdimar Ásmundsson bls. III—VIII. Þar er sagt meðal annars: „Sá maðr, sem Fornleifafélagið íslenzka á að mestu leyti tilveru sína að þakka, hefir verið lífið og sálin í því frá upphafi, og einn að kalla leyst af hendi aðalstörf þess, er nú látinn, en það er formaður félagsins, Sigurður fornfræðingur Vigfússon . . . . .

Með rannsókn sinni á Þingvelli og samanburði við sögurnar, má álíta, að hann hafi fullsannað, að hið forna Lögberg hafi ekki verið á þeim stað, sem þeir dr. Guðbrandur Vigfússon, bróðir hans, og dr. Kålund hafa haldið, heldur hljóti það að hafa verið á hraunrima þeim sem enn í dag heitir Lögberg.

Þessar staðarannsóknir geta allir kynt sér í Árbók Fornleifafélrgsins, og þarf því ekki að fjölyrða um þær hér. Þær geta orðið góð undirstaða til að byggja á meiri rannsóknir og athuganir um fornöldina og sögurnar. Er líklegt að þessar rannsóknir hans og ritgerðir verði meira metnar er fram líða stundir. Svo mikið er víst, þær eru gerðar með hinni mestu nákvæmni og samvizkusemi. Dr. Vilhjálmur Finsen, sem allra manna var fróðastur í sögum vorum, einkum öllu hinu lögfræðilega, hafði mikið álit á öllum rannsóknum Sigurðar og fylgdi þeim með áhuga“.

1893[1]). Þar sem eg skil ekki sumt, sem er í þessum Lögbergs kafla Ólsens, og felli mig ekki við rökfærslu hans í þessu Lögbergs máli, þá vildi eg leyfa mér að gera nokkrar athugasemdir við kaflann, þó eg viti að eg er engan veginn fær um það, og er langt frá flestum hjálparmeðölum.

Kaflann um Lögberg byrjar Ólsen með þessum orðum: »Enginn staður í þingmarki alþingis hins forna er nefndur jafn oft í fornum ritum eins og Lögberg«. Af öllum þessum stöðum segir hann að það séu mjög fáir, sem ráða megi af hvar Lögberg hafi legið. »Orsökin til þess«, segir Ólsen, »liggur í augum uppi. Sagnaritararnir og þeir, sem skrifuðu hinar fornu lögbækur, þektu þennan stað betur en alla aðra staði á Þingvelli, og þeim datt ekki í hug, að nokkurn tíma mundi verða hinn minsti vafi á hvar hann hefði legið, en af þessu leiddi aftur, að þeir ekki hirtu um að skíra firir lesendum sínum legu þessa staðar, einmitt af því að hún var svo alkunn og sjálfsögð«. Það er líka ótrúlegt, og lítt skiljanlegt, að þjóðin hafi nokkurn tíma gleymt hvar hinn þjóðkunni og merkilegi staður hafi legið.

Próf. Ólsen segir: »Guðbrandur Vigfússon mun firstur manna á þessari öld hafa efast um það, að Lögberg hið forna hafi verið þar sem nú er kallað Lögberg«[2]). Orðin »á þessari öld« hefðu að líkindum mátt falla burtu, því það mun verða erfitt að sanna það, að nokkur Íslendingur hafi á undan Guðbrandi efast um hvar Lögberg væri.

Þegar Ólsen hefir meðal annars getið þess, að Kålund hafi fallist á skoðun Guðbrandar hvar hið rétta Lögberg muni vera, segir hann að Sigurður Vigfússon haldi því fast fram, að Lögberg sé þar sem sagt hefir verið, og að V. Finsen hafi fallist á skoðun Sigurðar. Ólsen segir að því

---

[1]) German. Abhandl. zum LXX. Geburtst. Konrad von Maurers Göttingen 1893, bls. 137—147).

[2]) Germanistische Abhandlungen, bls. 137—138.

sé ekki að neita, að Sigurður hafi að sumu leyti réttara fyrir sér en þeir Guðbrandur og Kålund. Sigurður hafi sýnt það, að Grágás eigi við dagsmark þar sem hún segir að dómar skuli út fara »eigi síðar en sól kemur á gjábakka hinn hærra frá lögbergi úr lögsögumanns rúmi að sjá«. — »Ef að hér væri að ræða um skin sólarinnar framan á vestri barm Almannagjáar«, segir Ólsen, »eins og Kålund hefir ætlað, þá væri viðbótin »úr lögsögumanns rúmi að sjá« alveg óþörf, því að þetta sést á sama augabragði, hvar sem sjáandinn stendur, frá öllum þeim stöðum, sem gjábakkinn blasir við«[1]).

Einnig telur Ólsen það vafalaust, að Sigurður Vigfússon hafi rétt að mæla, þar sem hann haldi að um dagsmark sé að ræða[2]), þar sem í Grágás 24. k. er komist

---

[1]) German. Abhandl., bls. 138.

[2]) Þess væri óskandi að menn vildu sem flestir kynna sér það sem Sigurður Vigfússon hefir skrifað um rannsókn sína á hinum forna alþingisstað í Árbók Fornleifafélagsins 1880—1881. Því hvað sem um Lögberg er að segja, þá er þar svo mikill fróðleikur um alþingisstaðinn og 2 myndablöð til skýringar, er allir ættu að hafa með sér sem skoða Þingvöll.

Fyrir þá sem ekki hafa Árbók Forleifafélagsins 1888—1892, þá vildi eg tilfæra hér neðanmálsgrein eftir Sigurð á 20. bls. í Árbókinni, sem prentuð var eftir fráfall Sigurðar, því það mun vera með því síðasta er hann hefir ritað um Lögberg og hljóðar greinin þannig:

„Af því bæði hér og á þeim eftirfylgjandi stað, er talað um virki Orms Svínfellings, skal eg geta þess, að þetta stórkostlega mannvirki, hefir hvergi annarsstaðar getað verið á Þingvelli, enn að það hafi verið sú mikla hleðsla á gjábarminum, þar sem þeir prófessor Guðbrandur bróðir minn og dr. Kr. Kålund hafa haldið, að hið forna Lögberg hafi verið (sjá Árb. fornleifaf. 1880 og 1881, bls. 14—17, sbr. og „Uppdrátt af Almannagjá og alþingisstaðnum upp á Völluna neðri, eins og það lítur út frá Lögbergi“, sjá og „alþingisstaðinn á Þingvelli“ (uppdráttr) hvorttveggja aftan við þá Árb.), en eftir því hefði þá bjarglaganna átt að vera á moldarbing, því þótt maðr leiti með loganda ljósi, eins og komist er að orði, á öllum alþingisstaðnum, þá finnr maðr nú hvergi annarsstaðar vott af þessu stórkostlega varnarvirki Orms, sem rúmaði um 5 hundruð manna stór eða meira. Þótt menn nú vildu segja, að hleðsla þessi væri frá enn yngra tíma enn hér ræðir um, þá hjálpar slíkt ekki, af þeim ástæðum, sem á þeim áðrgreinda stað eru teknar

svo að orði: »vér scolum fara til logbergs á morgin oc føra doma vt til hrvdningar sva it siþarsta at sol se á giar hamri enum vestra or logsogumanns rumi til at sia a logbergi«. Aftur á móti efast Ólsen um það, að sú skoðun Sigurðar Vigfússonar sé rétt að gjáhamar enn vestri (eða hærri) tákni örnefni á gjábakkanum«. Færir Ólsen ljós rök fyrir því að gjáhamar og gjábakki muni merkja það sama og sé í öllum tilfellum meint, þegar sólina ber yfir þann stað, er vestri gjábakkinn fer fyrst að gnæfa yfir þann eystri. (Sá staður er kallaður Nónþúfa). Þessi skoðun Ólsens mun vera vafalaust rétt[1]).

Þá segir Ólsen að Sigurður hafi sýnt það að sönnun sú, sem þeir Kålund og Guðbrandur hafi komið með fyrir því, að Byrgisbúð hafi staðið á hraunrimanum, þar sem nú sé nefnt Lögberg, sé hvergi nærri einhlýt né óyggjandi; samt álítur Ólsen að Sigurður hafi ekki sannað það fyllilega að Byrgisbúð hafi ekki verið á Lögbergi.[2])

Sigurður Vigfússon hefir fært fram svo sterk rök fyrir því, að Byrgisbúð hafi ekki verið á Lögbergi, að það sýnist ekki vera svo auðvelt að hrekja skoðun hans. Í þeim texta Sturlungu, sem Ólsen fer eftir, er sagt um staðinn, þar sem Byrgisbúð var: »Þar gæta gjár

---

fram; þar var ómögulegt að hafast við, án þess að hlaða stórkostlega undir, því frá efstu brún gjábarmsins, sem er hvöss, myndast skarpr halli ofan eftir, og svo myndast gjótur og katlar á hraunhellunni. Svo mikið sést og af Sturlungas., að búðarvirki Orms muni hafa verið fyrir vestan á, enda var hentugast að hafa það á gjábarminum. Eg verð því að telja það með öllu ólíklegt, að þetta mikla mannvirki væri svo gersamlega með öllu horfið, sem var uppgert skömmu fyrir miðju 13. aldar. Þetta má sanna af samanburði við svo mörg önnur mannvirki forn, er eg hefi fundið, og eru þó miklu eldri, enn sjást þó glögt enn í dag, enn ekki skal eg meira tala um þetta hér á þessum stað".

Aths. Hafi búðarvirki Orms verið á þessum stað, þá er ekki vel skiljanlegt fjórðungsdóms nafnið á honum, sem síðar verður minst á, nema menn hafi hætt að tjalda búðina, og tekið þá virkið fyrir fjórðungsdóma þingstað.

[1]) German. Abhandl. bls. 139.

[2]) Sama st. bls. 140.

þrem megin en virkisgarðr einum megin«. «Þessi lísing á staðnum«, segir Ólsen, »á mæta vel við hraunrimann milli gjánna, sem menn kalla Lögberg«. Það er að vísu rétt að lýsingin á við Lögberg að því er gjárnar snertir, en ekki virkisgarðinn. Því eftir lýsingu Sigurðar Vigfússonar, er þar ekki minsti vottur fyrir leifum af virkisgarði, en á þeim stað, sem hann hélt að Byrgisbúð hefði verið, fann hann merki fyrir virkisgarði, að hann hélt, augljós merki fyrir grjóthleðslu, auðsjáanleg mannaverk.[1]) Það verður ekki annað séð en lýsingin í Sturlungu eigi því alls ekki við Lögberg en einmitt við þann stað þar sem Sigurður áleit að Byrgisbúð hefði verið, og ef gætt er að orðalaginu í Sturlungu á undan þeim orðum, er Ólsen tilfærir, þá virðist þar koma líka sönnun, orðin eru þessi: »Þeir færdu dominn austr a hraunit hia Byrgisbud«.[2]) Hafi þeir verið á völlunum í þetta sinn, þá hefðu þeir líklega ekki sagt austur á Lögberg sem er þaðan í suður. Það styður líka þá skoðun ummælin í Sturlungu 5. þ. 7. k., þar sem sagt er frá því er flokkur Snorra Sturlusonar reið á þing. Þar segir svo: »ridu þeir Þordr ok Bödvar fyrir med flokk sinn, en er þeir kvamo á vvölluna efri, sneru þeir vestr med rauninu, var Sighvatr þá kvaminn ok sat flokkr hans fyrir sunnan völluna á rauninu«. Af þessu má sjá að ólíklegt er, að þeir hefðu sagt austur á Lögberg, sem er í suður, eins og áður er sagt. Það eru því ekki vel skiljanleg þessi ummæli Ólsens: »lísingin í Sturlungu er ekki svo greinileg að hún taki af öll tvímæli, og því síður sker Njála úr þessu, þar sem hún talar um Byrgisbúð«.

Það er sagt í Njálu þegar Ásgrímur og Gissur riðu á þingið: »Riðu þeir á völlu hina efri ok fylktu öllu liði sínu ok riðu svá á þing. Flosi ok menn hans hljópu þá til vápna allir, ok var þá við sjálft at þeir myndi berjast enn þeir Ásgrímr ok þeirra sveit gerðist ekki til þess ok

[1]) Árb. f. 1880—81, bls. 8.

[2]) Sturlunga 1. þ. 18. k.

riðu til búða sinna«.[1]) Ef Flosa menn hafa haft vopnin eða herklæðin við Byrgisbúð, sem líkur eru til, þá hefir hún tæpast verið á Lögbergi. Því það gat ekki verið nein ástæða fyrir þá að hervæðast á Lögbergi, þegar hinir voru norður á Völlum.

»Ef vér vissum fyrir víst«, segir Ólsen, »á hverri stundu dags dómar fóru út til hruðningar og sóknar, þá þirfti ekki annað en reisa upp lóðrétta stöng á Nónþúfu, þar sem efri gjábarmurinn first fer að gnæfa ifir hinn neðra, og taka eftir í hverja stefnu skugginn fjelli á hinni ákveðnu stundu um alþingistímann, því að í þeirri stefnu hliti þá Lögberg að hafa legið«.[2]) Þetta væri gott ráð, ef maður vissi hina ákveðnu stund, það virðist liggja næst að hugsa sér að fornmenn hefðu miðað hana við nónið, þetta þýðingarmikla dagsmark, sem fornmenn miðuðu svo margt við, bæði hér á landi og erlendis, sem sjá má t. d. í Íslenzkum eyktamörkum, aftan við Fingrarím Jóns biskups Árnasonar (bls. 239—256.) og í Grágás sést að þeir héldu hvern laugardag helgan að liðnu nóni: »Uer scolom hallda lavgardagiɴ VII hvern non helgaɴ«.[3]) Þegar menn föstuðu miðuðu þeir við nónið o. s. frv. »Sá maþr er hann scal fasta, hann scal hafa etit mat siɴ fyrir miþia nott þa er hann fastar vm daginn eptir oc mataz eigi aþr liðr nön«.[4])

Fornmenn töldu að kvöldið byrjaði með nóninu og næði til náttmála kl. 9 e. m. (sbr. miður aftan) og mætti þá geta sér til, að lögbergsstörfin hafi aðallega varað frá því fyrir dagmál kl. 9 f. m., ef til vill frá miðjum morgni kl. 6 f. m. (sbr. orðin: »Ver scolom fara til logbergs a morgin«), og verið vanalega lokið um nón. »Frá morgni til kvölds«. Frá dagmálum til nóns var ekkert dagsmark nema miðdegi eða miðmunda kl. 12.

---

1) Njála 138. k.

2) German. Abhandl. bls. 140.

3) Grágás 9. k.

4) Sama 17. k.

Ef það þætti sennilegt, sem margt sýnist mæla með, að dómar hefðu farið út um nón, þá er ekkert efamál, að hið forna Lögberg er þar sem sagt hefir verið, á milli gjánna norður frá Þingvallatúni, því að þaðan að sjá er nón um Nónþúfu.

Það mun mega telja það víst, að á Lögbergi hafi verið lík eða sama tilhögun og í Lögréttu, að þar hafi verið að minsta kosti þrísettir bekkir eða pallar til að sitja á, fyrir alla goða, dómendur og þá aðra, er lögsögumaður leyfði, og kom ekkert fram við rannsókn Sigurðar Vigfússonar á Lögbergi, er komi í bága við þá skoðun. Hringmyndaða mannvirkið þar sýnist hafa verið, eftir lýsingunni, nægilega stórt til þess (um 30 álnir að þvermáli). Svo mætti hugsa sér að Lögsögumanns rúm eða sæti hefði verið upp við brún yzta hringsins að austanverðu, austur undir Nikulásargjá. Þá gat lögsögumaður séð hér um bil yfir alla sem voru á Lögbergi, og fjölmennið, sem líklega hefir verið mest fyrir vestan Flosagjá undan mannvirkinu og Lögsögumannshól, því þar er hentugt pláss fyrir margt fólk að sitja og standa, eftir sögn Sigurðar Vigfússonar.

Það er ekki óhugsandi að Lögréttan hafi einhvern tíma verið á Lögbergi eftir að landið komst undir konungsstjórn, en að mannvirkið, (sem líklega hefir verið kallað Lögberg), hafi verið í fyrstunni gert í þeim tilgangi, mun vera eitt af því sem ekki er hægt að fullyrða. Rannsókn Sigurðar bendir fremur á að mannvirkið geti verið eldra. Þótt Lögréttan hafi verið á Lögbergi, þá er ólíklegt að Lögbergs og Lögsögumannshóls nöfnin hefðu myndast. Það sýnist liggja nær að Lögréttu og Lögmannshóls nöfn hefðu orðið föst við þennan stað. Og þá er það ekki vel skiljanlegt, að hinn helgi merkisstaður hjá Snorrabúð hefði alveg gleymst og fengið fjórðungsdóms nafn og engin munnmæli um það, að þar hefði verið Lögberg. Hefði staðurinn verið uppi á öræfum, þá væri það skiljanlegra. En á þessum stað, þar sem merkustu menn landsins söfnuðust saman að heita mátti á hverju ári, og dvöldu á alþingi lengri og skemri tíma, til aldamótanna 1800. Þar

að auki lá þessi staður fast við fjölfarinn þjóðveg, og engin munnmæli um Lögbergsnafnið þar hafa heyrst. Það er óskiljanleg gleymska og að líkindum hér á landi dæmalaus.

Lögréttuspangar nafnið á Lögbergi, sem bæði Ólsen og Sigurður Vigfússon nefna, heyrði eg aldrei á yngri árum, og ólst eg að miklu leyti upp í næstu sveit fyrir austan Þingvallasveitina og átti á fyrri árum oft leið um Þingvöll, og ekki heldur heyrði eg nafn það á innganginum á Lögberg, sem eg hefi heyrt á seinni árum, haft eftir síra Símoni Bech á Þingvöllum, að það héti Lögsögumannsgangur, og efast eg um að þau nöfn hafi nokkurn tíma orðið almenn.

Við rannsókn Sigurðar Vigfússonar á hinum forna þingstað, finst Ólsen að meiri líkur hafi komið fram fyrir því, að Lögberg hafi verið á gjábarminum norður frá Snorrabúð, en þar sem sagt hefir verið að það sé norður frá Þingvallatúni, þótt Sigurður, sem rannsakaði nákvæmlega báða staðina, kæmist að alt annari niðurstöðu, og áliti eindregið að hið forna Lögberg væri hið alkunna gamla Lögberg milli gjánna.

Rannsóknin á gjábarminum hjá Snorrabúð sýndi, að fyrst hafði þar verið brött og óslétt klöpp með gjótum og kötlum, að sögn Sigurðar. Seinna hafði verið hlaðið þar ofan á, mest úr torfi og moldu, til að jafna hallann, og ef til vill byggja þar eitthvað ofan á, sem ekkert er hægt að segja um. Undir þessu mannvirki fann Sigurður eldstæði eða hlóð með mikilli ösku, er hann gat til að hefði verið eldstæði frá Snorrabúð. sem virðist sennileg tilgáta. Eldstæði þetta var undir syðri hluta mannvirkisins, sem var að þvermáli á yztu hleðslur 67 fet. Undir miðju mannvirkinu fann Sigurður lítinn grjótbálk, sem ekki hafði áframhald á neinn veg; ekki nefnir hann neitt einkennilegt við þennan grjótbálk fremur en hverja aðra grjóthrúgu; hefði hann fundið þar ösku, kol, bein eða eitthvað eftirtektavert, þá hefði hann vafalaust getið þess, því að ofar í moldinni t. d. fann hann dálítið leir- eða

glerbrot, er hann hélt að væri úr litilli könnu, og lýsir því nákvæmlega. Það er dæmi þess hve hann hefir gert sér far um að lýsa öllu sem nákvæmast[1]).

Þennan litla grjótbálk telur Ólsen merkilegan, þótt lýsing Sigurðar virðist gefa lítið tilefni til þess, hann telur jafnvel að þar hafi verið fornhörgur eða blótstalli, frá þeim tíma í heiðni að þeir helguðu þingið með blótum. Það sýnist reyndar vera undarlegt, ef fornmenn hafa valið »snarbratta« og óslétta klöpp, til að safnast saman á við hina hátíðlegu athöfn.

Próf. Ólsen getur þess, að Grunnavíkur Jón hafi sagt í ritum sínum að hann hafi í æsku, um 1724, séð steina á mannvirkinu hjá Snorrabúð. Steinarnir voru svo stórir að það mátti sitja á þeim og mynduðu hálfhring; þótti Jóni líklegt að þeir hefðu upphaflega myndað hring. Steinunum velti Jón ofan í Öxará og hafði þá fyrir stillur út í hólmann. Ólsen álítur að steinaröð þessi komi mæta vel heim við það, að þar hafi Lögberg verið, og steinarnir ætlaðir þeim til að sitja á er áttu sæti á Lögbergi[2]). Hafi hringurinn verið einfaldur, sem ekki er annars getið, þá hefði hann þurft að vera stór, hafi þar átt að sitja að minsta kosti 150—200 manns, sem óhætt má gera ráð fyrir. Það virðist liggja nær að ímynda sér að steinaröðin hafi verið dómhringur eða dómsteinar. Þar sem sagnir hafa gengið um það, að einmitt á þessum stað hafi verið fjórðungsdóma þingstaður, sem virðist koma vel heim við ummæli Grágásar 20. k. »G o ð i s c a l g a n g a i h a m r a s k a r ð o c s e t i a n i þ r þ a r d o m a n d a s i n«. Sturlunga 1. þ. 18. k. nefnir dómsteina »o k s e t t u þ r i s v a r n i d r d o m e n d r s í n a í d o m s t e i n u m o k m á t t i d o m r i n n a l d r e i n i d r s e t i a s t«.

Um Alþingis Catastasis frá 1700 og 1735 ritaði kand. mag. Jón Þorkellsson[3]). [Hann fann frumritið í konungsbókhlöðunni í Kaupmannahöfn, áður var þessi fyrri búðaröð á al-

---

[1]) Árb. f. 1880—81, bls. 14—15.

[2]) German. Abhandl. bls. 141—142.

[3]) Árb. 1887 bls. 43—47.

þingi ekki þekt nema í ýmsum afskriftum, en hin síðari var óþekt. Fyrri búðaskipunin var samin og skrifuð 1700 af Sigurði lögmanni Björnssyni; um það fer dr. Jón Þorkelsson þessum orðum: Það getur enginn vafi á því verið, að catastasis frá 1700 er eftir Sigurð lögmann sjálfan, en ekki eftir Pál Vídalín, eins og sumar afskriftir geta til. Sjálfur var Sigurður vel að sér í sögu landsins og ættfróður, og hefir hann haldið spurnum fyrir gömlum munnmælum um búðirnar á Þingvöllum eftir að hann varð lögmaður«]. Í búðaskipuninni frá 1700 er þessi grein: »Krossskarð: hvar í forðum stöð vïgður kross [eirn eða tveir er upp undañ Lógrett | une næsta skarð fyrir norðan Snorrabuð; hæð krossins var epter | hæð Olafs k[onungs] Tryggvasonar og Hjallta Skeggjasonar. Eñ hleðsla | þar í mille ä giärbarmenum var äður fiörðungsdöma þingstaður | «[1]). Það sést af þessu, að á 17. öld hefir það verið, að líkindum almenn, sögn, að fjórðungsdómur hafi verið á þeim stað, er þeir segja nú að Lögberg hafi verið[2]). (Sjá hér að framan neðanmáls [bls. 55]).

Um það, hvor staðurinn sé hentugri, gjábarmurinn eða Lögberg, til þeirra starfa, er áttu að framkvæmast á Lögbergi, fer Ólsen þessum orðum: »Næst kemur til athugunar, hvor staðurinn sé hentugri firir þær athafnir, sem áttu fram að fara að Lögbergi. Að Lögbergi fóru fram allar lísingar, sem almenning vörðuðu, þar sagði lögsögumaðurinn upp lög og nímæli og lögréttu leifi, — það var auglísingastaður þingsins, það er nú auðsætt, að þessar athafnir gátu ekki farið fram á afviknum stað, heldur var staðurinn því hentugri, sem hann var nær miðju þingstaðarins, þar sem flestir gátu heirt lísingarnar. Í fjölmennum bæ mundi enginn festa upp auglísing, sem alla bæjarbúa varðaði, í útjaðri bæjarins, heldur sem næst miðjunni, þar sem umferðin væri mest. Líkt stendur á að því er Lögberg snertir. Hraunriminn milli gjánna er

---

[1]) Sama stað, bls. 45.

[2]) Seinni búðaröðin 1735 nefnir að eins seinni manna búðir, en ekki Lögberg.

nokkuð afskektur, og er því ólíklegra, að Lögberg hafi verið þar, enn á gjábarminum eistra firir norðan Snorrabúð, sem liggur í miðjum búðakransinum firir vestan ána. Enn fremur heirðist hvergi eins vel það sem talað er, eins og ef mælandinn stendur uppi á gjábarminum eistra . . .«[1]). Eg hefi leyft mér að tilfæra þennan og fleiri kafla úr ritgerð Ólsens, svo að þeir, sem ekki eiga kost á að sjá ritgerð hans, geti að nokkru leyti séð hvað helzt skilur skoðanirnar.

Það að gamla Lögberg, norður af Þingvallatúni, hefir verið nokkuð afskekt og umgirt á allar hliðar nema inngangurinn má hiklaust telja stóran kost. Ef fornmenn hafa álitið Lögberg helgan stað, um þingtímann, í líkingu við það sem Þórólfur Mostrarskegg skoðaði Þórsnes, þá hlaut þessi staður af öllum stöðum á Þingvelli að vera sá hentugasti, og þegar Grímur geitskór komst að þeirri niðurstöðu, að Þingvöllur væri bezt valinn staður á Íslandi fyrir alþjóðarþing, þá er ekki ólíklegt, að þegar hann skoðaði Lögberg, sem náttúran hafði víggirt, að lík hugsun hafi flogið í hug hans og Jónasi Hallgrímssyni, er hann kvað:

„Svo er treyst með ógn og afli
alþjóð minni helgað bjarg“.

Að hægt hafi verið að verja Lögberg fyrir aðsókn manna, má marka af því, þegar þar var dómur settur, er Hrafnkell Freysgoði var dæmdur, og hann komst hvergi nærri og gat ekki heyrt hvað talað var á Lögbergi[2]). Það eru að eins tvö dæmi lík þessu: þegar Þorgils Oddason var dæmdur sekur hjá Byrgisbúð[3]) og Hjalti Skeggjason á Öxarárbrú[4]). Um þingtímann gat lögsögumaður með hægu móti gætt helgi Lögbergs, með því að verja það fyrir umferð og átroðningi þeirra er áttu ekki erindi þangað eða hann leyfði að kæmu þar. Þar sem á hinum staðn-

---

[1]) German. Abhandl. bls. 142—143.
[2]) Hrafnkelssaga 11. k.
[3]) Sturlunga 1. þ. 18. k.
[4]) Saga Olafs kgs. Tryggvasonar 217. k.

um, á gjábarminum hjá Snorrabúð, það hefði verið lítt mögulegt að verja ógirtan blett í miðjum búðakransinum.

Það virðist heldur ekki hafa verið hyggileg tilhögun, að hafa Lögberg vestur á gjábarmi en Lögréttuna austur á völlum, svo menn hefðu orðið annað hvort að krækja alla leið suður á brúna á Öxará, eða vaða yfir ána, í hvert skifti er þeir fóru á milli þeirra staða. Hefði Lögberg verið í miðjum búðakransinum hjá Snorrabúð, þá gat ekki hjá farið, að þar hefði verið óverandi fyrir reyk og svælu, þegar veðri var svo háttað að reykinn frá eldstæðunum í kring hefði lagt á staðinn. Og ekki er það sennilegt, að jafnvitur og hagsýnn maður, sem Snorri goði er sagður, hefði ekki búð sína fjær Lögbergi en um 10 faðma, þar sem hann gat búist við að hann og menn hans yrðu fyrir ónæði og átroðningi mikinn hluta dags og jafnvel um nætur, þegar menn fjölmentu til Lögbergsgöngu, svo skift hefir þúsundum. Þá hefði búð hans eða virki verið umkringt af fjölmenni, sem safnast hefði upp í Almannagjá og skarðið hjá búð hans. Það er líka ekki vel skiljanlegt að Snorri goði hefði getað heitið þeim Ásgrími að verja Flosamönnum vígi í Almannagjá, hefði Lögberg verið hjá búð hans. Hann gat ekki vitað fyrir hvort bardaginn mundi byrja nær Lögbergi eða Lögréttu; ef bardaginn hefði byrjað nálægt búð hans, þá var Snorri og menn hans umkringdir af herflokkum. Af Njálu, 145. k., sézt að þeir, er sóttu og vörðu málin, voru ýmist að Lögbergi eða í Lögréttu.

Það hefir fráleitt farið fram í kyrþey, er framkvæmt var á Lögbergi, þar sem var hringt til Lögbergsgöngu: »eptir þat var ringt ok gengv allir menn til lövgbergs«[1]) og líka var hringt til dóma útfærslu: »oc skal logsogvmaþr lata hringia til doma ut færslu«[2]). Það er því ástæðulítið að ætla það, að þingheimi væri ókunnugt um hvað gerðist á

---

[1]) Njála 124. k.
[2]) Grág. 24. k.

Lögbergi[1]). Að það heyrist lengra, sem talað er á eystri gjábarminum hjá Snorrabúð en frá gamla Lögbergi, er sennilegt, ef þá bergmálið frá vestri barminum glepur ekki svo fyrir að orðaskil heyrist ógreinilega. Það mun líka heyrast allvel frá gamla Lögbergi, þar sem vestri brún þess er 5 álnum hærri undan Lögsögumannshól en vestri barmur á Flosagjá. Því þar niður undan hefir líklega fjölmennast verið.

Það telur Ólsen hér um bil víst, að full sönnun fyrir því, að Lögberg hafi verið fyrir austan Öxará fáist af nokkrum stöðum í Sturlungu[2]). Fyrsti staðurinn, sem á að sanna það, er í Sturlungu 2. þ. 34. k. og hljóðar svo í þeirri Sturlungu, sem eg hefi við hendina, en Bókmentafélagið gaf út 1817, og sem þeir bjuggu til prentunar Bjarni Thorsteinsson amtmaður, dr. Sveinbjörn Egilsson og fleiri góðir menn: »ok einn dag er menn komu fjölmennir til lögbergis, þá gekk Sturla fram. Þat var opt háttr hans at setia á langar tölur um málefni sín, en maðurin var bædi vitr ok tungumiúkr«. Þannig er það í eldri handritum, og þar á meðal í því elzta og bezta skinnhandriti, sem til er af Sturlungu, að sögn Ólsens. Aftur á móti ber handriti, er síra Eyjólfur Jónsson á Völlum í Svarfaðardal (1705—1745) hefir skrifað, og líklega fleiri yngri handritum, ekki saman við eldri handritin, og er orðamunurinn hér mikill. Handrit síra Eyjólfs bætir inn í og breytir orðum. Eftir því handriti verða hin tilfærðu orð þannig: »ok einn dag er menn komu fjölmennir til lögbergis, þá gekk Sturla fram [á virkit fyrir bud sína.] Þat var opt háttr hans at [giöra] langar tölur um [málagiördir sinar ok leiddist mönnum opt til at

[1]) Ólafur konungur helgi gaf „mikla“ klukku til Þingvalla og Haraldur konungur bróðir hans aðra (Fornm.sögur 4 B. 279. bls. og 6 B. 266. bls. Líkur eru til að þær hafi verið á Klukkuhól í Þingvallatúni og verið notaðar fyrir þingið. Jóns lagabók nefnir „mikla“ klukku, sem hringt sé þegar menn eiga að ganga til Lögréttu (Þingfarabálk 3. kap.).

[2]) German. Abhandl., bls. 143.

heyra], en madrinn var bædi vitr ok tungumiúkr«. Hér hefi eg merkt með hornklofum orðamuninn úr handriti séra Eyólfs, sem er prentaður neðanmáls í Sturlungu (2. þ. 34. k.). Ekki er það líklegt að Sturla lögsögumaður Þórðarson, sem sagt er að hafi tekið við, af Brandi biskupi, að rita Sturlungu, hafi skilið við handritið svo, að segja að mönnum hafi leiðst að heyra ræður afa síns, en í hinu orðinu að hann hafi verið vitur og mælskur. Þó er það enn ólíklegra að sagnameistarinn Snorri sonur Sturlu, sem frá er sagt, hafi skrifað það[1]). Það eru reyndar orðin »á virkit fyrir bud sína«, sem alt veltur á í þessu Lögbergsmáli. Þau hafa vakið þetta nýmæli, (að Lögberg hafi verið fyrir vestan Öxará), hjá Guðbrandi, þótt undarlegt megi virðast að hann skyldi ekki meta meira bezta skinnhandrit frá 14. öld, en pappírshandrit t. d. frá 18. öld. Um það segir Ólsen: »Reindar vantar þau orð, sem alt er hér undir komið (»á virkið firir búð sína«) í hið elsta handrit af Sturlungu, en þau hljóta að vera upphafleg, því auðskilið er, að þau gátu fallið burtu, en hitt er óskiljanlegt að nokkur hafi farið að bæta þeim við, hafi þau ekki staðið hér upphaflega«[2]).

Það er vafalaust engum kunnugra en Ólsen, að mörgu hefir verið bætt inn í Sturlungu, eftir daga þeirra Snorra Sturlusonar og Sturlu Þórðarsonar, og má t. d. benda á kaflann í næsta kapítula eftir þann, sem hin áður tilfærðu orð eru tekin úr. Þar er sagt um söguritarann Sturlu: »Því at hann var göfugr, godsamr, allvitr ok hófsamr madr«, diarfr ok einardr. Láti gud honum nú raun lofi betri[3]). Þessi orð hafa vafalaust verið skrifuð eftir daga þeirra Snorra og Sturlu. Hver mundi hafa getað frætt hina yngri sagnaskrifara um, hvað upphaflega hefði staðið, þegar elztu handritin báru það ekki með sér. Það er

---

[1]) Prófessor Ólsen hefir í hinni miklu og merkilegu ritgerð um Sturlungu, í „Safni til sögu Íslands", leitt að því senniley rök að Snorri hafi skrifað sögu föður síns (sjá Safn til sögu Ísl. III. bls. 213—224).

[2]) German. Abhandl. bls. 143.

[3]) Sturlunga 2. þ. 35. k.

vel hugsanlegt að orðin á virkið fyrir búð sína hafi myndast hjá seinni mönnum, (ef til vill þegar sagan hefir verið sögð bókarlaust), svo frásögnin yrði áheyrilegri Það hefir að líkindum eitthvað þótt vanta við orðin: »Þá gekk Sturla fram«, og þá lá beint við að bæta þessu við, því margir hafa haldið það á seinni tímum, að flestar höfðingja búðir hafi verið virki. Hafi Sturla verið í Hlaðbúð, sem líkur eru til, þá er vafasamt hvort nokkurt virki hafi verið um búð hans, en það, sem þeir sumir ætla, að Hlaðbúð hafi verið búð Snorra goða, mun verða örðugt að sanna.

Það er ekki sjáanlegt að þessi fyrsti staður í Sturlungu sanni nokkuð um það, að Lögberg hafi verið fyrir vestan Öxará. Hann virðist vera svo vafasamur og óviss að ekkert sé hægt á honum að byggja, og það jafnvel þó orðin »á virkið fyrir búð sína« væru tekin gild og góð. Þá er eftir að sanna það, að Sturla hafi þá haft búð fyrir vestan ána. Af sögunum sézt, að þeir skiftu um búðir eftir atvikum. Það eru líkur til að Sturla hafi verið í Hlaðbúð og það má geta sér það til, en tilgátur eru ekki óskeikular sannanir.

Annar staður í Sturlungu, sem á að sanna þetta sama, að Lögberg hafi verið fyrir vestan á, er í Sturlungu 4. þ. 21. k. Þess er þar getið, að Snorri Sturluson átti í skærum við Magnús góða son Guðmundar gríss, og mun Snorri ekki hafa áræða að vera langt frá bræðrum sínum um þingtímann, en þeir voru fyrir vestan ána, lét hann því byggja búð handa sér fyrir vestan á. Um það fer Sturlunga þessum orðum: »Snorri lét giöra búd þá upp frá lögréttu er hann kallaði Grýtu«. Þess ber að geta, að hér, sem víðar, ber handritunum ekki saman, eldri handrit hafa Lögbergi fyrir Lögréttu og Grílu fyrir Grýtu; en á þessum stað telur Ólsen handrit síra Eyjólfs á Völlum með hinum »lakari handritum«, og segir að Guðbrandur Vigfússon hafi »aflagað« og farið »herfilega« með textann, með því að hafa Lögréttu og Grýtu m. m. í útgáfu sinni af Sturlungu. Hér finst mér ekki Guðbrandur vera ámælisverð-

ur, hafi hann tekið í útgáfu sína orðin: »á virkið fyrir búð sína«, sem búast má við[1]). Þá hefir hann hér verið samkvæmur sjálfum sér, að taka handrit síra Eyjólfs gilt í báðum tilfellum. Með því líka að hafi búðin verið, er sumir hafa ætlað, vestan við ána niður undan búð Snorra goða, og upp undan lögréttunni í Öxarárhólma, þá hefði það verið rangmæli að segja upp frá Lögbergi, hefði það verið uppi á gjábarmi. Reyndar vill Ólsen gera það skiljanlegt með því að halda því fram, að hér sé miðað við meginstefnu Öxarár, frá fjöru til fjalls. Þar sem hér að framan er talað um Byrgisbúð, er tilfært úr Sturlungu 5. þ. 7. k., er sýnir, að þeir hafa miðað austur og vestur við meginstefnu vallanna og Almannagjáar. Engum nútímamanni, sem væri við Öxará, alt norður að Drekkingarhyl, mundi koma til hugar að segja »niður« eða »ofan á gjábakka« hjá Snorrabúð, og ólíklegt að fornmenn hefðu talað svo. Það sýnast því meiri líkur vera til þess, að upp frá Lögréttu sé réttara, eins og þeir hafa álitið, sem sáu um útgáfu Sturlungu 1817, og svo dr. Guðbrandur Vigfússon. Hér er um misritun að ræða, sem ekki er hægt að segja neitt um með neinni vissu. Það eru að eins líkur til að ritvilla sé í eldri handritunum, en ekki mögulegt að fullyrða það. Þessi staður í Sturlungu sýnist ekki færa fullgilda sönnun fyrir því, að Lögberg hafi verið fyrir vestan Öxará, fremur en sá fyrri.

Þriðji staðurinn, er á að styðja þá hugmynd, að Lögberg hafi verið á Almannagjár barminum, er í 5. þ. 7. k. Sturlungu. Þess verður að geta, að missætti var með þeim Sturlusonum, svo að sínum megin árinnar voru hvorir. Sighvatur og Sturla sonur hans voru í Hlaðbúð, en Snorri og Þórður bróðir hans voru fyrir austan á, líklega í Valhöll, búð Snorra. Í Sturlungu er svo sagt: »Snorri tók ámusótt um þingit ok mátti hann ekki gánga, en Sturla reið til kyrkju ok stódu öll spiót úti vid búdarveggi. Þeir Sighvatur létu lýsa hernaðar sakir at lög-

---

[1]) Eg hefi ekki útgáfu Guðbrandar við hendina.

bergi á hendur Vatnsfirðingum, en Snorri lét segia til sektar Rafnssona í lögréttu, þat giördi Jón Murtr, en synir Halls Kleppiárnssonar sóttu Vatnsfirðinga«.

Það sést hér, að Snorri lá veikur um þingið, Sturla reið til kirkju, var veikur í fæti; hefir þá líklega flokkur þeirra feðga farið til Lögbergs, en skilið eftir spjót sín hjá næstu búð við kirkjuna, því að kirkjunni máttu þau ei koma, sem sjá má af Grágás 263. k.: »M a ð r s c a l e i g i b e r a v a p n í k i r k i o n e í b o n h u s þ a t e r l o f a t e r t í ð i r a t v e i t a, o c e i g i s c a l s e t i a v i d k i r k i o b r i o s t n e v i d k i r k i u v e g i«. Þá má líka ímynda sér, að Sighvatur og Sturla sonur hans hafi beðið við kirkjuna og gætt vopnanna meðan synir Halls Kleppjárnssonar fóru til Lögbergs að lýsa hernaðarsökunum á hendur Vatnsfirðingum, og, ef svo hefði verið, þá benti það á, að Lögberg hafi verið sama megin árinnar og kirkjan[1]).

Um það að Snorri Sturluson lét segja til sektar Rafnssona í Lögréttu en ekki að Lögbergi, fer Ólsen þessum orðum: »Hér er athugavert að það átti að lögum að lísa sekt að L ö g b e r g i e n e k k i í Lögréttu Hvernig stendur þá á því, að Sighvatr skuli hér lísa hernaðarsakir að Lögbergi, eins og rétt var að lögum, enn Snorri skuli bregða frá lögunum og láta segja upp sekt í Lögréttu. Ef Lögberg hefir verið að vestan verðu við ána, þá er það auðskilið, þá var Lögberg á valdi Sighvats og hans manna, sem voru fyrir vestan á, og hefir Snorra ekki þótt árennilegt að fara þangað, til að lýsa sektinni, eða senda

---

[1]) Þegar veður var slæmt sagði lögsögumaður upp lög í kirkjunni (sjá Grág. 117. k.). Sumt átti að framkvæmast annaðhvort að Lögbergi eða í búanda kirkjugarði, t. d. þegar stefnt var um ómagameðlag segir svo (í Grág. 130. k.): „Þ e i r s c o l o s t e f n a v m f e þ a t e t n æ s t a s u m a r e p t i r m i ð v i c o d a g í m i t t þ i n g o c s t e f n a h v a r t z h a n n v i l l i b o a n d a k i r k i u g a r ð e e ð a a t l o g b e r g i". Um skotmannshlut í hval er sagt (í Grág. 215. k.): „o c m a h a n n s t e f n a h v o r t s e m h a n n v i l l a t l ö g b e r g i e ð a i b o a n d a k i r k i o g a r ð e".

menn sína þangað til þess undir vopn þeirra Sighvats, því kís hann heldur að segja upp sektina austan árinnar í Lögrjettu, þó að það væri ekki lögmætt. Ef Lögberg aftur á móti er firir austan ána á hraunrimanum milli gjánna, þá er þetta alveg óskiljanlegt. Þá verður ekki sjeð, að Snorra hafi getað gengið neitt til að breita frá lögunum, þar sem Lögberg þá hefði verið á valdi hans, og hinsvegar gat það þá verið hættulegt firir Sighvat og hans menn að filgja ákvæðum laganna og lísa hernaðarsakirnar að Lögbergi, því þá hefði hann orðið að fara ifir ána til þess í hendur fjandmanna sinna«[1]).

Þetta sýnist vera misskilningur, nema flestir af þingheimi, sem voru fyrir austan ána hafi fylgt Snorra að málum, sem þó hvergi er getið. Því eftir staðháttum að dæma, gat Snorri ekki að öðrum kosti haft Lögberg á valdi sínu fremur en þeir sem voru í Hlaðbúð, ef því er slegið föstu, að Snorri hafi þá verið í Valhöll, og hún þar sem sagt hefir verið, norður hjá eða fyrir norðan kastalana. Þó farið hefði verið frá Hlaðbúð suður á brúna, sem þá var á Öxará, (að menn hafa ætlað, vestur frá Þingvalla bæ eða kirkjunni), þá var það skemmri leið, að innganginum á Lögberg, en norðan frá Kastölum, og hér um bil hálfu styttri leið, ef farið hefði verið frá Hlaðbúð, beint yfir hólmana að innganginum á Lögberg. Það er því vel skiljanlegt, hvers vegna Snorri hefir eigi árætt að senda son sinn með flokkinn suður á Lögberg Þótt áhættuminna að láta hann skreppa í Lögréttuna, sem ekki hefir verið nema rúmur fjórði hluti af leiðinni suður á Lögbergssporð, að innganginum á Lögberg, hafi Lögréttan þá verið á völlunum, þar sem sagt hefir verið. Þetta geta allir séð, sem koma á Þingvöll og gæta nokkuð að staðháttum þar. Það er örðugt að geta séð það að þessi þriðji staður í Sturlungu bendi á það, að Lögberg hafi verið fyrir vestan Öxará.

---

[1]) German. Abhandl bls. 146.

Um þá þrjá staði í Sturlungu, sem hér hafa verið nefndir, fer Ólsen þessum orðum:

»Sjerhver af þeim þrem stöðum í Sturlungu, sem nú voru taldir, virðast þannig benda til, að Lögberg hafi verið firir vestan ána. Og ef vjer lítum á þá alla í heild sinni, þá stiðja þeir hver annan svo, að með þeim virðist vera fengin full vissa firir því, að Lögberg hafi ekki verið á hraunrimanum milli gjánna, heldur að vestan verðu við Öxará.

Með hraunrimanum mælir í raun og veru að eins það, að hann hefir nú um nokkurn tíma verið kallaður Lögberg, en Kålund hefir sínt, að þetta nafn á hraunrimanum kemur ekki firir fir en á öldinni sem leið«[1]).

Áður hefir verið minst á það hér, hve þessir þrír nefndu staðir í Sturlungu munu vera ábyggilegir. Tveir af þeim, sá fyrsti og annar, eru svo vafasamir, þar sem á báðum stöðunum að handritunum ber ekki saman, svo ekki verður neitt fullyrt um það hvað rétt sé. Þriðji staðurinn er þannig lagaður, að af honum verða ekki dregnar minstu líkur fyrir því, að Lögberg hafi verið fyrir vestan Öxará. Um hina má þó í því tilliti spjalla endalaust, en auðvitað án þess að geta sannað neitt.

Þar sem Ólsen segir að Kålund hafi sýnt það, að Lögbergs nafnið á gamla Lögbergi milli gjánna hafi ekki þekst fyr en á 18. öld, þá má líka segja, að Sigurður lögmaður Björnsson hafi sýnt það, að nafnið hefir komið fyrir eða þekst löngu fyr, því að hann samdi búðaröðina um 1700 »eftir sögn fyrri manna«. Þar segir svo: »Guðmundar Rjka buð var nærre an̄e vestan við götuna frá Snorrabuð | ofan̄ að lögrettun̄e, äður var han̄s buð austan til við äna og austur undan̄ | Þorleifs Hölma; skamt frá því gamla Lögberge sem millom giän̄a var og ein | styge að | «.

Það virðist Ólsen, að útlit sé fyrir að eldri höfundar hafi ekki þekt Lögbergsnafnið á hraunrimanum milli gjánna. Ekki getur hann samt þess, að þeir hafi þekt Lögbergs-

---

[1]) German. Abhandl. bls. 146.

nafnið á Almannagjáar barminum hjá Snorrabúð. Sem eldri höfunda nefnir hann Arngrím lærða, Grunnavíkur Jón og Svein Sölvason. Eg þekki ekki það sem þessir menn hafa ritað, er viðkemur Lögbergi, nema það sem Ólsen getur ummæla Jóns frá Grunnavík um steinana, sem áður er áminst, og er ekki hægt að ráða af því hvort hann hefir þekt Lögbergsnafnið á hraunrimanum eða eigi. Og svo hvernig Sveinn Sölvason kemst að orði í annál sínum, þar sem hann getur um fráfall Nikuláss Magnússonar sýslumanns 1742, að silfurdósir hans hafi fundist á gjábarmi fyrir norðan Þingvallatún, og að lík hans hafi fundist sama morgun í gjánni. Hafi Sveinn ekki verið á Þingvelli þegar þetta skeði, þá getur það verið eðlilegt, að hann hafi ekki verið viss um í hvaða gjá sýslumaður druknaði, þó honum hefði verið sagt að það hefði verið hjá Lögbergi, því eftir því sem mig minnir, þá eru þar fleiri gjár en þær sem umkringja Lögberg. Sveinn hefir þá heldur ekki þekt Lögréttuspangar nafnið, sem Ólsen segir að hafi verið á hraunrimanum til skamms tíma. En það er annað sem útlit er fyrir að Ólsen, sem vísindamanni, hafi láðst eftir að geta um, það er þar sem Lögberg er nefnt í búðaröð Sigurðar lögmanns Björnssonar, sem áður er getið. Þar er þó greinilega tekið fram hvar Lögberg sé, og í rauninni sýnist taka af öll tvímæli.

Þótt mörgum hætti við, að trúa ýmsu án umhugsunar, sem þeim er sagt í nafni vísindanna, má þó vænta þess, að menn hugsi sig dálítið um áður en þeir breyta nöfnum á merkustu og helgustu stöðum þjóðarinnar. Að eins fyrir nokkrar vafasamar misritanir og getgátur.

Útsýn.

(Ungmennafélagserindi).

Og annan dreymdi þar afarhá fjöll
og útsýn af gnæfandi tindum;
en hinn dreymi skógbelti' og skínandi völl
og skjól fyrir öllum vindum.

E. H.

Erindi þetta er úr kvæði eftir Einar skáld Hjörleifsson. Þar segir frá vinum tveimur, er unnust svo, að þeir máttu aldrei hvor af öðrum líta. Svo var það eitt sinn, að þá dreymdi báða: »um eitt ljómandi land, er var lengst úti í reginsævi«.

En þar skilur líka með þeim. Annar kvað þar vera iðgræna völlu, lygnar elfur og skuggasæla lundi. Hinn sá þar hrynjandi fossa, gnæfandi tinda og útsýni mikið og frítt.

Hvor hélt sinni skoðun og vináttunni sleit, á því endar sagan þeirra.

Þó lifa vinirnir þessir, enn þann dag í dag. Ekki sem sérstæðir einstaklingar, því það hafa þeir aldrei verið, heldur ríkjandi stefnur, lífsskoðanir. Annar er persónugervi þess anda, sem dáir þau sporin er sléttast liggja og greiðfærust eru, sem æskir skugganna strax og birta fer og forsælunnar þegar er hlýna tekur, sem lýtur makræðinu og tignar það. En hinn er ímynd framsóknarinnar, sem ægir hvorki straumþunginn né brattinn sem í móti legst, sem ann örðugleikunum af því að þeir eiga öflugasta hönd til þess að strjúka svefnþorninn af lífsþróttmanna og viljaþreki, sem þráir tindinn og útsýnið.

Og drauma vinanna hefir mannkynið verið að dreyma frá alda öðli og dreymir þá enn. Hver einstaklingur þess á sitt óskaland, mismunandi að fegurð, að lögun og að útliti og í mismunandi fjarlægð. Og sé einhver sá, er ekkert slíkt óðal hefir eignast, er hann öllum snauðari, á ekkert, alls ekkert.

»Slíkt nær engri átt«, virðist mér einhver segja. »Draumar eru fánýtir órar, staðlaus reykur«.

Sú staðhæfing má gjarnan, fyrir mér, eiga við það, sem fyrir sál vora ber þegar meðvitundin hefir slept af henni tökum, þegar vér sofum. En — oss dreymir líka, og á að dreyma, í vökunni. Um þá drauma er eg hér að ræða. Um þá drauma segi eg það hiklaust, að því tilkomumeiri, því fegurri sem þær myndir eru, er þeir bregða upp fyrir oss, því göfugra, innihaldsríkara og nýtara verður líf vort.

Vér dáumst að nútíðinni, að öllum hennar tröllauknu afrekum á andlegum og verklegum sviðum. Hins minnumst vér of sjaldan, að þau eiga öll kyn sitt að rekja til draumlanda mannkynsins. Þar hefir þeim fyrst skotið úr ægi óborinna hugsjóna, fyrir andans sýn djúpsærra spekinga, töfrað þá og laðað með ómótstæðilegu afli til að brjótast þangað um óravegu, nýrra rannsókna, nýrra uppgötvana. Þeir hafa varið öllu sínu lífi, oft löngu og erfiðu, til þess að vinna í hlut komandi kynslóða kjörgripina, er þar bar fyrir augu þeirra.

Og þeim hefir tekist það.

Vér sem nú njótum þæginda og hagsmuna menningarinnar, vér byggjum í landnáminu þeirra.

Ef vér lítum til einhverrar þjóðar, verða þar jafnan fyrir í fararbroddi, menn, sem bera höfuð og herðar yfir hina, lyfta merki hennar svo hátt að alheimur fær séð og skrá nafn hennar óafmáanlega á spjöld sögunnar og í minni manna. Að baki þeirra er svo allur fjöldinn, allir meðalmennirnir. Þá þekkjum vér að eins af hinum.

Margvíslegt er það sem menn þessir hafa til síns ágætis haft. Nokkrir þeirra gerðu myndir, svo fagrar, úr

litum og lérefti, að aldrei fyrnast, hjuggu þær úr steini eða mótuðu þær í málma. Aðrir kváðu ljóð svo þrungin andagift, að kreddufesta og bölsýni féllu eins og álagahamir af hugum manna og augu þeirra opnuðust fyrir meira gildi, sannari kjarna í lífi þeirra sjálfra, en áður hafði þá órað fyrir. Sumir leiddu fram á sviðið ný öfl úr skauti náttúrunnar, sönnuðu nothæfi þeirra og gerðu þau að reglulegum Aladínslömpum í höndum þjóðanna. Og enn aðrir töluðu svo ljóst og svo snjalt, eða brugðu vopnum af svo mikilli fimi og hreysti fyrir veg fósturjarðarinnar og gengi, að jafnvel andlega blindir og áhugasnauðir niðjar hennar, fengu sýn og löngun til starfa. Hverjum kotkarli varð það alt í einu ljóst, að málefnið sem um var að ræða, hlaut að skifta hann einhverju. Að hann sjálfur og nágranni hans, áttu þá eitthvað sameiginlegt, sem báðum hlaut að vera jafnhugleikið að varðveita. Að eins eitt fyllir hugina, þetta: Vér viljum allir. En hver sem lyftir af stað slíkri öldu sameiginlegs áhuga, meðal þjóðar sinnar, hann hefir fundið þann Aríadne hnykil er óskeikult beinir leið til frelsis hennar og sjálfstæðis.

Þessir frumherjar þjóðanna og öndvegishöldar eru: listamennirnir, vísindamennirnir, stjórnmálaskörungarnir og skáldin þeirra.

Það eru mennirnir, sem átt hafa draumalöndin fegurstu, þau er úti liggja á reginsævi mannsandans og þá vinina dreymdi.

Eg sagði áðan að við byggjum í landnámi þessara máttarstólpa menningarinnar. Við það megum vér vel una. Það rýrir ekki gildi vort þótt vér sækjum til annara, það er oss sjálfum er varnað. Hitt er meiri vansi, ef vér látum undir höfuð leggjast, að kynnast svo miklu, sem oss framast er unt, af því sem bezt hefir verið sagt og gert, á liðnum öldum og yfirstandandi tíma. Ef vér látum undir höfuð leggjast, að eignast ákveðnar skoðanir um það, sem hefir gerst og er að gerast umhverfis oss í heiminum. Ef vér unnum engu öðru framar, höfum

allar leiðir jafnkærar og gerum oss enga grein þess, hvert stefna skuli.

Í stuttu máli: Vér þurfum að eignast land, drauma-, vona- og óska-land, sem ávalt liggi framundan og blasi við augum vorum í útsæ ókomins tíma. Það land verður að geyma öll þau hnoss mannvits og göfugleika, er oss hafa fegurst virzt í fari annara. Þrá vor verður þá sú, að eignast sjálfir sem mest af þessum hnossum, að verða sem beztir og nýtastir menn, og stefnan, að ná landinu.

Fósturjörðin, sem okkur hefir alið, er heimkynni öfga og andstæða, helkaldra jökla og brennandi báls. Vér, þjóðin hennar, verðum þá einnig að sameina í lund vorri þessi einkenni, til þess að vera makleg börn slíkrar móður. Áhugi vor verður að brenna sem eldur, en andblæstri öllum að mæta karlmannleg, ísköld ró.

En við verðum aldrei hvorki heit eða köld gagnvart hlutunum, nema því að eins, að þeir séu oss annað tveggja ástfólgnir eða ógeðfeldir, annað tveggja heimilisfastir á draumalandinu okkar eða útlagir þaðan. Og sé það ekkert til, er okkur sama um alt.

Eg mintist á ætterni okkar. Samkvæmt því hljótum við að vera hæf til búsetu á landri djarfra, drengilegra hugsjóna, til þroskafulls, nytsams lífs.

Hvað skortir þá til þess að svo verði?

Útsýn, andlega útsýn.

Við erum meðalmenn. Þess vegna erum við ekki einfær um að skapa þær hugsjónir, mynda þær skoðanir, er fái lyft lífsstarfi voru yfir smávægi hversdagsleikans. Til þess þurfum vér leiðsagnar við, leiðsagnar þeirra, er fái opnað oss sýn yfir andlega umhverfið, fjær og nær. Það er eini vegurinn til þess að við getum nokkurntíma orðið fær um að rata sjálf.

En þetta finst mér að öllum þorra manna dyljist of mjög, þess vegna ætla eg að minnast á það nokkru gjör.

Fyr á öldum var leiðarsteinninn óþektur. Menn hættu sér þá aðeins skamt á haf út og lentu samt í villur og

hrakninga. En þetta er ekkert sérstakt fyrir þann tíma eða þá menn. Þeim fer jafnan svo, er það áhald vantar.

Vér leggjum úr höfn í blíðviðri, ekki einskipa, heldur heill floti. Snekkjan okkar rennur í kjölfari glæsilegs knarrar, sem stefnunni ræður. Alt gengur ákjósanlega og áhyggjulaust, meðan leiðið helzt og dagurinn endist.

Svo skellur myrkrið á.

Knörrinn er horfinn sýnum og kjölfarið, sem vér hugðumst að þræða, máð út með öllu. Byrinn er orðinn að ofviðri og brimgnýrinn frá skerjunum umhverfis, fullvissar um það eitt, að vér erum i hættu, dauðans hættu.

Skelfingin læsir sig um hugi vora. Vér höfum treyst forustu skipanna, sem á undan voru, án frekari íhugunar. Nú verður oss það á svipstundu ljóst, hvílík fásinna slíkt hafi verið, hvílíkt óbætanlegt tjón, að hafa ekki leiðarstein innanborðs sjálfir. Og oss finst stormhvinurinn verða að líksöng og brimfallið að klukknahljóm.

Skyndilega bregður upp skæru leiftri framundan. Vér sjáum það aftur og aftur, alt af öðru hvoru. Það er viti. Vér erum ekki lengur ráðþrota leiksoppar í höndum hafsins og myrkursins. Vitum hvar vér erum og hvert vér ætlum. Leggjum til orustu við þessi geigvænlegu öfl og sigrum eða — ef vér föllum — þá við sæmd.

Tilheyrendur góðir!

Eg býst ekki við að þér hafið nokkurutíma verið á slíku ferðagi, nokkurntíma átt í höggi við náttmyrkrið, ofviðrið og ósjóinn í þess eiginlegu mynd. En hitt veit eg, þótt engin spámaður sé, að þér annaðtveggja hafið eða munuð rekast á alt þetta í mannlífinu, í lífi ykkar sjálfra. Þegar bernskuheimkynnið, foreldrahúsin, höfnin, sem allir leggja úr út í lífið, er horfin. Þegar handleiðsla vandamannanna — sem einfeldni bernskunnar taldi jafnvissa til grafarinnar og úr vöggunni — er líka fjarri. Þegar vandræðum valdandi atvik flykkjast að úr öllum áttum, eins og magnþrungnar öldur. Þegar stormtryltar tilfinningar berjast um völd hugans, en yfir öllu grúfir myrkur vafans og efasemdanna um, hvað rétt sé og gert skuli.

Ykkur finst, kannske, að eg fari hér með hrakspár í garð ykkar. Að líf margra sé laust við alla slíka skugga og megi vel svo fara, að ykkar verði það.

Að vísu er þetta mögulegt, en eg efast um hvort meiri hamingja sé.

Það er kunnugt, að af deigum málmum má gera eggvopn, sé þeim dýft heitum í kaldan vökva, þá kemur fram hin alþekta herzla. Manneðlinu er ekki ósvipað farið, því —

„Ef kaldur stormur um karlmann fer,
og kinnar bítur og reynir fót,
þá finnur hann hitann í sjálfum sér
og sjálfs síns kraft til að standa á mót“.

Og einmitt þetta, að maðurinn vakni til meðvitundar um það afl og þann yl, sem með honum býr, er skilyrðið fyrir hinu, að hvorttveggja komi að haldi, bæði honum og öðrum. Vér eigum síður en ekki að forðast alvöru lífsins né láta hana vaxa oss í augum, því það er ekkert staðlaust fleipur hjá skáldinu:

„Á sorgarhafsbotni sannleiksperlan skín,
þann sjóinn máttu kafa, ef hún skal verða þín“.

En — vér verðum að hafa leiðarsteininn innanborðs og þekkja vitana, ef vér eigum að bjargast með perluna úr því hafi.

Hvar er þá þessi leiðarsteinn tilverunnar og hverir þessir vitar hennar?

Leiðarsteinninn er trúin á mannngildi hvers einstaklings, á sitt eigið manngildi og meðvitundin um þá ábyrgð, er á þeim hvílir, er láta lífsstarf sitt verða með öllu einkisnýtt, eða verra en það. Og vitarnir, það eru mennirnir, sem eg nefndi áðan, þeir sem lengst hafa komist í öllu fögru, göfugu og nytsömu með hverri þjóð. Starfi þeirra, skoðunum og stefnum þurfum vér að kynnast til þess að sníða lífi voru stakk eftir.

Hvaðan fáum vér þá útsýn?

Óðinn, norræni guðahöfðinginn, sem allir kannast við,

átti sér hásæti það er Hliðskjálf hét. Þaðan sá um heim allan. Slíkt öndvegi, slíka sjónarhæð á mannkynið alt þann dag í dag — bókmentirnar.

En snúum okkur nú að þeirri sjónarhæðinni, sem næst liggur og mestu máli skiftir að vér náum og að þeim vitum, sem þaðan bera bjartast við himin, — að íslenskum bókmentum og íslenskum afburðamönnum.

Vér setjumst þá í þessa sameiginlegu þjóðarhliðskjálf.

Hvað ber fyrir augu?

Tvent er það, sem hlýtur öðru fremur að draga að sér athygli vora — tungan og sagan. Einkum þó ef vér þekkjum og skiljum þau sannindi, að þetta hvorutveggja eru þeir þættirnir, sem fastast tengja saman þjóðarheildina og helzt hljóta, ef nokkuð annars megnar það, að vekja ættjarðarást hennar og samúðarþel.

Hitt verður þá og jafnljóst öllum heilskygnum mönnum, að eins dýrmæt tignarmerki og þessir hlutir mega verða þeim, er meta kunna og með að fara, eins glögg brennimörk ættleraskapar og afturfarar hljóta þau að verða hverjum þeim, sem treður á sæmd feðranna og afskræmir svo tunguna í daglegum meðförum, að naumast verður þekkjanleg.

Þessi lærdómur er oss nauðsynlegur. Vér lögum aldrei galla, sem vér þekkjum ekki, bætum aldrei neitt, sem vér hyggjum heilt.

Vér snúum oss þá að tungunni. Skygnumst svo langt aftur, sem vér getum. Sjáum hana í öndverðu, þegar hún nam fyrst land hér norður frá, og vér fyllumst aðdáunar. Vér lítum nær. Aðalsbragurinn máist, drotningarskrúðinn verður ambáttartötrar stagbættir. Bæturnar eru sín úr hverri áttinni, sín með hverjum lit og sín með hverju lagi. En einkennilegast er, að allar hafa þær verið settar í fatið heilt; settar til skrauts. Og þjóðin er ánægð, hjartanlega ánægð með þetta skrípi. Manni dettur ósjálfrátt í hug Ísrael og gullkálfurinn.

Myrkur fávizku og mannrænuskorts skyggir fyrir alla útsýn.

En að eins í svip.

Oss virðist sem vitum bregði fyrir í fjarska, og það birtir.

Vitarnir eru menn, bara menn, en það er svona bjart um þá af kærleika og þakklátsemi kynslóðanna, sem eftir þá hafa lifað og notið starfs þeirra.

Tvö ungmenni snarast fram á sviðið, upplitsdjörf og mikilúðleg. Það eru elskhugar Íslenzku drotningar. Þeir eru menn skygnir og sjá þegar tign hennar gegn um álagahaminn og umskiftingsgerfi þjóðarinnar. Þeir drepa hendi við tötrunum, bæturnar aðfengnu hrynja af og undir er línið upprunalega, bjart og blettlaust. Þeir hirta þjóðina í ræðu og riti, en þess þarf með við alla umskiftinga, eins og kunnugt er. Mikill hluti þeirra, er á hlýddu, fundu Íslendingseðli sitt og þjóðernismeðvitund þegar í stað, margir hafa fundið þá kjörgripi síðan, en — sorglegt en þó satt — fjöldi manna eru á þessu sviði umskiftingar enn.

Lengra þarf ekki að rekja þessar hugleiðingar um tunguna. Vér erum hér komin að því, sem er hlutverk vor sjálfra í þessu efni, en það er, að fylgja svo vel sem oss er unt, dæmi þeirra Eggerts og Jónasar í því, að kynna oss svo vel móðurmálið, sýna því svo mikla rækt, að oss auðnist að skila því til eftirkomendanna hreinna og fegurra en oss var fengið það í hendur.

Hvað þá um söguna?

Alt það sama svo að segja. Saga tungunnar er saga þjóðarinnar.

Landið var fagurt og frítt og í því bygði frelsi og manndáð. En hnignunin kom, frelsið flýði og manndáðin þvarr. Landið varð selstöð útlendra valdhafa og íbúarnir skósveinar þeirra. Yfir öllu lífi þjóðarinnar, andlegu og verklegu, grúfði nótt, koldimm og köld nótt.

En aftur bregður upp vitum í dimmunni. Aftur koma fram menn, sem strax verður ljóst hvar komið er, hvað gera þarf. Og þeir tala, rita og starfa af óþreytandi elju. »Vita ekki börn landsins«, spyrja þeir, »að þau hafa aldrei

kongsþrælar verið og að þau mega aldrei verða það? Vita þau ekki, að feður þeirra létu jafnan lífið á undan frelsinu. Eða grunar þau ekki, að þó djúpt sé fallið, þá eigi móðir þeirra, Eyjan hvíta, sér enn vor, ef fólkið þorir

guði að treysta, hlekki að hrista,
hlýða réttu, góðs að bíða?"

Þjóðin rumskast eins og hana dreymi. Um langan aldur hafði hana ekkert dreymt.

Og hún þurfti tugi ára, jafnvel hundruð, til þess að átta sig til fulls. En þeir tóku við hver af öðrum þessir vökumenn hennar, voru hver öðrum ötulli og ágætari, þótt Jón Sigurðsson sé oss ef til vill minnisstæðastur. Nú er allur þorri manna vaknaður, þótt því miður margir sofi enn.

Aftur getum vér numið staðar. Þessar hugleiðingar, eins og hinar um tunguna, hafa leitt að því sama. Starfinu sem bíður vor sjálfra. En það er í þessu efni að varðveita þau réttindi og það sjálfstæði, er menn þessir hafa unnið oss til handa, og ef unt er, stuðla að aukning þess.

En útsýnið af sjónarhæð bókmentanna er óþrjótandi, því fær enginn lýst. Hver einstaklingur verður að njóta þess sjálfur. Að eins eitt vildi eg minnast á enn — skáldskapinn. —

Eg mintist á skygna menn. Öll skáld eru skygn, andlega skygn. Þau sjá ótalmargt í hversdagslífinu umhverfis oss meðalmennina, sem oss er með öllu hulið. Skygnast bak við tjöldin, lyfta yfirborðinu af og draga fram í dagsljósið óheilindin, sem þar dyljast. Sjá mannvonzkuna, sem gerir sér svo kænlegt gerfi, að vér í einfeldni vorri ætlum hana mannkosti. Sjá það drenglyndið, sem birtist í því smáa og lætur svo lítið yfir sér, að vér veitum því enga eftirtekt. Sjá það fávíslega, skoplega og hégómlega við tilveruna. Og úr þessu öllu móta þau sam-

hangandi heild, óð eða sögu og fá oss í hendur. Og nú sjáum vér og skiljum þetta alt út í yztu æsar á augabragði og oss finst jafnvel að vér hafa skilið það og séð fyrir lifandi löngu. En svo er þó ekki. Eftirtekt skáldanna er skarpari, skilningur þeirra dýpri og tök þeirra á hugsununum fastari en vor. Þess vegna sjáum vér alt gleggra í sjónargleri þeirra en í veruleikanum.

En skáldin hafa meira fram yfir oss en þetta. Þau hafa skapandi kraft, sem vér eigum ekki til. Þau sjá ekki að eins heiminn eins og hann er, betur en vér, heldur líka eins og hann á að vera og gæti orðið.

Vér köllum það sem fyrir augu skáldanna ber hugsjónir, og þegar þau greipa þær í orð bundins eða óbundins máls og bregða þeim upp fyrir augu vor, köllum vér þær hugmyndir.

Hér er eg kominn að því, sem eg vildi í stuttu máli um skáldin segja, en það er þetta:

Hugsjónir skáldanna eru töfrasproti. Þær vekja til ljósrar meðvitundar þau öfl, er í sálum vorum leynast, knýja oss til fylgdar sér eða andróðurs, eftir því hvernig oss gezt að þeim. Gera oss það, sem vér um fram alt þurfum að verða, h u g s a n d i m e n n.

Ef vér höfum notið þess útsýnis úr hliðskjálf bókmenta vorra, að oss hafi skilist gildi þeirra fjársjóða, er feðurnir fengu oss til varðveizlu; ef vér höfum heillast af framtíðardraumum skálda vorra að fornu og nýju, þá er aldrei svo lítið í oss spunnið, að vér getum orðið ávaxtalaus fúasprek á þjóðlífsmeiðnum. Líf vort fær þá ekki orðið neitt ráðlaust fálm. Vér eigum þá sjálf draum, sem vér berjumst fyrir að rætist. Draumaland, sem vér keppum eftir að ná. Það land verður samruni úr sýn vinanna, sem eg mintist á. En — oss má um fram alt ekki fara eins og þeim, ekki greina á um útlit þess, svo að missætti verði. Fyrir oss öllum verður það að birtast, vafið laufþöktum skógi, prýtt ökrum og engjum undir bergkrýndum, gnæfandi tindum, með útsýni miklu og fríðu.

Vér finnum það öll, hvernig þráin til að skapa þetta land, til að nema það og byggja, grípur oss heljartökum, því vér vitum að það er ættjörð vor, sén í skuggsjá óska vorra og vona. Ekki eins og hún er nú, heldur eins og hún verður, við starf vort og annara sem henni unna.

Valdimar Sigmundsson.

Hæð Íslendinga.

Mælingar á hæð okkar Íslendinga munu mjög óvíða hafa verið gerðar í stórum stíl, og því síður hefir nokkuð verið um það ritað, svo að við erum mjög ófróðir um, hve stórir menn við erum til jafnaðar að líkamsvexti.

Guðmundur prófessor Hannesson í Reykjavík hefir allmikið fengist við mælingar á hæð barna og unglinga hin síðustu ár, og Pálmi Pálsson kennari við Mentaskólann í Reykjavík, hefir mælt nemendur skólans á hverju hausti frá því haustið 1901. Á bændanámsskeiðinu á Hvanneyri síðastliðinn vetur mældi eg 111 karlmenn á ýmsum aldri, frá 16 ára alt að 71 árs. Pálmi Pálsson hefir góðfúslega léð mér mælingar sínar til þess að gera úr þeim stuttan útdrátt. Hefir mér fundist rétt að birta niðurstöðu þessara mælinga og jafnframt mínar eigin mælingar, því að þó að mælingarnar séu svo fáar, að meðalhæðin á ýmsum aldri verði mjög ónákvæm, þá ættu þær þó að geta orðið viðbót við þær mælingar, er síðar kunna að verða gerðar, og ef til vill upphvatning fyrir einhverja að takast samskonar mælingar á hendur.

Af nemendum Mentaskólans hafa verið mældir nær 420 námssveinar og 28 námsmeyjar frá því 1901 til 1912. Allir eru mældir á sokkunum og eru menn látnir standa sem beinastir upp við mælistöng. Andlitinu er haldið lóðréttu og ofan við höfuðið er svo haldið horni (vinkli), sem rent er niður stöngina, þar til það nemur við höfuðið. Lesið er á stöngina við neðri brún hornsins og málin tekin í hálfum sentímetrum.

Af þessum nær 420 námssveinum Mentaskólans eru til 1046

mælingar[1]) á ýmsum aldri frá 12 til 28 ára[2]) og er niðurstaðan af þeim þannig:

Aldur	Tala	Hæð í sentímetrum.		
námssveina	mældra	Meðaltal	Hæstir	Lægstir
12 ára	8	143,0	153,0	130,5
13 —	51	148,9	165,5	134,0
14 —	105	153,1	171,0	136,5
15 —	155	159,8	175,5	140,0
16 —	157	164,7	179,5	144,5
17 —	148	168,3	181,0	151,0
18 —	135	169,6	184,5	150,0
19 —	105	171,2	185,5	155,0
20 —	80	171,5	188,5	155,0
21 —	44	173,7	189,0	163,5
22 —	25	173,4	189,0	163,5
23 —	15	173,9	185,5	164,5
24 —	7	170,8	179,0	163,5
25 —	8	171,1	176,0	164,0
26 —	1	174,0		
27 —	1	175,5		
28 —	1	170,5		

Alls 1046 mælingar.

Eftir þessu virðast menn vera alt að því fullvaxnir að hæð 21 árs gamlir og bæta að eins örlitlu við þar til þeir eru 23 ára. Er hæð þeirra þá nær 174 sentímetrar eða 2 álnir 18$^1/_2$ þumlungur.

Svipuð er niðurstaðan af mælingum mínum á Hvanneyri, en auðvitað er meðaltalið af þeim miklu meiri sveiflum undirorpið af því að þær eru svo miklu færri.

Allir þeir, er eg mældi, voru á sokkunum og stóðu upp við þil. Héldu þeir höfðinu þannig, að þeir mældust sem hæstir.

[1]) Hér eru ekki taldar mælingar af 3 piltum, er eg hefi felt úr. Einn þeirra var frændi okkar frá Færeyjum, en hinum hefi eg slept af því að eg fann ekki fæðingardag þeirra. Aftur á móti eru í þessum mælingum taldir 2 kryplingar, en kryppan var svo lítil (c. 1—2 þuml.) að álíta má að það hafi ekki áhrif á niðurstöðuna.

[2]) Aldurinn er tekinn eftir skólaskýrslu Mentaskólans og er alstaðar átt við fullan árafjölda. Þeir, sem taldir eru 12 ára, eru fullra 12 ára, eða komnir á 13. ár o. s. frv.

Við mælinguna notaði eg horn og óbrotinn metrakvarða og mældi í millímetrum. Enginn var kryplingur af þeim er eg mældi. Mælingarnar voru þannig, og er aldurinn talinn eins og áður:

Aldur mældra	Alls mældir	Hæð í sentímetrum. Meðaltal	Hæstir	Lægstir
16 ára	2	167,8	168,9	166,7
17 —	6	170,5	175,7	164,4
18 —	8	171,4	180,9	165,0
19 —	9	171,4	177,4	161,3
20 —	9	173,9	182,7	168,5
21 —	11	173,2	177,3	169,4
22 —	7	171,9	179,8	163,6
23 —	8	175,7	181,2	169,8
24 —	7	173,9	180,3	162,8
25 —	3	168,0	171,1	165,7
26 —	5	173,0	178,9	164,0
27 —	6	170,8	179,9	163,0
28 —	4	170,4	172,9	168,1
29 —	3	169,7	177,0	165,7
30 —	2	168,8	172,6	164,9
31 —	0			
32 —	1	187,9		
33 —	1	166,0		
34 —	0			
35 —	0			
36 — og eldri	19	171,5	180,0	162,7

Af því að hér er um svo fáar mælingar að ræða, skal ekki farið út í samanburð á hæð okkar og erlendra þjóða, enda lítur út fyrir að mælingar okkar séu yfirleitt of háar. Getur það ef til vill orsakast af því, að tiltölulega flestir af þeim, er mældir hafa verið, hafi verið af efnuðu fólki komnir, sem hefir séð sér fært að láta syni sína ganga skólaveginn, en færri af sonum vinnumanna, verkmanna og fátæklinga, er við þrengri kjör eiga að búa, og því geta álitist minni vexti.

Af þeim 28 námsmeyjum, er mældar hafa verið í Mentaskólanum, eru til 80 mælingar á ýmsum aldri frá 13 til 19 ára.

Er hæð þeirra þessi:

Aldur námsmeyja	Tala mældra	Hæð í sentímetrum. Meðaltal	Hæstar	Lægstar
13 ára	4	155,1	160,0	147,5
14 —	20	154,9	163,5	142,0
15 —	24	159,0	168,0	151,0
16 —	18	161,5	168,5	153,0
17 —	9	160,6	167,0	146,0
18 —	4	161,4	166,0	158,0
19 —	1	166,0		

Alls 80 mælingar.

Af þessum mælingum verður ekki séð, hve háar konur verða að meðaltali, því að bæði eru mælingarnar of fáar, og svo ná þær of skamt til þess að hægt sé að sjá, hvort konur séu fullvaxnar 18 ára gamlar eða hvort þær séu þá enn á vaxtarskeiði.

Aftur á móti sést að þær eru bráðþroskaðri en piltar, eins og líka alþekt er, því að alt til 15 ára aldurs eru þær hærri en piltarnir, sem eru jafnaldrar þeirra. Þá eru piltar og stúlkur nokkurnvegin jafnhá. Eftir það vaxa stúlkurnar lítið, en piltarnir eru eftir það stærri, því að þeir halda áfram að vaxa, eins og áður er sýnt, til 21 árs aldurs.

Á það má benda, að eftir mælingum mínum er hæð 36 ára gamalla manna og eldri 171,5 sentímetrar, en hæð 20—24 ára pilta er 173,7, og eru því eldri mennirnir 2,2 sentímetrum lægri, eða 2,4 sentímetrum lægri en 23 ára nemendurMentaskólans.

Að vísu er vaxtarmunurinn of lítill og mælingarnar of fáar til til þess að hægt sé að segja með vissu að kynslóðin sé að hækka. Þó er ekki ósennilegt að svo sé, því að velmegun þjóðarinnar er áreiðanlega að vaxa og uppeldi barna og unglinga að batna.

Sannarlega væri það gleðilegt, ef seinni og ítarlegri mælingar sýndu að svo væri í raun og veru, því að það benti á, að við værum að réttast úr þeim kút, er líkamsþroski okkar hefir verið keyrður í áður.

Það væri því fróðlegt, ef fleiri vildu gera slíkar mælingar.

Einkum ætti það að verða föst regla í öllum skólum að mæla hæð — og eins að vega þyngd — nemendanna, því að kyrstaða í vexti og þroska unglinga er altaf mjög ískyggileg, og getur bent á að eitthvað ami að þeim. En þar sem margir nemendur eru, gæti þetta verið ágætis eftirlit með heilsufari og líkamsframförum hvers um sig,

Að hinu leytinu gætu þessar mælingar einnig verið nokkurskonar vitnisburður skólastofnananna út á við, því að ef nemendur vaxa óeðlilega lítið og jafnvel léttast yfirleitt í skólaverunni, er mjög grunsamt að skólavistinni sé eitthvað ábótavant, svo þörf væri á að komast fyrir orsakirnar, til þess að bætt yrði úr göllunum.

Væri jafnvel þörf á, að eftirlit væri haft með þessu af hálfu löggjafarvaldsins, því að það er ekki minst um vert, að líkamsþroska hinnar upprennandi kynslóðar sé vel borgið í skólum landsins.

Páll Jónsson
kennari á Hvanneyri.

Ritfregnir.

Réttarstaða Íslands eftir **Einar Arnórsson** prófessor juris við Háskólann í Reykjavík. Rvk. 1913.

Síðan Jón Sigurðsson féll frá hefir fátt nýtilegt verið ritað, að minsta kosti á vora tungu, um réttarstöðu landsins. Þó höfum vér endalaust verið að ræða þetta mál. Það hefir skift stjórnmálaflokkum, það hefir rignt niður þingræðum, flugritum og blaðagreinum um það, en annaðhvort hefir þetta verið einföld endurtekning á kenningum Jóns Sigurðssonar eða einhverskonar þvættingur til þess að bera í bætifláka fyrir einhverja villukenningu stjórnmálamannanna. Enginn hefir orðið til þess að rannsaka málið á ný frá rótum og athuga, hvort kenningar J. S. væru allskostar á góðum grundvelli bygðar. Enginn hefir haft ötulleik og mannrænu til þessa. Það var svo miklu auðveldara og vandaminna að gaspra eitthvað á fundum eða skrifa einhverjar léttmetis blaðagreinar um þetta efni.

Nokkur afsökun er það, ef til vill, að kenningar J. S. hafa til skamms tíma ekki mætt neinum rökstuddum mótmælum svo teljandi séu, því lítt er mark á því takandi, þó konungur og danska stjórnin skírskoti sí og æ til »ríkisheildarinnar« meðan hvorugt getur gert grein fyrir því, að slík ríkisheild sé til eða hafi verið til. Fyrir hálfri öld síðan tóku Danir sig til og ætluðu að sýna oss það svart á hvítu, að ríkið væri eitt og Ísland blátt áfram innlimaður hluti danska ríkisins. Þá hafði próf. Larsen orð fyrir þeim. Hann mætti þá Jóni Sigurðssyni og fór hina verstu för. Ef J. S. hefði þá hvergi verið er hætt við, að oss hefði orðið svarafátt og saga vor öll önnur.

Þegar konungur hafði afráðið millilandanefndina 1907 og hún átti að taka til starfa skömmu síðar, var Dönum nauðugur einn kostur að gera einhverja grein fyrir þessum ríkisheildar og innlimunarkreddum sínum. Þetta var vissulega ekki vandalaust verk,

því til þess að geta svarað úr flokki í þessu máli var óhjákvæmilegt að kunna vel íslenzku og vita góð deili á sögu vorri, en auk þess ærið torsótt að elta uppi öll skjöl og skilríki, er að þessu lutu. Það er í raun og veru engin furða, þó Dönum veitti erfitt að svara J. S. Þeir stóðu svo miklu ver að vígi.

Í þetta sinn vildi Dönum það happ til, að þeir áttu þann grjótpál og dugnaðarmann, sem lærði vel íslenzku og pældi gegnum flest, er að málinu laut. Sá maður var, sem kunnugt er, próf. dr. jur. Knud Berlin. Hann tók á móti millilandanefndarmönnum vorum 1908 með all-langri ritgerð um réttarstöðu landsins og auk þess annari um gamla sáttmála og gildi hans. Síðan hefir hann verið sístarfandi, skrifað fjölda margt um þetta mál, komið auk þess aðalriti sínu út á þýzku. Það er í styztu máli frá kenningum Berlíns að segja, að gamli sáttmáli er eftir þeim hreint og beint innlimunarskjal, stöðulögin góð og gild. Landið hefir þá aldrei annað verið frá 1262 en ósjálfstæður ríkishluti, fyrst af Noregi, en síðan af Danmörku, og öll kenning Jóns Sigurðssonar reykur einn og hin fráleitasta málafærsla.

Nefndarmenn vorir í millilandanefndinni mótmæltu þessum kenningum, og próf. L. H. Bjarnason ritaði þá bráðabyrgðasvar gegn þeim. Próf. B. M. Ólsen skrifaði ritgerðir sínar um upphaf konungsvalds á Íslandi í Andv. 1908 og 1909, en dr. Jón Þorkelsson og próf. E. Arnórsson gáfu út Ríkisréttindi Íslands 1908. Þá var og málið að nokkru rakið í nefndaráliti meiri hlutans í sambandsmálinu á þingi 1909. Við þetta sat fyrst um sinn, og var þó Berlín naumast svarað sem skyldi. Það þurfti að rannsaka alt málið frá rótum, athuga á ný alla röksemdafærslu J. Sig. og ekki síður allar breytingar, sem orðið hafa eftir að hann féll frá, og það þess heldur, sem Berlin færðist sífelt í aukana, hrósaði happi yfir því, að nú hefðu dönsk vísindi hrakið allar kenningar J. S., en brá jafnframt Einari Arnórssyni og Jóni Þorkelssyni um óheiðvirða málafærslu í ritum þeirra.

Það var þjóðarnauðsyn, að þetta verk væri unnið. Sómi vor lá við, að vér hreinsuðum fyrir vorum dyrum. Þá var það heldur ekki þýðingarlaust, að Íslendingum hefir ætíð verið það mikill siðferðislegur stuðningur í öllu sambandsþrefinu, að þeir hafa þózt byggja á góðum og gömlum réttargrundvelli. Ef fótum var kipt undan þessari sannfæringu, hlaut það að hafa mikil áhrif á afstöðu allrar alþýðu í sjálfstæðismáli voru.

Þetta sá þingið 1909 og veitti fé til þess að rannsaka málið og

rita um það. Þetta var ekki nema sjálfsögð skylda og að vísu minstur vandinn. En hvar var maðurinn, sem var þessu starfi vaxinn og fylti upp í víðu fötin Jóns Sigurðssonar? Vér Íslendingar höfum sjaldan mörgum mönnum á að skipa og flestir eru bundnir við allskonar dagleg nauðsynjastörf. Satt að segja þótti mér nokkur tvísýna á, að vér hefðum slíkan mann. Jafnvel fyrir Íslending er ekki hlaupið að rækilegri rannsókn á þessu gamla flókna deilumáli. Til þess þarf meðal annars mikla söguþekkingu og glögga lögfræðismentun.

Í þetta sinn reyndist það svo, að margur er ríkari en hann hyggur. Próf. Einari Arnórssyni var falið þetta verk og sú hefir orðið raun á, að betri mann og Dönum óþarfari gátum vér ekki fengið. Á stuttum tíma hefir hann ritað tvær langar og ítarlegar ritgerðir í Andvara um réttarstöðu vora, og nú að lokum hina miklu bók, sem fyr er talin: Réttarstöðu Íslands, nálega 400 bls. að stærð.

Það er ekki tilgangur minn að lýsa nákvæmlega efni bókar þessarar eða gagnrýna það. Það verður ekki gert í stuttu máli og eg er því ekki vaxinn. Er það skemst af efni bókarinnar að segja, að hún rekur skipulega og skemtilega alla stjórnarskipun vora og réttarstöðu, frá landnámsöld til 1912, og er frásögn höfundarins hvervetna bygð á sjálfstæðri ransókn allra heimildarrita. Hér er gerð ítarlegri grein fyrir landsréttindum vorum en nokkru sinni fyr, því bæði ná rit Jóns Sigurðssonar skemra og fara fljótar yfir söguna. Höf. heldur sér vel við efnið, segir söguna látlaust og blátt áfram, jafnframt því sem vísað er til fjölda heimildarrita að fornu og nýju. Svo má heita, að það sé unun að lesa hvern kafla í bók þessari og óvíða finst mér nokkur ástæða til þess að vefengja ályktanir höf. Að sjálfsögðu kemur próf. Berlin víða við söguna, og er ekki laust við, að margar fullyrðingar hans verði léttar á metunum, en hitt litlu betra, að víða berast að honum böndin með það, að fara ekki allskostar ráðvandlega með heimildir sínar og sanna t. d. mál sitt með röngum tilvitnunum eða með því að slíta orð úr samhengi. Er það víst, að málið hallast mjög á Berlin sem stendur og ólíklegt að hann rétti það nokkru sinni, þó hann sjálfsagt reyni að klóra í bakkann.

En hversu hafa skoðanir Jóns Sigurðssonar staðist þessa nýju rannsókn eftir svo langan tíma? Það er sagt að í eldinum prófist gullið og þær hafa í öllum aðalatriðum reynst ósvikið gull. Einar Arnórsson og Jón Sigurðsson komast að sömu niðurstöðu: Ísland

er og hefir verið sjálfstætt ríki jafn-rétthátt Danmörku. Bókin endar á þessum orðum: »En að réttum lögum er réttarstaða landsins þessi: Í nokkrum málum landsins er konungur einvaldur, en í öðrum ræður hann ásamt Alþingi og um engin mál landsins hafa dönsk stjórnarvöld nokkurn lögformlegan íhlutunarrétt«.

Einkennilegt er það, hverjar viðtökur bók þessi hefir fengið. Almenningur hefir tekið henni fegins hendi, svo Þjóðvinafélaginu hefir viljað það einsdæmi til, að bækurnar seldust upp á örstuttum tíma og varð stjórn þess að auglýsa, að þær væru gengnar upp. Aftur hafa flest blöðin tæplega minst á hana til þess að gera, þó hún sé án efa merkasti viðburðurinn í stjórnmálabókmentum vorum síðan Jón Sig. samdi aðalrit sín. Þetta er lítt afsakanlegt, en stafar ef til vill af því, að blöð vor og stjórnmálamenn hafa svo marga vitleysuna sagt undanfarin ár, að hin ljósu rök E. A. höggva víða nærri þeim sjálfum. Það er t. d. fróðlegt að lesa yfirlit hans yfir landvarnarstefnuna og dóm hans um það, hvort vér höfum innlimað landið 1903 með ríkisráðssetu ráðherrans. Hann færir mörg rök fyrir því, að svo hafi ekki verið, og er gleðilegt að heyra það, en aftur sé ákvæði þetta hreint og beint »lagaleg markleysa«. Eg get felt mig við þessa útlistun höf, en því miður sýnist ákvæði þetta ekki ætla að verða markleysa ein í framkvæmdinni. Víst er um það, að ákvæðið gat af ýmsum ástæðum engri átt náð.

Því miður fer því fjarri að ríkisráðsákvæðið sé hið eina athugaverða sem slæðst hefir inn í gerðir þingsins. Ef það hefði mátt ráða, væri það hvað eftir annað búið að innlima landið, eins og lesa má milli línanna í bók E. A., ekki af illum vilja heldur einfaldri fáfræði og skammsýni. En það er eins og forsjónin hafi ekki ætlast til að svo yrði, því ætíð hefir eitthvað orðið slíkri ráðagerð að falli. Manni kemur ósjálfrátt til hugar eftir lestur bókarinnar, að ekki myndi af veita þó E. A. væri á þingi til þess að lagalegar markleysur og annað verra slæddust ekki inn í lög vor.

Fyrir skömmu fórust einum bæjarfulltrúa í Rvk. svo orð, að Háskólinn svaraði illa kostnaði þó hann útskrifaði tvo eða þrjá kandidata á ári. Í þetta sinn hefir kennari við Háskólann tekið svari þings og þjóðar í því málinu sem ekki skifti minstu og á þann hátt að oss er til hins mesta sóma. Það mun sannast, ef landið á annars nokkra framtíð, að þeir tímar koma aftur er hin

fornu landsréttindi verða raunhæft vopn og alt annað en vísindalegt söguatriði þó skylt sé oss einnig að vita deili á þeim frá því sjónarmiði.

G. H.

Arne Garborg: Í Helheimi. Þýtt hefir **Bjarni Jónsson** frá Vogi. Rvk. 1913. Sig. Kristjánsson.

Þetta er nú þriðja bókin eftir Árna Garborg sem þýdd er á íslenzku. Týnda föðurinn gaf Östlund trúboði út á Seyðisfirði og minnir mig að tvær útgáfur kæmu út af þeirri bók. Fyrir fám árum komu út Huliðsheimar sem Bjarni Jónsson hafði þýtt af mikilli snild og nú að lokum Í Helheimi og er það áframhald af Huliðsheimum. Bók þessi er öll í ljóðum eins og Huliðsheimar og segir frá högum manna eftir dauðann í öllum lakari vistarverunum, í hreinsunareldi og helvíti, eftir því sem Árni Garborg hugsar sér þær. Skygna stúlkan sem sagt er frá í Huliðsheimum sér nú í leiðslu öll þessi ókunnu lönd og ber að vonum margt ægilegt fyrir augu.

Manni verður ósjálfrátt að spyrja hvað valdi því að Á. G. á slíkum vinsældum að fagna hjá Íslendingum, að þeir þýða og lesa bækur hans öðrum framar. Segja má að margt sé líkt með skyldum og oss finnist Garborg vera íslenzkur í aðra röndina eins og norska alþýðumálið á bókum hans, en líklega vegur þó hin einkennilega list hans öllu meira. Hann er ágætt skáld, hvað sem öllum skoðunum hans líður, og Bjarni Jónsson þýðir hann svo vel að kvæðin njóta sín engu síður á íslenzku en norsku. Eg hefi að vísu ekki átt kost á að bera saman þýðinguna og frummálið á bók þessari, en þýðingin á Huliðsheimum var snildarleg og eg geri ráð fyrir að þessi sé engu lakari. Víst er um það að víðast eru kvæði þessi snildarleg í íslenzka búningnum, málið ágætt og alt vel kveðið.

Það er gaman að fylgja heilabrotum Garborgs frá því hann byrjaði sem æstur trúleysingi og fríhyggjumaður til þessarar dulspeki og hálfgildings kristindóms í síðari ritum hans. Það er eins og aldarandinn spegli sig í honum. Einfalda og óbrotna skynsemistrúin eða trúleysið sem drotnaði í álfunni síðari hluta liðinnar aldar réð mestu í fyrstu ritum hans. Í síðustu ritunum þessi einkennilegi en ekki allskostar óskemtilegi hrærigrautur af hjátrú og kristindómi, sem nú fer eins og logi yfir akur víðsvegar um lönd.

Bókin byrjar á draugum og afturgöngum. Þeir

sækja kirkju og draugaprestur boðar þeim trú og afturhvarf. Honum er svo lýst þar sem hann stendur fyrir altarinu:

Það er sem skuggi þar inni stæði
er mánaljós hefði í messuklæði.

En því eru þessir drangar á sveimi og því ganga menn aftur? Garborg segir eins og andatrúarmennirnir, að hugurinn sé svo bundinn við jörðina að þeir geti ekki slitið sig frá henni.

Eins þeirra kvörtun er óttafull:
að stolið hafi hann grafið gull.

Svo seiði það nú hans sálarþrótt,
að hann verði að telja það hverja nótt.

Draugapresturinn flytr afturgöngunum þann boðskap að þær skuli óðar losna við þetta gleðisnauða flækingslíf er hugurinn hverfi frá öllu hér á jörðunni, en fæstar geta fengið sig til þess.

Þá er sagt frá hreinsunareldinum, þessu mannúðlega millibilsástandi milli himnaríkis og helvítis, sem Lúther vildi ekkert úr gera. Hann er bál mikið sem leikur við skýin og margir eiga leið þangað.

Í eldinn falla menn eins og regn,
en fáum einum er fært í gegn — —

Ókjör brenna af konum og körlum
sem moð það, er hent er úr hesthússtöllum.

En því lenda menn í hreinsunareldinum? Þangað fer fólkið með innantómu höfuðin, sem aldrei datt neitt gott í hug, aldrei vann sér neitt til ágætis og aldrei hugsaði um annað en sjálft sig:

Það hafa þeir sálarauðsins eitt:
Auladóm, hégóma og ekki neitt.

Sumir eiga afturkvæmt úr hreinsunareldinum, þeir sem geta bætt ráð sitt og orðið að nýjum og betri mönnum. Flestir brenna til agna:

Ónýtisrusl til ösku brennur,
sem aldregi neins var til.

En þó eru þeir ekki fáir sem ekki er einusinni haft svo mikið við að vista þá í hreinsunareldinum. Garborg heldur að svo sé um margar skart- og fríðleikskonur! Þær deyja með öllu við andlátið, eru eiginlega sálarlausar:

Og líf þeirra er hégómi og léttúð,
svo líða dagarnir skjótt;
þær skreyta sig, trúlofast, daðra og dufla
og dansa fram á nótt.

Og lífi sínu þær öllu eyða
í ys og mas og þys;
með kroppnum sloknar svo andinn út
sem í ofviðri lítið blys.

Þegar hreinsunareldinum sleppir tekur við Myrkheimur. Þar ríkir Helja. Þar er fúlt og dimt og óblómlegt yfir að líta, líkt og á íslenzku auðnunum:

Naktir móar og fen og flóar
og heiðarteigir sem augað eygir,
holurð grá og björgin blá
við háan gnúp og gínandi djúp. —

Það er mannkvæmt í þessari vistarveru og er æfin furðu ill hjá flestum. Þangað fara mennirnir sem fullir vóru úlfúðar og haturs, öfundssjúkir, svíðingar, maurapúkar, metorðasnápar, nautnasjúkir, þeir sem sóru fyrir börn sín, giftu sig til fjár o. fl. o. fl. Þá er þar fjöldinn allur af ritstjórum! Allir kveljast, og mest af samvizkubiti, en geta þó ekki losað sig við sínar fyrri girndir og tilhneigingar:

Þeir kveljast en unna því illa þó,
þeir elska að bölva og hata;
þó opin stæðu þeim himins hlið
til himins þeir mundu ei rata.

Ekki verður í stuttu máli lýst æfi manna í Myrkheimi. Sem dæmi má nefna þeirra er sóru fyrir börn sín:

Föðurlaus börn hér fara
mót feðrum í hefndaskyni;
þeir flýja á harðahlaupi
af hræðslu við eigin syni.

Svo er með Myrkheim sem Hreinsunareldinn að sumir eiga þaðan afturkvæmt ef þeir bæta ráð sitt. Aðrir líða undir lok:

Veslings sálir sem hjaðna hér,
sem hjóm eða roði um kveld
þær áttu ei hugann harða,
sem helvítis þolir eld.

Veslings sálum, er hjaðna hér,
sem hjómið við fjörustein,
þeim er frá eilífum dauða
ei undankoma nein.

Aðrar forherðast og komast þá til Niflheims. Ekki tekur þar betra við.

Mammon er mestur höfðingi í Myrkheimi. Til hans safnast öll ókjör af kaupmönnum og er hegning þeirra sú að verzla í ergi en verða ætíð af öllum ágóðanum. Um þá er sagt:

Illa þeir hafa æfinni spilt
og óar við beiskum sanni.
Sál þeirra varð að viðskiftabók,
að vörutegund hver granni.

Um ritstjórana er þetta sagt:

Þeir sömdu og frá sér fleygðu
í fólkið í mesta snatri
fláráðum nagandi fárskapsblöðum
sem fylla lífið af hatri.

Fyrir norðan og neðan Myrkheim er Niflheimur. Hann er hið neðsta Víti Garborgs. Þangað fara hermenn og stórhöfðingjar, sem mátu völdin framar öllu. Þar ríkir Helvaldur. Hann bíður með óþreyju þess tíma er dáðlaus kristni líði undir lok og hann komist sjálfur til valda.

Hraustur verður þá heimur og frjáls og heilsu fær lífið,
hverfa mun sjúkleg hræðsla og hárbeittur samvizku kvíði;
frjálst mun þá fara blóðið með ást og hatur um æðar,
heitt brenna hugur við stríð, fyrir eldheitum eigin vilja;
deyja skal mjúkt alt og milt, en mátturinn jafnan skal vinna. —

Ekki verður annað séð af bók þessari en að Garborg hallist nú mjög að kristilegri lífsskoðun. Til himins fara allir fáráðlingar sem »elska hið dauðvona og dauða« og eru örir á fé við fátæka. Menn með sterkan vilja og miklar ástríður, höfðingjar og mikilmenni fara víst flestir norður og niður. Manni liggur við að segja að slík trúbrögð séu einkum fyrir húsganga og máske konur, því elskan og brjóstgæðin eru metin meira en flestar aðrar dygðir.

G. H.

Gunnar Gunnarsson: Ormarr Örlygsson. Af Borgslægtens Historie. Roman. 1912.
— **Den danske Frue paa Hof.** Af Borgslægtens Historie. Roman. 1913.
— **Gæst den enöjede.** Af Borgslægtens Historie. Roman. 1913. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag. Kbhvn.

Á tveimur árum gefur þessi ungi maður — hann er ekki nema 24 ára — þrjár skáldsögur út á dönsku og sezt á bekk með góðu skáldunum; er engin hætta á að hann verði nein hornreka á því þingi; hitt þætti mér líklegra, að ýmsir yrðu að standa upp fyrir honum, ef honum endist aldur og heilsa. Gunnar Gunnarsson byrjaði fullsnemma, eins og mörgum skáldaefnum er títt. 1906 gaf hann út á íslenzku tvö ljóðakver, og mundi engan af þeim hafa grunað að þar væri stórskáld á ferðinni. Nýlega birtust smásögur eftir hann neðanmáls í »Lögréttu« og síðan sérprentaðar. Þær sýna að hann gæti líka verið sagnaskáld á íslenzku, þótt hann enn sem komið er riti dönskuna betur. Hann hefir og gefið smásögur út í dönskum tímaritum og kvæðasafn lítið á dönsku. En það eru þó fyrst sögur hans af Borgarættinni, er gefa í skyn hvað í honum býr. Þar er hann fullveðja rithöfundur og skapar sálir og örlög sem draga huga lesandans að sér og vekja til umhugsunar. Menn hans þyrpast þar fram á skákborð lífsins, nýtegldir og með nýju sniði, og skipa sér oft á reitina öðru vísi en áhorfandann mundi gruna. Persónur hans eru ekki allar þar sem þær eru sénar á yfirborðinu. Eins og sum íslenzku fjöllin búa þær yfir eldi í djúpinu, sem óðar en varir getur brotist fram og umturnað öllu. Þess vegna verða athafnir þeirra stundum óvenjulegar og ekki skýrðar eins og einfalt reikningsdæmi. Skil eg vel að mörgum þyki sumt í þessum bókum ósennilegt, t. d. framkoma Ormars Örlygssonar á hljómleiknum, eða síra Ketils bróður hans í kirkjunni á Hofi hinn mikla örlagadag Borgarættarinnar. En sálarlíf sumra manna verður aldrei skýrt né skilið til fulls, hvorki af sjálfum þeim né öðrum, af því að engin veit hvað býr í undirdjúpi hugans fyr en það kemur fram í dagsljós vitundarinnar. Skáldið og sálarfræðingurinn er því oft líkt staddur og jarðfræðingurinn. Hann verður að taka eldgosið eins og það er, þ e g a r það kemur. Hann veit ekki hvað kann að búa um sig í iðrum jarðar meðan jökulskallinn er rólegur. Þegar svo gosið kemur, getur hann að vísu skilið af landslaginu hvers vegna hraunið

féll fremur í þessa áttina en hina, og áhrif þess á það sem fyrir varð getur hann skýrt, af því hann þekkir þau öflin er verka á yfirborðinu. Og skáldinu er jafnheimilt að lýsa þeim mönnum sem eldfjallaeðlið býr í eins og jarðfræðingnum að lýsa Heklu og gosum hennar. Hvorttveggja er til, hvað sem fullkomnum skilningi líður.

Þó persónur G. G. hagi sér nú stundum öðru vísi en fólk flest, tekst honum furðanlega að hafa lesandann með sér og blása honum í brjóst trú á það að einmitt svona mundu þessar persónur hafa farið að. Þetta traust á sögumanninum kemur af því, að frásögnin ber vott um að hann skynjar og finnur til fyrir þær persónur sem hann lýsir, hann hefir þær allar í sér, sér með augum þeirra og heyrir með þeirra eyrum. Hann finnur upp á hár hvernig hver þeirra verður að hreyfa sig, ganga, standa og anda, þar sem hún er stödd í svipinn, og gefur oft með litlu atviki sýn inn í hugann, sem fullvissar um að svona var það. Samlífinu við náttúruna lýsir hann víða ljómandi vel, og margar af náttúrulýsingunum, sem ofnar eru í frásögnina, anda sönnum skáldskap.

Eru það svo Íslendingar og Ísland sem hann lýsir í þessum sögum? Það er eftir því sem á er litið. Efniviðurinn er eflaust íslenzkur. Svona persónur og svona land mundi víst ekki fæðast í huga neins skálds sem ekki hefði orðið fyrir djúpum áhrifum af landi voru og þjóð og bókmentum. Landið er auðþekt, þó skáldið sjái það auðvitað á sína vísu í hillingum endurminninganna og víki sumu við. Lifnaðarhættirnir og lífskjörin eru og íslenzk, þótt enginn bóndi á landinu sé nú eins fjármargur og Örlygur á Borg — eg býst ekki við að tíundarsvikamál rísi af því þótt slíkt sé í skáldsögu — og víst eru þessar sálir af íslenzkum toga spunnar. Mér finst t. d. eg kannast ofurvel við eðli Ormars Örlygssonar, að vilja g e t a unnið sigurinn, en hirða ekki um sigurinn sjálfan, hafa óbeit á því að vaka yfir því sem þegar er fengið og gera sér mat úr því. Íslendingar eru góðir í áhlaupi, síður til úthalds. Þá vantar oft metnað til framhalds og þaulsetu, og þeir eru gjarnir á að skifta um markmið og láta vaða á súðum —

»alt af má fá annað skip
og annað föruneyti«,

finst mér vera rammíslenzkt. Og hver veit þó hvað er íslenzkt og ekki íslenzkt? Mundi það ekki vera svo, að í hverri þjóð séu saman komnir synir allra þjóða, en mismargir af hverri?

Hvað sem því líður, þá hefir G. G. í þessum bókum af skáldlegri andagift skapað land og fólk sem gaman er að kynnast. Sög-

urnar eru allar svo, að engan mun iðra að lesa þær, meðal annars af því þær snerta við mörgum þeim rótum sálarlífsins, er dýpst liggja, en bezt er sú síðasta, því hún er snildarverk. »Gestur eineygði« er eins og hann væri skrifaður í einni andrá af frjálsu fullveldi auðugs ímyndunarafls. Þegar eg hafði lesið bókina fanst mér hafa andað um mig hreinum og hressandi blæ ofan af öræfum lífsins, þar sem þráandi mannsandinn leitar að guði. Lýsingin á ferð »Gests eineygða« yfir »Dimmafjallgarð« í byrjun bókarinnar heillar mann undir eins. Samtal hans við steinana, sem veita honum náttskjól, og við göngustafinn, er samboðið hinum heilaga Franz af Assisi. Og öll sýnir bókin, hvernig iðrunin og leitin að sátt við guð hefir brætt allan sora úr hjarta síra Ketils og gert úr honum helgan mann, sem elskar alt sem lifir, og jafnvel kaldan steininn, ef hann minnir á eitthvað lifandi, því ástin á því sem lifir og þjáist gerir manninn að skáldi. Hver sannhelgur maður hefir verið skáld á sína vísu. — Allar persónur sem koma við söguna standa skýrt fyrir hugskotssjónum lesandans, en yndislegust eru hjónaefnin, Örlygur ungi á Borg og Snæbjörg hans. Óvíða er barnslegri, saklausri ást eins vel lýst.

Þeir sem það vilja geta eflaust fundið ýmislegt smávegis að setja út á þessar sögur, og mega tína það saman fyrir mér. Eg nenni því ekki. En mér finst ástæða til að fagna því, þegar þeir, sem eins og þessi höf. eiga ekki athvarf hér heima, hafa þrek til að ryðja sér braut í bókmentum annara þjóða. Það er betra að íslenzkur eldur fái að loga glatt á útlendum viði, en að hann sé kæfður hér heima eða settur undir felhellu fátæktarinnar, og það er vonandi, að G. G. megi auðnast að gera þjóð sinni mikinn sóma, þó hann verði að rita á erlenda tungu. G. F.

Ólöf Sigurðardóttir: Nokkur smákvæði. Akureyri 1913. Bókaverzlun og prentsmiðja Odds Björnssonar.

Þau eru tiltölulega fá ljóðakverin eftir íslenzkar konur. Þó hafa hér frá því land bygðist verið margar hagorðar konur, og margar lausavísur hafa þær ort, sem ekki standa að baki þeim sem karlmenn kveða. Væri það skemtilegt rannsóknarefni, að athuga kvennakveðskapinn íslenzka og sýna fram á, í hverju hann er frábrugðinn ljóðum karlmannanna, því eins og einhvern tíma var sagt, þá er lítill munur á karli og konu, en merkilegur það sem hann er. Allir þekkja Vatnsenda-Rósu og munu kannast við, að jafnvel keskivísur hennar bera annan blæ en karlmanna.

Ólöf Sigurðardóttir á Hlöðum er fyrir löngu kunn sem ein bezta íslenzka skáldkonan að fornu og nýju, en hún er ekki eingöngu rithöfundur í bundnu máli. Grein hennar í »Eimreiðinni« á árunum, »Bernskuheimilið mitt«, var óvenjuleg bæði að orðsnild og ófyrirleitinni sannleiksást. Þar var kona sem þorði að koma til dyranna eins og hún var klædd, hafin yfir hégómaskapinn og hugsunina um það, hvað fólkið mundi segja. Sömu eiginleikarnir koma fram í sögunni »Móðir snillingsins«, sem verðlaun fékk í »Nýjum kvöldvökum«. Það er enginn viðvaningsblær á þeirri sögu, og konan sem þar er lýst er eflaust »sönn« og á sér fleiri frænkur en taldar eru í bókum. Er það sómi fyrir þjóðerni vort, er alþýðukonur eru svo ritfærar, og vonandi er það fyrirboði þess að

»við skulum dansa betur þegar birtir«,

en ekki er furða, þótt slíkum hæfileikum verði stundum andþungt undir fargi hversdagsannanna og óski sér annars starfa en að hræra í grautarpottinum og prjóna sokkinn, þótt slík skylduverk megi sízt hjá líða. Kvæði Ólafar bera það líka með sér, að hún þráir oft annað hlutskifti en það sem lífið réttir að henni:

»Hvað mig langar að fljúga, fljúga,
fljúga þangað sem hugsjón stækkar«,

kveður hún. En hún er heilbrigð sál, og hefir valið sér að einkunnarorðum:

»Þann úrkost á sá, sem í örbyrgð er smár,
að unna því göfuga' og stóra«.

Þess vegna er létt og bjart yfir kvæðunum. Vonbrigðin gera hana ekki kaldlynda eða svartsýna, heldur því þakklátari fyrir hvern geisla, og hún á nóg af góðlátlegri gletni til að reka alla ólund á brott. Það er friður yfir þessum vísum, úr kvæðinu »Fimtug«:

Farið vel, fimmtíu árin!
— Felið sárin. —
Gagn unnu gleði og tárin,
gránuð hárin.

Alls enginn lifir upp liðið,
lokast hliðið.
Eg hef, sem allflestar, kviðið,
elskað, liðið.

Á eina hlið æfisól lækkar.
Eitthvað hækkar.
Unaði' og ástríðum fækkar,
andinn stækkar.

Þessar vísur gefa líka hugmynd um kveðandi Ólafar. »Hátturinn« er altaf mjúkur. Orðin falla létt, eins og í leik. Hún kveður oft dýrt, og rímnalögin kann hún eins og þeir sem bezt gera. Eg tek nokkur erindi af handahófi:

Lítil kæna lá á bæn,
sér lyftu' í blænum ögur.
Heim að bænum grundin græn
lá grösug, væn og fögur.

Inn með lónum leiftri slær,
lengra sjónum bendir:
gengur á sjónum glóey skær,
geislaþrjónum hendir.

Sezt í rökkurs silkihjúp,
sæll og klökkur dagur.
Er að sökkva' í sævar djúp
sólar nökkvi fagur.

Siglir í hafi sólar skip,
sendir stafi' að vogum,
er sem vafi' á öldu svip,
er þær kafa' í logum.

Í öllum þessum vísum er frumlega farið með algeng efni. Kvennlegum eim finst mér víða bregða fyrir, t. d. í þessu:

Konung Ægi eyjan mín
gaf armlög sín.
Klæddist hún því, há og fín,
í hermelín.

En ekki sízt í vögguvísunum eftir »Stefán frá Heiði« og í þeim kvæðunum sem minna á þulur. »Sólstöðu-þulan« þykir mér yndisleg. Og er það ekki eftirtektavert, hve vel skáldkonum okkar lætur að yrkja »þulur«. Þulurnar hennar Huldu finst mér bera af öðrum kvæðum hennar eins og gull af eiri. Nú kemur Ólöf með »Sólstöðu þuluna« og hérna um daginn fékk eg að heyra nýja þulu eftir eina skáldkonuna enn. Hún var fyrirtak. Mundi þetta

ekki vera bending um, að þarna er einmitt sá bragarhátturinn, sem konurnar eru sjálfkjörnar til að yngja upp, fegra og fullkomna? Hvað er líklegra en að þær hafi fyrstar kveðið þulur? Að minsta kosti voru það konur, sem kváðu þær við börnin, og víst hafa þær bætt einhverju við frá eigin brjósti, sem það gátu. Eg veit vel, að ýmsar þulur og man-langlokur eru ortar um konur, af karlmönnum, en var það ekki einmitt af því að þeir fundu hve vel þulu-hátturinn var fallinn til slíks, að hann var eins og tekinn úr sál kvenna: »á hverfanda hveli«, laus á kostunum, þegar það vill, síbreytilegur og dutlungafullur, engu lögmáli bundinn nema geðþóttans? Þulan kann allan gang; hún getur verið stórstíg, hlaupið og stokkið langar línur, og hina stundina tifað og trítlað eins og »nótentáta«; hún getur verið langminnug — rímað saman orð á löngu færi — eins og kona minnist fornra ásta, en stundum kemur sama hending í langri runu, eins og koss á koss ofan. Þulan er kvennlegur bragarháttur. —

Eg vona að margir lesi þessi kvæði Ólafar og að hún megi enn bæta mörgu við.

G. F.

Ísland 1913.

Mikinn hluta ársins hefir veðráttan verið þannig, að einmunagóð tíð hefir verið talin norðan lands og austan, en sunnan lands og vestan hefir verið stirð tíð. Fyrstu mánuðir ársins voru hlýir, en síðan umhleypingasamt fram eftir vorinu. Sunnan lands var slæmt sumar, votviðrasamt og kalt. Grasspretta þó sæmileg, en uppskera úr görðum langt fyrir neðan meðallag, einkum kartöfluuppskeran. Í uppsveitum Árnessýslu, Borgarfjarðarsýslu og Mýrasýslu gekk betur með heyskap en næst sjónum, en þó varð hann þar ekki í meðallagi að vöxtum og heyin illa verkuð og létt. Nær sjónum þó enn verra. Í Skaftafellssýslu vestanverðri skifti um, og á Austurlandi og Norðurlandi var ágætis tíð alt sumarið; þurkarnir þó fullmiklir, einkum um vorið. Á Vestfjörðum var svipað veðráttufar og sunnan lands, kuldar og votviðri.

Til sjóarins hefir árið verið betra en meðalár, sérstaklega vegna þess, hve fiskur hefur verið í háu verði. Vetrarvertíð var í góðu meðallagi, vorvertíð sömuleiðis. Sumaraflinn var fremur lítill og síldveiði treg. En haustafli allgóður, og voru þó gæftir stopular. Verkun á fiski var erfið sunnan lands vegna votviðranna. Kol óvenjulega dýr, sem er tilfinnanlegt fyrir botnvörpunga útgerðina, og eins salt. Á Vestfjörðum var afli í rýrara lagi, en á Austfjörðum og norðan lands yfirleitt góður. Ísfirðingar eignuðust á þessu sumri fyrsta botnvörpuskipið, og sömuleiðis Akureyringar.

Verzlunin hefir verið með bezta móti, óvenjulega hátt verð á fiski, eins og áður segir, og sömuleiðis á kjöti og öðrum landbúnaðarafurðum. Fé var slátrað að haustinu miklu meira en venja er til, einkum sunnan lands, vegna þess, hve heyskapur gekk illa um sumarið. Einnig hefir í mörgum sveitum nautgripum verið fækkað. Hestum af Suðurlandi hefir verið komið til fóðurs norður í land svo að nokkru nemur.

Alþing kom saman 1 júlí. Gekk þar í þrefi framan af og

riðlaðist aftur sú flokkaskipun, sem komist hafði á á aukaþinginu árinu áður. Samkomulag varð um það, að hreyfa ekki við sambandsmálinu á þessu þingi. En frumvarp um breytingar á stjórnarskránni náði samþykki. Er það í aðalatriðunum líkt frumvarpi því, sem samþykt var 1911. Kosningarréttur er mjög aukinn, konum veittur hann til jafns við karlmenn og svo vinnufólki bætt við, en þó með þeirri takmörkun, að í fyrstu er kosningarréttur þeirra, sem fá hann með þessari breytingu, miðaður við 40 ára aldur, en síðan lækkar aldurstakmarkið með hverju ári um eitt ár, svo að breytingin er fyrst að öllu leyti komin í kring að 15 árum liðnum þannig, að kosningaréttur allra miðast þá við 25 ára aldur. Konungskosningar eru afnumdar og skulu þeir 6 þingmenn, sem áður hafa verið konungkjörnir, kosnir með hlutfallskosningum um land alt. Ákvæðinu um flutning íslenzkra mála fyrir konungi í ríkisráðinu var nú breytt þannig, að í frumvarpið var sett, að málin skyldu flutt fyrir konungi þar, sem hann ákvæði. Hefir konungur lýst yfir, að hann staðfesti þetta frumvarp, ef það nái samþykki aukaþings 1914, en jafnframt skýrt frá, að hann geri þá ákvörðun einu sinni fyrir alt með kouungsúrskurði, sem ráðherra Íslands skrifi undir, að málin verði eftir sem áður flutt fyrir sér í ríkisráðinu. Umræðurnar, sem fóru fram um þetta mál í ríkisráðinu, voru með leyfi konungs opinberlega birtar, og er það nýmæli að svo sé gert. Ýmsar fleiri breytingar en þessar eru gerðar á núgildandi stjórnarskrá, og sumar allmerkilegar, en of langt yrði að telja þær hér allar upp. Helztu lög frá þinginu eru þessi: Um stofnun landhelgissjóðs Íslands, er síðar skal varið til eflingar landhelgisvörnum; lög um siglingar; lög um stofnun hagstofu Íslands, og tekur hún til starfa nú um áramótin og á að safna skýrslum um landshagi Íslands, vinna úr þeim og koma þeim fyrir almennings sjónir; lög um strandferðir, með heimild til hlutakaupa í Eimskipafélagi Íslands, eða kaupa á skipum til strandferða, ef samningar fást ekki um strandferðir við ísl. Eimskipafélagið; lög um forðagæzlu, er miða til þess að tryggja menn gegn gripafelli í harðæri.

Almennasta áhugamálið á árinu hefir verið stofnun íslenzks eimskipafélags. Var það mál vakið upp hér í Reykjavik snemma á árinu, og í marz kom út áskorun til almennings um hlutatöku í fyrirtækinu. Gerðu forgangsmenn þess ráð fyrir, að félagið léti byggja tvö skip allstór og með nýtízku útbúnaði og héldi þeim út til ferða milli Íslands og útlanda og umhverfis landið. Undirtektir

urðu mjög góðar hvervetna um land og eins meðal Íslendinga vestan hafs, svo að í árslokin höfðu menn skrifað sig fyrir yfir 400 þús. kr. hlutatöku í fyrirtækinu, beggja megin hafs, 320 þús. kr. hér heima og um 100 þús. kr. vestan hafs. Alþing heimilaði 400 þús. kr. fjárupphæð úr landsjóði til hlutakaupa í félaginu með því skilyrði, að það tæki að sér strandferðirnar, með tveimur eða fleiri skipum, svo fljótt sem því yrði við komið, og eigi síðar en í apríl 1916. Er það ætlun manna, að félagið gangi að þeim skilyrðum, en ekkert fullráðið um það enn. En leitað hefir verið tilboða erlendis í byggingu þeirra tveggja skipa, sem eiga að verða í ferðum milli landa.

Í »Skírnis«-fréttum 1912 er sagt frá því, að Thorefélagið fekk eftirgjöf á 10 ára samningi um strandferðirnar, og tók Samein. gufuskipafélagið þær að sér 1913 með samningi til aðeins eins árs. En nú hefir verið samið við Bergensfélagið norska, sem á undanförnum árum hefir haft hér skip í förum eftir fastri áætlun, um aukning á ferðum þess og fjölgun viðkomustaða kringum land frá ársbyrjun 1914. Einnig hefir verið samið um strandferðir næstu tvö árin við félag í Khöfn, sem Thor E. Tulinius er fyrir, og á það að hafa eitt skip í þeim ferðum, sem ýmist fer frá Reykjavík austur eða vestur um land. Thorefélaginu hefir verið haldið áfram og hefir það á þessu ári haft skip í förum hingað til lands, og eins mun verða framvegis. Samein. gufuskipafélagið heldur uppi sömu ferðum og áður milli landa, samkvæmt 10 ára samningnum frá 1909.

Fyrir utan eimskipamálið hefir annað stórmál verið mikið rætt á þessu ári, en það er járnbrautarlagning frá Reykjavík austur í Rangárvallasýslu. Mælingar á veginum höfðu farið fram og landsverkfræðingurinn gefið stjórninni skýrslu um þær og lagt fram áætlanir um, hvað verkið mundi kosta og hvers árangurs mætti vænta af fyrirtækinu, og stjórnin hafði fyrir þing útvegað tilboð frá peningamönnum erlendis um fjárframlag til þess gegn tryggingum, er landið skyldi setja. Málið kom svo þannig fyrir þingið, að félag innlendra manna sótti um einkaleyfi til járnbrautarreksturs á þessu svæði um tiltekið árabil og um landssjóðsábyrgð á væntanlegu lántökufé. En málið varð eigi útrætt á þinginu og bíður því síðari tíma.

Flaggmálið hefir einnig verið mikið frammi á þessu ári, og hefir því lokið svo, að Íslendingar hafa nú fengið konungsloforð um sérstakt flagg til notkunar á landi og í landhelgi. Haustið

1906 kom hér fyrst upp veruleg breyting í þá átt, að Ísland skyldi fá sérstakt flagg, og í sambandslagafrumvarpi millilandanefndarinnar frá 1908 var gert ráð fyrir, að svo yrði. Þó skyldi verzlunarflaggið eftir því vera sameiginlegt þann 25 ára tíma, sem samningurinn átti að ná yfir, en að honum liðnum átti Ísland að geta tekið upp sérstakt verzlunarffagg, Haustið 1906 hafði verið samþykt í stúdentafélaginu í Reykjavík, að gerðin á hinu væntanlega íslenzka flaggi skyldi vera hvítur kross í bláum feldi. Tóku ýmsir þá þetta flagg upp og fóru að nota það, einkum þó ungmennafélögin. En eftir að sambandslagafrumvarpinu var hafnað, var þó lítið um flaggið rætt, þangað til í ár. Þá bar svo við 12. júní, að foringi danska varðskipsins, »Fálkans«, lét taka á Reykjavíkurhöfn kappróðrabát lítinn, sem hafði þetta flagg á afturstafni, sagði eigandanum, sem í bátnum var, að flagg þetta væri ólöglegt og það væri skylda sín, að taka það af honum, og sendi síðan flaggið til bæjarfógeta. Út af þessu varð töluverð hreyfing í Reykjavík til andmæla, og varð það svo til þess, að borið var fram á þingi frumvarp um lögleiðing íslenzks heimaflaggs. Frumvarpið var þó ekki samþykt, en ráðherra falið með þingsályktunartillögu frá efri deild, að flytja málið fyrir konunginum og vinna að framgangi þess. Afleiðingin varð sú, að gefinn var út konungsúrskurður 22. nóv. um það, að Ísland skyldi fá sérstakan fána, er nota mætti hvervetna á Íslandi og sigla undir honum í landhelgi Íslands, en um gerð fánans skyldi ákveðið í nýjum konungsúrkurði, þegar ráðherra Íslands hefði haft tök á að kynna sér óskir manna á Íslandi um það atriði. Um bláá flaggið með hvíta krossinum, sem ýmsir höfðu notað hér áður ólöggilt, var það upplýst, að það væri eign Grikkja, svo að ekki gæti komið til mála að löggilda það hér á landi. Hefir svo ráðherra nú í árslokin skipað 5 manna nefnd til þess að koma fram með tillögur um gerð flaggsins, og eiga þær síðan að leggjast fyrir alþingi næsta sumar.

Símar voru lagðir á þessu ári frá Reykjavík til Þingvalla, út Snæfellsnes til Ólafsvíkur, út í Hrísey í Eyjafirði, frá stöðinni í Fagraskógi, og svo byrjað á línu um Hellisheiði, milli Fljótsdalshéraðs og Vopnafjarðar, og á aðallínan að flytjast þangað frá Smjörvatnsheiði. Einnig undirbúin símalagning austur til Víkur í Mýrdal. Samkvæmt ákvörðun alþingis hefir stjórnin í árslokin tekið 500 þús. kr. lán hjá »Stóra norræna ritsímafélaginu« til símalagninga, og til þess að byggja loftskeytastöð í nánd við Reykja-

-vík, sem á að hafa afl til þess að senda skeyti til útlanda. Mun nú bráðlega verða byrjað á byggingu þeirrar stöðvar.

Þetta vor var byrjað að vinna að hafnargerðinni í Reykjavík og er í árslokin kominn garður frá landi og út í Effersey. Grjót til byggingarinnar er flutt á járnbraut frá Öskjuhlíð.

Helztu brúargerðir á árinu eru á þessum ám: Þverá í Borgarfirði, Fremri Laxá í Húnav.sýslu, Rangá í Hróarstungu, Munkaþverá, Djúpadalsá, Skjóldalsá og Finnastaðaá í Eyjafirði, Kaldá í Jökulsárhlíð, Austurá í Sökkólfsdal, Hverfisfljóti og Brunná í V.-Skaftafellssýslu. Flestar eru brýrnar steinsteypubrýr. Járnbrýr eru á Hverfisfljóti og Brunná.

Nýir vitar hafa verið gerðir á Bjargtöngum vestra, á Kálfshamarsvík við Húnaflóa, á Skagatá við Skagafjörð og á Flatey á Skjálfanda. Endurreistur hefir verið viti á Brimnesi við Seyðisfjörð.

Í byrjun ársins var hér staddur maður frá Þýzkalandi í þeim erindagerðum, að rannsaka hraunin í kringum Hafnarfjörð, hvort þau væru rík af áburðarefnum, og gerði ráð fyrir, ef svo reyndist, að koma þar upp verksmiðju til þess að vinna áburð úr hraununum Fréttirnar segja, að fyrirtæki þetta sé komið vel á veg ytra, en framkvæmdir eru engar byrjaðar hér enn.

Strandmannaskýli var í sumar bygt í Mávabót sunnanlands og kostað til þess af útlendum þjóðum, mest Englendingum. Sjómerki voru einnig reist í grend. Tvö skýli önnur fyrir strandmenn eru þar á söndunum, bygð af D. Thomsen konsúl Þjóðverja. Innsigling til Gilsfjarðar var í sumar mæld af dönskum herforingjum, er fengnir voru til þess fyrir fé, er alþingi veitti.

Fyrsta fiskiþingið kom saman í júlí í sumar, og er fyrirkomulag þess líkt og búnaðarþingsins. Það á að ræða fiskiveiðamál landsins og koma saman annaðhvort ár. Fulltrúar til þingsins eru kosnir af deildum fiskifélags Íslands til og frá um land, og voru þær, er fyrsta þingið kom saman, orðnar 12 að tölu, en félagsmenn Fiskifélagsins alls 542. Stofnun Fiskifélags Íslands er fyrsta tilraunin til þess að koma á almennum samtökum meðal sjómannastéttarinnar um alt land, líkum þeim, sem lengi hafa átt sér stað meðal landbændastéttarinnar.

Sláturfélag Suðurlands hefir á þessu ári komið upp mjög myndarlegu vélafrystihúsi í Reykjavík. Er útbúnaður allur þar svo fullkominn sem bezt má verða, og var frystihúsið fullgert fyrir sláturtíð í haust.

Raflýsing komst á í haust í Seyðisfjarðarkaupstað, og er hann

annar kaupstaðurinn á landinu, sem fengið hefir þá lýsingu. Í Hafnarfirði hefir hún verið nú í nokkur ár.

Töluverð slys hafa þetta ár orðið á sjónum hér við land, þótt ekki séu þau eins stórfengileg og síðastliðið ár. 10. jan. fórst vélarbátur af Ísafirði með 5 mönnum. Og 8. marz fórst þaðan annar vélarbátur með 4 mönnum. Í apríl fórst vélarbátur frá Vestmannaeyjum og druknaði 1 maður. 24. apríl varð töluvert tjón á bátum og skipum í stórviðri vestanlands. Í júní fórst bátur með 3 mönnum frá Hafnarnesi í Fáskrúðsfirði. Í ágúst brann vélarkúttarinn »Ágúst«, eign Brillouins fyrv. Frakkakonsúls, úti fyrir Ólafsvík. Snemma í þeim mánuði fórst og vélarbátur frá Norðfirði með 4 mönnum. 30. sept. fórst bátur frá Ísafirði með 3 mönnum. 15. okt. fórst vélarbátur af Seltjarnarnesi með 5 mönnum, í flutningaferð. 20. okt. rak upp austan við Reykjavíkurhöfn, úr vetrarlegu, botnvörpuskipið »Frey«, eign h/f P. J. Thorsteinsson & Co. og eyðilagðist hann. Í sama veðrinu rak og upp kolageymsluskip, sem lá á höfninni í Reykjavík, eign frakknesks kolakaupmanns, og eyðilagðist það einnig. Víðar urðu og slys á bátum og skipum í því veðri. 11. nóv. fórst bátur úr Súgandafirði með 6 mönnum, er voru að leita læknis.

17. febr. strandaði milliferðaskip Sam. gufuskipafél., »Vesta«, rétt utan við Ísafjörð og laskaðist mikið, svo að vörur voru fluttar úr henni og seldar á uppboði. En síðar náðist hún út og var henni komið til Khafnar og þar gert við hana.

Í febr. sökk norska kolaflutningaskipið »Tryg« suður af Dyrhólaey, en skipverjum var bjargað af botnvörpung. Annað útlent kolaflutningaskip sökk í apríl á innsiglingunni til Hafnarfjarðar og lá þar alllengi þannig, að siglutoppurinn stóð upp úr. Var það selt þar, en náðist síðan á flot aftur ekki mikið skemt.

Snemma í marz strandaði enskur botnvörpungur, »Admiral Togo« við Stafnestanga á Reykjanesi og fórust skipverjar allir. 24. apríl fórst frönsk fiskiskúta á Selvogsmiðum af árekstri við íslenzkan botnvörpung. 20 mönnum varð bjargað, en 8 fórust. 7. ág. sprakk vél í fiskiflutningagufuskipi norsku, sem »Eros« heitir, á Mjóafirði og fórust við það 3 menn. En skipinu var bjargað til Noregs og þar gert við það. Í ág. strandaði enskur botnvörpungur, »Drax«, við Hjörsey á Mýrum. Mönnum var bjargað, en skip fórst. 6. ág. strandaði á Garðskagaflös þýzkur botnvörpungur, »Komet«. Mönnum var bjargað. 26. nóv. strandaði enskur botnvörpungur, »Lord Carrington«, á sandrifi við Kerlingardalsá.

Mönnum var bjargað. 28. des. strandaði fiskiflutningaskipið »Force« á skeri vestan við Akranes. Hélst það nokkra daga á skerinu og náðust úr því um 700 skpd. af fiski, en 2300 skpd. fóru í sjóinn með skipinu. Rétt fyrir áramótin strandaði enskur botnvörpungur, »British Empire«, frá Hull, við Kollsvík, nálægt Patreksfirði. Skipverjar björguðust.

Milliferðaskipi Thorefél., »Kong Helge«, hlektist á norðaustan við Færeyjar, er það var á útleið héðan til Noregs 17. nóv. Reið stórsjór yfir skipið og tók af því helming stjórnpallsins og með honum 3 menn, er allir druknuðu, en það voru skipstjóri, stýrimaður og einn hásetanna. Skipið komst þó leiðar sinnar og fekk viðgerð í Khöfn.

Af eldsvoðaslysum eru þessi hin helztu: 3. júní brann íbúðarhús á prestsetrinu Stað í Hrútafirði. 5. okt. brann síldarverksmiðja á Dagverðareyri við Eyjafjörð, norsk eign, mjög dýr. 2. jóladag brann kirkjan á Undirfelli í Vatnsdal um messutíma. 31. des. brann á Siglufirði hús, sem í var símastöð og póstafgreiðsla kaupstaðarins.

Helztu mannalát á árinu eru þessi: Valgerður Jónsdóttir biskupsfrú, dó 28. jan.; Sigurður Jónsson bóndi á Lækjamóti 1. febr.; Jón Ólafsson á Einarsstöðum í Reykjadal 18. marz; Kjartan Einarsson prófastur í Holti 24. marz; Ragnheiður Þorsteinsdóttir, ekkja Skúla læknis Thorarensens, 1. apríl; Guðmundur Guðmundsson bóndi á Auðnum 20. apríl; Einar Hálfdanarson bóndi í Hvítanesi í júní; Benedikt prestur Eyólfsson í Bjarnanesi í júní; Ragnheiður Hafstein ráðherrafrú 18. júlí; Lárus G. Lúðvígsson skósmiður í Reykjavík 20. júlí; Sesselja Schörring, dóttir B. Thorbergs heitins landshöfðingja, 30. júní; Arnór Þorláksson prestur á Hesti 31. júlí; Guðl. Guðmundsson bæjarfógeti á Akureyri 5. ág.; Gísli Scheving hreppstj. í Stakkavík í Selvogi í ág.; Ólafur Arinbjarnarson verzlunarstj. í Vestmannaeyjum 5. ág.; Jóhanna Sveinsdóttir, ekkja Hjálmars Hermannssonar á Brekku í Mjóafirði, í ág.; Friðjón Friðriksson kaupm. í Winnipeg 17. ág.; Steingrímur Thorsteinsson rektor 21. ág.; Sigríður Blöndal, ekkja Gunnlaugs sýslumanns Blöndals, 10. sept.; Kristján H. Jónsson áður ritstjóri á Ísafirði 27. sept.; Margrét Egilsdóttir, ekkja Halldórs Bjarnasonar sýslumanns, 29. sept.; Ingibjörg Magnúsdóttir, kona Guðjóns alþm. Guðlaugssonar á Hólmavík, 8. nóv.; Magnús O. Stephensen frá Viðey 23. des.

Það óvenjulega slys vildi til á Siglufirði í nóvember, að tvær stúlkur köfnuðu í svefni í reyk frá ofni. Og fáheyrður glæpur var

drýgður í Reykjavík í nóvembermánuði, þar sem kona ein, Júlíana Jónsdóttir að nafni, drap bróður sinn, Eyólf, á rottueitri til þess að reyna að komast yfir ofurlitlar eigur, sem hann átti.

Eldur kom upp í Heklu á þessu ári og hófust gosin 15. apríl. Nokkrir landskjálftar fylgdu í byrjun, en þó eigi svo miklir, að nokkurt verulegt tjón yrði af þeim, og aska féll ekki yfir bygðir til skemda. Eldarnir komu upp á tveim stöðum og gusu margir gígar á báðum. Ekki var það sjálft Heklufjallið, sem gaus. Aðaleldstöðvarnar voru norðaustan við það, við Helliskvísl, þar sem heitir Lambafit, og rann þar fram mikið hraun, sem kallað er Lambafitjarhraun. Hefir það skemt afréttir og runnið yfir kafla af Fjallabaksvegi. Hinar eldstöðvarnar voru sunnar, austur af hátindi Heklufjallsins, og rann þar einnig fram mikið hraun. Þar heitir nú Mundafell, og hraunið Mundafellshraun. Í apríllok voru gos hætt á syðri eldstöðvunum, en héldu áfram fram eftir maímánuði á nyrðri stöðvunum. Nákvæmasta lýsingu á þessu eldgosi hefir G. Björnsson landlæknir samið, og er hana að finna í 24. og 25. tbl. »Lögréttu«.

Um miðjan apríl kom hlaup í Skeiðará, afarmikið, enda hafði þá liðið óvenjulega langur tími milli hlaupa, eða 10 ár, en annars koma hlaupin venjulega með 5—6 ára millibili. Stór ísfláki losnaði úr jöklinum, og er skarðið eftir hann hér um bil 1 kílóm. á breidd og lengdin, upp í jökulinn, álíka. Ísbrúnin, þar sem jökullinn sprakk, var fyrst eftir hlaupið 120—150 metra há. Hefir mönnum reiknast svo sem 10 milj. kúbíkmetra af ís hafi losnað úr jöklinum í hlaupinu.

Óvenjulega margar bækur hafa komið út hér á landi á þessu ári. Nýjar ljóðabækur hafa komið út eftir Einar Benediktsson, Guðm. Guðmundsson, Hannes S. Blöndal og Þorstein Erlingsson. Eftir Einar Hjörleifsson smásögusafn og leikritið »Lénharður fógeti«, er sýnt var fyrst í árslokin í Reykjavík. Eftir Guðm. Magnússon síðari hluti hinnar löngu skáldsögu »Frá Skaftáreldi«. Ennfremur ný skáldsaga eftir frú Guðrúnu Lárusdóttur. Frá Bókmentafélaginu hefir komið, auk framhaldandi rita, »Goðafræði Norðmanna og Íslendinga«, eftir Finn prófessor Jónsson, og frá Þjóðvinafélaginu »Réttarstaða Íslands«, eftir Einar Arnórsson prófessor, löng bók, sem rekur efnið frá fyrstu þjóðfélagsskipun á Íslandi og fram á síðustu tíma, og veitti alþingi síðastliðið sumar fé til þess að koma bók þeirri út á þýzku. Einnig hefir komið út eftir sama höfund rit um »dómstóla og réttarfar á Íslandi« og eftir Lárus H.

Bjarnason prófessor »Stjórnlagafræði«. Fræðafélagið í Khöfn hefir gefið út »Bréf Páls Melsteðs til Jóns Sigurðssonar« og byrjað á jarðabók Páls Vídalíns og Árna Magnússonar. Sögufélagið hefir, auk framhaldandi rita, »Alþingisbóka Íslands« og »Biskupasagna« Jóns Halldórssonar, byrjað á »Æfisögu Jóns prófasts Steingrímssonar«. — Á blaðamenskunni hefir orðið sú breyting, að nú koma tvö dagblöð út í Reykjavík. Hefir annað þeirra, »Vísir«, komið út í 3 ár, en hitt, »Morgunblaðið«, byrjaði í haust.

Um kirkjumál hafa verið nokkrar deilur milli nýguðfræðinganna og hinna, sem eldri stefnunni fylgja. Nýr fríkirkjusöfnuður var á árinu myndaður í Hafnarfirði, út af ágreiningi um prestskosningu, og hefir söfnuðurinn þegar komið sér upp kirkju þar í kaupstaðnum.

Geta má þess, að íslenzkur maður í Kanada, Vilhjálmur Stefánsson, er verið hafði áður við nám á Harward háskólanum og lagt fyrir sig mannfræði, hefir unnið sér frægð fyrir rannsóknir í heimskautslöndunum norður af Ameríku. Hafði hann dvalið þar nyrðra nokkur missiri meðal skrælingja og gert þar ýmsar athuganir og mælingar, sem eftirtekt vöktu, þar á meðal fundið flokk manna þar nyrðra, sem er að útliti ólíkur öðrum skrælingjum, hefir annað höfuðlag og er ljós á hár og með blá augu. Af þeirri lýsingu hafa spunnist þær tilgátur, að þarna gætu verið leifar þeirra manna frá Íslandi og Noregi, er áður bygðu Grænland. Vilhjálmur er nú foringi í nýjum landkönnunarleiðangri þar nyrðra, sem gerður hefir verið út af Kanadastjórn og er vel út búinn. Lagði hann í sumar á stað í þann leiðangur á 3 skipum norður með vesturströnd Ameríku og um Behringsundið norður í heimskautslöndin.

Annar Íslendingur, Vigfús Sigurðsson, kom í haust heim úr leiðangri um Grænlandsjökla með dönskum herkafteini, sem Koch heitir. Lögðu þeir á stað í fyrra og fóru fjórir saman vestur yfir þvert Grænland norðarlega; þykir för þeirra merkileg, og gat Vigfús sér góðan orðstír í henni.

Félag var stofnað á þessu ári í Þýzkalandi, sem kallar sig »Die Islandsfreunde« (Íslandsvinirnir), og á það að vera sambandsliður milli þeirra manna erlendis, sem íslenzk fræði stunda, eða láta sig Ísland skifta að einhverju leyti, en Þjóðverjar eru þar fremstir. Er nú að koma út þýðing á þýzku af öllum helztu fornritunum íslenzku í heildarverki, sem heitir »Thule. Altnordische Dichtung und Prosa«. Útgefandinn er Eugen Diedrichs í Jena og er útgáfan mjög vel vönduð.

Þ. G.

Útlendar fréttir.

Panamaskurðurinn. Því mikla verki er nú lokið, eða því sem næst. 11. október síðastl. runnu saman í skurðinum höfin að austan og vestan við Ameríku. Síðasta haftið var þar, sem Culebra heitir, og var það erfiðasti hluti verksins, að koma skurðinum þar í gegn um svæði, sem er hér um bil tvær danskar mílur á breidd. Þar hafði verið unnið svo að segja stöðugt í 25 ár, því þar var byrjað á verkinu 20. jan. 1882 undir stjórn F. de Lesseps hins franska, en vegna Panamamálsins mikla var hætt við verkið 1889. Aftur var byrjað á því af nýju frönsku félagi 1895, og síðan hefir því stöðugt verið haldið áfram, frá 1904 af Bandaríkjamönnum. Megnið af verkinu er unnið af þeim. Forstöðumaður þess hefir verið Goethals verkfræðingur. En aðalorsökin til þess, hve verkið gekk illa fyrir Frökkum, er talin sú, að verkamenn þeirra hrundu niður af sjúkdómum. Menn vissu þá ekki að flugur, sem móskítar kallast, voru valdar að þessu. Frakkar reistu þarna stór sjúkrahús, sem Bandamenn hafa síðan haft gagn af. En fyrsta verk Bandamanna var að útrýma flugunum, og það tókst þeim fullkomlega. Skógarnir voru ruddir og steinolíu veitt yfir forarflóana og þeir ræstir fram. Formaður við það verk var Gorgas ofursti.

Skurðurinn er 50 kílóm. á lengd. Nokkur hluti af honum, austan við Culebra, hafði verið skipgengur um tíma áður en skurðurinn var kominn alla leið. Þar hefir á einum stað, við Gatun, verið myndað stórt stöðuvatn, og heitir það Gatunvatnið. Það er 10 fermílur á stærð og 85 feta djúpt. Stórir frumskógar og Indíánabæir voru áður þar, sem vatnið er nú. 26. ágúst í sumar fór fyrsta skipið um Gatunvatnið. Nokkrum dögum síðar, 31. ágúst, var Kyrrahafinu veitt inn í skurðinn að vestan. 2. sept. fór fyrsta skipið frá Kyrrahafi inn í skurðinn. En þá var eftir haftið við Culebra, sem ekki var unnið á að fullu fyr en 11. okt., eins og áður segir. Sá dagur er talinn mikill sigurdagur fyrir Bandamenn, því það er eitt af allramestu mannvirkjum heimsins, sem þarna hefir verið framkvæmt, ef eigi hið allra mesta. **Þ. G.**

Væringjar.

Vort land er í dögun af annari öld.
Nú rís elding þess tíma sem fáliðann virðir.
— Vor þjóð skal ei vinna með vopnanna fjöld,
en með víkingum andans, um staði og hirðir.
Vort heimslíf er tafl fyrir glöggeygan gest,
þar sem gæfan er ráðin, ef leikurinn sést —
og þá haukskygnu sjón ala fjöll vor og firðir.

Svo fangvíð sig breiða hér flói og vík
móti fjarlægu ströndunum, handan við sæinn;
en verin fábygð og vetrarrík,
byggja Væringjans krafta við háfjalla blæinn.
Hann stendur hér enn, sem hann stóð hér fyr
með stórgerðan vilja, þögull og kyr
og langferðahugann við lágreista bæinn.

— Til auðs og til vegs rís hið ættstóra blóð
um æskunnar gullvægu morgunstundir.
Frá haugunum eldir af gamalli glóð,
eins og glitri þar baugar við feðranna mundir.
Og börnin þau rétta sig limalöng,
því litla stofan er orðin svo þröng,
og málmraddir eggja þau moldunum undir.

En dalinn þau muna, með hamra og hlíð
og hljómandi fossa og ilmviðsins runna.
Og handan þess alls skín svo fræg og svo fríð
vor fortíð í sjónhring blóðleitra unna.
Það sólarlag er þeirra árdegis ljós,
þar á upptök vor framtíð við hnígandi ós,
þar skal yngjast vor saga við eldforna brunna.

Þá var hæverskan manndáð, ei hógværð né fals,
þá var hirð hér um bændur; það saga vor geymir.
Á gullöld hins prúða og hoska hals
spurðust héðan þær fregnir sem álfan ei gleymir.
Þá nefndist hér margur til metnaðs og hróss
frá Miklagarði til Niðaróss.
Þá stóð hámenning Íslands sem æskuna dreymir.

Hún er stjarna vors fólks gegnum skugga og ský.
Hér skín hún á miðdjúpi Atlashranna.
Já, volduga norrænan vaknar á ný
af vörum og hjörtum íslenzkra manna.
Þá orðið sem geymt var í bók og í brag
verður borið hér fram upp í lífsins dag,
skal heimurinn þjóð vora sjá og sanna.

Vor heiðni er liðin. Alt hefir sinn dag.
En í Hávanna svip skín þó eilífðar myndin.
Hvert vé rís til guðs — sem bjó loftsins lag
frá Líbanons hlíðum á Öræfa tindinn.
Og dökni Væringi' í suðrænni sól
ber hann sinni' undir skinni sem norðrið ól,
og minnist að heima er lífstrúar lindin.

Í auðnanna hljóði og dulardóm
eru drættir í Væringjans anda ristir;
en heimurinn kallar hann háum róm
til þess hóps, þar er seinastir oft verða fyrstir.
Hans dugur er seigur og djúp er hans úð;
þegar drengurinn gengur í höfðingjans búð
munu rætast hans draumar um dáðir og listir.

En heim snýr hans far. Á þeim hug eru' ei brigð.
Því hélt hann út snemma að fyr mætti lenda.
Hans þroski er skuldaður bernskunnar bygð,
því ber hann um seglin, þá rétt er að venda.
Í glauminum öllum hann geymdi sín sjálfs.
Hann var góðvinum hollur, en laus þó og frjáls.
Svo skal Væringjans lag alla veröld á enda.

Sé eyjunni borin sú fjöður sem flaug
skal hún fljúga endur til móðurstranda.
Því aldrei skal bresta sú trausta taug,
sem ber tregandi heimþrá hins forna anda.
Vor landi vill mannast á heimsins hátt,
en hólminn á starf hans, líf hans og mátt —
og í vöggunnar landi skal varðinn standa.

Lundúnum, október 1913.

Einar Benediktsson.

Nokkur orð um þjóðtrú og þjóðsiði Íslendinga.

Eins og kunnugt er, hafa menn hjá flestum þjóðum lagt sig mjög fram um það, að safna saman öllu því, er að þjóðlegum fræðum lýtur nú á hinni síðustu öld. Það var eins og þjóðirnar og fræðimennirnir vöknuðu af svefni, þegar rómantiski skólinn fór að snúa hugum manna frá öllum þurkinum og kuldanum á skynsemis-tímabilinu og beina honum í áttina til miðaldanna með öllum æfintýrablænum, sem yfir þeim sveif, er þær voru skoðaðar í fjarska, þótt annað kynni að hafa orðið uppi á teningnum, þegar farið var að kryfja þær til mergjar. En þá sáu menn skjótt, að minsta kosti þeir er glöggskygnari voru, að ekki þurfti að hverfa með öllu aftur til miðalda til þess að finna eitthvað líkt því, er menn leituðu að. Glöggvir menn, sem þektu vel alþýðuna, vissu af heilum æfintýraheimi í fórum hennar, og tóku þá þegar að safna þeim æfintýrum og þjóðsögnum saman, sem þeir náðu til, og settu það á bækur. Fyrstir urðu þeir Grimms-bræður, Jakob og Vilhjálmur, til þess að færa þjóðsögur í letur, eins og þær voru orðaðar af munni þjóðarinnar; gáfu þeir svo út hið nafnkunna æfintýrasafn sitt í þrem bindum (Kinder-u. Hausmärchen, Berlín 1812—1822), og hefir síðan það safn orðið bæði undirrót og fyrirmynd ótölulegra æfintýrasafna og þjóðsögusafna, er út hafa komið síðan, bæði hjá Þjóðverjum og flestum öðrum þjóðum. Um miðja öldina söfnuðu þeir Jón Árnason og Magnús Grímsson íslenzkum þjóðsögum og æfintýrum; er það eitt með beztu

og vönduðustu þjóðsagnasöfnum í heimi og kom út í tveim bindum 1862—1864. Síðar hafa nokkur fleiri söfn verið gefin út til viðbótar. Sagnasöfnun þessi hefir haldið áfram meðal þjóðanna og heldur áfram enn í dag; hefir það orðið til þess, að vísindamönnum hefir orðið það ljóst, að í þessum þjóðsögnum og þjóðtrú er fólgin afar-mikil þýðing fyrir vísindalega þjóðafræði. Er það þegar orðin stórmikil vísindagrein að rekja skyldleika þjóðsagnanna landa og þjóða í milli. Hafa íslenzkar þjóðsögur þannig verið raktar í stórri bók saman við þjóðsagnir annara þjóða í Norðurálfunni og efni þeirra og einstök atriði rakin saman (Rittershaus: Die neuisländischen Volksmärchen, Halle 1902).

Með þjóðsögunum hefir og verið dyggilega safnað allskonar hjátrú og hindurvitnum meðal þjóðanna. Sumt af slíku dóti stendur í sambandi við sagnir, en sumt eru að eins þjóðbundnar hjátrúarreglur og hleypidómar um ýmsa hluti, sem þjóðirnar hafa trúað á og treyst eins og nýju neti, og gera enn í dag. Má þar til telja ýmsa fyrirboða og fyrirburði, víti og varúðir ýmsar, og má lesa ýmislegt af þeim fróðleik í safni Jóns Árnasonar. Þá eru og víða til með þjóðunum fjöldi þjóðkvæða og þjóðlaga, og hefir því öllu verið safnað grandgæfilega með öðrum þjóðum. Meðal Íslendinga hefir þjóðkvæðum ekki verið safnað saman enn, nema þessum fáu, sem prentuð eru í þulum og þjóðkvæðum Ólafs Davíðssonar, en fjöldi þeirra liggur í handritum, og þarf ekki annað en líta í handritaskrá bókmentafélagsins til þess að sjá, hvað margt er til af þeim kvæðum, sem kerlingarnar kunnu og sungu, þótt nú séu þau að gleymast. En þjóðlögunum hefir síra Bjarni Þorsteinsson á Siglufirði safnað með óþreytandi elju og dugnaði, svo að furða er, hvað einum manni hefir þar unnist, þótt litlar þakkir hafi hann fyrir hlotið, að minsta kosti margfalt minni en vert er.

Þannig hefir þá verið talsvert unnið að því hér á landi að safna drögum til þeirrar mentagreinar, sem eg verð helzt að kalla þjóðmentir á íslenzku, og líkar mér þó nafnið ekki vel; Þjóðverjar kalla það Volkskunde og

Englendingar Folklore. Þannig er mikill bálkur kominn á bók af hinum alþýðlega skáldskap þjóðarinnar, sögnum og þjóðlögum, sömuleiðis ýmislegt um trú hennar og hjátrú; þá hefir og verið ritað um skemtanir hennar úti og inni, hugvit hennar og lífsspeki (gátur og málsháttasöfn). Nokkur atriði hafa og komist á bók um náttúruskoðun hennar og samband þeirra kynja, sem hjátrúin hefir skapað, við náttúruna í kringum mann. En svo er það ekki meira. Vísindalegt yfirlit yfir hjátrú og hjátrúarskoðanir þjóðarinnar að fornu og nýju er enn ekki til. Að vísu er til prentaður partur af ritgerð eftir Ben. Gröndal, er prentaður var í Ann. f. nord. Oldk. 1863, en sú ritgerð var aldrei prentuð að fullu, og þó að margt sé gott í henni og hafi gildi enn í dag, þá er hún samt í heild sinni nú orðin úrelt, og margt skoðað nú á annan veg en þá gerðist.

En ein mikilvæg og merkileg grein þjóðmentanna hefir orðið útundan að fullu alt til þessa dags: Það er siðasaga eða siðalýsing þjóðarinnar á síðari öldum. En sú grein stendur í svo nánu sambandi við alt hitt í heild sinni, að hvorugt verður skilið án annars til fulls. Siðasaga manna í fornöld hefir verið meira og minna tekin til greina og meðferðar í ýmsum ritum, síðast á íslenzku í hinni ágætu bók Jóns dócents Jónssonar: Gullöld Íslendinga, og er því ekki um þann tímann að fást. En um hinar síðari aldirnar hefir verið lítið ritað, að eins einstök atriði á stangli, svo sem brúðkaupssiðaritgerð Sæm. heit. Eyólfssonar, og svo ritgerðir þeirra séra Þorkels Bjarnasonar, Ólafs Sigurðssonar í Ási og Ólafar Sigurðardóttur á Hlöðum um siði og hætti í þeirra sveit um og eftir miðbik 19. aldar. En þær eru góðra gjalda verðar það sem þær ná. En svo er víst að mestu upptalið. Þó skal geta þess, að Daníel Bruun, höfuðsmaður í her Dana, hefir ritað rækilega um byggingarhætti Íslendinga á 19. öld, og verður þar ekki miklu við bætt.

Það blandast víst engum hugur um það, að þjóðhættirnir og þjóðsiðirnir hjá hverri þjóð sem er, eru engu

síður merkilegir og þýðingarmiklir en þjóðtrúin og hindurvitnin; enda hafa útlendir vísindamenn safnað þeim mjög vandlega hver hjá sinni þjóð. Þeir eru engu síður spegill hugsunarháttarins en hitt. Og oft eru bæði svo nátengd og vafin saman, að hvorugt verður skoðað til fulls nema skoðað sé í nánu sambandi hvað við annað. Sumt af þjóðsiðum og venjum er eldgamalt og á rót sína að rekja framan úr hinni svörtustu fornöld og römmustu heiðni, og sumt má jafnvel rekja austur í Asíu — fyrir þá sem hafa tæki til að rekja svo langt. Sumir siðir og hættir byggjast á svo fornri trú, að það er fyrir löngu horfið úr minni og meðvitund manna, en þeir hafa haldist við samt, og hafa þá stundum á síðari tímum skapast nýjar ástæður til þeirra. Þannig hafa margir siðir haldist frá fornöld til vorra daga eða alt fram undir vora daga, og eru þá færðar aðrar ástæður fyrir þeim en áður var. Hefir kirkjan oft átt sinn þátt í því að breyta þeim ástæðum.

Sumt af þjóðsiðunum hefir aftur komið upp á síðari öldum, og er sumt af þeim líklega ekki tiltölulega gamalt. Hugsandi sérvitringar hafa komið ýmsu á, eftir því sem þeim hefir þótt við eiga, að vera skyldi eða ekki skyldi, og aðrir síðan tekið það eftir þeim. En þetta er stórum minni hluti gagnvart hinu, sem eg tók áðan fram, enda víst sumt af því alls ekki íslenzkt að uppruna. Eg skal taka til dæmis ýmisleg smátöfrabrögð og sumt af lækningakáki alþýðu, enda þótt margt af því sé áreiðanlega innlent.

Þeir, sem hafa safnað til þjóðhátta- og þjóðtrúar-lýsinga meðal þjóðanna, hafa tekið misjafnlega margt til greina. En hvað sem um það má segja, hvað taka skal og hvað ekki, þá er eitt víst, að það virðist réttast að taka sem flest til greina af því, sem trú og hugsunarháttur þjóðarinnar birtist í. Fjöldi orða og talshátta í málinu byggist einmitt á þessum siðum og trú, og er það svæði mér vitanlega gersamlega órannsakað enn. Mörg smáfeld atvik og viðbrigði í daglegu lífi, sem fæstir taka eftir, eiga oft sínar ástæður, sem annað hvort eru gleymdar og

horfnar fyrir löngu, eða kunna að felast í einhverri þjóðtrú eða þjóðsögn, sem ef til vill leynist einhverstaðar og kafar upp þegar minst varir, eða þá að einhver tekur eftir því, og svo kemur það upp, þegar farið er að spyrja eftir því. Stundum, þegar farið er að spyrja fólk, muna menn reyndar ekkert, en þegar farið er að leita betur, kemur ýmislegt upp, jafnvel þar sem maður sízt býst við því. En vandleitað getur orðið að mörgu slíku, sem von er til.

Eg hefi nú um nokkur ár varið flestum tómstundum mínum til þess að safna því saman, sem eg hefi náð til, um þjóðsiði og þjóðtrú Íslendinga á síðari öldum, einkum á 18. og 19. öld. Það er að vísu erfitt verk og seinlegt, því að bæði er eg nú bundinn hérna norður undir heimskauti og ærið fjarri flestum heimildum, t. d. handritasöfnunum í Reykjavík, og svo hefir maður svo sárlítið eldra við að styðjast. Enginn maður hefir ritað um þetta áður, svo að ekkert er fyrir hendi til að fylla út í eða til leiðbeiningar við efnisröðun eða annað. En alt fyrir þetta hefi eg þó náð saman talsvert miklu safni til þessara fræða, þó að eigi sé það hálfbúið enn. Til þess að geta gert það nokkurn veginn úr garði, þyrfti maður að sitja að minsta kosti eitt sumar í Landsbókasafninu, og ferðast síðan að minsta kosti tvö sumur um þá hluta lands vors, sem helzt væri fengjar að vænta í þá átt, t. d. um Vestfirði og Hornstrandir, og svo suma hluta suðausturlandsins og veiðistöðvarnar syðra. Með því móti væru sennileg líkindi til þess, að eitthvað talsvert ynnist.

Það virðist alt benda til þess, að þjóð vor hefði flestum þjóðum fremur átt að geta geymt þjóðhætti sína, siði og þjóðtrú óbreytta að mestu og óhaggaða öld eftir öld. Hún hefir alt af kúrt hér úti í horni og fyrir litlum áhrifum orðið af öðrum þjóðum. Hún hefir að mestu búið að sínu um þúsund ár. Engar aðkomuþjóðir hafa flóð yfir landið, engar sezt hér að til þess að blanda hugsunarháttinn útlendum áhrifum. Hver kynslóðin eftir aðra hefir hugsað, lifað og talað eins og hann afi og langafi og lang-

afalangafi hugsaði, lifði og talaði. Einveran og tilbreytingaleysið rótfesti hugsunina við hið sama, einangraði hana og gerði hana þröngva og einhæfa. Og það, sem er orðin margra alda erfðaeign, hverfur ekki svo fljótt. Þess vegna geri eg mér von um, að margt mætti finna hér í landi enn í dag, ef vel væri leitað.

Safni mínu hefi eg skift niður í flokka, og skal hér gerð grein fyrir aðalefni þeirra í sem fæstum orðum.

1. *Húsaskipun og byggingar.* Þar hefi eg lýst húsaskipun og byggingarlagi bæja og úthýsa eins og það gerðist á 18. og fyrri hluta 19. aldar. Þar þarf enn mörgu við að bæta, og er líklegt, að ýmsar upplýsingar mætti fá því máli til frekari skýringar úr gömlum úttektum og jarðaskjölum. Daniel Bruun hefir nákvæmlega lýst byggingarháttum hér á landi eins og þeir eru nú, og gert glöggvan greinarmun þeirra héraða í milli og skýrt það mál með fjölda af myndum. En eldri byggingarhætti hefir hann lítið farið út í, sem þó verður að vera, enda þótt þeir hafi að vísu haldist hér lengi við nær óbreyttir, einkum hér norðanlands, þar sem alt stendur stórum betur vegna þurviðranna, enda standa þar víða hús og bæir, sem enginn veit aldur á. Vegna rita hans hefi eg farið styttra út í þetta mál en eg hefði annars gert.

2. *Daglegt líf.* Þar til heyrir fótaferðin, dagsvinnan, rökkursvefninn, kvöldvökurnar og svo svefninn og rúmin með öllu því er þar til heyrir. Undir þenna flokk hefði vel mátt telja þrjá næstu flokkana, sem hér fara á eftir, þó eg hafi nú samt fyrst um sinn tekið þá sér.

3. *Fatnaðurinn:* hvernig fólk klæddi sig bæði til spari og hvers dags. Um það mætti vafalaust fá mikinn viðauka við það, sem eg hefi enn getað safnað og náð til, með því að rannsaka gamlar uppskriftir og skiftagerninga og svo ýmislegt, sem finst í forngripasafninu. Með þessum kafla er nauðsynlegt að hafa nokkrar myndir.

4. *Hreinlæti,* hvað oft menn þvoðu sjálfum sér, flíkur sínar og rúmföt, hvað menn höfðu til þess og hvernig það var gert.

5. *Mataræði:* hvaða menn höfðu til matar og hvernig menn matbjuggu handa sér og notaðist að því, hvað menn björguðust við að gera sér að mat í harðindum og þegar hungrið svarf að. Þar er svo að síðustu talað um nautnavörur: vínföng, kaffi, tóbak o. fl.

6. *Aðalstörf manna.* Þar er tekin til meðferðar öll landvinna manna frá vori til vors. Fyrst vorvinnan, bæði túnvinna, útstunga, fjárhirðing á vorin að nokkru o. fl. Síðan sumarvinnan til sláttar, og er þar margt að athuga: grasaferðir, kaupstaðarferðir, suður- og vesturferðir Norðlinga til fiskikaupa, viðarferðir á rekasvæðin, mótekju, torfristu o. fl. Svo er slátturinn með allri heyhirðingu, og svo haustverkin: göngurnar, sláturstörfin með öllu því er þeim fylgir, kaupstaðarferðir, túnáburður, aðgerðir á húsum o. fl. Þá kemur vetrarvinnan til: ullarvinna öll og tóskapur, prjónaskapur, vefnaður, þóf; rjúpnaveiðar o. m. fl. Svo er þar með kafli um hannyrðir kvenna og smíðar karla og margt fleira, sem stund var lögð á.

7. *Sjómenskan.* Þar kemur til greina útbúnaður manna í verið, förin að heiman, sjóbúðirnar, vistin í verinu, bæði í róðrum og landlegum, lífernið í verinu, afli og skifti á honum, happadrættir og ódrættir, hættur og varúðir á sjó, illfiskar og margvísleg trú sjómanna á ýmsu er að þessu öllu lýtur. Róðra og sjóvist yfir höfuð. Veiðar í ám og vötnum. Til þessa kafla hefi eg enn einna minst safnað og enn ekkert samfelt yfirlit gert, því að um hann er eg einna ófróðastur, af því að eg hefi aldrei við sjó verið; þarf eg því nauðsynlega að halda til um tíma í einhverri af hinum afskektari veiðistöðum til þess að ná þar upp ýmsum þess konar fróðleik. En margt í sjómenskunni mun vera eitt af því elzta og fastasta í hjátrú vorri og venjum. Engu af slíku hefir nokkurn tíma verið neitt safnað svo að eg viti til.

8. *Veðurfarið.* Þar kemur fram öll trú fólksins á veðurspám og veðurboðum, áhrifum tungls og sólar og annara himinteikna á tíðarfarið o. m. fl. Nokkuð af því

er að vísu talið í Þjóðsögum J. Á. en meira mun það vera eftir gömlum skræðum af útlendum uppruna, eins og Jólaskrá Beda prests hins fróða, en úr almennri trú manna, enda þótt sumt af því falli saman og hafi orðið þjóðareign. Eins og kunnugt er, er mikið af þessari trú í fullu fjöri enn í dag, að minsta kosti sumstaðar á landi hér.

9. Þá eru *skepnurnar*, þessar skepnur, sem menn búa saman við og lifa með svo að segja nótt og dag frá vöggunni til grafarinnar. Alidýrin: hestar, kýr og kindur, hundar og kettir, eru rótgróin í hugum manna, og er lýst allri hirðingu þeirra og viðbúð, trú á þeim og varúðir við þær, bæði yngri og eldri. Síðast er þar kafli um önnur dýr og fugla, veiðar þeirra og not, varúðir við þau og hjátrú á þeim. Minst er og nokkurra skorkvikinda, en stutt er farið út í það, af því að J. Á. hefir tæmt það efni að mestu í þjóðsögum sínum.

10. *Lífsatriði.* Þar er lýst venjum og trú manna við fæðingu barna og meðferð þeirra og hvers er þar að gæta, uppeldi þeirra og uppfræðingu. Svo koma fullorðinsárin, mismunur karla og kvenna og hvað er athugavert við hvort um sig, trúlofanir, giftingar, brúðkaupsveizlur, og svo að síðustu sjúkdómar, dauðinn með feigðarboðum sínum og útförin. Þar kemur margt til greina og mun þó margt vanta enn. Nokkur atriði úr þeim kafla hefi eg ritað upp og látið prenta í »Festskrift till H. F. Fejlberg, Sthlm 1911«, bls. 373—389. Út úr efni þessa kafla hefir Sæm. Eyjólfsson ritað ritgerð um brúðkaupssiði, sem prentuð er í Tímar. Bókm.fél. 16., 92—144.

11. *Heilsufar og lækningar.* Þar er lýst heilsufari manna fyr á öldum og fram undir þetta, orsökum þess, hvað því var áfátt og svo tilraunum alþýðu til þess að lækna kvillana, þegar hvergi var lækni að fá og enga hjálp, hvað sem við lá. Eg hefi náð saman heillangri lækningabók eftir skræðum þessara skottulækna, auk þess sem eg hefi náð saman af læknisráðum, sem til er gripið jafnvel sumstaðar enn í dag.

12. *Skemtanir.* Um skemtanir Íslendinga hefir Ólafur

Davíðsson ritað mikla bók og merka, og hefi eg því farið mjög lauslega yfir þann kafla. En ýmislegt var það, sem til skemtana var talið, og má þar til telja gestakomur alment og gistingar, og svo útreiðarnar um helgar á sumrin með öllu því umstangi, er þeim var samfara. Þar er og lýst reiðtýgjum, reiðfötum o. fl. er heyrði til drykkjuútreiðanna. Þá koma orlofsferðirnar og orlofsgjafirnar á haustin. Svo er hnýtt aftan við lægsta stiginu af ferðalögunum: flakkinu og förumannalýðnum, sem var áður þjóðarmein, en nú er orðin »en saga blott«. Þennan kafla væri annars réttara að kalla »ferðalög og flakk«.

13. *Trúar- og hugsunarlífið.* Það hefir orðið allmikið mál og þó stutt yfir farið, og mundi þar þó enn miklu mega við bæta. Þar er fyrst lýst að nokkru þjóðareinkennum eftir landshlutum, eftir því sem föng voru til. Síðan er lýst alþýðumentun eftir landshlutum, eftir því sem föng voru til. Síðan er lýst alþýðumentun og fróðum mönnum meðal alþýðu, kirkjutrú manna og kirkjurækni, kirkjusiðum og venjum við kirkjuferðir, siðferði og siðgæði. Síðan eru teknar fram katólskar menjar, sem lengi loddu við með alþýðu manna; þá eru og teknar fram hinar heiðnu menjar, sem jafnvel enn lifa í trú manna, og kemur þar til greina bæði álfatrúin, galdratrúin, trú á náttúruhluti og náttúrufyrirbrigði o. m. fl. Síðan eru teknar fram hugmyndir almennings og þjóðtrúarinnar um annað líf, og vefst þar eitt og annað saman, sem er ærið ósamkynja, svo sem kirkjutrúin og ramheiðin draugatrú, eins og hún er arfgengin lengst framan úr öldum; áhrif þessarar trúar á dánarsiði og framkomu manna. Síðast í þeim kafla er svo tekin fram ýmis konar hjátrú, sem hefir haft meiri og minni áhrif á hætti manna og framkomu í lífi þeirra.

Margt annað kemur til greina en það sem hér er tekið fram, því að þetta er að eins stutt yfirlit efnisins; en það ætti að nægja til þess að sýna í sem fæstum orðum að efnið er margvíslegt og margt er tekið fram í þessu safni. Heimildir mínar eru margvíslegar eins og vænta

má, og skal eg að eins taka fram ferðabækur þeirra Eggerts Ólafssonar og Olavíusar, Horrebows, Hendersons, Mackenzies, Thienemanns o. fl. þeirra, sem eg veit sannorðasta og réttorðasta um Ísland fyrrum, gömlu Félagsritin o. m. fl., með stöðugum samanburði við frásagnir réttorðra og gamalla manna; margt hefi eg og fundið í þjóðsagnasöfnum þeim sem til eru, handritum Ól. Davíðssonar, gömlum skrifuðum skruddum, kvæðum o. fl. En það sem enn vantar er að yfirfara ýms handrit í Landsbókasafninu og leita fróðleiks hjá fólkinu í ýmsum héruðum landsins.

Þegar maður aðgætir þjóðtrúna og þjóðsiðina hér á landi og fer að bera það saman við þjóðsiði meðal annara þjóða, rekur maður sig stundum á margt, sem er svo undarlega líkt, að það virðist benda ótvíræðlega á sama uppruna, og er þá sú venja afargömul, líklega mörg þúsund ára, síðan áður en hinn germanski þjóðabálkur klofnaði. Þannig hefi eg fundið venjuna með síðasta dreifarfangið á slættinum suðaustur i Schlesíu óbreytta að öðru en því, að það er auðvitað kornbundin, og sama hjátrú liggur til grundvallar hjá báðum. Ýmislegt fleira gæti eg til tínt því um líkt en þess gerist ekki þörf. En þýðing þeirra hluta fyrir vísindamenn, og sérstaklega þjóðfræðinga, er hverjum auðsæ, sem þekkir til þeirra fræða.

En svo eg víki aftur að þjóðsiðum vorum og þjóðtrú, þá er enginn vafi á því, að margt má enn finna nýtt í landinu. En það kostar bæði fé og fyrirhöfn. Eg hefi látið prenta spurningabálk um þetta efni og sent hann ýmsum mönnum, og sumum hefi eg sent skrifaðar spurningar, en nærfelt enginn hefir svarað því einu orði. Menn eru áhugalausir um alt slíkt, og svo fást menn ekki til að gera neitt nema fyrir peningaborgun. Það er nú orðin tízka og verður ekki um það fengist. En svo er annað: margir eru farnir að halda nú á dögum, að það sé landi og þjóð til minkunar að halda uppi þessari trú og venjum — það ætti að hverfa sem fyrst. En slíkt er hinn

mesti misskilningur. Það eru margvíslegar vísindalegar undirstöður, sem má leggja með þessum söfnum, og þess vegna er mest um vert að geta fengið alt sem réttast, til þess að á því megi áreiðanlega byggja. Slíku verður sjaldan náð með góðu móti hjá mönnum nema með yfirlegu og eftirgangsmunum. Það er varla orðið annað nú en gamla fólkið, sem til er að leita með trú og venjur landsmanna fyrrum. Það er orðið um undarlega snauðan garð að gresja hjá unga fólkinu. Það hlær að heimskunni í gamla fólkinu og setur hana ekki á sig, og gætir þess ekki, að í þessu efni er um vísindaleg mál að ræða. Þess vegna eru nú svo mörg merkisatriði í þjóðsiðum, háttum og trú manna gersamlega horfin eða að hverfa, og nú eru síðustu forvöð að bjarga því sem bjargað verður. Má minna hér á orð Karls Weinholds, hins mikla þjóðsiðafræðings Þjóðverja, er hann ritaði 1862: »Það verður engum auðið að stífla straum tímans. Þeir, sem unna heilbrigðu þjóðlífi og rannsaka fornar menjar, tína saman brotin, sem hann skolar frá sér, og rita þau upp. Schlesía var áður fyrrum auðug að fornum venjum, en nú er alt það gamla að hverfa í einum svip. Því er þess nú orðin brýn þörf að lýsa því í héraði hverju, sem eftir er af siðum og fornum venjum . . . Þar má engu gleyma«. Það er eins og þessi orð væru rituð nú í vorn garð. Margt er að vísu enn til — en enginn veit hvað margt er nú orðið gleymt og glatað, og margt er nú alveg að gleymast að fullu. Kaupstaðirnir eiga sinn þátt í því að breiða almenna menningablæinn yfir alt, og sópa því sérkennilega burtu. Árlega deyr nú í landinu fjöldi af gömlu fólki, sem mundi gamla siði og trú, sem þeim var samfara — og það deyr með þeim, og það má um það segja eins og um steininn forðum: Það kemur ekki upp aftur að eilífu. Og fræðimennirnir sitja með sárt ennið af því að hafa mist af vísindagrundvelli, sem nú er tapaður eða að tapast að fullu, en hefði getað upplýst margt um skyldleika þjóðanna. Eg gæti tilfært nóg dæmi, en sleppi því að sinni, af því að

mig skortir útlendar heimildir, til þess að geta fært næg rök að eins mörgu og eg vildi. Eg hefi að eins með línum þessum viljað benda á hvað má gera, hvað þarf að gera, hvað eg hefi reynt að gera og hvað eg vildi að aðrir gerðu, áður en það er orðið of seint.

Jónas Jónasson
frá Hrafnagili.

Unga fólkið og atvinnuvegir landsins.

I.

Vöxtur þjóðarinnar. Það er sannefnt lífsmark á þjóð vorri, að n ú v e x h ú n og fólkinu fjölgar. Öld eftir öld hefir hún hjarað nálega milli lífs og dauða, minkað í stað þess að vaxa. Í fornöld og fram að 1400 hefir mannfjöldinn líklega verið um 70.000, með öðrum orðum staðið í stað. Eftir þann tíma fækkar fólkinu svo mjög, þó engir útflutningar væru, að um 1800 eru Íslendingar að eins 47.000. Fyrstu áratugu nítjándu aldarinnar er fjölgunin hægfara, en eftir 1820 fer fólkinu óðum að fjölga, og þrátt fyrir allar Vesturheimsferðir voru landsmenn 85.183 er síðasta manntal var tekið 1. desbr. 1910. Frá 1890 til 1910 hafa bæzt við rúm 700 manna á hverju ári auk allra sem burt hafa fluzt. Ef fáir flytjast af landi burt næstu árin verður árlega viðbótin efalaust um 1000 manns óðar en varir, að minsta kosti ef alt gengur skaplega.

Mér er sem eg sjái fyrir mér þennan álitlega hóp af ungu efnilegu íslenzku fólki, þúsund menn, pilta og stúlkur, sem bætast við á hverju ári. Alt þetta fólk er atvinnulaust og fyrir öllum vakir sama hugsjónin, að geta orðið sjálfstæðir menn, gift sig og séð fyrir sér og sínum á sómasamlegan hátt. Ef þetta á að takast, verður það að ryðja sér nýjar brautir, byggja ný heimili, finna nýja atvinnu.

Það er eins og öllum liggi í léttu rúmi hvað af þessu fólki verður. Þing og stjórn hefir ekki áhyggjur af því,

nema ef til vill lítilfjörlega þegar stórir hópar flytja til Vesturheims. Það er oft talað um að landið sé stórt og sjórinn »óþrjótandi gullnáma«. Mörgum finst það sjálfsagt, að hér geti lifað mörg hundruð þúsund manna góðu lífi, unga fólkinu sé því ekki vorkunn ef nokkur dáð sé í því og dugur. Eg hefi veitt því eftirtekt, að þeir trúa þessu fastast, sem minst hafa vit á atvinnuvegum vorum og aldrei hafa tekið sér verk í hönd. Í mínum augum er þetta ekki svo einfalt mál. Eg er ekki laus við að hafa áhyggjur af hópnum þó hann sé ekki stærri. Það er áreiðanlega vert að athuga úr hverju fólkið hefir að spila og hvað landið býður þessum nýju börnum sínum.

Hvað verður af fólkinu? Það liggur næst að spyrja, hvað af fólkinu hafi orðið undanfarin ár sem bætzt hefir við í landinu. 7—8 hundruð manna hafa bætzt við á hverju ári og einhvern veginn hafa þeir komist af. Ætla mætti að svo yrði og eftirleiðis og alt að greiddist af sjálfu sér. Landshagsskýrslur vorar sýna það ljóslega, hvað af fólkinu hefir orðið síðustu áratuguna:

1890	á öllu landinu	72.444	í kaupst.	9.758	í Rvík	3706
1901	——	78.470	—	17.106	—	6321
1910	——	85.183	—	27.464	—	11600

Mannnfjölgun í 30 ár á öllu landinu 12.739. Mannfjölgun kaupstaða 17.706. Í Rvík 7.894.

Með öðrum orðum: Alt fólkið sem bættist við í landinu hefir streymt til kaupstaðanna, og auk þess margir aðrir bæði til kauptúna vorra og svo til Vesturheims. Sveitafólkinu hefir fækkað.

Æfin í bæjunum. Það þarf enginn að undrast þó fólkið flykkist að bæjunum. Sú alda gengur nú um öll lönd og sumstaðar svo að liggur við landauðn í góðum héruðum. Bæirnir bjóða venjulega hærra kaup en sveitabóndinn sér sér fært að gjalda. Þetta veit unga fólkið, en hitt er því miður ljóst, að þar er svo miklu dýrara að lifa, að alt étur sig upp. Þá er sagt að unga

fólkið gangist fyrir því að þar sé frelsi meira og lífið skemtilegra. Eg held að önnur hvöt sé ríkari, þó margir gjöri sér það ekki fullljóst. Sveitin býður að vísu atvinnu, hjúum eða lausafólki, en fyrir fólkið sem bætist við eru litlar horfur til þess að verða þar sjálfstæður maður, geta gift sig og eignast heimili, því allar jarðir eru setnar og bændur ófúsir á að skifta jörðum sínum. Fólkið flytur til bæjanna af því það fær þar hærra kaup, hefir ef til vill meiri horfur á að geta gift sig og eignast heimili, en auk þess taka sveitir vorar ekki við öllum sem við bætast.

Þó ekki séu til neinar skýrslur um afdrif fólksins sem fluzt hefir til kaupstaðanna, þykir mér líklegt að þau séu þessi: Lakasta tegundin verður sér fyr eða síðar að vandræðum, flyzt á sína sveit eða verður bænum til byrðar. Miðflokkurinn, allur fjöldinn, verður að fátækum framtíðarlitlum sjómanna- eða verkalýð í bæjunum og lifir alla æfi við lítinn kost og lélegan. Margir giftast, en 500—1000 kr. hrökkva skamt í kaupstað til þess að framfleyta fjölskyldu. Þá er eftir hinn fámenni flokkur ötulustu mannanna. Sumir ryðja sér braut í kaupstöðunum og komast vel af, aðrir flytja af landi burt og farnast vel í Vesturheimi.

Það verður naumast með sanni sagt, að þessi framtíð sé alls kostar glæsileg fyrir unga fólkið. Að vísu kunna fleiri að giftast og eignast að nafninu hús og heimili, en æfin verður fyrir flestum sultur og seyra, atvinnan óviss og alt oltið um koll ef nokkuð ber út af. Og sem stendur eru allar horfur á að hagurinn fari versnandi eftir því sem fleiri flykkjast að. Þá hygg eg að þetta sultarlíf í bæjunum hafi ill áhrif á flesta. Þeir verða sjálfir verri menn og börnin lakar upp alin en vel flest sveitabörnin.

»Komið í sveitina!« munu bændur segja. »Hér fækkar fólkinu og hér er þörf fyrir margar hendur við allskonar nauðsynjaverk. Jarðræktinni miðar lítið áfram vegna þess að vinnuaflið vantar. Vér getum tekið við mörgum þúsundum manna!«

Þetta sýnist í fljótu bili kostaboð og góð úrræði. Við nánari athugun reynist það því miður á annan veg, að minsta kosti meðan sveitirnar hafa ekki betra að bjóða en nú gengur og gjörist.

Ef vér hugsum oss að unga fólkið færi að þessu ráði og settist alt að í sveitunum, þá er það auðséð að eftir tæpan áratug væri fólkið orðið þar jafnmargt og var um 1880 er það var flest. Það er næsta ólíklegt að bændur vildu við meiru taka, sízt gjalda því sæmilegt kaup. Þetta nægir til að sýna það, að meðan ástandið í sveitunum breytist ekki til muna, er hér ekki um neinn framtíðarveg að ræða. Auk þess er það víst, að unga fólkinu er það ekki nóg að verða matvinnungar hjá einhverjum húsbónda. Því er heldur ekki nóg að fá kaup sem sæmilegt sé fyrir einhleypan mann. Allir sem nokkur dugur er í krefjast þess að þeir geti fyr eða síðar orðið sjálfstæðir menn, gift sig og eignast heimili. Þessa eiga þeir sem stendur ekki kost í sveitunum. Sveitirnar taka fúslega á móti nokkrum þúsundum vinnufólks, einkum ef kaupið væri lágt. Það er alt og sumt. Það er vonandi að þetta breytist, en sem stendur eru sveitirnar engin Ameríka, sem bjóði fjölda fólks góða framtíð og næga atvinnu.

Taka kauptúnin við? Úr því að sveitirnar bjóða hvorki unga fólkinu þá kosti, sem það telur fýsilega fyrir sig, né geta tekið við því til langframa með því lagi sem nú er á, þá er sjálfsagt að spyrja: Geta þá kauptúnin tekið við því til langframa og haldið áfram að vaxa eins og verið hefir síðustu áratugina?

Það má óhikað ganga að því vísu að bæirnir halda áfram að vaxa. Fyrst og fremst er sú reynsla í öllum löndum, að bæirnir hafa ómótstæðilegt aðdráttarafl. Þó ekkert taki við nema hreinasta örbirgð, sækir fólkið þangað úr sveitunum og verður margt að hinum alkunna borgarskríl. Við þessum vandræðum hafa ekki fundist nein ráð sem verulega hafi að haldi komið. Jafnframt liggur það í augum uppi að bæirnir geta ekki til langframa vax-

ið eins ört og verið hefir síðustu áratugi. Sveitirnar hlytu þá að tæmast og á því mun engin hætta að jarðir vorar leggist í eyði ef engin stórslys vilja til og sveitavara helzt í svo háu verði sem horfur eru á.

Það munu margir segja að kauptúnum vorum veiti létt að bæta við sig einum 1000 mönnum á ári, sú fjölgun sé í raun og veru lítilfjörleg. Þó er það víst að nú er atvinnan rýr í kaupstöðunum og oft engin tímum saman. Væri verkalýðurinn spurður, myndi hann hiklaust og með fullum rétti segja að atvinnuvegirnir hrykkju illa til handa þeim sem nú búa í bæjunum, hvað þá heldur fleirum, allri viðbót væri ofaukið.

Þetta breytist að sjálfsögðu til batnaðar ef atvinnuvegir bæjanna yxu hraðfara, þá yrði jafnframt þörf fyrir fleiri hendur. Nú eru þessir atvinnuvegir svo fáir og óbrotnir að auðveldlega má gera sér grein fyrir hvers vænta má af þeim.

Iðnaður. Erlendis er það víðast iðnaður sem hleypir fram vexti bæjanna. Hver verksmiðjan rís þar upp við aðra og veitir þúsundum manna atvinnu, þó misjafnlega sé af henni látið. Hér er lítið um iðnað og mjög hæpið að hann aukist að mun fyrst um sinn. Trésmiðir, saumakonur og múrarar eru fjölmennustu flokkarnir og hart á að atvinnan hrökkvi handa þeim sem nú stunda hana. Vonandi er að smámsaman verði öll íslenzk ull unnin hér í dúka, en það þarf ekki nema eina meðalverksmiðju til þess og það eru ekki ýkja margir menn sem fengju atvinnu við hana. Aðeins ein iðnaðartegund er líkleg að veita á sínum tíma fjölda manna atvinnu og það er niðursuða fisks og annara matvæla. Það er líklegt að þessi iðnaður eigi hér góða framtíð, en sem stendur eru ekki horfur á að mikið kveði að honum fyrst um sinn.

Verzlun er og hefir verið helzta atvinnugrein kauptúnanna og flestir bæirnir eru fullir af allskonar búðum. Svo margir eru nú um þessa atvinnu, að líkindin eru lítil til þess að þeim fjölgi til mikilla muna. Öllu fremur mætti

búast við því að þeim fækkaði, ef samvinnufélögum vorum yxi fiskur um hrygg, enda fæstum hagur að margir séu milliliðir í verzlun og viðskiftum.

Landbúnaður er sumum kauptúnum góður stuðningur. Meira getur hann naumlega orðið og áreiðanlega verður hann þeim engin veruleg atvinnuuppspretta til lengdar.

Hér er fljótt yfir sögu farið, en þó fleira væri athugað og nánar, er það auðsætt að allur vöxtur og viðgangur kaupstaðanna er undir fiskiveiðunum kominn. Ef spurt er hvort bæirnir geti tekið við atvinnulausu ungu fólki, þá er í raun og veru spurt hvort fiskiveiðar vorar séu þess megnugar eins og nú er ástatt. Vér skulum athuga þetta nánar.

Atvinnan við fiskiveiðar. Fiskiveiðar vorar eru í uppgangi, að minsta kosti vaxa útfluttar sjávarafurðir stórum ár frá ári.

	Útfluttur sjávarafli.	Útflutt sveitavara.
1880—90 meðaltal	3.008.000 kr.	1.675.000 kr.
1891—95 —	3.955.000 —	1.957.000 —
1896—1900 —	4.943.000 —	1.950.000 —
1901—05 —	7.854.000 —	2.231.000 —
1907	8.831.000 —	3.009.000 —
1910	9.471.000 —	3.558.000 —
1911 hérumbil	11.250.000 —	

Þessar tölur sýna að fiskiveiðar eru í uppgangi og í fljótu bili sýnist hann geysilegur. Það er eins og sjávaraflinn vaxi meira en alt annað í landinu og eftir því að dæma mætti ætla að fiskiveiðarnar gætu umsvifalaust tekið við öllu fólkinu sem bætist við og ef til vill meiru.

En það er margt að athuga við þessar tölur. Fyrst og fremst má t. d. draga frá verði sjávaraflans 1910 2—3 miljónir króna sem ganga í kol, salt og aðrar aðfluttar vörur sem til útvegsins ganga og ekkert svarar fyllilega til hvað sveitavörur snertir. Þá er og miklu meiru eytt af sveitavöru í landinu sjálfu en af fiski. Sveitabúskapurinn er í raun og veru miklu þyngri á metunum en út-

fluttu afurðirnar sýna, enda veitir hann ólíkt fleiri mönnum atvinnu. Árið 1910 lifðu 43.411 menn á sveitabúskap en aðeins 15.890 á fiskiveiðum og þrátt fyrir hinn mikla afla hafa sjómennirnir naumlega haft betri afkomu að meðaltali né lifað betra lífi en sveitamenn. Það er að minsta kosti eftirtektavert hve fáir menn lifa af fiskiveiðum þrátt fyrir mikla aflann.

F i s k i v e i ð a r á o p n u m b á t u m. Öldum saman hefir bátaútvegurinn verið eini útvegurinn og enn ber hann höfuð og herðar yfir öll seglskip vor og togara. Árin 1906—10 var að meðaltali 68°/₀ af öllum fiski aflaður á opna báta, aðeins 32°/₀ á stærri skip. Eru nú horfur á því að bátaútvegurinn aukist svo og margfaldist að hann veiti þúsundum manna atvinnu sem bætast við ár frá ári?

Eg held að þessari spurningu verði fljótsvarað og það neitandi. Þó aflinn hafi aukist síðan vélabátum fjölgaði, þá hefir skiprúmatalan nálega staðið í stað í langan tíma, verið nálægt 7.000 talsins. Bátaútvegurinn seiglast og stendur á gömlum merg, en það er ekki neinn verulegur gróður í honum sem heimti nýtt vinnuafl. Útvegurinn hefir gengið saman í sumum héruðum, fært út kvíarnar í öðrum, vélarbátar komið í stað róðrarbáta, aflinn aukist og jafnframt kostnaðurinn, en skipsrúmatalan breytist sárlítið og atvinnan eykst ekki til stórra muna.

Þ i l s k i p a ú t v e g u r i n n var í miklum uppgangi fyrir nokkrum árum, veitti fjölda manna atvinnu og var stoð og styrkur bæja vorra. Hann þurfti á miklum mannafla að halda og hefði hann haldið áfram að blómgvast væri atvinnan nóg í bæjum vorum. Nú gengur þessi atvinnuvegur saman, skipunum fækkar með hverju ári og mennirnir missa atvinnuna sem á þeim voru. Það má vera að þilskipaútvegurinn blómgist á ný, en fátt bendir þó í þá átt. Sem stendur er þar engrar atvinnuvon fyrir unga fólkið.

T o g a r a ú t v e g u r. Eg kem þá að þessu yngsta og stórskorna barni sjávarútvegsins, sem allir vona að vinni ótal kraftaverk, veiti ótakmarkaða atvinnu, velti af

oss fátæktarfarginu og gjöri oss alla að nýjum og betri mönuum. Þetta er eina útvegsgreinin sem vex með krafti og kergju, að undanteknum síldarveiðunum, sem togararnir ef til vill leggja alveg undir sig með tímanum. Þó endalaust hafi verið á því stagast, að fiskimið vor væru óþrjótandi gullnáma, þá hefir eiginlega engum reynst það svo nema sumum togurunum. Öllum öðrum hefir sjórinn gefið daglegt brauð og oft af skornum skamti, sjávarmönnum vegnar engu betur en sveitamönnum, en hins vegar hafa þeir átt að stríða við nógar hættur og mannraunir. Það er von þó menn trúi á togarana. Það er eins og þeir séu upphaf nýrra og betri tíma. Ef fiskiveiðarnar geta veitt unga fólkinu atvinnu, þá eru það togaraveiðar eftir því sem horfur eru nú.

Á hér um bil 8 árum höfum vér eignast að nafninu 19 togara og eru þó ekki allir í raun og veru íslenzk eign. Nú eru 16 eftir, en þrír eru úr sögunni. Það hafa þá bæzt við að jafnaði 2 á ári. Nú má ganga að því vísu að þeim fjölgi örar framvegis, ef alt fer með feldu, en hve mikið er erfitt að gizka á. Ef alt gengi eins og í sögu gæti ef til vill togaratalan tvöfaldast á hverjum 5 árum og ættu þá 40—50 skip að bætast við á næsta áratugnum eða rúm 4 skip á ári, en að alt gangi svo slingurlaust mun fáum detta í hug. Eg hygg því að það sé fullríflega í lagt, að á næstu 10 árunum fjölgi togurum að meðaltali um 4 skip á ári, en hitt er auðséð að beri nokkuð út af getur viðkoman orðið miklu minni. Eg sleppi hér að taka tillit til útlenzkra skipa, sem kynnu að flykkjast hingað í skjóli einhverra leppa.

En fyrir hve mörgum heimilum geta þá þessir 4 togarar séð, sem eg tel að bætist í hæsta lagi við á ári hverju?

Mér telst svo til, að naumlega sé gjörandi ráð fyrir því, að hver togari fleyti meira en sem svari 40 heimilum, þegar alt er talið, eigendur, umsjónarmenn, sjómenn og fiskverkunarfólk. Ef gjört er ráð fyrir því, að unga atvinnulausa fólkið giftist, svarar þetta til þess, að hver

togari sjái fyrir 80 manns, 40 karlmönnum og 40 konum. Fjórir togarar taka þá rúm 300 manns á sína arma. Eftir sem áður standa um 700 manna með tvær hendur tómar og enga atvinnu, sem bent verði á með fullri vissu. Ef togararnir ættu að veita öllu unga fólkinu atvinnu, sem bætist við í landinu, þá þyrftu að minsta kosti 10 að bætast við árlega auk þeirra sem kynnu að týna tölunni! Fyrst um sinn kemur slík fjölgun ekki til greina.

Hér ber þá að sama brunni: Jafnvel togararnir hrökkva ekki, að minsta kosti næsta áratuginn, til þess að veita fólkinu atvinnu og það þó alt gangi vel. Það getur verið að þeir gjöri það eftir 10 ár, það gæti meira að segja hugsast að vér yrðum þá í mannahraki, en fyrst um sinn eru engar líkur til þess.

Er landið of lítið? Vér höfum nú rent augunum yfir hið helzta, sem landið hefir að bjóða yngstu atvinnulausu börnunum sem bætast við. Það má ef til vill með sanni segja, að allir geti fengið einhvern starfa, sumir sem vinnufólk í sveit, aðrir við iðnað eða önnur störf í bæjunum sem smámsaman kynnu að spretta upp og meginið við togaraútveginn. Þó er ástandið nú líkt og koma skyldi fyrir næturgestum á heimili, þar sem eitt rúm er autt eða ekkert. Ósjálfstæði og lítinn kost býður landið flestu unga fólkinu, en útlegð að öðrum kosti. Þetta stóra land er í raun og veru of lítið fyrir landsins börn eftir því sem nú er á því búið! Ef þær vonir eiga að rætast að landið framfleyti margfalt fleira fólki verður margt að breytast stórkostlega frá því sem nú er.

Eg er í engum vafa um það, að fjöldi manna telur þessar röksemdir mínar svartsýni eina og heilaspuna. Trúin á landið, þess miklu framtíð og auðsuppspettur, er rík hjá mörgum, sem betur fer, en því miður mest hjá þeim, sem minst hafa vit á þessu máli. Margra ára athugun og rækilegt viðtal við fjölda vesturfara hefir vakið athygli mína á atvinnuskortinum og hversu margur góður drengur, einkum heimilisfaðir, hefir reynt víðsvegar að fá sæmi-

lega atvinnu innanlands áður en hann kastaði tólfunum og fór til Vesturheims. Úr sveitunum fara menn til bæjanna og vonast þar eftir auð og atvinnu, en þar bregðast vonirnar og flestir enda sem ósjálfstæðir fátæklingar eða fara af landi burt.

Þetta þarf að breytast. Vér verðum að auka og efla atvinnuvegi vora svo að allar hendur hafi nóg að starfa, að allir geti átt æfi sem samboðin er siðuðum mönnum, ef þeir láta ekki sitt eftir liggja. Þetta er skilyrði fyrir vexti þjóðarinnar og flestum framförum. Þetta er fyrsta og helzta verkefnið sem fyrir þjóðinni liggur, og öll hennar heill er undir því komin að úr því verði fyllilega leyst.

Vér verðum að stækka landið!

II.

Það er gömul saga að atvinnuvegi vora þyrfti að efla og auka. Eg hefi að eins litið á málið frá því sjónarmiði, að hér sé atvinnuleysi og landkreppa fyrir ungu uppvaxandi kynslóðina. Allar stefnuskrár stjórnmálaflokkanna hafa lofað öllu fögru um það að efla atvinnuvegi vora, »styðja sjávarútveg«, »styðja landbúnað«, en hitt hefir verið óljóst hvernig ætti að þessu að fara, orðin verið alment töluð, en ekki komið fram neitt ákveðið fasthugsað skipulag. Það hefir ekki tekist að gjöra innanlandsmál að traustum grundvelli fyrir flokkskiftingu; og orsök þessa er í mínum augum einföld vanþekking. Vér höfum ekki átt neinn afburðamann á þessu sviði, sem hafi séð ljóslega alla heildina, verið bæði lærður og reyndur í þessum málum og getað skapað skýra raunhæfa stefnuskrá.

Þingið og þjóðin. Ekki verður annað séð af ávörpum eða stefnuskrám þeim, sem flokkar vorir birta við hátíðleg tækifæri, en að helzt sé til þess ætlast að endurreisn atvinnuveganna eigi helzt að koma frá alþingi, stuðningi og styrkveitingum þess. Að minsta kosti

kveður mest að þessum fyrirheitum um stuðning atvinnuvega undir alþingiskosningar.

Eg felst fúslega á það, að miklu máli skiftir um afskifti og aðgjörðir þingsins í atvinnumálum. Eg sé að þingið getur að minsta kosti unnið hið mesta ógagn í þessa átt. Eg efa það ekki, að það geti unnið mikið gagn ef vel er haldið á, þó það sé vissulega miklu meiri vandi. Hins vegar sýnist mér reynsla útlanda benda á það, að mestu — langmestu máli skiftir dáð og dugur þjóðarinnar, einstaklinganna sem reka hvers konar atvinnu. Alþingi getur ekki verið og á að minstu leyti að vera húsbóndi og forráðamaður fólksins í þessum efnum. Það má ef til vill um það segja með Wilson forseta Bandaríkjanna: Free men need no guardians (frjálsir menn þurfa ekki á fjárhalds, eða forráða-mönnum að halda).

Hvað er það sem mest og bezt hefir skapað allar framfarir vorrar aldar, gjörbreytt heiminum á minna en einni öld og hlaðið þjóðirnar gulli og gersemum? Eru það þing og stjórnir landanna? Ekkert er fjær öllum sanni. Fátækir og oft lítilsvirtir hugvitsmenn fundu gufuvélina, rafmagnið, allar aðferðir, vélar og áhöld sem öll framförin bygðist á, stjórnunum að þakkalausu. Framsýnir dugnaðarmenn hagnýttu sér síðan uppgötvanirnar, reistu verksmiðjur, bygðu skip, grófu námur, sköpuðu stóreflis atvinnugreinar fyrir miljónir manna og mótuðu »gull rautt húsum fullum« úr skarpskygni fátæku hugvitsmannanna. Svo komu stjórnirnirnar eftir dúk og disk, lögðu á hvers konar skatta, sem ekki að minsta leyti gengu í óarðsaman herbúnað, og sópuðu vinnumönnum sem auðinn bjuggu til í herþjónustu. Þennan skerf lögðu þær mestan til framfaranna!

Hvað hefir t. d. danska stjórnin gert til þess að skapa atvinnuvegi handa unga fólkinu sem bæzt hefir við í landinu? Það hefir flest fengið atvinnu við iðnað og nýjar verksmiðjur, sem dugnaðarmenn hafa komið á fót. Stjórnin hefir svo hirt skattana. Húsmennirnir eru fáir í samanburði við verksmiðjulýðinn. Er það al-

þingi og stjórnin sem hefir komið hér á fót togara-útgerðinni? Hún bannaði sjómönnunum að skifta við útlendu togarana og sektaði þá ef því varð komið við, en sjómennirnir hlýddu þessu miður vel, kyntust útlendu sjómönnunum, lærðu veiðiaðferðina og tóku síðan höndum saman við dugnaðarmenn í landi til þess að eignast sjálfir skip. Stjórnin hirti auðvitað útflutningsgjald, farmgjald og aðra skatta. — Þess munu yfirleitt fá dæmi, en nokkur þó, að stjórn eða þing skapi heilbrigða, öfluga atvinnuvegi, nema ef telja skal embætti og hermensku. Eg held að rétt sé að gjöra sér þetta ljóst. Það sýnir að mjög mikils er ekki að vænta af þingi og stjórn í þessum efnum, þótt það sé almenn skoðun hér á landi. Vér getum ekki varpað allri áhyggjunni á þingið.

Arðvænlegustu íræðin. Að svo miklu leyti sem þing og stjórn getur látið til sín taka í atvinnumálum, þá veltur alt á því að geta greint þau atriðin frá, sem mestar hafa framtíðarhorfur, leggja alla áherzluna á þau og greiða eftir megni fyrir vexti þeirra og viðgangi. Góð stjórn þarf helzt að hafa meira en Heimdallar heyrn, svo að hún heyri ekki eingöngu hvar grasið vex, heldur hvar það ætlar að vaxa, sjái hvar toppbrum atvinnuveganna er að myndast, svo hún geti varið þau frosti og fári. Ef t. d. þing og stjórn hefði strax rent grun í þýðingu og framtíð togaraútvegsins fyrir oss, þá hefðu eflaust fyrstu afskiftin af togurunum orðið nokkuð á annan veg. Sumum er gefin óvenjuleg glöggskygni í þessa átt, en flestum verður staðgóð þekking vissasta leiðbeiningin, og það er engin furða þótt hún sé af skornum skamti hjá stjórnmálamönnum vorum, því að stjórnmálastörfin eru oftast höfð í hjáverkum.

Eg held vér fáum tæplega góða og gilda stefnuskrá í innanlandsmálum fyr en einhver dugnaðarmaður vinnur að því til langframa og með óskiftum hug að rannsaka þau og framtíðarhorfur þeirra.

Vér höfum ekki úr öðrum atvinnuvegum að spila,

sem geti aukist til stórra muna og veitt sívaxandi atvinnu, en sveitabúskap, sjávarúveg og iðnað. Hvað er það í þessum atvinnuvegum, sem búast má við að geti fyrst blómgast, gefið flestum atvinnu og borgað sig bezt? Ef eitt er öðru fremra að þessu leyti, ætti það að sitja í fyrirrúmi.

Sveitabúskapur. Eg hefi áður getið þess, að með því lagi sem nú er, sé hæpið að sveitabúskapur fleyti miklu fleiri mönnum. Ef þetta á að takast, verður býlum að fjölga og heyfengur að vaxa stórkostlega við aukna ræktun, túnrækt eða engjarækt. Túnræktin er það sem mest rækt hefir verið lögð við um langan tíma af fjárveitingavaldinu. Taða og túnastærð hefir líka aukist til mikilla muna, nálega tvöfaldast á rúmum 30 árum, eftir skýrslum að dæma, en þó miðar þúfnasléttum vorum svo seint, að heila öld þyrfti til þess að slétta öll tún landsins einu sinni með því áframhaldi sem verið hefir síðustu 20 árin! Ef þess er gætt, hve mikið hefir verið hlynt að túnrækt, verður ekki annað sagt en að henni miði ótrúlega seint.

Dæmið um bóndann. Eg held að lítið dæmi sýni það ljósast, hvernig auðveldast er og fljótlegast að auka heyfeng vorn, en hann er undirstaða þess að býlum geti fjölgað. Hugsum oss að duglegur bóndi reisti bú á sveitajörð sem væri þannig háttað, að hús væru léleg, fjórir fimtu hlutar af túni þýfðir og ræktin miður góð, en nógir móar ef auka skyldi stærð túnsins. Gjörum ráð fyrir að neðan túnsins lægi allmikil en rýr landspilda, sem auðveldlega mætti ná á nógu og góðu vatni og gjöra að flæðiengi. Eg er ekki í efa um að bóndinn léti engið sitja í fyrirrúmi og græddi mest á því að veita vatninu á það. Það eitt gæti ef til vill tvöfaldað heyskap hans á fám árum, ef engið væri vel til áveitu fallið. Aukið úthey gæfi síðan aukinn áburð og hann aukna töðu. Þegar flæðiengið væri komið í gott lag, sneri hann sér fyrir alvöru að tún-

ræktinni, en ekki fyr. Gamla túnið yrði girt og sléttað á rúmum áratug eða minna og að lokum ráðist á móana og þeim breytt í tún eftir því sem áburður entist til. Þá ættu líka efnin og búið að hafa aukist svo, að traust og gott hús kæmi í stað gamla hrörlega bæjarins. — Þannig myndi ötull bóndi fara að ráði sinu og jörðin taka meiri stakkaskiftum á einum mannsaldri en hún hafði tekið frá landnámstíð. Eg held að allir bændur muni vera mér sammála um þetta.

Þjóðin og bóndinn. Ef menn geta fallist á að þetta búskaparlag bóndans hafi verið hyggilegt og framkvæmdir hans í réttri, hagkvæmri röð, þá má fullyrða, að eins er ástatt fyrir þjóðinni. Húsakynni hennar eru léleg og þurfa að rísa úr rústum. Að eins $^1/_5$ hluti túnanna er sléttur, hitt að mestu þýft og í miður góðri rækt víðast hvar. Móar og mýrar eru víðast nægar, ef stækka skal túnin. En svo á þjóðin, þótt ekki sé fyrir hvers manns dyrum, stóreflis undirlendisflæmi í sumum héruðum, sem liggja vel við áveitu. Þau eru margföld að flatarmáli við öll tún landsins. Ef þau væru orðin að góðum flæðiengjum, myndi hey af dagsláttu verða litlu minna en af meðaltúni og ekki standa langt að baki töðu, eftir því sem reynslan sýnir um gulstör vora og aðrar flæðiengjajurtir. Slík engjarækt kostar ekki nema lítinn hluta þess sem túnræktin krefst, með allri fyrirhöfninni við sléttun, áburð og ávinslu. Hún er margfalt arðsamari en túnræktin, þar sem vel hagar til.

Flóaáveitan. Að eins eitt af undirlendum vorum hefir verið athugað vandlega í því augnamiði að veita á stóreflis svæði og þurka það jafnframt upp, svo hafa megi fult vald yfir vatninu. Það er Flóinn. Hér er að tala um mikið og dýrt fyrirtæki, sem kostar 600—800.000 kr. Svæðið er um 3 □ mílur, eða álíka og öll tún landsins samanlögð.

Nokkra hugmynd má gjöra sér um það, hverjum

stakkaskiftum héraðið tæki þegar áveitan væri komin og áhrif hennar sæust til fulls.

Í eftirfarandi lauslegu yfirliti styðst eg að sjálfsögðu við það sem Sig. Sigurðsson alþm. og Thalbitzer verkfræðingur hafa skrifað um þetta mál. Það sem eg hefi áætlað, er merkt með *.

Flóinn nú:

Tala býla		um 200[1])
(ábúendur alls 248).		
Mannfjöldi (sveit og sjór) . . .		3500[2])
Heyskapur:		
Taða . . .	20.000	
Úthey . . .	70.000	
Samtals	90.000	
Heyskapur á býli.		368 hestar
Kýr alls		um 1000

Flóinn eftir áveituna:

*Tala býla		um 1000
*Mannfjöldi		9000
Heyskapur:		
*Taða . . .	150.000[3])	
*Úthey . . .	400.000	
Samtals	550.000	
*Heyskapur á býli		550 hestar
Kýr alls		um 10.000[4])

[1]) Thalbitzer telur um 200 býli. Sig. Sigurðsson telur 248 ábúendur (tvíbýli).

[2]) Á sveitaheimilunum líklega um 1500. Hitt fólk við sjóinn.

[3]) Þessi áætlun er lág ef úthey eykst svo mjög og kúm fjölgar. Með góðri áburðarnýting ætti taðan að geta orðið miklu meiri, en nú má gera ráð fyrir að talsvert gangi í garða. Eigi að síður má telja vafalaust að 15 hestar af töðu fáist upp úr áburði undan einni kú. Minna getur það ekki verið.

[4]) Eg geri kúnni 55 hesta, því sumarbeit yrði líklega aðeins að tala um í rúman mánaðartíma. Hér er gert ráð fyrir að alt hey gangi til kúnna en að sjálfsögðu fer nokkur hluti þess í hesta o. s. frv. Þetta breytir ekki miklu er þess er gætt hve taða er áætluð lágt.

Aðalatriðið í þessari áætlun er að úthey vaxi úr 70.000 hestum upp í 400.000 hesta. Sig. Sigurðsson gerir ráð fyrir að það nemi 470.000 hestum (Fjallkonan 1907). Þetta svarar því, að 9 hestar fáist af valladagsláttu, en eg hefi gert ráð fyrir hér um bil 7. Eg sé ekki að þessi áætlun sé á nokkurn hátt ógætileg, en vil þó ekki, sökum ókunnugleika á svæðinu, fullyrða neitt um það. Hin atriðin um áhrif áveitunnar má sjá í hendi sinni. Eg hefi gjört ráð fyrir, að hvert býli hefði meiru úr að spila en nú er og hækkað heyskapinn úr 368 hestum upp í 550 hesta. Efnahagurinn ætti því að verða mun betri. Auðvitað yrði aðallega um kúabúskap að tala og sennilega líka talsverða svínarækt.

Héraðið ætti eftir þessu að taka geysilegum stakkaskiftum!

Sveitabýli eru þar nú því sem næst 200 og mannfjöldi þeirra líklega ekki yfir 1500.

Áveitan skapaði um 800 nýbýli handa 1600 af unga fólkinu sem bætist við í landinu og með tímanum fleyttu þáu, ef 6 manns væru í heimili, 4800 mönnum!

Þessu gætum vér þá ef til vill hrundið af stað með 600—800.000 kr., með fé sem svarar kaffi- og tóbakstolli eins árs!

Sig. Sigurðsson telur að áveitan borgaði sig langdrægt á einu ári. Þó hér væri að tala um 2—3 ár, þá er gróðurinn stórfenglegur. Þetta ættu þá íslenzkar sveitir að geta gert ef vel er á öllu haldið, þó fólkið sé að flýja þær. Geri aðrir atvinnuvegir betur!

Er þetta ekki loftkastali? Ekki lái eg það alþýðu manna þó hún spyrji í fylstu alvöru. Vér erum ekki vanir slíkum byltingum í sveitabúskap vorum. Þó höfum vér allir séð hið sama í smáum stýl á fjölda jarða. Alt er á því bygt að hver túnadagsl. á flæðienginu gefi um 7 hesta af heyi. Þetta gera góð flæðiengi. Safamýri sem náttúran hefir veitt á áratug eftir áratug, þó miklu meira sé en góðu hófi gegnir, hefir gefið af sér

sem svarar 10 hestum af dagsláttu þegar vatnið er hóflegt. Hún er rétt við Flóann og jarðvegurinn var þar upprunalega engu betri en í Flóanum. Þetta eitt er ærin sönnun fyrir því að hér sé ekki um loftkastala að ræða.

Auðæfi sveitanna. Vér höfum séð að góðar horfur eru á því að Flóinn geti bætt við sig 4—5000 mönnum þegar tímar líða og gefið 800 heimilisfeðrum sjálfstæða góða atvinnu, hús og heimili fyrir sig og sína. Þetta segir þó ekki mikið ef sjá skal fyrir 1000 manna viðbót á ári hverju. En Flóinn er aðeins eitt svæði af mörgum sem rækta má á sama hátt, og gæfist Flóaáveitan vel myndu aðrar sveitir koma á eftir. Það er óhætt að segja að Flóinn myndi þá tífaldast og 8000 nýbýli koma í stað 800. Og þó hefi eg hér aðallega engjaræktina fyrir augum. Hitt er auk þess víst að túnræktin á eftir að aukast stórlega hvað sem öllum áveitum líður, að minsta kosti tvöfaldast. Þessari auknu framleiðslu fylgdi eflaust að jörðum yrði skift og býli fjölguðu þó seinna gengi. Það er okkur sjálfum að kenna ef sveitir vorar geta ekki tekið við öllum sem í sveit vilja vera áratug eftir áratug. Og þær geta boðið alt annað en vinnumensku, sem mörgum er þó góð og farsæl atvinna. Þær geta boðið þúsundum manna að verða sjálfstæðir bændur og afkomu sem þoli fyllilega samanburð við nágrannalöndin.

En erfitt verður að hrinda þessu áleiðis ef ekki nýtur aðstoðar þingsins. Hér er að tala um svo stór íræði að bændur brestur bæði fé og áræði til þeirra, jafnvel þó þau væru mjög arðsöm. Það er ólíku auðveldara þó dýrt sé að leggja saman í togara en að veita á Flóann. Í öðrum löndum hefir það og gengið svo að stjórnirnar hafa orðið að beitast fyrir stórum áveitum (Egiptaland, Indland og víðar) eða afveitum (Holland).

Sjávarútvegur. Eins og áður er getið virðist alt benda til þess að togaraútvegurinn sé eina útvegsgreinin sem sé í uppgangi, sú sem gefur mesta at-

vinnu og mest í aðra hönd. Ef stjórn á að styðja sjávarútveg þá er að styðja togarana. En hvað getur stjórn gert í þessa átt?

Eg get ekki betur séð en að stjórn standi hér miklu lakar að vígi en í landbúnaðarmálum. Það er aðallega tvent sem ætlast má til af henni: Það verður að gæta þess að löggjöfin vinni henni ekki skaða með óhentugum lögum eða ósanngjörnum sköttum. Þá getur og stjórnin ef til vill greitt fyrir því að útgerðarmenn eigi sæmilega greiðan aðgang að lánsfé með sem beztum kjörum. Hinu hefi eg ekki trú á, að stjórnin eigi að sækja mjög fast að fjölga skipum t. d. með stórlánum í þessu augnamiði. Það yrði sennilega til þess að fleiri legðu út í togaraútgerð en færir væru til þess, að mennirnir á skipunum yrðu miður valdir og mætti þetta verða útvegnum að tjóni. Togaraútvegurinn er nú kominn á þann rekspöl að ef hann borgar sig vel þá vex hann hraðfara af eigin ramleik, en fari hann að bera sig illa er hverri stjórn ofætlun að halda honum uppi.

Sjór og sveit. Það munu margir ætla að sjávaraflinn gefi ólíku meira í aðra hönd en sveitabúskapur. Það bendir margt á að svo sé ekki eða þurfi ekki að vera. Eg held að sú hafi verið reynsla undanfarandi alda að sjávarmenn hafi yfirleitt hvorki verið ríkari né liðið betur en flestum sveitamönnum. Segja má að nú sé þetta breytt eftir að pokanætur og botnvörpur hafa komið til sögunnar. Eigi að síður, ef áætlun manna um Flóaáveituna fer nærri lagi, þá er það fljótséð að enginn togari getur ávaxtað svo féð sem til hans gengur eins og Flóamýrarnar.

Annað atriði er og eftirtektavert: Sjávaraflinn verður líklega ætíð svipulli en sveitabúskapurinn, meira háður alls konar áhrifum sem vér ekki höfum vald yfir og fljót eru skipin að líða undir lok ef gróðinn hrekkur ekki vel til þess að endurnýja þau, en vel ræktað sveitabýli, sem nýtur t. d. stuðnings af góðu flæðiengi, getur staðið meðan

landið er bygt, ef jarðeldur grandar því ekki. Þá er heldur engin vissa fyrir því að fiskimið vor séu sú óþrjótandi uppspretta sem aldrei verði tæmd, hve mörg hundruð botnvörpungar sem stunda þar veiðar mestan hluta árs. Það er hugsanlegt að fisknum verði svo fækkað á miðum vorum eftir hálfa öld að botnvörpuútgerð borgi sig ekki, og að sjálfsögðu myndi þá líka bátaútvegur eiga erfitt uppdráttar. Þá stendur eða fellur landið með sveitabúskapnum, sem ætíð hefir verið traustasti atvinnuvegur vor og langflestir hafa lifað á.

Þá er það að lokum þýðingarmikið mál, að sjórinn hefir önnur áhrif á fólkið en sveitin, elur upp öðru vísi fólk. Svo hefir þetta reynst hvervetna. Reglubundna sveitalífið og fasta heimilið venur fólk að öllum jafnaði á reglusemi, sparsemi og iðjusemi, þó jafnframt vilji það oftast brenna við að það verður smátækt og íhaldssamt. Hvikuli sjórinn sem stundum gefur stórgróða á stuttum tíma freistar til fyrirhyggjuleysis og eyðslusemi, eins og síldveiðar vorar hafa oft sýnt ljóslega. Ekki er það heldur alls kostar heppilegt að heimilisfaðirinn er nálega ætíð úti á sjónum og sér að eins konu og börn á mánaðafresti. Áhrif hlýtur það að hafa á uppeldi barna og margt annað. Það ber þannig margt til þess að í öllum löndum er sveitafólkið talið traustasti og þrautseigasti þáttur þjóðarinnar, og er þetta ekki sagt sjómönnum til lasts. Íslenzkir sjómenn hafa getið sér góðan orðstír, en sjómannastéttin stendur nú einu sinni á hálara svelli en sveitafólkið. Það þarf ekki annað en t. d. bera saman sjómannamálið með öllum þess orðskrípum við hreina sveitamálið, sem sjá má á þjóðsögum vorum, en vitanlega á eg hér einkum við sjómensku á hafskipum.

Verksmiðjuiðnaður. Í stærri verksmiðjuiðnaði er að eins um tvent að gjöra, að frátöldum tóverksmiðjum, niðursoðin matvæli og áburð unninn úr loftinu. Einstaklingar verða eflaust að brjóta hér ísinn sem

víða annarstaðar, og vafasamt að þingið geti mikið fyrir þessum málum greitt.

Heimilis-iðnaður. Frá landnámstíð og til þess um miðja síðustu öld hefir land vort verið iðnaðarland, þó í smáum stíl væri. Þegar heyönnum og haustverkum var lokið, var óðara sezt við heimilisiðnað, karlar kembdu, konur spunnu og smiðurinn tók til við smíðar sínar. Stutta sumarið, þriðjung ársins, stunduðu menn landbúnað. Allan veturinn, tvo þriðjunga árs, var landið iðnaðarland. Gildi gamla iðnaðarins sést bezt á því að alin vaðmála var gerð að verðmæli. Fólkið hafði atvinnu alt árið. Á síðustu áratugum hefir þetta gjörbreyzt. Gamli heimilisiðnaðurinn hefir oltið um koll og orðið undir í samkepninni við erlendan verksmiðjuvarning. Þetta hefir meðal annars haft þau áhrif, að sumarkaup verkafólks er orðið tiltölulega hátt, því af því verður það að lifa alt árið; eigi að síður er árskaupið mun lægra en víðast annarstaðar í heiminum.

Flestar tillögur manna um endurbætur á atvinnuvegum vorum lúta að því, hversu gjöra megi arðsama tímann enn arðsamari. Hitt liggur þó í augum uppi, að vér verðum að finna einhver ráð til þess að gjöra oss veturinn arðsaman. Eina ráðið til þess er iðnaður, og til þess að almenningi komi hann að haldi, verður hann að vera heimilisiðnaður.

Það er vonlaust að endurreisa gamla heimilisiðnaðinn í því formi sem hann var. Hann er nú orðinn úreltur. Vér verðum að fylgjast með tímanum og koma upp iðnaði sem hentar vorum tímum og þolir samkepnina. Fjöldi af iðnaðarvörum er með því marki brendur, að vélar geta ekki unnið þær nema að nokkru leyti, geta ekki komið í stað mannshandarinnar, margar léttavara og efnislitlar í samanburði við verðið. Vér ættum að geta gjört oss slíkan iðnað að vetrarvinnu.

Því fer fjarri, að allar iðnaðarvörur séu í verksmiðjum gjörðar. Í Þýzkalandi lifir hálf miljón manna af heimilis-

iðnaði. Í Sviss eru 19% af öllum iðnaðarvörum heimilisiðnaður, í Austurríki 34%, í Norvegi 25%. Heimilisiðnaðurinn lifir enn góðu lífi víðsvegar um lönd og vér stöndum ekki alls kostar ver að vígi en allir aðrir.

Fyrir nokkru var stofnað félag hér í Reykjavík til þess að efla heimilisiðnað. Ef það hefði eitthvað álitlegt fyrir stafni, væri alþingi skylt að styrkja það. Þá gæti og eflaust komið til tals að leggja nokkurn toll á sumar iðnaðarvörur, t. d. tilbúin föt, og efla með því iðnað í landinu.

Mér kemur ekki til hugar, að heimilisiðnaður verði út af fyrir sig stór atvinnuvegur fyrir unga fólkið, en eg held að hann geti orðið því og öllum landslýð góður stuðningur og auka-atvinna eins og hann hefir verið frá landnámstíð, svo framarlega sem vér kunnum með að fara.

Yfirlit. Ef vér lítum yfir það sem sagt hefir verið hér að framan, eru aðalatriðin þessi:

1) Sem stendur er landið of lítið, rúmar ekki unga fólkið, sem árlega bætist við, nema það sé óvenju lítilþægt.

2) Vér getum áreiðanlega stækkað landið, gefið öllum atvinnu, sem þess þurfa, og fjöldanum öllum sjálfstæða stöðu.

3) Vissasti og farsælasti vegurinn til þessa er aukin ræktun landsins, sveitabúskapur en ekki sjávarútvegur, að minsta kosti fyrsta áratuginn.

4) Þrátt fyrir alla kosti túnræktarinnar, og þeir eru miklir, á landstjórnin að láta engjarækt sitja í fyrirrúmi fyrir öllu öðru. Hún ein getur gjört stórfelda breytingu á sveitabúskapnum á stuttum tíma.

5) Engjarækt í stórum stíl er óframkvæmanleg, nema með öflugri aðstoð þingsins. Hún er helzta verkefni þess í atvinnumálum.

Guðm. Hannesson.

Kveðjur.

Erindi fyrir alþýðufræðslu Stúdentafélagsins, flutt 8. marz 1914.

Allir munu þykjast vita hvað kveðjur eru, að þær eru virðingar- eða vinsemdarmark til þeirra er menn hitta eða skiljast við. Maður gengur t. d. út á götuna og rekst þar á góðan vin, sem hann hefir ekki séð í margt ár. Hann hneigir sig, tekur ofan og tekur í hönd þessum fornvini sínum, en finst það ekki nóg og rekur að honum rembingskoss, faðmar hann að sér og segir: »Sæll og blessaður! Velkominn! Hvernig líður þér?«

Slíkt mundi naumast þykja í frásögur færandi. Kveðjur eru einhver allra algengasta athöfnin í samlífi manna, og það sem algengt er vekur sjaldan til umhugsunar. En það ætti að gera það, því algengt er venjulega það eitt sem langlíft er, en langlíft í félagslífinu er það eitt sem á sér djúpar rætur í eðli manna. Svo er um kveðjurnar, sem eg nú ætla að athuga lítið eitt. Lítum fyrst á kveðju mannsins er eg tók til dæmis.

Auðsætt er að hún er samsett úr mörgum atriðum. Þessi atriði eru: hneiging, ofantekning, handaband, koss, faðman og kveðjuorð. Hvert þeirra getur verið næg kveðja út af fyrir sig, og hvert þeirra á sína sögu, sem eg nú skal minnast á.

Hneiging er lotningarmark, og að lúta einhverjum táknar upprunalega að hneigja honum. Upphaflegasta hneigingin er eflaust sú að falla til jarðar. Sú athöfn mun eiga upptök sín í lamandi ótta við sigurvegarann. Hundur sem verður hræddur við annan hund fleygir sér

stundum á bakið fyrir honum. Það er uppgjöf allrar varnar. Að því er Livingstone segir, heilsa Batoka-Negrar þannig, að þeir kasta sér á bakið, velta sér af einni hliðinni á aðra og slá á lærin. Þeir láta með því í ljós undirgefni sína og fögnuð. Á Vináttueyjunum heilsa alþýðumenn höfðingja sínum með því að fleygja sér fyrir fætur honum og setja fót hans á hnakka sér. Og með ýmsum þjóðum, t. d. Assýríumönnum og Egiptum hinum fornu, hefir konungum verið heilsað með því að falla þeim til fóta. Í Síam og Dahome skríða menn fyrir konung.

Næsta stigið er knéfall. Það er áfangi á leiðinni á nasirnar. Sumstaðar, til dæmis í Kína, er knéfallinu samfara að beygja höfuð sitt til jarðar og því oftar sem meiri lotning er sýnd. Í Biblíunni sjáum vér að slík endurtekning hafði sömu þýðingu með Gyðingum. Jakob laut sjö sinnum til jarðar unz hann kom fast að Esaú bróður sínum (1. Mós. 33, 3.). Að knéfall tíðkaðist við hirð Noregskonunga á 13. öld sézt af »Konungsskuggsjá«: »En ef hann (þ. e. konungurinn) heimtir þik nærri sér ok vill tala við þik leyniliga, þá sezk þú á kné fyrir hánum svá nærri, at þú megir vel hlýða hans einmælum, ok þá skikkjulauss«. — Að krjúpa á annað knéð í stað beggja er nokkur stytting á athöfninni, og þegar konur hneigja sig í hnjáliðum, eða þegar karlmenn fyrrum brugðu fæti aftur (á þýzku Kratzfuss), þá er hvorttveggja leifar af knéfallinu. Enn síðara stig er það að gera aðeins bendingu til að tákna að maður sé fús á að fleygja sér til jarðar, eins og Arabar, er rétta höndina til jarðar og leggja hana svo á munn sér eða enni. Og þegar menn hneigja sig nú á dögum hver fyrir öðrum, þá er lotningin orðin svo hógleg sem hún getur orðið, og þar sem hún er af beggja hálfu, má svo að orði kveða að menn standi jafnréttir þó þeir haldi þessum sið.

Sömu lotningarmörk og menn sýndu konungum sínum sýndu þeir og guðunum og fulltrúum þeirra og líkneskjum. Abraham féll fram á ásjónu sína er Jahve gerði sáttmálann við hann. Nebúkadnezar konungur féll fram á

ásjónu sína og laut Daníel, er hann hafði ráðið draum hans. Og er hann hafði látið gera gulllíkneskið, var öllum viðstöddum, að viðlögðu lífláti, boðið að falla fram og tilbiðja það. Knéfall fyrir guðalíkneskjum og dýrlingamyndum er alþekt, og kaþólskir menn hneigja sig í hnjáliðum er nafn Krists er nefnt.

Ofanteknirg. Í Hrólfs sögu Gautrekssonar er sagt frá því hvernig Hrólfur heilsaði Þórbergi konungi: »Hrólfr konungr tók hjálminn af höfði sér, ok hneigði konunginum, enn stakk blóðreflinum í borðið ok mælti: »Sitið heilir, herra, ok í náðum alt yðvart ríki«. Þegar Skalla-Grímur ætlaði að ganga fyrir Harald konung hárfagra, sagði hann við förunauta sína: »Þat mun hér vera siðr, at menn gangi vápnlausir fyrir konung«. Og í Konungsskuggsjá stendur: »En þú gakk skikkjulauss inn fyrir konung, ok haf áðr kembt hár þitt slétt ok strokit skegg þitt vel. Hvárki skaltu hafa hött né húfu né kveif á höfði, heldr skaltu úhuldu hári ok berum höndum fyrir ríkismenn ganga«. Fyrir þessum sið færir Konungsskuggsjá þær ástæður, að sá sem leggi af sér skikkjuna sýni með því að hann sé búinn til þjónustu nokkurrar og telji sig ekki jafnan þeim er fyrir situr. Þetta sé ennfremur til þess að koma í veg fyrir sviksamleg tilræði, því vel megi fela vopn undir skikkju sér, ef hún er borin. Þessar ástæður má eflaust til sanns vegar færa. Að taka ofan og leggja af sér skikkjuna er að sýna undirgefni með því að gera sig varnarminni en áður, og siðurinn virðist eiga rót sína að rekja til þess er herteknir menn urðu að láta vopn sín og klæði af hendi við sigurvegarann og ganga slyppir og snauðir á braut. Það er eins og byrjun til að afklæða sig fyrir sigurvegaranum og er í samræmi við ýmsa siði víðsvegar um heim. Í Abessiníu afklæða þegnarnir sig ofan að belti fyrir höfðingjunum og Tahitimenn sömuleiðis ofan á lendar fyrir konunginum. Á Gullströndinnni í Afríku bera menn vinstri öxlina og hneigja sig í kveðjuskyni og í Dahome bæði taka menn ofan og bera axlirnar.

Að draga skóna af fótum sér er af sömu rót og táknar hið sama og ofantekningin. Þar er aðeins byrjað á neðri endanum að afklæða sig.

Þessi lotningarmerki hafa og verið sýnd því sem heilagt er. Þess vegna taka menn ofan í kirkjunni.

Í Sturlungu má sjá dæmi þess að forfeður okkar tóku ofan í kveðjuskyni.

H a n d a b a n d. »Að taka höndum saman« er forn siður er táknar samkomulag, frið eða vináttu. Menn »handfestu heit sín« um kvonfang og annað, og má sjá þess mörg dæmi í fornbókmentum vorum: »Síðan stóðu þeir upp ok tókust í hendr, ok fastnaði Mörðr Hrúti dóttur sína Unni«, segir Njála. Siðurinn tíðkaðist hjá Hindúum og Rómverjum, og á einu kvæði Hórazar má sjá að á hans dögum var handabandið líka haft fyrir kveðju. »Að rétta hönd sína til samfélags«, eins og Páll postuli kallar það, varð og kveðja í kristnum sið. Og á Arons sögu Hjörleifssonar sést að forfeður vorir hafa notað það eins, því þegar Aron fór að hitta Þórð kakala og bjóða honum til sín, er hann átti í mestum vandræðum í Noregi, þá stóð Þórður upp og heilsaði Aroni og tók í hönd honum. Nú er handabandið orðið kveðja víða um heim, því það breiðist út með samgöngum Evrópumanna við aðrar þjóðir.

Herbert Spencer hefir komið fram með skrítna skýringu, sem mér reyndar virðist efasöm, á því er menn skaka hendur þegar þeir heilsast. Hann heldur að þetta handaskak eigi rót sína að rekja til handkossa. Að kyssa á hönd annars er virðingarmerki. Ef nú sá er slíkur handkoss er ætlaður, sýnir, eins og dæmi eru til, lítillæti sitt með því að draga að sér höndina og reyna að kyssa á hönd hinum, en hann byrjar á nýjan leik og þetta gengur upp aftur og aftur, þá mundi úr því verða flutningur handanna upp og ofan til skiftis. Það yrði svipað þóf eins og þegar menn metast um það hvor eigi að ganga á undan inn um stofudyr.

K o s s i n n á sér langa sögu og merkilega. Hann kemur einkum við ástasögur, þó hann hafi líka verið hafð-

ur til að votta lotningu, vináttu og aðrar skyldar geðshræringar. En ekki er kossavitið mönnunum meðfætt, því kossar eru óþektir um mikinn hluta Eyálfunnar, á Madagaskar, hjá mörgum Negraflokkum í Afríku, Eldlendingum, Eskimóum og víðar. En flestar þessar þjóðir hafa annað í staðinn, og það er hinn svo nefndi Malajakoss. Hann er fólginn í því að þrýsta eða núa nefjum saman, og mun upphaflega hafa verið til þess að þefa hver af öðrum, þó snertingin komi auðvitað líka til greina. Með sumum þjóðum heilsast menn með því að þefa hver af öðrum; þeir setja munn og nef á kinn þeim sem þeir heilsa og draga andann djúpt að sér, og stundum er þefað af höndunum líka. Hjá sumum Malajaflokkum eru sömu orð höfð um það að heilsa og þefa. Með því að anda að sér hver annars ilm sýna þeir góðvild sína hver til annars.

Eins og Malajakossinn mun þannig eiga upptök sín í ilmaninni, eins mun hinn venjulegi koss eiga rót sína í smekknum, eða smekk og ilman í senn. Auðvitað á snertingin sinn þátt í að gera kossinn það sem hann er. Skáldin hafa löngum verið kossafróð, þess vegna er bezt að heyra hvað þau segja. Þegar Bjarni Thorarensen segir:

»Kystu mig, hin mjúka mær«,

eða Jónas Hallgrímsson með Heine talar um »brennandi kossa fjöld«, eða Stgr. Thorsteinsson segir: »Oss kossinn á vörunum brann«, þá er snertingunni lýst full-greinilega. »Hunangseimur drýpur af vörum þínum, brúður«, segja »Ljóðaljóðin«, og það er eflaust slíkur hunangseimur sem Grímur Thomsen kallar »kossa mungát«. Við sjáum hvernig hann fer með það:

„Á vara þinna bergði' eg brunni,
Burt hef eg margar sorgir kyst,
Eg lífsins dögg þér drakk af munni,
En drakk þó aldrei mína lyst".

Að kossar séu sætir ber öllum skáldum saman um:

„Ó, rósamunnsins ríka hnoss,
Hinn rænti koss!
Svo sætt, svo stutt er trauðla til
Neitt tálar spil«,

kveður Steingrímur. Og að kossinn angar vissi hann líka vel:

„Svo rósblíða ununar angan
Eg aldrei í heiminum fann“,

sagði hann.

Ilman, smekkur og tilfinning eiga þannig öll sinn þátt í kossinum, og það er óhætt að bæta sjón og heyrn við:

„Varir þínar eru eins og skarlatsband
og munnur þinn yndislegur“,

segir enn »Ljóðaljóðið«, og ekki mundu skáldin eins oft tala um »rósamunninn« ef þeim þætti liturinn engu skifta. Það eru ekki heldur neinar hversdags hugmyndir sem Bjarni Thorarensen grípur til, þegar hann er að færa Sigrúnu sanninn heim um það, að hann vilji eins vel kyssa hana »þó munnur og kinnar hvítni«. —

„Góði, lát þú ekki í
heyra' í, heyra' í“

hefir Jón Thoroddsen eftir stúlkunum í annað sinn sem þær af náð og miskunn gefi manni koss. Það bendir á að kossinn gefi hljóð af sér, ef ekki er því gætilegar kyst, og hvernig kossahljóðið getur runnið saman við önnur hljóð sést á vísu Heines í þýðingu Jónasar:

„Sízt veit nú kæra sálin mín
hvað svo mér friðar hug og geð;
orðin kossunum eru þín
svo undarlega vafin með“.

Kossar hafa verið notaðir í kveðjuskyni víða um lönd frá því sögur hófust. Hjá Gyðingum var það siður er kunningjar mættust að þeir kystu hver annars höfuð, hendur og herðar. Júdasarkossinn var eflaust undir yfirskyni kveðjunnar. Vér sjáum og hvernig Esaú heilsaði Jakob bróður sinum: »Þá hljóp Esaú á móti honum og faðmaði hann, lagði hendur um háls honum og kysti hann«. (1. Mós. 33, 4). »Heilsið hver öðrum með heilögum kossi«, skrifar Páll postuli (Róm. 16, 16, sbr. 1. Kor. 16. 20, 2. Kor. 13. 12). Og þessi helgi koss tíðkaðist lengi við ýms-

ar hátíðlegar athafnir kirkjunnar, þó það verði ekki rakið hér.

Um Persa segir Herodót að jafningjar heilsuðust með kossi á munninn, en væri annar af lægri stigum en hinn, þá var kyst á kinnina.

Forn-Grikkir heilsuðust og alment með kossi, og kunnugt er hvernig nautahirðir og svínahirðir hins goðumlíka Odysseifs fögnuðu honum er þeir könnuðust við hann: »Þá umföðmuðu þeir hinn fróðhugaða Odysseif og grétu, fögnuðu honum, og kystu bæði höfuð hans og herðar, og eins kysti Odysseifur höfuð þeirra og hendur«. (Odysseifskviða XXI).

Kossinn virðist þó hafa verið enn almennari kveðja með Rómverjum. Menn heilsuðust alment með kossi á hönd, kinn eða munn, kystust er þeir hittust kvöld og morgna og á öllum árstíðum. Sumir báru ilm í munninn til að gera kossinn ljúffengari, en aðrir límdu plástra á varirnar til að sleppa við kossana, því þeir urðu hið mesta fargan, sem skáldið Martialis (43—104 e. Kr.) kvartar mjög yfir og dregur dár að í kvæðum sínum. Loks bannaði Tíberíus keisari þessa daglegu kossa.

Kveðjukossinn tíðkaðist og mjög á miðöldunum. Á riddaratímunum tók frúin í húsinu og jafnvel dæturnar líka móti tignum gesti með kossi. Og á Frakklandi, Englandi, Niðurlöndum og Þýzkalandi og víðar hélzt kveðjukossinn, einkum í æðri stéttunum, jafnvel fram á 18. öld. Og konungar og konungbornir menn kyssast enn, er þeir hittast við hátíðleg tækifæri.

Annars fer því fjarri að kveðjukossar séu alstaðar lagðir niður. Í Austurríki, í Þýzkalandi, Frakklandi og á Ítalíu má enn oft sjá vini og frændur kveðjast með kossi, einkum á kinnarnar. Og í sumum löndum eru konur kystar á hönd í kveðjuskyni, en stundum að eins í orðum: »Eg kyssi hönd yðar« er til sem kveðja bæði í Austurríki og á Spáni. Alkunnugt er að páfinn er kystur á fótinn.

Að forfeður vorir tíðkuðu kveðjukossinn er alkunnugt

af sögunum, t. d. þegar Flosi kysti Kára, og eins og kunnugt er hafa kossar til skamms tíma verið almenn kveðja hér á landi, þó nú séu þeir mjög að leggjast niður.

Að faðmast er menn heilsast eða kveðjast innilega hefir tíðkast meira og minna alt í frá fornöld. Esaú faðmaði Jakob, nautahirðirinn og svínahirðirinn Odysseif, Gunnhildur Hrút.

Loks eru kveðjuorðin. Þau hafa verið ýms og þó svipuð á ýmsum tímum. Hvernig Gyðingar kvöddust sést í Biblíunni. Elisa lætur svein sinn segja við súnamítisku konuna: »Hvernig líður þér; hvernig líður manni þínum; hvernig líður drengnum?« (2. Kon. 4, 26). Davíð lætur sveina sína heilsa Nabal þannig: »Heill sért þú og heill sé húsi þínu og heill sé öllu sem þú átt« (1. Sam. 25, 6). »Heill, rabbí«, segir Júdas við Jesúm. »Heilar þér«, segir Jesús upprisinn við konurnar. Og við postulana segir hann: »Friður sé með yður«. Sú kveðja er og sýrlenzk og arabisk. Fönikíumenn sögðu »Lifðu!« og kaldversku mennirnir heilsa Nebúkadnezar með orðunum: »Lifi konungurinn eilíflega!« (Dan 3, 9). Grikkir sögðu »Kaire«, þ. e. »gleð þig«, bæði er þeir heilsuðust og kvöddust. Rómverjar »Salve« og »Vale«, þ. e. »sæll vertu« og »vertu heill«. Englendingar segja er þeir heilsa: »How do you do?« þ. e. »hvernig líður yður?« og er þeir kveðja: »Goodbye« = God be with you, þ. e. »guð sé með þér«, eða »Farewell«, þ. e. »far vel«. »Góðan dag!« »Góðan morgun!« Gott kvöld!« »Góða nótt!« eru kveðjur sem tíðkast hjá mörgum þjóðum. Sumstaðar kveðjast menn með óskum um að sjást aftur. Dæmi eru til að kveðjur séu trúarlegs efnis eins og sú er var fyrirskipuð af Benedikt páfa XIII. 1728 og notuð er í kaþólskum löndum á Þýzkalandi. Annar segir: »Lofaður sé Jesús Kristur«. Hinn svarar: »Um eilífð. Amen!«.

Kveðjur forfeðra vorra eru kunnar af bókmentunum. Komumaður sagði: »Heill þú!« »Heill!« »Ver heill!« »Sit heill!« »Heill ok sæll!« »Heilir séut þit!«. Heimamenn svöruðu: »Kom heill!« »Heill kominn!« »Heill

kom þú!« eða »Kom heill ok sæll!« eða »Ver velkominn með oss!« Og sá sem fór sagði: »Ver heill!« »Lif heill!« »Lif vel!« eða »Lif vel ok heill!«. Hinn svaraði: »Far heill!« »Far heill ok sæll!« »Far vel« eða »Far þú nú heill ok vel«. Stundum sögðu menn að skilnaði: »Hittumst heilir«.

„Heill þú farir,
heill þú aptr komir,
heill á sinnum sér"

er kveðja Friggjar til Óðins, er hann fer að heimsækja Vafþrúðni.

Hvaða hlutverk hafa nú þessir rammfornu siðir, kveðjurnar, í samlífi manna? Eru þær nauðsynlegar, eða væri ef til vill hægt að komast af án þeirra? Gerum ráð fyrir að einhvern góðan veðurdag væri því stolið úr minni allra, að kveðjur væru til, en að þeir héldu öllu eðli sínu óbreyttu að öðru leyti. Eg býst þá við að kunningjar sem hittust á götunni eða annarstaðar fyndu hvöt hjá sér til að láta í ljós að þeir könnuðust hver við annan, og yrðu þá að finna upp á einhverri bendingu eða einhverju orði til þess, en eflaust mundi það kosta fyrirhöfn, og varla mundu þeir skilja hver annan nema með löngum útskýringum. Og þeim sem ættu eitthvert erindi hver við annan mundi þykja snubbótt að byrja á því alveg formálalaust. Einmitt þessi vandræði losa kveðjurnar við. Eins og hvert annað siðbundið form spara þær umhugsun og fyrirhöfn. Þær setja menn greiðlega í samband hvern við annan, eru sameiginlegur grundvöllur til að byrja viðskifti á. Og af því að hver athöfn vekur að minsta kosti hneigð til þess hugarþels sem hún upphaflega er sprottin af, þá er það einkar vel til fallið að kveðjurnar eru virðingar og vinsemdarmark. Svo langt sem þær ná laða þær fram þær tilfinningar sem eru bezti grundvöllur alls samlífs manna. Því fer fjarri að það standi á sama hvort kunningjar ganga hver fram hjá öðrum á götunni eins og þeir sjáist ekki eða hvort þeir heilsast um leið. Það verður kaldari blær yfir samlífinu,

ef allir eru að rembast við að vera ókunnugir. Öllum ytri fáleik slær inn.

Gestur Pálsson lýsti því fyrir löngu hvaða þáttur kveðjurnar væru í samlífi manna hér í Reykjavík. Hann segir svo:

»Lífið á milli flokkanna eða stéttanna er mestmegnis fólgið í ofantekningum. Hver flokkur heilsar öllum flokkum, sem ofar standa í almenningsálitinu, að fyrra bragði, og lægsta flokknum, sjómannaflokknum, heilsar enginn að fyrra bragði. Hér í Reykjavík höfum við 11 boðorðin. Þessi 10 fyrstu, sem kend eru við Móses, vilja reyndar týna tölunni, og stundum gleymast þau öll, en það 11. kunnum við alt af og meira að segja höldum það. Það er svona: »Þú átt að bera ótakmarkaða lotningu fyrir öllum þeim, sem auðugri eru en þú og öllum þeim, sem voldugri eru en þú, og þessa þína undirgefni átt þú að frambera á sýnilegan hátt í — ofantekningum«. Þess vegna sér maður varla nokkurn tíma mann heilsa hér kunningja sínum að fyrra bragði, ef hann þykist standa flokki ofar. Hann er til með að skotra til hans augunum, til þess að áminna hann þegjandi í kristilegum kærleika, um að gæta skyldu sinnar og taka ofan, en að taka sjálfur ofan að fyrra bragði — það dettur honum ekki hug, því það er brot á 11. boðorðinu. Menn hafa líka húfurnar stundum til þess að sýna lítilsvirðingu og fjandskap. Eins og kunnugt er, eru einvígi hér lögð niður fyrir löngu og mannvíg alveg hætt; það helzta, sem enn eimir eftir af í þá átt, er steinkast inn um glugga á kveldtíma eða næturþeli. En það algengasta er þó, þegar einhver fyllist heiftaræði og kemst í vígahug, að láta bara húfuna sitja fasta á höfðinu, þegar hann mætir fjandmanninum, og taka ekki ofan. Þessi húfublóðhefnd er farin að verða hér mjög algeng«.

11. boðorðið, sem Gestur talar um, er nú varla eins vel haldið og það var á hans dögum, sjálfsagt vegna þess að fleiri og fleiri hafa þann metnað að þykjast jafngóðir hverjum sem þeir hitta, yngri maðurinn þeim eldri, ólærður þeim lærða osfrv. Þannig fer kveðjum fækkandi.

Fyrir þá sem vilja halda kveðjunum og þó ekki búa undir lögmálinu kann eg ekki annað ráð betra en að menn fylgi boði postulans: »Verið hver öðrum fyrri til að veita hinum virðing«, eða þá að yngri maður heilsi þeim eldri að fyrra bragði, hverrar stéttar sem hann er, ef þeir eiga að heilsast á annað borð.

Í smábæ eins og Reykjavík er það nú sannast að segja, að eins fyrirhafnarmikil kveðja og ofantekningin er getur orið næsta hveimleið, einkum þar sem mannfjöldi er saman kominn, auk þess sem hún á illa við í stórviðrum og slítur mörgum hattinum fyrir örlög fram. Hér hefir því oftar en einu sinni komið hreyfing í þá átt að hætta ofantekningum, að minsta kosti karlmenn sín á milli, og séð hefi eg prentaðan lista með nöfnum allmargra heldri manna, er fyrir æði-mörgum árum stofnuðu slíkt »hattafélag«. En það varð víst skammlíft, af skiljanlegum ástæðum. Fólk veit ekki eða gleymir hver er í félaginu, og það getur valdið misskilningi og komið af stað fullum fjandskap, ef maður hættir alt í einu að heilsa öðrum, sem ekki veit ástæðuna. Mér hefir nú hugkvæmst ráð sem eg hygg að duga mundi, en það er að auglýst sé í öllum blöðum að hver sem kemur með tiltekið merki í höfuðfati sínu sé undanþeginn því að taka ofan og megi heilsa með hneigingu einni eða handhreyfingu, líkt og Englendingar gera. Líklega mundu menn vilja taka ofan fyrir konum eftir sem áður, en þá ættu þær að hneigja sig að fyrra bragði, því rétt virðist að þær ráði því sjálfar við hverja þær vilja kannast fyrir mönnum.

Þessari uppástungu vil eg skjóta til þeirra sem bera þetta mál fyrir brjósti.

Hvernig sem nú fer um ofantekningar, geri eg ráð fyrir að kveðjur haldist í einhverri mynd kunnugra á meðal þangað til mennirnir verða orðnir eitthvað alt annað en þeir eru nú. Þó samlífið sé aldrei, hvorki hér né annarstaðar, mestmegnis fólgið í ofantekningum eða öðrum kveðjum, þá eru kveðjurnar ekki óverulegur þáttur

í félagslífinu. Þær eru forspil og eftirspil þess sem mönnum fer á milli er þeir hittast. Og þó lagið sé margra alda gamalt og hver einstakur maður sé við það bundinn, þá fær það nýtt líf, nýja sál í hvert sinn sem það er notað, því engir tveir menn heilsa alveg eins, og auk þess fer kveðja hvers manns eftir því hvernig honum verður við er hann hittir annan eða skilur við hann. Í viðbragði hans kemur ósjálfrátt fram eðli hans og hugarþel. »Lofaðu mér að sjá og heyra hvernig þú heilsar og kveður og eg skal segja þér hver þú ert og hvað þér býr í hug«. Og þó helzt ef eg fæ að f i n n a það, því að engin kveðja lýsir manninum betur en handabandið. Eg skal reyna að gera nokkra grein fyrir, hvernig á því stendur.

Síðan maðurinn hófst á legg, hefir höndin verið grjótpáll fyrir heilabúinu, dyggasti förunautur og þjónn andans. Og hún getur verið svo hlýðinn þjónn meðal annars vegna þess, að hún er svo vel búin að skynfærum. Með höndinni skynjum vér hvernig hlutirnir eru viðkomu: hvassir eða sljóir, harðir eða mjúkir, hálir eða hrjúfir, þvalir eða þurrir, heitir eða kaldir, og hún gefur oss glöggasta vitneskju um viðnám þeirra, lögun og rúmtak. Hún mælir þá og metur, og hennar sögusögn trúum vér bezt. Það sem er á þ r e i f a n l e g t teljum vér óyggjandi. Og svo sem höndin skynjar sjálf, þannig er hún og hin bezta aðstoð hinna skynfæranna. Hún ber að þeim hlutina og hagræðir þeim, svo að áhrif þeirra njóti sín sem bezt, og vér berum hönd fyrir augu til að tempra ljósið og fyrir eyra til að safna hljóðinu eða deyfa það.

Andinn hugsar og skipar, höndin framkvæmir. Hún grípur og hún heldur, hún hrindir og hún kastar, hún er áhald áhaldanna, sem hún sjálf hefir skapað og gert hafa manninn að drotni jarðarinnar. Svo nátvinnað er samband huga og handar, að vandséð er hvort á öðru meira að þakka, höndin vitinu eða vitið höndinni. Saman hafa þau skapað flest það er menning nefnist, og lítið yrði sýnilegt af starfsemi liðinna kynslóða, ef öll handaverk þeirra væru horfin.

Sé þessa gætt, þá er ekki undarlegt þó höndin væri að einhverju leyti spegill sálarinnar og að oft mætti marka manninn af því hvernig hönd hans er og hvernig hann ber hendurnar og beitir þeim. Einmitt af því að höndin er sá hluti líkamans sem framkvæmir langflest boð sálarinnar, einmitt af því að hún er hvorttveggja í senn, skynfæri er ber heilanum boð, og verkfæri sem tekur við skipunum hans og framkvæmir þær, má búast við því að í henni bergmáli með nokkurum hætti alt sem fram fer í heilanum, að hvatir mannsins leiti til handarinnar, sem er þjónn þeirra, og stilli strengi hennar hver eftir sínu eðli. En vér vitum að hvert líffæri þroskast og lagast mjög eftir því hvernig það verður að starfa. Höndin á hljóðfærameistaranum er öðruvísi en á róðrarkarlinum; hver hönd á sína sögu og getur sagt hana þeim sem skilur.

En handaburðurinn getur líka látið í ljós eðli manna og ástand, eins og sést á mörgum orðatiltækjum. Hvað getur verið ólíkara en að »taka feginshendi« við einhverju og svo hitt að »drepa hendi« við því. Og þegar menn »festa hendur á« einhverju, eða þá þeim »verður handfátt« eða alt lendir »í handaskolum«, þá kemur fram munurinn á þeim sem er »handviss« og »handfljótur« og hinum sem er »handstirður« og »handaseinn«. Það er ekki sízta atriðið í lýsingunni á Guðrúnu Gjúkadóttur »er hon sat sorgfull of Sigurði« að hún

„gerðit hjúfra
né höndum slá".

Og fátt sýnir reiðina betur en steyttur hnefi.

Greinilegast talar þó hönd við hönd, er þær mætast í handtaki, enda er ekki undarlegt þó einhver skeyti berust frá sál til sálar, er talþræðirnir tengjast þannig:

»Ekki kallar höndin hátt,
þó hitti hún alla strengi",

segir í vísu sem eg lærði nýlega, en það sem hún segir skilst fyrir því, eins og sést á annari vísu:

„Meðan eg hélt í hönd á þér,
hrundin eðalsteina,
söguna alla sagði' hún mér,
sem þú hugðist leyna“.

Á slíku hefir mörgum hitnað, að minsta kosti kveður Sigurður Breiðfjörð:

„Þegar eg tók í hrunda hönd með hægu glingri,
fanst mér þegar eg var yngri,
eldur loga á hverjum fingri“.

Sléttuböndin í »Lögréttu«, sem margir eru að spreyta sig á að botna, hafa því eflaust rétt að mæla:

„Hrundir yndis binda bönd
bandi undir handa“.

En skylt er að geta þess, að þeim getur orðið hált á því, að minsta kosti hefir skáldið litið svo á, sem kvað þessa vísu:

„Haltu ekki í hönd mér, væna,
hún er hvorki mjúk né fögur;
hún er grein af villiviði,
er vefst um mitti á fríðum konum“.

Þessi erindi sýna það að skáldin vita vel að handabandið getur flutt boð frá sál til sálar. Og í bókmentunum má, ef vel er leitað, finna nokkra staði, þar sem minst er á handabandið. Þó er það tiltölulega nýtt þar, og bendir það á, að mönnum verður það æ ljósara að eðli manns getur alt speglast í einni einustu athöfn. Síðasta skáldsagan, þar sem eg hefi séð minst á handabandið, er »Gestur eineygði« eftir Gunnar Gunnarsson. Þar segir á einum stað svo frá »Gesti«: »Hann fór að kveðja hvern fyrir sig. Hann hugsaði um leið: eg stel þessum handtökum, — öllum þessum hlýju handtökum. Ef þeir þektu mig — þá mundu þeir slá á hönd mér, hrækja á hönd mér. Hrækja í andlit mér og ef til vill grýta mig. Ætli þeir gerðu það? — — — Ætli þeir gerðu það n ú? — — En eg stel þessum handtökum af því eg v e r ð að fá þau. Bráðum er hönd mín köld. Og sál mín getur ekki framar mætt neinni annari sál gegnum höndina. Getur ekki fundið til ástar hennar og saklausrar samúðar. Eg v e r ð

að fá þessi handtök, — verð að taka í svo margar hendur sem eg fæ yfir komist, áður en eg nú hverf ofan í gröfina«.

Í sögunni »Móðir snillingsins«, er kom út í »Nýjum kvöldvökum«, er því lýst hvernig maður kvaddi stúlku, og stóð þá að vísu einkennilega á. Stúlkan segir sjálf frá: »Og svo tók hann í hendina á mér, hlýtt og mjúkt, ekki með venjulegu handtaki, en lagði þumalfingurna hvern í annars greip og hönd utanum hönd«. (Nýjar kvöldvökur, 4. ár. bls. 280).

Eftir öðrum dæmum man eg ekki í íslenzkum skáldsögum. En Guðmundur Hannesson hefir vel lýst síra Matthíasi Jochumssyni með því hvernig hann heilsar:

»Það eru engir kaldir, grannir fingurgómar, sem rétt er tylt í hendi manns, þegar hann heilsar, heldur er það heill, hlýr og mjúkur hrammur, sem grípur um hendina og skekur hana vingjarnlega og innilega«. Og að síra Matthías kann sjálfur að meta hlýtt handtak, sést á því að hann hefir byrjað kvæði til Otto Wathne með orðunum:

„Þökk fyrir handslagið hlýja".

Ellen Key lýsir ágætlega frá þessari hlið tveim vinkonum sínum, Sonju Kovalevsky, rússnesku skáldkonunni og stærðfræðingnum, og Anne Charlotte Leffler, sænsku skáldkonunni:

»Þegar Sonja heilsaði, rétti hún höndina snögt, fyrirvaralaust, og mjóir, viðkvæmir fingurnir kiptust aftur úr greip viðtakanda fljótt eins og fugl slægi væng; hin örlynda, tilfinninganæma kona var öll í því handlagi. Aftur á móti kom róleg geðþekni fram í því hvernig Anne Charlotte bar sína fögru arma með liprum úlnliðum og vel löguðum mjóum og hvítum höndum; þegar hún heilsaði, rétti hún fram höndina með einskonar fyrirvara, en sú hönd hvíldi mjúkt og fast í viðtakandans, þegar hún einu sinni var komin þar«.

Alexander Kielland gefur og furðu ljósa hugmynd um Skipper Worse, með því að segja frá því hvernig Garman konsúll á leiðinni út í skipið bjó sig undir að heilsa honum:

»Garman konsúll brosti og svaraði kveðjunni, og um leið dró hann í laumi hringana af hægri hönd sér, því að hann þekti handtakið hans Jakobs Worse, þegar hann kom úr ferð«.

Í »Boken om Lille-Bror« lætur Gustaf af Geijerstam mann lýsa því, hvað hann mundi af því er hann sá konuna sína í fyrsta sinn: »Þegar eg var farinn frá henni, voru mér í minni tvö furðu stór og djúp augu. Annars man eg aðeins eftir svörtum skinnkraga, löngum svörtum hönskum og handtaki, sem gaf snögg og sterk áhrif af einhverju hreinskilnu, vakandi og sönnu«.

Það er ekki undarlegt, að Helen Keller, blinda og heyrnarlausa konan fræga, sem talsvert hefir verið skrifað um á íslenzku í seinni tíð, hefir manna bezt ritað um það hvernig maðurinn lýsir sér í handtakinu. Hún segir meðal annars:

»Ástúðlegri hönd gleymi eg aldrei. Eg man í fingrum mér hinar stóru hendur Brooks biskups fullar af ástúð og gleði hraustmennisins. Heyrnarlaus og blindur maður, er tekið hefði í hönd Jefferson's, mundi í henni hafa séð andlit og heyrt vinalega rödd ólíka allra annara sem hann þekti. Hönd Mark Twain's er full af rælni og skringilegustu gletni, og meðan maður heldur í hana, breytist gletnin í samúð og drengskap«.

Þó handtakið sé líklega sú kveðjan er lýsir manninum bezt, þá mun hver sem hugsar um það finna, að hinar kveðjurnar geta líka einkent mennina. Út í það ætla eg þó ekki að fara í þetta sinn. Tilgangi mínum er náð, ef mér hefir tekist að vekja athygli yðar á því, að þessi hversdagslega athöfn, kveðjan, er einn af þráðunum sem mannlífið hefir verið ofið úr síðan sögur hófust, einn af þeim þráðum er tengja mann við mann og bera boð frá sál til sálar. Og eru ekki kveðjurnar, þegar að er gáð, ímynd lífsins sjálfs? Er það ekki saga okkar allra, að hittast og skilja, heilsast og kveðjast — finna um stund dularfulla návist lifandi sálna, sem óðar en varir hverfa

aftur inn í rökkrið og skilja eftir í endurminningunni hver sinn einkennilega óm, sælan eða sáran?

Er það ekki satt sem skáldið kvað:

„Sem gnoðir er mætast í myrkrum
og mælast við eina svipstund,
— eitt merki, eitt hljómandi hróp,
sem hverfur í fjarlægð og nótt,
vér hittumst á hafi lífsins,
förum hver fram hjá öðrum og kveðjumst,
— eitt augans kast og eitt orð,
og alt verður myrkur og þögn“.

Guðm. Finnbogason.

„Pereatið“ 1850.

Um þennan alveg einstaka atburð í skólasögu vorri hefir sama sem ekkert verið ritað enn þann dag í dag[1]). Stafar það af því að alt til skamms tíma hafa margir helztu aðilar þess máls verið á lífi, en málið afar-viðkvæmt þeim. Hins vegar er þessi atburður þó einkar-merkilegur og þýðingarmikill, því að hann gjörbreytti allri lífsstefnu ekki allfárra skólapilta, og er um leið góð lýsing á tilfinninga- og hugsunar-lífi hinnar ungu námsmannasveitar á þeim byltingatímum, sem ríktu bæði hér og eigi sízt í öðrum löndum um miðbik síðustu aldar, svo að það virðist full ástæða til að draga þennan atburð fram í dagsljósið, og nú er tíminn til þess kominn; full sextíu ár eru liðin síðan hann gerðist, allir höfuðaðilar dánir, og einungis einir 4 á lífi af þeim, sem þá voru í skóla, og þeir koma lítið við sögu þessa, því það var þeirra flestra fyrsta eða annað skólaár, er þessi atburður gerðist.

Heimildir þær sem eg hefi aðallega notað, eru hinar beztu og áreiðanlegustu, sem til eru, eiginhandar skýrsla Sveinbjarnar rektors til stjórnarráðsins, og frumrit af skýrslu stiftsyfirvaldanna sömuleiðis til stjórnarráðsins svo og frumbréfin sjálf, er fóru á milli stiftsyfirvalda og rektors um málið. Öll eru bréf þessi rituð á dönsku. Þær setningar sem standa milli tilvísunarmerkja » « eru tilfærðar orðrétt úr skjölunum. Nöfnum pilta þeirra, sem tilfærð eru í bréfunum, hefi eg ekki fundið ástæðu til að sleppa,

---

[1]) Örstutt en nokkurn veginn rétt skýrsla í Landstíðindum I bls. 53 og 54 (sbr. bls. 44) og 74—75. Sjá og Þjóðólf II bls. 157—159 og smásögur í Nýju Kirkjublaði 1911, 9. og 18. bl. 1913, 17. og 19. bl.

en á stöku stað hefi eg þó slept atvikum, sem hefðu getað sært tilfinningar núlifandi barna þeirra. Skýringar hefi eg sett neðanmáls um þá menn, sem eru dánir fyrir svo löngu, að ætla má að almenningur viti eigi deili á þeim, en skýringum um þjóðkunna menn hefi eg slept.

Auk þessara heimilda hefi eg einnig notað stutta skýrslu frá Sigmundi Pálssyni á Ljótsstöðum, ritaða árið 1897. Sigmundur var þá langt kominn í skóla, er pereatið varð, og gaf alveg frá sér lærdóm, eins og ýmsir aðrir fleiri, eftir að hann 1852 varð afturreka við stúdentspróf, sem að sögn var afarstrangt, einmitt vegna þessa atburðar. Skýrslu þessa hefir landsskjalavörður dr. Jón Þorkelsson góðfúslega látið mér í té. Enn fremur hefi eg notað dálítinn bréfkafla skrifaðan sama vetur, sem Gísli Konráðsson hefir tekið upp í ritsafn sitt Gráskinnu bls. 694—95, hdrs. J. Þork. nr. 128 á Landsbókasafninu. Loks hefir herra adjunkt Jóhannes Sigfússon, sem safnað hefir miklu úr handritasöfnum á Landsbókasafninu til sögu latínuskólans, látið mér í té útdrátt úr ýmsum bréfum, er hann hefir fundið, frá ýmsum merkum mönnum um þennan atburð. Þó mörg af þessum bréfum séu lítið upplýsandi um atburðinn sjálfan, þá sýna þau þó eitt, og það er hvernig menn litu á þetta tiltæki pilta og er þar skemst frá að segja, að flestir drógu þeirra taum, eins og stuttlega verður á minst síðar. Eftir þessum heimildum öllum og því sem prentað hefir verið, hefir eftirfarandi frásögn verið skráð.

Eins og alkunnugt er, gengu hinar mestu byltingar um meginhluta Norðurálfunnar um miðja síðustu öld; þær hófust á Frakklandi í febrúar 1848 og breiddust síðan út þaðan. Þangað til höfðu þjóðhöfðingjarnir ráðið lofum og lögum að mestu leyti, með ráðherrum sínum, en þegnarnir höfðu litla eða enga hlutdeild í stjórn landsins, en nú risu þeir upp og kröfðust stjórnfrelsis og fengu það. Frelsisandi og frelsisþrá gagntók hugi og hjörtu þjóðanna, einkum þó hinna yngri manna, eins og vant er að vera. Víða

urðu róstur miklar og enda blóðsúthellingar, því frelsið er jafnan dýrkeypt. Hér bólaði ekki á neinu slíku, en þó urðu hér þeir atburðir, sem voru bein afleiðing af þessum byltingum erlendis, og aldrei fyr höfðu orðið hér. Þessir atburðir voru aðallega fjórir. 1. Vorið 1849 í maí riðu 70 manns, mestmegnis Skagfirðingar, norður að Friðriksgáfu, amtmannssetrinu á Möðruvöllum, til þess að hrópa Grím amtmann Jónsson af. Þegar þeir gengu þaðan á braut hrópuðu þeir: Lifi þjóðfrelsið! Lifi félagsskapur og samtök, og drepist kúgunarvaldið[1]. 2. Pereatið, sem hér segir frá. 3. Afsögn dómkirkjuprestsins, sem þá var, séra Ásmundar Jónssonar, síðar í Odda, er þótti lítill og óáheyrilegur kennimaður. Sunnudaginn í föstuinngang, hinn 10. febrúar 1850, eða rétt eftir pereatið, prédikaði Helgi biskup í dómkirkjunni, var þar margt manna saman komið, sem vænta mátti. Þegar úti var messan og söfnuðurinn var að ganga út úr kirkjunni, steig síra Sveinbjörn Hallgrímsson þá ritstjóri Þjóðólfs upp á efsta bekkinn á syðra loftinu og hélt þaðan tölu þess innihalds að skora á prestinn að sækja um lausn, »því nú væri svo komið, að guðshús safnaðarins stæði hvern helgan dag því nær autt og tómt«, og á biskup að hann sjái um, »að söfnuðurinn fái svo fljótt, sem kringumstæður leyfa, annan prest og þann prest, hvers orð og kenningar þeir geti heyrt sér til uppbyggingar«[2]. Út úr þessu var mikil rekistefna, en málinu lauk svo, að síra Ásmundur sótti frá Reykjavík fám árum síðar. 4. Þjóðfundarlokin, sem öllum eru kunn.

Í latínuskólanum, sem fluttur hafði verið frá Bessastöðum. 1846, hafði alt farið heldur friðsamlega fram þangað til skólaárið 1848—49, þá fór að brydda á ýmsum óeirðum, skólarúðurnar voru brotnar hvað eftir annað, án þess nokkur vissi hver það hefði gert, ýmsir piltar fóru að sýna kennurum sínum lítilsvirðingu, eða jafnvel smán, svo tveir þeirra

[1]) Þjóðólfur 1. ár bls. 79. Æfisaga Gísla Konráðssonar Rvk. 1913 bls. 229—32, 310—17, en frásögnin er þar hvergi nærri fullkomin né nákvæm.

[2]) Hljóðólfur (Þjóðólfur) 2. árg. bls. 127.

urðu einu sinni að biðja einn kennaranna opinberlega fyrirgefningar fyrir níð, er þeir höfðu sett saman um hann. Það var þá venja eins og lengi síðar að halda hátíðlegan í latínuskólanum fæðingardag konungs, og voru piltum lagðir til 14 rdl. (28 krónur) úr skólasjóði til hátíðahaldsins, en haustið 1849 vildu þeir ekki gera sig ánægða með þessa 14 rdl. en heimtuðu 20 rdl.[1]) og þegar þeir fengu ekki þá upphæð, þá skiluðu þeir þessum 14 dölum aftur með miklum þótta og frekju, að því er rektor segir. Skólaárið byrjaði því með talsverðri óánægju milli pilta og rektors. Frelsis- og sjálfræðis-andinn greip alt af meira og meira um sig, eins og rektor segir, en tækifæri til að rísa upp gegn rektor og kennurum fengu þó piltar fyrst, er bindindisfélagið var uppleyst.

Bindindishreyfing allsterk tók að grípa um sig í Danmörku rétt eftir 1840; útgefendur Fjölnis og vinir þeirra, sem sumir hverjir höfðu dýrkað Bakkus vel mikið, fóru nú að sjá að sér og stofnuðu hófsemdarfélag eða bindindisfélag[2]), og hvöttu Íslendinga mjög til þess að stofna slík félög heima í héruðum. Talsverður árangur varð af þessari áskorun[3]), en þó einkum í Reykjavík og nágrenni hennar. Þeir Pétur (síðar biskup) Pétursson og Stefán landfógeti Gunnlaugsson, sem báðir höfðu verið ytra, þá er félagið var stofnað þar, voru helztir bindindisfrömuðir hér heima fyrir, og forsetar félags hér[4]). Eftir því sem Svb. Egilsson segir, gengu allir piltar á Bessastöðum óþvingaðir í bindindi árið 1844[5]). Í júní 1845 gengu þeir dr. Scheving og Svb. Egilsson í skólafélagið og varð hinn síðarnefndi formaður félagsins, og í október 1846, þá er skólinn var fluttur til Reykjavíkur, gengu kennararnir Björn Gunnlaugsson, Sigurður Melsteð og Jens Sigurðsson í félagið og H. Kr. Friðriksson árið 1848. Þegar skóli var settur

---

[1]) Sbr. Þjóðólf 2. ár, bls. 111—12.
[2]) Fjölnir 7. ár, bls. 64.
[3]) Ný Félagsrit 5. ár, bls. 180—86.
[4]) Reykjavíkurpóstur 2. ár, bls. 174—75.
[5]) Sbr. og Ný Félagsrit l. c., bls. 180—81.

um haustið 1849 voru allir piltar í félaginu, nema einir fjórir, sem aldrei höfðu viljað í það ganga. Um jólaleytið efndu piltar til gleðileika og buðu borgurum bæjarins til, þótti það góð skemtun. Til launa fyrir hana buðu svo borgarar piltum aftur á dansleik, er haldinn var á aðfangadagskveld jóla á gildaskálanum (Hjálpræðisherskastalanum, sem nú er); er svo að sjá, að þar hafi verið veitt vel, og bindindi pilta farið mjög út um þúfur, og þeir eftir það hafi farið mjög að tíðka komur sínar á gildaskálann. Þá var bæjarfógeti í Reykjavík Kristján Kristjánsson (síðar amtmaður); hann var mjög grunaður um að hafa verið liðsinnandi piltum með alt þeirra ráðabrugg, enda segir rektor það hiklaust í skýrslu sinni, að eftir pereatið hafi forsprakkarnir Arnljótur og Steingrímur setið kvöld eftir kvöld heima hjá honum við púnsdrykkju fram á nótt. Það er líka kunnugt, að Steingrímur bar alla jafna hinn hlýjasta hug til Kristjáns. Að K. Kristjánsson hafi verið piltum hjálplegur staðfestist og annarstaðar frá, því einn af þáverandi skólapiltum segir svo: »fréttist mest gegn um hús landfógeta af því sem rektor og stiftsyfirvöldin voru að brugga«. Það þótti sjálfsögð skylda bæjarfógeta að varna því, að piltar gengju í gildaskála, og því var að boði ráðherrans fyrirskipuð rannsókn viðvíkjandi hegðun hans sem lögreglustjóra, að því er þetta atriði snerti, og var honum gefið að sök, að hann hefði vanrækt að framfylgja ákvæðum í opnu bréfi 28. nóvbr. 1828, er bannar veitingamönnum að leyfa skólapiltum (í Danmörku) setu í húsum sínum við drykkju og spil. Þórður sýslumaður Guðmundsson í Kjósar- og Gullbringusýslu var skipaður rannsóknardómari. Bæjarfógeti varði sig með því, að hann hefði alls ekki heyrt getið um þetta opna bréf fyr en deginum þá á undan, er hann mætti í rétti, enda hafði þetta lagaboð ekki verið lögleitt fyrir Ísland[1]). Samt sem áður er það vafalaust, að framkoma bæjarfógeta í þessu »pereats«-máli var aðalástæðan til þess, að hann

[1]) Lovsamling for Island 9. B, bls. 352.

var sviftur embætti sínu. Hann stóð þá og nærri með að fá amtmannsembættið fyrir norðan, en fekk ekki.

Vilhjálmur Finsen, sem þá var í íslenzka stjórnarráðinu ytra, segir svo í bréfi til Bjarna amtm. Thorsteinsson 28. maí 1850, að merkilegast í þessum embættaveitingum (sem hann hafði minst á) sé, að Christianson fekk ekki Norðuramtið, og muni það orsakast af því, að fregnir hafi borist um hann hingað, sem ekki vitni um, að hann hafi sýnt Conduite sem bæjarfógeti í óeirðunum í vetur. J. P. Havstein varð þá amtmaður, en Christianson fekk svo embættið eftir hann, sem kunnugt er.

Gestgjafinn, August Thomsen, slapp ekki heldur við rannsókn, en hann varði sig prýðilega með skrifuðu skjali og segir svo í enda þess, að hann hafi orðið að líða, að piltarnir kæmu í hús sín. »Jeg har ikkun gjort en Dyd af Nödvendigheden og derved fulgt Kongens og Keiserens Exempel, der paa Folkets Begæring i Nutiden, afsætter et Ministerium, saa længe Magten er paa Folkets Side, men vender Bajonetten imod dem saasnart de se sig istand dertil«.

Nú víkur aftur til þess er frá var sagt, að piltar fóru að venja komur sínar á gildaskála upp úr jólum 1849. »Þann 10. og 11. janúar 1850 varð Jens kennari Sigurðsson þess var, að piltar höfðu stofnað leynilegt drykkjufélag sín á milli, og þá daga sögðu 15 piltar sig skriflega úr bindindisfélaginu og báru það fyrir sig, að þeir sumpart sannfæringar sinnar vegna, sumpart samvizku sinnar vegna, gætu eigi verið lengur í félagi þessu«. Af þessum 15 gengu þó 8 fljótlega inn í félagið aftur. 12. janúar var fundur haldinn í félaginu, og lögðu kennendur hart að þeim 7 frávillingum að ganga inn aftur, en það stoðaði ekkert.

Þá voru stiftsyfirvöld á Íslandi, Þorsteinn Jónsson (síðast sýslumaður í Árnessýslu) settur stiftamtmaður í fjarveru Rosenörns og Helgi biskup Thordersen, er þá bjó í Laugarnesi. Margir piltar af Stephensensættinni voru þá í skóla, og allir mjög andvígir rektor í bindindismálinu,

og má segja, að þeir séu upphafsmenn deilunnar, en þeir voru náskyldir biskupsfrúnni og vænti rektor sér því öflugs stuðnings hjá biskupi til að halda þeim til reglusemi, þó honum þætti það heldur bregðast þegar á skyldi reyna. Helgi biskup átti fund með öllum kennurum skólans síðari hluta dags þess 14. janúar. »Lét hann þar í ljósi með átakanlegum orðum skoðun sína á málinu, en hún var á þann veg, að hann áliti það ekki einungis æskilegt, heldur blátt áfram nauðsynlegt, að allir skólapiltar héldu sér algerlega frá allri nautn áfengra drykkja, það væri að vísu ekki hægt að skylda þá pilta, sem aldrei höfðu viljað í félagið fara, að ganga í það, (þeir voru 4 sem áður er sagt, og voru allir systur- eða bróðursynir biskupsfrúarinnar), en hins vegar mætti banna þeim, sem sjálfkrafa hefðu gengið í það, að fara úr félaginu, og að það því væri full ástæða til að skipa þeim að ganga í félagið aftur«. Að endingu tók biskup innilega hluttekningu í tilfinningum kennaranna, og lofaði »með sterkum orðum og brennandi áhuga að styðja kennarana og þetta góða mál«. Að Helgi biskup hafi á þessum fundi haft mjög sterk orð um skyldu pilta til að vera í félaginn, eins og rektor segir, staðfestist af annara orðum. Þannig segir Jón Thorarensen skólapiltur[1]) í bréfi til síra Friðriks Eggerz dags. 12. marz 1850: »og sagði biskup þeim að gjöra alt sitt ítrasta til að kúga okkur aftur inn í félagið (Jón var einn þeirra 7), og hafði kveðið svo ramt að því, hvernig biskupi var til geðs, að hann hafði sagt, að skólapiltar ættu enga sannfæringu að hafa, þetta væru ómyndugir strákar«.[2])

Annar skólapiltur segir: »En biskup hafði haldið því fram, að piltarnir ættu að rekast allir, þeir ættu að hlýða og hlýða í blindni. Þessi orð biskups fréttu piltar síðar«. Þetta er þó alveg tilhæfulaust. Hið sama sagði og Steingrímur Thorsteinsson Jóhannesi kennara Sigfússyni, að

---

[1]) Síðast prestur í Saurbæjarþingum † 1895.

[2]) Lbs. 255 fol.

Helgi biskup hafi gengið mest fram í því að eggja eða skipa rektor að heimta af piltum að þeir væru í bindindi.

Piltar höfðu ákveðið fund í félaginu kl. 9 að kveldi þessa sama dags (14. jan.), og rektor hafði boðað þá 7, frávillingana, heim í hús sitt kl. 8, til þess að gera enn eina tilraun til þess að fá þá til að ganga inn í félagið aftur áður en bindindisfundurinn byrjaði, »en kl. 5 varð rektor þess vís, að piltar ætluðu að halda undirbúningsfund í salnum. Hann og Jens Sigurðsson fóru þá uppeftir og staðnæmdust fyrir framan grindurnar[1]); fundur var þá ekki enn byrjaður, og piltar, þar á meðal þeir 7, voru á reiki fram og aftur um salinn. Aðalmálsvari þessara 7 var Steingrímur Bjarnason. Hann gekk til rektors og sagði, að þeir væru fúsir að mæta á þessum fundi, ef rektor vildi tala við þá. Rektor lét hann þá skilja, að hann áliti það miður vel við eigandi, að þeir mættu á þessum fundi, og að hann vildi heldur, eins og um talað hefði verið, fá að tala við þá einslega áður; og tjáðu þeir sig líka fúsa til þess. En þá gekk til þeirra Arnljótur Ólafsson, og spurði með talsverðum þótta, hvort þeim væri ekki leyfilegt að halda fund þarna. Rektor kvaðst ekki hafa neitt á móti því, er hann og Jens kennari væru þar, þeir mættu byrja fundinn. En þá tóku þeir Arnljótur og Stefán Thorsteinsen[2]) að tala um, að fundafrelsi væru pólitísk réttindi, og hinn fyrnefndi lét það ótvírætt í ljós, að návist kennaranna væri þeim ógeðfeld. Þeir héldu þó áfram veru sinni utan grindanna, en þá hlupu piltar út úr salnum, og úr skólanum og upp að Skólavörðu og héldu þar fund, því stjörnubjart var úti og blíðalogn«. Kl. 8 um kveldið komu þó þeir 7 í hús rektors ásamt Stefáni Péturssyni (Stephensen)[3]), sem kvaðst eftir ítrekaðri áskorun biskups, en þó nauðugur, hafa gengið aftur

[1]) Í salnum var alþingi haldið frá byrjun til 1879, voru því settar grindur fyrir áheyrendur yfir þveran salinn sunnanverðan frá austri til vesturs.

[2]) sonur Jóns landlæknis, varð cand. phil., druknaði hér við land 1869.

[3]) Síðast prestur í Vatnsfirði † 1900.

í félagið. »Rektor leitaðist þá við með mjúkum orðum að fá þá 7 til að fylgja loflegu eftirdæmi Stefáns. Steingrímur hafði orð fyrir þeim, og kvaðst vona að rektor mundi ekki ætla sér að fá þá til að breyta gegn sannfæringu sinni. Rektor kvaðst ekki hafa orðið var við mikla sannfæringu hjá þeim, því sumir þeirra hefðu haft sannfæringaskifti svo að segja daglega, og lagði hann innilega að þeim að ganga í félagið aftur. En er það reyndist árangurslaust, lét hann þá vita samkvæmt skoðun biskups, að þeir piltar, sem einu sinni hefðu óneyddir í félagið gengið, yrðu skyldaðir til að vera í því, og halda bindindisheit sitt. En þegar þeir heyrðu það, neituðu þeir með frekju að hlýða þessari skipun, og þar á meðal Stefán Pétursson, og gengu síðan út«. Kl. 9 um kveldið áttu svo allir kennarar fund með piltum, mættu þeir þar allir nema einn, sem var sjúkur[1]. Á þeim fundi hafði Bjarni Sigvaldason[2] orð fyrir piltum og lýsti því yfir, að úr því að kennarar skólans ætluðu sér að neyða þá 7 til að ganga í félagið, þá segðu þeir sig allir úr því. Arnljótur Ólafsson tilfærði nánar ástæðurnar fyrir þessari ákvörðun pilta, og tjáðu þeir sig allir þeim samdóma, nema Jón Þorleifsson[3]; hann einn stóð upp og lýsti því yfir, að hann gengi ekki úr félaginu. Rektor skoraði þá á pilta að mynda nýtt félag, og lagði fram lög fyrir félagið svo hljóðandi[4]:

Bindindislög
Reykjavíkur lærða skóla.

1. grein.

Sérhver skólapiltur skal með öllu halda sér frá öllum áfengum drykkjum. Einungis má hann bergja á því víni, sem prestur útdeilir honum í altarissakramenti.

2. grein.

Verði nokkur skólapiltur brotlegur móti þeirri bind-

---

[1]) Jóhannes Halldórsson cand. theol. barnak. á Akureyri † 1904
[2]) Síðast prestur að Stað í Steingrímsfirði † 1883
[3]) prestur á Ólafsvöllum † 1860.
[4]) Eftir frumritinu með hendi rektors.

indi, sem um er getið í fyrstu grein, skal rektor, þá hann verður þess vís, áminna hann einslega; brjóti sami lærisveinn aftur, skal áminna hann í viðurvist skólans kennara. En ef hann brýtur enn í 3ja sinni, er hann rækur úr skóla.

Reykjavík, þ. 14. janúarm. 1850.

Undir skjali þessu stendur eitt nafn yzt til hægri handar »Jón Þorleifsson«. Hinir allir neituðu því við nafnakall að gangast undir lögin. Sveinbjörn rektor segist einungis hafa hvatt pilta til að ganga undir lög þessi, en Sigm. Pálsson segir fortakslaust, að hann hafi skipað piltum að gera það. Lög þessi voru eigi að eins mjög ströng, svo að það gat fljótlega valdið brottrekstri úr skóla að brjóta þau, heldur voru þau að því leyti þyngri en eldri bindindislögin, að áður máttu menn drekka öl og afbrent rauðvín, en eftir þessum lögum var algerlega bannað að neyta nokkurs áfengis. Þegar piltar að Jóni Þorleifssyni einum undanskildum, neituðu að undirskrifa lögin, lýsti rektor því yfir, »að hann og kennararnir álitu leynifundi pilta út af fyrir sig vera orsökina til þessara óheppilegu úrslita málsins, að bannaði þeim alvarlega allar samkomur, án hans leyfis og án návistar hans sjálfs eða einhvers kennaranna. En þá fengu þeir rektor og kennararnir það kalda og óþjála svar frá Arnljóti Ólafssyni: »Náttúran bannar þó slíkt ekki«. Að þessu búnu lýsti rektor yfir því, að kenslu yrði hætt þangað til útgert yrði um það, hverjir ættu að hlýða, kennarar eða piltar.

Næsta dag, 15. janúar, skýrði rektor stiftsyfivöldunum frá öllum málavöxtum, kvað þann uppreisnaranda nú ríkja í skólanum, að annaðhvort yrði að bæla hann niður með festu og einurð, eða skólinn hlyti að líða undir lok vegna óstjórnar; færði hann ýms dæmi upp á þrjósku pilta við einstaka kennara, ólæti og spell, svo sem að nýlega hefðu verið brotnar rúður fyrir 7 ríkisdali í skólanum, án þess hepnast hefði að uppgötva þá seku, því piltar héldu saman sem einn maður og framseldu eigi þá seku, en einkum og sér í lagi þá kvartaði hann yfir neitun þeirra að

hlýða skipun hans að ganga í bindindisfélagið, og kennir það »óheppilegum félagsanda« meðal pilta.

Rektor leggur það að endingu til, að kenslu sé hætt um stund, svo að piltar læri að skilja það, hverjir hafi rétt til að skipa fyrir, og hverjir eigi að hlýða, eða með öðrum orðum, hvort skólinn eigi að haldast við eða ekki. Samkvæmt þessu leggur hann og kennarar til:

1) að piltunum Arnljóti Ólafssyni, Stefáni Péturssyni (Stephensen), Stefáni Thorsteinsen, Magnúsi Blöndal[1]), Steingrími Bjarnasyni (Thorsteinsson) og Magnúsi Jónssyni frá Felli[2]), sé alveg vísað úr skóla;

2) að piltarnir Björn Pétursson[3]), Benidikt Gabriel[4]), Magnús Jónsson frá Víðimýri[5]), Þorvaldur Pétursson (Stephensen)[6]), Stefán Thorarensen[7]), Jón Jónsson frá Barði[8]), Þorvaldur Stefánsson (Stephensen)[9]) og Jón Benediktsson[10]) séu sviftir heimavist í skólanum;

3) að bæjarsveinunum Jóni Sveinssyni[11]), Magnúsi Hannessyni (Stephensen)[12]), Theodor Thorsteinsen[13]), Jóni Thorarensen, Lárusi Sveinbjörnsson, Stefáni Stephánssyni (Stephensen), Theodór Guðmundssyni[14] og Magnúsi Magnússyni (Stephensen) verði bannað að koma upp í skóla, nema í skólatímunum;

4) að hinum öllum, auðvitað að Jóni Þorleifssyni og Jó-

---

[1]) Umboðsmaður Þingeyrarklausturs † 1861.

[2]) Hann hætti síðan við lærdóm.

[3]) Hætti líka við lærdóm, var alþingismaður, og fór síðast til Ameríku og dó þar.

[4]) Fór líka úr skóla.

[5]) Síðast prestur í Laufási † 1901.

[6]) Prestur á Torfastöðum † 1860.

[7]) Prestur á Kálfatjörn † 1892.

[8]) Prestur á Stað á Reykjanesi † 1907.

[9]) Fór úr skóla, var lengi verzlunarstjóri í Reykjavík, fór til Ameríku og dó í Chicago.

[10]) Síðast prestur í Saurbæ á Hvalfjarðarströnd † 1901.

[11]) Málfræðingur og kennari † 1894.

[12]) Stud. jur. † í Khöfn 1856.

[13]) Prestaskólastúdent † 1860.

[14]) Frá Keldum, fór úr skóla.

hannesi Halldórssyni undanskildum, sé veitt hæfileg ofanígjöf, er kennararnir orðuðu, og að þeim sem nefndir eru í 2., 3. og 4. lið sé skipað að halda þau bindindislög, sem rektor hafði samið, meðan þeir séu í skóla.

»Sé þetta ekki gert, fáum vér eigi séð, að skólinn hafi tilætluð not af kenslu vorri«. Með þeim orðum klykkir bréfið út.

Daginn eftir, 16. janúar, kom Helgi biskup í hús rektors, þar sem hann og aðrir kennarar skólans sátu á ráðstefnu. »Áður en biskup lagði fram svar stiftsyfirvaldanna, undirbjó hann hugi kennaranna með því að beina athygli þeirra að tíðarandanum og umbyltingum í þjóðlífinu, hann benti á almenningsálitið, og hve mikla eftirtekt það myndi vekja, yrði hörku beitt, og hve svíða mundu hjörtu feðranna, yrði strangleika beitt. Öllum oss virtist svo, sem hinn háæruverðugi herra væri gersamlega umsnúinn frá 14. janúar«. Því næst afhenti biskup bréf stiftsyfirvaldanna dagsett sama dag, og hljóðar aðalkafli þess um þetta mál þannig:

»Jafnvel þótt stiftsyfirvöldunum hafi fallið það þungt að heyra um það athæfi, sem lærisveinar lærða skólans hafa nú um hríð gert sig seka í, og þann anda, sem virðist ríkja þeirra á meðal bæði alment, og sérstaklega að því er snertir sambúðina milli kennaranna og þeirra, svo og einkanlega um það tiltæki pilta, að segja sig allir (svo!) úr bindindisfélaginu, álítum við þó eigi alveg nægilega ástæðu til að fallast á tillögur rektors og kennaranna í bréfi í gær um að vísa nokkrum piltum úr skóla, svifta þá styrk o. s. frv. Við verðum líka að líta svo á, að eftir málavöxtum sé naumast ráðlegt að beita valdi til þess að fá þá til að ganga inn aftur í nefnt félag. Hins vegar teljum við sjálfsagt, að gæta þess vandlega, hvort beinar afleiðingar sjáist af burtför þeirra úr félaginu, og óskum við, ef svo fer, að fá skýrslu um hvert einstakt tilfelli ásamt tillögum rektors um, hvernig refsa beri fyrir slíkt brot á þeirri sjálfsögðu reglu, sem á að ríkja í lærða skólanum.

Hið sama á og við sérhvert annað brot í eða utan skóla, sem eftir eðli sínu og áliti yðar verðskuldar refsingu og viljum við því mælast til þess við yður, herra rektor, að þér á þann hátt er yður þykir við eiga, brýnið það fyrir öllum piltum, að svo framarlega sem þeir fremji nokkurt ódæði, hvort sem það stafar af drykkjuskap, eða miðar til þess af ásettu ráði að skemma skólahúsið eða muni þess, eða sýnir sig í lítilsvirðingu eða þrjósku við áminningar og skipanir kennaranna o. s. frv., þá muni slíkt athæfi óhjákvæmilega hafa í för með sér, að sá brotlegi verði rekinn úr skóla, eða missi þau hlunnindi sem honum hafa verið veitt«.

Morguninn eftir þann 17. janúar skipaði rektor að hringja til morgunbæna, en þó síðar en venja var til; allir kennarar voru þar viðstaddir og piltar. Þar hélt rektor svolátandi ræðu[1]):

Skólasveinar!

(að svo miklu leyti sem þér verðskuldið það nafn).

Hér með birtist yður, að vér nærstaddir kennarar allir í sameiningu höfum fyrir tilmæli stiftisins veitt ádrátt um að segja yður til lengur eða skemur þess tíma, sem eftir er til vorsins. Þeir á meðal yðar, sem hafa gert sig kunna að því að vera forgöngumenn þess, að gera skóla vorn að gróðurstíu ósóma og ódygða, þessir yðar forgöngumenn, sem glæpir og lagahegning mæna eftir vonaraugum, skulu nú í hinsta og seinasta sinn hafa sýnt kennurum yðar þrjósku og óhlýðni hegningarlaust. Eftir stiftisins skipun verður frá þessum degi hver yðar yfirsjón og brot móti skólareglum og kennurum samstundis orðalaust til kynna gefin, hvort sem hún heldur kemur frá einum einstökum eða frá yðar sameiginlega félagi, sem þér svo lengi hafið hreykzt af, til skapraunar þeim sem hafa viljað yður vel og til maklegrar ógæfu fyrir yðar líf. Allar

---

[1]) Eftir eigin handarriti rektors á íslenzku.

yðar samkomur bannast héðan af stranglega, og skulu ekki fram fara eftirkastalaust.

(Jón Þorleifsson var kallaður fram).

Þér kunnum vér þakkir, heiðarlegi sveinn, Jón Þorleifsson; þú einn hefir sýnt drengskap meðal margra bræðra, og ekki fárra óvandaðra. Nærstaddir kennarar gera þér hérmeð það tilboð: þú skalt búa úti í bæ, ef þú svo vilt, og skal þig ekki vanta það er vér mættum þér veita.

Lifið nú betur en áður. Vakandi augu eru yfir yður frá þessum degi. Enginn af oss kennurum skal sleppa auga af yður, að því er verða má, svo lengi sem nokkur af oss lafir hér við skólann.

Nöfn þeirra er oss þykja öðrum fremur spilt hafa skóla vorum, geymum vér oss að nefna.

Að endingu tilkynnist öllum bæjarsveinum, að enginn þeirra má láta sig sjá héðan í frá á skólanum fyrir utan þær stundir, sem boðnar eru í reglunum. Þó undantekst Gunnlögur Blöndal[1]), H. Melsted[2]), Ólafur (réttara Óli) Finsen, Þórður Tómasson[3]) og Magnús Ólafsson[4]) sem njóta sömu réttinda og hingað til.

Til umsjónarmanns við bænir og í kirkju, setjum vér Jón Jónsson eldra[5]) í stað Steingríms Bjarnasonar. Til umsjónarmanns í 3. bekk setjum vér Sigurð Jónasson[6]) auk þeirra sem áður eru þar. Allir umsjónarmenn eru skyldugir að tilkynna kennurum sérhvert brot á skólareglunum samstundis og skriflega, að svo miklu leyti því verður við komið, en ekki þurfa þeir að eyða neinum orðum við þann, er brýtur, nema til að aðvara hann.

Útidyrum skólans verður ekki lokið upp eftir kl. 10 á kvöldum fyrir neinum heimasveini.

---

[1]) síðar sýslumaður, † 1884.
[2]) Halldór Melsted var cand. phil. síðast amtsskrifari † 1895.
[3]) læknir á Akureyri † 1873.
[4]) sjálfseignarbóndi í Viðey † 1913.
[5]) síðast prestur á Hofi í Vopnafirði † 1898.
[6]) cand. philos í Kaupmannahöfn † 1908.

»Því næst sagði hann piltum að ganga nú ofan í bekki með kennurunum í kenslutímana. Þá stóð upp Arnljótur Ólafsson og kvað pilta ekki skylda að ganga nú í kenslutíma, þar ekki hefði verið hringt upp á venjulegri stund nfl. kl. 6 um morguninn (hvað að vísu var satt, því það var ekki hringt fyr en kl. 8) og þar næst væru þeir ekki undir það búnir (og þó hafði ekki verið lesið í 2 daga á undan) að skila lektiu sinni. Rektor skipaði þeim nú að fylgja kennurunum til lesturs niður í bekkina, en Arnljótur Ólafsson neitaði með frekjulegri þvermóðsku, og bráðum tóku allflestir undir með honum og hófu uppreistaróp frammi fyrir kennurunum. Vildi þá fjöldi þeirra, að fáum undanteknum, sem gengu úr, halda samkomu í þingstofunni (salnum), sem rektor í ræðu sinni þó hafði bannað, en hann vísaði þeim út úr henni[1]); gengu þeir svo út á tjörn og mela með söng og hávaða, héldu þar samkomu, gengu þaðan um allan Reykjavíkurbæ og hrópuðu »pereat« fyrir Rektor undir formensku Arnljóts Ólafssonar«.

Þetta er orðrétt tekið eftir skýrslu rektors og kennara til stiftsyfirvaldanna s. d., en í skýrslu sinni til stjórnarráðsins tekur hann það ennfremur fram sem ástæðu frá Arnljóts hendi að neita skipun rektors að ganga niður í kenslutíma, að úr því kennararnir ekki héldu skólareglurnar (láta ekki hringja í rétta tíð) væru piltar ekki heldur skyldir til að hlýða þeim, enn segir hann að Arnljót-

---

[1]) Síra Jakob Benediktsson skýrir svo frá (Nýtt Kbl. 1911 9. bl., bls. 107), að piltar hafi setið eftir uppi á salnum, og haldið þar fund, en þetta er rangminni. Það hefir verið einhver annar fundur, líklega þann 14. janúar, sem síra Jakob á við, og getur um, að hann hafi átt í stimpingum við annan pilt. Sennilega hefir sá fundur ekki verið sóttur af öllum piltum, því síra Stefán Stephensen síðast á Mosfelli, sem enn er á lífi, og man vel ýmsa atburði, man ekki eftir neinum ryskingum milli þessara pilta, (Nýtt Kbl. 1911, 18. bl., bls. 214) sem hann þó ella hefði hlotið að gera. Öll frásögn síra Jakobs ber það ljóslega með sér, að hann hefir verið farinn að tapa minni, þegar hann samdi frásögu sína. Þetta má sanna svo óhrekjanlegt er með skriflegum ummælum bæði rektors og annara, rituðum þegar eftir pereatið.

ur hafi fyrir pilta hönd neitað að hlýða, en sagt að þeir kæmu ef til vill í tíma um eftirmiðdaginn. Þegar rektor kom út á ganginn rétt áður en hann fór burtu, segist hann hafa séð tvo pilta þar sem voru hágrátandi út úr þessu.

»Þegar piltar voru þotnir út úr skólanum með söng og hávaða, sem fyr segir, fóru rektor og kennarar heim í hús hins fyrnefnda[1]), til þess að tala um atburð þenna og semja skýrslu um hann til stiftsyfirvalda, og meðan þeir sátu þar á ráðstefnu dundi »pereatið« yfir. Piltarnir komu í fylkingu (opstillede i Rader), gengu inn í garðinn og hrópuðu hvað eftir annað »pereat« fyrir rektor, fyrir utan það herbergi sem hann ásamt kennurum sat í; því næst gengu þeir á sama hátt fyrir hvert hús í bænum sem búið var í og endurtóku hið sama. Þessar götuóspektir stóðu yfir frá því kl. um 10 til kl. 12, án þess að nokkur lögreglumaður léti sjá sig til að hefta þær«. Það var ætlun pilta að gera Jens Sigurðssyni hin sömu skil, því Jens var hægri hönd rektors í öllu þessu máli, en Arnljótur Ólafsson fékk afstýrt því, eftir því sem hann sjálfur segir frá í umsókn sinni til stiftsyfirvaldanna um að mega taka stúdentspróf.

Þessi skýrsla rektors, sem hingað til hefir verið fylgt er óefað alveg rétt, þó hann væri annar málsaðili. Hann var of vandaður maður til þess að fara með rangt mál, þó honum yrði það á að reiðast heldur mikið þann 17. janúar og dagana á undan. [Framh.].

Kl. Jónsson.

---

[1]) Hann bjó í Austurstræti í húsi því, sem síðar var nefnd „Velta", nú nýtt hús beint á móti „Hotel Ísland".

Hallgrímur Pétursson.

Erindi flutt í Akureyrarkirkju 1. sunnudag í föstu 1914.

Það er óneitanlega flestra viturra manna skoðun, að dýrlingar þjóðanna séu eins konar m e s s í a s a r í minni stíl, sem komi fram á vissum tímum eins og eftir æðri fyrirhugun. Svo er og varið framkomu þess dýrlings vorrar þjóðar, sem vér Íslendingar eftir ráði biskups þessa lands eigum í dag að minnast, hvar sem guðsþjónusta er flutt á landi voru. Skal eg, sem þetta erindi flyt, geta þess, að það er ekki samið sem stólræða, heldur bjóst eg við að flytja það utan kirkju; fyrir þá sök kann ýmsum að þykja þessi þáttur fremur vera listafræðilegur en uppbyggilegur. En þá menn bið eg að athuga, að allur röklegur fróðleikur, alvarlega framsettur, e r í eðli sínu uppbyggilegur eða siðbætandi. Ef vér viljum skilja rétt dýrlinga vora, er tími til kominn, að vér lærum að skilja þá frá fleiri hlið en einni — ekki eingöngu gegnum skuggsjá skáldlegrar ímyndunar, tilbeiðslu og sögusagna, heldur í sambandi við sögu og tíð, svo og líkasta því, sem þeir hafa verið í virkileikanum, menn eins og aðrir og eins og þeir að líkindum hafa skoðað sig sjálfir. Og að Hallgrímur Pétursson hafi ekki ætíð skoðað sig fráskilinn öðrum breyskum mönnum, sýna mörg játningarorð í kvæðum hans, t. d. versið: »Gef mér Jesú að gá að því, glaskeri ber eg minn fésjóð í«, og versið: »Játning mín er sú, Jesús minn, jeg er sem þessi s p i l l v i r k i n n«, o. s. frv. Með þeirri skoðun minkar ekki dýrð guðs, heldur skilst og skýrist því betur hversu drottinn er í breyskum máttugur.

Það er sjálfsagt að viðhafa helgiblæ á orðfæri þegar það á við, en til er of sem van. Á tímum H. P. skyldi hver athöfn, svo sem kaupbréf, sáttafundir og úttektir staða byrja með bæn og ákalli heil. þrenningar, og var fagur siður meðan hugur fylgdi máli, en ísjárverður þegar hann varð vaninn tómur og hugsunarleysi. Nú aftur þykir nægja að halda helgisvipnum í kirkjunni og við kirkjulegar athafnir á heimilum. En skyldi ekki a l t lífið þurfa helgunar við? Skyldi ekki fara vel á því, að kristilegri blær fylgdi sem flestum alvörustörfum í breytni vorri, samlífi, ritum og ræðum? En hins vegar mætti vel hugsa sér, að kenningar í kirkjum fengi meiri virkileikablæ en tíðkast, fengi meiri einurðarblæ, yrðu hispurslausari, hreinskilnari, meira sannfærandi og sannfræðandi? Ef vér viljum vera vel kristnir menn, á alt vort líferni að stefna og starfa samkvæmt vilja þess æðri anda, er vér hugsum oss sem guð-í-oss, þann Immanúel, sem birtast á eins og neisti guðs og hans ríkis í voru kyni. Það er kjarni kristinnar trúar á vorum dögum. — Hallgrím Pétursson viljum vér fyrst og fremst skoða sem barn síns tíma, því svo er um öll mikilmenni; það er áreiðanlega rétt, sem hinn franski rithöfundur H. Taine fyrst lagði áherzlu á, að öll mikilmenni fæðist »í fyllingu tímans«, eða verði vöxtur og framleiðsla aldar sinnar og umhverfis. Svo hygg eg og rétt sé að skoða dýrling vorn H. P.; hann var barn eða sonur síns tíma. En var hann ekki meira, og eru ekki mestu skörungar þjóðanna meira? Eru þeir ekki eða verða líka f e ð u r síns tíma jafnframt, eða að m. k. þess tíma, sem fylgir á eftir? Hið sanna er efalaust, að með flestum mönnum, og einkum hinum mestu og gáfuðustu, fæðast s é r g á f u r, sem bæði benda fram í tímann og aftur. Í þeim sérgáfum felst eitthvað nýtt, oft framúrskarandi, einkum þar, sem gáfan nýtur fullrar leiðbeinandi fræðslu. Þennan sannleika tók Cicero merkilega vel fram löngu fyrir Krists daga, í varnarræðu sinni fyrir *Archias poeta*. Hitt er annað, og sannar einmitt sér-

gáfuna, að það er oft að mestu og frumlegustu menn eru misskildir eða þekkjast ekki fyr en framlíða stundir.

En svo vér komum að aðalefni ræðunnar, vil eg fyrst benda á ástand þjóðar vorrar á 17. öldinni, því næst bera saman H. P. og helztu samtíðarmenn hans, í þriðja lagi skulum vér íhuga skáldskap Hallgríms, einkum hans ódauðlegu píningarsálma.

I.

Á síðustu árum Guðbrandar biskups Þorlákssonar, en á öndverði hinni stórfeldu og mótsetningaríku 17. öld var það að Hallgrímur flutti með föður sínum að Hólum, og var hann þá barn að aldri. Hafði þá hinn merkilegi skörungur biskupinn stýrt Hólastól fulla hálfa öld. Þótt nú hinn ungi piltur frændi hans hafi lítils notið af honum beinlínis, þar sem biskup var örvasa orðinn, og hin gamla stjórnsemi hans væri komin í aðrar hendur, og mörgu hafi farið verið að hnigna á stólnum, mun hin námgjarni sveinn hafa snemma heyrt og skynjað, hve margar og stórfeldar breytingar höfðu gerst á Hólum ekki síður en á öllu Íslandi þá rúmu hálfu öld, er liðið hafði frá falli Jóns Arasonar fyrir að verja hinn kaþólska sið; hann hefir margt heyrt um siðaskiftin, um hið nýja konungsvald, um »stóra dóminn« og yfirréttinn, um aftöku vopnaburðarins, nýju skólana, prentverkið mikla o. fl. Alt þetta hefir grafið um sig í sál og ímyndun sveinsins, og vakið í honum ýmist stórhug og þrá, eða óró og ærslur, því það hefir verið barnsál hans meir en ófæra að melta eða ríma saman svo marga og sundurleita hluti. En hvernig var þá hagur landsmanna yfirleitt? Í mörgu lagi lakari og erfiðari en verið hafði, eða svo er víst að almenningur hugsaði í þá daga. Menning alþýðunnar hafði að vísu ávalt lítil verið, en siðaskiftin höfðu vakið nýja óró og óánægju, enda voru hin hræðilegu aldamótaharðindi þá nýlega yfir staðin. Við siðaskiftin má óhætt álykta, að hjátrú og hleypidómar alþýðu hafi aukist að mun í stað

þess að minka; þjóðin var enn í sárum, nýlega hrakin, óvör og með harðri hendi, úr skjóli hins gamla siðar og svift þeirri huggun, sem kirkjan hafði nært hana á frá því kristnin kom í landið; fæstir skildu þá enn þau gæði til hlítar eða frelsi, sem kallað var að hin nýja kenning um hreina trú og réttlætingu af henni færði í stað hins gamla; þvert á móti litu margir svo á, að alt hið gamla og góða væri komið í kaldakol með hinu útlenda valdi, að sjálfir biskupsstólarnir væru orðnir svipur hjá sjón og klaustrin svívirt og brotin; tók þó út yfir, að myndir Maríu drotningar og þjóðarinnar eigin dýrlingar — alt var brotið eða brent og þverbannað á að heita. Bera ýmsir raunakviðlingar frá þeim bágu tímum óminn af örvinglan manna, sbr. vísuna:

> Frost og kuldi kvelja þjóð,
> koma nú sjaldan árin góð;
> ekki er nærri öld svo fróð
> í guðs orði kláru
> sem var hún á villuárum.

Beztu skáld og kennimenn landsins voru margir hvorki kaþólskir né Lútherstrúar til fulls; svo var bezta andlegt skáld á dögum Guðbrandar biskups, síra Einar í Heydölum, sýna það Maríuljóð hans og söngvísan af »Stallinum Jesú Kristi« (með viðlaginu: »viður söng eg vögguna þína hræri«). Sjálfur hinn hálærði Brynjólfur biskup, er dó ári síðar en síra H. P., hafði hvorki gleymt guðsmóðurdýrkuninni né krossinum helga; má því nærri geta hve siðabótinni hafi gengið fljótt að gagntaka hjörtu alþýðunnar. Má vera, að margir hafi gert helzti mikið úr volæði þeirrar aldar, en nóg rök má færa fyrir því, að mjög víða stríddi á alþýðu manna hugsýki og sturlun innan frá, undir eins og alls konar andstreymi kom utan frá. Auk harðindanna og alls sem áður er talið, bættist við hin alræmda verzlunareinokun, er þjáði og fláði þjóð vora nær því í tvær aldir. Og loks bættist við g a l d r a f á r i ð, sem hér eins og í öðrum löndum hins nýja siðar fylgdi eins og forynja allri þeirri öld. Hinn strangi rétttrúnaður aldar-

innar var þar öldungis ekki án sakar, hvorki hvað grimdarhörku stóradómsins snertir, né ofsóknir galdramanna, því hvar því varð við komið skyldu allir, sem sekir þóttu, einkum í sifjamálum, dæmast eftir lögmáli Mósesar. Kom það af hinni föstu trú, að hvert orð og stafur hinna helgu rita væri innblásinn af guði — kenning, sem flestu illu hefir valdið .frá dögum miðaldanna, en magnaðist með siðabót Lúthers, og er enn barin inn í fólk af hinum fáfróðari trúarflokkum. Að galdratrúin yrði svo römm, var hins vegar eðlilegt, þar sem óttinn við djöfulinn og hans vélabrögð var innrættur þjóðinni án allrar hjálpar og hlífðar helgra manna, kirkjugriða eða trúar á hinn kaþólska hreinsunareld. Í hinum ægilega strangleika laganna átti stórmennið Guðbrandur biskup helzti mikinn þátt, og líklega jafnan hinu danska valdi; dugðu því hans mörgu rit og bækur miður en skyldi, þótt góðar væri, enda voru flestar þýddar og misjafnlega skildar og keyptar. Vildi biskup um fram alt þóknast stjórninni og embættisbræðrum sínum í Danmörku, og þó einkum í því, að efla hið unga og nýja helgivald biskupa og kirkju hins nýja siðar, svo og »lærdómsins«, sem áður hét clerus eða klerkastétt, en nú studdist við háskólana, og fyrst og síðast við yfirbiskupinn, landsherrann sjálfan. Öll þessi maktarvöld mynduðu páfadóm siðbótarinnar. Með rétttrúaninni fylgdi að vísu í orði kveðnu hið svo nefnda »evangeliska« frelsi, sem Lúther hafði prédikað, bygt á sjálfu guðsorði ritningarinnar, og framfylgt var af honum ungum með svo miklum guðmóði og skörungsskap, að það vakti undrun og lifandi vonir meðal allra norðlægari þjóða. En óðara en líða tók á æfi hins mikla reformators, og ný maktarvöld tóku að sér að stýra og stjórna siðabót hans, yfirgaf í langa tíma hinn rétti andi frelsis og friðar hið mikla umbótastarf, og svo fór, að vandi er að segja, hvort, eins og þá stóð á, hin endurbætta trú hrepti meiri gæði en hún slepti. Því meðal þess, sem hún slepti, má einkum telja hið rökfasta, arfgenga skipulag kristninnar, eða samanhengi sögu hennar, og þar á ofan týndust listir móður-

kirkjunnar, líknarstofnanir hennar, svo og helgiáhrif hinna ótölulegu mikilmenna og dýrlinga. Með öðrum orðum, líf og sál hinnar kaþólsku kirkju var eftir skilið.

En Lúther og hans félagar voru guðsmenn og bygðu betur en þeir vissu fyrir framtíðina. Þrátt fyrir alt rangt og ófullkomið, færði siðabótin þó ljós, mikið nýtt ljós. Hún, þessi stórkostlega andans hreyfing, gaf þjóðunum, bæði lútherskum og kaþólskum, nýtt og rýmra andrúmsloft, kveykti nýjar vonir, nýja trú, nýjan guðmóð; menn vöknuðu sem á vormorgni og sáu nýja sumarsól leiftra yfir fjöll og skóga; andans hetjur og skörungar urðu skyndilega hrifnir, fundu brennandi köllun til að syngja guði og frelsaranum nýjan söng. Jörðin var orðin dómkirkja.

„Og þá var drottins dagur,
þá dundu kirkjugöng
og himinhringur fagur
af helgum organsöng.
Um tákn ei trúin beiddi
og tákn ei þurfti sjá,
því andinn andann leiddi
í allan skilning þá“.

En þótt margt mætti telja, sem kveykti og olli siðabót Lúthers, verður því hér að sleppa, enda er oss meiri þörf að sjá galla þá, sem fylgdu hinni marglofuðu siðabót og fylgja enn, heldur en að elta venjuna og lasta hina gömlu kirkju, sem vér ekki framar þekkjum. Hitt er víst, að það sem sterkast vakti hina fyrstu siðabótarskörunga, var hið eilífa fagnaðarerindi Jesú Krists. Hvað annað vakti þá Odd Gottskálksson, sem þýddi Nýja testamentið, Gissur Einarsson, Gísla biskup Jónsson og Guðbrand Þorláksson? Og hvað vakti Hallgrím Pétursson sjálfan? En rétttrúan hans aldar var fremur ranghverfan en rétthverfan Krists sanna fagnaðarerindis — eins og sú trúarfræði kom frá hinum þýzku háskólum. Og vilji svo nokkur lýsa H. P. verður hann eins að skilja skuggahliðar hans aldar eins og hinar björtu. En til þess að sjá hinar björtu og birta þær þjóð sinni, þurfti mikinn

gáfu- og guðsmann. Og þegar vér könnumst við það, skiljum vér fyrst Hallgrím Pétursson rétt.

Öll blindni þeirrar aldar og öll trúarblindni fram á þennan dag kemur af að menn ímynda sér að öll biblían, hversu háleita hluti sem hún annars geymir, sé bókstaflega guðsorð spjaldanna milli, svo allar fjarstæður hennar margvíslegu rita eigi að ráða meiru en vit og reynsla. Hver varð afleiðing háskólaguðfræðinnar? Hún var sú, að rétttrúunarfræðin hnepti þjóðina undir ok þrenns konar ótta: ótta fyrir sjálfum guði, alföðurnum, því að hans reiði sögðu menn að brynni til neðsta helvítis. Svo kvað H. P. sjálfur:

„gegnum hold, æðar, blóð og bein
blossi guðlegrar heiftar skein“.

Annar óttinn var hræðslan fyrir árásum og valdi djöfulsins. Menn hugsuðu sér hann persónu og þó nálega alstaðar nálægan, en við þá trú nærðist aftur og magnaðist hið ógurlega aldarfár, galdratrúin. Og svo leiddi þriðji óttinn af hvortveggja hinum: óttinn fyrir dauðanum, óttinn fyrir útskúfuninni í þann eilífa eld, sem vall í ímyndun manna af biki og brennisteini!

Ef vér íhugum þetta nú, verður oss ósjálfrátt að spyrja: Hvernig gat þjóðin þolað þetta og deyja ekki af örvinglun — þolað þessar ógnir ofan á allar aðrar þjáningar? Mannkynið þolir mikið. En á ógnir og öfgar þessarar grimmu rétttrúunar hefir fátt mint mig betur en andlátssálmur Hallgríms Péturssonar. Meðan hann hafði heilsu og fulla krafta, gat hann hafið anda sinn yfir þessa martröð og haldið jafnvægi sálar sinnar, en í andlátssálmum skáldsins berst von og ótti svo áþreifanlega, að litla sálarfræðislega þekkingu þarf til að skilja, hvernig óttinn og skelfingin pínir í dauðanum sál og hjarta guðsmannsins. Vér spyrjum undrandi meðan vér lesum sálmana: »Enn ber eg andar kvein«, »Herra Jesú eg hrópa á þig« og hinn síðasta, dauðastríðssálminn: »Guð komi sjálfur nú með náð« — vér spyrjum undrandi: hvenær kemur vissan, hvenær fær hinn deyjandi guðsmaður frið og fró? Vér

verðum þess lítt varir, en vér skiljum hin djúpu áhrif aldarinnar á hina sjúku, guðivígðu sál. Meiri blóðhitastunur líkamlegs og andlegs dauðastríðs finst, að eg hygg, í engra þjóða bókmentum en vorum. Og hvað var þá orðið af hinum fagnandi sigurljóðum hinna fyrstu Jesú Krists blóðvotta? En þetta píslarvætti H. P. var ávöxtur rétttrúunar hans öfugu aldar.

II.

Vér spyrjum aftur: hvernig gátu þjóðirnar þolað þessa trúarfræði? Mannkynið þolir mikið. Segðu móðurinni, sem horfir á guðs kærleika og lífsins dásemd skína í fyrsta brosi barnsins síns, segðu henni, að afkvæmi hennar sé undir valdi djöfulsins, og hún trúir þér ekki fremur en að sólin á himninum sé svört. Segðu sakamanninum, sem á að líflátast ásamt unnustu sinni eftir blindum dómi fyrir sifjaspell, sem enginn kallar saknæm nú, seg honum, að ekkert nema blóð Jesú Krists geti frelsað þau frá guðs réttlátu reiði og eilífri útskúfun. Hann trúir þér ekki. Lífið hefir föst tök á mönnum svo lengi sem sólin brosir á himninum og einhver vonarskíma lifir í hjartanu. Eftir verstu áföllin í byrjun 17. aldarinnar hélt líf þjóðar vorrar nokkurn veginn gömlu lagi, og hvenær sem afbráði, létu menn gamm lífsgleðinnar geisa, eða tóku sér skeiðsprett með skáldi glaðværðanna í Vallanesi. Hinn gamli Adam vill líka lifa. Á dögum H. P. var og lengst af allgott árferði, ríkismenn voru ekki fáir og fróðleikur við skólana var óðum að glæðast, svo betri latínumenn hefir land vort aldrei átt en þá. Og þá tóku aftur að rísa af dái vorar fornu bókmentir, og þeirra endurvöknun að kveykja fjör og metnað vorra vitrustu og beztu manna; vaknaði svo smásaman þekking næstu landa á frægð og ágæti vorrar fornu tungu og bókfræði. Í þeirri miklu vöknun áttu þeir mestan þátt Arngrímur hinn lærði, síra Magnús Ólafsson í Laufási, og síðar biskuparnir Brynjólfur og Þorlákur, Þormóður Torfason, Stefán Ólafsson, H. P.

og margir aðrir ágætir menn. Þessi nývöknun *(renaissance)* létti stórum fargi þjóðarinnar, fargi óttans og örvinglunarinnar; og meðan Guðbrandur biskup var að þýða biblíuna og með sínu mikla þreki og snilli að leiða norður til vor hina andlegu strauma siðabótarinnar, á meðan sat hinn óþreytandi Arngrímur frændi hans við að þýða fornfræði lands vors og senda suður í löndin strauma bókmenta vorra, frægðar og tungu. Þá kom hin mikla mótsetning aldarinnar, afturhvarfið frá örvinglun og hrygðlyndi til gamans og glaðværðar.

En hverfum nú snöggvast að sögu H. P.

Um æsku hans og uppeldi höfum vér rýrar sagnir, og ekki vitum vér fyrir hver atvik hinn umkomulausi unglingur hraktist frá frændum sínum og fór utan. Skyldi hinn námgjörvi piltur hafa brotið af sér hylli hins lærða og stórláta Arngríms, er þá réði mestu fyrir stóli og skóla og hnýst heldur mikið í skjöl hans og bækur? Eða skyldi hann með gáskafullum kveðlingum hafa komið heldur nærri kaunum manna á stólnum, þótt meðal annars skynhelgi og yfirdrepsskapur bera ofurliði hina ströngu ytri guðfræði, því víst er það, að undramikil siðaspilling elti þessa öld og það því dýpri sem lögin voru strangari? Og enn vil eg bæta þeirri getgátu við, að hinn ungi H. P., sem eflaust hefir snemma bæði verið ímyndunarríkur og trúhneigður, hafi oft og einatt horft á eftir hinu örvasa stórmenni, biskupinum, og spurt sjálfan sig, hvað verða mundi þegar hans misti við, »hver mundi þá hans vopnin góð í hraustlegar hendur taka«; og þá hygg eg ekki fjarri að hugsa sér, að einhver hulin rödd hafi að sveininum hvíslað: »það skalt þú gera; þú skalt syngja trú og guðmóð stóra frænda inn í blóð og merg þjóðar þinnar!« Og þegar hann síðar var einmana í ókunnu landi og barði glóanda járnið, hafi hin sama rödd hvíslað: »Eins og neistarnir fljúga víðsvegar undan hamri þínum, svo munu gneistar brennanda trúarelds fljúga út frá munni þínum, og þú skalt kveða »heilaga glóð í freðnar þjóðir«! Æfiatriði skáldsins er engin þörf að telja hér. Þrítugur tók

hann prestsvígslu og þjónaði söfnuðum úr því við vaxandi álit og efnahag, unz líkþráin tók hann, svo hann loks varð að skila af sér sínu kæra Saurbæjarbrauði, fimm árum fyrir andlát sitt. Þetta nægir hér um hans ytri æfikjör. Hann andaðist sextugur. H. P. hefir aldrei verið mikill á lofti eða veraldarmaður, en glaðvær og jafnlyndur, svo hann mun lítið hafa breyzt hvort heldur hann átti við meðlæti að búa eða mótlæti. Glens- og keskniskáld hefir hann aldrei mátt heita, þótt sumir hafi eignað honum ýmsa kveðlinga, sem meira líkjast öðrum. En ádeiluljóð lét honum vel að yrkja; ástaljóð eru engin til eftir hann né nokkrar heimslistarvísur. Rímum hans og biblíusálmum þarf og ekki að lýsa, alt slíkt einkennir meira tízku aldarinnar en hann. Af veraldarkveðskap hans tekur kvæðið Aldarháttur öllu öðru fram af öllum hans tækifærisljóðum. Samhendur hans eru sumar hrein snild, og sömuleiðis smáljóðin: »Ungum er það allra bezt«, og »Skyldir erum við skeggkarl tveir«, svo og ungmenna bænir og söngvar, — það alt lifir enn á vörum þjóðar vorrar. Bezt skilst H. P. ef hann er borinn saman við beztu skáld samtíðar hans: síra Guðmund á Felli, síra Sigurð í Presthólum, Laufæsingana síra Magnús og síra Jón, svo og Austfirðingana og einkum þjóðskáldið síra Stefán í Vallanesi, sem frægastur varð, og hægast er að bera saman við H. P. St. Ól. virðist fátt hafa kveðið framan af æfi sinni nema keskikvæði með litlu siðlegu gildi og með litilli mannúð; er sú mótsögn mikil, að sjá slíkan urmul af ærsla- og léttúðarljóðagerð á svo alvörugefinni öld. H. P. orti aldrei flim, og gerði sjaldan gys að alþýðunni, en St. Ól. sí og æ, en aldrei um höfðingja, en þá helzt tyftaði H. P. í sínum ádeilum. St. Ól. kvað ástaljóð, og það fögur og ágæt svo að enn eru til, H. P. engin og engar reiðhestavísur. St. Ól. var skrautmenni og glæsimaður, en H. P. lét sem minst á sér bera. Síðar á æfinni gerði St. Ól. mikla bragarbót, og eru eftir hann enn yfir 100 sálmar og andleg ljóð.

Við umvendan sína kannast hann sjálfur í frumlegasta sálmi sínum: »Margt er manna bölið«.

Eg var ungur maður,
alheill, sæll og glaður,
lék við holdsins hátt — —
En er tvisvar tvenna
taldist búinn að renna
tugina æfi af:
hófst upp heilsuránið,
hvarf hið fyrra lánið,
alt sem auðnan gaf.

Vel má þeim tveimur höfuðskáldum saman líkja. Þrátt fyrir mótsetningarnar mættust í þeim tvö fegurstu og þörfustu ljós þeirrar aldar; og þótt snild H. P. væri háleitari og meiri, var glaðværð St. Ól. litlu óþarfari þjóðinni en alvara hins. Lífið er fult mótsetninga og þarf margt í bú að leggja.

Flestir lærdómsmenn á þeirri öld lögðu stund á fornfræði vora, eins og áður er sagt, og sköruðu, auk Arngríms lærða, einkum þrír lands vors prestar fram úr um daga H. P. Það voru þeir síra Magnús í Laufási, sem fyrstur reyndi að þýða Eddu, Stefán Ólafsson, sem þýddi Völuspá og H. P. sem þýddi vísur úr Ólafs konungs sögu Tryggvasonar. Og þótt öll vísindaleg þekking á fornfræði vorri væri þá í bernsku, sýna vísur þessara allra, að hin forna list lá þeim nærri, Síra Magnús, sem dó 1636, kvað þessa vísu til Frís kanslara:

„Heyrið hildar skúra
hefjendur mál stefja:
gust ber golnis yztu
gjálfur úr norðurhálfu.
Gríðar girnist veður
göfugs vinar jöfra,
lofi að hreyfa, sem lifi
lönd meðan bryddast söndum“.

Snjallari er þó vísa St. Ól., sú er hann kvað ungur meðan sveinar Brynjólfs biskups hlóðu vörðu á fornmannsleiði:

„Stóð of steindu smíði
staður fornmanns hlaðinn,
hlóðu að herrans boði
heiðið teikn yfir leiði.
Haugur var hár og fagur
hrundinn saman á grundu
en draugur dimmur og magur
drundi í björgum undir“.

En líkust fornvísum er vísa H. P. þá er hann kvaddi Gísla á Hlíðarenda og aðra vini sína:

„Hodda gengur staf studdur,
stirðfættur meðal virða,
(burði bar betri forðum)
Baldur at Gísla tjaldi.
Hann vill síðsta sinni
seðjendur hér kveðja
dýrbliks hungurs darra
dáðkunnuga runna“.

III.

Þegar vér svo virðum H. P. fyrir oss sem sálmaskáld eingöngu, megum vér sleppa öllum samburði; í þeirri grein ber hann höfuð og herðar eigi einungis yfir alla samtíðarmenn sína hérlenda, heldur öll sálmaskáld vor, sem síðan hafa lifað. Valda því hans sérstöku gáfur og guðmóður. Þótt þá og síðan hafi verið ort einstök guðrækin ljóð jafn fögur og hrífandi, hafa þau verið stutt og á stangli; er margt á milli að yrkja einn og einn ágætan sálm, og samstiltan flokk margra sálma, eins og píningarsálmar H. P. eru. Nú þótt tíminn, sem liðinn er frá miðri 17. öld, er sálmarnir voru ortir, hafi að vissu leyti haft áhrif á sálma þessa eða skoðun manna á þeim, svo stórbyltingaríkur, sem sá langi tími hefir verið, þá má fullyrða, að álit H. P. sé jafnmikið enn hjá þjóð vorri sem það var fyrir 200 árum síðan. Margir eru að vísu, eða allflestir, fallnir frá rétttrúarguðfræði 17. aldarinnar, en aðgætandi er, að trúhneigðum mönnum gerir það minna til þótt skoðanaskifti verði í trúarefnum, menn elska eins

fyrir það hina miklu andríkishöfunda. Trú er annað og meira en trúarfræði. Eins og fyrrum var sagt, að allar götur lægi til Rómaborgar, svo liggja og allir vegir sálarinnar sanna og rétta leið ef lifandi þrá eftir guði ræður ferðinni. Þannig rataði týndi sonurinn torleiðið heim til föðursins, og getur þó líkingin þess eins um trúfræði hans, sem felst í orðunum: »Eg vil taka mig til og fara heim til föður míns«. Það var nóg. Alföðurnum himneska er nóg að treysta — og honum verða menn að treysta, þótt ekki verði fyr en fokið er í öll skjól og ekkert eftir af heimsins gæðum og vísindum nema drafið svínanna. Þessa trúar- og lífsskoðun hefir og vort mikla trúarskáld gjörla þekt, þótt hann oftar fylgdi kenningarkröfum sinnar tíðar — kendi og boðaði í tíma og ótíma hina kirkjulegu sáluhjáparleið gegnum Krists fórnardauða. Fórnar- eða friðþægingartrúin stafar að vísu frá bernskutíð þjóðanna, því að mannkynið hefir jafnan ósjálfrátt fundið til síns óumræðilega skorts á þeirri hrósun, sem fyrir guði gildir. Sú trú finst og fjöldanum eðlileg og ómissandi. En hinsvegar þykir enginn efi á, að drottinn vor og meistari boðaði enga trúarfræði, heldur kendi eins og sá er vald hafði, kendi framar öllu öðru guðs eilífa faðerni og hvernig kærleikans almáttugi faðmur stendur opinn öllum hans börnum, skilyrðislaust. Þessi skilningur er mjög algengur á vorum dögum, og kalla margir hinir frægustu kennimenn hann aðal-fagnaðarerindi Jesú. Þykir nú mörgum úr vöndu að ráða, einkum þeim, sem vanir eru að festa hugann fremur við lögfesta trúarfræði en sjálfa trúna, sem allan efa sigrar. Og sönn og lifandi trú talar í sálmum H. P., hvaða trúarbúning sem orð hans eru íklædd. Fyrst og síðast talar hann til vor og vottar sitt lifandi elskusamband við endurlausnara sinn. Hann mátti vel segja með postulanum: »Eg lifi, þó ekki eg, heldur lifir Kristur í mér«.

Að svo mæltu skulum vér að endingu stuttlega virða fyrir oss píningarsálmana.

Tildrög þess að hann réðist í það stórvirki, að yrkja

sálma fyrir hvern dag föstunnar út af píningarsögu Krists — þau tildrög má hugsa að hafi verið þessi:

Hann var nú á bezta skeiði, leiddur af guðlegri forsjón úr örbirgð og umkomuleysi til þeirrar stöðu, er hann hafði óskað sér, og náð hylli og áliti beztu manna þjóðar sinnar; hví skyldi honum þá ekki hafa komið í hug — ef ekki áðurnefndir hugsjónadraumar, þá samt sú innri skylda eða köllun, að bæta og fullkomna æfistarf Guðbrandar biskups með gáfu þeirri, er hann fann að guð hafði lánað honum. Hann fann til þess, að hin mörgu góðu rit frá Hólum höfðu sinn galla: þau voru fæst frumrituð á íslenzka tungu. Úr því hefir hann gjarnan viljað bæta. Eða mun hann ekki þá í upphafi fyrirtækis síns hafa ákallað drottinn á líkan hátt og hann síðar gerði í versinu: »Gef þú að móðurmálið mitt, minn drottinn þess eg beiði, frá allri villu klárt og kvitt krossins orð þitt út breiði?« Eitt er víst: ásetningur hans hefir fyrirfram verið fastákveðinn og helgaður með bæn og fyrirhyggju — alt hvað m á l, f o r m og t ó n a v a l snerti. Því eins og Jónas Jónsson söngfræðingur hefir sýnt og sannað, hefir val tónanna eftir textum og efnisblæ þeirra verið af skáldinu grundvallað á fullri listaþekkingu þeirra tíma. Eru og lögin, engu síður en efni og orðfæri, einmitt það, sem haldið hefir sálmunum nýjum og lifandi á vörum þjóðar vorrar alt til þessa dags. Tíu ár er mælt að verkið hafi yfirstaðið, og er hann lauk því hafi hann verið hálffimtugur; fer og fjarri því að nokkur afturfara- eða vanheilsumerki finnist á sálmunum, heldur er því líkast, að höfundinum hafi vaxið ásmegin eftir því sem verkið lengdist, og það svo, að síðari tveir fimtu partar sálmanna eru berlega bezt ortir og jafnastir. Tvær aðalhliðar píningarsálmanna vil eg benda á, fyrst hina s i ð f r æ ð i l e g u, en síðan hina t r ú a r l e g u, þótt trú og siðaspeki fylgist að í öllum góðum sálmakveðskap. Að öðru leyti er ekkert hagræði að benda á nokkur sérstök einkenni á þessum sálmum, svo heilsteyptir og sjálfum sér líkir eru þeir, en þ a ð einkennir áreiðanlega sálma H. P., að hvar sem

menn hitta vers innan um annara manna sálma, bera Hallgríms af eins og gull af eiri. Hitt er og einstakt, hve hreinu og eðlilegu íslenzku máli skáldið hefir kunnað að halda sálmana út, að fáeinum orðum og hendingum undanteknum, þar sem málleysur og hvers konar smekkleysur og lýti var almenn tízka á skáldsins dögum, enda stingur sú list hans í stúf við flest annað, sem hann sjálfur orti — nema hið allra vandaðasta og frumlegasta, eins og aldarháttinn, og hinn fræga sálm: »Alt eins og blómstrið eina«. Og — það er satt — eitt er yfirleitt sem einkennir píningarsálmana, ef rétt er athugað, og það er hin óvenju-skarplega heimfærsla texta og dæma upp á daglegt líf og reynslu, enda fylgja þar með sífeld spakmæli og heilræði, svo fast og hnyttilega orðuð, að þau skorðast í minni manna. Um heimfærslulist skáldsins skal eg tilfæra nokkur dæmi úr fyrri helmingi sálmanna, þar sem þau finnast flest:

1. sálmur. Í þeim fagurblíða sálmi byrjar skáldið heimfærslu Krists pínu með þessu versi út af lofsöngnum:

Lausnarans venju lær og halt,
lofa þinn guð og dýrka skalt;
bænarlaus aldrei byrjuð sé
burtför af þínu heimili.

Í 4. s. út af svefni lærisveinanna eru hin indælu vers (8.—15.):

Mig hefur ljúfur lausnarinn, o. s. frv.

Í 5. s. út af komu óvinanna í grasgarðinn:

Verður það oft, þá varir minst,
voveifleg hætta búin finst,
ein nótt er ei til enda trygg,
að því á kvöldin sál mín hygg.

Í 6. s. um koss Júdasar:

Munnur þinn, að eg meina,
minnist við Jesúm bert,
þá hold og blóð hans hreina
hér fær þú, sál mín, snert.

Í 7. s. hin hjartnæmu tvö vers er byrja svo:

Kvöl sína Jesús kallar.
og Þú mátt þig þar við hugga.

Í 8. s. hin alkunnu vers (13.—17.) er byrja svo:

Nú stendur yfir mín náðartíð.

Í 9. s. út af flótta lærisveinanna:

Án drottins ráða er aðstoð manns
í engu minsta gildi, o. s. frv.

Í 10. s. er þetta skörulega vers:

Jesús vill að þín kenning klár
kröftug sé hrein og opinskár,
lík hvellum lúðurs hljómi, o. s. frv.

Í 11. s. þetta kjarnyrta vers:

Koleldi kveyktum jafnast, o. s. frv.

Úr 14. s. má minna á þetta vers:

Ókendum þér, þó aumur sé,
aldrei til legðu háð né spé,
þú veizt ei hvern þú hittir þar,
heldur en þessir Gyðingar.

Í þeim sálmi tekur skáldið og á drepmeini sinnar aldar:

Sá sem guðs náð og sannleikann
sér, þekkir, veit og skynja kann,
kukl og fjölkyngi kynnir sér,
Kaífas þrælum verri er.

16. s. (um iðrun Júdasar) er hin minnilegasta viðvörun í öllum sálmunum.

Í 19. s. er og þetta kröftuga aðvörunarorð:

Rannsaka sál mín, orð það ört, —

eins og versið (í 15. s.):

En þú, sem átt að vera
útvalinn drottins þjón?

Þar og víðar talar H. P. til embættisbræðra sinna.

Í 21. s. eru og mjög hjartnæmar heimfærslur.

Í 28. s. vil eg benda á versið:

Eg spyr, hvað veldur, ódygð flest, o. s. frv.

Tími og rúm meina mér að telja fleiri dæmi, svo að eg verð að sleppa mestu af spakmælum og snillyrðum

sálmanna, sem gert hafa þá að kristnum Hávamálum þessa lands.

En svo er eftir hin trúarlega hliðin, er eg nefndi, og hin skáldskaparlega. Þeirri hlið má lýsa í fám orðum. Trú skáldsins er ávalt hin sama, heit, föst og vakandi. Trú hans og andríki verður ekki aðskilið. Þó er munur sálmanna, sem fer nokkuð eftir textunum, þar eð sumir örfa meir til andríkis en aðrir; rýrir sálmar finnast hvergi í flokknum, en andríkisminstir virðast vera sálm. »Pílatus hafði prófað nú« og »Hér þá um guðs son heyrði« (20. og 26. s.). Frá sjónarmiði listar og andagiftar eru tilþrif skáldsins eða sprettir eftirtektaverðast — sprettir frá lægri stöð til hærri í meðferð textanna. Þar sést bezt listamaðurinn, sem aldrei fer þó hærra en svo, að hann svíður ekki vængina á fluginum, né lendir í ógöngum rímleysu, íburðar eða myrkurs. Er óþarfi og máske villandi, að lýsa með dæmum skáldskap H. P. og hin lýrisku tilþrif eru þess eðlis, að þau hrífa, og þá er alt fengið.

Deila má um hverjir sálmarnir séu beztir, og hverjir æðri eða óæðri, en ekki á sá samanburður við hér. Eg vil benda á hinn merkilega sálm: »Greinir Jesús um græna tréð«. Þar eins og í öðrum sálmum skýrir skáldið glögt og skýrt frá rétttrúnaði aldar sinnar, en í þessum sálmi sýnir hann í niðurlagi sálmsins einna bezt sína mildu og hjartnæmu andríkisgáfu, sem verpur guðlegum náðargeislum yfir hina hörðu trúfræði þá er hann kveður: »Visnað tré eg að vísu er«, og svo á enda sálmsins. Hvar er sá deyjandi maður, sem ekki fær hægra andlát, ef guðhræddur kennimaður syngur honum slík ljóðaljóð? Að tína dæmi eftir dæmi tæmir ekki auðlegð sálma þessara. Minnist smámennin þess, sem hugsa sig færa um nú á dögum að syngja guði og hinum upprisna »nýjan söng«. Angurblíðastir þykja mér vera sálm. 1., 12., 21., 34. og 36., en enginn með jafn miklum heilagleikablæ eins og sá 44.: »Hrópaði Jesús hátt í stað«. Þar kemur guðstrú allra þjóða og allra tíma fram eins og himinblíð

opinberun á einföldu barnamáli: »Vertu guð faðir faðir minn«, segir barnið, og svo á að biðja guð. Sálmarnir 47. »Kunningjar Kristi þá«, og 48. — hinn staki andríkissálmur »Að kvöldi Júðar frá eg færi«, hygg eg að líka hafi náð einna föstustum tökum á fólki voru, og andheitari vers en »Gegnum Jesú helgast hjarta« og »Hjartans instu æðar mínar« á víst engin þjóð. Síðasti sálmur flokksins er og með þeim fyrstu, einkum er niðurlag sálmsins líkt gagntakandi sigurljóðum eða upprisusöng, og einkum er þetta vers kemur:

Hvíli eg nú síðast huga minn,
herra Jesú, við legstað þinn;
þegar eg gæti að greftran þín
gleðst sála mín,
skelfing og ótti dauðans dvín.

»Steini harðara er hjarta það«, segir H. P., en í dag hugsar margur kennimaður þessa lands: Steini harðara er hjarta það, sem ekki kemst við af þakklætistilfinningu við guð fyrir Hallgrím Pétursson. Og steini harðara er það hjarta, sem ekki kemst við þegar þess er minst, hvað vér eigum heilagri forsjá að þakka meira en margar stærri þjóðir, því að tiltölu við fólksfjölda og ástæður framleiddi vort harða, sárpínda land á þess mestu reynsludögum fleiri frægðarmenn en nokkurt annað land oss kunnugt. Öld eða lengur var Ísland á undan hinu stórfelda ættlandi voru Noregi að fæða af sér og fóstra mikilmenni og skörunga. Og hugsa má sér, að meðan umkomulítill húsfaðir söng í fátækt sinni og skorti vers H. P.

Þurfamaður ert þú mín sál,
þiggur af drotni sérhvert mál,
fæðu þína og fóstrið alt;
fyrir það honum þakka skalt, —

þá hafi húsmóðirin verið að næra á brjósti sínu einhvern þann sveininn, er síðar varð að stórmenni, sem þeir Jón Vídalín, Skúli Magnússon eða Eggert Ólafsson.

I dag er sem eg heyri anda H. P. tala guðserindi til vorrar þjóðar og segja: »Guð og hans Kristur í yður blessi þér enn þá lengi ljóðin mín ástkæra þjóð! Eitt eiga þau að geyma, sem seint mun dauðann smakka, og það er trúarlöngun mín — leit mín og þorsti eftir lifanda guði, — án auðmjúkrar eftirþrár þýðir andríkið minna, því gáfur manna blessast ekki nema sá helgi þær, sem vér erum í, lifum og hrærumst. Fylg þeirri trúarfræði, sem tímarnir kunna að þurfa, en látið guðs hönd og anda leiða yður í sannleika. Látið hið eldra gjarnan standa meðan hjörtun elska það; það mun falla af sjálfu sér, þegar hið betra hefir nægilega rutt sér til rúms.

Megi guðs opinberun, hvaðan sem hún kemur, kenna þér, kæra þjóð, fyrir vit og reynslu, að endurfæðast og íklæðast þeim Kristi, sem skapaður er í guðs mynd og er skuggi hans veru og ljómi hans dýrðar. Skrýð þig betur og betur kærleik, sannleik og réttlæti, sem er sá kjarni kristinnar trúar, sem tíminn aldrei eyðir eða deyðir, og lær með hverri komandi öld að syngja guði nýjan söng æ innilegri, háleitari, heilagri: því

helzt mun það blessan valda
meðan guðs náð
lætur vort láð
lýði og bygðum halda".

Og svo viljum vér svara anda vors ódauðlega skáldmærings og segja:

Trúarskáld, þér titrar helg og klökk
tveggja — þriggja alda hjartans þökk!
Niðjar Íslands munu minnast þín
meðan sól á kaldan jökul sín.

Matthías Jochumsson.

Dómur Dr. Valtýs Guðmundssonar um „Hrannir“.

»De kalder Rosen smuk, fy jeg maa spytte!
Nu har jeg sat mit Mærke paa dens Blad«,

segir snigillinn í einu kvæði H. C. Andersens.

Mér datt þetta ósjálfrátt í hug er eg hafði lesið ritdóm Dr. V. G. í síðasta hefti Eimr. Hann beinist þar meðal annars að stuttri ritfregn er eg skrifaði um »Hrannir« í »Skírni«, þykir eg hafa lofað bókina um of, og þar sem eg hafi sagt að langflest kvæði Einars Benediktssonar væru auðskilin hverjum manni sem nokkurt skáldskaparvit hefir og að enginn gefi nú fóstru sinni dýrari gimsteina en E. B., þá muni hér fara líkt og í æfintýrinu um »nýju fötin keisarans«: menn muni lofa kvæðin hástöfum, þó þeir skilji þau ekki, til þess að verða ekki taldir með þeim er ekkert skáldskaparvit hafa. Ætlar Dr. V. G. nú að taka að sér hlutverk barnungans saklausa og kveða upp úr með sannleikann.

Eg varð forviða er eg las þennan ritdóm. Dr. V. G. er merkur vísindamaður, háskólakennari í íslenzkri sögu og bókmentum og þaulvanur ritdómari, sem venjulega er sanngjarn í dómum sínum. Þó hefir ritdómurinn tekist svo, að hann á sér fáa líka, nema einstöku níðgreinar sem við og við hafa verið skrifaðar um íslenzk skáldrit — og þau sum ekki af verra tæginu — af mönnum sem hafa verið að reyna að stæla dóm Jónasar Hallgrímssonar um Tistrams rímur forðum og þóttust góðir ef þeir gátu snúið út úr mæltu máli og gert sig svo heimska, að engu skáldi væri við þá talandi. Eg geri ráð fyrir að Dr. V. G. hafi ekki valið það sem honum þótti minst aðfinsluvert til að ráðast á og skal því taka lið fyrir lið það sem hann finnur að. Vona eg þá að það komi í ljós hve ósamboðinn ritdómurinn er slíkum manni sem Dr. V. G. er, og hve ómaklegur hann er í garð eins af höfuðskáldum vorum að fornu og nýju.

Dr. V. G. byrjar með því að misskilja sjálft nafnið á bókinni. Hann virðist ekki þekkja algengustu merkinguna í orðinu »hrannir«, þ. e. öldur, og lætur það tákna »skýjahrannir«. — Um »Spánarvín« gerir hann þessa athugasemd: »Þá er dansmeyjarlýsingin í »Spánarvín« (bls. 18) heldur ekki slök (þó samlíkingin sé jafnan hin sama: h a f i ð)«. Það er eins og það sé galli, að líkingunni er haldið til enda, og er Dr. V. G. þar á öðru máli en Snorri: »Þá þykkja nýgörvingar vel kveðnar, ef þat mál, er upp er tekit, haldi of alla vísu-lengd; en ef sverð er ormr kallaðr, en síðan fiskr eða vöndr eða annan veg breytt, þat kalla menn nykrat, ok þykir þat spilla«.

Einar Benediktsson kveður um svaninn:

Hans þögn er eins og hljóður hörpusláttur,
sem hugann dregur með sér fjær og fjær.
Hans flug er eins og hrynji aldýr háttur
af himins opnu bók manns sálu nær.

Um þetta segir Dr. V. G.:

»Manni verður að spyrja hvernig þ ö g n svansins geti verið lík h l j ó m i (hörpuslætti), og hvort þögn svansins sé að þessu leyti frábrugðin annari þögn, eða hvort hverskonar þögn sé lík hörpuslætti. Þá virðist heldur ekki ljóst, hvað átt er við með »himins opnu bók«. Sé átt við himinhvolfið eða festinguna með stjörnum og öðrum himintunglum, hvenær er þá sú bók »opin« og hvenær »lokuð«. Með »a l d ý r u m hætti«, er líklega átt við »sléttubönd«, því í formálanum stendur, að þau muni vera »fegursti og dýrasti háttur, sem nokkur tunga á«. En ætli þeir séu ekki fremur fáir sem hafa heyrt sléttubönd hrynja af »himins opnu bók« (festingunni) — með einfaldari orðum: rigna niður úr skýjunum«.

Þessi orð sýna vel hvernig Dr. V. G. les kvæðin, og er það sízt furða þó honum skjöplist skemtunin við lesturinn, er svo kynlegar hugsanir steðja að honum við hvert orð. En hver maður sem ekki er ósöngvinn eins og Glámur mun hafa reynt það, að þögn í fögrum söng tekur hugann öðru vísi en t. d. þögn eftir vagnaskrölt. Hugurinn heldur áfram að starfa, minnist þess sem ómaði áður eða rennir grun í hvað koma muni eftir þögnina. Skáldið á við, að þegar svanurinn þagnar, þá er eins og hugurinn sé fullur af hörpuslætti. Sá hörpusláttur er að vísu »hljóður« eins og aðrar hugsanir vorar: hljóðritinn næði honum ekki. Skyldi nokkur hafa gerst til þess að fetta fingur út í hin frægu orð Keats í »Ode to a Grecian urn«:

Heard melodies are sweet, but those unheard
Are sweeter; therefore, ye soft pipes, play on;
Not to the sensual ear, but more endear'd,
Pipe to the spirit ditties of no tone.

»Himins opnu bók« munu allir skilja sem fundið hafa mun á heiðum himni og kafþoku, og flestir munu renna grun í að fleiri »hættir« geta verið aldýrir en »sléttubönd«, sem og hitt að »hátt-ur« getur komið fram í fleiru en tónum, t. d. í hreyfingum og ljósbrigðum.

E. B. kveður um Ísland:

»Þar rís hún vor drotning, djúpsins mær,
með drifbjart men yfir göfugum hvarmi«.

Þetta reynir Dr. V. G. að gera hlægilegt með því að »men« þýði »hálsfesti« eða »hálshring«. Það mun og vera hin upphaflega merking orðsins. Skáldið hefir það hinsvegar í merkingunni »djásn« og finst mér það réttmætt, bæði vegna þess að frummerkingin hvorki er mjög vakandi í meðvitund manna nú, né virðist hafa verið það hjá forfeðrum vorum, eins og orðið »hálsmen« sýnir og margar kenningar, svo sem »men storðar« um Miðgarðsorminn, »grundarmen« og »lyngvamen« um höggorminn, »jarðarmen« o. fl. þar sem men er haft í merkingunni »hringur«, »sveigur«. Og þeg-ar Þrymr segir: »fjöld ák menja«, þá finst mér tvísýnt að það hafi alt verið »hálshringir« eða »hálsfestar«.

Margt er það sem Dr. V. G. skilur ekki. Eg neyðist víst til að skýra vísurnar sem hann þykist ekki skilja, þó fáir muni kunna mér þökk fyrir að skýra það sem öllum ætti að vera auðskilið:

Harmaleiksins síðsta svið
sagan reikul opnar;
bjarma veikum lýsir lið,
líkin bleiku vopnar.

Hvernig í ósköpunum á að skilja þetta? spyr Dr. V. G. Eg spyr: Hvernig í ósköpunum á að misskilja það? Reikul sagan opnar síðsta svið harmaleiksins. Reikul er sagan kölluð af því að sagnirnar eru á reiki. Hún opnar nú leiksviðið þar sem síðasti þáttur sorgarleiksins gerist, hún bregður veikum bjarma yfir liðið og við þetta ljós sögunnar rísa »bleiku líkin«, þ. e. þeir sem féllu þarna, hervæðast fyrir hugskotsaugum skáldsins og heyja þann hildarleik sem ríman greinir frá. Að »lýsa lið« er engin misþyrm-ing á málinu, þó Dr. V. G. haldi það. »Sól hefir fengit fjölskylt

embætti, því at hón skal lýsa allan heim ok verma«, segir »Konungsskuggsjá.

Skálar viða styrkan stað
steinum varðir byggja;
sálarhliði allmjög að
anddyr garðsins liggja.

Steinum varðir skálar byggja viðastyrkan stað. Anddyr garðsins liggja allmjög að sálarhliði. Eg veit ekki hvað þarf skýringar við af þessu. Að segja að steinum varðir skálar byggi staðinn finst mér jafnljóst og ef sagt væri að staðurinn væri gerður af skálum með grjótveggjum:

Yztu steinum flæðar frá
fleinköst þyshá gjalla.
Fyrstu beinum sveitir sjá
særða »risa« falla.

Þarf að skýra það að skáldið notar hér »bein« fyrir »beinörvar« og að hvítu mennirnir eru »risar« í augum Skrælingjanna!

Léttan, þéttan byrðing beins
bygðu þjóðir alda.
Sléttan, skvettinn otur eins
útbjó flóðið kalda.

Um þessa vísu segir Dr. V. G.: »Manni liggur við að taka undir með Jóni sál. Þorlákssyni og hrópa: Hver skilur heimskuþvætting þinn? Þú ekki sjálfur, leiruxinn«. Mikils þykir honum við þurfa og þó er vísan svo auðskilin, að broslegt er að skýra hana: Alda þjóðir (þ. e. margar kynslóðir) bygðu léttan þéttan byrðing beins (þ. e. húðkeipurinn). Eins útbjó flóðið kalda (þ. e. hafið) sléttan skvettinn otur. Húðkeipurinn var með öðrum orðum eins vel gerður frá mannanna höndum og oturinn frá náttúrunnar.

Græna landsins firna fjöll!
Fróni skína norðar,
mæna handan alhvít öll
austan Vínlands storðar.

Úr þessari fallegu vísu vill Dr. V. G. gera höfuðsynd í landafræðinni og skilur hana svo sem Grænland liggi n o r ð u r af Íslandi. Skáldið segir aðeins að Grænlands firna fjöll skíni enn norðar en Ísland, með öðrum orðum að landið nái enn lengra norður. Á því liggur áherzlan, en ekki hinu, hve langt það nær til suðurs. »Vínlands storð« er auðvitað sama sem Ameríka, og er það rétt að Grænland liggi fyrir austan Ameríku.

Hvað er »heimur styttuhljóðsins? Og hvernig er hægt að tala um »hátign loddarans« spyr Dr. V. G. er hann minnist á vísuna »Bál vors lífs og listar« (í kvæðinu »Eldur«). »Heimur styttuhljóðsins« er hinn þöguli heimur líkneskjanna. »Hljóð« þýðir meðal annars þögn: »Hljóðs biðk allar helgar kindir«, segir völvan í »Völuspá«. »Gefið hljóð!« hefir Dr. V. G. o. fl. oft sagt á fundum. — »Hátign loddarans« kannast eg vel við, er eg minnist þess, að eg þykist aldrei hafa séð meiri tignarsvip á manni en á línudansara einum meðan hann var að leika listir sínar á strengnum, svo mikil göfgi lá í valdi hans yfir hverri taug líkamans, og skáldið, sem í þessari vísu er að sýna hvernig sami eldurinn brennur í öllum greinum listanna, gleymir ekki loddaralistinni, þó hún sé minst metin, heldur minnir á að einnig hún á sína hátign, sem getur ljómað eins skært og erfðatignin í »sölum kóngsins«.

»Moldarbarmsins steindu taugar« er ein af hinum djörfu samlíkingum skáldsins. Hann sér yfirborð jarðar eins og lifandi barm, undir þeim barmi leynist taugakerfi, og að taugar jarðar séu úr steini og ekki einhverjum mýkri efnum, er ekki óeðlilegt.

Ekki skal eg þrátta mikið um erindið úr kvæðinu »Dagurinn mikli«, sem Dr. V. G. reynir að gera sér mikinn mat úr. Við vitum sjálfsagt báðir jafnmikið um það hvernig guð er vaxinn eða búinn og hvernig lífsstörfum hans er háttað, og þar sem Dr. V. G. hneykslast á höfuðfaldinum og beltinu, er bendi á að skáldið hugsi sér guð sem konu, þá finst mér það ekki meiri goðgá en ef skáldið hefði látið guð hafa harðan hatt og axlabönd eins og okkur Dr. V. G. Má og minna á það sem Jafnhárr mælti forðum: »Eigi eru ásynjurnar óhelgari ok eigi megu þær minna«. —

Með heilanum Egill hataði og unni.
Hans hróður spratt inst af þankanna brunni.

»Er nú ekki dæmalaust að segja slíkt um einhvern hinn mesta tilfinningamann og tilfinningaskáld, sem Ísland hefir átt?« spyr Dr. V. G. Ó, nei, nei. Eða heldur Dr. V. G. að hatur og ást Egils hafi verið blind tilfinning? Mér finst kvæðin hans mæla þar í gegn. Einmitt þau kvæðin þar sem tilfinning Egils kemur bezt í ljós, föðurástin í »Sonatorreki« og vináttan í »Arinbjarnarkviðu«, sýna það, að hann gerði sér ljósa grein fyrir hvað það var sem hann unni í fari sonar síns og Arinbjarnar, hann telur upp hvers hann saknar, þar sem sonurinn fórst, og eiginleikana sem honum þykir Arinbjörn ágætur fyrir. — Þeim sem hann hatar eða fyrirlítur lýsir hann í vísum sínum með vel völdum orðum er sýna

hvaða eiginleikar það voru sem vöktu þessar tilfinningar hjá honum. Lesi menn t. d. vísurnar: »Svá skyldi goð gjalda«, »Lögbrigðir hefr lagða« og »Nýtr illsögull ýtir« og gái að hvernig hann titlar óvini sína þar.

»Hrygðin lá Agli harðla á munni« skilur Dr. V. G. svo, að honum hafi verið gjarnt að tala um sorg sína, en það er rangt. Orðin þýða að réttu: »Hrygðin lá Agli harðlega, þ. e. þungt, á munni, og kemur það heim við það sem Egill kveður sjálfur í sorg sinni:

»Mjök erum tregt
tungu at hræra«.

Mótsögnina sem Dr. V. G. þykist finna í »Hér er þróttur heilans æfður« og næstu vísum á eftir, í kvæðinu Svartiskóli, get eg ekki fundið. —

Fjallstorðin unga með fegurð og unað
fangmjúk og andhrein með lífsins munað
býður þeim sjálfa sig að gjöf.

Dr. V. G. kallar það »firrur« að velja Íslandi þau orð sem eg hefi auðkent í vísunni. Fyrir skáldinu mun hafa vakað

fjarlægu hæðanna milda mynd,
svo mjúk eins og öldufaldur —

eins og hann kemst að orði í kvæðinu um Egil. Annars held eg enginn hafi t. d. álasað Steingrími fyrir að tala um »hið milda, mjúka móðurjarðar skaut« í kvæðinu »Sveitasæla«, sem vissulega bendir á margvíslegan »lífsins munað« fyrir þann sem hefir nautn af öðru en mat og drykk.

Kvöldsólin logar lárétt og hlý
í logni á Brussels hæðum.

Þetta er svo að skilja að sólin logar í lárétta stefnu að sjá, og er það rétt mál sem fáum mundi hugkvæmast að snúa út úr eins og Dr. V. G. hefir gert.

Orðin um höfuðborg Spánar:

Með forna heimsvaldsins úrætta arf
býr hún öltur er geyma þess heilögu glóð

munu allir skilja sem lesa þau með athygli.

Þá finnur Dr. V. G. að því að í rímunni sé sumstaðar ófullkomið rím. Tilvitnanirnar sýna að skáldið hefir sumstaðar ekki ætlast til að þau orð er Dr. V. G. nefnir rímuðu saman, t. d. »eplin« og »aldin«. Hann hefir ekki kveðið þær vísur eins dýrt og hinar, og ætti hvert skáld að mega ráða því sjálft, hve dýrt það vill kveða. Sumstaðar veltur hinsvegar rímið á því hvern fram-

burð lesandinn hefir, þannig myndar t. d. »sand-a« og »land-stein« rím ef sagt er land-stein, sem er jafnrétt mál og lann-stein. Þegar ýmislegur framburður er á einu og sama orði, án þess sagt verði að nokkur þeirra sé óleyfilegur, eins og t. d. »kyrr«, sem líka er ritað og borið fram »kyr« eða jafnvel »kjurr« eða »kjur«, þá finst mér skáldinu eigi að vera heimilt að nota þá myndina er fellur bezt í hvert skiftið, enda hafa skáldin á öllum öldum leyft sér þetta. E. B. hefir ekki fyrstur látið þolfallið af »hver« vera »hvörn« í rími. Matthías hefir rímað »hvörn« á móti »Björn« (í Friðþjófssögu), og Grímur Thomsen rímar »hvör« á móti »snör« í Gunnarsrímu. Og hún er dálítið barnaleg þessi trú sumra málfræðinganna á það, að sú stafsetning er þeir sjálfir hafa sé ein heilög og sáluhjálpleg.

Dr. V. G. andæfir því sem eg sagði í Skírni um íslenzkuna á kvæðum E. B. og segir: »Og sannleikurinn er sá, að fáir menn eða engir nauðga íslenzkunni og misþyrma um þessar mundir eins og einmitt E. B. Hann afbakar orðmyndir og breytir merkingu þeirra og réttri orðaskipun, eftir því sem hann þarf á að halda, til þess að geta rímað«.

Dæmin sem Dr. V. G. tekur til að réttlæta þennan áfellisdóm sinn eru auk rímsins, sem eg hefi minst á, þau er nú skal greina:

E. B. hefir haft orðið »hof« um kirkjur kristinna manna, um helli er munkar höfðu að guðshúsi, og svo kallar hann bæjarrústirnar á Bergþórshvoli »hofrústir«. »Orðið »hof« merkir aldrei annað en musteri heiðingja«, segir Dr. V. G. En að »hof« táknaði líka blátt áfram hús, sézt t. d. á Hýmiskviðu:

»Þat's til kostar,
ef koma mættið
út ýr óru
ölkjól hofi«.

Hví má eigi skáldið nota það í þeirri merkingu, og hvað er á móti því að nota þetta fagra orð um guðshús alment, þar sem textinn sýnir hvað það þýðir?

Þá eru nokkrar orðmyndir sem Dr. V. G. hneykslast á: »altar«—»öltur« fyrir »altari«—ölturu«; »fiðrilds« fyrir »fiðrildis«, »heið« fyrir »heiði«, »þrim« fyrir »þröm«, »ýmst« fyrir »ýmist«. Skal eg láta hvern og einn sjálfan um það hve mikil málspell hann telur að þessu. Hins vegar finst mér hart að banna að segja »óvins« sem kemur fyrir í fornu máli fyrir »óvinar« og »viðs« fyrir »viðar«; »viður« beygist eins og »liður«, sem stundum hefir myndina »liðs«

í eignarfalli (sjá Noreen: Altisl. u. altnorw. Grammatik, 3. útg. § 385, 2). »Ýrviður« mun vera prentvilla. »Annað veif« særir ekki mitt eyra.

Þá nefnir Dr. V. G. orð er hann telur dönskuslettur: »lak« er gamalt í málinu, »línlak« kemur t. d. fyrir í Ólafs sögu helga; »þanki«, hefir tíðkast hér á landi að minsta kosti síðan um og fyrir siðaskiftin, og Jónas Hallgrímsson hefir látið sér sæma að nota það; »sinni« er að líkindum jafngamalt og býzt eg við að lengi verði sagt »svo er margt sinnið sem skinnið«, »deyð« hafa Jón Arason, Hallgr. Pétursson, Matthías Jochumsson o. fl. o. fl. kveðið um; að »fanga« kemur fyrir þegar á 13. öld; að »búa e-ð« þekkir hvert mannsbarn, t. d. búa skip, beð, öndvegi, hús, stofu, borð, ferð, mál.

Versta misþyrmingin þykir Dr. V. G. þó það, hvernig E. B. notar þáguföllin, en þá misþyrmingu hefir málið orðið að þola alt frá dögum Edduskáldanna, því þar má finna samskonar dæmi og þau sem Dr. V. G. vítir E. B. fyrir:

Vanga stundum mjúkan mey
mansöngs bagan vermir

segir E. B.

Kómu þér ógögn
öll at hendi,
þás bræðr þínum
brjóst raufaðir,

segir í Völsungakviðu. Og hví skyldi ekki mega segja: Þetta »er mér við hæfi« eins og »þetta hæfir mér« eða »þetta er mér hæfilegt«?

Um Grænlands bygðir segir E. B.:

Háðar engum fundust fyrst
frónskum landnámsmanni.

Í Völsungakviðu hinni fornu stendur:

Nú's sagt mær
hvaðan sakar gerðusk,
hví vas á legi mér
lítt steikt etit.

Og í Vafþrúðnismálum segir um Njörð:

ok varðat hann ásum alinn.

Að »hníga e-m« í merkingunni að hníga fyrir einhverjum er og fornt mál: »eigi mon svá ramligr borgarveggr, at eigi mone falla þegar er hann veit Alexandrum nær koma, ok enir hæsto

turnar hafa nú numet honum at níga« segir Alexanders saga. Eins mun mega segja að »falla e-m«, og »þoka e-m«, enda hafa skáldin á öllum öldum fengið að hafa frjálsari hendur í bundnu máli en óbundnu.

Björninn dansar fimur, frár
firði langa, mjóa,

er rétt mál. Eins og má ganga grænar brautir, renna loft og lög, klífa þrítugan hamarinn, sundríða ána, hlaupa leiruna, eins má »dansa fjörðinn«. Líklega hefir engum nema Dr. V. G. dottið í hug að »fjörður« væri einhver dans!

Dr. V. G. ætlaði að leika barnið í æfintýri Andersens. Það hefir ekki tekist. Hann hefir gert sig að barni sem ekki sá það sem var, heldur það sem ekki var, og að barni sem ekki er búið að læra móðurmálið.

G. F.

Ritfregnir.

Lexicon poëticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. Forfattet af **Sveinbjörn Egilsson.** Forögeт og påny udgivet for Det kongelige nordiske oldskriftselskab ved **Finnur Jónsson.** 1. hæfte. København 1913. Verð: 4 kr.

Hið fræga rit snillingsins Sveinbjarnar Egilssonar, Lexicon poëticum, kom út árið 1860 á kostnað hins norræna fornfræðafjelags og er því nú rúmlega fimtugt. Með því má segja að Sveinbjörn legði hinn firsta vísindalega grundvöll undir rjettan skilning á kvæðum fornskáldanna, þó að hann ætti sjer ímsa firirrennara í þeirri grein. Síðan hefir norrænni málfræði fleigt framm; Konráð Gíslason, Jón rektor Þorkelsson o. fl. hafa sjerstaklega fengist við fornskáldakvæðin og skírt sumt í þeim rjettara enn Sveinbjörn, og bragfræði skáldakvæðanna hefur tekið miklum stakkaskiftum, einkum firir rannsóknir Sievers', enn það hefur aftur haft áhrif á kvæðaskíringar. Er því engin furða, þó að rit Sveinbjarnar sje nú í summum greinum orðið á eftir tímanum, og auk þess er það nú firir löngu orðið útselt og þau fáu eintök, sem á markaðinn koma, í háu verði. Má af þessu marka, að brín þörf hafi verið á nírri orðabók ifir skáldamálið.

Menn vissu, að Finnur Jónsson ætlaði sjer að bæta úr þessari þörf. Hann var sjálfkjörinn til þess starfa, því að enginn núlifandi manna hefur fengist eins mikið og eins vel og hann við skíringar skáldakvæða. Skírnir hefur þegar minst loflega á hið mikla útgáfurit hans »Den norsk-islandske skjaldedigtning«, sem á að ná ifir allan skáldakveðskapinn, og er þegar komið út 1. bindi í 2 deildum, sem nær til loka 12. aldar. Firr enn nokkurn varði, hefur nú hinn óþreitandi elju- og atorkumaður gefið út firsta heftið af nírri orðabók ifir skáldamálið, og hefur hann af ræktarsemi við Sveinbjörn Egilsson látið hana bera nafn hans, þó að orðabókin, eins og hún liggur firir í þessu firsta hefti, megi í rauninni heita nítt frumsamið rit. Svo miklum stakkaskiftum hefur orðabók Sveinbjarnar tekið.

Jeg hef farið allnákvæmlega ifir þetta útkomna hefti og þori að fullirða að í það er tekið alt efnið úr orðabók Sveinbjarnar, svo langt sem heftið nær, að svo miklu leiti sem það var ekki orðið

úrelt. Hins vegar hefur útgefandinn aukið við mjög miklu efni, meðfram af því að hann hefur getað notað íms kvæði og vísur, sem ekki vóru kunn, þegar Svb. samdi bók sína. Hann hefir og aukið við eiginnöfnum, sem firir koma hjá skáldunum, og er það mikill fengur. Samt sem áður er heftið talsvert stittra en tilsvarandi kafli í frumriti Sveinbjarnar; heftið er 160 bls. og endar á f y r; þar til svara í útgáfunni 1860 214 bls. Þetta kemur einkum af því að útgef. miðar allar tilvitnanir við áðurnefnt rit sitt, »Den norsk-isl. skjaldedigtning«, og sparar það honum mikið rúm í tilvitnununum. Hver sem vill hafa fult gagn af þessari níju orðabók verður því að hafa nefnt rit til hliðsjónar.

Í frumriti Sveinbjarnar eru allar þíðingar á latínu enn í þessari níju bók á dönsku. Higg jeg, að það sje til ljettis firir flesta sem nota bókina, því að nú fækkar óðum þeim, sem skilja vel latínu, og get jeg þó ekki að því gert, að jeg sakna latínunnar. Þíðingarnar eru greiðar og gagnorðar og ifirleitt rjettar og nákvæmar, þó að sumar geti verið nokkrum vafa bundnar, því að mart er það í fornum kveðskap, sem ekki hefur enn verið skírt til hlítar. Væri freistandi að nota tilefnið til að taka ímsa slíka staði til meðferðar, enn rúmið leifir það ekki í stuttri ritfregn. Ifir höfuð að tala virðist þetta hefti, sem út er komið, vera leist af hendi með hinni mestu nákvæmni og samviskusemi. Prófarkir eru vel lesnar; jeg hef ekki tekið eftir annari prentvillu enn H a l l d R a n n v. á bls. 41 b[5], sem ætti að vera H R a n n v eftir heimildaskránni aftan við heftið. Pappír og allur frágangur í besta lagi.

Jeg enda þessar línur með einlægri þökk til útgefandans firir það sem út er komið af orðabókinni, og óska þess af heilum hug, að honum megi auðnast að leiða hana til góðra likta og leggja þar með smiðshöggið á alt hið mikla og góða starf, sem hann hefur haft firir kveðskap fornskáldanna.

B. M. Ó.

Bertha S. Phillpotts: Kindred and Clan in the Middle Ages and after. A Study in the Sociology of the Teutonic Races. Cambridge 1913. Verð 10 s. 6 d.

Höfundur þessa rits, hin enska fróðleikskona Bertha S. Phillpotts, meistari að nafnbót, er mörgum Íslendingum að góðu kunn, því að hún hefir ferðast mikið hjer um land og talar og skilur tungu vora betur enn flestir útlendingar. Í bók þeirri, sem hjer ræðir um, hefur hún valið sjer hugðnæmt viðfangsefni, að skíra frá samheldi og samábirgð ættbálksins til forna og ifir höfuð að gera mönnum ljóst, hverja þíðing frændsemin hafði, eigi aðeins á Íslandi heldur og meðal annara germanskra þjóða, í Noregi, Svíþjóð, Danmörku, Norður-Þískalandi, Hollandi, Belgíu, Norður-Frakklandi og

Englandi. Bókin ber vott um mikinn lærdóm og er fróðleg að mörgu leiti, og sjerstaklega er gaman að sjá, hve lengi ættin heldur saman fram eftir öldum hjá ímsum þjóðum, t. d. Dönum og Norðurþjóðverjum. Enn þátturinn um Ísland er, að því er mjer virðist, einn stór misskilningur frá upphafi til enda.

Hingað til hefur það verið skoðun manna, að samúð og samábirgð ættbálksins hafi verið mjög sterk hjá Fornislendingum, sterkari enn hjá flestum öðrum þjóðum, og hafa menn þar stuðst við Baugatal, hin fornu lög um niðgjöldin, enn niðgjöld eru það endurgjald, sem hver maður átti löglega heimting á að fá firir frænda sinn, ef hann var veginn, hjá jafn-nánum frændum vegandans, og náði rjetturinn til þessa endurgjalds og skildan að gjalda það til 5. liðar í ættum hins vegna mans og vegandans. Baugatal er í Grágás beint framhald af Vígslóða og auðsjáanlega partur af honum eða viðauki við hann, og getur ekki leikið neinn efi á því, að Baugatal hefur verið skrásett með Vígslóða veturinn 1117—1118 af laganefndinni, sem var skipuð á alþingi 1117 og sat á Breiðabólsstað í Vesturhópi, og að það var samþikt með Vígslóða í lögrjettu á alþingi sumarið eftir (1118), sbr. orð Ara fróða sjálfs í Íslb 10. k.: »Þá var skrifaðr Vígslóði ok mart annat í lögum ok sagt upp í lögréttu of sumarit eptir, en þat líkaði öllum vel ok mælti því mangi í gegn«. Bæði efnið og hið rammforna orðfæri bendir til, að Baugatal sje eitt hið elsta í lögum vorum og líklega til vor komið nokkurn veginn óbreitt úr Úlfljótslögum, sem voru sett laust firir 930 (sbr. ritgjörðir mínar um skattbændatal og manntal í Safni t. s. Ísl. IV, 371. bls., og um silfurverð og vaðmálsverð í Skírni 1910, 6. bls.). Þessu er og höf. samþikk, og færir góð og gild rök firir, að Baugatal síni elsta og frumlegasta mind af þeim lögum, sem í gildi vóru í Noregi um niðgjöldin, enda er það eðlilegt, ef Baugatal stafar frá Úlfljótslögum, að þessi lagaþáttur sje að efni til samhljóða norskum lögum frá sama tíma, því að Íslendingar vóru þá enn Norðmenn.

Þar sem nú má telja víst, að efnið í Baugatali stafi að mestu frá Úlfljótslögum, og enn fremur, að Baugatal hafi verið skrifað upp veturinn 1117—1118 og samþikt á alþingi 1118, þá liggur nærri að álikta, að Baugatal hafi verið gildandi lög um niðgjöldin alt frá Úlfljótslögum (um 927) og til 1118 að minsta kosti.

Enn hvað segir höf.? Hún heldur, að Baugatal hafi verið orðið gjörsamlega úrelt firir löngu þegar það var skrásett og samþikt á alþingi 1118, og meira að segja: hún tekur svo djúpt í árinni, að hún telur það (á 37. bls.) »alveg óhugsandi, að nokkurn tíma hafi í reindinni verið farið eftir reglum Baugatals á Íslandi«! Jafnvel um það leiti sem Úlfljótr tók Baugatal í lög sín, telur hún Baugatal úrelt!!

Og af hverju ræður nú höf. þetta? Aðallega af því að Íslendingasögur þegja svo að segja alveg um niðgjöldin. Af því áliktar hún, að engin niðgjöld hafi verið goldin, þegar sögurnar gerðust, eða á söguöldinni (frá 930 til c. 1030).

Hjer við er nú það að athuga, að þögn er neikvætt sönnunargagn og sannar í rauninni ekki neitt. Þó að sögurnar geti ekki niðgjalda, getur vel verið, að þau hafi verið goldin firir því. Hjer má líka benda á fleiri enn eina eðlilega ástæðu firir því, að sögurnar þegja um þetta efni.

Þegar maður var veginn þurfti first og fremst að höfða mál á móti vegandanum, og er það kallað vígsök. Vígsakaraðili er first sonur hins vegna mans, frjálsborinn og arfgengur og eldri enn 16 vetra, þá, ef hann er ekki til, faðir, þar næst bræður samfeðra, þá bræður sammæðra o, s. frv. (sjá Grág. Kb. 94. kap., Sthb. 297. kap.). Konur gátu ekki farið með vígsök (Grág. Sthb. l. c.). Vígsökin miðaði að þessu þrennu: 1. að fá vegandann dæmdan sekan skógarmann, 2. að fá dæmdan »rjett« úr fje hans, 6 merkur, til handa erfingja (eða erfingjum) hins vegna, og 3. að gera upptækt fje hans, þannig að hálft fjeð fjelli til erfingja hins vegna enn hálft til fjórðungsmanna þeirra er sektarfje skildu taka að lögum (sjá Grág. Sthb. 332. kap.). Oft var sætst á vígsakir og þurfti þá auðvitað vegandinn að gjalda fje til síknu sjer auk »rjettarins« enn til sáttarinnar þurfti leifi lögrjettu. Þessar sakir gátu verið mjög fjevænlegar, einkum ef vegandinn var auðugur. Alt það fje, sem hafðist á vígsökinni, hvort sem sætst var á hana eða ekki, var kallað vígsakarbœtr eða vígsbœtr og stundum að eins bœtr[1]), og fjell til erfingja hins vegna, hvort sem þeir vóru karlar eða konur, og hver sem sök sótti.[2]). Þó er gerð sú undantekning frá þessu með »nýmæli«, að ef kona á að taka vígsbætur eða sá maður, sem ekki getur sjálfur sótt sakir sínar, þá skuli aðili vígsakar (sá sem með sök fer) eiga þriðjung fjárins, því að það hefur þótt ósanngjarnt að láta hann vinna firir gíg.

Þegar vígsökin var til likta leidd annaðhvort með dómi eða sætt (»er vígsökin er sett eða sótt« Baugatal, Grág. Kb. 202. bls.), hófst niðgjaldasökin (eða -sakirnar) eftir Baugatali. Þetta virðist og eðlilegt, því að first þurfti að sanna vígið á veganda, áður enn krafa varð gjörð á hendur ættingjum hans til niðgjalda. Þó virðist hafa mátt höfða niðgjaldasökina firri, ef dráttur varð á vígsökinni (sbr. »eða hana, ɔ: vígsökina, skyldi sœkja« Baugatal l. c.). Á Baugatali er helst svo að sjá, sem hver einstakur frændi hins vegna hafi sótt sína niðgjaldasök á hendur jafnnánum frændum vegandans. Þessum niðgjaldasökum má als ekki rugla saman við vígsökina. Þær eru höfðaðar gegn frændum veganda, enn ekki gegn veganda sjálfum eins og vígsökin, og sakaraðilar eru eigi að eins nánustu erfingjar hins vegna mans, eins og í vígsökinni, heldur allir frændur hans náskildir og fjarskildir alt til fimmmenninga. Auðsjeð er, að vígsökin er aðalmálið, því að undir úrslitum hennar

---

[1]) Þetta virðist rjettara enn það, sem V. Finsen heldur fram, að þessi orð sjeu höfð eingöngu um „rjettinn".

[2]) Grág. Kb. 95. kap.: Bœtr allar um vígsakar eigu arftökumenn o. s. frv. Skilningur höf. á þessum stað á 38. bls., að hjer sje átt við niðgjöldin, er að minni higgju mesta fjarstæða.

eru niðgjaldasakirnar komnar. Ef sá sem firir sökum er hafður í vígsökinni, er dæmdur síkn af víginu, þá er auðvitað ekkert tilkall til niðgjalda frá ættingjum hans. Ef vegandinn er auðugur maður, þá er og vígsökin miklu fjevænlegri enn niðgjaldasakirnar.

Með því nú að vígsökin er miklu veigameiri enn niðgjaldasakirnar, þá er mjög eðlilegt, að sögur vorar leggi mesta áherslu á að skíra frá henni, en sleppi að minnast á niðgjaldasakirnar, sem eru ekki nærri eins »sögulegar«. Þó kemur það firir, að sögur geta um hlutdeild frænda í bótum, t. d. Bjarnar saga Hitdælakappa, þar sem hún segir í 34. kap.: »Mýramenn tóku ok mikit fé til sátta af Þórði Kolbeinssyni þeir sem váru frændr Bjarnar«. Höf. reinir (á 24.—25. bls.) að gera sem minst úr þessu, meðal annars átelur hann, að sagan geti þess ekki, að aðrir frændur Bjarnar, sem til vóru, hafi fengið bætur[1]). Enn það verður þó ekki úr skafið, að sagan segir frá þeim frændbótum, sem Míramenn fengu. Hitt átelur höf. ekki, sem þó er í mótsögn við Baugatal, að frændurnir fá þessar bætur ekki hjá jafnánum frændum vegandans, heldur hjá veganda sjálfum, og mun jeg tala um það síðar. Njála getur og þess í 93. k., að Njáll hafi firir hönd Skarphjeðins, sem var vegandi, greitt bræðrum Þráins bæði manngjöld og bætur firir víg Þráins. Hjer svara manngjöld til vígsakarbóta, enn bætur til niðgjalda. Enn einkennilegt er, að hvorttveggja er goldið í einu firir hönd veganda til bræðra hins vegna, sem vóru sakaraðilar, og gefur sagan þó í skin, að fleiri hafi átt að fá niðgjöld enn bræður einir (»Ketill skyldi fara ok finna þá a l l a, er gjöld áttu at taka«). Í 98. k. lætur og Njála Lýting segja, áður enn hann fer að vega Höskuld Njálsson: »Þat vitu allir menn, at ek hefi við engum bótum tekit eptir Þráin mág minn«. — Lýtingr átti sistur Þráins. Námágar eru taldir með »sakaukum« í Baugatali, og eiga þeir allir saman að taka í niðgjöld 12 aura og 5 penninga vegna. Enn er einn staður (sem höf. hefir ekki tekið eftir) í Egils s. 55. kap. Þar segir, að Aðalsteinn hafi eftir víg Þórólfs afhent Agli, bróður hans, 2 kistur fullar af silfri, »skaltu færa þetta fé föður þínum; í sonargjöld sendi ek honum, en sumu fé skaltu skipta með frændum ykkrum Þórólfs, þeim er þér þykkja ágætastir; en þú skalt hér taka bróðurgjöld hjá mér, lönd eða lausa aura«. Að vísu gerist þetta í útlöndum, enn bersínilega hefur höf. hjer haft íslensk lög firir augum. Skallagrímur á að fá mest af fjenu »í sonarbætur«, og er það eðlilegt, því að hann var aðili vígsakar eftir Þórólf (Þórólfur dó sonlaus) og átti sem slíkur heimting á vígsakarbótum, og auk þess átti hann helming af mesta baugi móts við Egil. Þá á Egill að fá bróðurgjöld sjerstaklega, og loks á hann að miðla

---

[1]) Það er gjörsamlega rangt hjá höf., að Skúli Þorsteinsson væri við eftirmálið riðinn, eða að Björn væri fóstbróðir hans, alinn upp hjá Þorsteini Egilssini. Eftir sögunni er Björn um stund með *Skúla* í æsku, enn ekki föður hans Þorsteini (2. k.), og Skúli er dáinn firir löngu, þegar mælt er eftir Björn (7. k.).

fjarskildari frændum af því fje sem í kistunum var. Að konungur felur Agli fjeð til úthlutunar er eðlilegt, eftir því sem á stendur.

Enn má telja eina ástæðu til þess, að sögurnar þegja oftast nær um niðgjöldin. Á þeim tíma, sem sögurnar vóru ritaðar, um og eftir aldamótin 1200, virðist hafa verið komin sú venja á, að vígsakarbótum og niðgjöldum hafi verið steipt saman og að vígsakaraðili hafi krafist hvorstveggja í einu af veganda eða þeim sem fór með sökina firir hann, enn ekki af frændum veganda. Þetta firirkomulag var miklu handhægra og auðveldara í framkvæmdinni enn hið eldra firirkomulag. Vjer vitum, að samskonar venja komst á um innheimtu niðgjalda í Gulaþingslögum í Noregi með saktali Bjarna Marðarsonar (um 1200). Að sú venja hafi og komist á hjer, á það benda hinar háu bætur, sem goldnar eru firir víg á Sturlungaöldinni, sem væru naumast skiljanlegar, ef vígsakarbótum og niðgjöldum hefði ekki verið steipt saman. Merkileg í þessu efni er frásögn Sturlungu um bætur þær, sem Þorvarðr Þórarinson galt Sighvati Böðvarssini firir víg Þorgils skarða, bróður Sighvats (Sturl.[3] II, 307, bls.): »Þeir gerðu hálft annat hundrað hundraða fyrir víg Þorgils; skyldi niðr falla þrír tigir hundraða fyrir atför við Þorvarð ok rán ok spellvirki þau, er ger höfðu verit á Grund; var þat mælt, at hvárir skyldi gjalda sínum mönnum, sem til ynniz«. Það er auðsjeð, hvað Þorvarðr á að gjalda sínum mönnum af þeim 30 hundruðum, sem honum eru dæmd. Hann á að gjalda þeim, sem urðu firir ránum á Grund, skaðabætur. Enn hvað er það, sem Sighvatr á að gjalda sínum mönnum af þeim bótum, sem hann tekur við firir bróður sinn. Það getur ekki verið annað en niðgjöld til annara frænda Þorgils, hann ábirgist með öðrum orðum Þorvarði, að engar eftirkröfur skuli koma frá þeim. Af þessu virðist ljóst: 1. að vígsakarbótum og niðgjöldum er slengt saman í eina upphæð, og er hún kölluð »vígsbætur« síðar á s. st. 2. að vegandi greiðir hvorttveggja, og 3. að sakaraðili tekur á móti hvorutveggju og tekur að sjer að úthluta niðgjöldunum til frænda hins vegna.

Enn ef þessi venja var komin á um það leiti, sem sögurnar vóru skrifaðar, þá er það mjög eðlilegt, að söguhöfundarnir geti lítt niðgjaldanna sjerstaklega, með því að þau vóru sótt með vígsökinni á þeirra dögum. Það rjettarástand, sem söguritarinn átti sjálfur við að búa, hefur ósjálfrátt haft áhrif á lísing hans á löngu horfnum tímum. Af sömu ástæðu stafar og það, að Bjarnar s. Hitd. lætur veganda greiða Míramönnum niðgjöld og Njála lætur föður veganda greiða niðgjöld bræðrum Þráins. Ifir höfuð að tala er ekki mikið að marka vitnisburð svo ungra rita um þetta efni og sagnfræðileg fjarstæða að taka hann fram ifir vitnisburð hinna fornu laga, sem vóru skráð alt að því heilli öld á undan sögunum. Merkilegt er, að Helga kviða Hundingsbana hin firri, 11. og 12. er., virðist gera sama mun á bótum (þ. e. vígsakarbótum) og niðgjöldum (sem kviðan nefnir »nefgjöld«), eins og íslensk lög gera.

Höfundurinn blandar alstaðar saman manngjöldum og

niðgjöldum, sem jeg higg vera alveg rangt, og leifi jeg mjer að vísa um það til ritgjörðar minnar um hina fornu íslensku alin í Árb. Fornleifafjel. 1910, 18.—20. bls. Manngjöld eru sama sem vígsakarbætur, þegar sætst er á málið, og eru talin »hundrað silfrs« firir óbreittan mann. Orðið kemur ekki firir í Grágás, heldur að eins í sögum. Í viðauka aftan við bókina reinir höf. að sanna, að »hundrað silfrs« sje = hundrað aurar silfurs, enn ekki = 100 silfurmetnar álnir (= 20 aurar silfurs), eins og jeg hef haldið fram. Höf. gengur þar alveg fram hjá sumum af hinum helstu röksemdum firir skoðun minni og helsta ástæða hennar á móti henni er sú, að ef hundrað silfurs er jafnt 20 aurum silfurs, þá sje manngjöldin á landnámsöldinni, þegar dírleikshlutfall silfurs og vaðmála stóð á jöfnu, ekki hærri enn 20 aurar vaðmála eða meira enn helmingi minni enn »rjetturinn«. Enn hvaða vissu hefur höf. firir því, að sú venja hafi verið komin á í landnámstíð að telja manngjöldin hundrað silfurs firir óbreittan mann? Nei, sú venja er vafalaust miklu ingri, líkt og sjálft verðnafnið hundrað silfrs, sem aldrei kemur firir í lögunum.

Mart fleira er að athuga við kaflann um Ísland í þessari bók, ef rúm leifði, og verður ef til vill tækifæri til að minnast á það síðar. **B. M. Ó.**

Einar Hjörleifsson: Frá ýmsum hliðum. Reykjavík 1913.
Einar Hjörleifsson: Lénharður fógeti. Reykjavík 1913.

Það er einkennilegt um Einar Hjörleifsson, hve vel hann eldist og endist. Það er sem fyrst komi skriður á skáldskap hans, er hann nær fimtugu eða þar um bil. Áður bárust frá honum smásögur á stangli með ára millibili. En 1908, þá er hann skortir einn vetur á fimtugt, komu tvær bækur út eftir hann, og síðan má kalla, að hver bókin hafi rekið aðra. Þetta stafar ef til vill af því, að nú fyrst hefir honum hlotnast gott næði við skáldskapinn. Eg get og, að það valdi nokkru um andlega þolgæði hans og framþróun, að hann er allmikill hugrenningamaður. Þótt menn kunni að greina á um verðmæti andatrúarrita hans og andatrúartilrauna, sýnir sú starfsemi hans, að honum er þörf á að skýra fyrir sér, með einhverju móti, sum myrkustu rök og rúnir mannsandans og tilverunnar.

En það er líka einkennilegt, að það sem honum, svo mjög hugsandi manni, lætur — eða hefir látið til þessa — bezt að lýsa og blása í lífsanda skáldlegrar skaparagáfu, er ekki margþætt sálar- og hugrenningalíf, sem ofið er úr margs konar öflum og andstæðum. Þetta sést glögt á því ytra, á því hvaða stöður og hvers konar menning honum tekst bezt að sýna og mála í skáldskap sín-

um. Það leikur varla vafi á, að sveitalíf er óbrotnara en kaupstaðarlíf, ekki sízt Reykjavíkurlífið, þar sem störf og stéttir og lífskjör mannanna eru miklu fjölbreyttari en fram til fjalla vorra og dala. Eg hygg, að flestir verði ásáttir um það, að Reykjavíkursögur hans standi ekki sveitasögum hans á sporði í skáldlegri list, og er þó margt vel um sumar Reykjavíkurlýsingar hans, einkum í »Gulli«. Hann kallaði eitt smásögusafn sitt »Smælingja«, enda var það sagt í ritdómi um þá bók, að hann væri skáld smælingjanna, og var það vel mælt. Margar þær frásögur og mannlýsingar, er honum hafa bezt heppnast og læst hafa sig fastast í hug og hjörtu lesenda hans, herma frá æfi og örlögum andlegra og alómentaðra smælingja, sem eru, að kalla, ósnortnir af allri menning samtíðar sinnar. Flestar söguhetjur hans, bæði konur og karlar, þroskaðar og óþroskaðar, eru og að því leyti smælingjar, að viljarnir eru óstyrkir og láta undan síga, slaka, er reynir á trúfesti þeirra við það, sem þeim er bezt gefið og dýrmætast. Það er dimt og lágt undir loft í hugum þeirra. Það þarf ekki annað en minna á Sigvalda í »Brúnni«, Imbu vatnskerlingu í Ofurefli, sem er sú söguhetjan í þeirri bók, er mótuð er með mestu lífi og einstaklingseinkennum. Hann er skáld óblandinna manna í andlegri, en ekki siðferðislegri, merkingu. En það er líka aðdáunarvert, hve vel hann kann skapi þessa fólks og hve snildarlega honum takast lýsingarnar á því. Fyrst er þess að geta, að hann er gagnkunnugur allri úthverfu á lífi íslenzkra sveitamanna, húsakynnum, klæðnaði og störfum. Þó dettur manni stundum í hug, að hann viti betur deili á sveitalífi, eins og það var fyrir 30 árum, heldur en það er nú, enda gerist ein smásagan fyrir svo löngum tíma. Og hann veit ekki síður skyn á innra lífi þess, sem áður er getið. Og hann er jafnfróður um allar stéttir. Hann veit um vinnukonurnar, raunir þeirra og deilur sín á milli og við heimilisfólkið. Hann smýgur sem köttur gegnum mjóa veggjarholu inn í hugi húsfrúnna og nær þar í smásmuglegustu áhyggjuefni, sem barnaskapur þeirra og mentunarleysi hefir látið ná tökum á þeim og ljósta þær raunum og gremju. Eg get ekki stilt mig um að minna hér á konurnar, sem vonuðu, að »bölvað ekki sins ílátaleysið« yrði ekki eins bagalegt í Vesturheimi og hér heima. Og hann þekkir bændurna, ráðríki þeirra, íhaldssemi, hrottaskap, þráa og skilningsleysi á öðrum mönnum, og það jafnvel nánustu vandamönnum þeirra. Það leynir sér hvergi, að hann er veruleiksskáld. Og það sannast á honum, sem andstæðingar þessarar listastefnu hafa fundið henni til foráttu, að hann lítur dökkum augum á lífið, og að lýsingar hans bera merki þess.

En það er eitt atriði, sem er bæði göfugt og stórvaxið í þessum sögum hans, og það er samúð hans með smælingjunum og olnbogabörnum örlaganna. Hann sér og skilur og sýnir oss af skáldlegri list, að geð þessara aumingja og fáráðlinga eru »lítilla sanda, lítilla sæva« eins og Hávamál komast að orði. En hann sér og sýnir meira. Þeir eiga bágt. Þeir fara alls á mis og hlutskifti þeirra eru þjáningar einar og óhamingja. »Mér hefir aldrei

lagst neitt til«, segir ein söguhetja hans, er hún er að dauða komin. Og hann hefir glögt auga á þeim ójöfnuði, sem ríkir í mannlegu félagi. Hér kemur það aftur í ljós, hve trútt hann fylgir raunsæisstefnunni. Flestir rithöfundar, þeir er um það efni hafa ritað, játa, að fegursti þátturinn í fari þeirrar stefnu sé samúð hennar með þeim, er guðir og menn og gæfa hafa snúið bakinu við, og að hún vinni óbeinlínis — með sannsögulegum lýsingum — gegn ranglæti því, er þjóðfélagið beitir þessa menn, sem verða að neyta matar síns í svo miklum sveita síns andlits.

Skáldið fyrirlítur ekki þessa andlegu fátæklinga, er hann sýnir oss. Hann skilur sársauka þeirra og kvalir. Hann hæðir þá ekki, en hann getur oft og einatt ekki varist að brosa að þeim. Það er þetta samúðar- og góðmenskubros höf. að allri einfeldninni, smámunaseminni og barnaskapnum, sem fegrar og prýðir sögur hans.

Í þessum nýútkomnu bókum hans sjást sömu einkennin. Enn nær hann beztum listatökum á sveitalífinu og óblönduðum og óþroskuðum sálum. Fyrsta sagan »Á vegamótum« minnir á Ofurefli, og er margt vel um hana. Hún segir frá mentuðum presti, gæddum góðvild og sannleiksást, en hann brestur styrkan og einbeittan vilja, sem mörg önnur systkin hans, söguhetjur skáldsins. Skáldið lætur prestinn sjálfan í viðræðu við konu sína lýsa vel efasemdum sínum, ráðþrotum og kjarkleysi. »Þegar bækurnar einar eru fyrir framan okkur, þá eru allar götur greiðfærar«, segir hann. — »En þegar út í lífið kemur, verða göturnar svo margar og vandi að greina þær hver frá annari . . . Og á menn eins og mig dettur oft myrkrið, áður en okkur varir, myrkur efans og ráðaleysisins«. En mér finst þó viðtal hans og orðræður stundum bresta líf og auðkenni talaðs máls. Höf. lætur betur að líkja eftir samræður ómentaðs en mentaðs fólks. Merkingar- og efnismikil er lýsingin á kríunum í þessari sögu. Þótt sveitasögurnar í »Frá ýmsum hliðum« hljóði ekki um eins veigamikið efni og »Á vegamótum«, bera þær af henni í skáldlegri íþrótt. Miklar ágætissögur eru þær »Marjas« og »Vistaskifti«! Í »Vistaskiftum« birtist sem í eldri smásögum hans af sama tægi djúpsett samúð höf. með hrjáðum og hröktum vesalingum og skarpur skilningur á kjörum þeirra, bágindum og raunum. Er slík samúð áreiðanlega eitt þess, sem mest er í heimi. Afbragðsverk skáldlegrar listar er »Marjas«. Efnið er að vísu ekki mikilvægt, en höf. fer með það af frábærri snild. Allur búningurinn fer efninu svo vel, líðast dásamlega vel utan um allan vöxt þess og skapnað. Hvert orð, hver setning í sögunni er laugað og liðkað hæglátri kýmni og fíngerðu brosi höf., og það á svo vel við í þessari lýsing á barnslegum hégóma, skringilegum raunum og furðulega smávöxnum áhyggjuefnum lítt þroskaðra sálna. Og málið er ramíslenzkt sveitamál, svo að það má hiklaust jafna því við það, sem bezt hefir verið ritað í Þjóðsögum Jóns Árnasonar.

Í seinasta skáldskap hans, í leikritinu »Lénharði fógeta« og seinustu sögunni og æfintýrinu kennir nokkurrar nýbreytni, bæði að

gerð og efnisvali. Hér leggur höf. fyrsta sinni, svo að eg viti til, gerva hönd á leikritasmíð. Og það er nýjung í skáldskap hans, að hann kýs sér stjórnmálabaráttu úr sögu landsins að yrkisefni (í Lénharði). Í »Brúnni« hefir hann að vísu lýst hreppa- og héraðapólitík. Og loks má telja þriðju nýjungina, að meiri röskleikur, karlmenska, vilji og hugsæi horfa við oss úr þessum ritsmíðum en úr eldri sögunum.

Höf. virðist ekki láta leikritasmíð eins vel og sagnagerð. Fyrsti þátturinn fær t. d. lítt á tilfinningar lesendanna. Og þegar ritið snertir oss, virðast mér tilfinningar og handabragð ljóðskáldsins hrífa oss, en síður kraftur, íþrótt og handtök leikritaskáldsins. Það er munur á afli þess á sjónsviði og t. d. Fjalla-Eyvindi. Og annað er einkennilegt: Svo fimlega sem höf. leikur sér oft að hversdagsmálinu, bregðast honum nú oft sundtökin þar. Margar samræður, einkum í 1. þætti, eru þjóðsýnilega ritaðar, en ekki mæltar af munni fram. Sum viðtölin þar, t. d. ástarræður Eysteins, minna mjög á blaðamanninn Einar Hjörleifsson. Málið er að vísu vel íslenzkt, sem títt er hjá þessum góðkunna höf., en Eysteinn í Mörk og Torfi í Klofa hafa trauðla talað eins og þeir gera í Lénharði. Yfirleitt sjáum vér lítið af þeim tímum, sem það á að gerast á. En alt fyrir þetta er ritið hið merkilegasta. Frá því leggur fölskvalausa hlýju til lands vors og þjóðar. Og samtíð vor, stjórnmálabarátta hennar, ástand og andi speglast í því. Skáldið sér vora tíma í sögu horfinna kynslóða og alda. Þetta leikrit á erindi til Íslendinga. Skáldið lætur Torfa í Klofa segja: »Nú taka allir Íslendingar höndum saman«. Þar virðist sem skáldið ráði löndum sínum heilræði um, hvernig þeir skuli fara að í viðureign sinni við útlent vald, sem þeir enn eiga í höggi við. Og hér trúir hann meira á þjóðina en í »Brúnni«. »Andinn er enn hinn sami í Íslendingum«, lætur hann Torfa i Klofa segja. — — »Þjóð, sem á að feðrum og mæðrum Bjarna frá Hellum og Ingiríði frá Hvammi og þeirra líka, henni er óhætt að treysta«, bætir hann við. Eysteinn er hugrakkasta karlmenni. Þótt landráðabrigzlin slettist upp um hann allan, brestur hann hvorki ættjarðarást né þjóðlega lund. Missýnist mér, er mér virðist sem skáldið áminni þar landa sína að spara sér brigzl um landráð og föðurlandssvik? En það auðkennir skáldið, að bezt hefir honum hepnast Freysteinn, Kotstrandarkvikindið, þessi lítilsigldi mannræfill, sem ekkert er nema smásmugleg síngirnin og matarhyggjan og vantar gersamlega alla sómatilfinning. Öll orð hans og ummæli sprikla og iða af lifandi lífi og bera á sér svip og einkenni þess, er þau talar, og því þykir manni þessi leikhetja bæði trúleg og eðlileg.

Það sannast, að bókmentasöguhöfundar seinni tíma þreyta einhvern tíma getspeki sína á að finna, hvort afskifti skáldsins af stjórnmálabaráttu vorri og skoðanir hans á þeim speglist ekki í »Lénharði«.

Anderson er skemtilegasta saga. Söguhetjan er ný manntegund í skáldskap höf. Það er bifreiðarbragur á honum. Hann kemur

og sér og sigrar í einni svipan þingmanninn og konuna. En sigurinn verður honum helzti auðunninn, því að skáldið gerir andstæðing hans svo veikan á svellinu. Það má deila um, hvort sagan sé sennileg eða ekki. En menn skyldu varast miklar staðhæfingar í þeim efnum. Lífið er auðugt og fjölbreytilegt sem svipur himins eða litir sumra íslenzkra fjalla, fjölmargt hugsanlegt, bæði örlög, atvik og leiðir að settu marki.

Æfintýrið »Óskin« sýnir, hve glögt auga skáldið hefir nú á mikilvægi viljans, og er það í ágætu samræmi við eina nýbreytnina í þessum síðustu ritum, sem sjá má af því, er að framan er ritað. »Þeim, sem þykir gaman að áreynslunni, verður jarðlífið að himnaríki«, segir Gabríel höfuðengill. Þeir verða »meira en höfuðenglarnir«. »Það er þeim líka öllum ætlað að verða«, kveður við rödd »ofan úr háhvelfingum himnanna«. Yfir slíkri trú á framfarir mannanna hvílir fagurt heiði, giftusamlegt, frítt og ljómandi.

Höf. er enn sem fyr raunsæisskáld. En bjarmi bjartra hugsjóna leikur nú yfir lýsingum hans og myndum af mannlegu lífi. Raunsæi og hugsæi fara nú saman í ritum þessa gáfaða góðskálds vors.

Sigurður Guðmundsson.

Jón Trausti: Sögur frá Skaftáreldi II.

Þó að Jón Trausti sé ennþá ungur maður, er hann þegar orðinn afkastamestur íslenzkra söguskálda. Sjálfsagt er hann helzt til afkastamikill. 1906 kom fyrsta skáldsaga hans út, síðan hefir hver bókin rekið aðra frá hans hendi, nú munu liggja eftir hann 11 skáldsagnabindi samtals. Og þó hefur hann orðið að hafa skáldsagnagerðina í hjáverkum.

Það væri engin furða, þó að nokkur smíðalýti fyndust á svo miklu verki. Og því er ekki heldur að leyna, að þau eru ekki allfá. Jón Trausti er óvandvirkur maður á mál og stíl, hann lætur sig sýnilega altof litlu skifta, hvernig orðum er hagað, ef hann aðeins getur gert sig skiljanlegan. Honum hættir og við að taka upp í frásögn sína margt það, sem söguefninu er óviðkomandi og vel hefði mátt kyrt liggja. Og ýmislegt fleira mætti að sögum hans finna.

En þó mun engum skynbærum manni dyljast, að bókmenntum vorum hefir verið stórkostlegur gróði að skáldsögum hans. Eftirtektargáfa hans er alveg óvenjuleg. Hann getur t. d. með örfáum orðum lýst útliti manna svo vel, að lesandinn þykist sjá þá með eigin augum. Og ekki aðeins útliti manna. Það er óhætt að segja að hann þekkir hvern krók og kima í sál Ólafs sauðamanns, Egils hreppstjóra eða unga prestsins í »Borgum«. Honum hefir og tekist það, sem engu íslenzku skáldi hefir hepnast, að lýsa heilu bygð-

arlagi svo, að lesandinn þykist þekkja þar nálega hvern mann og hverja bæjarleið. Það hefir hann gert í Heiðarbýlissögunum. Einar Hjörleifsson hefir í sögunum Ofurefli og Gull reynt að gera ámóta lýsing af Reykjavík, en í þeim bókum kannast maður tæpast við einn einasta götuspotta í Reykjavík, þó að þær bækur annars hafi margt til síns ágætis. Jón Trausti veit, þegar bezt liggur á honum, hvaða tökum hann á að taka lesandann til þess að hann sjái það, sem hann vill að hann sjái. Lýsing hans á samtali Þorgeirs kaupmanns og Einars í Bælinu, þegar Þorgeir er að ginna Einar til að kveikja í, er sjálfsagt eitt hið mesta meistaraverk í íslenzkum bókmentum. Og finst ekki flestum, sem hafa lesið hina snildarlegu smásögu »Þegar eg var á fregátunni«, að þeir sjálfir hafi siglt með Hrólfi gamla yfir flóann og tekið brimlendinguna með honum?

Fyrst framan af lýsti Jón Trausti samtíð sinni. Í tveimur síðustu bókum sínum hefir hann tekið sér fyrir hendur að lýsa liðnum tímum og liðinni kynslóð. En flestum hefir orðið hált á þeirri skáldsagnaritun, enda eru þar mörg vandhæfi á, því að höfundurinn á að vera skáld og ekki skáld, sagnaritari og ekki sagnaritari. Og þess er ekki að dyljast, að æskilegast mundi að Jón Trausti héldi áfram að lýsa samtíð sinni, ef nokkuð má marka af þessari fyrstu tilraun hans um sögulegan sagnaskáldskap.

Í fyrra bindinu af sögum frá Skaftáreldum voru þó mörg ágæt tilþrif. Lýsingarnar á ferðinni yfir Mýrdalssand og eldmessu síra Jóns Steingrímssonar eru prýðilega gerðar. En það kom þegar í ljós í því bindi, að höf. hefir ekki þann sjaldgæfa hæfileika, að geta vakið upp dauða kynslóð, svo að hún birtist lesandanum með litum og líkjum, einmitt með þeim einkennum, sem hún átti ein og gengið hafa til moldar með henni. Og þó hafði höf. heimildarit við að styðjast, sem gefur manni óvenjulega innsýn í hug og hjarta þeirrar aldar.

En í seinna bindinu hefir þó algerlega farið út um þúfur fyrir höfundinum. Undirtitillinn er: »Sigur lífsins«. Höf. hefir sennilega einhvern tíma ætlað að lýsa hinu mikla kraftaverki kyns vors, viðreisninni eftir Skaftáreldana og Móðuharðindin. Það er eitt hið stórkostlegasta viðfangsefni, sem íslenzkt þjóðskáld getur valið sér, að semja hetjuljóð um það furðulega afrek, um kynjamátt þeirrar þjóðar, sem stóð af sér allar þær hörmungar. En höf. hefir því miður alveg gleymt yrkisefninu. Maður verður í bókinni tæpast var við »sigur lífsins« yfir hörmungunum. Í stað þess hefir hann valið sér annað yrkisefni og verið harla óheppinn um valið. Hann hefir sem sé tekið sér fyrir hendur að segja upp aftur kafla úr æfisögu manns, sem sjálfur hefir ritað bók um æfi sína af mikilli snild. Það er engin furða, þó að Jóni Trausta hafi orðið þetta ofraun. Æfisögur manna ritaðar af sjálfum þeim eru oft hin lærdómsríkustu og merkilegustu rit. Æfisaga síra Jóns Steingrímssonar er sjálfsagt eitt hið merkilegasta rit í bókmentum vorum. Síra Jón skrifaði hana til þess að stytta sér stundir í

mæðu sinni og veikindum. Hann virðist aðallega hafa ætlað börnum sínum bókina, skrifaði hana sér hvorki til lofs né frægðar, og segir stórt og smátt um sjálfan sig með þeirri einföldu sannleiksást og hreinskilni, sem aðeins miklum mönnum er léð. Síra Jón hefir verið fágætur maður, sterkur og einfaldur, sannur sveitarhöfðingi og sannur prestur, — »guðshetja« í fornum stíl. Það hefir auðvitað orðið Jóni Trausta ofurefli, að ætla sér að skálda upp sögu þessa manns. Þar sem síra Jón er fáorður og fastorður í frásögn, teygir Jón Trausti lopann með hinu mesta marglæti. Hann lýsir ástamálum síra Jóns og Ingibjargar Ólafsdóttur og er þó meira en óvíst, að síra Jón hafi nokkurn tíma rent hug í þá átt. Ef einhver hefði skrifað þetta um síra Jón lifandi, mundi hann að öllum líkindum hafa reynst þeim manni bænheitur. En á nú ekki dauður maður að hafa sama rétt á sér sem lifandi maður eða jafnvel meiri, þar sem hann getur ekki borið hönd fyrir höfuð sér? Þeir sem vilja kynna sér meðferð Jóns Trausta á æfisögu síra Jóns ættu að bera saman frásagnir þeirra beggja um bónorðsförina vestur að Setbergi. Síra Jón lýsir því ferðalagi með svo hjartanlegri hreinskilni að maður verður alveg hissa á því, að Jón Trausti skyldi láta sér til hugar koma að fara að lýsa því á ný. Síra Jón þarf sjálfur að segja frá vonbrigðum sínum — fastheldni sinni við bónorðið, svörum stúlkunnar, »brennivínshýrgununni« o. s. frv. — það getur enginn núlifandi maður gert eins vel.

En þar að auki má margt annað að sögunni finna. Sagan hefir engan 18. aldar blæ. Það væri t. d. gaman að heyra höf. færa fram líkur fyrir því, að nokkur alþýðumaður á Íslandi á 18. öld hafi hugsað og talað eins og Gísli á Geirlandi. Eða hvernig stendur á því, að höf. lætur Ólaf Pálsson skrifa unnustu sinni bréf, eins og guðfræðisstúdent við háskólann mundi skrifa nú. 18. aldar maður skrifaði sinni »ehruvirdandi, dygðum prýddu« unnustu á alt aðra leið. Bréfastíl 18. aldarinnar hefði höf. þó átt að vera auðvelt að stæla. —

Þeir sem hafa lesið fyrri skáldsögur Jóns Trausta með ánægju og þess vegna hafa opnað hverja nýja frá honum með eftirvæntingu, mundu óska, að hann hefði aldrei skrifað þessa bók. En þeir eru líka sannfærðir um, að hann eigi ennþá eftir margt óskrifað, sem skari fram úr því, sem hann hingað til hefir bezt gert.

Árni Pálsson.

Isak Collijn: Två blad af det förlorade **Breviarium Nidarosiense, Hólar 1534**. Sjerprent úr: Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, Årg. I (1914): 1.

Grein þessi skírir frá mjög svo merkilegum fundi, sem C. M. Stenbock greifi fann firir nokkru í bandi á pappírshandritinu nr.

6,4⁰ í bókhlöðu konungs í Stokkhólmi, íslensku söguhandriti, sem komið hafði til Svíþjóðar með öðrum íslenskum handritum, er Guðmundur Ólafsson flutti þangað árið 1681. Fundurinn var hvorki meira nje minna enn tvö blöð úr Breviarium Nidarosiense,[1]) prentuðu á Hólum 1534, í prentsmiðju Jóns biskups Arasonar, sem Jón Matthíasson, sænskur maður, stírði.

Menn hjeldu, að þessi bók væri firir löngu tínd og tröllum gefin eins og annað, sem prentað var í prentsmiðju Jóns Arasonar. Árni Magnússon átti eitt eintak, enn það brann hjá honum í brunanum mikla, og tók hann sjer það mjög nærri. Jón Ólafsson frá Grunnavík lísti síðar þessu eintaki Árna og hafði skrifað upp titil bókarinnar og niðurlag, sem er enn til. Enn annars vissu menn sama sem ekki neitt um þessa bók, þangað til nú, að þessi tvö blöð úr henni finnast í Stokkhólmi.

Þegar Stenbock greifi hafði fundið blöðin, fjekk hann þau embættisbróður sínum, herra Isak Collijn, til rannsóknar, og var hann ekki lengi að sjá, að þau eru úr Hóla-bревíarinu. Í grein sinni segir hann rækilega alla sögu bókarinnar, lísir þeim blöðum, sem fundist hafa, og ber þau saman við Parísarútgáfu brevíarsins, og eru þau alveg samhljóða henni, það sem þau ná, þó með dálitlum viðauka á einum stað og allmörgum prentvillum.

Greininni filgir ágæt ljósprentuð mind af báðum blöðunum, svo að nú geta menn gert sjer ljósa hugmind um hvernig prentað var á Hólum um 1534. Letrið er, að dómi höf., fremur fátæklegt og ekki fallegt.

Það er merkileg tilviljun, að síðustu leifar af þessari bók, sem sænskur maður hefur prentað, skildu einmitt finnast í Svíþjóð, og leifum vjer oss að samfagna finnendunum.

B. M. Ó.

Gustav Freytag: **Ingvi-Hrafn.** Þýtt hefir Bjarni Jónsson frá Vogi. Reykjavík. Bókaverzlun Sig. Kristjánssonar 1913.

Bók þessi er framhald af »Ingva konungi«, er kom út fyrir nokkrum árum í þýðingu Bjarna Jónssonar og náði allmiklum vinsældum. Hún bregður upp myndum af lífi Þjóðverja, sérstaklega Þýringa, á 8. öld e. Kr., er kristin trú tók að breiðast út meðal þeirra fyrir ötula framgöngu hins mikla trúboða, Vinfreðs eða Bonifatiusar, sem er ein aðalpersónan í þessari sögu. Bókin er skemtileg. Málið á þýðingunni hreint og sterkt, með fornlegum blæ, sem fer þessu efni vel.

G. F.

---

[1]) Það er eins konar „handbók« presta í Niðaróss erkibiskupsdæmi; var áður prentuð í Parísarborg 1519, og er sú bók enn til. Í Noregi komst engin prentsmiðja á fót fir enn 1643.

Ganymedes.

Eftir Goethe.

Hve glóirðu glatt mig í kringum
Í geisladýrð morguns,
Yndisvæna vor!
Með ótalfaldri
Unaðsfylling
Þrengist mér hrífandi að hjarta
Þíns hins eilífa yljar
Ástkend alheilög,
Endalausa fegurð.

Ó að fengi eg þenna
Í fang að nema.

Ligg eg hér við brjóst þitt
Af löngun vanmegna,
Og blóm þín og gras þitt
Sig breiða mér að hjarta
Þu kælir brennandi
Þorstann mér í brjósti,
Árdagsandvari!
Og innan um þýðlega
Úr þokudalnum
Ástaríkum ómi
Kallar á mig náttgali —
Eg kem, eg kem.

Hvert þá, æ hvert þá?

Upp, upp stígandi
Er eg að líða,
Svífa niður skýin
Og sig þau lægja
Munarþránni móti —
Til mín, til mín
Hóglega, ó ský!
Í skauti yðar,
Faðmandi, faðmaður
Flyzt eg í hæðir
Upp þér að brjósti,
Altelskandi faðir!

Steingr. Thorsteinsson
þýddi.

Í hafísnum.

Hvort hefir þú vin okkar hafísinn séð,
er 'ann hraðar að landi för
og tungunni hvítri og tönnunum með
hann treður á foldar vör?
Er hann fyllir fjörð,
ryðst um flúð og börð
og fellir sig strönd af strönd,
svo hver alda deyr
og hver þagnar þeyr,
er þaut yfir grænkandi lönd.

Eða hefir þú lent í hafísnum þá
við Horn eða Langanes,
og skoðað og heyrt hann skipsþiljum frá,
er hann skraf sitt við rastirnar les?
Ei er háreysti neitt,
en það hljóð þó leitt
er 'ann hrönglast við byrðings skurn,
meðan breiðan köld,
leggur skjöld við skjöld,
en skrúfar þó turn við turn.

Sem óvígur floti með öfug segl
er ömurlegt hafjaka-þing,
og ísnála-þoka með haglskýja-hregl
er hervörður alt í kring.

Glórir glæta köld
niðr'í glufufjöld,
eins og Glámsaugu stari þar kyr.
En um nökkva súð
er æ napurt gnúð
eins og nárakkinn klóri á dyr.

* * *

Þeir höfðu dvalið í dægur fimm
við dauðann í risaleik,
er nóttin ekki gat orðið dimm
heldur að eins vofubleik.
Hvar sem grisjaði' í skarð
eða glufa varð
var gufuknerrinum beitt.
En hvert lífvænt bil
gerði skammvinn skil
og skipið komst ekki neitt.

Í þokunni grúfir sig þögul Hel
um þrúðugar ísjaka-gjár,
og þéttar og þéttar að skips-súðar skel
treðst skarjaka-múgurinn flár,
nemur byrðings borð
eins og bryggja' að storð
liggi beint upp á endalaust torg.
En úr ísjaka þröng
yfir alhvíta spöng
rís einstöku háturnuð borg.

* * *

Það hafði þrívegis hepnast drótt
að hefta lekann á knör.
Eftir drengilegt strit bæði dag og nótt
loks dvínað var táp og fjör. —

Nú var skipshöfnin þreytt
gat ei skeytt um neitt —
nema skipstjórinn. Hann stóð enn
eins og fyrstu stund —
hafði' ei blundað blund
en brosandi hrest sína menn.

Við stjórnvölinn einn stóð hann bjartur og beinn
og beið hverrar glufu á hrönn.
Þá verðirnir dottuðu vakti hann einn
og varðist nárakkans tönn.
Bæði dag og nótt
taldi' í deiga þrótt:
»Ef við dugum, næst opið haf«.
Og hans örmagna lið
hélt von-gneista við
er hann vonglaður skipanir gaf.

Þá, eitt sinn, er skipið var skrúfað þétt
í skrúðhvítum, grænbryddum ís,
hann stýrimanni lét stjórnvölinn rétt
og stökk út á ísinn. Þar rís
rétt við byrðingsborð
eins og bjarg á storð
einn borgarjaki. Hann kleif
upp með sjóngler í hönd,
hvarf við sjónarrönd
þar er súldin um jakatind dreif.

En rétt eftir kuldaleg sægola sveif
um svellkaldan ísjakaheim,
og þokuna burtu hún bráðlega reif
svo bláheiðan rofaði í geim. —
Hátt á hafjakatind
bar við himinlind
þann, er hafskipsins ábyrgð bar.

Hann stóð uppi þar einn
          meðan andvarinn hreinn
               gaf útsýn um helkreptan mar.

Hann kallar, hann bendir — hann bandar með hönd.
Hann býður: Stýrið: *Norð-vest!*
Því er hlýtt og menn sjá: Þar er svolítil rönd
af sæbláma. Önnur ei sést.
          Og þar opnast bil.
               Eins og ógna gil
                    stendur ísinn á hliðar tvær.
Kringum stappar ís. —
               Bakvið stormur rís. —
                    Fyrir stafni er opinn sær!

Á skipinu fyrst heyrist fagnaðaróp,
því að fjörgjöfin blasir nú við.
En brátt slær í þögn. Svo hljóma við hróp
frá hásetum: »Nei, höfum bið!
          enn oss vantar hann,
               er oss hjálpa vann
                    þegar helstríð vor allra beið
sem um dag og nótt
               gaf oss deigum þrótt
                    og í dag loks fann þessa leið«.

En hátt á jakanum stjórnarinn stóð,
og hann stýrði með hönd sinni enn.
»Fram, hlýðið mér« sagð' hún. Með hugklökkum móð
þeir hlýddu, hans sjóvönu menn.
          Eftir augnablik
               lukti aldan kvik
                    fyrir aftan með nýrri spöng.
Jakinn hái hvarf. —
               Nóg var hvers eins starf,
                    og sú heimför varð döpur og ströng.

* * *

Og ísinn rak suður i heitari höf
með hann, er þar sigrandi dó;
og hafið, sem einnig bjó hafísnum gröf,
að hjarta sér þrekmennið dró.
En þeir hásetar hans
báru heim til lands
um hetjunnar sjálfsfórn vott. — —
Yfir sólroðinn sæ
bar sumarsins blæ
og það sumar varð hlýtt og gott.

* *
*

Öllum hafís verri er hjartans ís,
er heltekur skyldunnar þor.
Ef grípur hann þjóð, þá er glötunin vís,
þá gagnar ei sól né vor.
En sá heiti blær
sem til hjartans nær
frá hetjanna fórnarstól
bræðir andans ís.
Þaðan aftur rís
fyrir ókomna tíma sól.

H. H.

Draumar.

Alþýðuerindi.

Eins og þið öll vitið, eyða mennirnir nálægt þriðjungi æfi sinnar í svefni, sumir nokkuru meira en sem því svarar, fæstir öllu minna til jafnaðar. Það starf sálarlífsins, sem okkur er kunnugt um að gerist í þessu ástandi, nefnum við drauma.

Á öllum öldum hefir mönnum þótt mikils vert um þetta starf sálarlífsins. Það hefir átt mikinn þátt í trúar- og hjátrúar-hugmyndum manna. Þegar mennirnir standa á barnslegu þroskastigi, hættir þeim við að telja það jafnverulegt, sem gerist í draumum, eins og það, sem gerist í vöku, eftir því sem fullyrt er um sumar þær þjóðir, sem enn eru til og skamt eru á veg komnar. Til dæmis eru menn í draumum þráfaldlega samvistum við framliðna menn. Það hefir orðið hin mesta styrking ódauðleikatrúnni. Svefninn hafa menn nefnt »bróður dauðans« af því, hve mönnum hefir virzt sofandi mannslíkaminn svipaður líki. En þegar menn hafa vaknað, hafa þeir haft miklar sögur að segja um það, sem fyrir sig hafi borið í þessu ástandi, stundum í miklum fjarlægðum frá líkamanum. Þetta, meðal annars, hefir sjálfsagt orðið til þess, að menn fóru að hugsa sér, að einhver skynjandi vera væri í líkamanum, gæti farið burt úr honum í svefni, og gæti haldið áfram að lifa, þótt líkaminn tortímdist. Auðvitað hefir það og styrkt þennan skilning, að menn hafa á öllum öldum þózt komast að raun um, að stundum mætti í draumum fá vitneskju um óorðna hluti. Þá vitneskju hafa

menn sett í samband við æðri verur, sem gerðu mönnum kunnugt um það, er þeir gætu ekki fengið að vita af eigin ramleik. Langoftast var, eftir því sem menn héldu, sú vitneskja ekki bein og óbrotin, heldur eins og falin í hinum og öðrum táknum. Til þess að þýða þau tákn, ráða draumana, þurfti sérstaka þekkingu og mikla vitsmuni, eða jafnvel stundum guðdómlegan innblástur. Í því efni þarf ekki annað en minnast draumanna í ritningunni og í Íslendingasögunum. Jósep verður æðstur ráðherra í Egiptalandi, af því að hann getur ráðið drauma. Og hér á landi var þeim mönnum einum trúað til draumaráðninga, sem vitrastir voru.

Vísindi þau, sem langmest hafa mótað hugi Vesturlandaþjóðanna á síðustu öld og fylt þá þeirri lífsskoðun, sem nefnd er efnishyggja (materialismi), hafa mjög unnið að því, að menn hafi hætt að taka mark á draumum.

Ef við skygnumst eftir fróðleik um drauma í almennum fræðibókum, eins og t. d. *Salmonsens store illustrerede Konversations-Leksikon*, þá sjáum við, að um draumana er þar nær því eingöngu talað frá neikvæðu sjónarmiði — með öðrum orðum, okkur er þar ekki skýrt frá öðru en því, hve drauma-ástandið sé miklu ófullkomnara en vökuástandið. Okkur er skýrt frá því, sem vitanlega er rétt, hve mjög hin sjálfráða vitundarstarfsemi, athyglin, veikist, eða að hún hverfi með öllu, svo að sofandi maður getur ekki fest hugann við hugmyndirnar eða haft stjórn á hugarstefnunni, og draumarnir verða fyrir því að stökki úr einu í annað og einum hringlanda. Af þessum athygliskorti kemur það líka, eftir því sem prófessor Alfred Lehmann lítur á í bókinni, sem eg nefndi áðan, að í draumum getur stundum komið fram furðu mikið hugsjónaflug. Af sama skortinum stafar það enn fremur, hve lítið sofandi maður verður fyrir áhrifum á skilningarvitin, og hve litla meðvitund hann hefir um sjálfan sig. Og trúin á það, að draumar geti boðað óorðna hluti, er kveðin niður með þeirri staðhæfing, að hún stafi af endurminninga-blekking. Af því að draumarnir séu svo hringl-

andalegir og sundurlausir, sé alt að því ókleift að muna þá nákvæmlega, og þegar eitthvað komi fyrir, sem líkist draumi, er mann hafi dreymt, þá komi sá draumur fram í minninu að meira eða minna leyti breyttur, og með þeim hætti geti virzt svo, sem drauminn hafi verið að marka.

Þann veg hafa þeir menn á draumana litið, sem mest áhrif hafa haft á hugsunarháttinn. Og af sama toga hefir það verið spunnið, sem merkur og gáfaður íslenzkur vísindamaður hefir lagt til umræðna, sem orðið hafa hér á landi um nokkura drauma í fornsögunum okkar. En eg hefi valið mér þetta umtalsefni nú til þess að benda ykkur á, að á síðari árum hafa farið fram rannsóknir á draumum með vísindalegri nákvæmni, og að þær rannsóknir hljóta að breyta til muna skilningnum á þessari hlið á sálarlífi mannanna. Það er Sálarrannsóknafélagið brezka, (Society of Psychical Research), sem staðið hefir fyrir þeim rannsóknum. Og þeirra er gerð ágæt grein í hinni heimsfrægu bók eftir F. W. H. Myers um Persónuleik mannsins. Höf. flokkar þar merkisdraumana af hinni mestu skarpskygni. Og eftir hans flokkaskipun fer eg með það, sem mig langar nú til að segja ykkur. Því miður get eg svo undur lítið sagt ykkur af því, sem hann segir. Hann segir 50 drauma, sem allir eru nokkuð sinn með hverju móti, sýna einhverja sérstaka hlið á draumalífinu. Eg get ekki sagt nema örfáa. En þá fáu drauma, sem eg ætla að segja ykkur, tek eg alla úr bók hans. Eg verð að sleppa sönnununum, sem færðar eru að því, að sögurnar séu sannar, verð að láta mér nægja að benda ykkur á, að engin saga hefir verið verið tekin í það safn nema eftir nákvæma rannsókn á því, hvort hún sé sönn — og annars að vísa til bókarinnar sjálfrar, sem nú má fá að minsta kosti á þrem tungum, ensku, frönsku og dönsku.

Myers byrjar á því að benda mönnum á, að eftir þær rannsóknir, sem fram hafa farið, sé eitt tafarlaust bersýnilegt: að við getum ekki talað um svefninn — eins og hingað til hefir verið um hann talað — eingöngu frá

n e i k v æ ð u sjónarmiði. Við getum ekki látið okkur nægja það, sem almennar fræðibækur gera, að fjölyrða eingöngu um þá vöku-hæfileika, sem v a n t a r, hvernig skynjunin út á við dvínar, hvernig stjórn skynseminnar hverfur. Við verðum líka að tala um svefninn frá j á k v æ ð u sjónarmiði, líta á hann, að svo miklu leyti, sem við getum, sem ákveðna hlið á persónuleik okkar, jafnstæða vökuhliðinni. Sumt af því, sem í svefninum gerist, er alveg sérstaks eðlis; því verður ekki jafnað saman við neitt, sem fyrir okkur kemur í vökunni. Og alveg víst er það, að draumarnir eru ekki æ f i n l e g a yfirborðsruglingur liðinnar vöku-reynslu, þó að þeir séu það tíðast, heldur býr í þeim sérstakur máttur, fenginn úr einhverju því djúpi tilveru okkar, sem við náum ekki til í vöku.

Alveg sérstaks eðlis eru, til dæmis að taka, þau áhrif svefnsins, sem okkur eru öllum kunnust, hressingin, sem honum fylgir. Við höfum sennilega öll reynt það, þó að enginn viti, hvernig á því stendur, að það eitt, að við blundum allra-snöggvast, að okkur að eins hverfur hugur, það getur hrest okkur og styrkt meira en margra klukkustunda hvíld í vöku gæti gert. Eftir einnar eða tveggja sekúnda svefn getum við jafnvel litið alt öðrum augum á tilveruna en við gerðum áður. Þá er sýnilegt, að eitthvað er að gerast annað eða alt annan veg en ella, þó að við vitum ekki, hvað það er.

Venjulega höfum við, eins og ykkur er öllum kunnugt, ekkert vald á líkama okkar í svefninum. En líka kemur það fyrir suma menn, að þeir hafa margfalt meira vald á líkamanum í svefni en í vöku, geta sofandi farið um hættulega staði, sem þeir gætu ekki með nokkuru móti í vöku.

Stundum vaxa hæfileikarnir í svefni frá því sem þeir eru í vöku. Einn af helztu rithöfundum Breta á síðari hluta síðustu aldar hét Robert Louis Stevenson. Hann gerði tilraunir með drauma sína, sem engum hafa tekist jafnvel. Honum tókst að láta sig dreyma sýnir, sem urðu að efninu í sumum beztu sögum hans. Sömuleiðis kemur

það fyrir, að menn ráða í draumum gátur, sem þeir hafa verið að glíma við í vöku, og ekki getað ráðið við. Menn hafa, til dæmis að taka, uppgötvað í draumi bókfærsluvillur, sem þeir voru uppgefnir við að finna, og reiknað stærðfræðidæmi, sem þeir hafa enga hugmynd haft um í vöku, hvernig þeir ættu að reikna. Eitt dæmi um afburðaskarpskygni í draumi er svo merkilegt og einkennilegt, að eg get ekki stilt mig um að segja ykkur ágrip af sögunni. Hún er líka hentug til þess að athuga frá einni hlið, hvernig vísindamenn nútímans líta á drauma.

Dr. Hermann V. Hilprecht er prófessor í Assýríufræðum við Pennsylvaníu-háskólann. Hann hefir verið samverkamaður hins nafnkunna þýzka Austurlanda-fornfræðings, prófessors Friedrichs Delitzsch. Í marzmán. 1893 var hann að berjast við að komast fram úr letri á tveimur agatsteinabrotum, sem hann hélt, að væru úr fingurhringum einhverra fornmanna í Babýloníu. Örðugleikarnir voru miklir. Á þessum steinabrotum voru ekki eftir nema partar af stöfum. Fjöldi af slíkum brotum hafði fundist í rústum eftir Belsmusteri eitt, og af þeim höfðu menn engis orðið vísari. Og dr. Hilprecht hafði ekki einu sinni steinana sjálfa, heldur skynditeikningar, sem gerðar höfðu verið af þeim. Steinarnir voru í forngripasafni í Miklagarði. Hann gefst alveg upp við steinana, nema hvað hann þykist sjá, bæði af því, hvar þeir fundust, og af stafagerðinni, að þeir muni vera frá tímabilinu 1700—1140 f. Kr. Hann er að gefa út bók um fornmenjarannsóknir þar austur frá, og prófarkirnir liggja fyrir framan hann. Þar minnist hann á þessa steina, sinn á hvorum stað í bókinni, og getur ekkert frekara með þá komist. Um miðnætti fer hann að hátta, örþreyttur eftir þessi heilabrot, og sofnar fast. Þá dreymir hann, að til sín komi hár og grannur Babyloníu-prestur, um fertugt, fari með sig inn í fjárhirzlu musterisins, suðaustan-megin í því, og segi sér, að steinabrotin, sem hann hafi ritað um á bls. 22 og 26, eigi saman og séu ekki úr fingurgullum, heldur standi svo á þeim, að einu sinni hafi Kurigalzu

konungur (sem var uppi um 1300 f. Kr.) sent musteri Bels ýmsa muni úr dýrum steinum, þar á meðal áletraðan áheitis-sívalning úr agatsteini. »Þá fengum við prestarnir«, segir draummaðurinn, »alt í einu skipun um, að búa til eyrnahringa úr agatsteinum handa líkneskju guðsins Ninib. Við vorum í standandi vandræðum, því að engir óunnir agatsteinar voru við höndina. Til þess að hlýðnast þessari skipun, höfðum við engin önnur ráð en að skifta áheitis-sívalningnum í þrent. Úr honum bjuggum við til 3 hringa, og á öllum þeirra var nokkuð af letrinu. Fyrstu 2 hringarnir voru settir í eyrun á líkneskjunni; brotin 2, sem hafa valdið þér svo miklum heilabrotum, eru partar úr þeim. Ef þú heldur þeim saman, muntu komast að raun um, að eg segi satt. En þriðja hringinn hafið þið ekki fundið, og hann finnið þið aldrei«. Að svo mæltu hvarf presturinn. Dr. Hilprecht vaknar og segir konu sinni drauminn samstundis, til þess að gleyma honum ekki. Og daginn eftir getur hann lesið letrið, með því að setja teikningarnar saman. Á steininum hafði staðið: Guðnum Ninib, syni Bels, drottins hans, hefir Kurigalzu, æðsti prestur Bels, gefið þetta.

Enn var einn örðugleiki eftir. Eftir lýsingunni á steinunum voru þeir sinn með hvorum lit. Þess vegna hafði engum dottið í hug, að þeir ættu saman, enda mjög ólíklegt. En sumarið 1893 var dr. Hilprecht sendur til Miklagarðs til fornmenjarannsókna í safni soldáns þar. Þar voru steinarnir. Engum fornfræðingum þar hafði enn komið til hugar, að þeir ættu saman. En nú gengu allir úr skugga um það, og eins, að minsta kosti nokkurn veginn, um það hvorttveggja, að þeir hefðu upprunalega verið áheitis-sívalningur, og að síðar hefðu verið gerðir úr þeim eyrnahringar. Um litina á brotunum er það að segja, að steinninn hafði verið mislitur, og sagaður sundur um litaskiftin.

Hér eru 6 atriði, sem vitneskja fæst um í draumnum: 1. Að brotin eigi saman; 2. að þau séu brot úr áheitis-sívalningi; 3. að Kurigalza konungur hafði gefið sívaln-

inginn; 4. að hann hafi verið gefinn guðnum Ninib; 5. að eyrnahringar hafi verið búnir til úr honum; 6. að fjárhirzlan hafi verið suðaustan-megin í musterinu.

Myers segir, að engin önnur kynslóð en þessi mundi hafa efast um, að Babylóníu-presturinn muni í raun og veru hafa komist í samband við dr. Hilprecht og veitt honum þá vitneskju, sem hér er um að tefla. En ekki kemur honum til hugar að skýra málið þann veg, né þeim vísindamönnum öðrum, sem við þessar rannsóknir fást. Um 5 fyrstu atriðin segja þeir, að þau séu öll þess eðlis, að prófessor Hilprecht hefði getað komist að þeim í vöku, enda hafi gert sams konar uppgötvanir vakandi. Hitt er ómótmælanlegt, að vitsmunir hans hafa þetta sinn, hvernig sem á því stendur, notið sín betur í svefninum en í vökunni, enda telja menn þarna náð hámarki þess ályktana-skarpleika, sem menn vita dæmi til í draumum. Og svo hefir jafnframt ímyndunaraflið, sem leikur svo lausum hala í draumum, sem öllum er kunnugt, búið til prestinn.

Um 6. atriðið — afstöðu fjárhirzlunnar í musterinu — er það að segja, að prófessor Hilprecht hafði enga hugmynd um hana, þegar hann dreymdi drauminn. Hann grenslaðist eftir þessu, og þetta atriði reyndist rétt, eins og hin. En jafnframt sannaðist það, að honum hafði tveim árum áður verið sagt, hvar þetta fjárhirzlu-herbergi hefði fundist í musterisrústunum. Hann hafði steingleymt því. En í þeim lögum vitundarinnar, sem nefnt er undirvitund, hefir það geymst, og runnið upp þaðan í draumnum. Það fyrirbrigði virðist vera nokkuð algengt.

Draumarnir toga meira upp úr undirvitundinni en gleymd atvik; þeir koma líka þaðan með athuganir, sem aldrei hafa komist inn í hversdagsvitundina, eingöngu hafa verið gerðar af undirvitundinni. Menn þykjast sem sé hafa komist að raun um, að eitthvað í okkur athugar stundum betur en við vitum. Eg hefi ekki tíma til að gera grein þess, hvað menn hafa fyrir sér í því efni, verð

að láta mér nægja að segja ykkur ágrip af tveimur draumasögum, sem skýrðar eru þennan veg.

Nærsýnn maður, að nafni Lewis, í Cardiff í Wales, á að taka á móti skipsfarmi. Uppskipunin átti að byrja kl. 6 að morgni. Hann fær skjölin, sem til þess þarf að fá vörurnar, kl. 4 síðd. deginum áður, og fer með þau 2 stundum síðar í tollhúsið. En þegar hann ætlar að sýna þau þar, hefir hann týnt þeim. Hann leitar vandlega í tollhúsinu og finnur þau ekki, fer heim mjög áhyggjufullur, og er hræddur um að missa stöðu sína fyrir þennan klaufaskap.

Þá dreymir hann um nóttina, að hann sjái skjölin í rifu í múrnum undir skrifborði í tollhúsinu.

Hann fer kl. 5 morguninn eftir til tollhússins, vekur umsjónarmanninn og fær hann til þess að opna húsið. Hann gengur að staðnum, sem hann hafði dreymt. Þar eru skjölin. Og uppskipunin gat byrjað á réttum tíma.

Það sannaðist eftir á, að Lewis hafði leitað einmitt þarna undir borðinu, þar sem skjölin fundust. Og skýring vísindamanna á draumnum er sú, að í þeirri leit hafi undirvitund mannsins skynjað skjölin, þó að hversdagsvitund hans yrði þeirra ekki vör.

Hin sagan er á þessa leið: Ekkjumaður býr á búgarði sínum í Massachusetts, og á 4 börn, 1 dreng og 3 stúlkur. Drengurinn deyr af slysi um 14 ára gamall. Systur hans hafa verið mjög samrýndar honum, en yngsta systirin, sem var 8—9 ára gömul, þegar hann andaðist, hefir verið eftirlætisgoðið hans. Einu sinni kaupir faðirinn ofurlitla hnífa, um $2^1/_2$ þuml. á lengd, handa systrunum. Þetta var fyrsti hnífurinn, sem yngsta systirin eignaðist, og henni þótti svo mikið í hann varið, að hún skildi hann aldrei við sig.

Nokkurum dögum eftir að systurnar fengu hnífana, og um 6 mánuðum eftir andlát drengsins, komu nokkurar telpur að heimsækja þær, og allur hópurinn fer út í hlöðu að leika sér. Þar var mikið hey og telpurnar ólmuðust uppi á heyinu. En í þessum leik tókst svo illa til, að

minsta heimatelpan týndi nýja hnífnum sínum. Allar telpurnar fóru að leita að honum, en fundu hann ekki, og eigandinn var óhuggandi. Telpurnar skildu um kvöldið raunamæddar, og þó að faðirinn neytti allra bragða til að hugga barnið, sem týnt hafði hnífnum, þá fór hún grátandi í rúmið.

Um nóttina dreymir barnið, að bróðir hennar komi til hennar, taki í höndina á henni og segi: »Komdu með mér, góða; eg ætla að sýna þér, hvar hnífurinn þinn er«. Þá leiðir hann hana út í hlöðuna, klifrar með henni upp á heyið, sýnir henni hnífinn og lætur hana festa sér staðinn í minni.

Telpan vaknar um morguninn, full af fögnuði, og segir systrum sínum, að bróðir þeirra hafi komið til sín um nóttina og sýnt sér, hvar hnífurinn sé. Systur hennar fara að hlæja að henni, en hún er friðlaus eftir að fara að leita að hnífnum, og alveg sannfærð um, að hún viti, hvar hann sé. Svo að þær klæða sig í snatri, og önnur systir hennar fer með henni út í hlöðuna. Hún gengur rakleiðis þangað, sem bróðir hennar hafði vísað henni til. Og þar liggur hnífurinn ofan á heyinu.

Skýring vísindamanna er hér hin sama eins og á draum mannsins, sem týnt hafði uppskipunarskjölunum. Telpan hafði leitað að hnífnum um alt heyið. Hversdagsvitund hennar sést yfir staðinn, þar sem hann liggur, en undirvitundin tekur eftir honum, og getur ekki komið vitneskjunni inn í hversdagsvitundina annan veg en í svefni.

En nú get eg hugsað mér, að einhverjum verði að spyrja: Hvers vegna á að vera að demba þessu öllu á undirvitundina, sem við vitum lítið um! Ef fjarskygnin er sönnuð, hvers vegna gat þá ekki verið um hana að tefla, þegar Lewis sá í draumi skjölin, sem hann hafði týnt, eða þegar stúlkan sá hnífinn sinn í heyinu? Og eg get líka hugsað mér, að sumir spyrji enn fremur: Ef mennirnir lifa eftir dauðann og ef tekist hefir að ná einhverju sambandi við þá framliðna, eins og svo margir vísindamenn telja nú sæmilega vel sannað, hvers vegna

þá ekki fara einföldustu leiðina og hugsa sér, að Babylóníupresturinn hafi í raun og veru talað í draumi við prófessor Hilprecht, og að framliðni drengurinn hafi í raun og veru sagt og sýnt systur sinni, hvar hún mundi finna hnífinn sinn?

Mér finnast spurningarnar skynsamlegar, og eg skal leitast við að svara þeim, þó að ekki geti það orðið annan veg en í mjög stuttu máli.

Og fyrst er þá líklegast réttast að taka það fram, að menn vita töluvert meira um undirvitundina en nokkur von er til að alþýðu manna sé enn kunnugt um.

Eg verð að láta mér nægja í þetta sinn að geta þess, að fyrir rúmum 20 árum fengu menn óræka vitneskju um það stórmerkilega sálarfræðisatriði, að auk almennrar hversdags-vitundar dylst með mönnum annað vitundarlag, aðrar endurminningar, aðrar hugsanir, aðrar tilfinningar, en þeir gera sér að jafnaði grein fyrir. Þetta vitundarlag, sem menn verða ekki að jafnaði varir við, og einkum kemur fram í svefni, dáleiðslum og öðru svipuðu ástandi, hafa menn nefnt undirvitund á okkar tungu. Menn hafa ástæðu til að ætla, að þar geymist alt, sem nokkuru sinni hefir inn í hversdags-vitundina komist, og margt fleira, sem aldrei hefir inn í hana komist. Undirvitundin er svo ramlega sönnuð með tilraunum, að um hana er mér vitanlega alls ekki deilt. Svo að vísindamennirnir kveinka sér ekkert við að leita til hennar um skýringar — sennilega nokkuð oftar en alveg er rétt.

Og svo er annars að gæta: Ef þið athugið þessa drauma og þær skýringar, sem eg hefi nú sagt ykkur frá, þá sjáið þið, að þeir hæfileikar, sem koma fram í draumunum, eru sama eðlis eins og almennir hæfileikar mannanna. Það er ófrávíkjanleg regla vísindamanna að skýra alt í því ljósi, svo lengi sem það er með nokkuru móti unt. Fjarsýnin og hæfileikinn til þess að veita hugsunum viðtöku, öðruvísi en gegnum skilningarvitin, og fleiri þess konar eiginleikar eru alt annars eðlis, og til þeirra er ekki gripið til skýringar, fyr en ókleift er að heimfæra

fyrirbrigðin til hinna almennu hæfileika mannanna. Og menn líta að sjálfsögðu svo á, sem sú skýring, að samband hafi fengist við framliðna menn, hverrar tegundar sem það samband er, og hvort sem það er í vöku eða svefni, standi enn fjær, svo til þeirrar skýringar er ekki gripið, fyr en alt annað þrýtur — bæði venjulegir og óvenjulegir hæfileikar mannanna. Svo að gangurinn verður eðlilega þessi, hvort heldur er um merkilega drauma að tefla, eða önnur torskilin fyrirbrigði, sem reka menn út úr hinum algengu skýringum, að fyrst er undirvitundar-skýringin teygð svo langt, sem hún þolir; þegar henni sleppir, eru fyrirbrigðin skýrð með fjarsýni, hugsanaflutningi og öðru þess konar, svo lengi sem þess er nokkur skynsamlegur kostur — og sumum finst töluvert lengur; og þegar alt annað þrýtur, er leitast við að skýra fyrirbrigðin með tilgátunni um einhvers konar samband við annan heim. Það er allra-síðasta athvarfið. Eg skal ekkert um það segja, hvað réttar skýringarnar sumar verða með þessari aðferð. Eg er að eins að benda ykkur á, að þessi er aðferð þeirra vísindamanna, sem við þessi efni eru að fást. Og með varfærninni, sem í þessu er fólgin, hafa þeir gert rannsóknirnar vísindalegar, og fengið mentaðan heim til þess að taka vel eftir þeim.

En við getum ekki numið staðar við þá drauma eina, sem benda á aukna almenna hæfileika. Þar kemur líka fram önnur tegund hæfileika, fyrirbrigði, sem við gætum ef til vill heimfært til fjarskynjunar einu nafni. Menn skynja, eins og með öllum skilningarvitunum, þó að ekkert þeirra sé notað, fjarlæga staði og fjarlæga atburði; og menn verða, beinlínis eða óbeinlínis, greinilega eða ógreinilega, varir við hugsanir og tilfinningar fjarlægra manna. Eg get því miður lítið gert í þetta sinn annað en vakið athygli á þessu alment. Enda eru skýringarnar á þess konar draumum flóknari en þeir fá gert sér í hugarlund, sem ekki hafa kynt sér málið. Þær flækjast til muna við það, að oft er ókleift að gera sér grein þess, hvað er t. d. fjarsýni og hvað er hugsana- og

tilfinninga-flutningur. Eg skal segja ykkur eina, mjög einfalda, sögu til skýringar.

Merkur enskur prestur, Warburton að nafni, segir hana. Hann fer til Oxford að heimsækja bróður sinn, sem var lögmaður. Bróðir hans á von á honum. Og þegar presturinn kemur inn í stofur hans, sér hann miða á borðinu. Lögmaðurinn biður þar afsökunar á því, að hann sé ekki heima, og komi ekki heim fyr en einhvern tíma eftir kl. 1, því að hann hafi farið á dansleik. Þetta er um kvöldið. En prestur fer ekki að hátta, heldur sezt í hægindastól og sofnar þar. Hann hrekkur upp kl. 1 við það, að hann hefir þózt sjá bróður sinn koma út úr samkvæmissal, fram á bjartan stigagang, detta í efstu tröppunni á stiganum, hrapa áfram og bjargast við það, að hann kemur fyrir sig höndunum og olnbogunum. Honum þykir einskis vert um þetta og sofnar aftur. Eftir hálfa klukkustund kemur bróðir hans inn, og segist aldrei hafa verið í annari eins hættu við að hálsbrotna eins og nú. Þegar hann hafi komið út úr danssalnum, hafi hann rasað og hrapað ofan allan stigann.

Er nú þetta fjarsýni eða hugsanaflutningur? Hefir presturinn í raun og veru séð atburðinn í draumnum? Eða hefir hann fengið hugmyndina um hann inn í huggann frá hugsun bróður síns, þegar hann hrapar? Enginn getur vitað það, með þeirri þekkingu, sem menn hafa enn fengið á slíkum efnum. Hitt eitt vita menn, að hann dreymir atburðinn, á því augnabliki, sem hann er að gerast, að því er virðist, og alveg eins og hann gerist. Eða er einhver andlegur leyniþráður milli bræðranna. Hefir maðurinn, sem hrapaði, kipt í þennan þráð með geðshræringunni, og eins og rykt bróður sínum til sín, svo að hans andlegi hluti hafi í raun og veru komið á staðinn um leið og atburðurinn gerðist? Svarið verður, eins og svo oft endranær í þessum efnum: Við vitum það ekki.

En ekki er það nein ný kenning, að andar sofandi manna séu á ferðinni í draumum. Því hefir verið trúað á öllum öldum. »Á steinöldinni«, segir Myers, »hefði ekki

verið hættulaust að dirfast að mótmæla því. Og þó að eg kannist við það, að þessi »steinaldar-sálarfræði« sé ekki í samræmi við tízkuna fáeinar síðustu aldirnar, þá held eg ekki (eftir þeim fjarskynjunar-sönnunum, sem safnað hefir verið) að við getum vísað á bug, sem afkáralegu draumarugli, þessari hugsun, sem alt af kemur aftur og aftur, að menn komi á fjarlægar stöðvar í svefni — og fái þar vitneskju um staðreyndir, sem menn geta ekki komist að öðruvísi«. — Að minsta kosti virðast tveir draumar, sem eg ætla nú að segja ykkur, benda í þá áttina.

Maður er á ferð um nótt á Englandi í járnbrautarlest. Um morguninn á hann að koma á stöðina, þar sem hann á heima. Hann er einn í klefa, biður lestarþjón að vekja sig á járnbrautarstöð sinni, leggur sig út af og sofnar fast. Þegar þjónninn kemur að vekja hann, er hann að dreyma, að það sé morgun, að hann sé kominn heim til sín, í svefnherbergi sitt, að hann sé að klæða sig, að hann fari fram að stigagatinu, að hann kalli tvisvar á vinnukonuna með nafni, og biðji hana að koma með heitt vatn.

Þegar hann kemur heim til sín, er honum sagt, að einmitt á þeirri stund, sem hann var að dreyma þennan draum, hafi vinnukonan heyrt kallað á sig ofan af loftinu, hafi greinilega heyrt kallað á sig tvisvar. Hún heldur, að það sé húsbóndinn, sem er að kalla á hana, man ekki í svipinn eftir því, að hann er ekki heima, hættir við það, sem hún er að gera og þýtur upp á loft. En hún kemur ofan náföl, og er ilt af hræðslu; því að enginn hefir verið uppi.

Hinn drauminn dreymdi enskan prest, sem hét Newnham, og er nafnkendur fyrir mjög merkar rannsóknir á hugsanaflutningi. Hann er þá við háskólanám og er trúlofaður stúlku, sem síðar varð konan hans. Eitt kvöld fleygir hann sér út af í fötunum um kl. 9 með óþolandi höfuðverk og sofnar. Hann dreymir þá, að hann sé staddur hjá fjölskyldu unnustu sinnar, sé inni í stofu hjá tengdaforeldrum sínum tilvonandi, en að unnusta hans sé farin

upp á loft, að hann heldur. Svo býður hann foreldrum hennar góða nótt, og ætlar upp á loft til þess að hátta. En þegar hann kemur fram í forstofuna, verður hann þess var, að unnustunni hefir dvalist niðri, og að hún er ekki komin lengra en ofarlega í stigann. Hann þýtur þá upp stigann, nær henni á efsta þrepinu og tekur báðum handleggjunum utan um mittið á henni. Nú vaknar hann, og klukkan í húsinu sló 10 rétt á eftir. Draumurinn var svo lifandi í huga hans, að hann skrifaði unnustu sinni hann nákvæmlega morguninn eftir.

En unnustan skrifar líka honum um morguninn, áður en hún fær hans bréf, og segir í bréfinu: »Varstu nokkuð að hugsa óvenjulega mikið um mig í gærkveldi rétt um kl. 10? Eg spyr að því vegna þess, að þegar eg var á leiðinni upp á loft til að hátta, heyrði eg greinilega fótatak þitt í stiganum, og fann, að þú tókst með báðum handleggjunum utan um mittið á mér«.

Með þeim hugsunarhætti, sem flestum nútíðarmönnum hefir verið innrættur, er það óneitanlega nokkuð kynlegt að hugsa sér, að menn skynji það í draumi, sem er að gerast í fjarlægð. Enn kynlegra er þó að hugsa sér, að menn geti skynjað það í draumi, sem h e f i r gerst, og maður veit ekkert um. Til þess að skýra það fyrirbrigði, er venjulega gripið til hugsanaflutningsins. Menn hugsa sér, að vitneskjan um hinn liðna atburð komist inn í drauminn úr huga einhvers annars manns. En þaðan af kynlegra er að hugsa sér, að menn geti orðið varir í draumum við þá atburði, sem g e r s t h a f a, og enginn lifandi maður veit að hafa gerst. Hvaðan kemur þá vitneskjan? Sálarrannsóknarfélagið hefir skrásett og rannsakað fjölda af sögum í þá átt. Eg skal segja ykkur ágrip af einum af þeim draumum.

Kona nokkur, frú Storie að nafni, í Hobart Town í Ástralíu, fer að hátta að kvöldi hins 18. júlí 1874, og kann eitthvað illa við sig. Henni fanst eins og einhver væri í herberginu, sem hún gat ekki séð, og þegar hún er að fara upp í rúmið, fanst henni einhver vera m e ð h u g s-

un að varna sér þess. Kl. 2 vaknar hún eftir draum, sem var eins og einlægar lausasýnir. Fyrst sér hún bregða fyrir ljósi, og í því ljósi sér hún járnbraut og eimreið á ferðinni. Hún hugsar með sér: »Hvað er þarna að gerast? Er þetta eitthvert ferðalag? Ætli einhver af okkar fólki sé að ferðast þarna og mig sé að dreyma það? Þá svarar einhver, sem hún sér ekki: Nei; það er nokkuð alt annað — nokkuð öðruvísi en það á að vera«. »Mér fellur illa að horfa á þetta«, sagði konan þá í svefninum. Þá sér hún fyrir aftan og ofan höfuðið á sér efri partinn af líkama Vilhjálms bróður síns hallast aftur á bak; augun og munnurinn eru hálflokuð; bringan belgist út, eins og hann hafi krampa, og hann lyftir upp hægra handleggnum. Þá beygir Vilhjálmur sig áfram og segir: »Eg ætti víst að komast út úr þessu«. Næst sér hún hann liggja, með lokuðum augum, flatan á jörðinni Eimreiðarstrompur var við höfuðið á honum. Hún kallar upp í geðshræringu: »Þetta rekst í hann«. Þessi einhver, sem hún hafði áður heyrt til, segir þá: »Já — jæja, hérna var það«. Og í sama bili sér hún Vilhjálm sitja úti undir beru lofti í daufu tunglsljósi utan í einhverjum hrygg. Hann réttir upp hægri handlegginn, skelfur og segir: »Eg kemst ekki áfram og ekki heldur aftur á bak. Nei«. Þá þóttist hún sjá hann liggja flatan. Hún hljóðar upp yfir sig: »Ó, ó!«, og henni fanst aðrir taka undir það, og segja líka »Ó, ó!«. Þá þóttist hún sjá Vilhjálm rísa upp á olnboganum og segja: »Nú kemur það«. Næst er eins og hann sé að berjast við að standa upp; hann snýr sér tvisvar við snögglega og segir: »Er það lestin! lestin, lestin«, og hægri öxlin á honum kastast til, eins og hún hefði fengið högg að aftan. Hann hnígur aftur á bak eins og í yfirliði; augun ranghvolfast. Einhver dökkur hlutur lendir milli þeirra, eins og timburþil, og henni finst einhvað velta um í hálfmyrkri og eins og handleggur kastist upp, og þá sendist alt á burt. Rétt hjá henni verður þá einhver langur, dökkur hlutur á jörðinni. Hún kallar: »Þeir hafa skilið eitthvað eftir; það er líkt

manni«. Þá reisti það upp höfuð og herðar og hneig aftur niður. Þessi sami einhver játaði því. Augnabliki síðar finst henni kallað til sín að líta upp, og hún segir: »Er þetta enn ekki farið?« Henni er svarað: »Nei«. Og fram undan henni sér hún í ljósi inn í járnbrautarvagn, og hún sér þar prest, sem hún þekkir, Johnstone. Hún spyr, hvað hann sé að gera þarna. Henni er svarað: »Hann er þarna«. Loks þykir henni þessi einhver segja rétt hjá sér: »Nú er eg að fara«. Hún hrekkur við og sér í einu: háan dökkan mann við höfuðið á sér og bakið á Vilhjálmi við hlið sér. Vilhjálmur tók hægri hendinni um andlit sér, eins og sorgbitinn, og hin höndin kom rétt að segja við öxlina á henni; hann fór fram hjá henni fyrir framan hana, og var alvarlegur og hátíðlegur á svipinn. Hún sér eins og leiftur úr augum hans, og fyrir bregður fríðu, fölu mannsandliti, sem henni finst vera að fylgja honum, og hún hefir eins og veður af einhverjum þriðja manninum. Hún verður hrædd og hrópar: »Er hann reiður?« »Ó, nei«, er svarað. »Er hann að fara burt?« »Já«, svarar þessi sami einhver. Og þá vaknar hún. Þegar hún er að festa svefninn aftur, þykir henni þessi sami einhver segja: »Það er alt búið«. Og annar svarar: »Eg ætla að koma og minna hana á«.

Viku seinna fær hún þá fregn, að Vilhjálmur bróðir hennar hafi orðið fyrir járnbrautarlest kl 9,55 um kvöldið, sem hana hafði dreymt drauminn og talið er víst, að hann hafi samstundis beðið bana af því. Hann hafði gengið langa leið um daginn, sezt niður við járnbrautina til þess að laga á sér skóinn, og, að því er menn telja víst, sofnað og ekki vaknað aftur til þessa lífs. Járnbrautin var á tveggja feta háum hrygg, og hann hafði setið utan í hryggnum, eins og hún sá hann í draumnum. Eitthvað, sem stóð út frá lestinni, líklegast tröppur, hafði lent á honum. Presturinn, sem hún sá í lestinni, hafði verið þar á ferð. Enginn maður vissi um slysið, fyr en morguninn eftir. Þá varð manni gengið fram á líkið af tilviljun.

Hvað eigum við nú að hugsa um þennan draum?

Er þetta fjarskygni? Er mannssálin í raun og veru svo gerð, að hún geti, þegar einhver óþekt skilyrði eru fengin, skynjað það, sem gerst hefir í fjarlægð? Eða er eitthvað það til í tilverunni, sem atburðirnir festa sig á eins og myndir, sem mannssálin getur einstöku sinnum skynjað? Við vitum það ekki.

Eða er þetta hugsanaflutningur? Enginn vakandi maður hefir getað sent það hugarskeyti, því að enginn vakandi maður vissi um slysið. Eigum við þá að hugsa okkur, að undirvitund mannsins, sem fyrir slysinu varð, hafi vitað, að lestin var að koma, og hvað nú hlaut að gerast og skeytið borist frá henni til konunnar í svefninum, en verið 3—4 klukkustundir á ferðinni? Eigum við að hugsa okkur, að undirvitundin hafi ekki að eins séð lestina vera að koma, heldur líka séð prestinn inni í henni, og sent skeyti um það? Við vitum það ekki.

Eða er þetta áhrif frá hinum framliðna manni eftir dauðann? Hefir hann verið, ásamt einhverri annari veru, sem konan verður ekki nema óglögt vör við, að reyna að bregða upp fyrir systur sinni hverri myndinni eftir aðra, til þess að gera henni viðvart um andlát sitt, eins og hann gerir sér grein fyrir atburðinum eftir dauðann? Myers heldur það. En við getum víst öll með góðri samvizku sagt, að við vitum það ekki. Og sannast að segja finst mér ekki einu sinni skynsamlegt að láta sér finnast neitt líklegt eða ólíklegt í jafn-flóknu máli, nema menn hafi kappkostað að kanna hið mikla dýpi rannsóknanna, sem fram hafa farið síðustu áratugina, ekki að eins á draumum, heldur líka á öllum svo nefndum dularfullum fyrirbrigðum í heild sinni. Þau eru öll svo saman ofin, að ekkert þeirra verður með réttu slitið út úr sambandinu.

Eg hefi minst á, að það sé kynlegt að hugsa sér, að menn geti í draumum orðið varir þeirra atburða, sem gerst hafa, og enginn lifandi maður veit, að hafi gerst. Óneitanlega er þó enn kynlegra að hugsa sér, að menn skuli geta orðið þess varir, sem ekki er komið fram, en gerist síðar. Það er í mínum augum allra-kynlegasta hlið-

in á draumunum. Samt er þetta sjálfsagt algengasta hliðin á draumatrúnni. Menn tala um það eins og algengan, ómerkilegan hlut, að þá »dreymi fyrir daglátum«. Með því er átt við það, að atburðirnir komi fram í draumum, rétt áður en þeir gerast, og alveg eins og þeir gerast. Enn algengari er samt sú trú, að mönnum birtist í draumi, með hinum og öðrum táknum, það sem fram við þá á að koma. Eg hygg, að fullyrða megi, að naumast sé nokkurt það heimili til á landinu, þar sem ekki trúir einhver, að meira eða minna leyti, á draumana að þessu leyti — þar sem með öðrum orðum ekki trúir einhver á það fyrirbrigðið, sem er allra dularfylst og óaðgengilegast skilningnum. Eg veit, að flestir reisa þessa trú sína á veikum grundvelli. Eg veit, að athuganir flestra manna í þessu efni eru lítið eða ekkert annað en reykur. En þetta er ekki að eins algeng trú. Þetta er trú, sem lifað hefir á öllum þeim öldum, sem menn hafa sögur af mannkyninu. Og nú er það að staðfestast með hinum vísindalegu rannsóknum, að þessi trú sé á einhverju verulegu reist. Sönnunum þess, að óorðnir atburðir geti komið fram í draumum, hefir rignt niður. Eg ætla að segja ykkur eina af slíkum spádóms-sýnum, rétt til dæmis. Hún er einkar greinileg; hún virðist vera gersamlega tilgangslaus; hún er víst alveg óskiljanleg á núverandi þekkingarstigi mannanna; en hún er áreiðanlega sönn, því að hún er rambyggilega sönnuð.

Enskur læknir, Alfred Cooper, segir söguna. Hann kemur til hertogans af Hamilton í lækniserindum Þá segir hertogafrúin frá því, að fyrir sig hafi borið kynleg sýn eina nóttina, milli svefns og vöku; hún hafi séð L. lávarð í stól, eins og í veikindakasti; hjá honum hafi staðið rauðskeggjaður maður; hann hafi staðið hjá baðkeri; og yfir baðkerinu hafi hangið rauður lampi. Hertogafrúin þekti lávarðinn ekkert nema í sjón, og hafði, að því er virðist, aldrei komið heim til hans.

Einni viku eftir þetta var læknirinn sóttur til þessa lávarðar L. Hann hafði bólgu í báðum lungunum. Uppi

yfir honum stóð rauðskeggjaður hjúkrunarmaður. Maðurinn stóð við baðker. Og uppi yfir baðkerinu hékk rauður lampi. Lávarðurinn dó viku eftir að hann fekk lungnabólguna, 14 dögum eftir að hertogafrúin hafði sagt frá sýn sinni.

Hvernig stendur á þessari sýn og öðrum slíkum sýnum? Eiga forlagatrúarmennirnir á réttu að standa? Eru allir atburðir fyrirfram ákveðnir? Festast þeir einhverstaðar í tilverunni, ekki að eins þeir, sem gerst hafa, heldur líka þeir, sem eiga að gerast, og getur mannsandinn fengið að gægjast inn í þá myndasýningu einstöku sinnum, þegar eitthvað slaknar á jarðnesku böndunum? Er mannsandinn svo úr garði gerður, að hann fái séð inn í ókomna tímann, þegar hann fær að njóta sín? Eða eru einhverjar honum æðri verur að sýna honum út í einhverja ókunna geima tilverunnar? Eða er tíminn sjálfur ekki annað en blekking ófullkomins tilverustigs?

Spurningarnar þyrlast og flykkjast upp eins og fuglahópur, sem stygð hefir komist að. Mestu vafamál mannsandans komast í hreyfingu í hugum vorum — við það, að við förum að hugsa um konu, sem dreymir jafn-ómerkilegan draum eins og þann, að hún sjái veikan mann, sem henni kemur annars ekkert við og er ekkert ant um, og rauðskeggjaðan mann og baðker og rauðan lampa — af því að sá draumur rætist viku síðar. Svo nátengt er það, sem er lítilmótlegast, og það, sem er háleitast, það, sem er einfaldast og hversdagslegast, og það, sem er flóknast og dularfylst í tilverunni.

Og andspænis þessum ráðgátum standa mennirnir, — fróðir jafnt og fávísir, vitrir jafnt og vitgrannir, — undrandi og felmtraðir, og vita ekki sitt rjúkandi ráð, líkastir ofurlitlu sveitabarni, sem aldrei hefir séð flóknari vél en rokkinn hennar mömmu sinnar, og kemur ofan í flæmistóran skipsal, þar sem undraáhaldið hamast, það, sem knýr hina miklu fljótandi höll yfir útsæinn. Barnið skilur ekkert. Og við erum ofurlitlir, misjafnlega kotrosknir, glápandi krakkar í vélarsal alheimsins.

Misjafnlega kotrosknir. Og þar af leiðandi misjafnlega skringilegir. Skringilegastir, þegar við tölum og högum okkur eins og við hefðum mælt og viktað og nákvæmlega reiknað út alheiminn.

Einar Hjörleifsson.

Faxi.

Í dag vildi hann vera öllum góður.

Hann gekk með beizlið um öxl fram dalinn, á leið til að sækja hestana. Hann horfði eftir götunni fram undan sér; hún truflaði hann í þessum ásetning hans. Þetta var gamla gatan, en í dag var hann nýr; hann gekk út af henni. Og nú runnu brosgeislar yfir andlit þessa unglings, endurskin af fögrum hugsunum, sem gerðu svipinn bjartan og augun leiftrandi . . . Eftir stundarkorn sá hann eftir sig langa slóð, eins og dökka kjölrák í hvítu daggarhafinu. Þá hljóp hann aftur upp á götuna til að bæla ekki niður blessað grasið.

Í dag vildi hann vera öllum góður – og alt af héðan í frá. En hafði hann ekki margoft reynt það áður! Og aldrei varð úr því annað en áformið. Það var líka undarlegt að vera alt af að stríða honum. Átti aldrei að hætta að minna hann á þetta með nautið?

Á bænum var blóðmannýgur griðungur, sem Sveinn bróðir hans var altaf að egna, og hafði gert æ verri viðureignar. Einu sinni heyrir fólk inn í bæ, að Sveinn hrópar í dauðans ofboði á hjálp; hrópin komu utan af túni. Það fer út, og sér hvar boli fer bölvandi um alt tún með Svein á hálsinum og stefnir að stórum steini í miðju túni. Sveinn hafði verið að egna bola að vanda, boli runnið á hann, en Sveinn brugðið sér upp á hálsinn á honum, haldið sér í hornin og lofað honum að hlaupa með sig. En þegar hann sá stefnuna, varð hann lafhræddur; hann hafði vitað menn gera þetta til að verjast naut-

um, en þá höfðu nautin stundum reynt að rota þá við stein.

Þegar Ragnar sá viðureignina, varð hann að játa með sjálfum sér, að þetta hefði hann þó ekki getað leikið: að stökkva á bak nautinu og láta það hlaupa með sig. En um leið og hann dáðist í hljóði að hugprýði bróður síns, fann hann, að þetta var að bjóða nautinu byrginn, það var ofbeldi í þessu hugrekki. Svona vildi hann ekki sigra nautið. Nautið var orðið svona mannýgt, af því að Sveinn var alt af að egna það. En ef hann, sem aldrei hafði gert því neitt, ef hann kæmi nú til þess fjarska, fjarska vingjarnlegur, þá var hann viss um, að hann gæti teymt það á hári. En í dag vildi hann láta það spekjast.

Daginn eftir lagði mamma hans sig fyrir, eins og hún var vön að gera á undan hádegiskaffinu. »Snerptu undir katlinum á meðan«, sagði hún við eldastúlkuna, »eg ætla að láta renna í brjóstið á mér«. Ragnar beið, þangað til hún var sofnuð. Þá læddist hann að rúminu; hann tók aðra hárfléttuna hennar milli handa sér og rakti hana hægt upp. Alt í einu hrökk móðir hans upp með andfælum: »Ertu að hárreyta mig, krakki«? En þá var drengurinn þotinn sem örskot ofan stiga og út á hlað með langt hár úr höfðinu á mömmu sinni í hendinni. Nautið var tjóðrað fyrir utan túngarðinn; hann hljóp miðja vegu til þess. Nautið æddi um í tjóðrinu líkt og óarga dýr, teygði hálsinn grenjandi með jörðinni, og rótaði upp moldinni. En þegar það kom auga á drenginn, stóð það alt í einu kyrt, og horfði á hann. Þá hægði hann ósjálfrátt á sér. Fyrst dró hann djúpt andann, svo byrjaði hann: hann fylti augun af yl til nautsins, hann opnaði varirnar með breiðu brosi, svo að skein í mjallhvítar tennurnar, og svona gekk hann öruggur nær og nær, með útréttan arminn og hárið af mömmu sinni milli fingranna. Nautið drap höfði, æddi síðan bölvandi á móti honum, en drengurinn hljóp lafhræddur og æpandi langt út fyrir tjóðurlengd. Og þegar hann loksins staðnæmdist, var hárið farið.

Æ, þessu vildi hann öllu gleyma. Nú reið bara á að vera staðfastur. Já, það hafði verið slæmur dagur í gær. En hann vissi svo sem, hverju hann átti von á, þegar hann kæmi heim og vildi nú gera alt fyrir alla, hvert viðvik, sem hann væri beðinn um. Hann þekti gamla viðkvæðið: Hvað ósköp ert þú blíður og góður í dag, þú varst ekki alveg svona í gær! Og þar með var hans hreina áform vanhelgað. En hann v a r ð að bæta fyrir daginn í gær! Það var fyrsta skifti sem hann hafði slegið til móður sinnar, í reiðikasti. Alla, alla, alla æfi skyldi hann elska hana fyrir að hún sagði ekki föður hans frá því. Og það var alt að kenna þessu með nautið. Sveinn fór að hæðast að honum fyrir þennan barnaskap, rétt einu sinni — og svo börðust þeir. Sveinn var eldri, svo Ragnar varð að neyta allra bragða. Alt í einu rekur Sveinn upp ógurlegt vein:

— Biturðu, andskotans lubbinn þinn?

Þá kom móðir þeirra fram. Hún var karlmannsígildi að kröftum, hafði smáar, þrýstnar, fríðar hendur. Þessum smáu, fríðu höndum greip hún nú í bringu sona sinna og gekk á milli; hún hélt sonum sínum út frá sér, sjálf þegjandi, þeim spriklandi. Þá gekk hún með þá hægt að dyrunum og hleypti Sveini út, en hélt þeim yngri eftir. Við það ætlaði hann alveg að tryllast, og í ofsanum rak hann rokna-högg á handlegginn sem hélt honum. Elskulega móðir, þá var refsing þín hörð: Þú tókst barnið þitt inn að brjósti þér og lézt það heyra hjarta þitt slá.

Hann þoldi þjáningar. Að finna andlitið grafið inn í treyjubarm móður sinnar með þessum sérkennilega ilmi af klæðum hennar, að finna þessa konukrafta utan um sig, að vera tekinn í faðm móður sinnar jafnskjótt og hann hafði barið hana — — hann brauzt um til að komast burt, en mamma hans hélt honum róleg. Á fáum sekúndum hafði hann haft höfuðið í hundrað stellingum; það var hið eina, sem hann gat hreyft eins og hann vildi. Kölska gat ekki liðið ver í leggnum undir messunni, en honum leið nú í faðmi móður sinnar! Þessi hugsun fór í

gegnum hann eins og hnífsoddur — og samstundis tók hann í fáti höndum um mittið á mömmu sinni, grúfði höfuðið niður í barm hennar og sagði blíðlega:

— Mamma!

Nú fann hún, að skap hans var að blíðkast og linaði ósjálfrátt tökin, og óðara smaug hann út og var allur á burt.

Þá fyrst rann upp fyrir honum að hann hefði gert ljótt verk, að svíkjast svona frá mömmu sinni. Og hann grét sáran. —

Guð minn góður, hvað hann vildi bæta fyrir daginn í gær! Hann hóf upp höfuðið og leit upp eftir brekkunni, sem hann átti fram undan sér.

Það var spölkorn enn til hestanna. Hann staldraði við til að kasta mæðinni. Fossinn niðaði á hlið við hann, fuglarnir sungu í kring um hann, og niður dalinn rann áin, og upp í ána rann sjórinn, og mættust í breiðu handtaki. Þeim friði, sem hann leitaði að, andaði náttúran inn í sál hans. Og hann fleygði sér niður og faðmaði moldina sem hann gekk á. Og jörðin var mýkri en sængin hans, og hann lá lengi, því jörðin vildi ekki sleppa honum. Jörðin hélt honum með seiðmagni ilms og lita og með sjálfri hvíldinni, sem hún veitti honum. Þegar hann fann þreytuna líða úr limum sínum, var eins og dularfullir straumar rynnu milli hans og jarðarinnar og hann lagði sig fastara að henni, og sjálf tunga hans snart moldina og fann bragðið, og hann fann að jörðin eignaði sér líkama sinn. Hann lyfti upp höfðinu til að standa upp, en þá teygði jörðin sig eftir honum, blóm hennar réttust upp og stórir, fagrir bikarar námu við varir hans, og nasir hans teiguðu að sér angan þeirra, og hann dreypti vörum sínum í silfurskærar veigar þeirra og drakk drykk sólarinnar. En þegar hann hafði drukkið, varð hann þyrstur. Og hann sleit sig upp og hélt áfram leiðar sinnar.

Frammi í dalnum voru hestarnir á víð og dreif. Hann gekk að Grána sínum, klappaði honum og gældi við hann,

rendi síðan beizlinu hægt upp í munninn á honum og fór á bak. Hann rak hestana saman í hóp. Rauður hljóp út úr eins og vant var, og stóð svo kyr. Hann reið fyrir hann, en í sama bili grilti hann í hest lengst fram í botni. Hann skimaði yfir hópinn, og sá undir eins að Faxa vantaði. Það var gæðingur, sem faðir hans hafði keypt fyrir hálfum mánuði úr næsta héraði, hinumegin við fjallið. Nú var hann líklegast að leggja á heiðina; það voru strok í honum, svo að alt af varð að hafa hann í hafti.

Pilturinn reið fram í dalbotn og fór af baki hjá Faxa. Skelfing var að sjá aumingja skepnuna! Haftið hafði skorist inn í hold, og blóðið lagaði úr fótleggjunum. Ætli aldrei hafi verið skift um haft síðan hann kom? Hann klóraði honum bak við eyrun, hesturinn lagði höfuðið flatt af feginleik; svo kysti hann á annað augnalokið á honum, svo beygði hann sig niður til að taka hann úr haftinu.

— Það er ekki að furða, þó þú sért haftsár aumingin!

Hófskeggið kvikaði til, eins og fóturinn gretti sig við sársaukann.

— Bíddu við, Faxi minn, eg skal fara ósköp, ósköp hægt, bíddu við, klárinn minn!

Hófskeggið kvikaði aftur.

— Blessuð skepnan, þú átt ekkert mál, þú getur ekki hljóðað og sagt að þú kennir til.

Hesturinn tók upp fótinn.

— Bíddu nú rólegur, Faxi minn, bara að losa haftið, og svo þegar við komum heim, skal eg þvo sárið þitt og binda um það karbólbindi, og eg skal skifta hvern dag, og strjúka aumingja sáru leggina þína!

Hesturinn glefsaði til hans.

— Ætlarðu að bíta mig, Faxi minn? Það máttu ekki gera! Eg er ekki að gera neitt slæmt við þig. Eg sem ætla að lofa þér að ganga frjálsum, eg sem ætla að taka haftið upp úr sárinu, svona, svona, nú er eg alveg að enda. —

Utanvert á öðrum fætinum toldi haftið niðri í sárinu.

Drengurinn lagði fingurna mjúklega ofan á sára blettinn og studdi við til að kippa ekki upp holdflyksu með. Svo kipti hann snögglega í haftið — og samstundis lá hann flatur fyrir aftan hestinn og flaut þar í blóði sínu. Hesturinn hafði slegið hann, þegar hann fann sársaukann, um leið og haftinu var kipt af. Þegar pilturinn raknaði við, fann hann til sviða í vörunum; hann greip til munnsins og fann að var flakandi sár skáhalt yfir varirnar.

Þá bölvaði drengurinn.

Hann þaut á bak Grána og rak Faxa inn í hópinn.

— Hott! hott! Gamli Rauður alt af að hlaupa út úr, letiblóðið! Hann þoldi nú svo sem það væri slegið í hann einu sinni, þessi sílspikaði silakeppur. H—vash! h—vash! Svipan small á Rauð, og hverjum sem ekki hlýddi.

— Farðu veginn, Rauður! H—vash!

Nú vildi hann láta það ganga!

Hott! hott!

Og hann reið heim á fljúgandi ferð, á eftir flaksandi föxum og töglum, við dynjandi hófaskell, í sólskini, í sólskini, með munninn fullan af blóði.

Guðmundur Kamban.

Pereatið 1850.

Niðurl.

Til samanburðar set eg hér hina stuttu skýrslu Sigmundar Pálssonar, og er hún vitanlega miklu ónákvæmari, enda skrifuð 47 árum eftir þennan atburð, en skýrsla Sveinbjarnar er skrifuð 7 vikum eftir 17. janúar, þegar alt var honum enn í nánu minni, en þó svo langt um liðið, að blóðið var farið að kælast.

Sigmundur segir svo frá:

Það mun hafa verið 1844 að algert bindindi var stofnað á Bessastöðum og munu kennararnir hafa verið frumkvöðlar þess og gengu sjálfir í bindindi ásamt öllum piltum að undanteknum Helga sál. Hálfdánarsyni, sem aldrei lét sig, hvernig svo sem kennararnir knúðu á hann, honum fanst það haft á frelsi sínu, en var þó sannur bindindismaður með sjálfum sér okkar samverutíma, og líkast til að mestu leyti alla æfi sína. Lög voru þegar samin fyrir félagið. Þegar skólinn var fluttur til Reykjavíkur 1846 var bindindi haldið áfram undir forstöðu rektors og nýsveinar skrifuðu sig á hverju hausti, þegar rektor boðaði bindindisfund.

Þegar fram liðu stundir, urðu menn þess varir, að einstöku piltar brutu, var rektor þegar tjáð frá því, skaut hann þá á fundi og gaf þeim hógværa áminningu. Gekk þannig tvisvar. Um áramótin — eða hátíðarnar 1849—50 brutu 10 af piltum svo hroðalega bindindið, að það var í hvers manns munni í bænum og varð sumum matur úr því. Nokkru eftir nýárið kærðum við pilta fyrir rektor, sem enn einu sinni kallaði alla á fund ásamt kennurunum, játuðu þeir þegar brot sitt og gátu þess um leið, að

það væri þýðingarlaust að þvinga þá til að vera í bindindi því þeir gætu ekki haldið það, en rektor sagði, að þeir skyldu vera í því. Þá tóku nokkrir af okkur hinum til máls í nafni allra á þessa leið: Eigi að þvinga þessa 10 til að vera í bindindi, sem þeir munu von bráðar brjóta, þá segjum við okkur allir úr því, en fái þeir lausn, skulum við hinir halda okkar bindindi, enda væri það samkvæmt lögunum, að þeir, sem hefðu brotið þrisvar, skyldu rækir úr félaginu, og að neyða pilta til að vera í slíku bindindisfélagi sem þessu, væri til ævarandi smánar fyrir skólann og ilt dæmi fyrir almenning. Rektor svaraði ekki öðru en hinu sama, að við skyldum vera allir í því, en vér sögðum enn nei, var þá fundi slitið. Engin kensla framfór undir það viku og fréttum við, að kennarar og stiptsyfirvöldin sætu daglega á fundum. Uppástunga hafði verið gerð um það að decimera[1]), en gamli Scheving verið því móthverfur og eftir vanda haldið taum pilta.

Að morgni hins 17. janúar kl. $8^1/_2$ kom rektor ásamt hinum kennurunum upp í skóla og boðaði okkur upp í alþingissal, og héldum við fyrst, að það væri til að halda bænir eins og vant var, en í stað þess fór hann sjálfur að lesaraborðinu og hélt yfir okkur allsnarpa ádeiluræðu, en þó hefði líklega alt farið að sköpum, ef hann hefði ekki endað[2]) með þessum orðum: »Þið eruð flestir ef ekki allir gróðrarstía allra lasta og ódygða, og farið þið nú ofan í tíma«[3]).

Einmitt við þessi orð fór blóðið í drengjum í fullkominn hita; við stóðum allir upp, sögðum nei, rukum út, nema fáeinar eftirlegukindur, og yfir á Skildinganesmela,

---

[1]) Reka tíunda hvern pilt burtu.

[2]) Þetta er ekki rétt, eins og ræðan ber með sér.

[3]) Hér skrifar Sigmundur neðanmáls: Eg ímynda mér að hann hafi sjálfur eyðilagt ræðuna, eða þá erfingjar hans, svo hana sé — því miður — hvergi að fá. — Þetta er samt ekki rétt, eg hefi haft tvö afrit af henni með eigin hendi rektors.

þar tókum við ráð okkar saman, gengum undir jugum[1]), fylktum á þremur[2]) og gengum eftir takt beina leið[3]) að húsi rektors og inn í garðinn, þá lauk hann hurðinni lítið eitt upp, svo sá í andlit honum, dundu þá yfir í hvellum róm: Rektor Sveinbjörn Egilsson pereat! Hann lét fljótt aftur en við gengum í sömu fylkingu að hverju einasta húsi í bænum og kölluðum jafnan hið sama, síðan upp í skóla og entum hrópið fyrir utan skóladyrnar, en það er ranghermi af Þjóðólfi, að við hrópuðum við öll 4 horn skólans. — — — Eg hefi reynt að segja söguna, sem eg best man hlutdrægnislaust á báða bóga, og eg má fullyrða, að allir piltar elskuðu og virtu rektor sem kennara og fræðara, því lipurðin og útlistunin var svo aðdáanleg og ljós, að varla var hægt að hugsa sér betra, en sem skólastjóri var hann alls ótækur, andi hans var hafinn langt yfir það, en það var bót í máli, að hávaði pilta var orðinn fullorðinn — hálfþrítugir og þar yfir — og því orðnir ráðsettir, enda minnist eg ekki, að nokkru sinni kæmi misklíð á milli kennara og pilta, að undanteknu í þetta eina skifti og aldrei nótur nema fyrir of seina fótaferð[4]). En svo að engu sé slept, skal þess getið, að tvisvar sýndu piltar sérstökum mönnum í bænum óþarfa hvefsni, voru það bæjarpiltar sem þesshátttar léku, af hinni svokölluðu Stephensensætt, eins og líka þeir voru flestir af þeirri ætt, sem ávalt brutu bindindið, þó munu hafa verið tvær undantekningar«.

Í viðbót við það, sem hér að framan hefir verið frá sagt, skal þetta enn tekið fram. Piltar áttu ekki von á ræðu rektors, það hafði komið til tals að decimera, þ. e.

---

[1]) Gengum undir ok, þ. e. sverjast í fóstbræðralag, gangast undir að láta eitt yfir alla ganga.

[2]) Þýðir víst þrír í röð.

[3]) Þetta er ekki rétt, piltar gengu fyrst upp í skóla, og þaðan að húsi rektors, það segir Jón Thorarensen í fyrnefndu bréfi, og Landstíðindi 1. árg. bls. 57.

[4]) Þetta er þó ekki allskostar rétt, sbr. það sem áður er sagt um 2 pilta er skrifað höfðu níð um einn kennaranna, H. Kr. Friðriksson, og urðu að biðja hann auðmjúklega fyrirgefningar í návist alls skólans.

reka hvern tíunda úr skóla, en Scheving yfirkennari setti sig alveg móti því, en því bjuggust piltar þó hálfgert við, eða þá að skólanum yrði hætt. Ræða rektors var beint það, sem hleypti ólgu í blóðið, eins og Sigm. Pálsson segir, og fyrst á Melunum tóku þeir ráð sín saman. Arnljótur Ólafsson hefir allajafna verið talinn upphafsmaður pereatsins, en svo er alls eigi. Í bréfi til stiftsyfirvaldanna dags. 5. ágúst 1850, sem til er með Arnljóts eigin hendi, segir hann svo: »Hins vegar vona eg að það sé nú nægilega kunnugt og að stiftsyfirvöldin séu sannfærð um, að eg engan veginn var upphafsmaður pereatsins, heldur að eg þvert á móti setti mig á móti því í fyrstu, og einungis þá fyrst, þegar meiri hluti pilta hafði ákvarðað það, tók þátt í því, og að eg sömuleiðis alveg eindregið mælti á móti því — og var líka svo heppinn að fá því framgengt — að sömu tökum yrði beitt gegn einum hinna kennaranna«. Hver upphafsmaður hafi verið er nú ekki gott að segja, en í bréfi stjórnarráðsins dags. 18. maí 1850 um alt þetta mál, er Steingrímur Thorsteinsson, sem stiftsyfirvöldin höfðu veitt leyfi til að taka burtfararpróf þá um vorið, sviptur þessu leyfi aðallega af þeirri ástæðu »að sá piltur eftir skýrslu rektors sé einn af aðalupphafsmönnum uppþotsins«, og fleiri rök eru að því, að hann hafi átt einna drýgsta þáttinn í þessum samtökum, þó auðvitað margir aðrir styddu þau. En þó Arnljótur ætti eigi upptökin, þá hafði hann þó alla framkvæmdina á hendi, þegar á hólminn var komið og hann stýrði pereatinu, og því varð hann harðast úti.

Allir piltar tóku þó eigi þátt í pereatinu. Auk þeirra Jóns Þorleifssonar og Jóhannesar Halldórssonar, sem fyr um getur, tók Jakob Benediktsson eigi þátt í því og hann náði öðrum pilti úr hópnum, Þorvaldi (síðar lækni) Jónssyni, með harðfylgi miklu (Nýtt Kbl. 1911, bls. 108), heldur ekki Davíð Guðmundsson[1]), Egill sonur rektors (sumir segja þó, að hann hafi verið með) og Helgi E. Helgasen[2]);

[1]) Síðast prestur til Möðruvallakl. † 1908.
[2]) Barnaskólastjóri í Reykjavík † 1890.

hann var veikur um daginn, en þó ekki haldinn sárþjáður.

Þegar piltar komu í fylkingu að húsi rektors, þar er hann sat á ráðstefnu með kennurunum, og honum var sagt það, hélt hann að þeir væru komnir til að biðja sig fyrirgefningar, að því er Jón Thorarensen segir og Sigurður L. Jónasson (Nýtt Kbl. 1913, bls. 202) og gekk því út í dyrnar, en þó honum hafi því mátt við bregða, er það snerist á gagnstæðan veg, þá var hann þó svo stiltur, að hann hneigði sig fyrir piltum, þegar þeir höfðu lokið pereatinu og gengu á braut. Eftir þetta var auðvitað alt í reiðuleysi með kenslu og skólaaga. Um pereats h u g m y n d-i n a sagði Steingrímur Thorsteinsson Jóhannesi kennara Sigfússyni svo, að Ólafur Gunnlaugsson[1]), sem útskrifaðist úr Reykjavíkurskóla 1848, hafi áður verið í dönskum skóla (Sóreyjarskóla), og hafi sagt skólapiltum ýmsar sögur frá útlöndum, einkum Þýzkalandi um það, er piltar hrópuðu pereat fyrir kennurum, er þeir vildu ekki hafa, og hefði svo pereatshugmyndin fæðst og þroskast í skólanum samfara frelsishugmyndunum eftir 1848. Taldi hann líklegt, að aldrei hefði til pereats komið, ef þessi hugmynd hefði eigi verið þannig innflutt.

Eftir að rektor og kennarar höfðu samdægurs skýrt stiftsyfirvöldunum frá pereatinu, gekk rektor ásamt hinum setta stiftamtmanni inn að Laugarnesi, þar sem biskup bjó þá. Tóku þeir nú að yfirvega málefnið; segir rektor að stiftsyfirvöldin hafi verið mjög í óvissu um, hvað gera skyldi, því þau hafi verið hrædd við almenna uppreisn í skólanum. Niðurstaðan varð þó sú, að þau skyldu ásamt kennurunum koma upp í skóla kl. 9 morguninn eftir og tala þar við piltana; gengu þeir stiftamtmaður svo inn í bæ í rökkrinu, en síðar um kvöldið kom biskup til bæjarins og átti lengi tal við rektor, »og lét honum í ljósi, að stiftsyfirvöldin hefðu nú hætt við að eiga tal við uppreistarseggina, sumpart af því það væri óviðeigandi, sumpart, að því er virtist, af ótta við nýtt pereat«.

[1]) Dr. phil. og ritstjóri í París † 1894.

Hinn 18. janúar kl. 5 e. h. áttu svo allir kennarar fund við stiftsyfirvöldin á skrifstofu stiftamtmanns. Þar var einnig viðstaddur Pétur prófessor Pétursson, forstöðumaður prestaskólans. Á þeirri samkomu var talsverður skoðanamunur. Rektor vildi hreinsa skólann og reka þá seku burtu. Biskup vildi gefa piltum tíma til að átta sig, og láta allan skólaaga hvíla sig á meðan. En rektor neitaði þá að taka þátt í kenslunni eða eiga nokkuð við »uppreistarseggina«. Biskup lét loks uppi þann vilja stiftsyfirvaldanna, að kenslunni skyldi haldið áfram, og eftir beiðni hans gengu allir hinir kennararnir, að Jóni Árnasyni undanskildum, sem þá hafði tímakenslu á hendi, en hann var líka nokkurs konar handbendi rektors, undir það, þannig að kensla skyldi fram fara til janúarloka, því næst upplestrarleyfi 14 fyrstu daga í febrúar, og próf byrja í miðjum febrúar; á þ e s s u m t í m a s k y l d i a l l u r a g i o g h l ý ð n i u p p h a f i ð. Dr. Scheving tók að sér að gegna rektorsstörfum. Þessi ákvörðun skyldi vera bráðabirgðaráðstöfun og svar upp á bréf rektors og kennara daginn áður: »Þennan endi hafði þá samtal stiftsyfirvaldanna við kennarana«, segir rektor, »og þó hafði rektor og kennarar vænst annars samkvæmt bréfi stiftsyfirvalda 15. jan. 'að sérhver óregla, sem lýsti sér í lítilsvirðingu eða þrjózku við áminningar og skipanir kennaranna, skyldi fortakslaust varða brottrekstri eða sviftingu hlunninda'«.

Eins og skýrsla Sigm. Pálssonar ber með sér, elskuðu piltar rektor og virtu sem ágætan kennara, en vildu ekki lúta honum sem skólastjóra. Þeir létu því á sér skilja, að þeir vildu gjarnan taka honum sem kennara, ef skólastjórnin yrði öðrum falin. Þetta fyrirkomulag orðaði biskup við rektor þann 11. febrúar, rektorsnafnið þyrfti ekki að hafa um hönd, en hann héldi að sjálfsögðu lögtign sinni og launum, en þessu neitaði rektor alveg, eins og eðlilegt var; kennir hann »ráðgjafa« piltanna, bæjarfógeta Kristj. Kristjánssyni um, að hafa fundið upp á þessari aðgreiningu. Annars hafði allan þennan tíma

verið fullkomið stjórnleysi í skólanum, »piltar lifðu og létu eins og þeim bezt líkaði, drukku, gengu á veitingahús og allar þær krár, sem hér eru, já, tveir piltar höfðu með leyfi dr. Schevings flutt út í bæ, og sezt að hjá gömlum hafnsögumanni, þar sem þeir í upplestrarleyfinu drukku púns á kvöldin«. Rektor segir, að kennararnir hafi ekki þorað að segja eitt stygðaryrði til pilta, og Björn kennari Gunnlögsson hafi verið svo veikgeðja, eða varkár, að hann, að fyrstu tímunum eftir »pereatið« loknum, hafi þakkað piltunum fyrir að hafa sótt tíma.

Samheldi meðal skólapilta hefir bæði að fornu og nýju verið talin alveg sjálfsögð, og hver sá hefir verið talinn ódrengur, sem eigi vildi fylgja meiri hlutanum, einkum þegar hann er svo mikill, eins og hér átti sér stað. Sérhver sem í skóla hefir gengið þekkir þetta af eigin reynslu. Það var því engin furða þó piltum væri gramt í geði við Jón Þorleifsson, er hann einn skarst úr leik í bindindismálinu, og hygðu á hefndir. Þeirra var og ekki lengi að bíða. Fyrst dreifðu þeir glerbrotum milli rekkjuvoðanna í rúmi hans í skólanum, en hann varð þeirra var, áður en hann lagði sig, svo sú tilraun ónýttist. Næstu nótt var ísköldu vatni helt yfir hann í rúminu, svo rektor sá sér ekki annað fært en að taka hann heim í hús sitt.

Við nánari athugun á því, hvað hafi komið þessum atburði á stað, þá verður það ekki varið, að fremsta sök er hjá rektor og kennurum. Bindindislög þau, sem þeir vildu láta pilta skrifa undir, áður en þeir hófu uppreistina, voru óhæfilega ströng og auk þess alveg óviðeigandi. Það var óhæfilega ströng refsing fyrir pilt, sem ekki vildi láta neyða sig til að ganga í bindindi, að verða alveg rekinn úr skóla. Það var líka alveg óviðeigandi ráðstöfun, að láta brot í 3. sinn á bindindislögum, sem menn upphaflega höfðu gengist undir óneyddir, varða brottrekstri úr skóla, og það segir rektor, þótt undarlegt sé, sé samkvæmt lögum félagsins, en þau kváðu svo á, að sá sem í þriðja sinn verði uppvís að því að hafa neytt víns, skuli rækur úr félaginu. Auk

þess var ekki gert ráð fyrir neinu slíku í reglugerð skólans, þar sem þó slík ákvæði auðvitað áttu heima. Þá verður heldur ekki annað sagt, en að ræða rektors hafi verið alt of æst og svæsin. Hinn rólegi og ágæti vísindamaður hefir alveg tapað valdi á sjálfum sér. Það er vafalaust rétt, sem Sigm. Pálsson segir, að hún hefir hleypt eldinum í drengi.

Fyrir liðugum 20 árum átti eg nokkrum sinnum tal við einn mann, sem var í skóla um þesar mundir, án þess þó að standa framarlega í þessu stórræði, og í hvert sinn sem hann mintist á ræðuna, kom skjálfti í líkama hans og gremju glampi leiftraði í augum hans.

Aðalorsökin er því hjá rektor, því verður ekki neitað. Þessu halda líka stiftsyfirvöldin fram í skýrslu sinni til stjórnarráðsins dags. 3. marz 1850. Skýrsla þessi er mjög ítarleg, prýðilega samin, og auðsjáanlega samin af Helga biskupi, því hins setta stiftamtmanns (Þorsteins Jónssonar) gætir einskis, enda var hann þá ungur og lítt reyndur. Í skýrslu þessari segir svo:

»Ef menn nú vilja leita að ástæðunum til þeirrar megnu gremju, sem komið hefir fram af pilta hálfu við rektor, einkum með pereatinu fyrir honum, þá er erfiðara að gera sér grein fyrir þeim, því við verðum í sannleikans nafni að votta, að eins og rektor vegna síns víðtæka lærdóms og framúrskarandi smekkvísi er hafinn upp yfir okkar hrós, svo er hann einnig vafalaust langbezti kennarinn við þennan skóla, svo að það verður erfitt að fylla hans skarð sem kennara. Samfara þessum hans eiginleikum, sem hafa aflað honum verðskuldaðrar frægðar, er blítt og mannúðlegt skapferli, sem kalla má elskulegt. Samt sem áður er það þó all-líklegt, að hann sé eigi gæddur nægilegri lyndisfestu eða yfirleitt ekki þeim ytri takt, sem er alveg nauðsynlegur fyrir rektor, einkum við þennan eina skóla landsins. Rektor býr langt frá skólahúsinu, þar sem flestir piltar búa; hugur hans hneigist að rólegum vísindaiðkunum, sem hann er eins og skapaður fyrir, og því er eðlilegt að hann sé tregur til að blanda

sér í hinar margvíslegu deilur lífsins. Hann er auk þess þegar farinn að eldast, og því vegna tilhneiginga sinna til vísindaiðkana samfara vaxandi aldri og lífsreynslu, miður fær til þess að þjóna þessu vandasama embætti, og eins og nú er ástatt við skólann, og á þessum byltingatímum ekki fær um að halda uppi aga meðal svo margra ungra manna, sem eru gripnir af tíðarandanum, og þetta er honum því erfiðara, sem meðkennarar hans, þó að öðru leyti séu heiðarlegir menn, geta ekki veitt honum nauðsynlega aðstoð«.

Í umsögn sinni um málið segir Brynjólfur Pétursson, að þessi lýsing á rektor sé í alla staði rétt, enda ber öllum sem þektu, saman um, að eins ágætur kennari og Sveinbjörn var, eins lélegur stjórnari hafi hann verið.

Þessu næst verður það engan veginn varið, að stiftsyfirvöldin bæði hafa sýnt óhæfilegan þrekskort meðan á uppþotinu stóð og eftir á gert óheppilegar ráðstafanir. Í skýrslu sinni til stiftsyfirvaldanna 17. jan. heimtuðu rektor og kennarar Arnljót Ólafsson rekinn úr skóla. Þetta virtist næsta sjálfsögð krafa, hvernig sem málið að öðru leyti var vaxið, en þetta þorðu þau ekki af ótta við almenn samtök milli pilta.

Ástæður stiftsyfirvaldanna til þess að hafast ekkert að gegn piltum út af pereatinu, voru aðallega þær, að þau vonuðu að piltar mundu sjá að sér með tímanum, og að feður þeirra, forráðamenn og aðrir venslamenn þeirra í bænum mundu sýna þeim fram á, að þeir hefðu gert rangt í að hegða sér svona, en þetta reyndist á alt annan veg, því samúð bæjarmanna og annara var yfirleitt með piltum. — Þegar það því var sýnt, að tíminn mundi ekki ætla að hafa nein betrandi áhrif á pilta, segjast þau hafa tekið málið á ný til yfirvegunar. Hafi þá verið um tvent að gera, að uppleysa skólann alveg, því það hefði orðið afleiðingin af brottrekstri forsprakkanna, eða halda skólanum við til vorsins, þangað til stjórnin gæti úrskurðað málið, og þann kostinn hafi þau tekið. Ástæður þær sem þau tilfæra gegn uppleysingu skólans eru þær, að þetta

uppþot pilta standi í nánu sambandi við þær stjórnmálahreyfingar, sem þá gengu yfir og stefndu að almennu frelsi og jöfnuði, en þessar hreyfingar komi hér á landi aðallega fram í lítilsvirðingu fyrir yfirvöldum landsins[1]), að það mundi mælast illa fyrir úti um landið, og auka enn meira á óánægju landsbúa með embættismannastéttina. Þessar ástæður bera ekki vott um mikið sálarþrek, en veigameiri eru þær ástæður, að það sé viðsjárvert að reka marga tugi pilta út úr skólahúsinu og út í bæ, þar sem þá var lítt mögulegt að fá húsnæði það sem eftir var vetrarins, alveg ómögulegt fyrir allan þorra þeirra að komast heim til sín þá um háveturinn og ekkert til að borga mat sinn með, er þeir voru sviftir ölmusu. En það sem sérstaklega má lá þeim, sem ráðherra líka sterklega tekur fram í bréfi sínu 18. maí 1850, er það, að þau eða sérstaklega biskup, sem naut verðugs almenns álits, og mátti sín mikils hjá sumum forsprökkunum og aðstandendum þeirra, reyndu ekki að beita persónulegum áhrifum á pilta, og gefa þeim ákveðinn frest til að snúa aftur til hlýðni undir skólaaga.

Með þessu er ekki verið að bera blak af atferli pilta, eða fegra málstað þeirra, en þeim má, auk þeirrar óeðlilegu þvingunar, sem átti að beita við þá, hinnar æsandi ræðu rektors, og aðgerðarleysis stiftsyfirvaldanna, virða til vorkunnar æsku þeirra flestra og þroskaleysi, svo og þann frelsisanda, sem þá ríkti. Það virðist lítill vafi á því, að með liprum og skynsamlegum fortölum góðra og mikilsvirtra manna, eins og t. a. m. Helga biskups, hefði mátt koma í veg fyrir að minsta kosti það agaleysi, sem átti sér stað það sem eftir var vetrarins, og það ósæmilega tilboð, að rektor héldi áfram að kenna, en léti af skólastjórn.

Eins víst og það er, að piltar mundu aldrei hafa ráðist í þetta stórræði, ef þeir hefðu eigi notið upphvatning-

---

[1]) Hér eiga stiftsyfirvöldin auðsjáanlega við norðurreið Skagfirðinga að Grími amtmanni á Friðriksgáfu vorið áður, sem fyr er minst á.

ar og samúðar háttsettra manna, sem nokkuð er drepið á hér að framan, og óbeinlínis vegna aðgerðaleysis og heigulsskapar stiftsyfirvaldanna og samtakaleysis kennaranna við rektor, eins víst er það, að þeir færðu sig upp á skaftið eftir pereatið, og voru þeir ráðandi í skólanum það sem eftir var vetrar, og höguðu sér eins og þeim bezt líkaði, vegna þeirrar almennu samúðar, sem þeir nutu hjá bæjarmönnum, eins og rektor sjálfur kannast við, og öðrum út í frá, eins og áður hefir verið drepið á, og mætti tilfæra mörg dæmi um það. Margir héldu þó taum rektors, einkum hinir eldri menn; sumir skömmuðu báða, þar á meðal síra Árni Helgason í bréfi dags. 14. febr. 1850 til exam. juris. Finns Thorsteinsson (bróður Steingríms). Fyrst skýrir hann alveg rétt frá pereatinu og segir svo: »Þetta þykir nú hér mikil saga og mikið ný á Íslandi og segi þeir nú enn liberalistarnir, að allir Íslendingar sofi!« ... »Eru þetta nú ekki frelsishreyfingar? Og hvernig mundi þetta enda? Merkilegt er að bindindismálið skuli hafa orðið tilefni til þessarar óreglu, og er það samhljóða mythunni um það, hvernig þeim reiddi af, sem fyrirlitu Bachusdýrkun forðum á Grikklandi. Ætti eg nokkuð um þetta málefni að dæma, svo mundi eg segja, að hér væri óvit öðru megin og frekja hinu megin, og er hvorugt gott. Þarna enda eg þessa óræstissögu«.

Endirinn á þessu máli var sá með bréfi kirkju- og kenslumálaráðherrans, sem þá var Madvig, dags. 18. maí 1850, að Arnljótur var rekinn úr skóla, að einungis þeir af þeim, sem útskrifast áttu um vorið, fengu leyfi til þess, sem engan þátt höfðu tekið í uppþotinu, þetta verður víst að skiljast um þá, sem tóku verulegan þátt í því, því allir voru með í pereatinu að örfáum undanteknum, sem fyr segir, og að skólaárið reiknaðist sem ónýtt, svo skólavera allra lengdist um eitt ár; þó voru ýmsar undanþágur gerðar, og flestir hinna iðnari og gáfaðri pilta fluttir upp úr bekk. Loks var rektor að fullu og öllu settur inn í embætti sitt aftur, því tvískiftingunni á rektorsem-

bættinu, sem stiftsyfirvöldin höfðu gert tillögu um, vildi stjórnin ekki líta við, og stiftsyfirvöldin fengu stranga áminningu um að hjálpa rektor til að halda uppi skólaaga, og var þeim því boðið að setja rektor aftur inn í embættið að fullu, og kalla alla pilta til og tjá þeim alvarlega, hve hegningarverðu athæfi þeir hafi gert sig seka í og áminna þá um að láta ekki slíkt henda sig aftur[1]).

Harðast kom þetta niður á þeim sem útskrifast áttu, og stóðu framarlega í fylkingu, enda yfirgáfu margir þeirra skólann fyrir fult og alt, og sumir skólanám með öllu, en enginn varð þó eins illa úti og Arnljótur. Hann sendi því bænarskrá 5. ágúst 1850, er fyr um getur, til stiftsyfirvalda og beiddi um leyfi til að ganga undir examen artium við háskólann, en þó bæði þau og rektor sjálfur mæltu með því, fjekk hann neitun hjá stjórninni; hann varð fyrst stúdent árið eftir og flestir uppþotsmanna. Eftir því sem síra Stephán Stephensen segir[2]), voru það föst samtök milli pilta að sækja ekki skóla næsta haust. Þetta er vafalaust rétt hermt. Svo segir síra Einar Hjörleifsson í Vallanesi sem þá átti son í skóla í bréfi til Magnúsar Eiríkssonar, dags. 9. sept. 1850: »Stjórn Dana vill ei annað heyra, — þvert á móti ráðum stiftsyfirvaldanna — en að rektor sé við skólann með enn meira valdi en hingað til. Þetta hefir haft þá verkun, að flestir, sem nokkuð hugsa um velferð drengja sinna, og nokkur dáð er í, hafa tekið þá úr skólanum . . . Dimittendi, þar á

[1]) Þegar stiftsyfirvöldin fengu þennan úrskurð, fóru þau að taka rögg á sig og vísuðu sjálf, með bréfi 15. júlí 1850, þessum piltum úr skóla: Stefáni Thorsteinsen, Stefáni Péturssyni, Magnúsi Jónssyni frá Felli og Theódór Guðmundssyni. Annars voru þau býsna óheppin þennan vetur. Þau höfðu sem umráðamenn prentsmiðjunnar, er þá var eign landsins, stöðvað útgáfu „Þjóðólfs«, svo síra Sveinbjörn Hallgrímsson eigandi blaðsins neyddist til að sigla til að kæra þetta fyrir ráðherranum. Hans úrskurður féll sama dag og í skólamálinu, á þá leið, að bann stiftsyfirvaldanna hefði enga stoð, hvorki í gildandi lögum né samningi um prentun blaðsins.

[2]) Nýtt Kkbl. 1911, bls. 214—15.

meðal frændur þínir Stefán Björnsson[1]) og Björn Pétursson, sem eftir stjórnarinnar skipun áttu að gista eitt ár enn í Reykjavíkurskóla, sitja heima og líklega hætta öllu saman«. Þó varð ekki úr þessu, en allnauðugir fóru piltar samt í skóla um haustið, og síra Stefán segir, að einn þeirra, Magnús frændi hans Hannesson Stephensen, léti bera sig inn í skólann, til merkis um að ekki færi hann þangað viljugur.

Fljótt hefir þó gott samkomulag orðið milli pilta og rektors aftur, því svo skrifar rektor í bréfi til Jóns Sigurðssonar[2]), dags. 5. mars 1851: »Nú er ástand skólans hið bezta, svo að það þarf engan að fæla, og frá því eg kom til skólans, hefi eg aldrei reynt pilta eins auðsveipa og nú. Eg bjóst altaf við því, að eftir storm mundi koma logn«.

Hann var þó ekki lengi við skólann úr þessu, heldur fékk hann lausn í náð 15. júní sama ár. Bæði hann og stiftsyfirvöldin létu það eindregið í ljósi við stjórnina, að þau teldu Jón Sigurðsson langfærasta manninn til að taka við stjórn skólans, en þá kom þjóðfundurinn samsumars, og þar með var það útilokað, þó þess hefði ef til vill áður verið kostur, sem er alveg óvíst, því Madvig gamli hélt málfræðiskandidötum fast fram. En ósjálfrátt verður manni á að spyrja, hvort saga skólans hefði eigi orðið öðruvísi frá 1851 fram yfir 1870, ef Jón Sigurðsson hefði orðið rektor í stað Bjarna.

Kl. Jónsson.

---

[1]) Hálfbróðir Magnúsar, síðast sýslumaður í Árnessýslu, † 1891, hann fór ekki í skóla aftur, heldur sigldi og var útskrifaður árið eftir af Magnúsi til examen artium.

[2]) Lbs. 595 4to.

Íhald og framsókn.

Breytingagirni og íhaldssemi eru tvö andleg öfl, sem berjast um völdin í heiminum. Þau gera alstaðar vart við sig, þar sem menn lifa og starfa, en eru þó í sífeldri andstöðu, eins og myrkrið og ljósið. Íhaldið er spakt, kyrlátt og ótilhlutunarsamt að fyrrabragði. Það unir vel því sem er, en er ófúst til allra umskifta. Framsóknin er hreyfiaflið í heiminum, síkvikandinn, breytingagirnin og uppreistin gegn því öllu »sem stendur mót«. Er því sízt að furða, þótt svo ólíkar stefnur leiði eigi til sátta ákafra fylgismanna frá báðum hliðum, enda hafa á þessu sviði verið háðar einhverjar hinar grimmustu deilur, sem sögur fara af. Verður þá mörgum einlægum flokksmanni að álíta andóf mótstöðumannanna sprottið af lágum og eigingjörnum hvötum. Þeim sé ljóst, að þeir hafi á röngu að standa, en þeir fylgi illum málstað af skaðlegri sjálfselsku. Atferli þeirra sé því siðferðislega vítavert. En eins og mælt er, með nokkrum sannindum, að sjaldan valdi einn er tveir deila, svo gæti einnig verið hér, að báðir málsaðilar hefðu í nokkru rétt, og nokkru rangt, en mikið til málsbóta, ef óhlutdrægt væri á litið. Verður hér gerð tilraun að lýsa framsókn og íhaldi og skýra þau, uppruna þeirra og eðli. Báðar stefnurnar verða teknar alment, en ekki á þröngum sviðum, eins og t. d. stjórnmálahliðin ein. Þær verða skoðaðar eins og tvenns konar hugarástand, annað sem unir bezt kyrstöðu, hitt sem er útfúst og umskiftagjarnt.

Raunar búa þessi andstæðu öfl í hverjum heilbrigðum manni, því að enginn er svo breytingafús, að hann vilji

öllu um koll kasta, né svo íhaldssamur, að hann grípi aldrei til nýbreytni í einhverri grein. Og æskilegast væri að báðum öflunum væri svo farið í huga hvers manns, að í hvert sinn réði sú stefnan, sem betra hefði málefni. En sjaldan er þessu svo varið, heldur hefir annað aflið venjulega algerða yfirhönd, og setur blæ sinn á allar gerðir mannsins um alllanga stund. En við breytt kjör og ástæður skifta menn allajafna um lit í þessum efnum, og er einna kunnust sú breyting, er ungir menn, sem byrjað hafa á geystri framsókn, verða rammir íhaldsmenn með aldrinum. Þau og önnur atvik ráða nokkru um þá hörðu dóma, sem feldir eru um stefnuskiftinga, því að svo er talið að frjáls vilji ráði, og viðgeranlegir dutlungar.

En ef nánar er að gáð, sést að þessi sálarlegu straumhvörf eru engin blind tilviljun, heldur skiljanlegar og skýranlegar afleiðingar undangenginna orsaka, að menn eru íhaldsmenn og breytingamenn af því, að lífskjörin knýja þá, hvern að settu marki, en ekki að óskir þeirra eða umhugsun ráði. Ef önnur hvor stefnan er alröng, þá er ekki fylgismönnum um að kenna, heldur þeim lífskjörum sem leiddu til stefnumyndunar. Breytum lífskjörunum og við breytum mönnunum. Með því að þekkja ástæður og umhverfi einhvers manns eða stéttar, má gizka á með sæmilegri vissu um aðaldrættina í lífsskoðun þess manns eða þeirrar stéttar. Það eru náttúrulög, að menn leita mesta hagnaðar með minstri fyrirhöfn. Til að skilja stefnur manna verður að vera ljóst, hvað þeim er eftirsóknarverðast. Sumir menn telja, að hér sé rangt frá skýrt, og mannlegar óskir dregnar niður í duftið. En svo er ekki. »Mestur hagnaður« er ekki samur og jafn fyrir alla, er hvergi nærri ætíð gull og gróði eða veraldargengi. Sumum mönnum er dýrmætast að útbreiða sannleika og réttlæti, og óska engra launa, nema að fá að vinna fyrir þær hugsjónir. Aðrir starfa til að verðskulda hagstæðan dóm eftirkomendanna, og hinir þriðju til að fá inngöngu í hærra andlegt líf hinumegin við gröf og dauða. Þessi fáu

dæmi sýna, að misjafnt verðlag er lagt á eftirsóknarverð gæði. Þau hafa öll ekki annað sameiginlegt en að sýnast veita »mestan hagnað« þeim er óska þeirra. Nú er að athuga hvers konar ástæður leiða til íhaldssemi og framsóknar.

Frá sögulegu sjónarmiði er íhaldsstefnan eldri, og útbreiddari að fornu fari. Enginn getur til hlítar vitað um upphaf hennar, því að það er hulið í móðu og mistri sögulausrar villimensku. Í bernsku mannkynsins voru allir íhaldsmenn, enda hafa sumir viltir kynþættir sárlitlum breytingum tekið á tugum alda, síðan menning og sögur hófust. En villimaðurinn hefir fullgildar ástæður fyrir kyrstöðustefnunni. Hann er staddur, þekkingar- og reynslulítill, í flóknum og vandasömum heimi. Alt um kring eru sífeldar, óskiljanlegar breytingar. Hann sér sól, tungl og stjörnur koma upp og ganga undir, tunglið skifta mynd, ský myndast og leysast sundur, regn og snjó falla og hverfa af jörðunni, vatn streyma og standa kyrt, frjósa og gufa upp, árstíðum skifta, jurtir vaxa og visna, dýr og menn fæðast, deyja og að því er virðist, verða að engu. Fyrir þann sem horfir hjálpar- og skilningslaus á sífeldar breytingar náttúrunnar er tilveran ægileg; hætta getur legið í launsátri við hvert spor; ekki sízt í augum þeirra, sem trúa á tilveru illra, fjandsamlegra anda í hverjum hlut, en það er trú flestra villimanna. Sá sem hefir fastan grundvöll undir fótum yfirgefur þá nauðugur þann blett, sem takmörkuð en happasæl reynsla hefir helgað, til að ráðast út í blinda, ótrygga óvissu. Ef til vill er í öllum mönnum nokkur sameiginleg íhalds undirstaða, en í villimönnum og fáráðlingum verður kyrstöðuhneigðin alvöld, sprottin af ást á því fáa þekta, og ótta við alt sem óþekt er. Af hræðslutilfinningu þessari eru komin öll hin þroskaðri og fágaðri afbrigði íhaldsseminnar á síðari tímum.

En meðan allir hugsa þannig, stendur heimurinn í stað, og það gerði hann dyggilega framan af. Eftirlíking og vani steypti hvern einstakling í mynd og líkingu for-

feðranna. Við og við varð þó að breyta til, og sú nýbreytni kom oft svo að segja af slysni, en ekki af framsýni. En við margháttaðri reynslu og lífsháttu óx vit og skilningur. Reynslan sýndi húslausum villimanninum að í úrkomu og kulda var »meiri hagnaður« að skríða í skjól en að standa á bersvæði, að slútandi klöpp var betra skýli en þverbeinn hamar, og hellir hagkvæmari en skúti. En þar sem gista þurfti í hellislausu skóglendi mátti gera kofa úr greinum einum, sem hallað var upp að steini og þannig gera villimenn á Ceylon hús sín þann dag í dag. En annarstaðar hefir framþróunin haldið áfram.

Einhver rammaukinn byltingaseggur hefir síðar fundið það ráð, að gera skýlið alveg úr greinum, sem mættust í mæni; aðrir taka við og halda húsgerðarlistinni áfram, unz því stigi er náð, sem þurfti til að byggja Péturskirkjuna og risaborgir nútímans. Með þessum hætti hefir öll framför orðið á hverju sviði menningarinnar, hefir byrjað sem hugmyndir í vitund hinna skygnu framfaramanna og með atfylgi þeirra orðið að veruleika. En í flokki þeirra sem bæta og breyta í heiminum, má ávalt finna tvær tegundir manna, fyrst nokkurs konar frumherja, sem sjá inn í leyndardóma tilverunnar, ný sambönd, nýjar skýringar, ný ráð, og að baki þeim sporgöngumenn þeirra, sem engu auka við hin nýfundnu sannindi, en eru breytingagjarnir í huga og fúsir til að veita viðtöku og útbreiða nýjar hreyfingar. Þessir menn eru eins og stækkandi glerhjálmur leifturvitans, sem margfaldar ljósmagnið og þeytir því út í dimman geiminn. Ef ekki hefðu verið margir slíkir auðunnir breytingamenn mundi mörg holl nýjung hafa dáið sem útburður, verið of orkulítil til að sigrast á algerðu skilningsleysi kyrstöðunnar. En allir framsóknarmenn eiga sammerkt í því, að þeir lifa fremur í framtíð en nútíð, að þeir standa ætíð með staf í höndum, reiðubúnir til ferðar.

Ef ótti við alt hið óþekta er frumafl íhaldsseminnar, þá er *vaninn* annar veigamesti þáttur hennar eins og

hann er annað eðli mannsins. Hver hugsun, hreyfing og athöfn skapar í mönnum hneigð til endurtekningar, en endurtekningarnar mynda vanann, og verður hann því sterkari, sem oftar er höggvið í sama farið. Langflestar daglegar athafnir eru vanabundnar orðnar í fullorðnum mönnum, og því meir sem líður á æfina, verða venjurnar fleiri og rótgrónari. Þær verða að sterkum fjötri, sem varla er unt að leysa, en brjóta má með heljartaki. Alt eðli vanans er andstætt breytingu; hver venja er lík sjálfstæðri veru, sem heldur fram lífi sínu og tilverurétti, meðan auðið er. Og til að forðast þann sársauka, sem venjuskiftin orsaka, verður flestum fyrir að halda hlífiskildi yfir gömlu venjunum, jafnvel þótt skynsemin beri vitni á móti þeim.

Vaninn er nokkurs konar álagahamur, sem færist yfir með athöfnum og aldri. Á æsku- og unglings-árunum er jafnvægið óstöðugra. Þá er maðurinn mjúkur og mótanlegur eins og vax; hver hneigðin vaknar af annari, drotnar um stund og víkur sæti fyrir þeirri næstu. Meðan á því skeiði stendur eru mennirnir einna frjálsastir. Þá má velja um vegi og venjur, þá er undir gáfum og gæfu komið, hversu tekst með vanalögin. Þau eru sú persónulega stjórnarskrá, ill eða góð, sem hver maður ber með sér, meðan æfin endist, og má heita óbreytanleg. Glögg dæmi þessa má sjá á mörgum mönnum, er með eigin afli hefjast úr fátækt til auðs og metorða á efri árum. Vilja þeir þá gjarnan breyta umgengnisvenjum, fataburði o. s. frv. á vísu þeirra er lifað hafa við mild kjör alla æfi. En það tekst aldrei, nema að litlu leyti, og oftast alls ekki. Rótgróinn vani er fastur fyrir.

Þriðja innri ástæða til íhaldssemi er aldur og elli, en þar renna margir þræðir saman. Þá er öll líkamleg framför löngu hætt og fjörið að þverra. Alveg ósjálfrátt finnur maðurinn vanmátt sinn til að fylgjast með og geta haft hönd í bagga með djúptækum breytingum. Vaninn lykur hann æ meir og meir í greipum sínum; ný áhrif ná varla til hans, eða þá að minsta kosti beygð og brotin

eins og alda, sem fallið hefir yfir margfaldan skerjagarðinn. Fjölskyldubönd, vinátta, stéttatengsli og samábyrgðartilfinning halda honum rígskorðuðum innan vébanda borgaralegs lífs. Þar bætist við sárbeitt reynsla og vonbrigði. Margur maður berst djarflega »með hvassleg sverð í mundum«, meðan hann er í blóma aldurs, en þreytist og missir áhugann, þegar lítið vinst á og æskuvinirnir skerast úr leit og leik. Allir þessir strengir hverfa saman í traustan fjötur, sem bindur allan þorra aldraðra manna í fylkingu íhaldsseminnar; og þó undantekningar séu til, menn sem yngjast með árum, og verða bjartsýnni og framsæknari með aldrinum, þá eru þær svo fáar, að þær sanna að eins regluna.

Þær orsakir til kyrstöðu, sem nú hafa verið nefndar, eiga rætur hið innra í mannlegu eðli. Þær eru því einna stöðugastar og óbreytilegastar. En aðrar, engu ómerkari, spretta af ytri kjörum. Er þar í stuttu máli að telja öll þau gæði, sem misskift eru og vandfengin en þó eftirsótt, eins og auðlegð, völd, nafngöfgi, frægð, og hvers konar veraldargengi. Því meiri umbúðum, sem maðurinn er vafinn, því hræddari er hann um, að sér verði kalt, og reifarnar ásóttar af þeim, sem minna hafa. Sumar af þessum hömlum eru svo sterkar að þær meira en vega á móti og eyða eðlilegri framsóknarþrá æskuáranna, þær gera skjólstæðinga sína gráhærð gamalmenni, meðan þeir eru börn að aldri.

Fastast í liði íhaldsmanna standa landeigendur á gömlum óðalsstóreignum, og þá fyrst og fremst aðalsmenn, því þar er bæði auði og ættgöfgi til að dreifa. Varla geta hugsast kjör betur löguð til að spekja menn og sætta þá við »táradalinn« en þau, sem enski aðallinn hefir átt við að búa. Mann fram af manni hafa aðalsmennirnir setið á blómlegum stóreignum í sveit, með höll í höfuðborginni, stúku í leikhúsunum, með arfgengt sæti í þingi þjóðarinnar, með hefðarforrétt að tignustu störfunum í her, flota, kirkju- og ríkis-stjórn; setið yfir stórauði, verið tilbeðnir og dáðir af alþýðunni, átt greiðan aðgang að ljómanum

við hásætið, bæði heima og erlendis, og haft drottinvald í nokkrar aldir yfir tveimur glæsilegustu mentastofnunum í heiminum. Varla er sanngjarnt að ætlast til að þessir sólskins-menn gangist fyrir mannfélagsbreytingum, þar sem alt væri að missa en ekkert fyrir þá að vinna, enda hafa engir jafnaðardraumórar ásótt þessa stétt. Eg minnist að hafa í borg einni á Englandi séð nokkur hundruð unga aðalsmanna og auðmanna syni veitast að heimsfrægum þingskörungi úr neðri málsstofunni, er talaði um atvinnuleysi og eymd fátæklinga í landinu, æpa að honum í hálfa klukkustund og hrekja hann síðan úr ræðustólnum svo að 40 lögregluþjónar gátu varla verndað hann. Svo langt getur breytingaóttinn leitt menn, sem annars eru mætavel siðaðir, er þeir þurfa að verja hin dýrmætu réttindi sín. — Næst aðalsmönnum ganga stórbændur, og eru þeir í flestum löndum kunnir fyrir íhaldssemi, þótt eigi hafi þeir jafnmikils að gæta og aðallinn. Þá koma embættismenn ríkjanna og fastir starfsmenn í þjónustu auðugra félaga með öruggum launum er hækka með aldrinum, og enda sem eftirlaun. Eðlilega binda slík störf menn fast við stofnanir þær, er launin veita og öryggið. Að ráðast á móti þeim, er sama og ráðast á sitt eigið líf. Enn fremur er nám, daglegt líf og atvinna þessara stétta betur lagað til að friða og spekja, heldur en vekja ókyrð og breytingahug. Þessum mönnum fylgir að málum skyldulið þeirra, sem vonlegt er, og ýmsir liðléttingar sem eiginlega eiga hvergi heima, nema þar sem beiningar fást; fylgja lausingjar þessir íhaldsliðinu eins og mannvaður sá, sem flokkast á slóðir sigursælla herflokka á ófriðartímum.

Dálítið öðruvísi verður lífsskoðun þeirra efnamanna, sem búa við óvissan gróða, er kemur og fer á bylgjum og bárum eftir hygni og hepni eigandans. Svo er varið ástæðum flestra meiriháttar iðnrekenda og kaupsýslumanna, og mætti nefna þá hálfbreytingagjarna í skoðunum. Að vísu er þeim lífsnauðsyn að halda frumdráttum þjóðfélagsins óbreyttum, en þurfa þó svigrúm til gagnlegra breyt-

inga fyrir stétt þeirra og atvinnu. Þessi flokkur hefir þannig beitt sér fyrir að brjóta niður tollmúra þá, er landeigendur höfðu fyr reist; þeir hafa barist fyrir frjálsri verslun, greiðum samgöngum og því láns- og tryggingarfyrirkomulagi, sem heimsverzlunin nú byggist á. Hálfbreytingamennirnir eru kjarninn í frjálslyndum flokkum þingstjórnarlandanna, sem eiga í sífeldum brösum við íhaldsmenn, er með kyrstöðuvenjum sínum eru þeim víða til hindrunar. En að þessu undanskildu fylgja þeir íhaldsstefnunni fast, ef verjast þarf róttækari féndum.

Nokkur skyldleiki er milli sterkra trúarhneigða og íhaldsskapsmuna, því að hver breyting er því erfiðari sem fleiri bönd þarf að rjúfa, áður en henni er framkomið, en trúin hlýtur, eftir eðli sínu, að binda mörg hin öflugustu bönd. Framsóknarandinn hefir verksvið sitt hér í lífi, en trúaði maðurinn álítur sig fyrst og fremst borgara í alheimsríki. Jarðlífið er trúuðum manni eins og agnarpunktur, fyrsta þrepið í fullkomnunarstiga tilverunnar. Það er eymda- og sorgadalur, næstum einkisvert, nema sem undirbúningur annars lífs. Yfir bæði sýnilegum og ósýnilegum heimi ræður almáttugur og alvitur andi; ekkert höfuðhár er skert án vilja hans og vitundar. Maðurinn er sífelt undir alvísri og algóðri handleiðslu hans. Hví skyldi þá aumur og veikur maður þykjast þess umkominn, að standa í breytingum og stórræðum? Hví skyldi hann misnota undirbúningstímann, með því að gera hann að aðalatriði, og taka fram fyrir hendur alheimsvaldsins? Trúhneigðin styður íhaldið á annan hátt, en með því að draga huga hans að eilífðarmálunum. Hún gerir manninn s t j ó r n v a n a n. Sá sem beygir sig skilyrðislaust fyrir æðra valdi á einu sviði, verður undanlátssamari um fleiri hluti. Þetta vissi Napoleon og endurreisti kirkjuna, skömmu eftir að hann náði völdunum (en fáum mánuðum áður var hann í þann veginn að taka Múhamedstrú). Hann sagði að kirkjulausri þjóð væri óstjórnandi, sökum einstaklingssjálfræðis. — Aldrei síðan veruleg menning hófst, hefir verið meiri kyrstaða en á

miðöldunum, einmitt þegar trúar- og kirkjuvaldið var alráðandi.

Íhaldssemin, sem í fyrstu var maðurinn allur, hefir nú lækkað seglin á mörgum sviðum, þar sem framsóknin hefir rutt sér braut. Lindir breytingagirninnar er í upphafi voru sundraðar og máttlitlar í frumfjalli kyrstöðunnar eru nú sívaxandi straumar, sem flæða um hálfan heiminn og meira til. Eins og íhald býr í holdi og blóði sumra manna, svo er framsóknin í insta eðli annara. Hún á sér eina meginuppsprettu, en það er æ s k a n eða meiri hluti unga fólksins í þeim löndum, þar sem nokkurt breytinga fordæmi er. Á þessum tíma æfinnar vex og styrkist líkaminn hraðfara, þá er lífsfjörið mest, þá er hver heilbrigður maður fullur af gróðurmagni vorsins og orkuafgangi, sem leitar viðfangsefna. Það er Kaldadalshugur, sem æskir mótstöðu og hindrana til að ryðja úr vegi. Þá er ímyndunin sístarfandi. Menn sjá sjónir, sem ekki eru af þessum heimi, dýrðlegar skýjaborgir, sem skína bjart við hlið grárra hreysa veruleikans. Ekkert er þá auðveldara en að gera samanburð hugsjónunum í vil, að finna mein sem þarf að bæta. Alt þetta hreyfiafl mannsins beinist þá að framsókn, en hömlurnar eru að sama skapi veikar. Fjörið, hugsjónirnar, góður málstaður og frægðarlöngun knýr menn fram. Hinsvegar er vald vanans varla nema hálfmyndað, reynslan lítil, sjálfstæði í trúarefnum meira en fyr eða síðar á æfinni, fjölskyldaböndin veik og samábyrgðartilfinningin varla farin að gera vart við sig. Þá er lagt á tæpasta vaðið. Unga kynslóðin lítur yfir vígvöllinn, sýnist varnarvirki óvinanna lág og lítil, harla auðunnin. Þá er sagt:

»Burt alt sem okkur tefur,
Burt alt sem stendur mót.
Burt alt sem alt af sefur,
Burt alt sem nagar rót.

Með slíkum hersöngum gerir æskan uppreist, kynslóð eftir kynslóð, hamast og ræðst á borgir gamla tímans, særist,

þreytist og hörfar loks undan. Íhaldið stendur föstum fótum, eins og hamraveggur, varið óteljandi launvígjum, tálgröfum og seinunnum vígstöðvum. Og í áhlaupinu hefir lítið áunnist við æfistörf hvers manns, varla nema steinn hruninn úr veggnum, þar sem brotið skyldi skarð. Eftir storminn snýr áhlaupsmaðurinn heim í herbúðirnar, breyttur maður, eldri, þreyttari, fjörminni, reyndari, með ósigurinn í huganum og hálfur snúinn á band óvinanna. En lífið æðir áfram eins og fallandi foss, maður kemur í manns stað, og dropinn holar steininn. Með þessum hætti verður framsókn æskunnar ein hin máttugasta lyftistöng menningarinnar. Þó hver kynslóð sé þollítil og skammlíf, þá er mannkynið síungt, með eilífa æsku, sem alt af er fús að ryðja nýja vegi, og finna áður óþekt lönd.

Eins og menn blása í kaun sér til hita og á heita hluti til að kæla þá, svo getur sama orsök oft haft ólíkar afleiðingar. Reynsluleysi er fjötur á hjátrúarfullan villimann, en spori á fjörugan, mannaðan ungling. Ef æskan þekti betur heiminn, mundi hún verða spakari, en jafnframt gera minna gagn. Hún gerir stundum villandi draumsýnir, eða einhvern hluta þeirra, að áþreifanlegum veruleika. En að sama skapi, eða fremur, gerir reynsla og þekking menn framsækna. Sá sem eykur sína þekkingu, eykur sínar raunir, segir Salomon. Þekkingin bregður ljósi yfir hlutina. Við ljós hennar sést margt mein, sem í myrkrunum var hulið, en líka nýir vegir og ný ráð til að bæta, og breyta til góðs. Sú breytingagirni, sem leiðir af mentun og víðsýni er haldbetri og afkastameiri nú á dögum, en fjörkippir æskunnar. Hún hefir vaxið með reynslu mannkynsins og mun vaxa enn meir á komandi tímum. Aukin þekking er því það meðal, sem áhrifamest er, til skynsamlegra framfara.

Einhver harðsóttasti hluti framsóknarmanna nú á dögum eru öreigarnir í iðnaðarlöndunum (jafnaðarmenn). Þeir hafa sem aðrir ungir menn byrjað göngu sína í fullum framsóknarhug, en minna breyzt með aldrinum en þeir sem urðu hluthafar í velgengni veraldarinnar. Þeir telja

sig ekkert eiga nema eymd, engu hafa að týna nema hlekkjum, en allan heiminn að vinna. Er því sízt að furða, þó þeir gerist djúptækir í breytingunum, enda stendur íhaldinu meiri stuggur af þeim en nokkrum öðrum flokki. Þeir vilja engum sáttum taka, nema þeim að njóta ljóss og sólar til jafns við þá, sem best mega, en það þykja aðli og auðmönnum harðir friðarkostir.

Hér er ekki rúm til að gera meira en benda á frumdrætti, en þó má sjá á þessu yfirliti, að skoðanir manna um, hvort breyta beri eða standa í stað, eru í aðalatriðunum lögbundnar, en ekki dutlungum háðar. Þær eru í samræmi við líkamlega og andlega þróun og ytri kjör. Þær eru þess vegna fyrirsjáanlegar, ef ekki um einstaklinga, þá um stéttir og félagsheildir. En það sem er mönnum ósjálfrátt, er heldur ekki ámælisvert, þótt rangt sé, fremur en óviðgeranleg veikindi verða talin til mannlýta. Í þessum efnum sem öðrum fylgir réttur dómur réttum skilningi á máli og málsatvikum.

En þó að bæði íhald og framsókn séu skiljanleg, þó að full rök liggi til að báðar stefnurnar eigi marga og örugga fylgismenn, þá þyrftu þær ekki í raun og veru að vera jafngóðar. Önnur gæti verið betri en hin. Til að verða þess vís, þarf að athuga báðar stefnurnar einangraðar, þar sem áhrif þeirra blandast ekki saman til að villa sjónir, og dæma þá um, hvor meira styður mannlega velgengni.

Allmörg dæmi má finna, meðal viltra og siðaðra þjóða, um næstum algerða kyrstöðu í margar aldir, jafnvel í þúsundir ára. Frumbyggjar Ástralíu, svertingjar í Afríku, Eldlendingar og Grænlendingar nota enn sömu vopn og áhöld, búa við sömu kjör og forfeður hvíta mannflokksins áður en sögur fara af. Þeir hafa staðið í stað og liðið illa: oft hungraðir, klæðlitlir, í aumum hreysum, varnarlausir gegn sjúkdómum, hjátrúarfullir, skjálfandi af ótta við sannar og ímyndaðar hættur. Og þar sem þeir áttu í skiftum við siðuðu þjóðirnar, hallaði leiknum jafnan á þann veikari. Er það kunnugra en frá þurfi að segja,

hversu hvíti mannflokkurinn hefir drepið, sigrað, þjáð og þrælkað lágt standandi þjóðbálka í öllum álfum heims.

Meðal mentaðra þjóða eru Kínverjar alkunnastir kyrstöðumenn; þeir hafa, eftir því sem í mannlegu valdi stóð, haldið öllu í sama horfinu í seinustu 40 aldirnar. Áður höfðu þeir verið mikil framfaraþjóð og þegar kyrstaðan byrjar, voru þeir »mestir í heimi«. Menn líta venjulega svo á, að kyrstöðu Kínverja hafi valdið menningarhroki, sú trú að þeir hefðu náð hæstu tindum fullkomnunarinnar, og lengra yrði ekki komist, heldur nægði að gæta fengins fjár. Hins hefir varla verið nægilega gætt, að Kínverjar sniðu þjóðlíf og stjórn meira en aðrar þjóðir í íhaldsáttina. Þeir voru vegna landshátta og eigin aðgerða einangraðir, slitnir úr lifandi sambandi við umheiminn. Og heima fyrir lutu þeir sérstaklega steingerðu skrifstofuvaldi í ríkisstjórn, og öldungavaldi í heimilunum. Hvergi var um forustu að tala fyrir aðra en þá, sem hátt voru komnir á íhaldsárin. Börnin lutu foreldrunum lifandi, og tilbáðu þá látna. Embættastiginn var langur og torsóttur, svo að ekki veitti af heilli æfi til að klifra upp á hæstu tinda. Hver vegsauki var bundinn við próf, sem ókleift var að inna af hendi, nema þeim sem höfðu miklar minnisgáfur, en um skilning og skapandi afl var ekki spurt; það var óþarft, þar sem að eins átti að halda við gamla arfinum. Undir einveldi stofulærðrar elli tókst að bæla niður allan breytingahug, jafnvel umbrotaanda æskunnar.

En kyrstaðan hefndi sin. Síðan samkepnin hófst við Vesturlönd, hefir reynt á afl Kínverjanna og þeir verið léttvægir fundnir. Hvervetna hafa þeir orðið undir, sigraðir, sviknir, rændir og fótum troðnir, af því þeir höfðu brotið fjöregg þjóðarinnar. Laun algerðrar kyrstöðu er þróttleysi, veiklun, undirlægjuskapur, kúgun og hverskonar gæfuleysi.

Þó að slík kyrstaða sé banvæn, vegna samkepni framfaraþjóðanna, og skaðleg af því hún lætur ónotaða mikla krafta í þjóðfélaginu, þá verður hinu samt ekki neitað, að

hún geymir vel fengins forða, týnir engu, illu eða góðu. Og hvenær sem sú þjóð hefir manndáð til að rísa úr öskustónni, eins og t. d. Japanar á öldinni sem leið, þá má alt af bjarga einhverju úr gömlu rústunum og hagnýta í nýju bygginguna.

Algerð breytingagirni getur aldrei komið fyrir í heilbrigðum manni eða félagi. Hún er brjálsemiskast, sem varir stutta stund, og annað hvort leiðir til bana eða batnar til fulls. Bezt er þessi vilti breytingaandi kunnur frá tímabilum í byltingum Frakka (sem leiddu af langri og óhollri kyrstöðu). Hann er ólmur, hverfandi straumur, ekkert viðnám eða hvíld, engin nýjung fundin, fyr en hún flýtur burtu og týnist í næstu umskiftaöldu. Þar er ekkert stöðugt nema síbreytingin sjálf. Slíka starfsaðferð getur menningin ekki notað sér til gagns, því hún bætir engu við, byggir ekkert upp, en eyðileggur alt sem fyrir verður. Hún er sjálfsmyrðandi stjórnleysi, ósjálfráð og trylt uppreist réttmætrar breytingagirni, sem verið hefir stífluð og innibyrgð í fangelsum kyrstöðunnar. En af tvennu óhæfu er þó einvöld kyrstaða illu til skárri en einvaldur byltingarandi; en svo að vel fari, verða bæði þessi öfl að starfa í sameiningu. Hvorugt getur starfað eitt saman, né án hins verið. Framsókn og íhald eru þær tvær súlur, sem halda uppi himni siðmenningarinnar. Starf íhaldsins er að geyma arfsins, eins og ormur sem liggur á gulli, og framsóknarinnar að vera á útverði, finna ný gæði, ný sannindi, dýrmætari en þau sem áður voru til, ryðja þeim til sætis og útvega þeim borgararétt undir verndarvæng íhaldsins. Þá er sífeld framför, en engin afturför eða hnignun, því að engu er kastað fyrir borð, nema betra sé fengið í staðinn.

Fáeinar almennar athugasemdir má leiða af því, sem á undan er sagt. Í allri samvinnu manna í heimilum, félögum, stofnunum, flokkum og ríkjum glíma framsókn og íhald um yfirráðin. Í báðum fylkingunum eru skoðanir liðsmanna í samræmi við aldur þeirra og lífskjör. Báðir flokkar þurfa að ráða nokkru, en þó ekki

jafnmiklu, því að þá eru átökin jöfn og kyrstaðan sigrar. Hreyfiaflið verður að vera hömlunni sterkara, framsóknin öflugri en íhaldið, og þó ekki einráðandi. Þessa hafa menn ekki gætt nægilega, meðan völd og ráð í heimilum og ríkjum voru nær eingöngu í höndum þeirra manna, sem fullir voru af kyrstöðueðli. En þetta breytist og batnar því meir sem líður. Framfaraandinn magnast og nær hæfilegum yfirtökum. Veldur mestu í þeirri framþróun aukin og útbreidd þekking nútímans. Ekki þurfa þó íhaldsmennirnir að kvíða fullum ósigri. Íhaldið á sér djúpar og órjúfanlegar rætur í eðli mannsins. Meðan elli og reynsla eru til, mun því borgið. Og því meira sem heiminum fer fram, því meira vaxa þau gæði sem öllum kemur saman um að gott sé að geyma og verja.

Jónas Jónsson.

Áhrif klaustranna á Íslandi.

Eftir *Magnús Jónsson.*

Það er vafalaust, að klaustrin á Íslandi hafa hvergi nærri haft önnur eins feiknaáhrif á sögu og æfiferil þjóðarinnar, eins og þau höfðu í flestum öðrum löndum álfunnar um mikinn part miðalda. Er það reyndar margt, sem til þess bar. En þó líklega allra mest það, að sá andi katólsku kirkjunnar, er skóp klaustur og heimsflótta, mun aldrei hafa náð verulegri rót hjá Íslendingum. Þó að vald kirkjunnar, eða öllu heldur biskupanna, væri orðið ægimikið á 14. og 15. öldinni, þá er þar býsna mikið öðru máli að gegna. Það vald studdist að langminstu leyti við hugsunarhátt þjóðarinnar. Það var aðkomið og það var hvumleitt þjóðinni. Það sýnist svo, sem hugsunarhátturinn íslenzki hafi stefnt allmjög í aðra átt en inn fyrir klausturveggina. Íslendingar eru of rólyndir og kaldir til þess að flana að slíku skjótræði sem það er, að »hafna heimi og ráðast undir regúlu«. Og það mun sanni næst, að þeir hafi verið fleiri, er í klaustrin gengu af einhverju öðru en beint trúarhita. En þar með var úti um »súrdeigskraft« klaustranna. Klaustur-hugsunarháttinn vantaði. Hefðu margir klausturmunkarnir verið líkir heilögum Þorláki, þá mundu áhrif klaustranna íslenzku á hugsunarháttinn hafa orðið alt önnur.

Líklega hafa klaustrin venjulega verið fremur fámenn. Viðeyjarklaustur var t. d. stofnað með 5 kanokum, og þegar Jón biskup Sigurðsson setti þar Benediktsreglu um miðja 14. öld, vígði hann undir hana 6 bræður. Í Þykkvabæ munu hafa verið 12 bræður þegar plágan mikla kom

þar, 6 lifðu og 6 dóu. Þó sýnist það hafa verið óvenjumargt, því þegar Gizur Einarsson varð biskup voru þar einungis 5 munkar auk ábóta. Þegar Helgafellsklaustur var lagt niður voru þar 3 bræður auk ábóta (1543). Þegar Möðruvallaklaustur brann (1316), sýnast hafa verið þar 5 munkar. Ormur biskup seldi klaustrið á leigu (1551) og þá var það í samningum, að 5 bræður ætti að fæða, en tæpri öld síðar setur Jón Vilhjálmsson það upp við leigjanda klaustursins að fæða 2 bræður að eins. Þetta skýrir einnig að nokkru áhrifaleysi klaustranna. Herinn var svo fámennur, auk þess hve hann var afskiftalítill. Margir voru í klaustrin komnir af lífsleiða, og löngun eftir næði, og voru því sízt í því skapi að gaurast í neinu. Fæstir munu hafa alist upp til klaustralifnaðar.

Ekki er heldur unt að sjá, að nein veruleg samtök hafi verið milli klaustranna. Munkarnir skifta að vísu oft nokkuð um klaustur, eða þá að munkur úr einu klaustri varð ábóti í öðru, en slíkt hafði litla þýðingu. Ekkert eitt klaustur gat af sér hin, eins og oft var annarstaðar, og þó að Þingeyraklaustur sýnist oftast hafa notið einna mests álits, þá hafði hvorki það né neitt hinna klaustranna neina forustu. Og ekki verðum vér þess varir að þau beiti sér neitt til þess að hafa áhrif á fólkið. Hinar stórkostlegu byltingar í klaustrunum og voldugu umbótahreyfingar, sem hvað eftir annað gengu yfir löndin, og gáfu munklifnaðinum nýtt fjör og aukinn kraft, hafa farið fram hjá íslenzku klaustrunum, hvort sem verið hefir af útilokun frá straumunum eða rólyndi og værð. Og íslenzka þjóðin frelsaðist alveg undan betlimunkunum, sem streymdu í þúsundum út um löndin, heimilislausir, prédikandi og æsandi. Það var mikið lán.

En áhrifalaus hafa klaustrin á Íslandi ekki verið. Þó er hér næsta óhægt um að dæma, þar sem saga klaustranna er hulin því kynlegasta myrkri. Oftast nær er hægt að rekja sögu þeirra upp á annála vísu, stikla á ábótunum, en þar með er því lokið, nema þar sem önnur atvik liggja til. Og sumt er alveg ofurselt getgátum eða í óvissu, eins

og t. d. klaustrið eða klausturmyndin í Hítárdal. Kemur slíkt kynlega fyrir sjónir, þar sem vér einmitt í klaustrunum væntum að finna fróða menn og þá er mest rita. Er vér lítum t. d. á Þingeyraábótana Karl, Guðmund og Arngrím o. fl., þá voru þeir hver öðrum fróðari, og hafa án efa kunnað sögu klaustursins eða margt úr henni, en engum þeirra datt í hug að líta svo nærri sér, að rita sögu þess. En fyrir bragðið eigum vér svo erfitt aðstöðu er meta skal áhrif klaustranna, og fyrir bragðið gætir klaustranna svo lítið í sögu landsins. En það er mikill skaði. Og enginn vafi er á því, að ítarleg þekking á sögu klaustranna mundi varpa ljósi á ýmislegt í sögu landsins, og kenna oss að skilja margt, sem nú er torvelt að átta sig á.

Lítum fyrst á bókmentirnar. Þar hljótum vér að vænta helztu áhrifanna frá klaustrunum. Klaustrin gáfu svo gott næði til lesturs og ritstarfa. Hversu mikið öldurót sem geysaði úti fyrir, innan klausturveggjanna mátti ávalt finna ró og næði. Og ekki er ólíklegt að margur hafi leitað þangað, einmitt af löngun eftir næði til þess arna. Búksorg og fátæktarbasl og áhyggjur voru menn og lausir við. Bókakostur hefir vafalaust, þegar fram í sótti, verið góður og hvergi betri en í klaustrunum. Þar komst t. d. Gizur Einarsson yfir margan fróðleik, tímann sem hann dvaldi í Veri.

Klaustur á Íslandi hafa líka komist inn á farsælli rás í þessu efni, en víða annarstaðar. Munkaandleysinu er við brugðið, en framan af ber lítið á því hjá Íslendingum. Og þeir voru þjóðlegri miklu en víðast annarstaðar. Sjáum vér á því enn eitt dæmi upp á það, hve lin tök kirkjunnar voru hér á landi. Því að alstaðar, þar sem hún náði haldi á hugsun manna, ól hún upp í þeim alheimsborgara-braginn. Hún var sú alþjóðlegasta stofnun, sem hugsast getur. Alstaðar vann hún að því, að tengja alt saman og nema burt þjóðamuninn. Og ekki sízt mun sú tilfinning hafa lagt undir sig munkana, að þjóðamunur-

inn væri enginn; allir væru borgarar hins sama félagsskapar, kirkjunnar. En íslenzku munkarnir voru þjóðlegir. Þeir rituðu margir á sínu móðurmáli. Þeir létu grísku og rómversku fornaldarritin deyja drotni sínum — ef þeir þá þektu þau — og dýrlingarnir urðu að mestu að eiga það undir náð einhverra annara góðra manna, að kraftaverk þeirra gleymdust eigi. Og þó að heimurinn eigi mikið að þakka þessum andlegu (eða andlausu) ritvélum, sem endalaust voru að rita upp gamalt dót, þá var það þó verulegt lán, að íslenzku munkarnir urðu ekki fastir í því feni frá byrjun, heldur sneru sér að þjóðlegum fræðum. Það er auðséð hve stórt skarð væri höggvið í fornaldarbókmentir vorar, ef klaustramunkarnir hefðu ekki tekið þessa þjóðlegu stefnu.

Í þessu efni hljótum vér þó að vaða mikinn reyk. Höfundarnir nefna sig ekki, og ágizkanir eru því oft það eina, er á borð verður borið. Miðaldamennirnir voru svo afardulir á nöfn sín, næstum eins og karlinn, sem varð bæði hryggur og reiður, þegar hann sá að nafnið hans hafði verið »sett á prent« í markatöflunni. Einstaklingstilfinningin var svo sljó fram eftir öllum miðöldum, (alt fram á endurreisnartímann), að vér sem nú lifum, og helzt viljum að nafn vort sé á hvers manns vörum, eigum erfitt með að skilja. Vér vitum um nöfn konunganna, sem lögðu til féð í hinar aðdáanlegu miðaldakirkjur, en nöfn meistaranna sjálfra þekkjum vér fæst. Rafael, Tizian, Michelangelo og da Vinci settu ekki nöfn sín á málverkin frægu. Og þessi andi hefir einnig náð út til Íslands. Eg get hugsað mér, að niðurlagsorð Íslendingabókar, »en ek heitek Ari«, muni hafa þótt álíka vel viðeigandi, eins og nú á dögum mundi þykja, ef einhver auglýsti í blöðunum, að hann hefði verið dubbaður til riddara af Dannebroge.

Fyrst skal frægar telja: Íslendingasögur. Ekki getur verið vafi á því, að þær eru langflestar ritaðar af klerkum. Fyrir 1200 kunnu naumast aðrir að rita að mun. Og þessutan eru í flestum sögunum orð og setningar, sem benda ótvírætt til lærðra manna. Þau fáu höfundanöfn,

sem vér þekkjum, eru flest nöfn klerka. Sú mótbára, að klerkar hafi eigi getað ritað svo einfalt og án mærðar, fer fyrir ofan garð og neðan. Ari var klerkur, en hvar er mærðin í Íslendingabók? Sama er að segja um t. d. Sverrissögu Karls ábóta. Vér verðum að muna, að þótt helgra manna sögur og biskupa væru oft mærðarfullar, þá var þar alt öðru máli að gegna. Helgra manna sögur voru í rauninni skoðaðar sem prédikanir og uppbyggileg rit miklu fremur en sagnfræði. Nokkuð af þessu slæðist svo inn í sögur biskupanna. En sami maður, sem fullur er af mærð og mælgi í prédikunarstólnum, getur verið látlaus og jafnvel »þur« þess utan. Og svo að lokum getum vér aldrei á þann hátt sett heila stétt manna í eitt númer, og sagt t. d. að klerkar séu fullir af mærð. Þar kennir vitanlega margra grasa.

En hvar eigum vér þá að leita að þessum listfengu klerkum? Mér finst eðlilegt og sjálfsagt að leita einhverra, ef ekki margra í klaustrunum. Þegar vér þekkjum ekki nöfnin, þá hljótum vér að leita höfundanna þar, sem mest eru líkindi til að höfundar hafi getað þrifist, þar sem mest og flest eru skilyrðin. Og það er í klaustrunum. — Þetta staðfestist einnig af ýmsu, sem vér vitum. Ýmsir af þeim höfundum, sem vér þekkjum, voru klaustramenn. Þess utan vitum vér um marga, sem áttu bæði kyn til og gáfur, að vera höfundar, þótt ekki sé getið ritstarfa þeirra. Enn er það, að sögurnar gerast nálega allar einmitt í þeim hlutum landsins, sem klaustrin voru í, og getur naumast hugsast að það sé hending ein. Og loks hefst söguritunin rétt um sama leyti, sem helztu klaustrin eru komin vel á fót — síðari hluta 12. aldar.

En sé svo, að einhver hluti Íslendingasagna sé upprunninn í klaustrunum, og það ef til vill sumar hinar beztu, svo sem eru Eyrbyggja og Laxdæla, þá eiga klaustrin um leið sinn þátt í öllum þeim ómetanlegum áhrifum, sem þær hafa haft á hugsunarhátt og andlegt líf þjóðarinnar fram á þennan dag. Á óbein áhrif klaustranna á söguritunina mun eg minnast einu orði seinna.

Í klaustrunum er að mestum parti saminn hinn mikli sagnabálkur, Biskupasögur svonefndar. En þær eru ómetanlegar fyrir sögu landsins, og fylla þar upp stóra eyðu. Ketill Hermundarson, ábóti að Helgafelli, mun vera höfundur Hungurvöku, Þorlákssögu og Pálssögu, en þær rekja sögu Skálholtsbiskupa fram yfir 1200. Gunnlaugur Leifsson munkur á Þingeyrum ritaði Jónssögu helga. Lambkárr ábóti í Hítárdal prestssögu Guðmundar Arasonar og Arngrímur ábóti Þingeyrum biskupssögu hans. Styrmir fróði, sem var meira og minna riðinn við 3 klaustur, Þingeyra, Helgafells og Viðeyjar, mun hafa samið þætti af Þorvaldi víðförla og Ísleifi biskupi og eiga mikinn þátt í Kristnisögu. Hann hefir og ritað Landnámu nokkra og hann var í verki með Karli ábóta við samning síðari hluta Sverrissögu, og loks var hann með Snorra Sturlusyni í Reykholti.

Þá mættu Norðmenn vera þakklátir klaustrunum íslenzku, einkum Þingeyraklaustri[1]). Enginn vafi á því, að þar hefir snemma verið til mikill fróðleikur um sögu Noregs, og í tíð Karls ábóta rituðu munkarnir Oddur Snorrason og Gunnlaugur Leifsson báðir Ólafssögur og Karl sjálfur hina ágætu Sverrissögu. Og ekki er gott að vita hve víðtæk áhrif það kann að hafa haft á Heimskringlu, að Styrmir, sem vafalaust hefir verið ódæma fróðleikssjór og minnugur, skyldi dvelja þar í klaustrinu og í kunningsskap við alla þessa fróðu menn, og fara því næst í Reykholt til Snorra. Það er alls óvíst að Heimskringla væri það sem hún er, ef þetta atriði hefði ekki komið til.

Gullöldin í bókmentum Íslendinga varð ekki löng. Að því er til kirkjunnar kemur er henni lokið að mestu snemma á 13. öldinni. Eg hygg að ástæðan til þess sé auðsæ. Og hún er sú, að vald kirkjunnar er farið að

---

[1]) Annars hafa Íslendingar fengið meira að reyna ásælni Norðmanna en þakklátssemi í þessu efni. Þeir vilja eigna sér Eddukvæðin, sagnritunina upphaflegu og Stjórn o. fl. Leiðinlegt fyrir þá að geta ekki náð Heimskringlu, enda ekki örvænt um það! Stjórn t. d. ber n a f n Brands Jónssonar og s a m t hafa Norðmenn viljað krækja í hana.

aukast, og hún er farin að taka sig út úr. Upphaflega var kirkjan þjóðleg í allra sterkustu merkingu. Hún var beinn ávöxtur úr íslenzkum jarðvegi. Jafnvel klerkarnir hafa skoðað sig fyrst og fremst Íslendinga og þar næst kirkjunnar menn. Og meðan hún var það, gat hún borið uppi þjóðlegar bókmentir. En Þorlákur biskup og hans líkar unnu ekki til engis. Þó að honum yrði lítið ágengt hið ytra, þá fer nú hugsunarhátturinn að breytast. Kirkjan fer að verða fyrir sig, eins og annarstaðar, en hættir að sama skapi að vera þjóðleg. Og einmitt þá sjáum vér hvílíkur máttarviður hún var fyrir bókmentirnar. Einstaka menn, svo sem Snorri og Sturla, rita í sama anda, en svo er því lokið. Ekki er þetta svo að skilja, að kirkjunnar menn hætti að rita. En nú breytist alt. Skapandi aflið dofnar, og »munka-andleysið« færist yfir kot og klaustur. Menn safna gömlu, rita það upp og auka einhverju inn í. Alt er þurt og andlaust. Og nú fara helgisögur og helgikvæði að vera það helzta og eina, sem klaustrin framleiða. Það kirkjulega tekur við af því þjóðlega.

»Helgar þýðingar« voru meðal elztu ritverka Íslendinga. Þær hafa komið strax með kristninni, því að það heyrði í rauninni til með »ornamentis et instrumentis« hverrar kirkju, að eiga helgra manna sögur, að minsta kosti sögu þess, er kirkjan var helguð. Þegar klaustrin komu á fót hafa þau vafalaust verið beztu verksmiðjurnar fyrir þennan varning. Við hlið snillinganna, sem rituðu þjóðleg fræði, hafa frá upphafi verið aðrir, sem sískrifandi voru helgum mönnum til lofs og dýrðar. Þegar eftir stofnun Þverárklausturs sjáum vér þessa iðn rekna. Nikulás ábóti yrkir drápu um Jón guðspjallamann. Nærri má og geta hvort Þorlákur hefir ekki ýtt undir slíkt verk í Þykkvavæ. Þar er þá Gamli konoki og kveður um Jón guðspjallamann, svo og guðfræðiskvæðið »Harmsól«. Um miðja 13. öld er þar ábóti Brandur Jónsson, lærdómsmaður góður og hinn mesti snillingur. Eftir hann liggur hin langelzta biblíuþýðing á Norðurlöndum, »Stjórn« svokölluð.

Eru þar sögubækur gamla testamentisins, Alexanderssaga í ljóðum, og svo Gyðingasögur (apokrýfiskar bækur, Jósefus o. fl.) alt þýtt á meistaralega fagurt íslenzkt mál! Í sjálfu Þingeyraklaustri var fengist við að semja helg rit, jafnhliða söguritunninni, Gunnlaugur munkur diktaði Ambrósíussögu, sem hann var framúrskarandi montinn af. Hann þýddi og Merlínusspá. Þetta nægir til að sýna, að íslenzku klaustrin voru ekki alveg laus við þetta sameiginlega klaustramark, enda var það engin von. En sá var munurinn mikli, að hér var flest annaðhvort þýtt eða samið á íslenzku. Og þó að ritin hafi flest verið ómerk, þá var þó málið á þeim ágætt. Annars er ekki mögulegt að vita neitt til hlítar um það, hve margt og mikið af öllum þeim helgra manna sögum og kvæðum, homilíum o. fl., sem þá var ungað út, á rót sína að rekja til klaustranna.

Um miðja 14. öldina er uppi munkur einn, sem ekki má gleyma þegar rætt er um áhrif klaustranna, því að hann hafði hin víðtækustu áhrif á skáldskap og hugsun, og varpar nýjum ljóma yfir klaustrin. Þessi munkur er Eysteinn Asgrímsson, sá er kvað hina nafntoguðu »Lilju«. Eysteinn var múnkur í Þykkvabæ og hefir vísast verið stórgeðja og óvæginn í lund. Hann gerði einskonar samsæri móti Þorláki ábóta sínum, og barði jafnvel á honum svo að hann flæmdist burt. Seinna sinnaðist honum við Gyrð biskup og orti um hann níð. En með Lilju hefir hann haft afarmikil áhrif til góðs á skáldskap Íslendinga um langan aldur. Kvæðið er að öllu leyti eitt hið ágætasta listaverk. Andríki og einfaldleiki, kraftur og lipurð, lærdómur og skáldaflug fer hér alt saman. Kenningar eru sárfáar en alt um það er kveðandin ávalt jafn lipur og leikandi. Að fá slíkt kvæði, sem Lilja er, einmitt þegar smekkur manna var að spillast í skáldskapnum, er alveg ómetanlegt. Og talsháttur inn: »allir vildu Lilju kveðið hafa«, sýnir að flest skáld muni hafa reynt að stæla hana, og þá ósjálfrátt orðið fyrir áhrifum af henni. Um sjálfstæða guðfræði er ekki að ræða. En

Lilja, með öllum sínum hollu og góðu áhrifum, hylur fjölda synda hjá klaustrunum.

Fleiri klaustramenn á 14. öld ortu. Arngrímur ábóti á Þingeyrum og Árni Jónsson ábóti á Þverá kváðu báðir drápu um Guðmund góða Hólabiskup. Og vafalaust hafa miklu fleiri ort þótt ekki vitum vér af. Áhrifum klaustranna á bókagerð er nú lokið. Sama ládeyðan er yfir alt.

Þá er enn ótalið það, sem erfiðast er um að tala nokkuð með vissu, en það eru þau áhrif sem klaustrin hafa haft á bókagjörð óbeinlínis, sú hvöt, sem þau hafa gefið til ritstarfa út í frá allsyfir. En vafalaust er þýðing þeirra í þessu efni afarmikil. Af því að sögur klaustranna eru svo til engar, vitum vér ekki hverjir eða hve margir kunna að hafa dvalið þar tíma og tíma, eða þá verið í kunningsskap við fróðu mennina þar. En það er segin saga, að öll slík »mentabúr« hafa jafnan hin víðtækustu óbein áhrif. Skólarnir hafa hér átt sinn þátt í. Vér eigum t. d. vafalaust einhverjar af Íslendingasögum á þennan hátt klaustrunum að þakka óbeinlínis. Að vísu kann einnig sumt miður þarft að hafa breiðst út frá klaustrunum, þegar þau sjálf tóku að spillast, en samt er enginn efi á, að allsyfir hafa klaustrin unnið bókmentum vorum ómetanlegt gagn.

Auk þeirra áhrifa, sem klaustrin höfðu á bókmentirnar, og að nokkru leyti í sambandi við þau, eru áhrifin á mentun landsmanna. Alla þá stund, sem íslenzkir biskupar sátu að stóli í Skálholti og á Hólum, mun kensla hafa farið þar fram, þótt ekki sé ætíð getið um fastan skóla. Jafnvel Guðmundur Arason var að myndast við að setja skóla, en þó mun það hafa verið slitróttast um hans daga. En næst þessum skólum við stólana gengu skólarnir í klaustrunum. Ekki hafa þessir latínuskólar klaustranna verið fastir nema í tíð einstakra ábóta, en einhver kensla hefir jafnan farið þar fram. Þingeyraklaustur er hér fremst, og þar næst Þykkvabæjarklaustur. Kensla latínuskólanna gekk öll út á það, að búa menn

undir prestastöðu og hafa þeir því fengið næsta litla þýðingu. Mentun prestanna var ekki svo sérlega arðberandi andlega, mest fólgin í því að kunna að syngja messur og gegna öðrum embættisverkum, enda var það ekki svo lítill lærdómur, ef vel átti að fara. En aðalþýðing skólanna við klaustrin var í öðru fólgin. Hún er fólgin í því, að þeir sem skólana sóttu, komust þar í kynni við þá fróðu menn, er þar voru fyrir, og fengu kost á að nota bækur klaustranna. Þar drukku þeir og í sig fróðleiksfýsnina. Skólarnir við klaustrin fá því sína mestu þýðingu í því, að þeir bera fróðleikinn og fróðleiksfýsnina út úr klaustrunum. Þeir sem sjálfir voru fróðleiksgjarnir fengu þar hvöt til að mentast í ýmsum fleiri fræðum en þeim, er snerta prestsskapinn, og hvöt til að rita. Svo að það er vandséð hve margir af þeim klerkum, sem utan klaustranna rituðu, hafa einmitt fengið hvötina til þess í klaustrunum. Á þennan hátt eigum vér klausturskólunum mikið að þakka. Aftur á móti hafa skólarnir á biskupssetrunum vafalaust lagt alla áherzlu á að kenna mönnum »til prests«, og þar skorti þau skilyrði, sem í klaustrum voru, svo að þeir hafa fengið mikið minni þýðingu.

Á Þingeyrum voru fróðleiksmenn miklir um h. u. b. 200 ára skeið, og er óhugsandi annað en áhrifin af þeim hafi verið afarmikil, og að flestu leyti hafa þau verið holl og góð fyrir þjóðina. En úr því er kemur fram um miðja 14. öld dofnar yfir andlegu lífi, bæði klaustranna og annara, og hverfa þau þá úr sögunni.

Það má því óhætt segja um klaustrin á Íslandi, að þau hafa yfirleitt verið til stórmikils góðs fyrir andlegt líf þjóðarinnar. Trúmálaæsingur hefir lítill sem enginn frá þeim komið, en mikið af ágætum fræðum. Og þó að þau vitanlega hafi einnig hlotið að breiða út sitthvað, sem minna var vert, og ef til vill skaðlegt, svo sem jarteinasótt og hindurvitni, þá var það bæði lítið, og í rauninni ekki tiltökumál. Hitt gegnir miklu meiri furðu, hve lítið var af því tægi. Er í þessu sambandi vert að athuga formálann, sem Gunnlaugur munkur hefir, áður en hann

fer að skýra frá jarteinum Jóns Ögmundssonar. Þar segir svo: »En þó at grandalaust líf ok góðir siðir, elska náungs ok ástsemd viðr guð, ok miskunnarverk, auðsýni mannsins verðleik ok heilagt meðferði, framarr en öll tákn ok jarðteina gerðir, þá þykkir þó mörgum f á v i t r-u m m ö n n u m, sem nær fyrir einsaman stórmerki jarteinanna vaxi mest fyrir guði heilagleikr mannanna: því munum vér segja fá luti af heilagum Jóni . . .« o. s. frv. Eg hygg að þeir klausturmunkar í öðrum löndum hafi verið teljandi, sem þannig hefðu ritað, og haft jafnheilbrigða skoðun í þessu efni, eins og hér kemur fram. Það er næstum eins og hann afsaki, að hann segir frá jarteinum Jóns biskups, en jarteinir voru þá oftast aðalefni sagnanna og þótti ekkert jafnast á við þær. Og ólíklegt er, að sá maður, er telur það merki um fávizku, að meta jarteinir mest, hafi sjálfur gert mjög mikið að því að útbreiða jarteinasótt. Auðvitað trúði Gunnlaugur á jarteinir. Þess vegna telur hann sig skyldugan til að skýra frá þeim. En það er virðingarvert, hve lítið hann gerir úr þeim. Og svo mun hafa verið um fleiri klaustramenn samtímis honum. Og eg hygg að mest hjátrú og hindurvitni hafi komið úr alt annari átt en frá klaustrunum.

Þá komum vér að því, sem víða annarstaðar en á Íslandi hefði mátt byrja á, en það eru áhrif klaustranna á kirkjuna og kirkjuvaldið. Þessi áhrif voru víða í Evrópu geysimikil, og óhætt að segja, að munklifnaðurinn sé einn af aðalþáttum kirkjusögunnar. Þar átti kirkjan og páfarnir eina sína allra sterkustu stoð. Þaðan komu kirkjunni hvað eftir annað nýir lífsstraumar. Þaðan komu páfunum öflugustu fylgismenn til góðs og ills. En alls þessa verðum vér sáralítið varir á Íslandi. Klaustrin íslenzku urðu aldrei slíkt afl í sögunni. Og þó fer ekki hjá því, að einnig í þessu efni eru klaustrin á Íslandi ekki áhrifalaus. —

Þó að kirkjulegur andi upp á miðaldavísu væri ekki mikill á Íslandi, þá má þó eiga nokkurn veginn víst að

Gætum þá fyrst að mótbárunum gegn því að plönturnar hafi meðvitund.

Á Fechners dögum var ein almennasta mótbáran þessi: Meðvitundarlíf manna, og dýranna yfir höfuð, er bundið við taugakerfi. Plönturnar hafa ekkert taugakerfi. Þess vegna geta þær ekkert skynjað. Þessi röksemdafærsla segir Fechner að sé engu betri en ef menn ályktuðu sem svo: Fortepiano, fiðlur og hörpur þurfa strengi til að framleiða tóna. Séu strengirnir ónýttir, þá er úti um tónana. Tónar verða ekki framleiddir nema þar sem strengir eru. — En við vitum að þetta er röng ályktun. Orgel og allskonar hljóðpípur eru strengjalaus, og þó framleiða þau tóna og á þau má leika margvísleg lög.

Hví skyldu ekki dýrin vera einskonar strengjahljóðfæri skynjananna, og jurtirnar einskonar pípuhljóðfæri?

Tökum aðra líkingu. Kertaljós og steinolíulampaljós loga á kveikjum. Svo er um okkar sálarljós. Í sólinni eða gasloganum eru engir kveikir. Þó lýsa þau. Hví skyldu ekki geta verið sálarlogar aðrir en þeir sem á kveikjum brenna? Kertaljós og lampar hafa sína kosti. Þau má flytja úr stað, en gaslogann ekki. Eins gætu dýrin verið flytjanlegir sálarlampar, plönturnar fastir — til að lýsa upp heimsins mikla sal.

Spendýr og fuglar anda með lungum, og séu þau eyðilögð, geta þessi dýr ekki fremur andað en þau geta skynjað, ef taugakerfið er ónýtt. Anda þá öll dýr með lungum? Nei, sum anda með tálknum, sum með húðinni, og með þarminum. Ef nú fiskar og ormar geta andað án lungna, þar sem spendýr og fuglar anda að eins með lungum, því skyldu þá ekki plöntur geta skynjað án tauga, þó dýrin skynji að eins með taugum? Líkt er um hreyfinguna. Sum dýr, t. d. hundar og kettir, hafa fætur til að hreyfast úr stað, önnur, t. d. slöngurnar, hafa enga, og komast þó leiðar sinnar. Þannig er sama starfið unnið með mismunandi tækjum í ríki náttúrunnar. En hér við bætist nú að sum dýr virðast ekkert taugakerfi hafa og

þó er þeim ekki varnað skynjunar. Svo er t. d. um hvelju-dýr, blikdýr o. fl. Að þau geti skynjað, ráða menn af því, hve næm þau eru fyrir ýmsum áverkunum og greina þær sundur, hve fjörug og ákveðin þau eru í hreyfingum og beina þeim að sérstöku marki, af því að þau virðast velja, af því hvernig þau eiga í stríði hvort við annað og af því hvernig þau reyna að sjá sér borgið gegn margvíslegum hættum.

Það er því síður ástæða til að ætla að plönturnar geti ekki skynjað án tauga, þar sem vér sjáum að þær þurfa engar taugar til ýmsra lífsstarfa, sem þó standa undir áhrifum taugakerfisins hjá dýrunum. Taugakerfið hjá þeim á þátt í önduninni, efnabyltingunni, næringunni, en plönturnar geta þetta alt án tauga. Það sýnir að líkamseiningin hjá plöntunum getur staðist án taugakerfis.

Næsta aðalmótbáran er þessi:

Plantan er ekki eins samfeld og sjálfstæð heild eins og dýrið. Hún heldur áfram að vaxa og vaxa, bætir við sig nýjum og nýjum greinum, en aðrar deyja út. Hún endurnýjast því aldrei öll. Hún vex föst í jörðu eins og fóstrið í móðurlífi.

Þessu svarar Fechner svo:

Plantan er bæði að formi og í lífstörfum sínum alveg eins sjálfstök og aðgreind frá öðrum verum eins og dýrið. Að hún heldur áfram að vaxa, kemur ekki í bága við sjálfstaklingseðli hennar. Barnið hefir sitt sjálfstaklingseðli eins meðan það er að vaxa. Hún getur eins haft meðvitund, þó hún sitji föst. Sum dýr eru líka föst. Hún er ekki samvaxin jörðunni, heldur vex í henni, ryður rótum sínum brautir um hana, en teygir sig jafnframt með stöngul, greinar og blóm upp í ljósið, og sýnir þannig sjálfstæði sitt gagnvart jörðunni. Og þó hún sé frá einu sjónarmiði ósjálfstæðari en dýrin, þá er ekki rétt að álykta, að hana vanti alla meðvitund fyrir það.

Lítum svo á helztu ástæðurnar, sem Fechner færir fyrir því að plöntur hafi sál.

Fyrst eru líkingaratriðin. Vér ályktum að

í Viðey og Ólaf Hjörleifsson áb. að Helgafelli til Hítárdals í staða-málum, 3 ábótar voru með Guðmundi biskupi í Víðinesi, Þorlákur í Veri var ásamt Jóni biskupi Halldórssyni skipaður »judex delegatus« í Möðruvallamáli o. fl.

Klaustureignirnar hafa hlotið að efla kirkjuvaldið að miklum mun. Klaustrin höfðu þegar fram í sótti mörg hundruð landseta, og þarf engum getum að því að leiða, hvílík áhrif slíkt hefir haft í höndum sterkra kirkjunnar manna.

Loks er eftir að athuga, hver óbein áhrif klaustrin hafa haft fyrir kirkjuna, með því að laga hugsunarháttinn eftir hennar þörfum. Eg hygg að einmitt í þessu atriði hafi íslenzku klaustrin verið langt á eftir klaustrum flestra annara landa, og mátti það einu gilda. En hvílíkt feikna gagn klaustrin gátu unnið kirkjunni með þessu móti sjáum vér bezt er vér athugum, að einmitt vald kirkjunnar stóð og féll með hugsunarhættinum. Ef menn ekki óttuðust bannfæringu hennar, þá var aðalvopnið snúið úr hendi hennar. Hér munu klaustrin að vísu ekki hafa verið áhrifalaus, en samt ótrúlega áhrifalítil, eins og fyr er getið. Þau framleiddu t. d. ekki marga »helga menn», sem þó heyrði til, og sýnir það hvorttveggja, bæði að klaustramennirnir tóku klausturlifnaðinn ekki mjög geyst, og svo hins vegar, að helgra manna sóttin hjá landsmönnum hefir ekki verið fjarskalega mikil. Sumir töldu þó Bjarna Þingeyraábóta helgan mann og Lárentius þóttist á honum hafa séð heilagleika yfirbragð; sömuleiðis Þorlák í Veri, þann sem þeir Eysteinn flæmdu, að ógleymdum sjálfum heilögum Þorláki. Og getur þetta ekki mikið kallast. Mér er nær að halda, að Guðmundur biskup »góði«, hafi meira eflt hjátrú og hindurvitni einn á flakki sínu, heldur en öll klaustrin til samans.

Að síðustu er að minnast einu orði á áhrif klaustranna á almenna sögu landsins, utan kirkjusögunnar. Bein áhrif hafa ekki verið svo lítil. Ábótarnir voru margir hverjir menn, er stóðu báðum fótum í viðburðum samtíð-

ar sinnar, »veraldlegum« jafnt og »andlegum«, og tóku þátt í þeim. Þeir eru nefndir við mýmarga samninga, og voru sífelt í einhverjum jarðakaupum, jarðaskiftum og öðrum »útréttingum« fyrir sig og klaustrin. Þeir voru engan veginn svo lokaðir frá heiminum, að þeir gætu ekki verið með í hverju, sem vera vildi, herferðum og öllu slíku. Iðulega var talað um þá við orustur. En þeir reyndu líka oft að stilla til friðar og firra vandræðum og gengu milli manna í því skyni, eins og t. d. Vermundur ábóti á Þingeyrum, Eyólfur Brandsson á Þverá, sem hvað eftir annað reyndi að afstýra vandræðum, jafnvel með valdi, Brandur Jónsson og Ólafur Hjörleifsson að Helgafelli. Allir þessir menn reyndu að létta vandræðum Sturlungaaldarinnar, þótt lítið yrði ágengt. Löngu seinna stöðvaði Helgi ábóti á Þingeyrum bardaga milli Jóns Arasonar og Teits ríka í Glaumbæ, að Sveinstöðum, með því að ganga með fjölmenni á milli. Var slíkt þarft verk á miklum ófriðaröldum, og ekki ólíklegt að ábótar hafi yfirleitt reynt að vinna að því, samkvæmt stöðu sinni.

Ekki sýnast klaustrin hafa haft mikla þýðingu sem líknarstofnanir fyrir bágstadda eða griðastaðir fyrir lítilmagna. Þó getur ekki hjá því farið að það hafi verið að einhverju leyti, þó að vér vitum lítið um það. Og naumast hefir verið í annað betra hús að venda fyrir þá, sem athvarf þurftu. Katólska kirkjan lagði svo mikla áherzlu einmitt á þetta atriði, eins og sjá má meðal annars á því, að allar kirkjur voru griðastaðir, að klaustrin gátu ómögulega orðið áhrifalaus í þessu efni með öðru móti, en bregðast einum hluta ætlunarverks síns.

En klaustrin íslenzku fá óbeinlínis eina afarmikla þýðingu, þó að ekki sé vert að gefa þeim sjálfum sök á því. En hún er í því fólgin, að klaustrin safna saman ógrynni af jörðum, hátt á sjötta hundrað, er svo við siðaskiftin lenda í höndum þess valdsins, er allra sízt skyldi, konungsvaldsins, sem þá er einmitt að brjóta landsmenn algerlega á bak aftur. Með þessu verða klaustrin óbeinlínis landinu og þjóðinni til stórtjóns og niðurdreps eins og alt

sem efldi konungsvaldið. En það er fyrst að klaustrunum dauðum.

Eg hefi nú leitast við að sýna í fáum dráttum og á yfirborðinu þau áhrif, sem klaustrin íslenzku munu hafa haft helzt. Og sé það, sem hér er sagt, í aðalatriðunum rétt, þá getur mér ekki blandast hugur um, að góðu áhrifin séu miklu meiri. Í bókmentunum yfirgnæfir það góða, og mentun, holl og þjóðleg mentun með, breiðist út frá þeim. Þau auka ekki kirkjuvaldið nema það minsta, sem vér getum búist við, og eru furðu laus við að ala upp í mönnum hindurvitni. En margt þarflegt og gott hefir frá þeim komið. Og eg hygg, að fáar þjóðir hafi átt þarfari og hollari klaustur en einmitt Íslendingar.

Hafa plönturnar sál?

Alþýðuerindi.

Páll Ólafsson kvað einhvern tíma:

> Segðu mér, hví grundin grætur.
> Gleðjast blóm við sólaryl?
> Eða eitraðir naga ormar rætur
> og þau finna svona til?

Eg býst við að flestum þyki þessi hugsun einkennileg og skáldleg og þó með barnslegum blæ. Skáldið getur auðsjáanlega ekki hugsað sér nema tvent til að tár komi í augun á blómunum: það séu annað hvort gleðitár eða kvalatár. Þau finni svona til, blessuð blómin. Og þótt enginn náttúrufræðingur mundi taka slíka skýring á döggfallinu gilda, þá finst okkur hugsunin engu að síður fjarri því að vera heimskuleg. Ósjálfrátt mundi flestum það ljúft, að hugsa sér að plönturnar væru með nokkrum hætti gæddar sálarlífi og því bræður okkar og systur langt fram í ættir. Skáldin biðja heldur aldrei afsökunar á því, að tala eins og þetta væri svo, enda eru margar fegurstu mannkenningar og kvenkenningar fornskáldanna dregnar af viðarheitum og líkingar oft teknar frá plöntulífinu til að bregða birtu yfir mannlífið.

Þegar Egill kveður um son sinn:

> „áttar ask,
> þanns óx af mér,
> ok kynvið
> kvánar minnar“,

eða þegar skáldið lætur Guðrúnu Gjúkadóttur segja:

„Einstæð emk orðin
sem ösp í holti,
fallin at frændum,
sem fura at kvisti,

eða þegar Bjarni Thorarensen kveður um látinn vin sinn:

„Viður var mér áður
vaxinn fríður að síðu,
vestan ég varði hann gusti,
varði' hann mig austanblástrum“,

eða þegar Sigrún hans kvartar um að hún skrifi illa og hann svarar með þessum indælu orðum:

»Nær bað rós, þá risti
rún, af vindi skekin,
nauðug á sjávarsandi,
sér að fyrirgefa?“

— þá finst okkur þetta alt jafneðlilegt og satt eins og sálmurinn: »Alt eins og blómstrið eina«. Og þegar Einar Benediktsson segir:

„Mér finst eins og speglist fjötruð sál
í frjóhnappsins daggarauga“,

þá lýsir hann einmitt tilfinningu sem er æfagömul í brjóstum mannanna og enn á sér þar voldug óðul. Þjóðirnar hafa í bernsku trúað því að plönturnar hefðu sál og sagt er að margar miljónir Indverja trúi því enn í dag, eins og þegar »Sakuntala« var rituð: »Sakúntala mín!« sagði önnur vinstúlkan, »þú átt mikið hrós skilið fyrir það, að þú hlýðir boðum Kanva föður okkar og vökvar trén svo kostgæfilega«. »Ekki skaltu halda«, sagði Sakuntala, »að það sé einungis skipun föður okkar, sem gerir mig kostgæfna, þó hún ein mætti vera mér nóg hvöt. Það kemur eins mikið til af því, að eg sjálf elska þessar plöntur eins og eg væri systir þeirra. Eg skoða vandlega á þeim hvern nýútsprunginn laufhnapp, og þykir svo hjartans vænt um, þegar blessað ungviðið, sem eg vökvaði kvöldinu áður, vaknar endurhrest á morgnana og teygist með limar sínar og laufblöð upp á móti ljósinu eins og til að færa þakkir; eða þá þegar trén eru þyrst og benda mér biðjandi með sínum laufkviku greinum, að koma og vökva

sig. Líttu á kesara-tréð, sérðu ílöngunina, hvernig það mænir á vatnskönnuna mína um leið og það titrar í vindblænum? Bíddu eitt augnablik, þú óþolinmóði skuggabróðir, helldurðu eg ætli að gleyma þér?«.

Þannig mælti Sakúntala og flýtti sér að trénu til að sýna því ástaratlot og færa því vökvun.

Og síðar, þegar hún kveður trén, ávarpar hún vafningsplöntu með orðunum: »Þú mín kæra plöntusystir!« —

Börnunum er sú trú, að plönturnar finni til, mjög inngróin. Kom það fram í mörgum svörum er Stanley Hall, ameriskur sálfræðingur, fekk upp á fyrirspurnir, er hann sendi út 1895.

Skáldskapur, hjátrú og barnaskapur! munuð þér hugsa. Getur verið. En væri það óhugsandi að meiri sannleikur fælist í þessu en í fljótu bragði kann að virðast? Væri það ekki þess vert, að vita að minsta kosti hve gildar þær ástæður eru, sem alment eru færðar fram gegn því að plönturnar séu gæddar sálarlífi, og vita svo hvort ekki ýmislegt bendir einmitt í þá átt, að þessi ramforna trú, sem skáldin hafa aldrei kastað í kvæðum sínum, kunni að vera rétt?

Árið 1848 kom út í Leipzig á Þýzkalandi bók sem hét »Nanna, eða um sálarlíf plantnanna«. Sú bók var skrifuð af frábæru andríki, víðsýni og lærdómi. Þrátt fyrir það hristu menn að henni höfuðið, og sumir réðust á skoðanir hennar af miklum móði. 50 ár liðu þangað til hún var gefin út á ný, en nú eru komnar að minsta kosti 4 útgáfur af henni. Það sýnir að tímarnir eru að breytast. Höfundurinn var Gustav Theodor Fechner, einn af ágætustu vísindamönnum Þjóðverja á síðustu öld. Hann var fæddur 19. apríl 1801 í Saxlandi og var prestsson. 1823 varð hann kennari við háskólann í Leipsig og varð reglulegur prófessor í eðlisfræði við þann háskóla árið 1834. Lifði hann 70 ár æfi sinnar í Leipzig og dó þar sem heiðursborgari borgarinnar, 18. nóv. 1887.

Fechner hefir ritað ósköpin öll. Hann var jafnan fátækur og varð að vinna geysimikið til að hafa ofan af

fyrir sér. Hann þýddi stórrit um eðlisfræði og efnafræði úr frönsku og gaf út kenslubækur í þeim greinum; hann gaf út tímarit um meðalafræði, og sjálfstæðar rannsóknir um eðlisfræði, sérstaklega rafmagn. Hann samdi mörg smárit að hálfu heimspekilegs efnis og hálfu leyti gamanrit. Hann orti kvæði og samdi fjölda af ritgerðum um listir og bókmentir. Svo sneri hann sér að heimspeki og sálarfræði og gaf út fjölda merkilegra rita. Má t. d. telja hann frumkveða þeirrar sálarfræði er byggist á vísindalegum tilraunum. Hann ritaði bók um fagurfræði, sem er að miklu leyti grundvöllur í þeirri grein. Hann skrifaði bók um frumagnakenninguna og aðra um þróun lífsins á jörðunni, og hann starfaði að því að laga stærðfræðina fyrir þær rannsóknir er hann gerði í sálarfræðinni. Öll rit hans eru frábær að því hve þekking hans er víðtæk og andinn frjáls. Ímyndunaraflið ákaflega frjósamt, en skerpan í hugsuninni, athugunargáfan og rökfestan engu minni en hugsanaauðgin. En undiraldan í þessu volduga hugsanahafi var sú, að alheimurinn væri ein lifandi og meðvita heild. Að sýna líkur fyrir því að plönturnar væru gæddar sál, var að eins einn þáttur í hinu mikla hugsanastarfi er hann varði til þess að gera alheiminn lifandi fyrir hugarsjónum vorum. Þá skoðun kallaði hann »dagskoðun« í mótsetningu við þá »næturskoðun« sem heldur að sálarlíf manna og dýra sé aðeins strjálir ljósblettir í myrkri meðvitundarlausrar tilveru.

Fechner hefir oftar tekið til máls um sálarlíf plantnanna, en í Nönnu, og eg skal nú í stuttu máli reyna að skýra frá aðalskoðunum hans um þetta efni.

Fyrst er þá að vita hvað meint er með spurningunni: Hafa plönturnar sál? Fechner gerir grein fyrir því. Sálin er eftir hans skilgreiningu einingu gædd vera, sem aldrei birtist beinlínis öðrum en sér sjálfri, vera sem getur skynjað og fundið til — vitað til sín, en aldrei verður athuguð af öðrum. Spurningin er þá þessi: Vita plönturnar nokkuð til sín? Skynja þær nokkuð það sem gerist?

Ef við hugsum okkur um, þá verður það auðsætt að

slíkt er ekki unt að s a n n a í orðsins strangasta skilningi. Það er jafnómögulegt að s a n n a að plönturnar hafi sál, eins og hitt, að s a n n a að þær hafi hana ekki.

Þetta kemur af því, að engin sál getur skynjað aðra sál, séð hana heyrt eða bragðað, þreifað á henni o. s. frv. Eg gæti t. d. ekki sannað að þið sem þarna sitjið hafið sál — að þið séuð gædd meðvitund. Eg hefi ekki beina vitneskju um neina aðra meðvitund en mína. Það er satt: eg sé að þið hafið augu, nef, eyru og munn eins og eg, að þið eruð yfir höfuð að tala mjög lík mér í laginu, og breytið líkt í ýmsum efnum því sem eg mundi breyta. Eg þykist líka beinlínis sjá gleðina eða kýmnina í brosi ykkar, en það sannar ekkert um það að þið kennið neinnar gleði, því eg þykist líka geta séð gleði í brosi sem eg sé á ljósmynd, og þó trúi eg ekki að ljósmyndin viti neitt til sín. Það sem eg veit með vissu er þetta, að eg er gæddur meðvitund, en hvort aðrir líkamir, sem eru mínum líkir, og haga sér líkt og hann, hafa meðvitund — um það get eg aldrei til fulls gengið úr skugga, því enginn þeirra getur s ý n t mér meðvitund sína. Þeir geta ekki sýnt mér annað en sjálfa sig. Ef eg nú segi: Líkami minn er nú svo og svo, við hann er tengd mín meðvitund, ymsir aðrir líkamir eru honum líkir, bæði að gerð og í athöfnum sínum, þess vegna geri eg ráð fyrir að þeir séu líka gæddir meðvitund, — þá lætur það ósköp líklega í eyrum. En meira en líkindi eru það ekki. Fulla sönnun get eg ekki fengið, því það gæti hugsast að eg væri undantekning, þar sem eg hefi meðvitund.

Svona er því varið um tilveru allra sálna, hvort heldur er nánustu vina vorra eða ormsins í duftinu eða plöntunnar. Það verður t r ú a r a t r i ð i. Vér lifum þar í trú en ekki skoðun. Og þeir sem deila um þetta fram og aftur hafa ekkert annað að styðjast við en l í k u r — meiri eða minni l í k u r.

Almennasta skoðunin er nú sú, að menn og dýr hafi meðvitund, annars sé alt meðvitundarlaust, að minsta kosti á vorri jörð.

Gætum þá fyrst að mótbárunum gegn því að plönturnar hafi meðvitund.

Á Fechners dögum var ein almennasta mótbáran þessi: Meðvitundarlíf manna, og dýranna yfir höfuð, er bundið við taugakerfi. Plönturnar hafa ekkert taugakerfi. Þess vegna geta þær ekkert skynjað. Þessi röksemdafærsla segir Fechner að sé engu betri en ef menn ályktuðu sem svo: Fortepiano, fiðlur og hörpur þurfa strengi til að framleiða tóna. Séu strengirnir ónýttir, þá er úti um tónana. Tónar verða ekki framleiddir nema þar sem strengir eru. — En við vitum að þetta er röng ályktun. Orgel og allskonar hljóðpípur eru strengjalaus, og þó framleiða þau tóna og á þau má leika margvísleg lög.

Hví skyldu ekki dýrin vera einskonar strengjahljóðfæri skynjananna, og jurtirnar einskonar pípuhljóðfæri?

Tökum aðra líkingu. Kertaljós og steinolíulampaljós loga á kveikjum. Svo er um okkar sálarljós. Í sólinni eða gasloganum eru engir kveikir. Þó lýsa þau. Hví skyldu ekki geta verið sálarlogar aðrir en þeir sem á kveikjum brenna? Kertaljós og lampar hafa sína kosti. Þau má flytja úr stað, en gaslogann ekki. Eins gætu dýrin verið flytjanlegir sálarlampar, plönturnar fastir — til að lýsa upp heimsins mikla sal.

Spendýr og fuglar anda með lungum, og séu þau eyðilögð, geta þessi dýr ekki fremur andað en þau geta skynjað, ef taugakerfið er ónýtt. Anda þá öll dýr með lungum? Nei, sum anda með tálknum, sum með húðinni, og með þarminum. Ef nú fiskar og ormar geta andað án lungna, þar sem spendýr og fuglar anda að eins með lungum, því skyldu þá ekki plöntur geta skynjað án tauga, þó dýrin skynji að eins með taugum? Líkt er um hreyfinguna. Sum dýr, t. d. hundar og kettir, hafa fætur til að hreyfast úr stað, önnur, t. d. slöngurnar, hafa enga, og komast þó leiðar sinnar. Þannig er sama starfið unnið með mismunandi tækjum í ríki náttúrunnar. En hér við bætist nú að sum dýr virðast ekkert taugakerfi hafa og

þó er þeim ekki varnað skynjunar. Svo er t. d. um hvelju-dýr, blikdýr o. fl. Að þau geti skynjað, ráða menn af því, hve næm þau eru fyrir ýmsum áverkunum og greina þær sundur, hve fjörug og ákveðin þau eru í hreyfingum og beina þeim að sérstöku marki, af því að þau virðast velja, af því hvernig þau eiga í stríði hvort við annað og af því hvernig þau reyna að sjá sér borgið gegn margvíslegum hættum.

Það er því síður ástæða til að ætla að plönturnar geti ekki skynjað án tauga, þar sem vér sjáum að þær þurfa engar taugar til ýmsra lífsstarfa, sem þó standa undir áhrifum taugakerfisins hjá dýrunum. Taugakerfið hjá þeim á þátt í önduninni, efnabyltingunni, næringunni, en plönturnar geta þetta alt án tauga. Það sýnir að líkamseiningin hjá plöntunum getur staðist án taugakerfis.

Næsta aðalmótbáran er þessi:

Plantan er ekki eins samfeld og sjálfstæð heild eins og dýrið. Hún heldur áfram að vaxa og vaxa, bætir við sig nýjum og nýjum greinum, en aðrar deyja út. Hún endurnýjast því aldrei öll. Hún vex föst í jörðu eins og fóstrið í móðurlífi.

Þessu svarar Fechner svo:

Plantan er bæði að formi og í lífstörfum sínum alveg eins sjálfstök og aðgreind frá öðrum verum eins og dýrið. Að hún heldur áfram að vaxa, kemur ekki í bága við sjálfstaklingseðli hennar. Barnið hefir sitt sjálfstaklingseðli eins meðan það er að vaxa. Hún getur eins haft meðvitund, þó hún sitji föst. Sum dýr eru líka föst. Hún er ekki samvaxin jörðunni, heldur vex í henni, ryður rótum sínum brautir um hana, en teygir sig jafnframt með stöngul, greinar og blóm upp í ljósið, og sýnir þannig sjálfstæði sitt gagnvart jörðunni. Og þó hún sé frá einu sjónarmiði ósjálfstæðari en dýrin, þá er ekki rétt að álykta, að hana vanti alla meðvitund fyrir það.

Lítum svo á helztu ástæðurnar, sem Fechner færir fyrir því að plöntur hafi sál.

Fyrst eru *líkingaratriðin*. Vér ályktum að

aðrir menn og dýrin hafi sál af því þau líkjast oss í svo mörgu. En plönturnar virðast einmitt svo ólíkar oss. Já, að vísu. En það virðist ormurinn líka. Það er því áríðandi að gera sér ljóst hver þau aðaleinkenni eru sem benda á sálarlíf. Vér lítum svo á sem líkaminn spegli með nokkrum hætti sálina. Það sem nú einkennir lifandi dýrslíkama er þetta helzt: Hann er einkennileg, samfeld, sjálfstök heild, undirorpin áhrifum að utan, en svarar þeim á frumlegan og oft ófyrirsjáanlegan hátt og þróast eftir sínum eigin lögum. Störf hans eru einkennilega tvinnuð og tengd og skiftast á með reglubundnum hætti.

Þessi lýsing gæti eins vel átt við sálina, og líkaminn hefir þessi einkenni að eins meðan að sálarlíf á sér stað í honum. En þessi lýsing á líka eins vel við líkama plantnanna. Þær hafa öll þessi einkenni, og vér ættum því að geta búist við sálarlífi hjá þeim, auðvitað frábrugðnu okkar sálarlífi í sérstökum atriðum eins og líkami okkar er frábrugðinn þeirra.

En nú munu menn segja: Að vísu missir líkami manna og dýra alla skynjan þegar þessi aðaleinkenni hans hverfa, en hann getur haldið þessum einkennum og þó verið meðvitundarlaus. Svo er t. d. um fóstrið og um sofandi menn. Gæti þá ekki eins vel verið að plönturnar lifðu eins konar fósturlífi eða svefnlífi?

Þessu svarar Fechner svo: Fósturástand manna og dýra er undirbúningur undir vökulífið, og svefn og vaka skiftast á. Hvorttveggja stendur því í sambandi við vökulífið hjá einni og sömu veru, og bendir á hæfileika til að vakna einhvern tíma. Auðvitað væri það hugsanlegt, að líf plöntunnar komist ekki lengra en þetta. En sýnir þá plantan engin merki þess að hún vakni?

Að vakna og að vaka kemur fram í tvennu: Fyrst því, að verða vitandi sjálfs sín, og þar næst í því, að sálin opnast fyrir ytri áhrifum og á viðskifti við umheiminn. Hin ytri merki þessa eru þau, að líffærin eins og ljúkast upp fyrir áhrifunum að utan, er þau áður voru

lokuð fyrir, og sýna viðskifti við umheiminn. Þetta er hvorttveggja í senn tákn og skilyrði vökuvitundarinnar.

En plantan sýnir þessi merki vöknunar tvisvar og á tvennan hátt: Fyrst gerir hún það í eitt skifti fyrir öll þegar hún rýfur fræskurnið og fer að spretta; og svo í hvert skifti sem brumin springa út.

Það er líkt og dýrið. Það vaknar í eitt skifti fyrir öll úr fóstur-ástandinu, og vaknar eftir hvern svefn. Munurinn er sá, að dýrið lýkur alt af upp sömu augunum, en plantan skýtur upp nýjum og nýjum ljósnæmum augum.

Plantan sem vex og blómgast er vel útbúin til að taka á móti þeim áhrifum sem líka vekja skynjanir hjá dýrunum og halda þeim vakandi, þar sem hins vegar fóstrið og sofandinn eru einmitt varin fyrir slíkum áhrifum.

Samlíf blómanna og skordýranna er svo einkennilega náið og þau eru þar svo jafnir aðilar, að slíkt þekkist ekki meðal sofandi veru og vakandi.

Plantan leitast ekki síður en dýrin við að sneiða hjá hindrunum og yfirstíga þær og færa sér lífsskilyrðin sem bezt í nyt, eftir því sem á við í hvert skiftið. Munurinn er sá, að dýrið getur fært sig úr stað, flúið hættuna og farið þangað sem eitthvað er að hafa, en plantan verður að skjóta nýjum öngum þangað, eða hætta að vaxa þangað sem hætta stafar frá eða ekkert er að hafa.

Plönturnar æxlast ekki síður en dýrin, og við æxlunina er tengd sterkust meðvitund og sterkastar hvatir. Ekkert fóstur er æxlunarfært.

Eins og næringarlíffæri dýranna eru í skjóli fyrir ytri áhrifum, þannig er rót plöntunnar í jörðunni í skjóli fyrir áhrifum ljóssins, en stöngull, blöð og blóm ofanjarðar til að taka á móti þeim áhrifum er hjá dýrunum vekja skynjanir.

Fechner bendir nú ekki aðeins á það sem líkt er með dýrum og plöntum, heldur og á mismunaratriðin, sem honum virðast gefa í skyn að dýrunum og plöntunum sé ætlað að bæta hvort annað upp.

Mismunurinn er þessi:

Dýrin og mennirnir eru lagaðri til athafna, til að breyta umheiminum og drotna yfir honum; plantan er fremur löguð til að þola, taka á móti áhrifunum, en til athafna.

Líkami manna og dýra vex, þróast og fullkomnast meira inn á við, plöntunnar meira út á við. Aðallíffæri dýranna eru hið innra í líkama þeirra, en plantan breiðir sín mót umheiminum, og bætir nýjum og nýjum við en trénast og deyr að innan.

Dýrið kemst að vísu víðar en plantan af því það getur flutt sig úr stað og nemur lengra með skynfærum sínum, en plantan notar betur sinn blett í allar áttir, því hún sendir rætur sínar og greinar um hann.

Fechner virðist munurinn á dýrum og mönnum annarsvegar og plöntunum hinsvegar vera svipaður muninum á körlum og konum. Hvort bætir annað upp. Karlmaðurinn er hneigður til að starfa út á við, breyta heiminum, skapa og eyðileggja, og verksvið hans er stærra. Konan er móttækilegri, hneigðari til að þola og starfa í minni verkahring og festir dýpri rætur en karlmaðurinn. Hún ann ytri prýði eins og blómin, og henni er það falið að skjóta nýjum greinum og næra hina ungu kynslóð.

Ein röksemdin er sú að á takmörkum dýra og jurtaríkisins eru ýmsar lífverur sem kippir í kynið til beggja. Þær eru einskonar milliliður, og sumir eiginleikar þessara vera koma fram á hærra stigi hjá plöntunum. Það er því eðlilegast að hugsa sér dýr og jurtir eins og tvær jafngamlar ættkvíslir, sem ekki eru skarpt aðgreindar á takmörkunum, og þar sem vér vitum að önnur er gædd meðvitund, þá að álykta að hin sé það líka, aðeins á frábrugðinn hátt, eins og hún er frábrugðin að ytra áliti.

Plönturnar og dýrin teiguðu þá hvort sinn drykkinn úr náttúrunnar nægtabrunni, því um þann brunn er svo, að drykkurinn breytist eftir kerinu sem hann kemur í.

— Eg hefi þá talið hin allra helztu af hinum almennu rökum, sem Fechner færir fram gegn mótbár-

unum og til styrktar þeirri skoðun að plönturnar séu gæddar sálarlífi. Því miður get eg ekki hér farið út í hin mörgu sérstöku atriði í lífi plantnanna er honum virðast benda á sálarlíf, svo sem það hvernig plantan vex. ber brum, blöð og blóm, eftir því hvernig næringarefnin, loftið og ljósið verka á hana, hvernig hún lagar sig eftir atvikunum, snýr sér, beygir sig, vindur sér, opnar blómin og lokar þeim, o. s. frv. Tökum t. d. hvernig vafningsplantan leitar að stoð til að vefjast um: vex fyrst beint upp dálítinn spöl, þá til hliðar og vindur sig í hring; finni hún enga stoð í fyrstu umferð, fer hún aðra stærri; finni hún enn enga stoð, fer hún til jarðar og skríður um skeið, lyftist á ný og þreifar á sama hátt og fyr; finni hún þá stoð, vefur hún sig um hana meðan hún endist, leitar upp fyrir endann á sama hátt og fyrst, og skríður á ný, ef hún finnur ekki stoð. Alt hennar atferli virðist benda á skynjan og hvatir.

Fechner hugsar sér að sálarlíf plantnanna sé hrein skynjun, líkt og hjá nýfæddu barni, án allra endurminninga og án hæfileika til þess að sjá fram í tímann. Plantan lifir þá algerlega í líðandi stundu. En þrátt fyrir það getur þetta skynjanalíf verið með miklum krafti og líklega nær það hæst þegar plantan blómgast. Af því að plantan er svo niðursokkin í það að vaxa og blómgast, af því að hún verður löngum að vaxa þangað sem hún þarf að ná, í stað þess að dýrin geta flutt sig þangað, þá þykir Fechner ekki ólíklegt, að hún hafi aðkenningu þessa vaxtar eins og vér hreyfinga vorra, og gæti hún þá af allri sálu sinni tekið undir með Stephani G. Stephanssyni:

„Sæla reynast sönn á storð
sú mun ein: að gróa“.

Það er auðvitað ekki gott að gera sér í hugarlund hvernig skynjunum plantnanna er varið. En mundu þær ekki með rótaröngum sínum bragða næringarefnin sem þær draga úr jörðunni. Þær lifa á þeim efnum er dýrunum er varnað að njóta, og margt yrði ósmakkað, ef plönturn-

ar hefðu ekkert bragð. Hver þeirra velur það sem h e n n i gezt að úr sama jarðvegi, eins og þær hefðu mismunandi smekk. Getur þá ekki hver rótarangi, sem plantan dregur næringu að sér með, verið henni tunga?

Og mundu þær ekki finna ilminn sem streymir frá blómum þeirra og heillar oss eins og ljúflingslag? Hvenær vita menn þess dæmi, að sá er lagið heyrir finni meira til þess en söngvarinn sjálfur? Mundi ekki ilmurinn vera mál blómanna, boð frá einni blómasál til annarar? Ilmlaus blóm væru þá eins og vesalir málleysingjar. Og hver veit þó nema blómin geti skynjað aðrar kveðjur. Hver planta titrar í blænum á sína vísu. Hver hennar hreyfing nær út í yztu rótaranga og hvert hennar blað bærist með. Mundi hún ekki finna storminn eða andvarann er líður um hana og hreyfir hana. Hún er eins og þanin hljóðhimna frá efstu grein og ofan í rætur. Hver veit þá nema tré og blóm séu sálarharpa, sem stormurinn leikur á, og hver veit nema ein plantan skynji hljóðöldurnar sem frá annari koma, eins og vér orðin sem líða öðrum af vörum?

Mundi ekki plantan finna það þegar skordýrið sýgur blómið, svo að eitthvað væri satt í sögunni hans Jónasar um »fífil og hunangsflugu«?

Mundi ekki plantan finna daggardropa á morgnana eins og svalandi stjörnur á blöðum sínum og þegar sólin rís og speglar sig í þeim, skyldi það þá ekki vera eins og þægilegir vermandi hitadeplar? Hví skyldum vér kjósa að telja sálardrykkinn tómt vatn, þar sem oss er frjálst að gera sálardrykk úr vatninu?

Og hvað mun þá ljósið vera plöntunni? Öll hennar lífsstörf eru því háð. Hún hefir að vísu ekki sams konar augu og vér, þar sem skapist myndir af hlutunum umhverfis. En hún þarf þess ekki heldur, því hún þarf ekki að elta þá eins og vér. Til þess þurfum vér að sjá mynd af þeim. Það sem plantan þarf með kemur til hennar. En öll hennar blöð og blóm eru næm fyrir áhrifum ljóssins og hún opnar sig fyrir því og leitar í

áttina til þess. Hún þolir að horfa í sólina, þó vér þolum það ekki. Og eflaust er sólin henni hið góða »guðsauga«, eins og Jónas komst að orði. —

Svona vindur Fechner laufskrúð síns auðuga ímyndunarafls um fastar stoðir athugana og röksemda eins og vínviðurinn vefur sig um tréð.

Alt þetta kann nú að láta í eyrum líkt og æfintýr, og svo var það þegar Fechner ritaði þá bók sem eg nú hefi reynt að segja frá efninu í. En eins og eg sagði eru tímarnir að breytast, og nú er kominn upp heill skóli plöntufræðinga, sem telja þá skoðun blátt áfram óverjandi lengur, að plönturnar séu gersneyddar sálarlífi. Skoðanir þessara manna þekki eg aðallega af ritum eins ágæts þýzks plöntufræðings í München er heitir *Francé.* Þessir plöntufræðingar tala og rita um plöntusálarfræði og eru önnum kafnir í að gera tilraunir með plöntur til að sýna og sanna að lífsstarf þeirra og athafnir verði ekki skýrð, ef gert er ráð fyrir að engin neisti af meðvitund sé þeim samfara. Röksemdir þessara manna eru auðvitað í mörgum atriðum hinar sömu og Fechners, þó þeir fallist ekki á sumt í skoðunum hans, en lífeðlisfræði plantnanna hefir fleygt fram síðan Fechner ritaði og aðstaðan til að verja þá grundvallarskoðun er hann hélt fram er nú margfalt betri en þá. Menn hafa fundið sérstök skynfæri hjá plöntum til að taka á móti áhrifum af snertingu, áhrifum þyngdarinnar, og áhrifum ljóssins. Menn hafa stundum fundið þessi skynfæri tengd með þráðum við eins konar skynstöðvar, og þegar áhrifin berast eftir þráðunum til þessara stöðva kemur það fram í atferli plöntunnar: hún svarar áhrifunum að utan á einkennilegan og hagkvæman hátt. Hér virðist þá svipaður útbúnaður eiga sér stað, eins og sá sem talinn er vottur sálarlífs hjá dýrunum. En sálarlífs vott telja menn helzt það, að lífveran virðist geta valið um fleiri en einn kost, sem hver fyrir sig væri þó samþýðanlegur líkamsgerð hennar. Þar sem val á sér stað, þar er einhvers konar sálarlíf að verki, segja þessir menn.

Engin skynlaus vél getur valið, eða leitað að því sem hana vantar, en það virðast plönturnar gera.

Sóldöggin er fræg fyrir það að hún »rænir og deyðir dýrin smá«. »Blöð hennar eru útbreidd, blaðkan nærri kringlótt með löngum kirtilhárum á efra borði, einkum á röndunum, og er slímdropi á hverjum hárbroddi. Þegar smáskordýr, t. d. mý, festa sig í slíminu á einu hárinu, beygja hin sig að því til að halda því fastara. Lætur það þannig líf sitt, leysist upp í slíminu og plantan sýgur í sig þau efni úr því er hún getur notað«. Ef nú stærra skordýr sezt á eitthvert blaðið en það getur valdið, t. d. fiðrildi, þá ráðast hin blöðin að því með samtaka hreyfingum. Stundum hjálpast öll blöðin að, nema þau allra yngstu, og jafnvel fjarstu blöðin teygja sig í áttina. Þau veita hvert öðru »slíkt sem hönd hendi og fótur fæti«. Slíkar samtaka hreyfingar er laga sig eftir ástæðunum þykja benda á sálarlíf.

Þá nefna þessir plöntufræðingar ýms dæmi þess hvernig plöntur breyta lífstörfum sínum og háttum á hagkvæman hátt eftir því sem lífskjörin breytast, en þau efni eru flest svo flókin, að eg get ekki farið út í þau frekar.

Eg get þó ekki stilt mig um að minna á sögu sem franska skáldið og heimspekingurinn Maeterlinck segir í bók sinni um »vit plantnanna« af aldargömlu lárviðartré, er hann sá í gljúfrum nokkrum á Suður-Frakklandi. Stormurinn eða þá einhver fuglinn hafði flutt fræið utan í klett sem reis lóðréttur eins og veggur yfir ferlegu gljúfrinu. »Þarna var tréð fætt tvö hundruð metrum fyrir ofan vatnsfallið, aflukt og einmana, innan um steinana heita og ófrjóa. Frá fyrstu stund hafði það sent blindar ræturnar í langa og erfiða leit eftir torfengnu vatninu og eftir gróðurmold. En það var nú ekki annað en arfgeng fyrirhyggja trjátegundar, sem þekti suðræna þurkinn. En teinungurinn ungi varð að leysa úr efiðara og óvæntara viðfangsefni. Hann kom út úr lóðréttum vegg, svo að ennið vissi ofan í gljúfrin í stað þess að hefjast mót himni. Hann hafði því, þrátt fyrir vaxandi þunga greinanna, orð-

ið að breyta um fyrstu stefnu sína og vægðarlaust að beygja forviða stofninn rétt þar sem hann kom út úr berginu og halda þannig hinni þungu laufkrónu upp í himinblámann — eins og sundmaður sem heldur upp höfðinu — með óþreytandi vilja og atorku. Um þennan lífshnút hafði síðan öll viðleitni, öll orka, alt vakandi og frjálst hugvit trésins snúist. Á olnboganum ferlegum og ofvöxnum mátti sjá hverja af annari áhyggjur trésins, sem kunni að læra af áminningnm regns og storma. Ár eftir ár þyngdist laufhvelfingin og hirti ekki um annað en að breiða úr sér í ljósinu og hitanum, en hulin meinsemd nagaði innan arminn raunamædda, sem bar hana uppi. En af einhverri eðlishvöt höfðu þá tvær sterkar rætur, tveir loðnir strengir, vaxið út úr stofninum meir en tveim fetum ofan við olnbogann og fest hann við klettavegginn. Var það neyðin sem knúði þær fram, eða voru þær ef til vill framsýnar og biðu frá upphafi eftir hættustundinni, til að koma þá með tvöfalda hjálp? Eða var það ekki annað en heppileg tilviljun?«.

Loks má nefna það að fleiri og fleiri af þeim lögmálum sem lífeðlisfræði og sálfræði mannanna fjallar um, virðast einnig eiga við um plönturnar. Francé telur upp í einni bók sinni (Pflanzenpsychologie als Arbeitshypothese der Pflanzenphysiologie — Stuttgart 1909) 21 atriði þar sem svipað virðist ákomið með mönnum og plöntum. Enginn veit hve margt kann þar að finnast líkt með skyldum áður en líkur, því þessar rannsóknir eru enn í bernsku.

Hvað eigum við þá að hugsa um það, hvort plönturnhafi sál eða ekki? Eg hefi reynt að sýna að ýmislegt virðist benda í þá átt, að þær séu gæddar einhverju sálarlífi, og að þess vegna fleiri og fleiri hallist að þeirri skoðun upp á síðkastið. Auðvitað geta þeir ekki sannað það að plönturnar hafi sál, og það verður líklega aldrei gert. Þeir sem því vilja hallast á þá sveif að neita því, þeir verða aldrei hraktir, ekki fremur en ef þeir halda að þeir einir séu gæddir sál. Í þessu efni er því hverjum frjálst að trúa því sem honum fellur bezt. Trúnni eiga

ekki að vera nein önnur takmörk sett en reynslan. Engum er holt að trúa því sem reynslan rekur aftur. En um það sem ekki kemur í bága við neina reynslu, er hverjum manni frjálst að trúa því er hann vill. Og eg get ekki neitað því, að mér finst birta yfir tilverunni, er líkurnar vaxa fyrir því að okkar »kæru plöntusystur« hafi líka sál, og ef þar deilir litur kosti, þá er sú sál fögur. Mér finst birta yfir tilverunni því meir sem vísindin færa líkur fyrir orðum skáldsins:

„Eg veit að alt er af einu fætt,
að alheimsins líf er ein voldug ætt,
dauðleg, eilíf og ótalþætt
um afgrunns og himins slóðir“.

En hvað sem því líður, þá er eg viss um að:

“með nýrri sjón yfir hauður og haf
sá horfir, sem blómin skilur?“.

Guðm. Finnbogason.

Jökulsárgljúfur.

Sjaldan spinnur á sína snældu
sólskinsöld á júlíkvöldi
fegri þráð um grund né græði
gullin sím' úr Marjuullu.
Endar liggja yfir sandi,
út á djúp hjá Rauðunúpum,
inn á Fjöll og enn þá sunnar,
út og norður af Tjörness-sporði.

Ríð eg fram um reginleiðir
rostaár, sem fleygibárum
hrindir fram um hundrað granda.
Heljarslóð á þessi móða.
Öllu landi augljóst hallar
út og niður frá jökulriði.
Norður grefur og niður harðan
námugrunn að fjarðarbláma.

Jódyn ber að Jökulsáar
jörmunhlust og inn að bustum
álfa, er búa og eiga hvelfing
undir fléttum birkilunda.
Hljóðaklettum hverfur næði;
hjúfraðir í miðju gljúfri
ljóðakliðinn líkir bræður
láta hljóma í góðu tómi.

Fyrir handan þessa þránda
þuldi eg ljóð um skógarhuldu;

elfarsöng á urðargólfi
yfir tók hjá strengjaklifi.
Hljóðakletta huldu vættir
hrukku við og læstra hliða
lokum sprettu og létu fjúka
ljóðin sín yfir Jökulmóðu.

Eiga bræður andans týgi?
Enga frumlist svartir drengir?
Hljómum að þeir henda gaman,
hermiljóða smiðir góðir.
Þeirra list er það: að kasta
þvers um Á í gljúfrið bláa
ungra manna, er að þeim ganga,
orðaklið og raddarniði.

Þeir eru skáld, sem þeytisnældu
þýtt fyrir múginn kunna að snúa,
henda á lofti orð og anda,
eim og blæ úr ljóðahreimi.
Sundin lokuð öflugs anda
eru þeim í dýrðarheimi —
þeirra anda er ljóssins lendi
litið fá og djúpa sjáinn.

Gil sem þetta á engin elfa,
alt í senn á vegu þrenna:
djúpt og breitt og langt; sér lyfta
lengi gnúnar hamrabrúnir.
Turnar, logaskærum skornir,
skima þar yfir fossarimum;
Vígaberg og Valahörgur
vindi barin gnæfa og sindra.

Skógardísir ljúfar lægja
ljósabrim, þegar vesturhimins
freyðir dátt á föllum boða
forvöðum og hamraskorum.

Klettaskjól fyrir öllum áttum
elur skóg í gili nógan.
Átt hefir þar við ána Grettir
æfisarg hjá Vígabjargi.

Orðspekingurinn, einn í ferðum,
óðsnillingurinn mannlífsfróði,
vitmaðurinn vopnahvati,
varnarlaus fyrir tungli og stjarnu!
Stökk hann þar yfir strenginn rakkur
stígum kunnur neyðarvíga,
eftir sögn, sem eigi rifta
aldir níu af Sögu spjaldi.

Engis manns, sem er á gangi,
er það hlaup, þó vildi kaupa
lífið sjálft frá löngu ráfi
landið um á milli fjanda.
Grettir einn um grýtur brattar
ganga hlaut um aldur langan,
þar sem brandar brugðnir höndum
bíta þann, er um öxl sér lítur.

Vígabjarga fossinn fagri
fellur þar af kúptri hellu;
milli kletta sýður og svellur,
sveipast niður í þröngar greipar.
Úði rýkur upp úr koki;
eldar sól á björtu kveldi
friðarboga í fleygiúða —
fegurst sjón á norðurvegum.

Vígabergi í votum loga
vík eg frá í leiðsludái.
Hólmatungur hýrar anga
hinu megin í kvöldskininu.
Svínadalurinn sóley gróni
sæma mundi konungdæmi.

Vestar lifa hreinar hraustir
hefja makka göngurakkir.

Austur í heiði álftir gista,
yngja sig við mosadyngjur;
selför þar af sjálfs sín vilja
svanurinn hefir af gömlum vana.
Söngvi helguð svana tunga
samt er n ú hjá hreiðurbúi
hljóð um sinn í helgu næði,
haust og vor er fegurst raustin.

Tvídyrunginn langa og lá'a
lít eg hér við strauminn hvíta;
grýtubrík í gegnum ljóta
grafinn er með dularnafri.
Munnar tveir og myrkrið inni
minna hug á Sindbaðssmugu,
enda bæði í opnu sundi
inn í landi furðustranda.

Valur í bergi unga elur
út og suður um gilsins skúta.
Björgum varin glaðlynd gargar
gásin niðri elfar básum. —
Rómi þrunginn rásar straumur;
roðabrim er um vesturhimin.
Báðumegin björg eru roðin
brendu gulli úr sólarlendi.

Guðm. Friðjónsson.

Úr bréfi

frá B. Gröndal til Helga Hálfdanarsonar

dags. Kaupmannahöfn 24/4 1847.

— — — Eg veit annars engar fréttir, sem eg álít, að þér þyki gaman að heyra og vil eg hverfa frá þessu efni og heim til Íslands í huga mínum, því þar unir hann sér ætíð bezt, og eg má segja, að aldrei hefir hér í Höfn komið sá dagur, sem eg hefi ekki verið að hugsa heim, eins og náttúrlegt er.

Eg þykist heyra á þér, að þú ekki þykist kunna betur við þig í Vík en á Bessastöðum. Það vissi eg fyrir löngu, að þar mundi ekki verða betra en á hólnum, því þar var hið bezta stæði sem menn gátu óskað fyrir kyrðina og næðið.

Þá lít eg mána um miðnæturskeið
á myrkri skína himinleið:
þá langar mig að hverfa heim
um himindjúp og sjávargeim,
að horfa á geisla', er himni frá
sér hella jökulfaldinn á,
að horfa á fjall og fagran tind
og fagurbláa, tæra lind,
að horfa á gullinn drafnar draum
er dvelur mánaljós á straum',
að horfa á fagran fjalla dal
og foss í dimmum hamra sal,
að horfa á nætur helga ró,
er hvílir yfir landi' og sjó. —

Æ, alt af mig því langar heim að landi
hvar lifir hugur minn, og forna staði
að líta, þar sem lék sér andinn glaði
og lifði' í kæti, og ekki vissi' af grandi!

Vér lifum svo á lífsins eyði-sandi —
og lítum aftur — burt því tíminn hraði
sér flýtir, þessa' í tíma báru baði
vér blundum sætt, en líkams hindrar vandi

að vakna úr þeim sæla og blíða blund'
hið blíða' og þráða til að stíga' á land
umliðins tíma; ill og harðfeng bönd!

Þegar ég vakna — úr værum drauma lund
ég villist strax, og lít þann eyði-sand
sem fegin vildi frá mín hverfa önd!

Þarna komst eg út í skáldskapar rugl, fyrirgefðu, vinur! Skáldskapurinn er ekkert annað en hugsjóna veröld og ímyndan, full af fögrum blómum eða einhverjum óskiljanlegum unaðsmyrkrum, sem hverfa aftur þegar menn vakna.

Eg er nú orðinn svo makalauslega daufur og fjörlaus að eg get ekki neitt fundið, sem eg geti þrykt á pappírinn. Eg álít að mér sé bezt að hætta, því enginn fræðist eða gleðst neitt á þeirri ræðu, sem menn neyða og skrúfa upp úr sér invita Minerva. Eg kveð þig þá og óska þér allrar gæfu og heilla, vonandi eftir bréfi frá þér.

Þinn elskandi skólabróðir

B. Gröndal.

Ritfregnir.

Goðafræði Norðmanna og Íslendinga eftir heimildum. Samið hefir **Finnur Jónsson**. Gefin út fyrir framlag úr sjóði Margrétar Lehmann-Filhés af hinu ísl. Bókmentafélagi. Reykjavík 1913.

Þessi norræna goðafræði Finns Jónssonar ber sama nákvæmnis og traustleikasvipinn eins og öll önnur rit höfundarins. Hann þekkir efnið út í æsar innan þeirra takmarka, er hann sjálfur setur riti sínu af ásettu ráði. En takmörkin eru þau, að það er goðafræði Norðmanna og Íslendinga eins og hún kemur fyrir í fornum heimildum, sem hann ætlar sér að gera grein fyrir. Aftur á móti gefur hann lítinn gaum að þeim rannsóknarleiðum og niðurstöðuatriðum, sem trúsöguvísindin hafa leitt í ljós með því að bera saman goðafræði Norðurlanda við önnur forn trúarbrögð og við þjóðtrú nútímans. Eflaust stafar þetta af því, að höfundurinn er ekki sérlega trúaður á, að úr þeirri átt verði að nokkru ráði brugðið birtu yfir efnið, og telur þess víst litlar vonir, að finna megi nokkur þau atriði í hinum fjölbreytta þjóðsagnasæg nútímans, er með nokkurn veginn óyggjandi vissu verði talin til trúbragða feðra vorra, fram yfir það, sem þegar er skráð í fornritunum.

En innan þeirra marka, er höf. hefir valið sér, gjörtæmir hann svo að segja efnið út í hörgul; hann rekur ekki einungis frásagnir helztu norrænna heimildarita — eddukvæðanna og Snorra-Eddu —, heldur tilfærir einnig jöfnum höndum ummæli erlendra höfunda um goðatrú Germana, alla leið frá Cæsar til Adams Brimabiskups.

Efni bókarinnar er skipað niður eftir þeirri fyrirmynd, er fyrst kemur fram í Völuspá og Snorri notar síðar í Eddu, þannig að goðsagnirnar eru látnar taka við hver af annari, að svo miklu leyti sem unt er, í samfeldri tímaröð, sem hefst með sköpun heimsins og frásögninni um gullöldina, tekur því næst yfir »nútímann«, þar sem dauði Baldurs er hinn geigvænlegi gæfusviftir í lífi goða og manna, og lýkur með tortíming heimsins og endurnýjungunni. Í

kaflanum um »nútímann« er gerð ítarleg grein fyrir veru og verkahring hvers guðs um sig og þeim sögum, er þar að lúta. Oft er það svo, að nafnið sjálft fræðir oss að einhverju leyti um guðinn, einkanlega um uppruna hans. Höf. hyggur, að allur sá goðasægur, er fyrir oss verður í lok heiðninnar, sé ekki upphaflegur, heldur fram kominn af eldri og fámennari goðasveit, á þann hátt, að guðir klofnuðu í sundur, einstakir eiginleikar þeirra eða starfsemi urðu að sjálfstæðum goðverum. Sú skoðun er sjálfsagt rétt. Á hinu leikur meiri vafi, hvort höf. ratar ávalt rétta leið, er hann vill sýna fram á, hvaða guðir séu eitt og hið sama frá upphafi vega. — Aðalkostur bókarinnar er sá, að svo fullkomin og skýr grein er gerð fyrir efninu, lesarinn getur þá ætíð, er honum þykir svo við horfa, dregið aðrar ályktanir en höf. hefir gert. Er það t. d. ekki sennilegt, að frumjötuninn, sem ýmist er nefndur Ymir, Aurgemlir, Bláinn eða Brimir, hafi verið hafjötunn? Öll tákna nöfnin hafið bláa, sem ymur við aurga strönd (bls. 13).

F. J. hyggur að Óðinn, Vili og Véi séu upphaflega sami guðinn, og að þessi þrenning sé fremur ung. Svo gömul er hún þó sjálfsagt, að hún stafar frá þeim tíma er »Óðinn« byrjaði á V eins og hin heitin bæði.

Á bls. 54 telur höf. nokkur örnefni í Danmörku til menja um tignun Óðins. Af þeim má eflaust sleppa Odinstorp og Onssted, því að í örnefnum, er enda á -sted og -torp er fyrri hlutinn jafnan mannanöfn en ekki goða. Af sömu ástæðu getur Tystrup ekki átt neitt skylt við guðinn Tý.

Dæmi nútímaþjóðtrúar af æfagömlum uppruna, er trúin á reyniviðinn. Í sögninni um för Þórs til Geirröðargarða er reynirinn nefndur »björg Þórs«. Enn þann dag í dag er hann á Jótlandi talinn vörn gegn illum vættum. Þar er það siður, að festa reynikvist uppi yfir dyradróttina á þeim tímum, er myrkriður og óvættir eru helzt á sveimi. Það hlýtur að vera hægt — án þess að missa fótfestu á grundvelli vísindanna — að gjöra meira að því en F. J., að sýna fram á, hvernig goðatrú og goðasagnir fornmanna eru runnar upp af alþýðlegum hugmyndum, sem eru víða vakandi enn þann dag í dag. Það er eins og höf. hafi einhvern óskiljanlegan ýmugust á slíkri aðferð. Hann tekur jafnvel svo djúpt í árinni, að hann telur þess engar menjar hjá Norðurlandabúum, að Óðinn hafi fyrrum verið vindguð [Sleipnir er þó víst órækur vottur þess], og hann fullyrðir, að hjá Þór sé »lítið sem ekkert eftir af hinu upphaflega þrumuguðseðli hans«. En hamarinn, reiðin og

hafrarnir? Ekki þarf fleiri vitnanna við. Loki hlýtur líka að vera eldvættur, þótt F. J. vilji bera brigður á það. — F. J. heldur að Freyr sé sami guðinn og hinn upphaflegi himinguð Forn-Germana, (Týr eða) Óðinn. Væri ekki nær að hugsa sér hann þannig til kominn: Nerthus, sem Tacitus getur, var gyðja; henni völdu menn tignarheitið Freyja þ. e. drotning. En er tímar liðu varð Nerthus karlkynsgoð, Njörðr; hann var þá líka nefndur Freyr þ. e. drottinn. Á þann hátt verður skiljanlegur skyldleiki þeirra og að þau öll þrjú eru ársældargoð. Af því verður líka ljóst, hvers vegna Freyr, í þætti af Ögmundi dytt og Gunnari helming (er F. J vitnar sjálfur til á bls. 77), er tignaður á sama hátt og Nerthus.

Á bls. 103 setur F. J. gyðjuheitið Syn í samband stofninn í »sannur«. Væri ekki nær að setja það í samband við sögnina að synja, sem þýðir einmitt að »ósanna«?

Á bls. 107 segir höf., að örðugt sé að segja af eða á um það, hvort örnefni sé samsett með Freyr eða Freyja. Það er þó ekki örðugt að sýna fram á, að t. d. Frölunde við Krosseyri á Sjálandi getur verið komið af heiti samsettu með Freyja, og að Frösmose, milli Sorö og Ringsted, getur verið samsett með Freyr.

Höf. gjörir samvizkusamlega grein fyrir ósamræmi og missögnum heimildarritanna. En þó er ekki laust við að honum sé heldur gjarnt til að skeyta saman ósamkynja frásagnir í skipulega og rökbundna heild. Svo er t. d. um missagnir Völuspár og Vafþrúðnismála um ragnarök (á bls. 136). Réttara fyndist mér, að sýna fram á, hversu ólíkri meðferð almennar, alþýðlegar grundvallarhugmyndir sæta af skáldunum, er gefa ímyndunarafli sínu lausan tauminn. Af þessari tilhneigingu höfundarins stafar það líka, er hann skýrir orðin »Sól tér sortna« í Völuspá þannig »hverfur, gleypt af úlfinum«. Hér hefði þvert á móti þurft að benda á hversu höf. Völuspár leyfir sér að víkja við hinni almennu hugmynd um hvarf sólarinnar eftir því sem honum býður hugur um í þarfir listar sinnar.

Ýmsar smávegis efasemdir og mótbárur má þannig altaf tína til. En slíkt eru hverfandi smámunir í samanburði við hina miklu yfirburði, er bókin ber með sér: nákvæma og víðtæka þekking og vísindalega samvizkusemi, er með óbifandi festu vísar á bug öllu því heilaspunamoldviðri, sem goðafræðisvísindin fara sízt varhluta af. Fornritin og réttur skilningur þeirra er og verður þó alla daga kjarninn í goðafræðisþekking vorri. Einnig á öðrum sviðum nor-

ræunar fornfræði hefir það löngum verið hlutverk Finns Jónssonar að halda á lofti með heiðri og sóma merki vísindalegrar gætni gagnvart glæsilegri tízkunýbreytni. Og tíminn hefir sýnt, að hann hafði rétt að mæla. Það er sannarlega lofsvert á þessum veðreiðatímum vísindanna, er hver þreytir »andríki« og ímyndunarafl við annan, að hafa hæfileika til að skynja það úr, sem verulega er hægt að sanna, og láta ekki »andríkið« gerast nærgöngulla en góðu hófi gegnir.

Dr. **Henrik Ussing.**
Sorö.

Jón Svensson: Nonni. Erlebnisse eines jungen Isländers von ihm selbst erzählt. Mit. 12 Bildern. Freiburg Breisgau 1913. (Jón Sveinsson: Nonni. Æviatvik ungs Íslendings, sögð af honum sjálfum. Með 12 myndum. 355 bls. 8vo).

Höfundur bókar þessarar er Jón Sveinsson amtsskrifara Þórarinssonar á Möðruvöllum, og er hann áður góðkunnur á landi hér fyrir rit sín á danska tungu um íslenzk efni, svo sem fornöld vora og fornsögur (Islandsblomster. Köbenhavn 1906), smáfrásagnir úr þjóðlífi voru (í »Varden«), ferðasögu sína hér á landi (Et Ridt over Island) o. s. frv. Enn fremur er nú að koma út eftir hann í »Nordisk Ugeblad« bók er hann nefnir Manni, og vera munu endurminningar hans um Ármann bróður hans. Nú hleypir hann nýrri bók af stokkunum, sem telja má nýjung mikla í íslenzkum og þýzkum bókmentum, með því að hún er fyrsta frumrituð bók af Íslending á þýzka tungu í nýíslenzkum bókmentum. En þó er hitt meira virði, að frumsmíð þessi virðist hafa tekist ágætlega. Málið er létt og lipurt og stuttleiki þess sver sig bersýnilega í íslenzku ættina, enda segir útgefandinn (Herders bókverzlun) í formála sínum fyrir bókinni, að »ef til vill gæti frásögn J. Sveinssonar, með því hún væri sönn Íslendingsbók, verið vel fallin til að snúa almenningi til heilbrigðrar, hreinnar og frumlegrar sagnlistar með þeim »Íslandstöfrum«, er henni fylgja«.

Innihald bókarinnar er mjög einfalt og óbrotið. Það er ferðasaga höfundarins, sem þá var tólf vetra, frá Akureyri til Kaupmannahafnar haustið 1870. Svo stóð á, að hr. Boudoin, sem Íslendingar nefndu Baldvin hinn kaþólska, hafði bréflega boðið hon-

um, eða réttara sagt, móður hans, sem þá var nýlega orðin ekkja, ókeypis kenslu og vist fyrir hann í kaþólskum skóla í Frakklandi; var það eftir vísbending frá Einari sál. Ásmundssyni í Nesi, að hann var til kjörinn fararinnar.

Fyrstu sjö kapítular bókarinnar eru um aðdrög og undirbúning fararinnar, skilnaðinn við móður hans og áminningar hennar. Er frásögnin þar víða mjög þýð og innileg. Hinn hluti bókarinnar, eða 16 kapítular, er um sjóferðina og það sem við bar á henni, alla leið frá því hann fer á skipsfjöl á »Valdemar« frá Rönne norður á Akureyri og þar til hann stígur fæti á land í Kaupmannahöfn umkringdur af fjölda Hafnarsveina, sem þyrpast að honum og stara á íslenzku sauðskinnsskóna hans, sem tröll á heiðríkju, óvanir slíkum fótbúnaði.

Hér er eigi tími né staður til að rekja innihald bókar þessarar, enda er efnið yfirleitt fremur smávægilegt, svo sem oft vill verða í ferðasögum, en þó er lestur hennar ánægjulegur, því að yfir henni allri hvílir einhver góðmenskubragur og framsetningin er svo létt og lipur. Hún er ný sönnun þess, að »það er stíllinn, sem lætur bækur lifa«. — Og það ráð vildi eg gefa þeim löndum mínum, sem einungis eru stautfærir í þýzku, að lesa bók þessa; eg þekki enga léttari á því máli, enda auðskilið að svo sé, því að hún hefir að nokkru leyti íslenzka hugsun og framsetning að bakhjalli.

Allur er frágangur bókarinnar hinn vandaðasti og verð á henni innbundinni í smekklegt band einungis 4 mörk og 80 pfennig (hér umbil 4 kr. og 30 aurar).

Jón Jakobsson.

Pétur Zophoníasson: **Ættir Skagfirðinga 1910.** Reykjavík Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar. 1914.

Bók þessi er 440 + VIII. bls. í stóru 8 bl. broti, og er henni skift í þrjá kafla. Í hinum fyrsta eru raktar ættir 659 manna, er búsettir voru í Skagafirði 1910, í öðrum eru raktar ættir 104 manna »mest úr Skagafirði«, og í þriðja kaflanum eru fornættir raktar, en það er föður- og móðurætt Lofts ríka, ætt Kristínar Oddsdóttur fylgikonu hans, ætt (Kristínar Eyólfsdóttur) konu Gísla biskups Jónssonar og ætt Vatnsfjarðar-Kristínar. Eru þetta ættir

hinar helztu, er tengja saman ættir núlifandi manna við landnámsættirnar.

Það má vera öllum þeim ljóst, er nokkuð hafa fengist við ættfræðisrannsóknir og þess háttar, hvílík feikna vinna liggur í bók þessari, enda hygg eg að meiri vinna liggi í fáum bókum, er hér hafa komið út hin síðari ár. Hefir höf. sýnt alveg dæmafáan áhuga á þessu starfi sínu, og unnið ættfræðinni mikið gagn, því að hann hefir grafið upp ýmsa ættliði og ný sambönd við kunnar ættir, er áður voru með öllu óþekt, og þótt hér séu aðallega skagfirzkar ættir raktar, þá eru Skagfirðingar vitanlega margir hverjir ættaðir víðsvegar að af landinu, og gefur bókin þar af leiðandi ýmsar mikilsvarðandi upplýsingar um ættir manna í öðrum héruðum. En þess geng eg eigi dulinn, að víða mun ættfærslan vera bygð á sennilegum getgátum, en eigi á fullri vissu, án þess þó að þess sé getið, sem hefði þó verið nauðsynlegt til þess, að þeir er nota bókina, gætu gengið úr skugga um, hvort fyrir þessu séu óyggjandi heimildir eða eigi, og nauðsynlegt verið að víðar hefði heimilda verið getið neðanmáls en gert hefir verið.

Ættir núlifandi manna, þeirra er bókin getur, eru raktar á þann veg, að karlleggur er rakinn svo langt sem kunnugt hefir orðið, en jafnhliða eru ættir hlutaðeigandi kvenna raktar allítarlega, en venjulega er sú ættfærsla allflókin, svo hætta mun verða á, að ýmsum muni veitast full erfitt að átta sig á henni. Sá ljóður er og á ættfærslunni, að víða er vísað til þess, er síðar átti að koma, en a hinum tillvitnaða stað er ekki framar rakið, heldur er þar aftur vísað til enn annars staðar. Það er og of algengt, að á hinum tilvitnaða stað finst það ekki sem til var vísað, og hefir höf. leiðrétt aftan við bókina allmikið af þessum röngu tilvitnunum, en þó hvergi nærri til hlítar. Ef höf. hefði gætt þess að vísa aldrei til þess er ókomið var, heldur að rekja ættina, þar sem hún kom fyrst fyrir, og að vísa jafnan til þess er áður var komið, þá hefði mátt komast að mestu hjá þessu, og ekki sízt var full þörf á að gæta þessa nákvæmlega, þar sem bókin var ekki fullbúin, þá er byrjað var á prentuninni, heldur var handritið jafnóðum sett í prentunina og það var skrifað, svo að oft hefir verið vitnað til þess, er ekki einungis var óprentað heldur einnig óskrifað. Á höf. því sínu góða minni að þakka, að ekki hafa fleiri rangar tilvitnanir komist í bókina, en raun hefir þó á orðið.

En þrátt fyrir ýms missmíði er á bók þessari eru, þá mega allir þeir, er ættfræði unna, vera höf. þakklátir fyrir unnið starf

hans, og ekki sízt Skagfirðingar, því slíka ræktarsemi hafa fáir sýnt fæðingarhéraði sínu, og má því búast við, að þeir kunni að meta það að maklegleikum með því að kaupa bókina, og styðja þannig að því, að höf. fái eitthvert endurgjald fyrir starf sitt.

J. Kr.

„Sögur frá Skaftáreldi“.

Svar til hr. Árna Pálssonar.

Í síðasta hefti Skírnis hefir góðkunningi minn, hr. Árni Pálsson sagnfræðingur, ritað um síðari söguna frá Skaftáreldi. Eg kann honum þakkir fyrir lofsamleg ummæli um fyrri bækur mínar og líka fyrir hnjóðið um þessa. Eg kýs það heldur en þetta »ísæta« oflof, sem nú er látið fljóta eins og hunang yfir ýmsar bækur — mínar líka, stundum.

Eg hefði nú látið þennan ritdóm afskiftalausan eins og svo marga aðra, ef ekki væri eitt í honum, sem eg verð að mótmæla.

Hr. Árni Pálsson kemst þannig að orði: »Hann (þ. e. eg) lýsir ástamálum síra Jóns og Ingibjargar Ólafsdótur og *er þó meira en óvíst, að síra Jón hafi nokurn tíma rent hug í þá átt*« (auðkent af mér). *Þetta er gersamlega rangt.* Síra Jón segir sjálfur frá hugsunum sínum og tilfinningum í þessu efni (Æfis. kap. 46). Hann hefir þetta á orði við stúlkuna *sjálfa* og leitar fyrir sér um vilja hennar. Hann biður hana, eða leyfir henni að minsta kosti, að segja foreldrum sínum frá því. Hann ráðfærir sig um þetta bæði við dóttur sína (Helgu, sem þann vetur var ein heima hjá honum) og Pétur (Sveinsson) á Hörgslandi, — alt með því fororði, að hann fái ekki Kristínar á Setbergi. Og loks segir hann foreldrum Ingibjargar, eða gefur þeim í skyn, að ekki sé eftir sér að bíða, og Ingibjörg skuli taka bónorði Gísla á Geirlandi. Það má meira að segja ráða af frásögn sr. Jóns á þessum stað, að all-margrætt hefir verið í sveitinni um

kunningsskap hans og Ingibjargar og komur hans að Eystra-Hrauni, hvort hann hefir skrifað söguna til að bera af sér ámæli eða ekki, skal eg láta ósagt.

Eg mótmæli því eindregið, að eg hafi nokkurstaðar gert síra Jóni Steingrímssyni eða nokkrum öðrum manni, sem sögulegar heimildir eru til um, rangt til, svo að hann þurfi að »reynast« mér »bænheitur«. Eg hygg það fremur sjaldgæft í sögulegri skáldsögu, að heimildir séu jafnvel þræddar eins og einmitt í þessum sögum. Aðfinslur hr. Á. P. fara líka flestar í þá átt, að það hafi verið skylda mín, og eg kannast við að svo hafi verið. Og það þarf betri söguþekkingu en þetta til að hnekkja þeim sagnfræðilega.

Eitt að lokum. Það er aldrei nema vel gert að brýna það fyrir rithöfundum að vanda sig. En ritdómararnir gleyma því alt of oft, að þeir eru líka skyldir til að »vanda sig«. En geri þeir það ekki, bregðast þeir tilfinnanlega hlutverki sínu, og eru einskis nýtir samverkamenn höfundanna að því, að skapa góðar bókmentir.

G. M.

Útlendar fréttir.

Heimastjórn Íra. Lagafrumvarp um heimastjórn Íra hefir nú verið samþykt þrisvar í neðri málstofu enska þingsins, og verður því að lögum, hvort sem efri málstofan samþykkir það eða ekki. En jafnframt því, sem frumvarpið verður lagt fyrir efri málstofuna, hefir stjórnin ákveðið, að leggja þar fram frumvarp til fylgilaga við heimastjórnarlögin, er veita eiga Úlsterbúum undanþágu frá lögunum, eða að minsta kosti mörgum héruðum í Úlster, þar sem mótmælendatrúarmenn ráða mestu. Íhaldsflokkurinn enski hefir barist með miklu kappi gegn heimastjórnarlögunum, og af mótmælendatrúarmönnum í Úlster hefir þeim verið mótmælt af slíku áfergi, að þeir hafa hótað uppreisn, ef þeim væri ætlað að lenda undir löggjafarvaldi hins væntanlega írska þings, og viðbúnaður til framkvæmda á þeim hótunum hefir verið mikill. Eftir því sem nær leið fullnaðarúrslitum málsins í neðri málstofu enska þingsins, urðu uppreisnarógnanirnar háværari og háværari í Úlster, og átti með því að hræða stjórnina og þingið frá því, að láta frumvarpið ganga fram. En Asquithsstjórnin hefir ekki látið undan, og hefir þó átt í megnum vandræðum út af þessu. Aðalforingi Úlstermanna í þessari deilu er Sir Edward Carson. Hann hefir gengist fyrir sjóðsstofnun meðal Úlsterbúa til þess að standast kostnað af uppreisn, og náð saman til þess miklum fjárhæðum. Sjálfboðaherlið hefir verið myndað þar með miklum gauragangi, og vopn hafa verið flutt inn í landið.

Írland er að stærð 83,810 ferkilóm. og íbúatala þar $4^1/_2$ milj. Landið skiftist í fjóra landsfjórðunga, og er Úlster nyrzt, Leinster austast, Munster syðst og Connaught vestast. Landsfjórðungunum er aftur skift í greifadæmi. Úlster er 22,189 ferkílóm. og íbúatala þar nær 2 miljónir, og er rúm 1 miljón þar af mótmælendatrúar, en þar fyrir utan er kaþólsk trú ráðandi á Írlandi. Það er mótmælenda-trúarflokkurinn, sem risið hefir upp gegn heimastjórn-

inni og vill ekki gefa sig undir löggjafarvald þings, sem að meiri hluta sé skipað af kaþólska flokknum. Undir þessa hreyfingu hefir verið róið mjög af íhaldsflokknum heima í Englandi, til þess að hefta framgang heimastjórnarlaga Íra, því að sá flokkur telur með þeim rofna einingu ríkisins. Nú var sérstakur her kominn á fót í Úlster, er beita átti gegn löggjafarvaldi og stjórn ríkisins, og hann ekki fámennur. Her Úlstermanna var talinn 110 þús. manna í 65 deildum, alt fótgönguliđ, en stórskotaliđ og riddaraliđ var þar ekki. Urđu nú ýmsar óeirđir og uppþot í Úlster, og fregnirnar þađan sögđu, að uppreisnarmenn væru í þann veginn að skipa hjá sér bráđabirgđastjórn. Lögregluliđiđ réđ auđvitađ ekki viđ neitt úr því að svo var komiđ, og skotvopnabirgđir voru fluttar inn til Úlsterhersins, þrátt fyrir þær ráđstafanir, sem stjórnin hafđi gert til að hindra það. Nú sendi stjórnin herskip vestur til Írlands til þess að gæta strandanna, og bauđ einnig landhernum þar vestra, að halda Úlsterbúum í skefjum. En margir af herforingjunum ensku beiddust þá lausnar og vildu ekki ganga í ófriđ móti Úlsterbúum. Hermálaráđherrann, Seely, þótti ekki koma hreinlega fram í afskiftum sínum af þessu, og varđ það til þess, að hann varđ að biđjast lausnar, en Asquith yfirráđherra tók þá að sér hermálaráđherraembættiđ. Greiddist svo furđanlega úr þessu, eftir því sem á horfđist.

Deilan út af þessu máli var alleinkennileg, með því að því var haldiđ fram af foringjum íhaldsmanna heima á Englandi, að Úlsterbúar væru að verja einingu ríkisins gegn stjórninni og hervaldi sjálfs ríkisins. Þeir töldu það óhæfu, að hervaldi ríkisins væri beitt gegn þeim, sem væru að verjast sundrungu þess. Hvernig getur ensk stjórn skipað enskum hermönnum að skjóta Úlsterbúa niđur fyrir þær sakir, að þeir vilja ekki skiljast frá Englandi? sögđu íhaldsmenn. Og þetta náđi eyrum margra. Aftur sögđu stjórnarmenn, að hér væri ekki að ræða um neitt rof á ríkiseiningunni, þótt látiđ væri eftir sanngjörnum kröfum Íra um sjálfstjórn. Og þeir bentu á, að það gæti ekki og mætti ekki eiga sér stað, að lítill minni hluti í neđri málstofunni fengi í sambandi viđ efri málstofuna að skipa fyrir um, hver lög ættu að ná gildi og hver ekki. En svo yrđi það, ef írska máliđ strandađi nú á Úlster-deilunni. Asquithsstjórnin fann upp þann milliveg, að hin einstöku greifadæmi í Úlster skyldu gera út um það með almennri atkvæđagreiđslu, hvort þau vildu heldur gefa sig undir löggjafarvald írska þingsins væntanlega, eđa vera eins og áđur háđ löggjafarvaldi enska

þingsins og senda fulltrúa þangað. Þetta bráðabirgða-ákvæði skyldi standa fyrst um sinn í 6 ár, en að þeim liðnum skyldi sú stjórn, sem þá færi með völdin, greiða úr málinu eins og bezt þætti henta. Írski flokkurinn í þinginu hafði fallist á þetta, en íhaldsmenn vildu ekki taka því, en heimtuðu, að málið yrði borið undir kjósendur við nýjar kosningar. Var svo heimastjórnarfrumvarpið samþykt til fullnustu í neðri málstofunni, eins og áður segir, með miklum atkvæðamun. En jafnframt lýsti stjórnin yfir því, að um leið og frumvarpið yrði lagt fyrir efri málstofuna kæmi þar fram frumvarp til fylgilaga við það, og þar yrðu settar þær tilslakanir, sem gerðar yrðu fyrir Úlsterbúa frá lögunum. Stendur við þetta nú. En í Írlandi er komin upp ný hreyfing, sem ógnar með almennri uppreisn frá írska flokksins hálfu, ef heimastjórnarlögin, sem samþykt hafa verið, komi ekki í gildi. Þjóðernisflokkurinn írski, með foringja sinn Redmond í broddi fylkingar, rís þar upp gegn Úlstermönnunum og mótmælir því, að þeir verði til þess að hindra það, að Írland fái það stjórnarfyrirkomulag, sem mikill meiri hluti landsmanna óskar eftir.

Óeirðir í Mexíkó. Síðan Diaz forseti var flæmdur burt frá Mexíkó, hefir aldrei lint þar róstum og styrjöldum. Eftir morð Maderós forseta hefir Huerta hershöfðingi hangið þar við völd, en alt landið logað í uppreisnarbáli. Helztu foringjar uppreisnarmanna heita Villa og Carranza, báðir hershöfðingjar. Hafa þeir haldið uppi stórum herflokkum móti stjórninni, telja Huertu fara ólöglega með völdin og heimta, að hann víki sæti, enda var hann aldrei löglega kosinn forseti, heldur tók hann við til bráðabirgða eftir Maderó, en kosning á forseta, er fram fór nokkru síðar, varð ógild, og Huerta hélt völdunum þá upp á sitt eindæmi. Stjórn Bandaríkjanna hefir eigi heldur viljað viðurkenna hann lögmætan forseta eða stjórn hans lögmæta stjórn. Nú er því svo varið, að ýmsir útlendir menn eiga miklar eignir í Mexíkó, í fyrirtækjum o. s. frv., einkum þó Bandaríkjamenn, og þótti þeim alt það eins og í hers höndum, meðan ástandið væri svo, að alt logaði í uppreisn og stjórnin gæti ekki friðað landið. Var þetta sífelt kært fyrir stjórn Bandaríkjanna, en samkvæmt Monroereglunni heimtar hún, að ríki utan Ameríku láti mál Mexíkóríkis afskiftalaus, en heldur því fram, að það sé sitt verk að taka þar í taumana, ef með þurfi.

Fór nú svo, að Bandaríkjastjórn þóttist verða að hlutast til um óeirðir, sem urðu í héraðinu kringum Tampico, sem er hafnarbær á austurströnd Mexíkó, og eru þar olíunámur miklar, sem

hætta þótti á, að yrðu eyðilagðar. Þóttust Bandamenn hafa þar hagsmuna að gæta bæði fyrir sjálfa sig og Norðurálfuna. Nokkrir menn frá herflota Bandamanna, er þangað komu, voru teknir fastir, en þó látnir lausir undir eins aftur, er krafa kom um það frá flotaforingjanum. En þetta varð að ófriðarefni milli Bandamanna og stjórnarinnar í Mexíkó. Þeir heimtuðu, að hún léti sýna flaggi sínu virðingarmerki innan 24 kl.tíma til yfirbóta fyrir þetta, ella segðu þeir Huertu stríð hendur. En Huerta færðist undan því, að uppfylla kröfur þeirra, og réðust þá herskip Bandamanna á borgina Veracrus, sem er allstór hafnarborg nokkru sunnar á austurströnd Mexikó en Tampicó, og þaðan járnbraut inn í landið til höfuðborgarinnar. Tóku bandamenn þá borg, settu þar her í land og héldu henni. Mannfall varð nokkurt í þeim viðskiftum, en þó ekki stórkostlegt. Stjórn Bandaríkjanna lýsti því yfir, að ófriður þessi væri ekki háður gegn ríkinu Mexíkó, heldur aðeins gegn stjórn þeirri, er nú færi þar með völd, og foringjar uppreisnarmanna tóku að semja við hana um bandalag gegn Huertu forseta. Var Carranza fús til að taka þar við völdum með hjálp Bandamanna. En þótt við ofurefli væri að etja, vildi Huerta ekki beygja sig. Þrjú af stærri ríkjunum í Suður-Ameríku, Argentína, Brasilía og Chili, buðust þá til að miðla málum, svo að heft yrði stríð milli Bandaríkjanna og Mexíkó, og tók stjórnin í Washington því vel; taldi þetta mega verða til þess að styrkja traust Ameríkuríkjanna hvers á öðru. Fulltrúar frá þessum þremur ríkjum, ásamt fulltrúum frá Bandaríkjunum og Mexíkó, komu svo saman í borginni Niagara Falls í Kanada seint í maí, og eru fregnir nýkomnar um, að samningar séu komnir á og ákveðið, að Huerta verði að víkja, og hafa þá Bandamenn fengið kröfu sinni framgengt. En líklegast að Carranza taki þá við.

Albania. Hún er nú yngsta Evrópuríkið, ekki nema nokkurra mánaða gamalt enn. En friðsamt hefir ekki verið þar í landinu síðan það var hafið upp í ríkjatöluna. Vilhjálmur prins af Wied hlaut þar furstatignina. En hann hefir ekki átt neinum sældardögum að hrósa þann stutta tíma, sem hann hefir setið að völdum. Í fyrstunni virtist honum þó vera vel tekið. Essad pasja, sá er lengst hafði varið Skútari fyrir sambandsþjóðunum í Balkanstríðinu og líklegur þótti um eitt skeið til þess að fá æðstu völdin í Albaníu, tók honum vel. Hann hafði áður verið í ráðuneyti því, sem bráðabirgðastjórnina hafði á hendi áður en furstinn kom til. Og nú hélt hann sæti í ráðaneytinu; hafði þar hermála-

stjórnina. En svo óvingaðist með honum og furstanum, og Essad krafðist lausnar frá embættinu. Var þá uppreisn í héraðinu kringum Durazzó, en það er höfuðborgin og aðsetursstaður furstans. Essad var grunaður um, að hann stæði á bakvið þær óeirðir. Vilhjálmur fursti baðst þá hjálpar utan að frá, og sendu Ítalir og Austurríkismenn herskip til Dúrazzó. Urðu nú skærur milli uppreisnarmanna og varnarliðs furstans, og var skotið á hús hans og sagt, að Essad pasja hefði sjálfur hleypt af fyrsta skotinu. En árásin var stöðvuð af Austurríkismönnum og Ítölum, frá herskipunum á höfninni. Síðan var Essad tekinn fastur og fluttur út á herskip Austurríkis, en þaðan yfir til Ítalíu og látinn þar laus gegn loforði um, að láta málefni Albaníu afskiftalaus og fara ekki heim þangað aftur nema með leyfi furstans. En eftir þessa viðureign hefir uppreisnin mjög magnast í landinu. Furstinn helzt þar aðeins við með hjálp útlendinga, og eitt sinn flýði hann bústað sinn þar með fjölskyldu sína og leitaði hælis á herskipi frá Ítalíu þar á höfninni. Essad pasja var mikils metinn maður þar í landinu og á þar miklar eignir. Tyrkir, sem þar eru fjölmennir, vilja ekki hafa yfir sér kristinn fursta, og óska helzt að standa undir soldáni Tyrkja í Konstantínópel. — Áður en þessi síðasta orrahríð hófst höfðu Grikkir í Epírus, sem er syðsti hluti Albaníuríkisins, gert uppreisn, og neituðu þeir harðlega að þeir yrðu settir í eitt ríki með Albönum, en kváðust vilja sameiningu við Grikkland. Lýstu þeir yfir, að ef þeir fengju þetta ekki, þá mynduðu þeir sérstakt ríki. Lauk þessu svo, að þeir fengu allríflega sjálfstjórn í sambandi við Albaníu. En líklegt er, að ekki líði á löngu áður en þeir hafa sitt mál fram og sameinast Grikklandi. Stórveldin eru nú í mestu vandræðum með Albaníu. Þau eru að senda þangað herskip til þess að halda öllu í skefjum, en lítil líkindi til að þeim takist að stilla þar til friðar að fullu. Er mjög vandséð enn, hvað verða muni um þetta nýja furstadæmi, og engin líkindi til að Vilhjálmur fursti haldist þar við til langframa.

Hervarnamál í Svíþjóð. Síðastliðinn vetur urðu miklar skærur í sænska þinginu út af hervarnamálum. Ýmsir, og þar á meðal einna fremstur í fokki Sven Hedin Asíufari, hafa vakið þar mikla hreyfingu á síðustu missirum í þá átt, að fá mjög auknar hervarnir landsins, einkum þeim megin, sem að Rússum veit. Telja þeir Skandinavíuskaganum yfirvofandi hættu búna frá Rússlandi, og hefir það aukið mjög á þann ótta, að hvað eftir annað hefir nú á síðkastið orðið uppvíst um hernjósnir frá Rússa hálfu í Svíþjóð.

Vinstrimannastjórn var við völd í Svíþjóð og Karl Staaf yfirráðherra. Vildi stjórnin ekki fara eins langt í fjárbrúkun til hervarna og krafist var af þeim, sem forgöngu höfðu í hreyfingu þeirri, sem vakin hafði verðið út af þessu máli og hún var yfirleitt studd af hægrimönnum. Réðust þeir nú með kappi á stjórnina í þinginu út af þessu máli, og um alt land urðu háværar æsingar út af því, einkum eftir að 30 þúsund bændur höfðu haldið til Stokkhólms til þess að tjá konungi vilja sinn í málinu. Það var 6. febrúar, og vakti sú för afarmikla eftirtekt, ekki sízt vegna þess, hvernig konungur snerist við málinu. Menn vissu það áður, að hann var mjög hlyntur þeirri hreyfingu, sem vakin hafði verið út af hervarnamálinu, og studdi hana. En er hann svaraði ávarpi bænda, tók hann svo skarpa afstöðu gegn ráðuneyti sínu, að mörgum þótti hann fara þar miklu lengra en þingbundinn konungur mætti gera. Hann lýsti því yfir, að hann væri á annari skoðun en ráðaneytið, kvaðst vilja ganga á undan í baráttunni fyrir skoðun sinni og bað bændur að fylgja sér fast. Ráðuneytið vildi ekki þola þetta og krafðist yfirlýsingar frá konungi, er drægi úr því, sem hann hafði sagt í ræðunni, en hana vildi konungur ekki gefa, og sagði þá ráðuneytið af sér. Út af þessu fylktu verkamenn liði í Stokkhólmi tveim dögum eftir bændasamkomuna, og urðu enn fjölmennari. Tjáðu þeir Staaf og ráðaneyti hans samhug og kváðust fylgja þeim að málum. Frá Stokkhólmi breiddist æsingin út af þessu um alt landið, og var víða haft á orði, að segja skilið við konungsvaldið og stofna lýðveldi, en aðrir lofuðu framkomu konungs mjög. Fóru svo fram kosningar í vor og voru sóttar með miklu kappi af báðum, en hervarnamennirnir unnu það þar á, að hægrimenn sitja við völdin. Yfirleitt var það bændalýðurinn, sem fylgdi fram hervarnamálinu, en verkmannalýðurinn í borgunum, sem var á móti.

Minningarhátíð í Noregi. 17. maí í vor höfðu Norðmenn mikil hátíðahöld til minningar um það, að þá var stjórnarskrá þeirra 100 ára gömul. Hún var samþykt á Eiðsvelli, skamt frá Kristjaníu, 17. maí 1814. Eiðsvöllur var þá eign auðugs manns, sem Carsten Anker hjet, og átti hann mikinn þátt í frelsishreyfingu Norðmanna fyrir og um 1814. En nú er Eiðsvöllur ríkiseign og stendur þar enn húsið, sem stjórnarskrárþingið var haldið í 1814, að mestu með sömu ummerkjum og þá, og þar kom nú stórþingið saman til að minnast 100 ára afmælisins. Daginn áður hafði verið afhjúpað af konungi þar úti fyrir húsinu líkneski Carsten Ankers.

Kristjáns Friðriks prins, sem var stjórnandi Noregs 1814 og undirskrifaði stjórnarskrána, en varð síðar Kristján VIII. Danakonungur, var minst á þann hátt af þinginu, að nefnd þaðan var send til þess að leggja sveig á kistu hans í Hróarskeldu dómkirkju. Norðmenn vildu taka hann til konungs 1814, en fengu því ekki ráðið, og komust þá í konungssamband við Svía. Miklar framfarir hafa orðið í Noregi á þeim 100 árum, sem liðin eru síðan landið fèkk stjórnfrelsi. Til þess að sýna þær framfarir var efnt til stórrar sýningar í Kristjaníu, sem opnuð var 15. maí. Norðmenn líta með ánægju til baka yfir þetta hundrað ára skeið. Í bókmentunum hafa þeir eignast framúrskarandi menn, sem náð hafa heimsfrægð. Sömuleiðis í landkönnunarferðum. Á síðari árum hafa og verknaðarframfarir verið miklar í Noregi. Þar hafa verið stofnsett stór iðnaðarfyrirtæki, sem mikið fé hefir verið lagt í, járnbrautir lagðar um landið og skipagerð mjög aukist, bæði til veiða og flutninga. Það eru þessar nýju verknaðarframfarir, sem sýningin á einkum að bera vott um.

Þjóðhöfðingjamorð. Franz Ferdinand erkihertogi, ríkiserfingi Austurríkis og Ungverjalands, var skotinn til bana ásamt konu sinni á götu í Sarajevó, höfuðborginni í Bosníu, 28. júní. Þau hjónin voru þarna á ferð og á skemtigöngu um götur borgarinnar. Morðinginn hljóp að þeim og skaut á þau mörgum skotum og dóu þau þegar, en hann var gripinn. Hann er stúdent, Princip að nafni, og hefir vaknað einhver grunur um, að Serbar eigi sök á morðinu, að minsta kosti hjá sumum Austurríkismönnum. En engar áreiðanlegar upplýsingar eru þó fengnar um það enn sem komið er.

Franz Ferdinand erkihertogi var bróðursonur Franz Josephs Austurríkiskeisara og hefir frá 1896 staðið næstur til ríkiserfða eftir hann. Franz Ferdinand var rúmlega fimtugur að aldri, fæddur 1863, og hefir á síðari árum mikið komið fram fyrir hönd Austurríkis út á við, vegna ellilasleika keisarans, og hefir þótt allmikið að honum kveða. Árið 1900 kvæntist hann konu þeirri, sem nú var myrt með honum, Maríu greifynju von Chotek, er þá fekk titilinn furstynja von Hohenberg. En börnum þeirra varð hann að afsala erfðarétti til ríkisins vegna þess að kona hans var eigi konungborin. Stendur nú næstur til ríkiserfða bróðursonur Franz Ferdinands, er Karl Ferdinand heitir, 24 ára gamall maður, kvæntur Zitu prinsessu af Parma. Er því spáð, að örðugt muni verða að halda ríkinu saman, er Franz Joseph keisari fellur frá, en hann er nú elztur þjóðhöfðingi í Evrópu, 84 ára að aldri. Suðaustur-

héruð ríkisins eru nær eingöngu bygð af Serbum, og hjá þeim er uppi sterk hreyfing í þá átt, að sameina Serba sem mest í einu ríki, og uxu vonirnar um, að þetta mætti takast, mikið við sigurvinningarnar í Balkanófriðnum.

Stórslys á sjó. 29. maí varð sjóslys af árekstri við Kanadaströnd, í mynni St. Lawrence-fljótsins, og er það talið stærsta sjóslys af því tægi næst eftir Titanic-slysið mikla. Stórt fólksflutningaskip, »Empress of Ireland«, var þar á ferð, eign »Canadian Pacific Railways-félagsins«-, kom frá Quebec og var á leið austur til Englands. Þokuský mikil og dimm voru þar á sveimi. Inn eftir fljótsmynninu, eða flóanum, því fljótsmynnið er þarna mjög breitt, kom norskt flutningaskip, sem »Storstad« heitir, á móti »Empress of Ireland«. Sáu stjórnendur skipanna hvor til annars milli þokuskýanna og gáfu hvor öðrum merki, til þess að varast árekstur. En svo rak yfir þau svart ský, og áður en varði hjó stefnið á »Storstad« í hliðina á »Empress of Ireland« og braut hana svo, að skipið sökk eftir örfáar mínútur. »Storstad« brotnaði einnig mikið að framan. Skipin losnuðu hvert frá öðru rétt eftir áreksturinn, er flýtti mjög fyrir tjóni af slysinu, og kenna skipstjórarnir hvor öðrum um, að svo varð, og um slysið yfir höfuð, og útgerðarfélög hvors um sig hafa höfðað skaðabótamál. Á »Empress of Ireland« voru 1467 manns. Flestir voru í rúmum sínum og í svefni, er áreksturinn varð, og urðu því seinni til en ella að bjarga sér. 446 komust af, og voru þeir flestir tíndir saman af flekum og reköldum, en 1021 fórst. Skipstjórinn á »Empress of Ireland« heitir Kendall, en skipstjórinn á »Storstad« Andersen. »Storstad« hélt inn til Montreal og þar var skipið sett fast. Ekki er enn útgert um það, hvoru skipinu verði fremur gefin sök á slysinu, eða hvort bæði séu jafnsek.

Þ. G.

Hefir jörðin sál?

Það er kunnugt af goðafræði ýmsra þjóða, að jörðin hefir verið tignuð sem gyðja. Forfeður vorir töldu hana og með ásynjum. Er af því ljóst að þeir hafa hugsað sér hana lifandi og sálu gædda. Og hvort sem ástæðurnar til þess hafa verið þær sem höfundur formálans fyrir Snorra-Eddu tilgreinir eða aðrar, þá eru þær svo djúpsettar, að vert er að minnast þeirra:

»Þat hugsuðu þeir ok undruðusk, hví þat myndi gegna, er jörðin ok dýrin ok fuglarnir höfðu saman eðli í sumum hlutum ok þó ólík at hætti. Þat var eitt eðli, at jörðin var grafin í hám fjallatindum ok spratt þar vatn upp, ok þurfti þar eigi lengra at grafa til vatns en í djúpum dölum; svá er ok dýr ok fuglar, at jamlangt er til blóðs í höfði ok fótum. Önnur náttúra er sú jarðar, at á hverju ári vex á jörðunni gras ok blóm, ok á sama ári fellur þat alt ok fölnar; svá ok dýr ok fuglar, at vex hár ok fjaðrar ok fellr af á hverju ári. Þat er en þriðja náttúra jarðar, þá er hon er opnuð ok grafin, þá grær gras á þeiri moldu, er öfst er á jörðunni. Björg ok steina þýddu þeir móti tönnum ok beinum kvikenda. Af þessu skildu þeir svá, at jörðin væri kvik ok hefði líf með nökkurum hætti, ok vissu þeir at hon var furðuliga gömul at aldartali ok máttig í eðli; hon fæddi öll kykvendi ok hon eignaðisk alt þat er dó; fyrir þá sök gáfu þeir henni nafn ok töldu ætt sína til hennar«.

Hver sem ætlaði sér nú á tímum að færa líkur að því að jörðin væri lifandi vera og sálu gædd, hann gæti ekki farið öðru vísi að en hér er gjört. Hann yrði að at-

huga hvort jörðin væri samskonar líkami og þeir er vér teljum gædda lífi og sál — athuga hvort jörðin og dýrin hefðu saman eðli í sumum hlutum. Þegar vér ályktum að einhver vera hafi sál, þá er það af því, að gerfi hennar og hættir líkjast í sumum efnum gerfi og háttum sjálfra vor, eða annara vera er vér teljum gæddar sál. Slíkar ályktanir verða auðvitað aldrei annað en líkur, því vér getum ekki séð eða skynjað á annan hátt sálarlíf fyrir utan oss, en líkurnar fara eftir því hve mörg líkingaratriði vér finnum með þeim líkömum er vér berum saman og hvernig þeim líkingaratriðum er háttað. Atriðin sem formála-höfundurinn hefir fest sjónir á snerta blóðrásina, hárvöxtinn, græðingu og beinakerfi. En svo bendir hann á hve furðulega gömul jörðin sé og máttug í eðli, hvernig alt líf þess sem hrærist á jörðunni sé líf af hennar lífi. Hún sé móðir þess alls og eigi það alt.

Ef eg tryði því að menn gætu orðið endurbornir, mundi eg geta þess til, að formála-höfundurinn hefði verið endurborinn í Gustav Theodor Fechner, hinum ágæta þýzka heimspeking og náttúrufræðing[1]). Fechner hefir í mörgum og merkilegum ritum varið þá skoðun, að jörðin væri lifandi og hefði sál. Röksemdavopnin hefir hann af óþrjótandi hugviti smíðað sér úr hverjum þeim málmi sem vísindin áttu beztan til á hans dögum, og svo fimlega beitir hann þeim, að jafnan eru mörg á lofti í senn. Þó að framsetning mín verði svipur hjá sjón, skal eg nú reyna að gera nokkra grein fyrir kenningum Fechners um þessi efni, og býst eg við að einhverjum þyki gaman að sjá hve líkar þær eru hugleiðingum forferðra vorra.

Fyrst er þá að gera sér ljóst, að jörðin með andrúmsloftinu sem hún er sveipuð í er ein samfeld efnisheild, með ákveðinni lögun og einkennilegu samstarfi allra sinna krafta. Hún felur í sér líkami vora og alla hluti sem henni fylgja; það er alt partar af líkama hennar. Þessi hugmynd er oss ekki eins töm og ætla mætti. Þegar vér

---

1) Sjá „Skírnir“ 1914, bls. 301—302.

hlaupum um jörðina, fugl flýgur eða steini er kastað, þá finst oss eins og þetta sé alt laust við jörðina, en vér gleymum þá að telja andrúmsloftið með jörðunni. Fuglinn á fluginu er bundinn við jörðina með bandi þyngdarinnar og áfastur henni með loftinu. Það er aðeins þéttari hluti sem slær öldur í þynnra hluta jarðar. Vér erum luktir í hinum gagnsæja hluta jarðar, andrúmsloftinu, eins og flugur í rafi. Munurinn er sá, að flugan deyr í rafinu, en vér getum ekki lifað öðruvísi en í loftinu, eins og hvert líffæri lifir aðeins í sambandi við líkamann.

Jörðin er í rauninni miklu samfastari heild en líkami vor; vér getum mist heila líkamshluta, fót, hönd, osfrv., en jörðin er ein og ódeilanleg, enginn hnífur fær af henni sniðið, enginn stormur af henni blásið neinu, hún er ó d e i l i í eðlisfræðilegum skilningi. Hún veldur því sem hún heldur. Maðurinn er laus í sér; þegar hann þykist sem fastastur fyrir, ber hann vatn í hripi. Í líkama hans koma efnin og fara, þar er rifið niður jafnskjótt og bygt er upp. Loks leysist hann upp. Eftir nokkrar aldir er hann fokinn í allar áttir. En jörðin heldur þá öllu sínu og hefir engu af honum týnt.

Eins og jörðin er ein samfeld efnisheild, þannig hefir það sem verkar á einum stað hennar jafnframt áhrif á hana alla, líkt og æðaslögin finnast um allan líkama vorn, þegar hjartað slær á sínum stað. Smiðurinn heldur að hann hamri aðeins á steðjanum sínum, en öll jörðin er honum steðji, því orkan frá armi hans fer frá steðjanum um smiðju og land, og hver ögn jarðar fær sinn hluta af hristingnum.

Lítum á fljótið. Það rennur því harðar sem farvegurinn er brattari. Sé nú farvegurinn á einum einasta stað brattari en á öðrum, þá rennur fljótið harðara ekki einungis á þessum eina stað, heldur í heild sinni; mæti fljótið fyrirstöðu á einum stað, rennur það hægar ekki aðeins á þeim stað, heldur í heild sinni; þannig verkar það sem mætir fljótinu á einum stað í samhengi á alla heildina; vér verðum auðvitað ekki auðveldlega varir við

áhrifin frá litlum bletti á fljótið alt, af því hin smáu áhrif jafnast niður á heildina. Eins og það er um straum vatnsins, eins er það um straum allra jarðneskra atburða, sem felur í sér lífstörf manna, dýra og jurta. Hvað sem gerist og hvar sem eitthvað gerist og hvernig sem eittvað gerist, þá hefir það almenn áhrif á heildina auk áhrifanna á sínum stað.

Að jörðin er líkami þar sem hvað er sniðið eftir öðru og á saman eins og líffærin í líkama vorum, sést af óteljandi dæmum. Hvað skulu fuglinum vængir, fiskinum uggar, hestinum fætur? Loftið, vatnið, landið hefir ekki smíðað þessi hreyfifæri, né heldur hafa þau sniðið loft, haf né hauður eftir sér. Hvorttveggja, lífrænt og ólífrænt, verður því að vera steypt í einu móti, orðið til í einni steypu og eiga saman frá upphafi. Í stað vængja, ugga, fóta, mætti nefna húð, hár, hreystur, munn, nef, tennur, tungu, eða hvert annað líffæri er vill, ytra eður innra. Alt dýrið, öll dýrin og mennirnir eru í öllum efnum gerð úr garði eins og þau með lofti, vatni og jörð væru ein heild, væru mynduð í sömu steypu, og þau þola ekki fremur að slitna úr sambandinu en líffæri vor að losna úr sambandi líkamans, sem þau hafa myndast í og eru partur af.

Vér verðum að gera oss grein fyrir því, að lífrænt og ólífrænt á saman og skilst bezt í sambandi hvað við annað. Lítum á plöntuna, sem greinist annars vegar í rótina, er virðist tiltölulega einföld, gróf og dökk ásýndum, og hins vegar í stöngul, greinar, blöð og blóm, sem bjartari eru yfirlits og fjölbreyttari að sjá. Í þeim er unnið úr næringarefnunum sem frá rótinni koma, og án rótarinnar getur plantan ekki þróast og lifað. Líkt er um lífverurnar og hið ólífræna, þær vinna úr þeim efnum sem þær fá frá ólífræna heiminum, og geta ekki fremur þróast án hans en plantan án rótarinnar. Eins og fræið er það þróast greinist annars vegar í rótina og hins vegar í stöngul, greinar, blöð og blóm, þannig hefir jarðarfræið, sem að vísu var stærra en plöntufræin, greinst í hinn lífræna og

hinn ólífræna heim, og svo sem rótin starfar að næringu plöntunnar og veitir henni hald, þannig nærir og styður hinn ólífræni heimur hinn lífræna. Eins og plöntukímið í plöntufræinu, hefir lífskímið blundað í jarðarfræinu frá upphafi.

Vér höfum nú séð, að eining sú og samstarf kraftanna er einkennir líkama vorn, á sér eigi síður stað um líkama jarðarinnar, og skulum nú víkja að öðrum líkingaratriðum.

Eins og líkami vor er jörðin úr föstum, fljótandi og loftkendum efnum, í margvíslegum samböndum og flækjum. Hún liðast og greinist í margvíslega parta, stóra og smáa, einfalda eða samsetta. Inst er jarðkjarninn, sem að líkindum er bráðinn, þá jarðskorpan, hafið, andrúmsloftið, hinn lífræni heimur, þar í jurtaríkið, dýraríkið og mannkynið; hvert þessara ríkja greinist aftur í einstakar verur, jurtir, dýr og menn. Og þó er þetta í rauninni ekki aðskilið, heldur tengt órjúfandi böndum jarðarheildarinnar.

Þá má og þýða björg og steina móti tönnum og beinum kvikinda að því leyti, að þessi »foldarbein« veita hinum hreyfanlegu hlutum jarðar hald og form er þeir færast úr stað. Í aðalatriðunum eru þessar hræringar reglubundnar; svo er um flóð og fjöru, aðalstrauma hafsins, fljótanna, lofsins, um alt það er stendur í sambandi við árstíða og dægraskiftin, um sambönd hins lífræna og hins ólífræna, jurtaríkis og dýraríkis, og algengustu atburðina í lífi jurta, dýra og manna; en því nánar sem vér gáum að einstökum atriðum, því meiri fjölbreytni, frjálsræði og breyting finnum vér.

Í störfum jarðarinnar má greina stærri og minni hringrásir og tímabil eða skeið, eins og í lífstörfum líkama vors, en hringrásir hans og skeið eru ekki annað en greinar af hringrásum og skeiðum jarðarinnar.

Eins og vér á jörðin viðskifti við umheim, er hefir áhrif bæði á ytri hreyfingar hennar og innri störf, en hún sýnir sjálfstaklingseðli sitt í því, hvernig hún verður við

þessum áhrifum að utan og hagar sínum innri störfum á sérkennilegan hátt.

Þróunarsaga jarðar er og svipuð líkama vors að því, að hún (eftir skoðunum nútíðarmanna) er afsprengi stærri hnattar og hefir með fulltingi þeirra afla er í henni bjuggu tekið á sig lögun sína og greinst í aðalhluta, en heldur síðan áfram að smábreyta mynd sinni og vinna betur úr efnum sínum; starfa þar saman ytri öfl og innri, efnin eru á sífeldri hringrás og stöðugt koma fram nýjar myndir og myndbreytingar; upptök og framþróun lífveranna á jörðunni og allar þær breytingar er mennirnir og aðrar lifandi verur hafa þar valdið, eru þáttur í framþróun jarðarinnar, en það sem myndast þannig í jörðinni skilur ekki fremur við hana en það sem vex í líkama vorum skilur við hann.

Þau líffæri líkama vors er standa í nánustu sambandi við sálarlífið, heilinn og skynfærin, eru efst í honum og í yfirborði hans. Eins er um jörðina. Hið lífræna ríki með mannkyninu og öllum þess viðskiftum er á yfirborði jarðarinnar.

Þó svona líkt sé nú ákomið með líkama vorum og jörðinni í öllum þessum atriðum, þá eru þau í ýmsum greinum gagnólík, sem kemur af því að líkami vor er partur af líkama jarðar og störf hans að eins einn þáttur í störfum jarðarinnar. Parturinn getur líkst heildinni, en aldrei verið henni að öllu líkur.

Aðalmismunurinn er nú sá, að jörðin hefir á margfalt æðra stigi þá eiginleika er vér teljum oss helzt til gildis. Einn af þeim er sjálfstæði gagnvart öðrum verum. Jörðin er að eins háð öðrum himinhnöttum, og þó í fáum greinum. En alt sem vér þurfum að sækja út fyrir sjálfa oss, loft, vatn, hvers konar fæðu, félaga o. s. frv., hefir hún í sér. Hringrásirnar í líkama vorum eru ekki sjálfum sér nógar, vér getum ekki lifað án efnaviðskifta við umheiminn. En það getur jörðin. Hún er sjálfri sér nóg í óteljandi atriðum, þar sem vér verðum nálega alt að sækja til hennar. Ytri sambönd vor eru innri sambönd hennar,

efnaskifti vor við umhverfið eru efnabylting í líkama jarðarinnar sjálfrar. Saga mannkynsins er að eins einn þáttur í æfisögu jarðarinnar. Vér snúumst allir um möndul fyrir utan oss, jörðin snýst um sinn eigin möndul. Vér höfum til skiftis sumar og vetur, dag og nótt, storm og logn, jörðin hefir þetta æfinlega alt í senn, hvað á sínum stað.

Þá er fjölbreytni og eining í senn eitt af því sem jörðin hefir á æðra stigi en æðstu skepnur hennar. Mönnum hættir við að líta svo á sem jörðin sé einfaldari að gerð en líkamir vorir, en menn gæta þess þá ekki, að allar lifandi verur, jurtir, dýr og menn, með allri sinni fjölbreytni eru líffæri í líkama jarðarinnar, og það væri því jafnfjarstætt að segja að líkami jarðarinnar væri einfaldari en vor, eins og að segja að mannslíkaminn væri ekki eins fjölbreyttur og t. d. augun eða heilinn.

Sé bandi með mörgum smáhnútum brugðið í einn hnút, mundi sá hnútur verða talinn fjölbreyttari, flóknari en hver smáhnútanna, af því hann felur þá í sér. Lífverurnar eru eins og smáhnútarnir, jörðin er stóri hnúturinn. En svo fjölbreytt sem jörðin er og hreyfingarnar í henni og á margvíslegar, svo einfaldar eru aðalhreyfingar hennar, snúningur um möndul sinn og gangur um sólu, og þó nægja þær til að halda við allri margbreytninni, eins og einn ás sem snýst í samsettri vél getur haldið mörgum og margvíslegum hjólum í hreyfingu. Ytri hreyfingar líkama vors eru og rólegar í samanburði við straumana í taugum hans eða hreyfingar blóðkornanna í æðunum. Eins er um jörðina.

Lifandi verur þróast af innræti sínu. Að vísu eru þær ekki sjálfum sér nógar. Eggið þarf t. d. hita til að klekjast út, unginn sem úr því skríður þarf og hita, loft, mat og drykk. En lífveran vinnur úr hinu aðfengna á sérkennilegan hátt, sem henni er ekki fyrirskipaður að utan, og hún svarar áhrifunum að utan með sínu móti. Jörðin er nú í því lík skepnum sínum, að hún þroskast af innræti sínu, en hún yfirgengur þær í því sem öðru,

af því hún er miklu óháðari umheiminum en þær. Hún felur í sér flest það sem þær þurfa að fá að. Jörðin er eins og undursamlegt egg, sem sólin, hin mikla varphæna, hefir orpið og klakið út.

Eitt af því sem einkennir lifandi verur er það, að engin þeirra er að öllu eins og önnur. En um jörðina og aðrar stjörnur má segja þetta með enn meiri sanni, því hver maður og hvert dýr á þó marga eðlisnafna, en hvar á jörðin, tunglið, Venus, Juppiter á sama hátt sinn líka? Hver stjarna er einstök eins og staður hennar í geimnum.

Forfeðrum vorum hefir þá ekki missýnst, að jörðin og dýrin hafa »saman eðli í sumum hlutum«, og jafnvíst er hitt ,að þau hljóta að vera ólík að hætti, af því jörðin er æðri vera en menn og dýr. Hún er ekki að eins stærri, heldur er líkamsgerð hennar alt öðruvísi, sem kemur af því hve stór hún er og hvernig þörfum hennar er háttað. Líkamsgerð hverrar veru sýnir þarfir hennar. Vér þurfum fætur til gangs og hendur til grips, af því vér verðum að bera oss eftir þeirri björg sem vér höfum ekki í sjálfum oss. Limir vorir bera þannig vott um að vér erum ófullkomnir, sjálfum oss ónógir. Til hvers væru jörðunni fætur? Hún hefir ekki eftir neinu að hlaupa á föstum velli. Völlinn og fæturna hefir hún í sér. Til hvers væru henni hendur? Hún þarf ekki að seilast eftir neinu fyrir utan sig, þúsund hendur seilast eftir þúsund hlutum á henni. Til hvers væri henni háls? Hún hefir ekkert höfuð til að snúa, hún snýst um sjálfa sig, og mennirnir á henni og höfuðin á mönnunum og augun í höfðunum snúast til að bæta upp í einstökum atriðum það sem ekki vinst með hreyfingu jarðarinnar í heild sinni. Til hvers væru jörðunni augu og nef? Hún finnur veg sinn án þeirra, og augun á öllum hennar dýrum vísa þeim veg um hana, og nefin á þeim nægja til að finna ilminn af blómum hennar. Af því að jörðin hefir þannig í sér það sem vér þurfum að sækja út fyrir oss, þá þurfti hún ekki limi eins og vér, og því er mynd hennar svo einföld og

fullkominn. Engin lögun gat hugsast hentugri, því jörðin er alt í senn: vagn, hjól og hestur.

Mörgum sem eiga að hugsa sér að jörðin sé lifandi líkami líkt og vér, hættir við að taka líkinguna of bókstaflega og gera ekki ráð fyrir afbrigðum. Sé jörðin lifandi og skynjandi vera, hvar eru þá heili hennar og taugar, hjarta og lungu, spyrja þeir, og búast þannig við að þau lífsstörf, sem jörðin hefir oss til að vinna fyrir sig, verði hún að hafa sérstök líffæri til að vinna, í líkingu við vor. Þeir gleyma því þá, að jurtir, dýr og menn eru líffæri jarðar. Lungu allra skepna jarðarinnar eru um leið lungu hennar, og vér getum litið svo á sem öndunarfæri allra jarðneskra vera séu greinar á einu allsherjar öndunarfæri, sem tengir þau öll, en það er andrúmsloftið sem lykur um jörðina, því þaðan kemur loftið í þau öll og þangað fer það úr þeim aftur og gengur á milli þeirra, flytur plöntunum andardrátt dýranna til næringar og dýrunum aftur hreinsaðan anda plantnanna. Vindarnir blása um alt og greiða þannig fyrir andardrættinum. Hví ætti jörðunni ekki að nægja þetta öndunarfæri? Á líkan hátt eru æðakerfi allra lifandi vera greinar af æðakerfi jarðar, þaðan fá þau innihald sitt og þangað skila þau því aftur. Fljót og lækir flytja vatnið niður á við, tré og jurtir lyfta því upp, menn og dýr flytja það í allar áttir, og á þessari hringrás blandast það margvíslegum efnum. En ekki þarf jörðin sérstakt hjarta í brjósti til að halda þessum hringrásum líkama síns við, þar sem sólin stöðugt hefur vatnið á loft, skúrirnar dreifa því um löndin, en þunginn dregur það aftur um fljót og læki í skaut hafsins.

En hvernig á nú jörðin að skynja og hugsa, og það á fullkomari hátt en vér, ef hún hefir engan heilann? Svo munu margir spyrja, því það sálarlíf sem vér höfum beina vitneskju um er tengt við heila og störf hans.

Jörðin er ekki heldur heilalaus, því allir heilar manna og dýra heyra henni til, eru líffæri í líkama hennar. En vér megum ekki gera ráð fyrir að allir þessir heilar

myndi saman einn stóran heila, er sé eins gerður eins og einn af þeim. Taugungarnir í líkama vorum mynda ekki heldur einn stóran taugung líkan einum þeirra, heldur mynda þeir heila eða taugakerfi, ákaflega samsett og flókið kerfi, sem hefir annað æðra og einhlítara hlutverk að inna líkamsheildinni en hver taugungur fyrir sig. Á sama hátt mynda og heilar mannanna í jarðlíkamanum alt annað og æðra og einhlítara kerfi en hver heili fyrir sig er. Svo og stafir og orð, að þau mynda ekki aftur stafi og orð, heldur mál með æðri merkingu en stafir og orð hafa út af fyrir sig.

Að allur heili sem á jörðinni er myndar ekki einn samfeldan heila, heldur greinist í einstaklingsheila sem hver hefir sín skynfæri, verður til þess að reynsla jarðar og innri starfsemi verður fjölbreyttari og frjálsari, því auk þess frjálsræðis sem kann að eiga sér stað innan hvers heila, getur hver heili hreyfst frjálst gagnvart öðrum.

En nú mun verða sagt: Í heilanum tengja taugaþræðir skynstöðvarnar, og af því að þræðir eru þannig t. d. frá sjónarstöð til heyrnastöðvar heilans, getum vér sett það sem vér sjáum í samband við það sem vér heyrum. Hvar eru þá þræðirnir er tengja aftur einn heilann við annan, svo að það sem fram fer í einum komist í samband við það sem fer fram í öðrum, og jörðin geti sameinað það í einni vitund?

Það er ekki víst að það þurfi neina þræði. Sambandið gæti verið þráðlaust. Og vér þekkjum slíkt samband. Óteljandi hljóðgeislar bera hugsanir frá manni til manns, óteljandi ljósgeislar skila augnaráði eins til annars og stýra viðskiftum þeirra, óteljandi brautir og skipaskurðir greiða mönnunum veg til að ná hver til annars, óteljandi skip ganga yfir höfin, óteljandi skeyti, bréf og bækur flytja hugsanir frá manni til manns og jafnvel frá einni öld til annarar. Hús, kirkjur, borgir og minnismerki eru tæki endurminninga og umgengni. Alt þetta þróast með þroskun mannkynsins, ekki síður en mannsheilinn.

Heili mannsins sýnist ekki margbrotinn, þegar hann er skoðaður lauslega með beru auga, enda héldu menn áður, að hann væri einskonar kælirúm blóðsins. Nánari athugun sýnir, að í heilanum eru hin margvíslegu líffæri líkamans tengd á óteljandi vegu, og að án heilans væru störf þeirra á tvisti og basti. Skoðun manna á þeim hluta jarðarlíkamans, er bindur alt lifandi saman, er nú álíka einfaldleg og skoðunin á heilanum áður; loft og jörð og haf er talið eins konar kælandi kökkur um heita líkami lífveranna, og þó sýnir nánari íhugun, að það er þetta sem tengir þær á óteljandi vegu.

— Alt virðist þannig bera að sama brunni, að jörðin sé lifandi. Og hvernig ætti það öðruvísi að vera? Mennirnir hafa löngum kallað jörðina »móður«. Hvernig ætti dauð móðir að hafa alið lifandi afkvæmi? Vér brosum að villiþjóðunum, sem halda að mennirnir hafi upphaflega fæðst af steinum. En er það ótrúlegra að þeir hafi fæðst af mörgum smáum steinum, en hitt, að þeir hafi fæðst af einum stórum? Sé jörðin steindauð eins og flestir halda, hvaðan halda þeir þá að lífið og sálin sé komin í afkvæmi hennar?

Fechner lýsir fagurlega hvernig þessi móðir vor mundi vera ásýndum úr hæfilegri fjarlægð: Bjartur hnöttur, sem öðrumegin er himinblár og sólroðinn, en hinumegin speglar í höfum sínum og vötnum alstirndan næturhimin, en á víxl við skuggsjá vatnanna löndin með óteljandi blæbrigðum ljóss og skugga. Þar gæfi að líta eitt allsherjar landslag: alt hið yndislega, alt hið kyrláta, alt hið ægilega, alt hið dularfulla, alt hið eyðilega, alt hið bjarta, blómlega og brosandi, sem sjá má hér og þar í landslagi, væri þar saman komið. Andlitsmynd og landslags rynni þar saman í eitt, því þetta landslag er andlit jarðar. Og í því landslagi eru ekki aðeins fjöll og skógar, heldur og menn. Andlitin á þeim eru drættir í andliti jarðar, og augu þeirra tindra milli daggardropanna sem lifandi gimsteinar. Mest bæri á græna litnum, en blátt loftið og skýin sveipa hana gagnsærri, léttri og mjúkri blæju, sem hún lætur vindana,

þjóna sína, altaf vera að leggja í nýjar og nýjar fellingar.

Sínar lifandi verur eiga heima á hverju sviði og eru fyrir það lagaðar. Sumar lifa á landi, sumar í sjó, sumar í lofti. Hvað mun þá um himneskt haf ljósvakans, sem jörðin syndir í. Í því hafi eru öldurnar ljós. Mundu þar ekki búa einhverjar æðri verur, lagaðar fyrir þetta hið æðra svið? Mundu þær ekki synda þar uggalausar, fljúga þar fjaðralausar, líða áfram í ró og hátign, bornar af hálfandlegu afli um þetta hálfandlega svið, skiftast á ljósi og fylgja þýðlega hver annarar aðdrætti, berandi í skauti sér ótæmandi andleg og líkamleg auðæfi?

Mennirnir hafa á öllum öldum sagt sögur af englum, er byggju í ljósinu, flygju um himininn, og þyrftu hvorki jarðneskrar fæðu né drykkjar, boðberar milli guðs manna. Þarna eru verur sem búa í ljósinu, fljúga um himininn, þurfa hvorki fæðu né drykkjar, milliliðir milli guðs og vor og hlýðnar boðum hans. Svo ef himininn er bústaður englanna, þá eru stjörnurnar þessir englar, því þær eru einu himinbúarnir. Jörðin er vor mikli verndarengill, sem vakir yfir öllum vorum þörfum.

»Einn vormorgun gekk eg út«, segir Fechner; «akrarnir grænkuðu, fuglarnir sungu, döggin glitraði, reykurinn sté, hér og þar maður á ferð; skært ljós yfir öllu. Það var ekki nema örlítill blettur af jörðunni; það var ekki nema örstutt augnablik af tilveru hennar; en meðan eg virti þetta fyrir mér og sjóndeildarhringurinn stækkaði meir og meir, þá fanst mér það ekki aðeins svo fagurt, heldur svo satt og augljóst, að jörðin er engill, sem svona auðugur hress og blómlegur og jafnframt öruggur og sjálfum sér samþykkur gengur um himininn, snýr lifandi andliti sínu öllu til himins og ber mig sjálfan með sér, að eg spurði mig, hvernig mennirnir hefði getað flækt sig í þá skoðun, að jörðin væri ekki annað en þur hnaus, og farið að leita að englunum yfir henni eða kringum hana í tómum geimnum, til að finna þá svo hvergi«. —

Viðskifti stjarnanna eru, að því er virðist, aðeins fólgin í áhrifum aðdráttar og geislunar. En þau viðskifti eru

engan veginn eins einföld og þau í fljótu bragði kunna að virðast. Þannig speglar t. d. haf jarðarinnar ljós stjarnanna eins og voldugur spegill, gufuhvolfið brýtur það eins og afarstór ljósbrjótur, skýin og jökulbreiðurnar skila því hvítu, skógar, engjar og blóm kljúfa það í litskrúð. Ljósið getur yfir höfuð tekið margskonar breytingum, sem ef til vill hafa aðra þýðingu fyrir jörðina en vér sjáum. Hver veit nema ljósið sé það mál sem stjörnurnar tala hver við aðra. Hver lifandi vera skynjar áhrif sólarljóssins á sjálfa sig, en þau áhrif eru ef til vill eins og eitt orð í samtali sólar og jarðar. Þó hver einstök vera greini aðeins það orðið sem við hana var talað og finni ekki þráðinn í samtalinu, þá má ætla að jörðin haldi honum.

Þá er eftir að líta á samband einstaklingssálnanna við jarðsálina.

Grundvallarskoðun Fechners er sú, að meðvitund vor sé í smáum stíl eftirmynd þess sem yfirgripsmeiri vitundir eru, og að sambandinu milli einstaklingsvitundanna sé því líkt farið og sambandinu milli skynjana, hugsana og tilfinninga innan vitundar vorrar. Meðvitund vor felur í sér ýmislegar skynjanir, hugmyndir og tilfinningar, getur greint þær að og fundið margvísleg sambönd og hlutföll þeirra á milli, sem ekki eru í neinni þeirra út af fyrir sig. Blái depillinn sem eg sé, veit ekkert um rauða depilinn sem eg sé við hliðina á honum. En eg veit um báða í senn, og því betur sem eg greini þá sundur, því ljósari er vitund mín um þá hvorn um sig. Á líkan hátt eru vitundir vorar lokaðar hver gagnvart annari, hver veit aðeins um það sem sem hún býr yfir, en jarðsálin greinir þær að, eins og vér skynjanir vorar, og veit hvað í hverri þeirra býr. Hún sér og margvísleg sambönd og hlutföll milli þeirra, sem engin þeirra fær gripið yfir, því sjóndeildarhringur hennar er stærri en vor, og hugtök hennar víðtækari.

Að vísu virðast lifandi verur aðgreindari og sjálfstæðari hver gagnvart annari en skynjanir vorar eða hugmyndir, enda eiga þær oft í stríði hver við aðra, en það sýnir ekki að vitundir þeirra geti ekki verið þættir í víð-

tækari vitund, heldur bendir á að sú vitund sé enn æðri og gleggri en vor. Hugmyndirnar sem fæðast í huga skáldsins eru einmitt enn sjálfstæðari, sérkennilegri og lífmeiri en annara manna, og þróast eftir sínum lögum líkt og lifandi persónur væri; en því ljósari og öflugri er meðvitund skáldsins, sem elur þær.

Jörðin sér með augum vorum og heyrir með eyrum vorum. Hún getur því séð hvern hlut frá mörgum hliðum, því »betur sjá augu en auga«. Eins og vér sjáum einfalt með tveim augum, eða eins og flugan sér einfalt með sínum samsettu augum, eins má hugsa sér að sjónarskynjanir einstaklinganna verði að einni mynd í huga jarðar. En hvað sem því líður, þá tekur jarðsálin á móti því sem vér skynjum og vefur það inn í sinn mikla vitundarvef. Þegar einhver deyr, þá er eins og lokist þar auga jarðar, og allar skynjanir úr þeim stað hætta. En allar endurminningar, hugrenningar og hugtök hins látna halda áfram að lifa og starfa og þróast samkvæmt sjálfstaklingseðli sínu í huga jarðar, og mynda þar ný sambönd um aldir alda, líkt og það sem vér geymum í minni voru meðan vér lifum hér getur þróast og gengið í ný sambönd. Þessa kenningu um ódauðleikann setti Fechner fyrst fram í bæklingi sínum »Um lífið eftir dauðann«, sem bráðum mun birtast í íslenzkri þýðingu eftir Jón Jakobsson landsbókavörð, og læt eg mér nægja að vísa til hans.

Hér verð eg líka að láta staðar numið, og veit eg þó hve fjarri fer því að eg hafi í svo stuttu máli getað gefið nema sárófullkomna hugmynd um hina óþrjótandi hugsanagnótt í ritum Fechners um þessi efni. Eins og geislastafir frá voldugum ljósvörpum bregða hugsanir hans birtu langt inn í það rökkur sem engin mannleg hönd nær að þreifa fyrir sér í. Í því ljósi virðist alheimurinn ein lifandi heild. Af stofni alheimssálarinnar vaxa sálir stjarnanna eins og greinar, á þeim greinum vaxa sálir skepna þeirra eins og kvistir, á kvistunum vaxa hugsanir sem blöð. Askur Yggdrasils —

»stendr æ of grænn
Urðar brunni«.

Ramforn trú og víðsýnustu tilgátur vísindamannsins renna að einum ósi. Og það er satt: Þetta eru aðeins tilgátur, sem ekki verða færðar sönnur á, meðan þekkingu mannanna er eins farið og nú. En tilgátur eru geislar í ljósi vísindanna, og það er ekki geislastafnum að kenna, þó þreifandi höndin nái skemra en hann.

Guðm. Finnbogason.

Saga Íslands.

(Nokkurskonar hugvekja).

Credo ego vos, judices, mirari, quid sit quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim. . . . .

Cicero.

I.

»Sögueyjan«, »söguþjóðin«, þessi orð láta þeir oft klingja um Island og Íslendinga, sem fátt vita um land og þjóð. Ísland er yfirleitt heiminum kunnast í þessu efni. Einhver óljós orðrómur hefir breiðst út um þetta, að þessi eyja þarna norðurfrá sé »ættarland sögu«. En meira en orðrómur er það ekki víðast hvar.

Og þetta klingir ljúft í eyrum okkar, sem sjálf erum synir og dætur söguþjóðarinnar. Við hugsum um Ara og Sæmund og Sturlu og Snorra, já Snorra fyrst og fremst, og svo allar gömlu sögurnar sem reyndar eru söguleg skáldverk fyrst og fremst. Og ekki er kyn, þótt við miklumst, og þyki nafnið ekkert ofnefni.

En hugsum okkur nú einhvern þennan orðabelg, sem slær um sig og gasprar um sögueyjuna og söguþjóðina. Hugsum okkur að hann vissi betur. Setjum svo að hann vissi að engin boðleg Íslandssaga er til! Setjum svo að hann vissi, að söguþjóðin á eftir að skrá ýtarlega sögu sögueyjarinnar sinnar! Skyldi honum ekki bregða í brún? Skyldi ekki setja niður í honum, ef hann heyrði að sögusnillingarnir lifðu í fornöld, og að það eru fyrningar frá 12. og 13. öld, sem verið er enn að jórtra á? Þetta hef-

ir löngum verið talið eitt af meinum okkar, hve mjög okkur sýnist hætt við að lifa í fornöldinni, eða öllu heldur láta fornöldina lifa fyrir okkur. Eg veit nú ekki hvort okkur hættir að sínu leyti meir við þessu en öðrum þjóðum, sem eiga glæsilega fortíð og leggja rækt við minningu hennar. En það gildir einu. Við gerum það um of.

Einn hlutur er viss: Okkur vantar boðlega Íslandssögu. Árbækur Espólíns eru yfirgripsmestar. En Íslandssaga eru þær ekki. Þær ná ekki yfir alla söguna. Þær eru ekki »í sögu formi«, hvað sem þær segja sjálfar, heldur eru þær annáll. Þær eru orðnar gamlar og úreltar víða. Þær eru óaðgengilegar. Þær eru dýrar og bráðum lítt fáanlegar. Enginn gefur þær út aftur óbreyttar. Þær eru fádæma ruslakista til þess að moða í, aðdáanlegt samsafn af fróðleik.

Svo eru nú öll »Ágripin« — Þorkels Bjarnasonar, Halldórs Briems og Boga Melsteds. Ber þar Þorkell höfuð og herðar yfir. Þá er »Íslenzkt þjóðerni« Jóns Jónssonar. Það er gott í sambandi við Þorkels ágrip. Annar hefir beinagrindina, hinn holdið og blóðið.

Þá eru »Minningar feðra vorra« eftir Sigurð Þórólfsson. Þær eru liprar og komast næst réttu. En það er aðeins í áttina. Svo eigum við ýtarlegar sögur í einstökum greinum, svo sem kirkjusögu Finns hina latnesku, bókmentasögu Finns Jónssonar (sú stærsta og bezta á dönsku), réttarsögu Einars Arnórssonar og eg man ekki hvað og hvað, enda koma þær ekki þessu máli við. Þær eru aðeins góðir þræðir fyrir þann sem vefa kann.

Betur má ef duga skal. Skólarnir, einkum hinir lægri, geta baslast við »ágripin«. En okkur vantar Íslands- eða Íslendingasögu, ýtarlega, vísandalega, stóra, skemtilega, læsilega. Okkur vantar sögu, sem þjóðin hafi yndi af að lesa, sögu, sem öllum sé til ánægju, gagns og sóma.

II.

Hvernig eigum vér nú að koma upp svona Íslandssögu? Það er vandamálið.

Á hverju hefir strandað hingað til? Við höfum eignast ágrip og þau býsna góð. Við höfum eignast góðar sögur í einstökum greinum. Á sama hátt hafa verið ritaðar ýtarlegar og skemtilegar bækur um einstaka menn, viðburði og tímabil. Alt bendir þetta á það, að verkið sé of mikið fyrir einn mann. Íslandssagan er svo lítt plægður akur. Efnið er ægimikið. Og flestir hafa ýmsu öðru að sinna og verða að hafa sagnfræðina og ritstörfin aukreitis. En það er einfaldasta ráðið, að skifta verkinu milli margra. Ef tveir hestar geta ekki dregið plóginn, þá er að setja aðra tvo. Og gefist þeir upp, þá 6 eða 8 eða 10. Hví ekki skifta sögunni milli margra, segjum 5 eða 10 manna?

Fyrsta ástæðan er þessi, sem eg gat um, að verkið er svo mikið. Bogi Melsted er að rita Íslendingasögu, langa og greinilega. Og hvenær verður henni lokið? Og þó hefir hann manna bezt tækifæri. En það er hverjum manni ofraun.

Önnur ástæðan til þess að fleiri ættu að rita er sú, að þeir gætu gert hana betur úr garði en nokkur einn maður er fær um. Sagnfræðingar geta verið lærðir í sögunni alls yfir, en þó er hver maður sérstaklega heima í einhverjum ákveðnum parti hennar. Með því að skifta sögunni, væri unt að fá Íslandssögu, þar sem hvert tímabil væri skráð af sérfræðing.

Þriðja ástæðan er sú, að sagan yrði með því langtum skemtilegri aflestrar og því útgengilegri og kæmi að betri notum. Það ritar enginn svo fjörugt og vel að ekki þreyti þegar til lengdar lætur. Það er eins og að bjóða ávalt sama mat. Þó að það væri »lífrétturinn« sjálfur, þá færi hann fljótt að verða leiður. En þarna eru umskiftin. Og þau hvíla hugann og lífga alveg ótrúlega. Nýr stílsmáti, nýtt form, ný orð. Það er eins og að skifta um hendur, þegar maður er orðinn þreyttur að bera í annari.

Og í fjórða lagi mætti nefna það, að sagan gæti komið miklu fljótar út, og það enda þótt enginn asi væri hafður. Fyrir einn mann hlyti sagan að vera heilt æfistarf.

Þeir sem væru svo hepnir að vera ungir þegar fyrsta bindið kæmi, gætu þó ekki gert sér von um endirinn fyrr en einhverntíma á elliárunum. Það dræpi allan áhuga. Og gamla fólkið gæti ekki annað en hrist höfuðið og litið á börnin og barnabörnin.

III.

Mín tillaga er því þessi í fám orðum:

Allri Íslandssögunni, segjum t. d. um 1000 ár, 874—1874, er skift í 10 parta, er hver um sig sé efni í sérstaka bók. Skiftingunni þyrfti að haga svo, og efnið ætti að fara þannig með, að hver bók yrði sjálfstæð heild um leið og hún er liður í röðinni. Gerði minna til þó að einhverjar endurtekningar væru um samskeytin. Og mikil brögð þyrftu ekki að vera að því ef samvinna væri góð milli höfundanna, og lipur maður stæði fyrir útgáfunni. Bezt væri að enginn maður ritaði nema eina bók, en enganveginn væri það þó nauðsyn. Einn maður yrði svo að vera fyrir útgáfunni til þess að annast samræmi í réttritun, líka meðferð efnisins á yfirborðinu o. s. frv. Lítið eða ekkert gerði til í hvaða röð bækurnar kæmu út, ef þær væru sjálfstæðar hver um sig. Sá fengi fyrstur sína bók á prent, sem fyrst yrði búinn, og eru líkindi til að einhver yrði fljótur. En hinsvegar hefðu þá aðrir nægan tíma, og létti það mjög valið á mönnunum. Gerði ekki til þó að 3—4 ættu margt eftir ólært.

Eitt vandamesta atriðið í þessu efni væri skiftingin. Yrði að sjálfsögðu aðalútgefandi að gera hana með ráði beztu manna. Væri þar hægt að fara eftir ýmsum aðalreglum. Einföldust væri sú regla að fara algerlega eftir tímanum, potast áfram svo og svo mörg ár með hveri bók, eftir því, sem hentast þætti. Mætti rétt til dæmis nefna svona skiftingu:

I. Landnámsöld.
II. Gullöld.
III. Sturlungaöld.

IV. Klerkaveldi.
V. Siðaskifti.
VI. Innreið konungsvaldsins.
VII. Einveldi í algleymingi.
VIII. Barátta hefst.
XI. Afturelding.
X. Jón Sigurðson.

Þetta er nú aðeins lausleg grind dregin upp í flýti. Mætti vafalaust hitta betri liðamót fyrir atburðina. Eg ætla hér lítið efni í fyrstu bókina vegna þess, að mikill hluti af henni yrði að sjálfsögðu að vera nokkurskonar inngangur sögunnar. Samræmi er ekki í því að V. og VI. taka yfir nokkurnveginn sama tíma, að mista kosti um miðbikið. V. yrði h. u. b. 1520—1630, en VI. h. u. b. 1550—1660 (eða 83?).

Önnur regla væri sú, að láta hverja bók ná yfir lengra svæði, en taka fremur eins og eina hlið málsins. Yrðu þá 2—3 bækur ef til vill um sama áraskeiðið. Hræddur er eg samt um að hálla yrði á því, og erfiðara að synda fyrir gífurlegar endurtekningar.

Ekki væri nein knýjandi nauðsyn, að hafa bækurnar 10. Gætu eins verið 8, 5 eða hvað sem vildi. Þó tel eg miklu heppilegra að mörgu leyti, að hafa bækurnar fremur litlar og margar en stórar og fáar. Flestir eru viljugri að lesa stutta, handhæga bók. Útgjöldin kæmu líka notalegar við ef borga mætti lítið í einu. Og svo er bókin lengri í skáphillunni.

Litlar reglur væri hægt að gefa um það, hvernig sagan skyldi vera skrifuð. Hver og einn yrði þar að skrifa sem bezt hann gæti. Ultra posse nemo obligatur. Og hver yrði að fara eftir sínum nótum. Naturam furca pellas ex — — —. En einhverjar reglur yrði að gefa fyrirfram, reglur um yfirborðs-áferðina. Þar mætti ekki alt vera á ringulreið. Einn kynni að skrifa alt í belg og byðu, án skiftinga eða kapítula, annar hefði kapítulaskifti,

*) Eg á hèr ekki við það, að þetta skyldu vera fyrirsagnir bókanna.

en sá þriðji skifti í »bækur« fyrst, svo hverri bók í svo og svo marga »hluta«, hverjum hluta í kapítula og hverjum kapítula í 1, 2 og 3 eins og sprenglærðustu Þjóðverjarnir gera. Í þessu þyrfti að vera samræmi að mestu leyti, þó að nokkru mætti þar vitaskuld skakka. Og þá tel eg hiklaust heppilegast að fara meðalveginn. Hafa t. d. kapítulaskifti einföld. Stutta kapítula með kjarnorðum yfirskriftum. En nógur tími er að tala um þetta seinna.

IV.

En nú býst eg við að mótbárurnar séu komnar svo fram á varirnar, að þeim verði að hleypa að. Eru vafalaust margir færari um að finna þær en eg. Og því færari eru margir að svara þeim. Mótbárur eru vitanlega margar og miklar, en aðalmergurinn málsins er hvort þær þurfa að ríða málinu að fullu eða ekki.

Ein mótbáran er sú, að ómögulegt væri að fá nógu marga menn til að rita. Það er nú fyrst því að svara, að engin ákveðin tala er nauðsynleg. Þar mætti fara eftir efnum og ástæðum. Og jafnvel þótt mennirnir ættu að vera 10, þá hygg eg að hörgull mundi ekki vera á þeim. Það er gullöld á Íslandi nú með ritfæra menn. Sögumenn ágætir ganga um í hópum. Gefið þeim ákveðið tímabil að brjóta til mergjar, og 3—8 ára frest. Það var nýlega sagt, að Íslendingar skrifuðu oflítið af bókum. Alt lenti í stuttum ritgerðum. Og ástæðan var nefnd einskonar leti við að leggja nema lítið á sig. Eg er viss um að þetta er ekki rétt. Ástæðan til þess hve fáir rita bækur er sú, að menn fá þær ekki gefnar út. Helzt að koma stuttum ritgerðum út í tímaritum og blöðum. Höfundana mundi áreiðanlega ekki vanta, og þá góða.

Aðaltorfæran er auðvitað fjárhagshliðin á málinu. Og þar er eg enginn sérfræðingur. Þó er mér lítt skiljanlegt að málið þyrfti að stranda á því. Hafa ekki bækur Jóns Jónssonar, t. d. Oddur Sigurðsson og Skúli Magnússon borgað sig? Og fleiri dæmi mætti nefna. Sagan yrði

að sjálfsögðu seld ódýrar til áskrifenda að öllu verkinu frá byrjun. En hvað dýrt? Það er bóksalanna að sjá það út. Ef sagan væri í 10 bindum og hvert bindi í lausasölu 3,00 kr., en fyrir áskrifendur alt safnið 25,00 kr., og ef þessi kostnaður skiftist á 8—10 ára tíma, þá er eg viss um að fjöldi keypti. Upplag yrði að prenta stórt. En spá mín er sú, að ekki liði á löngu áður en sumar bækurnar mætti prenta upp aftur. Og að líkindum yrði þetta fyrirtæki eftir alt hreinasta »gefundenes fressen« fyrir bóksalann, líkt og Íslendinga sögur.

Þetta er nú alt uppi í loftinu hjá mér, það skal eg játa. En er það ekki íhugunarefni fyrir þá, sem vit hafa á? Þyrfti vafalaust mikið peningamagn til þess að hleypa drekanum af stokkunum. En óskiljanlegt að ekki gæfi stóran arð með tíð og tíma.

Orðin eru til alls fyrst. Vilja nú ekki góðir menn taka upp þessa hugmynd og hleypa undir hana þeim stoðum, sem duga? Vilja ekki sagnameistararnir gefa henni byr undir vængi? Vilja ekki bóksalarnir segja okkur hvað fjármálahliðinni líður?

Eða má ske að einhver þeirra vilji hafa sem fæst orð þar um að rita, en tali við þennan og tali við hinn, og svo áður en nokkur veit af sé alt komið af stað. Mín spá er sú, að hans nafn mundi lengi uppi verða fyrir það tilvik.

Magnús Jónsson.
Garðar N. Dak.

Hræðan.

(Saga).

Eg sat og keptist við að skrifa. Eg þurfti að ljúka við það um kveldið, hafði því aflokað hurðinni og var staðráðinn í því að hleypa engum inn.

En ekki leið á löngu fyr en eg heyrði að einhver var að koma upp stigann. Hann fór hægt og gætilega, dragnaðist tröppu af tröppu. Eg bað hamingjuna að gefa að hann ætlaði ekki til mín — hver sem hann var. En öll skrift var komin út um þúfur hjá mér meðan á þessu stóð.

Eg hallaði mér aftur á bak í stólnum og beið þangað til hann barði — hjá mér.

»Gerið svo vel«! kallaði eg hálfönugur, en mundi þá eftir að lokað var, stóð upp og opnaði hurðina.

Inn kom Þorlákur Þórðarson, og fór sér hægt og rólega. Hann heilsaði mér með handabandi, rétt eins og við hefðum ekki sést langa lengi. Svo tók hann klút upp úr vasa sínum og snýtti sér. Hrúgur af snjó lágu á gólfinu eftir hann.

»Fáðu þér sæti«, sagði eg og hélt áfram að skrifa.

Þorlákur settist, hægt og varlega, eins og hann væri að reyna hvort stóllinn þyldi þunga sinn. Hann mjakaði sér til í stólnum og dæsti. Svo tók hann bók af borðinu og fór að blaða í henni.

»Bölvaður dóninn«, hugsaði eg með mér. »Nú óhreinkar hann fyrir mér bókina«.

Við og við gaut hann til mín augunum. Eg lauk við

bréfið og sló utan um það. Eg var blátt áfram kominn í vont skap; eg varð að losna við þrælinn sem fyrst.

»Jæja«? spurði eg og sneri mér að Þorláki. Það rumdi í honum, hann lygndi aftur augunum og lagði frá sér bókina. »Erindisleysa«, sagði hann. »Eg sá ljós hjá þér, og leit upp til þín út úr leiðindunum og iðjuleysinu«.

»Ertu ekki á háskólanum, maður minn«? spurði eg aftur, »og talar þó um iðjuleysi með köldu blóði og án þess að skammast þín«.

— »Út úr leiðindunum og allsleysinu vildi eg sagt hafa«, sagði hann.

»Þorlákur«! sagði eg, »úr því að eg sé þig nú einu sinni ófullan, þá er bezt að eg segi þér það sem eg meina; þú ert fjandans ómenni og ættir sannarlega að skammast þín«.

Hann leit á mig stórum augum. »Eg að skammast mín«! Hann hristi höfuðið. »Kann það ekki, laxmaður«. Hryggurinn bognaði aftur, og hakan hné niður á bringuna. Þorlákur hékk á stólnum eins og hann var vanur.

Eg sat og horfði á hann. Eg þurfti að halda áfram að skrifa, eg gat ekki fengið mig til þess meðan hann hékk þarna yfir mér. Og þótt eg reyndar oft hefði séð hann öll þessi ár sem hann var búinn að vera á öllum þessum skólum, þá hafði eg aldrei séð eins vel og nú hvílík eymdarmynd hann var orðinn, og hvað sáralítið var eftir af honum.

Eg gat ekki fengið mig til þess að reka hann út í kuldann áður en honum var farið að hlýna.

Mjór og visinn, skröltandi innan í óhreinum fataræflum, órakaður og ókembdur, hrukkóttur og hæruskotinn, augun sljó og rauð og hendurnar titrandi.

Eg hef aldrei getað séð titrandi hendur á aumingja án þess að fyllast meðaumkunar. Kannske hafa það verið titrandi hendurnar á Þorláki sem vöktu meðaumkunina hjá mér.

Þetta var Þorlákur, sem fyrir nokkrum árum var öllum fremri og glæsilegri í öllu. — Meðan eg horfði á hann,

og var að hugsa um þetta, var hann við og við að skotra til mín augunum, eg sá að hann sá hvað mér bjó í brjósti, og að honum var dálítið órótt.

Mér þótti vænt um það.

»Hvað hefurðu eiginlega fyrir stafni«, sagði eg, »eða á hverju lifirðu, ef maður á að kalla þetta líf?«

»O, eg kenni«.

Eg hló við. »Kennir«!

Eg vissi að sex daga af vikunni var hann ósjálfbjarga af drykkjuskap.

»Já, það er satt, eg kenni dálítið — þegar eg get komið því við. Og þú — og aðrir góðir menn lána mér stundum krónu og krónu. Eg þarf lítið að eta«.

»En þeim mun meira að drekka«, sagði eg. Eg var staðráðinn í að reyna að æsa hann upp, og fá hann til að skammast sín. Hann var ófullur, en æði »timbraður«. »Segðu mér nú satt, Þorlákur, skammastu þín ekki fyrir að vera orðinn sá ræfill, að hverjum dóna þykir skömm að því, að koma nálægt þér«?

Þorlákur leit snöggvast á mig, dálítið undrandi en auðsjáanlega alveg gremjulaust.

»O-nei«, sagði hann kæruleysislega.

»Þú ert umskiftings-ræfill«, sagði eg æstur. »Manstu kannske ekki eftir ungum manni, sem við þektum allir fyrir fáum árum? Manni, sem allir kennarar hrósuðu, og sem átti hrós þeirra skilið, manni, sem allar stúlkur litu hýrum augum eins og eðlilegt var, sem allir félagar dáðust að og virtu. Manstu ekki eftir honum? Manninum sem eg og aðrir flúðum til þegar við þurftum á ráðum og hjálp að halda. Sem var skapaður til að verða mikilmenni og þarfasti maður þjóðfélagi sínu. Veiztu að það varst þú, ræfillinn þinn, sem eyðilagðir þennan góða dreng fyrir mér og öðrum? Þú áttir ekkert með það«!

Eg barði í borðið, því eg sá ekki að orð mín hefðu minstu áhrif. Þorlákur sat með augun aftur, en þegar eg barði í borðið hrökk hann við og leit upp.

»Hva — hvað var eg — varst þú að segja«, sagði

hann. »Þú virðir mér til vorkunnar, það er svo óvanalegt að svona vel fari um mann«.

Eg stóð upp og fór að ganga um gólf. Mér var alveg nóg boðið hvað maðurinn var orðinn aumur. Eg sá háfgert eftir því að hafa verið að reyna að koma lífi í þetta skrifli, og vorkenna honum.

Hann hallaði sér aftur á bak í stólnum og horfði á mig.

»Eg segi þér það satt«, sagði hann loks, »að mér er alveg sama hvernig það veltur alt saman«.

»Eg þykist sjá það«, sagði eg.

»Það er satt sem eg sagði þér, að eg kenni, en ekki lifi eg á því. Eg fæ aldrei neitt fyrir það — eða sjaldnast. Til mín koma engir nema þeir, sem ekki geta borgað. Og hvernig ætti eg að taka hart á því, eða að vera að krefja, eg«, — hann brosti ofurlítið. Það var fyrsti svipur af fyrra Þorláki, sem eg sá eftir að hann kom inn. »Nei, mér er alveg sama hvernig það veltur alt saman«.

Eg settist niður aftur. Meðaumkunin var nú aftur vöknuð hjá mér, meiri en áður.

»Þorlákur«, sagði eg, svo blíðlega sem eg gat. »Það er hörmung að sjá þig svona gereyðilagðan. Helldurðu að það sé nú alveg óhugsandi að þú getir hert þig upp og rétt við úr þessari dæmalausu eymd. Eg trúi því varla að það sé ekki sá maður eftir í þér af öllu því, sem þú hafðir áður. Helldurðu að það sé ómögulegt, ef þú aðeins tækir á öllu þvi sem þú átt eftir? Viltu ekki reyna það?«

»Góði Doddi, vertu nú ekki að þessu«, sagði Þorlákur, »það er alveg þýðingarlaust, núna«. Hann hallaði sér áfram, og kom við handlegginn á mér. »En gerðu nú eitt fyrir mig. Gefðu mér einn dropa, ef þú átt hann! Þú hefir altaf verið svo góður, Doddi minn, og aldrei neitað mér alveg um hjálp, þegar eg hef flúið til þín. Eg þarf að fá dropa, og ef þú gefur mér hann ekki, þá hætti eg ekki fyr en eg fæ einhversstaðar 25 aura — eða dropa«.

Hann horfði á mig, sljóum, auðmjúkum bænaraugum; eg gat ekki orðið reiður. Eg átti hálfa flösku af Whisky,

og mér fanst það gustuk að láta hann ekki flækjast víðar það kveldið í kulda og myrkri. Eg náði í flöskuna og helti í staup handa honum.

»Viltu vatn?« spurði eg stuttur í spuna.

»Dry, friend, dry«! sagði hann og hóf upp staupið. Hann horfði fyrst á það litla stund, hugur hans var í paradís eftirvæntingarinnar, svo hvolfdi hann víninu í sig. Eg helti í staupið aftur, eg vissi að óþarfi var að spyrja hvort hann vildi meira. Hann tók það þegar, og saup helminginn úr því. Svo ræskti hann sig og dæsti og lét staupið á borðið.

»Eg losna aldrei við mannskrattann«, hugsaði eg með mér. En eg gat ekki fengið mig til að segja honum að ljúka úr staupinu og snauta svo út. Honum leið nú auð sjáanlega svo vel, og enn þá gat eg aldrei séð hann án þess að sjá þann gamla Þorlák, sem eg hafði þekt, stóran og glæsilegan, gegn um druslurnar.

Það var nú óðum að lifna yfir honum. Dálítill roði færðist í kinnarnar, og augun urðu fjörlegri.

Deyfðin og svefninn var rokinn af honum. Hann var allur að færast í aukana af áhrifum vínsins.

Mér datt í hug að reyna að gera nýja tilraun að vekja manninn í honum.

»Það er synd hvernig þú ert farinn, Þorlákur«, sagði eg alvarlega, »að þú skulir vera orðinn andlegt og líkamlegt lítilmenni, þú, sem varst andlegt og líkamlegt stórmenni. Gáfaður og fagur og virtur af öllum. Heldurðu að það sé engin leið fyrir þig til þess að snúa við og rata á rétta leið?«

»Eg heyrði til þín áðan«, sagði hann, »þú meinar það efalaust vel, eg veit að þú vilt mér vel, og ert góður drengur. — En þetta er alveg þýðingarlaust. Mér er það alt sjálfrátt, eða var það að minsta kosti sjálfrátt fyrst lengi vel. Það var engin freisting. En eg hef valið mér þetta hlutskifti og það mun ekki frá mér takast«. Hann saup út það sem eftir var í staupinu, og rétti það svo að

mér. »Eitt enn þá, þú neitar mér ekki um það. Aðeins eitt staup ennþá, Doddi minn«. Eg gaf honum það.

»Já, þú segir að eg hafi eyðilagt mann fyrir þér«. Hann hélt um fótinn á staupinu, og hringsnéri því og horfði á það á meðan hann talaði. Skjálftinn var nú farinn af hendinni og röddin var orðin sterkari og líkari og fyr. »Það hef eg ekki gert. En eg hef búið til mann handa þér, mann sem þú getur hjálpað og glatt, prédikað fyrir og hugsað um«.

»Ef eg hefði nokkra von«, greip eg fram í fyrir honum, »þá skyldi eg glaður prédika og hjálpa, en nú hefirðu sjálfur sagt það alveg þýðingarlaust. Þar af leiðandi get eg ekki orðið Samverjinn miskunnsami þín vegna«.

»Hlustaðu á mig«, sagði hann, »eg hef sett upp hræðu handa þér og öðrum, ógeðslega, andstyggilega hræðu á leiðinni að forboðna trénu. Geturðu hugsað þér betri hræðu? Nei, það geturðu ekki«. Hann þagnaði og horfði á mig, en eg sagði ekkert og hann hélt áfram. »Hef eg þá ekkert gert? Hef eg þá eyðilagt sjálfan mig til einskis? Hef eg þá ekki unnið mikið verk og þarft? Hugsaðu þér allan þann hóp ungra manna, gáfaðra og vaskra drengja, sem eru á leiðinni til sollsins, sjá svo þessa hræðu, mig, og snúa aftur«!

»Þú ætlar þó vænti eg ekki að reyna að telja mér trú um að þú hafir eyðilagt líf þitt af eintómum mannkærleika?« sagði eg, »að tilgangurinn hafi yfir höfuð verið nokkur hjá þér með svalli þínu og ólifnaði. Drektu úr staupinu og hættu þessu bulli«.

Hann drakk úr staupinu.

»Þú hefir altaf verið mér vinur«, sagði hann, »þú einn hefir, held eg, altaf skilið það að — að eg hefi stundum átt dálítið erfiðar stundir. Þú veizt það, að lífið er enginn leikur. — Það kom atvik fyrir mig í Höfn, sem var þannig að eftir það gat eg ómögulega lifað; það var þröskuldur, það var eins og þverhníptur hamar fyrir mér, og engrar áframkomu von. Þú veizt, að lífið er enginn leikur — en þú veizt ekki hvað það er að verða

fyrir slíku. Þegar alt er tapað með því eina, sem mátti ekki missast. Þá var eins og sólin misti birtu, allir litir fölnuðu og alt var í einu orðið tómt og tilgangslaust. — Kannske hefði eg þá átt að deyja strax — en þá var það, að mér datt í hug þetta með hræðuna«.

Hann þagnaði um stund, og studdi hönd undir kinn. Eg sat þegjandi, eg gat ekkert sagt.

«Það var satt sem þú sagðir áðan«, sagði hann loksins. »Eg átti margar vonir, og eg hafði nokkurn rétt til að hugsa hátt og búast við allmiklu af lífinu. Og eg hugsaði hátt! Eg gat ekki skilið við lífið án þess að gera eitthvað og — þetta var eina ráðið. Nokkuð hefir það kostað«. — Hann leit æðislega á mig, svo eg hrökk við, og greip fast í handlegginn á mér. »Og í guðsbænum«, stundi hann, »segðu ekki að verk mitt sé til einkis«.

Eg sagði ekkert, og hann settist þunglamalega niður, hallaði sér aftur á bak og lokaði augunum.

Í hugsunarleysi helti eg enn í staupið. Þorlákur brosti og leit á mig þakklátum augum.

»Eg skil þig að vísu ekki vel«, sagði eg, »en eg trúi þér«.

»Talaðu ekki meira um það«, sagði hann. »Mér er sama hvað þú heldur um það, og mér er sama hvernig það veltur alt saman. Alveg sama. En nú fer eg«. Hann stóð upp, og eg sá að hann var óstyrkur á fótunum.

Eg stóð líka upp, og beið eftir því að hann færi. En hann hikaði við, og eg sá að hann langaði til að segja eitthvað meira.

»Á eg að ganga með þér«, spurði eg.

»Nei, ekki núna«, sagði hann. En það er eitt, sem mig langar til að biðja þig um. Þér finst það kannske barnalegt, en mig hefir lengi langað til að biðja þig um það«.

»Hvað er það?« spurði eg.

»Eg veit að þú gerir það, Doddi«, sagði hann, »þú ert eini maðurinn sem eg get beðið um það, eg veit að

þú gerir það með því geði sem eg vil. — Þegar eg dey, þá genguröu með mér upp í garðinn. Finst þér það ekki barnalegt, en það verða víst ekki margir sem fylgja — hræðunni«, bætti hann við og brosti.

Og eg gleymi ekki því brosi.

— Svo kvaddi hann og fór.

Þórir Bergsson.

Um ljós- og litaskynjanir.

Hollenzkur stjörnufræðingur og stærðfræðingur, Huyghen að nafni, setti fyrstur manna árið 1678 fram þá kenningu, að ljósið væri sveiflur, sem hinn lýsandi líkami, ljósgjafinn, orsakaði og setti af stað. Honum tókst aldrei að sanna þetta. Um þetta sama leyti (um 1670) kom Englendingurinn Newton fram með ódeiliskenningu sína, og þóttist með henni geta skýrt alla eiginleika ljóssins. Vegna þess álits, sem hann hafði, þá vann hin kenningin sér lítið fylgi og lá niðri þangað til að enski vísindamaðurinn Thomas Young sannaði, að ljósgeislarnir eru sveiflur, bylgjuhreyfing, sem ljósgjafinn veldur.

En Newton fann samtímis annað einnkenni ljóssins, sem gerbreytti hugmyndum manna um eðli þess, og það var þetta, að í því eru margar geislategundir, sem hver hefir sína eiginleika. Hann fann það þannig, að hann lét sólarljósið falla inn um örmjótt gat inn í aldimmt herbergi. Kom þá fram lítill hvítur depill, þar sem geislinn féll á hvítt spjald, er hann hélt fyrir; en léti hann geislann fyrst fara í gegnum fágaðan glerþrístrending, er sneri einni röndinni beint niður, þá kom ekki fram hvítur depill á spjaldinu, heldur aflangur, marglitur blettur, og miklu ofar heldur en depillinn hafði komið. Þenna blett vil eg nefna litaband sólarljóssins (sólspektrum).

Þessi tilraun sýndi, að í sólarljósinu eru margskonar og marglitir geislar, sem allir brotna mismunandi mikið,[1])

---

[1]) Áður höfðu menn álitið, að það væri glerið, sem breytti ljósinu þannig; menn gátu ekki skilið að svo margir litir væru í hvíta ljósinu, og urðu um þetta miklar deilur milli N. og andstæðinga hans.

ef þeir fara í gegnum glerþrístrending. Nú vitum við, að ljósgeislarnir eru sveiflur; sveiflulengdin aðgreinir hinar ýmsu geislategundir; við skynjum það sem liti. Því meiri sem sveiflulengdin er, því minna brotnar geislinn, því krappari sem sveiflan er, því meir brotnar hann. Rauðu geislarnir hafa mesta sveiflulengd, brotna minst og koma neðst á bandinu; fjólubláu geislarnir krappasta eða styzta sveiflu, brotna mest og koma efst á litabandinu. Litirnir í bandinu eru ekki glögglega aðgreindir, heldur renna hver yfir í annan; það er ekki heldur slitið í sundur. Geislategundir sólarljósins hljóta því að vera óendanlega margar. Litirnir eru það þá í rauninni einnig.

Vanalega eru litirnir þó aðeins taldir 5 (7) og eru í þessari röð: rautt, (rauðgult), gult, grænt, blátt, (indigóblátt) og fjólublátt. Litir ljóslitabandsins voru kallaðir *frumlitir*, allir aðrir litir *afleiddir* litir.

Helmholtz, þýzkur lífeðlisfræðingur, setti þá kenningu fram, að frumlitirnir væru aðeins þrír: rautt, grænt og fjólublátt. Alla hina mætti mynda af þessum þremur. Þannig væru litirnir milli rauða og græna litarins á litabandinu sambland af þeim. Blái liturinn samruni af græna og fjólubláa litnum; purpuraliturinn sambland af rauðu og fjólubláu.

Hvíta litinn má búa til með ýmsu móti úr litum litabandsins. T. d. með því, að sameina alla geislana aptur með safngleri. Ef litabandinu er látið bregða hratt fyrir, þá renna og allir litirnir saman í eitt. Þrír fyrstu litirnir í litabandinu mynda einnig hvítt við samruna. Hvítt má jafnvel fá af tveimur litum, sem hafa sérstakan styrkleika og blandað er saman í sérstöku hlutfalli; þessir litir eru kallaðir samstæðir litir (komplementerir litir). Sem dæmi má nefna rautt og blágrænt, rauðgult og blátt, gult og fjólublátt. Bezta og einfaldasta ráðið til þess að athuga samruna lita fann enskur eðlisfræðingur, Maxwell. Hann lagði málaðar töflur á hjól, sem snerist með miklum hraða. Þegar hjólið er búið að ná ákveðnum hraða, hættir augað

að greina einstaka liti; þeir renna þá saman í einn lit og þannig má finna allar litbreytingar.

Rauðgult og blátt eru samstæðir litir á Maxwells hjóli, en hitt er þó alþekt, að þessir litir hjá málurum mynda grænt. Hvernig getur staðið á því? Setjum svo að farfinn sé á hvítum pappír. Hvítu geislarnir frá pappírnum fara í gegnum blátt og rauðgult litarefni í auganu. Bláa litarefnið hleypir aðeins grænum og fjólubláum geislum í gegn, en stöðvar þá rauðu. Gula litarefnið hleypir aðeins rauðum og grænum geislum í gegn, og stöðvar þá fjólubláu. Rauðu og fjólubláu geislarnir komast þannig aldrei til sjóntaugarinnar, skynjast því ekki; græni liturinn er sá eini sem skynjast.

Þær athuganir, sem Helmholtz gerði, og komu honum og öðrum á þá skoðun, að þessir þrír litir væru frumlitir, voru þessar: Ef augað horfir lengi á sama lit, þá þreytist það, verður örmagna. Ef það nú t. d. er orðið þreytt af að horfa á rautt, og svo er brugðið upp fyrir því sterkum gulum lit, þá sýnist hann grænn eða grænleitur. Ef augað er orðið þreytt af að horfa á grænt, og á svo að horfa á bláan lit, þá sýnist hann fjólublár. Við að rannsaka þannig alla liti, þá kom það í ljós, að það voru ætíð sömu litirnir, sem augað reyndist ofreynt af, og það voru þessir þrír: rautt, grænt og fjólublátt. Þessir þrír litir hlutu því að vera frumlitir. Helmholtz fann einnig, að þessa liti var ekki hægt að mynda með samruna neinna annara lita, en aftur á móti að það var hægt að mynda alla aðra liti af þessum þremur.

Á þessum athugunum bygðu nú Thomas Young og síðar Helmholtz kenningu þá um litaskynjanir, sem við þá er kend. Ræðir hún um, að í nethimnu augans séu þrennskonar skynjunarfrumur, sem svari til þessara þriggja frumlita. Allar litabreytingar myndast þá þannig, að þessar frumur verða fyrir misjöfnum áhrifum. Hvítt skynjast þá, þegar allar frumurnar verða fyrir jöfnum áhrifum. Ef þannig geislar, sem hafa mikla sveiflulengd (eru í rauða enda litabandsins), verka á nethimnuna, þá verka þeir

mest á þær frumur, sem svara til rauða litarins, en sama sem ekkert á hinar, og við skynjum þá sem rauðan lit. Geisla, sem verka mikið á rauðu frumurnar í nethimnunni og enn meira á þær grænu, en lítið á fjólubláu frumurnar, skynjum við sem rauðgulan lit, o. s. frv.

Auk þeirra geisla, sem við skynjum, eru margir, sem við ekki getum skynjað. Eru þeir djúprauðir og djúpfjólubláir og liggja til beggja enda litabandsins. Við sjáum því ekki nema miðhluta þess. Djúprauðu geislarnir brotna minna en rauðu geislarnir, eru hitamiklir en hafa lítil áhrif á lífræn efni. Djúpfjólubláu geislarnir brotna meira en aðrir ljósgeislar, þeir hafa mikil áhrif á lífræn efni — eru t. d. þeir geislar, sem ljóslækningar Finsens byggjast á —, en hita lítið. En þessa geisla getum við ekki skynjað með vorum skynjunarfærum.

Ef við nú látum geislana frá glerþrístrendingnum falla í gegnum rautt gler t. d, þá hverfa allir litirnir, nema rauði liturinn; glerið hleypir aðeins rauðu geislunum í gegn, við skynjum aðeins þá og köllum glerið rautt. Ef glerið er grænt, þá sleppa grænu geislarnir í gegn, og nokkuð af þeim rauðu, af því að græni liturinn á glerinu hefir í sér ögn af rauðum lit. Litur gagnsærra hluta er þannig kominn undir því, hvaða geislar komast í gegnum þá.

Ógagnsæir hlutir, sem ekki eru sjálflýsandi, eru sýnilegir vegna þess, að þeir kasta aftur nokkru af því ljósi, sem fellur á þá. Litur þeirra fer þá eftir því, hvaða geislum þeir kasta aftur og hverja þeir draga í sig (éta). Sé ógagnsær hlutur t. d. rauður, þá er það af því, að hann kastar rauðu geislunum frá sér, en étur alla hina. Sé hann brúnn, þá kastar hann aftur geislum af ýmsum litum, sem blandaðir saman mynda brúna litinn; og því dekkri er liturinn, sem færri geislar kastast aftur, því ljósari, sem afturkastið er meira. Hvítur er því sá hlutur, sem kastar aftur öllum geislum sólarljóssins, og svartan köllum við þann hlut, sem étur þá alla. Svart er með öðrum orðum í rauninni enginn litur. En auðvitað sýnist

oss einnig sá hlutur svartur, sem endurkastar aðeins hinum ósýnilegu djúprauðu og djúpfjólubláu geislum.

Litir hluta eru einnig undir því komnir hverskonar ljós fellur á þá. Í lampaljósinu eru margir rauðir og grænir geislar og einkum margir gulir, en lítið af bláum og fjólubláum geislum. Dimmbláir hlutir, t. d. föt, sýnast þess vegna svört í lampaljósi, af því að í því eru svo fáir bláir geislar. Sumir bláir litir hafa mikið í sér af grænum lit og þess vegna geta þeir sýnst grænleitir við lampaljós.

Ef mikið er af raka í loftinu við sólarlag eða sólarupprás, þá slær roða á himininn. Vatsgufan kastar flestum geislum aftur öðrum en þeim rauðu. Af því ljósi, er fellur á jörðina, kastast mikið aftur út í geiminn; nokkuð af því kastast þaðan aftur, einkum bláir geislar; þess vegna er himininn blár.

Auk Young-Helmholtz kenningarinnar var önnur kenning sett fram af Hering. Hvorug þeirra gat viðunanlega skýrt ýms fyrirbrigði við litaskynjanir. Eitt af þeim er litblindni. Sumir eru algerlega litblindir, en algengast er þó, að menn geti ekki aðgreint rautt og grænt. Hvorug kenningin gat útskýrt þessi fyrirbrigði viðunanlega. Hefir mikið verið hugsað og ritað um þetta og kenningarnar endurbættar á ýmsa vegu, án þess þó að vera fullnægjandi.

Einkum eru athuganir C. J. Burch's merkilegar. Hann fann, að með því að horfa á sólina gegnum litað safngler, þá varð augað litblint fyrir þeim lit, sem glerið hafði. Ef glerið t. d. er rautt, þá getur augað fyrst á eftir ekki greint rautt; því sýnist þá gul blóm græn, purpurarauðir litir fjólubláir. Ef glerið er fjólublátt, þá hverfur sú litaskynjun; fjólublátt sýnist þá svart, purpurarautt fagurrautt o. s. frv. Svona má halda áfram með alla liti; litaskynjanirnar breytast þá eftir því, hvaða litur skynjast ekki. Ef annað augað er litblint á purpurarautt og hitt á grænt, þá sýnast allir hlutir með sínum eiginlegu litum, en miklu sterkari en áður. Ef notað er litaband með mjög sterkum litum og augað látið horfa á einhvern tiltekinn lit, þá

verður það þreytt og hættir bráðlega að greina þann lit. Ef það t. d er græni liturinn, þá sýnist manni rauði og blái liturinn liggja hlið við hlið. En ef augað er látið horfa á gula litinn, þá hverfur eigi aðeins sá litur, heldur einnig sá rauði og græni. Þetta styður kenningu Young-Helmholtz, að guli liturinn sé sambland af rauðum og grænum lit. Með samskonar athugunum á ýmsum litum litabandsins má aðgreina frumliti og afleidda liti. Burch komst að þeirri niðurstöðu, að kenning Young-Helmholtz væri rétt, aðeins væru frumlitirnir fjórir og væri blái liturinn sá fjórði. Hann fann ekkert, sem benti á réttmæti kenningar Herings. Þessar athuganir gerði Burch á fjölda manna, og varð niðurstaðan í öllum aðalatriðum sú sama á þeim öllum.

Í myrkri, þegar augað hefir fengið tíma til að venjast því, breytist ljósmagn litanna í litabandinu. Það sést ekki eins mikið af rauða litnum, og hann sýnist miklu dekkri, blái endinn ljósari, en birtumestur er græni liturinn orðinn. Allitblindum manni sýnist alt litabandið eins litt, aðeins misjafnlega bjart, og bjartast í græna litnum. Sachs hefir sannað það með nákvæmum rannsóknum, að augasteinninn stækkar og minkar eftir því, hve mikið ljósmagnið er, sem verkar á augað; augnasteinninn dregur sig mest saman við áhrif gulu geislanna, en hjá litblindum manni við áhrif gulgrænu og grænu geislanna. Rauðu geislarnir, sem valda miklum samdrætti á eðlilegu auga, hafa lítil áhrif á litblint auga.

Það er alment álitið, að ómögulegt sé að fá neina ábyggilega vissu um ljós- og litaskynjanir dýra, með því að þau geti ekki með neinu móti gefið oss neina vitneskju um þær. Menn gleyma hversu ófullkomin sú vitneskja er sem aðrir menn geta gefið um sjónarskynjanir; þó t. d. einhver kalli þann hlut rauðan, sem mér sýnist einnig rauður, þá hefir hann ef til vill alt annan blæ fyrir honum en mér. Prófessor Hesz frá Würzburg hefir gert ítarlegar rannsóknir á ljósskynjunum dýra, og kemst hann að þeirri niðurstöðu, að sú ætlun, sem hingað til hefir verið

ráðandi, að dýr skynji liti á sama hátt og við, sé ekki rétt. Í myrkraklefa lætur hann hvít korn á svart borð og lætur svo litaband með sterkum litum falla á kornin, þannig að þau sjást með öllum litum. Sé nú api settur á borðið, fer hann þegar í stað að tína þau korn, sem hann getur séð. Eftir nokkrar sekúndur hefir hann tínt öll kornin, sem sýnileg eru fyrir heilbrigðu mannsauga, og ekki fleiri. Ef ljósmagnið er minkað, þá sér mannsaugað, sem orðið er vant myrkrinu, einungis þau korn, sem liggja í gulgræna og græna litnum; kornin sýnast nú litarlaus. Apinn, sem hefir haft jafn-langan tíma til að venjast myrkrinu, tínir aðeins þau korn, sem mannsaugað sér líka. Þessar tilraunir sýna, að apaaugað sér jafn-langt til beggja hliða á litabandinu og mannsaugað, og breytingarnar, sem verða á auganu í myrkri, eru þær sömu hjá báðum.

Til þess að geta gert sömu tilraunirnar á fuglum, þá varð fyrst að slá því föstu, að það væri aðeins sjónin, sem réði úrslitunum, og að lyktarskynjanir kæmu ekki til greina. Til þess að komast fyrir þetta, þá var smyrill settur í myrkraklefa og látinn kjötbiti fyrir framan hann á skáhalt svart borð. Ljósið fellur inn í klefann um gat, sem er fyrir ofan og aftan höfuð smyrilsins, þannig að það fellur á kjötið meðan fuglinn situr kyr, en þegar hann teygir hausinn fram til þess að ná í kjötbitann með nefinu, þá fellur skugginn á kjötið; hann kippir nú hausnum aftur, því hann sér það ekki lengur. Ljósið fellur nú aftur á bitann, og aftur teygir hann fram hausinn án þess þó að ná í kjötbitann, sem altaf hverfur í skugganum. Þetta sýnir að það er aðeins sjónin, sem ræður. Að þessu er eins varið með hæns, sést meðal annars af því, að þau tína aldrei í myrkri, þó að fult sé í kring um þau af korni. Ef hæna er sett á svarta borðið í myrkraklefanum og hrísgrjónum er stráð á litabandið, þá tínir hænan kornin út að rauða endanum hér um bil eins langt og þau eru sýnileg fyrir mannsauga; hún tínir einnig þau gulu, grænu og blágrænu, en snertir ekki þau dökkgrænu bláu og fjólubláu, sem mannsaugað sér vel. Með sömu að-

ferð má sýna, að dúfur sjá mjög stutt út í rauða enda litabandsins.

Um það atriði, hvenær litaskynjanir byrja hjá fuglum, þá hefir Hesz fundið, að þær væru orðnar fullþroskaðar hjá ungum 48 kl. stundum eftir að þeir skriðu úr egginu. Þegar nethimna augans hjá þessum fuglum var rannsökuð í smásjá, fanst ráðningin á þessu. Sjóntaugin endar í nethimnunni í sérstökum frumum, sem taka á móti áhrifum ljóssins og láta þau svo berast til heilans sem skynjun. Í þessum frumum eru hjá fuglunum, sem nefndir hafa verið, olíudropar með sterkum gulum eða rauðum lit. Allir ljósgeislar sem berast til augans, verða að fara í gegnum þessa dropa. Fuglarnir sjá því litina í kring um sig nokkuð líkt og mannsauga, sem horfir í gegnum rauðgult gler. Hjá náttfuglum eru þessir dropar aðeins lítið eitt gulleitir, og þeir sjá líka hér um bil út í enda bláa megin á litabandinu. Hesz hefir einnig með öðrum tilraunum sýnt, að hrísgrjón með ýmsum litum, sem litblindu auga á rautt og grænt mundu sýnast eins lit, eru af hænsum tínd sundur eftir lit með hinni mestu nákvæmni. Alment er álitið, að hæns séu blind í myrkri. Tilraunir sýndu að svo er ekki. Hesz setti þau í myrkraklefa og lét svo mismunandi mikla birtu falla inn í klefann og fann, að þau gátu mikið vanist myrkrinu.

Að sömu niðurstöðu komst hann með skjaldbökur. Í nethimnum þeirra eru einnig gulir eða rauðir olíudropar. Tvídýr (amfibía) hafa enga eða lítið litaða olíudropa í nethimnunni. Með fóðurtilraunum komst hann að þeirri niðurstöðu, að þau sæu jafn-langt út í báða enda litabandsins eins og mannsaugað, og ættu nokkuð álíka hægt með að venjast myrkri.

Þau einkenni, sem Hesz fann á ljósskynjunum fiska, verða skiljanlegri þegar athugað er, hvað einkenni fullkomna litblindni. Allitblindum manni sýnist litabandið litarlaust (grátt); því ljósgrárra sem litirnir eru sterkari, því dökkgrárra sem þeir eru ljósminni. Það er bjartast í gulgræna og græna litnum; rauðu litirnir eru ljósminni

(dökkgrárri) en bláu litirnir. Hesz fann nú, að fiskar, einkum ungir fiskar, leita þangað sem birtan er mest. Með því að breyta birtunni á ýmsum stöðum í búrunum, þá fann hann, að þeir gátu greint hér um bil hvað litla breytingu sem var. Hann lét nú ljóslitaband falla á hæfilega langt og jafnhliða fiskabúr; fiskarnir syntu þá undir eins þangað sem gulgræni og græni liturinn var. Í öðrum tilraunum lét hann ljós með ákveðnu ljósmagni skína á annan helming búrsins, en á hinn ýmislega lit og mismunandi sterk ljós. Þannig var hægt að bera ýmsar ljóstegundir saman og mæla gildi þeirra fyrir auga fisksins. Niðurstaðan varð sú, að ljósið verkaði á fiskaugað alveg eins og sama ljós mundi hafa verkað á allitblint mannsauga. Hvað rauði liturinn hefir lítil áhrif á fiskaugað, þó hann fyrir vorum augum virðist sterkur litur, sýnir þetta dæmi ljóslega: Í búrinu eru fiskar, sem finna fæðuna aðallega með sjóninni. Búrið er svo látið í myrkraklefa, og hæfilega sterkt ljós látið falla á það. Milli lampans og búrsins er svo ýmist skotið dimmbláu eða ljósrauðu gleri. Í bláa ljósinu grípa fiskarnir smá orma, sem kastað er ofan í kerið. Allir rífast þeir um ormana, og það þó glerið sé svo dökt, að ormarnir séu naumast sýnilegir. Í rauða ljósinu aftur á móti, sem oss sýnist miklu bjartara, sjá fiskarnir ekki ormana og elta þá ekki, þó þeir fari rétt fram hjá nefinu á þeim og sjáist greinilega. Niðurstaðan varð sú sama með allar fiskategundir, sem tilraunir voru gerðar með; þær fóru að eins og allitblindur maður mundi hafa gert undir sömu kringumstæðum.

Af lindýrum hefir Hesz rannsakað um 25 tegundir og niðurstaðan ætíð orðið sú sama, að dýrin eru litblind og hafa nokkuð líka sjón og litblindur maður. Ýmsar krabbategundir, sem reyndar voru, leituðu þangað sem bjartast var í kerunum, og í lituðu ljósi í gulgræna og græna litinn og hegðuðu sér gagnvart einlitu og marglitu ljósi eins og fiskarnir. Eins fór með lirfur og bjöllur. Tilraunir með býflugur sýndu, að þessi ást á bláa litnum, sem margir rithöfundar tala um, alls ekki er til, og þær

haga sér gagnvart litum alveg eins og fiskar og lindýr. Grasa- og dýrafræðingar hafa haldið því fram, eins og kunnugt er, að litir blóma séu til þess að hæna að ýms skorkvikindi; þeir séu nokkurskonar merkisveifur eða gestgjafaskildir. Þessi kenning, sem nú er sú algengasta, verður að víkja, því það er fullsannað, að býflugur hafa engar litaskynjanir, sem sé hægt að líkja við vorar. Þær haga sér gagnvart litum alveg eins og litblindur maður mundi gera undir sömu kringumstæðum.

Flestar þessar tilraunir voru gerðar við rafljós. Til þess þarf mikinn og dýran útbúnað. Einstaka mátti þó gera við dagsljós; má taka til dæmis eina, sem einnig að að öðru leyti er fróðleg og skemtileg. Hún var gerð á lirfum af algengri mýflugnategund. Ef vatnið í kerinu, sem þær lifa í, hefir verið kyrt um hríð, þá hanga lirfurnar við yfirborð vatnsins, en Hesz tók nú eftir því, að ef skugga bar á, hvað lítill sem var, þá flýðu allar lirfurnar niður í vatnið, alveg til botns. Hvað lítil ljósbreytingin þarf að vera, sýnir þetta dæmi ljóslega: Ef kerið, sem lirfurnár eru í, stendur við glugga og hvítu pappírsblaði er haldið upp að þeirri hliðinni, er snýr frá glugganum, þá fellur á kerið, auk birtunnar frá glugganum, einnig birta af pappírnum. Sé pappírnum nú kipt snögglega burt, þá er sú örlitla breyting á birtunni, er við það verður, nægileg til þess, að allar lirfurnar flýja í óðagoti niður í vatnið. Þær flýja einnig ef látinn er grár pappír milli þess hvíta og kersins. Með því að nota ýmislega litan pappír má finna, hvaða litir lirfunum þykja ljósmestir, því dýrin flýja einungis ef birtan er minkuð, aldrei ef hún eykst. Ef t. d. fyrst var látinn dökkblár pappír fyrir framan kerið, og svo skotið öðrum ljósrauðum milli hans og kersins, þá flýðu dýrin í skyndi niður í vatnið, eins og ef mikinn skugga hefði borið á. Svo rauði liturinn virðist ekki heldur þessum dýrum ljósmikill. Niðurstaðan varð hin sama við samanburð á öðrum litum, t. d. rauðgulu og grænu; þeim fanst græni liturinn bjartari. Það má einnig sýna með tilraunum, að þeim mýflugna-

sveimum, sem á sumrum sveima yfir í stórhópum, finst ekki heldur rauði liturinn ljósmikill.

Lubbock gerði þá merkilegu uppgötvun, að maurarnir gætu skynjað djúpfjólublátt ljós. Hann áleit, að þeir skynjuðu það með ákveðnum lit, sem vér gætum ekki gert oss neina hugmynd um hvernig væri, og að »hlutirnir fyrir þeim liti þess vegna alt öðruvísi út, en fyrir oss«. Rannsóknir Hesz veita oss alt annan skilning á þessum fyrirbrigðum. Djúpfjólubláu geislarnir hafa bylgjulengdina 400—300 millimikron (1 millimikron er $^1/_{1000000}$ úr millimetra) — það eru yztu fjólubláu og djúpfjólubláu geislarnir; — það eru þessir geislar, sem eru aðal-geislarnir við geislabrot í málmum og vökvum (fluorescens[1]). Það var því ekki ólíklegt, að úr því að maurar gátu skynjað þessa geisla, þá ættu slík geislabrot einhvern þátt í því. Nákvæmar rannsóknir sýndu líka, að í þeim hlutum augans hjá krabbadýrum og skorkvikindum, sem brjóta ljósgeislana, voru greinileg geislabrot, og að þeir sendu frá sér mikið af djúpfjólubláum geislum. Sérstaklega skiftir afstaða mauranna máli í þessu efni. Með nákvæmum rannsóknum og mælingum tókst Hesz að sýna, að þegar hann t. d. tók djúpfjólubláu geislana burt úr dagsljósinu með þar til gerðu gleri, þá fanst maurunum það ekki eins bjart og þegar þessir geislar voru einnig í því, og þó hafa þeir sýnilegu af þessum geislum fyrir vorum augum aðeins $^1/_{200}$ af birtumagni dagsljóssins. Þessi dýr sjá ekki annað eða meira af ljóslitabandinu en litblindur maður, sem hingað til hefir þó verið álitið, og þau sjá ekki beinlínis djúpfjólubláu geislana, heldur óbeinlínis, sökum ljósbrota augans sjálfs, þannig, að ljósbrotin breyta grænu geislunum, sem dýrin sjá ekki, svo að þeir verða sýnilegir, og það eru líka þessir geislar, sem dýrin skynja að séu bjartastir, eins og tilraunirnar sýna.

Hesz fann, að hjá krabbadýrunum voru einnig mikil

---

[1]) Geislabrot (fluorescens) er sá eiginleiki, sem ýms efni hafa (t. d. steinolía) til að senda sjálf frá sér geisla, ef ljós fellur á þau, og hafa þessir geislar ýmsa liti, og eru því sérkennilegir fyrir hvert efni.

græn ljósbrot í skildinum. Með því að vatn á miklu dýpi hleypir í gegn tiltölulega meiru af geislum með stuttri sveiflulengd (blátt-fjólublátt) en öðrum, þá er ekki ómögulegt, að krabbar, sem lifa á ákveðnu dýpi, eigi hægra með að sjá félaga sína vegna ljósbrotanna í skelinni. En um þetta verður ekki sagt með vissu fyr en búið er að rannsaka, hvað salt vatn og ósalt getur drukkið mikið í sig af þessum geislum.

Eins og fyr er um getið, breytist stærð augasteinsins við ljósáhrif. Af hrygglausum dýrum eru hausfætlingar (cephalopodar) þau einu dýr, sem hafa augasteina, er taka breytingum við ljósáhrif. Þeir eru mjög fjörugir, og þess vegna ágætt að gera tilraunir á þeim. Hesz tók fjölda augnabliksmynda af þeim undir áhrifum ýmislega lits ljóss, og niðurstaðan varð sú, að ljósið hafði alveg sömu eða lík áhrif á augu þeirra og augu allitblinds manns. Sama niðurstaða varð af síðari tilraunum. Þær gáfu einnig ýmsar fróðlegar bendingar um, hvenær ljósskynjanirnar byrja. Löngu fyrir fæðinguna var sjónarlíffærið fullþroskað og hafði öll þau einkenni, sem það hefir hjá fullorðna dýrinu. Lindýrsfóstur (holigo), sem enn vantaði 3—4 vikur til að vera fullburða, voru sett í ferstrend vatnsílát og litaband látið falla á þau. Þessi dýr höfðu sömu tilhneigingu og ungir fiskar og krabbadýr til þess að synda þangað, sem bjartast var, og söfnuðust saman í hinn gulgræna og græna hluta vatnsins. Þau syntu þaðan, sem rauða ljósið fjell á, og þangað, sem vatnið fyrir vorum augum var dimmblátt. Ljósið verkaði eins á þeirra augu og allitblint mannsauga.

Hesz minnist stuttlega á athuganir sínar á dýrum, sem ekki hafa sérstök sjónarlíffæri. Hann gerði þær á skelfiskum. Sipho-skelfiskurinn er reyrmyndaður og getur teygt sig 1—2 sm. út úr skelinni, ef hann er látinn liggja óáreittur í sandinum. Hann er mjög næmur fyrir ljósi, og ef ljósgeisli er látinn falla á hann, þá dregur hann sig aftur inn í skelina að meira eða minna leyti, vanalega þeim mun meir, sem ljósið er sterkara og hann

hefir verið lengur í myrkri. Hesz lét ýmislega lita geisla falla á skelfiska, sem voru orðnir vanir myrkri. Augnabliksmyndir sýndu, að þegar rauðu geislarnir féllu á þá, þá drógu þeir sig lítið sem ekkert inn í skelina. Í gulu ljósi nokkru meir, en þó sem litlu munaði; mest drógu þeir sig inn í gulgrænu og grænu ljósi; í bláu ljósi minna en í grænu, en þó miklu meira en í rauðu. Rannsóknirnar sýndu einnig, að þessi dýr eru jafn-viðkvæm eða því sem næst fyrir ljósi með sama lit en ýmsum styrkleika eins og allitblint mannsauga. Svo viðkvæm eru þessi dýr fyrir áhrifum ljóssins, þó þau engin augu hafi. Hann rannsakaði einnig, hvað þessi dýr vendust mikið myrkrinu, og hann fann, að dýr, sem höfðu verið 30 mínútur í myrkri, voru 1000 sinnum viðkvæmari fyrir ljósi, en hin, sem höfðu verið í birtunni.

Þessar rannsóknir sýna, að aðeins lítill dýraflokkur skynjar litina á sama eða líkan hátt og vér, nefnilega aðeins þau hryggdýr, sem anda með lungum, en öll önnur dýr, sem hingað til hafa verið rannsökuð (fiskar og lindýr), haga sér eins og þau ættu að gera, ef ljóskynjanir þeirra væru eins eða mjög líkar og allitblinds manns.

Það er ekki langt síðan að sú ætlun var sett fram, að maðurinn hefði fyrst farið að skynja liti eftir að sögur gerðust, og hetjur Hómers hefðu þannig verið litblindar. Þetta nær engri átt, því nú hefir verið sannað að jafnvel tvídýr skynja ljósið eins vel og vér, eða því sem næst. Fullkomin litblindni, sem til þessa hefir ekki verið hægt að skýra, er þá ekki annað en ófullkomið þroskastig. Eftirtektarverð er einnig þessi staðreynd, að þau einkenni, sem auðkenna eðlilega sjón, þegar augað hefir vanist myrkri, er aftur hægt að finna hjá dýrum á mjög lágu þroskastigi, og jafnvel hjá þeim, sem enn hafa ekki neitt sérstakt skilningarvit.

M. Júl. Magnus,
læknir.

Bertha v. Suttner.

Eitt af mikilmennum heimsins er horfið oss sýnum. Bertha v. Suttner er látin.

Bertha v. Suttner var fædd í Prag 1843. Foreldrar hennar voru marskálkur Franz v. Kinsky greifi og kona hans Sofía, fædd v. Körner, af kunnum skáldaættum. Hún var sjálf skáld og söngvin mjög, og virðist dóttirin hafa erft báða þá eiginleika.

Kinsky greifi andaðist, áður dóttir hans var í heiminn borin, og bæði það og eins hitt að móðir hennar eigi var af aðalsættum og fremur lítið við efni, olli því, að hún átti við ýmsa örðugleika að stríða framan af æfinni. Hvergi í víðri veröld getur slíkt aðalsdramb sem í Austurríki, má meðal annars ráða það af orðum Metternichs: »Der Mensch beginnt mit dem Baron«. »Þeir, sem eru óæðri en barónar, eru ekki menn«. Aðallinn í Austurríki heimtaði þá 16 aðalborna forfeður bæði í föður- og móðurætt, til þess að taka einhvern í sinn hóp, og Bertha v. Kinsky fekk að súpa á því seyðinu, að móðir hennar var af borgaraættum.

Þegar hún var 18 ára, fékk hún i fyrsta sinn að fara á dansleik. Var þar bæði háaðallinn og einstaka, sem líkt var ástatt um og hana. Bertha var óvenju fríð sýnum og hafði gert sér miklar vonir um að skemta sér, en önnur varð raunin á. Hún fékk aðeins tvo dansa, og bæði hún og móðir hennar voru látnar einar alt kveldið. Hve sár gremja hennar hafi verið má ráða af því, að á heimleiðinni afréð hún að játast fimtugum auðkýfing, er hafði beðið hennar þá nýlega. Þau trúlofuðust og nú var

hún tilbeðin eins og drotning í dansleikum og kærastinn sendi henni hverskonar skraut og dýrgripi. Svona leið ein vika. Þá vildi svo til eitt augnablik, að hún var ein í stofu hjá brúðgumanum tilvonandi, og varð honum þá á að kyssa hana í fyrsta sinn — og það beint á munninn. Hún rak upp hátt hljóð af viðbjóð og flýði — og daginn eftir sendi hún honum aftur allar gjafirnar og rifti heiti sínu við hann, þrátt fyrir mótmæli móður sinnar og ættingja.

Og nú byrjar Bertha v. Kinsky fyrir alvöru að búa sig undir að geta sjálf séð sér farborða. Hún lærir ensku, frönsku og ítölsku til hlítar. Hún les allar helztu bókmentir Evrópuþjóðanna. Hún les sögu, efnafræði, mannfræði, stjörnufræði — alt sem hún getur höndunum undir komist — en þó einkum og sér í lagi heimspeki, meira að segja jafn-strembna heimspekinga og Kant. Og þrátt fyrir allan þennan lestur er þó aðalstarf hennar að stunda söng og hljóðfæraslátt. Hún hefir óvenju fallega söngrödd, en þjáist af óskiljanlegum ótta í hvert skifti sem hún á að syngja opinberlega. Svona líður hvert árið á fætur öðru, unz hún er 28 ára að aldri. Þá kynnist hún prins Wittgenstein; hann var mjög mikill söngsnillingur, þau trúlofast, en hann deyr skömmu síðar, á ferð til Ameríku, þar sem hann ætlaði að syngja í ýmsum borgum. Bertha syrgði hann ákaft um tíma, en segir þó sjálf, að ástin hafi ekki verið búin að festa djúpar rætur í hjarta sínu.

En nú var Bertha v. Kinsky orðin 30 ára, og nú var henni nauðugur einn kostur að fara að vinna fyrir sér. Eignir móður hennar voru að þrotum komnar, og ekkjustyrkur hennar var of lítill fyrir þær báðar að lifa af. Enn þá vantaði talsvert á að hún gæti komist að góðum leikhúsum sem söngkona, og hún sá því ráðlegast að sleppa öllum vonum í þá átt, og réðist sem kenslukona til baróns í Vín að nafni Suttner. Átti hún að kenna 4 gjafvaxta dætrum hans. Þetta varð henni til hins mesta láns. Systurnar fjórar og hún bundu með sér órjúfandi vin-

áttu, og yngsti sonurinn, Arthur Gundachar, og hún trúlofuðust sín á milli, áður langt um leið.

Þrjú ár var Bertha v. Kinsky þarna — en þá komst gamla barónsfrú v. Suttner á snoðir um, að eitthvað mundi vera á seyði milli hennar og Arthurs. Hann var þá að lesa lög, hafði enga stöðu og var auk þess 7 árum yngri en konuefnið. Afleiðingin af öllu þessu varð, að Bertha v. Kinsky afréð að fara frá Vín, og fekk þá tilboð um að verða skrifari hjá Alfred Nobel í París Hún kvaddi því vini sína og hélt til Parísar, hrygg í huga. Þau skrifuðust því nær daglega á, hún og systkinin v. Suttner; og er þar skemst frá að segja, að báðum hjónaleysunum virtist skilnaðurinn jafn-óbærilegur. Bertha hélt aftur til Vínarborgar, þau giftust á laun, heimsóttu rétt sem snöggvast móður hennar, er lagði blessun sína yfir þau, og flýðu síðan til Kákasus; þar átti Bertha v. Suttner megnandi vini frá fornu fari.

Í Kákasus bjuggu nýgiftu hjónin í 9 ár. Þau voru — einkum fyrstu árin — oft svo fátæk, að þau höfðu varla til hnífs og skeiðar. En þrátt fyrir það voru þau eins og í sjöunda himni; þau tóku hverja þá vinnu, sem þeim bauðst; baróninn var bókhaldari fyrir verzlunareigendur; hann lagði ráð á um húsabyggingar; hann skrifaði greinar í blöð og tímarit um alt milli himins og jarðar. Barónsfrúin kendi útlend mál, söng og hljóðfæraslátt, og í frítímum sínum lásu þau saman sögu, náttúrusögu, heimspeki og skáldrit. Þau voru bæði fluggáfuð og höfðu sameiginlegan áhuga á að auðga stöðugt anda sinn að hverskonar þekkingu, og samhygð þeirra var svo mikil, að þeim varð aldrei sundurorða eða sýndist sitt hvoru.

Til þess að ráða bót á mestu peninga-vandræðunum fór barónsfrúinn þegar fyrstu árin að skrifa smásögur undir dularnafninu B. Oulot. Sögum hennar var vel tekið og hælt, og hún reit hverja bókina á fætur annari, bætti það talsvert efnahaginn, og varð að auki til þess að gömlu barónshjónin v. Suttner sættust heilum sáttum við hana.

Fyrsta bók hennar, »Inventarium einer Seele«, kom út 1878 og er, eins og nafnið bendir á, aðallega um hennar eigin skoðanir á lífinu yfir höfuð. »Es Löwas«, gælunafn fyrir ljónið, er um hjónaband þeirra, einkar elskuleg og vel rituð bók. Skömmu síðar kom »Danielo Dormes« »Ein Manuskript«, fjörug og margbreytt bréf frá móður til dóttur sinnar nýgiftrar. 1888 kom »Das Maschinen Zeitalter«, þótti hún bera af öllum hinum og þóttust menn sannfærðir um, að annað hvort Max Nordau eða Karl Vogt hlyti að vera höfundur hennar, en þeir voru í einna mestu áliti um þær mundir.

Enginn vafi er á því, að útlegðin í Kákasus hefir orðið til þess að knýja fram alla þá möguleika, er bjuggu í Berthu v. Suttner. Meðal annars opnast nú í fyrsta sinn augu hennar fyrir því sem ábótavant er í þjóðfélags skipun heimsins. Nú stóð hún ein síns liðs, útilokuð frá allri umgengni við þær stéttir manna, sem þau hjónin áttu heima í, og það verður til þess, að hún fer að grandskoða hið raunverulega gildi þess, sem hún hefir á glæ kastað — og þá einkum manngildi æðstu stéttanna. Í tveim bókum, sem báðar eru þýddar á dönsku, »Hasard« og »Ved Rivieraen«, koma fram skoðanir hennar á þeim flokki manna, er einungis lifir til að skemta sér. Báðar eru bækurnar bygðar á eigin sjón og reynd, og aðalatriðin í þeim eru atvik úr hennar eigin lífi. Þær eru fjörugar og skemtilegar og án þess að koma með eina einustu setningu af móralprédikun frá höf. sjálfum, stingur hún svo greinilega á kýlinu, að öllum hlýtur að skiljast, hvað hún fer.

Hún segir sjálf, að þrátt fyrir alt það sem hún hafði lesið, hafði henni um þrítugsleytið ekki skilist það, að þjóðfélagsskipunin gæti breyzt og að það er mönnum í sjálfsvald sett að stuðla að og berjast fyrir þeim breytingum, er þeim virðast nauðsynlegar, — henni hafði aldrei komið slíkt til hugar. Og um ófriðinn milli Frakka og Þjóðverja vissi hún það eitt, að hún var í Berlín þegar herinn kom heim aftur, eftir hinn fræga sigur, og að þá

var sólskin og fögnuður hinn mesti, blaktandi fánar, blómstráðar götur, sigurbogar. — Þá var sú Bertha v. Suttner, er reit »Die Waffen nieder«, enn ekki vöknuð til meðvitundar í henni.

Eftir 9 ára útlegð sneru þau hjónin aftur heim til föðurhúsa, og var þeim þá fagnað sem bezt mátti verða. Þau settust að í höllinni hjá gömlu barónshjónunum Suttner og lifðu eftir það í ást og eindrægni við þau, unz þau, gömlu hjónin, dóu í hárri elli.

Fyrsta árið eftir heimkomuna voru þau ungu Suttnershjónin á rithöfundaþingi, er haldið var þar í Vínarborg. Um það segir Bertha v. Suttner, að þá á fundinum hafi í fyrsta sinn vaknað hjá sér meðvitund um og glöggur skilningur á því, hvað samábyrgð (Solidaritet) í víðustu merkingu væri í raun og veru. »Og þessi tilfinning«, segir hún, »hlýtur að verða æ ríkari hjá komandi kynslóðum. Og hún er miklu áhrifameiri og öflugri en hið fagra boðorð: »Elska skaltu náunga þinn eins og sjálfan þig«, því samábyrgðartilfinningin vekur oss til meðvitundar um, að náunginn er frá upphafi vega sinna samhljóða sjálfum oss. Meðvitundin um það, að áhugamál heildarinnar samtímis eru áhugamál hvers einstaklings — og eins á hinn bóginn, hún gefur einstaklingnum svo aukna sjálfstilfinningu, að hann skoðar sig sem heildina (das Ganze). Hann getur þá ekki lengur aðgreint sjálfan sig frá heildinni«.

Það er auðsætt af þessu, að andleg þroskun hennar stöðugt heldur áfram. Áhugi hennar á þjóðmálefnum var þegar vaknaður — nú vakna einnig hugsjónirnar á sama sviði. Hún er nú orðin fullþroskuð til þess að geta orðið gagntekin af eldlegum áhuga fyrir einhverju málefni og helgað því alla lífs og sálar krafta sína.

Og þess var ekki lengi að bíða, að hinn eldlegi áhugi vaknaði í brjósti hennar.

Veturinn 1887 bjuggu þau í París, Bertha v. Suttner og maður hennar. Þar heyrði hún einu sinni af hendingu, að í Ameríku væri til félag með þeim tilgangi að starfa að alheimsfriði. Þessi fregn kveikti eldinn í brjósti henn-

ar. Henni varð svo mikið um að heyra þetta, að hún segir sjálf, að fregnin hafi »rafmagnað sig«.

Alla æfi sína hafði hún þráð og leitað að einhverju — einhverju starfi, einhverri hugsjón — sem gæti verið aðalatriði (»das wichtige«) fyrir hana, sem hún gæti starfað að með öllum þeim brennandi áhuga, sem hún fann í sjálfri sér, öllu því sálarþreki og öllum þeim gáfum, er henni voru í ríkulegum mæli veittar. Lengi framan af hafði hún haldið að söngur og hljóðfærasláttur væri sér »das wichtige«, en hún uppgötvaði þó að lokum að svo var eigi. — En nú var hún ekki í neinum vafa lengur. Þessi göfuga hugsjón, »alheimsfriður«, alheimsbræðralag milli allra þjóða, hugsjón er var stórfenglegri en svo, að hún hefði dirfst að hugsa hana, en sem var í fylsta samræmi við hennar eigin nývöknuðu hugsjónir um samábyrgð og einingu allra manna, þessi hugsjón var »das wichtige«, ekki aðeins fyrir hvern þann einstakling, er var nægilega andlega þroskaður til að geta látið sér skiljast hana, heldur og fyrir alt mannfélagið í heild sinni.

Og upp frá þessu ver hún öllum sínum tíma, öllu sínu sálarþreki og öllum sínum eignum í þarfir friðarboðskaparins.

Árið eftir kom merkasta bók hennar, »Niður með vopnin», »Die Waffen nieder«. Er sú bók rituð í þeim tilgangi að sýna, hve miklu illu ófriður getur til leiðar komið fyrir íbúa þeirra landa, er berjast. Bókin er svo innileg og náttúrleg, að flestir hafa haldið, að hún væri æfisaga Berthu v. Suttner sjáfrar, og hún er rituð með slíkum guðmóði, að henni hefir verið jafnað við »Uncle Toms Cabin« sem rituð var móti þrælasölunni. Bókin vakti afarmikla athygli og ávann höfundinum fjölda vina — og fjölda óvina, nefnilega alla þá er við hermál voru riðnir. Hver útgáfan kom á fætur annari og bókin var þýdd á flest tungumál — meira að segja á hebresku.

Skömmu síðar kom Bertha v. Suttner á fót friðarfélagi í Austurríki, og tók að gefa út tímarit til að hrinda

málinu áfram. Maður hennar var henni samhentur í þessu sem öðru, þau ferðuðust víða um Evrópu, héldu fyrirlestra og fundi, söfnuðu fé til þess að hrinda málinu áfram. Þau skrifuðust á við flesta málsmetandi menn, karla og konur, um allan heim — einkum þó Bertha — og á friðarfundunum í Haag var hún lífið og sálin í öllu. Hún hafði að fornu fari kynst Alfred Nobel í París og var hann jafnan aldavinur hennar síðan, og er enginn vafi á því að hin göfugmannlega erfðaskrá hans er að einhverju leyti að þakka áhrifum hennar. Hann studdi hana bæði með ráðum og dáð í lifanda lífi, og hvatti hana jafnan til nýrra framkvæmda.

Þrátt fyrir sín miklu og margbreyttu störf í friðarins þjónustu hélt Bertha v. Suttner þó áfram að skrifa bækur, meðal annars áframhald af »Die Waffen nieder« (þýtt á dönsku »Ned med Vaabnene«) »Marthas Kinder« (á dönsku »Marthas Börn«), »Einsam und arm«, hugleiðingar gamals fátæks manns um lífið yfirleitt og sér í lagi sína eigin æfi, og eftir að hún 1902 hafði mist mann sinn »Briefe an einen Toten« (á dönsku »Breve til en afdöd«).

Hún tók sér fráfall mannsins síns mjög nærri og var lengi að ná sér eftir það, enda var það ekki furða. Hjónaband þeirra var bygt á innilegri ást, sem von bráðar snerist upp í innilega samúð og vináttu, og alla æfi höfðu þau unnið saman að áhugamálum sínum. Barón v. Suttner var jafnan fremstur í flokki að viðurkenna hina miklu hæfileika konu sinnar og dást að þeim og lét sér enga lægingu þykja að fylgja þar eftir, er hún fór fyrir, t. d. í friðarhreyfingunni.

Þegar Bertha v. Suttner var búin að ná sér nokkurnveginn eftir sorgina og missirinn, tók hún aftur að starfa af alefli fyrir áhugamálum sínum. Það var eins og sjóndeildarhringur hennar yrði æ stærri, og barðist hún nú bæði í ræðu og riti gegn hvers konar rangindum í þjóðfélaginu og hlynti að hvers konar fögrum hugsjónum og öllu því er æðstu réttlætiskröfur tímans heimtuðu.

Hún studdi trúfrelsi, kvenfrelsi og gyðingafrelsi; en friðarhreyfingin og samúðarhugsjón sú, er liggur til grundvallar fyrir henni, voru þó óskabörn hennar fram til hinztu stundar.

Síðustu árin reit hún æfisögu sína og er það bæði fróðleg og merkileg bók.

B. Þ. Blöndal.

Um lífsins elixíra
og
hið lifandi hold.

Fyrirlestur fluttur í stúdentafélaginu á Akureyri í febrúar 1914.

Það mun orðið flestum kunnugt, að líkami vor er skeyttur saman úr agnarsmáum lífseindum eða lifandi verum, sem vér köllum sellur. Og hver af þessum sellum er í öllum aðalatriðum eins að gerð og lægstu dýrin, sem kölluð eru frumdýr, af því að margir halda, að hinar fyrstu lífverur jarðarinnar hafi verið svipaðar þeim að útliti.

Sellurnar eru mjög mismunandi í líkamanum eftir því í hvaða líffæri þær eru; taugasellur, vöðvasellur, bandvefsellur, húðsellur, beinsellur, brjósksellur, kirtilsellur, þessar eru hinar helztu sellutegundir líkamans, hver með sinni gerð og náttúru, því hver þeirra hefir sína sérstöku köllun að rækja. Flestar eru þær svo smáar, að þær sjást aðeins í góðri smásjá. Langstærstar eru sumar taugasellurnar, því út úr þeim liggja þræðir eða símar, sem reyndar eru örmjóir, en svo langir, að þeir lengstu ná t. d. frá neðri hluta mænunnar og niður á tær. Það eru þessir símar eða angar út úr taugasellunum sem mynda taugarnar.

Sellustarfið í líkamanum er mjög margbrotið. Við taugasellurnar í mænu, heila og taugahnoðum er alt sálarlíf vort bundið. En hvernig sellurnar fara að finna til og framleiða hugsanir, eða hvort þær eru aðeins miðlar, eða eins og verkfæri, t. d. í líkingu við hljóðfæri, sem leikið

er á — um það höfum vér enn enga ljósa hugmynd. — Vöðvasellurnar framleiða allar hreyfingar líkamans undir stjórn taugakerfisins. Húð- og bandvefsellurnurnar eru til varnar og hlífðar hinum, en bein og brjósksellurnar mynda máttarstoðir líkamans.

Öllum sellunum er það sameiginlegt, að þær lifa sínu lífi með líkum hætti og önnur dýr, og lífsfyrirbrigðin eru hin sömu og hjá þeim, nfl. þessi: Þær taka til sín súrefni úr blóðinu og láta frá sér kolsýru aftur, þær fá næringarefni, sem þær melta bæði sér til viðhalds og til að fá orku til þess sem þær þurfa að vinna. Þær æxlast með því að skiptast í tvent eins og frumdýrin, og þær losa sig við úrgangsefni sem fara í blóðið. Hver sella er með öðrum orðum samskonar furðulegt sigurverk og líkaminn sjálfur.

Allar sellur skilja úr sér efni, sem koma fram við meltingarstarf þeirra. En það eru þó sérstaklega kirtlasellurnar, sem skara fram úr öllum öðrum í því, að framleiða margvísleg, einkennileg efnissambönd úr næringarefnunum, sem berast með blóði og »lymfu«.

Kirtlunum má líkja við lyfjaverksmiðjur, þar sem bæði holl og óholl lyf eru framleidd, og þessum líffærum er það að þakka, að líkaminn losast við margskonar eiturefni og fær tilbúna ýmsa efnissafa, sem geta komið honum að gagni.

Kirtlar líkamans eru tvenskonar, opnir og lokaðir eða blindir kirtlar. Opnir kallast þeir, sem hafa opinn gang út á við, eins og t. d. svitakirtlarnir í húðinni, mjólkurkirtlarnir (brjóstin) o. fl., eða inn í líkamsholin, eins og t. d. munnvatnskirtlarnir, brisið, lifrin, slímhimnukirtlar magans og garnanna, o. s. frv. Um opnu kirtlana og starf þeirra er almenningi nokkuð kunnugt, en blindu kirtlarnir eru minna þektir, af því vér verðum miklu síður varir við starfsemi þeirra. Þeir kallast blindir af því enginn gangur liggur frá þeim út á við. Kirtilsafinn sem í þeim myndast fer beina leið inn í blóðið og lymfuna gegnum háræðaveggina, sem liggja upp að kirtilsellunum. Eg skal

nú í stuttu máli lýsa þremur helztu blindu kirtlum líkamans, kverkkirtlinum (glandula Thyreoidea), aukanýrunum (glandulæ suprarenales) og heiladingulnum (glandula pituitaria).

Kverkkirtillinn liggur framan á barkanum lítið eitt neðan við barkakýlið. Hversu efnissafinn úr þessum kirtli er nauðsynlegur blóðinu og áhrifamikill í líkamanum, sézt bezt á þeim sjúkdómseinkennum er koma í ljós þegar kirtillinn veikist eða er skorinn burtu.

Við hina svonefndu Basedowsveiki, bólgnar kirtillinn stundum ákaflega. Sjúkdómseinkennin sem því eru samfara eru venjulega þrenskonar: tíður hjartsláttur, taugaveiklun og að augun ganga út eins og þau ætli út úr höfðinu, og afskræmist andlitið mjög af þessu. Veikin er langvinn og erfitt að lækna hana.

Stundum kemur fyrir æxlismyndun í kirtlinum, einkum í unglingum, og er hún fremur tíð í sumum löndum, eins og t. d. Sviss. Afleiðingarnar eru þær, að líkaminn hrörnar og afturkippur kemur í allan þroska, sjúklingarnir verða aumingjar, bæði andlega og líkamlega, og dvergar að vexti.

Nú hefir oft verið reynt að skera kirtilinn burtu þegar um þessi veikindi hefir verið að ræða, en í hvert skifti sem hann hefir allur verið skorinn burt, hafa komið fram einkennileg sjúkdómseinkenni á ný, sérstaklega bjúgur í hörundinu, sem nefnist spiklopi (myxoedem), andlegur sljóleiki, og jafnvel krampar. En öll þessi veiklunareinkenni sem koma fram við kirtilhvarfið læknast oftast að fullu, ef sjúklingurinn er látinn eta kverkkirtil úr dýrum. Einnig hefir reynst vel að láta blóð úr heilbrigðri manneskju streyma inn í æðar sjúklingsins.

Af öllu þessu sést, að kirtillinn er mikilvægt líffæri sem ekki má án vera, en ennþá vantar töluvert á að það sé fullrannsakað.

Aukanýrun eru tveir smákirtlar, sem liggja ofan við sitt nýrað hvor.

Addisonsveiki er sjúkdómur kallaður, sem lýsir sér í

magnleysi, sljóleik og sérstaklega í því, að hörundið verður eirlitað með málmgljáa. Þessi sjúkdómur halda menn að orsakist af veiklun í aukanýrunum, því við krufningu hafa þau fundist hrörleg og spilt. — Fyrir nokkrum árum síðan tókst lækni að vinna efni úr þessum kirtlum (adrenalín), var það gætt þeirri náttúru, að það veldur mjög auknum blóðþrýstingi í æðunum, ef því er spýtt inn í blóðið. Þegar það er látið verka á sár sem blæðir úr, stöðvast blóðrásin, ef hún stafar einungis frá háræðum, því efnið kemur háræðavöðvunum til að engja saman æðarnar, svo að holdið hvítnar af blóðleysi. Adrenalín eða aukanýrasafi er nú alment notaður af læknum við ýmsa skurði.

Heiladingullinn er eins og ber í laginu, sem hangir á mjóum stöngli niður úr heilanum upp af nefkokinu. Við veikindi í þessum kirtli hleypur undarlegur risavöxtur í útlimina ásamt fleiri vanheilindum.

Eigi alls fyrir löngu hefir sú uppgötvun verið gerð, að efnissafi sem unnist hefir úr þessum kirtli á dýrum er gæddur þeim eiginleika, að geta aukið samdrátt legvöðvanna og örvað fæðingarhríðir kvenna í barnsnauð, ef honum er spýtt inn í blóðið. Einnig eykst blóðþrýstingurinn af þessum kirtilsafa eins og af aukanýrasafa.

Af öðrum blindum kirtlum en þeim sem nú var lýst má nefna hósteitilinn (thymus), beinmerginn, lymfukirtlana og miltið, og eiga allir þessir kirtlar þátt í að mynda efni handa blóðinu, þó ekki sé enn kunnugt um alla starfsemi þeirra. Vér vitum að hvítu blóðkornin myndast í lymfukirtlunum, mergnum og miltinu, og að rauðu blóðkornin myndast líka í merg og milti, en margt bendir á að önnur og fleiri áhrifamikil efni flytjist blóðinu úr þessum kirtlum.

Innrensli (secretio interna) er vant að nefna safarenslið úr blindu kirtlunum inn í blóð og lymfu, til aðgreiningar frá útrensli opnu kirtlanna, sem safi rennur úr eftir ákveðnum farvegi. Af því sem nú hefir verið sagt um blindu kirtlana, sést að innrensli þeirra hlýtur að hafa mjög mikil og megn áhrif á líkamann.

En nú vitum vér með vissu, að innrensli stafar einnig frá sumum opnum kirtlum, auk hins venjulega útrenslis frá þeim.

Það er t. d. alkunnugt, að bæði karlar og konur taka feykilegum breytingum, engu síður en dýrin, við að missa æxlunarkirtlana, hvort sem er af afleiðingum sjúkdóma, eða eftir skurði og limlestingu. Konur verða af því feitar, fremur ókvenlegar ásýndum og þeim fer að vaxa skegg á varir og vanga; en karlmennirnir verða hinsvegar kvenlegir í vexti, kveifarlegir og þolminni, röddin verður barnsleg og skegg hættir að vaxa. Auðvitað tapast getnaðarhæfileikinn hjá báðum.

Á dýrum hafa verið gerðar margar tilraunir, sem sýna, að þessar breytingar hljóta að stafa af vöntun á innrensli úr kirtlunum. Það hefir t. d. tekist að gróðursetja kirtil úr heilbrigðu dýri í holdi á dýri, sem æxlunarkirtlarnir höfðu verið skornir úr, og komu þá engar breytingar fram. Ennfremur hefir tekist að nokkru leyti að verja konur gegn breytingum þeim, sem stafa af missi eggjastokkanna, með því að láta þær við og við nærast á eggjastokkum úr dýrum.

Um lifrina er það vitanlegt, að mikið af efnasamböndum streymir til blóðsins frá lifrarsellunum, sem þær hafa myndað og ummyndað úr næringu þeirri sem til þeirra flyzt frá meltingarfærunum (með portæðinni).

Það hefir tekist að skera burtu lifrina úr hundum og halda þeim á lífi. Ein af aðalbreytingunum, sem á hundunum verða, er sú, að þeir þola ekki lengur að neyta neins kjöts eftir að þeir eru orðnir lifrarlausir, en deyja af því eins og skæðu eitri. Hinsvegar geta þeir lengi haldið lífi, ef þeir eru aðeins nærðir á jurtafæðu. Þetta sýnir að lifrarsellurnar hafa þau áhrif á skaðleg efni úr kjötinu, að gera þau meinlaus og nærandi. Má af þessu ráða hve nauðsynlegt það er fyrir alla kjötneytendur, og einkum þá sem neyta kjöts í óhófi, að hafa óspilta lifur.

Um blöðruhálskirtilinn (prostata) vitum vér einnig með vissu, að frá honum seitlar innrensli, sem nauðsyn-

legt er fyrir heilsuna, og um aðra fleiri kirtla grunar menn að svipað sé háttað, en þessi efni þurfa enn ýtarlegri rannsókna.

Eftir öllu þessu að dæma er enginn vafi á því, að innrensli bæði blindra og opinna kirtla hefir mjög víðtæk áhrif á líkamann.

Á seinni árum er nú sú skoðun farin að ryðja sér til rúms, að innrensli sé í rauninni ekkert sérkenni kirtlanna í líkamanum, heldur eigi innrensli sér stað frá öllum líffærum líkamans, eða með öðrum orðum frá öllum sellunum, því frá sérhverri sellu koma blóðinu efni, bæði kolsýra og önnur úrkastsefni, og megi einnig kalla þetta innrensli

Læknar hafa síðustu árin uppgötvað nokkur einkennileg efnasambönd, sem myndast hér og hvar í líkamanum, og þessum efnum er það sameiginlegt, að þau hafa örfandi áhrif á starf sumra líffæra. Englendingurinn Starling, sem bezt hefir gengið fram í að rannsaka og finna þessi efni, hefir kallað þau einu nafni »hormón«, en það er dregið af gríska orðinu hormaó = eg örfa eða herði á. Sem gott dæmi þess hverrar náttúru þessi efni eru, má nefna júfur-»hormónið«, sem Starling uppgötvaði fyrst. Honum tókst að vinna þetta efni úr fylgju vanfærra dýra og sumum fósturhlutum. Þegar hann spýtti því inn í blóðið á kvendýrum, olli það ætíð því, að stálmi kom í júfrin, jafnvel þó dýrið væri ekki með fóstri. Seinna hefir þýzkum lækni (Karl Basch) tekist með svipuðum efnissafa að auka mjólkina í geitum, sem mjólkuðu illa. Það er þá ekki ósennilegt, að sama kunni einnig að mega takast við geldar kýr, og jafnvel konur líka.

Úr slímhúð tólfþumlunga-þarmsins hefir tekist að vinna hormón sem sekretín er kallað. Það hefir þau áhrif, að það örvar brisið til að gefa meiri meltingarsafa en ella, þegar því er spýtt inn í blóðið. — Það er kunnugt af rannsóknum Paulows, að við tygginguna örvast magakirtlarnir til að starfa, og er það sennilega fyrir áhrif frá einhverskonar hormóni úr munninum, sem hefir svipaðar

verkanir og »sekretínið«, en ennþá hefir ekki tekist að einangra það hreint.

En það hormón sem þegar hefir fengið mesta þýðingu í læknisfræðinni er hið svonefnda hormónal eða hægðaaukandi hormón (Peristaltik-hormon), sem þýzki læknirinn Suelzer hefir uppgötvað. Hann hefir unnið það úr magaslímhúðinni og miltinu. Þetta efni safnast fyrir í magaslímhúðinni, þegar meltingin stendur hæst, en hverfur þaðan, er maginn tæmist, og fer þá til miltisins og geymist þar þangað til að á því gerist þörf. Ef hormónali er spýtt inn í blóðið, hefir það niðurhreinsandi áhrif á maga og garnir með því að örfa garnahreyfingarnar. Það má sjá greinilega hvernig það verkar á tilraunadýr eins og t. d. kanínur. Þegar kanínan hefir verið svæfð og kviðarholið er opnað með skurði, er ofurlitlu af hormónali spýtt inn í blóðið. Eftir fáeinar sekúndur kemur dugleg hreyfing á garnirnar frá maga niður að endaþarmi. Það kemur bylgjuhreyfing eftir görnunum endilöngum, við samdrátt hringvöðvanna, og saurinn sést ýtast áleiðis niðureftir og loks út um endaþarminn. Hormónal, sem unnið er úr maga og milti á nautgripum, er nú selt í lyfjabúðum á glösum og þykir gefast vel. Það hefir þann afarmikla kost fram yfir önnur hægðalyf, að því er spýtt inn í blóðið, svo að ekki er hætt við að sjúklingurinn selji því upp, eins og oft vill verða einmitt þegar mest á ríður að tæma garnirnar, t. d. eftir uppskurði, við lífhimnubólgu o. fl. Þetta lyf er því kærkomið mörgum læknum.

Meðal hormóna eru nú talin sum efni, sem áður voru þekt undir öðrum nöfnum, en sem menn nú sjá að eru gædd eiginleikum hormónanna. T. d. er kolsýra talin hormón, vegna þess að hún herðir á andardættinum með því að verka örvandi á stjórnarmiðstöð andardráttarins í mænunni, og sömuleiðis er aukanýrasafinn (adrenalín) talin hormón, af því hann örvar æðavöðvana til samdráttar og eykur blóðþrýstinginn.

Af því sem nú hefir verið minst á, sést hvílíkur fjár-

sjóður af lyfjum getur myndast í líkamanum, og er þó margt ótalið enn. Eg hef í annari ritgerð (um sóttvarnir líkamans, Eimreiðin 1911) drepið á hin margvíslegu varnarefni og gagneitur, sem sellur líkamans mynda gegn sótteitri því er stafar af bakteríum og öðrum sóttkveikjum. Öll þesskonar varnarlyf, sem finna má í blóðinu, eru líka þangað komin sem innrensli úr kirtlum og öðrum líffærum.

Blóðið er undravökvi og sannkallaður lífsins elixír, því eins og elixírarnir og undralyfin gömlu, er það byrlað úr mörgum ólíkum efnum. Það má að líkindum fullyrða að í engri lyfjabúð muni finnast öllu fleiri lyfjategundir en í okkar eigin líkama.

Hvernig verður blóðið til? Þessari spurningu er að nokkru leyti svarað í því sem á undan er gengið, því vér höfum heyrt hvaðan blóðkornin stafa og hvernig mestu kynstur af efnum berast til æðanna víðsvegar úr líkamanum. En eftir er að minnast á næringarefnin og vatnið; því mestur hluti blóðsins er vatn. Hvorttveggja kemur úr fæðunni; þó er ekki svo að skilja sem það þrýstist gegnum garnavegginn eða síist inn í æðarnar. Sellurnar í maga- og garnaslímhúðinni sjúga í sig vatnið og gefa það síðan frá sér til æðanna. Meltingarsafarnir leysa upp fæðuna, en slímhimnusellurnar sjúga síðan í sig næringarsafann eins og vatnið, og gefa hann mestallan frá sér aftur til blóðæðanna og »kýlus«-æðanna, en úr þeim streymir safinn aftur eftir brjóstganginum til blóðsins. — Blóðið alt er með öðrum orðum til orðið fyrir innrensli úr sellum líkamans.

Þangað til fyrir rúmum mannsaldri síðan, var sú skoðun ríkjandi meðal lækna, að heilsan væri komin undir réttri blöndun vessanna í líkamanum, og að allir sjúkdómar ættu rót sína að rekja til blóðsins og vessanna. Ef hin réttu vessahlutföll röskuðust, þá sýktist maður á einhvern hátt. Þessi skoðunarstefna læknisfræðinnar var kölluð Humoralpatologia eða vessasjúkdómafræði og var alment lögð til grundvallar í læknisvísindunum við flesta háskóla um langan aldur.

Þjóðverjinn prófessor Virchow og aðrir þýzkir vísindamenn eyddu þessari gömlu vessatrú og urðu höfundar hinnar svonefndu Cellularpatologiu eða sellusjúkdómafræði, sem síðan hefir hvarvetna rutt sér rúms. Þeir sýndu fram á það með miklum lærdómi og skarpskygni, að alla sjúkdóma mætti rekja til sellanna, þannig, að ef einhver hluti hinna lifandi sella líkamans yrði fyrir skemdum eða veiklaðist, þá gætu sellurnar sýkt út frá sér aðrar sellur og jafnvel allan líkamann. En eins og oft vill verða þegar nýjar kenningar gagntaka hugi manna, hefir mörgum orðið á, að líta smáum augum á vessafræðina gömlu, og það hefir verið brosað að gömlu körlunum, sem voru að brjóta heilann um vessablandið (temperamentin) og voru að reyna að finna kynjalyf (kvintessens), sem gætu orðið óyggjandi til að koma lagi á vessana, svo að heilsan fengist aftur. Rannsóknir seinni tíma á lífi sellanna og öllum þeim efnum, sem þær láta frá sér í blóðið, hljóta — að því er mér virðist — að vekja upp aftur vessatrúna gömlu, en í endurbættri útgáfu. Reyndar verður aldrei af sellunum tekið, að þær eru hinar starfandi lífseindir líkamans, sem heilsa jafnt og sjúkdómar eiga rót sína að rekja til, en efnin og efnissafarnir sem frá sellunum stafa eru sumir hverjir svo áhrifamiklir til framkvæmda í líkamanum, að þeir eru engu þýðingarminni en sum líffærin, sem til þessa hafa verið talin fremst í röð.

Fram á síðustu tíma hefir sú skoðun verið ríkjandi, að frá taugakerfinu stjórnuðust allar vorar lífshræringar og að jafnvel hver sella líkamans væri háð stjórn þess, og gæti ekki lifað nema örstutta stund, ef sambandinu við taugakerfið væri slitið; með sellum taugakerfisins dæju með öðrum orðum allar aðrar sellur líkamans.

Það er engum vafa bundið, að heilinn er mikilvægasta líffærið. Þar á stjórnarráðið heima. Reyndar sjáum vér stundum að hauslaus kálfur getur staðið á fætur og að hæns geta flogið höfuðlaus dálítinn spöl, og vér vit-

um nú að þau mundu halda fjörinu talsvert lengur, ef komið væri í veg fyrir að þeim blæddi til ólífis. Það hefir hepnast að halda hundum lifandi nokkurn tíma eftir að stóri heilinn var skorinn úr þeim. Þegar stjórnarráðið er úr sögunni, geta sem sé lægri stjórnarstöðvar, nokkurs konar amtsráð, sýslunefndir og bæjarstjórnir, sem eiga heima í mænunni og taugahnoðunum (gangliunum), gegnt eftirlitinu um stund og haldið lífinu vakandi. En heilalaus hundur er ekki upp á marga fiska. Hann er skynlaus skepna í orðsins fylsta skilningi. Skilingarvitin eru horfin — og hann er vitlaus og viljalaus. Hann liggur hreyfingarlaus, þangað til hann er reistur á lappirnar. Hann gengur ef honum er komið af stað. Það verður að troða ofan í magann á honum matnum, en hann er rænulaus til að leita sér bjargar. Hann er með öðrum orðum eins og vél sem má koma í gang, en vitið vantar, aðeins undirvitið, sem býr í mænu og taugahnoðum, er eftir, og stjórnar enn vöðvum og innýflum. Væri nú mænan og taugahnoðurnar teknar burtu, höfum vér til skamms tíma haldið, að þá væri þar með öllu lífi lokið og engar sellur gætu lengur lifað. Rannsóknir seinni tíma hafa sýnt oss, að þetta er eigi að öllu leyti rétt. Vér vitum nú fyrir víst, að innrennsli kirtla og hormón frá ýmsum selluvefum geta engu síður en taugarnar komið líffærum til að starfa.

Þýzki læknirinn Karl Basch hefir t. d. sýnt að júfurhormónið verkar á mjólkurkirtlana eins fyrir það þó júfrið sé sett úr öllu taugasambandi við mænuna.

Hvernig geta nú efnin verkað á fjarlæg líffæri án þess að leiðast eftir ákveðnum brautum, eins og aflstraumar þeir er leiðast frá taugasellunum (í heila, mænu og taugahnoðum) eftir símum þeirra? Dœmi úr efnafræðinni, sem öllum er kunnagt úr daglega lífinu, gefur okkur dálitla bendingu hvernig hægt sé að hugsa sér þessi fyrirbrigði. Eins og nokkrir dropar af hleypi geta verkað þannig á fulla merkurskál af volgri mjólk að mjólkin hleypur saman og gjörbreytist á litilli stundu, eins liggur nærri að

halda, að efni frá sellunum, er komast í blóðið, geti gagntekið og haft áhrif á selluhópa eða líffæri, þó þau séu langt frá því líffæri þar sem efnin myndast.

Heili, mæna og taugahnoður eru að vísu afar mikilvæg stjórnarlíffæri í líkamanum, en lífið og lífsstarf sellanna er ekki eingöngu undir þeim komið. Vér þekkjum margar lægri verur sem lifa og þróast taugakerfislausar. Sellurnar geta líka lifað sínu lífi, jafnvel heil líffæri geta lifað án nokkurs sambands við taugakerfið. Þetta hafa hinar merkilegu uppgötvanir Karrels og annara líffræðinga sannfært oss um, betur en allar fyrri rannsóknir.

Það er langt síðan að menn tóku eftir því, að hægt er að geyma hjarta úr froski eða skjaldböku nokkurn tíma í saltvatni og að hjartað heldur áfram að slá eins og það gerði í lifandi dýrinu. Þetta var þakkað taugahnoðum sem eru í hjartaveggnum, en nú vitum vér að hægt er að geyma hjartasellur í allt að 2 mánuði og þær halda áfram að dragast saman með jöfnu millibili eins og áður. Og nú vitum vér að það er ekki einungis hægt að geyma lifandi sellur og jafnvel heil líffæri úr dýrum með köldu blóði, heldur einnig úr spendýrum með heitu blóði, og þá manninum líka.

Það eru einkum 3 menn sem mega teljast frumkvöðlar þessara mikilvægu uppgötvana: Harrison, Burrows og Carrel, alt amerískir vísindamenn. En einkum er það þó hinn síðastnefndi, sem mestan heiður á skilinn, því hann hefir skarað langt fram úr öllum öðrum í því að leiða þessar miklu nýjungar í ljós.

Carrel hefir tekist að geyma í margar vikur óskemda og lifandi ýmsa líffærahluta, sem ýmist er skornir út úr lifandi dýrum eða dýrum sem eru nýdáin. Og það eru ekki einungis heilbrigðir partar líkamans, sem hægt er geyma, heldur einnig æxli og meinsemdir, eins og t. d. krabbamein. Það var lengi mestu erfiðleikum bundið að halda líkamspörtunum óskemdum og varna bakteríum aðgöngu að þeim, og svo þurfti að finna ýms skilyrði sem sellurnar heimta til að geta dafnað vel. Þær þurfa t. d.

jafnan hita, sama og líkamshitann, og næringarvökva sem er líkastur blóði eða lymfu, eða saltvatn (0,6 %) með dálitlu af kalíum og kalki (svonefndur Ringers vökvi).

Þegar þessi og fleiri skilyrði eru fengin, geta sellurnar lifað eftir sem áður og vaxið og margfaldast. Harrison og Carrel hafa með smásjá getað fylgt því hvernig taugasellur, bandvefssellur og beinsellur fara að vaxa, hvernig sár gróa o. s. frv.

Frægastur hefir Carrel orðið fyrir það, hve fimur hann er í því að sauma saman æðar og græða afskorna holdparta við líkamann aftur. Það eru engar ýkjur, að segja mætti með sanni um Carrel það sem vísan hermir um Jón heitinn Pétursson lækni:

»bóg hann tók af svörtum sauð
og setti á þann hvíta« —

því Carrel hefir tekist að framkvæma það í verki, sem ímyndunarafl vísuhöfundarins (eða alþýðuhviksaga) eignaði Jóni með röngu, nfl. að flytja lim af einu dýri á annað. Hann hefir flutt löpp af einum hundi á annan, saumað saman æðar, taugar, vöðva, beinhimnu og bein hvert í sínu lagi, svo löppin greri við stúfinn. Hann hefir haft nýrnaskifti á tveimur skepnum og hann hefir tekið nýra úr hundi og flutt það upp á háls og komið því til að gróa þar fast undir húðinni; en til þess varð hann að sauma nýrnaæðabútana inn í op er hann gerði á stóru æðarnar á hálsinum, en þvagpípuna úr nýranu lét hann opnast út úr húðinni. Þetta hálsnýra gerði svipað gagn á þessum óvanalega stað og gaf frá sér þvag eftir sem áður. Á líkan hátt hefir hann flutt til milti, æxlunar kirtla og önnur líffæri bæði til annara staða í sama líkama og úr einu dýri í annað.

Einhver merkilegasta tilraun, sem Carrel hefir hepnast, er sú, að taka í einu lagi öll helztu innýflin út úr ketti — hjartað, lungun, lifur, magann og nokkuð af görnum, brisið, nýrun og miltið, og halda öllu þessu lifandi í rúmar 13 klukkustundir.

Aðferð Carrels var þessi:

Fyrst svæfði hann köttinn með eter. Þá skar hann fyrst sundur vélindið og batt fyrir opið. Síðan skar hann sundur barkann og setti glerpípu í opið. Þvínæst opnaði hann kviðinn og batt fyrir og skar sundur stórslagæðina og holæðina neðarlega í kviðarholinu; sama gerði hann við þvagpípurnar frá nýrunum. Nú losaði hann stóru æðarnar frá hryggnum, batt fyrir allar greinar aðrar en þær sem liggja til innýflanna og skar sundur innýflataugarnar sem ganga frá taugahnoðunum við hrygginn. Þegar hann nú hafði losað kviðarholsinnýflin, hjúpaði hann þau í japönskum silkiklút (eins og »Kjósarost í snýtuklút» mundi Gröndal hafa sagt). Þessu næst opnaði hann brjóstholið og losaði þindina alt í kring frá brjóstveggnum. Þá gat kisa ekki lengur dregið andann, en þá tók Carrel til sinna ráða og dældi nú lofti inn í lungun og út úr þeim á víxl. En þar á eftir skar hann sundur og batt fyrir stóru hálsæðarnar sem ganga til höfuðsins, en um leið misti heilinn stjórn yfir öllu og kötturinn dó, það er að segja sá köttur sem getur kallast með öllum mjalla, þ. e. með öllum skilningarvitum, og eftir var aðeins »skynlaus köttur«.

Hann skar síðan sundur allar æðar og taugar sem liggja til innýflanna frá líkamshlutunum í kring, og losaði nú innýflin út úr kettinum og setti þau í einu lagi niður í ker með 38 st. heitum næringarvökva (Ringers vökva). Nú gætti hann þess að engar æðar spýttu lengur og stöðvaði vel alla blóðrás.

Það gat ekki hjá því farið, að töluvert blóð færi til spillis við þennan mikla uppskurð; hjartað hélt þó áfram að slá, en hjartslátturinn var farinn mjög að linast. Þá opnaði Carrel öðrum ketti æð og lét blóð streyma úr honum til holæðarinnar í innýflum dauða kattarins. Við þetta hrestist hjartað og varð eins og heilbrigt. Meltingarhreyfingar sáust greinilega bæði í maga og görnum; þvag rann úr nýrunum, og það þurfti að opna neðri garnarendann til þess að þessi innýfla köttur gæti fengið hægðir. Gall streymdi úr lifrinni og það var hægt að

sannfærast um, að maturinn sem í maganum var meltist sem í lifanda lífi.

Carrel hefir endurtekið þennan uppskurð hvað eftir annað (en ekki þó á sama kettinum!) og lengst hefir honum tekist að halda innýflunum öllum lifandi í rúmlega 13 klukkustundir, eins og fyr var sagt. En stundum dóu líffærin miklu fyr, sum snögglega eftir 3—4 tíma, en stundum seinna. Það kom fyrir að lífhimnubólga kom og flýtti dauðanum, en oftast tókst að halda sóttkveikjunni frá.

Það er þegar orðið augljóst að tilraunir og uppgötvanir Carrels hafa mikla þýðingu í læknisfræðinni. Með aðferðum Carrels hefir tekist að veita blóði úr heilbrigðum manneskjum í sjúka eða blóðlitla. Það hefir lánast að geyma bein og liðamót úr nýdánum mönnum, til að setja inn í staðinn fyrir bein og liðu sem hafa verið skorin burtu vegna meinsemda. Nokkrir læknar í Evrópu, þar á meðal Rovsing í Danmörku, hafa grætt liðamót og leggi úr mönnum, sem dáið höfðu snögglega af slysum, inn í skarðið fyrir beinmeinsemdir sem skornar voru burtu, og hefir sumt af því hepnast furðanlega. — Það gengur sú saga um Carrel, að þegar sáralækna í Ameríku vanhagi um einhvern líkamshluta, þá sími þeir til Carrels og hann sendi óðara með hraðlestinni það líffæri sem spurt er um, ef hann þá á það í fórum sínum.

Engan skyldi furða á, þó fyrir kynni að koma að Carrel vaknaði stundum með andfælum við að einhver framliðinn kæmi að heimta aftur hold af sínu holdi eða bein af sínum beinum. »Fáðu mér aftur beinið mitt Gunna!« stendur í þjóðsögunum okkar. Og maður skyldi halda að hrindingar og pústrar kynni síðar meir að hljótast af holdsins upprisu.

Fjölkyngi Carrels í að græða við hold og limu, hefir vakið svo mikla eftirtekt, af því að áður hafði það eigi hepnast nema um fáa líkamshluta.

Það var t. d. kunnugt, að hægt var að græða húðsnepla af einum líkamshluta á annan, eða einum manni á annan, og koma með því sárum til að skinnga. Einnig voru

kunnug dæmi þess, að afskorin nef og eyrnasneplar gætu gróið við, ef vel var bundið um. — Þýzkur læknir, Hofacker, sem oft hafði verið kvaddur til að vera við einvígi, segir frá því í riti, sem kom út 1836, að hann hafi oftar en einu sinni grætt við nef og aðra holdparta, sem höfðu verið afhöggnir, og það jafnvel þó liðinn hefði verið hálf klukkustund eftir að áverkinn átti sér stað. Hann þekti þó engin sárameðul önnur en vatn og vínanda.

Frakkneskur læknir segir frá mörgu þessu aðlútandi, meðal annars segir hann frá 27 tilfellum, þar sem tókst að græða afhöggvin nef við aftur. En ein sagan er sérlega eftirtektarverð:

Dáti lenti í ryskingum við félaga sinn utan við veitingahús, og voru báðir vel drukknir. Dátinn varð undir, en félagi hans, sem var orðin all-reiður, lét kné fylgja kviði og beit af honum nefið. Honum lá við klýju af blóðugum og volgum nefbútnum, hrækti honum út úr sér, og sparkaði honum út í göturennuna. Þar lá nefið.

Dátinn steig nú á fætur, neflaus og alblóðugur í framan. Hann tók upp nefið sitt og kastaði því í bræði eftir fjandmanni sínum. En það lenti inn um opinn gluggann hjá rakaranum Galin. Galin tók sendinguna upp og sá fljótt hvað var. Hann þvoði nefið undir vatnshananum, og þegar dátinn kom þar að, til að fá bundið um sár sitt, þvoði Galin það upp úr volgu víni. Því næst festi hann nefið á dátann með heftiplástri. Það fór strax að festast daginn eftir, og 4 dögum seinna skoðaði læknirinn Garengeot sjúklinginn og vottaði að nefið væri »parfaitement bien reuni et cicatricé«, þ. e. í allra bezta lagi og á góðum vegi að gróa.

Þessar og þvílíkar sögur eru talsvert ýktar, en þó í aðalatriðunum sannar. Þær vekja enga sérlega aðdáun vora fyrir læknislistinni eins og frægðarverk Carrels, heldur sýna þær einungis hið dásamlega græðandi afl náttúrunnar, (vis medicatrix naturae). Alexis Carrel er frakkneskur að uppruna, og aðeins rúmlega fertugur að aldri, og á því sennilega margt eftir óstarfað enn.

Í Göngu-Hrólfs sögu segir frá því að Möndull dvergur græddi fæturna á Hrólf, og hafði hann geymt þá óskemda fyrir Hrólf, sem lengi hafði bagað fótaleysið. Þessi sögusögn er eitt af mörgum dæmum þess hvernig skáldin dreymir um ýmsa ótrúlega hluti og kraftaverk, sem seinna komast til verulegra framkvæmda fyrir vaxandi þekkingu og þroskun mannsandans. Hver veit nema að allir draumar rætist einhverntíma?

Þegar Kolskeggur hjó fótinn undan Kol í bardaganum við Knafahóla, »þá leit Kolur á stúfinn, en Kolskeggur mælti: 'Eigi þarft þú að líta á, jafnt er sem þér sýnist, af er fóturinn'. Kolur fell þá dauður niður«.

Lítið mun Kolskegg hafa grunað þá, að þeir tímar mundu koma, að til tals gæti komið að græða við afhöggna fætur og limi. Gunnar og Kolskeggur drápu tveir einir fjórtán manns í þessum bardaga, og hafa margir síðan dáðst að því þrekvirki. En sennilega mundi þó meira hafa verið dáðst að þeim, er hefði getað grætt við löppina á vesalings Kol, þó mörgum hafi ef til vill fundist lítill mannskaði í honum.

Steingrímur Matthíasson.

Æfisaga mín.

Eg er fæddur að Minna-Núpi 26. sept. 1838. Foreldrar mínir voru: Jón bóndi Brynjúlfsson og kona hans Margrét Jónsdóttir, er lengi bjuggu á Minna-Núpi. Brynjúlfur, föðurfaðir minn, bjó þar áður; hann var son Jóns Thorlaciusar bónda á Stóra-Núpi, Brynjúlfssonar á Hlíðarenda, Þórðarsonar biskups. Móðir föður míns, síðari kona Brynjúlfs á Minna-Núpi, var Þóra Erlingsdóttir, Ólafssonar bónda í Syðra-Langholti, Gíslasonar prests á Ólafsvöllum. Móðir Brynjúlfs, afa míns, var Þórunn Halldórsdóttir biskups. Móðir Þóru, ömmu minnar, var Helga Jónsdóttir bónda á Ásólfsstöðum, Þorsteinssonar; Helgu átti síðar Jón bryti í Háholti, er þar bjó í sambýli við Gottsvein gamla, sem getið er í Kambsránssögu. Faðir móður minnar var Jón hreppstjóri Einarsson á Baugstöðum, Einarssonar bónda þar, Jónssonar bónda á Eyrarbakka, Pálssonar. Móðir móður minnar var síðari kona Jóns hreppstjóra, Sezelja Ámundadóttir »snikkara«, Jónssonar. Móðir Jóns hreppstjóra, kona Einars bónda, var Vilborg Bjarnadóttir bónda á Baugstöðum, Brynjúlfssonar hins sterka, er bjó á Baugstöðum á dögum séra Eiríks á Vogsósum. Móðir Sezelju, ömmu minnar, var Sigríður Halldórsdóttir, Torfasonar frá Höfn í Borgarfirði. Má rekja þessar ættir langt fram og víða út, sem mörgum er kunnugt.

Eg ólst upp hjá foreldrum mínum, og vandist sveitalífi og sveitavinnu. Meir var eg þó hneigður til bóka snemma, en hafði ekki tækifæri til að stunda bóknám. Foreldrar mínir voru eigi rík, en áttu 7 börn er úr æsku komust, og var eg þeirra elztur. Þau höfðu því ekki efni

á að láta kenna mér, en þurftu mín við til vinnu, jafnóðum og eg fór að geta nokkuð unnið. Fremur var eg seinþroska og orkulítill frameftir árunum, og var eigi traust að eg fengi að skilja það hjá jafnöldrum mínum sumum, að eg væri þeim eigi jafnsnjallur að harðfengi né atorku eða að þeir gerði gys að bókafýst minni. Slíkt tók eg mér þá nærri; en fékk eigi að gert, með því heilsa mín var líka tæp fram að tvítugsaldri. En þá fór hún að styrkjast; og mun eg eigi hafa staðið öðrum mjög mikið að baki, meðan hún var nokkurnveginn góð.

Þegar eg var á 17. árinu komu foreldrar mínir mér fyrir hálfsmánaðartíma hjá séra Jóni Högnasyni í Hrepphólum, til að læra skrift, reikning og byrjun í dönsku. Það var stuttur námstími, en þó átti eg hægara með að bjargast á eigin spýtur eftir en áður. Þann vetur fór eg og fyrst til sjávar; reri eg síðan út 13 vetrarvertíðir, flestar í Grindavík, og auk þess nokkrar vorvertíðir. Við útróðrana kyntist eg fleiri hliðum lífsins, fleiri mönnum og fleiri héröðum. Þetta get eg með sanni kallað mína fyrstu mentunar undirstöðu. Þó hún væri á næsta lágu stigi, var hún þó betri en ekkert, því við þessar tilbreytingar þroskaðist hugurinn betur en hann hefði gert, ef eg hefði ávalt setið kyr heima. Vorróðra mína reri eg í Reykjavík, og komst þar í kynni við mentaða menn, svo sem Dr. Jón Hjaltalín landlækni, Jón Pétursson yfirdómara, Jón Árnason bókavörð, Sigurð Guðmundsson málara, Árna Thorsteinsson og Steingrím bróður hans, Arnljót Ólafsson og Gísla jarðyrkjumann bróður hans. Gísla hefði eg vel mátt telja fyrstan, því við hann kyntist eg fyrst, og hann kom mér, beinlínis og óbeinlínis, í kynni við flesta hina. Þetta varð mér að góðum notum; eg lærði talsvert af viðkynningunni við þessa menn, auk þess sem þeir gáfu mér ýmsar góðar bækur. Á þessum árum lærði eg að lesa dönsku, rita hreina íslenzku og skilja hinar málfræðislegu hugmyndir. Einnig fekk eg yfirlit yfir landafræði og náttúrusögu. Af grasafræði Odds Hjaltalíns lærði eg að þekkja flestar blómjurtir, sem eg sá; varði eg til þess

mörgum sunnudögum á sumrin. Jón Árnason kom mér á að skrifa upp þjóðsögur, þó lítið af því kæmist í safn hans, er þá var nær fullbúið. — Sigurður málari vakti athygli mína á fornleifum; og fór eg þá að nota tækifæri, að skoða rústir í Þjórsárdal, og síðan ritaði eg um þær. Á fleiru byrjaði eg þá; en lítið varð úr því flestu, því eg varð að verja tímanum til líkamlegrar vinnu, og gat því eigi tekið verulegum framförum í bóklegum efnum, meðan eg var best fallinn til þess.

Vorið 1866 féll eg af hesti, kom niður á höfuðið og kendi meiðsla í hálsinum og herðunum; þó bötnuðu þau bráðum aftur. En það sama sumar fékk eg þau einkennilegu veikindi, að þegar eg lét upp bagga, eða reyndi á brjóstið, þá fekk eg óþolandi verkjarflog í höfuðið, og fanst mér sem það liði upp frá brjóstinu. Fyrst framan af leið verkjarflogið úr jafnóðum og áreynslan hætti; en af því eg hélt áfram að reyna á mig, hættu þau að líða svo fljótt úr. Skúli læknir Thorarensen réði mér þá til að hætta vinnu. En því ráði sá eg mér ekki fært að fylgja; og svo fór eg versnandi næstu árin. Taugar mínar tóku að veiklast. Komu nú fram fleiri einkenni; þegar eg talaði hátt, fékk eg magnleysi í tunguræturnar; þegar eg sofnaði á kvöldin, dró svo úr andardrættinum, að eg hrökk upp eins og mér lægi við köfnun. Raunar var þetta ekki á hverju kvöldi, en þó oft, og aldrei oftar en þrisvar sama kvöldið. Um þessar mundir varð sveitungi minn einn yfirfallinn af brjóstveiki. Hann fór til sr. Þorsteins sál. á Hálsi, var þar eitt sumar og kom aftur albata. Hann réði mér til að fara þangað líka, og svo fór eg norður vorið 1868. En eg komst ekki að hjá sr. Þorsteini, og fór því til sr. Magnúsar á Grenjaðarstað, sem fyrstur var »homöopath« hér á landi. Var eg þar um sumarið og brúkaði meðul hans. Batnaði mér þar svo, að aldrei síðan hefi eg kent floganna í höfðinu, magnleysisins í tungurótunum eða að drægi úr andardrættinum er eg sofnaði. Taugarnar styrktust og nokkuð, en eigi til hlítar á svo stuttum tíma. Þá er eg fór frá sr. Magnúsi um haustið,

varaði hann mig stranglega við erfiðisvinnu einkum útróðri, og við því að verða drukkinn. — Svo þótti mér sem sál mín þroskaðist við för mína norður og dvöl mína þar; einkum lærði eg ýmislegt er að mentun laut, af sonum sr. Magnúsar, Birni og Sigfúsi, sem báðir voru mjög vel að sér.

Þá er eg var kominn heim aftur, dróst til hins sama fyrir mér með vinnunna, og eg reri út næstu tvær vetrarvertíðarirnar. Lasnaðist nú heilsa mín óðum aftur og fékk taugaveiklunin yfirhönd. Kom hún einkum fram í höfuðsvíma og magnleysi í öllum vöðvum: Þá er eg stóð kyr eða gekk, átti eg bágt með að halda jafnvægi; alt sýndist á flugi fyrir augum mínum, og á vissri fjarlægð sýndist alt tvent; eg þoldi ekki að horfa nema beint fram, allrasízt að lúta; ef eg t. a. m. las í bók, þurfti eg að halda henni jafnhátt andlitinu; en til þess urðu handleggirnir nú of þróttlitlir; aflvöðvar þeirra rýrnuðu smátt og smátt. Eftir þessu varð eg með alt. Fór þetta svo í vöxt, að á vertíðinni 1870 gafst eg upp um sumarmálin og var fluttur inn í Reykjavík. Má nærri geta, að sjómenska mín var orðin lítilfjörleg áður. En formaður minn, Sæmundur Jónsson bóndi á Járngerðarstöðum, reyndist mér þá góður vinur og allir skipsmenn yfir höfuð. Loks fluttu þeir mig ókeypis til Reykjavíkur. Þar tóku vinir mínir vel á móti mér, og var eg þar um vorið undir læknishendi Dr. Jóns Hjaltalíns og Dr. J. Jónassens. Lögðu þeir hina mestu alúð á að lækna mig og gáfu mér allan kostnaðinn. En þeir voru í óvissu um, af hverju þessi einkennilegi sjúkdómur stafaði, — svo sagði Dr. Hjaltalín mér sjálfur, — enda vildi mér ekki batna, og fór eg heim um sumarið. Þrátt fyrir sífeldar tilraunir varð eg æ lakari. Eg hætti að geta klætt mig eða afklætt hjálparlaust, gat lítið lesið en ekkert skrifað, því eg þoldi ekki að horfa niður á við. Loks komst eg upp á að halda skriffærunum á lausu lofti. Gekk það erfitt fyrst, því eg varð að hafa þau jafnhátt augunum; en með lagi vandist eg því smámsaman. — Og enn verð eg að skrifa á lausu lofti,

þó eg þurfi nú ekki að halda skriffærunum jafnhátt og áður, þá þoli eg ekki enn að skrifa á borði. — Þó eg ætti bágt með að lesa, hætti eg því ekki alveg, með því líka að hugsunaraflið var óskert. Fékk eg mér ýmsar fræðibækur léðar, hvar sem þess var kostur. Magnús Adrésson, sem nú er prestur á Gilsbakka, var þá farinn að lesa »homöopathíu«; hann var góður vinur minn; hann léði mér lækningabók á dönsku, og í henni fann eg sjúkdómslýsingu, sem virtist eiga við minn sjúkdóm, og bataskilyrði, sem stóð í mínu valdi; gætti eg þess síðan. Eftir það versnaði mér ekki. Jafnframt reyndi eg enn ýms ráð og meðul. Séra Arnljótur hafði áður ráðlagt mér, að láta þvo mig úr köldu vatni á hverjum morgni. Það hafði eg ekki framkvæmt. En nú byrjaði eg á því, og hélt því síðan um mörg ár. Þótti mér sem það styrkti mig. Vera má og að meðöl hafi gert sitt til. En aldrei fann eg bráðan bata af neinu. Og það var fyrst eftir 3 ár, að eg var fullviss um, að eg væri kominn á eindreginn bataveg. Og síðan hefir batinn haldið áfram, hægt, en stöðugt, til þessa. Eg er að vísu veikur af mér enn: þoli enga verulega áreynslu, eigi að lesa nema með hvíldum og eigi að skrifa nema eg haldi skriffærunum nokkuð hátt á lofti; og yfir höfuð fer heilsa mín mjög »eftir veðri«. En batinn, sem eg hefi fengið, er þó svo mikill, að því hefði eg ekki trúað ef það hefði verið sagt fyrir, þá er eg var veikastur.

Þá er veikindi mín voru að byrja og lengi síðan, áleit eg þau hina mestu ógæfu; en svo hefir guðleg forsjón hagað til, að þau urðu upphaf minna betri daga: Undir eins og mér var dálítið farið að batna, tóku menn að nota mig til barnakenslu, sem þá var vaknaður áhugi á. Sá sem fyrstur notaði mig til þess, var Sigurður hreppstjóri Magnússon á Kópsvatni. Hefi eg það fyrir satt, að síra Jóhann sál. Briem í Hruna, sóknarprestur hans, hafi bent honum á mig til þess; — en síra Jóhann sál. var mér kunnugur og hafði eg oft fengið bækur hjá honum. Síðan hefi eg haft atvinnu a

barnakenslu á vetrum. Fyrst var það um nokkur ár, að eg kendi á ýmsum stöðum, þar til er Einar kaupmaður Jónsson á Eyrarbakka tók mig til að kenna syni sínum; var eg síðan honum áhangandi í marga vetur, og reyndist hann mér hinn bezti drengur. Frá honum réðist eg til Sigurðar sýslumanns Ólafssonar í Kaldaðarnesi, en þaðan til Jóns óðalsbónda Sveinbjarnarsonar á Bíldsfelli. Hafa bæði þeir, og yfir höfuð allir sem eg hefi verið hjá, sýnt mér hina mestu nærgætni og góðvild. — Á sumrum hefi eg ferðast meðal vina minna; hefir mér reynst það hin bezta hressing. Bæði hefir reið á þægilegum hesti ávalt haft styrkjandi áhrif á mig, og eigi síður góðvild sú og aðstoð, sem eg hefi hvervetna átt að mæta. Þannig höfðu menn mig með sér á Þingvallafund 1873, og á þjóðhátíðina þar 1874, og höfðu báðar þær ferðir góð áhrif á mig. Fleira mætti telja. Nokkur undanfarin sumur hefi eg ferðast um héruð til fornleifarannsókna í þjónustu fornleifafélagsins. Um efrihluta Árnessýslu, Rangárvallasýslu og Skaftafellssýslu (vestri) 1893; um vesturhluta Húnavatnssýslu 1894; um Flóamanna- Hrunamanna- og Biskupstugnaafrétti, svo og um Laugavatnsdal o. v. 1895; um Mýra- Snæfellsnes- og Dalasýslur 1896. Frá árangri þeirra rannsókna hefi eg jafnóðum skýrt í Árbók fornleifafélagsins. Þetta frjálsa og þægilega líf bæði sumar og vetur hefir eigi einasta styrkt heilsu mína og gert mér æfina skemtilega: það hefir ennfremur gefið mér tækifæri til að fylgja betur eðli míns innra lífs en áður var kostur á nfl. að stunda bókfræði og mentun yfir höfuð. Skamt hefi eg að vísu komist í samanburði við vel mentaða menn, og er það eðlilegt, þar eð eg byrjaði svo seint og hefi enn orðið að »spila á eigin spýtur« að mestu. En vanþakklátur væri eg þó við guð og menn, ef eg segði, að eg væri engu mentaðri nú heldur en áður en eg veiktist. Auk dönsku og sænsku hefi eg lesið bækur á þýzku og léttri ensku; eg hefi gert mér ljósar ýmsar fræðigreinar, svo sem heimspeki, eðlisfræði, efnafræði, heilbrigðisfræði og »homöopathiska« læknisfræði. Enginn skyldi þó ætla, að

eg jafni mér við skólagengna menn í neinu þessu. Við ljóðagerð hafði eg fengist löngu áður en eg veiktist; en fyrst eftir það fekk eg réttan skilning á íslenzkri bragfræði. Sem skáldi jafna eg mér ekki við »stórskáld« eða »þjóðskáld« vor; eg veit að eg er í því sem öðru »minstur postulanna«. Og það sem eg hefi áfram komist, í hverju sem er, þakka eg engan veginn ástundun minni einni saman: Margir hafa veitt mér mikið lið í mentunarefnum bæði með leiðbeiningum og bendingum í ýmsum greinum og með því að lána mér eða gefa góðar bækur. Meðal þeirra vil eg nefna: dr. Jón Þorkelsson rektor, dr. Björn M. Ólsen rektor, síra Eggert sál. Briem, síra Eirík Briem, síra Magnús Andrésson og þá frændur hans Helgasyni, Einar alþingismann Ásmundsson í Nesi, sem skrifaðist á við mig í mörg ár, en komst fyrst í kynni við mig fyrir tilstilli Ásmundar bónda Benediktssonar í Haga, frænda hans. Enn má telja Sigurð bóksala Kristjánsson, Guðmund bóksala Guðmundsson á Eyrarbakka og Friðrik bróður hans. Marga fleiri mætti telja; en fremst allra sóknarprest minn, síra Valdimar Briem, sem eg á meira að þakka en nokkrum manni öðrum, frá því er foreldra mína leið.

Eg var lítið eitt kominn á bataveg þá er eg misti föður minn. Hann varð bráðkvaddur sunnudaginn 2. nóv. 1873, á heimleið frá kirkju og altarisgöngu. Var hann þá 70 ára gamall og orðinn mjög heilsutæpur. Hann hafði verið hinn mesti atorkumaður, en haft litlum kröftum á að skipa öðrum en eigin höndum. Voru því kraftar hans orðnir veiklaðir af lúa. Fáum dögum áður en hann dó, hafði hann fengið snögt verkjarflog fyrir brjóstið, eins og þar ætlaði eitthvað að springa, en leið frá aftur að því sinni. Grunaði hann þá, að svo kynni að fara sem fór, en talaði þó fátt um það. — Móðir mín bjó eftir hann næsta árið eftir lát hans, en brá svo búi. Fekk þá Jón bróðir minn jörðina Minna-Núp til ábúðar, og var móðir mín síðan hjá honum meðan hún lifði. Hún dó 29. marz 1879 og skorti þá 40 daga á 92 ára aldur. — Eg hefi og

ávalt átt lögheimili á Minna-Núpi, þó eg hafi oft dvalið mestan hlut ársins í öðrum stöðum.

Þó eg væri þegar í æsku mest hneigður til bókar, var eg þó alls ekki frábitinn búsýslu. Þvert á móti hugsaði eg oft um þess konar efni. Það var hvorttveggja, að eg hafði aldrei neina von um að komast í »hærri« stöðu, enda langaði mig mest til að verða bóndi, það er að segja: góður bóndi! Þá stöðu áleit eg frjálslegasta og manni eiginlegasta. Á næstu árunum áður en eg veiktist, var eg á ýmsan hátt farinn að búa mig undir bóndastöðuna og hafði allfjörugan framtíðarhug í þá átt. Þá ætlaði eg mér að verða jarðabótamaður, eins og faðir minn eða fremur, og áleit mig nokkuð hagsýnan í þeim efnum. Líka vissi eg, að »það er ekki gott að maðurinn sé einsamall«: eg hafði þegar valið mér »meðhjálp«; en eigi vissu það aðrir menn. En svo veiktist eg, og þá slepti eg allri framtíðarhugsun, eg bjóst eigi við að verða langlífur, og allrasízt að verða sjálfbjarga. Því vildi eg eigi að stúlkan mín skyldi binda sig við ógæfu mína. Kom okkur saman um að hyggja alveg hvort af öðru, og láta aldrei nokkurn mann vita neitt um það, er okkur hafði milli farið. Og þó eg kæmist á bataveg aftur, þá fekk eg aldrei neina von um búskap eða hjúskap. Þó höfðu veikindin eigi svift mig ástarhæfileikum. Veturinn 1878 kendi eg börnum í Vatnsdal í Fljótshlíð. Þar var þá vinnukona er Guðrún hét, Gísladóttir, ættuð undan Eyjafjöllum; hún þjónaði mér, og féll vel á með okkur. Um vorið fór hún að Núpi í Fljótshlíð til Högna hreppstjóra Ólafssonar. Þar fæddi hún sveinbarn veturinn eftir og kendi mér en eg gekk við. Hann heitir Dagur. Var hann fyrst nokkur ár á Núpi með móður sinni, og reyndist Högni hreppstjóri okkur hið bezta. En er Dagur var á 6. ári, tók Erlingur bóndi Ólafsson á Sámstöðum hann til fósturs. Ólst hann síðan upp hjá honum og konu hans, Þuríði Jónsdóttur, fyrst á Sámstöðum og síðan í Árhrauni á Skeiðum. Reyndust þau honum sem beztu foreldrar, og Páll son þeirra, er tók við búi eftir föður sinn, sem bezti bróðir, og sama er

að segja um öll þau systkin. (Eitt þeirra, Þorsteinn skáld og ritstjóri, var eigi alinn upp hjá foreldrum sínum).

Man eg vel hve hræddur eg var við erfið kjör og ómilda dóma, þá er eg, slíkur aumingi, hafði eignast barn. En hér fór sem endrarnær að guðleg forsjón bætti úr fyrir mér. Eg hefi haft mikla ánægju af sveininum. Hann hefir komið sér vel, er talinn vel gáfaður, en þó meir hneigður til búsýslu. Þykir mér það og meira vert.

Það ætla eg, að eg sé trúhneigður af náttúru; en móðir mín innrætti mér líka trúrækni þegar eg var barn. Samt er eg enn meir hneigður fyrir að vita en trúa. Eg hefi átt við efasemdir að stríða, og eg hefi reynt að leita upp sönnun fyrir trúaratriðum. Tilraun til þess kom fram í kvæðinu »Skuggsjá og ráðgáta«, og í fleiri kvæðum mínum. Um þess konar efni hefði eg verið fúsastur að rita, ef eg hefði verið fær um það. En hitt hefir orðið ofan á, að það lítið sem eftir mig liggur ritað, er mest sögulegs efnis, ellegar um landsins gagn og nauðsynjar. Skal nú telja hið helzta sem á prent hefir komið eftir mig, bæði sjálfstæðir bæklingar, ritgerðir í tímaritum og blaðagreinir.

I. Sjálfstæðir bæklingar:

1. *Skuggsjá og ráðgáta* (og nokkur kvæði) Rvík 1875.
2. *Kvæði* (úrval af kvæðum mínum) Rvík 1889.
3. *Guðrún Ósvífsdóttir* (söguljóð) á að sýna „karaktér" Guðrúnar og tildrög helztu æfiatriða hennar, Rvík 1892.
4. *Sagan af Þuríði formanni og Kambsránsmönnum*, Rvík 1893—1897. (Fylgirit Þjóðólfs).

II. Ritgerðir í tímaritum:

1. Í Tímariti Jóns Péturssonar, 1. og 2. ár: »*Um þriðjungamót*«. Er mín fyrsta ritsmíð, ritað áður en eg veiktist.
2. Í Tímariti Bókmentafélagsins 1885: *Um sannan grundvöll stafsetningar*. 1895: *Álfós=Ölfus*.
3. Í Árbók fornleifafélagsins 1884: *Um Þjórsárdal*. 1886: *Um landnám Sighvats rauða*. 1893: *Um forn bæjanöfn í Hvítársíðu og Hálsasveit*. 1894: *Rannsóknir í Árness- Rangárvalla- og Vestur-Skaftafellssýslum, og Grettisbæli í Sökkólfsdal*. 1895: *Rann-*

sóknir í vesturhluta Húnavatnssýslu, og *Um bæ Þórodds goða.* 1896: *Rannsóknir á Flóamanna- Hrunamanna- og Biskupstugna-afréttum og á Laugavatnsdal* og *Um vafasöm atriði í Íslendinga-sögum.*

III. Blaðagreinir:

1. Í Norðanfara: 1872 nr. 17—22: *Um sjálfseignnarlög og landsfjárlög* (telur eignarrétt á jörð óeðlilegan, en afnotarétt eðlilegan, og hann eigi hver ábúandi að eignast; fer og fram á að afnema lausafjárframtal sem grundvöll gjalds, en setja í staðinn toll fyrst um sinn, þar til landsjóður geti borið öll gjöld landsins á vöxtum sínum). 1875 nr. 18—19: *Tillaga um þjóðgjald,* (fer fram á að öll gjöld landsins leggist á í einu með niðurjöfnun). 1877 nr. 43—47: *Athugasemdir við landbúnaðarlaga frumvarpið* (þeirra Jóns á Gautlöndum). 1879 nr. 17—19: *Aftur um landbúnaðarlagafrumvarpið* (ritað mót svari Jóns). 1872 nr. 43—46: *Um stjórnarmálið,* (dagsett á Suðurlandi og undirskrifað: Nokkrir alþýðumenn; er svar upp á „Kafla úr bréfi um stjórnarmálið" í Þjóðólfi).

2. Í Fróða ritaði eg margar greinir meðan Einar í Nesi átti þátt í ritstjórn hans *1880*: nr 21 og nr. 30: *Á að selja þjóðjarðirnar?* (fer fram á að landssjóður fái forkaupsrétt á jörðum, næst eftir ábúanda, *til þess* að hann geti aftur selt ábúanda þær við tækifæri). S. á. nr. 21 *Kaupstaðarskuldirnar og kaffið.* (Sýnir ýmsar orsakir kaupstaðarskulda). *1881*, nr. 38—39: *Um brúamálið,* (móti tillögu um dragferjur á Þjórsá og Ölfusá). Nr. 46: *Um landamerkjalögin,* (fer fram á að lögskipa gerðardóma). S. á. nr. 56—57: *Samtal um kirkjumálið,* (sýnir ýmsar skoðanir manna á því máli). S. á. nr. 58: *Um skóga,* (ráðið til að setja umsjónarmenn). *1882*, nr. 68: *Um jarðamatið* (ráðið til að meta jarðir *við og við* eftir *verðlagi*; það geri hreppsnefnd með ráði eigenda og ábúenda). S. á. nr. 89: *Um heyásetningarlög,* (óskað samþyktarlaga um það efni). *1883*. nr. 91: *Um skatt og toll,* (vill eigi skatt né framtal; landssjóður fái tekjur af tolli, kirkjur af „nefskatti" en prestar eftir gjaldasamþyktum; upphæðin þó fastákveðin). S. á. nr. 96: *Hugvekja* (sýnd þörf á búnaðarsamþyktarlögum). S. á. nr. 99: *Um lögkvaðir,* (lagt til að gera þær sem vægastar *ella endurgjalda þær).* S. á. nr. 105, *Kunnleiki um alþing,* (fer fram á að meira sé gefins útbýtt af alþingistiðindum). S. á. nr. 107: *Veiðisamlagsmálið,* (vill ekki banna, heldur binda skilyrðum, að taka útlendinga í félag með sér til að veiða síld eða fisk). S. á. nr. 112: *Um ágang af skepnum,* (óskað laga er skipi að leggja slík mál í gerð). S. á. nr. 120: *Um búnaðarstyrkinn,* (neitar að hann sé gagnslaus (orð Jóns Ól.) en fer fram á, að hann fáist *fyrirfram,* lánaður gegn ábyrgð sveitarfélaga, til að efla framkvæmdir). *1884*, nr. 128: *Um eyðing refa,* (kvartað yfir samvinnuleysi héraða í því efni; óskað laga, er herði á og knýi til samvinnu). S. á. nr. 134: *Um sýninguna* (í Reykjavík), (talin þörf á ritgerð er

skýri þýðingu sýninga). S. á. nr. 138: *Um þurfamenn*, (ráðið frá að beita hörðu við þurfamenn; reyna heldur að bæta uppeldi og efla atvinnuvegi (eftirlaunamenn kallaðir þurfamenn á þjóðsveitinni). S. á. nr. 142: *Um verðlagsskrár*, (bent á að þær megi gera óþarfar með heimildarlögum um gjaldasamþyktir). S. á. 2. sept., (viðaukablað): *Um ríki og kirkju*, (mælt með skilnaði þeirra af *innri* ástæðum, ekki farið út í *ytri* ástæður, svo sem fjárhaginn o. þv. l.).

3. Í Þjóðólfi er grein *um brúarmálið* eftir mig, (þar er sýnd nauðsyn brúanna, skylda landssjóðs að koma þeim á og megun hans að geta það). Fátt eitt er þar fleira smávegis eftir mig.

4. Í Ísafold: ýmsar greinir um vegina í Árnessýslu.

5. Í Fjallkonunni er grein um *búnaðarsamþyktir*, (þar er ger tekin fram tillagan sem hreyft er í Fróða nr. 89, (um heyásetningarlög) og 96. (Hugvekja) um heimildarlög til búnaðarsamþ.); þar er og grein *Um lestrarfélög* (telur þau eitt hið bezta alþýðumentunarmeðal). Fleira ætla eg sé eftir mig í því blaði, en þó eigi margt.

6. Í Kirkjublaðinu eru fáeinar smágreinir eftir mig.

Auk þeirra eru margar fréttagreinir eftir mig í Fróða og Fjallkonunni. Margt er í ofantöldum greinum sem enn væri vert að lesa. Sumar (t. a. m. um brúamálið í Þjóðólfi) voru auðsjáanlega teknar til greina. Með sumar tillögur mínar hafa aðrir komið fram síðar, t. a. m. Þór. Böðvarsson: *um nefskatt handa kirkjum* og Sæm. Eyjólfsson: *um skógaumsjón.*

Í öllum hinum framantöldu blöðum, svo og í Iðunni hafa komið kvæði eftir mig, (erfiljóð o. fl). Talsvert safn af kvæðum mínum, erfiljóð, brúðkaupsvísur og fleira, bæði þýtt og frumkveðið, er enn óprentað.

Að svo komnu get eg ekki tínt fleira til af æfiatriðum mínum.

24. apríl 1897.

Br. J.

Þulur.

Flest verður oss Íslendingum að yrkisefni, og »oft eru kvæða efnin rýr«, en engin grein kveðskapar er sú, sem jafn-lítt er vandað til eins og þululjóðin. Þetta er eins og blómvöndur, sem alt er tínt í sem hönd á festir, þyrnar og þistlar, augnfró og ýlustrá, rósir og skollafætur og svo margt sem rót festir í myrkri moldu.

Dr. Guðm Finnnbogason segir að þulan sé »kvenlegur bragarháttur«* og styður mál sitt við eitt og annað ábyggilegt í fari kvenna, og fleiri karlmenn veit eg að halda því fram að þulur séu aðallega kveðnar af konum. Skilst mér sem þeir dragi það af því, hve sundurleitar þær eru að efni og framsetningu, engri hugsun sé haldið fastri, þotið úr einu í annað stefnu- og fyrirhyggjulaust, og kveðandin að því skapi óvönduð að slíkt myndi konum einum trúandi til að láta frá sér fara.

Svo mörg og fleiri eru orð blessaðra karlmannanna; má vera að þeir hafi nokkuð til síns máls, og vel get eg fallist á að þulur séu runnar undan tungurótum kvenna, og mér finst jafnvel sem eg viti hvernig þær eru til orðnar.

Það eru sem betur fer ekki allir, sem þekkja það af eigin reynslu að sinna í einu mörgum börnum á misjöfnum aldri. Það hefir nú æxlast svo, að eg þekki þó dálítið til þeirra hluta, og þó eg hafi aldrei verið einyrki, þá get eg sett mig í spor barnakonunnar, sem eftir langa mæðu er búin að koma kornabarninu í svefn, og þarf að

---

*) Skírnir 1914, bls. 102.

nota stundina til að sauma að spjörum hinna, eða grípa í að gera þeim á fótinn, eða prjóna neðan við sokk bóndans, en hún hefir 3—4 eða jafnvel fleiri órabelgi á pallinum, sem eru margvísir til að rífa upp litla barnið, og nú er að finna ráð til að halda þeim í skefjum. Söguforðinn er fyrir löngu upp unninn og marg-jórtraður, allar gátur ráðnar, og eitt er áreiðanlegt, að þögn og kyrð fæst ekki ókeypis hjá hraustum og fjörugum börnum. Konan grípur þá til þess örþrifaráðs, að setja saman í hendingum og hljóðstöfum það sem kallað er þ u l a. Enginn tími er til þess að vanda mál og rím, því síður að kveða til lengdar um sama efni, tekið það sem í hugann flýgur, hvað svo sem það er, og börnin taka þakklát móti þessum nýja fróðleik um krumma og kisu, stássmeyjar með gullspöng um ennið, sem ekki geta setið nema á silfurstól, og ekki sofið nema á svanadún, riddara sem gefa stúlkunni sinni gullið alt í Rínarskóg, kongshöllina, þar sem framreiddir eru u g g a r og r o ð og kongurinn drekkur s y r j u og s o ð, um álfa, dverga, tröll og marbendla og margt margt fl. Þetta læra börnin, og seinna, þegar stúlkubarnið er sjálf komin í sama sköturoðshnakkinn, rifjar hún upp fyrir sér þulurnar, sem mamma kendi henni þegar hún var lítil, en hún man þær ekki orðrétt, en hvað gerir það, bara krakkarnir láti af ærslunum litla stund. Hún gerir sér hægt um hönd, tekur miðpartinn úr einni þulunni og skeytir framan við upphafið á annari, og svo koll af kolli eftir því sem henni hugkvæmist, bætir svo í skörðin frá eigin brjósti. Af þessu leiðir það eðlilega, að einn hefir þessa þuluna á alt annan veg en hinn, þó auðsætt sé að stofninn er einn og samur og alt sama tóbakið.

Nýju tímarnir hafa svo mjög gengið á móti þessum einfalda fróðleik og barnafró, að heita má að þulur séu nú aldauða, nema það sem fræðimenn hafa forðað frá tortíming og komið á prent, eða geymist á söfnum. Mæðurnar verða að leita nýrra ráða til að hafa af fyrir börnum sínum, því nú munu þær færri sem kunna þulubrot til að prjóna ofan við og neðan við, en ekki er eg trúuð

á, að þær hitti á önnur snjallari en formæður okkar, sem kváðu þulurnar.

Í æsku heyrði eg ósköpin öll af þulum og nam þó nokkuð, og mér er sárt um að gömlu þulurnar glatist, en ekki má feigum forða, og bót er það, að nú virðast góðar horfur á því að þær muni rísa úr ösku í nýjum og betri búningi. Í nýprentuðu ljóðakveri eftir Ólöfu skáldkonu Sigurðardóttur er gullfalleg þula um sumarsólstöður, og fyrir löngu eru landfleygar þulur Huldu. En sá er munur þeirra tveggja skálda, að Ólöf kveður sína þulu eingöngu frá eigin brjósti, en Hulda hefir á því annað lag. Hún tekur gömlu þulurnar, molar úr þeim kjarnyrðin og vefur um þau hugljúfan og léttan hjúp, þannig að vér heillumst af og oss finst sem opnir standi álfheimar og undirdjúp með »ljósareitum, liljum grænum, perluvali í sævarsal, flogagulli og gígjum vænum«, eða vér mænum eftir »grágæsarmóðurinni«, sem ekki vildi bíða okkar, en »leið og leið, langt í geiminn vegalausa bláa«.

Svona löguðum þululjóðum ætti að fjölga, má og vera að fleira sé til af því tægi heldur en prentað er, og nýlega komst eg af hendingu yfir þulukorn hjá konu, og set eg hér tvær þeirra í óþökk höfundarins og með bessaleyfi. Það sem tekið er úr gömlum þulum eða kvæðum er innan » «.

I.

»Tunglið, tunglið taktu mig
og berðu mig upp til skýja«.
Hugurinn ber mig hálfa leið
í heimana nýja.
Mun þar vera margt að sjá,
mörgu hefirðu sagt mér frá,
þegar þú leiðst um loftin blá
og leizt til mín um rifinn skjá.
Komdu litla Lipurtá!
langi þig að heyra,

hvað mig dreymdi, hvað eg sá
og kannske sitthvað fleira.
Ljáðu mér eyra.
Litla flónið, ljáðu mér snöggvast eyra:
Þar er siglt á silfurbát
með seglum þöndum,
rauðagull i rá og böndum,
rennir hann beint að ströndum,
rennir hann beint að björtum sólarströndum.
»Þar situr hún móðir mín«
í mötlinum græna,
hún er að spinna hýjalín
í hempu fyrir börnin sín.
»Og seinna þegar sólin skín«
sendir hún þeim gullin fín,
mánasilfur og messuvín,
mörgu er úr að velja.
Hún á svo margt sem enginn kann að telja.
»Þar sitja systur«.
Sá sem verður fyrstur
að kyssa þeirra klæðafald
og kveða um þeirra undravald
honum gefa þær gullinn streng
á gígjuna sína.
»Ljúktu upp Lína!«
Nú skal eg kveða ljúflings ljóð
um lokkana þína,
kveða og syngja ljóðin löng
um lokkana mjúku þína.
»Þar sitja bræður«
og brugga vél,
gaktu ekki í skóginn þegar skyggir.
Þar situr hún María mey,
man eg hvað hún söng:
Eg er að vinna í vorið
vetrarkvöldin löng.
Ef að þornar ullin vel

og ekki gerir stórfeld él,
sendi eg þér um sumarmálin sóley í varpa.
Fögur er hún Harpa.
Um messur færðu fleira,
fjólu og músareyra,
hlíðunum gef eg grænan kjól,
svo göngum við upp á Tindastól,
þá næturvökul sumarsól
»sveigir fyrir norðurpól«,
en dvergar og tröll sér búa ból
í bergsins instu leynum,
og ljósálfar sér leika á hól
að lýsigulli og steinum.
Við skulum reyna að ræna frá þeim einum.
Börnunum gef eg gnótt af óskasteinum.
»Þá spretta laukar,
þá gala gaukar«.
Þá syngja svanir á tjörnum,
segðu það börnum,
segðu það góðum börnum.

II.

Gekk eg upp í Álfahvamm
um aftanskeið,
huldusveinninn ungi
eftir mér beið.
Þið skuluð ekki sjá hann,
því síður fá hann.
Eg á hann ein,
eg á ein minn álfasvein.
Hann á brynju og bitra skálm,
bláan skjöld og gyltan hjálm,
hann er knár og karlmannlegur
kvikur á fæti,
minn sveinninn mæti,
herðabreiður og hermannlegur,
höndin hvít og smá,

augun djörf og dimmblá
dökkri undir brá.
Allar fríðar álfameyjar í hann vildu ná.
En þó þær heilli og hjúfri
hann þær aldrei fá,
því hann vill bara menska mey,
mér því skýrði hann frá,
þegar eg fann hann fyrsta sinn
hjá fossinum háa
og berginu bláa.
Nú er runninn röðullinn
rökkvar milli hlíða.
»Svanurinn syngur víða«.
Viðsjált er í Álfahvammi um aftanskeið að bíða.
Heit og mjúk er hendin þín,
hjartakollan mín.
Við skulum stíga dansinn þar til dagur skín.
Glatt var með álfum,
gekk eg með honum sjálfum.
margt ber til um miðja nótt hjá mánanum hálfum.
Hamarinn stóð í hálfa gátt,
huldumeyjar léku dátt,
heyrði eg fagran hörpuslátt,
höllin lék á þræði,
heilla huldu kvæði.
Þegar lítið lifði af nátt
labbaði eg mig heim,
en »eg get ekki sofið fyrir söngvunum þeim«.

Í ágústmánuði 1914.

Theodóra Thoroddsen.

Vögguvísa
Margrétar drotningar.

H. Ibsen.

Nú lyftist alt, sem andar,
í aftanhvolfin blá.
Nú líður litli Hákon
á liljuvængjum smá.

Og stiga veit eg standa
frá storð að himingeim;
þar lyftist litli Hákon
með ljósum englasveim.

Guðs englar vaka á verði
og vernda sveinsins beð.
Þín móðir, hjartkær Hákon,
skal hugtrú vaka með.

Hulda þýddi.

Ritfregnir.

Cornell University Library. Catalogue of the Icelandic Collection bequeathed by Willard Fiske. Compiled by Halldór Hermannsson. Xij + 755 bls., 4to. Ithaca, New York 1914.

Lítið hefir jafnan kveðið að vísindalegri bókfræði Íslendinga, þótt marga höfum vér átt bókfróða menn. Bókaskrár þær, er til eru í handritum frá fyrri tímum, eru flestar mjög ónákvæmar, þótt um sumt megi taka mark á þeim. Ýmsir hafa þó ritað um íslenzka bókfræði, svo að á prent hefir komist, fyrr meir. Má þar til telja byskupana Finn Jónsson og Pétur Pétursson í kirkjusögum þeirra. Hálfdan skólameistari Einarsson á Hólum (d. 1785) stendur þó langfremst allra þeirrar tíðar manna að þessu leyti. Var hann og hinn fróðasti maður á alla íslenzka fræði. Hann hafði mikil afskifti og góð af prentsmiðjunni á Hólum um sína daga. Hann jók og endurbætti mjög útgáfur bóka þeirra, er þá voru vinsælastar í landinu, svo sem Passíusálma Hallgríms Péturssonar, Hallgrímskver, Hugvekjusálma síra Sigurðar á Presthólum o. fl. Er þessa því hér getið, að nafni þessa manns hefir um stund miður verið á lofti haldið en skyldi. Í íslenzkri bókfræði hefir hann unnið stórvirki með samningu íslenzkrar bókmentasögu, er hann gaf úr á latínu og nefndi »Sciagraphia historiæ literariæ Islandicæ« Kom sú bók út tvisvar. Var hún mjög merk á sínum tíma. Þó er sá galli á, að lítt er hirt um að tilgreina bókatitla nákvæmlega jafnvel þótt latínskir séu.[1] Af síðari tíma mönnum má nefna Jón

[1]) T. d. kallar hann Compendium grammaticæ Latinæ o. s. frv. er Þórður biskup Þorláksson gaf út og prentað er í Skálholti 1695, „Præcepta grammatica et syntactica". En þetta er ekki beint hans sök; aldarhátturinn var slíkur í öllum efnum að setja alt á skrúfur.

Þegar Sciagraphia Hálfdans kom út færði síra Gunnar Pálsson í Hjarðarholti (d. 1791) honum kvæði. Gunnar prestur var og hinn fróðasti maður á þessi efni og önnur og eitt hið bezta skáld í sinni tíð.

Borgfirðing, sem gefið hefir út rithöfundatal og aðstoðað Lidderdale í skrá hans yfir íslenzkar bækur í British Museum. Enn hefir og dr. Jón Þorkelsson, landskjalavörður, víða í ritum sínum lagt drjúgan skerf til íslenzkrar bókfræði, einkannlega í Digtningen på Island i det 15. og 16. århundr. Kh. 1888.

En um verulega vísindalega bókfræðarannsókn er ekki að ræða fyrr en Willard Fiske kemur til sögunnar[1]). Hafði hann þá nákvæmni til að bera, sem nauðsynleg er til ritstarfa í þeirri fræði, var og auðmaður svo mikill, að hann þurfti ekki öðrum störfum að sinna en hann vildi, og gat sjálfur kostað útgáfu rita sinna, sem eru þess eðlis, eins og önnur bókfræðirit, að lítið hefst upp úr þeim að fjárgróða, þótt hin gagnlegustu séu mönnum til leiðbeiningar. Fiske samdi og gaf út Bibliographical Notices, I—VI. Er þar af um íslenzka bókfræði I og IV—VI.

Það mun verið hafa um síðustu aldamót, að Halldór Hermannsson gekk í þjónustu Fiske's og tók að vinna með honum að skrásetningu bókasafns hans, íslenzkra bóka, þess hins mikla, er Fiske hafði safnað til um langa æfi. En er Fiske andaðist tók Halldór við vörzlu bókasafnsins. Hefir Halldór síðan árlega gefið út eitt rit um íslenzka bókfræði. En Fiske hafði svo ráð fyrir gert og gefið sjóð til þess að kosta ritið. Er það safn nú orðið 7 bindi. Er það bókfræða-ritsafn nefnt Islandica. Það er samið af hinni mestu nákvæmni og fádæma-vandvirkni. Islandica hefir að geyma þessi rit:

I. Bibliography of the Icelandic sagas and minor tales, þ. e. Bókfræða skrá yfir íslenzkar fornsögur og þáttu.

II. The Northmen in America, þ. e. skrá rita um landafundi fornmanna í Vesturheimi.

III. Bibliography of the sagas of the kings of Norway and

Hafði síra Gunnar verið skólameistari á Hólum á undan Hálfdani. Kvæðið heitir Hugdilla og er prentað á Hólum 1777. Það er í 12 erindum og er þetta upphaf að:

Ísland, auðlegð sjá hér þína á efri og fyrri tíð!
Ísland, dugnað lát ei' dvína, þótt dynji á margs kyns hríð!
Ísland, akta ei þeirra stríð, heimsku er hreyfa sinni,
hneigðir mest fyrir níð.

[1]) Þó hafði Th. Möbius gefið út Catalogus librorum Islandicorum o. s. frv. Lpz. 1856 og viðaukaskrá við þá bók, Lpz. 1880. En þessi rit taka að eins til fornbókmenta vorra.

related sagas and tales, þ. e. Bókfræðileg skrá um sögur Noregskonunga og aðrar þeim skyldar sögur og þáttu.

IV. The ancient laws of Norway and Iceland, þ. e. sams konar ritskrá um fornlög Íslands og Noregs.

V. Bibliography of the mythical-heroic sagas, þ. e. sams konar skrá yfir fornaldarsögur vorar.

VI. Icelandic authors of to day, þ. e. sams konar skrá helztu íslenzkra rithöfunda, þeirra er nú eru uppi.

VII. The story of Griselda in Iceland, þ. e. saga Gríshildar hinnar góðu með bókfræðaskrám og skýringum.

Loks hefir Halldór átt mikinn þátt í samningu og séð um útgáfu Bibliographical Notices VI.

Þá skal hverfa að hinu mikla riti Halldórs, því er fyrirsögn er þessarar greinar. Það rit er skrá yfir allar bækur, þær er geymast í því íslenzka safni, er Willard Fiske gaf Cornell-háskólanum eftir sinn dag. Það er skjótast af að segja, að þetta rit er hið mesta stórvirki, sem innt hefir verið af höndum í íslenzkri bókfræði fram á þenna dag. Það má teljast ærið æfistarf einum manni að hafa leyst af höndum eitt slíkt verk sem þetta. Og er þó með enn meiri fádæmum, með hvílíkri vandvirkni og vísindalegri nákvæmni verkið er unnið og útgefið. Bókin er skrá allra íslenzkra bóka í Fiskessafni og að auki allra rita, sem að Íslandi lúta eða íslenzkum efnum og í safninu finnast, utan rúna og þeirra bókmenta er þar að lúta. Af skiljanlegum ástæðum gat höfundurinn ekki náð til að gefa út skrá þeirra bóka sams konar, sem finna má í öðrum söfnum og eigi eru í Fiskessafni.

Bókinni er svo fyrir komið, að fremst eru formálsorð og skýringar til leiðbeiningar; síðan hefst höfundaskrá sú hin mikla, er tekur yfir 669 bls., að meðtöldum viðauka. Þar eru taldir upp höfundar með (fæðingar- og dauða-ári þeirra sem íslenzkir eru, að svo miklu leyti sem vitað er), og rit þeirra með fullum titlum í stafrofsröð, en jafnframt fylgja skýringargreinir í smáa-stýl nálega hverju riti. Síðast í bókinni er efnisskrá, glögg og skýr, er færir til höfuðtitla bókanna.

Mönnum kann að þykja gaman að vita, hver Íslendinga hafi látið flest rit eftir sig liggja, og stendur Þorvaldur Thoroddsen þar langefst á blaði. Rit hans eru talin á bls. 594—600, en auðvitað eru þar með taldar allar sérprentanir úr tímaritum og þýðingar úr ritum hans, en rit hans munu fleiri hafa komist á aðrar tungur en rit nokkurs eins Íslendings annars á síðari tímum. Drjúgir verða

og Finnur Jónsson, Jón Ólafsson og dr. Jón Þorkelsson, landskjalavörður, í skránni.

Þá skal eg leyfa mér að gera fáeinar athugasemdir við þetta stórmerka verk; er það þó í rauninni fremur fyrir siða sakir og ekki til rýrðar bókinni, því að merkari og þarfari bók hefir ekki komið út í íslenzkum fræðum hina síðari áratugi; vegur hún að gagni og gildi á við mörg bindi af bókmentasagnagutli, og er þó ekki þar með að neinu varpað rýrð á þá tegund bókmentaiðju.

Bls. 11. Andra saga jarls o. s. frv. Sagan er samin af Benedikt (Sveinbjarnarsyni) Gröndal eftir rímunum, og hefir hann sjálfur sagt það þeim, sem þetta ritar.

Bls. 22. Arnhólmr (pseudonym) er Magnús Gíslason (sá hinn sami, sem nefndur er á bls. 181 (meðhöfundur að »Fjallarósir og morgunbjarmi«).

Bls. 56 [Snorri Björnsson]: Eitt Efenntyre, les Æfenntyre (þ. e. Þorsteins ríma suðurfara eða Austfirðings). Sama er í næsta titli, Jóhönnuraunum (Eitt Efentyre, les Æfentyre).

Á bls. 125 er Baldvin Einarsson talinn höfundur að »Ritgjord um Birkiskoga Vidurhald . . .« Heimildarinnar fyrir þessu mun vera að leita í æfisögu Baldvins í Nýjum félagsritum 1848. Eg skal ekkert um það fullyrða, hvort Baldvin sé höfundur (eða þýðandi) þessa ritlings eða ekki, en að eins geta þess, að eg hefi séð eintök af þessari ritgerð, þar sem höfundur hefir verið talinn Oddur Hjaltalín og nafn hans sem slíks skrifað fortakslaust á titilblöðin. Er þetta tekið fram til athugunar.

Bls. 198. Grjótgarður (pseudonym). Svo hafa sagt mér fróðir menn, að þetta muni vera Sigurður Jónsson, síðar sýslumaður í Snæfellsnessýslu.

Bls. 398. »Messusaungs- og sálmabók« (þ. e. Leirárgarða sálmabókin eða Leirgerður, sem svo var kölluð). 1. útgáfa hennar var 1801 og 3. útgáfa 1819. En hvar er 2. útgáfa? Hennar sést hvergi getið og hvergi hefi eg rekið mig á titilblað þessarar sálmabókar, svo að á hafi staðið 2. útgáfa. Varla er líklegt, að svo ung bók sé alveg glötuð. Mér er næst að halda, að tvær útgáfur af bókinni hafi verið gefnar út sama árið, þ. e. 1801, enda hefi eg komist að raun um, að svo er, þótt á hvorugri standi 1. útgáfa né 2. útgáfa. Við rannsókn hinnar íslenzku deildar landsbókasafnsins, sem eg hefi unnið að um hríð, hefi eg fundið, að árið 1801 eru tvenns konar útgáfur af sálmabókinni, önnur með smáum stýl, hin með stórum. Það mætti jafnvel segja, að útgáfurnar hafi verið

þrjár eða þrenns konar 1801, því að til er afbrigði frá stórastýlsútgáfunni, töluvert frábrugðið í endanum.

Bls. 415. Max Mystifax (pseudonym) er Guðmundur Guðmundsson skáld.

Bls. 433. O. (pseudonym) er Ólafur prestur Indriðason, að því er sonur hans, Jón alþm. Ólafsson, hefir sagt mér.

Bls. 438. Ólafsson, Eggert. »Enarr. historicæ de Islandiæ natura . . .« Þess skal getið hér til fróðleiks, að til er tvenns konar titilblað á þessari bók, og sleppir annað þeirra »respondentinum«. Slíkt hið sama er að segja um ritgerð Jóns konferenzráðs Eiríkssonar: »Tentamen philologico-antiqvarium . . .« Hafniæ 1753.

Bls. 446 Olearius, Johann. »Exercitium precum . . .« Skálholti 1687. Það er rétt sem hér segir, að rímtal Þórðar byskups Þorlákssonar hafi verið gefið út um leið (Sbr. og bls. 657), en nákvæmara er það að segja, að þetta hvortveggja heyri saman; það sýnir arkavísirinn (signatura) og nær kverið yfir arkirnar A—M eða 192 bls.

Á bls. 468 er getið um, að 21. útgáfa af Passíusálmum Hallgríms Péturssonar sé prentuð á Hólum 1791, en sé þó ekki til í Fiskessafni. Fiske getur og þessarar Hóla-útgáfu í Bibliographical Notices, er hann telur upp útgáfur af Passíusálmunum, Bibl. Not. IV, bls. 5—6. Enn getur og þessarar Hólaútgáfu 1791 í útgáfu Gríms Thomsens á sálmum og kvæðum Hallgríms Péturssonar, I. bindi bls. 375, Rv. 1887. Annars staðar hefi eg ekki séð þessarar útgáfu getið og aldrei séð né getað fundið Passíusálma með þessu ártali. Mig grunar, að Fiske hafi nú tekið heimildina úr nefndum stað í útgáfu Gríms Thomsens á Hallgríms kvæðum. Þótt mér því þyki vafasamt, að Passíusálmarnir hafi yfirleitt nokkurn tíma verið gefnir út 1791, þori eg þó ekki að sinni að fortaka, að þeir kunni að hafa verið gefnir út þá. Fróðustu menn, sem eg hefi um þetta spurt, kveðast aldrei hafa séð nefnda útgáfu. Jón Borgfirðingur, sem hafði þó margt séð íslenzkra bóka, kannaðist ekki við þessa útgáfu, að vitni dr. Jóns Þorkelssonar, landskjalavarðar.

Bls. 523 sbr. bls. 267. Dómurinn í Nýjum félagsritum um föstu-hugvekjur síra Ólafs Indriðasonar er ekki eftir Jens skólameistara Sigurðsson, heldur eftir Jón Sigurðsson, þann er síðast var prestur á Breiðabólstað í Vesturhópi (d. 1859). Þetta er að vitni Jóns alþm. Ólafssonar, sem bezt má um þetta vita.

Bls. 525. Sigwart, Johann Georg. »christelegar Trwar Høfud Greiner . , .« les Christelegrar Trwar o. s. frv.

Bls. 529. I n g i b j ö r g S k a p t a d ó t t i r. »Kaupstaðarferðir« Þess skal að eins getið, að til er tvenns konar titilblað á þessari bók, annað sem hér segir, en hitt með höfundarteikninu I. S.

Bls. 586, T h i e n e m a n n . . . »Reise im Norden Europas . .« Þar við stendur í athugasemd: ,There seems to be no general t. p. to the first part . . . ' Landsbókasafnið á eintak með höfuðtitilblaði.

Á bls. 625 (sbr. og bls. 325 við L a g e r l ö f, S e l m a) stendur, að L a u f e y V i l h j á l m s d ó t t i r hafi þýtt »Heimilið og ríkið« eftir Selma Lagerlöf. Þýðandinn er Laufey Valdimarsdóttir.

Bls. 657 Þ o r l á k s s o n, Þ ó r ð u r. »Calendarium perpetuum . . .« Skálholti 1692 (sbr. og Bibliographical Notices VI, 29). Þar er kverið talið (26+) 117 bls. En kverið nær lengra, arkirnar N—Svj í viðbót (með framhaldandi blaðsíðutali til bls. 156). Efni þessa síðara hluta er sem hér segir. Bls. 118—156: Lijtel APPENDIX | Edur | Viðbœter þessa Rijms (arkirnar N—Qij r). Qij v—Qviij: Lijted REgistur yfer fyrerfarande Rijm, so hægra | sie ad finna þess Innehalld. R—Svj: MANada SAungur | Doct. Joh. Olearii o. s. frv. Mér þykir undarlegt, að þessi síðari hluti kversins skuli ekki vera í Fiskesafni; erfiðara hygg eg vera að ná í titilblað kversins.

Það er ekki ætlan mín, enda á það ekki heldur við, að semja hér eða setja nokkurar viðaukaskrár við þetta rit. Eins og titill ritsins ber með sér, er því að eins ætlað að ná til íslenzkra rita og útlendra, þeirra er Ísland varða og í safni Fiskes eru. Þá viðaukaskrá hygg eg og verða mundu ærið stóra og til hennar þurfa mikið starf.

Margir munu ef til vill ætla, að Fiske hafi dregið um of rit vor út úr landinu. En eigi ætla eg, að því sé vert að kvíða. Nálega hverja einustu alíslenzka bók, sem Fiskessafn á, má finna hér í landsbókasafninu, og auk þess er í landsbókasafninu talsvert íslenzkra bóka, sem Fiskessafn á ekki, eins og eðlilegt er. Eg tel miklu fremur, að Fiske eigi þakkir skildar af oss fyrir að hafa tekið að safna einmitt íslenzkum bókum, því að þar með hefir hann vakið oss til umhugsunar um þau efni og hvert gildi sú tegund bókmenta vorra hefir, sem kölluð er »gamlar guðsorðabækur», og ýmsir láta sér fátt um finnast. Það má vera, að þær bækur hafi ekki mikið bókmentalegt gildi; en guðsorðabækur vorar eru ekki lakari en sams konar bækur annarra þjóða samtímis, ýmsar miklu merkari og hafa jafnvel sumar ævaranda gildi. En gömlu guðs-

orðabækurnar hafa og aðra sögu að segja; þær sýna menning feðra vorra. Og þótt ekkert kæmi annað til, er sú ástæða ærin til þess að vér höfum þær í heiðri.

Nú er oss það eigi meðal-minkunn, Íslendingum, er aðrar þjóðir verja fé til að gefa út skrár um bókmentir vorar, en vér sinnum engu um það. Mundi nú eigi vaxa vegur vor, ef vér gæfum út vísindalega skrá yfir alt vort íslenzka safn í landsbókasafninu, svipaða ofangreindu riti? Viðaukaskrá við rit Halldórs væri oss smán að láta frá oss. Vér setjum upp háskóla og kenslustóla í íslenzkum fræðum, en gerum oss ekkert far um að draga útlenda námsmenn að háskólanum. Mundi ekki aðsóknin vaxa, er útlendir menn, þeir er leggja stund á íslenzk fræði, sæju svart á hvítu, að landsbókasafnið (þakka skyldi, raunar!) er miklu auðugra að íslenzkum bókmentum en nokkurt safn annað í heimi? Þetta veit eg ekki, hvort skilja muni þeir menn, er fara með fjárráð landsins, en það ætla eg þá skilja munu, að gott bókasafn er hverjum háskóla betra, eins og mig minnir, að Carlyle segi einhvers staðar. En lykilslaust kemst engi í bókasafn, og lykilinn vantar, ef ekki er til góð bókaskrá. Þeir menn, fróðleiksgjarnir menn, sem ekki hafa efni eða tíma til að sækja skóla, leita bókasafnanna. Í þessu, meðal annars, er fólgið gildi bókaskráa, að hver maður sem vill getur tekið það efni fyrir, sem hann langar til að kynna sér samkvæmt skránum, og valið úr þær bækur, sem föng eru á að láta í té.

Það væri óskanda, að eigi liði langt áður vér eignuðumst á prenti jafngóða skrá yfir hina íslenzku deild landsbókasafnsins sem þá, er Halldór Hermannsson hefir nú látið frá sér fara yfir Fiskessafn gerða með jafnmikilli snild og prýði. Hefir hann með því riti gert oss mikla sæmd og aukið virðing þeirra manna, er þar á kunna deili, fyrir íslenzkri menningu og íslenzkum bókmentum.

Páll Eggert Ólason.

Icelandic authors of to-day by Halldór Hermannsson. XIV + 69 bls., 8o. Ithaca, N. Y. 1913. Þetta hefti er hið sjötta í bókfræðaritsafni því, er Islandica er kallað og gefið er út af gjafasjóði Willard Fiske's, þeim er hann gaf Cornell-háskóla til útgáfu ársrits um íslenzk efni. Nafn hins mikilvirka og velvirka höf. er eitt ærin trygging þess, að hér er ekki um neitt kákverk að ræða.

Bókin er skrá yfir íslenzka rithöfunda vorra daga. Eru höfundarnir í stafrófsröð, þannig að raðað er eftir föðurnöfnum. Er fyrst getið helztu æfiatriða þeirra, síðan rita; fyrst þeirra rita, sem þeir

hafa frumsamið, þá þeirra rita, er þeir hafa gefið út og síðast eru talin upp þau rit, sem þeir hafa þýtt. En aftan við hvern höfund er þess getið, hvar í ritum æfiatriði hans sé að finna. Þetta fyrirkomulag (æfisagnasnið) telur höf. sjálfur einna vinsælast nú á dögum með erlendum þjóðum, enda og auðveldara í stuttu máli að sýna bókmenta-starfsemi og bókmenta-líf hverrar þjóðar á ýmsum sviðum með þessum hætti en með ágripum í bókmentasöguformi. — Aftast í bókinni er loks skrá yfir helztu innlend og útlend rit um bókmentir vorar.

Í formálanum (bls. xij—xiij) gerir höf. grein fyrir því, hvernig hann hafi hagað bókinni. Engi getur vænst þess, að hver íslenzkur maður, þeirra er nú eru uppi og einhvern tíma hefir komið einhverju á prent eftir sig, sé talinn í þessari bók. Segir höf. sjálfur (bls. xiij), að það mundi hafa aukið bókina að miklum mun — en honum og afskamtað, hve löng bókin mætti vera — enda tæplega aukið gildi bókarinnar verulega.

Hér er því ekki um það að ræða, hvort einhvern vanti inn í, heldur um það, hvernig höf. hefir tekist að velja úr þá höfunda, sem nokkurs eru verðir. Slíkt er jafnan álitamál og verða þar um engar almennar reglur hafðar fyrir augum. Hitt er annað mál, að við samanburð á rithöfundunum, sem teknir eru í bókina, og þeim, sem þar er ekki að finna, kann ýmsa að greina á við höf. bókarinnar. Eg fyrir mitt leyti held, að höf. hafi verið heppinn í valinu og tekið með alla þá rithöfunda, sem til greina gátu komið. Þó þykir mér skrítið, að höf. sleppir Pétri Zóphoníassyni, úr því að hann tekur Jóhann Kristjánsson, sem hann telur vera »Superintendant of Reykjavík Census Bureau« (þ. e. forstöðumaður manntalsskrifstofu Reykjavíkur). Það mun vera virðuleg staða, og skrifstofan merkileg, en eg verð að játa, að eg hefi aldrei heyrt það embætti nefnt. Líkt er á komið með báðum; báðir eru fræðimenn á sama sviði, en þó treysti eg ekki Jóhanni að etja við Pétur í skák, og þar hefir Pétur samið rit. Líkt er og um Einar Sæmundsen, skógfræðing (sem ekki er í bókinni) og Eggert Leví (sem er í bókinni), að báðir hafa skrifað sögu í Eimreiðinni, og Einar þó auk þess eitthvað fleira. En eg fer ekki lengra út í þá sálma.

Ekki ætla eg mér heldur að rannsaka, hvort nákvæmlega sé tilgreint um rit allra þeirra höfunda, sem bókin telur upp. Nafn höf. sjálfs er full trygging fyrir því, að það muni vel og vandlega gert, enda hafa og margir rithöfundar, þeir er í bókinni eru taldir,

látið höf. í té skýrslur um sjálfa sig og rit sín, að því, er höf. segir í formálanum, bls. XIV.

Viðaukaskráin aftan við bókina um rit, er lúta að íslenzkum bókmentum, er mjög gagnleg þeim mönnum, sem afla vilja sér þekkingar á þeim efnum. Höf segir sjálfur í formálanum, bls. Xiij, að hann hafi ekki ætlast til, að sú skrá tæmdi alt það, er hér um kynni að hafa verið ritað, og sýnist mér ekki betur en að höf. hafi þar tekist prýðilega og tekið flest það, er máli skiftir í þessum efnum.

Páll Eggert Ólason.

Guðmundur Kamban: Hadda Padda. Sorgarleikur í fjórum þáttum. Reykjavík. Kostnaðarmaður Ólafur Thors 1914.

Síðasta áratuginn hefir átt sér stað næsta fágætur og merkilegur útflutningur frá Íslandi. Yngstu skáld okkar fjögur hafa fluzt andlegum búferlum til danskrar tungu og danskra bókmenta, sumir alfarnir, en hinir hafa hér í seli, yrkja bæði á dönsku og íslenzku eða þýða rit sín úr dönsku á móðurmál sitt.

Eg hygg, að öllum öðrum mentuðum þjóðum hefði orðið miklu tíðræddara um þessi einkennilegu bókmentatíðindi en raun verður á um Íslendinga. Hér virðist þeim enginn gaumur gefinn.

Því verður samt ekki neitað, að tungu vorri, menning og þjóðarvirðing getur stafað hætta af þessum nýju Ameríkuferðum. Þetta er ekki sagt til ámælis útflytjendunum, skáldunum ungu. En hitt vildi eg taka fram, að í þessum brottflutningum hafa gerst tíðindi, er mega vera oss fagnaðarefni. S u m u m íslenzk-dönsku skáldunum hefir á sína vísu farið líkt og sumum íslenzkum Vesturheimsförum. Í Vesturálfu hafa þeir sumir orðið að meiri mönnum og hafist til meiri auðs og velmegunar en þeim hefði veizt færi á hér heima. Á líkan hátt hafa þessir andlegu útflytjendur vorir unnið sér meiri orðstír og frama en þeim hafði og hefði hlotnast hér heima. Og það geta þeir talið þessari nýbreytni sinni til afsökunar. En það sést af sögu útflytjenda vorra, að í þjóð vorri búa kraftar, sem fá ekki notið sín í fátækt Íslands og íslenzkum harðindum.

Guðmundur Kamban er yngstur íslenzk-dönsku skáldanna. Frumsmíð hans, Hadda Padda, hefir getið sé allmikið lof meðal danskra ritdómenda.

Efnið er fljótsagt. Hrafnhildur heitir kona, hún á sér gælunafnið Hadda Padda og er lofuð lögfræðing einum, er Ingólfur heitir. Hann rýfur heit sín við hana, af því að hann feldi ástarhug

til yngri systur hennar, Kristrúnar, og lofast henni. Fá heitrofin svo mjög á Hrafnhildi, að hún fyrirfer sér á skáldlegan og hrikalegan hátt.

Víðáttumikið er efnið í leikritinu ekki. Það er einn harmleikur ástarinnar enn. Alt er hér gagnþrungið af ást, ástargleði eða ástarhörmum. Það er næstum því sem ekki sé til annað en ást, loftið er fult af henni, klettarnir bergmála af henni. Leikhetjurnar virðast ekki samsettar á þann hátt, að þær búi yfir mörgum ósamkynja þrám og sundurleitum þörfum — þær virðast hyggja á lítið nema ástir. En alvara lífsins, þungbrýn og harðlynd, ríkir í þessum leik um mannlegar ástir með öllum breyskleika þeirra, hviklyndi, undarlegum refilstigum, dutlungum, hégómagirnd, gáleysi, léttúð og örlögþrungnum afleiðingum í eftirdragi.

Nýtt er efnið í leiknum ekki, hvorki sú örlagasaga, sem þar er sögð, né birta sú, er brugðið er yfir hana. T. d. minnir hér allmargt á »Leonarda« Björnsons. Við bar það og, að eg við lesturinn mintist Jóhanns Sigurjónssonar og leiktaka hans. En búningurinn er sumstaðar frumlegur, sýningarnar sumar, t. d. klettasýningin í seinasta þætti. Er auðskilið, að dönskum lesendum þyki nýnæmi á slíku. Er sá þáttur líka næsta áhrifamikill og verður vart lesinn nema með óþreyju og óróa. Í leiknum er gnótt fagurra mynda og líkinga, sem allar bera skáldgáfu höf. ótvírætt vitni. Þátturinn af Hrafnhildi og grasakonunni er og gullfallegur, sem austurlenzkur skáldadraumur, einkum seinast. Það leynir sér og ekki, að höf. hefir veitt mörgu eftirtekt í skógarlundum og klettaþröngum ástarinnar.

Aðalleikhetjan er Hrafnhildur, og er það ekki nýtt, að íslenzk skáld skemti sér við að skapa konur með stórfenglegu skaplyndi. Mun það ekki eitt auðkenni íslenzkra bókmenta, bæði að fornu og nýju, hve kvenlýsingar takast þar haglega og fagurlega? Hrafnhildur er ástheit og blíð, dansar af ástarsælu og fyllir alt unaði, bæði menn og blóm. En hún er líka skaphörð og stórlát og huguð sem skjaldmær. Fornt og íslenzkt er nafnið, forn og íslenzk er lundin líka. Það er ekki eingöngu nafnið, sem minnir ofurlítið á Brynhildi Buðladóttur, heldur og skap hennar og tiltektir. Kristrún er gagnólík systur sinni, eintóm hégómagirnd, og af þeim sökum heppin í ástum, leikur sér að fjöreggjum mannanna með kaldri lundu, hlífir þar ekki svo mikið sem systur sinni og virðist gersneydd allri æðri viðleitni, sem títt er um þesshattar konur. Að öðru fólki í leikritinu kveður nauðalítið.

Vinur höfundarins, hr. kaupmaður Ólafur Thors, hefir kostað

útgáfuna. Á hann mikla þökk skilið fyrir þessa rausn sína og örlæti. Væri óskandi, að fleiri efnamenn íslenzkir styddu bókmentir vorar og gáfaða rithöfunda að dæmi hans.

Sigurður Guðmundsson.

Góðir stofnar. Svo nefnir Jón Trausti sagnabálk, sem hann er byrjaður á. Efnið sækir hann í sögu og sagnir liðinna alda. Þar grefur hann upp »góða stofna« og gæðir limi og lauti.

Fyrsta sagan heitir »Anna frá Stóruborg« og er nýkomin út. Bókaverzlun Sig. Kristjánssonar. Stærð $15^1/_2$ örk.

Saga þessi gerist á 16. öld. Aðalpersónurnar eru Anna Vigfúsdóttir Erlendssonar hirðstjóra († 1521) og Páll bróðir hennar, lögmaður sunnan og austan lands 1556—1569. Anna bjó á Stóruborg undir Eyjafjöllum, Páll á Hlíðarenda í Fljótshlíð. Söguþráðinn hefir skáldið að mestu sótt í »Þjóðsögur og munnmæli« Jóns Þorkelssonar, og brestur hann ekki fremur en áður ímyndunarafl til að fylla sviðið lifandi mönnum. Meðferð efnisins er góð, og sagan ánægjuleg að lesa.

Anna býr rausnarbúi á Stóruborg og rakar saman fé. Hún er komin um þrítugt og þó ógift. Ekki er hún ógift vegna þess að hana vanti biðla. Nei, hún getur »valið um beztu biðla landsins«! Enda hafa Hólmfríður föðursystir hennar og Páll bróðir hennar lagt kapp á að gifta hana. En enginn þeirra biðla, er þau styðja að málum, nær hylli hennar. Að vísu eru þeir ríkir og ættgöfgir allir eða flestir — það kannast hún við. En það er henni ekki nóg. Hún er fædd með þeim ósköpum að vilja elska. Og hún vill ekki eiga annan en þann, sem hún elskar — hvað sem auði og ættum líður.

»Heiðvirð kona giftist þeim manni einum, sem hún elskar. Fái hún ekki að giftast honum, tekur hún hann í faðm sér, hvað sem hver segir, og sleppir honum ekki. Hitt eru skækjurnar, sem láta selja sig — fyrir auð og metorð eða fyrir hagsmuni ættingja sinna«.

Þetta segir hún við Pál bróður sinn, þegar hann bregður henni um »frillulifnað«.

Svona hugsar hún. Þess vegna bíður hún ólofuð og ógift þangað til örlögin fleygja í faðm henni fimtán ára smala — utan úr foraði og fárviðri. Hann heitir Hjalti Magnússon, óskilgetinn, óþektrar ættar. Faðir hans var druknaður, móðir hans orðin úti.

Ekkert á hann. Enginn hefir um hann hirt. Hann er ekkert nema »efni«, sem þó getur brugðið til beggja vona.

Þenna ungling tekur Anna að sér og elur upp, sem bezt hún má. Hún verður faðir hans, móðir hans og forsjónin hans. Hjalti verður atgerfismaður hinn mesti, elskhugi Önnu, faðir barnanna hennar — og eiginmaður hennar að lokum.

En þeim gengur illa að giftast.

Anna má ekki giftast nema með samþykki Páls bróður síns. Og það fæst ekki.

Ættin er gömul og göfug. Henni fylgir heiður, auður og völd. Og ábyrgðin á öllu þessu er þung. Hana ber Páll lögmaður — að miklu eða mestu. Hann er útvörður ættarinnar. En Anna er »laukur ættarinnar«, eða svo þykir Páli. Þess vegna er ekkert átakanlegra en það, að hún blandi ættina smalablóði. Það er óþolandi svívirða — blettur sem þvo verður af, hvað sem það kostar.

Páll reynir með illu og góðu að fá systur sína til að skilja við Hjalta og giftast öðrum. En við það er ekki komandi. Anna elskar manninn og sleppir honum aldrei, að þeim báðum lifandi.

Þá sver Páll við sverð sitt að drepa Hjalta, dæmir hann sekan og situr um líf hans.

En Anna verður ekki ráðþrota. Hún felur Hjalta í Fitjarhelli og elur hann þar árum saman. Hann er heima á Stóruborg annað slagið. Og börnum Önnu fjölgar, þó hvergi sjáist Hjalti. Þau verða 8, áður en Hjalti kemst úr sekt.

Hjalti er lokaður í hellinum og neyddur til að fara huldu höfði. Anna verður að berjast ein fyrir bæði — vaka yfir honum og verja hann. Og sú barátta er hörð og löng.

Bróðir hennar ræðst að henni hvað eftir annað, á nóttu sem degi — til að leita að Hjalta. En Anna er æfinlega viðbúin. Hún hefir njósnir um bróður sinn og veit allar ætlanir hans, áður en þær eru framkvæmdar. Hjalta finnur hann ekki, og hver för hans verður annari verri.

En Önnu er annað örðugra en að verjast bróður sínum. Það er Hjalti sjálfur. Honum verður aðgerðarleysið óþolandi. Hann verður að komast út sem oftast og reyna kraftana, því hraustur er hann og á bezta aldri. En þá er hættan vís. Njósnarmenn lögmanns gætu hitt hann og handsamað. Þá er úti um hann. Þó væri hitt enn verra, ef hann gerðist illvirki og léti reiði sína yfir

ranglæti því, er hann varð að þola, bitna á saklausum mönnum, — ef hann, sakleysinginn, ynni sér sekt fyrir ranglæti annara.

Anna veit, að Hjalti fer úr hellinum — hvort sem hún vill eða ekki. Hann verður að gera það. Við því fær enginn gert. En þá er um að gera, að hann geri gott en ekki ilt, þegar út kemur. Það yrði honum eina vörnin, eftir að svo væri komið.

Hún getur ekki varið hann lengur. Nú verður hann sjálfur að gera sér virki til varnar — ekki úr klettum heldur í hugum og hjörtum þeirra manna, er verða hans varir. Og hún leggur honum ráðin:

»Mundu eftir því að fara aldrei úr hellinum, nema þú getir gert eitthvað gott með því, eitthvert kærleiksverk. Sittu þig aldrei úr færi ef þú getur hjálpað einhverjum, sem bágt á, eða komið einhverju fram til góðs, svo að hljóðlátar þakkargjörðir séu sendar guði í kyrþey, fyrir það sem þú hefir gert — þó að það verði til þess að menn viti, hvar þú dvelur. Þá verða fleiri þér til liðs, en þú veizt nokkurntíma af. Því að á endanum er það kærleikurinn, sem sigrar heiminn«.

Svo segir hún honum sögu um glæsilegan riddara. Hann strengdi þess heit, að þjóna engum höfðingja nema þeim einum er öllum væri meiri og engan hræddist. Riddarinn leitaði víðsvegar að þessum höfðingja og fekk loks að vita, að enginn var slíkur nema Kristur. Þá gaf hann alt sem hann átti, settist að við fljót, bar gangandi menn yfir það og reyndist þeim bezt, er minstir voru máttar og mestir hjálparþurfar. Af þessu varð riddarinn sæll maður og sannheilagur.

Þessi saga opnaði Hjalta nýjan heim. Markarfljót rann skamt fyrir framan hellismunnan. Það var ilt yfirferðar og hrakti margan mann. Hann gat orðið riddarinn við fljótið!

Hann bjó áfram í hellinum, og gaf nákvæmar gætur að mannaferðum yfir fljótið. Ef eitthvað varð þar að, þaut hann eins og elding ofan úr helli sínum — til hjálpar. Og æfinlega gat hann bjargað, því hann var syndur sem selur og hverjum manni hraustari og harðfengari. Í þessu fann hann viðnám afli sínu, ánægju af unnu starfi og ástsæld allra, sem urðu hans varir. Hann varð góðvættur héraðsins og átrúnaðargoð.

Loks bjargar hann lögmanni sjálfum úr fljótinu. En sverðið lögmannsins liggur þar eftir.

»Eg bjarga ekki lífi manna í launaskyni«, segir hann við lög-

manninn. Hann bjargaði að eins til að bjarga, og hirti aldrei um hver fyrir varð.

En lögmaður vill launa lífgjöfina og tekur hann í sátt. Auðvitað systur sína og börnin með. Og stríðið er á enda.

Anna hefir sigrað.

Hún hefir gert umkomulausan smalasvein að ágætum manni. Héraðinu fær hún bjargvætt í stað stigamanns. Hún léttir erfðasynd af bróður sínum — ættardrambinu. Og hún ryður braut réttlátari þjóðfélagsskipun — jafnrétti bræðra og systra.

Og þetta getur hún fyrir það eitt, að hún elskar, og hefir þrek og þor til að standa við það, hvað sem hver segir og gerir. Slíkar konur og slíkir menn eru ósigrandi. Þau vinna öll mál fyrir æðsta rétti — hvernig sem dómar falla í undirréttinum — því þar er dæmt eftir lögmáli lífsins.

Karl Finnbogason.

W. S. C. Russell: Iceland. Horseback tours in saga land, Boston. R. G. Badger 1914.

Höfundur þessarar bókar er amerískur jarðfræðingur, sem ferðast hefir hér um land í fjögur sumur, 1909, 1910, 1911 og 1913. Fyrirsagnir kapítulanna sýna hvar hann hefir komið og hvert efni bókarinnar er: I. Sögulegt. Ágrip um fund landsins og landnám. II. Hvað dregur mann til Íslandsferðar. III. Leiðin þangað. IV. Færeyjar. V. Vestmannaeyjar. VI. Reykjavík. VII. Þingvellir. VIII. Geysir. IX. Gullfoss. X. Hekla. XI. Krísuvík. Ísland heimsótt á ný (kvæði). XII. Seyðisfjörður. XIII. Mývatn. XIV. Krafla. XV. Vatnsdalur. XVI. Reykholt. — Bókin er prýdd mörgum ágætum ljósmyndum, sem höf. hefir sjálfur tekið.

Þetta er góð bók og vel samin. Höf. hefir glögt auga fyrir einkennum lands og þjóðar, og vilja til að segja það eitt er hann veit sannast og réttast. Hvergi er tilraun til að gera það sem verður á vegi hans annarlegra eða fágætara en það er, heldur skýrir hann frá því blátt áfram og tilgerðarlaust og bregður yfir það ljósi skilnings og samúðar. Alstaðar skín góðvild höfundar og ást á landi voru og þjóð gegn um frásögnina, og ber hann Íslendingum einkar vel söguna. Segir hann að hver maður hafi hér reynst sér áreiðanlegur í smáu og stóru. Aldrei hafi Íslendingur reynt að nota sér fáfræði hans, og eftir sinni fjögra ára reynslu sé það óverðskuldaður rógur, sem sumar enskar ferðabækur hermi, að Íslendingar séu viðsjálir í viðskiftum. Lofar hann mjög gestrisni lands-

manna, gáfur þeirra, námfýsi og menningu. Lesandinn fylgir honum á ferðinni og fær þannig smámsaman góðar lýsingar á náttúru landsins, lifnaðarháttum, vinnubrögðum og viðmóti þjóðarinnar, og jafnframt einstöku atriði úr sögunum, þar sem því verður við komið. Á stöku stað koma fyrir smávillur, er auðsjáanlega stafa af misskilningi, svo sem það, að aðalbiskup vor verði að sækja vígslu til Khafnar, að gagnfræðaskólinn á Akureyri sé búnaðarskóli og að í Hafnarfirði sé hús sem Snorri Sturluson hafi bygt. Smávegis ónákvæmni um söguleg atriði mætti og finna og nokkur örnefni eru rangþýdd, en slíkt kemur fyrir í flestum ferðabókum og er hér svo smávægilegt, að það raskar í engu heildaráhrifum bókarinnar. Vér megum því vera höf. þakklátir fyrir rit hans og óska þess að það verði sem víðast lesið.

Sem sýnishorn af náttúrulýsingum höf. set eg hér að endingu þýðingu á kafla um Reykjavík.

»Það er lágnætti. Fyrir hálfri stundu gekk sólin í ægi og að jafnlangri stundu liðinni rennur hún á ný, ekki langt frá þeim stað er hún áður settist. Sýnin er töfrandi og minnir á ragnarökkur. Á loftinu er ljósrauður bjarmi með ýmsum blæ. Engin stjarna sést á hvelfingunni, hvergi ber tunglið við sjóndeildarhring. Faxaflói er sem bráðið haf af dýrum málmi og leika á því öldur af purpurarauðu ljósi; þær falla að rótum K e i l i s, stíga með bjartari blæ upp á hvassan tindinn og brotna loks á gígunum í fjarska. E s j a n tekur á sig lit loftsins, úrigar upsirnar glitra sem um hæstan dag og ísmöttullinn verður að rósrauðu kvarzi. Nú er Snæfellsjökull dýrlegastur. Að baki honum er sólin. Þaðan leggur breiða ljósrák beint upp í háloftið, saffrangula í miðið, með rauðleitari blæ til beggja hliða. Hún breiðist út eins og blævængur. Snæfellsjökull er gimsteinn í skaftinu. Enn breikkar blævængurinn unz fjórðungur loftsins er gullroðinn með lifrauðum rákum. Jökulfaldurinn er orðinn að roðasteini og E s j a n að eldlegum ópal. Breytingin er sem í fagurmyndasjá. Litirnir koma og hverfa sem í norðurljósum væri, skýjaslæðurnar opnast og lokast og litirnir dýpka. E s j a n er endurborin í skauti fjarðarins. Í skugga hans vaggar fiskiflotinn í ró fyrir akkerum. Jafnvel skýjarákirnar eiga mynd sína í sjónum, og er hægt far á þeim í djúpinu eins og uppi í háloftinu. Það birtir yfir K e i l i, blundandi litir funa upp sem eldur, eldurinn verður og hvítu ljósi. Sólin er risin úr miðnæturlaug sinni, það er kominn morgun og eg hverf heim í hótelið og veit nú að hvorki penni né pensill fær náð þessum mikla litasam-

hljómi eins og hans er, að honum verður hvorki komið í rím né á léreft. En hann lifir óafmáanlegur í sál skáldsins, málarans og tónsnillingsins. Já, söngur er það, voldugur samhljómur, —

»Það er logandi þrá, er lyftist frá jörð
og leið út í bláan geim.«

G. F.

La Laxdæla saga. Légende historique islandaise. Traduite du vieux norrois avec une carte, une introduction et des notes par Fernand Mossè. Paris. Librairie Félix Alcan 1914.

Það er heldur fátt sem þýtt hefir verið á frönsku af fornsögum vorum: R. Dareste hefir þýtt Njálu, F. Wagner Íslendingabók, Gunnlaugs sögu ormstungu og Friðþjófssögu, J. Leclercq Bandamanna sögu, Hrafnkels sögu, Þórðarsögu hræðu, Þorsteins sögu Víkingssonar og Friðþjófs sögu, meira eða minna styttar eða sniðnar upp (í Revue Britannique), Beauvois Fóstbræðrasögu og kafla úr Völsunga sögu og Þiðriks sögu af Bern; auk þess kom Hervarar saga út í Magazine Encyclopèdique 1787. Mun þá flest talið. En nú hefir á þessu ári vönduð þýðing af Laxdæla sögu eftir F. Mossé bæzt við hópinn, og þar sem hún birtist hjá einum helzta bókaútgefanda Frakka, F. Alcan, þá má ætla að fleiri komi á eftir.

Þessi útgáfa er að öllu hin snotrasta. Þýðandinn hefir á 16 bls. ritað ágætan inngang, þar sem hann gerir grein fyrir fornbókmentum vorum, tildrögum þeirra, efni og meðferð. Lýsir hann ritlist söguritaranna einkar vel, og bendir að lokum á efni og einkenni Laxdælu og þau skáldrit sem ort hafa verið út af henni. Þá fylgir og sögunni skrá yfir aðalútgáfur og þýðingar hennar og helztu rit sem hana snerta, tímatal sögunnar, stuttar og gagnorðar athugasemdir, ættartölur aðalpersónanna og loks nafnaregistur. Framan við er uppdráttur af sögusvæðinu. Þýðingin er helguð Paul Verrier, ágætum vísindamanni, prófessor í Norðurlandamálum við háskólann í París, enda er hann frömuður alls þess er miðar að því að auka þekkingu landa hans á menningu Norðurlanda.

G. F.

Hermann Jónasson: Dulrúnir. Reykjavík 1914. Verð kr. 2.50.

Bók þessi ber nafn með rentu, því hún segir frá mörgu því er talið er til dularfullra fyrirbrigða, ýmist úr reynslu höf. sjálfs eða annara. Aðalfyrirsagnirnar sýna efnið, og eru þær þessar: Inn-

gangur. Líf, hugur, sál. Svefn. Hugskeyti. Hugboð. Ratvísi. Huglækningar. Fjarsýni, skygni og aðsóknir, fjarheyrnir og fyrirboðar. Hugsýnir og minni. Þyngd og kraftur. Viðbætir.

Hér er ekki ráðrúm til að taka efni bókarinnar til rækilegar meðferðar. Höf. hefir ekki látið sér nægja að skýra frá reynslu sinni og annara og flokka frásagnirnar eftir skyldleik þeirra, heldur hefir hann jafnframt reynt að skýra fyrirbrigðin og beitir þá ýmsum tilgátum um ástand taugakerfisins, um eðli sálarinnar og samband hennar við líkama mannsins og meðvitund. Býst eg við að ýmsir sálarfræðingar hefðu sitthvað við sumar þær tilgátur að athuga, enda held eg að réttast væri að lofa skýringartilraununum að bíða, en gera sér mest far um að safna saman í flokka sem flestum áreiðanlegum athugunum er bera að sama brunni. Einhverstaðar sá eg þá líkingu um meðferðir Darwins, að þegar stór steinn varð fyrir honum í götunni, þá tíndi hann hvaðan æfa steina að og raðaði þeim svo haglega eftir stærð út frá stóra steininum, að ganga mátti yfir hann að lokum sem á jafnsléttu væri. Þannig býst eg við að margar hneykslunarhellur dularfullra fyrirbrigða verði að þjóðvegi vísindanna, þegar búið er að raða að þeim nógu af smærri ásteytingarsteinum. Hvað sem því líður, hefi eg lesið »Dulrúnirnar« með mikilli ánægju. Frásögn Hermanns hefir hér alla sömu kosti og i »Draumum« hans, og sumar sögurnar eru svo hrífandi, að maður les þær með öndina í hálsinum. Sögur þær er hann hefir eftir öðrum eru og sumar mjög merkilegar og þakkavert að fá þær á prent að sögumönnum lifandi, sem á að vera trygging þess að þær séu rétt hafðar eftir. Er vonandi að þeir sem lesa þessa bók Hermanns — og eg býst við þeir verði margir — gæti þess hvort þeir þekkja ekki af sjálfsreynd eitthvað líkt því sem þeir lesa um, og verði sú reyndin á, þá ættu þeir að láta það koma fram í dagsljósið.

G. F.

Smáþættir um bygging Íslands og vora fornu siðmenning. Kaflar úr fyrirlestrum og fræðigreinum eftir Matthías Jochumsson. Rvík. Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar 1913.

Þeir sem lesa fornsögur vorar verða alt af að vera með annan fótinn í Noregi. Munu flestir hafa fundið til þess, að oft skorti á skilning frásagnanna, vegna þess að yfirlitið vantaði yfir héraða- og staðaskipun í Noregi hinum forna, og Noregur er ekki það landið sem auðrataðast er um blindandi og landabréfslaus, eftir tómum orða-

hljómi sögunnar. Vér hefðum því fyrir löngu átt að eiga góða Noregslýsingu á íslenzku, með uppdrætti af Noregi og þeim örnefnum á er þar voru á sögutímunum.

Nú hefir þjóðskáldið okkar skrifað þessa þætti. Efni þeirra er: 1. Tildrög Íslandsbygðar. 2. Taldir landnámsmenn eftir norskum fylkjum, með stuttum lýsingum landshátta. 3. Tildrög þjóðveldis Íslendinga. 4. Fyrirmyndir, eða kostir og brestir hinnar fornu siðmenningar. 5. Um skáldskap fornskálda, og meira um galla hins forna fyrirkomulags. 2. þáttur er um leið eins konar Noregslýsing, og þó hún sé ekki fullkomin, þá getur hún verið mikill styrkur þeim sem lesa sögurnar og ekki eiga aðgang að útlendum bókum, því þáttunum fylgir líka Uppdráttur Noregs hins forna á tveim blöðum. Er það sá hinn sami er Norðmenn hafa aftan við alþýðuútgáfu sína af Heimskringlu, og þá hann sé ekki allskostar skýr, þykir mér líklegt að margir verði honum fegnir. — Í hinum þáttunum drepur höf. á margt. Beinist hann víða að þeim sem ekki sjá nema björtu hliðarnar á hinni fornu siðmenning vorri, og telur hana í mörgum greinum alt annað en fyrirmynd, enda sé nú öldin önnur: »Hið forna barbarí er óðum að hverfa, en bæði þekking og nauðsyn að draga saman hugi og hendur allra heimsins þjóða — jafnóðum sem hin miklu nýju verkefni og verkfæri hærri allsherjar siðmenningar þekkjast og reynast betur«. En síðan þetta var ritað er stríðið komið, og mun sumum sýnast sem framförin sé þá helzt í því, að nú getur einn maður banað margfalt fleirum með einu handtaki en söguhetjurnar gátu, þó vér tökum ýkjurnar í sögunum trúanlegar.

Margir eru sprettir fjörugir í bókinni eins vant er úr þeirri átt.

G. F.

Þjóðmenjasafn Íslands. Leiðarvísir eftir Matthías Þórðarson forstöðum. safnsins. Rvík. Kostnaðarm. Jóh. Jóhanensson 1914.

Þessi leiðarvísir bætir úr brýnni þörf. Með hann í höndunum getur nú hver sem vill gengið tilsagnarlaust um Þjóðmenjasafnið og fengið stutta og laggóða fræðslu um það sem þar er að sjá; verður hann því eflaust kærkominn öllum þeim er vilja fræðast þar um líf og listir forfeðra vorra. Aftan við eru gripaheitin í stafrófsröð, og gæti eg trúað því, að sumt unga fólkið ræki sig þar á einhver orð sem það skildi ekki, en þá er ekki annað en lesa um það í leiðarvísinum og fara svo á safnið og skoða hlutinn.

Bókin er með myndum og allur frágangur sómasamlegur. Kostar bundin 1 kr.

G. F.

Biblía það er heilög ritning. Ný þýðing úr frummálunum. London British and Foreign Bible Society. Reykjavík Á kostnað hins brezka og erlenda Biblíufélags 1914.

Þetta hefir biblían orðið ódýrust á Íslandi, kostar aðeins kr. 2.50 í snotru shirtingsbandi. Letrið er hreinlegt en smátt, og hefði því líklega verið réttara að hafa tvo dálka á blaðsíðu, heldur en að prenta um þvert blað. En til að lesa stutta kafla í senn, eða slá upp í, er þessi útgáfa hverjum manni nóg. Það er ekki lítið verk sem hér hefir verið leyst af hendi, þar sem þýðingin hefir tvívegis verið endurskoðuð af færustu mönnum sem vér höfum á að skipa, og er það gleðilegt, að nú getur hver fátæklingurinn notið ávaxtanna af þessu starfi.

G. F.

Utlendar fréttir.

Morðið á Franz Ferdinand erkihertoga, ríkiserfingja Austurríkis og Ungverjalands, og konu hans, sem frá var sagt í síðasta hefti Skírnis, er sá atburður, sem talinn er hafa orðið valdur að hinu mikla stríði, sem nú geisar í Norðurálfunni. En auðvitað á sá atburður djúpar rætur í því, sem á undan er gengið í viðureign þjóðflokkanna og ríkjanna þar eystra. Austurríkisstjórn krafði Serbíu til reikningsskapar fyrir morðið, og það sannaðist, að rekja mátti tildrög þess til þeirrar sterku hreyfingar, sem nú er uppi meðal Serba í þá átt, að draga hinn serbneska þjóðflokk sem mest undir eina stjórn og þau lönd, sem hann byggir, undir veldi Serbíu. En suðausturhéruð keisaradæmisins Austurríkis-Ungverjalands, Bosnía Herzegovína o. fl. eru nær eingöngu bygð af serbnesku fólki. Austurríki tók þessi héruð af Tyrkjum fyrir nokkrum árum, en Serbar mótmæltu því þá og var ætlun þeirra, að þau féllu til Serbíu, þegar stundir liðu. Austurríki vildi kæfa þessa hreyfingu hjá Serbum, og því segir það Serbíu stríð á hendur. Tilefnið mun hafa þótt einkum vel valið nú af því að málstað Serba væri spilt með ríkiserfingjamorðinu. En svo liggja ýms rök til þess, að öll Norðurálfustórveldin lenda í ófriðarbáli út af þessu, eða geta ekki komið sér saman um, hvernig fram úr þessu ágreiningsefni skyldi ráðið.

Eftir þýzk-franska stríðið 1870—71 myndaðist samband milli Þýzkalands, Austurríkis og Rússlands. Þetta sterka samband átti þá að halda Norðurálfunni í skefjum. Keisararnir þrír höfðu fundi með sér, og stjórnmálamenn þessara þriggja stórvelda sátu saman á ráðstefnum. Frá Þýzkalands hálfu var unnið að því, að tryggja þetta samband. Þar var ófriðarins von vestan að, og gott að eiga vini að austan og sunnan. En um Rússland og Austurríki var öðru máli að gegna. Hagsmunir þeirra tveggja ríkja gátu ekki samrýmst þannig, að bandalagið gengi til lengdar vel. Ríki Tyrkja á Balkan-

skaganum var í hnignun og endalok þess fyrirsjáanleg í náinni framtíð. Og bæði Rússland og Austurríki stóðu þá nærri til þess að gera kröfur í dánarbúið. Rússar vildu ná í Konstantínópel, og stefna þeirra var, að styðja hin óháðu smáríki á Balkanskaganum og gera þau að skjólstæðingum sínum. Stefna Austurríkis var aftur á móti, að spyrna á móti því, að slavneskt ríki, sem nokkur máttur fylgdi, myndaðist á Balkanskaganum, því færi svo, var hætt við að hugir hinna slavnesku íbúa í suðausturhéruðum Austurríkis mundu hallast þangað. Það var því haganlegast fyrir Austurríki, að veldi Tyrkja héldist á Balkanskaganum. En þetta gerði erfitt bandalag milli þess og Rússlands. Þó urðu samningar um málin í Reichstadt í júlí 1876 á þann hátt, að Austurríki yrði hlutlaust, ef til ófriðar kæmi milli Rússlands og Tyrklands, og var jafnframt ákveðið, hvað Rússland skyldi fá af landi, ef Tyrkland yrði undir í stríðinu, hvað Serbía skyldi fá og hvað Montenegro skyldi fá, en Austurríki átti fyrir hlutleysið að fá yfirráð yfir Bosníu og Herzegovínu. Þessum samningum var haldið leyndum, einnig fyrir þýzku stjórninni, og enn í dag hafa þeir ekki verið opinberlega birtir. En menn vita, að í þeim hefir það verið samþykt frá Rússlands hálfu, að Bosnía og Herzegovína skyldu lenda hjá Austurríki. Hófst svo stríð milli Rússa og Tyrkja 1877 og endaði í marz 1878 með friðargerðinni í San Stefano, en sú friðargerð varð í verulegum atriðum öðruvísi en um hafði verið talað á undan milli Rússlands og Austurríkis. Þessum friðarsamningi var svo breytt nokkuð á Berlínarfundinum 1878, og á þeim fundi fekk Austurríki samþykki stórvelda Norðurálfunnar til þess að leggja undir sig Bosníu og Herzegovínu, en innlimuð í Austurríki voru héruðin þó ekki fyr en 1908.

Þótt alt væri rólegt ofan á milli Austurríkis og Rússlands, var þó kominn upp megn rígur þeirra í milli. Bismark gerði alt sem í hans valdi stóð, til þess að varna því, að opinber fjandskapur yrði milli ríkjanna. Hann vildi að Þýzkaland hefði vináttu beggja. Bandalagið við Rússland hafði þá og góðan stuðning í því, að þeir Vilhjálmur I. Þýzkalandskeisari og Alexander II. Rússakeisari voru vinir miklir. En það reyndist ekki hægt, að halda vináttubandalaginu til beggja hliða, og er þess var leitað frá Rússlands hálfu við Bismark, hvernig Þýzkaland mundi taka því, ef til stríðs kæmi milli Rússlands og Austurríkis, þá fór hann í fyrstu undan í flæmingi, en lýsti því þó að lokum yfir, að Þýzkaland gæti ekki horft hlutlaust á, að Austurríki væri eyðilagt í stríði. Úr þessu fór þverrandi

vináttan milli Þýzkalands og Rússlands, og það svo, að Bismark þótti líklegra, að í Rússlandi gæti orðið, ef til kæmi, óvini að mæta. Þetta leiddi til sambandssamninga milli Þýzkalands og Austurríkis Frá Þýzkalands hálfu gekst Bismark fyrir þeim samningum, en frá Austurríkis hálfu J. Andrassy, er þá var utanríkisráðherra Austurríkis-Ungverjalands. Í samningnum hétu ríkin hvort öðru hjálp gegn árás frá Rússlandi. Það er sagt, að Bismark hafi gengið illa að fá Vilhjalm keisara til þess að fallast á samninginn, vegna þess að hann átti bágt með að líta til Rússlands sem óvinaríkis. Þessi samningur var gerður í október 1879 og hefir haldist í gildi síðan. Eftir þetta fór að vingast með Frökkum og Rússum, og varð bandalag þar í milli. En milli Rússlands og Austurríkis hefir altaf frá þessum tíma vofað yfir stríð út af Balkanlöndunum. Þaðan stendur Austurríki hætta á sundrungu ríkisins, eða að minsta kosti því, að eigi lítill hluti þess gangi undan. Og þangað stefna vonir Rússa um landvinninga meira en í nokkra aðra átt, því það væri til ómetanlegra hagsmuna fyrir Rússaveldi, að ná yfirráðum yfir Balkanskaganum að austan suður að Miðjarðarhafi.

Sambandið við Þýzkaland var Austurríki mikill styrkur. 1883 kom Ítalía inn í sambandið og hafði þá Austurríki eignast vin þeim megin í stað þess að það gat búist þar við óvini áður, ef á reyndi. Þetta samband var svo nefnt þríveldasambandið, eða »Triplealliance«. Bismark komst að sérstökum samningi við Rússland, er fór í þá átt, að ef Austurríki réðist á Rússland, skyldi Þýzkaland vera hlutlaust, og Rússland skyldi aftur á móti vera hlutlaust, ef Frakkland réðist á Þýzkaland. En sá samningur var ekki endurnýjaður eftir að Bismark fór frá völdum. Það er líka óvíst, að hve miklu gagni slíkir samningar verða, þegar á reynir, þar sem venjulega mun veitast erfitt úr því að skera, hverjir upptökin eigi, þegar til ófriðar kemur, og reyndin virðist vera sú, að samningarnir séu þá skýrðir af hverjum um sig á þann hátt, sem honum þykir sér hagkvæmast. En stórveldasamböndin á meginlandinu urðu nú þannig, að Rússland og Frakkland tóku höndum saman móti Austurríki og Þýzkalandi.

Þó var það ekki svo, að fjandskapur væri milli Þýzkalands og Rússlands. Óvinaland Þjóðverja var Frakkland, en Rússland óvinaland Austurríkis. Milli þjóðhöfðingja Þýzkalands og Rússlands héltst vinátta og vinsamleg viðskifti milli þjóðanna og ríkjanna á margan hátt. En rígurinn kom upp smátt og smátt, er Þýzkalandi óx fiskur um hrygg og markmið þess varð, að halda uppi

valdi germanska flokksins gegn Rússlandi og slavneska flokknum, og þarna var það ágreiningurinn milli Rússlands og Austurríkis á Balkanskaganum, sem fyrst og fremst beið úrlausnar og mest reið á. Það hefir því verið sagt, að stríðið milli Þjóðverja og Rússa væri þjóðflokkastríð, stríðið milli Þjóðverja og Frakka landamærastríð, og stríðið milli Þjóðverja og Englendinga atvinnustríð.

Stríðið milli Austurríkis og Serbíu snertir Frakkland ekkert beinlínis, heldur aðeins af því, að það var í bandalagi við Rússland og skuldbundið til þess að veita því lið í viðureigninni við Austurríkismenn og Þjóðverja. En hagsmunavonir Frakka af stríði við Þjóðverja eru þær, að vinna aftur Elsass og Lothringen, og vegna þeirra hefir sambandið verið gert við Rússa frá Frakklands hálfu. Milli Frakka og Þjóðverja hefir verið þjóðahatur frá viðureigninni 1870—71, að minsta kosti frá hálfu Frakka. Áður höfðu Þjóðverjar öldum saman orðið fyrir menningaráhrifum að vestan, og þessu hélt áfram lengi eftir að þýzka þjóðernisvakningin hófst. En eftir að þýzka keisararíkið komst á fót, hefir hið franska menningarsniðorðið að þoka fyrir hinu þjóðlega þýzka á öllum sviðum. Það hefir verið kapp og metnaðarmetingur milli þjóðanna í öllum greinum samfara óvildarrígnum, og hvor um sig hefir haft nákvæmar gætur á öllu, sem fram hefir farið hjá hinni. Samt er sagt að Þjóðverjar hafi helzt viljað sátt við Frakka. En landtaka Þjóðverja af Frökkum með stríðinu 1870—71 gerði vináttu milli þjóðanna óhugsandi. Hefndarhugurinn fyrir það, sem þá gerðist, hefir altaf lifað í Frakklandi, og báðar þjóðirnar hafa víggirt landamæri sín af kappi með ljósri meðvitund um, að vopnin mundu dæma milli þeirra fyr eða síðar.

En þótt Frakkland væri samningum bundið við Rússland, að leggja til ófriðar með því móti Austurríki og Þýzkalandi, þá var ekki því máli að gegna um England, enda komu fram mismunandi skoðanir um það í Englandi, hvernig snúist skyldi við stríðinu. Í fyrstu virtist það vafamál, hvort Englendingar yrðu með, og Þjóðverjar buðu þeim ýms boð, ef þeir vildu sitja hjá hlutlausir. En hitt varð þó úr, að Englendingar sögðu Þjóðverjum stríð á hendur. Ástæðurnar, sem uppi voru látnar, voru: vináttubandalagið við Frakkland, og svo brot Þjóðverja á hlutleysi Belgíu. Einnig kom það fram, að Englendingar óttuðust, að Þjóðverjar mundu verða um of voldugir á meginlandinu, ef þeir yrðu ofan á í þessu stríði og gætu skapað Frökkum friðarkosti, en svo mundi hafa orðið, ef Englendingar hefðu setið hjá. Mundi það þá hafa komið niður á

nýlendum Frakka, því það buðu Þjóðverjar Englendingum til hlutleysis, að taka ekki land af Frökkum heima fyrir. Utanríkisráðherra Englendinga, Edw. Grey, gerði ráð fyrir því, er hann skýrði enska þinginu frá ástæðum til þess, að Englendingar legðu út í ófriðinn móti Þjóðverjum, að svo gæti farið að Frakkland misti stöðu sína meðal stórveldanna, og líka hinu, að sjálfstæði smærri ríkjanna, Belgíu, Hollands og Danmerkur, gæti orðið lokið með þessu stríði. Þetta lét hann menn skilja að hugsast mætti að yrði endir ófriðarins, að Þjóðverjar færðu valdsvæði sitt yfir smærri ríkin, sem vegna legu sinnar eru eins og þröskuldar á vegi þeirra norðvestur og norður á bóginn, og lömuðu Frakkland svo, að það yrði framvegis að lúta vilja þeirra. Englendingum mun því hafa staðið stuggur af þeirri hugsun, að þeir ættu að eignast svo voldugan nábúa, er síðan yrði keppinautur þeirra um yfirráðin á hafinu og völdin yfir nýlendusvæðunum úti um heiminn. Vináttusamband Englendinga við Frakka og Rússa, sem kallað er »Triple-ententen«, er ekki gamalt. Margir segja að það sé einkum verk Játvarðs VII., að minsta kosti komst það á í stjórnartíð hans. Það átti að vega á móti eldra þríveldasambandinu, og frá Englands hálfu skoðað var það veldi Þýzkalands, sem nauðsyn var að reisa rönd við. Þýzkaland var á mörgum sviðum að verða aðal-keppinautur Englands. Það var orðið við hlið Englands mesta iðnaðarlandið og keppinautur þess á verzlunarsviðinu út á við. Og þar var kominn upp herskipastóll, sem gekk næst herskipastóli Englendinga. Þjóðverjar juku í sífellu herskipaeign sína, og Englendingar keptust við, að vera svo og svo hátt yfir þeim að herskipaeign. Þeir möttust hvorir við aðra um vígbúnaðinn á sjónum, og á síðustu árum var það orðin trú manna, að hvergi væri meiri hætta á að ófriður kviknaði í Evrópu en milli Englands og Þýzkalands. Og þá var álitið, að fyrsta viðureignin yrði á sjónum. Englendingar eiga alt sitt traust í flotanum; hann verður að geta varið strendur þeirra. Gætu Þjóðverjar komið landher sínum við í Englandi, þá væri alt búið. Um þetta hefir oft verið rætt á undanförnum árum og beinlínis gert ráð fyrir, að þar að mundi koma, að á þetta reyndi; það hlyti að verða stríð milli Englendinga og Þjóðverja. Þjóðverjar hafa altaf neitað því, og talað um það sem fjarstæðu, að þeir hefðu í huga, að ráðast með landher á England, en þeir hafa játað að þeir vildu ekki þola að Englendingar hefðu yfirhöndina á sjónum að sama skapi og þeir hafa áður haft. Þeir vildu hafa hönd í bagga þegar um væri að gera landeignaskiftinguna í öðrum heims-

álfum. Vegna þessa hafa þeir lagt svo mikið kapp á, að koma upp sterkum herskipaflota. Þeir höfðu í fyrstu, eftir myndun þýzka ríkisins, svo mörgu að sinna heima fyrir, að hugur þeirra dróst ekki að nýlendumálum. En þegar þeir fóru að gefa þeim gaum, þá voru helztu nýlendusvæðin í annara höndum, er höfðu náð þar fótfestu og búið þar um sig. Fólksfjöldinn heima fyrir í Þýzkalandi óx mjög, og iðnaðurinn óx í landinu og þar með þörf fyrir markað handa þeim vörum, sem þar voru framleiddar.

Þjóðverjar fundu meir og meir til þess að þá vantaði viðskiftasvæði í öðrum heimsálfum, nýlendur, er stæðu í meira eða minna föstu sambandi við heimalandið. Skilyrðið fyrir því, að geta eignast nýlendur og haldið þeim, er að hafa ráð yfir herskipum, og því fóru Þjóðverjar að koma sér upp flota og gengu að því með miklu kappi. Þeir fóru að ryðja sér til rúms úti um heiminn, brjótast til nýlenduyfirráða til og frá og ryðja verzlun sinni nýjar brautir. Þarna urðu þeir keppinautar Englendinga og brátt sú þjóðin, sem gerði það ískyggilegast í augum Englendinga, hvort þeir mundu fá haldið til frambúðar yfirráðunum á hafinu eins og áður. Að herskipaeign eru Þjóðverjar nú á síðustu tímum komnir fram úr öllum þjóðum öðrum en Englendingum einum. Það er þessi kepni út á við, sem veldur því, að England og Þýzkaland berast nú á banaspjótum. Þótt Þýzkaland hefði sigrast á Frakklandi nú í ófriðnum, mundu Þjóðverjar ekki hafa tekið land af Frökkum heima fyrir. En þeir mundu hafa tekið af Frökkum nýlendur þeirra og orðið miklu voldugri keppinautar Englendinga um yfirráðin á hafinu eftir en áður. Þjóðahatur hefir ekki átt sér stað milli Englendinga og Þjóðverja, eins og milli Frakka og Þjóðverja, en rígur hefir verið milli þjóðanna og kepni í atvinnumálum og verzlunarmálum, er altaf hefir farið vaxandi, ekki sízt vegna vígbúnaðarkapphlaupsins og hins sífelda umtals um að stríð væri óhjákvæmilegt milli þjóðanna fyr eða síðar. Samt er svo að sjá sem Englendingar hafi ekki viljað stríð við Þjóðverja nú, út af því ófriðarefni, sem fyrir lá, því enska stjórnin reyndi til þess, að koma sáttum á milli Austurríkis og Serbíu, og þar með að varna því, að úr Evrópustríði yrði að þessu sinni.

Mikill sómi er það Englendingum, hvernig nýlendur þeirra hafa tekið í strenginn með þeim í þessum ófriði. Hinar helztu þeirra keppast um að láta í ljósi samhug með Englendingum. Og ekki nóg með það, heldur leggja þær fram af frjálsum vilja lið og fé til liðveizlu við þá í stríðinu. Svo er bæði um Kanada og Suð-

ur-Afríku. Hinn gamalkunni Búaforingi, L. Botha, yfirráðherra í Suður-Afríku, stendur nú fast með Englendingum og er ótrauður fylgismaður sambandsins við brezka veldið þar syðra. Og indversku þjóðhöfðingjarnir virðast nú vera orðnir svo ánægðir með sambandið við England, að þeir vilji ekki af því missa. Þeir senda á eigin kostnað hersveitir vestur til Evrópu til þess að berjast þar með Englendingum. Langt er þó ekki síðan að kur var í Indlandi og uppreisnarhugur gegn veldi Englendinga þar. En svona er það nú.

Frá gangi ófriðarins er ekki auðvelt að segja að neinu ráði enn sem komið er. Fregnirnar eru mjög mismunandi eftir því, hvorir málsaðila segja frá. En aðaldrættirnir eru þessir.

Þjóðverjar halda meginstyrknum af her sínum þegar í byrjun inn á Frakkland, og mikið af honum fer þangað yfir Luxemburg og Belgíu, sem voru hlutlaus ríki, og hlutleysi þeirra trygt með samningum af Englandi, Frakklandi og Þýzkalandi. Þetta játa Þjóðverjar sjálfir að hafi verið rangt, en segja, að nauðsyn brjóti lög; þeir hafi verið til þess neyddir vegna þess, að þeir hafi vitað með vissu, að Frakkar hafi ætlað með her yfir Belgíu og inn í Norður-Þýzkaland, en lífsnauðsyn hafi verið fyrir sig, að verða þar fljótari til. Það verður líka að takast fram, að Þjóðverjar báðu Belgi í fyrstu um leyfi til þess að flytja í friði her sinn vestur yfir landið, buðu bætur fyrir og hétu í móti vináttu sinni og vernd. Belgir neituðu þessu, eins og þeim var skylt að gera vegna Frakka og Englendinga, og létu her sinn og vígi verja Þjóðverjum vesturförina svo lengi sem hægt var að veita viðnám. Á leiðinni vestur hafa Þjóðverjar tekið mikinn hluta Belgíu hernámi og Þýskalandskeisari hefir sett þar yfir landstjóra, einn af hershöfðingjum sínum. En vígin við Antverpen verjast enn, og hafa Þjóðverjar ekki unnið þau, enda flýttu þeir förinni vestur á Frakkland, er vegurinn var orðinn opinn. En mikið töfðust þeir af mótstöðunni í Belgíu. Her Þjóðverja fór nú um Norður-Frakkland og tók þar kastala Frakka einn eftir annan. Snemma í september var sagt, að her Þjóðverja væri aðeins 30 kílóm. frá París. En síðan hafa Þjóðverjar þokast aftur á bak, án þess þó að nokkur höfuðorusta hafi orðið þar, og her bandamanna sækir eftir, en svo kallast nú hinn sameinaði her Frakka og Englendinga, sem móti Þjóðverjum berst í Frakklandi.

Í Austur-Prússlandi sóttu Rússar fram og komust vestur að Königsberg, en biðu svo ósigur fyrir Þjóðverjum, og hefir nú her Rússa hrokkið fyrir austur á landamæri.

Austurríkismenn héldu með mikinn her inn í rússneska Pól-

land, en Rússar höfðu þar álíka mikið lið í móti, og hefir gengið þar í þófi og ekki ljóst, hvernig sakirnar standa þar nú. Aftur á móti hafa Rússar sótt fram í Galizíu og Austurríkismenn hrokkið þar fyrir, svo að her Rússa er nú kominn vestur undir Krakau, að því er síðustu fregnir segja.

Um viðureign Austurríkismanna og Serba, sem var upphaf ófriðarins, er nú lítið talað og fregnunum þaðan hefir ekki borið saman. Austurríkismenn beindu í þá áttina aðeins litlum hluta af her sínum, og af fréttunum er það helzt að ráða, að hann hafi farið halloka fyrir Serbum, eða að minsta kosti lítið unnið þar á.

Stórorustur hafa enn eigi orðið á sjó. En í byrjun ófriðarins áttust Þjóðverjar og Rússar við í Eystrasalti, við Álandseyjar; hörfaði rússneski flotinn þá inn í Kronstadt og sagt, að herskip Þjóðverja haldi honum þar í kví. En Englendingar og Þjóðverjar hafa ázt við í Norðursjónum og báðir mist þar nokkuð af skipum. Úti um nýlendurnar hefir og ófriður verið háður og hafa Englendingar tekið ýmsar af nýlendum Þjóðverja. Japansmenn hafa gripið inn í ófriðinn og sagt Þjóðverjum stríð á hendur. Hafa þeir ráðist á Kiautschau, nýlendu Þjóðverja í Schanting í Kína.

Þetta er hinn mesti ófriður, sem nokkru sinni hefir verið háður; aldrei áður hafa jafnmargir menn verið á vígvelli í einu og nú, og ekkert nærri því.

Frá Mexico. Endalok sennu þeirrar, sem Bandamenn áttu í við Húerta forseta, urðu þau, að Húerta vék frá völdum í júlí í sumar, en til bráðabirgða tók við forsetaembættinu nýr maður. Sá hét Cabrajal. En Bandaríkjastjórn mótmælti honum og tók þá Carranza hershöfðingi við völdum. Nú er sagt, að uppreisn sé enn í Mexico og fyrir henni Villa hershöfðingi, er áður barðist lengi gegn Húertu.

Albanía. Vilhjálmur Albaníufursti hefir nú lagt niður völd og er kominn burt úr landinu, en föst skipun getur ekki komist á stjórn þar fyr en að Evrópustríðinu loknu. Þ. G.

Heimilisiðnaðarfjelag Íslands

BOÐSBRJEF.

Stjórn Heimilisiðnaðarfjelags Íslands leyfir sjer hjer með að skora á alla þá menn, konur sem karla, er unna þjóðlegum heimilisiðnaði á Íslandi, að ganga í Heimilisiðnaðarfjelagið og styrkja það með tveggja króna tillagi árlega eða 25 króna tillagi í eitt skifti.

Heimilisiðnaðarfjelagið var stofnað vorið 1913 af nokkrum mönnum í Reykjavík og alþingi veitti því það ár 500 kr. árstyrk til námskeiðs og annarra framkvæmda. Síðastliðið vor hafði fjelagið 6 vikna námskeið í Reykjavík og veitti ókeypis kenslu í vefnaði og trjesmíði. Lík námskeið er í ráði að hafa árlega. Fjelagsmenn hafa forgöngurjett að námskeiðum fjelagsins.

1. kafli í lögum fjelagsins er um verksvið þess og hljóðar svo:

1. gr. Það er tilgangur fjelagsins að auka og efla þjóðlegan heimilisiðnað á Íslandi, stuðla að vöndun hans og fegurð og vekja áhuga manna á að framleiða nytsama hluti. Jafnframt skal fjelagið stuðla að sem arðvænlegastri sölu á íslenskum heimilisiðnaðarafurðum bæði á Íslandi og erlendis.

2. gr. Fjelagið skal leitast við að ná tilgangi sínum með því að gefa mönnum kost á að afla sjer verulegrar þekkingar bæði á þjóðlegum og erlendum heimilisiðnaði eftir því sem efni þess fremst leyfa. Skulu störf fjelagsins aðallega fólgin í þessu fernu:

1. Fjelagið á að hafa árleg námskeið, þar sem karlar og

konur geti fengið munnlega og verklega kenslu í ýmsum greinum heimilisiðnaðar, svo sem saumum, vefnaði og annari tóvinnu, trjesmíði, málmsmíði, steinsmíði og múrvinnu; bursta- og körfu-gerð, bókbandi, leður- og pappírs-iðnaði og jafnframt teikningu samfara þessum greinum. Skulu námskeið fjelagsins vera í Reykjavík og helst 6 vikur á ári hverju, frá miðjum maímánuði til loka júnímánaðar; jafnframt skal fjelagið leitast við eftir efnum og ástæðum að halda lík námskeið í öðrum kaupstöðum landsins og ennfremur að fá til kennara að ferðast um sveitir og kenna.

2. Fjelagið á að leitast við að leiða í ljós bækur, prentaðar fyrirmyndir og ritgerðir um ýmsar greinar heimilisiðnaðar og þau málefni, er að honum lúta.
3. Fjelagið á að koma á fót safni af ýmsum iðnaðaráhöldum, uppdráttum og öðrum myndum, verklegum sýnishornum og tilbúnum munum, er geti verið til fyrirmyndar í ýmsum greinum heimilisiðnaðar. Skal fjelagið gefa mönnum kost á að kynnast safni þessu og nota það eftir því sem ástæður leyfa.
4. Fjelagið á að útvega og benda mönnum á hina bestu sölustaði fyrir íslenskan iðnað, bæði innlenda og erlenda. Jafnframt sjer fjelagið um sölu á íslenskum heimilisiðnaði og þjóðlegum listiðnaði íslenskum, bæði einstökum hlutum og algengum íslenskum iðnaðarafurðum, fyrir þá er kunna að æskja þess.

3. gr. Fjelagið skal á hverju ári gefa út greinilega skýrslu um aðgjörðir fjelagsins og skýran reikning um fjárhag þess undanfarið ár. Fjelagatal skal fylgja skýrslu þessari.

Hver sem vill fá lög fjelagsins eða nánari skýrslu um það, getur snúið sjer til einhvers af oss undirrituðum, og hver sem óskar að ganga í fjelagið skýri forseta þess frá því á meðfylgjandi brjefspjaldi.

Reykjavík 1. október 1914.

Jón Þórarinsson forseti.

Matthías Þórðarson. *Ásgeir Torfason.*

Inga Lára Lárusdóttir. *Sigríður Björnsdóttir.*

Ingibjörg H. Bjarnason. *Rögnvaldur Ólafsson.*

Skýrslur og reikningar

Bókmentafélagsins 1913.

Félagið hefir árið 1913 gefið út þessar bækur:

Skírnir, tímarit hins ísl. Bókmentafélags, 87 ár, . . .	kr.	4.00
Íslenzkt fornbréfasafn IX. 3 (registur)	—	3.00
Sýslumannaæfir IV. 5	—	1.25
Safn til sögu Íslands IV. 7	—	1.60
Goðafræði eftir Finn Jónsson	—	2.00
	kr.	11.85

Aðalfundur Bókmentafélagsins var haldinn 17. júní 1914 og fundarstjóri kosinn prófessor Lárus H. Bjarnason. — Forseti skýrði frá kosningum samkvæmt kjörbók félagsins. Kosnir höfðu verið prófessor dr. phil. Björn M. Ólsen *forseti* með 188 atkvæðum, dr. phil. Jón Þorkelsson landsskjalavörður *varaforseti* með 37 atkvæðum og *fulltrúar* þeir docent Jón Jónsson, er var endurkosinn með 158 atkvæðum, og Einar prófessor Arnórsson með 26 atkvæðum. — Þá skýrði forseti frá hag félagsins. Mintist hann fyrst 3 látinna félagsmanna: *Steingríms* rektors *Thorsteinssons*, er var varaforseti félagsins, *Jónasar* prófasts *Hallgrímssonar* á Kolfreyjustað og *Björns* kaupmanns *Guðmundssonar* í Reykjavík; mintust félagsmenn þessara fráföllnu félaga með því að standa upp. Síðan las forseti upp og skýrði fyrir fundarmönnum ársreikning og efnahagsreikning félagsins og bar þá saman við reikning fyrra árs. Síðan á síðasta aðalfundi höfðu 60 nýir félagar bætzt við; félagatalan orðin nú um 1080. — Því næst skýrði forseti frá bókaútgáfu fyrir yfirstandandi ár (1914). *Skírnir* yrði stækkaður nokkuð samkvæmt áskorun síðasta aðalfundar; af *Sýslumannaæfum* og *Fornbréfasafni* kæmi út sitt heftið af hvoru; af *Safni til sögu Íslands* kæmi út síðasta textahefti af IV. bindi, en registur kæmi

að ári. Enn fremur gat forseti þess, að félagið mundi gefa út 12 arka hefti af riti Jóns próf. Jónssonar á Stafafelli um Víkingaferðir. Þess gat hann og að félagið hefði byrjað samninga við Stefán skólameistara Stefánsson á Akureyri um útgáfu grasafræðisrita.

Klemens Jónsson landritari mintist nokkrnm orðum á reikninga félagsins, er hann kvað ekkert við að athuga, nema að æskilegt hefði verið að sundurliða betur einn einstakan gjaldalið, skrá um bókaeign félagsins hafði endurskoðendum ekki þótt þörf að endurskoða nákvæmlega. Forseti svaraði athugasemdum endurskoðanda nokkrum orðum.

Ársreikningur og efnahagsreikningur félagsins voru síðan samþyktir í einu hljóði.

Endurskoðendur félagsins, Klemens Jónsson landritari og Hannes Þorsteinsson skjalavörður voru endurkosnir í einu hljóði.

Forseti stakk upp á eftir samhuga ályktun fullrúaráðsins að kjósa prófessor dr. Andreas Heusler í Berlín heiðursfélaga. Var það samþykt á fundinum í einu hljóði.

Fundarmenn þökkuðu stjórninni frammistöðu sína á síðasta ári með því að standa upp.

Reikningur

yfir tekjur og gjöld Hins íslenzka Bókmentafélags fyrir árið 1913.

Tekjur:

1.	Eftirstöðvar frá 1912:			
	a. Veðdeildarbréf Landsbankans .	kr. 18000.00		
	b. Dönsk verðbréf	— 8000.00		
	c. Peningar í sparisjóði...........	— 5388.27		
			kr.	31388.27
2.	Styrkur úr landssjóði		—	2000.00
3.	Þrettánda greiðsla fyrir handritasafnið...........		—	1000.00
4.	Greidd tillög meðlima		—	6178.01
5.	Fyrir Skírni og seldar bækur í lausasölu		—	1180.48
6.	Fyrir auglýsingar á kápu Skírnis 1912—1913 .		—	162.00
		Flyt	kr.	41908.76

			Fluttar kr.	41908.76
7.	Frá sjóði Margrétar Lehmann-Filhés tillag til útgáfu Goðafræði Finns Jónssonar		—	291.92
8.	Nafnverðslækkun keyptra veðdeildarbréfa		—	60.00
9.	Til jafnaðar móti gjaldlið 5. a.		—	1000.00
10.	Ársvextir af:			
	a. 18000 kr. í veðdeildarbréfum Landsbankans	kr. 810.00		
	b. 4000 kr. í kreditkassaskuldabréfum landeigna	— 140.00		
	c. 2200 kr. í húsakredítkassaskuldabréfum	— 88.00		
	d. 1600 kr. í þjóðbankahlutabréfum	— 128.00		
	e. 200 kr. í kredítbankaskuldabréfum józkra landeigna	— 7.00		
	f. Peningum í sparisjóði	— 111.25		
			—	1284.25
			kr.	44544.93

Gjöld:

1.	Bókagerðarkostnaður:			
	a. Skírnir:			
	1. Laun ritstjóra	kr. 500.00		
	2. Ritlaun og prófarkalestur	— 982.30		
	3. Prentun, pappír og hefting	— 1613.90		
			kr.	3096.20
	b. Goðafræði Finns próf. Jónssonar:			
	1. Ritlaun og prófarkalestur	kr. 346.00		
	2. Prentun, pappír, hefting o. fl.	— 727.77		
			—	1073.77
	c. Aðrar bækur:			
	1. Ritlaun og prófarkalestur	kr. 503.00		
	2. Prentun, pappír, hefting o. fl.	— 2751.66		
			—	3254.66
			Flyt kr.	7424.63

			Fluttar kr.	7424.63
2. Kostnaður við endurprentun eldri bóka			—	1562.99
3. Afgeiðslukostnaður:				
a. Laun bókavarðar	kr.	600.00		
b. Innheimtuþóknun til sama fyrir árið 1914	—	149.19		
c. Burðargjald o. fl.	—	736.11		
			—	1485.30
4. Brunabótagjald og ýms gjöld..........................			—	181.77
5. a. Keypt veðdeildarbréf Landsbankans	kr.	1000.00		
b. Greiddir áfallnir vextir af þeim	—	13.12		
			—	1013.12
6. Eftirstöðvar 31. desbr. 1913:				
a. Veðdeildarbréf Landsbankans.	kr.	19000.00		
b. Kredítkassaskuldabréf landeigna	—	4000.00		
c. Húsakredítkassaskuldabréf	—	2200.00		
d. Þjóðbankahlutabréf	—	1600.00		
e. Kredítbankaskuldabréf józkra landeigna	—	200.00		
f. Peningar í sparisjóði	—	5877.12		
			—	32877.12
			kr.	44544.93

Reykjavík 24. apríl 1914.

Sigurður Kristjánsson.
p. t. gjaldkeri.

Reikning þennan ásamt fylgiskjölum höfum við yfirfarið, og ekki fundið neitt athugavert.

Reykjavík, 8. júní 1914.

Hannes Þorsteinsson. Kl. Jónsson.

Efnahagsreikningur

Hins íslenzka Bókmentafélags, 1. janúar 1914.

Eignir:

1.	Samkvæmt ársreikningi 1913 :			
	a, í verðbréfum .... kr. 27000.00			
	b, í peningum í sparisjóði ...... — 5877.12		kr.	32877.12
2.	Forlagsbækur samkvæmt skrá, virtar		—	20000.00
3.	Ýmsir munir samkvæmt skrá, virtir		—	683.00
4.	Útistandandi skuldir		—	2809.00
			kr.	56369.12

Skuldir:

1.	Skuldlaus eign	kr.	56369.12
		kr.	56369.12

Reykjavík 25. apríl 1914.

Sigurður Kristjánsson
p. t. gjaldkeri.

Reikningur þessi er réttur.

Reykjavík 8. júní 1914.

Hannes Þorsteinsson. Kl. Jónsson.

Reikningur
sjóðs Margrétar Lehmann-Filhés fyrir árið 1913.

Tekjur:

1. Eftirstöðvar við árálok 1912:				
a. Stofnfé				
1. Í Söfnunarsjóði	kr.	5025.38		
2. Í innlánsbók Íslandsbanka	—	14.06		
			kr.	5039.44
b. Starfsfé:				
Í innlánsbók Íslandsbanka			—	117.28
2. Vextir 1913:				
a. Í Söfnunarsjóði	kr.	230.67		
b. Í innlánsbók Íslandsbanka ...	—	2.18		
			kr.	232.85
			kr.	5389.57

Gjöld:

1. Tillag til útgáfu Goðafræði Finns prófessors Jónssonar			kr.	291.92
2. Eftirstöðvar við árslok 1913:				
Stofnfé:				
a. Í Söfnunarsjóði........	kr.	5083.05		
b. Í innlánsbók Íslandsbanka ...	—	14.60		
			kr.	5097.65
			kr.	5389.57

Reykjavík 3. marz 1914.

Sigurður Kristjánsson
p. t. gjaldkeri.

Reikningur þessi er réttur.

Reykjavík 8. júní 1914.

Hannes Þorsteinsson. Kl. Jónsson.

Hið íslenzka Bókmentafélag.

VERNDARI:

Kristján konungur hinn tíundi.

STJÓRN:

Forseti: Björn M. Ólsen, dr. phil., r. af dbr. og dbrm.
Varaforseti: Jón Þorkelsson, landsskjalavörður, dr. phil.

Fulltrúaráð:

Sigurður Kristjánsson, bóksali, r. af dbr., gjaldkeri félagsins.
Björn Bjarnason, kennari, dr. phil.
Jón Jónsson, docent, skrifari félagsins.
Guðmundur Finnbogason, bókav., dr. phil,
Einar Arnórsson, prófessor, kjörstjóri félagsins.
Matthías Þórðarson, fornmenjavörður, bókavörður félagsins.

HEIÐURSFÉLAGAR[1]):

Anderson, R. B., prófessor, Madison, U. S. A.
*Briem, Eiríkur, prófessor, comm. af dbr. m. m., Reykjavík.
*Briem, Valdimar, vígslubiskup, r. af dbr., Stóra-Núpi.
Bryce, James, Right Hon., sendiherra Breta í Washington.
Brögger, W. C., prófessor við háskólann í Kristjaníu.
*Finnur Jónsson, prófessor, dr. phil., r. af dbr., r. af St. Ól., Khöfn.
Gering, Hugo, dr. phil., leyndarráð, prófessor í Kiel.
Heusler, Andreas, prófessor, dr. phil., Berlín.
Kålund, Kr., bókavörður, dr. phil., r. af dbr., Khöfn.
Ker, W. P., prófessor við háskólann í Lundúnum.
Kristján Jónsson, fv. ráðherra, comm. af dbr. m. m., Reykjavík.
Matthías Jochumsson, uppgjafaprestur, r. af dbr. og dbrm., Akureyri.
Mogk, E., dr. phil., prófessor í Leipzig.
Ólafur Halldórsson, konferenzráð, r. af dbr og dbrm., Khöfn.
*Ólsen, Björn M., prófessor, dr. phil., r. af dbr. og dbrm., Reykjavík.
Olsen, Magnus, prófessor við háskólann í Kristjaníu.
Poestion, J. C., hirðráð í Vínarborg, comm. af dbr.
*Stephensen, M., fv. landsh. yfir Íslandi, stórkross af dbr. m. m.
Thoroddsen, Þorvaldur, prófessor, dr. phil., r. af dbr., Khöfn.
Wimmer, L. F. A., prófessor, dr. phil., stórk. af dbr., Khöfn.

---

[1]) Félagar, sem neytt hafa kosningarréttar 1914, eru merktir stjörnu [*].

FÉLAGAR.

A. Á Íslandi.

Reykjavík.

*Ágúst Bjarnason, próf., dr. '13[1])
Alexander Jóhannesson '13.
Andersen, Ludvig, klæðsk. '13.
Ari Jónsson, cand. jur. '13.
Arinbjörn Sveinbjarnarson, bókbindari '13.
*Árni Jóhannsson, bankaritari '13.
Árni Jónsson, bókhaldari '13.
Ásgeir Sigurðsson, konsúll '13.
Ásgeir Torfason, efnafræð. '13.
Bartels, Martin, bankaritari '13.
Beck, Símon, trésmiður '13.
Benedikt S. Benediktsson '13.
Benedikt Sveinsson, alþm. '13.
Benedikt Þórarinsson, kaupm. '13.
Björn Bjarnason, dr. phil. '12.
Björn Björnsson, verzlm. '13.
Björn Kristjánsson, bankastj. '13.
Björn Sigurðsson, bankastj. '13.
*Björn Þórðarson, cand. jur. '13.
*Blöndahl, Magnús, kaupm. '13.
Blöndal, Ragnh., ungfrú '13.
Bókasafn K. F. U. M. '13.
Borgþór Jósefsson, bæjargjaldkeri '13.
*Briem, Eggert, skrifstofustj. '13.
Briem, Sigurður, póstmeistari '13.
Brynjólfur Björnsson, tannl. '13.
Brynjólfur H. Bjarnason, kpm.'13.
Böðvar Kristjánsson kennari '13.
*Claessen, Eggert, yfirréttarmálaflutningsmaður '13.
Copland, G., stórkaupm. '13.
Eggert Snæbjarnarson, verzlunarmaður '13.
*Einar Arnórsson, prófessor '13.
Einar Gunnarsson, ritstjóri '13.
Einar Helgason, garðyrkjufr. '13.
Einar Hjörleifsson, rithöf. '12.
Einar Magnússon, bókh. '13.
Einar Magnússon '14.
Eiríkur Einarsson stud. jur. '12.
Erlendur H. Guðmundsson, bréfberi '12.
Eyjólfur Jónsson, rakari '12.
Eyþór Guðjónsson, bókbindari.
*Fjeldsted, Andrés, augnlæknir '12.
*Fjeldsted, Lárus, cand. jur. '12.
Friðrik Benonýsson '13.
Geir Sigurðsson, skipstjóri '12.
Georg Olafsson, cand. polit. '12.
Gísli Guðmundsson, verksmiðjustjóri '12.
Gísli Ísleifsson fv. sýslum. '13.
Gísli J. Ólafsson, símastjóri '12.
Gísli Sveinsson, cand. jur. '12.
Grímúlfur Ólafsson, ritari '12.
*Gröndal, Ben. Þ., cand. phil. '12.
Guðbrandur Jónsson, ritstj. '11.
Guðgeir Jóhannsson, kennari '12.
Guðjón Rögnvaldsson, kennari '13.
Guðjón Sigurðsson, Hvg. 33 '14.
*Guðjón Sigurðsson, úrsm. '13.
Guðm. Ásbjarnarson, trésm. '13.
Guðm. Björnsson, landlækn. '13.
Guðm. Böðvarsson kaupm. '13.
*Guðm. Finnbogason, dr.phil. '13.
Guðm. Hannesson, prófessor '13.
*Guðm. Helgason, præp. hon. '13.
Guðm. Kr. Guðmundsson, verzlunarmaður '13.
Guðm. Loftsson, bankaritari '13.
*Guðm. Magnússon, prófessor '13.
Guðm. Magnússon, rithöf. '13.
Guðm. Stefánss., húsgagnasm. '13.
*Hafstein, Hannes, ráðherra '13.
Halldór Daníelsson, yfirdómari '13.
Halld. Jónsson, fv. bankagjaldk. '13.
Halld. Kr. Þorsteinss., skipstj. '13.
Halldór Þórðarson, bókbind. '13.
Hallgrímur Benediktsson umboðssali '13.

[1]) Ártölin aftan við nöfnin merkja að tillag sé afhent bókaverði fyrir það ár síðast.

*Hallgrímur Jónsson, járnsm. '13.
Hallgrímur Jónsson, kennari' 13.
*Hannes Þorsteinsson, skjalav. '13.
Hansen, Morten, skólastjóri '13.
Haraldur Gunnarsson, prent. '13.
Haraldur Níelsson, prófessor' 13.
Haraldur Sigurðsson, verzlm. '13.
*Havsteen, Julius, amtm. '13.
Helgi Helgason, verzlunarstj. '13.
*Helgi Jónasson, verzlm. '13.
Helgi Jónsson, dr. phil. '13.
Helgi Jónsson, námsm. '13.
Helgi Péturss, dr. phil. '13.
Hlíðdal, Guðm., verkfræð. '13.
*Hólmfríður Árnad., kensluk. '13.
Ingibjörg Brands, kensluk. '13.
Ingibjörg H. Bjarnason, forstöðukona '13.
Jakob Jónsson, verzlunarstj. '13.
Jensen, Thor, kaupm. '13.
Jóhannes Sigfússon, adjunkt '13.
*Jóhann Kristjánsson, ættfr. '13.
Jóhann Þorsteinsson, præp.hon. '13.
Johnson, Ólafur, konsúll '13.
Jónas Jónsson, kennari '13.
*Jón Guðnason, stud. theol. '13.
*Jón Helgason, prófessor '13.
Jón Hermannsson, skrifstofustj. '13
Jón Hj. Sigurðsson, héraðsl. '12.
Jón Jensson, yfirdómari '13.
*Jón Jónsson, docent '13.
Jón Kristjánsson, prófessor '13.
*Jón Magnússon, bæjarfógeti '13.
Jón Ólafsson, alþingism. '13.
Jón Ólafsson, skipstj. '13.
Jón Ólafsson, stud. med. '12.
*Jón Þórarinsson, fræðslumstj. '13.
Jón Þorkelsson, dr., landsskjalavörður '13.
*Jón Þorláksson, landsverkfr. '13.
Jörundur Brynjólfsson, kenn. '14.
Kaaber, Ludvig, konsúll '13.
Kennarafélag Barnaskólans '13.
*Klemens Jónsson, landritari '13.
Kolbeinn Þorsteinsson, skipstj. '13.
*Krabbe, Th., landsverkfr. '13.
Kristján Kristjánsson, skipstj. '13.
Kristján Þorgrímsson, konsúll '13.
*Lárus H. Bjarnason, prófessor '13.
Laxdal, Jón, kaupm. '13.
Laugarnessspítali '12.
Lestrarfélagið »Íþaka« '13.
Lestrarfélag kvenna '13.
Leví, R. P., kaupm. '13.
Magnús Arnbjarnars., cand. jur. '13.
Magnús Benjamínsson, úrsm. '13.
*Magnús Einarsson, dýralækn. '13.
Magnús Gíslason, skósmiður '13.
*Magnús Helgason, skólastj. '13.
Magnús Sigurðsson, cand. jur. '13.
Magnús Þorsteinsson, kpm. '13.
*M. Magnús, læknir '13.
Matthías Einarsson, læknir '13.
Matth. Matthíasson, kaupm. '12.
Matthías Þórðarson, fornm.v. '13.
Nordal, Johannes, íshússtj. '13.
*Oddur Gíslason, yfirréttarmálaflutningsmaður '13.
Oddur Hermannsson, cand. jur. '13.
Ólafur Björnsson, ritstjóri '13.
Ólafur G. Eyjólfsson, skólastj. '13.
*Ólafur Lárusson, cand. jur. '13.
Ólafur Ólafsson, umsjónarm. '13.
Ólafur Rósenkranz, kennari '13.
Ólafur Runólfsson, bókhald. '13.
Ólafur Þorsteinsson, læknir '13.
*Olgeir Friðgeirsson, samgöngumálastjóri '13.
Óskar Halldórsson, búfræð. '13.
Páll Einarsson, bæjarfógeti '13.
Páll Halldórsson, skólastjóri '13.
Páll H. Gíslason, kaupm. '13.
Páll Jónsson, verzlunarm. '13.
Páll Stefánsson frá Elliðavatni '13.
Páll Stefánsson frá Þverá '13.
*Pálmi Pálsson, adjunkt '13.
*Pétur Halldórsson, bóksali '13.
Pétur Lárusson, prentari '13.
*Pétur Zóphóníasson, gagnfr. '12.
Richard Torfason, bankabók. '13.
Rögnv. Ólafsson, húsameist. '13.
*Samúel Eggertsson skrautr. '13.
*Sighv. Bjarnason, bankastj. '13.
Sigríður Björnsdóttir '14.
*Sigurbjörn Á. Gíslason, cand. theol. '13.
Sigurður Guðmundss. mag. art. '12.
*Sigurður Jónsson, bókbind. '13.

*SigurðurKristjánsson, bóksali '13.
Sigurður Sigurðsson, ráðun. '13.
Sigurður Sigurðsson, stud. jur. '12.
Sivertsen, Sigurður, docent '13.
Smith, Paul, símaverkfræð. '13.
Snorri Jóhannsson, bókhald. '13.
Steingrímur Arason, kennari '13.
Steinunn Bjartmarsd., kensluk. '13.
Sveinn Björnsson, málafl.m. '13.
Sveinn Jónsson, trésmiður '13.
Sæmundsen, Karl, kaupm. '12.
Sæmundur Bjarnhéðinss. lækn. '13.
Thoroddsen, Sigurður, adj. '13.
Thoroddsen, Skúli, ritstjóri '13.
Thorsteinss., Hannes, cand. jur. '13.
Thorsteinsson, Th., kaupm. '13.
Tr. Gunnarsson, fv. bankastj. '13.
Tulinius, Axel, málafl.m. '13.
Ungmennafél. Reykjavíkur '13.
Vigfús Einarsson, cand. jur. '13.
Vigfús Guðmundsson, Engey '13.
Zimsen, Knud, borgarstj. '13.
Zoëga, Geir, cand. polyt. '13
Zoëga, Geir, rektor '13.
Zoëga, Geir, verzlunarm. '13.
Þórður Erlendss., Rauðarárst. '13.
*Þórður Sveinsson, læknir, Kleppi '13.
Þorfinnur Kristjánsson, prent. '12.
*Þórhallur Bjarnarson, biskup '13.
Þorkell Þorláksson, ritari '13.
Þorlákur Vilhjálmsson, búfr. '13.
Þorleifur H. Bjarnason, adj. '13.
Þorleifur Jónsson, póstafgr.m. '13
Þorsteinn Erlingsson, rithöf. '13.
Þorsteinn Finnbogason, kenn. '12.
Þorsteinn Gíslason, ritstj. '13.
*Þorst. Jónsson póstafgrm. '13.
Þorsteinn Sigurðsson, skósm. '13.
*Þorsteinn Þorsteinsson, cand. jur. '13.
Þorsteinn Þorsteinsson, hagstofustjóri '13.
Þorvaldur Guðmundsson, afgr.-maður '13.
Þorvarður Þorvarðarson, prentsmiðjustjóri '13.
Östlund, David, trúboði '13.

Gullbringu- og Kjósarsýsla.

Bræðrafélag Kjósarhrepps '13.
Einar Magnússon, kennari, Gerðum í Garði '13.
Guðmundur Ragnar Ólafsson, Móakoti, Grindavík '13.
*Gunnlaugur Kristmundss., kennari, Keflavík '13.
Johnsen, Sig. Þ., kennari, Seltjarnarnesi '13.
Jón Jónsson, kenn., Hvammi '12.
Klemens Egilsson, óðalsbóndi, Minni Vogum '13.
Kolbeinn Högnason, kenn., Kollafirði '13
Kristinn Daníelsson, prestur, Útskálum '12.
Lestrarfélag Kjalnesinga '13.
*Lestrarfélag Lágafellssóknar '13.
Lestrarfélag Seltirninga '13.
Magnús Bergm. Jónsson, Fuglavík, Miðnesi '13.
Sigurður Magnússon, læknir, Vífilsstöðum.
Stefán Sigurfinnsson, Bakkakoti, Leiru '13.
Sveinn Guðmundsson, járnsm., Vífilsstöðum '13.
Tómas Snorrason, kenn., Grindavík '13.
Þorgrímur Þórðarson, læknir, Keflavík 12.

Hafnarfjarðar-umboð.
(Umboðsm. Aug. Flugenring, kaupm. í Hafnarfirði)[1]).

Egill Eyólfsson, skósm., Hafnarfirði.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

Flygenring, Aug., kaupm., Hafnarfirði.
Friðrik Klemenzson, kenn., Hafnarfirði.
Janus Jónsson, præp. hon., Hafnarfirði.
Lárus Bjarnason, kennari, Hafnarfirði.
Magnús Jónsson, sýslumaður, Hafnarfirði.
Sigurður Guðmundsson, kennari, Flensborg, Hafnarfirði.
Skinfaxi, bókasafn skólapilta í Flensborg.
Þórður Edílonsson, læknir, Hafnarfirði.
*Ögmundur Sigurðsson, skólastj., Hafnarfirði.

Borgarfjarðar- og Mýrasýsla.

Jón Sveinsson, prófastur, Akranesi '14.
Lestrarfélag Akraness '12.
*Magnús Andrésson, prófastur, Gilsbakka '14.
Oddur Sveinsson, kennari, Akranesi '14.
Ottesen, Oddgeir P., hreppstjóri, Ytra Hólmi '12.
Stefán Guðmundsson, bóndi, Fitjum '13.
Sumarliði Halldórsson, skógfræðingur, Akranesi '12.
*Thorlacius, Einar, prestur, Saurbæ '13.
Ungmennafélagið »Haukur«, Leirársveit '12.

Borgarness-umboð.
(Umboðsm. Jón Björnsson, kaupm. Borgarnesi[1]).

Arni Þorsteinsson, bóndi, Brennistöðum.
Bjarni Bjarnason, bóndi, Skáney.
Björn Ólafsson, steinsm., Kaðalstöðum.
Brynjólfur Bjarnason, búfræðingur, Deildartungu.
Bændaskólinn á Hvanneyri.
Davíð Þorsteinsson, Arnbjargarlæk.
Einar Jónsson, búfræð., Hvanneyri.
Einar Sigurðsson, Stóra Fjalli.
Fjeldsted, Sigurður, bóndi, Ferjukoti.
Geir Pétursson, Geirshlíð.
Grönfeldt, H., skólastjóri, Hvítárvöllum.
Guðmundur Árnason, bóndi, Álftártungu.
Guðmundur Daníelsson, bóndi, Svignaskarði.
*Hjörtur Snorrason, búfræðingur, Skeljabrekku.
*Jóhannes Jónsson, gagnfræðingur, Efranesi.
Jóhann Eyjólfsson, bóndi, Sveinatungu.
*Jóhann Magnússon, bóndi, Hamri.
Jón Björnsson, kaupm., Borgarnesi.
Jón Björnsson, póstafgreiðslum., Borgarnesi.
Jón Ívarson, kennari, Gullberastöðum.
*Jósep Björnsson, Svarfhóli.
Kristján Fr. Björnsson, bóndi, Steinum.
*Kristján Sigurðsson, Bakkakoti.
Lestrarfélag Borgarness.
Lestrarfèlag Hraunhrepps.
Magnús Einarsson, Munaðarnesi,
Magnús Jónsson, kennari, Borgarnesi.
*Ólafur Guðnason, Signýjarsstöðum.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

*Páll Jónsson, búfræð., Hvanneyri.
*Páll Zóphóníasson, kenn., Hvanneyri.
Runólfur Runólfsson, bóndi, Norðtungu.
Sigurður Jónsson, Hvanneyri.
Sigurður Þórðarson, sýslumaður, Arnarholti.
Sigurður Þórólfsson, skólastjóri, Hvítárbakka.
Stefán Jónsson, prestur, Staðarhrauni.
Sveinn Níelsson, bóndi, Lambastöðum.
Tómas Jónasson, Sólheimatungu.
Ungmennafélagið »Dagrenning«, Lundareykjadal.

Snæfellsness- og Dalasýslur.

*Bergmann, Daníel, verzlunarst., Sandi '14.
Finnbogi Lárusson, kaupmaður, Búðum '12.
Kristján Kristjánsson, kennari, Rauðkollsstöðum '13.
*Lárus Halldórsson, prestur, Breiðabólstað '12.
*Lestrarfélag Sandara '14.
Magnús Guðlaugsson, læknir, Bjarnastöðum '12.
*Proppé, Ólafur, verzlunarstjóri, Sandi '13.

Stykkishólms-umboð.

(Umboðsm. Hjálmar Sigurðsson kaupmaður)[1]).

*Ágúst Þórarinsson, bókhaldari, Stykkishólmi.
Ásmundur Sigurðsson, bóndi á Grund í Eyasveit.
*Blöndal, Magnús, kennari, Stykkishólmi.
Bókasafn Vesturamtsins, Stykkishólmi.
Einar Vigfússon, Stykkishólmi.
Elías Kristjánsson, Arnartungu.
Gestur Þórðarson, Höfða.
Gísli Sigurðsson, Langadal.
Guðmundur Sigurðsson, Berserkjahrauni.
Helgi Guðmundsson, Skógarnesi.
Hjálmar Sigurðsson, kaupmaður, Stykkishólmi.
Ingólfur Jónsson, verzlunarstjóri, Stykkishólmi.
Jón Sigurðsson, Hofgörðum.
Lestrarfélag Hvammssveitar.
Richter, Reinh., verzlunarmaður, Stykkishólmi.
Sigurður Gunnarsson, prófastur, Stykkishólmi.
*Sæmundur Halldórsson, kaupm., Stykkishólmi

Búðardals-umboð.

(Umboðsmaður Bogi Sigurðsson, kaupmaður)[1]).

*Björn Bjarnarson, sýslum., Sauðafelli.
Bogi Sigurðsson, kaupmaður, Búðardal.
*Jóhannes L. L. Jóhannsson, prestur, Kvennabrekku.
Páll Ólafsson, kaupm. Búðardal.
Sigurbjörn Bergþórsson, bóndi, Svarfhóli.
*Sigurður Sigurðsson, læknir, Búðardal.

Barðastrandarsýsla.

*Bjarni Símonarson, prófastur, Brjánslæk '13.
Bókasafn Flateyjar á Breiðafirði '13.

[1]) Skilagrein ókomin fyrir 1913.

Bókasafn Vestur-Barðastrandarsýslu '12.
*Jón Einarsson, trésmiður, Kletti í Geiradal '13.
*Jón Jóhannsson, Mýratungu í Reykhólasveit '13.
Jón Kristóferss., kennari, Brekkuvelli á Barðaströnd '13.
*Jón Ólafsson, Króksfjarðarnesi '13.
*Kristján Kristófersson, Haga '13.
Lestrarfélag Bílddælinga '13.
Lestrarfélag Breiðuvíkursóknar '12.
Lestrarfélag Geiradalshrepps.
*Lestrarfélag Rauðsendinga '12.
Lestrarfélag Tálknafjarðar '13.
*Magnús Sæbjörnsson, læknir, Flatey '13.
Ólafur Magnússon, Kaldabakka '13.
Steinþór Oddsson, Miðhúsum.
Svafa Þorleifsdóttir, Bíldudal '13.
Þorbjörn Þórðarson, læknir, Bíldudal '14.
Þorvaldur Jakobsson, prestur, Sauðlauksdal '13.

Ísafjarðarsýsla.

*Halldór Stefánsson, læknir, Flateyri '13.
Hjálmar Jónsson, bóndi, Höfða í Grunnavíkurhreppi '12.
Jón Hallgrímsson, kaupmaður, Flateyri '13.
Lestrarfélag Dalmanna, Önundarfirði '14.
Lestrarfélag Flateyrar '13.
Lestrarfélag Sléttuhrepps '12.

Dýrafjarðar-umboð.
(Umboðsm. Carl Proppé verzlunarstjóri á Þingeyri)[1].

Andrés Kristjánsson, Meðaldal.
*Björn Guðmundsson, kennari, Næfranesi.
Blaðafélagið »Dagvarður«, Keldudal.
Böðvar Bjarnason, prestur, Rafnseyri.
Eiður Albertsson, kennari, Þingeyri.
Guðbrandur Guðmundsson, Þingeyri.
Guðmundur Jónsson, Granda.
Guðni Bjarnason, verzlunarmaður, Þingeyri.
Guðrún Benjamínsdóttir, kenslukona, Þingeyri.
Gunnlaugur Þorsteinsson, læknir, Þingeyri.
Kristinn Guðlaugsson, búfræðingur, Núpi.
Lestrarfélag Þingeyrarhr., Þingeyri.
Ólafur Hjartarson, járnsmiður, Þingeyri.
Ólafur Ólafsson, kennari, Haukadal.
Proppé, Carl, verzlunarstjóri, Þingeyri.
*Sighvatur Grímsson, Borgfirðingur, Höfða.
Sigtryggur Guðlaugsson, prestur, Núpi.
*Sóphónías Jónsson, gagnfræðingur, Læk.
Torfi Hermannsson, trésmiður, Þingeyri.

Ísafjarðar-umboð.
(Umboðsm. Guðmundur Bergsson, bóksali, Ísafirði)[1]).

*Arngrímur Fr. Bjarnason, prentari, Ísafirði.
Árni E. Árnason, verzlunarmaður, Bolungavík.
Ásgeir Guðmundsson, hreppstjóri, Arngerðareyri.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

Ásgeir Guðmundsson, Æðey.
Bárður Guðmundsson, bókbindari, Ísafirði.
Benedikt Bjarnason, húsmaður, Hafrafelli.
Bergur Rósinkranzson, kaupm., Flateyri.
Björn Guðmundsson, kaupmaður, Ísafirði.
Engilbert Kolbeinsson, bóndi, Lónseyri.
Finnbjörn Hermannsson, verzlunarmaður, Ísafirði.
Friðbert Friðbertsson, kennari, Suðureyri í Súgandafirði.
Friðbert Guðmundsson, Suðureyri.
Friðrik Hjartarson, kennari, Suðureyri.
Grímur Jónsson, cand. theol., Ísafirði.
*Guðmundur Bergsson, bóksali, Ísafirði.
Guðmundur Hannesson, konsúll, málaflutningsm., Ísafirði.
Guðmundur H. Finnbjörnsson, bóndi, Sæbóli í Aðalvík.
Guðmundur Sveinsson, kaupm., Hnífsdal.
Hálfdán Örnólfsson, hreppstjóri, Hóli í Bolungavík.
*Halldór Bjarnason, verzlunarm., Ísafirði.
Halldór Jónsson, búfræðingur, Rauðamýri.
Halldór Ólafsson, lögreglumaður, Ísafirði.
Halldór Pálsson, útvegsbóndi, Hnífsdal.
Hannes Halldórsson, verzlunarm., Ísafirði.
Helgi Ketilsson, sjómaður, Ísafirði.
Helgi Sveinsson, bankastjóri, Ísafirði.
Hjaltína Guðjónsdóttir, Sæbóli á Ingjaldssandi.
Ingólfur Árnason, verzlunarm., Bolungavík.
*Jens Níelsson, kennari, Bolungavík.
Jóakim Pálsson, útvegsbóndi, Hnífsdal.
Jóhann Þorsteinsson, kaupmaður, Ísafirði.
Jóhanna Eiríksdóttir, Kleifum í Seyðisfirði.
Jónas Halldórsson, Búð, Hnífsdal.
Jónas Þorvaldsson, óðalsbóndi og oddviti, Hnífsdal.
Jón Grímsson, bókhaldari, Ísafirði.
Jón Kristjánsson, bókbindari, Aðalvík.
*Jón Sn. Árnason, kaupmaður, Ísafirði.
Júlíus Hjaltason, Bolungavík.
Karl Olgeirsson, verzlunarstjóri, Ísafirði.
Kolbeinn Jakobsson, hreppstjóri, Unaðsdal.
Kristján A. Kristjánsson, verzlunarstjóri, Suðureyri í Súgandafirði.
*Lestrarfélag Bjarndæla og Fjarðarmanna, Önundarfirði.
Lestrarfélag Hnífsdælinga, Hnífsdal.
Lestrarsalur Ísfirðinga, Ísafirði.
Magnús Bárðarson, útvegsbóndi, Bolungavík.
Magnús Kristjánsson, búfræðingur, Múla í Laugardalshr.
Magnús Torfason, sýslumaður og bæjarfógeti, Ísafirði.
*Oddur Guðmundsson, póstafgr.m., Bolungavík.
Ólafur Árnason, verzlunarmaður, Bolungavík.
Ólafur Jónsson, Ísafirði.
Páll Pálsson, útvegsbóndi, Heimabæ, Hnífsdal.
Páll Þórarinsson, sjómaður, Hnífsdal.
Pétur Oddsson, kaupm., Tröð í Bolungavík.
Sigurbjörn Ármannsson.

Sigfús Daníelsson, verzlunarstj., Ísafirði.
Sigurður Kristjánsson, kennari, Ísafirði.
Sigurður Pálsson, verzlunarstj., Hesteyri.
Sig. Sigurðsson, kennari.
Sigurður Þorvaldsson, kennari, Ísafirði.
Stefán Sigurðsson, verzlm.
*Stephensen, Páll, prestur, Holti í Önundarfirði.
Teitur Jónsson, lyfsveinn, Ísafirði.
Thordarson, Finnur, konsúll, Ísafirði.
Thorsteinsson, Davíð Scheving, læknir, Ísafirði.
Valdemar Valdemarsson, verzlunarmaður, Hnífsdal.
Þorvaldur Jónsson, læknir og bankastj., Ísafirði.
*Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði.
Þorvarður Brynjólfsson, prestur, Stað í Súgandafirði.

Vigur-umboð.
(Umboðsm. Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur)[1]).

Finnbogi Pétursson, Hvítanesi.
Jón Guðmundsson, kaupm., Eyrardal.
*Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.

Strandasýsla.

Björn Magnússon, Borðeyri '13.
Guðjón Guðlaugsson, alþingism., Hólmavík '12.
Guðmundur G. Bárðarson, bóndi, Kjörseyri '11.
Halldór Kr. Júlíusson, sýslum., Borðeyri '13.
Lestrarfélag Árnesshr. '14.
Lestrarfélag Kirkjubólshr. '12.
Lestrarfélag Kollafjarðar '13.
Lestrarfélag Selstrandar '12.
Þorsteinn Brynjólfsson, búfræð., Broddanesi '12.

Húnavatnssýsla.

Erlendur Hallgrímsson, búfræð., Tungunesi '12.
Guðm. Arason, búfr., Illugastöðum '13.
*Jón Jónsson, bóndi, Stóradal '11.
*Kristján H. Sigurðsson, kennari, Brúsastöðum '12.
Lestrarfélag Áshrepps '12.
Theodor Arnbjarnarson, búfræð., Stóra-Ósi '14.
Þorvaldur Kristmasson, búfræð., Bálkastöðum '12.

Hvammstanga-umboð.
(Umboðsm. Axel V. Wilhelmsson verzlunarstj. á Hvammstanga)[1]).

*Axel V. Wilhelmsson, verzl.stj., Hvammstanga.
*Blöndal, Björn P., verzlunarm., Hvammstanga.
Bókasafn Vestur-Húnvetninga, Hvammstanga.
*Gísli R. Magnússon, verzlm., Hvammstanga.
Gunnar Kristófersson, hreppstj., Valdarási.
*Halldór Magnússon, bóndi, Vatnshól.
*Jón Eiríksson, bóndi, Sveðjustöðum.
*Stefán Björnsson, bóndi, Sporði.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

Valdemar Baldvinsson, búfræð., Helguhvammi.
Þorbjörn Teitsson, Víðidalstungu.

Blönduóss-umboð.
(Umboðsm. Friðfinnur Jónsson, trésmiður, Blönduósi)[1]).

Bjarni Jónasson, barnakennari, Litladal.
*Bjarni Pálsson, prestur, Steinnesi.
Björn Frímansson, búfræðingur, Hólabæ í Langadal.
*Daði Davíðsson, Gilá.
Friðfinnur Jónsson, trésmiður, Blönduósi.
Guðni Jónsson, bókbindari, Gunnfríðarstöðum.
Hafsteinn Pétursson, bóndi, Gunnsteinsstöðum.
Jónas Illugason, bóndi, Bröttuhlíð.
Jón Á. Jónsson, verzlunarmaður, Blönduósi.
Jón Jónsson, héraðslæknir, Blönduósi.
Jón Pálsson, prestur, Höskuldsstöðum.
Klemenz Guðmundsson, Bólstaðarhlíð.
Lárus Ólafsson, trésm., Blönduósi,
Lestrarfélag Auðkúlusóknar.
Lestrarfélag Langdælinga.
Lestrarfélag Torfalækjarhrepps.
Lestrarfélag Þverárhrepps.
*Magnús Björnsson, Syðra Hóli.
Magnús Jónsson, bóndi, Sveinsstöðum.
Páll Sigurðsson, búfræð., Brúsastöðum.
*Sigurgeir Björnsson, búfræðingur, Orrastöðum.
*Skúli Jónsson, sölustjóri, Blönduósi.
Sveinn Bjarnason, Blönduósi.
Sýslubókasafn Austur-Húnavatnssýslu.
Sæmundsen, Edwald, verzlm., Blönduósi.
Þórarinn Jónsson, alþm., Hjaltabakka.
Þorsteinn Bjarnason, kaupmaður, Blönduósi.

Skagafjarðarsýsla.

*Einar Jónsson, hreppstj., Brimnesi '13.
Hálfdán Guðjónsson, prófastur, Sauðárkróki '13.
Hartmann Ásgrímsson, kaupm., Kolbeinsárósi '12.
*Jón Árnason, gagnfræð., Stóra-Vatnsskarði '13.
Jón Rögnvaldsson, Réttarholti '13.

Sauðárkróks-umboð.
(Umboðsm. Margeir Jónsson, kennari, Ögmundarstöðum).

Bókasafn Skagafjarðar '12.
Briem, Kristinn P., kaupmaður, Sauðárkróki '12.
Briem, Ólafur, alþingism., Álfgeirsvöllum '13.
*Brynleifur Tobíasson, kennari, Sauðárkróki '12.
Eiríkur Kristjánsson, Sauðárkróki, '12.
Jón Sigurðsson, Reynistað '13.
Jónas Kristjánsson, læknir, Sauðárkróki '13.
Lestrarfél. Miklabæjarsóknar '12.
Magnús Sigmundsson, Vindheimum '12.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

*Margeir Jónsson, kennari, Ögmundarstöðum '13.
Sigurður Jósafatsson, Krossanesi, '13.

Hóla-umboð.
(Umboðsm. Sigurður Sigurðsson, skólastjóri, Hólum)[1].

Árni Guðmundsson, Efra-Ási, Hjaltadal.
Bændaskólinn á Hólum.
Einar Jósefsson, Vatnsleysu.
Jón Sigtryggsson, Framnesi.
Lestrarfélag Hofshrepps.
Ólafur Jónsson, Litlahóli.
*Sigurður Sigurðsson, kennari, Hólum.
Stefán Pálmason, Hofsós.

Eyjafjarðarsýsla.

Siglufjarðar-umboð.
(Umboðsmaður Helgi Hafliðason, Siglufirði)[2].

Ásgeir Blöndal, Bjarnason, Siglufirði.
*Bjarni Þorsteinsson, prestur, Siglufirði.
Guðmundur Bjarnason, Bakka.
Hafliði Guðmundsson, hreppstj., Siglufirði.
Hallgrímur Tómasson, kaupm., Siglufirði.
Helgi Guðmundsson, læknir, Siglufirði.
*Matthías Hallgrímsson, kaupm., Siglufirði.
Páll Halldórsson, verzlunarstj., Siglufirði.
Sigurður H. Sigurðsson, kaupm., Siglufirði.
Vilhelm Jónsson, verzlunarm., Siglufirði.
Þormóður Eyjólfsson, bókhaldari, Siglufirði.

Eyjafjarðar-umboð.
(Umboðsm. Kristján Guðmundsson, bóksali, Oddeyri)[3].

Árni Jóhannsson, prestur, Grenivík.
Ásmundur Gíslason, prestur, Hálsi.
*Bjarni Jónsson, útbússtj., Akureyri.
Bókasafn Gagnfræðaskólans, Akureyri.
Bókasafn Norðuramtsins, Akureyri.
Briem, Þorsteinn, prestur, Hrafnagili.
*Einar Guttormsson, prentari, Ósi við Eyjafjörð.
*Eydal, Ingimar, kennari, Akureyri.
Finnur Sigmundsson, Ytra-Hóli.
Friðbjörn Steinsson, dbrm., Akureyri.
Friðjón Jensson, læknir, Akureyri.
Gísli Bjarnason, gagnfræðingur, Skógum.
*Gísli Jónsson, hreppstj., Hofi.
Grímur Grímsson, kennari, Ólafsfirði.
Guðmundur Benediktsson, Ásláksstöðum.
*Guðm. Guðmundsson, hreppstj., Þúfnavöllum.
Hallgrímur Davíðsson, verzlunarstjóri, Akureyri.
*Hallgrímur Kristinsson, kaupfélagsstjóri, Akureyri.
Hallgrímur Pétursson, bókbindari, Akureyri.

---

1) Skilagrein ókomin fyrir 1913.
2) Félagatal óáreiðanlegt; vantar skrá frá umboðsmanni.
3) Skilagrein komin fyrir árið 1913.

Hannes Kristjánsson, gagnfræðingur, Víðigerði.
Haraldur Leósson, kennari, Holtseli.
*Havsteen, Jakob, konsúll, etazráð, Oddeyri.
Helgi Árnason, prestur, Ólafsfirði.
Hólmgeir Þorsteinsson, verzlunarmaður, Grund.
Ingibjörg Jóhannesdóttir, Árnesi.
Ingimar Hallgrímsson, bóndi, Litla-Hóli.
Ingólfur Bjarnason, bóndi, Fjósatungu.
Jón Jóhannsson, Skarði, Dalsmynni.
Jón Jónsson, Skjaldastöðum.
Jón Rögnvaldsson, Fífilgerði.
Jón Stefánsson, ritstj., Akureyri.
Jónas Jónasson, præp. hon., Akureyri.
Karl Nikulásson, verzlunarstjóri, Akureyri.
Kristján Benediktsson, Möðruvöllum.
Kristján Guðmundsson, bóksali, Oddeyri.
Laxdal, Eggert, kaupm., Akureyri.
Lestrarfélag Árskógsstrandar.
Lestrarfélag Hríseyinga.
Lestrarfélag Kaupangssóknar.
Lestrarfélag Svalbarðsstrandar, Svalbarði.
*Lestrarfélag Öxndæla.
*Líndal, Björn, cand. jur., Akureyri.
Líndal, Jakob, búfræðingur, Akureyri.
Loftur Baldvinsson, Böggvisstöðum.
Ólafur Th. Ólafsson, gagnfræðingur, Dagverðartungu.
Ragnar Ólafsson, kaupm., Oddeyri.
Rist, L. J., kennari, Akureyri.
Sigtryggur Jónatansson, bóndi, Tungu.
Sigurður Einarsson, dýralæknir, Akureyri.
Sigurður Sigurðsson, bókbindari, Akureyri.
Sigþór Jóhannsson, bóndi, Litla-Gerði.
Skúli Kristjánsson, búfræðingur, Sigríðarstöðum.
Stefán Jónsson, bóndi, Munkaþverá.
Stefán Kristjánsson, skógræktarstjóri, Vöglum.
*Stefán Stefánsson, skólastj., Akureyri.
Steffensen, Valdemar, læknir, Akureyri.
Steingrímur Matthíasson, læknir, Akureyri.
Sveinbjörn Jónsson, Þóroddsstöðum, Ólafsfirði.
Sveinn Þórðarson, verzlunarmaður, Höfða.
Ungmennafélagið »Dagsbrún«, Höfðahverfi.
Vilhjálmur Jóhannsson, kennari, Espihóli.
Þór Vilhjálmsson, búfr., Bakka í Svarfaðardal.
Þórður Kolbeinsson, Akureyri.
Þorkell Þorkelsson, kennari, Akureyri.
Þorsteinn Grímsson, gagnfræðingur, Krossanesi.
Þorsteinn Stefánsson, Hlöðum í Hörgárdal.

Þingeyjarsýsla.

Guðmundur Vilhjálmsson, bóksali, Syðra-Lóni '12.
Steinn Emílsson, verzlunarmaður, Þórshöfn '13.
Þorsteinn Arnljótsson, kaupm., Þórshöfn '12.

Húsavíkur-umboð.
(Umboðsm. Stefán Guðjohnsen, verzlunarstjóri)[1]).

Aðalgeir Davíðsson, bóndi, Stóru Laugum.
Aðalsteinn Kristjánsson, kaupm., Húsavík.
Árni Jakobsson, bóndi, Hólum.
Árni Jónsson, bóndi, Þverá.
Benedikt Bjarnason, kennari, Húsavík.
Benedikt Guðnason, Grænavatni.
*Benedikt Jónsson, sýsluskrifari, Húsavík.
*Benedikt Kristjánsson, præp. hon., Húsavík.
Björn Guðmundsson, bóndi, Grjótnesi.
Björn Þórarinsson, bóndi, Víkingavatni.
*Egill Sigurjónsson, bóndi, Laxamýri.
Gísli Pétursson, læknir, Húsavík.
Guðjohnsen, Stefán, verzlunarstj., Húsavík.
Guðmundur Jóhannesson, bóndi, Fagranesi.
Haukur Ingjaldsson, Garðshorni.
*Hólmgeir Þorsteinsson, bóndi, Vallakoti.
Indriði Þorkelsson, bóndi, Ytra-Fjalli.
*Jakob Hálfdánarson, dbrm., Húsavík.
Jóhannes Þorkelsson, hreppstjóri, Syðra-Fjalli.
Jón Benediktsson, Garði.
*Jón Björnsson, Skógum í Axarfirði.
Jón Jónasson, Húsavík.
Jón Jónsson Gauti, bóndi, Héðinshöfða.
Jón Sigurðsson, gagnfræðingur, Yzta-Felli.
*Jónas Jónsson, verzlunarstjóri, Flatey.
Konráð Vilhjálmsson, bóndi, Hafralæk.
Lestrarfélag Sléttunga.
Lestrarfélag Svalbarðshrepps, Þistilfirði.
Matthías Eggertsson, prestur, Grímsey.
Páll Kristjánsson, kaupmaður, Húsavík.
*Pètur Jónsson; alþm., Gautlöndum.
Sigfús Hallgrímsson; bóndi, Vogum við Mývatn.
*Sigtryggur Helgason, bóndi, Hallbjarnarstöðum.
Sigurður Sigfússon, sölustjóri, Húsavík.
Sigurður Sigurðsson, hreppstjóri, Halldórsstöðum.
Sigmundur Sigurðsson, læknir, Breiðumýri.
Snorri Jónsson, hreppstj., Þverá.
Stefán Pétursson, Húsavík.
*Steingrímur Jónsson, sýslumaður, Húsavík.
Sýslubókasafn Suður-Þingeyinga.
Valdemar Valvesson, kennari, Húsavík.
Þorbergur Þórarinsson, hreppstj., Sandhólum.
Þórarinn Jónsson, bóndi, Halldórsstöðum.
Þórólfur Sigurðsson, gagnfræðingur, Baldursheimi.
Örn Sigtryggsson, búfræðingur, Hallbjarnarstöðum.

Norður-Múlasýsla.

Björn Ól. Gíslason, bókari, Borgarfirði '13.
Gunnlaugur A. Jónsson, verzlunarm., Höfn, Bakkafirði '12.
Jón Sigfússon, búfræðingur, Svínafelli, Hjaltastaðaþinghá '13.
Lestrarfélag Hjaltastaðahrepps.

---

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

Ólafur B. Jónsson, Hrafnabjörgum '13.
Sigurður Þorsteinsson, Sturluflöt í Fljótsdal '13.
Stefán Benediktsson, Merki á Jökuldal '12.
Þorsteinn M. Jónsson, kennari, Borgarfirði '12.

Vopnafjarðar-umboð.
(Umboðsm. Þór. B. Stefánsson verslunarstjóri)[1].

Árni Jónatansson, Búastöðum.
Björn Jónasson, bóndi, Hámundarstöðum.
Einar Helgason, bóndi, Teigi í Vopnafirði.
Einar Jónsson, prófastur, Hofi.
*Ingólfur Gíslason, læknir, Vopnafirði.
Jón Halldórsson, præp. hon., Sauðanesi.
Jón Sigurjónsson, verzlunarmaður, Vopnafirði.
Ólafur Metúsalemsson, Bustarfelli.
*Páll Einarsson, bókari, Vopnafirði.
Stefán Friðriksson, Eyvindarstöðum.
Víglundur Helgason, bóndi, Hauksstöðum.
*Þór. B. Stefánsson, verzlunarstjóri, Vopnafirði.

Rangár-umboð.
(Umboðsmaður Björn Hallsson, alþingismaður)[1].

Björn Hallsson, alþm. Rangá.
Gísli Helgason, bóndi, Skógargerði.
Guðmundur Ólason, búfræðingur, Höfða á Völlum.
*Gunnar Sigurðsson, Hleinagarði.
Kristján Jónsson, búfræðingur, Hrjót.
Lestrarfélag Fljótsdalshrepps.
Ólafur Ó. Lárusson, læknir, Eiðum.
Sigurður Antóníusson, búfræðingur, Sleðbrjót.
Sveinn Bjarnason, bóndi, Heykollsstöðum.

Seyðisfjarðar-umboð.
(Umboðsmaður Lárus Tómasson, bóksali, Seyðisfirði)[2].

*Benedikt Jónasson, verzlunarm., Seyðisfirði.
Björn Þorláksson, prestur, Dvergasteini.
Guðmundur Guðmundsson, bókhaldari, Múla.
Guðmundur V. Kristjánsson, úrsmiður, Seyðisfirði.
*Halldór Stefánsson, »Hamborg«.
*Hermann Þorsteinsson, skósmiður, Seyðisfirði.
*Jón Jónsson, bóndi, Firði.
Kristján Kristjánsson, læknir, Seyðisfirði.
Lestrarfélag Borgarfjarðarhrepps.
Lestrarfélagið »Dagsbrún«, Seyðisfirði.
Lestrarfélag Seyðisfjarðarhrepps.
Sigurður Jónsson, kaupmaður, Seyðisfirði.
*Sigurjón Jóhannsson, kaupmaður, Seyðisfirði.
Stefán Th. Jónsson, konsúll, Seyðisfirði.
Þórarinn Guðmundsson, kaupm., Seyðisfirði.

Suður-Múlasýsla.

Árni Jónsson, prófastur, Hólmum Reyðarfirði.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.
[2]) Skilagrein ókomin fyrir 1913.

Benedikt Sveinsson, bóksali, Borgareyri við Mjóafjörð '12.
*Blöndal, Benedikt, búfræðingur, Eiðum '13.
*Búnaðarskólinn á Eiðum '14.
Eiríkur Sigurðsson, kennari, Hjartarstöðum '12.
*Guttormur Vigfússon, præp. hon., Stöð í Stöðvarfirði '12.
*Hákon Finnsson, bóndi, Arnaldsstöðum '12.
Jón Sigurðsson, búfræðingur, Hjartarstöðum '13.
*Lestrarfélag Stöðfirðinga '13.
Magnús Blöndal Jónsson, prestur, Vallanesi '14.
*Magnús Stefánsson, búfræðingur, Eiðum '13.

Norðfjarðar-umboð.
(Umboðsm. Þorbergur Guðmundsson, búfræðingur)[1]).

Bergur Eiríksson, trésmiður, Nesi í Norðfirði.
Eiríkur Runólfsson, kaupm., Nesi Norðfirði.
Hjálmar Ólafsson, verzlunarmaður, Nesi í Norðfirði.
Ingvar Pálsson, útvegsbóndi, Norðfirði.
Jónas Andrésson, kaupfélagsstj., Nesi í Norðfirði.
Jón Jónsson, Ormsstöðum.
Lúðvík Sigurðsson, Nesi.
Sigurjón Magnússon, Nesi í Norðfirði.
Sveinn Árnason, trésm., Nesi.
Valdemar Sigurðsson, kennari, Nesi í Norðfirði.
Vigfús Sigurðsson, trésm., Nesi í Norðfirði.
Zoëga, Tómas J., verzlunarmaður, Nesi í Norðfirði.
Þorbergur Guðmundsson, búfr., Nesi í Norðfirði.

Eskifjarðar-umboð.
(Umboðsmaður Stefán Stefánsson, bóksali á Eskifirði[1]).

Arnesen, J. C. F., konsúll, Eskifirði.
Einar Hálfdánarson, lausamaður, Hafranesi.
Friðrik Steinsson, Eskifirði.
Guðm. Ásbjarnarson, Eskifirði.
Jón Valdemarsson, gagnfræðingur, Seljateigi.
Sigurður Hjörleifsson, læknir, Eskifirði.
*Sigurður Vigfússon, kenn., Eskifirði.
*Sveinbjörn P. Guðmundsson, Hólmum í Reyðarfirði.

Fáskrúðsfjarðar-umboð.
(Umboðsm. Marteinn Þorsteinsson, bókhaldari[1]).

*Björgvin Þorsteinsson, verzlunarmaður, Fáskrúðsfirði.
*Einar Indriðason, bóndi, Vattarnesi.
Georg Georgsson, læknir, Fáskrúðsfirði.
Halldór Pálsson, búfr., Tungu.
Höskuldur Stefánsson, bóndi, Dölum.
*Jón Davíðsson, verzlunarstjóri, Fáskrúðsfirði.
Lestrarfélag Búðaþorps.
*Magnús Gíslason, cand., Fáskrúðsfirði.
*Marteinn Þorsteinsson, bókhaldari, Fáskrúðsfirði.
Páll Benjamínsson, verzlunarm., Fáskrúðsfirði.
Páll Pálsson, kenn., Fáskrúðsf.
Stefán Gíslason, Kolfreyjustað.
Stefán Guðmundsson, verzlunarfulltrúi, Fáskrúðsfirði.
Þorgeir Jónasson, Kolfreyjustað.

---
[1]) Skilagrein komin fyrir 1918.

Djúpavogs-umboð.
(Umboðsmaður Bjarni Eiríksson, kennari[1]).

Bjarni Eiríksson, kennari, Djúpavogi.
*Björn Björnsson, verzlunarm., Djúpavogi.
Björn Jónsson, verzlunarmaður, Djúpavogi.
Björn R. Stefánsson, verzlunarstjóri, Breiðdalsvík.
*Elís Jónsson verzlstj., Djúpavogi.
Helgi Einarsson, bóndi, Melrakkanesi.
Ingim. Steingrímsson, verzlm., Djúpavogi.
Jón Árnason, óðalsbóndi, Múla í Álftafirði.
Jón Finnsson, prestur, Hrauni við Djúpavog.
Jón Jónsson, lausam., Geithellum.
Pétur Þorsteinsson, prestur, Eydölum.
Sveinn Sveinsson, bóndi, Hofi í Álftafirði.
*Thorlacíus, Óiafur, læknir, Búlandsnesi.

Skaftafellssýsla.

*Ari Hálfdanarson, hreppstjóri, Fagurhólsmýri, Öræfum '13.
Guðm. Sigurðsson, söðlasm., Höfn í Hornafirði '12.
*Lestrarfélag Mýrahrepps '12.
Lestrarfélag Suðursveitar '12.
Þórhallur Daníelsson, kaupmaður, Hornafirði '12.

Lóns-umboð.
(Umboðsmaður Jón Jónsson, prófastur[1]).

Bjarni Guðmundsson, bókhaldari, Höfn í Hornafirði.
Jón Guðmundsson, kennari, Höfn í Hornafirði.
*Jón Jónsson, prófastur, Stafafelli.
Lestrarfélag Lónsmanna.
Sigurður Arngrímsson, kennari, Höfn í Hornafirði.
*Sigurður Sigurðsson, kenn., Hoffelli í Öræfum.
Þorleifur Jónsson, hreppstj. og alþm., Hólum.

Víkur-umboð.
(Umboðsm. Jón Ólafsson, kennari, Vík í Mýrdal).

Bjarni Einarsson, prófastur, Mýrum í Álftaveri '13.
Bjarni Jensson, læknir, Breiðabólsstað, Síðu '11.
Björn Runólfsson, Holti '13.
Brynjólfur Einarsson, Reyni '14.
Eggerz, Sigurður, sýslum., Vík í Mýrdal '13.
*Einar Erlendsson, verzlunarm., Vík í Mýrdal '14.
*Eyjólfur Guðmundsson, hreppstjóri, Hvoli í Mýrdal '13.
Guðlaugur Jónsson, verzlunarm., Vík '13.
Jóhann Sigurðsson, búfræðingur, Kirkjubæ.
*Jón Olafsson, kennari, Vik í Mýrdal '13.
*Lestrarfélag Dyrhólahrepps '13.
Ólafur Runólfsson, VíkíMýrdal'09.
*Sigurjón Kjartansson, kennari, Vík í Mýrdal '14.
Þorsteinn Einarsson, verzlunarm., Vík í Mýrdal '13.
Þorsteinn Þorsteinsson, verzl.stj., Vík í Mýrdal '13.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

Rángárvallasýsla.

Árni Ingvarsson, Núpi '13.
Björgvin Vigfússon, sýslumaður, Efra-Hvoli '13.
Einar Jónsson, Tjörnum undir Eyjafjöllum '13.
Guðbrandur Magnússon, Holti '13.
Guðmundur Guðfinnsson, læknir, Stórólfshvoli '12.
Jakob Lárusson, prestur, Holti '13.
Jón Guðmundsson, bóndi, Ægissíðu '12.
Jón Hjörleifsson, hreppstjóri, Drangshlíð '13.
Jón Jónsson, bóndi, Syðri-Hömrum '13.
Lestrarfélag Landmanna '13.
Ólafur Finnsson, prestur, Kálfholti '13.
Sigrún Pálsdóttir, Efra-Hvoli '13.
*Skúli Skúlason, prófastur, Odda '14.
*Thorarensen, Grímur, hreppstj., Kirkjubæ '13.
*Tómas Sigurðsson, hreppstjóri, Barkarstöðum '13.
Ungmennafélagið »Hekla« '13.
*Vigfús Bergsteinsson, Brúnum, '13.
Þorsteinn Benediktsson, prestur, Kanastöðum '12.
Þorsteinn Jónsson, oddviti, Moldartungu '13.

Árnessýsla.

Ágúst Helgason, bóndi, Birtingaholti '13.
Eggert Benediktsson, hreppstj., Laugardælum '12.
Einar Jónsson. lausam., Bala '12.
*Gestur Einarsson, bóndi, Hæli '12.
*Gísli Jónsson, Stóru-Reykjum, '13.
*Guðm. Guðmundsson, bóksali, Eyrarbakka '13.
Guðm. Lýðsson, bóndi, Fjalli á Skeiðum '13.
Halldór Jónsson, bókb. Norðurkoti, Grímsnesi '13.
Ingimundur Jónsson, búfr., Holti í Stokkseyrarhreppi '13.
Jónas Halldórsson, hreppstjóri, Hrauntúni '13.
Jón Sigurðsson, cand. phil., Kallaðarnesi '13.
*Kjartan Helgason, prestr, Hruna '14.
*Lestrarfél. Baldur, Hraung. hr.'13.
*Lestrarfélag Gnúpverja '13.
Lestrarfélagið »Mímir«, Ölfusi '12.
Lestrarfélag Stokkseyrar '13.
Ólafur Árnason, kaupm., Stokkseyri '13.
Páll Lýðsson, hreppstj. Hlíð í Gnúpverjahr. '12.
Sigurður Ólafsson, sýslum., Kallaðarnesi '12.
Thorsteinsson, Jón, prestur, Þingvelli '12.
Ungmennafélagið »Hvöt«, Grímsnesi '12.
*Þorsteinn Þórarinsson, Drumboddsstöðum '13.
*Þorvaldur Þorvaldsson, Skaptholti, Gnúpverjahr. '13.
Þórður Magnússon, búfr., Hvítárholti '13.

Vestmanneyjasýsla.

Vestmanneyja-umboð.

(Umboðsm. Jón Sighvatsson, bóksali)[1]).

Árni Jóhannsson.
*Árni Sigfússon, kaupm.
*Friðrik Þorsteinsson, bókh.
Gunnar Ólafsson, kaupm.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1913.

Jóhann Þ. Jósefsson, kaupm.
Johnsen, Gísli J., konsúll.
Jón Einarsson, kaupfélagsstj.
Jón Jónsson, útvegsbóndi.
Magnús Kristjánsson, kennari.
Magnús Stefánsson, sýsluskrifari.
*Skólabókasafn Vestmanneyja.
Sýslubókasafn Vestmanneyja.

B. Í Vesturheimi.

Kanada og Bandaríkin.

Andrews, A. le Roy, Ithaka N. Y. '13.
Cornell University Library, Ithaca N. Y. '13.
*Halldór Hermannsson, bókav., Ithaca N. Y. '13.
Hollander, Dr. Lee M., Madison, Wis. '11.
Icelandic Library »Mímir«, Pembina, N. Dac. '13.
Jón Sigurðsson, fyrv. fulltrúi, Winnipeg '13.
Magnús Jónsson, prestur, Pembina, N. Dac. '12.
Newberry Library, Chicago '11.
University Library, Toronto, Canada '12.
Þorbergur Þorvaldsson, dr., Cambridge, Mass. '13.

Vesturheims-umboð.

(Umboðsm. H. S. Bardal, bóksali í Winnipeg)[1]).

Albert Jónsson, Winnipeg.
Arason, W. B., Husawich.
Arni Eggertsson, Winnipeg.
Arni Jónsson, Sleipnir, Sask. Can.
*Arni Sveinsson, Glenboro.
Asgrímur Sigurðsson, Winnipeg.
Askdal, K. S., Minneota, Minn.
Bandalag Pembínasafnaðar N. Dak. U. S. A.
Bergmann, Friðrik, prófessor, Winnipeg.
Bergmann, Jonas S., Gardar, Pembina.
*Bjarnason, J. M., Bismarhave, Van.
Björnsson, G. B., Minneota, Minn.
Bókasafn Tjaldbúðarsafn., Winnipeg.
Breiðfjörð, A. G., Seamo.
Christophersson, Hernit, Brú, Man.
Clemens, J., prestur, Glenboro.
Davidsson, Charles G., St. Paul., Minn.
Eggert Jóhannesson, Winnipeg.
Eggertsson, J., Winnipeg.
Egill Erlendsson, Winnipeg.
Evendsen, G. J., Edinburgh, N. Dak.
*Eyjólfur S. Guðmundss., Jacoma, Wash.
Finnbogi Hjálmarsson, Winnipegosis.
Friðjón Friðriksson, kaupmaður, Winnipeg.
Friðrik Hallgrímsson, prestur, Baldur, Man.
Geirmundur B. Olgeirsson, Edinburgh, N. D.
Gestur Jóhannsson, Poplar Park, Man.
Gísli Egilsson, Lögberg, Sask,, Can.
Goodman, G. G., Wynyard, Sask.
Goodman, Gísli, Winnipeg.

[1]) Skilagrein ókomin fyrir 1913.

Goodmannsson, Barney, Ivanhoe, Minn.
Guðmundur Árnason, prestur, Winnipeg.
*Guðni Þorsteinsson, Gimli, Man.
Gunnar Johannsson, Dongola.
Guttormsson, Thorst., Winnipeg.
*Halldórsson, M. B., dr., Souris, N. Dak.
Henderson; John, Winnipeg.
Hjálmar F. Daníelsson, Otto, Man.
Isdal, J. P., Winnipeg.
Jakob Guðmundsson, South Hill, Van.
Jóhannes S. Björnsson, Inkster, Grand Fork.
Johann O. Björnsson, Wynyard, Sask.
*Jóhann Pálsson, Clarkleigh, Man.
*Johnson, Arthur A., Mozart, Sask.
Johnson, Baldur B. A., Langenburg.
Johnson, Hallgrímur, B. A., Winnipeg.
Johnson, Kristján, Duluth.
Johnson, Paul, Winnipeg.
Jón Abrahamsson, Anthler, Sask.
Jón Arnason, B. A: Wynyard.
Jón Einarsson, Winnipeg.
Jón J. Hallson, Hólar, Sask.
Jónas Daníelsson, Winnipeg.
*Jónsson, M. G., Blaine, Wash.
Jóseph Arngrímsson, Ivanhoe, Minn.
Klemens Jónasson, Selkirk.
Kristínsson, Kr. Fr., Framnes, Man.
Kristján Sigurðsson, ritstjóri, Winnipeg.
Kristján Stefánsson, Winnipeg.
*Lestrarfélagið Árgalinn, Wild Oak, Man.
*Lestrarfélagið Dagsbrún, Lundar, Man.
Lestrarfélagið Fjólan, Nes, Can.
Lestrarfélagið Fram, Árnes, Man.
Lestrarfélagið Fróði, Brown, Man.
Lestrarfélagið Gangleri, Gardar.
Lestrafélagið Gimlé.
Lestrarfélagið Hafstjarnan, Pt. Roberts, Wash.
Lestrarfélagið Harpa, Blaine, Wash.
Lestrarfélagið Hekla, Yarbo, Sask.
*Lestrarfélagið Herðubreið, Narrows, Man.
*Lestrarfélagið Iðunn, Markerville, Alberta.
Lestrarfélagið Ingólfur, Vancouver.
Lestrarfélagið Ísland, Baldur, Man.
Lestrarfélag Íslendinga í Cypressveit, Glenboro.
Lestrarfélagið Mentahvöt, Otto, Man.
Lestrarfélag Mikleyinga, Hekla, Can.
Lestrarfélagið Mímir, Wynyard.
Lestrarfélagið Stjarnan, Selkirk, Man.
Lestrarfélagið Tilraunin, Keewatin, Ont.
Lestrarfélagið Verðandi, Mozart, Sask.
Lestrarfélagið Vestri, Seattle, Wash.
Lestrarfélagið Þjóðernið, Winnipeg Beach.
Lestrarfélagið Þörfin, Kristnes, Sask.
Lestrarfélagið Æskan, Dakota.
Long, S. M., Winnipeg.
Magnús Bjarnason, Mountain, N. Dak.
Magnús Hinriksson, Churchbridge
Magnússon, S., Duluth.
Norman, J. O., Lögberg, Sask.
Oddsson, Th., Winnipeg.
Olson, Á. B., Gimli, Man.
Ólafsson, K. K., prestur, Gardar N. Dak.
Ólafur Kjartansson, Winnipeg.

Pétur Hjalmsson, prestur, Markerville, Alberta.
Runólfur Marteinsson, Winnipeg.
Scheving, S. P. Victoria B. C.
Sigfús Magnússon, Duluth, Minn.
Sigtryggur Jónasson, Arborg.
Sigurðsson, Job, Mrs., Upham, N. Dak.
Símon Símonarson, Winnipeg.
Snædal, Guðm. S., Hallsson, N. Dak.
Steingrímur Þorláksson, prestur, Selkirk.
Stephens, Goodie, Miss, San Francisco.
Stephensen, Ólafur, læknir, Winnipeg.
Straumfjörð, Jóhann, Icel. River, Seamo.
Styrkár Vesteinn Helgason, Leslie, Sask.
Sveinn Árnason, Seattle, Wash.
Swanson, Fred., Winnipeg.
Thordarson, C. H., verksmiðjueigandi, Chicago.
Thordarson, Th., Icel. River. Man.
Thordarson, Thordur, dr., Minneota, Minn.
Thorgeirsson, Mart., Akra, N. Dak.
Thorlaksson, Inga, Mountain, N. Dak.
Thorsteinsson, Eiríkur, Winnipegosis.
Thorsteinsson, Oddur, Icel. River, Man.
Tómas Jónasson, Icel. River, Man.
Victor Eyjólfsson, Icel. River, Man.
Vídal, Sig. J., Hnausar, Man.
Wilhelm Kristjansson, Otto P. O. Man. Can.
Þorgerður Þórðardóttir, Winnipeg.
Þorgils Þorgeirsson, Winnipeg.
Þorleifur Jónsson, Lögberg, Sask.
Þórður Árnason, Mozart, Sask.
*Þórir Björnsson, Duluth, Minn.

C. Í öðrum löndum.

(Bóksölu-umboð hefir Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, Klareboderne 3, Kaupmannahöfn)[1]).

Færeyjar.

Dahl, Jakob, kennari, Thorshavn '13.
Paturson, Joannes, kongsbóndi, Kirkjubæ '13.
Petersen, Fr., prófastur, Österö '13.
Simun av Skarði, lýðháskólastjóri, Fagralíðar-háskóli '13.

Danmörk.

*Blöndal, Sigfús, bókavörður, Amagerbrog. 153, Kh. '13.
*Blöndahl, Sighv., stud. jur., H. C. Örstedsv. 57, Kh. '14.
Bogi Ólafsson, stud. mag., Ravnsborgg. 5 B '13.
Gad, G. E. C., bóksali, Vimmelsk. 32 '13.
Gísli Brynjólfsson, læknir, Dannebrogsg. 1 '13.
Guðjón Eiríksson, búfr., Vilhelmsdal. Mørkøv St. '13.
Hafsteinn Pétursson, prestur, Fiolstr. 28 '13.
Halldór Kristjánsson, stud. med., Blaagaardsg. 29 '13.

---

1) Skilagrein ókomin fyrir 1913.

Hammerich, M., cand. jur., Castelsvej 21 '13.
Haraldur Sigurðsson, tannlæknir, Österbrog. 60 '13.
*Jakob Gunnlögsson, stórkaupm., Niels Juelsg. '13.
Johansen, J., Landbrugsskolelærer; Ladelund pr. Vejen '13.
Johnsen, Ólafur H., fyrv. yfirkennari, Odense '13.
Jón Sveinbjörnsson, cand. jur., Paludan Müllersvej 3 '13.
Kristján Björnsson, stud. med., Regensen '13.
Magnús Magnússon, prestur, Bregninge pr. Ringk. '13.
*Melsted, Bogi Th., mag. art., Ole Suhrsg. 18. '13.
Móses Jónsson, kaupm., Saxogade 38, Kh. '13.
Möller, J. V., prentari, Hestemöllestr. 5 '13.
Nordal, Sigurður, mag. art., Dosseringen 6 '13.
Olrik, Axel, dr. phil., prófessor, Gl. Kongevej 174 '13.
Pétur Bogason, læknir, Faxinge Sanat. pr. Præstö '13.
Sigurður Sigtryggss., cand. mag., Mölholm pr. Vejle '13.
Sóreyjarskóla bókasafn, Sorö '13.
Stefán Stefánsson, cand. jur., Villa Christineberg, Sölleröd pr. Holte '13.
Sveinbjörn Sveinbjörnsson, yfirkennari, Aarhus '13.
Thomsen, Ditlev, konsúll '13.
Thoroddsen, Guðmundur, læknir, '13.
Tulinius, Thor. E., stórkaupm., Gefionsplads 5 '13.
Valtýr Guðmundsson, docent, dr. phil., Amagerbrogade 151 '13.
*Wiehe, Holger, mag. art., Östersög. 96 '13.

Noregur.

Háskólabókasafnið, Kristiania '13.
Katedralskolens Bibliotek, Kristiania '13.
Kolsrud, Oluf, Universitetsstipendiat, Kristiania '13.
Sars, J. E., prófessor, Kristiania '13.
*Skásheim, Anders, bókhaldari, Bergen '13.
Stórþingisbókasafnið í Kristjaníu '13.
Vísindafélagið í Þrándheimi '13.

Svíþjóð.

Cederschiöld, Gustav, prófessor, dr. phil., Göteborg '13.
Koch, Axel, prófessor, dr. phil., Lund '13.
Lunds Universitets Nord. Seminarium '13.
Söderwall, K. F., prófessor, Lund '13.
Zadig, Viggo, cand. phil., Malmö '13.

Þýzkaland.

Anderson, Ernst, godsegare, Allenstein, Preussen '13.
Blankenstein, M. v., litt. dr., Berlin '13.
Erkes, Heinrich, kaupm., Köln '13.
Gebhart, Aug., prof, dr. phil., Nürnberg '15.
Gotzen, Jos., dr. phil., Köln '13.
*Gruner, Max, dr. phil., Berlín '13.
Hermann, Paul, prof. dr. phil., Torgau '13.
Heydenreich, W., dr. phil., Eisenach '13.
Mayer, E., prof. dr. phil,, Würtzburg '13.
Meissner, R., professor dr. phil., Bonn '13.

Staatsbibliothek, München '13.
Stadtbibliothek, Hamburg '13.
Universitetsbibliothek, Kiel '13.

England.

(Umboðsm. The Viking Club, Chelsea, London).

Banks, Mrs. M. M., London '13.
Craigie, W. A., M. A. prófessor, Oxford '14.
Johnston, A. W., Chelsea, London '14.
Phillpotts, Miss Bertha S., Tunbridge Wells '14.
Sephton, J., prestur, Liverpool '14.

Holland, Belgia, Frakkland, Austurríki og Rússland.

Austin, C. K., læknir, París '13.
Boer, R. C., próf. dr. phil, Amsterdam '13.
Cahen, Maurice, agrégé de l' Université, Paris '14.
Courmont, André, agrégé de l' Université, La Varenne St. Hilaire, Seine '13.
Hoogt, J. M. van der, litt, cand., Wageningen, Nederl. '13.
Jon Sveinsson, prestur, Exaten bei Baexem, Nederl. '15.
Krijn, Sophie A., Amsterdam '14.
Lascaronsky, Bas. Greg., próf., Kiew '14.
*de Vries, J. P. M. L., litt. n. doct., Waatergraafsmeer bei Amsterdam '13.

SKÍRNIR

TÍMARIT HINS ÍSLENZKA BÓKMENTAFÉLAGS

LXXXIX. ÁR

RITSTJÓRI

GUÐM. FINNBOGASON

DR. PHIL.

REYKJAVÍK

ISAFOLDARPRENTSMIÐJA — 1915

Efnisskrá.

Þorsteinn Erlingsson.

Þorsteinn Erlingsson er dáinn. Ekki minnist eg þess, að síðan eg kom til vits og ára hafi lát nokkurs manns vakið meiri og almennari söknuð. Blöðin, sem út komu næst á eftir, bera þetta bezt með sér. Eg fæ vel skilið þetta. Að vísu kom mér ekki dánarfregn hans á óvart, eftir að eg hafði frétt hvað að honum gengi. En þegar prófessor Guðmundur Hannesson sagði mér þetta í talsíma um hálfri stundu eftir að það var skeð, varð mér þó við ekki ósvipað og eg hefði mist bróður minn, — bróður, sem eg að vísu þekti að einhverjum barnabrekum, og mér hafði ekki ætíð fallið jafn-vel við, en var mér samt kær. Mér hafði ætíð verið hann kær frá því eg fyrst kyntist ljóðum hans, en síðustu árin höfðu þó fært okkur enn nær hvorn öðrum.

Æfisaga Þorsteins hefir verið talsvert rakin í blöðunum að undanförnu, og innan skamms verður hún eflaust skrifuð rækilega af einhverjum kunnugum manni, svo að eg sleppi alveg að minnast á hana hér. Hann var af fátæku fólki kominn, fæddur austur í Fljótshlíð 27. sept. 1858 og var þannig degi betur en 56 ára þegar hann dó, 28. sept. þ. á. Á afmælisdegi hans fyrir 6 árum minnist eg þess, að gatan, sem við bjuggum þá báðir við, fyltist af fólki hans vegna. Vinir hans og kunningjar höfðu þá tekið sig saman um að gleðja hann ofurlítið á fimtugsafmæli hans, og mannfjöldinn tók innilegan þátt í þeirri glaðningu.

Dómarnir um Þorstein heitinn verða sjálfsagt lengi að komast í jafnvægi; svo marga átti hann vini, og svo

marga átti hann andstæðinga. Sjálfsagt verður nokkuð langt þess að bíða, að dómar um hann verði algerlega lausir við alla hlutdrægni og svo fastir og vel rökstuddir að þeim verði ekki bifað í framtíð. Síðan hann lézt, eru það vinir hans sem mest hafa látið til sín heyra opinberlega, og er mikið lof búið að rita um hann. Vert er að geta þess hér, að tveir prestar, sem eftir hann hafa mælt, hafa ekki látið hann gjalda þess í neinu, þó að hann hefði verið þeim nokkuð andstæður í skoðunum, og ráðist alló- vægilega á stétt þeirra oft og tíðum. Slíku drenglyndi og frjálslyndi í skoðunum má ekki gleyma. Enn þá eru orð þessara presta það fegursta og jafnframt það sannasta sem sagt hefir verið um Þorstein látinn.

Auðvitað ætla eg mér ekki þá dul, að kveða þann dóm upp yfir Þorsteini heitnum, sem óhagganlegur geti staðið. Til þess er eg honum of andlega nákominn, ef eg mætti svo að orði kveða, og til þess er mér bæði hann sjálfur og verk hans í alt of fersku minni. En eg vil samt ekki draga mig í hlé, fyrst eg er til kvaddur, ef vera kynni, að eg gæti stuðlað eitthvað að réttum skilningi á þessum sjaldgæfa og einkennilega gáfumanni. Það sem eg segi, er að eins m i t t álit, og eg vil reyna að vera hlutdrægnislaus.

Ljóðagerð Þorsteins Erlingssonar, sem jafnframt er lífsstarf hans og arfur hans í menningu Íslands, er snúin saman úr tveim höfuðþáttum: Æ t t j a r ð a r á s t og m a n n ú ð. Á þessu tvennu ber mest, og því ætla eg að gera það að umtalsefni sitt í hvoru lagi.

I.

Ættjarðarljóð Þorsteins Erlingssonar eru einkennileg, eins og raunar öll önnur ljóð hans. Þau eru engin upptugga eftir öðrum, og þau fara engar troðnar almenningsgötur, fremur en annað, sem eftir hann liggur. Tilfinningum hans þar hefir enginn lýst áður, og sýnirnar, sem hann sér, sér hann ekki undan handarkrika nokkurs manns annars. Hann elskar ekki landið svo mjög vegna

fornaldar-frægðarljómans, þó að hann minnist hans hvarvetna með virðingu. Þaðan af síður vegna fólksins, sem þar býr, sem hann hefir æðimargt við að athuga:

„— síðan fjölga fór á vegum mínum
mér finst eg stundum skiftingsaugun* þekkja —“

Við sem höfum orðið á vegi hans, eigum þetta skeyti ekki síður en aðrar þjóðir, og ef við erum í efa um, að við okkur sé átt, fáum við skýringuna annars staðar. — Nei, hann elskar Ísland eins og það er, fátæklegt, en fagurt og svipmikið. Og hann elskar það, — ef til vill mest vegna tungunnar. Hann elskar íslenzkuna, og alt, sem hún hefir borið gæfu til að fæða af sér fagurt og heilbrigðt. Hann elskar hvern gimstein, sem á að skína í höfuðdjásni Íslands, hvern minningar-gimstein, sem skín út um heim allan og aldirnar aldrei geta máð:

„Við öfundum soninn, sem á þig að krýna,
við elskum hvern gimstein, sem þar á að skína“.

segir hann. »Sú »öfund« er af göfugum rótum runnin, og heitasta ósk hans mun hafa verið sú, að bera gæfu til að festa þar einn gimsteininn. Það hefir honum líka tekist svo, að fáir skína þar fegri.

Lang-fegurst kveður hann um Ísland og til Íslands meðan hann er í Kaupmannahöfn. Aldrei hefir heimþráin logað eins bjart í ljóðum nokkurs Íslendings. Jónas Hallgrímsson og Bjarni Thorarensen náðu þar ekki eins átakanlegum tónum.

„Eftir mega á ýmsum ströndum augu vera,
sem að þreytt og þrútin stara
þegar aðrir norður fara“,

segir hann, þegar hann hugsar til farfuglanna. Kveinstafurinn í þessum hendingum er engin uppgerð. Enda skil eg varla að nokkur maður fjarri ættjörðu sinni geti haft þær yfir án þess að komast við. — Hann sér landið í sýnum, — nærri því spámannlegum opinberunum, — mynd-

*) Allar leturbreytingar í tilvitnuðum hendingum eru eftir mig.
Höf.

um, sem voru svo skýrar, að hvert mannsbarn sér þær með honum.

"Nú kemst ekki nóttin lengra en neðst í dalinn —".

Hann sér það ljóma og skína við miðnætursólinni

„— meðan hæðir allar á | aftanklæðum standa".

Hann sér þetta fátæklega kjarr kvikt af þröstum, sólskríkjum og allskonar glöðum sumarfuglum og heyrir lóukliðinn og svanasönginn ofan af heiðunum. Hann sér álftina drifhvíta bera í íslenzku hamrabeltin:

„á breiðum vængjum fer hún frjáls
með fjallabeltum háum".

Og —

»hann harmar í skógunum hrjósturlönd sín,
hann hlustar sem gestur á náttgalakliðinn".

Hann gleymir ekki heldur vetrardýrðinni. Maður sér hjá honum

„— logann, | sem sveiflaðist hljótt
á hástirnda bogann | um heiðríka nótt,
og kvikaði á lindum | sem lifandi rós,
og lék sér á tindum | og dansaði á ós,
mitt norðursins inndæla léttfætta ljós.

Og ekki heldur gleymir hann vetrarhörkunum:

„Svo döpruðust hlíðar | í dölum varð hljótt;
nú hamast þar hríðar | um helkalda nótt —

Þó ber langt um minna á vetrarmyndunum, nema þar sem þær eru settar vegna hluttekningar og vorkunsemi við þá, sem bágt eiga. Langoftast sér hann landið í sumarprýðinni, baðað í sólskini og undir björtum næturhimni, ómandi af ástarsöng fuglanna og unaðssöng barnanna — þessa unaðslegu blíðu —

„Þegar vorkvöldið leggur sér barn þitt að hjarta".

Og inn í þetta alt saman vefast endurminningarnar frá uppvaxtarárunum, svo fagurlega, svo mjúklega, að alt rennur saman í hugljúfa heild. Æskudraumarnir og æskutilfinningarnar eru svo nátengdar landinu, fegurð þess og blíðu, að þær verða ekki frá því skildar. Hvarvetna gægjast fram myndir úr þjóðsögum eða gömlum, kærum

ljóðum. »Hulduljóð« hans (»Hulda«) er eitt af allraþýðustu æskuminningakvæðunum, sem til er á íslenzku:

„Jeg man hve fyrri fyrir sjónum mínum
í fögrum ljóma álfabygðin stóð,
er hæðir Saga drap úr dróma sínum
og dularhamur leið af bjargaslóð — —
— — — — — — — — — — — —
— Þá festir æskan fyrstu rætur sínar
sem fjallablóm við silfurlindir þínar".

Öll íslenzk skáld hafa verið meira og minna samgróin æskustöðvum sínum og borið einkenni þeirra í ljóðum sínum, öllu öðru fremur. Jónas var barn dalafegurðarinnar. Enginn nema hann hefði getað ort »Fífilbrekka gróin grund« jafnsnildarlega. Bjarni var uppalinn í Fljótshlíð og tign og fegurð Eyjafjallajökuls speglast hvarvetna í ljóðum hans og hugsunarhætti. Sú sýn hefir kent honum að horfa hátt og gefið honum þann glampa í augun, sem enn lýsir til vor úr ljóðum hans. Steingrímur var uppalinn vestur á Stapa, og enginn hefir náð brimgnýnum eins snildarlega inn í ljóð sín og hann. Þorsteinn var Fljótshlíðingur, eins og Bjarni, en það er þó ekki svo mjög Eyjafjallajökull, sem setur svip sinn á ljóð hans, heldur annað, sem Fljótshlíðin er auðug af: — fossarnir. Ekkert íslenzkt skáld hefir jafnmikinn, skýran og hreinan fossanið í ljóðum sínum og hann. Þar hafa fossarnir okkar fengið þann talsmann, að langt verður líklega að bíða eftir öðrum eins. Hann finnur þetta sjálfur:

»Vera má að harpan hafi hvassa tóna,
því hann fékk við fossa þína
fyrsta hljóð í strengi sína.

— — Ólgan sú, sem undir freyðir,
eins og brim í strenginn seiðir".

Kvæðið »Fossaniður«, sem ort mun vera í Kaupmannahöfn, þótt ekki væri það birt fyr en eftir að skáldið kom hingað heim, skýrir þetta bezt. Það eru engar tröllauknar fossadunur í því, heldur mildur, þýður hreimur — eins og einmitt í Fljótshlíðarfossunum. Lækurinn hans er hon-

um svo samgróinn, að hann talar við hann eins og uppeldisbróður sinn. Hann fagnar með honum sumrinu og kvíðir með honum vetrinum:

„Enginn vetur mæddi mann | meðan við heyrðum kliðinn.
Það var markið, þegar hann | þaggaði lækjarniðinn.

— Þegar við heyrðum út við á | óma báruhljóðin,
sumarið allir þektu þá | það voru fyrstu ljóðin“.

Hann kvartar ekki um það, að Sjáland sé »neflaust og augnalaust« eins og Bjarni. En honum finst sjálenzku engin — »eins og þau vanti tungu«, en »engir hérna utan við, eftir þessu taka«. Og loks segir hann:

„Hárra fjalla frægðaróð | fossarnir mínir sungu.
Það hefir enginn þeirra ljóð | þýtt á danska tungu“.

Margir Íslendingar hafa kveðið fremur kuldalega um Danmörku. Þótt hún ljót og leið og kunnað þar illa við sig. Það gerir Þorsteinn ekki, þrátt fyrir heimþrána. Hann kveður oft kalt til Dana, en aldrei til Danmerkur. Það er ekki henni að kenna, að honum líður þar illa. Hún hefir verið honum svo góð, sem hún gat. Honum er hlýtt til hennar, en hann elskar Ísland svo miklu, miklu meira:

»Þú fékst engin ástarljóð,
eins og þú varst þó kát og góð,
henni söng eg hvern minn óð,
hún á að fá þá alla. —

— — Hlakka eg allur til að sjá,
þegar úr boðum bólar á
bungunni hvítra mjalla. —

— Þar við sunginn síðsta þátt
sjái þið tjaldið falla —«.

Nú er síðsti þáttur sunginn og tjaldið fallið. En þó Ísland hyrfi af hnettinum, mundu myndir þess lengi lifa í ljóðum Þorsteins, því að í ástinni til Íslands var hann sannur og einlægur og í þeim ljóðum, sem hún fæddi af sér, var hann ómetanlegur snillingur.

II.

Mannúðarandinn í kvæðum Þorsteins Erlingssonar kemur fram á tvennan hátt, og þá svo ólíka hvorn öðrum, að erfitt er að þekkja, að það sé sama mannsálin, sem til manns talar. Hann er viðkvæmur eins og barn, þegar hann tekur svari þeirra, sem bágt eiga, og hann er í sömu andránni voldugur og ægilegur eins og berserkur, er hann ræðst á ríkjandi ranglæti og eirir engu.

Samúð hans með vesalings fuglunum, sem eru að hrekjast um gaddinn í vetrarhörkunum og deyja úr kulda, fær einna átakanlegastan snildarbúning í ljóðum hans. Kvæði eins og t. d. »Síðasta nóttin« eru ógleymanleg. Af öllum skepnum þykir honum vænst um fuglana. Hann syngur með þeim gleðisöngvana á sumrin, þegar þeim líður vel, og hann syngur með þeim harmaljóðin á veturna, þegar mest sverfur að þeim. Enginn hefir skilið eins vel fuglamálið á Íslandi og hann. Það er eins og menn heyri sólskríkjuna, er hún situr á hreiðurbarminum sínum og tístir á móti manni bæn um að láta nú ungana sína í friði:

»Þú gerir það, vinur minn góður«.

Sama hugarþelinu, sömu samúðinni við hina varnarlausu smælingja andar á móti manni, sterkar og heitar, í kvæðum eins og »Örbyrgð og auður« og »Arfurinn«

„— þar nábúinn fátæki fjötraður sat,
sem föðurleifð varði á meðan hann gat,
en látinn var liðsmunar gjalda“.

Uppreistarljóð Þorsteins gegn öllu því, er honum fanst rangt og ilt og ónýtt, eru svo máttug og vægðarlaus, svo full af móði og ákefð, að aldrei hefir verið kveðið eins ramt á íslenzku, hvorki fyr né síðar. Og það eru þ e s s i ljóð hans sem stöðug barátta hefir staðið um manna á milli í meira en 20 ár. Það eru þau, sem aflað hafa honum bæði vina og óvina, og það verða þau, sem allar líkur eru til, að menn verði lang-lengst ósammála um. Og þau eru að vöxtunum til langmestur hlutinn af ljóðum hans. Um þau hefir verið svo margt ritað og rætt, að eg sé

ekki ástæðu til að fara mörgum orðum um efni þeirra eða réttmæti. En um eitt eru allir sammála: Þau eru öll afbragðs-vel ort og sýna jafnvel einna bezt hina miklu skáldhæfileika hans.

Hann lætur sér ekki nægja, að yrkja um það eitt, sem hann elskar og dáist að. Hann yrkir mest og öflugast um það, sem hann h a t a r og hefir andstygð á, og það svo, að klaksárt verður undan höggum hans. Og það er hvorki fátt né smátt, sem hann hatar. Það er hvorki meira né minna en öll stjórn heimsins, bæði í andlegum og veraldlegum skilningi, eins og hún kemur honum fyrir sjónir, full af ranglæti og ójöfnuði.

„Allra mest hans instu taugar alt af særðu
þeir er sína þræla b ö r ð u. —
Það var eins á himni og jörðu".

Hann sér ræningjaskap manna, harðstjórnarlund, hræsni, yfirdrepskap og allskonar ilsku lang-átakanlegast í guðshugmyndinni, sem menn hafa gert sér til fyrirmyndar, og í kirkjunni, sem þó á að vera heilög og læst vera það, og þess vegna veitist hann lang-mest að þessu:

„Á prestana og trúna við treystum þó mest
að tjóðra og reyra ykkur böndum,
því það eru vopnin, sem bíta hér bezt,
í böðla og kúgara höndum".

Guð kirkjunnar verður ægilegur harðstjóri í augum hans, grimmur ofríkisseggur, líkastur hinum hálf-tryltu keisurum Rómverja, blóðfórnar-guð, sem nærri því hefir gaman af kvölum mannanna, gerir að minsta kosti ekkert til að afstýra þeim.

„Hverjum mun hent nema honum sem skóp,
að horfa á þann traðkaða skara.
Þér blöskrar að heyra það brauðleysisóp
til blágrárra ómálga vara,
og sjá þennan skjögrandi horgrinda hóp
með hungruðum kýraugum stara«.

Mynd hans í manninum þekkist á »broti af vígtönn« og »ögn af rófubeini«. Og þeim mun verri er þessi guð en t. d. Rússakeisari. Honum nægir ekki, að menn láti hann

í friði, heldur eiga þeir einnig að lofa hann og dýrka án afláts. Þannig eru allir guðir mannkynsins. Nærri má því geta, hvílík bót það væri að mega treysta því, að enginn guð væri til, enda var það framtíðarhugsjón hans, að mannkynið kastaði alveg slíkum guðshugmyndum:

„Og þá hefir máske hin máttuga hönd
um musterin eldslogum vafið,
og guðinum seinasta stjakað að strönd
og steypt niðr í annaðhvort hafið“.

Kirkjan, sem þjónar slíkum guði, er aðalvaldið í heiminum, og því ekki von, að vel fari. Eina huggunin, að mannfélagsskipunin, sem á þessu hvílir, er að fara til fjandans — er »rifin og fúin og ramskekt« »öll« og »rambar á helvítis barmi«.

Slík lífsskoðun er ekki glæsileg og ekki furða að sárrar beiskju kenni í kvæðum þess manns, er hana ber í brjósti. Og beiskja Þorsteins í garð kirkjunnar og klerkastéttarinnar er svo járn-efld, að aldrei hefir verið kveðið eins að á íslenzku í þeirra garð, og hann gerði. Ekki furða, þó að margir þeirra yrðu honum gramir.

En bak við allar þessar árásir á kirkjuna liggur einskær mannúð. Hvers vegna lætur guð, sem er almáttugur, nokkrum manni — eða jafnvel nokkurri skepnu — líða illa? Hvers vegna eru menn að blekkja sjálfa sig með því að vonast eftir hjálp að ofan, sem aldrei kemur, safna fjársjóðum á himnum, sem ekki eru til? Hvers vegna líður kirkjan annað eins vald, kúgun og yfirgang og óstjórn í heiminum? Hvers vegna viðrar hún sig upp við valdhafana og hjálpar þeim til að níðast á smælingjunum? Og hvers vegna er hún ekki rifin niður og jöfnuð við jörðu, fyrst hún gerir þetta? Kirkjan er spilt, og hún gerspillir öllu lífinu, mest vegna þess, að hún læst vera heilög enn þá. Mannúðin og kærleikurinn er betri án hennar.

Öllum heimsádeilukvæðum Þorsteins er meira eða minna stefnt á kirkjuna. Hræsnin og harðstjórnin verða þar harðast úti, hræsnin í gervi prestanna og harðstjórnin

í gervi valdhafanna. »Ljónið gamla« er skýr og skopleg mynd þessa hrörnaða, tannlausa og hálffarlama valds, sem mennirnir enn þá hafa beyg af og ala á sjálfum sér, þó að þeim væri innan handar að leggja það að velli.

Á námsárum Þorsteins í Kaupmannahöfn var lífsskoðunum líkum þessum mjög haldið fram og þá var jafnaðarmannastefnan, sem aðallega bar þær fram, hvað mest að færast í aukana. Þorsteinn hefir gerst fyrsti og einasti talsmaður þessarar stefnu hér á landi, svo að að nokkuð kvæði að. Nú er fremur að dofna yfir henni út um heiminn og forkólfar hennar farnir að fara sér hægar. Hvernig sem menn líta á hana, verður því ekki neitað, að hún hefir haft geysi-áhrif, einnig á kirkjuna, og mörgu hrundið til verulegra bóta. Hér á landi er henni líklega að mestu lokið með Þorsteini, en ljóð hans eru óbrotgjarnt minnismerki þess, að hún hefir þó náð út hingað, og átt hér þann talsmann, sem ekki gefur neinum þeirra eftir, sem hún hefir bezta átt erlendis.

Lang-bezt af öllum heimsádeilukvæðum Þorsteins er kvæðið »Eden«, og jafnframt langbezta heimsádeilukvæðið, sem ort hefir verið á íslenzka tungu. Því miður leyfir ekki rúmið, sem mér er skamtað að þessu sinni, að sýna hendingar úr því, en ef til vill gefst mér seinna tækifæri til að gera það sérstaklega að umtalsefni. Þar fær alt — a l t, sem honum er illa við, sömu herfilegu útreiðina, og þar fá þjóðarbrestir okkar Íslendinga þá meðferð, sem þeir sannarlega eiga skilið. Nepurðin smýgur manni gegn um merg og bein, nærri því í hverri hendingu. Háðið er svo biturt og hittir svo vægðarlaust þar sem því er ætlað að hitta, og meðferð á rími og formi svo snildarleg, að það er hreinn gimsteinn í íslenzkum bókmentum það kvæði, og furða hve hljótt hefir verið um það. Af því sem eg þekki til í bókmentum Norðurlanda, finst mér það helzt geta komið til samanburðar við nöprustu kaflana í »Adam Homo«. Handtökin hjá Þorsteini þar gefa sízt eftir list Paludan-Müllers, en kvæðið er þó enn þá naprara og beiskara.

Stefán Ólafsson, Hallgrímur Pétursson, Þorlákur Þórarinsson, Jón Þorláksson og margir, margir fleiri, hafa ort ágæt heimsádeilukvæði, öll í þeim tilgangi, að sýna mönnunum sínar eigin aumkvunarlegu myndir, fletta af þeim sauðargærunum, kenna þeim að fyrirverða sig, kefja í þeim sjálfselskuna og eigingirnina og gera þá betri og mannúðarmeiri. Þorsteinn Erlingsson hefir farið langt fram úr þeim öllum.

III.

Þetta eru í mínum augum höfuðþættirnir í bókmentastarfsemi Þorsteins. En auk þeirra eru til allmörg kvæði eftir hann, sem ein út af fyrir sig væru nægileg til að halda minningu hans á lofti og skipa honum sæmdarsæti meðal íslenzkra skálda, og sumum finst jafnvel mest til um þau kvæði af öllum kvæðum hans. Meðal þessara kvæða eru einkum »Brautin«, »Skilmálarnir«, »Bókin mín«, »Myndin« og »Ef æskan vill rétta þér örfandi hönd«. Öll eru kvæði þessi afbragðs-falleg og vel frá þeim gengið, en í bókmentalegu tilliti get eg ekki metið þau eins mikils og hin. Mér finst bera að líta á þau sem rímaðar stefnuskrár höfundarins sjálfs, skýring á honum sjálfum eða hollræði hans til annara, og vissulega eru þau nauðsynleg til að skilja hann til fulls. Í kvæðinu »Bókin mín« segir hann:

„Mig langar að sá enga lygi þar finni,
sem lokar að síðustu bókinni minni“.

Og í kvæðinu »Brautin« segir hann um sannleikann:

„Þér vinn eg, konungur, það, sem eg vinn“.

Þetta væru »orð, orð, innantóm«, ef hann hefði ekki sýnt það sjálfur í öðrum verkum sínum, að honum voru þau full alvara. Fáir hafa þráð sannleikann meira en einmitt Þorsteinn. Fáir hafa leitað hans með meiri alvöru og heitari ást. Alt líf hans og starf var einlæg og látlaus leit eftir sannleikanum í öllum greinum. Hann var efa-

gjarn að upplagi og sjálfur vildi hann engan blekkja. Þetta kom hvarvetna fram, ekki hvað sízt í afskiftum hans af almennum málum, og í heimsádeilukvæðum hans er það ætíð og æfinlega frumtónninn. Hann vildi heldur vera trúlaus en trúa því, sem hann taldi ósannindi ein. Og vandvirkni hans í öllu, sem hann snerti á, var af rótum þessarar sömu sannleiksástar runnin. »Eg legg aldrei nokkurt verk frá mér, nema með hrópandi samvizku«, sagði hann við mig einu sinni í sumar. Og kunningjar hans vissu það bezt, að alt af var hann að breyta verkum sinum og reyna að bæta þau. Ætíð efaðist hann um að þau væru í raun og veru boðleg. Slíkur maður gat með fullum rétti gert þá kröfu til Íslands, sem hann gerði í »Aldamótaljóðum sínum:

»Ó, þú fjalldrotning kær, settu sannleikann hátt,
láttu hann sitja yfir tímanum djarfan að völdum,
svo að tungan þín mær beri boð hans og mátt
eins og blikandi norðurljós fjarst eftir öldum.

Það, sem eftir Þorstein liggur, er ekki mikið að vöxtum, en það er jafnara að gæðum en hjá nokkurum manni öðrum. Eiginlega liggur ekki fyrir til umsagnar annað en »Þyrnar«, 2. útgáfa. »Eiðurinn« er ekki kominn út allur og ekkert af »Fjalla-Eyvindi«. En menn vita, að mikið er til eftir hann enn þá óprentað. Og í »Þyrnum« eru mörg gull falleg kvæði, sem hér hafa ekki verið nefnd á nafn, t. d. »Ljósálfar«, »Snati og Óli« o. fl. Það, að ekki liggur meira eftir Þorstein, þrátt fyrir það, þótt hann væri búinn að hafa þennan svo nefnda skáldstyrk í nokkuð mörg ár, mun vera mest því að kenna, hve afarvandvirkur hann var. Ef til vill hefir honum einnig nokkuð verið farið að tregast um að yrkja seinni árin: áhyggjur og heilsubilun og seig-drepandi tímakenslu-þrælkun valdið því. Fáir menn, þótt heilsuhraustir séu, halda æskufjöri sínu óskertu fram á sextugsaldur, sízt af öllu andlegu fjöri. Eftir þann aldur fara skáld venjulega að yrkja sjálf

sig upp aftur, en ekkert var Þorsteini fjarstæðara. Maður varð líka nokkurrar breytingar var á honum síðustu árin. Hann var farinn að yrkja myrkara, leggja meira af hálfsögðum hugsunum í kvæðin, og hugsa meira um að gera þau fín og fáguð, en jafnframt urðu þau veilli og veigaminni. Vel getur einnig verið, að hugur hans hafi farið nokkuð að hneigjast að dulrænum efnum undir það síðasta. Þessi breyting kom einkum fram í tækifæriskvæðum hans og sömuleiðis í breytingum hans á eldri kvæðum, t. d. í »Eiðnum«, og munu þær breytingar hafa verið til lítilla bóta.

Mjög sjaldan hefi eg séð á það minst, og ef til vill er öllum almenningi ókunnugt um það, sem Þorsteinn orti í óbundnu máli. En þessi yndislegu austurlenzku æfintýri, sem hvað eftir annað birtust í »Dýravininum«, eru eftir hann sjálfan. Hann sagði mér þetta eitt sinn sjálfur, er þessi æfintýri bárust í tal á milli okkar. Enda stendur hvergi að þau séu þýdd. Þessum yfirlætislausu listaverkum á hreinni og undurfagurri íslenzku má sízt af öllu gleyma, þegar ritverkum Þorsteins verður safnað í eina heild.

IV.

Myndir þær, sem kunnar eru almenningi af Þorsteini heitnum, skýra lítið frá útliti hans, nema að því leyti sem andlitsfallið eitt snertir. Hann var meðalmaður í lægra lagi á hæð og ekki þrekinn. Þó svaraði hann sér allvel á allan vöxt. Magur var hann jafnan og vöðvarýr, með grannar og mjúkar hendur, enda iðkaði hann ekki — svo að mér væri kunnugt um — neinar líkamsæfingar, sem stælt gætu vöðva hans. Venjulega gekk hann hægt og var hugsi, og á bak að sjá var hann nokkuð ellilegri en þegar maður leit framan í hann. Brjóstið var nokkuð rýrt og innfallið, sem auðvitað stafaði af sjúkleika þeim, sem hann hafði svo lengi átt við að stríða, og alt útlit hans bar jafnan vott um veiklaða heilsu. Hár hans var orðið silfurgrátt og skeggið, sem hafði verið ljóst, var

einnig tekið mjög að grána. En mikið var hárið jafnan, vel greitt upp frá enninu, og gerði svipinn enn þá tilkomumeiri. Augun voru dökkbrún og lágu nokkuð innarlega, þau voru einkar fögur og gáfuleg, hörð og snör, en þó athugul. Varirnar voru þunnar og munnurinn hvarf að mestu í skegginu. Oftast var hann fremur seinn til svara, talaði hægt og vandaði vel orðin. Málrómurinn var einkennilegur, bar keim af andþrengslum og fylgdi honum oft hægt hóstakjölt. Þegar hann mætti kunningjum sínum á götu, gekk hann oft í veg fyrir þá, rétti þeim hönd sína brosandi og tók þá tali nokkra stund; þannig man eg eftir flestum fundum okkar Þorsteins. Hann var þýður og innilegur í umgengni og hafði jafnan einhver gamanyrði á vörunum, sagði þau jafnan hægt og yfirlætislaust eins og alt annað, en þó svo, að ánægja var á að heyra. Allra manna var hann víðlesnastur og talaði af fróðleik og dómgreind um hvaðeina, sem hann mintist á. Barngóður var hann með afbrigðum og hafði mikið yndi af að gleðja börn, sem til hans komu, eða á vegi hans urðu. Hann var hið mesta ljúfmenni í umgengni, og þó að hittist á hann kendan, eins og stöku sinnum kom fyrir, var hann ekkert annað en glaðværðin og gæðin, en þá nokkuð örorðari en annars. Aldrei man eg eftir því, að eg heyrði hann tala illa um nokkurn mann, en oft heyrði eg hann tala hlýlega um menn, jafnvel andstæðinga sína. Skemtilegast var að tala við hann um íslenzk efni. Fáa menn hefi eg fyrir hitt fjölfróðari í öllu, sem íslenzkt var. Það voru undrin öll, sem hann kunni utanbókar af ýmsu gömlu og góðu íslenzku, og hafði það jafnan á reiðum höndum. Í samsæti gerði hann okkur, nokkrum kunningjum, sem hjá honum sátu, það eitt sinn til skemtunar, að þylja fyrir okkur talsvert mergjaðan kafla úr einum lestrinum í Vídalínspostillu, sem hann kunni reip-rennandi. Kvaðst hann kunna fleiri slíka, og efast eg ekki um, að hann hafi sagt það satt.

Alment var það álit manna, að Þorsteinn væri trúlaus

og hann gerði ekki lifandi vitund til að hnekkja því. — O-jæja. Maður veit nú aldrei með vissu hverjir eru trúaðir og hverjir ekki, því að þeir eru harla fáir, sem sýna trú sína af verkunum. Þó er eg á því, að Þorsteinn hafi ekki verið trúhneigður, og alls ekki trúmaður í venjulegum skilningi. Þó lét hann margsinnis í ljós, og það opinberlega, aðdáun sína fyrir Jesú frá Nazaret, og svo mikið var víst, að hann dáðist innilega að trúmönnum fyrri alda, t. d. Jóni Vídalín og Hallgrími Péturssyni. Hann unni einlægninni, hvar sem hún kom fram, og það var enginn skuggi á mikilmenni í hans augum, þó að maðurinn væri jafnframt trúmaður. Einkum hafði hann mætur á Hallgrími Péturssyni. Enda var einhver andlegur skyldleiki milli þeirra. Báðir fundu sárt til eymdar og rangsleitni mannfélagsins, báðir hötuðu valdahrokann, oflætið, yfirskinið og hræsnina, báðir vildu bæta úr böli hins vanmáttuga og volaða — og aðferðirnar, sem þeir beittu, voru hvergi nærri eins ólíkar, og þær sýnast í fljótu bragði. Enda voru kjör þeirra æði svipuð.

„— Það er ei lánsmerki að líta svo fátt
af lifandi drengskap og gæðum“.

Þorsteinn var mjög heilsubilaður allan seinni hluta æfi sinnar. Hann hafði fengið brjóstveiki á námsárum sínum í Kaupmannahöfn, og batnaði hún aldrei til fulls, svo að jafnvel var furða hvað líf hans treindist. Hann gat aldrei heldur hlíft sér og hlynt að heilsu sinni sem skyldi. Hann sagði mér sjálfur, að oft hefði blóðhóstinn komið að sér í kenslustundum í Höfn, en hann verið orðinn honum svo vanur, að hann hefði alls ekki hætt við kenslustundina þess vegna, og ætíð gengið heim. Hér þurfti hann einnig lengst af að vinna fyrir sér með tímakenslu, og það oft á kvöldstundum, sem hlaut að hafa verið honum mjög óholt. Lungun munu hafa verið mjög eydd, og þegar hann fékk lungnabólgu, var svo sem auðvitað að ekki mundi takast að bjarga honum. Þannig skildi eitt af allra-gáfuðustu skáldum þessarar aldar við

lífið, og á vel við að segja um hann, það sem hann sagði við lát Sigurðar heitins Vigfússonar:

»Meinleg örlög margan hrjá
mann og ræna dögum.
Sá er löngum endir á
Íslendinga sögum«.

Ritað 24.—25. nóv. 1914.

G. M.

Þorsteinn Erlingsson.

Bolviður sérhver brestur loks af fúa;
bognar hvert strá og verður undir mjöll.
Undan þeim kjörum ekki er hægt að snúa.
Alt það sem lifir fer um brú á Gjöll.
Fósturson Braga dali djúpa og langa
dæmdur var nú frá hörpu sinni að ganga.

Víðförli andi, — barn við Berurjóður,
bróðir og vinur allra er sannleik þrá:
sæktu mig heim, er dagur dreyrarjóður
druknar í myrkri þarna vestur frá.
Findu mig skjótt! að frétta mjög eg þrái
framliðins reynslu. Eg skal liggja í dái.

Eg ætla að verða að einni hlust, sem heyrir
hugræna óminn vörum þínum frá.
Sjón skal eg verða, er sælu þeirri eirir:
að sjá og heyra þýdda forna spá,
sem þráin hefir þúsund sinnum vakið
um það, sem væri Njólu skráð á bakið.

Hægt skaltu fara, heyrn mín er í molum;
haltrandi skilning þarftu að eiga við.
Hugskot mitt alt er nærri í kalda kolum;
kalinn er gróður út um vona svið.

Augu mín sljó af annaryki dagsins;
athyglin brend á glóðum sólarlagsins.

Sólskríkjur tvær, á sinni öxlu hvora
sæktu á þau hin rauðu skýja bök.
Kynni þá miklu fyrri vonum vora;
víðbláins hreina, djúpa, bláa vök
verða á þorra svönum auðna og yndi,
ágengnishugur þverra norðanvindi.

Þér mundi ljúft: með þröst úr skógi venda
þaðan úr sveit, er nóttlaus veröld skín,
hingað í bygð á hjarnalandsins enda,
heim undir veggi náungans og mín.
Það væri meiri þörf, en svala minni
þrá, sem er sprottin upp af forvitninni.

Blöskri þér för um blóðgrar jarðar leiðir,
biddu þá Hann, er silfurhvítan hadd
á sér á höfði og ofan um vanga greiðir,
alt saman veit um mannsins hjartagadd:
láta nú hverja Hilditönn á hjarni
hefndanna, verða líka klökku barni.

Óvini ljóss og friðarvinnu fjanda
fellur nú mikil erfð í reginklær:
Alstaðar þar sem eldiviðar branda
illvilji manns með tundri snortið fær —
biddu þess guð, að skúr úr skýjum dynji
og skothríð vatna niðrí logann hrynji.

Gerðu þér ferð til guðs í morgunsári;
grátandi konu, blóði drifinn val

mintu hann á með afli óðs og tári,
augnráði því, sem magnar skáldsins tal.
Eins er að krefjast: allra herkonunga
orðalaust sé við rætur skorin tunga.

Bjarkamál ný í Hávahöll að ljóða
hæfir þér nú og gerð á þessa lund.
Okkur þó skilji sú hin mikla móða,
mundi eg kliðinn heyra á drauma stund
Bergmálið hljóma suður um álfu alla;
aðdáun mín að þinni táskör falla.

Nóg er að starfa, skáld, í dyngju dísa:
draumlöndin mála fyrir okkar sýn, —
inn fyrir mæri lífs og dauða lýsa,
lyfta því tjaldi, er gegnum lítið skín;
árnaðarstarfi gegna í höllu Háva,
heimleiðis benda þeim sem viltir ráfa

Guðm. Friðjónsson.

Fólkorustan á Clontarf
eða
Bríans bardagi
23. apríl 1014.

1. Uppgangur Bríans konungs.

Þegar Írland var í hers höndum fyrir veldi Austmanna, sem höfðu bygt borgir og bæi á öllum fjörðum landsins, tekið undir sig búgarða í kringum þær, rænt landið, og lagt á það skatta og kvaðir, þá reis upp *Brían Borumha* konungur í norður hluta Munster ríkisins, og með Dalcassíum, sem voru ættkvísl hans, hóf hann styrjöld gegn Austmånnaveldinu, og innanlands flokkadeilum Íra Hernaður hans endaði með bardaganum við Glenmama, þar sem Brían sigraði algerlega *Maelmordha* konung af Leinster og *Sigtrygg Silkiskegg* Norðmanna konung í Dýflinni, og víkingaherinn frá Leinster árið 998. Maelmordha var tekinn á flóttanum, og fluttur hertekinn til Kinnkóra, aðseturs Bríans í Munster. Sigtryggur Silkiskegg var útlægur ger fyrir endilöngu Írlandi. Eftir 3 mánaða útlegð gekk hann á vald Bríans konungs. Brían tók honum vel, gaf honum aftur konungdóm í Dýflinni og gifti honum dóttur sína. Maelmordha fékk aftur konungdóm yfir Leinster.

Maelsechlainn II, varð yfirkonungur (ardrí) í Tara í Meath. Þar sat jafnan yfirkonungurinn á Írlandi. Maelsechlainn tók Dýflinn 980 og refsaði henni svo, að Ólafur Quáran[1]) fór þaðan og dó í klaustri á Icolmkill 981.

---

[1]) Quáran er Cuáran á írsku og þýðir: Ilskór.

Barátta hans við Brían endaði með því, að Maelsechlainn var settur af yfirkonungdómi 1002, en Brían tók upp titilinn og gerði alt Írland skattskylt sér nema Donegal, sendi skattheimtuher til Skotlands, Englands og Wales, og mörg héruðin svöruðu skattinum. Frá 1002—13 var friður á Írlandi. Brían bygði brýr, kastala og vegi, og keypti bækur frá útlöndum, í stað bóka sem víkingar höfðu eyðilagt. Hann studdi listir og vísindi, og sérstaklega skáldskap. Hann var sigursæll í ófriði. Í friði var hann Forn-Írum hinn góði, mikli og gamli maður. Njála álítur hann helgan mann, þegar hann er fallinn.

2. *Kormlöð drotning, og uppreisnin gegn Brían.*

Kormlöð Gormflaith, eða Gormlaith kalla Írar hana, var dóttir Mýrkjartans Mac Finn[1]) konungs í Leinster, hann lézt 972. Hún getur ekki verið fædd síðar en 973, og er þá fimtug, þegar orustan varð á Clontarf. Hún var systir Maelmordha konungs af Leinster. Hún giftist ung Ólafi Quaran konungi í Dýflinni og átti með honum Sigtrygg konung Silkiskegg. Maelsechlainn gerði Dýflinn skattskylda 980, og hefir þá gengið að eiga ekkju Ólafs eftir dauða hans. Þau áttu ekki börn svo menn viti nú. Þegar jarl Maelsechlainns var drepinn í Dýflinni, 987, þá hefir losnað um Kormlöðu í yfirdrotningarsessinum í Tara, og hún stokkið þaðan til Dýflinnar með Sigtrygg son sinn. Hann verður konungur í Dýflinni 991 í fyrsta sinn og hefir móðir hans ráðið mestu um með honum. 997 kemur Gunnlaugur Ormstunga til Dýflinnar og flytur Sigtryggi kvæði. Af orðum sögunnar má ráða, að Kormlöð drotning hafi þá verið þar, og líklegast sem forráðamaður með syni sínum.

998 gaf Brían Sigtryggi Silkiskegg aftur konungdóm í Dýflinni, og gifti honum dóttur sína. Jafnframt álíta

---

[1]) Faðir Melkorku, sem dó hér á landi var Mýrkjartan sonur Niall's Glundubh's, sem mestur var Írlandskonunga á undan Brían.

menn, að Sigtryggur hafi gift Brían móður sína Kormlöðu, sem Brían hefir séð í Dýflinni nokkru áður. Aldur *Donchads*, sem var sonur þeirra, bendir til þess, að gifting þeirra hafi ekki borið að síðar.[1])

Giftingar Kormlaðar voru ekki öfundlausar á Írlandi; um það ber vísan um Komlaðar stökkin vitni. Hún giftist tveim yfirkonungum hvorum eftir annan, sem voru báðir á lífi samtímis. Það sem hvorki Írar, né jafnvel Njála geta fyrirgefið henni, er að hún varð Brían að falli.

Maelmordha konungur af Leinster færði Brían skatt vorið 1013, og hafði þegar hann kom til Kinnkóru mist silfurhnapp af gulldreglaðri silkikápu, er Brían hafði gefið honum. Hann bað Kormlöðu systur sína að festa hnapp á kápuna. Hún kastaði kápunni á eldinn, og ávítaði hann harðlega fyrir að þola Brían þrælkun og ánauð. Hvorki faðir þeirra né afi hefði nokkru sinni þolað það. *Murchad* elsti sonur Bríans brigzlaði konunginum um flótta hans úr orustunni við Glenmama. Maelmordha fór burtu ákaflega reiður, og byrjaði uppreist gegn Brían og öllu hans veldi í félagi við Sigtrygg Silkiskegg.

Þeir frændur forðuðust alla höfuðbardaga um sumarið. 9. september settist Brían með óvígan her um Dýflinn. Borgin varð ekki unnin, en Brían hjó upp og brendi Þórsskóg milli Liffey og Tolku, og hjó brautir í hann fyrir norðan Clontarf[2]). Fyrir jól þrutu allar vístir umsáturshersins, og þeir feðgar héldu heim aftur.

3. *Liðsafnaður Kormlaðar og Sigtryggs.*

Kormlöð er þá í Dýflinni, er umsátin er hafin, og yfirvegar og vegur, hvað þurfi til þess, að etja kappi við

---

[1]) Tigernacs annálar telja dánarár Kormlaðar 1030. Annálar hinna 4 meistara, taka upp vísu um hin 3 stökk Kormlaðar, sem engin kona ætti að gera. Eitt til Atha-Clíath (Dýflinnar). Annað til Teamhar (Tara) þriðja til gullkaleiksins í Cashel. Konungarnir í Munster voru konungar í Cashel, þótt Brían sæti lengst í Kinkora við Shannon fljótið.

[2]) Clontarf eða Cluanatarbh þýðir: Uxavellir.

Brían og koma honum í hel. Njála[1]) lýsir henni svo: »Hon var allra kvenna fegrst, og bezt at sér orðin um þat alt, er henni var ósjálfrátt. Enn þat er mál manna, at henni hafi alt verit illa gefit, þat er henni var sjálfrátt«. Þau mæðgin sendu nú menn til allra víkingabygða á Írlandi. Án efa hafa þau þá eða síðar sent menn til Maelsechlainn, en hann að líkindum svarað tvíræðu. Þau hafa sent til Norðmandí, Frakklands, Wales, Englands og Skotlands. Þaðan sem Austmenn eða Norðmenn voru fyrir var helzt liðs von. Þau hafa sent til eyjanna fyrir norðan Skotland, og að líkindum til Noregs og Danmerkur. Hvar sem Dýflinnar menn hittu sækonunga, eða víkinga, hafa þeir borið þeim orð Sigtryggs og Kormlaðar. Alt aðkomulið átti að vera komið til Dýflinnar í síðasta lagi á Pálmasunnudag 1014.

Kormlöð eggjaði mjög Sigtrygg son sinn til að drepa Brían konung, segir Njála. *Sigurður jarl Hlöðvisson* hafði almanna róm á sér fyrir harðfengi og sigursæld. Þangað sendi Kormlöð Sigtrygg son sinn. Hann þurfti að vinna til atlögunnar. Þegar Sigurður jarl setti það skilyrði, að hann fengi konungdóm á Írlandi og Sigtryggur gifti honum Kormlöðu, ef þeir feldi Brían, og Sigtryggur hét honum því, lofaði hann að ganga í málið. Konungdómurinn sem um var samið hlýtur að hafa verið yfirkonungdómur Bríans, og svo verið litið á, sem hann væri heimanmundur Kormlaðar.

Kormlöð lét sér vel líka að giftast Sigurði jarli, en kvað Sigtrygg þó skyldu draga að meira lið. Sígtryggur spurði hvaðan þess væri von. Hún sagði, að fyrir vestan Mön lægju þeir *Bróðir*[2]) og *Úspakr* með 30 skipa, 2000—3000 manns, alt hið harðfengasta lið, og lagði fyrir hann, að bjóða hvað sem þeir mæltu til. Sigtryggur fór til Manar, bauð Bróður móður sína og konungdóm á Írlandi. Það stóðst hann ekki og gekk í málið. Það fylgdi, að Sig-

---

[1]) Njála. Rvík 1894 bls. 418.

[2]) Bróður kalla Írar Brodar eða Briotor.

urður jarl mátti ekkert vita um samninginn. Njála segir ekki ofsögur af fegurð Kormlaðar. Þó hún sé fimtug kona, stendur enginn af sér, þegar honum er boðin hönd Kormlaðar, þótt þeim sé þvernauðugt áður um alla liðveizlu.

Lýsing Njálu á Bróður er svo: »Bróðir hafði verið maðr kristinn, ok messudjákn at vígslu. Enn hann hafði kastat trú sinni ok gerðist guðníðingr ok blótaði nú heiðnar vættir, ok var allra manna fjölkunnugastur. Hann hafði herbúnað þann er eigi bitu járn. Hann var bæði mikill ok sterkr, ok hafði hár svo mikit, at hann drap undir belti sér. Þat var svart«. Vaskleiki víkingsins liggur í fyrstu línunum af lýsingunni. Lýsingin á útlitinu mun vera rétt. Þorsteinn Síðuhallsson sá bæði Bróður og Kormlöðu daginn fyrir orustuna.

4. *Atburðir fyrir bardagann.*

Sigurður jarl kom til Dýflinnar á Pálmasunnudag með allan her sinn. Í liði hans voru Orkneyingar og Skotar af Katanesi. Þar var Þorsteinn Síðu-Hallsson, Halldór sonur Guðmundar hins ríka á Möðruvöllum, og 15 menn sem verið höfðu að Njálsbrennu. Alls voru 17 Íslendingar með honum. Færeyingar voru sömuleiðis með jarli, þótt Erlingur af Straumey muni hafa verið frá Stroma í Orkneyjum. Bróðir var þar kominn með öllu sínu liði. Í sama mund dreif að skipalið frá Norðmandí. Írskir annálar nefna meðal kappanna sem komu Carlus og Ebric (Elbric) tvo sonu Frakkakonungs, eða konungsins af Lochlann.[1]) Annálarnir geta um Goistilin Gall og Amond, tvo konunga frá Waterford; Amond mun vera Ámundi hviti, sem Njála talar um. Þeir nefna ennfremur fjóra ríkiserfingja Austmanna: Dubhgall Ólafsson, Gillaciarain son Gluniarainds Ólafssonar, Donchad sonarson Herjúlfs og Olaf son Lögmanns Goðröðssonar. Annálarnir nefna fjóra

---

[1]) Lochlann þýðir Norðurlönd.

höfðingja, sem stýrðu sínu skipinu hver, og tvo jarla frá Jórvík, sem ef til vill eru sömu mennirnir sem Bróðir og Úspakur. Þess utan telja írsku annálarnir fjölda af nöfnum á foringjum innrásarhersins, sem erfitt er að gizka á hvaðan hafi verið, og hvort þeir hafi komið til orustunnar. Í Njálu er margt óljóst og ranghermt, sem snertir Íra, en það sem sagt er af Norðmönnum rétt. Í írskum annálum er margt óljóst og ranghermt, sem snertir Austmannaherinn, og Austmenn, en það flest rétt er snertir Íra, og Íraher, nema hvað írskar frásagnir að jafnaði segja ofsögum um sín eigin hreystiverk, og mannfallið af Austmönnum.

Njála segir að Sigurður jarl hafi komið til »Dýflinnar« á pálmasunnudag. Sigurður jarl, Bróðir og fleiri aðkomumenn sem komu sjóleiðina hafa tekið höfn fyrir norðan Höfða; þar er fiskiskipalægi nú, og lega góð. Aðkomumenn hafa ekki legið á fjörunum í norðanverðum Bæjarflóa eins og írskir annálar gefa í skyn, því þar lágu skipin á þurru um fjöru, og var ekkert lægi, eins og sjá má af sögunni af Ólafi Pá, þegar hann kom þangað ókunnugur til að heimsækja Mýrkjartan »með leðurkápuna« afa sinn. Þegar þeir komu, hafa þeir sent til Dýflinnar, sem Njála kallar »borgina«, og látið vita um komu sína, en þangað hefir þá Maelmordha komið með Leinsterherinn, og yfirfylt hvert herbergi og hvern garð í bænum með mönnum sínum.

Brían hélt liði sínu frá Munster og Connaught, norður yfir Liffey-ána langt fyrir ofan Dýflinn. Hann lét ána vera milli sín, borgarinnar, og Leínstermanna. Þegar hann kemur nálægt Dýflinni, fær hann vissu fyrir, að allir Leinstermenn eru farnir að heiman, og sendir Donchad[1]) son sinn með flokk Dalcassía til að ræna í Leinster. Með því að fara fyrir norðan Liffey á Brían hægra með að sameina sig við Maehlsechlainn, sem kemur norðan frá

---

[1]) Hann er Dungaður Njálu, en talinn fyrstur líklega af því hann varð konungur eftir Brian. Írar kalla hann Donogh.

Tara. Herinn slær tjöldum á Finglas-sléttunni svo langt frá Dýflinni, að hægt er að vera búinn að fylkja liði, áður en útrásarher frá borginni er kominn norður þangað. Öll herferðin er farin eftir nýtízku hernaðarreglum, nema það að senda Donchad burtu með liðsflokk hans, rétt áður en herirnir mætast. Maelsechlainn kom um sama leytið að norðan. Hann hélt her sínum fyrir sig, og Brían trúði honum illa. Báðir eru þeir komnir til Finglas miðvikudagskvöldið fyrir skírdag.

Innrásarherinn erlendi lá í tjöldum fyrir ofan Höfða, og upp undir Clontarf. Fimtudagsmorguninn fréttu þeir að Brían væri kominn með óvígan her til Finglas. Írar segja, að aðkomnu höfðingjarnir, sem óttuðust ofurefli Bríans, og hreysti Dalcassía, hafi boðist til að reisa möstur á skipum sínum, og leggja burtu, ef hann vildi lofa því að ræna hvorki né brenna á Finglassléttunni. Írar segja, að innrásarliðið hafi verið komið niður á Höfða um kvöldið, en þá sáu þeir brennurnar á Finglas og sneru upp eftir aftur. Hvort sem þetta er satt eða ekki, þá sannar það, að Írar hafa vitað að skip innrásarhersins lágu fyrir neðan Höfða, en ekki á fjörunum fyrir sunnan Clontarf og ströndina þar fyrir ofan og neðan, eins og sumar lýsingar þeirra af orustunni vilja láta vera. Njála segir: »Bróðir reyndi til með forneskju, hvernig ganga myndi orrustan. En svá gekk fréttin — ef á föstudegi væri barist, at Brjánn konungur myndi falla ok hafa sigr; enn ef fyrr væri barizt þá myndi þeir allir falla er í móti honum væri«. Þá sagði Bróðir að á föstudaginn skyldi berjast. Kormlöð kom sjálf frá Dýflinni til innrásarhersins á fimtudaginn, og hefir talað kjark í foringjana. Njála segir svo: »Fimtudaginn reið maðr at þeim Kormlöðu á apalgrám hesti ok hafði í hendi pálstaf. Hann talaði lengi við þau Bróður ok Kormlöðu«. Hvert erindi þessa manns var veit sögumaðurinn (Þorsteinn Síðu-Hallsson) ekki, en af því sem gerðist með Írum má ráða í það með töluverðri vissu, að maðurinn var sendur til þeirra Kormlaðar frá Maelsechlainn, og hafði þau orð að flytja, að Maelsechlainn mundi ekki

fara til orustu með Brían konungi. — Maelsechlainn sat á svikráðum við báða, og ætlaði að ráðast á þann herinn, sem biði ósigur. Á fimtudagskvöldið valdi innrásarherinn sér vígstöð milli sjóarins og tjarnarinnar rétt fyrir neðan Clontarfkastala, þar varð síður komist að óvörum í opna skjöldu á her þeirra, vegna tjarnarinnar, sem þá hefir verið stærri og dýpri en nú. Herinn sem velur vígstöðina, hefir álitið sig hafa minna lið. Staðurinn er hyggilega valinn.

Brían fékk sömuleiðis aðvörun nóttina fyrir bardagann. Þjónn Bríans sá sjón mikla. Honum þóttu klerkar margir koma til herbúða Bríans, fara með sálmasöng og lestur. Hann spurði hverjir færu þar? »Hér er Sti Sennan frá eynni Scattery« svöruðu klerkarnir. »Því fer hann burt frá kirkju sinni?« — »Skuld Bríans veldur því«. (Brían hafði saurgað klaustrið á yngri árum). »Hann er kominn til að heimta skuld sína«. »Hann þyrfti ekki að koma hingað til þess« — svaraði þjónn Bríans — »skuldin verður greidd Sti Sennan heima«. — »Hún fellur í gjalddaga á morgun«, svaraði klerkurinn — »Sti Sennan verður að fá skuld sína«. — Eftir það fóru þeir á braut. Þjónninn sagði Brían frá sjón sinni, en konungurinn varð hugsjúkur, og þótti fyrirburðurinn boða dauða sinn næsta dag. Njála segir að Brían hafi ekki viljað berjast á föstudaginn. Hafi það ekki verið vegna sjónarinnar, sem nú var sagt frá, þá gæti það verið vegna þess að Donchad sonur hans var ekki kominn til hersins úr ránsferðinni til Leinster. Eftir frásögn Íra fór her Dýflinnar og Leinstermanna niður á Clontarf, þegar Brían tók að brenna búgarðana í Finglas á fimtudagskvöldið.

Á fimtudagskvöld gekk Austmaður, sem Írar kalla Plait, fram fyrir herinn, og skoraði á hólm þeim manni af Íraher sem þyrði að berjast við sig. Íra megin gekk fram Domnall Eimhinsson, og þáði einvígið af hendi Írahers.

5. *Fólkorustan á Clontarf.*[1])

Bardaginn er síðasta fólkorusta á víkingaöldinni, og atburðirnir einkum fyrir og eftir hana eru skreyttir með kristnu og heiðnu ímyndunarafli. Írar höfðu hvorki hjálma né brynjur. Þeir voru í stöfuðum skyrtum, og annar fóturinn ber; þeir börðust með sverði og höfðu skjöldu til að hlífa sér með. Þeir voru smáir vexti, léttir á velli og snarir til áhlaupa. Þeir voru líkastir léttvopnaða liðinu hjá Forngrikkjum. Austmenn voru háir menn og sterkir, þeir höfðu brynjur og hjálma, sverð og skjöld. Aðalvopn víkinga var stríðsöxi, oft tvíeggjuð; spjót var títt að nota, unz til návígis kom. Á Clontarf segja Írar að barist hafi 1000 manns albrynjaðir á móti sér. Það má gizka á, að margir þeirra hafi verið með Bróður víkingaforingja.

Innrásarhernum var fylkt á þessa leið: Bróðir og hans menn stóðu fremstir í hægra fylkingararmi. Fyrir aftan þá stóð Ólafur frá Dýflinni með Austmenn frá Wales. Í miðri fylkingunni stóð Sigurður jarl Hlöðvisson fremstur með Orkneyinga, Skota, Frakka, Íslendinga og Færeyinga. Fyrir honum var borið merki hans. Fyrir aftan hann stóðu Dýflinnarmenn undir forustu Donchads sonarsonar Herjólfs. Í fremstu röð í vinstra armi fylkingar stóðu Dýflinnarmenn undir forustu Dubhgalls Ólafssonar Quarans. Í næstu röðum fyrir aftan þá stóðu enn Dýflinnarmenn undir forustu Gillaciarans Gluniaranssonar. Þenna her skoða Írar sem þrjár herdeildir. Fyrir aftan þessar raðir stóðu Leinstermenn í þremur herdeildum, undir forustu Maelmordha konungs af Leinster. Sjöunda herdeildin var til varnar í Dýflinni, og til að verja Dubhgallsbrúna yfir Liffey, og fyrir henni var Sigtryggur silkiskegg sjálfur. Hann var ekki í bardaganum, en hálfbróðir hans barðist þar, sem Njála heldur hann vera. Við aðstöðu Leinstermanna og Dýflinnarmanna er það óheppilegt, að þeir verða að flýja fram hjá óvinahernum, ef þeir bíða

[1]) Á kortinu yfir vígvöllinn, og flóttann þaðan er Clontarf skrifað Clondarf.

ósigur. Flóttastefna víkinganna er beint undanhald niður að höfninni fyrir norðan Höfða.

Brían var ekki sjálfur í orustunni. Hann var 88 ára gamall og vildi ekki berjast um daginn, annaðhvort vegna feigðarboðans, sem hann hafði fengið um nóttina, eða vegna helginnar miklu á föstudaginn langa. Írar segja hann þó vopnfæran. Cian[1]) frá Desmond »hinn hái og fagri« var fyrir vinstra fylkingararminum á móti Bróður. Hann var fyrir Dalcassíum, sem höfðu þau forréttindi að berjast fremstir í öllum orustum og verja undanhaldið á flótta. Fyrir aftan Cian stóð Ronald með Egonachta og Desmondmenn. Fyrir miðfylkingu Íra var Toirdelbach (Kerþjálfaður Njálu)[2]) sonur Murihads og ástfóstri Bríans afa síns. Í fremstu röðunum þar stóðu Dalcassíar, og í aftari röðum þeirrar herdeildar stóðu Munstermenn. Fyrir hægra fylkingararmi var Murçhad. Yztir þar stóðu menn Úspaks víkings undir forustu hans. Þangað hefir Donchad átt að koma, ef hann kæmi áður en barist væri til þrautar. Í þeim fylkingararmi stóðu Connaughtmenn. Fyrir aftan fylkinguna var slegið skjaldborg um Brían konung. Hann hafðist við í tjaldi um daginn, lá á knébeð og baðst fyrir til sigurs sinna manna. Um fylkingar Bríans voru borin 70 merki um morguninn. Gallinn við aðstöðu Íra í bardaganum var að þeir börðust með víggirta borg að baki sér með töluverðu setuliði í.

Fyrir báða herina var aðstaða Maelsechlainns uppi við Tolkuós til ógnunar, meðan enginn vissi til hvers hann ætlaði herafla sinn.

Hvorutveggja fylkingin mun hafa verið 10 menn á þykt eða jafnvel meira, 20—24000 manna börðust hvoru megin.

Bardaginn byrjaði litlu eftir sólaruppkomu um háflóð

---

[1]) Eg felst alveg á getgátu P. A. Munchs með að Cian hafi verið Úlfur hræða í Njálu.

[2]) Toirdelbach mun hafa breyzt í Kerþjálfað við það að t í byrjun nafnsins hefir af síðari afritara verið lesið eins og k; úr „ach“ á Írsku hafa Norðmenn gert „aðr“.

með einvígi þeirra Plaits og Donmalls; þeir féllu báðir, ráku hvor annan í gegn með sverðinu, og lágu með hina höndina flækta hvor í annars hári. Eftir það sigu saman fylkingar. Dalcassíar réðust á Austmenn með ákafa og snarpleika, en þeir stóðu fyrir sem járnveggur, og hvert áhlaupið á fætur öðru hrökk af þeim aftur. Í byrjun bardagans veitti Austmönnum betur og þeir feldu Íra, sem voru miklu ver vígbúnir, eins og hráviði. Konurnar í Dýflinni gengu upp á borgarveggina og horfðu á bardagann, sem átti að gera út um örlög Dýflinnar og Írlands. Sigtryggur konungur og drotning hans gengu upp í turninn á konungshöllinni. Sigtryggur sagði þegar hann sá Íra falla: »Þeir slá hraustlega akurinn Austmennirnir, og kasta mörgum byndinum frá sér«. »Að kvöldi skal dag lofa«, svaraði dóttir Bríans.

Orrustan festist fyrst í hægra fylkingararminum við það að Murchad þjóðhetja Íra tók sér sitt sverð í hvora hendi og óð í gegnum fylkingu Dubhgalls og Dýflinnarmanna. Hann feldi menn á tvær hendur[2]), en brynjan hefir hlotið að hlífa honum. Menn hans ruddust inn í geilarnar á eftir, þar sem hann fór fyrir. Bróðir réðist fram sín megin og hjó Íra niður. Hann bitu eigi járn, segir Njála. Cian frá Desmond réðist á móti honum. Cian lagði þrisvar til víkingsins, Bróðir féll við hvert lag, en var ósár. Við þriðja lagið var við sjálft, að hann myndi eigi á fætur komast, svo mikill vopnaburður var að honum, en þegar hann komst á fætur, verkuðu undrin sem urðu á skipum hans og véfréttin fyrir bardagann svo á hann, að hann örvænti um líf sitt og flýði undan í skóginn og með honum flýðu ýmsir af hans mönnum. Þá

---

[1]) Duald Mac Firbis, írskur höfundur, nefnir Sadhbh (Sava?) dóttur Bríans, sem hafi verið gift Ólafi Quaran í Dýflinni, þegar bardaginn varð 1014. Ólafi sýnist blandað saman við son hans, og drotning Sigtryggs hefir líklega heitið þessu nafni.

[2]) Írar segja að fimmtíu manns hafi fallið til hvorrar handar honum. —

voru eftir menn frá Wales, fyrirliði þeirra féll. Þá hófst enn áköf viðureign við Leinstermenn.

Sigurður jarl átti harðan bardaga við Toirdelbach, og gekk betur í fyrstu. Eftir að hafa hrundið af sér fyrstu áhlaupum jarls og hans manna, gekk Toirdelbach svo fast fram, að hann feldi alla þá, sem fremstir voru. Rauf hann fylkingar Sigurðar alt að merkinu og drap merkismanninn. Fekk jarl þá til annan mann að bera merkið. Varð þá enn orusta hörð. Toirdelbach hjó þennan þegar banahöggi, og hvern af öðrum þá er í nánd voru. Sigurður jarl kvaddi þá til Þorstein Síðu-Hallsson að bera merkið; hann var frændi jarls og jarl hafði reynt hann að hreysti, frækleik og viturleik. Þorsteinn ætlaði þá upp að taka merkið. Þá mælti Ámundi hvíti, hann var norrænn höfðingi frá Waterford: »Ber þú eigi merkið Þorsteinn, því að þeir eru allir drepnir er það bera«. »Hrafn hinn rauði«, sagði jarl, »ber þú merkið«. Hrafn mælti: »Ber þú sjálfur krák þinn«. Merkið var hrafn, sem blakti vængjunum, þegar vindurinn blés í það. Eðna móðir Sigurðar jarls, kona af írskum ættum, hafði gjört merkið með miklum hagleik og fjölkyngi, og lagt það á merkið, að það skyldi verða sigursælt þeim, er eftir því gengi, en hættulegt fyrir þann, er bæri það. Jarl mælti: »Það mun vera maklegast að fari alt saman karl og kýll«. Hann tók merkið af stönginni og kom í millum klæða sinna. Jarl og menn hans börðust þá all djarflega. Og litlu síðar heyrðu menn mælt í loftinu[1]): »Ef Sigurður jarl vill sigur hafa, þá sæki hann á Dumazbakka með lið sitt«. Meining þessarar jarðtegnar hlýtur að vera, að hann skyldi sækja upp á sjáfarbakkann, þangað sem Brían var fyrir og drepa hann. Sigurður jarl gerði þá harða atlögu og hratt Toirdelbach af sér og feldi marga menn af honum, en nú stóð hann feigum fótum, því hann bar sjálfur merki sitt. Murchad sonur Bríans kom þá frá hægra fylkingararmi Íra í þeirri svipan, fyltist meðaumkvunar

---

[1]) Þorsteins saga Síðu-Hallssonar. Rvík 1902, bls. 3.

með mönnunum, sem féllu fyrir Sigurði jarli. Þorsteinn Síðu-Hallsson sá að Ámundi hvíti féll, hann sá að Sigurður jarl var lagður í gegn, en þekti ekki Murchad, sem var vegandinn, og hefir að líkindum haft nóg að vinna sjálfur. Ellric sonur konungsins af Lochlann sótti fram ákaflega. Murchad náði að lokum til hans, þeir háðu ógurlegt einvígi innan um hina sem börðust. Murchad rak víkinginn undir sig, og rak sverðið í gegnum brjóstið á honum, en um leið og víkingurinn féll náði hann tigilknífi Murchads, og spretti upp á honum kviðnum, svo iðrin féllu út. Murchad misti meðvitundina um stund, raknaði fljótt við aftur og hjó höfuðið af Ellric. Murchad lifði til næsta morguns, og var þjónustaður áður en hann lézt.

Brían lá á bæn í tjaldi sínu innan í skjaldborginni, og sendi út svein sinn við og við til að segja sér fréttir af orustunni og gangi hennar. Tvisvar hafði sveinninn komið inn og borið góðar fregnir af orrustunni, nú kom hann inn í þriðja sinn, og sagði að nú væru flest merki írsku höfðingjanna fallin, og þar á meðal merki Murchads sonar hans. »Þar féll merki Erínar (Írlands) er það merki féll«, sagði konungurinn, og þótti þá örvænt um sigurinn og líf sitt. Hann gerði ráðstafanir til að vera grafinn í Armagh-klaustri, og gaf 240 kýr til legstaðar sér.

Í hægra fylkingararmi Íra hafði Úspakur einnig gengið í gegn um fylkingar Dýflinnarmanna; hann var orðinn sár mjög og hafði látið fjölda manns, og Murchad meðal hinna föllnu. Dubhgall Ólafsson hálfbróðir Sigtryggs flýði fyrir Úspaki. Maelmordha konungur af Leinster var fallinn, og menn hans komnir á flótta. Fylkingarbrjóstið innrásarhersins sýnist hafa staðið lengst, en flótti brast loks í öllu liðinu. Eftir sögu Þorsteins Síðu-Hallssonar flýði liðið mest til skógarins norðaustur fyrir tjörnina. Írar ráku flóttann. Þorsteinn Síðu-Hallsson nam staðar við skóginn þegar allir flýðu, og batt skóþveng sinn. Þá spurði Toirdelbach, sem kom að honum, því hann hlypi eigi. »Því«, sagði Þorsteinn, »at ek tek eigi heim í kveld, þar sem ek á heima út á Íslandi«. Svo mikill drengur

var Toirdelbach, að hann gaf honum grið, og hefir látið færa hann upp á sjáfarbakkann nálægt skjaldborginni. Þar hafa verið fyrir ýmsir sárir menn, og líklegast Úspakur víkingur. Eftir frásögn Njálu var Hrafn rauði »eltur út á á nokkura. Hann þóttist þar sjá allar helvítis kvalar í niðri ok þótti honum djöflar vilja draga sik til. Hrafn mælti þá: »Runnit hefir hundur þinn, Pétur postuli, til Róms tysvar, ok myndi renna hit þriðja sinn, ef þú leyfðir«. Þá létu djöflar hann lausan, ok Hrafn komst yfir ána«. Svo segir sagan, og Þorsteinn Síðu-Hallsson hefir haft hana eftir Hrafni sjálfum, þegar þeir fundust síðar í Orkneyjum. Hrafn var maður Gilla jarls og hefir flúið til skipanna fyrir norðan Höfða. Á þeirri leið er engin á. En á kortinu má sjá lænu, sem gengur inn úr bæjarflóanum fyrir vestan Höfða, hún beygist upp með landinu og nær upp að Clontarf. Þessi læna hefir leirbotn í miðjunni, leirbotninn er auður um fjöru, en við hálffallinn sjó er sjór í henni, sem vel má vaða, einkum ofan til. Yfir þessa lænu hefir Hrafn rauði vaðið á flóttanum; fæturnir hafa ætlað að festast í leirbotninum, en maðurinn verið hræddur og ímyndað sér að nú ætti að draga sig til helvítis. Þegar Hrafn flýði út á lænuna sýnist hafa verið nær því hálffallinn sjór, sem sýnir að bardaginn hefir staðið 8—9 tíma þegar aðalflótti brast innrásarhersins.

6. *Fall Brians og flóttinn til Dýflinnar.*

Þegar Írar reka flóttann, sér Bróðir að fátt manna er hjá skjaldborginni, hann ræðst þá með sína menn út úr skóginum. Njála segir að hjá Brían konungi hafi verið sveinninn *Taktur*[1]) yngsti sonur hans og Kormlaðar. Bróðir rauf með mönnum sínum alla skjaldborgina, vóð inn í tjaldið, sá þar svartklæddan mann, sem hann hélt að væri

[1]) Ulster-annálar geta þess að hann hafi fallið 1023, og kalla hann hann Tadhg. Sumir kalla hann Teige.

prestur. Fylgdarmaður hans einn þekti Brían, og sagði Bróður til hans. Brían brá sverði, og drap einn fylgdarmann Bróðurs, sem færði stríðöxina í höfuð konungi, svo í heila stóð. Vísuorðin í Njálu segja rjett frá:

„Áður tæði ben blæða
Brjánn fell en hélt velli“.

Konungurinn dó af heilundarsári áður en honum blæddi. Bróðir gekk þá út úr tjaldinu og kallaði hátt: »Kunni þat maðr manni at segja, at Bróðir feldi Brján«. Þá var runnið eftir þeim, sem flóttann ráku og þeim sagt fall Bríans konungs. Þeir snéru þá aftur Cian (Úlfur hræða eða hreða) og Toirdelbach, slógu hring um þá Bróður og feldu að þeim viðu, því þá bitu ekki járn. Bróðir var þá tekinn höndum. Cian reist hann á kviðinn, leiddi hann um eik, og rakti svo úr honum þarmana, og dó hann eigi fyrr, en þeir voru allir úr honum raktir. Ástæðan til þessa grimdarverks hefir verið sú, að Murchad faðir Toirdelbachs lá ristur á kviðinn með iðrin úti nokkru neðar á sjávarbakkanum. Menn Bróður voru allir drepnir. Þorsteinn Síðu-Hallsson hefir horft á allar þessar aðfarir og þess vegna er þeirra getið í Njálu. Á Clontarf féllu 16 Íslendingar af 17 sem í bardaganum voru. Þorsteinn hefir orðið eftir á sjávarbakkanum um kvöldið, en bardaginn heldur áfram annarstaðar. Hann veit ekkert um örlög Toirdelbachs síðar. Njála þagnar.

Herinn frá Leinster og Dýflinni flýði vestur eftir Þórsskógi, sem þá var með miklum undirskógi, en nú standa þar nokkrar tylftir af gisnum trjám. Þegar þeir koma móts við Tolkuós beygja þeir út úr skóginum til að ná upp á Dubhgallsbrú til Dýflinnar, þá ræðst Maelsechlainn á þá með óþreyttu liði og hnekkir þeim niður að Tolkuós. Þá var aftur háflóð, eins og þegar orrustan byrjaði. Þeir áttu ekki afturkvæmt til skógarins, því Cian og Toirdelbach eru komnir á milli þeirra og skógarins, með her manns. Þar verður þröng við sjóinn, og margir drukna, Írar segja að líkin hafi legið þar í hrúgum á eftir. Sig-

tryggur og kona hans standa þá aftur á turninum. Drotningin segir í háði: »Nú sýnist mér að víkingarnir hafi fengið óðal sitt aftur«. Sigtryggur spyr: »Því segir þú það kona«? — »Útlendingar leita nú til hafsins aftur, hafið er óðal þeirra. Í hitum leita kýrnar til vatnsins, en þessar kýr verða mjólkaðar«. Konungur gaf henni kinnhest og braut úr henni tönn fyrir svarið.

Flóttaherinn náði suður til Liffey-árinnar, þar drukknuðu enn margir menn. Það mun hafa verið þar, sem Toirdelbach óð út í strauminn til að reka flótta, hann rakst á planka, féll um í vatninu og druknaði. Hann hefir verið brynjaður. Flóttaherinn barðist til brúarinnar. Í þeirri hríð féll Dubhgall Ólafsson Quarans, og sumir ætla að brúin hafi verið kend við hann síðan. Leifarnar af hernum komust loks yfir brúna. Síðasti Austmaðurinn sem féll á brúnni, þegar þeir voru að verja flóttann, hét Arnaill Scotz. Þar með lauk fólkorrustunni miklu á Clontarf.

Mannfallið var ógurlegt. Næstum allir höfðingjarnir, sem til orustunnar komu, voru fallnir. 6000 manna féllu af innrásarhernum, og önnur 6000 af Íraher.

7. *Eftir orustuna.*

Á laugardaginn kom Donchad úr ránsferðinni með 28 uxa. Dýflinnarmenn hótuðu að ráðast á hann, ef hann slátraði nautum þeirra, að þeim ásjáandi. Hann gjörir það samt, og sagðist aldrei hafa verið skattskyldur Sigtryggi, og aldrei hafa hatað hann meira en nú. Menn Cians álitu að nú væri færi á að gjöra kröfu til konungdóms í Munster, því þeir sáu, hve fáir Dalcassíar voru orðnir, og hve sárir þeir voru flestir. Þegar kom suður til Kildare heimtaði Cian gisla, eða undirgefni af Donchad, en hann neitaði þverlega. Hann vildi láta sára Dalcassía inn í klaustur og láta þriðjung hersins verja þá, en særðir menn fyltu sár sín með mosa, fylktu sér með hinum og heimtuðu að mega berjast; þá varð ekki af atlögunni fyr-

ir Cian. Cian féll árið eftir fyrir öðru konungsefni þar, Domhnall, en synir Bríans feldu Domhnall ári síðar.

Í Barrow ánni þvoðu Dalcassíar sár sín, en þegar sunnar kom heimtaði Donchad konungur í Ossory gisla af nafna sínum Bríanssyni. Hann þverneitaði, enn sem fyrr. Fylkti Dalcassíum til orrustu; sárir menn heimtuðu enn að berjast með honum, en kröfðust að vera bundnir á staura, svo þeir gætu staðið. Þegar konungurinn af Ossory sá, hvernig þeir bjuggust um, hvarf hann frá. Þar dóu 150 af sárum mönnum. En Donchad kom til Kinnkóra og tók konungdóm eftir föður sinn. Maelsechlainn varð nú yfirkonungur aftur, án þess að nokkur mælti á móti, og Sigtryggur hélt áfram að vera konungur í Dýflinni, og hafði aldrei verið í meira áliti en eftir bardagann

Fyrir víkingaliðið var orustan of mikil blóðtaka Það varð augljóst, að Norðmenn gátu ekki haldið uppi yfirráðum á Írlandi vegna mannfæðar heima fyrir. Liðssafnaðurinn fyrir orrustuna er hin stærsta aflraun, sem gjörð var til þess að halda landinu. Kormlöð leggur mesta áherzlu á harðfengið, hún og Sigtryggur turna báöldu á báöldu ofan af víkingaflóðinu, en ólagið brotnar, hrynur og fellur í sjálft sig á Clontarf. Víkingarnir eru ekki lengur ósigrandi eins og meðan þeir höfðu ómeingaða Ásatrú og kunnu ekki að hræðast dauðann. Í Valhöll var margfalt betra að vera fyrir þá, en í bardagalífinu hér á jörðunni Víkingarnir í Clontarf hafa flestir mist nokkuð af hinu trylta hugrekki fyrir áhrif kristinnar trúar og hræðslunnar við helvíti. Kristnin var ekki trú fyrir víkinga, hún fordæmdi alt þeirra athæfi og lifnað, en hafði þó sígið inn í flestra manna sálir. Fyrirburðirnir á skipum Bróður eru alheiðnir, en eru þýddir svo af heiðnum manni, sem þeir komi frá djöflinum. Fyrirburðirnir á Íslandi eru frá kristni, en tákna víst að Brennumenn hafi farið illa. Víkingar sem voru orðnir kristnir eða hálfkristnir eiga enga heimvon nema helvíti, þegar þeir eru fallnir. Það dregur úr þeim duginn. Þessi kynslóð hefir enn 6. skilningarvitið; fregnirnar af orrustunni berast í

loftinu norður til Skotlands, Orkneyja, Færeyja og Íslands samstundis, hvert þangað, sem einhver hefir um sárt að binda eftir mannfallið í bardaganum.

Í hverri ætt á Orkneyjum, Katanesi og víðar um Norðurlönd syrgja ættingjarnir með þögulum tárum mennina, sem féllu á föstudaginn langa, börðust á móti heilögum konungi, og fóru illa að kristnum sið.

Á Katanesi eða Orkneyjum kveður óþekt stórskáld svanasöng heiðninnar, Darraðarljóð. Kvæðið ætti að heita Valkyrjuljóð. Valkyrjurnar vefa orrustuvefinn á Clontarf og syngja magnaðan og ramman söng yfir vefnum. Kljásteinarnir eru mannahöfuð, sverðið er vefjarskeiðin, örin er skyttan, blóðug spjót eru sköftin, uppistaða og ívaf eru blóðugir mannaþarmar. Þar vinda þær og vinda spjótavefinn, og draga upp blóðugar myndir af valfallinu mikla suður á Clontarf. Jarlinn og Brían eru fallnir, en þær halda hlífiskyldi yfir hinum unga konungi.

„Ok munu Írar angr of bíða þats aldri man ýtum fyrnask“.	og enn	„Nús ógurlegt umb at litask, es dreyrug ský dregr með himni“.

Svo rífa þær vefinn sundur, og hafði hver það er hún hélt á. Þær ríða berbakt burtu sex í suður, sex í norður. Mennirnir sem féllu komu frá báðum þeim áttum. Þetta bar fyrir Darruð á Katanesi, og Brand Gneistason á Færeyjum.

1768 lagði enska skáldið Gray út kvæðið, og kallaði það: »The fatal sisters«. Walter Scott segir svo frá: Enskur prestur á Orkneyjum las það upp fyrir söfnuði sínum. Í öðru eða þriðja versi gripu þeir framm í: »Þetta kvæði þekkjum við, það er kvæðið, sem við höfum haft upp fyrir yður, þegar þér hafið beðið okkur um að láta yður fá að heyra orkneyskt kvæði.

Lýsing Njálu af viðburðunum fyrir og eftir Bríans bardaga, mun vera hið glæsilegasta og jafnframt hið rammasta og myrkasta, sem skrifað hefir verið á íslenzku. Lýsingin á orrustunni sjálfri er heiðrík og skýr, enga

hulu af ótta dregur fyrir augu Þorsteins Síðu-Hallssonar. Sjónin skerpist og sjónhringurinn stækkar í bardaga. Hann sér hvers vegna orrustan vinst og tapast. Hann hikar ekki við að taka upp hið hættulega merki Sigurðar jarls, og berjast við tvær höndur Kerþjálfaðs með annari sinni, en hann er varaður við því af Ámunda hvíta. Hann sér Toirdelbach í orrustunni fyrr og síðar, og dáist að honum. Þegar allir flýja í skelfingu, bindur hann rólega skóþveng sinn. Þegar allir hinir 16 Íslendingar eru fallnir, hvers vegna á hann þá einn að koma heim? — Frásaga Njálu minnir mest af öllu á Macbeth, sem fer fram á Skotlandi litlu síðar. Hærra en Shakespeare hefir mannsandinn ekki lyft sér í fornra sagna óði.

Aths. við kortið á bls. 28: 1 Herfylki til varnar í Dýflinni og á Dubhgallsbrú yfir Liffey. 2 Fylking Írahers. 3 Fylking innrásarhersins. 4 Skjaldborg Bríans. 5 Her og víggirðing Maelsechlainns.

1905 kom eg á Clontarf. Systir prestins í Newry, jungfrú Black, vísaði mér leið þangað. Eg hafði Njálu í vasanum, þekti hana vel, en vissi fátt annað um bardagann. Eg þóttist sjá hvar orustan hefir verið háð, og hefi dregið fylkingarnar þar á kortið. Jungfrú Black var ókunnng, og langt að. Andi fornsögunnar greip mig, og eg gekk í leiðslu. Mér var sem eg sæi fimtíu þúsundir fornmanna berast á banaspjótum í hinni hræðilegu fólkorustu. Mér þótti kvöldsólin frá Dyflinni lita iðgrænan völlinn rauðan. Hendingar úr Darraðarljóðum:

„Vindum, vindum | vef Darraðar"

ómuðu fyrir eyrunum, og tvítekningin hreif mig eins og eg væri barn. Írska hefðarmærin var eins og hún væri margar mílur í burtu, og talaði ekki orð, svo hún truflaði mig ekki. Eg þóttist finna staðinn, þar sem Þorsteini Síðu-Hallsyni voru gefin grið. Þar reikaði eg um litla stund, en steig á skóreim mína, sem hafði losnað, mér lá við að detta. Eg fór niður á annað hnéð, og batt skóreimina. Þegar eg leit upp sneri eg andlitinu til Dýflinnar.

Hefði eg ekki verið þar, hefði eg aldrei reynt að lýsa orustunni.

Indr. Einarsson.

Kórmakur.

Hann flytur oss einsöng — við hirðskála hljóm
um hjartans eilífa, leynda dóm.
En ósamt, sem ölið og þrúgan,
er undirspilið við Kórmaks róm.
Heyr fornmann, í ástum og trega trúan,
taka fast í hinn mjúka streng.
Sjá reisa sig hörpunnar ramma dreng
með riddara fas yfir víkingamúgann,

— Ein er, sem kendi hans anda mál,
hin öklaprúða, hans leiðarbál,
sem átti til dauða að draga
dáðrakka eðlið og sljóvga hans stál.
Harmur og unaður aldinna slaga!
Yfir hinn brynjaða hetjukór
hljómar oss ung og ódáinsstór
óbrotna, mannlega kærleikans saga

Jarðnesku örlög og hvelfinga hjól.
Ein hönd stýrir bæði mold og sól.
Eitt grip á þeim gullnu taumum,
og guð byggir hús fyrir sálnanna jól.

Þá birtir af himni í holdsins draumum
og heimsbölið verður aska og ryk.
Þá kveikir eitt eilíft augnablik
elding af tveggja hjartna straumum.

Konan varð höfundur Kórmaks þátts.
Hún var kveðandi og efni hins dýrðlega hátts.
Hún hófst og hneig eins og sunna
í hafi hans sorga og eydda mátts.
Og fram milli skýja og skyggjandi unna
hún skein yfir veginn — sem aldrei lá heim.
Um æfina sagan þeim tvístraði tveim
en tengdi þau saman, liðin til grunna.

Dísirnar kváðu hans hamingju í hel.
Móti hreysti og snild réðust töfrar og vél;
og af stefjunum sjálfum varð stuggur
sem Steingerði særði hið unnandi þel.
Hvar Kórmakur dvaldi gat alls verið uggur,
enda hans þögn var sem reiddur hjör
og brosið lék hart um hvikula vör,
en hvarmsins þungi bar leiftur og skruggur.

Oft flekkaði hróðurinn flim og gys;
hans fastasta ætlun varð brigð eða slys
og tungan hugarins tálmi.
Hans trygðir og dáðir fórust á mis.
— Hættan bjó undir hans eigin hjálmi.
Óvinur sjálfs sín hann Sköfnungi brá,
og vóg þar að sem örlögin slá
og und er ei séð, né vopnið af málmi.

En stoltlega gígjan var stilt og knúð.
Eins og stormur sem þýtur um höggvandi súð,
eins og geirar, sem guðirnir fleygja,
svo gneistruðu orðin í Kórmaks búð.
Og fleira er að gruna en saga má segja
frá svartbýna skáldsins æfileik,
af hálfkveiktum eldum, sem eyddust í reyk,
og óloknum brögum sem gleymskan lét deyja.

Hans ljóð eru voldug af lánlausri ást —
þau lyftast af þrá þess, er aldrei skal nást.
Þar ristu harmar og hjörvar
hreina drætti, sem ekki mást.
Og viljinn var sá sem fer vilt en ei hörfar.
Hann vóg ekki saman þrautir og mátt,
en miðaði yfir hæfið of hátt.
Því hitta vor brjóst hans fornu örvar.

Geðið var hverfult sem skuggi og skin,
svo skifti hann orðum við fjandmann sem vin.
Hann sór sig í vísu og verki
í Vestmannsins snjalla og göfgaða kyn.
Hann var í einu sá veiki og sterki,
í vopnsins bragði, við hástrengsins grip,
— en drenglundin varðveitt í sefa og svip,
undir sögulands víganna blóðuga merki.

Hann leitaði fjöldans. Þar flutti hann brag
fastnaðan einni alls lífsins dag,
en gervi var gáskinn og þóttinn,
og gríma dimm um hans hjartalag.

Svo alt í einu varð augað sem nóttin
og einmani hópsins bjó um sig þögn.
Menn litust á. Það var landskunn sögn.
Í ljós kom þar vorkunn — en meira þó óttinn.

Til Bjarma þau sóttu — í flótta eða fylgd.
Þá frægðist ást þeirra af konungs vild.
Í hofglaumi hallar og stræta
var Haralds sjón bæði glögg og mild.
Hann sat ei á rökstól, þar rögnin þræta
um rétt þess er elskar hið vígða man,
og ógæfukærleikans of eða van,
sem augun þau grætir, er þráð var að kæta.

Þá hrundi vort norræna hugarljóð.
Þar sem hjartað sló fast með tamið blóð.
Þá hljómaði orðið ástarvana
þó inni brynni hin helga glóð.
En Kórmakur dregur súginn svana,
söngvarinn dýri, frá kvæðanna öld.
Svo bjart er og fagurt en kalt hans kvöld.
Hann kunni eitt lag — og hann söng það í bana.

Einar Benediktsson.

Ódauðleiki og annað líf
í þjóðtrú Íslendinga að fornu og nýju.

Mannkynið virðist hafa trúað því alt í frá aldaöðli, að menn lifðu einhverju lífi eftir dauðann. Að minsta kosti verður ekki betur séð en svo hafi verið, og það jafnvel með hinum fáfróðustu villiþjóðum, enda þótt óljós sé sú trú fyrir þeim mörgum og standi lágt, sem vonlegt er. En mjög er mismunandi hagur hinna látnu, eftir því hver trúin er, og á hve háu stigi. Sumstaðar er hagurinn ekki góður. Hinar fornu þjóðir gátu ekki hafið sig til göfugra hugmynda um annað líf, og má þar að eins minnast á hugmyndir jafngáfaðrar þjóðar, og Forngrikkir voru, um það. Það var ærið aumt og vesælt, eftir því sem Hómer segist frá. En snemma ber á því meðal fornþjóðanna, að hagur sálnanna eftir dauðann fer eftir breytni þeirra hér í lífi. Sisýfos og Tantalos og Danaosdætur fá þung gjöld breytni sinnar, og sálnaflakkskenning Egipta felur í sér lærdóm um hið strangasta réttlæti af guðanna hendi. Sama er og um Náströnd Norðurlandabúa. En þó að ekki væri um neina refsingu að ræða, og guðirnir ættu ekkert sökótt við menn, og enda óskmegir þeirra og eftirlæti ættu í hlut, eins og Akkilles og Baldur, þá var samt ekki um neina sælu að gera fyrir þá. Það var eitthvað annað. Hæst komust hugmyndir hinna heiðnu þjóða um annað líf í því að ætla mönnum að halda áfram hinu sama lífi annars heims, sem menn höfðu lifað hér í lífi, eins og víkingarnir í Valhöll og Indíanarnir á veiðilöndunum eilífu

annars heims. Meðan siðgæðishugmyndirnar voru óljósar með þjóðunum, var eðlilegt, að lengra yrði ekki komist.

En aðalefni greinar þessarar er nú ekki að rekja hugmyndir þjóðanna um annað líf; til þess mundi mig skorta bæði rúm og heimildir. En eg ætlaði að minnast á nokkur einkennileg atriði í þjóðtrú Íslendinga um annað líf, bæði að fornu, en einkum þó á seinni öldum, og sýna, hvernig heiðnar menjar hafa setið fastar í trú þjóðarinnar um allar þessar aldir, eftir að kirkjan hafði þó náð tökum á hugum manna. Það bendir ótvíræt á það, hvað afgamlar skoðanir geta setið fastar í mönnum um þúsundir ára.

Upphaflega virðast menn hafa trúað því, að sál mannsins lifði með líkinu í gröfinni. Bendir að fullu á það útbúnaður sá, sem menn voru látnir hafa með sér í hauganna og dysjarnar; þarf heldur ekki annað en lesa fornsögur vorar, og ekki sízt fornaldarsögurnar og annað, til þess að sannfærast um það. Valhöll og Helheimur koma ekki fram að fullu fyr en með víkingaöldinni, og það líf hinna látnu, sem fram er sett í Eddunum báðum, hefir aldrei komist inn í þjóðtrúna og þjóðarmeðvitundina hér á landi, og líklega heldur ekki í Noregi; það eru að eins skáldin og hinir römmustu blótmenn, sem hafa haft Valhallartrúna. Það sannar ekkert um þjóðtrú á Íslandi, þó sagan segi að Haraldur Hilditönn stofni til Brávallarbardaga til þess að verða vopnbitinn og fá að gista Óðin, eða dæmafár blótmaður eins og Hákon jarl sé látinn dæma Hrapp útlægan úr Valhöll fyrir hofrán hans, eða Eyvindur skáldaspillir kveði um viðtökurnar í Valhöll, þegar Hákon góði kemur þangað. Helskórnir, sem Þorgrímur nef bindur Vésteini »til að ganga á til Valhallar«, eru misskilningur; Vésteinn var myrtur og átti ekki vist í Valhöll fremur en Baldur. Orð Þorgríms eru skapraunarorð og annað eigi. En þeir sem til Valhallar fóru, fóru þangað með sál og líkama, börðust þar og átu og drukku, og ekki er þess getið, að þeir hafi gengið aftur hér niðri á jörð. En óljóst er það samt, hvort menn hafa hugsað

sér að eitthvað af dauðum leifum þeirra hafi verið kyrt í haugi þeirra eða dys.

En þetta, að menn hafi farið með sál og líkama til Valhallar í víkingatrúnni, kemur einna áþreifanlegast fram í Helgakv. Hundingsb. hinni síðari (Völsungakv. í útg. F. J.). Sigrún grætur sífelt af óstöðvanda harmi eftir mann sinn. Þá sér ambátt hennar Helga ríða með marga menn til haugs síns. Ambáttin verður forviða, en fer og segir Sigrúnu tíðindin: »Upp er haugr lokinn, kominn er Helgi — döglingr bað þik | at þú sárdropa | svefja skyldir«. Hún fer þegar og býr þeim sæng í hauginum. En áður en dagar, þarf Helgi að vera kominn heim til Valhallar aftur, og ríður þá af stað með föruneyti sínu, því að leyfislaust hafði hann farið þessa ferð (»né er hildingum | heimför gefin«). Næsta aftan vonar Sigrún, að Helgi komi aftur. En það brást. Hann k o m e k k i a f t u r. Hann var allur alfarinn til Valhallar með hesti sínum, og hafði að eins nauðugur heim horfið, af því að tár Sigrúnar höfðu haldið sárum hans opnum og sitrandi. Hún varð að stilla blóðrásina. Sigrún var skjaldmær og skildi þetta vel, enda var hugsun hennar helguð af magni ástarinnar, en ambáttin hræðist »dauða drauga« og skilur ekkert[1]).

Hauglagðir menn lifðu áfram í haugunum, eins og sjá má ofurglögt á sögunum, þegar menn voru að fara í haugana og ræna vopnum þeim og fé, sem lagt hafði verið í haugana með þeim. Það þarf ekki að færa rök fyrir því — sögurnar eru svo margar, bæði í Fornaldarsögunum og Íslendingasögunum. Samfara þessu var sú trú, að þeir fúnuðu ekki, heldur lifðu einskonar líkamalífi í haugunum. Þess finst meira að segja getið, að þeim var matur ætlaður, eða skepnur til matar látnar í haugana með þeim, og fara sögur af því, að þeir hafi étið það í haugunum, og enda haft þar eld og ketil og soðið þar mat sinn[2]). Þeir höfðu fulla krafta í haugunum, en dauf

---

[1]) Hgkv. II, 38—49 (Munch).

[2]) Egilss. og Ásm., 7. k.; Hróm.s. Gripss. 4. k.

virðist vistarveran hafa verið og dimt og fúlt var þar í híbýlum þeirra, aðalskemtunin sú að leika sér að vopnum þeim og fé, sem lagt hafði verið í haug með þeim. En þegar einhverjir fóru að ónáða þá, vörðu þeir heimili sitt með dug og dáð; en ef nógu var hraustur sá, er hauginn braut, þá var hægt að ganga af þeim dauðum og eyða þeim að fullu með því að brenna hræin eða setja höfuðið við þjó þeirra, ef þeir biðu þá eftir því og sukku ekki í jörð niður[1]). En hvort sálir þeirra hafa þá farið forgörðum um leið, verður ekki séð.

Flestir þeir, sem í hauga voru lagðir, lágu þar kyrrir; það bar ekkert á þeim; þeir vildu hafa næði. Að vísu glæsti þjóðtrúin svo minningu Gunnars á Hlíðarenda, að hún lét hann syngja í haugi sínum og hafa ljós hjá sér; hinir hýrðust víst flestir í myrkrinu, og undu við vopn sín og fé. Einkennilegt er það, að atgeirinn er ekki lagður í haug með honum, eftir því sem sagan segir, því að tilsvar Högna til ömmu sinnar virðist fremur vera gaman en alvara, líkt og sauðaleit Skarphéðins. Vopn og fé var ætíð lagt í hauga með mönnum um leið og þeir voru heygðir, en aldrei síðar.

Annars var miklu mestur fjöldi manna lagður í dys, en enginn haugur orpinn yfir þá. Má bezt sjá það af forndysjum þeim, er fundist hafa hér á landi. Vopn og hlutir voru eins lagðir í dysjar sem hauga, og sálir hinna framliðnu hýrðust eins í dysjunum eins og í haugunum.

En fleiri voru þó aðsetur hinna framliðnu að trú manna hér á landi en haugar og dysjar. Sumir dóu í fjöll eða vissa staði á landi hér á landnámaöldinni; nægir að vísa þar til Þórólfs mostrarskeggs og Þorsteins þorskabíts sonar hans, er báðir dóu í Helgafell og sátu þar við drykkju við langelda með fjölda manns við glaum og gleði, Svanur á Svanshóli dó í Kallbakshorn, Auður hin djúpúðga í Krosshóla, Selþórir og frændur hans dóu í Þórisbjörg, Kráku-Hreiðar kaus að deyja í Mælifell[2]) o. s. frv.

[1]) Hróm. s. Gripss. 4. k.; Grett. s. 18. k.; Harðar s. 15. k. o. m. fl.
[2]) Eyrbs. 11. k.; Njála 14. k.; Laxd. 17. k.; Landn. 2, 5. k., 3, 7. k.

Sennilegast er, að þeir Fróðármenn, sem aftur gengu, hafi haldið til í sjónum og dysjum sínum milli heimsókna, úr því sjór rann úr fötum hinna druknuðu, en hinir voru allir moldugir[1]).

Enn fremur má sjá það, að menn voru allir þar sem þeir voru dysjaðir, á mörgu öðru, t. d. Tungu-Oddur lét grafa sig á Skáneyjarfjalli, til þess að hann mætti sem mest sjá yfir héraðið[2]), og Hrappur lét grafa sig standandi í eldhúsdyrum, til þess að hann gæti séð sem bezt yfir híbýli sín[3]). Og þetta líf þeirra var oft svo magnað, að þeir fúnuðu ekki, enda þótt það sé sjaldan tekið fram nema um hina römmustu drauga, sem þegar verður minst á.

En þó að búist væri við að flestir lægju kyrrir í gröf sinni, ef alt átti að skeika að sköpuðu, var því þó ekki að treysta. Menn trúðu því, að dauðir menn leituðu títt á þær stöðvar, sem þeir höfðu verið á í lifanda lífi, væru þar á reiki um lönd sín og eignir og að líkindum teldu sér þær, þótt dauðir væru. Einkum voru það nú samt þeir, sem höfðu verið misindismenn að einhverju leyti í lífinu, sem voru svona á flökti, eða þeir sem áttu erfitt með að yfirgefa reitur sínar eða áttu einhvers í að hefna. Líklega hefir þetta átt sinn þátt í því, að menn lögðu fé með dauðum mönnum, ef þeir höfðu ekki grafið það áður, til þess að þeir yndu heldur við það í dysjum sínum[4]). Hinar nafnkunnustu afturgöngur í fornsögum vorum eru öllum kunnar: Þórólfur bægifótur, Hrappur, Glámur, Klaufi. Þeir, sem þannig gengu aftur, höfðu meira afl en í lifanda lífi, enda fúnuðu þeir ekki, og varð ekki unnið á afturgöngum þeirra á annan hátt en brenna hræ þeirra, og dugði ekki til við suma, sem magnaðastir voru, eins

---

[1]) Eyrb. s. 54. 55. k.

[2]) Hænsa-Þóris s. 20. k.

[3]) Laxd. 17. k.

[4]) Sbr. P. Herm. Mytol. 37—40. bls. Annars koma trú og siðir brennualdarinnar hér ekki til greina.

og Þórólf bægifót[1]). En til þess að reisa skorður við, að afturgöngur næðu að rata þangað aftur, sem þær höfðu áður átt heima í lifanda lífi, var ýmra bragða neytt, og eru sum þeirra líklega eldri en nokkrar sögur ná til, svo sem nábjargirnar, eða það að loka augum dáins manns, til þess að hann sjái ekki, eða geti ekki gert neitt ilt af sér með starandi heljaraugunum; því svo voru þau geigvænleg, að ekki mátti ganga framan að þeim dauða við það verk, því annars gat hann fengið vald yfir manni[2]). Þá voru og lík borin með fæturna á undan, til þess að þau sæi ekki aftur fyrir sig hvaða leið farin var, því að sú var trúa manna í forneskju, að aldrei færi draugur aðra leið til baka, en þá sem hann var burt fluttur, og ekki kæmist hann inn í hús nema um dyr, og það þær sömu, sem hann var borinn út um. Þess vegna lætur Egill rjúfa vegginn á skála sínum og bera Skallagrím þar út, en eigi um dyr skálans, til þess að karl ræki sig á, ef hann kynni að koma aftur og ganga eftir silfri því, er Aðalsteinn konungur hafði sent honum í sonarbætur. Sama ráð hefir og Arnkell goði; Þórólfur bægifótur hafði dáið í heiftarhug, og lét því Arnkell brjóta vegginn og hefja hann þar út. En sá var munur þeirra Skallagríms, að hann lá kyr, eða undi ser við smíðatól sín og silfur það, er hann hafði grafið, en Bægifótur gekk svo hatramlega aftur, að allir draugar sagna vorra verða börn hjá honum, og það þó að Glámur sé talinn með.

Stundum sáust að eins meinlausir svipir manna, og gerðu þeir ekkert verulegt af sér. Verður þá ekki séð, að þeir hafi haft líkamann með sér, nema þá að einhverju leyti, svo sem svipir þeirra Þorkels Eyjólfssonar og félaga hans, er Guðrún Ósvífursdóttir sá[3]) o. fl.

Þetta mál þyrfti miklu ýtrari rannsóknar við en þessi

---

[1]) Eyrb. s. 34. 63. k.; Laxd. 24. k.; Svarfd. s. 30. k.; Grett.s. 35. k.

[2]) Egill gengur aftan að föður sínum til að veita honum nábjargir, Egilss. 61. k., og Arnkell goði sveipar klæði um höfuð föður síns, Eyrb. s. 33. k.

[3]) Laxd. 76. k.

fáu atriði, sem hér eru tekin fram; en nóg er það til þess að sýna það, að menn trúðu því alment, að sálir manna héldu til í líkamanum, að minsta kosti þangað til hann var orðinn fúinn. En römmustu draugarnir fúnuðu ekki, svo var andi þeirra magnaður; og þeir urðu ekki yfirbugaðir á annan hátt en láta eldinn vinna þá. Eldurinn er hreinsunarhöfuðskepna, og honum var helzt til þess trúandi að geta sigrast á slíkum ófögnuði.

Algengt var það í fornöld að gera ráðstafanir til þess að menn gætu ekki gengið aftur, og var tíðasta ráðið að höggva af þeim höfuð og setja við þjó þeim[1]). Merki þess hafa fundist í dysjum hér á landi[2]). Sama var og stundum gert við drauga, og mistu þeir við það mátt sinn[3]). Aftur á móti gat Klaufi gengið aftur, þótt höfuðlaus væri, og barist með höfðinu, af því að það hafði ekki verið sett við þjó honum[4]). En þess er líka vert að geta um Klaufa, að hann tók mörgum draugum fram að myndarskap og dugnaði, og lét ekki brenna hræ sitt með góðu fremur en Bægifótur.

Þegar menn gengu aftur, reyndust þeir oft rammastir fyrst, en dofnaði heldur yfir þeim, er frá leið. Verstir voru þeir í skammdeginu og drápu þá niður menn og skepnur, svo að engum varð við vært í bæjunum. En þegar dag tók að lengja og nótt að birta, afreymdist jafnan nokkuð, og enda að mestu. Þeim var ekki vel við birtuna, þeim körlum. En fæstir hinna rammari drauga fengu að sýna, hvað lengi þeir gátu enzt. Þeim var oftast einhverveginn komið fyrir kattarnef áður.

Þess verður vart í Helga kviðu Hundingsbana hinni síðari, að sú trú var til að fornu, að sár sorg og tár syrgjenda geri framliðnum ónæði. Þannig valda tár Sigrúnar Högnadóttur því, að sár hans blæða hvíldarlaust, og þau falla brennandi á brjóst honum. Ekki man eg eftir að

---

[1]) Sbr. Áns s. bogsv. 5. k.
[2]) T. d. Hafurbjarnarstaðadysin; Skýrsla um forngrs. 2, 75. bls.
[3]) Grettiss. 18, 35. k.
[4]) Svarfd. s. 19. k.

þess sé annarstaðar getið í fornritum vorum, en sameiginleg er hún til innan hins germanska kynflokks, þessi trú (sbr. »Das Tränenkrüglein« í Grimms Märchen)[1]).

Hvergi kemur neitt beinlínis fram um það, hvað menn hafa ætlað að orðið hafi um sálir manna, þegar líkin voru orðin svo fúin, að þar var enginn vistarstaður framar. Þó að Bægifótur gengi enn aftur í Glæsi, er það ekki teljandi. Sálnaflakk á þann hátt fanst ekki í trú manna hér á landi. Líklegast er að menn hafi ætlað, að þeir fæddust að nýju eða yrðu endurbornir, því að víða verður þess vart, að menn hafa trúað því í forneskju, þó að snemma sé það talið »kerlingarvilla«. Þannig urðu þau Helgi Hjörvarðsson og Sváva endurborin, líklega í Helga Hundingsbana og Sigrúnu, þótt eigi sé það beint sagt, og þau aftur í Helga Haddingjaskata og Káru Hálfdanardóttur[2]). Sama kemur og fram hjá Högna Gjúkasyni; hann vildi eigi láta tálma því, að Brynhildur færi sér sjálf, »þars hún aptrborin | aldri verði .... mörgum manni | at móðtrega«[3]). Hafa menn því ætlað, að þeir gætu ekki orðið endurbornir, sem færu sér sjálfir. Norðmenn hugðu Ólaf helga Ólaf Geirstaðaálf endurborinn[4]). Þá var og títt, að menn vildu ekki láta nafn sitt falla niður, og báðu einhvern að láta heita eftir sér; hafa þeir hinir sömu ætlað sér að endurberast í þeim börnum, enda virtist þeim oft svipa meir en lítið til þeirra, sem þeir erfðu nafn eftir[5]). Margt mætti fleira til tína í þessa átt.

Hér á undan hafa nú verið tekin fram nokkur atriði úr trú manna um lífið eftir dauðann í heiðni hér á Íslandi, þótt miklu mætti þar við bæta. En hvergi koma Valhöll eða híbýli Heljar þar til greina. Alt virðist benda á það, að

---

[1]) Sbr. og Drächsler: Sitte, Brauch u. Volksglaube in Schlesien I, 293, 295.

[2]) Sbr. Helgakv. Hjörv. og Helgakv. Hund. II., endann á báðum.

[3]) Sig. kv. Fáfn. III, 44.

[4]) Flatb. 2, 135. bls.

[5]) Sbr. Vatnsd.s. 3. 6. k.; Finnb.s. 9. 36. k.; Svarfd.s. 5. 26. k. o.fl.

þær hugmyndir hafi að mestu verið eign skáldanna, og þeirra er lærðir þóttust í þá daga, en aldrei verið þjóðareign.

Þegar kristni var lögtekin hér á landi, kom kirkjan með nýjan lærdóm um himnaríki og helvíti. Hún kendi þá þegar, eins og hún gerir enn í dag, að jafnskjótt sem öndin skilur við líkamann, þá fari sálin undir eins í annanhvorn þessara staða, eftir því sem líferni og trú hins framliðna hefir verið. Að vísu var ofurlítil tilliðkun í kenningu katólsku kirkjunnar um hreinsunareldinn, en þegar siðaskiftin komu um miðja 16. öld, var sú kenning dæmd trúarvilla, eins og kunnugt er. Og ef nokkuð mætti fara eftir þjóðtrú Íslendinga og fornritum vorum, hefir aldrei borið mikið á honum í ræðum og ritum eða trú manna hér á landi. Það er heldur, að maður verður var við neðri staðinn. Því að þegar nokkuð leið frá siðaskiftunum, var trúarofsi presta svo mikill, að eftir prédikunum þeirra að dæma, áttu flestir á 17. og fyrri hluta 18. aldar vísan samastað eftir dauðann á neðri bygðum. Það eru nú orðin full 900 ár, sem búið er að berja það hvíldarlaust inn í höfuðið á fólkinu: sálin fer óðara til síns sama staðar, þegar maðurinn deyr. Ef hún hlaut himneska sælu, þá var engin ástæða til þess fyrir hana að vera að hverfa þaðan aftur, frá sælunni þar, hingað ofan á jörðina, táradalinn, kvalastað lífsins. En ef hún lenti á hinum staðnum, var ekkert hætt við að hún fengi að létta sér mikið upp, því að »það er ekki laust, sem skrattinn heldur«, segir íslenzkur orðsháttur. Og þó að kölski þyrfti að halda á einhverjum, til þess að reka erindi sín hér uppi á jörðinni, notaði hann púka sína til þess, eða skrapp sjálfur upp til þess, en sendi ekki sálir dauðra manna. Þær lágu altaf í eldinum og voru kvaldar þar nótt og dag, og fengu aldrei stundarhlé. Líkin rotnuðu strax í moldinni og urðu að maðkaveitu og svo að mold. Það var því enginn vegur til þess frá kirkjunnar hlið, að sál og líkami gætu neitt náð saman eftir dauðann.

En þetta hefir ekkert dugað. Það er hægra sagt en gert að uppræta úr fólkinu arfgengar kenningar og trú, sem hefir samlagað sig lífi og blóði um margar aldir og enda þúsundir ára. Sumt af því að vísu samlagaði kirkjan sér, svo sem nábjargirnar og það að láta fótahlutann ganga á undan, þegar lík eru borin. Ástæðan forna er löngu gleymd, en venjan helzt með öllum þjóðum að eg ætla. Aftur er ekki heil öld síðan það hvarf að fullu að hringsnúa líkkistum, til þess að ringla þann dauða og villa hann, en sú tízka er til frá allra-elztu menningarstigum mannkynsins[1]). En að öðru leyti hafa hinar fornu, heiðnu skoðanir haldizt í trú fólksins alt fram undir þennan dag og er það einn liðurinn af hinum mörgu, fornheiðnu menjum, sem þjóðin geymir meira og minna óhaggaðar með sér enn í dag, og mun geyma sumar um nokkrar aldir enn. Um það bera bezt vitni þjóðsögur vorar og svo sagnir um ýmsa viðburði í þá átt, er gerst hafa, og það jafnvel í tíð þeirra manna er enn lifa.

Það er draugatrúin íslenzka, sem eg á hér við. Það þykir ekki ráðlegt að ganga framan að líki með opnum augum, til þess að veita því nábjargir, ekki sízt ef menn finna það úti á víðavangi eða rekið af sjó eða vatni. En skylt er hverjum þeim manni, sem finnur lík úti á víðavangi, að hlynna eitthvað að því, veita því nábjargir, binda klút utan um höfuðið á því eða fyrir andlit þess, laga eitthvað um það, o. s. frv., því að annars er hinn dauði vís til þess að ganga aftur og gera manni einhverjar skráveifur eða fylgja manni eftir það. Að því varð að minsta kosti Sigurði bónda á Miðgrund í Skagafirði, og er ekki lengra síðan en vorið 1860 eða þar um bil. Svo stóð á, að Jón nokkur frá Skörðugili hafði druknað í Héraðsvötnunum haustið áður. Sigurður og Ari á Flugumýri fundu svo lík hans rekið á eyri þar í vötnunum vorið eftir. Ari spurði Sigurð, hvort hann ætlaði ekki að hlynna

---

[1]) Huld, 6. 10 bls.; J. Þ. þjóðs. og munnm. 178—179. bls.; sbr. og Lipperts Kulturgeschichte III. 84. bls.

eitthvað að líki Jóns, en lítil vinátta hafði verið með þeim Jóni og Sigurði, og hlynti því Sigurður ekkert að líkinu, heldur kastaði óþvegnum hrakyrðum til Jóns, þar sem lík hans lá. En kvöldið hið sama varð Sigurður bráðkvaddog var svo talið, að Jón hefði launað honum fyrir sig. Seinna átti Jón og að hafa drepið ekkju Sigurðar um 1870[1]). Samt eru til ráð við því að dauðir menn fylgi manni eða geri manni mein. Það er að reka líkinu duglegan löðrung. Þetta var gert við Floga-Svein, sem druknaði í Myrká í Hörgárdal um 1860. Sá sem líkið fann, rak því rokna löðrung, batt síðan vasaklútnum sínum utan um höfuð þess og reiddi það heim í Myrká. Sveinn gekk mjög aftur, en þennan mann ásótti hann aldrei[2]). Sama ráð hafði og Finnbogi á Illugastöðum í Laxárdal, og dugði vel[3]).

Fátítt mun það hafa verið á seinni öldum að menn hafi svona til vara rofið húsveggi, til þess að flytja lík út um, eins og þeir gerðu Egill Skallagrímsson og Arnkell goði. En þó er það ekki dæmalaust. Svo er sagt, að á einum bæ á Norðurlandi hafi einhverju sinni verið niðursetukerling ein ill og skapstygg í meira lagi. Kerling hafði alt á hornum sér og hét því meðal annars, að þegar hún væri dauð, skyldi hún ganga aftur og launa húsbændunum fyrir sig eins og vert væri; fyrri gæti hún það ekki. Svo dó kerling, og þegar hún var borin burt, lét bóndi rífa stafninn úr baðstofunni og bera líkið þar út og hlaða hann jafnskjótt upp aftur. Nokkru síðar kom kerling og lenti þá á stafninum; heyrði bóndi oft að rjálað var við stafninn, klórað þar og rifið. Bónda leiddist þetta og fekk sér kunnáttumann til að vera hjá sér um nótt. Þegar fór að heyrast klórið í stafninum um nóttina, fór kunnáttumaðurinn á fætur og út. Kom hann á baðstofustafninn og hitti þar á kerlingu; var hún þá nærri búin að klóra sig inn í miðjan stafn. Þar tautaði hann svo yfir

1) Ó. Dav. Þjóðs. bls. 52.—54.
2) Eftir handr. í safni Ó. Dav. og sögnum úr Hörgárdal.
3) Þtr. og þjs. 172—73.

henni, að hún fór þar niður og bar ekki á henni síðan[1]). Svipuð saga er sögð austan úr Landeyjum, er gerðist á síðara hluta 19. aldar, nema sá var munurinn, að kerlingin kom þar aldrei aftur, enda sá kunnáttumaðurinn þar við lekanum í tíma[2]). Vel má vera að fleiri dæmi séu til, þó eg þekki þau ekki.

Eins og auðvitað er, er engum manni ætlað að ganga aftur. En svona er það nú samt, að það hefir margan manninn hent alt fram undir þetta eftir þjóðtrúnni að dæma. Að vísu getur maður ekki talið það, þó að svipir eða slæðingur sjáist eftir mann eftir andlátið; það gerir engum neitt mein, og svo dofnar oftast yfir því þegar frá líður. Það er eða hefir verið talsvert almenn trú, að þeir, sem farast voveiflega, séu á slæðingi hér eins lengi eins og þeim hafi eiginlega verið skapaður aldur. En þó virðist stundum, eins og menn telji eitthvað líkamlegt við svipina. Stundum sjást þeir ekki, en menn verða þeirra varir á annan hátt. En ástæðurnar til þess að menn eru á slæðingi eftir dauðann, eða ganga fyllilega aftur, geta verið margar, en þrjár virðist þó mega telja aðalorsakirnar, auk þeirrar, er nefnd er hér að ofan: 1. að menn hafa átt eitthvað ógert hér í lífi, eða hafa gert eitthvað fyrir sér í lifanda lífi, svo þeir hafa ekki frið í gröfinni fyrir það; 2. að þeir hafa elskað eitthvað svo mikið í lifanda lífi, að þeir geta með engu móti skilið við það, og 3. að þeir eiga einhvers í að hefna, eða finst það, og vilja koma því fram eftir dauðann, og stundum til þess að gera eitthvað ilt af sér alment og þjóna svo eðli sínu. Það gera ekki nema þeir sem hafa verið illhryssingar í lífinu. Tveir síðari liðirnir falla að öllu saman við trú fornsagnanna, en hinum fyrsta man eg ekki eftir þar.

---

[1]) Eftir handr.

[2]) J. Þ. Þs. og mm. 324. Í flestum gömlum bændabýlum í Danmörku hefir verið bogi múraður á stafninum og dyrafar alt fram undir þetta, til að rífa úr og taka líkkistur út um. Nú er því hætt og ástæðan til þessa gleymd fyrir löngu; sjá H. F. Fejlberg: Dansk Bondeliv, bls. 41, með mynd.

Dæmi af fyrsta liðnum, að menn hafi ekki frið í gröfinni, af því að menn eiga eitthvað ógert, eða hafa brotið eitthvað, eru til í þjóðsögum vorum,[1]) og skal ekki fjölyrt um það atriði meira, því að bæði eru dæmin ekki mörg og koma heldur ekki beint efninu við.

Annar liðurinn, að menn geta ekki slitið sig frá því, sem menn unnu mest í lifanda lífi, er mjög algengur; koma menn þá að vitja þess eftir dauðann, eins og djákninn á Myrká og fl., er hafa gengið aftur út af ástum. En algengast er það að menn ganga aftur til fjár síns, er þeir hafa grafið í jörðu. Þeim virðist vera áskapað að ganga aftur til fjárins, geta ekki komist hjá því að vaka yfir því og leika sér að því, og ef einhver kemst að því, hvar það er niður komið, verja þeir það í líf og blóð. En ef menn finna það og hafa dug og kjark og kunnáttu til að taka féð, leysast af þeim böndin og afturganga þeirra hættir[2]).

Flestar afturgöngur heyra nú samt þriðja flokknum til, þeim, sem ganga aftur til þess að hefna sín fyrir eitthvað, sem þeir þóttust eiga einhverjum vangoldið, eða til að þjóna náttúru sinni. Oft ásóttu þeir menn þá fyrst og fylgdu síðan þeim og niðjum þeirra í svo og svo marga liði. Höguðu þeir sér að öllu eins og hinir merkari draugar fornsagnanna. Fólk hefir lengi verið mjög hrætt við alt slíkt, og það enda fram á þeirra manna dag sem nú lifa. Dæmin eru alstaðar í þjóðtrú vorri og þjóðsögum, og skal vísað til þeirra[3]).

Afturgöngur eru þeir, sem sjálfráðir ganga aftur og af eigin hvötum; uppvakningar aftur á móti heita þeir draugar, er aðrir vekja upp til þess að framkvæma eitthvað fyrir þá; þeir eru jafnan nauðugir að raska grafar-

---

[1]) J. Á. Ísl. þjs. og æf. 1, 305—308; B. B. Sagnakv. 2, 77—84.

[2]) J. Á. Ísl. þs. 1, 241, 264—280; 280—284, 285—289, 292—295; J. Þ. Þs. og mm. 371—372.

[3]) Sbr. J. Á. Þs. o. æf. I, 245—261, 283—284, 285—293, 295—304 o. fl.; J. Þ. Þs. o. mm. 144—148, 272—273; Þtr. o. Þs. 46—47, 162—169; Ó. D. Þs. 26—62, 67—70; G. Konr. Æfis. 45—46.

ró sinni (sbr. »láttu mig liggja kyrran«). Sál hins afturgengna sjálfs er altaf í afturgöngu hans, en síðari tíma skoðun er sú, að það sé alls ekki æfinlega sál þess, sem upp er vakinn, sem setur líf í drauginn, heldur geti sál uppvakningsins verið í góðum stað, en vondur andi hafi farið í líkið við særingar galdramannsins[1]). Þó mun í fyrstu hafa verið sú trú, að sál hins framliðna væri og í uppvakningnum, og benda orðin þessi, sem uppvakningar eiga að segja fyrst af öllu, er farið er að ónáða þá, ótvírætt á það: »Láttu mig liggja kyrran«, og svo líka á hina fornu trú, að sálin lifi í gröfinni með líkinu. Uppvakningatrúin er ekki forn, nema í því einu að vekja menn upp til þess að leita af þeim frétta um stundarsakir. Það var bannað í lögum[2]). Uppvakningar koma lítið þessu máli við, og er því slept hér, af því að þeir eiga svo litla beina rót að rekja til fornaldar.

Það hefir verið tekið fram áður, að menn ætluðu í fornöld, að þeir, sem aftur gengu, fúnuðu ekki. Þessi trú hefir haldist við fram undir vora daga. Reyndar eru það nú fleiri en helberar afturgöngur, sem ekki rotna, og sumir ekki að öllu leyti, þó þeir geri það að sumu leyti; þeir, sem ekki fúna, eru vökumenn í kirkjugörðunum, þeir, sem dáið hafa ósáttir við einhvern eða með heiftarhug til einhvers, morðingjar og aðrir stórglæpamenn, sem ekki hafa fengið makleg málagjöld illverka sinna hér í lífi, heili galdramanna og augu draummanna[3]). En á meðan líkið er órotið, er sálin bundin við það og líður illa. En áþreifanlegast eru sál og líkami bundin saman, þar sem afturgöngurnar eru. Þær eru gæddar líkamlegu afli, og það meir en litlu, því að sú var trú manna, að draugar væru gæddir helmingi meira afli en það var, sem þeir höfðu í lifanda lífi. Af því er sprottið orðið helja rafl, og helja rmenni heitir sá, sem gæddur er dauðs manns

---

1) Eftir hndr. i safni Ó. D. o. fl.

2) Hávam. 158; Yngl.s. 7. k.; Norg. g. L. 1, 19.

3) J. Þ. Þs. og mm. 292—93, 332—33, 353, 416—17; J. Á. Þs. og æf. I, 223, 519.

afli, enda þykir ekki gott að verða fyrir átökum drauga, og hefir margur fengið nóg af því, þó að vel hafi verið að manni[1]).

Þegar menn ganga aftur, geta þeir ekki verið á ferli nema á nóttunni eða meðan dimt er; þegar dagsbirtan kemur, missa þeir mátt sinn og verða því að vera komnir áður í gröf sína. Meðan þeir eru á ferli, stendur gröf þeirra opin, en þegar þeir fara aftur í gröfina, þyrlast moldin ofan í hana á eftir þeim, og sjást þá engin vegsummerki eftir[2]). En ef það eru fédraugar, þykir þeim þó svo ilt að missa fé sitt, ef á að taka það frá þeim, að þeir fara að brydda á sér, þó að bjart sé; brjótast þeir þá um og brölta í kistunni og mundi þá illa fara, ef einhver væri ekki við, sem vissi jafnlangt nefi sínu[3]). En til er líka sú sögn, að draugar verði máttvana, ef einhver flík af lifandi manni kemur á þá. Einhverju sinni var smaladrengur að eiga við kindur í klettagili einu á náttarþeli; misti hann þá af sér húfuna, og datt húfan ofan fyrir klettana og lenti á bakinu á draug, sem var að rísla þar í peningum, sem hann hafði grafið þar í lifanda lífi. Draugurinn gat nú ekkert hreift sig og bað smalann að taka af sér húfuna, en hann þverneitaði, nema draugurinn gæfi sér peningana. Það kvaðst draugurinn ekki mega og þjörkuðu þeir um þetta fram undir dag. Þegar roðaði af degi, lét draugurinn loks undan, smalinn tók húfuna og peningana, en draugurinn fór í gröf sína, og varð hans ekki vart framar[4]).

Mörg ráð eru til þess að verjast áleitni drauga, yfirstíga þá eða gera þeim óhægt um að vera á flakki, og sýna þau ráð það ekki hvað sízt, hvað þeir eru líkamlegir. Gamalt ráð er það, að stinga nálum neðan í iljarnar á þeim, því að þá þola þeir ekki að ganga, enda fellur

---

[1]) J. Á. Þs. og æf. 318, 333—34 o. m. fl.
[2]) J. Á. Þs. o. æf. 1., 266, 269, 282.
[3]) J. Á. Þs. o. æf. 266—68.
[4]) Ópr. í safni Ó. Dav.

þeim illa að verða mjög sárfættir, og er það engin furða[1]). En stundum hefir verið gripið til þess að tálma draugum ferð úr gröfum sínum að negla þá niður, og hefir það verið gert til skamms tíma. Naglarnir þurfa að vera langir járnfleinar, ekki minna en hálf alin eða þrjú kvartil, og 7 eða 5 áttu þeir helzt að vera. Þó mun oft hafa brugðið út af því. Rétt eftir 1840 var Gleðra negld niður með 7 nöglum í Lögmannshlíðargarði, og tók þá af reimleikann[2].). Þegar kaupskipið Valborg fórst við Vatnsnes í aftökunum 12. okt. 1869, gekk einn skipverja aftur og gerði skráveifur manni, sem hafði hirt stígvél af fæti hans og eignað sér. Hafði fóturinn verið með innan í stígvélinu, en ekki fylgt líkinu í gröf. Vorið eftir rak hreppstjórinn þar einn langan nagla ofan í leiðið einn sunnudag um messutímann á milli pistils og guðspjalls.[3]) Þá voru og sjö naglar reknir ofan í leiði Floga-Sveins á Myrká, þegar hann gekk aftur um 1860. Síðast veit eg til þess, að naglar voru reknir ofan í leiði konu einnar hér í Eyjafirði vorið 1875; þótti fólki sem hún lægi ekki kyr. Allar þessar afturgöngur hurfu við neglinguna. Vel má vera að þetta hafi verið miklu víðar og oftar gert á næstliðinni öld, þótt ekki hafi eg sannar sögur af því. En auðsæ er ástæðan: afturgangan á að reka sig á naglana, þegar hún ætlar upp, og verða þannig föst í gröf sinni — en aðra leið kemst hún ekki upp.

Annað heillaráð til að varna afturgöngu og yfirstíga hafa menn og á seinni öldum trúað að væri það að höggva höfuð af líkum þeirra, er aftur gengu, eða brenna þau. Svo var farið að við Sefrinana báða, er aftur gengu á Kirkjubóli á Miðnesi 1551, er Norðlingar hefndu Jóns Arasonar og sona hans, og »nefi þeirra stungið (með leyfi að segja) til Saurbæjar«, segir séra Jón Egilsson.[4]) Sama

---

[1]) J. Á. Þs. og æf. 1., 226, 601; 384-85.

[2]) J. Á. Þs. og æf. 1., 262—64.

[3]) Eftir sögn Ólafar skálds Sigurðardóttur á Hlöðum, er þar átti heima og var við kirkju þann dag.

[4]) Safn t. s. Ísl. 1., 99.

var og gert við Gvend loka; þegar hann gekk aftur og ætlaði að gera alt vitlaust á Hólum í Hjaltadal 1598, Hólamenn fóru til og grófu upp lík hans, stungu af honum höfuðið og brendu svo hræ hans til kaldra kola[1]). Þá var og líkið brent, til að mýgja afturgöngu Jóns Sýjusonar.[2]) Fleiri dæmi munu finnast um slíkt, en það síðasta sem eg veit um, er frá síðara hluta 19. aldar. Svo bar til á bæ einum á Vestfjörðum, að kerling ein gömul var að staulast ofan baðstofustigann, en datt í stiganum og hálsbrotnaði. Maður einn á heimilinu sá til hennar og varð að orði: »Þar fór hún til helvítis«. Kerling gekk þegar aftur og sótti svo gríðarlega að manni þessum, að hann hafði engan frið fyrir henni. Hann fór þá til kunnáttumanns nokkurs, og réð hann honum til að taka höfuðið af líkinu og setja við þjó henni. Maðurinn fór svo þangað sem kerling lá í kistu sinni, opnaði kistuna, murkaði hausinn af kerlingu, setti hann við þjó henni og lokaði svo kistunni. Tók þá af ásóknina. Maður þessi var enn á lífi 1901[3]).

Fátítt mun það vera, að draugar þurfi að eta, nema uppvakningar þeir, er vaktir eru upp volgir eða aðeins ódauðir, eins og Írafellsmóri. Þó eru þess dæmi um þá, sem ganga aftur í andarslitrunum, eins og Skupla, og um bóndann, sem ekki þurfti hníf við hangiketið[4]). Líkamlegri geta afturgöngurnar ekki orðið en þetta.

Enn er sú trú til, að ef þungaða konu dreymir dauðan mann, og hann biður að láta heita eftir sér, eða lofa sér að vera, að það sé hættulegt að verða ekki við þeirri bón. Og ef menn létu börn sín heita eftir einhverjum framliðnum, trúðu menn því, að þau »mundu hafa eitthvað af nafni«. Þetta eru óljósar leifar af hinni fornu trú um endurborna menn, sem áður er getið.

---

1) J. H. Bisk.s 2., 56—58.
2) Árb. 6, 135--36; J. Á. Þs. og æf. 2, 119
3) Hdr. Ó. Dav. eftir hdr. Sighv. Grímsson.
4) J. Á Þs. og æf. 1., 275—76; J. Þ. Þs. og mm. 153—55.

Af þessum dæmum úr þjóðtrú alþýðunnar á síðari tímum má sjá, að það fer ekkert dult, að hin gamla, heiðna trúarskoðun alþýðunnar, að sálir manna séu bundnar við líkið og lifi í því að minsta kosti á meðan það er ekki fúnað til fulls, hefir lifað hálfóafvitað nær óbreytt með fólkinu fram undir þennan dag[1]). Kenningar kirkjunnar lifðu í fólkinu, en hinn forni heiðindómur lifði þar líka — og það enn dýpra lífi. Að vísu er hin gamla, ramma drauga trú í heiðnum stíl víðast á förum, en þó mun ekki lifa svo lítið í kolunum enn sumstaðar, ef vel væri leitað. En það sem hún er horfin eða að hverfa, er ekki kirkjunni og hennar kenningum að þakka; ef svo væri, hefði hún öll sópast burt, þegar vald og ofsi kirkjutrúar og rétttrúnaður var svæsnast á 17. og 18. öld. En það megnaði hún ekki. Prestarnir trúðu á draugana í alþýðustíl eins og aðrir. Hin almenna mentun nýja tímans hefir rutt svo mörgu burtu á fáeinum áratugum, sem jafnmargar aldir unnu ekki bug á áður. Og þó sitja enn ótal heiðnar menjar í þjóðinni, miklu fleiri en nokkurn mann grunar, þangað til farið er að rannsaka það til hlítar. Þá ber margt á góma, sem mörgum manni mundi detta sízt í hug. Eitt af mörgu, sem eg hefi tínt saman er þessi alþýðutrú um annað líf.

Það er líkast því, að þessi trú manna hafi engum glundroða valdið, þegar henni sló saman við kirkjutrú manna. Trúin á hvorutveggja var jafnbjargföst. Og þó eru þær hvor annari svo gagnólíkar. Það væri verkefni fyrir sálarfræðing að greiða úr því fyrirbrigði í lífi mannsandans, hvernig þær komust báðar fyrir, án þess að ófriður yrði á milli.

Trúin á Valhöll og vistina að Heljar varð aldrei að alþýðutrú hér á landi. Ef svo hefði verið bæri meira á því í fornritum vorum; og það kæmi einhverstaðar fram í þjóðtrú vorri. En þess verður ekki vart. Óðinn mun aldrei hafa verið dýrkaður hér á landi, sízt til muna, á

---

[1]) Er ekki eitthvað skyld þessu sú kenning sumra guðfræðinga, að sálir manna sofi frá dauðanum til upprisunnar? Hvar sofa þær?

söguöld vorri. Freyr og Þór voru aðalguðirnir. En skáldunum var Óðinsdýrkunin og Valhöll og Hel kunn, og þegar fram á aldirnar leið, virðist talsvert meira bera á þeim fræðum en áður meðal fróðra manna. Og það kveður svo ramt, að áhrifa frá Eddu verður ekki svo lítið vart í lýsingum á dómsdegi og öðru lífi í sumum sálmum. Þær eru meir að segja svo líkamlegar, að ekki verður betur séð, en að líkami og sál njóti þar sælu alls jarðnesks munaðar í sameiningu, eða kenni þjáninga vansælunnar hvort með öðru. Þar var sælan meðal annars fólgin í fullsælu matar og drykkjar, en kvalirnar í óþolandi bruna, sulti og þorsta[1]). En þetta skildi fólkið, og trúði, af því að það skildi það. Hins sama kennir og fyllilega í mörgum guðsorðabókum frá 17. og 18. öld; virðist öll ástæða til að ætla að þessi blær trúarinnar muni eiga rót sína að rekja til fornra, heiðinna hugmynda, eins og margt í Dungalsleiðslu og fleiru.

Það mætti rita langt mál um þessar heiðnu menjar í hugsunarlífi, venju og siðum manna, en bæði þarf til þess ýtrari rannsóknir en mér hefir enn gefist kostur á að gera, og svo er ekki nema takmarkað rúm, sem maður hefir ráð á, það verður því að sitja við þetta stutta ágrip að sinni.

---

[1]) Sig. Jónss: Hugv.sálm. 45, 1—4; 48, 1., 4; 49, 2—11. o. m. fl.

Jónas Jónasson.

Loftfaraljóð,

»Ballonbrev« til sænskrar konu.

Eftir *Henrik Ibsen.*

Matthías Jochumsson íslenzkaði.

Dresden, í des. 1870.

Þá skal freista þess í dag
þó að hafi dregist lengi
og mín loforð aldrei fengi
efnd í neinum ljóðabrag.
Stokkhólmsborg ég kvaddi kraminn
kynjaskuld og þandi haminn
undan sól frá sænskum sprakka
suður á Nílar heitu bakka,
teygður römmu töfravaldi
til að lyfta Ísis-faldi.
Man eg »Lýru«-kvöldið kátt,
kvæðið síðan frá mér átt,
er því nú þinn réttvís réttur.
Réttur? hvað þá, herra trúr!
hann er löngu lögum úr:
hér á borð er hnefinn settur!
Samt er enn mitt svar: »Eg vil«.
Hlýt að ráða hvað eg segi,
hreint og beint, en Prússinn eigi.
Les nú, frú, með frjálsum yl
flóttamannsins þagnarspil.

Hér í Dresden hefst eg við,
held þó Parísborgar sið.
Digrir þýzkir þjóðmálsskúmar,
þá sem engin veröld rúmar;
vígagrobb með veifu á stöng,
»Wacht am Rhein« þeir kalla söng:
þetta skemtir þegar húmar;
vorkenn mér þótt vistin þröng
verði mér og tíðin löng.
Ölhúss stjórnardellan djúpa
deild er mér sem hundasúpa,
blaðaleirburð líka tíðum
láta menn með rómi stríðum
færa mér í fullum pottum,
franska villibráð úr rottum.

Verra hitt, er hljóð af tónum
hingað berst frá Noregsströnd
og mín vorgræn vonarlönd
skemd eg veit af skríl og flónum, —
heyri hvalablástra hvína,
heyri nídda framtíð mína;
vopnlaus þá eg varpa önd,
vonir fækka, ráðin dvína.

Þá — svo engu þurfi að ljúga —
þessar beyglur kenna mér
sendibréf að bjóða þér
og minn loftbelg láta fljúga.
Dúfur engar á eg til
er menn kalla vonarfugla,
hér við dufl og dáraspil
dafnar aðeins hrafn og ugla,
en að þiggja uglu og hrafna
orðsendingar brúðir hafna.

Þegar Löginn[1]) klakinn klæddi,
kólu tré og frostið mæddi,
fór eg suður fyrra haust,
fann að lokum Deltu naust.
Þar var sól og sumardagur,
svo hver geisli tundurfagur
aftur sendist sem á heiðum
sindrar ljós frá jökulbreiðum;
sykamór og pálminn prúði
prýddu land sem unga brúði,
upp á söndum Arabana
eygðum vér, með karavána.
Einn að norðan, er hann sá
úlfaldana, mælti þá:
»Eg sé skrímsl með ógnarhnútum,
ætli fólkið ríði strútum?«

Fljótið upp vor »Ferus« smó
forna leið frá Kairó;
loksins eftir lotu harða
lentum nærri *Keops* varða.
Hér á Frakka fimbulljón[2])
forni *sfinxinn* hvesti sjón,
er þess djarfa drottins orð
dunaði hæst á Nílarstorð.

Svo í Beni Hassans hauga
hoknir skriðum vér til drauga,
þá hefir tíðin annast illa;
alt er valt á tímans sjó,
einnig hér í Egiptó;
fullyrt er að ei sé villa
að af sjálfum Faraó
gerð sé Hassans gamla þró

[1]) Lögur = Mälaren, í Stokkhólmi. [2]) Napólon mikli **1800.**

þegar pabbi Pótifar
prýddi ráð hans hátignar —
eða' hans fyrri undirtylla,
ei sem vildi sifjum spilla,
Jósef ríkisvörður var.

Memnon stendur steins í líki,
stundum söng hinn forni raumur,
en er sóttum Hrungni heim,
kom ei bops úr karli þeim;
það er sýnt sú sögn er draumur,
kannske frá því Kambyses
karlinn skemdi og fólsku blés
í hann máske innanverðan,
eftir það sem dumban gerð' hann,
þess hafa stundum goldið greppar
geltnir ef að þóttu seppar.
Þá er að fylla þularstólinn
þögull, meðan rennur sólin.

Á þeim stóli stirður situr
stillir enn og sýnist vitur;
tekur drjúgum toll í skaut
tiggi hvers er fer þá braut,
því hann hylla hersar, jarlar,
háir, lágir, norskir karlar,
eins og eg, sem gól um Gaut.

En hver má í söng þér segja
sex og tveggja vikna draum;
þó að vers eg vildi rita,
veru lýsa, svita og hita,
Nílar gegnum nykrastraum?

Fyrst má ei með orðum tjá
alla risnu fljótinu á:
Alls voru fjórar arkir Nóa,
auk þess fagrar ferjur tvær
fluttu margar verur þær,
sem oss æ með yndi fróa.

En á »Ferus« bygðu borð
birnir þrír frá Dofrastorð,
ellefu hanar frá þeim frönsku,
folar átta þeirra spönsku,
eg hef frétt, að fákum þeim
finnist enginn jór um heim
undir víðu veldi sólar
vakrari að stíga en þeir *El-Ola*[1]);
hér að auk, ef alt skal greina,
okkar lötu matarsveina
tel ég asna; ofan úr Sviss
alibukkur gaf mér hniss;
þá var einn, ef því má trúa,
þeirra sem »und vatni« búa[2]).
Líka mátti líta grúa
villigalta þýzkra þjóða,
þjóra líka feiknastóra,
spaka nú, en vana vígum,
voru nú á friðarstígum;
bókmelir frá Brasilíu
birta sýndust fátt af nýju.
Enn má reikna allmörg smádýr
ótrúlega létt og og frá dýr;
svo var enn — nei, nú er nóg!

---

[1]) Spænskur dans. [2]) Hollendingar.

»Komið, hér er karavaninn!«[1])
kallar til vor dragómaninn;
nú skal ýmist austur stefnt
eða vestur, hvar sem vaninn
helztu rústir hefur nefnt.
Fram á gulum funaslettum
flogið er svo á vængjum léttum,
sem þó latir asnar eru
og úlfaldar í raun og veru.
Hér er ys og óp og gaman,
alls kyns skran er komið saman.
Sá sem þóttist þekkja »strút«
þusaðist mest og sat í kút:
»Á eg að sitja á svíni þessu,
sendimaður heimsins pressu!
Einhver Nílarnykrinn hér
næstum betur sómdi mér«.

Luxor, *Déndera*, *Sakkara*,
Edfú, *Assúan* og *Phile*
vil ég öllum fram hjá fara,
fyrst er bezt ég hugann hvíli
áður en byrjar sjálf *Sa-hara*.

Þú hefir heyrt, að þegar lestir
þylja brendar eyðimerkur
vofir yfir voði sterkur,
vindurinn *Samum*. Þá sem kestir
þyrlast öldur upp af sandi
eins og stórbrim berst að landi;
og er rokið rætur festir
rísa hryggir, mynda stræti;
milli fjörs og feigðar veður

---

1) Karavanar kallast eyðimarkalestirnar, en dragómanar **kallast túlkar Araba** (og Tyrkja).

lestin nú á feigum fæti,
fyrri alda leifar treður;
líf og hel þær hrikaþústir
hafa reist sem borgarrústir;
rifjahylki, hnútur, leggir
hlaðast upp sem skrípaveggir,
hausaskrifli, skorum stöfuð,
skaga fram sem súlna höfuð,
jötunsgin með tannatinda
turnaskörð og svalir mynda;
steindar tær og stirðir fingur
standa fram sem barnaglingur,
stundum eins og feigðarfána
flíkur sjást við loftið blána.

Hugsa þér nú öll þau undur
una í ró við hitans tundur,
hugsa þér þá grafargeima
gamla lífsins fornu daga,
þar er, sjáðu, þeirra saga.
Þetta er ferð — um suðurheima!

Þetta er hún — og þessi saga:
Það er mælt, í elztu daga
feikna stríðsher frækn og sterkur
færi þessar eyðimerkur.
Hofgoðarnir fremst í för
fluttu spjöld með goðasvör,
jöfurguðir, guðajöfrar
gengu næst, en mestir töfrar
Ósíris og *Ísis* fylgdu,
önnur goð sem lúta skyldu:
Hórus, *Thme* og *Hathor*, *Ptah*,
Hammon Re og *Ammon Ra*
uppi gnæfðu á úlföldunum,

allra stærstu þó, að vonum.
Síðan stefnir suður um land
sagður her, né ugði grand.
Apis fylgdi eftir Níl
óvígan með þrælaskríl, —
goðaþjór hins gamla lands,
gullin lýsti krúna hans.
Meðan entist urið land
áður en herinn lagði á Sand
reis upp hofa og hörga fjöld
hvar sem liðið festi tjöld.
Sfinxar, varðar, súlnamergð
sungu lengi um þessa ferð
sigurljóð, sem letri greypt
löngu hefur tíðin steypt.
Þó sjást enn svo undrast lýður
ægilegar pýramiður
standa yfir steindum gröfum,
storka tímans Rauðahöfum.

Og um herinn hermir sagan:
heiftarstormur norðri frá
féll yfir liðið fyrir dagan
firnasands með reginsjá;
klerkar ærast, kominn dauði,
karavanar beint í strand,
Faraós hús með her og auði
hrynur undir djúpan sand.
Síðan fornum hilmi hefur
haldið föstum dauðans spenning
og með frægum fylki sefur
fjögur þúsund ára menning.

Fram hjá þessum firna leifum
fórum vér að Nubíu kleifum,

allri rausn og alúð hrestir
Egiptanna jarlsins gestir.
Fellah- lest vér sáum svífa
sandsins haf við *Abydoss;*
Karnaks súlur sunnar hlífa
sands við roki létum oss.
Þar var nóg af beinabútum,
borgarrústum, tröllahnútum;
Luxors fundum háu höll,
þræla hræin hlekkjuð sáum
horfa fram úr klettum gráum.
En sú þögn! Og þó við dundi:
Þannig *transit gloria mundi*!

Síðan hefur land úr landi
lengi fylgt mér spurning sú,
sem ég ætla að svara nú
og sem fyrri fann minn andi:

Enn úr kerru þrumar Þór
þegar regin stríð oss boða,
enn er hinna grísku goða
máttur haldinn meginstór.
Seifur enn á sögustól
situr efst á Kapítól,
ýmist »tonans« eða »stator«,
veldur enn þá vindi og sól.
En þeir gömlu, *Hórus Hathor*,
hvorugs þeirra er lengur minst,
af þeim engin fjöður finst.

Svarið færist nær og nær:
Sá sem manndómsviljann vantar, —
sá sem aldrei í sig fær

ást og hatur, sorg og gleði,
eðlismerkin skýr og skær, —
þar af enginn gróður grær,
guðir, hetjur, gauð né fantar!

Er hún *Júnó* ekki sönn
er hún stendur há og grönn
lymskan ver hjá *Ledu* fleti?
eða *Mars* við ástar önn
undir gullnu töfraneti?

Goðin út' í Egiptó
voru n ö f n og ekkert annað,
því, að v i n n a var þeim bannað,
vera til, það var þeim nóg,
eða sitja eins og trúður,
eða stroknar, hljóðar brúður
inst við hofsins arinþró;
nef sem haukur hafði einn,
haminn annar bar af strúti;
daga og nætur, inni og úti
ótal guðir, þótt ei neinn
köllun hefði — leyfi að l i f a,
lifa og starfa, strita, svamla,
stríða sér til gagns og þrifa.

Fyrir því liggur landið gamla
fjögur þúsund eftir ár
eins og steindur smurlingsnár.

Sjáðu nú, mín fagra frú:
hér í þröngri herkvíinni
hef eg líka grafið inni

höfuð mitt og heilabú.
Eins og fjaðrafok á haustin
flýr öll gleði, jafnvel raustin.
En með köflum andinn grillir
aftur vor, sem skóginn gyllir;
yfir kæfða karavana
kný því vonar úlfaldana.

Lögum bundin lífsins göng
líkast skrúfuriðum ganga,
æði-sein er leiðin langa
upp á við, og afar þröng;
markið sýnist æ því ofar
eftir sem í lofti rofar.

Og nú finst mér að vér séum
orðnir líkir vargi' í véum
og vér stöndum enn á fróni
yfir höfði Faraóni.
Guðinn heldur gömlu sæti,
gildi manns og yfirlæti —
er ei það á feigum fæti? —
skrípaher, sem ærist, erjar,
úðrar, stritar, berst og herjar,
lofar miklu meir en efnir;
múgurinn aldrei veit hvert stefnir
Svo eru hlaðnir sigur-varðar
svo að skiljist framför jarðar,
þó að dynji sog í sárum,
svitalækjum, blóði og tárum.

Þetta gildir glíman harða
guð og kónginn sinn að jarða!

Hér er kominn karavaninn;
kannist ei við guðinn *Hórus?*
eða fánans fagra *chórus*,
sá er honum syngur vaninn?
Hvílík minnismerki reisa
menn þar sigurherrar geisa!
Gervöll þjóð á tjá og tundri,
börnin, konan hver og ein
helga vill sinn litla stein
sigurhofsins heildar undri.
Enginn efar trú sé teikningin
og tölur þær sem jafna reikninginn.

Alt er stórt og yfir það,
allur heimur starir hissa, —
eða hvað? mun engin skyssa
orðin hér ef gætt er að?
Efinn fer á stað að stikla,
staldrar við, og loksins spyr:
er þá m i k i ð þetta mikla?
Nei! því hvað er stórt við styr?
Ekki verksins brak og bylur,
heldur manndóms merkin full,
meira verð en rauðagull,
sem í afreksdáð sig dylur.

Þessir miklu þýzku skarar,
þeir sem geistust París mót —
hver mun sýkn í sigri farar,
sé það dæmt frá neðstu rót?
Hvar var kappans gullna gildi,
göfgin sú er aldir frægja,
hvar sem fólk sér mælir mót.

Mikla valdið — mun það nægja?
mikla kænskan — til að spæja?
hundaþvagan þykk og svöng
þótt hún rati á veiðarföng? —

Veiði þá og veiðarfæri
veit eg ekkert skáld er stæri,
um það eitt, sem á að lifa,
orka menn að kveða og skrifa.
Minnumst Gústaf Adólf á
og hans kappa, skoðum þá;
sjáum fangann suður í Bender,
sjáum Péturs Wessels þrótt
þegar hann brýtur borg um nótt,
og á »Kongadjúpi« Dana
drengi þá sem hlógu að bana:
aldaskifta »skírdagsslaginn«,
skáldmæringa nýársdaginn!

Því næst skoðum þessi hjú,
bæði Fritza, Blumenthala,
berserki og generala,
teljum eitt og tvö og þrjú:
Glögt eg þekki grafarfarfann
gegnum Prússans fánaklút,
sá og aldrei lyrfularfann
ljóssins álfum klekja út.
Silki þó um sinn þeir spinni,
samt þeir deyja í vefnum inni.

Vopnasigur sáttum eyðir,
sverðið Prússa slær og deyðir.
Aldrei sprettur andans lyfting
upp úr reiknings brotaskifting.
Enginn listaróður fæðist
ef, þá frelsisloginn glæðist,

vakna fegurð, von og þrá,
öllu er breytt í hundvís hylki
harðstjórans í hverju fylki,
eins og Moltke úr orra-óði
arnsúg skáldsins kæfði í blóði.

Svo eru ragnarökin hörð,
rík og dul í veröldinni:
sfinxinn, hann sem heldur vörð,
hnígur undir gátu sinni.

Reikningssigur! Sá fær dóminn —
sem vér heyrum annan róminn;
goðahyskið hremmir fjandinn
hvenær sem hann blæs á sandinn.
Bismark og hans æðstu kallar,
eins og Memnons súlur allar
setjast mun á sögustólinn
söngvalaus þó ljómi sólin.

En sem ég og jarlsins gestir
jólaboðsins nutum hrestir,
gleymdum öllu fornu fári
fagnandi því nýja ári,
hengdum fána hátt á stöng,
heyrðum Skurðsins vígslusöng,
nýrrar aldar helga hylling,
hrifnir djúpt af andans lyfting,
tveggja álfa eining, gifting:
eins og vér á Suez strönd
hlutum þessa fagnaðs fylling,
verður sama síðar meir,
er menn sigra loft sem leir,
gjörvöll lönd og lýðir mætast,
lofsöngvum og samúð kætast,
fyrirheitna foldin skær
færist óðum nær og nær.

Því að f e g u r ð þráir tíðin,
þótt því neiti Bismarks stríðin.

Hvort við munum hittast? Hvar?
Heilla frú mín, bréfsins dúfa,
hún er stopul; heyrðu ljúfa,
bíðum meiri birtingar.
Hér eg bíð og hýrist inni,
hanzka ber úr fáðu skinni,
hugsa lítt um heimsins æði,
rita ljóð á rósarblað.
Seint mun heima sefast reiðin,
sagt mun víst að eg sé heiðinn.
Eg hef beyg af borgarílnum,
bý sem lengst eg get frá skrílnum
vil því fá að vera í næði,
velkja ei mín brúðkaupsklæði.

Og svo: farðu, frú mín, vel!
Fljúgðu, gandreið, loftsins veg,
guða og skálda Garðaríki;
norður beint og niðr að sýki
nefndu, »Lögur«, gistu þar;
þar mér beini boðinn var
betri en upp við Dofra sel.
Far svo bæði fljótt og vel!

Belgur lyftist, byrjar för.
Beri' hann aftur mér þau svör,
að fluglétt hafi flutt minn sálm,
og fest sinn bát við Norðurmálm.

Mál og menning.

Eftir *Bjarna Jónsson* frá Vogi.

(Alþýðufræðsla Stúdentafélagsins).

Háttvirtir áheyrendur!

Eigi skal hér um það rætt, hvert sé insta eðli hugsunar. En víst er um það hún er máttug í eðli. Þó mun það vera henni mestur aflgjafi að hún er ósýnileg og getur því dulist, þegar þörf krefur. Svo er þó hér sem oft verður, að mestu kostirnir eru á aðra hliðina ókostir, og getur svo farið stundum, að þeir yfirgnæfi. Svo er um ósýnileik hugsananna. Því að oss verður einmitt hans vegna erfitt að láta þær í ljósi við aðra, og liggur þar þó oft mikið við. Er það oft hið mesta tjón, að mennirnir geta eigi beinlínis s é ð fegurstu hugsjónirnar, því að þá yrði þær skýrari og fylgisælli, ef almenningur gæti s é ð þær í allri fegurð og skilið, að þær fá honum gnótt

»máls ok mannvits
or Mímis hjarta«.

En hugsanir skynjar engi, nema eftir merkjum og táknum. Verða þau aldrei svo ljós og nákvæm að hugsunin missi einskis í, þá er hún færir sig í skynjanlegan búning. Lætur Ibsen Játgeir, íslenzkt skáld, í »Konungsefnum« sínum, lýsa þessu, er hann segir að ó o r t k v æ ð i sé fegurst. Kvæðið rennur upp í hug skáldsins eins og skínandi dagsbrúnin færist yfir austurloftið, en þá undrafegurð megnar hann ekki að sýna öðrum. Þá geisladýrð sjá engi augu, nema hugskotssjónir skáldsins sjálfs, því að öðrum getur hann eigi gefið kost á að njóta fegurðarinnar

nema með táknum. En táknið er ekki hluturinn sjálfur, og verða því ortu kvæðin aldrei jafn fögur sem þau óortu.

Þessi ókostur hefir þó einn kost. Honum er fljótlýst með dæmi. Hugsum oss undurfagran foss. Engin lýsing í orðum má jafnast við það, að sjá fossinn. En ef fossinn hverfur og sjónarvottar að fegurð hans deyja, án þess að þeir hafi reynt að lýsa henni með merkjum eða táknum (þ. e. litum eða orðum), þá er öll vitneskja um þessa fegurð horfin og verður aldrei framar neinum til auðs né yndis. Svo færi og um hugsanir, ef þær geymdist eigi í skynjanlegum táknum, og mundum vér þá engi not hafa af hugsanaauði fyrirrennara vorra. En nú hafa tákn þeirra geymst og geymast löngu eftir þann tíma, er sú vitund sloknaði, sem alið hafði hugsunina.

Tákn hugsana eru mörg og harla ólík, og má þar hver maður athuga af eigin reynslu, hvernig hann kemst fyrir hug og vilja annara. En þau tákn, sem geymast, eru: myndir og mál. Þótt myndir geymist afarlengi, einkum úr eiri og steini, þá er þó málið lífseigara. Og engi saga um kyn mannanna er svo gömul, að málfræðin geti eigi bætt kafla framan við hana, nema sú saga, sem steingjörvingar kunna frá að segja.

Mynd sýnir aldrei nema eitt augnablik, og yrði oss því skjótt vant húsnæðis, ef segja ætti nákvæmlega frá langri sögu í myndum. Og sýnileg tákn mundu ætíð verða of umfangsmikil, þótt þau sé betri en ekki (sbr. málleysingja). Eyrað var hér betur fallið en augað, og hljóðið reyndist nákvæmast og handhægast tákn fyrir hugsanir. Hljóð flokkast saman í orð, en orð í tungumál. Tungurnar eru fullkomnasta tákn hugsana vorra.

Nokkur dæmi þess set eg hér, hversu geymin tungan er á hugsanir og fróð um sögu þjóðanna.

Orðtök, málshættir og einstök orð geyma þráfaldlega merkileg atriði úr menningarsögu og sögu þjóðanna, og jafnvel um gróður landanna. Eru fjölmörg dæmi slíks bæði í íslenzkri tungu og öðrum tungum, en hér er eigi

rúm til að telja mörg þeirra. Þó verður að nefna eitt eða tvö til skilningsauka.

Háttvirtir áheyrendur, athugið íslenzka orðið b r u l-l a u p. Í þessu orði er fyrra *l*-ið orðið til af hljóðlíking (assimilation), því að *ð* hljóð hefir þar líkst eftirfarandi *l*-hljóði og orðið eins. Orðið var upprunalega b r ú ð (h) l a u p Í þessu orði felst nú endurminning um þá tíma, sem voru áður en sögur gerðust, þá er hver maður nam sér konu eða rændi. Var þá oft þörf á að hraða ferðinni. En löngu eftir þann tíma, er menn rændu eigi framar konum, hélzt orðið og siðurinn, en þá var konuránið framið í leik. Brúðguminn kom þá á heimili brúðarinnar, þar sem brullaupsgestirnir voru saman komnir, tók brúðina og hljóp á stað með hana, og hinir eltu svo, alt í leik. Þetta mun nægja til þess að gera mönnum ljóst að þetta orð felur í sér merkilegan kafla úr menningarsögu þjóðanna.

Annað orð þýðir sama á vorum dögum. Það er orðið b r ú ð k a u p. Það orð segir oss greinilega frá því, að einu sinni var það venja, að »mey skal mundi kaupa«. Þar er annar sögukafli um sama menningar atriði.

Athugið nú og orðið h o l t. Allir vita að það þýðir nú grjóthæð eða grýttan og sendinn hól. En hvað þýddi þetta orð á landnámstíð? Þá þýddi það: s k ó g u r. Bæjanöfnin Holt, Hjarðarholt o. fl. sanna þetta, Svo segir í Laxdælasögu 24. kap.: váru þar ok skógar miklir nökkuru ofar en Höskuldsstaðir eru, fyrir norðan Laxá. Þar var höggvit rjóðr í skóginum, ok þar var nálega til gers at ganga, at þar safnaðist saman fé Ólafs, hvárt sem veðr vóru betri eða verri. Þat var á einu hausti, at í því sama h o l t i lét Ólafr bæ reisa ...«. Það hlýtur að þýða: at í þeim sama s k ó g i o. s. frv., því að áður var nefnt rjóður en eigi holt, og holt hefir aldrei getað verið sama sem rjóður. — Full sönnun þess, að holt sé skógur, er í þessum málshætti: »Oft er í holti heyrandi nær«. Ekki er hætt við því á þeim stöðum, sem nú nefnast holt. En í skógi getur heyrandi verið ósénn á næstu grösum. Þetta sést og á þýzka orðinu h o l z (= holt), sem er v i ð u r,

vanalega (höggvinn) eldiviður, en getur og (í fleirtölu) verið skógur. Gehölz er skógur. — Þér sjáið þá að orðið holt fræðir oss um að á landnámatíð hafi víða verið skógur, þar sem nú er enginn. Þetta vitum vér og af fornum ritum, en vér mundum og mega ráða það af þessu orði, þótt þau léti þess hvergi getið.

En sjá má þó enn skýrari merki þess, hvert stálminni tungan hefir. — Þegar tungur þjóðanna eru bornar saman, þá kemur það í ljós, að mannfólkið í heiminum skiftist í stóra kynflokka. Þetta sjáum vér raunar af öðrum einkennum, en bæði styrkir samanburður málanna það og er tungan þar að auki einna skýrasta og áreiðanlegasta einkennið. Vér, Íslendingar, erum ein lítil grein á afarstórum ættbaðmi, sem kvíslast víða og breiðir greinar sínar yfir mestan hluta Norðurálfu og mikil landflæmi vestan og sunnan á Austurálfu og norðurhluta Suðurálfu. Hefir hann og á síðustu öldum teygst yfir nokkurn hluta Eyjaálfunnar, suðurhluta Suðurálfu og mestan hluta Vesturheims. Margar eru greinar á þessum þjóðastofni, og verða þær eigi allar taldar hér. En tungur allra þessara þjóða eru náskildar og hafa málfræðingar skift þeim í tíu flokka: 1. Indverski flokkurinn, 2. íranski fl., 3. armenski fl., 4. gríski fl., 5. Illiríu fl., 6. ítalski fl., 7. keltneski fl., 8. germanski fl., 9. baltiski eða Litavíu fl. og 10. slafneski flokkurinn. Þessir flokkar eru þó aftur flokkaðir í stærri höfuðgreinir. Einn frægur málfræðingur reyndi að sýna ættbaðminn með skyldleika hlutföllum málanna innbyrðis og afstöðu þeirra við sameiginlegan stofn sinn, teiknaðan sem tré. En hvort sem menn fylgja nú hans greining eða nokkuð annari, þá eru menn sammála um að öll þessi mál hafi kvíslast út frá einu frummáli, og hafa menn reynt að búa það til eftir yngri málunum. Þetta frummál talaði sú þjóð, sem allar hinar eru frá komnar.

Hér eru nokkur dæmi þess, hversu menn rekja saman málin:

I. Nafnorð og

Eintala	Frummálið	Fornindv.	Gríska
Nefnifall	*maté(r)	matá	μήτηρ (mētēr)
Ávarpsfall	*máter	mátar	μῆτερ (mēter)
Þolfall	*matérm̥	mātáram	μητέρα (mētera)
Eignarfall	*matrés -ós og *matr̥s	mātúr	μητρός, μητέρος (mētros, mēteros)
Firringarfall	*matrés -ós og *matr̥s	mātúr	μητρός, μητέρος (mētros, mēteros)
Þágufall	*matraí	mātré	[μητέρι, — τρί] (mēteri, — tri)
Staðarfall	*matéri — trí	mātári	μητέρι, — τρί (mēteri, — tri)
Verkfærisfall	?	mātrá	[μητέρι, — τρί] (mēteri, — tri)
Tvítala Nefnifall Þolfall	?	mātárāu —— ā	μητέρε (mētere)
Fleirtala Nefnifall	*matéres	mātáras	μητέρες (mēteres)
Þolfall	*matr̥ns	matr̥ʃ	μητέρας (mēteras)
Eignarfall	*matróm	mātr̥ṇam	μητέρων (mēterōn)
Staðarfall	*matr̥su	matr̥ʃu	μητράσι (mētrasi)
Þágufall Firringarfall	bh- og m-mynd	matr̥bhyas	μητράσι (mētrasi)
Verkfærisfall	bh- og m-mynd	mātr̥bhiʃ	[μητράσι] (mētrasi)

nafnorðabeyging.

Latneska	Fornslavn.	Gotneska	Íslenzka
māter	*mati*	*fadar* »*faðir*«	*móðir*
māter	*[mati]*	*fadar (?)*	*móðir*
mātrem	*matere*	*fadar (?)*	*móður*
matris	*matere*	*fadrs*	*móður*
[matre]	*matere*	*fadrs* *[fadr]*	*móður*
matri	*materi*	*[fadr]*	*móður*
matre	*materi*	*fadr*	*móður*
matre	*matereja*	*fadr*	*móður*
	materi		
mātrēs	*materi* lit. *móters*	*fadrjus*	*mæður*
mātrēs	*materi*	*fadruns*	*mæður*
mātrum	*materö*	*fadrē*	*mæðra*
[mātribus]	*materechö*	*[fadrum]*	*[mæðrum]*
mātribus	*materemö*	*fadrum*	*mæðrum*
[mātribus]	*materemi*	*fadrum*	*mæðrum*

II. Dæmi úr

Eintala	Frummálið	Fornindv.	Gríska
Nefnifall	**so*	*sá*	ὁ *(ho)*
Þolfall	**tom* **tod* hk.	*tám* *tád*	τὸν, το *(ton, to)*
Eignarfall	**tesio*	*tásya*	τοῖο τοῦ *(tojo tū)*
Firringarfall	**tōd* **tosmōd*	*tād* (atvo.) *tásmād*	τῶδε *(tōde)*
Þágufall	**tosmōi*	*tasmāi*	τῷ *(tō)*
Staðarfall	**toi* **tosmi*	*tásmin*	ποῖ, τεῖδε ao., [τῷ] *(poī, teīde, tō)*
Verkfærisfall	**tom* **toimi*	av. *kam ta* *téna*	τῷ, τῇδε ao., τῷ *(tō, tede, tō)*
Tvítala Nefnifall Þolfall	**tou *to* **toi* hk.	*taú tá* *té*	τώ *(tō)* τώ *(tō)*
Fleirtala Nefnifall	**toi*	*té*	τοί, οἱ *(toj, hoj)*
Þolfall	**tons* **ta* hk.	*tān* *tá, táni*	τονς, τούς, τά *(tons, tūs, ta)*
Eignarfall	**toisōm*	*teſam*	τῶν *(tōn)*
Staðarfall	**toisu*	*téſu*	τοῖσι [τοῖς] *(tojsi tojs)*
Þágufall Firringarfall	**toi-bh-m.*	*tebhyas*	[τοῖσι, τοῖς] *(tojsi, tojs)*
Verkfærisfall	**tois* **toi-bh-m.*	*taíſ* *tebhiſ*	τοῖς, [τοῖσι] *(tojs, tojsi)*

f o r n ö f n u m.

Latneska	Fornslavn.	Gotneska	Íslenzka
iste	*tŏ*	*sa*	*sá*
istum *istud*	*tŏ* *to*	*þan-a* *þat-a*	*þann* *það*
istīus	*togo* *ceso* lit. *tõ*	*þis*	*þess*
istō(d)	*togo* [*ceso*] lit. *tõ*	[*þis*] *þamma*	*þeim* *því*
[*isti*]	*tomu* lit. *tamui*	*þamma*	*þeim* *því*
hi-c ao. [*istō(d)*]	*tomě*	*þei* ao. [*þamma*]	*þar* ao. [*þeim*]
quō ao. [*isto(d)*]	*temě*	*þe* ao. [*þamma*]	*þeim* *því*
	ta *te*		
istī	*ti*	*þai*	*þeir*
istōs *ista*	*ty* *ta*	*þans* *þō*	*þá* *þau*
istōrum	*techŏ*	*þize*	*þeira*
istīs	*techŏ*	[*þaim*]	*þeim*
[*istis*] *ībus*	*temŏ*	*þaim* (?)	*þeim*
istīs	*temi*	*þaim*	*þeim*

		Frummálið	Fornindv.	Gríska
Nútíð	Eintala	1. **bherō*	*bhárāmi*	φέρω *(fero)*
		2. **bheresi*	*bhárasi*	φέρεις *(fereis)*
		3. **bhereti*	*bhárati*	φέρει *(ferei)*
	Fleirtala	1. **bheromes(i)*	*bharamās(i)*	φέρομες, -μεν *(feromes, -men)*
		2. **bherete*	*bháratha*	φέρετε *(ferete)*
		3. **bheronti*	*bháranti*	φέρουσι *(ferūsi)*
	Tvítala	1. **bheroves*	*bháravas*	[φέρομες, -μεν] *(feromes, -men)*
		2. **bheretes*	*bháratas*	φέρετον *(fereton)*
		3. **bheretes*	*bharatas*	φέρετον *(fereton)*
Þátíð	Eintala	1. **ebherom*	*ábharam*	ἔφερον *(eferon)*
		2. **ebheres*	*ábharas*	ἔφερες *(eferes)*
		3. **ebheret*	*ábharat*	ἔφερε *(efere)*
	Fleirtala	1. **ebherom*	*ábharāma*	ἐφέρομεν *(eferomen)*
		2. **ebherete*	*ábharata*	ἐφέρετε *(eferete)*
		3. **ebheront*	*ábharan*	ἔφερον *(eferon)*
	Tvítala	1. **ebherow-*	*ábharāva*	[ἐφέρομεν] *(eferomen)*
		2. **ebheretom*	*ábharatam*	ἐφέρετον *(efereton)*
		3. **ebheretam*	*abharatam*	ἐφερέτην *(eferetēn)*

Latneska	Fornslavn.	Gotneska	Íslenzka
fero, ago	*bera*	*baira*	*ber*
fers, agis	*berefi*	*bairis*	*ber*
fert, agit	*beretö*	*bairiþ*	*ber*
ferimus, agimus	*beremö*	*bairam*	*berum*
fertis, agitis	*berete*	*bairiþ*	*berið*
ferunt, agunt	*beratö*	*bairand*	*bera*
[ferimus, agimus]	*bereve*	*bairos*	*[berum]*
fertis, agitis	*bereta*	*bairats*	*berið*
[ferunt, agunt]	*berete*	*[bairand]*	*[bera]*
ferebam	*vezö »vexi«*		*bar*
ferebas	*veze*		*barst*
ferebat	*veze*		*bar*
ferebamus	*vezomö*		*bárum*
[ferebatis]	*vezete*		*[báruð]*
ferebant	*veza*		*báru*
[ferebamus]	*vezove*		*[bárum]*
ferebatis	*vezeta*		*báruð*
[ferebant]	*vezete*		*[báru]*

Á þessum dæmum má sjá skyldleikann, bæði í orðaforðanum (stofnum og rótum) og í meðferð þeirra. En auk skyldleikans má rekja margt annað eftir samanburði málanna. Einkum hafa menn reynt með þessu móti að komast að því, á hverju menningarstigi frumþjóðin var, áður en hún tók að greinast sundur í ýmsar skyldar þjóðir. Nefni eg hér fáein höfuðatriði.

Fyrst er þá um það spurt, hverja málma frumþjóðin hafi þekt. Verður þá að bera saman heiti málmanna á ýmsum tungum. Þar sem sama heitið rekst eftir réttu hljóðlögmáli í gegn um öll eða flest málin alla leið upp til frummálsins, þá ráða menn þar af, að frumþjóðin hafi þekt þann málm. — 1. Járnið þekti hún ekki. Málin hafa sitt heitið hvert á því, ferrum á latínu (og rekja sumir það til *barzel* í hebresku), σίδηρος (sidēros) á grísku (einangrað heiti). Germanska orðið er og í keltnesku, á fornírsku iarn af *isarn, sem er upprunalega orðmyndin í þýzku málunum (sbr. ísl. járn). — 2. Silfur þekti frumþjóðin eigi heldur. Það heitir argentum á latnesku, ἄργυρος (argyros) á grísku, hliðstæð orð af sömu rót, á sanskrít rajata; á ísl. silfr, litavsku sidabras (sama orð); á slavnesku serbro, á rússnesku serébro. Í öllum málunum þýðir þetta: hinn hvíti málmur. En hér verða orðin eigi rakin saman, heldur er sitt úr hverri áttinni að kalla má, og þar sem þau eru sameiginleg, þá eru þau aðfengin hjá flestum þeirra, líklega úr löndunum við Svartahafið. — 3. Gull þekti hún ekki heldur, og fannst það þó fyrr en silfrið. Hér eru og hliðstæð orð, en verða eigi ættfærð eftir hljóðlögunum. Germ. gulþ (ísl. gull [líking]), hið gula; fornslavneska zlato (af *zolto), en germ. g = slavn. z; raddhljóðin standa þó eigi heima. Í arisku málunum er það hiranga (skr.), hið gula, zaranga (zend), hið gula, og χρυσός (chrysos) gr. telja menn af sömu rót, sumir segja það þó aðfengið úr hebr.; aurum = ausum (lat.), skínandi (skylt aurora, morgunroði); fornírska ór, úr latnesku; auksas (lit., k-i skotið inn). — 4. Eirinn þekti frumþjóðin. Heiti hans er sameiginlegt mörgum málum:

æs (lat.), aiz (gotn.), eir (ísl.), áyas (skr.), fornháþ. ēr. Í frummálinu hefir það verið *ayos (a[i]z). En þótt eirinn hafi verið þektur, þá finnast þess engi merki, að menn hafi þá kunnað að smíða úr honum. Því að engi slík heiti finnast, er bendi á það.

Þjóðin hefir því verið óskift í byrjun eiraldar, en steinaldarminningar eru langtum fleiri. Vopnaheiti þau, sem rekja má til frummálsins, eru steinaheiti: sk. açman, slöngusteinn (og açan) = gr. ἄκμων (akmōn), steðji, fyrr steinn til kasts (og ἄκων (akōn), skotspjót) = lit. aszmén, steinn = sl. (dálítið óreglulegt) kamen, steinn = ísl. hamarr, upprunal. steinn (sbr. hamrabjörg, hamrar, sbr. Mjölni). Þetta orð er frá þeim tíma, þegar frumþjóðin hafði skotvopn úr steini. Nöfn á egghvössum vopnum eru yngri.

Frumþjóðin hefir stundað mest fjárrækt, ekkert bendir á að hún hafi lifað á hjarðmannaflakki. Nöfn á fénaði eru samræk: skr. paçu = lat. pecus = gotn. faihu = ísl. fé; í frummálinu *peku. Skr. uksan = ísl. uxi. Skr. gāu, gō, gū = gr. βοῦς [β úr g.] (būs) = lat. bos. = ísl. kýr (kú); í frumm. *gou. Skr. aví-s = gr. οἶς (ojs) af ὄϝις (ovís) = lat. ovis = lit. avis = ísl. ær (þolf. á, af *avi); í frumm. *ovi. Þessi húsdýr hafa menn haft og auk þeirra hundinn: skr. çvan og çun = gr. κύων kyōn) og κύν (kyn) = lat. canis = ísl. hun*d*r (d skotið inn í milli n og r) = lit. szu og szun; í frumm. *kuon og *kun. Hesta hafa menn og þekt, en að líkindum eigi kunnað að temja þá, (til akuryrkju höfðu menn uxa): skr. açva-s = iran, aspa = gr. ἵππος (hippos) = lat. equus = ísl. jór (af *ehwa); í frumm. *ékwo.

Frumþjóðin hefir að líkindum þekt eitthvað til akuryrkju, en akuryrkjan hefir aukist mjög eftir að Norðurálfukvíslin skildist frá Austurálfukvíslinni, því að í þeim málum eru mörg akuryrkjuheiti sameiginleg, en arisku málin eiga ekki þau orð til: gr. ἀρόω (aroō) = lat. arō (ara-o) = ísl. erja, gr. ἄροτρον (arotron) = lat. aratrum = ísl. arðr. Lat. sero (sēvi) = ísl. sá; lat. semen = lit.

semén = ísl. sáð. Lat. far (cfr. farina) = gotn. baris = ísl barr (bygg). Þessar þjóðir hafa því plægt og sáð og ræktað bygg, áður en Norðurálfugreinin klofnaði.

Hjá frumþjóðinni hefir verið komið fullkomið skipulag á heimilislíf og hjúskap. Frændsemisheitin eru náskyld í flestum málunum: Skr. pitár = πατήρ (patēr = lat. pater = arm. hair = fornír. athir = gotn. faðar = ísl. faðir (= enska father = þ. Vater = Fader (n. og sv.)); frumm. *pətér. Skr. matár = arm. mair = μάτηρ (matēr) (dor) μήτηρ (mētēr) (att) = alban. motre (systir) = lat. mater = fornír. mathir = fornháþ. muoter = lit. mote (kona) = sl. mati = gotn. môðar = móðir (= e. mother = þ. Mutter = d., n., sv. Moder); frumm. *māter. Skr. sunus = gotn. Sunus = lit. sunus = sl. synu = ísl. sonr (= e. son = þ. sohn = d., n., sv. Sön); frumm. *sūnus. Gríska orðið υἱός (hyios) er af sömu rót, en hefir aðra viðbót. Skr. duhitar = sl. döſti = lit. dukté = gr. θυγάτηρ (þygatēr) = gotn. daúhtar = dóttir (= daughter = þ. Tochter = d., n., sv. Datter); frumm. *dhugh(a)tér [skr. duh- að mjólka, duhitar = mjaltakona]. Skr. bhrátar = sl. bratrö = fornír. brāthir = gotn. brōþar = lit. broter = ísl. bróðir (= e. brother = þ. Bruder = d., n., sv. Broder) = gr. φρατήρ, -ωρ (fratēr, -ōr) [félagi í φρατρία (fratria)]; frumm. *bhrāter. Skr. svásar = lit. sesu = sl. sestr-a = lat. soror (*svesor) = gotn. swistar (t sett inn í milli s og r) = ísl. systir (= e. sister = þ. Schwester = d., n., sv. Söster); frumm. *svesor. Skr. nepat = lat. nepos, neptis = fornháþ. nefo (*nepo), nift = ísl. nefi, nift (= e. nephew = þ. Nevö = d., n., sv. Nevö). Skr. çvaçuraſ çvaçru = gr. ἑκυρός (hekyros) = lat. socer, socrus = sl. svekry = gotn. swaihra = lit. szeszuras = ísl. sværa; frumm. *svekuró. Skr. snusa = gr. νυός (nyos) [fyrir σνυσος (snysos)] = lat. nurus = arm. nu = sl. snucha (ch úr s) = fornháþ. snur = ísl. snör.

Auk þess má sjá að kynkvíslir flokkuðust saman og höfðu sér oddvita: Skr. rajan (j úr g) = lat. rex (reg-s) = gotn. reiks (Theodorik = Þjóðrekr) sbr. ísl. ríkr.

Það má og nokkuð sjá, hvað frumþjóðin hefir kunnað. Ýmsar iðnaðargreinir þekti hún, þar á meðal trésmíð og húsagerð úr viði: skr. taksan = gr. τέκτων (tektōn) trésmiður. Hús er á skr. damá- = gr. δόμος (domos) = lat. domus = sl. domu; sbr. timbr á ísl.; frumm *domo. Skr. dvara- (ætti þó að vera áblásið d) = gr. θυρα (þyra) = ísl. dyr (= e. door = þ. Tür = d., n., sv. Dör). En alt hefir þetta verið gert úr tré. Vagnar voru og gerðir og notaðir: Skr. vaha- og vahana = gr. (Ϝ)οχος (v)ochos) = ísl. vag-n (= waggon = þ. Wagen = n., d., sv. Vogn, Vagn); frumm. *vogho (sbr. lat. veho). Skr. ratha = lat. rota = lit. rátas (flt. vagnar) = þ. Rad; lat. petor-ritum sem flyzt yfir í keltnesk mál. Skr. cakra = gr. κύκλος (kyklos) = egs. hveohl = ísl. hvel, hjól; frumm. *queqlo. Skr. akfa = gr. ἄξων (axōn) = lat. axis = lit. aszis = ísl. áss (öxl).

Eykirnir voru uxar. Nafn á okinu er sameiginlegt. Skr. yuga-m = gr. ζυγόν (zygon) = lat. jugum = gotn. juk = sl. igo (af *iŏgo) = ísl. ok (þ. Joch); frumm. *jugó-m.

Báta hafði frumþjóðin, en þeir hafa að eins gengið á ám og vötnum, því að hafið þektu menn þá ekki. Skr. naús = gr. ναῦς (nás) = fornír. nau = lat. navis = ísl. nau- (í naust). Segl höfðu menn ekki, en árar: Skr. áritra = gr. ἐρητμός (eretmos) = lat. remus = ísl. ár.

Vefa kunnu menn og. Skr. vabh- = gr. ὑφαίνω (hyfæno) = ísl. vefa. Saumanunnur voru og þá til sem nú: Skr. siv = lat. suo = gotn. sjujan = lit. siu-ti (nh), sauma; rótin *siu.

Trúarbrögð frumþjóðarinnar má og nokkuð sjá, þótt það sé eigi til neinnar hlítar. Fyrir víst má sjá, að þeir hafa tignað manngervingar himins, sólar, elds. Heiti hins æðsta guðs er skr. dēva-s = fornír. dia = lit. devas = lat. divus (deus) = ísl. tívar (Týr = tívr er eintala af því); frumm. *doivo eða *deivo. Þetta þýðir ljós eða birtu og er hliðstæð rót við *djev og *div, sem kemur fram í skr. dyaus = gr. Ζεύς (Zevs) [af ΔιϜ (div)] = lat. juppiter

(= jov-pater, sbr. skr. diaus pitá, faðir himinn). Heiti á eldi og morgunroða eru og sameign margra tungnanna.

Þá hafa menn og reynt að finna á sama hátt heimkynni frumþjóðarinnar. Hafa menn rakið af miklum lærdómi, en þó eigi komist að neinni áreiðanlegri niðurstöðu. Þó telur heimildarmaður minn, kennari minn í þessum fræðum, Vilh. Thomsen háskólakennari í Kaupmannahöfn, sannað að Austurálfugreinin hafi búið milli Hindukush og Kaspiahafs, en Norðurálfugreinin milli Königsberg og Krim, áður en þær klofnuðu hvor um sig, ráðið af bók (bæki) = lat. fagus = gr. φηγός (fegos). En bækitré óx á þessu svæði). Hitt telur hann vafasamt, að málfræðin geti fundið heimkynni frumþjóðarinnar.

En tungan ber eigi að eins vitni um fortíðina og hennar menningarstig, heldur og um yfirstandandi tíma, og flytur framtíðinni boð frá oss, sem nú lifum, og um oss. Akr, Akreyjar, Akranes, vitazgjafi og þess konar nöfn segja oss greinilega um kornyrkju hinna fornu Íslendinga. En eigi síður mun kaupfélag bera framtíðtíðinni sögu um verzlunarhreyfingar vorra tíma. »Ungmennafélag« mun og lengi geyma minninguna um þau samtök, sem það táknar; »steinsteypa« um húsagerð vora. Margt fleira mætti nefna, ef þörf gerðist. En þetta mun nægja hverjum manni til skilnings. Munu menn þá forðast að láta orðskrípi og slettur í þetta minningasafn, er beri ókomnum öldum vitneskju um vansa þjóðarinnar.

Það er mál manna að augað sé spegill sálarinnar, en hitt er engu síður víst, að tungan er spegill menningarinnar. Sú menning er holl og langlíf, sem er vaxin af eiginni rót, eða með öðrum orðum er gróðursett af þjóðinni sjálfri og hefir þróast jafnóðum og samferða þjóðinni sjálfri. Þar byggir nútíð á fortíð og býr framtíðinni í hendur. Slík menning getur þó dregið að sér þekking og lærdóm annarstaðar að. En hún fer með það á sama hátt sem líkaminn með fæðuna. Aðfenginn andans auður endurnærir hana og styrkir, en ber hana ekki ofurliði. — Heima-

alin menning, en auðguð með hollum hætti, er einkenni þeirra þjóða, sem leggja drýgstan skerf til heimsmenningarinnar. En til er önnur tegund menningar, sem vel má kalla aðfengna menning. Aðfengin menning hefir stundum lifað alllengi og vel, en þó eigi nema hún hafi innrætzt svo þjóðinni, að hún hafi samlagast siðum og máli þjóðarinnar. Dæmi þessa er menning Rómverja, og þó eigi nema að nokkru leyti, því að bæði hélzt tungan og þróaðist eftir eignum lögum sínum og meginatriði í siðum og venjum var heimaalið og átrúnaður að miklu leyti, þótt bókmentir og æðri menningaratriði væri að miklum mun aðfengin frá Grikkjum.

Hjá ýmsum þjóðum nútímans eru flestir meginþættir menningarinnar aðfengnir og gætir lítið þeirrar undirstöðu, sem þjóðin hafði lagt á fyrri öldum. Kemur þetta mestmegnis af því, að þær hafa týnt tungu sinni eða torkent svo, að þær hafa glatað fortíð sinni, glatað minninu um hana. En það minni er tungan.

Þá er að síðustu ein tegund menningar, ef menning skyldi kalla, sem vel mætti nefna síkjumenning. Það mundi vera illmæli að segja um nokkra þjóð, að hún hefði síkjumenninguna eina saman, en sumar eru nærri því. Hitt er satt sagt, að hún er rík hjá mörgum þjóðum, og nálega alstaðar reynir hún að vinna hollri menning mein. Síkjumenningin er bygð á því hugarfari og gáfnafari, sem þeir menningarfrömuðir hafa, er segja eins og strákurinn: »farðu bölvuð hrífa«, eða þeir sem »tyggja upp á dönsku«.

Þessi »menning« verður til, þegar uppskafningar kynnast erlendum siðum og tungum, en koma síðan heim aftur og líta þá smáum augum á sína eigin þjóð. Þeir þykjast þá hafa betra að bjóða. En raunar hangir það alt, sem þeir hafa lært, utan á þeim eins og jötunsúlpa á örgum þjófdverg. Og innan skamms fellur þessi »menning« þeirra af eins og hreistur.

Spegill þessarar síðustu menningar er tungumál, sem engu líkist: misskilið og skekt móðurmál, hrært saman við

aðflutt orðskrípi og erlend orð, sem forvígismenn hennar fara með eins og karlinn með kúna og sjöstjörnuna:

Sjöstjörnuna er meir en mál að mjólka núna,
í nónstað sá eg komna kúna.

Eg heyrði eitt sinn á tal manna um leikhús í einni höfuðborg heimsins:

A.: »Það er *bestemt mikið interessant forfatter*, sem hefir skrifað *nýja stykkið*, sem var *uppfært* í gær, það var *eitthvað so innsmigrandi* og samt *stórslegið* og *dramatiskt« um leið.*

B.: »Hann er *mikið pæn* og einstaklega *huggulegur* og hann *forþénar* að *gera lukku.* Og *stykkið* er bara *sætt* og *vittigt* og so voru *virkileg glimt* í *replikbehandlingunni* og það er nú það *vigtugasta fyrir rest.*

A.: »Þú segir *nokkuð.* Og það er mín *prívata meining*, að *stykkið* sé *utvivlsöm akkvisition* fyrir *senuna*, því það er *brilliant forretning* og *kassinn* hefir víst *bruk* fyrir dálitla *þénustu.*

B.: »*Akkurat.* Það er ekki *uppmuntrandi* fyrir *kunstnarann* að vera *upptekinn* við *niðurdragandi* æfingar og *generalprufur* og *irriterandi mangel paa forstaaelse* frá *publikumminu*, þegar á *senuna* kemur«.

A.: Þetta get eg *liðið.* Því þegar stykkið sjálft, *forfattarinn*, *instruktörinn*, *personurnar* og *dictionin* og *seneriið* er *sona líka pænt* og *huggulegt* og *þess utan* er nóg af *kvikkum* og *slönkum dömum* og *frökenum* í *móðins dröktum* og *lífum*, þá verður maður svei mér að vera *dumm*, ef maður á ekki að *uppdaga stemninguna*«

B.: »Eg er alveg *einugur* með þér í þessu. Og ef maður er ekki *dumrian* eða *klodrian* þá verður maður að *beundra* þessa *elegöntu musik í slutningsaktinum*«.

A.: »Sú *præstation* var nú líka *so fuldendt*, að leikarinn *yfirgekk* sjálfan sig, og þá var nú ekki heldur *spernerandi fingrafærdigheden* hjá *accompanjatrisunni*«.

Íbúar þessarar höfuðborgar munu kannast við þenna spegil, en hafa þeir gert sér ljóst, hvers konar menning speglast í honum.

Háttvirtu áheyrendur! Eftir því sem meira er af síkjumenning hjá þjóðunum, eða jafnvel aðfluttri sómasamlegri menningu, eftir því er meira af óskyldum orðum innbyrðis, sem eru borin eins fram[1]) og valda glundroða í hugsun, riti og ræðu og eftir því fleiri aðflutt orð með mörgum merkingum[2]), er valda misskilningi. Berið t. d. saman ensku og latínu, eða dönsku og grísku.

En spegill heimaalinnar menningar, líffrjórrar gróðursællar menningar eru slík mál sem latína, gríska og íslenzka.

Auðvitað mál er það, að allar tungurnar eru tákn hugsana, en þau tákn eru mjög misjöfn að gæðum. Er það auðskilið að langminnugu málin eru langtum fullkomnara tákn. Þau eru bezti kennari þjóðanna, því að þær drekka með móðurmjólkinni andarfar forfeðranna, er þær læra mál sitt. Tungan kennir og að flokka hugmyndirnar eftir skyldleika, því að í sjálfþroskuðu skýru máli flokkast þær sjálfkrafa í hugsunarrétt kerfi eftir orðgerðarlögum málsins. Íslenzk tunga er fremst í flokki lifandi tungna, og hún hefir í sinni þjónustu bæði mjúkleik og orðauð grískunnar og gleggvi og skýrleik latneskunnar. Hún hefir verið samferða norrænni menningu frá upphafi og er því sú lengsta menningarminning, sem til er í vorum þjóðabálki nú á dögum, elzta lifandi, töluð tunga.

Hér er eigi staður né tími til þess að telja alt ágæti norrænnar menningar, enda ætti að vera óþarft, þar sem talað er við Íslendinga. Því að hér hefir hún náð hæst. — Eg mun velja Völund fyrir fulltrúa norræns anda. Hann sat einmani í Úlfsdölum og þráði konu sína, en ekki var hann iðjulaus, því að hann gerði þar hvern dýrgripinn eftir annan.

Hann sló gull rautt
við gim fastan,
lukði hann alla
lind baugum vel;
svá beið hann
sinnar ljósrar

[1]) Auction, action; frb. axión. [2]) Politik.

kvánar ef honum
of koma gerði.

Hann geymdi alla smíðisgripi sína á ræmu af lindibasti (lukði lind), og þar geymast þeir meðan lindibastið heldur, en falla niður ef það slitnar.

Íslenzkan geymir með sama hætti snildarverk norræns anda.

Hún er forngripasafn, sem geymir gimsteina fornrar menningar.

Hún er kennari og skóli í réttri hugsun og yrkir jafnvel fyrir menn.

Hún er lifandi lindibast, sem á eru dregnir allir baugar, öll völundarsmíð hinnar norrænu kynkvíslar og Íslendinga sérstaklega.

Þetta lindibast er lifandi og er því undirorpið sýkingarhættu. Tæringargerill þess er sníkjumenningin. Ef það sýkist, þá er heilsuhælið trygð og sjálfstæðismetnaður Íslendinga, en læknislyfið er sívakandi áhugi hvers einstaks manns og allra vor samhugur um það, að »Íslendingar viljum vér allir vera«. En þá er og vitaður bati.

Aths. Töflurnar hefi eg tekið úr Karl Brugmann: Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Hann sýnir með þeim beygingarendingar eingöngu, en eg hefi bætt inn í á stöku stað orðum, þótt aðra hafi beyging, til þess að sýna skyldleikann. t. d. latn. fero (nútíð óregluleg, þátíðarending -bam o. s. frv.) er viðtengt orð en eigi ending. — Hljóðtákn vantaði nokkur, þar eru sett næstu hljóð úr öðru letri. — Annars er samanb. málanna eftir fyrirlestraheftum mínum frá Vilh. Thomsen. Ef villur eru, þá eru þær auðvitað mér að kenna, en ekki honum. [ ] táknar það, að notuð fallmynd eða sagnmynd sé upprunalega annað fall eða önnur tala.

Þorsti.

Æfintýri.

Hann var rétt að eins nývaknaður til meðvitundar um sérveru sína, þegar sálarlöngunin hans, lítil og rjóð, reis upp við olnboga, deplaði framan í hann björtum barnsaugunum og bað um að drekka.

Hann kallaði á bernskuleikina sína limamjúku, og bað þá að gefa litlu elskunni sinni að drekka!

Þeir komu, léttstigir eins og norðurljósin, með skæra kristallsbikarinn sinn, barmafullan af lifandi lindarvatni og hölluðu að vörum hennar.

Hún saup á og augun hennar ungu ljómuðu af lífsgleði og nægjusemi. Hýrleit og hlakkandi drakk hún lifandi lindarvatnið barnaleikanna kátu, en fljótt hægði hún á sér, ýtti öllu frá sér, óeirðarleg, og sagði að vatnsdauft væri þetta. Hún vildi fá eitthvað annað.

Þá kallar hann á æsku-íþróttirnar sínar, fasmiklar og fjörlegar, og segir þeim að svala elskunni sinni litlu!

Þær þustu að og færðu henni freyðandi aldinlög í fögrum postulínsskálum, lutu sálarlönguninni litlu, og sýndu henni hve drykkurinn ólgaði og sauð eins og hver, og sögðu að hún skyldi svala þorstanum.

Hún varð hress og fjörug af freyðandi drykknum og teigaði stórum. Alt í einu var eins og hún vildi ekki við honum líta. Hún varð hljóð og hugsi, reikaði einsömul og mændi út í bláinn.

»Hvað í ósköpunum ætli að nú ami að henni«, hugsaði hann, og yfirvegaði háttalag hennar, en hún leit á hann hyldjúpum, feimnum óþreyjuaugum og þagði.

»Hvað gengur nú að þér, elskan mín lítil?«, spyr hann og klappar á glókollinn hennar mjúka.

»Ég er örmagna af þorsta«, hvíslaði hún lágt, laut höfði og brosti.

»Á ég að senda þér svaladrykk aflraunanna?«

»Nei, nei! vil ekki það, ónóg og leiðinlegt altsaman!« Og hún leit upp á hann augum, sem hann aldrei hafði áður séð í höfði hennar. Þau voru eintómir blaktandi, bláir smálogar, löngunarlogar fyrstu ástaþránna.

Hann hélt hendinni um ennið. Skildi hana ekki almennilega, elskuna sína litlu, með blaktandi smálogana í hyldjúpum, biðjandi barnsaugunum! En þorstaþjáningu hennar sá hann.

»Æ, það er víst sólarljómi ásta-sælunnar, sem augun hennar blessuð eru að biðja um!« Og hann kallar á ástarnautnirnar allar saman, og segir þeim að svala nú fljótt sálarlönguninni sinni þyrstu. Hún sé rétt aðfram komin, auminginn!

Þær hlupu upp til handa og fóta. Jú, hún skyldi sannarlega fá nóg að drekka, sú hin nývaknaða! Tifandi á tánum komu þær hver og ein, með sólroðinn sæludrykk ástanna; heitan og sterkan skyldi hún fá hann, gleðibikarinn glóandi, sæluglóð þrúgnanna sólvermdu. Og þær hölluðu að henni heitum svaladrykk æskuástanna, og hún varð eins og geislablik á smábárum grunnra vatna, sem vorgolan leikur sér að, að láta velta og trítla á undan sér.

Og hún svalg munarhunangið magnað og sætt, fögnuðurinn fossaði um hana alla og algleymið vafði hana í fang sér og flaug með hana upp til sólarinnar, því í sólarljósinu, lífgjafa alls, átti hún heima í lífi og dauða, það vissi hún nú og fann til fullnustu. Hún lagði aftur augun og lét algleymið líða með sig hærra og hærra, gegnum mjúkan geiminn, upp til sólarinnar, heim! En hvað var nú þetta! Andstyggilegt óbragð í munninum, og hún hrækti út úr sér og opnaði augun. Hver hafði látið ólyfjan í ástadrykkinn hennar heita? Þetta var ljóta-

óbragðið, og svo var henni ilt, leið illa. Nú sá hún það eftir á! Ólukku nautnirnar höfðu látið leir, aurleðju, í yndisdrykkinn hennar hreina, en hún svo þyrst og sólgin í svaladrykk ástanna, að hún drakk alt í botn, sem þær brugguðu henni, og hún grét og grúfði sig ofan í jörðina leiruga og ljóta, grét yfir yndisdrykknum sínum eitraða, yfir óbragðinu í munninum, yfir innantómu nautnunum argvítugu, en yndisþyrst var hún nú samt, og sagðist vilja fá meira að drekka, endilega meira að drekka!

Hann varð hryggur og úrvinda af að sjá yndisþrána sína svona illa á sig komna. Hún, sem bað svo blíðmál, og mændi eins og augu í svöngum hundi mæna, er þeir biðja mennina um björg. Hann hefði átt að hafa vit fyrir henni, blessuðum óvitanum! Þær væru sagðar glæfrakindur sumar þessar nautnir, og hann hefði kallað á þær allar, í ósköpum sínum að láta eftir henni alt sem hún heimtaði. Nú lægi hún þarna á leirugri jörðunni úrvinda og illa svikin eins og barnungi brotinn og skaddaður.

Alt í einu hóf hún höfuðið og leit á hann tárvotum ásökunaraugum. Í þeim augum var nú enginn sólarljómi né sælubirta, en eimyrja ástríðunnar glórði eins og maurildi í myrki, inni í nótt augans.

Ásakandi og óumflýjanleg stóðu augu hennar á honum og heimtuðu að drekka. Eld, eld! heimtaði maurildið í myrkri augnanna. Drekka, drekka! hvæsti þorstinn.

Í úrræðalausri neyð sinni kallar hann þá á svallgleðina glæfralegu og segir henni að koma fljótt með svölun handa sálarþránni sinni þyrstu.

Og svallgleðin glæfralega gjörir svo. Gengur að þránni, flakandi og fruntaleg, með gylta könnu gamallega í laginu, og hallar drykknum að vörum hennar: heitum eldslogum orðnum að legi.

Og sálarlöngunin hans sárþyrsta þambar feginsamlega, og loginn illi læsir sig um hana alla. En augun heimta með æðisflótta: meira, meira! Hún klappar af kæti, hlær og drekkur. Loks hendir hún könnunni í höf-

uð svallgleðinnar glæfralegu, og beiskan grát setur að sálarþránni æstu, með eldslogana í unga blóðinu sínu.

»Ósköp eru þetta«, andvarpar hann, og vill nú lægja í henni ofsann, en hún æpir sem örvita: »drekka, drekka!«

Þá þrífur hann í ofboði í handlegg vinnunnar, og biður hana að bjarga nú sálarþránni sinni sjúku, sem liggi þarna leirug og örvita. Og gamla vinkonan kynslóðanna, kyrlát og móðurleg, tekur hana orðlaust upp í fangið og reynir að sefa ólguna og svala þorstanum með ánægju orkunnar. En sálarþráin sjúk og örvita brýzt um í friðsama fanginu starfseminnar trúföstu, gömlu, og æpir að hún kveljist af þjáningum þorstans, og hvert óp hennar smýgur eins og oddhvöss ör gegnum sálu hans. Og nú kallar hann loks einbeittur á viljann sinn veikbygða og skipar honum að leggja hana í bönd, óhemjuna, sem vinnan ráði ekkert við.

En vesalings viljinn hans stendur veiklaður og fölleitur, með harðsnúin böndin í höndunum sínum hvítum og mjúkum og hikar við, en verður að hlýðnast húsbóndanum, því nú er kraftur í honum. En hún æpir og brýzt um í böndunum, blessað greyið! Hann situr þögull og hjartasár yfir sálarþránni sinni aumstöddu, og lætur vinnuna, vinkonuna sína nýju, dreypa á hana björtu bergvatni get unnar sterku, og loks lægist hitaólga ástríðu og þjáninga, svo sálarlöngunin hans, lítil og fín, liggur sem í dái. Þá losar hann gætilega af henni böndin, leggur höfuðið hennar hrokkna og mjúka upp við sig, og biður hana, elskuna sína litlu, að yfirgefa sig nú ekki alveg, því án hennar sé hann einmana í kulda og myrkri mannraunanna.

Þá opnar hún loks augun og lítur upp á hann, með ókunnugum, köldum svip, ógagnsæ og andlaus.

«Ertu enn þyrst, illa svikna sálarlöngunin mín?« spyr hann ástúðlega og vill reyna að verma hana.

»Mig þjáir valdaþorsti«, mælti hún, og var hás og munnurinn þur.

»Sækið þið henni að drekka«, sagði hann við stórsýslanirnar sínar, og stórsýslanirnar komu hægfara og há-

tíðlegar í fasi, með hélugráan hornstikil í höndum, valdaóróans gullrenda, gamalt drykkjarhorn með glæstum útskurði Og drykkur valdanna hinn víðfrægi var þar í, og þær buðu henni að drekka og sögðu, að þar fengi hún svölun í lagi.

En hún hrökk við þegar hélað hornið snerti heita vörina, því eins og hel var hvorttveggja kalt, hornið og drykkurinn dýri.

Ekki vildi hún þennan ískulda ofan í sig! Og svo hrinti hún því öllu harkalega frá sér, og sálarþráin hans fölnaði upp og fekk í sig hroll.

»Hvað ætli að þú viljir þá, elskan mín lítil?« spurði hann stillilega.

»Eg vil makinda-munað auðæfanna«, sagði hún dauflega.

»Komið þið með makinda-munað auðæfanna handa elskunni minni litlu!« kallaði hann til hyggindanna sinna útsjónasömu. Þau komu að vörmu spori með gyltu könnuna gömlu, þunga og klunnalega, með makinda miðinum dýsæta og buðu sálarþránni að svala þorstanum á alheimsdrykknum eftirsótta, en hún sagði að sér byði við þessari eðju og ýtti frá sér án þess að bragða á miðinum. »Enginn minsti ilmur frá kyngikrafti sólarinnar!« sagði hún, og eins og hún væri að gefast upp við alt þetta, hnipraði hún sig saman og lagði aftur augun.

Úrkula vonar horfði hann á hana, hjartans lífið sitt einasta! Þarna húkti hún máttvana og líklega sjúk af hungri. Átti hann þá ekkert sem nægði henni, og því fekk hann þá hana til samfylgdar, átti hana frá fyrstu vitund, glaða og bjarta, biðjandi og lokkandi?

Í því leit hún upp og augu þeirra mættust. Hún spratt á fætur og stóð frammi fyrir honum áköf og leiftrandi. »Þú átt betra að bjóða mér, í þér sjálfum er það, sem mig þyrstir eftir. Gefðu mér sjálfan þig!«.

Undrandi starði hann inn í sjálfan sig og fór að leita þar að svölun handa sálarþránni sinni, ódauðlegu og sterku, sem nú stóð þarna frammi fyrir honum og heimtaði sjálfan hann.

Loks kom hann auga á listahæfileikana sína, lata og limamjúka, sem léku að tafli.

»Hættið þið þessu«, hrópaði hann ákafur. »Hvað hugsið þið! Hér stendur hún, hjartans þráin mín, þyrst og hungruð, og þið liggið iðjulausir. Færið þið henni fljótt að drekka!«.

Hávaxnir og hæverskir gengu þeir fram með listabikarinn barmafullan af andans unaði og báðu hana að drekka. Og hún drakk listanautnina í löngum teyg, en sú er náttúra þess drykkjar, að aldrei tæmist þó af sé drukkið. Andlit hennar skein og augun urðu eintómur ljómi, því áfengi andríkis og snildar læsti sig um hana alla, og hún kiptist við í hvert sinn sem nýtt ljós kviknaði í vitund hennar. Það var guðsneistinn í sjálfri henni sem sindraði leiftrum í ljóshaf lífsuppsprettunnar, því nú fann hún í sér aflið óumræðilega: gleðina miklu, að geta skapað. Og hún hallaði sér upp að hjarta alverunnar og fann æðaslög hennar undir vanga sínum, fann undirstraum einingarinnar hvíslast út til hverrar agnar, blóðbönd skyldleikans sem umvefur alt í eina heild.

Og fögnuðurinn lyfti henni hærra og hærra, og hin mikla geta mannsandans flaug með hana svo hátt, að hún sá yfir jörðina alla, og hún sá systurnar sínar mörgu, þrár allra mannssálnanna, sitja þyrstar í myrkinu niðri á jörðinni og leita sér að svölun. En af því myrkur var á svo að ekkert sást til, þá urðu þær að fálma fyrir sér, og drukku svo oft ofan í sig eintóma ólyfjan. Æ, hvað hún vildi geta kveikt svo stórt ljós, að það bæri birtu yfir alla jörðina, svo systurnar hennar mörgu þyrftu ekki að þreifa sig áfram í myrkrinu.

Og hún grét af löngun og getuleysi og grúfði sig hnípin að hjarta alverunnar og bað um meiri getu.

»Ertu nú aftur farin að gráta, yndisbarnið mitt glaða og góða?« spyr hann ástúðlegur og vill leggja litla höfuðið hennar upp að sér.

»Systurnar mínar sitja þyrstar í myrkrinu!« kjökraði hún, »og svo gleypa þær ofan í sig ólyfjan og alt sem

fyrir verður, af því myrkur er á, svo ekki sést til. Það er svo grátlegt að geta ekki gefið þeim ljós, nógu stórt ljós, því litlu ljósin bera ónóga birtu og eru slökt jafnóðum, af asanum og þrönginni í yndisleit mannanna. Mig langar svo til að geta lyft því öllu upp í ljós og unað!«.

Hann stundi við og starði út að sjóndeildarhringnum: »Það birtir einhverntíma yfir því öllu«, sagði hann alvörugefinn. »Og systurnar þínar þyrstu, sem gleypa ofan í sig eitthvert ódæðið nú, af því myrkur er á og ekkert sést til, þær fá líka ljós einhverntíma. Yndisleit mannanna er svo sterk og áfjáð, að hún vinnur sigur yfir myrkrinu sem hylur uppsprettuna miklu, sem allar þrár eru runnar frá. Þið uppgötvið sjálfar upphaf ykkar, getið ekki gefist upp né dáið, af því eruð þið okkur mönnunum svo hjartfólgnar«.

Og hann tók í litlu höndina hennar og leiddi hana burt með sér. »Fullnægja þín, þráin mín ódauðlega, hlýtur að vera þar sem þorstinn þinn var til búinn«, sagði hann, og þau leiddust yfir þvera jörðina, út að yzta sjóndeildarhring mannlífsins, og þar hurfu þau sjónum okkar, er þau liðu inn í ljósmóðu landamæranna.

Ólöf á Hlöðum.

Gátur.

Alþýðufræðsla Stúdentafélagsins 20. des. 1914.

Mennirnir eiga vitinu vald að launa. Það er vel skýrt í Hávamálum. Þar segir: »Dælt er heima hvat« og »Halr er heima hverr«, með öðrum orðum: Alt er auðvelt heima og heima er hver herra. Þessi auðveldni heima á rót sína í því, að þar er ekkert óþekt, ekkert sem óvíst er hvernig með skuli fara. Þar lærir ein kynslóðin af annari, og þarf því lítillar hugsunar við. En þegar kemur úr heimahögunum, þarf vitsins við: »Vits er þörf, þeim er víða ratar«, segja Hávamál. Það er til þess að geta verið heima þó í ókunnum stað sé, af því maður sér að hið nýja og ókunna er fyrir ber hlýðir líkum lögum og meðferð eins og það sem heima var og er því í rauninni gamall kunningi í dulargerfi. Vitið er hæfileiki til að sjá, hvað hlutunum er sameiginlegt, hve ólíkir sem þeir kunna að virðast og vera í sumum atriðum. Því vitrari sem einhver er, því víðar er hann heima, enda er svo að orði kveðið. Alvitur vera væri alstaðar heima og hefði þar með með æðsta valdið.

Þá hæfileika sem mennirnir neyta í lífsbaráttunni temja þeir löngum í leik, ýmist í æsku, þegar kraftarnir bíða búnir og leita sér viðfangsefnis, eða síðar, þegar milli verður um erfiðið og hvíldin hefir safnað nýjum þrótt. Þannig hafa menn á öllum öldum leikið sér að ýmsum heilabrotum til að skerpa vitið og reyna það við aðra, því mennirnir hafa gleði af að neyta kratta sinna og fá sig fullreynda. Slíkur leikur eru g á t u r n a r. Og það er

einkennilegt, að einhver elzta gátan, sem sögur fara af, Svingsar gátan, er lögð í munn óvætti er drap hvern þann er ekki gat ráðið hana. Er það ekki bending um þann djúpa sannleik, að sá hæfileikinn sem mennirnir neyta til að ráða gátur, hann er fjöregg þeirra?

Gátan er félagsleikur. Enginn getur skemt sér við að búa til gátu og bera hana upp fyrir sér einum — ekki fremur en menn geta skylmst eða glímt við sjálfa sig. Hún er leikur með það vopnið sem tvíeggjað er, en það er málið. Auðvitað eru til margvíslegar gátur, og sumar þeirra í myndum í stað orða, en eg mun hér að eins minnast á þá tegundina sem elzt er og algengust, en það eru orðagátur. Þær hafa tíðkast frá alda öðli. Á Íslandi hafa þær eflaust verið hafðar um hönd frá landnámstíð. Reyndar er þeirra lítið getið í sögunum, en varla hefði Skúta falið nafn sitt eins fimlega í gátunni »Margr í Mývatnshverfi en Fár í Fiskilækjarhverfi«, ef honum hefði ekki verið gátulistin töm, og ekki er neinn viðvaningbragur á Gátum Gestumblinda, sem að öllum líkindum eru íslenzkar í því formi sem þær hafa nú. Þær hafa að maklegleikum verið taldar með beztu gátum sem ortar hafa verið.

En gátulistin hefir tíðkast á Íslandi fram á þennan dag, og flestir munu á æskuárunum hafa skemt sér við gátur. Hve mikið er til af gátum á Íslandi má ráða af því, að árið 1887 gaf Bókmentafélagið út »Íslenzkar gátur«, sem Jón heitinn Árnason hafði safnað, og voru þær um 1200 talsins. Má þó geta nærri, að ekki hafi öll kurl komið þar til grafar. Safn þetta er reyndar mjög misjafnt að gæðum. Þar er mikið af torfi og kenningabarnings langlokum, sem aldrei hafa verið alþýðlegar, en þar eru líka ýmsar perlur, sem kunnar eru um alt land. Af því að aldrei hefir verið skrifað rækilega um þessar gátur, ætla eg að fara um þær nokkrum orðum og reyna að benda á sumt af því sem af þeim má læra.

Gáturnar spegla þjóðina á marga lund. Fyrst og fremst er auðsætt, að efnisvalið sýnir um hvað þjóðin hugsar og hvaða hluti hún hefir í kringum sig. Flestir

munu vænta að hitta í gátum helzt þá hlutina sem þjóðin hefir mest saman við að sælda. Það er naumast tilviljun, að klukkan, penninn, saumnálin, ljárinn, rokkurinn, strokkurinn, kvörnin, skipið og tóbakspípan eru þeir hlutir sem flestar íslenzkar gátur eru um (10—13). Reyndar getur kepni valdið nokkru um: Þegar einn hefir samið gátu um einhvern hlut, fara aðrir af stað og reyna líka, unz líkingarnar þrýtur. En gátubúningurinn sem menn velja hlutunum, sýnir hugsunarháttinn, ímyndunaraflið, efni þess og gang.

Ef vér nú lítum yfir efni íslenzku gátnanna, þá er það furðulega fjölbreytt. Það er eins og þjóðin hafi verið að keppast við að láta sem fæsta hluti af þeim sem hún þekti verða útundan. Kemur fram í því eins og fleiru, að hún hefir leitað sér yndis í því að hugsa. Þótt það sé þur lestur, ætla eg að setja hér skrá yfir gátuefnin. Eg hefi flokkað þau niður. Þó slík flokkun geti orkað tvímælis, gerir hún yfirlitið auðveldara.

Almenn náttúrufyrirbrigði:

Á, árniður, árós, bárur, birta, bylur, dalur, dögg, eldur, foss, gaddur, gull, hraun, hver, jörð, kuldi, kvikasilfur, kvísl, litur, ljós, loft, lækur, morgunn, myrkur, regn, regnbogi, reykur, sandur, silfur, sjór, sjöstirnið, snjór, sól, sólargeisli, sólbráð, sól og gílar, sólskin, stjarna, svell, svörður, tungl, tunglskin, vatn, vindur, þoka.

Líkamir manna, dýra og jurta:

Augnalok, augu, biðukolla, brjóstamjólk, dúnn, egg, eggskurn, ferhyrnd ær, fífill, fingur, fit, fjöður, fluga, fótur, fretur, fugl, fuglshreiður, geitur (í höfði), greipar, gæra, hangiketskrof, hani, hár, herðablað, herðakistill, hestur, hjartað, hlandblaðra, hnífill, hor, hrafn, hráki, hrútur, hundur, hvannanjóli, hörpudiskur, jurt, júgur, jötunuxi, kaffibaun, kálfshaus, kindarhorn, korn, krákuskel, kúaklessa, kýr, könguló, köttur, líknarbelgur, lús, mannshöfuð, mannsístra, mergur, mjólk, munnur, mygla, mölur, neglur, reyk-

tóbak, rjúpa, sauðarvala, sauður, saurindi, selur, silungur, skegg, skepna, skinn, sóley, tennur, tog, tunga, tær, uggar, ungi í eggi, vetrarkvíði, vínber, vinstur, ýsa, æður.

Verkfæri og önnur menningartæki: Aflhólkur, arinhella, askur, ausa, árar, baðstofa, band, bandhnoða, bandprjónar, beizli, biti, bók, bókstafir, brýni, byssa, dráttarnet, drag, dýrabogi, eldtöng, eldvirki (tinna og tundurbaukur), eyrnaskefilll, fata, fatakista, fatapör, fingurbjörg, fjalaköttur, fjárhirzla, fjós, flaska, flór, gaffall, gata, glerbrot, gleraugu, gluggi, greiða, griffill, göngustafur, hamar, hattur, hálsfesti, hálsnálar, hástokkur, hefill, hesputré, hestskónagli, heynál, hjólbörur, hnakkur, hnappelda, hnappur, hnífur, hnútur, hnöttur, hóband, hókrókur, hringja, hringur, hrífa, hrísklyfjar, hrossabrestur, hurð, húfa, hverfisteinn, hægindi, járnkarl, kaffiketill, kanna, karfa, kerald, kerti, keipur, kirkja, kirkjulykill, kjölur, klafi, klakkur, klukka, klyfberi, knélisti, koddaver, koddi, kompás, kotra, krappi, krít, krókur (og lykkja), kútur, kvarði, kvísl, kvörn, lampi, landkort, langband, langspil, laxakista, lás, legill, líkkista, ljár, ljósaplata, ljósasöx, ljósberi, ljóskola, lúsakambur, lykill, löð, matborð, meis, mjólkursía, mjöltunna, mylna, millur, nafar, nagli, njarðarvöttur, næturgagn, ofn, páll, peningar, penni, pottur, púður, rakki (í skipi), reiði, reipi, reizla, reka, reykháfur, rétt, rokksnælda, ró, rúm, röng, saumhögg, saumnál, sax, segl, sendibréf, seilarnál, sessa, silungsnet, sirkill, sjálfskeiðingur, sjónauki, skautafaldur, skautar, skáktafl, skeifa, skinnsál, skip, skjár, skór, skrár, skyrbelgur, skæri, sleggja, smiðja, smiðjuafl, smiðjubelgur, smiðjutöng, smjöröskjur, snjóhús, sokkar, spegill, spil, spónn, stafnlok, steðji, stefni, stelling, stjórnvölur, stóll, strokjárn, strompur, strikmát, stundaglas, stýri, svipa, söðull, sög, sölubúð, teningur, tjald, torfkrókar, tóbaksjárn, tóbakspípa, tóbaksponta, trébrú, trekt, tölur, ullarkambar, ullarlár, úr, vagga, varða, vefstóll, vetlingar, vindhani, vog, vöndur, þaksteinn (úr leiri), þeytispjald, þjöl, þolinmóður, þófta, þyrill, öngull, öxi.

Yms hugtök og fyrirbrigði:

Afmælisdagur, ár, dagur, draumur, drykkja, eg, eiður, ekkert, að eldast, elli, elskan, engill, góðverk, gröf, guð, gulltunga, heimur, hettusótt, hlátur, hugur, illmálug tunga, jafningi, konan, kona með barn á brjósti á hestbaki, konungur, koss, lagið, last, leti, lífið, lýgin, maðurinn, mannorðið, mánuðurinn Harpa, meydómur, mjaltakona, múta, nafnið, nótt, óskapnaður, prestur fyrir altari, ró, rógburður, rúm, samviska, sannleikur, skuggi, skyldleiki, smjaður, snúður, spor, svefn, sveindómur, svipur, tíminn, vofa, æska.

Efni úr biblíunni:

Asna Bíleams, dætur Lots, Eva, Faraó, gröf Krists, hvalurinn og Jónas, Kain, kona Lots, Kristur, Nói, Pílatus og Jósef, Rauðahafið, synir Adams, vitringastjarnan, örkin.

Auk þessara flokka má telja nafnagátur, talnagátur og sumar kenningagátur.

Hver sem nú ber saman allar þessar gátur og athugar hvað þeim er sameiginlegt, hann mun komast að raun um, að það er erfiðara en margur hyggur, að ákveða nákvæmlega hvað gáta er. Milli þess sem er mælt mál og hins, sem er gáta, eru engin greinileg takmörk, enda er það einum gáta sem öðrum er ljóst. Þó má helzt á því marka gátuna, að hún er dulmæli. Það getur verið af ýmsum rótum runnið, og eg skal nú taka nokkur dæmi til að skýra eðli gátunnar.

Sumar gátur spretta af tvíræði orðanna. Þær lýsa hlutnum blátt áfram, en hugurinn villist, af því orðin eru tvíræð. Í gátunni: »Hver er sá vöxtur, sem snýr rótinni upp, en krónunni niður?« er hvert orð í venjulegri merkingu. Það tefur fyrir ráðningunni, að »rót« og »króna« er líka á jurtum, en snýr þar öfugt við tennur í efra gómi, sem er ráðningin. »Höfuð« heitir bæði á lifandi dýrum og á nöglum. Þar af gátan um hestskónaglann: »Hvað er það sem gengur á höfðinu um alt land?« »Hvað er það sem hækkar þegar af fer höfuðið?« er og góð-

gáta um koddann. Gátan um mjólkina sýnir hvað má gera úr orðinu að »hlaupa«:

Hvað er það um borg og bý,
sem brúkast dag og nætur,
hleypur víða húsum í,
hefir þó enga fætur.

Stundum er gátan í því fólgin, að óskyld orð hljóða eins í sumum myndum: »Hrútur gat ekki valdið hausnum fyrir hornum« (hor-num), og þó var hann kollóttur«. Eða þetta:

Ber ber brúðurin mæta
blá blá kjöltu í,
sér sér sveininn mæta,
sá sá ei við því.

Ýmsir orðaleikir eru af þessum toga spunnir.

Þá eru gátur þar sem hugsunin kemur fram þegar skift er um orð, þannig að sett eru önnur orð sömu eða líkrar merkingar í stað þeirra sem fyrir eru. Svo er um gátuna sem eignuð er Brynjólfi biskupi Sveinssyni: »Það var fyrir fiski (= löngu) að þessi garður var ull (= lagður). Eitthvert kunnasta dæmi slíkra gátna er ræða Króka-Refs, er hann lýsti vígi Skálp-Grana á hendur sér, en annars er sú gátutegund ekki yngri en gátur Gestumblinda:

Sat ek á segli,
sá ek dauða menn
blóðshol bera
í börk viðar.

»Þar saztu á vegg ok sáttu val fljúga ok bar æði í klóm sér«, var ráðningin. Í rauninni er hvert erindi með torskilinni kenningu í, gáta. Íslendingar hafa talsvert spreytt sig á því að yrkja slíkar kenningagátur, þar sem hvert orð er umskiftingur, en flestar eru þær leiðinlegt langlokutorf. Eg skal því að eins nefna þá styztu:

Skolli sté á túnfót,
tók i burtu dagsmark
af vallarbót.

Sumar nafnagátur eru úr sömu skúffu:

Bóndinn heitir bauluson,
börn hans kisa og tóa.

Annars er oftast sagt hvar nafnið er að finna: Menn bera það á öxlinni, á fótunum, í vasanum eða milli sín. Sumir sjá það út um gluggann eða hafa það hálft í hendi sér en hálft á hafið út. Dæmi er til þess, að »bóndinn er á austurfjöllum, konan er við sjávarströndu, sonurinn milli fjóss og bæjar, dóttirin í hverju húsi«. »Maður fór út um nótt og rak alt féð ofan í hann föður sinn«. Eitt nafn er á öllu, annað af öllu. Eitt bæjarnafn nefnir sig sjálft. Einn maður heitir það sem fátækir eru. Ein konan heitir eins »aftan bæði og framan« og önnur heitir það, sem »hverri kind hentar bezt um æfi«. Og stundum fela nöfnin sig í eins sakleysislegum setningum og »Græn grös g r ó a milli steina« eða »H v a ð hét hundur karls?«

Rímnaskáldin höfðu sérstaka aðferð til að »binda« nöfn sín, og læt eg mér nægja að vísa til ritgerðar um það efni hér í »Skírni«, eftir Pál E. Ólason.

Allur fjöldinn af gátum á rót sína í athugun á einhverri líkingu. Svo er um Svingsargátuna frægu: »Hvaða dýr er ferfætt að morgni, tvífætt um hádegi, þrífætt að kvöldi?« Mennirnir hafa snemma fundið líkingu með æfiskeiði mannsins og deginum, enda er talað um »morgun æfinnar«, sagt að æfisólin sé komin í hádegisstað, talað um »æfikvöld« osfrv. Hins vegar er það kallað að skríða á fjórum fótum, er menn hreyfa sig á höndum og fótum. Þá lá það nærri að líkja stafnum við fót, þar sem samskonar hlutir heita fætur á stólum, borðum osfrv. Málið er fult af slíkum líkingum, þær eru sálin í því. Sá sem hugleiddi annars vegar líkinguna milli æfinnar og dagsins og hins vegar milli stafs og fótar, hann gat búið til Svingsargátuna. Gáturnar lifa einmitt á þeim eiginleika málsins, að það getur lýst einum hlut með orðum sem upphaflga voru sniðin fyrir annan, ef einhver líking er á milli. Og þær eiga í því sammerkt við frumlegan skáldskap, að þær ná inn í málið líkingum, sem

ekki hafa verið bundnar í því áður. Hins vegar er þeim títt að gera alt sem þær lýsa að lifandi verum, og kemur þar enn skáldskapareðlið fram. Hlutir með karlkyns heitum eru í gátum karlar, hlutir með kvenkyns heitum konur. Samstæður beggja eru hjón. Um krók og lykkju er t. d. hin alkunna gáta: »Hver eru þau hjón, er skilja á kvöldin, en koma saman á morgnana?« Þá er hjónabandi dags og nætur í skammdeginu lýst vel í einni gátu:

Vissi eg af hjónum,
var sá munur beggja,
mér er það fyrir sjónum,
mætti eg til þess leggja,
hvernig þau voru í rekkjunni röng,
hann var of stuttur,
en hún var of löng;
upp hann sér sneri,
undan hún leit,
ygldi sig síðan
og faldinum sleit,
sú ber dökkan sjónarreit,
svo fer hún um í minni sveit,
oftast freðin, en aldrei heit.

Gáfuð dönsk kona, sem ekki var orðin fullnuma í íslenzku, þurfti einhverntíma að nefna hrút, en kunni ekki orðið og sagði því »kindarkarlmaður«. Einu sinni var hún að prjóna sokk, og sagði við vinnukonuna: »Fáðu mér b r ó ð u r sokksins« (fyrir: h i n n sokkinn). Það var í anda gátumálsins. Þar eru samstæðir hlutir sömu tegundar alt af bræður eða systur. Bræðralagi ullarkamba er lýst i þessari gátu:

Bræður tveir í baugakleif
bjuggu lengi saman,
hvor af öðrum hárið reif,
þeir höfðu ei annað gaman.

En af systragátum er, held eg, þessi bezt:

Sjö systur
í sæng einni liggja,
engin efst liggur
og engin fremst.

Það er sjöstirnið. Og það er eitthvað af himindjúpinu í þessum einföldu orðum.

Eins og eðlilegt er, þá eru sumar fegurstu gáturnar um efni úr náttúrunni. Það er bjart og blælétt yfir gátunni um sólargeislann:

Liggur í göngum
með löngum spöngum,
gullinu fegra,
en grípa má það enginn.

Og barnsleg, hoppandi gleði og samúð með loganum í hlóðunum er í þessari:

Upp úr ösku stó
hún arkar há og mjó.
Tróðan var svo tindilfætt,
hún teygði sig og hló.

Það kveður við annan tón, þegar bylurinn kemur, og þó er það kumpánalegt:

Einn er kominn ofan úr Grindaskörðum,
afgamall en ungur þó,
yfir geisar lönd og sjó.

Þessi gáta er um krákuskeljarnar:

Sá eg sitja systur tvær á sandi,
nógar eiga nöfnur þær á landi.
Kúra þær fram við kaldan sjá
með bökin blá,
hvorug þungt þenkjandi.

Gátuna um fífil og biðukollu ætti hvert barn að kunna:

Upp vex bróðir minn hjá mér,
mikið hár á kolli ber,
fagurt það í fyrstu er
og fallega það hreyfir sér.

En þegar að eldist sá,
undarlegt það heita má,
úr honum verður auðargná
alþakin með hærur grá.

Þessi kerling sómir sér,
sín þó ellimörkin ber,
hárin gráu fella fer,
fölur eftir skallinn er.

Þar sem gáturnar verða svona þýðar og elskulegar, þegar þær sækja efni sín til náttúrunnar, fá þær löngum öfgasvip, þegar þær lýsa verkfærum eða öðrum mannaverkum, enda er það engin furða þó fífillinn sé skáldlegri en t. d. strokkurinn. Gátur um verkfærin keppast oftast við að finna sem sundurleitasta eiginleika til lýsingarinnar, svo að hluturinn virðist fjarstæða, t. d. þessi gáta um strokkinn:

Hausinn niðri hefir í sér,
hljóðar eins og vargur,
rófan munninn út um er;
úr honum drekkur margur.

Þó tekst oft furðanlega að gera verkfæri persónuleg og lifandi, t. d. í þessari gátu um dýrabogann:

Herðalotinn, hnakkabrattur,
hnappalítill tíðum,
liggur stundum limafattur,
lymskur úti í hríðum.

Stundum bregður fyrir skrítinni mynd frá þeim tíma sem gátan er samin, t. d. þegar sagt er um pontuna að hún hafi »sama nafn sem bókin bezta« (Ponti), eða þá þessi lýsing á því, er menn voru að taka í nefið í kirkjunni:

Hver er það með þétta hlekki,
þetta mun auðráðin spurn,
um helgra tíðum húsa bekki
hoppar og slettir sínu í hvurn?

Hver gáta er ljós vottur þess, hvernig höfundurinn hefir litið á hlutinn sem gátan er um. Með því að bera saman allar gáturnar um einhvern hlut, sést hverjar og hve margar hliðar þjóðin hefir fundið á honum, og það getur verið fróðlegt. En eins og hver hlutur getur fætt af sér margar gátur, þannig verða löngum ráðningarnar margar að einni og sömu gátunni, því þótt gátur eigi að vera einræðar, þá eru fæstar það, ef vel er að gáð. Kemur það fljótt í ljós er margir spreyta sig á að ráða sömu gátuna og hver heimfærir lýsinguna til þess, sem honum

finst líklegast af þeim hlutum er hann þekkir. Hygg eg að fátt sýni betur en gáturáðningar, hve hugmyndasambönd manna eru margvísleg. Því til sönnunar skal eg skýra lítið eitt frá tilraun er magister Sigurður Guðmundsson gerði fyrir mig í vetur. Hann bar upp 4 gátur fyrir fjórðubekkingum Mentaskólans og annarsbekkingum og þriðjubekkingum Kennaraskólans, samtals um 70 manns, og höfðu þeir eina kenslustund til ráðningarinnar. Ein gátan var svona: »Hvað fer gult undir bergið, en kemur hvítt undan því aftur?« Helztu ráðningarnar voru þessar: Kornið, þegar malað er. (Það er ráðningin sem við á, og var hún tíðust). — »Fossinn er hvítur, þó hann komi undan gulu bergi«. (Hér hefir þýðandinn hugsað sér að vikið væri frá venjulegri orðaröð eins og í skáldskap: »gult undir bergið« fyrir »undir gult bergið«). — Gulmórautt leysingarvatn eða brimvatn, er skellur á bergi og verður að hvítri froðu. — Leirblandið vatn, mýrarvatn eða jökulvatn, er síast í jarðveginum og kemur fram í hvítum fossi. — Sólin, er gengur undir fjall að kveldi og kemur upp undan því að morgni. — Sóley: »Ef gul sóley er sett undir bergið, þar sem sólin nær ekki að skína á hana, visnar hún og verður hvít«. — Egg hvítra fugla er verpa undir bergi. Aðrar ráðningar fóru enn fjær, svo sem sú er taldi bergið ímynd sannleika og réttlætis, er færir hið vonda til betri vegar.

Af gátunni: »Hrútur gat ekki valdið hausnum fyrir hornum, og þó var hann kollóttur«, komu furðu-margar ráðningar. Allmargir fundu orðaleikinn, að hrúturinn var svona horaður. Einn var svo fyndinn að ímynda sér að hrúturinn hefði haft kvef, og ekki getað snýtt sér. Hann tók orðið »hor« í þeirri merkingu. Sumir hugðu gátuna vera um mann sem »Hrútur« hét, og hefir mynd orðsins á pappírnum, þar sem það er með upphafsstaf, að líkindum hugkvæmt mönnum það, og í einum sat sú hugsun svo föst, að þó hann fyndi réttu merkinguna í »hornum«, þá sá hann ekki að gátan væri um kind, heldur hugsaði sér að hún væri um mann sem var svo horaður,

að hann gat ekki haldið höfði. Það er gott dæmi þess hvernig hugmyndasamband getur lokað öðrum brautum í huganum, sem annars væru opnar. — Einn hélt að gátan ætti við mann með »timburmenn«, annar að hún væri um þá menn er þættust ofurspekingar, en væru í raun og veru innantómir; einn hugsaði sér að hyrndir hrútar hefðu barið kollótta hrússa þangað til hann gat ekki haldið höfði, aðrir að hann hefði verið vankaður, og en voru aðrir sem hugsuðu sér svo þung horn hengd á hausinn á hrút eða manni sem »Hrútur« hét, að hann gat ekki valdið honum.

Þessi dæmi nægja til að sýna hve margvíslegar ráðningarnar verða. Fjölbreytni þeirra er spegill þess hve ólíkir mennirnir eru. Hver lítur sínum augum á hlutina, og sýnir með því hver hann er. Útlendur sálarfræðingur einn hefir sagt sögu af því hvernig mann má marka af gáturáðningum. Hún er svona:

Einu sinni voru sex menn, er ekki þektust neitt, komnir saman í járnbrautarvagni og voru í fjörugu samtali. Þótti þeim leitt að einn þeirra átti að fara úr vagninum á næstu stöð. Segir þá einhver, að sér þyki altaf langskemtilegast að hitta alókunna menn, og sé það siður sinn hvorki að spyrja samferðamenn sína hvað þeir heiti eða séu, né að segja hver eða hvað hann sé. Annar segir þá að hann treysti sér til að segja þeim hvað þeir séu, ef þeir vilji hver svara sinni spurningunni. Tók hann þá fimm blöð úr vasabók sinni, skrifaði spurningu á hvert, fékk svo hverjum samferðamanninum sitt blaðið og bað hann að skrifa svarið fyrir neðan. Þegar hann hafði fengið blöðin aftur og lesið þau, snéri hann sér hiklaust að félögum sínum og sagði við einn: »Þér eruð náttúrufræðingur«; við annan: »þér eruð hermaður«; við þriðja: »þér eruð málfræðingur«; við fjórða: »þér eruð blaðamaður«; við fimta: »þér eruð bóndi«. Þeir kváðu það allir rétt vera, og um leið kvaddi hann og fór. Vildi nú hver fá að sjá spurningarnar sem hinir höfðu fengið, en það var þá alt sama spurningin. Hún var svona:

»Hvaða vera er það sem tortímir afkvæmi sínu?«

Náttúrfræðingurinn hafði svarað, »lífskrafturinn«; hermaðurinn, »stríðið«; málfræðingurinn, »Kronos«; blaðamaðurinn, »stjórnarbylting«; bóndinn, »gölturinn«.

Af því sem eg nú hefi sagt, vona eg það verði skiljanlegt, hvers vegna gátur hafa verið til hjá öllum þjóðum svo langt sem sögur ná. Þær hljóta í rauninni að vera jafngamlar málinu, því þær vaxa beint upp af sjálfri rót þess og koma fram hvenær sem málinu er beitt þannig, að sá sem við er talað verður að víkja af þjóðbrautum hugsananna til að skilja. Hins vegar á hver góð gáta upptök sín í skáldlegri sjón eður andagift, og það er því engin furða þó sumar gátur séu perlur í skáldskap og að kenningar og samlíkingar skáldanna finnist aftur í sumum gátum. Ein nýgrísk gáta hljóðar svo: »Eg átti einn apaldur og bar hann mörg epli, misti þau á daginn en fekk þau aftur á nóttunni«. Það er stjörnuhimininn. »Svo margt skín þó eplið á glitmeiðsins grein« segir Einar Benediktsson í kvæðinu »Stjarnan«. Þar kemur sama myndin. Í gátunum er oft fólgin mikil athugun og frumlegt ímyndunarafl, og þær eru ágætt meðal til að skerpa skilninginn og vekja athyglina á tvíræði málsins. Þær eru eins konar grímubúningur hugsananna, og skemta af sömu ástæðum og önnur dulgerfi. Einkum þykir börnum og unglingum mikið til þeirra koma, og hefir stofnandi »Unga Íslands« sagt mér, að einmitt gáturnar og heilabrotin hefðu aflað blaðinu hvað mestra vinsælda.

Auðvitað eru gátur ekki í slíkum metum nú á tímum sem þær voru forðum með ýmsum þjóðum. Drotningar koma nú ekki á fund konunga til þess að reyna þá í gátum, eins og þegar drotningin af Saba fór í orlof sitt til Salómons. Ekki verða menn heldur konungar fyrir það að ráða gátu eins og Ödipus í grísku þjóðsögunni fyrir að ráða gátu Svingsar, og engum er nú lengur gerður kostur á því að kaupa sig í frið með því að bera upp gátu er eigi verði ráðin, eins og Gestumblinda. Engu að síður lifa gáturnar áfram, og það er ekki ómerkilegt, að mörg höf-

uðskáld Þjóðverja, Göethe, Schiller, Hebel, Körner, Rückert o. fl., hafa ekki þózt of góð til að yrkja gátur. Gáta Schillers um regnbogann hefir verið þýdd á íslenzku: »Af perlum reisist breiðfeld brúin«, en mér finst hún ekki taka fram ferskeytlunni íslenzku: »Hver er sá veggur víður og hár«.

Fyrir hugskotssjónum almennings hafa gáturnar orðið einskonar ímynd alls þess sem þungskilið er, sérstaklega ímynd þeirra náttúrulögmála sem enn eru óljós og óráðin. Vísindamenn skrifa bækur um »heimsgátuna«, »lífsgátuna« o. s. frv. Í þessu orðbragði felst, ef að er gáð, sá hugsunarháttur, að fyrirbrigði náttúrunnar séu einskonar mál, sem oss er ætlað að skilja, að vér eigum æðri félaga, sem hafi falið hugsun sína í gerð og viðburðum tilverunnar. Og eins og það sem virðist hvað öðru andstætt felst í faðma, þegar gátan er ráðin, þannig muni fara að lokum, er vér ráðum gátu tilverunnar. Meðan enginn finnur þá ráðningu er allir vilji una við, heldur hver við þá ráðninguna sem honum er skapfeldust og sýnir með því hver hann er. En ein er sú gáta sem altaf ræðst sjálf þar sem kept er um ráðningarnar. Það er gátan: »Hver er andríkastur?«

Guðm. Finnbogason.

Fólgin nöfn í rímum.

Nú á tímum er það altítt, að höfundar leyni nöfnum sínum í riti, riti nafnlaust eða noti dulnefni. Gengur sumum mönnum til feimni, einkum ungum mönnum; hjá öðrum liggja hér til aðrar hvatir, t. d. eru rit oft svo löguð, að höfundar þeirra þora ekki að nafngreina sig með réttu heiti.

Nafnlaus rit eru jafngömul bókmentum vorum, Íslendinga. Hefir það verið þungur steinn í götu fornfræðinga, að höfundar fornrita vorra hafa svo sjaldan nafngreint sig. Það mundi hafa sparað mikil heilabrot og getgátur, mikinn pappír og mikinn kostnað, ef höfundar fornrita vorra hefðu ritað með nafni, eins og Ari fróði gerir síðast í Íslendingabók. Vera má, að hér um valdi að nokkuru leyti það, að höfundar fornrita vorra hafa ekki að öllu talið sig vera höfunda eða semjendur ritanna, heldur skrifara (eða »skrá«-setjara), því að vitanlegt er það, að flest fornrit vor eru skráð eftir frásögnum, meira og minna réttum, og bera því flest blæ sögumannanna (heimildarmannanna) bæði að efni og meðferð, þar sem ekki er um sjálfstæða rannsókn að ræða.

Aftur á móti er hitt sjaldgæfara í fornritum vorum, að höfundar taki upp dulnefni til auðkennis. Eg minnist ekki að hafa orðið þess var annarstaðar í fornum ritum en í Katrínardrápu*) og í Völsungsrímum hinum

*) Prentuð í *Isländische geistliche Dichtungen des ausgehenden Mittelalters*, herausgegeben von B. Kahle. Heidelberg, 1898. — Og *Sechs isländische Gedichte* legendarischen Inhalts, hrsg. v. Hans Sperber. Upsala, 1911.

fornu*). Í báðum þessum ritum nefnir höfundurinn sig *Vitulus vates*, þ. e. Kálfur skáld, hvort sem hér er um sama mann að ræða eða ekki. Það mun þó ætlun fræðimanna, að sami maður sé höfundur beggja ritanna**).

Rímnaskáldin tóku upp alveg sérstaka aðferð til fólgsnar nafni sínu. Notuðu þeir til þess heiti rúnastafanna. Oftast mátti þá ráða nafn skáldsins eftir réttri röð rúnaheitanna, en stundum þurfti að raða þeim. — Það er efni þessa greinarkorns að skýra frá þessari aðferð, sem nú er með öllu horfin úr skáldskap vorra daga.

Til eru kvæði tvö, rúnaromsur***). Af þeim er auðvelt að nema heiti rúnanna, og fyrir því tek eg þær hér upp. Er gildi rúnastafanna í voru stafrófi sett út undan.

ᚠ [F é] er frænda róg *f*
ok flæðar viti
ok grafseiðs gata.

---

*) Eða Völsungsrímur hins óborna, pr. í *Edda Sæmundar hins fróða*, herausgeg. von Th. Möbius. Leipzig, 1860. Sömuleiðis í *Fernir fornislenzkir rímnaflokkar*, Finnur Jónsson gaf út. Khöfn 1896. Og enn í *Rímnasafn*, udg. af Samf. til udgivelse af gl. nordisk litteratur ved Finnur Jónsson, I. b. Kh. 1905—12.

**) Sbr. *Jón Þorkelsson*: Digtningen på Island. Kh. 1888, bls. 235. *Finnur Jónsson:* Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, III. b. Khöfn, 1902.

***) Síðara kvæðið er prentað fyrst í *Litteratura Runica* eftir *Ole Worm*. Khöfn, 1636, bls. 105—107, og í sama riti, 2. útg., Khöfn, 1651, bls. 95—97. Þar er kvæðið mjög illa útgefið, sem við er að búast á þeim tíma, enda mjög úr lagi fært í handritum; engin tilraun er þar gerð til þess að færa hana til rétts máls. *W. Grimm* hefir tekið kvæðið upp í „Ueber deutsche Runen". Göttingen 1821. Enn fremur *G. Th. Legis* í „Fundgruben des alten Nordens", I. b. Lpz. 1829. Sömuleiðis *Guðbrandur Vigfússon* í „Icelandic Prose Reader". Oxford, 1879, og í „Corpus poëticum boreale". Oxford, 1883. Enn hefir *Kr. Kålund* gefið bæði kvæðin út í Småstykker udgivne af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur", nr. 1. Kh., 1884. Loks hefir *Ludv. F. A. Wimmer* gefið þau bæði út í „Die Runenschrift". Berlin, 1887. — Hafa málfræðingar mjög spreytt sig á að færa kvæðin til rétts máls. Hér er ekki rúm til þess að greina nákvæmlega frá skýringunum, en þær tilgátur teknar, sem líklegar þykja. Um þetta má enn vísa til „Småstykker udg. af Samf. til udg. af gl. nord. litt.", nr. 4.

ᚢ [Úr] er skýja grátr *u*, *ú*, *v*
ok [skaði þerris*]
ok hirðis hatr.

ᚦ [Þurs] er kvenna kvöl *þ*
ok kletta búi
ok varðrúnar verr.

ᚬ [Óss**] er aldingautr *o*, *ó*, *ö*
ok ásgarðs jöfurr
ok valhallar visi.

ᚱ [Reið] er sitjandi sæla *r*
ok snúðig ferð
ok jórs erfiði.

ᚴ [Kaun] er barna böl *k*, *g*
ok bardaga för
ok holdfúa hús.

ᚼ [Hagl***] er kalda korn *h*
ok krapa drífa
ok snáka sótt.

ᚾ [Nauð] er þýjar þrá *n*
ok þungr kostr
ok vássamlig verk.

ᛁ [Íss] er árbörkr *i*, (*j*, *í*), *e*§)
ok unnar þak
ok feigra manna fár.

ᛅ [Ár] er gumna góði *a*, *á*
ok gott sumar
ok algróinn akr.

*) [Skara þverrir, Finnur Jónsson og Wimmer.

**) Táknar þó sjaldan Óðin hjá rímnaskáldunum, heldur er haft í venjulegri merkingu (haf, vatn, svana-gleði o. s. frv.).

***) eða hagall.

§) *e* er og kallað stunginn ís(s) og þá í rún þannig rist ᛂ.

ᛌ (ᛋ) [Sól] er skýja skjöldr *s*
ok skínandi röðull
ok ísa aldrtregi.

ᛐ (ᛏ) [Týr] er einhendr áss *t*
ok úlfs leifar
ok hofa hilmir.

ᛒ [Björk*)] er laufgað lim *b*
ok lítit tré
ok ungsamligr viðr.

ᛘ**) [Maðr] er manns gaman *m*
ok moldar auki
ok skipa skreytir.

ᛚ [Lögr] er vellanda vatn *l*
ok víðr ketill
ok glömmunga grund.

(ᛦ) [Ýr] er bendr bogi *y, ý*
ok óbrotgjarnt járn
ok fífu farbauti.

Kvæði þetta er alíslenzkt og er tekið að mestu eftir útgáfu Kr. Kålunds í Småstykker udgivne af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, nr. 1 sbr. 4. Kh. 1884—5, með hliðsjón af L. F. W. Wimmer: Die Runenschrift, Berlin 1887.

Til er og annað kvæði sams konar, og mun vafalaust vera af norskum uppruna, en fært hér til íslenzkrar stafsetningar, eftir því sem verða má, enda eru og enn sum erindi úr því í hvers manns munni.

Fé veldr frænda rógi. *f*
Fœðisk ulfr í skógi.

---

*) eða bjarkan.

**) Skúli landfógeti Magnússon auðkendi oft nafn sitt með þessari rún.

Úr er af illu*) jarni. *u, ú, v*
Oft (h)leypr hreinn á hjarni.
Þurs veldr kvenna kvillu. *þ*
Kátr verðr fár af illu.
Óss er flestra [ferða. *o, ó*
ferill,**) en skalpr er sverða.
Reið kveða (h)rossum ve(r)sta, *r*
[Regin smið***) sverðit bezta.
[Kaun er beggja barna *k, g*
böl, gerir ná fölvan §)
Hagall er kaldastr korna. *h*
Kristr sköp heiminn forna.
Nauð gerir (k)nappa kosti. *n*
Naktan kelr í frosti.
Ís köllum brú breiða. *i, í, e*
Blindan þarf at leiða.
Ár er gumna góði. *a, á*
Get ek at örr var Fróði.
Sól er landa ljómi. *s*
Lúti ek helgum dómi.
Týr er ein(h)endr ása. *t, d, ð*
Opt verðr smiðr at blása.
[Bjarkan er laufgrœnstr líma. *b*
Loki bar flærðar tíma.§§)
Maðr er moldar auki. *m*
Mikil er greip á hauki.
Lögr er, er fellr úr fjalli, *l*
foss; en gull eru (h)nossir.§§§)
Ýr er vetr- grœnstr viða. *y, ý*
Vant er, er brennr, at svíða.†)

---

*) Leiðrétting Finns Jónssonar og S. Bugge í stað eldu járni.

**) Þ. e. haf, eftir leiðrétttingu B. M. Ólsens og S. Bugge.

***) Tilg. Guðm. Björnssonar, landlæknis.

§) Þannig vilja Sophus Bugge og Guðmundur landlæknir Björnsson taka þetta erindi upp.

§§) Svo tekið upp af Birni M. Ólsen og S. Bugge.

§§§) Tilgáta Finns Jónssonar og Wimmers.

†) Tilgáta Wimmers.

Eftir þessu stafrófi fóru rímnaskáldin, er þeir bundu nafn sitt eða annarra manna, t. d. þeirra, er þeir ortu rímur fyrir. Höfðu höfðingjar stundum rímnaskáld sér við hönd, líkt og konungar hirðskáld, og héldu vel, t. d. var Jón sýslumaður Árnason á Ingjaldshóli hinn mesti Mæcenas eða styrktarmaður rímnaskálda. Til þess að tákna *f*, mátti taka öll nöfn og kenningar fjár, gull, mundr, rínarljómi, lyngva-beðr o. s. frv. Til þess að tákna *m*, mátti taka öll heiti (kenningar) á mönnum. *a* er ár, sumar, vetr og allar árstíðir, tólf mánuðir, tvö misseri, o. s. frv. *þ* er þurs, jötunn, hár raumr, Ýmir, Hrungnir o. s. frv. — Fyrir *d* (ð) er haft *t* (týr), það er og kallað særðr týr. *p* hefi eg ekki séð táknað í rímum, en líklega mundi til þess vera haft b. *i* (ís(s)) og *e* er táknað jöfnum heitum, enda var sjaldnast gerður greinarmunur á þeim stöfum á rímnaöldinni, nema í upphafi orða. Þó er e stundum kallað stunginn ís (meiddur, brotinn).

Mjög misjafnlega tekst rímnaskáldunum að binda nafn sitt, eins og í skáldskapnum sjálfum. Sum þeirra fara og ærið langt og jafnvel lengra en leyfilegt mundi þykja, t. d. hefi eg séð *a* (ár) kent við (róðrar-)ár, og er þá býsna langt farið. Stundum eru bönd nafnsins svo flókin, að miklum erfiðleikum er bundið að fá þau leyst, jafnvel þeim mönnum, sem gott vit hafa á og eru þessu vanir; og er þetta oft engu betra viðfangs en erfiðustu gátur; stafar þetta oft af því, að sumar rímur eru að eins til í afskriftum og því oft afbakaðar eða rangt lesnar.

Eg skal nú taka sem sýnishorn nokkur erindi eftir fáein hin helztu rímnaskáld, er þeir binda nafn sitt.

Fíóls blóma fegurð[1]) sé
fýsir þangað *ríða*[2])
Sumir mæðast *sorginne*[3])
svellið springur[4]) víða.

Eikin blómguð[5]) *aldin*[6]) *regn*[7])
Óðins burinn hreldur[8])

úði[9]) *sumar*[10]) *marsins megn*[11])
mæðir *Hlýrnis eldur*[12]).

Uppheims funi[13]) *álpta grund*[14])
ærinn *harmur*[15] þjóða.
Marga girnir stytta stund
starfi meður ljóða.

[1]) = Ár = a (á). [2]) = reið = r. [3]) = nauð = n. [4]) Svell er ís (= i), sprunginn ís er stunginn ís (= e). Er þar þá komið út Arne, svo skrifað að þeirrar tíðar hætti. Föðurnafnið kemur í tveim næstu vísum. [5]) Björk = b. [6]) Ar = a. [7]) = úr = u. [8]) Óðins bur er Týr (t), en hreldur Óðins bur er særður Týr, þ. e. ð. [9]) = úr = u (v). [10]) = ár = a. [11]) = reið = r. [12]) = sól = s. [13]) = sól = s. [14]) = ós = o. [15]) nauð = n.

Skáldið er því Árni Böðvarsson á Ökrum og stendur þetta í Völsungarímum, sem Árni orti fyrir Jón sýslumann Árnason á Ingjaldshóli árið 1758 (víða til í handritum). Eru og flestar rímur Árna tileinkaðar Jóni sýslumanni*).

Í Brávallarrímum (kveðnum 1760 fyrir Jón sýslumann á Ingjaldshóli) legst Árni dýpra. Þar bindur hann nafn sitt þannig:

Eik lúð drafnar[1]) óðar söng
orti og *hrafna mæði*[2])
mynni hafnar[3]) *móðu* löng
meiðast jafnan *klæði*[4]).

[1]) = (róðrar-)ár = á. [2]) Hrafn = hestur, hesta mæði = reið = r. [3]) = fjörður, en fjörður heitir og angur (sbr. Harðangr), en angur er nauð = n. [4]) Móða = á; móðu klæði = ís = i; meidd móðu-klæði = e, meiddur, stunginn ís).

*) Árni Böðvarsson var fæddur 1713, dó 1777. Hann þótti skáld gott og er til eftir hann fjöldi rímna. Hefir hann oft skrifað upp mörg eintök af rímum sínum, sem sjá má af rímnabókum í landsbókasafninu, og sömuleiðis eftir aðra. Eftir hann eru prentaðar þessar rímur: 1) Rímur af Þorsteini uxafæti, Khöfn 1771, 2. útg. Khöfn 1858. 2) Agnars ævi Hróarssonar, Hrappsey 1777. 3) Rímur af Ingvari víðförla og Sveini syni hans, Hrappsey 1777. 4) Rímur af Úlf-

Þessi er auðveldari:

Úrferð[1]) *stingur*[2]) *ár*[3]) *reið*[4]) *nauð*[5])
eymdin þung[6]) með sanni
kvæðin syngur sóma snauð
sér og þér að ganni*).

[1]) = Úr = u. [2]) = kaun = k eða g (hér g). [3]) = a. [4]) = r. [5]) = n. [6]) = nauð = n.

Ef stafirnir eru teknir í beinni röð kemur út: ugarnn. En eins og áður er á vikið, verður oft að raða stöfunum til þess að fá nafnið út. Með röðun stafanna kemur út Gunnar. Vísan er tekin úr Búa rímum Andríðarsonar, en þær orti Gunnar Ólafsson frá Gufuskálum árið 1773. Ekki hafa þær verið prentaðar, en finna má þær í handritum.

Hér koma enn erindi, sem raða verður, og það svo að lesa verður á hebrezku eða byrja á aftasta stafnum og halda svo áfram öfugt:

Saman kvæði sögunni úr
saman tvinna réði
drösuls mæða[1]) *daggar skúr*[2])
dapurt skýið léði.

Ríkidæmi[3]) *ránarþak*[4])
reyndar voðir díkja[5])
vatns samkvæmi[6]) *essa ómak*[7])
útrás vatna síkja[8]).

Hlemmur hjaldurs[9]) *himna salt*[10])
hraður náði þylja

---

ari sterka, kveðnar af Árna og Þorláki Guðbrandssyni. Hafa Úlfars-rímur verið mjög vinsælar hér og verið gefnar út þrisvar, fyrst í Hrappsey 1775; 2. útg. Viðey 1834; 3. útg. Reykjavík 1906. — Eftir Árna er og kvæðið Skipafregn, sem fyrst er prentað í Hrappsey með Tímarímu Jóns Sigurðssonar 1783. Hefir það kvæði náð miklum vinsældum og er sungið í veizlum og samkvæmum enn í dag.

*) Þ. e. gamni, sem svo er fram borið víða, að minsta kosti sunnanlands.

hrotta baldurs heitið alt
hægt mun veita að skilja.

[1]) Dröslull = hestur, mæði hests = reið = r. [2]) = úr = u. [3]) = fé = f. [4]) = ís = i. [5]) Voðir díkja = ís, reyndar voðir díkja = reyndur ís = stunginn ís = e. [6]) lögur = l. [7]) = reið = r. [8]) = ós = o (hér ö). [9]) = ís = i (hér j). [10]) = hagall eða hagl = h.

Ef stafirnir eru lesnir aftur á bak kemur út mannsnafnið Hjörleifur. Þessi erindi eru úr Þjalar-Jóns rímum eftir síra Hjörleif Þórðarson á Valþjófsstað*). Ekki hafa þær rímur verið prentaðar.

Eins og kunnugt er, ortu menn rímur um alla hluti milli himins og jarðar, að heita má. Til eru rímur út af heilagri ritningu eða einstökum bókum hennar, jafnvel Jesú-rímur eru til. Bacchusar-rímur voru til, að því er Grunnavíkur-Jón segir, sem tilfærir nokkur erindi úr þeim, en ekki hægt að svo stöddu að segja um, hvort enn séu til. Það er því ekki að undra, þótt ortar hafi verið rímur af dæmisögum Esopus (Æsopus-rímur). Þær orti síra Guðmundur Erlendsson á Felli, sá hinn sami sem orti Jesúrímur. Í Æsopus-rímum bindur síra Guðmundur nafn sitt á þessa leið:

Sturlað kaunið[1]) *steypiregn*[2])
stunginn týr[3]) og *maður*[4])
elkers-baun[5]) og *eymdin megn*[6])
ásinn þrábenjaður[7]).

Aðhnígandi *úr*[8]) sem *reið*[9])
eg þess nafnið játa

[1]) Kaun = k (g), sturlað kaun = g. [2]) = úr = u. [3]) = d (hér ð). [4]) = m. [5]) elker = élker = himinn, baun himins = úr = u. [6]) = nauð = n. [7]) Ásinn = Týr (t), þrábenjaður ás = stunginn týr = d. [8]) = u. [9]) = r.

*) Síra Hjörleifur (d. 1786, um nírætt) þótti skáld gott. Orti hann jafnt á latínu sem íslenzku. Ekkert liggur eftir hann prentað í heild nema latínsk þýðing á Passíusálmum Hallgríms Péturssonar (Qvinqvaginta psalmi passionales), pr. í Khöfn 1785.

Golnis sandinn geðs af leið
er greiddi um ræðu máta*).

Þetta erindi er úr rímum af Sveini Múkssyni eftir Kolbein Grímsson**), og eru þær ortar fyrir Brynjólf byskup Sveinsson að sögn Einars Bjarnasonar á Mælifelli í Fræðamannatali:

Snúðig för[1]) á *ísi*[2]) er
ánauð[3]) *lands* hjá *blóma*[4])
lögur[5] *ós*[6] *kaun*[7] eg lýsi hér
með *límuðum vatna dróma*[8]).

[1]) Verður að vera = reið = r. [2]) = i. [3]) = n. [4]) Blómi lands björk (bjarkan) = b. [5]) = l. [6]) = o. [7]) = k. [8]) Vatna drómi = ís, límaður vatna drómi = stunginn ís = e.

Með því að raða stöfunum rétt kemur út mannsnafnið Kolbeirn, þ. e. Kolbeinn. Það er altítt á þessum öldum, 16., 17., 18. og jafnvel 19. öld, að rita rn fyrir nn, þar sem þeir stafir fara saman í samstöfu, t. d. Sveirn, eirn o. s. frv.

---

*) Síra Guðmundur (d. 1670) orti firnin öll. Eftir hann eru prentaðir sjö sálmar með 1. og 3. útgáfu Passíusálma Hallgríms Péturssonar (Hólum 1666, 1682) („Historia Pijnunnar og Daudans Drottins vors Jesu Christi. Efter Textans einfalldre Hliodan i siø Psalmum yferfaren, Af S. Gudmunde Erlends Syne“). En lengur fylgdust þeir ekki að, klerkarnir, og ekki hafa þessir sálmar síra Guðmundar verið prentaðir síðan, svo að eg viti.

**) Kolbeinn þessi (Kolbeinn Jöklaraskáld) var skáld mikið og kallaður vera ákvæðaskáld. Hann var sá, sem kvaðst á við kölska („Þetta er engi skáldskapur, Kolbeinn!“) og kvað hann í kútinn. — Hefir Kolbeinn vafalaust verið veraldarmaður og sjálfsagt göldróttur talinn. En þó er til eftir hann andlegur kveðskapur og er það eitt prentað eftir hann. Eru það sálmar út af Havermanns (Avenarii) bænum („Nockrer Psalmar sem syngiast meiga Kuølld og Morgna vm alla vikuna . . . þryckter a Hoolum j Hiallta Dal. Anno. 1682“). Mun það kver vera mjög sjaldgæft. Ekki er það til í bókhlöðu konungs í Khöfn né í Fiskessafni, en í landsbókasafninu er það til.

Magnús í Magnússkógum (f. 1763, d. 1840) og Laugum kallaður Jónsson*) orti (árið 1823) Rímur af Bernótusi Borneyjarkappa, sem lengi hafa verið vinsælar með alþýðu manna. Hann bindur svo nafn sitt þar:

Álfur geira[1]) *ekra fríð*[2])
opnað meinið sára[3])
sullur[4]) *úði*[5]) *sunna*[6] blíð
samdi gnoðir jára.

[1]) Mannkenning = m. [2]) Ár þýðir og árferði, og er því fríð ekra = ár = a. [3]) Mein = kaun, opnað mein = g. [4]) = nauð = n. [5]) = u (ú). [6]) = sól = s.

Sveinn Þórðarson orti rímur af Reinaldi og Rósu árið 1820. Nafn hans og föður hans er auðlesið úr þessum erindum:

Sólin, dögg og sjávarþak
særing jafnan skerði,
reiðin snögg og rauna blak,
ráðið nafnið verði.

Auknafn trölla, ós og reið,
Óðins særði niður,
dögg um völl úr lofti leið,
lönd er nærði viður.

Jón sýslumaður Þorláksson (byskups Skúlasonar) virðist hafa verið rímnavinur mikill. Hann lagði út Trójumanna-sögu (eftir Ilias Hómers?) og fekk til Jón skáld Jónsson í Vattarnesi að yrkja rímur af til handa Elínu systur sinni. Þar bindur Jón svo nafn sitt:

Græðis reifar, grundin svans
gerði söguna þylja,
niður straums er nafnið hans.
Nú mun hægt að skilja.

---

*) en talinn sonur Magnúsar Pálssonar Vídalín, (sbr. ævisögu Magnúsar eftir dr. Jón Þorkelsson í Bernótusarrímum, 2. útg. Reykjavík 1907. Vísast þangað um Magnús og rit hans).

Nafnið er auðráðið. Þó er niður straums nokkuð langt sótt til þess að þýða nauð (= n), enda er og í þess stað í sumum handritum nauðin þræla, og fer þá alt vel.

Rímurnar voru jafnvinsælar meðal höfðingja sem alþýðu manna. Menn í æðstu embættum landsins ortu rímur, t. d. Sveinn lögmaður Sölvason (rímur af Gizzuri jarli Þorvaldssyni, prentaðar í Leirárgörðum 1800). Sjálfir guðsmennirnir ortu rímur, þrátt fyrir mótspyrnu ýmsra (einkum sumra byskupanna) gegn rímunum og öðrum veraldlegum kveðskap. Jafnvel síra Hallgrímur Pétursson orti rímur. Hann hefir ort Króka-Refs-rímur, rímur af Lykla-Pétri og Magellónu og rímur af Flóres og Leó (byrjar þar sem Bjarni skáldi Jónsson hætti). Í Króka-Refs-rímum bindur síra Hallgrímur nafn sitt svo:

Hríð með gróða, karfa kör,
kaunið sært af undrum,
ferð um ís og bauga bör
bragina færði stundum.

Til eru rímur af Marsilius og Rósamundu. Hefir skáldið heitið Jón og ort rímurnar fyrir Ingibjörgu nokkura, eða tileinkað henni þær. Þetta má sjá af þessum erindum í rímunum:

Heiðurs kæra heitir sú
hruflur tvær[1]) og *svellin þrjú*[2])
eik sem grær við álfta bú
essið slær hið breyzka hjú.

Hann, sem þuldi hróðrar kver,
heitir kuldi og andar ver,
heimtuð skuld, sem ei til er,
ekki duldi eg nafnið hér.

[1]) Þ. e tvö kaun (gg). [2]) Þrír ísar (i i i).

Hitt er auðskilið. En raða verður stöfunum til þess að fá út nafnið.

Guðmundur Bergþórsson (f. 1655, d. 1705) hefir ort ókjörin öll af kvæðum og rímum*). Guðmundur hefir verið maður prýðilega gefinn og víðlesinn. Hefir hann eflaust ort mörg kvæði sín sér til afþreyingar, en hann var maður svo bagaður á líkama, að hann gat ekki gengið til vinnu. — Í Jarlmanns rímum og Hermanns bindur Guðmundur svo nafn siit.

Sárið, skúrar þverir þrír,
þegn af dignar stríði,
ferðir harðar tvær á týr,
tjáði kvæða smíði.

Er nafnið auðfundið, en raða verður stöfunum.

Þormóður Eiríksson í Gvendareyjum, sem kunnur er hverju mannsbarni hér á landi af þjóðsögnum, sem um hann ganga, var skáld mikið. Hann hefir ort Guðbrandsrímu (um hrakning Guðbrands í Skorey). Þar bindur hann nafn sitt svo:

Jötunn hár við jarða mót
með jálka hvíldar banni,
Ásgarðs jöfur, afskept spjót,
úði á reisumanni.

Hér er það athyglis vert, að Þormóður notar þarna hið forna (upphaflega) nafn rúnarinnar (o), Ásgarðs jöfur, þ. e. Óðinn, en ekki ós (haf, vatn o. s. frv.).

---

*) Engar eru rímur hans prentaðar, en sum kvæði hans eru prentuð: Heimspekingaskóli í Hrappsey 1785 og aftur í Reykjavík 1845 og enn s. st. ásamt Fuglskvæði 1905. Vinaspegill í Reykjavík 1845 og aftur með Tólfsona-kvæði í Reykjavík 1904. — Guðmundur telur upp rímur sínar í fimtu rímu Ferakuts-rímna (= Bálants-rímur), sem hann orti árið 1701, og eru þær þessar: Dínus rímur drambláta, Jarlmannsrímur og Hermanns, Olgeirs rímur danska, Otúels rímur, Samsonar rímur (fagra), Finnboga rímur, Valbrands rímur, Trójumanna rímur, Kræklinga rímur, Bertrams rímur, Bósa rímur, Eiríksrímur víðförla, Hænsa-Þóris rímur og Ferakuts rímur.

Að endingu skal eg setja hér erindi eftir Níels skálda Jónsson*), tekið úr rímum um Franz Dönner; þar bindur hann nafn sitt svo, og er all-kringilega gert:

Sitt því nafn hver *nauð*[1]) til dró,
Norðra knör sá fermdi,
rjáfur drafnar heilt[2]) á *hjó*,[3])
hlé[4]) þar *röðull*[5]) vermdi.

[1]) = n. [2]) heilt drafnar-rjáfur er *ís*, en [3]) við það að höggva á ísinn, er hann orðinn stunginn (= e), svo að [4]) hlé (líklega sama sem vök) er komið í stunguna (þ. e. lögur = l) af [5]) hita sólarinnar.

Það var ekki tilgangurinn með þessari stuttu grein að rita nánara um rímur (né rúnir) en fyrirsögnin segir til. Fullkomna rímnaskrá er nauðsynlegt að gefa út, og yrði það stórt rit og þyrfti miklar rannsóknir til þess. — Jón Sigurðsson hefir samið uppkast til rímnaskrár og er það að finna í handritasafni hans (í landsbókasafni, J. S. 314, 8vo.), en það nær mjög skamt. Rímurnar virðast vera runnar af alíslenzkri rót**). Gildi þeirra er margvíslegt, ekki að eins sem skáldskapur, heldur og í menningarsögu, málsögu, málfræði o. fl. Það er ekki sízt rímnaskáldunum að þakka, að með alþýðu hélzt þekking á Eddu (Skáldskaparmálum, Eddukenningum). Hafa mörg rímnaskáldin verið stórvel að sér í þeim efnum, eins og sjá má að nokkuru hér að framan. Þótt nú sé farið að fækka þeim,

*) Níels (f. 1783, d. 1857) orti mikið, mest rímur, og var hinn mesti sérvitringur, en gáfumaður að upplagi. Eftir hann eru prentaðar „Rímur af Franz Dönner, er var þiódverskur Obersti“, Viðey 1836 og „Rímur af Flóres og Blanzeflúr“, Akureyri 1858.

**) Sumar elztu rímurnar hafa verið notaðar við dansa, að því er virðist. Enn er órannsakað, hvort dansarnir (vikivakar) hafa verið af íslenzkum (norrænum) uppruna eða útlendum. En jafnvel þótt dansarnir hafi í eðli sínu verið útlendir, er ekki þar með sagt, að rímurnar séu af útlendum toga spunnar.

er yrkja rímur, hafa þær þó haldizt frá 14. öld fram á þennan dag. Dofnað hefir yfir þeim hina síðari áratugi, og eru þær þó enn lesnar og kveðnar á kvöldvökum. Ekki er fyrir það synjanda, að rímurnar kunni enn að komast í öndvegi í kveðskap þessa lands og endurfæðast, og þá líklega í breyttri mynd og meðferð.

Páll Eggert Ólason.

Bjartsýni og svartsýni.

Alþýðufræðsla Stúdentafélagsins (stytt).

Eg ætla að fara nokkrum orðum um tvær ólíkar skoðanir á tilverunni. Þær eru eflaust jafngamlar og mannkynið sjálft. Lífið er ekki á eina bókina lært. Gleði og sorg, sæla og kvöl, meðlæti og mótlæti, þraut og hvíld skiftast á eins og dagur og nótt. Svo er það á lífsleið einstaklingsins, á lífsbraut þjóðanna og mannkynsins í heild sinni. Og þessi sífeldi öldugangur lífsins hefir á öllum tímum verið eitt af viðfangsefnum þeirra, sem hugsað hafa um lífið og tilgang þess, allra þeirra sem ekki »flutu sofandi að feigðar ósi«. Eitt af því sem greinir manninn frá dýrunum er þetta, að hann reynir að skilja stöðu sína í heimi þeim sem hann er settur í, reynir að fá útsýn yfir tildrög og gang lífsins. Án vilja okkar og vitundar erum við öll komin inn í þennan heim og orðin þar hluthafar í allsherjar kaupsýslan, og hvort sem stofnféð er mikið eða lítið, verðum við að eiga þátt í viðskiftunum — eða deyja. Margir láta sér liggja í litlu rúmi hvernig fer um stofnfé þeirra. Þeir láta aðra halda reikningana fyrir sig og eru ánægðir meðan þeir fá úttekt, en hugsa aldrei um það, hvernig verzlunin í heild sinni borgi sig. Aftur eru aðrir sem ekki geta felt sig við að vera óvitandi um hag sjálfs sín, né hitt, að vita ekkert um það, hvernig öðrum gengur verzlunin og hvernig hagur heildarinnar stendur. Þeir vilja vita á hvaða grundvelli þetta feikna-fyrirtæki hvílir. Þeir vilja vita hvort verzlunin borgar sig, ekki að eins fyrir einstöku menn, heldur og fyrir heildina, og skyldi

niðurstaðan verða sú, að verzlunin borgi sig ekki, eins og stendur, þá vilja þeir vita hvort það liggur í einhverri eðlisnauðsyn hlutanna, eða kemur af því að illa er á haldið. Er lífið verzlun sem borgar sig, eða gæti borgað sig? Um það spyrja þeir. Og eftir því hvort menn svara þessari spurningu játandi eða neitandi má skifta þeim í tvo flokka: bjartsýna menn og svartsýna.

Eg býst við að þið þekkið menn af báðum þessum flokkum og hafið tekið eftir því, að þessar ólíku lífsskoðanir eiga oftast fremur rót sína í eðli manna eða upplagi heldur en í lífskjörum þeirra. »Sínum augum lítur hver á silfrið«, segir máltækið, og sumir eru svo gerðir, að þeir líta ósjálfrátt helzt á skuggahliðarnar og hugsa mest um það sem amar að þeim eða öðrum, en aðrir hafa augun síopin fyrir hverjum sólskinsbletti og dvelja helzt með hugann við bjartar og hlýjar endurminningar. Eins getur sami maður stundum verið bjartsýnn og stundum svartsýnn. Það er sama skáldið sem kvað:

„Vort æskulíf er leikur,
sem líður, tra-la la“.

og

„lífið alt er blóðrás og logandi und,
sem læknast ekki fyrr en á aldurtila stund“.

Slíkir dómar eru og hljóta altaf að vera einskonar sleggjudómar. Þeir koma af því, að menn álykta af augnabliksástandi sínu og gera ráð fyrir því að öll tilveran sé eins og hún virðist í svipinn. Það er álíka og ef maður kyntist t. d. einhverjum Englendingi sem reyndist manni illa og ályktaði svo að allir Englendingar væru fúlmenni, eða kyntist einhverjum góðum Þjóðverja, og lyktaði að allir Þjóðverjar væru góðmenni. Slíkt hendir margan. Ef stúlka bregzt manni, þá verður það ef til vill til þess að hann heldur að allar konur séu hverflyndar, og raular fyrir munni sér hið fornkveðna:

„Meyjar orði
skyli manngi trúa“, o. s. frv.

Allir slíkir stundardómar koma af því, að menn gleyma hve óendanlega fjölbreytt tilveran er, gleyma því að gott og ilt, sæla og kvöl, meðlæti og mótlæti skiftist á, og að sami hlutur getur frá einu sjónarmiði verið góður og frá öðru illur. En það ætti að vera auðsætt, að enginn getur gert upp lífsreikninginn, hvorki fyrir sjálfan sig né aðra, nema hann þekki nákvæmlega tekjur og útgjöld, og geti jafnað þeim saman. Gerum t. d. ráð fyrir, að meta mætti lífið eftir því hve mikla sælu eða kvöl það hefir í för með sér. Gleðin, ánægjan, sælan væru tekjurnar, sorgin, óánægjan, kvalirnar væru útgjöldin. Mundi ekki hverjum einum verða erfitt að gera upp þann reikning, þó ekki væri fyrir aðra en sjálfan sig? Mundi ekki margur segja líkt og Tegnér í einu kvæði sínu:

„Og loksins finst mér leika á því vafi,
hvort lífið glatt eða hrygt mig oftar hafi“.

En hvaða vandi væri þó það, að gera upp reikninginn fyrir sjálfan sig, í samanburði við hitt, að reikna út hvort allar lifandi verur kenna meiri sælu en kvalar, og meta þannig hag lífsverzlunarinnar í heild sinni. Hver er sá, að hann þykist hafa mælt hæð þeirrar gleði og nautna sem allar lifandi verur njóta, eða dýpt sorgarinnar og sársaukans er þær kenna? Hvernig ætti hann að fá vitneskju um skoðun, ekki aðeins allra manna, heldur og allra fiska, fugla, ferfætlinga og skriðkvikinda og ef til vill plantnanna með, ef þær hafa einhverja meðvitund? Eg veit að enginn getur látið alt lifandi greiða þannig atkvæði um gildi lífsins, en meðan þeirri atkvæðagreiðslu er ekki lokið, hefir enginn rétt til að halda því fram, að lífsverzlunin í heild sinni borgi sig ekki. Slík skoðun er ekki á rannsókn né reynslu bygð, og getur aldrei orðið bygð á þeim grundvelli. Og reyndar virðist alt sem lifir mótmæla henni — með því að lifa meðan líft er. En hér við bætist það, að óvíst er hvort hægt er að meta gildi lífsins eftir þeirri sælu eða kvöl sem það veitir, eða hvort

sæluþráin er dýpsta hvötin í brjóstum mannanna. Carlyle segir á einum stað:

»Það er að bera rangar sakir á mennina að segja, að þægindin, sæluvonin, launin — sykur og sælgæti í þessum heimi eða öðrum — knýi þá til hreystiverka. Jafnvel hinn lítilmótlegasti dauðlegra manna er göfugri en svo. Hver óbreyttur, bölvandi liðsmaður, sem gengur á mála til þess að láta skjóta sig, á sína hermannsæru, sem ekkert á skylt við heraga eða krónulaun. Það er ekki sælgætisát sem hinn vesælasti Adamssonur óljóst þráir, heldur hitt, að gera það sem göfugmannlegt er og rétt og að sanna í himinsins augsýn goðkynjað eðli sitt. Kendu hinum sljófasta vinnuþræl ráðið til að gera þetta, og hann fyllist hetjumóði. Erfiði, sjálfsafneitun, píslarvætti, dauðinn eru tælitafn mannlegs hjarta«.

Eitt gullfallegt kvæði eftir Stephan G. Stephansson heitir Vetrar-ríki. Eg get ekki stilt mig um að setja það hér. Kvæðið er svona:

Þú krimpar þig hálfgert við kuldann hér nyrðra
Og klökugu fjöllin sem girða mann af.
En unir þér betur við sólskinið syðra
Og sumarið langa og brúnaslétt haf.

En klakann og mjöllina met eg þér betur,
Því mjallar og klakans eg fósturbarn er —
Og ég á í æfinni oftast nær vetur
Einn fleiri en sumrin mín — hvernig sem fer.

Eg veit það er indælt við sjávarins sanda,
Þá sólarlags gullþiljum ládeyðan felst
En þar kysi eg landnám sem langflestir stranda,
Ef liðsint eg gæti — eg bygði þar helzt.

Eg veit það er lánsæld að lifa og njóta,
Að leika og hvíla sem hugurinn kýs —
En mér finst það stærra að stríða og brjóta
Í stórhríðum æfinnar mannrauna ís.

Þann ferðamann lúinn eg lofa og virði,
Sem lífsreynslu skaflana brýtur á hlið,
En lyftir samt æfinnar armæðu byrði
Á axlirnar margþreyttu og kiknar ei við.

Og oft fanst mér vorbata viðreisnin blíðust,
Sem veturinn langstæði nær-seildist til,
Og kveldskinið indælast, hvíldin sú þýðust
Sem kom þegar slotaði myrkviðris byl.

Sá hetjuhugur, sem ljómar í þessu kvæði, logar á dýrasta kveik lífsins, og ber því skærari birtu, sem myrkrið er meira umhverfis Flestir munu finna inst í sál sinni, að lífið verður ekki talið einskis virði meðan slík ljós loga.

Eg býst nú við að þið án frekari röksemda fallist á, að það væri fávíslegt af nokkrum manni að þykjast geta gert upp reikning alls lífs á jörðunni og sagt hvort búskapurinn borgar sig eða ekki. Það væri fullvel gert, ef einhver gæti lagt fram glöggan reikning yfir líf sjálfs síns og svarað spurningunni, hvort h a n n hefði fundið meira af góðu en illu í heiminum, hitt fleiri valmenni en fúlmenni, orðið fyrir meira meðlæti en mótlæti o. s. frv. Ef hver og einn héldi þannig reikning fyrir sjálfan sig, þá gæti það orðið undirstaða undir dóma um það, hvernig heilum hópum manna reyndist þessi heimur sem þeir lifa í, og reynsluþekkingin á þessu efni orðið víðtækari og víðtækari, að því er virðist. Gerum þá ráð fyrir, að við hefðum þannig í höndum lífsreynslu fjölda manna, er komist hefðu að þeirri niðurstöðu, að líf þeirra væri þrotabú, að lífsbúskapur þ e i r r a hefði ekki borgað sig. Mundum við geta dregið af því nokkrar ályktanir um okkur sjálf eða það hvernig okkur mundi reynast heimurinn? Eg held við gætum það ekki. Þrátt fyrir öll þrotabú veraldarinnar, byrja nýir og nýir menn búskap, af því þeir vita að það sem einum mistekst getur öðrum tekist, ef hann fer hyggilegar að og forðast ófærurnar sem hinir hafa lent í.

Og hér kem eg nú að því sem er mergurinn málsins, en hann er þetta: H v e r n i g m a n n i r e y n i s t h e i m u r i n n, þ a ð f e r e f t i r þ v í, h v e r n i g m a ð u r **er** o g h v e r n i g m a ð u r **hagar** s é r.

Heimurinn er svo óendanlega fjölbreyttur, að jafnvel hver einstakur hlutur hefir fleiri eiginleika en unt er upp-

að telja í fljótu bragði. Enginn maður er svo lærður eða svo athugull, að hann geti greint nema örlítið brot af öllu því sem um er að vera í kringum hann. Það sem vér sjáum og heyrum er aldrei nema úrval af því sem fyrir hendi er, og vér sjáum að jafnaði fátt annað en það sem vér leitum að. »Leitið og munuð þér finna«, er eitt hið djúpúðgasta ráð sem mönnunum hefir verið gefið. Til að finna, verður oftast að leita og leita vel. En þá er auðsætt, að ekki er sama að hverju leitað er, og að öll lífsreynslan verður eftir því, að hverju er leitað og hvernig og hvar er leitað. Grasafræðingurinn kemur heim úr leit sinni með fjölda fágætra jurta, sem ógrasafróður fylgdarmaður hans hafði ekkert tekið eftir, af því að hann þekti ekki jurtirnar og vissi ekki að hverju hann átti að leita. Gulleitarmaðurinn finnur gullið þar sem aðrir höfðu oft gengið og aldrei rekist á neitt gull, af því þeir voru ekki að leita og voru ekki glöggir á gullið. En fyrir þeim sem leita eins og aulabárðar fer oft líkt og í vísunni:

„Grammatíkus greitt um völl
gekk með tínukerin.
Hann hirti spörðin, eg held öll,
en eftir skildi berin“.

Svona er þessu farið í öllum efnum. Sá sem t. d. leitar alt af að björtu hliðunum á hverjum hlut, leitar að því góða hjá mönnunum, leitar að því sem verða má helzt til bjargar í hverjum vandræðum sem að höndum bera — hann finnur oftast það sem hann leitar að, því »fátt er svo ilt að einugi dugi«. Hinn sem hefir alt af augun opin að eins fyrir skuggahliðunum, leitar að því sem ilt er í fari annara og öllu því sem til hindrunar er og ama — hann finnur líka það sem hann leitar að, því:

„löstu og kostu
bera lýða synir
blandna brjóstum í“,

og alstaðar eru einhverir annmarkar á, ef vel er leitað. Þess vegna getur einn komið heim með sólskin í sál og fjölda fagurra endurminninga um menn og málefni úr

sömu ferð sem annar kom úr með kalda skugga, ömurlega reynslu um vonsku mannanna og illkvitni atvikanna. Báðir gengu um sama völlinn með tínukerin sín, en annar hirti berin, hinn spörðin. Og hvor um sig má sjálfum sér þakka eða kenna það sem hann fann, því hvorttveggja var fyrir hendi.

Vér sjáum þá á þessu, að það er í rauninni rangt að spyrja hvor hafi réttara fyrir sér, bjartsýni maðurinn eða svartsýni maðurinn. Þeir hafa báðir jafnrétt fyrir sér, að því leyti sem hvor um sig segir aðeins hvað hann hafi fundið. Reynsla beggja er jafngild, jafnsönn fyrir hvorn þeirra um sig, svo langt sem hún nær: Svona hefir þeim reynst að lifa. En þegar við vitum hvernig á því stendur, að þeim reyndist lífið svona misjafnt, þegar við vitum að þeir fundu sitt hvor af því að sinn leitaði að hvoru, þá vaknar ný spurning, og hún er þessi: Hvort er betra að vera bjartsýnn eða svartsýnn, eða hvort ætti maður heldur að vera, ef slíkt er manni með einhverjum hætti í sjálfsvald sett?

Svarið liggur opið fyrir. Það fer eftir því, hvort þér þykir betra að finna ljósið eða myrkrið, gleðina eða sorgina, berin eða spörðin. Ef þú vilt finna hið bjarta, hið fagra og góða, þá leitaðu alstaðar að því. Að vera bjartsýnn er að leita að ljósinu og vera næmur fyrir því, vera fundvís á það. Að vera svartsýnn er að leita að skuggunum, vera fundvís á þá. En þetta má temja sér eins og annað. Hæfileikarnir, upplagið er að vísu mismunandi. Sumir eru, eins og eg tók fram í upphafi, hneigðari í aðra þessa stefnu en hina, en eins og sá sem hefir lítið söngeyra getur með ástundun orðið næmari á tóna og tónasambönd, eins er með þetta Í öllum efnum má bæta nokkuð hæfileika sína ef þeim er vel beitt. Ef við þess vegna trúum því, að

„glöðum er betra
en glúpnanda
hvat sem at hendi kemr“

þá verður það bein skylda okkar að temja okkur glöggskygni á alt það sem gleður og hressir, temja okkur bjartsýni.

En nú get eg hugsað mér að einhver segi sem svo: Það væri dálaglegt eða hitt þó heldur, ef menn byggjust altaf við því bezta. Með því yrði lífið eintóm vonbrigði. Fæstar vonir rætast. Sá sem treystir flestu verður oftast svikinn. »Engum trúa ekki er gott, en öllum hálfu verra«.

Þessu svara eg svo: Það að vera bjartsýnn er ekki sama sem að vera heimskur, ekki sama sem að loka augunum fyrir öllu sem ilt er, stinga fingrunum í eyrun, þegar eitthvað hljómar illa, eða taka fyrir nefið, þegar eitthvað er vont á lyktina. Að vera bjartsýnn er ekki sama sem að flýja óþægindin og örðugleikana, eða láta eins og þeir væru ekki til. En að vera bjartsýnn er það að hafa stöðugt opin augun fyrir því sem kann að leynast af góðu í hverjum hlut, vera á varðbergi, hvort ekki finnist, þegar að er gáð, einhver lyfsteinn í hjöltum sverðsins sem særði mann, lyfsteinn sem græðir sárið. Sá sem er bjartsýnn getur verið jafnskarpskygn á það sem miður fer, eins og hinn svartsýni, en að hann sér hvað að er verður honum aðeins tilefni til að leita að ráðum til að bæta úr því, og hann verður því fundvísari á þau ráð, sem hann er bjartsýnni. Einkenni bjartsýna mannsins er yfir höfuð það, að hann spyr ekki aðeins um það hvað e r, heldur og miklu fremur um hitt, hvað g æ t i orðið, og sú lífsstefna er tilverunni miklu samkvæmari en hin sem altaf skoðar það sem e r eins og það væri svo í eitt skifti fyrir öll. »Ekkert e r, en alt er að v e r ð a«, sagði forngrískur spekingur, og má það til sanns vegar færa. Það sem var rétt áðan, það er orðið breytt nú og breytist á næstu stundu, en hvernig það breytist, hvað úr því verður, það er okkur oft að meira eða minna leyti í sjálfvald sett. Því að við vinnum með að veraldarsmíðinni og sumt af því sem til hennar þarf verður til okkar að sækja. Búskapur tilverunnar er ekki betri en það, að lánstraust eða traustslán er henni nauðsynlegt. Sumt getur aldrei orðið án þess að trúað sé á það áður en það verður. Við gætum ekki einu sinni hreyft hönd eða fót af sjálfsdáðum, ef við tryðum því ekki að við gætum það. Hvenær mundi

t. d. hús verða reist, tún sléttað, vegur lagður, eða nokkur uppgötvun gerð, ef ekki væri trúað á það fyrirfram, að þetta mætti takast. Mörgum hefir tekist það sem aðrir vantreystu honum til, fyrir það að hann treysti sér sjálfur. Hins vegar hefir oft maður reynst vel fyrir það eitt að aðrir væntu þess af honum. Jafnvel fantur getur reynst drengur þeim sem fölskvalaust treystir honum; og hver maður sem nokkur taug er í, finnur að traust annara leggur honum því helgari skyldur á herðar sem það er óverðskuldaðra. Þannig reynist trúin á hið góða lyftistöng til að hefja lífið á hærra stig.

Vantraustið, svartsýnið, er eins og farg eða martröð á brjóstum manna. Það lamar framkvæmdaþrótt þess sem elur það, og hann sýkir aðra út frá sér, því mennirnir eru svo gerðir, að þeir trúa oftast ósjálfrátt er þeir sjá trúna í augum eða atburðum annara, en verða vondaufir af að sjá vonleysið á öðrum.

Bjartsýnið er hvarvetna vottur um lífsþrótt og heilbrigt líf. Við verðum að sama skapi bjartsýnir sem við erum vaxnir þeim kröfum er lífið gerir til okkur. Bjartsýnið er skoðunarháttur hins hrausta og hugprúða, sem aldrei æðrast. »Þat skaltu vita, at enn lifa hendr Hrólfs, þó fætrnir sé farnir«, er þeirrar ættar. Og kenning forfeðra okkar var:

„Glaðr ok reifr
skyli gumna hverr,
unz sinn bíðr bana“.

Guðm. Finnbogason.

Kopernikus.

Í fyrirlestri herra Guðm. landlæknis Björnssonar »Um jarðarfarir, bálfarir og trúna á annað líf« (Skírnir 1913) er minst á þann mann, er eg rita um þátt þenna[1]). Eg veit það vel, að nafn hans er mörgum kunnugt, svo og þetta, er segir í fyrirlestri þeim er eg nefndi, að hann »arfleiddi mannkynið að nægum sönnunum fyrir því, að jörðin er ekki miðdepill alheimsins; hún gengur kringum sólina, en ekki sólin kringum hana. Og reikistjörnurnar 5, sem við sjáum, ganga líka kringum sól: jörðin er reikistjarna, og tunglið gengur kringum hana. En utan yfir öllu þessu er himinfestingin með fastastjörnunum, veraldarskurnið; — við því haggaði Kopernikus ekki«. En hins vegar þykist eg vita, að þeir muni fremur fáir vera á voru landi, er frekari deili vita á merkismanni þessum, er svo er mikils um vert í framfarasögu mannkynsins, að hann reisir upp merkið, það er fylgja skyldi, til að drepa niður villu, hjátrú og vanþekkingu, og leiða mannkynið til réttari skilnings á sjálfu sér, — þótt aðrir beri síðan merkið fram til fullkomins sigurs. Það er enginn furða, þótt flestir viti lítið um mann þenna, þar sem tæplega er nafns hans getið í íslenzkum bókum. Fyrir því rita eg þátt þenna, að mönnum yrði nokkuð meira um hann kunnugt.

Niklas Koppernigk er maður nefndur. Hann var kaupmaður á Pólverjalandi í borg þeirri er Krakov heitir, og

---

[1]) Í fyrirlestrinum segir, að Kopernikus hafi dáið 1520. Það er eigi rétt. Öllum bókum, þeim er eg hefi séð, ber saman, að hann hafi dáið 24. dag maímánaðar 1543.

var höfuðborg þar í landi. Hann var auðugur maður og vel metinn. Síðar fluttist hann norður í land til borgar þeirrar, er Thorn heitir, og stendur við Weichselá. Þar var hann og kaupmaður og líkaði öllum vel við hann og hélt hann virðingu bæjarmanna alla stund. Þar kvæntist hann og átti 4 börn með konu sinni: sonu tvo og dætur tvær. Hinn eldri sonurinn hét *Andreas*, en hinn yngri bar nafn föður síns, og er hann almennt nefndur **Nikolaus Kopernikus**, og er þá nafn hans lagað eftir latínumáli, og er þessi maður sá, er hér ræðir um. Hann er fæddur 19. dag febrúarmánaðar 1473, og var 10 ára, er faðir hans andaðist (1483). Stóð þá ekkjan uppi með börn sín, en átti hið bezta athvarf, þar sem var bróðir hennar, *Lúkas Watzelrode*, er þá var borgarstjóri þar í bænum, en varð skömmu síðar biskup í Ermlands-biskupsdæmi. Hann tók Kopernikus að sér og sá um uppeldi hans og mentun, og nam pilturinn fyrst skólanám þar í Thorn, en er því var lokið, og hann hafði aldur til og þroska fór hann til háskólans í Krakov og var þá 19 ára. Þar dvaldi hann um 3 ár og lagði þar stund á stærðfræði og stjörnufræði. Biskupinn hafði heitið þeim bræðrum því, að þeir skyldu fá kórsbróðurembætti við dómkirkjuna, er staða sú yrði laus. Fyrir því sótti Kopernikus til háskólans í Bologna á Ítalíu, til að nema lög (kirkjulög) og búa sig svo undir embætti það, er hann átti í vændum, og átti hann að vera þar um 3 ár. En varla mun hann hafa stundað laganámið af kappi, því að allur hugur hans hneigðist að stærðfræði og stjörnufræði og hlýddi hann þar á fyrirlestra háskólakennara í þeim greinum, og varð þeim handgenginn. En um þetta leyti varð laus kórsbróðurstaða í Frauenburg, og fekk hann þá stöðu. Launin voru 8000 kr. að voru peningagildi, og hafði hann því næg efni, til að stunda nám erlendis, enda fekk hann orlof um 3 ár, og fór hann þá til Rómaborgar (árið 1500) og flutti þar fyrirlestra um stærðfræði og stjörnufræði. Hvarf hann þá heim árið eftir, en sótti það fast, að fá enn orlof, til að nema læknisfræði við háskólann í Padúa, svo að hann gæti læknað

embættisbræður sína. Kórsbræður veittu honum leyfið, og fór hann þá til Padúa, og stundaði læknisfræðina, en jafnframt fekst hann við kirkjulaganám, og varð doktor í kirkjurétti í Ferrara (1503). Þá sneri hann heim aftur og þótti nú fulllærður, svo sem bezt mátti verða. Hann tók nú við embætti sínu og rækti það um 3 ár, en þá fór svo, að hann fekk enn orlof kórsbræðra, að hann gæti verið með móðurbróður sínum, og átti að vera læknir hans og ritari. Staða biskups var um þessar mundir ærið erfið sökum deilu mikillar, er þá stóð meðal Pólverja og hinnar þýzku riddarareglu, þar sem stórmeistari reglunnar vildi eigi hylla konung Pólverja. Fyrir fjórum tugum ára hafði riddarareglan orðið að láta af hendi Vestur-Prússland og borgirnar Danzig og Thorn, svo og Ermlands-biskupsdæmi, og fá Pólverjakonungi í hendur, en tekið Austur-Prússland að léni; en nú vildu þeir rétta hlut sinn. Mátti vel svo fara að þeir tækju Ermlandsbiskupsdæmi herskildi, áður en nokkur hjálp gæti komið af hendi Pólverja. Stórmeistari reyndi að fá biskup til að bregða trúnaði við Pólverja og hét öllu fögru, en biskup fór undan í flæmingi og dró alt á langinn. Biskup var þá einatt á ferðalagi til Krakov, og fygldi Kopernikus honum og tók þátt í öllu því, er biskup varð að sinna. Þá er biskup var á heimleið frá Krakov (1512), tók hann sótt harða, komst þó til Thorn og andaðist þar.

Það voru 6 ár, er Kopernikus dvaldi með Watzelrode biskupi, og var þá bústaður hans í biskupshöllinni í Heilsberg, og þótt hann hefði þá mörgum störfum að gegna í þjónustu biskups, gleymdi hann ekki stærðfræðinni og stjörnufræðinni, því að einmitt á þessum tíma, er hann var mörgum önnum bundinn, fór hann fyrst fyrir alvöru að reyna að gera sér skynsamlega grein fyrir alheiminum og gangi himinhnattanna og hugsa rækilega skoðun þá, er hann síðar kom fram með og varð að fullri sannfæringu í huga hans.

Eftir lát móðurbróður síns fór Kopernikus aftur til Frauenburg og tók embætti sitt og stýrði kórsbræðrum.

Bústað fekk hann að óskum í turni í borgarmúrnum og var þaðan víðsýni mikið. Þar gat hann gert athuganir sínar í bezta næði, en svo stóð eigi lengi, að eins 4 ár, þá lenti hann aftur í umsvifum og ónæði og annarlegum störfum, því að 1516 sendu kórsbræður hann til hallar þeirrar, er Allenstein hét, og átti hann að vera þar lénsmaður yfir eignum dómkirkjunnar, en dómkirkjan átti nálega þriðjung allra jarða í biskupsdæminu, en jarðeignir þessar lágu fjarri dómkirkjunni umhverfis Allensteinhöll. Kopernikus átti að vera lénsmaður yfir jörðum þessum, stýra fjármálum öllum og vera æðsti dómari í klerkamálum og leikmannamálum. Staða þessi var afar-erfið og umsvifamikil, og ekki bætti um, að stórmeistari hinna þýzku riddara leyfði liðsmönnum sínum rán og gripdeildir í biskupsdæminu, er hann gat eigi goldið þeim mála. En Kopernikus var fullkomlega vaxinn þessari vandasömu stöðu, og sýndi dugnað hinn mesta og viturleik í stjórn mála þeirra allra, er honum voru á hendur falin. Þarna var hann í þrjú ár, svo sem á var kveðið í öndverðu, og komst þaðan heill á húfi (1519) og settist aftur í turninn sinn. En nú var svo málum komið milli Pólverja og hinna þýzku riddara, að styrjöld var orðin úr, og settust riddarar um Frauenstein, og gat Kopernikus úr turni sínum daglega séð umsátursherinn. Kórsbræður flýðu úr borginni, allir nema Kópernikus; hann sat kyr. Biskup brast áræði til að fara á fund stórmeistara í samningaerindum, og bað Kopernikus fara, og tókst hann þann vanda á hendur. Einmitt á þessum tíma gerði Kopernikus stjörnufræðilegar athuganir, og má af því ráða, hversu áhugi hans var mikill á því efni. Pólskur her barg borginni. Stórmeistari varð frá að hverfa með her sínum, og fór þá um biskupsdæmið austur á bóginn með báli og brandi, ránum og manndrápum.

Þá er her óvina var á brautu, komu kórsbræður aftur og dáðust allir mjög að þreki Kopernikusar og hugrekki, og urðu á það sáttir, að skipa hann aftur lénsmann á Allenstein (1520), og tók hann kjörinu, þótt eigi væri

hættulaust, því að stórmeistari hafði í hótunum, að hann mundi taka höllina herkildi. En Kopernikus gat hamlað því, að svo yrði, og er friður komst á, var honum falið að annast friðarsamninga, og leysti hann það starf af hendi, svo sem bezt mátti verða.

Hin síðustu æfiár Kopernikusar voru ærið dapurleg, og var hann lítt metinn, ofsóttur og vanvirtur. Annars var hann sannlega verður. Þá er *Páll 3.* settist á páfastól, skipaði hann þann mann biskup í Ermlands biskupsdæmi, er bar óvildarhug til Kopernikusar, vildi fyrir hvern mun hnekkja virðing hans og vinna honum mein eftir megni. En höggstaði var lítt hægt að finna, þar sem Kopernikus hafði eigi látið prenta rit sitt og eigi flutt opinberlega kenning sína. Ef svo hefði verið, hefði mátt rísa gegn honum, kæra hann fyrir villutrú og brenna hann á báli. Biskup þessi beindi þá að honum kærum þeim, að hann hneigðist að kenning *Lúthers* og lifði ósiðlegu líferni. Frændkona hans, er var bústýra hans, var rekin frá honum, og svo fór, að vegur hans þvarr, fáir vildu við hann skifta, svo sem af honum mundi spilling standa eða sýking, og var hann talinn nær einskis nýtur, nema ef svo mætti verða, að læknisíþrótt hans gæti komið einhverjum að gagni. Hann andaðist á sóttarsæng 24. dag maímánaðar 1543. —

Kopernikus lauk við rit það, er hann samdi, árið 1530. Hann hafði haft ritið lengi í smíðum og sífelt aukið við og endurbætt. Ritið var samið á latínu og heitir: *De revolutionibus orbium coelestium*, en svo liðu 13 ár, að ritið var eigi prentað, og var hann ófús þess, að láta prenta bókina, enda gekk hann að því vísu, að hann mundi verða talinn villutrúarmaður sökum skoðunar þeirrar, er fram var haldið í bókinni, og þurfti hann þá ekki góðs að vænta af æstum og fáfróðum klerkalýð. Á einhvern hátt höfðu menn þó komist á snoðir um efni bókarinnar, og 1531 var flimleikur háður í Danzig um hann og bók hans. Þá réð hann það af að gefa út »skýring« í handriti. 1533 flutti einn ritari páfa fyrirlestur um kenning Kopernikus-

ar fyrir páfa sjálum og kardínálum, og var ger að góður rómur. En á Þýzkalandi var kenningu hans illa tekið, og voru þar framarla í flokki þeir Lúther og *Melancton*. Vinir Kopernikusar lögðu fast að honum, að hann skyldi láta prenta ritið, og er í þann strenginn tók kardínáli sá, er *Schomberg* hét, og hafði fengið í hendur sínar skrifað eintak af ritinu, þá lét Kopernikus að óskum þeirra, og sendi ritið til Nürnberg, og þar var það prentað 1543. En þá var Kopernikus deyjandi á sóttarsæng, er að honum var rétt hið fyrsta prentaða eintak af bókinni. Þá var hann að bana kominn, en menn ætla, að hann hafi þó haft svo mikið ráð, að hann hafi vitað, hvað það var, er hann tók í hönd sína.

Kopernikus gat eigi sjálfur séð um prentun bókar sinnar — því miður. Ungur háskólakennari, er *Rheticus* hét, og var mjög hrifinn af kenning Kopernikusar, sá um prentun fyrstu arkanna, en þá varð hann frá að hverfa, og var starf þetta þá á hendur falið *Andreas Osiander*, presti og stærðfræðing, og þykir þá stinga í stúf, að allur frágangur verður stórum verri. Sú er ætlun margra, að hann hafi samið formálann og borið er honum á brýn, að hann hafi gert efnið nokkuru daufara á bragðið, svo sem eigi væri hér um að ræða rökstudda sannfæring Kopernikusar sjálfs, heldur að eins nýja aðferð, er styddist við ágizkun, til að reikna út braut jarðar og reikistjarna annara. En ef svo er, hefir það verið sprottið af umhyggju fyrir Kopernikusi og vináttu, til að reyna að draga úr því, að af bókinni leiddi ill eftirköst fyrir höfundinn.

Bókina helgar höfundurinn Páli páfa hinum 3., enda þóttist hann sannfærður um, að hún riði alls eigi í bág við trúarbrögðin, og til páfa er formálinn stílaður. Í formálanum talar höfundurinn um, hve ófullkomin og ófullnægjandi skoðun manna sé um heimsskipunina, og kveðst hafa orðið sannfærður um, að jörðin og aðrar reikistjörnur gangi kringum sólina, af lestri fornra rithöfunda. »Þá fór eg að íhuga hreyfingu jarðarinnar, og þótt fjarri sanni mætti sýnast, varð mér þó ljóst, að þar sem aðrir höfðu

áður dregið hringa, til að skýra fyrirbrigðin, þá yrði eg og að leyfa mér að leita betri skýringa á staðbreytingum stjarnanna, en áður voru fram komnar, með því að gera ráð fyrir hreyfingu jarðar. Þá er eg setti hreyfing jarðar sem áreiðanlegt undirstöðuatriði, fann eg með mörgum torveldum athugunum, að þá er hreyfingar annara reikistjarna voru bornar saman við hreyfingu jarðar. þá var ekki að eins auðið að skýra fyrirbrigðin af undirstöðuatriðinu, heldur varð það ljóst, að hinir einstöku himinhnettir og stjarnkerfið alt stóð í því sambandi hvað við annað, að engu varð svo úr lagi kipt, að hitt raskaðist eigi og alheimurinn kæmist í ólag«.

Formálinn endar á þessum orðum: »Þótt eg viti vel, að heimspekingur lætur eigi dóma þorrans áhrifum valda á hugsanir sínar, þar sem vísinda-iðkanir hans hafa það mark eitt, að finna sannleikann í öllum efnum, að svo miklu leyti, sem guð hefir veitt mannlegri skynsemi hæfileik til þess, þá hefi eg þó lengi verið í efa, hvað eg skyldi gera, hvort eg ætti að láta rit mitt koma fyrir sjónir almennings eða fara að dæmi *Pyþagorasar* og lærisveina hans og annara, er látið hafa upp kenningu sína meðal vina sinna, svo að kenningin á þann hátt hefir borist munnlega frá einum manni til annars. Ef einhverjir málrófsmenn, þeir er eigi bera skyn á stærðfræði, skyldu fella dóma um rit mitt og ráðast á það og styðja mál sitt með einhverri biblíugrein, er þeir eigi skilja rétt, þá met eg slíka menn einskis, og lít svo á, að ummæli þeirra séu fyrirlitlegir sleggjudómar«.

Kopernikus hafði skýran skilning á afstöðu jarðar við aðrar reikistjörnur. Hann fór og nærri um stærð jarðar í samanburði við þær. En hann hugsaði sér braut jarðar og annara reikistjarna hringmyndaða, og var það samkvæmt þeirri skoðun, sem þá var almenn, að hringur hlyti að vera hin eðlilegasta flatarmálsmynd, af því að sú myndin væri hin einfaldasta.

Aðalsönnunin í bók hans var í því fólgin, að skýra málið á hinn allra einfaldasta og óbrotnasta hátt. Sú

skýring á gangi himinhnattanna, að minni hnettirnir, og meðal þeirra jörðin, gangi kringum stærri hnettina, þ. e. að reikistjörnurnar og meðal þeirra jörðin, gangi kringum sólina, sé miklu eðlilegri, en að allur himingeimurinn sé á geisihraðri ferð kringum jörðina. Þá er og miklu eðlilegra að hugsa sér að jörðin snúist um sjálfa sig á tveim dægrum en hitt, að hugsa sér að sól og allur himingeimur snúist um jörðina, svo lítil sem hún er, með slíkum afarhraða, að þeirri ferð sé lokið á tveim dægrum. Það er hægast að skýra þetta mál einfaldlega, með því að taka upp þá skoðun og þann skilning á málinu, að það sé hin litla jörð, sem snúist, og allir þeir er málin hugsa skynsamlega, verða að hallast að þessari skoðun.

Kopernikus var ekki á báli brendur fyrir skoðun sína. En eigi er ólíklegt að svo hefði farið, ef honum hefði orðið lífs auðið um stund, eftir það er bók hans var prentuð. Með útkomu bókar hans hefst nýtt tímabil í framfarasögu mannkynsins. Skoðun hans vann um síðir sigur, þrátt fyrir alla mótspyrnu og allar ofsóknir á hendur þeim mönnum, er tóku upp merkið, þetta er Kopernikus hafði reist, gerðu við gallana á því, fegruðu litina, lyftu því hærra og báru það fram til sigurs.

En eigi var sigurinn auðunninn. Merkisberinn frægi, *Giordano Bruno*, var á báli brendur, og *Galilei* varð að taka aftur skoðun sína, og var svívirðilega leikinn af kaþólskum klerkalýð. Skoðun þessi, að jörðin snerist, og ýmsar aðrar nýungar í stjörnufræði, voru taldar þá vantrú og guðleysi. En sannleikurinn vann þó sigurinn. — Hvert mannsbarn veit það nú, að skýring þessi, er Kopernikus bar fram, er hin eina rétta, og dettur engum í hug að efa. Og af þessari skýringu höfum vér fengið réttan skilning á því, hverjir vér erum sjálfir

Líkneski af Kopernikusi hafa reist verið í Thorn, þar sem hann var borinn, og í Warschav. Það líkneski hefir *Albert Thorvaldsen* gert. Og bautasteinn sá, er hann reisti sér sjálfur á framfarabraut mannkynsins, mun »óbrotgjarn« reynast þótt »aldir renni«. *Janus Jónsson.*

Æskuminningar.

Þetta verða eigi nema örfáar minningar, ómerkilegar og lítilsvirði í annara augum, en mér eru þær kærar, og sumar ógleymanlegar. Einkennilegt er það, hve vel mörg smáatvik og viðburðir geymast frá æskunni, standa ljós fyrir hugarsýninni eins og listaverk myndhöggvarans, stundum alla æfi. Að sjálfsögðu stafar það mikið frá því hve fátt það er, sem barnið hugsar um, hugarsýnin er þröng, en því meira brýtur það heilann um það sem það þekkir, unz einhver niðurstaða er fengin, og furðu lengi eimir eftir af skoðun barnsins þó reynslan blási á móti.

Jæja, eg ætla ekki að fara að rita langt mál til að skýra hvernig stendur á að eg man eftir þessum brotum, enda get eg eigi skýrt það, heldur byrja á því, sem mér er minnisstæðast og segja það eins og það gekk til.

Eg man fátt úr lífi mínu fyr en eg er 5 ára gamall, og það sem eg man er óljóst.

Ein minning frá þeim tíma er þó skýr.

Eg átti pela sem mér þótti vænt um, næst mömmu minni, og skildi hann sjaldan við mig. Einu sinni þegar eg svaf og hafði lagt pelann fyrir framan mig á koddann, kom bróðir minn þar að. Þóttist hann eiga eitthvað sökótt við mig, tók pelann og mölbraut hann. Varð mér þungt í skapi þegar eg vaknaði og heyrði um örlög pelans, og lengi mundi eg bróður mínum þetta.

Þegar eg er orðinn 7 ára fer minningum fjölgandi, þá fer eg að athuga sumt af því sem fyrir augun ber og gera mér hugmynd um það.

Mesta undrun og aðdáun vakti himininn hjá mér, með sólinni, tunglinu og öllum stjörnunum. Ekki man eg eftir að eg gerði mér neina hugmynd um úr hverju himininn sjálfur væri, en sólin hélt eg að væri lampi guðs, og stjörnurnar kertin; tunglið hélt eg að væri ákaflega stór »týra«, sem guð hefði á nóttunni til þess að þurfa eigi að láta loga altaf á lampanum.

Himininn hélt eg að næði ofan á fjöllin er luktu sjóndeildarhringinn, og væri festur við þau. Þóttist eg vita að eigi væri hægt að vera þar nema á fjórum fótum og gætti nákvæmlega að, hvort eigi væru buxurnar á smalamönnunum í sundur á hnjánum er þeir komu heim frá smalamensku; styrkti það trú mína að svo var oft, því fjalllendi var mikið að smala, bratt með eggjagrjóti.

Úr vindinum urðu mér engin vandræði.

Fyrir neðan túnið var uppspretta lítil, eða brunnur, sem kallaður var »Hrómundarbrunnur«. Var mér sagt, að þar hefði áður búið karl, sem Hrómundur hefði heitið.

Einu sinni var eg að ólátast þar hjá, kom þá snörp vindhviða og féll eg í brunninn. Bjargaðist eg með naumindum upp úr. Skildi eg þá vel hvernig í öllu lá, að Hrómundur hafði sent vindinn til að hegna mér fyrir ólætin.

Kom síðan vindur allur frá Hrómundi, og fanst mér falla saman óþektarköstin í mér og illviðrin og stormarnir; og var ærið vindasamt. Roðnaði eg oft þegar verið var að tala um að hey hefði fokið, eða annar skaði orðið af völdum vindsins, því þá taldi eg víst að eitt óþektarkastið í mér væri nýafstaðið og eg því orsök í öllum skemdunum.

Skamt fyrir neðan bæinn var vatn og rann í það lækur, sem féll rétt hjá túninu. Þóttist eg vita að vatnið væri myndað af honum, en annað átti eg bágt með að skilja og það var, að aldrei hækkaði í vatninu þó lækurinn rynni altaf í það. Talaði eg um þetta við leikbróður minn, frá næsta bæ, og beiddi hann úrlausnar.

Strákur glotti drýgindalega og sagði eg skyldi hugsa um það betur, það hlyti að vera öllum augljóst. Eg sagði honum eg hefði mikið um það hugsað, en enga líklega ástæðu fundið.

»Helldurðu að allir silungarnir, sem í vatninu eru, þurfi ekkert að drekka, aulinn þinn«, sagði þá strákur og leit fyrirlitlega á mig.

Eg skammaðist mín fyrir heimskuna, en dáðist að skarpskygni stráksins, og virti hann meira fyrir.

Þegar eg var 7 ára var eg orðinn vel læs. Eina bók tók eg fram yfir allar aðrar, það voru »Þjóðsögur Jóns Árnasonar«. Las eg þær upp aftur og aftur og kunni utan að draugasögurnar.

Sagði eg fólkinu þær, en vanalega endaði svo frásögnin, ef farið var að dimma, að eg hélt mér dauðahaldi í þann sem eg sagði söguna, og sæti eg á rúmi, var eg allur í hnipri uppi í rúminu, því eg taldi víst að Hörghólsmóri eða Skinnpilsa væri undir því, og mundu þau ekki vægja fótunum á mér ef þau næðu í þá.

Krakki á öðru eða þriðja ári var á bænum; var eg fullviss um að það væri »umskiftingur«. Styrktist eg líka í trúnni við það, að eg heyrði fólkið á heimilinu oft tala um, að mikill umskiftingur væri þetta barn orðið.

Hugsaði eg mér nú að eg skyldi einhverntíma veita snáða eftirtekt þegar hann væri einn. Hafði eg lesið það í þjóðsögunum að þá færu þeir að teygja úr sér og gætu orðið furðu langir.

Var þess eigi langt að bíða bíða að mér veittist tækifærið; hafði barnið verið skilið eftir eitt í baðstofunni. Eg stóð fyrir framan hurðina og gægðist inn. Leið þá eigi á löngu áður en fóru að koma teygjur í stráksa, og sýndist mér hann lengjast furðu fljótt. Beið eg þá ekki boðanna, heldur ruddist inn og tók óþyrmilega til stráks, því eg hafði heyrt að ekki þyrfti annað en berja þá rækilega, kæmi þá huldukonan, tæki bónda sinn en léti hið rétta barn í staðinn. Barði eg nú strákinn í ósköpum, en þótti seinka huldukonunni.

Alt í einu var eg gripinn harkalega í öxlina.

Varð mér nú eigi um sel, því eg hélt að huldukonan væri komin og mundi ætla að launa mér meðferðina á bónda sínum, áður en hún tæki hann.

En fljótt gekk eg úr skugga um að það var eigi huldukonan sem komin var, heldur faðir minn, og vissi eg ekki hvort mér þætti betra.

Varð eg nú að sleppa umskiftingnum og komst í óþægileg kynni við klóalang. Varð hann upp frá því hinn versti óvinur minn.

Skamt var til næstu bæja frá heimili mínu; var eg oft sendur ýmissa erinda. Var eg hinn öruggasti á meðan að sá til annarshvors bæjarins, en fór heldur að verða órótt er leiti bar á milli; hljóp eg þá sem fætur toguðu, en bjóst við öllum draugunum er eg vissi nafn á að baki mér.

Erindinu stagaðist eg á í sífellu, og sérstaklega reyndi eg að muna að skila því með vissum orðum, sem mér voru lögð í munn áður en eg fór.

Tókst mér það oftast slysalitið, en einu sinni brá þó útaf því. Hafði eg nýlega lesið um viðureign Gláms og Grettis og var sú viðureign ofarlega í huga mínum. Var eg kominn heim að bænum, er eg var sendur til, og búinn að berja þegar eg varð þess áskynja að eg hafði gleymt erindinu.

Heyrði eg nú að gengið var til dyra, sá eg þá einskis úrkostar annars en taka til fótanna, því erindi datt mér ekkert í hug, en hitt fanst mér óþolandi skömm, að kannast við að eg hefði gleymt því. Linaði eg eigi á sprettinum fyr en heim var komið, og sagði mínar farir eigi sléttar, en Glámi kendi eg um alt saman.

Þegar þjóðsögurnar þrutu, fór eg að lesa Íslendingasögurnar, og þann brunn tæmdi eg aldrei, því eg las þær hvað eftir annað. Eg var þar allur með hugann og harmaði sárt að ekki skyldi vera barist enn. Heyrði eg ekkert, sem fram fór í kringum mig, þegar eg var með-

Gretlu eða Njálu, af þeim hafði eg mest gaman, — en oft vöknaði mér um augu þegar eg las þær.

Einna mest dáðist eg að Gunnari og Snorra goða af öllum fornaldarmönnum, Gunnari fyrir hreystina og drenglyndið, en Snorra fyrir vitið og ráðkænskuna. Fanst mér mikið til um hvernig Snorri lék á Börk digra, er hann hafði út úr honum Helgafell; en aldrei þótti mér eins vænt um hann, og mér hefði ella þótt, fyrir það hvernig hann fór með berserkina hans Víga-Styrs.

Af kvæðum kunni eg lítið annað en »Grátitlinginn« og »Óhræsið« eftir Jónas, »Heimkomuna« eftir Kristján, og svo eftir Bólu-Hjálmar. — Lausavísurnar hans held eg að eg hafi kunnað nærri því allar, sem í bókinni voru. Hefir mér ekki þótt um neina gjöf öllu vænna heldur en um ljóðmælin eftir Bólu-Hjálmar, sem eg fekk fyrir að »teyma« einn dag. Var eg ærið upp með mér, þegar eg var að lofa strákunum að heyra »Grallarabrjótur gæðaspar« og »Aumt er að sjá í einni lest«, og ekki þótti mér minna varið í vísurnar um Sölva Helgason, en seinustu vísuna um hann þorði eg varla að hafa yfir, og enn síður »Andsvar til orðaþjófsins«, enda heyrði eg kerlingu á bænum segja eitt sinn, að það væri ljótara en »Buslubæn«.

Fanst mér það hlyti að vera mesta sæla, sem til væri, að geta ort skammavísu, ef manni rynni í skap við einhvern.

Átti eg í miklu stríði við sjálfan mig, því mig langaði mikið til að biðja guð að gefa mér þá gáfu, en þorði það eigi þar sem tilgangurinn var eigi betri.

Seinna náði eg í kvæði Gríms Thomsens og þokaði hann þá Bólu-Hjálmari að nokkru leyti úr hásætinu. Kunni eg »Sköfnung«, »Jarlsníð« og »Glám« og sá í huga mínum atburðina í höllu Hákonar og skála Þórhalla.

Rímur las eg margar og kunni mikið úr Andrarímum og Hálfdánarrímum gamla. Rímurnar af Úlfari sterka náði eg aldrei í, en til þess langaði mig mikið, því þar var mér sagt að væri »dáltill krumur í«.

Einu sinni fekk eg að finna bróður minn, sem bjó

talsvert langt burtu. Hittist svo á, þegar eg kom þangað, að hann var að fara í kaupstaðinn.

Eg hafði aldrei komið þangað; lét hann af því við mig, að þar væri margt að sjá; þoldi eg ekki freistinguna og fór með honum, þó eg hefði ekki leyfi fyrir hestinum lengra.

Þegar við komum þangað, gaf hann mér 2 krónur og sagði eg skyldi kaupa fyrir það eitthvað, sem mig langaði til. Eg ráfaði inn í búð eina og spurði feitan búðarstrák hvort Njála fengist eigi. »Nálar hefurðu ætlað að segja«, svaraði hinn. »Nei, Njála«, sagði eg, »hún er um Gunnar á Hlíðarenda og Njál á Bergþórshvoli«. »Nei, hún fæst ekki, annaðhvort er hún uppgengin eða pabbi hefir gleymt að panta hana frá útlöndum«.

Eg þaut út í fússi, því eg skyldi þetta svo, að hann væri að gera gys að mér, en af nánari kynningu síðar sá eg að eg hafði gert honum rangt til. Varð eg nú í mestu vandræðum með krónurnar, því ekkert langaði mig til að eiga af því, sem eg sá.

Seinast datt mér það í hug, að eg skyldi kaupa brennivín fyrir þær til að gefa fóstra mínum er heim kæmi, svo skap hans blíðkaðist þegar eg segði honum frá hestsstuldinum. Fór eg þá inn í aðra búð, sem mér var sagt að héti »Höefnersverzlun«, til að biðja um brennivínið. Mundi eg þá eftir því, að eg hafði heyrt það kallað »Hofsjökulsvatn«. (Orð lék á því, að að brennivínið væri talsvert blandað með vatni úr Blöndu, og var því kallað þetta, en um orsökina til nafnsins vissi eg ekki.) Datt mér nú í hug að eg skyldi sýna þeim að eg vissi eitthvað í landafræði, því eg hafði þá nýlesið landafræði Mortens Hansens. Vék eg mér að gömlum manni gráhærðum, er stóð við borðið, og spurði hvort eg gæti fengið 1 flösku af »Hofsjökulsvatni«. »Ha, hva, andskotinn, andskotinn, það er ekki til, ekki til, út með þig, við viljum ekki vitlausa stráka hérna inni«, sagði sá gamli og varð allbyrstur. »Mér var sagt að það fengist brennivín hérna«, svaraði eg. »Ekkert brennivín, út með þig, út með þig«.

Leizt mér þá eigi á blikuna en hraðaði mér út hið fyrsta. Urðu þau endalokin, að eg fór heim með krónurnar í vasanum, Njálu- og brennivínslaus.

En ekki fanst mér mikið til um kaupmenn og búðarstráka eftir þá ferð.

Þegar eg var 8 ára fór eg frá foreldrum mínum til vandalausra hjóna, er gengu mér í foreldrastað. Fóstra mín var gigtveik og mjög oft í rúminu, viðþolslítil.

Grét eg þá oft og bað guð að lina kvalirnar í lærinu á fóstru minni. Einu sinni voru kvalirnar svo miklar, að eg hélzt eigi við hjá henni, en fór upp í fjárhús og bað þar heitt og innilega um að kvalirnar yrðu minni þegar eg kæmi heim aftur. Þegar eg kom heim, leið henni talsvert betur. Eg varð gagntekinn af fögnuði, bænin hafði verið nógu heit, og gæti eg beðið svo hjartanlega, mundi eg altaf geta linað kvalir hennar. Frá þeim tíma bað eg altaf í sama fjárhúsinu, og fanst mér fóstru minni altaf lina á eftir.

Engum manni sagði eg frá þessu; eg hélt að áhrifin af bæninni mundu verða minni ef hún færi millum fleiri en guðs og mín.

Eitt atvik bar fyrir mig þegar eg var 10 ára, sem eg mun aldrei geta fært eðlilegar ástæður fyrir. Eg veit að það er ómerkilegt í annara augum, en mér er það merkilegt vegna þess, að það bar fyrir mig sjálfan.

Eg hafði fluzt með fósturforeldrum mínum að bæ, sem var alllangt frá þeim er þau höfðu áður búið á. Á næsta bæ við okkur bjó ekkjumaður; hafði hann mist konu sína fyrir 14 árum úr tæringu. Ekki hafði hann komið á heimili okkar eftir að eg kom, og þekti eg ekkert til hans.

Svo hagaði til í baðstofunni á heimili okkar, að hún var í tveim endum, og voru fósturforeldrar mínir í öðrum endanum. Þar voru tvö rúm, og svaf fóstri minn í öðru og eg hjá honum.

Eina nótt um vorið vaknaði eg fyrir ofan fóstra minn í rúminu og lá stundarkorn vakandi og gat ekki sofnað.

Vel bjart var í herberginu, og sló klukkan 6 á meðan eg vakti. Eg sneri mér fram í rúminu og horfði til hurðar. Sá eg þá að dyrnar opnuðust og inn kom hávaxin kona, nokkuð við aldur.

Hún var sveipuð hvítu líni, nema fæturnir og andlitið var bert. Hárið var dökt og féll niður um herðarnar laust. Andlitið var fölt og horað. Hún gekk með krosslögðum höndum innar eftir gólfinu að rúminu og lagðist til fóta yfir fæturnar á fóstra mínum og mér. Þunga fann eg engan, en sá hana skýrt. Svo stóð hún upp, gekk fram eftir gólfinu þar til hún var komin fram á það mitt; þar nam hún staðar, leit um öxl sér og starði fast á mig. Og það augnaráð man eg alla æfi — það var svo mikill dauði í því. Svo gekk hún út úr herberginu, og hurðin féll aftur á eftir henni.

Á meðan þessu fór fram, gat eg ekkert hreyft mig og ekkert sagt, heldur starblíndi altaf á hana. En þegar hún fór út úr herberginu, fór þetta farg af mér. Eg vakti fóstra minn og sagði honum frá sýninni. Hann gerði lítið úr henni og sagði mér að fara að sofa, en ekki varð mér svefnsamt úr því. Um morguninn áður en fólk fór á fætur, kom bóndi þessi, er áður er getið um, að finna fóstra minn. Honum var boðið inn, og settist hann á rúmið hjá fóstra mínum, nákvæmlega þar sem konan hafði setið.

Seinna um daginn lýsti eg konunni fyrir manni, er á heimilinu var; sagði hann lýsinguna bera alveg saman við konu manns þessa að öðru en því, að mér sýndust augun dekkri en þau höfðu verið.

Eitt atvik er frá þessum tíma, sem eg man eins og það hefði gerst í gær.

Það var að vorlagi, lóan var nýkomin, eg var að leika mér úti á túni. Stór lóuhópur kom fljúgandi og settist skamt frá mér. Alt í einu var eins og hvíslað væri að mér: »Taktu upp stein og reyndu að hitta einhverja lóuna«. Eg greip upp stein og henti í lóuhópinn. Allar flugu upp nema ein. Hún baðaði út vængjunum en

valt yfir sig. Í voðalegu ofboði hljóp eg til hennar og rotaði hana.

Fyrst var eins og eg gæti ekki gert mér grein fyrir neinu, en smátt og smátt skýrðist hugsunin og eg stóð frammi fyrir samvizku minni sem mesti glæpamaðurinn er eg hafði nokkurntíma heyrt getið um. Eg hafði lesið um það, að menn myrtu óvini sína, og eg hafði líka heyrt að einstöku níðingar hefðu myrt vini sína, en þó aldrei nema fyrir einhverjar ástæður.

En eg hafði enga ástæðu mér til afsökunar, eg hafði myrt lóuna af eintómri drápsfýsn, þegar hún kom til að syngja fyrir mig um náttúruna og guð. — Eg stóð varnarlaus fyrir guði og samvizku minni. Eg fleygði mér niður og grét óskaplega, grét lengi, lengi, og hrópaði um fyrirgefningu til guðs.

Öðru hvoru komu raddir, sem sögðu: »Þú gerðir þetta ekki viljandi, þú ætlaðir ekki að henda steininum í lóuna«. En svo komu aðrar, enn hærri, sem sögðu: »Þú gerðir það viljandi, þú ert morðingi, þú reynir að slá ryki upp í augun á guði«. Og eg grét ennþá meira og þorði nú ekki að biðja guð lengur um fyrirgefningu.

Þegar örvænting mín var á hæsta stigi, var kallað á mig heiman frá bænum að mamma vildi finna mig. Eg gekk heim, grátbólginn og vonlaus, og mér fanst guð stara á mig hvert sem eg leit.

Í dyrunum mætti eg mömmu; um leið flaug stór lóuhópur fyrir dyrnar og kvökuðu »dýrðin, dýrðin«. »Þarna er þá guð búinn að senda okkur blessaðar lóurnar til að syngja fyrir okkur«, sagði mamma. Ekkinn brauzt aftur út, eg fleygði mèr i faðminn á mömmu og hrópaði: »Eg er morðingi, mamma, og eg hefi reynt að blekkja guð, guð fyrirgefur mér aldrei«. Og svo sagði eg henni alla söguna milli gráthviðanna.

Mamma vafði mig að sér og sagði: »Jú, barnið mitt, guð fyrirgefur þér. Hann fyrirgefur alt sem er iðrast af hjarta fyrir«. Svo sagði hún mér um Jesúm Krist, sem

guð hefði gefið okkur mönnunum, og hann mundi biðja guð að fyrirgefa mér.

Um kvöldið háttaði eg. Eg bað heitt og innilega til Jesú, að hann vildi biðja guð að fyrirgefa mér, og eg bað hann að láta mig vita það ef hann ætlaði að gera það, með því að láta sólina skína framan í mig þegar eg vaknaði. — Svo sofnaði eg.

Um morguninn vaknaði eg við að sólargeislarnir léku um andlitið á mér. — Guð hafði fyrirgefið mér.

Þá ætla eg að slá botninn í minningarnar mínar. Mun mörgum þykja þær vera orðnar fulllangar.

Eg hefi oft glaðst og hrygst síðan þær gerðust, en aldrei hefir sorgin verið dýpri en í síðustu minningunni minni, aldrei trúin sterkari heldur en þegar eg bað í fjárhúsinu til guðs um að lina kvalir fóstru minnar og aldrei fögnuðurinn einlægari en þegar geislarnir vöktu mig og fluttu mér fyrirgefningu guðs.

Magnús Magnússon
frá Ægisíðu.

Svarta Höllin.

Allir höfðu heyrt getið um Svörtu höllina. Sumir þóttust hafa séð hana, en þeir gátu ekki um hana sagt annað en að hún væri hrafnsvört. Þess vegna var hún kölluð Svarta höllin.

Það vissu allir: að hver sem eitt sinn steig fæti sínum inn fyrir hallarþröskuldinn, kom aldrei út aftur. Altaf voru menn að tínast inn í höllina, ungir og gamlir, ríkir og fátækir, konungar og kotungar, en enginn kemur aftur.

Marga menn langaði að fá að sjá höllina að innan, áður en þeir færu alfarnir þangað, því margt hafði verið um hana sagt, og getið ýmsu til um vistina og viðurgerninginnn í henni.

Fjöldi manna voru hræddir við höllina og óskuðu þess heitt að þeir þyrftu ekki að fara inn í hana. Þeir bjuggust við að þar væri ekki vistlegt. Þegar minst varði voru þeir þó horfnir inn í höllina.

Sumir héldu að þar mundi gott að vera og þráðu að komast þangað sem fyrst. Þeir fengu líka ósk sína uppfylta.

Eitt var mjög einkennilegt: menn fóru jafnan einir síns liðs inn í höllina. Oft höfðu tveir og tveir heitið hver öðrum að verða samferða, en þegar minst varði var annar þeirra horfinn, og oftast þóttist hinn hafa vel sloppið, að þurfa ekki að fara undir eins.

Loks fóru að heyrast sögur um menn, sem höfðu komist út úr höllinni aftur, og höfðu þeir frá mörgu að segja, en fáum þeirra bar saman.

Ein sagan sagði, að þar biðu manna hinar verstu

píningar. Menn voru brendir eða frystir til bana. Sumir soðnir í vellandi hverum, aðrir steiktir á glóandi járngrindum. Þar voru háir hamrar, og var mönnum kastað fyrir þá niður í hyldýpi. Sumir urðu hungurmorða, öðrum var gefið eitur, sem smámsaman eyddi lífinu.

Önnur sagan sagði, að ekki væri öllum búin slík meðferð. Aðeins hinir vondu áttu hana í vændum. Handa þeim góðu væri miklu betri híbýli. Þeir voru leiddir inn í uppljómaða sali og biðu þeirra beztu krásir. Alt ómaði af söng einhverra unaðsradda. Yndislegar verur svifu umhverfis þá og réttu þeim alt sem þeir þörfnuðust. Við hallargluggana uxu hin fegurstu blóm og beygðu ilmþrungnar limar inn um veggi og loft. Öðrumegin hallarinnar voru víðáttumiklir aldingarðar með svölum lundum og suðandi gosbrunnum. Alt, sem menn óskuðu, var þeim veitt, en enginn gat vænst þess að þeir óskuðu að fara út úr höllinni og finna gömlu kunningjana. Það var engin furða þótt þeir gleymdust í allri dýrðinni.

En því mátti ekki gleyma, að góðu mennirnir einir áttu þessar viðtökur í vændum. Þeim var líka mikil huggun í því að vera ekki settir á bekk með vondu ræflunum.

Þriðja sagan sagði, að góður og illur verustaður væri að vísu í höllinni, en hinir vondu þyrftu ekki að dvelja nema stuttan tíma í verri staðnum, svo fengju þeir sama bústað sem hinir.

Sumum góðu mönnunum var þetta jafnvel huggun, ef fyrir gæti komið, að þeim yrði í einhverjum misgripum sagt að fara inn í verri staðinn.

Og loks var fjórða sagan, sem sagði, að enginn vondur verustaður væri til í höllinni. Allra biðu góðar viðtökur, en þeir góðu áttu auðvitað miklu betri viðtökur í vændum, en þeir sem vondir voru.

Langflestir trúðu þessari sögu, því þegar menn fóru að athuga hag sinn, voru þeir ekki alveg vissir um, að þeir væru svo góðir, að ekki gæti viljað til, að þeir slædd-

ust með í verri staðinn, ef hann væri til — en væri hann ekki til, þá var ekkert að óttast.

En öllum kom saman um, að fyrir höllinni réði voldugur höfðingi. Hann var oftast á ferli meðal mannanna, til þess að kalla þá inn í höllina sína. Að flestum kom hann óvörum, og allir urðu að hlýða kalli hans tafarlaust. Hann kom til fátæka mannsins í kotbænum og hann hafði ekki einu sinni tíma til að fara úr tötrunum sínum og í tilhaldsfötin. Hann kom til ríka mannsins og rak svo á á eftir honum, að hann mátti ekki fara upp í skrautvagninn sinn, þótt slíkt þætti mikil óhæfa. Sjómaðurinn sem var í óðaönn að draga fiskinn í soðið handa litlu munnunum heima, vissi ekki fyr en höfðingi hallarinnar var kominn og bauð honum inn til sín. Sjómanninn sárlangaði að fara heim og kveðja konu og börn, en grátstunum hans var enginn gaumur gefinn. Bóndinn, sem hafði búið vel um sig á jörðinni sinni, varð að fara. Unga stúlkan með rjóðu kinnarnar hvarf inn í höllina, þegar minst varði, og rösklegi maðurinn ungi fór sömu leið. Konan gat ekki kvatt manninn sinn eða börnin, áður en hún fór, og unnustan misti elskhuga sinn fyr en varði. Þjóðmálagarpurinn var alt í einu horfinn; átti hann þó mikið eftir ógert fyrir landið sitt. Jafnvel konungurinn í krýningarskrúða sínum var kallaður.

Allir hurfu inn í Svörtu höllina.

Var óhjákvæmilegt að fara inn í þessa voðalegu höll? Gátu menn ekki keypt sig lausa? Var ekki hægt að senda skeyti þaðan til ástvina og kunningja og segja þeim hvernig viðtökurnar voru? Var nauðsynlegt að búa sig undir þessa för? Hvers vegna bar ekki sögunum saman um það, hvernig væri að eiga þar heima? Hafði enginn komist þaðan út? Jú, einhver. — En hvar var hann? Þegar farið var að leita hans, fanst hann hvergi.

Þannig veltu menn þessu fyrir sér og fengu ekkert svar.

En altaf voru menn að hverfa inn í Svörtu höllina.

Verst var að þurfa að fara aleinn. —

Konungssonur einn, sem alt vildi fá að vita, heyrði getið um Svörtu höllina. Hann var ekki í rónni fyr en faðir hans, konungurinn, leyfði honum að fara og skoða höllina. Auðvitað varð hann að lofa því að koma aftur; — fara ekki lengra en honum væri óhætt.

Konungssonurinn hélt nú af stað að leita hallarinnar.

Fyrstu nóttina svaf hann úti á víðavangi. Þegar hann vaknaði um morguninn kom til hans maður. Sá spurði konungssoninn, hvert ferð hans væri heitið.

»Eg ætla að fá að sjá inn í Svörtu höllina«, svaraði konungssonurinn.

»Fyrst þarftu að finna þrjá hluti«, mælti maðurinn.

»Hvaða hlutir eru það?«

»Fyrsti hluturinn er kærleikseplið, og þegar þú hefir fundið það, skalt þú koma hingað aftur; eg mun þá segja þér hver hinn annar hlutur er«.

»Hvar á eg að leita að kærleikseplinu?« spurði konungssonurinn.

»Á meðal mannanna«, svaraði maðurinn.

»Hvernig á eg að þekkja kærleikseplið?«

»Þú skalt eta einn munnbita af eplinu, og þegar þú hefir neytt hans, muntu finna einkennilega geisla streyma út frá þér og slá bjarma á aðra menn; þeir munu jafnan gleðjast í nærveru þinni, og ósjálfrátt muntu laðast að öðrum mönnum og hafa ánægju af því að vera í návist þeirra«.

Að svo mæltu hvarf ókunni maðurinn.

Konungssonurinn hóf nú leit eftir kærleikseplinu.

Hann ferðaðist úr einni borg í aðra og einu landi í annað. Í fyrstu leitaði hann þess meðal konunga og stórhöfðingja. Allir höfðu þeir nóg af eplum að bjóða, en ekkert þeirra hafði þau áhrif á hann sem maðurinn ókunni hafði sagt. Sum gjörðu hann hirðulausan um alt, sum vöktu í honum löngun til ýmsra skemtana, sum leiðindi á öllu, sum óstjórnlega valdalöngun o. s. frv. Þá fór hann til borgara og auðmanna. Þeirra epli vöktu í

honum tortryggni, öfund, hatur og auragirnd. Hann fór til bænda og sjómanna. Þegar hann hafði bragðað þeirra epli, kendi hann margs hins sama og af eplum auðmannanna og auk þess nautnafýsnar, ótta við aðra menn, hræsni og grimdar. Hann fór til fátæklinga og einstæðinga. Þeir höfðu að vísu fátt af eplum að bjóða, en þau fáu, sem þeir höfðu, vöktu í honum öfund og hatur til þeirra, sem við góð kjör áttu að búa, og hugleysi og örvæntingu um eiginn hag.

Loks fór hann til mæðranna. Í móðurástinni hélt hann að kærleikurinn væri á hæsta stigi. Þar var nóg um epli og öll mjög fögur útlits. Hann valdi eitt hið fegursta, og þegar hann hafði neytt eins munnbita af því, var sem nýtt líf færðist í hann. Hann fann einkennilega geisla streyma út af sér. — Nú hlaut hann að hafa fundið kærleikseplið.

Hann fór til fundar við ókunna manninn.

»Ekki er þetta kærleikseplið«, sagði ókunni maðurinn. Sumir þeir geislar, sem streyma út frá þér, eru að vísu kærleiksgeislar, en með þeim eru aðrir geislar, sem stefna ekki í sömu átt og kærleiksgeislarnir. Þeir geislar er þrungnir eigingirni, öfund og hatri«.

»Það virðist örðugt að finna kærleikseplið«, mælti konungssonurinn.

»Það er nær en þú hyggur«, svaraði ókunni maðurinn og hvarf.

Konungsonurinn hélt leitinni áfram. Flakkaði hann að síðustu um skóga og eyðimerkur, því að honum þótti vonlaust, að hann fyndi eplið í þéttbygðinni.

Einn dag, er hann var á ferð eftir þjóðveginum, var mjög heitt veður. Hann hafði ekki bragðað mat frá því daginn áður, og var hann næstum örmagna af þreytu og hungri. Settist hann því niður í skugga eins trés, til þess að hvíla sig. Eftir nokkra stund kom lítill drengur gangandi eftir þjóðveginum. Hann var mjög fátæklega búinn. Hann nam staðar skamt frá konungssyninum og virti hann fyrir sér, tók svo til fótanna og hvarf inn í skóg-

inn. Að vörmu spori kom hann aftur fram úr skóginum og hélt þá á epli í hendinni. Rétti hann það að konungssyninum og mælti með hikandi, hálfsmeykri rödd: »Eg á ekki annað. Mér var gefið það í gær«.

Konungssonurinn tók við eplinu, en hafði ekki tíma til að þakka drengnum, því hann þaut inn í skóginn óðara en hann hafði slept eplinu.

Þegar konungssonurinn hafði etið einn bita af eplinu, fann hann enn meira til hungursins en áður. Át hann með góðri lyst hvern munnbitann eftir annan, þangað til ekki var eftir af eplinu nema lítið eitt. Stakk hann bitanum, sem eftir var, í mal sinn. Hélt hann svo áfram ferð sinni.

Hann veitti því eftirtekt, að þau epli, sem hann eignaðist eftir þetta, höfðu önnur áhrif á hann en hin fyrri eplin. Hann hitti sömu mennina og hann hafði áður fengið epli hjá. Gáfu þeir honum epli sem áður, en þau vöktu í honum samhygð, meðaumkun og jafnvel kærleika til annára manna. Og það þótti honum einkennilegt, að honum virtust allir menn miklu viðfeldnari nú en áður. Allir löðuðust að honum og vildu láta honum í ljósi samhygð sína Hvenær hafði þessi breyting orðið á honum? Hafði hann þegar fengið kærleikseplið?

Konungssonurinn hélt til móts við ókunna manninn.

»Hefirðu fundið kærleikseplið?« spurði ókunni maðurinn.

»Ekki veit eg það«, svaraði konungssonurinn«, en nú hafa menn verið mér miklu betri en áður«.

»Hvað veldur því?«

»Mér er það ekki ljóst, en hitt veit eg, að eg hefi haldið mennina öðru vísi en þeir eru í raun og veru. Sömu mennirnir sem eg hélt kærleikslausa, hafa reynst hinir ástúðlegustu; og nú hefi eg ánægju af að vera í samvist við þá, en það hafði eg ekki áður. Mér virðist að þeim sé einnig ánægja að návist minni«.

Maðurinn ókunni brosti og mælti: »Nú hefir þú fundið kærleikseplið, en áhrif þess gazt þú ekki fundið

fyr en þú varst breyttur orðinn. Hvenær gerðist sú breyting?«

Konungssonurinn sagði frá eplinu, sem fátæklegi drengurinn gaf honum, og rétti fram eplisbitann.

»Þetta er kærleikseplið, en hefir þú ekki fengið fleiri slík?«

Konungssonurinn sýndi öll eplin, sem hann hafði meðferðis.

»Öll þessi epli eru kærleiksepli«, mælti maðurinn ókunni. Þú gazt ekki orðið kærleika annara manna var fyr en þú varst sjálfur orðinn kærleiksríkur.

»Loks hefi eg þá fundið kærleikseplið«, sagði konungssonurinn, »en mikla erfiðleika hefi eg haft við að stríða á þessari leit minni. Þótt mennirnir séu góðir, er erfitt að fullnægja kröfum þeirra. Kærleikur þeirra er dýrkeyptur«.

Þeir erfiðleikar munu hverfa, er þú hefir náð hinum öðrum hlut, sem eg gat um. Það er sjálfsfórnarlaugin. Úr henni skalt þú lauga þig. Eftir það mun þér ljúft að bera byrðar annara manna. Þá mun kærleikur þinn ekki aðeins verða hið innra, sem hann er nú, heldur koma fram hið ytra — í verkinu.

»Hvar er sú laug?« spurði konungssonurinn.

»Á meðal mannanna«, mælti ókunni maðurinn og hvarf.

Konungssonurinn lagði nú af stað til þess að leita að sjálfsfórnarlauginni. Hann ferðaðist frá einum baðstað til annars, en hvergi gat hann fundið að böðin hefðu þau áhrif, sem ókunni maðurinn gat um. Honum varð hvert sporið öðru þyngra á þessari leit sinni. Oft varð hann sárhryggur yfir örðugleikum þeim, sem aðrir menn bökuðu honum, en þó fann hann að hann elskaði mennina.

Loks varð hann úrvinda og þótti leit sín til einskis orðið hafa. Fór hann einförum og reikaði víða.

Einn morgun var hann snemma á ferli. Hann kom að vatni einu. Öðrumegin vatnsins sá hann konu. Hún gekk fram og aftur eftir vatnsbakkanum og kastaði sér

loks út í vatnið. Vatnið var mjög langt, en konungssonurinn var staddur við miðju þess; var því einskis annars kostur en að synda þvert yfir vatnið, ef bjarga skyldi konu þessari. Konungssonurinn stökk út í vatnið og synti til konunnar. Var hún rétt komin að drukknun, er hann náði henni. Þegar hann komst til lands með hana, var hann svo þreyttur, að hann gat ekki staðið á fótunum. Eftir langa mæðu tókst honum að lífga hana. Hún sagðist ekki vilja lifa, því hún hefði elskað mann, sem sveik hana í trygðum. Hún hafði fórnað sér hans vegna, bjargað honum frá dauða í veikindum hans og unnið fyrir honum á meðan hann var ófær að vinna. Þegar hann svo varð heill heilsu, strauk hann frá henni.

Konungssonurinn huggaði konuna og kvaðst mundu hjálpa henni. Hann fann alt í einu til ákafrar löngunar til þess að bjarga henni úr raunum hennar. Tók hann stúlkuna með sér heim í land sitt og kom henni þar í vist hjá góðu fólki.

Frá þeim degi, er konungssonurinn bjargaði konunni úr vatninu, varð gagngjör breyting á honum. Hann hitti á hverjum degi menn, sem hann þurfti að hjálpa á einhvern hátt. Hafði hann svo mikla ánægju af því, að hann skeytti hvorki þreytu né hungri. Honum leið miklu betur, er hann hungraði og gaf svöngum mat sinn, en þegar hann neytti matar á venjulegum tíma. Hann hafði næstum gleymt manninum ókunna og Svörtu höllinni, svo annríkt átti hann.

Loks flýtti hann sér til móts við ókunna manninn.

»Eg þarf að flýta mér«, sagði konungssonurinn.

»Þá hefir þú fundið sjálfsfórnarlaugina«, mælti ókunni maðurinn, »en eitt vantar þig enn — það er trúarsteinninn«.

»Hvar á eg að leita hans?« spurði konungssonurinn.

»Á meðal mannanna«, svaraði maðurinn og hvarf.

Konungssonurinn hélt af stað, til þess að leita að trúarsteininum. Tafðist hann mjög af því, að alstaðar þar sem hann fór, þurfti að hjálpa á einhvern hátt. Eftir langan tíma kom hann einn morgun að sjó. Voru fiski-

menn að leggja net sín. Hann spurði þá hvort þeir ættu ekki trúarsteininn.

»Jú«, svöruðu þeir. »Við fáum einn slíkan stein á hverri vertíð. Það er fyrsti steinninn, sem festist í netjunum. Nú erum við að leggja netin í fyrsta sinn á þessari vertíð, og getur þú fengið trúarsteininn, ef hann kemur í netin í dag«.

Í fyrsta drætti kom steinninn í netin. Konungssonurinn lét hann innundir fötin á brjóstinu, þakkaði fiskimönnunum gjöfina og fór leiðar sinnar.

Nú brá kynlega við. Um leið og hann lét trúarsteininn á sig, fanst honum sem skýla dytti af augum sínum. Honum virtist heimurinn breytast. Flest sem honum hafði áður sýnst skuggalegt og ömurlegt, virtist honum nú bjart og fagurt. Löngun hans til þess að sjá inn í Svörtu höllina hvarf með öllu, og hirti hann því ekki um að fara til móts við ókunna manninn, en hélt á leið heim til föður síns, glaður í lund.

Þegar hann átti ófarna eina dagleið, gekk maðurinn ókunni alt í einu í veg fyrir hann.

»Hvort er sem mér sýnist, að þú sért á heimleið nú?« spurði ókunni maðurinn.

«Já«, svaraði konungssonurinn. »Eg hefi enga löngun til þess að sjá Svörtu höllina. Það er svo unaðslegt að lifa, að eg vil ekki eyða tímanum í það að skoða þessa höll. Mér finst mig engu skifta, hvar hún er, eða hvernig hún er innan. Mér virðist líf mitt hafa verið ein missýning, þangað til nú. Nú veit eg, hvers virði lífið er, og eg má engan tíma missa í óþarfa«.

»Svarta höllin er líka missýning«, svaraði ókunni maðurinn og hvarf.

Sig. Fanndal.

Alþýðukveðskapur.

Erindi flutt á Eyrarbakka og við Þjórsárbrú veturna 1913 og 1914.

Því hefir altaf verið á lofti haldið, að engin þjóð í heimi myndi jafnhneigð til vísnagerðar, eins og vér Íslendingar. Og mun það sízt fjarri sanni.

Allur þorri manna, sem kominn er til vits og ára, þekkir reglur þær, er liggja til grundvallar íslenzkri vísnagerð. Og þess eru dæmi um börn, er varla kunnu stafrófið, að þau hafa getað sagt til, hvort vísa væri rétt kveðin eða ekki.

Hún leynist í þjóðeðlinu sú tilfinning eða það hljóðnæmi, að finna og vita hvenær vísa er rétt kveðin eða ekki. Og af því mun það aftur leiða, að í flestum sveitum lands vors hafa verið og eru enn í dag fleiri og færri sem fást við vísnagerð. Þeir venjast smátt og smátt á að hugsa í hendingum, ríma þær saman og stuðla, eftir því sem þeim þykir þörf gerast.

Atburðir, mannlýsingar, gletni, fyndni og skammir — yfir höfuð alt, sem nafni nefnist, flýgur á stuðlum hendinganna — flýgur bæ frá bæ og sveit úr sveit. Meira að segja eru dæmi þess, að stökur hafa borist ótrúlega fljótt landshorna millum, og vita þó allir, hvaða örðugleikum það hefir verið bundið, fram á vora daga, að komast um landið.

En það voru heldur engir klaufar, sem komu hendingunum á loft og blésu þeim byr undir báða vængi. Eg veit að eg þarf ekki að nefna þá, allir kannast við þá, en eg ætla nú samt að gera það. Það vóru hagyrðingarnir, alþýðuskáldin, eins og þjóðin nefnir þá.

— — —

Einn af yngri mentamönnum vorum flutti erindi í fyrravetur í Reykjavík, er hann nefndi »Rím í mæltu máli«. Það var Andrés Björnsson lögfræðisnemi. Erindi þetta birtist skömmu síðar í Birkibeinum, og býst eg því við, að einhver tilheyrenda minna hafi lesið það.

Í erindi þessu eru færð full rök fyrir því, að svo sé rímið Íslendingum tamt, að óafvitandi tali þeir í hendingum og ósjálfrátt rími og stuðli setningar margir þeir, sem á íslenzku rita, það sem þó alment er nefnt óbundið mál.

Málshættir, talshættir og orðskviðir, er ganga manna milli ár eftir ár og öld eftir öld, eru meira og minna bundnir — stuðlaðir, eða þá rímaðir með hendingum. Sumir eru hending úr vísu — vísuorð eða ljóðlína — aðrir hálf vísa — t. d. fyrri hluti o. s. frv. Sumar vísur eru svo létt kveðnar, orðaröðin svo blátt áfram, að erfitt er að greina þær frá mæltu máli, svona í fljótu bragði.

Meira að segja: Það er hægt að hafa yfir heilar bögur, án þess rímið þekkist, þegar þær eru nógu alþýðlegar. Tóku allir eftir að eg var að hafa yfir vísu:

> Það er hægt að hafa yfir heilar bögur
> án þess rímið þekkist, þegar
> þær eru nógu alþýðlegar.

Þessa vísu orti Andrés Björnsson inn í fyrirlestur sinn, til þess að sýna, að rímið getur verið víðar en varir.

Svona er rímið oss Íslendingum tamt, að óafvitandi mælum vér í hendingum, vitum ef til vill ekki af því fyr en vísan er kveðin — fyr en vér erum búnir að »kasta fram einni ferskeyttri«, eins og það er alltíðast nefnt að mæla vísu af munni fram.

Vér segjum oft, að ekki sé vandi að byrja vísu. Það geti hvert barnið. Það sé meiri vandi að halda áfram — þrautin þyngri að slá í botninum.

Og þetta er satt. Það geta allir búið til fyrstu hendinguna, og ótal margir bætt annari við.

Og af hverju?

Af því að hver einasti Íslendingur hefir fengið það að vöggugjöf, að binda að einhverju leyti saman orð sín — mæla í hendingum.

En hitt er ekki öllum gefið, að halda áfram smíðinni, bæta þriðju og fjórðu hendingunni við — botna vísuna, eða halda enn lengra.

Þeir sem það geta, segjum vér að séu hagorðir, og þá er eg aftur kominn að hagyrðingunum eða alþýðuskáldunum.

— — —

En hann er ekki smár hópurinn sá, enda eru þess ekki dæmi, að önnur þjóð í heimi eigi jafnmarga hagyrðinga, miðað við fólksfjölda, eins og vér Íslendingar.

Og misjafnlega eru þeir hagir, þótt nefndir séu þeir hagyrðingar. Enda sýna vísurnar þeirra það bezt. Þær eru misjafnlega kveðnar. Sumar eru blátt áfram, eins og stakan sem eg fór með áðan. Aðrar eru »dýrar«, meira stuðlaðar. Stuðlar og samstöfufjöldi skiftir vísunum í flokka, sem nefndir eru hættir — bragbættir. Vér könnumst við marga frá rímunum. Þar eru þeir nefndir. Um þetta efni hefir síra Helgi Sigurðsson ritað allstóra bók, er hann nefnir »Safn til bragfræði íslenzkra rímna«, og er þangað mikinn fróðleik að sækja. En út í þá sálma skal ekki farið að þessu sinni. Það yrði altof umfangsmikið, enda hætt við, að mig brysti þekking og kunnáttu til að skýra það efni, svo sem þyrfti.

En eins og stökurnar eru misjafnar, svo eru hagyrðingarnir sjálfir, eins og eg drap á fyrir stuttu. Sumir eru undra fljótir. Láta enda alt fljúga. Gæta þess aðeins, að vísan sé rétt kveðin. Jónas Hallgrímsson sagði um slíka menn, að ekki væri vandi að yrkja, þegar alt fengi að fljúga, sem heimskum manni gæti dottið í hug.

Aðrir eru lengur — þurfa lengri tíma til þess að »grunda«, eins og manni einum varð að orði, er hann var

spurður um hagyrðing norðlenzkan, er seinmæltur þótti í rími, þótt margt kvæði hann!

En það er með vísnagerð eins og hverja aðra smíð. Að vísan verður að jafnaði betri, eftir því sem lengur er um hana hugsað og betur til hennar vandað. Enda eru fáir svo hagir, að þeir kveði »dýrar« vísur án þess að hugsa um orðaröð og efni, stuðla og endarím, nokkura stund. Geta jafnvel verið fleiri daga með eina stöku, þótt góðir hagyrðingar séu.

Þó er það hvergi nærri altaf, að sú stakan sé bezt, sem lengi er í smíðum, eða taki hinni fram, sem kveðin var á skemri tíma. Það kemur vitanlega undir því, hve fljótir menn eru að hugsa. Mörg ágætisstakan hefir orðið til á augabragði, áður en hagyrðingurinn vissi af, enda lærast þær að öllum jafnaði fljótar þær stökurnar, sem hugsaðar eru fljótt og kveðnar blátt áfram.

Sumir þurfa tvær eða fleiri vísur til þess að skýra það, er þeir vildu sagt hafa, en aðrir koma því sama fyrir í »einni ferskeyttri«.

Svona eru hagyrðingarnir ólíkir, svona misjafnlega hagorðir. — —

Áður en eg held lengra í þessu efni, verð eg snöggvast að nema staðar við þá skoðun — eða skoðanir, — sem sumir lærðu mennirnir hafa á alþýðuhagyrðingunum og kveðskap þeirra.

Það hefir oft klingt í eyrum þjóðarinnar — einkum þó á seinni árum — að altof margir væru vor á meðal, er fengist við að búa til vísur — ríma hugsanir sínar.

Og það eru lærðu mennirnir, sem segja þetta. Þó held eg, að þeir séu fáir, sem halda slíku fram í alvöru. En þeir eru til, þótt ekki verði þeir nafngreindir hér.

Þeir segja, að það sé ofmikið af leirskáldunum. Alt of margir meðal alþýðumanna, er noti hagmælsku sína til þess að stæla skáldin, sem á undan þeim hafi lifað: hagyrðingarnir stæli ýmist hugsanir þeirra eða »form«, og þess vegna verði vísur alþýðuhagyrðinganna aðeins berg-

mál þeirra skálda, er kveðið hafi áður og hlotið viðurkenning.

Vitanlega má finna þessu og öðru eins stað. En það má líka gera of mikið úr því, þegar sagan er ekki sögð nema hálf.

Og það hygg eg, að Stephan G. Stephansson hafi ekki sneitt að alþýðuhagyrðingunum, heldur miklu fremur bergmálsskáldunum og það jafnvel sumum þeirra skálda, sem lærðu mennirnir hafa viðurkent, þegar hann kvað þessa stöku:

List er það líka, og vinna,
lítið að tæta upp í minna,
alt af í þynnra þynna
þynkuna allra hinna.

Því þess ber að gæta, að ekkert skáld hefir ennþá fæðst, hvorki með vorri þjóð né annarri, að ekki hafi það að einhverju leyti orðið fyrir áhrifum annarra andans stórmenna, er uppi voru á sama tíma, en lengra á veg komnir að móta hugsanir sínar, eða þá þeirra, sem löngu voru liðnir og jafnvel enga viðurkenning höfðu hlotið fyr en þeir voru fallnir í valinn.

Mætti t. d. nefna »listaskáldið góða« Jónas Hallgrímsson. Hann varð fyrir miklum áhrifum frá þýzku skáldunum Heine og Schiller.

Steingrímur hefir kveðið ótal mansöngva sína í anda Byrons, sem um eitt skeið var mesta ástaskáld með Englendingum.

Eða Matthías? Sá sem gæti rakið slóð hans — fylgst með honum gegn um alla hringiðustrauma alheimsbókmentanna — hann myndi, ef til vill, geta rekið sig á eitthvað, sem aðrir á undan honum hafa sagt.

Hitt vita menn og, að Hannes Hafstein var um tíma snortinn af Holger Drachmann og talsverður skyldleiki með kvæðum þeirra.

Þá hefir og Einar Benediktsson orðið fyrir nokkurum áhrifum norska skáldsins Henriks Ibsens.

Og Einar Hjörleifsson, framan af að minsta kosti, og

einkum þó Gestur Pálsson rituðu flestar skáldsögur sínar í anda Alexanders Kiellands.

En vér getum litið enn þá nær oss. Getum tekið dæmi, sem oss eru enn þá kunnari, fjöldanum að minsta kosti.

Það er Þorsteinn Erlingsson.

Hann hefir sjálfur játað, að hann hafi orðið fyrir miklum áhrifum, bæði frá Sigurði Breiðfjörð og Páli Ólafssyni. Það er léttleikinn og rímsnildin í stökunum hans ógleymanlegu, er sverja sig í ætt Sigurðar og Páls. Enda var Páli það ljóst, hversu mikið dýrmæti þær væru stökurnar hans, og hversu liðtækur Þorsteinn hafði reynst í þeim efnum. En hinu kveið hann líka, að:

Þegar mín er brostin brá,
og búið er Grím að heygja,
og Þorsteinn líka fallinn frá
ferhendurnar deyja.

Sá spádómur býst eg nú ekki við að rætist. Altaf rísa upp nýir og nýir, sem bjarga ferhendunum, og mörgu skáldinu finst það léttir að hvíla sig á þeim við og við.

Nefna mætti einn mann enn, eitt skáldið, sem sótt hefir margt ágæti til þeirra þriggja: Sigurðar, Páls og Þorsteins.

Það er Guðmundur Guðmundsson.

Það er eins og léttleikinn og rímsnildin þeirra allra sé saman runnin í Guðmundi, enda má hann óefað hagorðastan telja þeirra manna, er nú yrkja á íslenzku, og mestur er hann þeirra rímsnillingur, enda er honum skipað á bekk með listamönnum vorum, einmitt vegna hagmælskunnar.

Með Guðmundi hefir runnið upp ný öld í ljóðagerð vorri — öld formfegurðar og rímsnildar, og gera flestir byrjendur sér far um að ná þar Guðm. Guðmundssyni að einhverju leyti.

Dæmi þau, er eg hefi nú nefnt, ætla eg að fáir muni lasta. Eg á við, að fáir muni þeim skáldum, er eg nefndi,

til foráttu finna, þótt orðið hafi þau fyrir áhrifum sér eldri — og oft á tíðum sér meiri — manna.

Nei, öðru nær.

Því það er viðurkendur sannleikur, að með lestri sem flestra góðra skáldrita merkra höfunda, sem uppi eru eða verið hafa á ýmsum tímum — að einmitt með því fæðist skáldið, og andans jötuninn vaxi og þroskist!

Þess vegna ættu menn ekki að vera harðir í dómum sínum, þegar til alþýðuhagyrðinganna kemur. Og þess vegna er það fásinna að vera að æðrast um, þótt margir yrki.

Hvers vegna að vera fást um og banna mönnum að gera það, sem þeim er eðlilegt, þegar það er þá ekki stærri glæpur en að kasta fram »einni ferskeyttri«, þegar þeim finst það eiga við?

En, það er satt, að stundum hafa alþýðuhagyrðingarnir gefið út bækur — heilar kvæðabækur, sem lítið erindi áttu á markaðinn. Og þær kvæðabækur hafa sést, sem ekkert erindi áttu fyrir augu almennings. Mætti þess vegna skjóta því að alþýðuhagyrðingunum að geyma heldur kvæðin sín heima í handraðanum, heldur en að fara að brjótast í því að gefa þau út í bókum, undir eins og þeir eru búnir að safna saman á nokkrar arkir. Að minsta kosti að þeir vönduðu betur valið á kvæðunum og gæfu minna út; því óneitanlega hafa margir verið helzt til bráðir á sér, þótt ekki skuli eg nefna þá hér.

En hvað sem því líður, hafa þó margir alþýðuhagyrðingarnir kveðið stökur, sem skáldin »af guðs náð« mættu vera stolt af að hafa kveðið, og sum stórskáldin hafa birt vísur á prenti, sem hagyrðingarnir myndu ekkert kæra sig um að vera orðaðir af.

— — —

Oft hefir alþýðukveðskapurinn aukið á skemtun heimilanna og gleði heilla sveita. Hún er ekki svo margbrotin, skemtunin, er sveitaheimilin íslenzku hafa úr að velja, að réttmætt sé að eiga nokkurn þátt í því, að alþýðukveðskapurinn leggist niður.

Það hefir alt af þótt góð skemtun að heyra smellna stöku, og mörgum hefir það stytt stundirnar að koma þeim saman.

En r í m i ð gerir fleira en að fella saman hendingar og skapa vísu, sem þjóðin lærir og skemtir sér við að hafa yfir og raula. Það lokkar menn oft og tíðum til þess að hugsa um einstök atriði af heilum huga og ákveðið, heimtar af mönnum að brjóta til mergjar og gagnrýna hlutina.

Þegar fyrstu hendingarnar eru kveðnar, fer hagyrðingurinn að leita að orðum, er hann geti notað sem endarím við það, sem á undan er komið. Og hann finnur mörg orð, því tunga vor er fjölskrúðug af orðum, sem leika við rímið.

En honum er það ekki nóg.

Það verður að vera vit í vísunni.

Hann fer að hugsa um orðin, hvernig þeim verði bezt raðað, svo samræmi haldist. Hann veltir því fyrir sér á marga vegu, hvort þ e t t a og þ e t t a, sem honum kemur til hugar, geti staðist, og á hverju það hvíli. Af því að hugsa þannig um orð og efni, kemst hann ef til vill að þeirri niðurstöðu, að byrjunin sé ekki góð. Hendingunum sem fæddar voru verði að breyta, ef úr hugsun hans eigi að skapast vísa, er hann geti orðið ánægður með. Stundum finnur hann og að fyrstu hendingarnar, sem honum duttu í hug, verða að vera seinni hluti vísunnar, og þess vegna þurfi hann að prjóna framan við, en ekki botna.

En auðvitað kemst þetta í vana fyrir mönnum, og ekki fara allir eins að því að yrkja — búa til vísu.

En hvað sem því öllu líður, þá er það sannfæring mín, að r í m i ð og v í s n a g e r ð hafi að öllum jafnaði einhver mentandi áhrif á þá, sem leggja slíkt fyrir sig. Geri þá að hugsandi mönnum, er taki eftir því, sem er að gerast í kringum þá, og hjálpi þeim til að finna ýmsa þá leyndardóma, sem öðrum — ef til vill — eru duldir.

Auk þess vita menn að þeir, sem fyrir sig leggja að ríma hugsanir sínar, verða að öllum jafnaði fljótari að hugsa og finna hvað feitt er á stykkinu, enda fljótari að

koma fyrir sig orði oft á tíðum. Að því ógleymdu, hvað orð og svör sumra hagyrðinganna eru hnittin og fyndin!

— — —

En hitt er líka satt, að gæfumerki hefir það ekki þótt, að kunna að yrkja, enda sjaldan verið talinn búhnykkur, að bændur — ef til vill snauðir — væru að leggja slíkt í vana sinn. Má vera, að það steli huganum um of frá öðrum störfum og þeim nauðsynlegri.

Þó held eg ekki.

Hitt er grunur minn, að hagyrðingurinn finni sér fleiri yndisstundir, einmitt vegna þess, að hann getur rímað hugsanir sínar, heldur en hinn, sem ekki er það gefið að geta það. Að minsta kosti hefir Gísla Konráðssyni fundist það. Gísli var lítill búsýslumaður, lét sér annara um sagnfræði og alt, sem að skáldskap laut, enda varð hann nafnkunnur fræðimaður.

Einu sinni á túnaslætti höfðu óþurkar gengið nokkurn tíma. En loksins, þegar þurkur kom, sat Gísli inni á palli og orti rímu og hreyfði sig ekki þaðan, þótt konan væri öðru hvoru að senda börnin inn til hans og biðja hann að koma og bjarga undan heyinu. Loksins fór hún sjálf og var allþungt niðri fyrir. Þegar hún sér, hvað Gísli hefst að, segir hún:

> Að yrkja rímur ólán bjó,
> af því fara sögur.

Gísli lagði saman blöðin, er hann var að skrifa á, stóð upp og bætti brosandi við:

> En gaman er að geta þó
> gert ferskeyttar bögur.

Og trúa mín er, að fleiri muni taka undir það sama. Og ekki mundi stakan þessi jafnkunn og oft rauluð, hefði hún ekki sannleik að geyma.

— En það má vel vera, að sumir fátæku einyrkjarnir reyttu ekki af sér blóðfjaðrirnar til þess að afla sér bóka og annarra rita, er einhverja fræðslu hafa að geyma, ef þeir væru ekki hagyrðingar.

Og er eg þá kominn aftur að því, er eg drap á áðan,

að vísnagerð hafi mentandi áhrif á þá menn, er leggja stund á hana.

En hitt finnum vér líka, að þunglyndi er á bak við margar stökurnar sem vér kunnum og raulum, þótt ekki kunnum vér að nefna höfunda þeirra. Eru sumar þeirra fullar af myrkri og vonleysi, eins og nístandi andvarp deyjandi manns, eða eins og stunur þeirrar sálar, er mikið líður.

Má vera að í því liggi auðnuleysið, sem sagt er að skáldunum fylgi. Liggi í því, að hagyrðingurinn finni að:

„í valinn er fallið vænsta lið,
vonirnar allar dauðar".

Að lífskjörin hafi lamað vængina, er bera áttu æskuvonirnar til sigurs.

Eg get ekki stilt mig um að hafa hér upp nokkur orð, er Guðmundur á Sandi hefir einu sinni sagt í þessu sambandi. Það er í ritgerð hans um »alþýðuskáld Þingeyinga«. Þar stendur þetta:

»Þegar fátæktin lokar sundunum, bannar far yfir hafið, neitar um mentun og félagsskap, sem til framþróunar horfir, þá er þó alt af einn vegur opinn fyrir þann, sem hefir tök á máli og hugmyndum, þótt af skornum skamti sé, hann getur talað við sjálfan sig í einverunni á því máli, sem bezt svarar til hugskotsraddarinnar. Hann reynir að f r i ð a sjálfan sig með því eina, sem fyrir hendi er — orðum sjálfs sín«.

Og máli sínu til sönnunar lætur Guðmundur þessa stöku fylgja. Hún er eftir Jón gamla Hinriksson, föður Jóns heit. frá Múla:

Þegar fátt oss leggur lið,
leita verður griða,
ég hefi fylgt þeim sama sið
sjálfan mig að friða.

Hann reyndi fátæktina, en honum sagðist svo frá, að þrátt fyrir baslið og bágindin væri »gaman að geta þ ó gert ferskeyttar bögur«.

Og svo mun fleirum finnast.

Mitt í hugarstríðinu og vonleysismyrkrinu er þeim svölun að grípa til hörpunnar og raula um sorgir sínar. Og vér lærum stökurnar, og heyrum og finnum andvörp þeirra.

Og stökurnar raulum vér, þegar oss finst það við eiga. Og stökurnar svala oss líka, af því vér finnum hjarta höfundanna slá á bak við þær!

— — En þær eru ekki allar þannig.

Gleðin og lífsfjörið spriklar í mörgum þeirra, og hláturinn vaknar í brjóstum vorum, þegar vér förum að raula þær. Og langi og einmanalegi fjallvegurinn styttist um helming og verður hlýrri og vinalegri við það að raula — ef til vill — sömu vísuna upp aftur og aftur. Sumar hella brennandi sólargeislum yfir vonalöndin og blása framsóknarviðleitni einstaklingsins byr undir báða vængi.

Svona eru áhrifin mikil og margbreytileg, er þær hafa á oss.

Aðrar geyma í sér atburði liðinna tíma, er annars myndu gleymdir. Og þótt vér getum ekki feðrað þær, nema að nokkuru leyti og sumar alls ekki, eru þó við margar þeirra bundin nöfn, sem vér höfum gaman af að kynnast. Það eru ekki einungis nöfn sumra höfunda, heldur og annarra manna, sem voru þeim samtímis, svo að því leyti hafa þær afarmikið gildi fyrir sagnfræðina.

— — —

Og nú langar mig til að rifja upp nokkurar af þessum stökum. Býst þó ekki við að fara með þær vísur, sem enginn yðar hefir heyrt áður. Enda vona eg, að þér kannist við hið fornkveðna, að »aldrei er góð vísa of oft kveðin«, og að þér gleðjist við að kynnast aftur gömlum kunningjum.

En það skal eg taka fram strax, að nokkuð verður það af handahófi með valið, og má vel vera að einhver segi við mig á eftir, að betur hefði mátt takast. Verður afsökun mín þá að vera sú, að

enginn gerir svo öllum líki
og ekki guð í himnaríki!

— Og nógu er af að taka. Efnið alstaðar. Hendingarnar óma fyrir eyrum mínum. Gamlir kunningjar, sem lögðu á flótta undan nýrri áhrifum, læðast fram úr fylgsnum sínum. Þeim fanst þ á eins og þeim væri ofaukið. Núna koma þeir og vilja slást í förina.

Það er sjálfboðalið mitt!

Nl.

Einar E. Sæmundsen.

Ritfregnir.

Sigurður Nordal: Om Olaf den helliges saga. En kritisk undersøgelse. G. E. C. Gåds forlag. København 1914.

Ritgjörð þessi miðar að því að rannsaka þær Ólafssögur hins helga, sem geimst hafa til vorra tíma, og sína fram á afstöðu þeirra hverrar við aðra.

Af því að Ólafssögurnar eru svo margar, sumar þeirra með öllu glataðar, sumar ekki til öðruvísi enn í molum, og af því að sögurnar gera mjög sjaldan grein firir heimildum sínum, þá gefur að skilja, að rannsókn þeirra er mjög ervið og flókin, enda hafa skoðanir manna í þessu efni hingað til verið mjög á reiki, og hafa þó ímsir af hinum mestu skörungum norrænna fræða hugsað og ritað um þetta mál; má meðal þeirra nefna Íslendingana Jón rektor Þorkelsson og Finn Jónsson, Norðmennina P. A. Munch, Gustav Storm og A. Gjessing, og af Þjóðverjum Konr. Maurer. Enn þessir ágætismenn höfðu að vísu varpað björtu ljósi á einstök atriði þessa máls, enn um íms meginatriði höfðu þeir komist að gagnólíkri niðurstöðu, og máttu þar varla heita samdóma um neitt. Rannsóknin var komin í bendu, sem enginn sá fram úr, og eina ráðið til að greiða úr henni var að taka alt þetta mál til nírrar rannsóknar frá rótum á grundvelli allra heimildarrita og með hliðsjón af öllu því, sem ritað hafði verið um málið.

Það er þetta, sem Sigurður Nordal hefir gert af frábærri snild. Hann lætur ekki hinar margvíslegu skoðanir, sem fram hafa komið á síðari tímum, villa sig, heldur prófar þær í ljósi hinna fornu heimildarrita. Hann þekkir heimildarritin út í æsar og hefur dregið sum af þeim, sem áður vóru óprentuð og lítt kunn, inn í rannsóknina, ber þau saman hvert við annað í einstökum atriðum, sínir með miklum skarpleik fram á skildleika þeirra eða samband og tekst með þessu móti oftast nær að komast að óiggjandi niðurstöðu.

Sumar af sögum Ólafs helga hafa aldrei verið til öðruvísi enn sem þáttur úr stærra riti um sögu Noregskonunga. Svo er t. d. um Ólafsþáttinn í sögu Theodriks munks og í þeirri konungasögu, sem vanalega er nefnd »Ágrip«[1]). Líka hafa staðið Ólafsþættir í hinum glötuðu ritum þeirra Sæmundar fróða og Ara fróða um sögu Noregskonunga. Allir þessir Ólafsþættir hinna eldri konungasagna fara eða hafa farið fljótt ifir sögu Ólafs, drepa að eins á helstu viðburði og minnast lítt á einstök atriði. Alt öðru máli er að gegna um hinar sjerstöku Ólafssögur, sem segja frá Ólafi helga einum. Þær segja greinilega frá ímsum smáatvikum og eru ifirleitt miklu langorðari enn þættirnir.

Hin firsta af hinum sjerstöku Ólafssögum, sem vjer nú þekkjum, er sú, sem nefnd er Ólafssaga hin elsta. Hún er nú ekki til öðruvísi enn í molum. Hafa fundist af henni als 8 brot á skinni, þaraf sex í bandi utan um norska fógetareikninga frá 17. öld, nú geimd í ríkisskjalasafni Norðmanna, enn tvö eru í Árnasafni. Brotin eru gefin út með mestu nákvæmni af G. Storm í Kristíaníu. Saga þessi er að ætlun Storms rituð nokkrum árum eftir miðja 12. öld, enn Sigurður Nordal vill ekki ákveða aldurinn nánar enn svo, að hún muni vera samin á árunum 1160—1185.

Náskild þessari Ólafssögu er »helgisaga« Ólafs (»den legendariske saga«), gefin út af þeim Keyser og Unger í Kristíaníu 1849. Sumt í henni kemur orðrjett heim við brotin af Ólafssögu elstu, þó stittir hún víðast töluvert frásögn elstu sögunnar.

Þá vitum vjer, að Styrmir fróði Kárason skrifaði sjerstaka sögu um Ólaf helga nokkru eftir aldamótin 1200 (á árunum 1210—1220 að skoðun S. N.). Um þetta rit Styrmis hafa menn híngað til vitað lítið annað enn það, sem Flateijarbók segir, að smágreinar úr sögu Ólafs, prentaðar í útg. Flat. III. bindi, 237.—248. bls., sjeu teknar úr bók þeirri, »sem Styrmir hafi saman sett«.

Þá er næst hin sjerstaka Ólafs saga, sem Snorri Sturluson hefur samið, og er hún í flestum verulegum atriðum sama sagan og Ólafs saga helga í Hkr.

Um afstöðu þessara sjerstöku Ólafs sagna hverrar við aðra hafa verið mjög misjafnar og margvíslegar skoðanir. Enn nú hefur S. N. tekist að leisa þann hnút til hlítar, og dáist jeg einna mest að þeim kafla bókar hans, sem beinist að þeirri spurningu.

[1]) Svo er ritið first nefnt í útgáfu Finns Magnússonar í Fms. X. bindi. Nafnið er óheppilegt að því leiti, sem það er níirði, kemur hvergi firir í fornum ritum í þessari merkingu.

First og fremst tekst honum að filla svo vel í skörðin á Ólafs sögu Styrmis fróða, að hún má nú heita að miklu leiti risin upp úr gröf sinni, og til þess notar hann einkum (auk áðurgreindra smágreina í Flat. III. b.) Ólafs sögu helga í Flat. II. bindi. Hann sínir fram á, að sá sem ritaði Ólafs sögu helga í Flat. II. b., hefur haft firir sjer aðallega tvær Ólafs sögur, aðra eftir Snorra, enn hina eftir Styrmi, þar sem hann ekki fljettar inn þætti, sem ekkert eiga skilt við Ólafssöguna, t. d. Fóstbræðrasöguþáttinn. Nú höfum vjer Ólafs sögu Snorra til samanburðar og getum með hliðsjón af henni vinsað úr þá kafla, sem Flat. hefir fram ifir hana. Þessir kaflar hljóta að vera eftir Styrmi, svo framarlega sem þeir eru ekki teknir eftir öðrum sögum enn Ólafs sögu helga (t. d. úr Fóstbræðrasögu), nema því að eins að líkur sjeu til að ritari Flat. hafi bætt þeim við frá sjálfum sjer, enn svo er sjaldnast. Auk þess hefur höf. fundið nokkra kafla úr Styrmisbók, sem Flat. hefur slept, í öðrum Ólafssögum, sem eru náskildar Flat. (AM. 61 fol., Bergsbók og Tómasskinnu). Öllum þessum köflum, sem geimst hafa úr Styrmisbók, safnar höf. saman í eitt og gerir úr þeim eina skrá, sem er prentuð í ritgjörð hans á 89.—95. bls. og nær als ifir 107 greinar, stærri eða minni. Höf. tekur það fram sjálfur, að þessar Styrmisgreinar gefi að eins ófullkomna hugmind um Ólafssögu Styrmis, því að þær hafa allar geimst sem viðbót við Ólafssögu Snorra, enn til þess sjeu engin ráð að vita til neinnar hlítar, hve mikið af efninu í sögu Snorra sje tekið úr Styrmisbók. Lengra verður ekki komist með þeim heimildum, sem til eru. Enn það sem jeg hef tekið fram, er nóg til að sína, að höf. hefur með rannsókn sinni varpað alveg níju og björtu ljósi á Ólafssögu Styrmis[1]).

---

[1]) Jeg get ekki bundist þess að taka fram, að jeg hafði, án þess að jeg vissi um rannsóknir höf., komist að alveg sömu niðurstöðu og hann um samsetning Ólafssögunnar í Flat. Jeg drap á þetta atriði í Bókmentasögufirirlestrum mínum 7. nóv. í vetur, þegar jeg var að tala um Fóstbræðrasögu og afstöðu hennar við Ólafssögurnar, og tek jeg hjer orðrjett það sem jeg sagði við það tækifæri: „Hvaða Ólafssögur eru það, sem Flat. hefir haft firir sjer? Aðallega tvær: 1) Ólafs sögu Snorra, og er hægt að vinsa úr langa kafla, sem þaðan eru teknir hjer um bil orðrjett, af því að saga Snorra er til samanburðar; 2) „Lífssögu Ólafs helga“ eftir Styrmi, sem Flat. vitnar til berlega. Sú saga er nú því miður ekki til í heilu lagi, enn það virðist mega ganga að því vísu, að þeir kaflar úr Ólafssögu, sem Flat. hefur fram ifir Ólafssögu Snorra,

Að þessum grundvelli fengnum fer höf. að rannsaka afstöðu þessara leifa af Styrmisbók við »helgisöguna« (Kría 1849) og afstöðu beggja við Ólafssögu hina elstu, og með nákvæmum samanburði kemst hann að þeirri niðurstöðu, að það, sem Styrmisbók og »helgisagan« hafa sameiginlegt, stafi ekki beint frá elstu sögunni, heldur sje þar milliliður á milli, glötuð saga, sem höf. nefnir »miðsöguna« (»den mellemste saga«) og táknar með stafnum M. Þessi »miðsaga« hefur haft firir sjer elstu söguna og verið henni mjög lík, enn þó með ímsum einkennilegum afbrigðum, sem Styrmir og höf. »helgisögunnar« hafa tekið eftir miðsögunni, því að þeir hafa báðir haft miðsöguna firir sjer.

Jafnframt rannsakar höf. afstöðu Fóstbræðra sögu við Ólafssögurnar. Hann kemst þar í flestum verulegum atriðum að sömu niðurstöðu og jeg komst að í firirlestrum mínum um Fóstbræðra sögu í vetur, og þar sem við vissum hvorugur neitt um rannsóknir hins, er þetta því til mikillar stirkingar, að niðurstaðan sje rjett. Til dæmis að taka hefir höf. alveg eins og jeg kveðið rækilega niður þá skoðun G. Storms, að höf. hinnar elstu Ólafs sögu hafi skrifað upp úr Fóstbræðra sögu frásögn þá, sem þar stendur, um dvöl Þormóðs Kolbrúnarskálds við hirð Knúts ríka og firstu samfundi hans og Ólafs helga, og að allir þeir »partar af Fóstbræðra sögu«, sem finnast í »helgisögu« Ólafs hafi frá upphafi staðið í elstu sögunni, sem hafi haft þá úr Fóstbræðrasögu (sbr. útg. Storms af elstu Ólafs sögu, formálann 10. bls.). Sannleikurinn er sá, að í elstu sögunni hafa frá upphafi staðið ímsar sagnir um Þormóð, sem ekki eiga neitt skilt við Fóstbræðra sögu. Þessar sagnir hafa svo »helgisagan« og aðrar ingri Ólafssögur tekið eftir elstu sögu. Hins vegar eru í »helgisögunni« aðrar sagnir um Þormóð, sem eiga kin sitt að rekja til Fóstbræðrasögu, enn þær hafa als ekki staðið í Ólafs sögu hinni elstu. Þessi saga og Fóstbræðra saga eru bersínilega óháðar hvor annari. Enn annars á ekki við að fara lengra út í einstök atriði þessa máls í stuttri ritfregn.

---

sjeu teknir úr bók Styrmis, svo framarlega sem þeir eru ekki teknir úr öðrum sögum enn Ólafssögu (t. d. kaflarnir úr Fóstbræðrasögu). Þessar greinar eru nokkurn veginn auðþektar úr á því, að frásögnin er með klerkakeim, og oft finnast þessir kaflar svo að segja óbreittir eða lítt breittir í „helgisögunni“ (Kría 1849) og virðist Styrmisbók hafa verið náskild helgisögunni“. Þegar tveir menn komast svona að sömu niðurstöðu og hvorugur veit af öðrum, þá er líklegt, að niðurstaðan sje rjett.

Þá tekur höf. næst til rannsóknar Ólafssögur Snorra, bæði hina sjerstöku og þá sem stendur í Heimskringlu.

Menn hefur greint mjög á um, hvor af þessum tveimur sögum væri eldri. Höf. leiðir nú, að því er mjer virðist, óiggjandi rök að því, að Snorri hafi first samið sjerstöku söguna og síðan skeitt hana inn í Hkr. með nokkrum breitingum á þeim stöðum, þar sem hann síðar komst að nánari og betri þekkingu.

Hjer er jeg á einum stað ekki samdóma hinum heiðraða höf. Hann hefir tekið eftir þeim mikla ruglingi sem er á frásögninni um austurferð Sighvats og Austurfararvísur í hinum sjerstöku Ólafssögum og í Hkr. Hann bendir á, að orðin sem standa bæði í Kringlu og sumum hinum sjerstöku Ólafssögum: »Öndurðan vetr fór Sighvatr skáld ok þeir þrír saman ór Borg ok austr um markir ok svá til Gautlands, ok fekk í þeirri ferð optliga illar viðtökur. Á einu kveldi kom hann til 3 búanda ok ráku hann allir út. Þá kvað Sighvatr skáld Austrfararvísur um ferð sína«, muni vera upphafleg bæði í hinni sjerstöku sögu og Hkr., og þetta higg jeg rjett vera. Enn þar sem hann virðist halda, að hinar miklu endurtekningar og ruglingur á tímaröð viðburðanna, sem hjer kemur fram bæði í Hkr. og sumum hinna sjerstöku Ólafssagna, stafi frá Snorra, gerir hann að minni higgju Snorra rangt til. Sannleikurinn virðist vera, að Snorri hefur hvorki í hinni sjerstöku sögu sinni nje í Heimskringlusögunni tilfært Austurfararvísurnar, heldur að eins vitnað til þeirra með almennum orðum, eins og gert er í áðurnefndri grein. Ef vjer gætum betur að, sjáum vjer, að upphafsorð nefndrar greinar (»Öndurðan vetr — ok svá til Gautlands«) eru orðrjett endurtekning greinar, sem stendur framarlega í kapítulanum, þar sem first er minst á austurferð Sighvats (sjá Hkr. útg. F. J. II. 168 15-17, Ól. s. h. 1853 bls. 80 2-3). Þar virðist öll síðari greinin hafa staðið óslitin frá upphafi, enn alt sem er á milli firri og síðari greinarinnar (Austurfararvísurnar og nánari tildrög þeirra) er bersínilega gömul innskotsgrein, sett inn af manni, sem ekki vildi missa vísnanna; hefur hann notað firri hluta umræddrar greinar (»Öndurðan«) sem inngang að þessari innskotsgrein sinni, enn að henni skrifaðri hefur hann í ógáti tekið upp alla hina upphaflegu grein í heild sinni, og kemur þannig upp um sig. Þessi innskotsgrein mun first hafa verið sett inn í hina sjerstöku sögu og verið þaðan tekin inn í Heimskringlu. Hin breitta röð og fleiri afbrigði, sem koma fram í Stokkhólmshandritinu (Ól. s. h. 1853), stafa af því, að ritari þess handrits hefur viljað bæta úr þeim mis-

smíðum á frásögninni, sem vóru að kenna innskotsgreininni og áður er bent á. Í hinum upphaflega texta Snorra hefur first staðið greinin »Öndurðan vetr — þá kvað Sighvatr skáld Austrfararvísur um ferð sína«, heil og óslitin, og svo hefur sagan haldið áfram með orðunum: »Sighvatr skáld kom til Rögnvalds jarls« (Hkr. F. J. II. 176[7]) o. s. frv., út kapítulann, og er þá frásögnin að öllu leiti óaðfinnanleg og samboðin Snorra.

Höf. heldur, að Snorri hafi aðallega notað bók Styrmis við samsetning Ólafs sögu sinnar og færir góð og gild rök firir því. Samt telur hann það líklegt (á 165. bls.), að Snorri hafi einnig þekt tvær eldri sögur (Ólafssögu elstu og miðsöguna), og verður því þá varla neitað, að hann kunni sumstaðar að hafa haft hliðsjón af þeim.

Jeg hef þá skírt lauslega frá rannsókn höf. á hinum sjerstöku Ólafssögum. Öll þessi rannsókn er snildarlega af hendi leist, og jeg er sannfærður um, að niðurstöður þær, sem höf. hjer hefur komist að, munu standa bjargfastar í öllum verulegum atriðum.

Aftur á móti finst mjer sumt vafasamt í meðferð höf. á Ólafsþáttunum, sjerstaklega Ólafsþætti Theodriks, enda er sú rannsókn mjög ervið viðfangs, af því að hin elstu heimildarrit, Ólafsþættir þeirra Sæmundar og Ara, eru glötuð, og það sem önnur rit skíra frá um efni þeirra mjög ófullkomið. T. d. finst mjer varasamt að fortaka það með öllu, að Theodr. hafi notað rit Sæmundar fróða, annaðhvort beinlínis í hinu latínska frumriti, eða í íslenskri þíðingu, eða eftir frásögn hinna íslensku heimildarmanna sinna. Það sem Theodr. segir um heimildir sínar er svo óákveðið, að það virðist als ekki vera því til firirstöðu, að hann hafi þekt og notað sögurit á latínu eftir íslenskan mann, einkum þar sem hann sjálfur á einum stað vitnar í »Catalogus regum Norwagensium«, sem að líkindum hefur verið ritaður á latínu. Jeg skal í þessu sambandi minna á eitt atriði, sem hingað til hefur ekki verið gaumur gefinn, svo að jeg viti.

Eflaust hefur Sæmundr í riti sínu minst á fund Íslands og bigð í sambandi við sögu Haralds hárfagra. Þetta stirkist við það, að Gunnlaugur munkur hefur í Ólafssögu sinni Tryggvasonar vottað að sögnin um Íslandsfund Naddodds væri tekin eftir Sæmundi. Þessi vitnisburður Gunnlaugs hefur geimst í Ólafs sögu Tryggvasonar hinni löngu (Fms. I. 234.—235. bls. sbr. Flat. I. 248. bls.) og er kominn frá Gunnlaugi inn í Landnámuhandritin (Landn., útg. 1843, 26.—27. bls., útg. F. J. Hb. 4. k. Stb. 3. k.). Bæði Ólafs-

-sagan og Landnáma segja þessa sögu svo, að »menn skyldu fara úr Noregi til Færeyja, nefna sumir menn til þess víking þann er Naddoddr hét«. Þessa menn hafi rekið vestur í haf »ok fundu þar land mikit, kómu þeir austan at landinu ok gengu þar upp á fjall eitt hátt ok sást um víða, ef þeir sæi reyk eðr nokkur líkindi til þess, at þat land væri bygt, ok urðu þeir eigi við þat varir«. Um haustið hafi þeir farið aftur til Færeyja og nefnt landið Snæland, af því að snjór fjell á fjöll, áður þeir sigldu brott. »Þeir lofuðu mjök landit«. Af orðunum »nefna sumir menn til þess Naddodd víking« virðist mega ráða, að Sæmundr hafi ekki berum orðum eignað þennan landsfund Naddoddi.

Nú er það merkilegt, að Theodricus segir alveg sömu söguna með mjög litlum afbrigðum í riti sínu 3. kap. Hann nafngreinir ekki mann þann sem rjeð firir skipinu, fremur enn Sæmundr virðist hafa gert, segir, að þeir sem landið fundu hafi verið »mercatores quidam« (kaupmenn nokkrir). Hann getur ekki um, hverju megin þeir hafi komið að landinu nje heldur að þeir hafi gefið því nafn, líka segir hann, að þeir hafi snúið aftur til Noregs (ekki til Færeija). Enn að þessum óverulegu atriðum undanskildum er öll frásögnin hin sama og í íslensku heimildunum og orðalagið svo líkt sem það getur verið í tveim ritum, sem eru skrifuð annað á íslensku, enn hitt á latínu. Hjer er auðsjeð, að sameiginleg frumheimild hefur legið firir báðum frásögnunum, og samkvæmt vitnisburði Gunnlaugs hlítur það að vera rit Sæmundar. Þess ber að geta, að Theodricus hefur það fillra en íslenska frásögnin, að hann árfærir viðburðinn, segir, að hann hafi orðið »á 9. eða, að sumra skoðun, á 10. ríkisári Haralds hárfagra«. Eftir öllu sem vjer vitum um rit Sæmundar er líklegt, að þessi tímatalsákvörðun sje frá honum runnin.

Í 13. kap. segir Theodricus, eftir því sem í handritunum stendur, að Ólafr helgi hafi verið eldri, þegar hann hlaut píslarvættis kórónu (»quando martyrio coronatus est«), enn þeir segi, sem mest sje mark á takandi um þess konar hluti. G. Storm vill hjer strika út orðin quando martyrio coronatus est, af því að hann heldur, að Theodr. eigi hjer við aldur konungs, þegar hann var skírður, enn ekki þegar hann dó, og S. N. filgir honum í þessu (27. bls.). Mjer finnast orðin vera vel skiljanleg, eins og þau liggja firir, og álít óleifilegt að breita.

Enn þó að jeg geti ekki verið samdóma höf. um sum einstök

atriði í rannsókn hans á Ólafsþáttunum, þá verð jeg þó að lúka maklegu lofsorði á rannsókn þessa í heild sinni. Þar eru margar níjar og skarplegar athuganir, og ifirleitt má segja með sanni, að höf. hafi með þessari rannsókn sinni búið vel í haginn firir rjettari og dípri skilning á hinni elstu sagnaritun vor Íslendinga og Norðmanna.

Einn af hinum bestu kostum þessarar bókar er sá, að höf. tekur ekki ófirirsinju annara eldri vísindamanna skoðanir með trúarinnar augum, heldur rannsaka þær í ljósi heimildarritanna. Þó bregðst þetta einu sinni eða tvisvar. Á 24. bls. tekur hann orðalaust gilda þá skoðun þeirra Maurers og Finns Jónssonar, að Ari fróði hafi ekki samið neina aðra konungaæfi enn þá, sem stóð í Íslendingabók hans hinni eldri, og á 184. bls. kastar hann því fram alveg órökstuddu, að það sje »mjög ólíklegt«, að Ari hafi ritað sjerstaka konungaæfi. Jeg er sannfærður um, að ef höf. hefði rannsakað þetta mál með eins mikilli nákvæmni og skarpskigni eins og Ólafssögurnar, þá hefði hann að minsta kosti komist varlegar að orði.

Á 21. bls. segir höf. um þær tvær gerðir af Ólafssögu Tryggvasonar eftir Odd munk, sem geimst hafa, önnur í Stokkhólmshandritinu Nr. 20, 4°, enn hin í Árnasafni 310, 4°, að hið síðarnefnda handrit beri þess öll merki, að sú gerð sögunnar standi nær frumriti Odds enn sú gerð, sem finst í Stokkhólmshandritinu. Jeg neita því ekki, að svo kunni að vera á s t ö k u s t a ð, enn jeg higg að nákvæmur samanburður muni sína, að Stokkhólmshandritið sje ifirleitt upphaflegra og nær frumriti Odds enn handritið í safni Árna. Höf. stiðst hjer víst við skoðanir P. Groth's í formálum firir útgáfu hans af AM. 310, 4°, enn samanburður Groth's á þessum tveim gerðum sögunnar er að minni higgju mjög ónógur, óáreiðanlegur í áliktunum og beinlínis villandi.

Að endingu leifi jeg mjer að bjóða hinn unga vísindamann, sem hefur samið þessa bók og hlotið firir að maklegleikum doktorsnafnbót við Kaupmannahafnarháskóla, velkominn sem samverkamann í víngarði norrænna fræða. Vjer Íslendingar eigum engan fjársjóð dírmætari nje veglegri enn hinar fornu bókmentir vorar. Enn vandi filgir vegsemd hverri. Þessi díri arfur leggur oss Íslendingum á herðar þá skildu að vera ekki eftirbátar annara í því að ávaxta hann firir oss og niðja vora, þá skildu að reina að skíra og skilja sem best, og helst öllum öðrum betur, þann andlega fjársjóð, sem forfeður vorir hafa eftir sig látið. Svo er guði firir þakk-

andi, að Íslendingar hafa ekki brugðist þessari skildu. Alt af hafa einhverjir Íslendingar verið í fremstu röð þeirra manna, sem við vor fornu fræði hafa fengist. Við gömlu mennirnir erum nú á hraðri leið til grafar, við sem höfum reint af einlægum vilja enn veikum mætti að ávaxta arfinn firir þjóðina okkar. Er þá ekki von, að hjarta okkar fillist fögnuði, þegar við sjáum unga menn og vel gefna rísa upp með níjum og óþreittum kröftum, menn sem eru færir um og búnir til að taka við arfinum af okkur, þegar hann hnígur úr máttvana höndum, og vonandi ávaxta hann betur enn við höfum gert. Bók sú, sem jeg hef hjer gert að umtalsefni, gefur firirheiti um, að höf. hennar muni verða einn af þessum mönnum, ef honum, sem jeg vona og óska, endist líf og heilsa.

Reikjavík á þrettánda dag jóla 1915.

Björn M. Ólsen.

George H. F. Schrader: Hestar og reiðmenn á Íslandi. Jónas Jónasson hefir íslenskað. Ak. 1913. 4to. (II + 225 bls. + 19 myndablöðum).

Það er fjölskrúðug og nytsöm bók, sem hinn góðkunni dýravinur hr. G. H. F. Schrader hefir samið um hesta og reiðmenn á Íslandi og látið snúa á íslenzka tungu. Hann hefir, eins og hann tekur fram í formála bókarinnar, viljað gefa íslenzkum hestamönnum kost á »að sjá sig með annara augum«, og aðaltilgangur bókarinnar er að bæta kjör íslenzkra hesta og gera meðferð þeirra mannúðlegri.

Rit þetta er hrein nýung í bókmentum vorum og fult af ágætum leiðbeiningum og athugasemdum, sem og aðfinslum um ýmislegt það í meðferð þessara þörfu dýra, sem sært hefir höfundarins »glögga gestsauga«. Við búið er, að ýmsar athugasemdir og tillögur höfundarins mæti mótspyrnu hjá reiðmönnum vorum, því að vaninn er veldi, sem örðugt er að yfirbuga, enda sumar skoðanir hans mjög svo frábrugðnar því, sem menn hafa átt að venjast hér á landi um langan aldur, en hins vegar er ekkert efamál, að hér eru svo margar ágætar leiðbeiningar, svo margar rökstuddar skoðanir framsettar og svo rækilega sagt til syndanna, að bók þessi ætti skilið að komast inn á sem flest hestaheimili á landinu.

Rit þetta skiftist í tvo hluta og endar á viðauka um búnaðar- og kaupsýslumál. Aftan við bókina eru 66 myndir af hestum, erlendum og innlendnm, körlum og konum á hestbaki, hestum fyrir vögnum og plógi o. fl.

Fyrri hluti bókarinnar byrjar á lýsingu á íslenzkum hestum. Ber höfundurinn þeim mjög vel söguna og dáist að þoli þeirra, styrkleik, góðlyndi og þolinmæði. Hann minnist og á, hve marglitir þeir séu og telur upp 8 liti, en gleymir brúna litnum, sem þó er algengur, og segist engan hrafnsvartan hest hafa séð. Eru þeir alveg horfnir úr Norðurlandi? Satt mun það vera, að þembingsreið geri hesta harðgenga og níði úr þeim þýða ganginn og mun hún of tíð á landi hér, einkum þó hjá kaupstaðarfólki og kauptúna og »sunnudagariddurum«. En ekki get eg felt mig við dóm höf. um töltið, að það sé ljótt ganglag; oss Íslendingum finst það svo yndislegt og fjörlegt. Þess vegna heitir það líka »yndisspor« og »hýruspor«. Auk þess er gott tölt og valhopp þýðasti gangur hestsins og hvers vegna »hæfir það aðeins lélegum og kveifarlegum reiðmönnum«? Er ekki þýðleikinn einn af aðalkostum hvers hests, eins og fjörið og styrkleikinn, og þurfa menn að vera lélegir og kveifarlegir reiðmenn, þótt þeir kjósi heldur að koma ólúnir í náttstað af þýðum hestum en uppgefnir og lamaðir af níðhöggum? Um skeiðið er öðru máli að gegna. Eg er þar að nokkru leyti samdóma höf. og hef þar okkur til styrktar orð þess manns, sem eg hef þekt beztan reiðmann á Íslandi. Mér þykir það ekki fagur gangur, og svo er það oft, einkum hæga skeiðið — lullið — hast og skeiðhestum hættir oft við að hestast með aldrinum. En hafi höf. séð fjörugan hest tekinn af góðum reiðmanni á harða stökkspretti úr háa lofti og skelt niður í einni svipan á snarpt skeið, þætti mér ekki ólíklegt að honum kynni að þykja sú sjón alls ekki óskemtileg. Og hvað sem nú því líður, þá segir orðtakið »nimia non nocent« og »tilbreytni skemtir«. Og ríði maður einhestis heila dagleið eða lengur, þá er beint hressing í, að hesturinn geti skift um gang, enda er það hér á landi talinn kostur á hesti, að hann »hafi allan gang«.

Þá talar höf. um söðlana íslenzku, aktýgin, heftinguna og taumadráttinn og virðast athugasemdir hans um þau atriði góðar og gildar. Í sambandi við taumadráttinn skal eg skýra höf. frá, að eg hefi þekt hest sem aldrei mátti sleppa með tauminn niðri, því hann hafði til — einkum á heimleið — að rjúka af stað í hendingskasti með hausinn út á hlið og kunni mæta vel að forðast tauminn, þótt langur væri.

Þá snýr höf. sér að íslenzku reiðmönnunum og kveður þar við annan tón en þegar hann er að hæla hestunum. Höfundurinn kveður upp mjög ómildan dóm yfir íslenzkum reiðmönnum, en

játar þó, að »sumir karlmenn fari prýðilega vel á hestbaki«, »limaburður þeirra« sé »réttur og hermannlegur« og þeir beri sig á hesti »rétt eins og þeir hefðu fengið hermannlega æfingu«. En yfirleitt er dómur hans um íslenzka reiðmenn strangur og mun það stafa af því, að hannn blandar saman reiðmönnum og reiðklaufum. Það er svo langt frá því, að allir Íslendingar séu reiðmenn, að góðir reiðmenn eru hér á landi sem annarsstaðar í mjög svo greinlegum minnihluta. Eða dettur nokkrum óvitlausum Íslending í hug að telja þann með reiðmönnum, hvað þá með »beztu reiðmönnum í heimi«, sem patar, ber fótastokkinn og baðar út öllum öngum eins og manneskjan gerir á skrípamyndinni aftan við bókina (bls. 4)?

Höf. átelur réttilega þá, sem byrja strax að þemba, þegar riðið er úr hlaði, en það munu fáir algáðir reiðmenn gera, nema brýna nauðsyn beri til, eða um stutta bæjarleið eða stekkjarveg sé að ræða.

»Að berja fótastokkinn« er því miður algengur ósiður, sem stafa mun af því, að hér á landi er ekki »alt vakurt, þótt riðið sé«, og eðlilegt að ekki séu alt gæðingar eða fjörhestar, sem riðið er, í landi þar sem hesturinn er því nær eina samgöngutækið og hefir verið um aldir. Letinginn þarf spora, en þeir tíðkast ekki á Íslandi.

Höf. átelur réttilega Íslendinga fyrir illa hirðingu á reiðtýgjum, of lausa girðing, lélega og stirða tauma. En sérstaklega er honum illa við ísl. mélin og mælir sterklega með hringamélum. Um rétt taumhald telur hann oss enga hugmynd hafa og eru myndir af því, sem fleiru í bókinni, til skýringar, hvernig taumhaldi skuli háttað.

Þá koma ýms heilræði og leiðbeiningar um fótabúnað, um stengurnar, um að fóðra keðjuna o. s. frv. Höf. vítir að makleikum þann ósið, að teyma hesta á mjóu snæri. Ræður til að nota múlbeizli.

Höfundurinn er að ástæðulausu úrillur yfir því, að Íslendingum þyki útlendir ferðamenn ekki kunna eins vel að ríða ísl. hestum og þeir sjálfir, segir að slíkt sé »oft hugsunarlaust mont og oftast ástæðulaust«. En þetta er blátt áfram sannleikur og góðar og gildar ástæður fyrir. Höfundurinn játar sjálfur, að margir þessara ferðamanna séu skólakennarar, prófessorar og vísindamenn, sem komi beint úr kenslustólnum upp í söðulinn, eða þá sjómenn, kaupsýslumenn, veiðimenn eða skemtifarar, og »engir þessara manna séu

reiðmenn«. Hvað er þá eðlilegra en að þessir menn, alveg óvanir ísl. hestum, ráði ver við þá en Íslendingar sjálfir, sem hafa vanist þeim frá blautu barnsbeini? Í þessu efni eru dæmin deginum ljósari og sjón sögu ríkari. Það þarf ekki annað en að ganga hér um göturnar í Reykjavík, þegar ferðamennirnir eru komnir í land úr skemtiskipunum, til að sannfærast um það. Göturnar og vegirnir upp úr bænum eru þá oft hálftroðnir af útlendingum, sem leigja sér hesta skemtunar, auðvitað misjafnlega góða. Sumir koma hestunum ekki úr sporunum, aðrir fara jafnmikið aftur á bak sem áfram, sumir sitja svo fattir, að engu er líkara en þeir ætli að stinga sér öfugan kollhnís aftur af hestinum, aðrir húka frammi á hnakknefinu. Er það oft grátskopleg sjón. Jafnvel danska og enska sjóliðsmenn hefi eg séð fara svo á hesti, að eg hefði hvorki viljað lána þeim latan né fjörugan hest af ótta fyrir, að þeir mundu ekki koma öðrum úr sporunum, en drepa hinn eða sjálfa sig. Eru þó Danir og Englendingar ágætir reiðmenn, að því er höf. sjálfur segir. En hér ber að sama brunni sem í öðrum efnum í lífinu, að »það verður hverjum list, sem hann leikur«, enda hefi eg séð nokkra útlendinga, sem hafa setið íslenzka hesta ágætlega og haft fult vald yfir þeim, en það hafa auðvitað verið vanir reiðmenn.

Höfundurinn ræður Íslendingum til að taka upp enskt reiðlag, skokkið, einkum á brokkhestum, og gefur skýrar og góðar reglur fyrir, hvernig þá skuli í söðli sitja. Má vel vera að það sé heillaráð, einkum þegar lengi er riðið höstum brokkurum, en ekki þykir mér það reiðlag fagurt, þótt mesta hestamannaþjóð álfu vorrar unni því, en vel getur það verið af því, að hér hefur maður ekki átt því að venjast, en þó skal minnast þess, að skref ísl. hesta er mun styttra, svo að hvorki mundi græðast þægindi né fegurð.

Þá ræður höf. Íslendingum til að hafa hestamöttul (ábreiðu) vor og haust aftan við söðul sinn, að hermanna sið, til að kasta yfir hestana í kalsa og illviðrum þegar við er staðið, til að verja þá innkulsi. Kemur hér sem annarstaðar fram nærgætni hans og umhyggjusemi og velvild til hestanna, og þau hvatningarorð, sem hann talar til þjóðar vorrar út af meðferð hennar á hestunum, eru svo sönn og drengileg, að óskandi væri, að sem flestir læsu.

Um þjóðareinkenni Íslendinga fer höf. þessum orðum. ».. Íslendingar eru þjóð full af andstæðum og ólíkindum. Þeir eru bæði mildir og harðgerðir, opinskáir og dulir, fífldjarfir, svo að slíks eru varla dæmi, en stundum aftur auðveldir og hæfilátir, forvitnir mjög

og láta sér þó á sama standa, hvað fram fer í kringum þá, íðilráðvandir, en líta þó mjög á sinn hag í viðskiftum, trúnaðargjarnir og þó einkar tortrygnir, halda fast við gamlar venjur og hætti og þó fúsir til að fylgja góðum ráðum og taka upp endurbætur og nýjungar«. Þessi dómur er sízt harðari en svo, að vel megi við una og sannarlega nær réttu lagi en hólspýja sú, er sumir ófróðir útlendingar hella greindar- og gegndarlanst yfir þjóð vora. Vér erum mótsetninganna menn í mótsetninganna landi.

Þá skýrir höf. frá, hvernig hesta skuli mæla og lýsir hestakvarðanum, sem tíðkast erlendis. Hr. L. Zöllner, konsúll í Newcastle, sendi síðastl. sumar nokkra enska hestakvarða hingað til landsins, sniðna eftir ísl. þörfum, og lét smíða fleiri eftir þeim hér heima og útbýtti þeim síðan á Norður-, Suður- og Vesturlandi, svo að nú ætti að vera hægt að mæla hesta réttu standmáli.

Fyrri hluti bókarinnar endar á samanburði á ísl. og erlendum reiðmönnum og er sá samanburður sízt oss í vil, karlmönnunum. Mýkri er höf. í dómi sínum um ísl. börn og konur, þykir honum þær jafnvel sitja hestinn vel og eðlilega og sóma sér vel í sessi.

Síðari hluti bókarinnar er miklu lengri en fyrri hlutinn (160 bls.). Hann er í 30 greinum, og eru þar »eingöngu gagnleg ráð um meðferð, hirðingu og hjúkrun hesta og um nauðsynlegar umbætur og breytingar á því á Íslandi«. Skírnir hefir ekki rúm og eg ekki tíma til að fara út í hverja einstaka grein og læt eg því nægja að skýra einungis frá innihaldi þeirra. Fyrst er talað um hófinn, hóf- og fótahirðing, samsetningar á hófsmyrslum, og járningu. Þá koma hesthús, opinber samkomuhús og hesthús (Caroline Rest á Akureyri, sem höf. hefir látið reisa), fóðrun hesta, fóðurtegundir og fóðurskamtar, dagskamtar; um brynningar hesta, um þrifnað á hestum, varnar- og lækningaráð; beizlabúnaður, mélin, teymingar og taumbönd, hefting; reiðtygi, söðlar, álagning, að stíga á bak og af baki; taumhald, samkend manns og hests, hversu ríða skal, ganglag hesta; vaður; vagnar og kerrur, aktygi og keyrsla; svipur, sporar og kargir hestar; kynbætur hesta, dýraverndunarfélög og að síðustu skýrsla um hámark hlauphesta og stökkhesta.

Eins og sjá má af þessu yfirliti, kennir hér margra grasa, enda margar ágætar leiðbeiningar í þessum kafla og fjöldi mynda inni í lesmálinu til skýringar hlutum þeim og verkfærum, sem verið er að lýsa. Víðast hvar er og skýrt frá, hvar verkfærin fáist og tilgreint verð á þeim. Eg trúi ekki öðru en að margir mundu

hafa verulegt gagn af að lesa þennan kafla grandgæfilega og ýmsir mundu færa sér í nyt mörg þau ráð, sem þar eru gefin, því þau miða öll í sömu mannúðaráttina, betri og hagaulegri meðferð á hestunum. Og nú ætti mönnum að vera orðið ljóst, að góð meðferð á skepnunum og hyggileg notkun þeirra er ekki einungis mannúðarskylda, heldur margborgar það sig líka, enda eru skepnuníðingar sjaldnast búsældarmenn.

Í viðaukanum aftan við bókina eru loks ýmsar athuganir um búnaðar- og kaupsýslumál. Þykja höf. Íslendingar of fastheldnir við gamlar venjur og sinnulitlir og fáfróðir á nýjungar, en rekið hefir hann sig samt á »kaupmenskusóttina« íslenzku, sem telja má með nýjungum síðara og síðasta hluta 19. aldar. — Í bendingum sínum til »Íslandsvinafélagsins« hvetur höf. Þjóðverja til að útvega Íslendingum þarfar og hentugar fræðibækur á íslenzku, einkum um landbúnað og fjárrækt, að láta sér umhugað um viðskiftamál þeirra, og koma á fót ýmsum stofnunum til að bæta kjör manna og dýra, að útvega íslenzkum stúdentum fræðslu í sérfræðiskólum þeirra fyrir lítið gjald eða ekkert o. s. frv. Þetta er auðvitað sagt af heilum hug, en bæði er það, að Þjóðverjar munu nú þurfa í önnur horn að líta, að »Íslandsvinafélagið« mun yfirleitt telja fáa kaupsýslumenn eða auðmenn í sínum hóp, og hins vegar ekki ugglaust um að gjafir erlendra þjóða mundu þykja súrar í broti, ekki sízt þeim, er mest gaspra um sjálfstæði og fullveldi hér á landi.

Þá er að síðustu lítil grein um líknarstofnun höfundarins (»Caroline Rest« á Akureyri), með yfirliti yfir tekjur og gjöld hennar síðastl. ár, og að lokum þakkarorð til þeirra, sem hafa lánað honum myndir í bókina og aðstoðað hann á annan hátt.

Myndirnar aftan við bókina eru flestar ágætar og prýða þær hana og skýra. Þýðingin er, að því er séð verður (frumritið hefi eg ekki séð), ágæt, skrifuð á þessu létta og lipra máli, sem vér eigum að venjast frá hendi síra Jónasar Jónassonar. Prentvillur örfáar (meinleg prentvilla á bls. 109, 6. l. a. n., kgr. í stað punda), pappír ágætur og allur frágangur yfirleitt mjög vandaður. Verðið afarlágt, þegar tekið er tillit til myndafjöldans og alls frágangs á bókinni (að eins 3 kr. 50 a.).

Skal eg svo enda þessi orð mín með þakklæti til höfundarins fyrir þessa fróðlegu og þörfu bók. Kenning hans í garð vorn er víða hörð, en eg hygg hún reynist heilnæm og »sá er vinur sem til vamms segir«, enda hefir hr. Schrader gert meira en að tala

um þetta áhugamál sitt, hann hefir bæði lagt fé og erfiði í sölunar fyrir endurbótahugsjónir sínar.

Jón Jakobsson.

Jón Svensson: Nonni und Manni. Zwei isländische Knaben. Mit illustrationen von Fritz Bergen. Regensburg 1914. I. Habbel. (Nonni og Manni. Tveir íslenzkir drengir. Með myndum eftir Fritz Bergen).

Jón Svensson: Sonnentage. Nonni's Jugenderlebnisse auf Island. Mit 16 Bildern. Freiburg im Breisgau 1915. Herdersche Buchhandlung. (Sunnudagar. Æskuminningar Nonna á Íslandi. Með 16 myndum).

Eins og lesendum Skírnis mun kunnugt (sbr. Skírni 88. ár, bls. 324) kom út á Þýzkalandi árið 1913 bók eftir landa vorn, hr. Jón Sveinsson í Ordrup, sem heitir »Nonni« og skýrir frá tildrögunum til utanfarar hans í æsku og því sem fyrir hann bar á leiðinni. Hér við bætast nú tvær nýjar, sem mér hafa fyrir skömmu borist í hendur frá útgefendunum eftir sama höfund, og eru þannig þrjár bækur komnar frá hans hendi á þrem árum, frumsamdar á þýzka tungu, sem allar skýra frá því, sem á daga höfundarins hefir drifið í æsku, eins og það kemur honum nú fyrir sjónir, »merlað í mánaskini endurminningarinnar«. Allar eru þær skilgetnar dætur höfundarins og bera sama markið. Það er svo heiðskírt yfir þeim, hugsunin svo hrein og góðmannleg, málið svo látlaust og frásögnin víða svo lifandi og kröftug, að eg hygg, að þær megi mörgum fullorðnum skemtun veita, þótt aðallega séu þær ætlaðar þýzkum æskulýð. Og víst er um það, að engu hjarta munu þær spilla, heldur miklu fremur reynast unglingum holl lesning.

Í »Sólskinsdaga« eru teknar upp fjórar sögur, sem upphaflega voru samdar á dönsku (tvær þeirra hefir höfundurinn fyrir nokkrum árum sent Landsbókasafninu og eru þær prentaðar í kaþólska tímaritinu »Varden« árið 1906), en síðar hefir hr. Joh. Mayhofer snúið þeim á þýzku. Það eru sögurnar: »Júlli og Dúfa í fönninni« (bls. 1—55), »Sýnin hans Kjartans litla« (bls. 57—86), »Völvan kemur« (bls. 103—111) og »Hættuleg næturvarðstöð« (bls. 111—133).

Í sögunni »Júlli og Dúfa« er sýndur vænn, tápmikill, íslenzkur unglingur, sem heldur kýs sér góðan orðstír en langlífi; hann ferst úti í norðlenzkri stórhríð, meðan hann er að reyna að koma fénu heim úr haga undan hríðinni, en »Dúfu«, eftirlætis-kind barn-

hafa verulegt gagn af að lesa þennan kafla grandgæfilega og ýmsir mundu færa sér í nyt mörg þau ráð, sem þar eru gefin, því þau miða öll í sömu mannúðaráttina, betri og hagaulegri meðferð á hestunum. Og nú ætti mönnum að vera orðið ljóst, að góð meðferð á skepnunum og hyggileg notkun þeirra er ekki einungis mannúðarskylda, heldur margborgar það sig líka, enda eru skepnuníðingar sjaldnast búsældarmenn.

Í viðaukanum aftan við bókina eru loks ýmsar athuganir um búnaðar- og kaupsýslumál. Þykja höf. Íslendingar of fastheldnir við gamlar venjur og sinnulitlir og fáfróðir á nýjungar, en rekið hefir hann sig samt á »kaupmenskusóttina« íslenzku, sem telja má með nýjungum síðara og síðasta hluta 19. aldar. — Í bendingum sínum til »Íslandsvinafélagsins« hvetur höf. Þjóðverja til að útvega Íslendingum þarfar og hentugar fræðibækur á íslenzku, einkum um landbúnað og fjárrækt, að láta sér umhugað um viðskiftamál þeirra, og koma á fót ýmsum stofnunum til að bæta kjör manna og dýra, að útvega íslenzkum stúdentum fræðslu í sérfræðiskólum þeirra fyrir lítið gjald eða ekkert o. s. frv. Þetta er auðvitað sagt af heilum hug, en bæði er það, að Þjóðverjar munu nú þurfa í önnur horn að líta, að »Íslandsvinafélagið« mun yfirleitt telja fáa kaupsýslumenn eða auðmenn í sínum hóp, og hins vegar ekki ugglaust um að gjafir erlendra þjóða mundu þykja súrar í broti, ekki sízt þeim, er mest gaspra um sjálfstæði og fullveldi hér á landi.

Þá er að síðustu lítil grein um líknarstofnun höfundarins (»Caroline Rest« á Akureyri), með yfirliti yfir tekjur og gjöld hennar síðastl. ár, og að lokum þakkarorð til þeirra, sem hafa lánað honum myndir í bókina og aðstoðað hann á annan hátt.

Myndirnar aftan við bókina eru flestar ágætar og prýða þær hana og skýra. Þýðingin er, að því er séð verður (frumritið hefi eg ekki séð), ágæt, skrifuð á þessu létta og lipra máli, sem vér eigum að venjast frá hendi síra Jónasar Jónassonar. Prentvillur örfáar (meinleg prentvilla á bls. 109, 6. l. a. n., kgr. í stað punda), pappír ágætur og allur frágangur yfirleitt mjög vandaður. Verðið afarlágt, þegar tekið er tillit til myndafjöldans og alls frágangs á bókinni (að eins 3 kr. 50 a.).

Skal eg svo enda þessi orð mín með þakklæti til höfundarins fyrir þessa fróðlegu og þörfu bók. Kenning hans í garð vorn er víða hörð, en eg hygg hún reynist heilnæm og »sá er vinur sem til vamms segir«, enda hefir hr. Schrader gert meira en að tala

um þetta áhugamál sitt, hann hefir bæði lagt fé og erfiði í sölunar fyrir endurbótahugsjónir sínar.

Jón Jakobsson.

Jón Svensson: Nonni und Manni. Zwei isländische Knaben. Mit illustrationen von Fritz Bergen. Regensburg 1914. I. Habbel. (Nonni og Manni. Tveir íslenzkir drengir. Með myndum eftir Fritz Bergen).

Jón Svensson: Sonnentage. Nonni's Jugenderlebnisse auf Island. Mit 16 Bildern. Freiburg im Breisgau 1915. Herdersche Buchhandlung. (Sunnudagar. Æskuminningar Nonna á Íslandi. Með 16 myndum).

Eins og lesendum Skírnis mun kunnugt (sbr. Skírni 88. ár, bls. 324) kom út á Þýzkalandi árið 1913 bók eftir landa vorn, hr. Jón Sveinsson í Ordrup, sem heitir »Nonni« og skýrir frá tildrögunum til utanfarar hans í æsku og því sem fyrir hann bar á leiðinni. Hér við bætast nú tvær nýjar, sem mér hafa fyrir skömmu borist í hendur frá útgefendunum eftir sama höfund, og eru þannig þrjár bækur komnar frá hans hendi á þrem árum, frumsamdar á þýzka tungu, sem allar skýra frá því, sem á daga höfundarins hefir drifið í æsku, eins og það kemur honum nú fyrir sjónir, »merlað í mánaskini endurminningarinnar«. Allar eru þær skilgetnar dætur höfundarins og bera sama markið. Það er svo heiðskírt yfir þeim, hugsunin svo hrein og góðmannleg, málið svo látlaust og frásögnin víða svo lifandi og kröftug, að eg hygg, að þær megi mörgum fullorðnum skemtun veita, þótt aðallega séu þær ætlaðar þýzkum æskulýð. Og víst er um það, að engu hjarta munu þær spilla, heldur miklu fremur reynast unglingum holl lesning.

Í »Sólskinsdaga« eru teknar upp fjórar sögur, sem upphaflega voru samdar á dönsku (tvær þeirra hefir höfundurinn fyrir nokkrum árum sent Landsbókasafninu og eru þær prentaðar í kaþólska tímaritinu »Varden« árið 1906), en síðar hefir hr. Joh. Mayhofer snúið þeim á þýzku. Það eru sögurnar: »Júlli og Dúfa í fönninni« (bls. 1—55), »Sýnin hans Kjartans litla« (bls. 57—86), »Völvan kemur« (bls. 103—111) og »Hættuleg næturvarðstöð« (bls. 111—133).

Í sögunni »Júlli og Dúfa« er sýndur vænn, tápmikill, íslenzkur unglingur, sem heldur kýs sér góðan orðstír en langlífi; hann ferst úti í norðlenzkri stórhríð, meðan hann er að reyna að koma fénu heim úr haga undan hríðinni, en »Dúfu«, eftirlætis-kind barn-

anna, er bjargað úr fönn eftir marga daga. »Sýnin« og »Völvan« eru um íslenzka fyrirburði. »Hættuleg næturvarðstöð« gerist erlendis, þótt völvan sé einnig látin segja hana.

Frumsamdar á þýzku eru: »Unglambið« (bls. 87—101), snoturt sögukorn um alíslenzkt efni: sauðburðinn og árásir krumma á ungviðið, »Slysalegt veðmál« (bls. 133—151) erlends efnis. Þá er og sagan um »Nonna og Manna á fjöllum uppi« (bls. 151—259) í 8 þáttum, frumsamin á þýzka tungu. Hún er um mann, sem lagst hafði út, eftir að hann í ölæði hafði orðið mannsbani. Þeir bræðurnir, Nonni og Manni, hefja fjallgöngu sér til skemtunar, rata í ýmsar hættur og æfintýri, og er loks bjargað af útilegumanninum, sem hýsir þá náttlangt í helli sínum og kemur þeim síðan heilum á húfi aftur heim til foreldra sinna; síðan yfirgefur hann helli sinn, kemst fyrir aðstoð vina sinna á ensku skipi til Bretlands og þaðan til Ameríku. Saga þessi er skemtileg, með fögrum náttúrulýsingum og einkar vel sögð.

Síðasta sagan í bókinni er »Nonni úti í bylnum« (bls. 259—293), ferðasaga Nonna litla frá Akureyri að Hálsi (dulnefni) í afmælisheimboð til Valda vinar síns. Endar ferð sú með skelfingu. Þegar N. á skamt eftir til bæjar er hann skollinn á með blindbyl og geysilegri fannkomu. Hann hrapar með hundi og hesti niður í gil eitt skamt frá bænum Hálsi og er honum bjargað þaðan, þjökuðum og aðfram komnum, af leitarmönnum frá Hálsi. Saga þessi er ágæt, þótt stutt sé, atvikin svo ljós, frásögnin svo áhrifamikil, að lesandinn fylgir með athygli þessum unga Heraklesi á þrautabraut hans, sem ætti hann hvert bein í honum.

Hin bókin: Nonni og Manni, er samfelds efnis. Þeir bræðurnir, Nonni og Manni, róa á litlum báti út á Akureyrarhöfn (Pollinn) til fiskjar. Veiðihugurinn og flautuleikur Nonna, sem hygst að seiða fiska úr sæ með hljóðpípu sinni, teygir þá lengra út á fjörðinn en þeir höfðu leyfi til og lætur þá gleyma tímanum. — Nú fer að þykna í lofti og veður að kólna og brátt kemur á þá niðaþoka, svo að þeir missa landsýn og straumurinn ber þá til hafs. Hvölum skýtur upp rétt hjá kænu þeirra, svo að nærri liggur að hvolfi undir þeim, neglan fer úr bátnum, skyrtuermi annars þeirra er skorin frá bolnum og henni troðið í gatið til bráðabirgða, þar til báturinn er þurausinn með húfum þeirra að austurtrogi og neglan loks finst í bátnum. Nóttin skelfir þá, kuldinn nístir þá, dauðans ótti yfirbugar þá. Í hörmum sínum snúa þeir sér í bæn til drottins og strengja þess heit að vinna að kristniboði meðal

heiðingja, megi þeir lífi halda. Þetta heit sitt efna þeir báðir síðar í lífinu. Og hér fer sem oftar, að »þegar neyðin er stærst, er hjálpin næst«. Í þokunni rekast þeir á franska herskipið »La Pandore« sem er á útleið frá Eyjafirði, fá þar hinar beztu viðtökur og komast svo þaðan yfir í danska herskipið »Fylla«, sem flytur þá heim til Akureyrar.

Þetta er í stuttu máli þráðurinn í kverinu. Frásögnin er hér sem ætíð hjá höfundinum afar-ljós og innileg, skilningurinn á sálarlífi unglingsins mjög glöggur og undiralda allrar frásagnarinnar er trúin. Höfundurinn hefði varla þurft að segja til nafns síns, því trúmaðurinn og kennarinn segja svo glögt til sín í öllum þessum endurminningum hans.

Kristniboðsheit þeirra bræðra setur höfundurinn í samband við sögur móður hans um Franz Xavier hinn helga, postula þeirra Indverja og Japansmanna. Vel má vera að svo sé. En að því er mig minnir, var það um þetta leyti, að kristniboðshreyfing byrjaði hér á landi með síra Gunnar Gunnarsson á Halldórsstöðum sem formælanda; væri því ekki ólíklegt, að hreyfing sú hefði haft áhrif á hugi þeirra bræðra. Mér er sú hreyfing í minni, ekki sízt fyrir það, hve ýmsum var hún andstæðileg, álitu hana hlægilegt tildur, meðan svo illa væri hreinsað fyrir eigin dyrum. Og n ú virðist kristniboð meðal heiðingja, sérstaklega þeirra, sem eiga djúpan siðalærdóm geymdan í trúritum sínum, hálfraunaleg hugsun, ekki sízt þegar litið er á hana við logana frá dómkirkjunni í Reims og með hinn kristna blóðvöll Norðurálfunnar fyrir augum. Mundi ekki réttara að reyna að k r i s t n a f y r s t h u g s u n a r h á t t Norðurálfunnar, svo að ekki logi hún öll í báli eigingirni, yfirdrepsskapar og haturs og heldur sleppa heiðingjunum að sinni, þar til auðið verður að sýna þeim glæsilegri ávexti kristilegrar siðmenningar en »odda at og eggja gnat« um því nær alla vora kristnu álfu.

Í lok bókarinnar skýrir svo hr. Jón Sveinsson frá dauða bróður síns Ármanns í Löwen (1885) og dauða móður þeirra bræðra og endar svo kverið með hjartnæmum minningarorðum um þau bæði.

Um sannsögulegt gildi þessara endurminninga skal hér ekki talað. Flestar æskuminningar stílgæddra manna verða að nokkru leyti skáldskapur (»Dichtung und Wahrheit«); en eg verð að játa, að eg hefi að eins á örfáum stöðum rekið mig á sýnilegt misminni hjá höf., og tel víst að allar sögurnar eigi við rök að styðjast, séu að miklu leyti sönn atvik úr æskulífi hans. Bækur þessar hafa fengið

hinar beztu viðtökur í Þýzkalandi, og dá Þjóðverjar sérstaklega stíl höfundarins. Svo mikill er máttur sögustílsins íslenzka, svo rammar hans taugar, að Íslendingur á 20. öld getur enn látið bjarma hans hvíla yfir frásögn sinni á erlenda tungu.

Frágangurinn á bókunum er góður og verðið mjög lágt.

Jón Jakobsson.

Steingrímur Matthíasson: Heilsufræði. Alþýðubók og skólabók. Akureyri 1914.

Eins og titill bókar þessarar ber með sér, er henni ætlað að bæta úr tveim þörfum. Hún á að koma í stað erlendu kenslubókanna í skólum þeim sem kenna heilsufræði, og hún á að fræða alþýðu um allskonar heilbrigðismál.

Eg hygg að enginn beri á móti því að þörf var á slíkri bók. Þess gerist brýn nauðsyn að skólabækur vorar séu íslenzkar, svo framarlega sem vér eigum ekki að týna tungu vorri. Tímarit um heilbrigðismál hafa ekki þrifist hér, en alþýðleg bók um slík efni mun mörgum kærkomin, að minsta kosti hafa margir látið það í ljósi við mig.

Bók þessi er ekkert smásmíði, 250 bls. að stærð, fjöldi mynda og frágangur inn bezti. Það kemur því naumlega til tals að kenna hana spjaldanna á milli í skólum, en hverjum kennara er innanhandar að velja það úr sem hann metur mest og sleppa hinu. Þær skólabækur eru heldur ekki að öllu beztar sem styztar eru, því oftast eru þær þá þurrar og torlærðar. Flestar erlendar kenslubækur í heilbrigðisfræði sem eg hefi séð og ætlaðar eru alþýðuskólum eru lítil kver, að öllu leyti lakar úr garði gerð en þessi bók.

Kennurum er og gert létt fyrir að sleppa því sem þeir vilja með því að öll bókin er í smáköflum og það prentað með smærra letri, sem minni áherzla er lögð á.

Hvaða boðskap flytur svo bók þesi íslenzkri alþýðu? Hverjar breytingar vill hún láta oss gera til batnaðar í heilbrigðismálum vorum? Það er drepið á margt, ef til vill of margt. Hún lýsir all-ítarlega uppruna n æ m r a s j ú k d ó m a og hversu þá megi forðast. Alþýða þarf að vita glögg deili á þessu, annars verða allar sóttvarnarráðstafanir þýðingarlitlar. Sennilega er kaflinn um næma sjúkdóma helzt til stuttur og of alment um málið talað.

Það hefði ekki veitt af að sérstök grein hefði verið um algengustu og hættulegustu sjúkdóma; berklaveiki, taugaveiki, barnaveiki o. fl.

Þegar næmum sóttum er slept, eru það barnasjúkdómarnir sem vinna oss mest tjón. Höf. brýnir fyrir mæðrum að hafa börn sín á brjósti og gefur nokkrar reglur um meðferð og matarhæfi pelabarna. Ekki get eg fallist á að heppilegt sé að sjóða mjólk barnsins í katli og geyma hana í honum. Það þarf að vera auðvelt að hreinsa mjólkurílátið, en ketilstút er erfitt að hreinsa. Einfaldast er að sjóða mjólkina í könnu sem undirskál er lögð yfir.

Að sjálfsögðu er mikil áherzla lögð á hverskonar hreinlæti, böð og íþróttir. Baðklefa vill höfundurinn hafa á hverjum bæ. Þó lýsir hann ekki nánar hversu slíku verði komið fyrir. Æskilegt hefði verið að hafa myndir af einföldum þvott- eða baðtækjum, t. d. Müllerskönnu og lausri steypibaðsfötu. Þetta eru svo einföld og ódýr áhöld, að ýmsir kynnu að kaupa þau ef þeim væri kunnugt um þau. Eg hefi að vísu enga tröllatrú á vatnsböðum og heilsusemi þeirra, en hvað sem því líður er erfiðismönnum, sem í alt ganga, nauðsyn að geta þvegið af sér óhreinindin er þeir koma frá starfi sínu, og einföld þvottatæki ættu því að vera til á hverjum bæ.

Alt hreinlæti stendur í nánu sambandi við húsakynnin. Það er erfitt að fylgja ströngum þrifnaðarreglum í bæjum vorum. Vel hefði mátt minnast á óþverralegu hlöðin rétt fyrir framan bæjardyrnar. Þau þyrftu sem fyrst að hverfa eða flórast og fyrir utan bæjardyrnar ættu að vera góð tæki til að þurka forina af fótum sér. Moldarveggi má lita hvítleita inni í húsum með kalkblöndu, sem mun loða vel við torfið og kostar nálega ekkert.[1]) Það er margt af þessu tægi sem ástæða hefði verið til að minnast á, ekki sízt ýmislegt er að byggingum lýtur.

Margt af tillögum höf. mun eiga erfitt uppdráttar, enda má um ýmsar deila. Fæstum mun lítast á að hafa glugga opinn allar nætur í baðstofum að vetrinum til. Því þá ekki á daginn líka? Höf. gerir ekki mikið úr strompunum gömlu, en mér er nær að halda að þeir verki betur til þess að halda lofti hreinu en allstór rifa með glugga. Rúmunum vill hann breyta, setja vírbotna í stað-

[1]) Guðmundi Bárðarsyni á Kjörseyri hefir tekist að húða vel gerða torfveggi að innan með cementsblöndu og loðir hún ótrúlega vel við torfið. Svo mun og um kalk.

inn fyrir trébotna og hey- eða þangdýnur í staðinn fyrir gömlu fiðurdýnurnar. Satt er það að fátt er óþrifalegra en þessar gömlu hálffúnu dýnur, sem gengið hafa mann frá manni og aldrei hafa verið hreinsaðar, en erfitt mun verða að útrýma þeim. Ef heydýnur eru notaðar verður að skifta um heyið á hverju ári. Þá vilja flær sækja í hey. Ekki sýnist mér ástæða að amast við trébotnunum. Vírbotnar eru oft haldlitlir og dýrari. Hitt er ósiður að hafa engan botn í rúmum annan en moldarbálk, enda er það nú víðast lagt niður. Þá vill höf. leggja þann sið niður að tveir sofi saman í rúmi. Þetta væri hin mestu framför, en því verður tæpast komið við í baðstofum vorum. Rúmið leyfir það ekki. Þeir sem byggja hús sín að nýju, ættu að ætla hverjum manni rúm fyrir sig. Minst er á stuttu rúmin sem eru hér svo algeng. Eg held að það sé ofmælt að þau hindri vöxt manna þó hvimleið séu. Vel hefði mátt minnast á stuttu, breiðu yfirsængurnar sem allir útlendingar kvarta undan. — Vatnsveitu í hús og skólpveitu úr þeim hefði þurft að lýsa nákvæmar og skýra með myndum.

Í staðinn fyrir gömlu fatakisturnar vill höf. hafa fataskápa. Ef þeir falla inn í veggina og fylla ekki upp í herbergjunum geta þeir verið sæmilegir og þó bæta þeir ekki loftið. Langbezt er að hafa sérstaka fataklefa þar sem ekki er rakahætt.

Nærföt vill höf. hafa úr ull, leggja niður útlenda léreftið. Þetta er eflaust rétt, en illa er mér við að hafa þau úr vaðmáli. Prjónaföt eru miklu hentugri að öllu leyti.

Ekki vill höf. láta menn lifa í óhófi og nautnum, enda er það lítill gæfuvegur. Vínnautn fær illan vitnisburð, kaffi vill hann ekki að sé drukkið nema einu sinni á dag, tóbaki vill hann helzt útrýma. Hann hefir mikið til síns máls í þessu. Morgunkaffið sem flutt er mönnum í rúmið er mesti ósiður. Vér drekkum yfirleitt kaffi í óhófi og eyðum til þess miklu fé. Hvað munntóbakið snertir er vafasamt að þeir fái meira af tóbakseitri sem renna lögnum niður, en hinir sem spýta honum út úr sér, því þeim endist hver tóbakstugga margfalt lengur. Þeir tyggja víst sjaldan tóbakið. Að tyggja og spýta í sífellu er skrælingjaháttur.

Í matarhæfi brýnir höf. sparneytni og hóf fyrir mönnum, sérstakl. hvað dýrafæðu snertir. Þá er mjög nytsamur kafli og eftirtektarverður um hverjar matartegundir séu tiltölulega ódýrastar. Hvert heimili sem vill hagnýta sér þessar leiðbeiningar fær bókina margborgaða.

Margt hefi eg fundið í bók þessari sem mér þykir athugavert

og auk þess hafa slæðst inn í hana fáeinar villur. Þetta breytir þó engu í því, að margt má af henni læra. Yrði oflangt mál að telja það hér, sem eg get ekki allskostar fallist á. Helztu villur eru þessar:

Bls. 35. Myndun beina ekki allskostar rétt lýst. Sama er að segja um lýsingu á smekkfærum.

Bls. 106. Nýrnabörkurinn er talinn dekkri en strýturnar. Á líkum er hann það ekki, heldur ljósari.

Bls. 109. Getnaðarlimurinn myndast ekki við það að þvagrásin lengist fram.

Bls. 126. Orðið a n t i g e n ekki rétt þýtt.

Bls. 152. Bandormar lifa ekki í þarfagangi (rectum), heldur ofar í görn.

Bls. 194. $^0/_0$ í staðinn fyrir $^0/_{00}$ (misprentun).

Eg geri ráð fyrir því að mörgum þyki margt óþarft tekið í bók þessa og mörgu slept sem nauðsynlegt væri. Við slíku er erfitt að gera, því alt slíkt er álitamál. Eg hefði kosið að mörgu hefði verið slept í fyrri hlutanum um líkamsbyggingu mannsins, en ýmislegt verið ítarlegra í síðari hlutanum, og myndir þar fleiri. Latnesku nöfnin flest tel eg óþörf. En hvað sem slíkum aðfinningum líður, á höfundurinn þakkir skilið fyrir bókina.

Guðm. Hannesson.

Einar Helgason: Bjarkir. Leiðarvísir í tjárækt og blómrækt. Rvík 1914. — Á kostnað höfundarins. — 191 bls. 8vo.

Á seinni árum hefir allmikið verið rætt og ritað um að auka gróður landsins á ýmsan hátt. Þjóðinni hafa bæzt ekki allfáir menn, sem lagt hafa stund á það og hvatt hana fram í orði og verki. Er því talsvert öðruvísi orðið um að litast nú, en var t. d. fyrir aldarfjórðungi.

En um það skiftust skoðanirnar í öndverðu, hvar byrja skyldi. Fleiri héldu því fram, að á því ætti að byrja, sem fyrstan bæri ávöxtinn. Þjóðin svo fátæk, að hún mætti ekki við því, að leggja í það, sem ekki borgaði sig fyr en seint og síðar meir. Af þessum ástæðum munu tilraunirnar ekki hafa orðið eins víðtækar og óskandi hefði verið.

Þá hafa margir áhugasamir menn, karlar og konur, fundið, að samhliða framfarahug þjóðarinnar í öllu og einu þyrfti þó að leggja rækt við fleira, en það sem í fljótu bragði virtist endurgreiða tilraunakostnaðinn. Því fleira er matur en flesk!

Þessir menn hafa fundið, að það er ekki nóg að byggja laglegt timburhús eða steinhús, hvort sem heldur í sveit eða kaupstað væri, og það með nýjasta sniði. Og þó stofurnar væru hlýjar og blóm í gluggunum, væri það heldur ekki nóg. Eitthvað vantaði — en hvað?

Jú, þeir fundu það þessir sömu menn:

Það þurfti að auka á hina ytri fegurð heimilanna, prýða kringum húsin, svo heimilin yrðu hlýrri og vistlegri.

Og sumir byrjuðu á þessum »óþarfa«, »sem ekkert gaf í aðra hönd«, að dómi þeirra sem vitrir þóttust vera, og báru þjóðarfátæktina svo mjög fyrir brjósti.

Þess vegna hefir nú á síðari árum allvíða á landi hér — ekki einungis í kaupstöðum, heldur og mörgum sveitum líka, verið komið á fót dálitlum trjágörðum til heimilisprýði.

En í þessu efni höfum við staðið ver að vígi, en víða annarstaðar. Fram að þessu hefir verið tilfinnanlegur skortur þeirra manna, er fremur öðrum gátu leiðbeint í þessu efni. Og alþýða hefir ekki haft aðgang að bókum eða ritum, er fræddi um slíka hluti. Þess vegna hefir minna orðið um framkvæmdirnar en vænta mátti.

En úr þessu er nú bætt.

Í hitteðfyrra kom út »Skógræktarritið« eftir Guðm. Davíðsson og í ár bókin sem nefnd er hér að framan. Báðar þessar bækur eru kærkomnir gestir og eiga því erindi inn á hvert einasta heimili á landinu. Báðir hafa höf. mikla þekking og reynslu á því sem bækur þeirra fræða um, Einar Helgason þó meiri og víðtækari, enda hefir hann nær í aldarfjórðung unnið að trjá- og blóm-rækt og veit betri deili þar á, en nokkur annar Íslendingur, enda er bók hans því miklu stærri, nákvæmari og víðtækari.

Bók þessi er samin fyrir heimilin. Þess vegna er hún heimiliskennari. Hún á að kenna einstaklingunum að elska gróður landsins og hvetja þá til þess að auka hann og margfalda.

Höf. skiftir bókinni í 3 aðalkafla, auk inngangsins, er hann nefnir: Skrúðgarða, Trjárækt og Blómrækt, en hverjum kafla í smærri greinir og undirgreinir, er gerir öllum hægra fyrir með að notfæra sér bókina. Einkum mun það koma sér vel við skólana, enda getur höf. þess í formálanum, að hann hafi samið bókina með það fyrir augum, að hún síðar meir yrði tekin upp sem kenslubók við suma skólana.

Það sem bókin fræðir um, byggist eingöngu á reynslu höf.: Höfundurinn sjálfur haft með höndum tilraunirnar og allflestar munu þær hafa verið gerðar í Gróðrarstöðinni í Reykjavík frá 1899 að hún tók til starfa og fram á þennan dag.

Í kaflanum um skrúðgarða segir höf. mjög nákvæmlega fyrir um hvernig skrúðgörðum verði sem bezt og haganlegast komið fyrir. Er þangað mikla fræðslu að sækja, sem öllum er ómissandi er eitthvað vilja gera í þá átt heima hjá sér. Þar eru og myndir af skrúðgörðum og mörgum garðyrkjuverkfærum, sem nauðsynleg eru bæði við undirbúning garðanna, svo og hirðing þeirra síðar meir.

Höf. skiftir trjátegundum þeim er rækta megi hér á landi í þrent. Það eru lauftré, barrtré og runnar. Lauftrén eru: Álmur, askur, björk, blæösp, elrir, hlynur, heggur, reynir og víðir, alls 9 tegundir. En bæta má við nokkurum undirtegundum af reyni og víði, svo gera má ráð fyrir minst 15 tegundum. Af þeim eru 3 íslenzkar, en hinar (12) allar erlendar.

Barrtrén eru 4 alls: Barfellir, fjallfura, hvítgreni og rauðgreni, öll erlend.

Og runnategundir telur hann 16 (aðaltegundirnar auk fjölda undirtegunda, svo ekki mun ofsagt að ætla þær alls um 20). Allar þessar tegundir eru erlendar, þótt sumar, t. d. rauðberjarunnur, megi nú orðið teljast innlendar.

Af þessu yfirliti má sjá að um 35 erlendar trjákendar plöntur geta vaxið hér og þroskast, og er það ekki smáræðis auki gróðri landsins. Og þegar við bætist að höf. telur um 70 erlendar blómplöntur, sem reynsla sé fengin fyrir að einnig megi gera hér hagvanar, þá hefir maður fulla ástæðu til að líta björtum augum til framtíðarinnar.

Höf. tileinkar bókina minning Schierbecks landlæknis, og er það vel fallið. Fylgir og mynd Schierbecks og grein með, er ræðir um starfsemi hans í þarfir garðræktarinnar hér á landi. »Hann gekst fyrir stofnun Hins íslenzka garðyrkjufélags og var formaður þess um full 8 ár«. Áhugi hans fyrir því að auka gróður landsins mun hafa verið meiri en nokkurs annars honum samtímis. Enda er bæjarfógetagarðurinn í Reykjavík óræk sönnun þess. Þann garð gerði hann og skreytti að öllu leyti, enda er hann nú hin helzta prýði í Reykjavíkurbæ, og mun þar lengi standa sem fagur minnisvarði þess manns, er einna fyrstur hófst handa með að flytja hingað erlendar trjátegundir og gera þær landvanar.

Allur frágangur bókarinnar er vandaður og pappír og prentun í bezta lagi. Höf. hefir valið margar fallegar vísur og vísuparta, sem einkunnarorð fyrir köflum og greinaskiftum. Mun slíkt næsta sjaldgæft í fræðibókum, ef ekki ókunnugt með öllu, og engum nema Íslending trúandi til að finna upp á slíku. En þetta sýnir smekkvísi höf. og gerir bókina miklu hlýrri og vinalegri. Það eru gamlir kunningar sem tala þarna til manns og hvetja til meiri dugnaðar og framtakssemi.

Framan á kápunni er mynd af »framtíðar heimilinu« og hefir Þórarinn Þorláksson málari gert hana. Bókin á að kenna mönnum að skapa slíkt framtíðarheimili.

Skrúðgarður kringum hvert einasta heimili á landinu! Það á að verða heróp Ungmennafélaganna og einkunnarorð hinnar uppvaxandi kynslóðar.

Hann þarf ekki að vera stór, eða kosta ærna peninga, þessi skrúðgarður, en arður hans verður margfalt meiri heldur en nokkurs annars ræktaðs bletts í allri landareigninni. Því hann gerir heimilið h l ý r r a, f e g u r r a og meira a ð l a ð a n d i. Hann hrindir burtu leiðindunum og gerir vinnuna í þarfir heimilisins fjörugri, einlægri og skemtilegri. Hann vekur fegurðartilfinning einstaklinganna, opnar augun fyrir gæðum landsins og glæðir ættjarðarástina. Og mér er nær að halda að skrúðgarðurinn gæti orðið til þess að tengja unglinginn fastari böndum við heimilið, svo hann legði ekki af stað út í lífið fyr en vængirnir geta borið hann. En af því hefir mörgum einstaklingnum stafað óheill alla æfi, að honum leiddist heimilið, hélt sig vera fleygan — og flaug, en varð þá ef til vill fyrir því áfalli, er olli honum tálmunar í hvert skifti er eitthvað átti á hann að reyna.

Frá heimilunum breiðist gróðurinn út um móana, melana og óræktar holtin kringum túnið og þaðan upp eftir fjallahlíðunum. Þá fyrst er að tala um að rætist spá »listaskáldsins góða«:

»Fagur er dalur og fyllist skógi«.

Því þá fyrst væri að tala um s k ó g r æ k t hér á landi. Þangað til heitir það t r j á r æ k t og b l ó m r æ k t, en það er að mestu leyti undanfari hinnar verulegu s k ó g r æ k t a r.

Og þá myndi ekki líða á löngu að landið yrði skógi klætt aftur — þó ekki milli fjalls og fjöru, eins og stendur í Landnámu. Heldur myndi þá í skjóli trjánna — í skjóli skóganna, skapast nýtt land og ný menning. Mætti þá fara svo, að einhverjum sem

hygði af landi brott, yrði litið upp til hlíðarinnar og hann segði eins og Gunnar forðum daga:

»Fögr er hlíðin, svá at mér hefir aldri jafnfögr sýnst — bleikir akrar en slegin tún, ok mun ek heim aftr ríða, ok hvergi fara«.

Að síðustu get eg ekki nógsamlega hvatt menn til þess að eignast þessa bók og lesa hana með eftirtekt. Og það er áreiðanlega víst, að enginn mun sjá eftir því.

Einar E. Sæmundsen.

Einar Hjörleifsson: Syndir annara. Sjónleikur í þrem þáttum. Rvík. Útg.: Þorsteinn Gíslason. 1915.

Ef til vill einkennir ekkert mennina betur en það, hvernig þeir horfa við fortíðinni, sinni eða annara, einstaklinganna eða þjóðanna, hvort þeir finna lífssamband hins liðna við líðandi stund, eða lifa eins og engin fortíð væri til, — hvort þeir muna eða gleyma. Sá sem altaf getur gleymt hinu liðna og hefir ekki hugann á öðru en nútíð og framtíð, hann er auðvitað léttari í snúningum; hann á síður á hættu, að »áræðisins hrausti heilsulitur smábreytist í föl-leitt hugarhik«. Yfirsjónir liðins lífs þjá hann ekki, hann gleymir þeim og huggar sig við að þær verði ekki aftur teknar.

Hinn, sem ekki getur gleymt, á alt erfiðara. Hann finnur lifandi návist þess sem liðið er. Gamlar syndir fyrnast honum ekki; hann finnur að hann verður að taka þær með á vogarskálarnar, þegar hann metur sjálfan sig. Hann finnur að líf hans er með einhverjum hætti ein samfeld heild og að hann getur ekki höggvið af sér eitt orð þess eða atvik, til þess að verða léttari á sér, eins og refurinn skottlausi forðum.

Svona manni nægir ekki að geta dulist fyrir mönnum. Hann kennir sárt ósamræmis milli þess, hvernig hann er, og fagurra hugmynda annara um hann. Honum finst hann hafa brugðist réttmætri eftirvæntingu þeirra, með því að vera öðru vísi en þeir halda að hann sé. Sárast svíður það þó, ef þessar hugmyndir búa í sál þeirrar veru sem hann ann út af lífinu og dáist að. Honum finst hann þá vera eins og heiðingi sem brennur í vígðum eldi.

Slíkan mann hefir Einar Hjörleifsson leitt fram á sjónarsviðið þar sem Þorgeir Sigurðsson ritstjóri er. Hann hefir á Hafnarárum sínum orðið fyrir því óláni að trúlofast stúlku sem hann síðan bregzt, af því þau eiga ekki skap saman. Hún fyrirfer sér, og

lætur hann jafnframt vita, að hún sé þunguð af hans völdum. Síðar kvongast hann ungri konu, sem hann sér ekki sólina fyrir. Hann hefir ekki sagt henni frá yfirsjón sinni, og nú kvelst hann af samvizkubiti út af þessu:

— — »Eg veit ekkert annað en það, að eg hefi svikist inn í líf hennar, og að eg hefi engan rétt til að vera þar — ekki fremur en innbrotsþjófur, sem hefir laumast inn í annara manna hús«, segir hann. Og enn fremur: »Eg finn að eg get ekki sagt henni það, sem liggur á mér eins og farg. Og eg finn, að hver stund, sem eg dreg það, er mér ný svívirðing . . . nýr glæpur«.

Fyrstu 2 þættir leiksins eru svo aðdragandinn að úrslitastundinni í 3. þætti, þegar Þorgeir játar yfirsjón sína fyrir Guðrúnu konu sinni og fær að lokum fyrirgefningu hennar á síðasta augnabliki, þegar hjónabandið virðist ætla að slitna.

Þetta einkamál er rauði þráðurinn í leiknum, en höf. hefir fléttað það haglega saman við afstöðu Þorgeirs til merkilegs stjórnmáls: sölu Þingvallar. Með þeim hætti hefir hann fengið tækifæri til að sýna samræmið í lyndiseinkunn Þorgeirs í opinberum málum, jafnt sem einkamálum, sýna tilfinningu hans fyrir rétti þjóðernis og sögu — og gera leiksviðið rýmra og fjölbreyttara. Í þessu máli lendir honum saman við vin sinn, Grím Ásgeirsson yfirdómslögmann, sem er hin andstæðan er eg lýsti áðan. Hann er Þorgeiri svo ólíkur, að mörgum mundi þykja furða að þessir tveir menn væru vinir, ef reynslan sýndi ekki margsinnis, að ólíkir menn dragast oft hvað mest hver að öðrum. Grímur er framkvæmdarmaðurinn, sem hefir allan hugann á nútíð og framtíð, en virðir alla sögu að vettugi. Hann vill að þjóðin þurki hana upp, »eins og menn þurka vatnsdropa, sem skvett hefir verið á gólfið«. Þessi maður, sem ekkert gerir úr fortíðinni, hann verður í bræði sinni til að kasta fortíð Þorgeirs vinar síns sem steini á götu hans, og brjóta þannig í bág við lífsskoðun sjálfs sín. En svo mikill drengur er hann, þrátt fyrir skrápinn, að hann iðrast samstundis og heimsækir vin sinn, sem hann er nýbúinn að reka út, til þess að biðja hann fyrirgefningar. Harðari meðferð fær kona Gríms, sem erfitt er að finna neitt gott í.

Annars eru allar persónur leiksins skýrar og lifandi. Hver leggur sinn tóninn í samhljóminn. Orð víðsýnnar mannúðar og lífsreynslu eru lögð í munn frú Berg, ömmu Guðrúnar, sem kennir það, að menn eigi að fyrirgefa alt og að háleitast og göfugast sé það, að vera trúað fyrir því að bera syndir annara manna.

Í höndum manns er ekki hefði haft fult vald yfir viðfangsefni sínu mundi það hafa verið hættulegt að draga inn í þennan leik málefni sem eins mikil ítök á í hugum margra og Þingvallarsalan. En eins og höf. hefir gengið frá því, virðist mér leikurinn hafi unnið á því, en engu tapað. Það hefir magnað lífið og fjölbreytnina á leiksviðinu, án þess að skerða einingu leiksins. Við logana frá þjóðmálinu verða andlit persónanna skýr og glögg og vér könnumst því betur við þau þegar verið er að gera út um örlögin við arineld heimilisins. Að öllu samanlögðu hygg eg að megi telja þennan sjónleik með því bezta sem Einar Hjörleifsson hefir ritað og ágætan feng fyrir leiksvið vort, enda hefi eg ekki séð annan leikfara þar betur en hann. G. F.

Snæljós. Kvæði eftir Jakob Thorarensen. Rvík. Kostnaðarm.: Jóh. Jóhannesson. 1914.

Í bók þessari eru 54 kvæði. Þau eru misjöfn að gæðum, en að minsta kosti 10—15 eru svo góð, að þau skipa höf. á bekk með efnilegustu ljóðskáldum yngri kynslóðarinnar. Bezt þykja mér kvæðin: »Vetrarhiminn«, »Úti á víðavangi«, »Vorvísur«, »Jökulsá á Sólheimasandi«, »Beint í sortann«, »Þjóðskáldið Jón Thóroddsen«, »Í hákarlalegum«, »Syndaflóðið« og »Snæljós«. Í síðasta kvæðinu segir skáldið:

Einhverjir gletnir glampar
glæða mín ljóð og móta,
snögt, sem um nótt á snjóum
snæljósin leiftra' og þjóta.

Og það eru einmitt þessir »gletnu glampar«, sem breiða frumlegan og notalegan blæ yfir kvæðin, — góðlátleg gletni, sem býr yfir alvöru og kann að stilla orðum sínum í hóf. Höf. er alþýðumaður, sem hefir mentast af sjálfsdáðum. Hann þekkir því vel og skilur kjör alþýðunnar, og trúað gæti eg því, að vér fengjum frá hans hendi margar óbrotgjarnar myndar úr lífi hennar. Ein af þeim er kvæðið »Í hákarlalegum«, sem er ágætt. G. F.

Ársrit Verkfræðingafélags Íslands, 1912—1913. Gefið út af stjórn félagsins. Rvík. Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar. 1914.

Verkfræðingafélag Íslands er fáment og góðment. Í því eru 14 eða 15 manns, en það eru þeir sem eru lífið og sálin í opinberum verklegum framkvæmdum í landinu. Félagið er stofnað

og ferð á stangli. Sala í Englandi hefir verið með bezta móti, einkum síðustu mánuði ársins. Um tíma lágu margir af botnvörpungunum um kyrt hér, en frá því í nóvember voru flestir á veiðum og flestir þeirra söltuðu aflann, og öfluðu þeir vel, eftir því sem um er að gera um þann tíma árs. Ef hindranirnar af stríðinu hefðu eigi hamlað síðari hluta ársins, þá hefði þetta ár verið eitt hið bezta aflaár vegna þess, að fiskur var í óvanlega háu verði, bæði saltfiskur og ísfiskur. — Á skúturnar var heldur rýr vetrafli og vorið slæmt, en sumarið eftir Jónsmessu gott, svo að fyrir skúturnar er árið meðalár í heild. Bátaafli var í góðu meðallagi sunnanlands, en rýr vestanlands. Um tíma af sumrinu var ágætur bátaafli norðanlands.

Verzlun var sæmilega góð, þangað til ófriðurinn hófst og fréttir bárust um útflutningsbann á ýmsum vörum í nágrannalöndunum. Greip menn þá ótti um, að til vandræða mundi horfa, og gerði alþingi ýmsar ráðstafanir til þess að firrast þau. Það valdi 5 manna nefnd úr sínum hópi »til þess að vera landsstjórninni til ráðuneytis um ráðstafanir til þess að tryggja landið gegn hættu, sem því geti stafað af ófriði stórvelda í Norðurálfu«. Nefnd þessi var alment kölluð »Velferðarnefndin«, og starfaði hún við hlið landsstjórnarinnar einnig eftir að þingi sleit. Heimildarlög voru gefin út fyrir landsstjórnina, 1.) »til þess að kaupa frá útlöndum fyrir landssjóðs hönd hæfilegar birgðir af nauðsynjavöru, svo sem korni, kolum, salti, steinolíu, vélaolíu, veiðarfærum, læknislyfjum o.s.frv. 2) að verja til slíkra kaupa handbæru fé landssjóðs, er hann má missa frá öðrum lögmæltum gjöldum, sbr. þó 4. lið. 3) að taka alt að 500 þús. kr. lán til slíkra kaupa. 4) að stöðva fjárgreiðslur þær, sem taldar eru í fjárlögunum fyrir árin 1914 og 1915 í 13. gr. B. II—XVIII, svo og allar lánveitingar úr viðlagasjóði, sem heimilaðar eru í fyrgreindum fjárlögum, þó svo, að eigi komi í bága við þegar gerða samninga og ráðstafanir um verk eða loforð um lánveitingar á þessu ári«. Ennfremur var stjórninni heimilað að leggja bann við útflutningi bæði aðfluttra nauðsynjavara og íslenzkra matvæla, og að taka eignarnámi matvæli og eldsneyti hjá kaupmönnum eða framleiðendum, gegn fullu gjaldi. Til þess að tryggja landssjóði gullforða, ef til þess kæmi að nota þyrfti heimildarlögin, samþykti alþingi önnur lög, er leystu Íslandsbanka til bráðabirgða undan þeirri skyldu, að leysa seðla sína inn með gulli, gegn því að hann afhenti landsstjórninni allan málmforða sinn, en hún skyldi

aftur fyrir landssjóðs hönd taka að sér ábyrgð á greiðslu jafnmikillar upphæðar af seðlum bankans, sem málmforðanum nemur.

Ennfremur var landsstjórninni heimilað að banna póststjórninni að nokkru eða öllu leyti að afgreiða póstávísanir og póstkröfuávísanir til annara landa, og að ákveða hversu mikið fé megi taka út úr hverri sparisjóðsbók eða innlánsbók á degi, viku eða mánuði í bönkunum, útbúum þeirra og öðrum sparisjóðum landsins. Lög þessi voru staðfest 3. ágúst og höfðu gildi til októberloka. Síðan var, samkvæmt bráðabirgðalögum, skipuð nefnd með valdi til að ákveða útsöluverð á vörum á ýmsum stöðum í landinu, og hefir hún gert nokkuð að því. Annars hafa heimildarlög þessi lítt komið til framkvæmda í öðru en því, að landsstjórnin hefir keypt allmikið af ýmsum vörum, svo sem kornmat, kolum og salti. Hún leigði norskt flutningaskip og sendi til New-York í Bandaríkjunum eftir kornmat, og seldi síðan sveitafélögum og einstökum mönnum með nokkru lægra verði en þá var hægt að fá annarstaðar í landinu. En vegna þess að skipið kom seint að vestan, komust vörurnar ekki að haustinu til allra þeirra staða, sem þær áttu að fara á. Það reyndist líka svo, að vöruflutningar kaupmanna til landsins heftust ekki eins mikið og menn óttuðust í fyrstu að verða mundi. En nokkrum vandræðum olli um hríð teppa á sölu íslenzks fisks til Spánar og Ítalíu vegna þess, að þau viðskifti höfðu verið rekin með milligöngu enskra banka, sem nú gátu ekki sint henni vegna ráðstafana, sem gerðar höfðu verið í Englandi út af stríðinu. Þó fór svo, að fram úr þessu greiddist. En innlend vara komst yfir höfuð í hátt verð, og sérstaklega varð mikil eftirspurn eftir hrossum, og var flutt út af þeim miklu meira en nokkru sinni áður og hrossamarkaðir haldnir í sveitunum frameftir öllum vetri. Þessi hross voru send til Danmerkur. En hvað eftir annað voru skipin, sem þau fluttu, tekin í hafi af enskum herskipum, farið með þau til Englands og hrossunum skipað þar í land; þó mun þeim að mestu leyti hafa verið skilað aftur til Danmerkur fyrir milligöngu utanríkisstjórnarinnar dönsku. Hafa flest skip, sem farið hafa milli Íslands og útlanda síðan ófriðurinn hófst, verið stöðvuð í hafi af enskum herskipum, og Þjóðverjar, sem með þeim hafa verið á útleið héðan, hafa þá verið teknir fastir af Englendingum. Nokkrum botnvörpuskipum þýzkum, sem héldu heimleiðis héðan í byrjun ófriðarins, höfðu Englendingar náð, tekið mennina fasta, en sökt skipunum. Flestir eða allir enskir botnvörpungar voru kallaðir heim héðan nokkru eftir að stríðið byrjaði. Eins var um norsku

skipin, sem veiðar stunda við Norðurland. Símfréttasambandið milli Íslands og útlanda tóku Englendingar í sínar hendur og tilkyntu, að þeir sleptu ekki framhjá sér öðrum skeytum en þeim, sem þeir skildu, og yrðu því skeytin að vera skrifuð á ensku eða frönsku, og komið hefir það fyrir, að skeyti hafa ekki komið fram, og fæst þá engin grein fyrir þeim gerð. Um haustið sendu Englendingar til Reykjavíkur konsúl missus, eða útsendan konsúl, eins og Frakkar og Norðmenn hafa haft hér nokkur undanfarin ár, og dvelur hann hér enn. Enska stjórnin fór þá einnig að senda hingað dagleg fregnskeyti um ófriðinn og fekk þau birt í íslenzkum blöðum. Aftur á móti hafa Þjóðverjar sent hingað rit og blöð í stórum stíl, til þess að útbreiða sínar skoðanir á ófriðnum og frásagnir af vopnaviðskiftum þar.

Aukaþing var haldið þetta ár, vegna þess að alþingi 1913 hafði samþykt breytingar á stjórnarskránni, og er þess getið í fréttum frá síðastl. ári, að konungur hafði heitið, að staðfesta frumvarp alþingis, en jafnframt lýsti hann yfir, að hann ætlaði að úrskurða, að sérmál Íslands skyldu hér eftir sem hingað til flutt fyrir konungi í ríkisráði Dana, en alþingi hafði með ákvæði í stjórnarskránni falið konungi að ákveða, hvar málin skyldu flutt. Þetta hafði konungur birt Íslendingum í opnu bréfi frá 20. okt. 1913 og jafnframt, að breyting yrði ekki gerð á því, hvar sérmálin yrðu flutt, fyr en ný lög um samband Íslands og Danmerkur væru samþykt af ríkisþingi og alþingi. Samhljóða birting til Dana skyldi gefin út, er konungur hefði undirskrifað úrskurð um málaflutninginn. Kosningar fóru fram á laugard. fyrir páska, 11. apríl. Skömmu fyrir kosningarnar höfðu í blöðum sjálfstæðisflokksins í Reykjavík verið reist mótmæli gegn staðfestingu stjórnarskrárinnar með þeim ummælum, sem konungur hafði auglýst haustið áður. Var það aðalatriðið í þeim mótmælum, að væntanlegur úrskurður konungs um málaflutninginn væri ekki breytanlegur eftir sömu reglum og alíslenzkir konungsúrskurðir, þar sem skilyrði fyrir breytingu á honum væri samþykt sambandslaga, er danska ríkisþingið ætti að fjalla um. Kosningarnar fóru svo, að eftir þær var flokkaafstaðan í þinginu nokkuð óljós, og voru kosnir inn á þingið eigi fáir nýir menn, er ekki höfðu átt þar sæti áður, þar á meðal sumir forvígismenn hinna nýju kenninga um stjórnarskrárstaðfestinguna. Ráðherra, H. Hafstein, baðst þá lausnar frá embætti, er hann fór á konungs fund fyrir þing um vorið. Sjálfstæðisflokkurinn varð ráðandi flokkur þingsins og benti hann á Sigurð Eggerz sýslumann til þess að taka

við ráðherraembættinu og varð það úr, er hann hafði farið utan til viðtals við konung. Meiri hluti alþingis samþykti tillögu, er átti að sýna skilning hans á hinu nýja ákvæði um sérmálaflutninginn fyrir konungi í ríkisráðinu, og hefir sú þingsályktun alment verið kölluð »fyrirvari alþingis«. En er ráðherra kom með stjórnarskrána og »fyrirvarann« á konungs fund, urðu skoðanirnar mismunandi á því, bæði hvernig skilja ætti »fyrirvarann« og líka á málinu í sjálfu sér. Ráðherra lagði stjórnarskrána fyrir konung til staðfestingar á ríkisráðsfundi 30. nóv. ásamt »fyrirvaranum« og konungur kvaðst skyldu staðfesta hana, en gaf þá skýringu á málinu, að flutningur sérmálanna í ríkisráði væri sér nú eina tryggingin fyrir því, að þau mál, sem ráðherra Íslands legði fyrir sig til undirskrifta, væru virkileg sérmál, eða því, að alþingi færi ekki í löggjöf sinni út fyrir sérmálasvæðið, og yrði því málaflutningurinn í ríkisráðinu að haldast óbreyttur þangað til trygging fyrir þessu yrði sett á annan hátt. En ráðherra þótti ekki fyrirvara alþingis fullnægt með þessu og tók hann stjórnarskrána aftur, en beiddist jafnframt lausnar frá ráðherraembættinu, og var honum þá neitað um útgáfu konungsúrskurðar um sérstakt íslenzk flagg, er lofað hafði verið áður, þegar Íslendingar hefðu komið sér saman um gerðina. Þegar þessi málalok í ríkisráðinu urðu kunn hér heima, komu þegar fram mjög tvískiftar skoðanir á frammistöðu ráðherra og urðu um þetta snarpar blaðadeilur. En ráðherra gegndi embættinu til bráðabirgða og stóð svo fram í árslokin, en lengra skal málið ekki rakið hér.

Af lögum, er alþingi samþykti auk þeirra, sem þegar eru talin, má nefna: Um afnám fátækratíundar; um kosning borgarstjóra í Rvík; um heimild fyrir landstjórnina til þess að ábyrgjast fyrir Eimskipafélag Íslands 600 þús. kr. lán gegn 1. veðrétti í skipum félagsins; um breyting á lögum um vélgæzlu á ísl. skipum; um að lagaprófessorar háskólans skuli vera sjálfkjörnir varadómarar í hinum ísl. landsyfirdómi; um stofnun kennarastóls í grísku og latínu við háskóla Íslands; um notkun bifreiða; um sandgræðslu; um sjóvátrygging; um vita á Grímsey í Steingrímsfirði; um brú á Langá í Mýrasýslu; um 10 þús. kr. aukastyrk handa Vífilsstaðahælinu; um kosningar til alþingis og önnur um atkvæðagreiðslu þeirra manna, sem staddir eru, þegar kosning fer fram, utan þess hrepps, þar sem þeir standa á kjörskrá.

Um afdrif flaggmálsins er stuttlega getið hér á undan. En nefnd sú, sem landsstjórnin skipaði í árslokin 1913, til þess að koma fram með tillögu um gerð flaggsins, lagði fram álit sitt í

stórri bók, sem út kom skömmu áður en alþing kæmi saman. Vildi nefndin hafa flaggið blátt með hvítum krossi, en innan í hvíta krossinum annan kross rauðan. Þó hafði hún varatillögu, að flaggið yrði hvítt með bláum krossi, en sú tillaga fekk lítið fylgi. Aftur á móti fékk aðaltillagan góðan byr og er nú sjálfsagt talið, að þannig verði gerð íslenzka flaggsins, þegar það kemur, því konungur hafði lofað nefndinni að staðfesta hvora af tillögum hennar, sem fylgi næði.

Í fréttum síðastl. árs var sagt frá tildrögum til stofnunar Eimskipafélags Íslands, en það var stofnað í Reykjavík 17. janúar þ. á. Var svo samið um smíði á 2 skipum við skipasmíðastöð í Khöfn, »Flydedokken«, og á Suðurlandsskipið, sem heitir »Gullfoss«, að koma til landsins í apríl 1915, en Norðurlandsskipið, sem heitir »Goðafoss«, á að koma í maí. Bæði eiga skipin að vera vel vönduð og með öllum nýtízkuútbúnaði, þar á meðal loftskeytatækjum. Eimskipafélag Íslands ætlar að taka að sér strandferðirnar síðar, en ekki mun það að svo stöddu láta smíða ný skip til þeirra ferða vegna þess, að erfitt er að fá skip bygð, eða jafnvel ómögulegt, meðan á stríðinu stendur. Í árslokin var hlutafé Eimskipafélags Íslands orðið þetta: Fra Austur-Íslendingum 370 þús. kr., frá Vestur-Íslendingum 116 þús. kr., frá landssjóði 100 þús. kr., eða samtals 586 þús. kr. Þar við bætist svo 600 þús. kr. lán, sem tekið er í hollenzkum banka, með $5^0/_0$ ársvöxtum, og skal það endurborgast með jöfnum afborgunum á 12 árum.

Af öðrum framkvæmdafyrirtækjum, sem unnið hefir verið að á árinu, má nefna hafnargerðina í Reykjavík, sem nú er vel á veg komin og mun verða lokið á næsta ári. Sama félagið, sem Reykjavíkurhöfnina byggir, hefir einnig með höndum hafnargerð í Vestmannaeyjum. Brýr hafa á árinu verið lagðar á þessar ár: Eystri-Rangá í Rangárvallasýslu, Fáskrúð í Dalasýslu, Giljá í Húnavatnssýslu, Hölkná og Miðfjarðará á Langanesströndum. Að flutningabrautum hefir verið unnið í Borgarfjarðarhéraði, Reykjadal í Þingeyjarsýslu, Eyjafirði, Skagafirði, Húnavatnssýslu og Grímsnesi, en að þjóðvegaköflum á Stykkishólmsveginum, í Nesjum í Skaftafellssýslu, í Hróarstungu og í Langadal í Húnavatnssýslu. Vatnsveitu hefir verið komið upp á Akureyri. Í Reykjavík hefir verið bygt nýtt pósthús, og er það þó ekki fullgert í árslokin. Viti hefir verið gerður á Svörtuloftum, er lýsir 17 sjómílur. Er það járngrind, 10 metra há, og sjálfhreyfiviti. Bygðir hafa verið um vitarnir á Öndverðarnesi, Langanesi nyrðra og aukavitinn á Reykjanesi.

En sjómerki hafa verið sett á skerjum út af Berufirði og víðar. Geta má þess, að grindur vitanna og ljósker hafa nú í fyrsta sinni verið smíðuð á verkstæði landssjóðs í Reykjavík. Botnvörpuskip eitt nýtt hefir bætst við á árinu hér í Reykjavík, en um áramótin eru 3 í smíðum ytra, þar af 2 í Þýzkalandi. Vélbátar hafa á undanförnum árum verið smíðaðir margir hér í Reykjavík á hinni svonefndu »Bátasmíðastöð«, og einnig stærri skip, er ganga fyrir olíuvélum og ætluð eru til ferða með ströndum fram. »Hera«, sem þar er smíðuð, hefir þetta ár annast flóaferðir á Breiðafirði. Annað stærsta skipið þaðan heitir »Hrafn Sveinbjarnarson«. Merkileg sjóðsstofnun er 100 þús. kr. gjöf, sem Jóhann Jóhannesson kaupmaður í Reykjavík gaf í sumar, skömmu fyrir andlát sitt, til þess að reisa fyrir gamalmennahæli, er taka á til starfa á 100 ára afmælisdegi konu hans, Sigurbjargar Guðnadóttur, 13. apríl 1973, er andaðist nokkru á undan honum, og skal gjafaféð ávaxtast fyrir hælissjóðinn til þess tíma.

Slys hafa orðið mikil hér við land á árinu, eins og fyrri, einkum á sjónum. 4. jan. fórust 2 þýzkir botnvörpungar í ísi úti fyrir Vestfjörðum, en menn björguðust. 5. febr. fórst vélbátur frá Vestmannaeyjum með 5 mönnum. 10. febr. fórust 2 bátar úr Ólafsvík með 9 mönnum. Í marz strönduðu 2 botnvörpungar, annar franskur, hinn þýzkur, skamt frá Garðskaga, en manntjón varð ekki. 9. apríl fórst vélbátur frá Borgarnesi með 5 mönnum. 5. júní fórst bátur úr Helgafellssveit með 2 mönnum og 6. júní bátur frá Sandi með 4 mönnum. Um vorið fórst þilskipið »Gunnar« af Ísafirði með 10 mönnum. 6. júlí fórst norskt síldveiðaskip í hafi út af Vestfjörðum, en mönnum var bjargað. 13. júlí brann norskt flutningaskip á höfninni á Siglufirði. 23. júlí fórst bátur frá Kálfshamarsvík í Húnavatnssýslu með 5 mönnum. 26. júlí druknuðu 2 menn á Leirunni hjá Akureyri. 24. ág. fórst norskt gufuskip á Skjaldarvík við Eyjafjörð. 27. ág. fórst botnvörpuskipið »Skúli fógeti« á tundurdufli út af mynni Tynefljótsins í Englandi, og fórust þar 4 menn. 2. okt. strandaði norskt skip við Markarfljótsós. 29. okt. fórst vélbátur frá Bolungarvík með 5 mönnum. Í nóv. fórst vélbátur frá Seyðisfirði með 4 mönnum. — Af öðrum slysum eru húsbrunarnir helztir, en alt er nokkuð mikið um þá. Á þessu ári brann 30. jan. íbúðarhús á Húsavík og fórust þar 2 menn. 31. maí brann bærinn í Ófeigsfirði á Ströndum, stórbýli. 17. sept. brann íbúðarhús á Galtalæk á Rangárvöllum. 14. okt. brann íbúðarhús í Vestmannaeyjum að nokkru. 15. des. brann verzlunarhús

á Stokkseyri. 21. des. íbúðarhús á Blönduósi og 31. des. íbúðarhús á Grímsstöðum á Mýrum.

Helztu mannalát á árinu eru þessi: Guðrún Laxdal ekkja á Raufarhöfn, dó 1. jan.; Jón Jónasson skólastj. í Hafnarfirði, 5. jan.; Þorbjörg Lund ekkja á Raufarhöfn, 28. jan.; Jónas P. Hallgrímsson prestur á Kolfreyjustað, 4. febr.; Ragnheiður Thorarensen ekkja á Hæli, 8. febr.; Kristín Aradóttir kenslukona í Rvík, 26. febr.; Guðni Jónsson hreppstj. í Reyðarfirði, 3. marz; Soffía Thorsteinsson ekkja í Rvík, 21. marz; Jónas Stephensen lögfræðisnemi í Rvík, 2. apríl; Valdemar Haraldsson skipasm. á Ísafirði, 10. apríl; Þorbjörg Sighvatsdóttir læknisfrú frá Hólmavík, 30. apríl; Guðm. Guðlaugsson ritstj. á Akureyri, 4. maí; Pálmi Sigurðsson bóndi á Æsustöðum, 12. maí; Brynjólfur Jónsson rithöfundur frá Minnanúpi, 16. maí; Katrín Einarsdóttir ekkja í Rvík, 17. maí; Jón Bjarnason prestur í Winnipeg, 3. júní; Björn Guðmundsson kaupm. í Rvík, 13. júní; Jónas Einarsson kand. í Khöfn, 16. júní; Halldór Ó. Þorsteinsson fyrv. prestur, 18. júní; Ragnheiður Guðmundsdóttir ekkja á Laugarvatni, 20. júní; Ragnhildur Sverrissen ekkja í Rvík, 18. júlí; Nikulás Stefánsson bóndi á Lambhaga í Rangárvallasýslu, 24. júlí; Arnbjörn Ólafsson kaupm. í Keflavík, 30. júlí; Ásgeir Guðmundsson hreppstj. á Arngerðareyri, 7. ág.; Þorfinnur Þórarinsson bóndi á Spóastöðum, 19. ág.; Jakobína S. Magnúsdóttir prófastsekkja á Útskálum, 6. sept.; Sigurbjörg Guðnadóttir frú í Rvík, 7. sept.; Þorsteinn Halldórsson prestur í Mjóafirði, 18. sept.; Þorsteinn Erlingsson skáld í Reykjavík, 28. sept.; Soffía Þorkelsdóttir frú í Reykjavik, 16. október; Þórður Jónsson bóndi á Laugabóli, 18. október; Guðmundur Guðmundsson bóndi á Torfalæk, 21. október; Jóhann Jóhannesson kaupm. í Rvík, 4. nóv.; Guðjón Brynjólfsson kaupm. í Hólmavík, 17. nóv.; Torfi Markússon skipstj. á Ísafirði, 23. nóv.; Katrín Thorsteinsson ekkja í Rvík, 29. nóv.; Jón Hjörleifsson hreppstj. í Drangshlíð, 12. des.; Skafti Brynjólfsson, fyrv. þingm., í Winnipeg, 21. des.; Halldór Jónsson fyrv. bankagjaldkeri í Rvík, 26. des.; Björn Símonarson gullsm. í Rvík, 27. des.; Þórunn Stephensen frk. í Rvík, 31. des.

Á þessu ári voru 300 ár liðin frá fæðingu Hallgríms Péturssonar sálmaskálds og var þessa afmælis minst í öllum kirkjum landsins, eftir tilhlutun biskups, og einnig var þess minst með guðsþjónustum meðal Íslendinga vestan hafs og í Khöfn. Allmikið hefir og verið ritað um H. P. í sambandi við afmælið, bæði í blöð og tímarit.

Stærsta verzlunar- og atvinnu-félagið hér á landi hefir á þessu ári oltið um og hætt viðskiftum, en það er hlutafél. P. J. Thorsteinsson & Co., hið svokallaða »Miljónafélag«. Hafa verzlunarstaðir þess vestanlands verið seldir og nokkuð af eignum þess í nánd við Reykjavík, en útgerðarstöð þess í Viðey og verzlunarhús í Reykjavík enn óseld. Ein af elztu verzlunum Reykjavíkur, Brydes-verzlun, hefir einnig hætt á þessu ári.

Gufuskipaferðum milli landa hefir verið haldið uppi af Sam. gufuskipafélaginu, Thorefélaginu og Bergensfélaginu, en strandferðir þar fyrir utan hafa verið mjög lélegar og þeim haldið uppi af einu skipi, eftir samningum við Th. E. Tulinius stórkaupmann í Khöfn, er þó var lítt útbúið til að annast þær.

Töluvert hefir verið unnið að símalagningum á árinu. Frá Miðey var sími lagður austur til Víkur í Mýrdal, og frá Fáskrúðsfirði að Berunesi við Berufjörð, en þaðan á síðan að koma sæsími yfir fjörðinn til Djúpavogs. Einnig var síminn fluttur frá Smjörvatnsheiði, því þar hefir hann oft bilað á vetrum, og út á Hellisheiði, sem er yzt á fjallgarðinum milli Fljótsdalshéraðs og Vopnafjarðar, en frá Vopnafirði var sími lagður til Þórshafnar og á að halda þaðan áfram síðar til Húsavíkur. Einkalína hefir verið lögð frá Ísafirði til Súgandafjarðar.

Félag var myndað á þessu ári til þess að halda uppi bílaferðum á vegunum út frá Reykjavík austur á Suðurlandsundirlendið, til Þingvalla og út á Reykjanesið, og hafði félagið marga bíla í förum, mest til fólksflutninga. Kom íslenzkur maður frá Ameríku með bíla hingað til reynslu sumarið 1913, og varð það til þessa. Einnig hefir bílferðum verið haldið uppi á Fagradalsbrautinni eystra, mest til vöruflutninga.

Þ. G.

Útlendar fréttir.

Það er nú víða farið að tala um stríðið mikla eins og það stæði einkum milli tveggja þjóða, Englendinga og Þjóðverja. Og þó eiga þar nú öðrumegin hlut að máli Þýzkaland og Austurríki og með þeim Tyrkjaveldi, en hinumegin bandamennirnir, sem svo eru nefndir: Englendingar, Frakkar og Rússar, og hafa Portugalsmenn tjáð sig hluttakendur í ófriðnum með Englendingum, þótt lítið hafi til þeirra kasta komið, og svo Japanir, sem notað hafa tækifærið til þess að taka land af Þjóðverjum í Kína. Þegar það var unnið, hættu þeir um hríð, en fóru svo að bekkjast til við Kína og heimta þar forréttindi, sem öllum Evrópustórveldunum hlýtur að standa stuggur af, með því að svo virðist sem Japanir ætli sér einum öll áhrif þar eftirleiðis.

Ófriður þessi er sannkölluð heimsstyrjöld, því hann hefir náð til alls hins svo kallaða »gamla heims«: Evrópu, Asíu og Afríku, og til Ameríku og Ástralíu einnig á þann hátt, að frá þeim álfum báðum hefir Englendingum komið hjálparlið, frá Kanada til hersins, sem með Frökkum berst, og frá Ástralíu hefir her komið til varnar Egiptalandi gegn Tyrkjum.

Og samt tala nú margir um stríðið eins og það standi eiginlega milli Þjóðverja og Englendinga. Það er líka með miklum rökum hægt að líta svo á. Það, sem um er barist, er þá hvorki meira né minna en framtíðarvaldið á hnettinum, hverjir þar eigi að skipa fyrsta og helzta sætið. Það er valdið á hinum miklu úthöfum og yfir þeim landflæmum í öðrum heimsálfum, sem menningin er að leggja undir áhrif sín. England er nú voldugasta heimsveldið. En Þjóðverjar krefjast réttar til þess að sækja fram við hlið Englendinga. Um þetta stendur þá stríðið eiginlega. Og því er það, að í pennastríðinu, sem háð er jafnframt vopnaviðureigninni, er altaf verið að bera saman menningu þessara tveggja stórþjóða, til þess að byggja á henni rétt þeirra til að útbreiða

hana. Þjóðverjar benda með réttu á hinar miklu framfarir hjá sér, bæði í verklegum og andlegum efnum, hina síðari áratugi. — Þeim virðist ekkert falla sárara en það, er Frakkar t. d. kalla þá á eftir sér í menningu. Og alstaðar gera þeir sér far um að benda á, að þetta eigi við engin rök að styðjast nú, heldur miklu fremur hið gagnstæða. Engin þjóð standi nú Þjóðverjum framar að menningu. Og þessa þýzku menningu vilji þeir gefa heiminum út í frá. Það sé heimssynd, að loka hana inni í hinu þrönga móðurlandi, sem er umgirt nær alt í kring af öðrum ríkjum, en nær lítið til hafsins. Þeir þurfi að brjóta henni braut út á við. Hún eigi að taka þátt í menningarstarfseminni út um heiminn jafnhliða því, sem Englendingar hafi þar að bjóða.

En frá Englendinga hálfu kveður altaf fyrst og fremst við ein mótbára gegn þýzku menningunni, og það er hermenskuokið. Þeir benda á það eins og grýlu fyrir hinn mentaða heim og segja, að þessi ófriður eigi að skapa því aldur. Þjóðverjum sé að kenna hin gífurlega herskaparaukning, sem nú sé að sliga Evrópu, og þeir ætli að losa álfuna undan því fargi.

Það er satt, að herskaparstefna nútímans er þýzk að uppruna, og hún átti 100 ára afmæli árið 1914, þegar Evrópustríðið mikla hófst. Almenn herskylda eða varnarskylda, eins og hún tíðkast nú í flestum ríkjum Norðurálfunnar, var fyrst í lög leidd í Prússlandi árið 1814. Áður höfðu þó, bæði í Þýzkalandi og víðar, nokkur spor verið stigin í þessa átt. Eitt af þeim var stofnun þjóðvarðarins franska á tímum stjórnarbyltingarinnar miklu. En nútímans herskyldufyrirmynd er þó fyrst fengin með löggjöf Prússa í þessari grein frá 1814.

Stjórnmálamenn og umbótamenn þeirra tíma töldu þetta fyrirkomulag mikilsverða framför. Áður höfðu stjórnendur ríkjanna myndað heri sína af leigðum flokkum heræfðra manna úr ýmsum áttum. Völdust til þessa hraustir æfintýramenn, en í fylgd með þeim slóst ýmislegur trantaralýður. Var, eins og nærri má geta, enginn hægðarleikur að stjórna þessum lýð, og einkum var yfir því kvartað, hve ilt væri að verða fyrir honum, þar sem hann bar sigur úr býtum og fekk vald yfir héruðum eða borgum. Í stað þessa skyldu nú þjóðarinnar eigin synir koma fram í hernaðinum fyrir fósturjörðina, án stéttaskiftingar, allir jafnir að rétti og skyldum. Hugsunin þótti fögur.

Auk þess sem talið var að siðferði hermannanna mundi verða alt annað og miklum mun betra eftir þessa breytingu, þá var líka

talið að þessi aðferð mundi verða miklu kostnaðarminni. Það hafði reynst afardýrt að mynda fasta heri af málaliðsflokkum og halda þeim við. Og ekki þótti minst í það varið, að með þessari breytingu yrði rutt burt ljótum ósið, er átt hafði sér stað öldum saman alt fram að þessum tíma, en hann var sá, að þjóðhöfðingjar, sem sökt höfðu sér í skuldir, seldu þegna sína í stórhópum til hermensku í öðrum ríkjum, sem í ófriði áttu. Þessi ósiður hafði lengi verið almenn hneykslunarhella. Eitthvert versta dæmið um þetta er það, sem gerðist í ófriðnum milli Englendinga og nýlendna þeirra fyrir vestan haf. Landgreifinn af Hessen seldi þá Englendingum 15 þúsundir manna, fyrir 1000 dali hvern, til þess að berjast undir merkjum þeirra vestan hafs. Þetta opnaði augu hugsandi manna í Þýzkalandi fyrir því, hve svívirðilegt það væri, að annað eins og þetta gæti átt sér stað. Og Prússar höfðu yfirleitt samhug manna í Evrópu, er þeir breyttu hermenskufyrirkomulaginu á þennan hátt, sem áður segir, og sýndu fram á veg til þess að uppræta ýmislegt, er óþolandi þótti í hinu eldra fyrirkomulagi, enda tóku aðrar þjóðir mjög bráðlega upp hjá sér hina almennu hervarnarskyldu, og fylgdu þar dæmi Prússa.

Reynslan hefir þó orðið nokkuð á annan veg en forvígismenn hervarnarskyldu-fyrirkomulagsins ætluðust til í upphafi. Um það ber vott hin yfirstandandi styrjöld í Norðurálfunni. Auðvitað liggja til hennar margar orsakir, sem ekki er létt að rekja. Það er án efa rangt, að kasta sökinni hugsunarlaust á einhverja einstaka þjóð, og þá því fremur rangt, að kasta henni á einstaka menn. En framsóknin í hermenskunni nú um 100 ára skeið hefir leitt til þess, sem nú er að gerast á vígvöllunum í Evrópu. Þjóðir og stjórnendur berast með straumum tímanna, án þess að nokkur einstök þjóð eða einstakur stjórnandi fái við ráðið, og svo hefir verið um þennan straum, að hann hefir vaxið og eflst fyrir mátt þess, sem kallað er tímanna kröfur, þangað til hann varð að því flóði, sem ekkert vald fekk stöðvað, engin ein þjóð né einstakur stjórnandi gat við ráðið. Og þó hafa nú á síðari áratugum sterkari og sterkari raddir kveðið við, sem mótmælt hafa og varað við þeirri hættu, sem menningu heimsins stafaði af hinum gegndarlausa vexti herskaparútbúnaðarins. En kepnin milli stórveldanna varð ekki stöðvuð. Þó stjórnmálaflokkarnir skiftust á um valdameðferðina innan hinna einstöku ríkja, þá varð engin veruleg breyting á þessu. Herskaparútbúnaðurinn var hjá hverju ríki fyrir sig talinn lífsnauðsyn, því hvert um sig þóttist þurfa að vera viðbúið að verjast ófriði frá

hinu. Alstaðar var friðurinn lofaður og talinn æskilegastur, en jafnframt var vígbúnaðurinn alstaðar árlega aukinn, því hvert ríki um sig taldi sér ekki friðinn trygðan með öðru móti en því, að það væri sem bezt búið til þess að mæta ófriði. Loks voru útgjöldin til þessa herskaparútbúnaðar að verða óþolandi byrði á þjóðfélögunum. Og einkum hafa þau vaxið nú á allra síðustu árunum. Frá 1900 til 1912 er talið að þau hafi vaxið um 50%. 1912 var talið að herskaparútgjöld Norðurálfunnar næmu samtals rúmlega 360 milj. sterlingspunda á ári. En við Balkanstríðin uxu þau enn mikið, og í byrjun ársins 1914 voru þau talin 500 milj. sterlingspunda, eða nálægt 5 miljörðum kr. Og ekkert útlit var fyrir að útgjöldin mundu aftur fara lækkandi, heldur þvert á móti, að mikil aukning stæði enn til fram úr þessu. Það hefir verið reiknað út, að hinn svo kallaði »vopnum varði friður« kostaði Evrópuþjóðirnar samtals á ári um 12 miljarða króna, þar í talið að nokkru leyti vinnukraftatap þeirra, sem við hermenskuna eru bundir. Með gífurlegum lántökum ríkjanna hafa stjórnendurnir fundið veg til þess að velta nokkru af þessum kostnaði yfir á eftirfarandi kynslóðir. En aukist herskaparútgjöldin í sífellu, þá er fyrirsjáanlegt, að ekkert fær við þeim útgjöldum staðist, fyrirsjáanlegt, að kepnin í herskaparútbúnaðinum hlýtur fyr eða síðar að leiða fleiri eða færri af þeim ríkjum, sem taka þátt í henni, til gjaldþrota. Með samningum milli allra stórveldanna hefði auðvitað verið hægt að hefta þessa hættu. En þeir samningar hafa ekki komist lengra en svo, að þau hafa nú skipað sér í tvo flokka. Ef öll stórveldin hefðu verið jöfn fyrir að herbúnaði, bæði á sjó og landi, þá hefði verið léttara fyrir þau að koma sér saman. En þegar eitt segir öðru: Þú mátt ekki verða sterkari en svo eða svo í samanburði við mig; eg vil altaf hafa yfirhöndina yfir þér — þá stranda samningarnir og kepnin skapast. Sá, sem er veikari fyrir, fer að herða sig og vill ekki láta setja vexti sínum og kröftum takmörk, og hinn, sem vill halda þeim yfirburðum, sem hann þegar hefir, færist einnig í aukana. Þannig hefir skapast kepnin í herskaparútbúnaðinum, sem gert hefir hina fallegu hugmynd, sem upphaflega fæddi af sér hervarnarskyldufyrirkomulagið, að þeirri grýlu, sem herskaparfyrirkomulagið er nú orðið. En án samkomulags um hefting á aukning herskaparins, hlaut að leiða til stríðs fyr eða síðar milli þeirra, sem lengst héldu út, eða þá til gjaldþrota á báða bóga.

England er hið gamla heimsveldi, sem náð hefir valdi yfir höf-

um og álfum og berst til þess að vernda það vald, en Þýzkaland er hið nýja veldi, sem sækir fram á kostnað hins og heimtar völdunum skift. Þess vegna er það, að nú er svo víða talað um stríðið eins og það stæði einkum milli Englendinga og Þjóðverja. Frakkland er einnig við hlið Englands gamalt heimsveldi, sem víða á eignir, en er farið að hafa hægara um sig nú á síðari tímum en áður. Útlendur rithöfundur hefir sagt, að Þjóðverjar væru heimsþjóð, sem væri að skapast, Englendingar heimsþjóð í fullri starfsemi og Frakkar heimsþjóð, sem væri að draga sig út úr samkepninni til þess að lifa á rentunum.

En svo er Rússland, hið mikla meginlandsstórveldi, sem tekur yfir stórt svæði tveggja heimsálfa. Rússar hafa sterkar hvatir til þess að draga undir sig ný landsvæði, og í Asíu eru þeir altaf að færa út kvíarnar. Hér í Norðurálfunni er það höfuðmein þeirra, hve ógreiðan aðgang þeir eiga til hafanna, og þetta mundu þeir fyrst og fremst vilja leiðrétta, er til þess kæmi að þeir ættu að hafa hagsmuni af þeim ófriði, sem nú geisar. Svíar hafa mjög óttast að undanförnu ágang af Rússum, vegna þess, að ef þeir vildu brjóta sér greiðari braut til hafanna norðan við Evrópu, þá er Svíþjóð þar mest fyrir, eða Skandínavíuskaginn. En ekkert hefir komið fram, er bendi á, að Svíþjóð standi hætta af Rússum nú í stríðinu. Þeir mundu líka frekast kjósa sér umráð yfir sjóleiðunum að heiman frá sér, úr Svartahafinu, og suður til Miðjarðarhafsins. Rússum hefir lengi leikið mjög hugur á, að ná löndum Tyrkja á þessu svæði, enda eru nú farnar að ganga sögur um, að þeir eigi að eignast Konstantínópel að þessum ófriði loknum, og þá án efa einnig nokkuð af Asíulöndum Tyrkja, en önnur þeirra ætli Englendingar sér. Það, sem einna mesta eftirtekt vekur nú sem stendur í stríðinu, er viðureignin í Dardanellasundinu. Herfloti Englendinga og Frakka sækir nú inn eftir sundinu á vígi Tyrkja, sem þar eru til varnar á landi báðumegin. Yfir 50 herskip sækja þar að og hafa brotið sér braut hér um bil inn í mitt sundið, en ennþá er óséð, hvort þeim tekst að brjótast þar í gegn. En takist það, þá er Konstantínópel í veði.

Út af þessu hafa orðið hreyfingar hjá Balkanþjóðunum. Englendingar og Frakkar hafa viljað fá Grikki í lið með sér gegn Tyrkjum, en ekki hefir það orðið enn, enda er sagt að Búlgaría mundi þá líka lenda inn í stríðinu Þjóðverja megin, eða Tyrkja megin, því Búlgarar vilja ekki fá Rússa fyrir nábúa í Konstantínó-

pel, en munu hugsa sér, er fram líða stundir, að verða þar sjálfir erfingjar Tyrkjans.

Á herstöðvunum að vestan og austan hafa ekki orðið stórbreytingar síðan veturinn færðist yfir. Þjóðverjar halda nær allri Belgíu og nokkrum hluta Norður-Frakklands, en Frakkar halda sneið af Elsass. Rússar hafa öðru hvoru verið inni í Austur-Prússlandi, en hafa ekki getað haldist þar við. Þjóðverjar halda stöðugt vesturhluta rússneska Póllands, en Rússar halda miklum hluta Galizíu. Í Búkowínu, sem þar er fyrir austan, segja þó síðustu fregnir, að Rússar hafi farið halloka.

Viðureign Englendinga og Þjóðverja á sjónum miðar nú öll að því, að þeir reyna að hefta vöruflutninga hvorir til annara. Nær öll þýzk skip, sem í förum hafa verið, eru nú tekin, og herskip Þjóðverja, sem úti á höfum voru, eyðilögð. En aðalherflotarnir liggja inni á höfnum í Englandi og Þýzkalandi og hafast ekki að. Englendingar sögðu þegar í byrjun ófriðarins, að þeir gætu útilokað aðflutninga til Þýzkalands og svelt Þjóðverja inni, því opin leið til umheimsins er að eins um hafið milli Englands og Noregs, en yfir ferðum um það svæði geta Englendingar ráðið. Til svars upp á þetta auglýstu Þjóðverjar, að þeir teldu höfin kringum England hernaðarsvæði og kváðust eftir 18. febr. hafa kafbáta þar á verði, til þess að skjóta niður ensk skip, er vörur flyttu til landsins. Og síðan hafa Englendingar enn gert harðari ráðstafanir til þess að hindra aðflutninga til Þjóðverja.

En þetta »sultarstríð« hefir mæltst illa fyrir hjá hlutlausum þjóðum, sem verzlunarskifti hafa bæði við Englendinga og Þjóðverja, og einkum hefir stjórn Bandaríkjanna blandað sér í það og mótmælt því. Þjóðverjar benda líka á, að þetta sultarstríð bitni ekki á þeim einum, heldur jafnframt á þeim miljónum manna af bandamannaþjóðunum, sem þeir hafa nú innan valdsvæðis síns, í Belgíu, Norður-Frakklandi og Póllandi, og þá einnig á öllum þeim fjölda herfanga frá óvinaþjóðunum, sem þeir hafa nú á fæði. Í þessu stríði hefir enn lítið eða ekkert verið að því gert, að skiftast á herföngum, en hernaðarþjóðirnar ala herfanga svo hundruðum þúsunda skiftir hver frá annari.

Á frið, eða friðarskilyrði, heyrist alls ekki minst enn sem komið er, og því ekkert útlit fyrir, að stríðinu verði lokið fyrst um sinn. En líklega harðnar viðureignin á landi nú með vorinu.

Í Suður-Afríku er nú alt orðið kyrt, og uppreisnin þar þögguð

niður. De Wett, hinn gamli Búaforingi, beið ósigur og er nú á valdi Englendinga. Í Norður-Afríku hefir verið töluverð hreyfing meðal Múhameðstrúarmanna gegn Englendingum og Frökkum, eftir að Tyrkir lentu í ófriðnum, og hvað eftir annað hefir tyrkneskur her sótt fram að Suesskurðinum og reynt að komast þar inn á Egiptaland, en hefir orðið frá að hverfa, og hafa Englendingar þar lið frá Ástralíu og Indlandi, auk brezka hersins. Austan við Svartahafið hafa Tyrkir og Rússar ázt við, og einnig hefir verið barist á austurtakmörkum Tyrkjaveldis. Í Austu-Asíu eru Japanar, eins og áður segir, farnir að gerast ráðríkir, er Norðurálfustórveldin geta ekki snúist þar við neinu, og lítur út fyrir að þeir ætli að taka sér einhvers konar eftirlitsrétt yfir Kína og útiloka aðra frá afskiftum þar.

Þ. G.

Misprentanir:

Bls. 24. 12. l. a. o.: vaskleiki les: veikleiki.
— 30. 13. l. a. o.: Murihads les: Murchads.
— 31. 1. l. a. o.: Donmalls les: Domnalls.

Veturinn.

»Fjórðungi bregður til fósturs« sögðu íslenzku spekíngarnir, sem spakmælin sömdu, snjallastir á orð og hugsun, sem brugðu upp leifturbjörtum hendingum, glöggum myndum, greiptum í óbrotgjarna umgerð stuðlanna. En hér mætti fastar að kveða og segja: »h á l f u r er hver að heiman«. Og á því er í rauninni alt uppeldi bygt að skapa megi og móta mannssálina, eins og mótaðar eru myndir. Efninu sjálfu, eðlinu, breytir enginn myndasmiður, en þó má móta úr sama leirnum mann og mús. Þannig mótar umhverfið einnig mennina, skapar úr andlegum bræðrum konungssál og kotungssál.

Löndin skapa einnig þjóðirnar að hálfu. Öll vor sérkenni, alt vort þjóðerni eigum við landinu að þakka. Við hefðum verið h o r f n i r o g g l e y m d i r hefði eyjunni okkar verið kipt i n n í s t r a u m i n n suðaustur til annara landa. H o r f n i r eins og lind sú, sem sprettur upp á botni meginmóðu, og hverfur í strauminn um leið og hún kemur úr bergi.

Særinn, strendur, dalir, fjöll og firnindi hafa mótað sér einkenni á þjóðarsálina. Hvikula veðráttan, langir vordagar, og dimt vetrarrökkur hafa málað þjóðina föstum óafmáanlegum litum.

Eg veit að vorsólin er voldug, en þó á hún ekki sterkustu litina í þjóðareinkennunum. Veturinn er sterkari. Hann lætur vorsólina oft skína á kaldan snæ: dregur völdin úr höndum hennar.

Þjóðlitum vorsins og sumarsins ætla eg að sleppa. Efnið í þessum greinarstúf verður: Veturinn og áhrif hans á íslenzkt þjóðlíf.

* * *

Veturinn er allur annar hér en í nágrannalöndunum, þar sem jörðin er löngum þíðari, skammdegið bjartara og sumarið lengra. Þar glymur hamarinn við steininn í námunum; þar ristir plógurinn þíða jörð flesta vetrardaga; öxin fellir trén og gufan knýr hjólin til eirðarlausrar veltu. Þar er vinna, fjör og líf, nær því jafnt á öllum ársins tíðum; þar er ætíð aflafjár að vænta, og aldrei hlé á eirðarlausri starfsemi á öllum sviðum þjóðlífsins.

En hér er veturinn, að nokkru leyti, hvíldartími mannanna, eins og hann er hvíldartími náttúrunnar. Að vísu höfum við ekki lagst í dá, eins og maðkurinn, en etið höfum við sumarforðann sem maurarnir. Því hefir veturinn orðið okkur myrkur og þungur í þúsund ár — rökkurdimmur og langur — með hríðum sínum, fannfergi og raunaþunga.

Á þetta þarf ekki að minna. Vetrinum hafa með réttu verið eignaðir dökkustu skuggar þjóðlífsins. Hjátrúin forna, hræðslan við djöfla og drauga, var vetrarmerki. Varanlegra vetrarmerki er þó framkvæmdarleysi þjóðarinnar, hugleysi til sfarfa og trúleysi á landið. Alt eru þetta brot af vetrarskugganum mikla.

En íslenzki veturinn á einnig mikla birtu. Hvað er bjartara en sólarskin í mjallarhlíð? Eru nokkur geislabrot fegurri og fjölskrúðugri en þau, sem stafa af iðandi norðurljósum, mánaskini og stjörnubliki yfir hjarni og svellalögum?

Jú, tólgarkertið og lýsislampinn hafa borið fegurri birtu. Sú birta hefir lýst lengra inn í vetrarmyrkrið — inn í þjóðlífsmyrkrið.

* * *

Lítum nú inn í forna íslenzka baðstofu.

Það er skammdegi. Hríðin lemur þekjuna; það er dragsúgur í löngum göngum, alstaðar skuggalegt og dapurlegt, úti og inni. Fjármaðurinn kemur inn, þreyttur, svangur, blautur og frosinn. Þjónustan kemur frá rokknum, hýr og kinnarjóð, dregur af honum vosklæði, færir honum vatn í bala og lagar til í rúminu hans. Eldhússtúlkan kemur frá sínum störfum, rykug og rauðeygð, með kalda fætur og sára góma. Hún sezt við rúmið sitt, þvær sér og greiðir, hefir fataskifti, fæturnir hlýna, rykið hverfur og reykjarmerkin; hún er orðin öll önnur: rjóð og sælleg eins og hinar meyjarnar.

Síðast kemur húsfreyjan með alla askana og trédiskana. Hverjum er deildur verður að sínu rúmi: nægur saðsamur matur, er veitir neytandanum hita og ánægju.

Það hlýnar í baðstofunni. Rökkrið færist óðum yfir. Mataráhöldin eru »borin fram« og rokkarnir færðir út í horn. Alt er þögult; hver hallast að sínu rúmi. Það birtir í hugum þó í húsum dimmi; menn færast andlega nær hver öðrum í rökkrinu.

Inn við »húsið« er rúm »ömmu«. Allir hyggja þangað, þó rúmið sé í skugga. »Segðu okkur nú sögu«, segja börnin, »rétt eina«. Þau flykkjast um ömmu, en hún segist vera búin með allar sögurnar, en þó kemur saga, ný saga.

Allir hlusta. Sagan er af útilegumönnum, álfum eða tröllum, eða þá af kong og drotningu. Amma gamla er komin með fólkið langt í burtu. Nýir menn og ný umhverfi blasa við, en þó eru allar sögupersónurnar hálfkunnar; þær eru með einkennum fólksins í sveitinni.

Sagan er búin. Það er hljótt — íhugandi þögn — unz húsbóndinn kveykir á lampanum í dyrastafnum. Þá koma ullarkambarnir ofan af sperrunni, prjónarnir af »lausholtinu« og rokkurinn úr skotinu. Allar hendur taka til starfa. Hér sezt V i n n a drotning í hásætið. Og hásæti hennar er svo rúmgott að Á n æ g j a getur hæglega setið við hlið hennar.

Einhver heimamaður tekur bók úr skáp, í »hjónahúsinu«, heimaskrifaða og heimabundna skræðu í sterkum spjöldum. Hvort sem á skræðunni eru sögur eða rímur, þá eru oftast á henni fornar sagnir með fornu máli.

Lesarinn kveður við raust. Allir hlýða á söguna, vinnan gengur vel og greiðlega og eiginlega án þess nokkur viti af henni. Slík kvöld líða fljótt. Engin klukka er á vegnum, sem mælir tímann, og þá getur það komið fyrir að minna lifi nætur þegar til náða er gengið.

* * *

Það eru þessi kvöld, sem hafa verið svo óendanlega dýrmæt fyrir íslenzka menning. Fólkið í baðstofunni hefir líkamlegt starf í höndunum og andlega samnautn alla vökuna. Þetta tvent hefir skapað einna fegurstu og traustustu þættina í menning okkar: heimilisiðnaðinn og fróðleiksfýsn alþýðu, sem er grundvöllur allra okkar bókmenta.

Það er nauðsynlegt að athuga þetta nánar.

Aðalatvinnuvegum okkar er þannig háttað, að þeir krefjast miklu meira vinnuafls að sumri en vetri. Einn fjármaður getur hirt þann búfjárstofn um vetur, sem sex menn hafa verið að afla fóðurs um heyannir. Sjórinn er dauður á vetrum, norðanlands, og því verða fiskibátar Norðlinga að standa í nausti að vetrinum. Vegna þessa varð vetrartíminn að mestu ónýtur til atvinnureksturs utan húsa, og vegna þessa varð heimilisiðnaður sjálfsagður á hverju heimili.

Um margar aldir hefir þessi iðnaður verið að breytast eftir aldafari og þjóðarkjörum. Eflaust hefir verzlunareinokunin eflt hann einna mest og gefið honum víðtækara svið. Einokunin neyddi heimilin til að búa að sínu og verzla sem minst.

Flestir sveitamenn lifðu t. d. á búmat, mestmegnis, og svo fiskmeti, í skiftum fyrir landbúnaðarafurðir, enda var þá innanlandsverzlunin meiri og margbreyttari en nú á

dögum, þá var brauðið hátíðamatur en hangikjötið hversdagsfæða.

Mest öllu kjöti og smjöri var eytt í landinu sjálfu. Lítið var keypt af útlendum matvælum, búshlutum, fatnaði og öðrum þægindum. Þegar vörurnar urðu verri og dýrari í búðinni, var meira leggjandi í sölurnar til að framleiða þær heima.

Frá því í fornöld eru landaurar taldir í álnum og fiskum. Og einokunarkaupmenn kölluðu reikning sjávarbænda »fiskreikning«, en landbænda »prjónlesreikning«. Þetta sýnir að á öllum öldum hefir gjaldeyrir landbænda verið ullarvarningur. Flestum öðrum landbúnaðarafurðum hefir verið eytt heima. Allrar ullarinnar var aldrei þörf á heimilunum, hún hlaut að verða verzlunareyrir, og hinum ódýra vetrartíma var þá varið til þess, að gera hana svo verðmæta, að hún nægði til allra verzlunarþarfa búsins.

En auðvitað var ullin fyrst og fremst hagnýtt heima. Allur fatnaður var heimaunninn úr íslenzkri ull. Ullin veitti vetrinum nær því óþrjótandi iðnaðarverksvið. En svo var það fleira en ullin, sem veitti verkefni, og hagnýtt var heima. Nær því öll búsáhöld voru heimasmíðuð: alls konar munir voru smíðaðir í heimasmiðju, frá pálnum, ljánum, skeifu og nöglum og alt að nálinni. Allflest matarílát voru heimasmíðuð, alt frá ámunni að askinum. Íslenzkur matur var etinn með íslenzkum hníf og hornspæni, af trédiski eða úr aski.

Mætti þannig lengi telja, og sýna hvernig neyðin hefir kent þjóðinni að búa að sínu, spinna og vefa sér stakk eftir vexti, eftir aldarfari og staðháttum.

En nú munu margir ætla að þessi íslenzki vetrariðnaður hafi verið fegurðarsnauður og þýðingarlítill til að þroska listagáfu þjóðarinnar. En hvort sem við komum á forngripasafnið eða ættrækin óðalsheimili sjáum við fljótt, að svo hefir ekki verið. Íslenzkur listaiðnaður náði miklum þroska, einmitt á einokunartímabilinu. Má þar benda á silfursmíði, tréskurð, margs konar listaríkan ull-

ariðnað og fleira. Hér hefir því fegurðarást Íslendinga og listasmekkur náð mestum þroska í sýnilegum verkum. Og þótt tveir hlutir séu jafnir að fegurð og nothæfi, verður sá miklu hugþekkari sem heima er unninn, heldur en hinn sem er með erlendu verksmiðjumerki. Það er eins og sólskinið af sálunni í verkunum ljómi frá heimaunnu hlutunum. En sálin í vélavinnuhlutunum er engin.

* * *

Veturinn hefir verið okkur fleira en iðnaðarskóli og listaskóli. Kyrð og næði vetrarins hefir gert Íslendinga hugsandi og fróðleiksgjarna. Fróðleiksástin hefir gefið mörgum andleg áhugamál. Margir hafa verið svo vel staddir, að þeir hafa mátt verja vetrartíma sínum til ritstarfa um áhugamál sín. Þannig eru mestallar bókmentir okkar til orðnar, enda er áhugi sjálfboðaliða jafnan drýgri starfshvöt en launin hjá málaliðinu. Bókmentir okkar eru þannig að mestu leyti vetrarverk, og eg hygg að þær hefðu orðið miklu ómerkari, hefði íslenzki veturinn verið með jafnbreiðu starfssviði og í nágrannalöndunum.

Fyrst og fremst hafa fornsögurnar verið s a g ð a r, mann fram af manni, í vetrarrökkrunum. Veturinn hefir að mestu leyti skapað listina: að segja sögur, en sú list er móðir ritlistarinnar. Flestar íslenzkar bækur hafa verið samdar og ritaðar í vetrarnæði. Vetrinum er það einnig að þakka, að bækur hafa verið umritaðar og á þann hátt náð mikilli útbreiðslu og komist hjá eyðileggingu.

Við höfum nú séð að veturinn hefir, á umliðnum öldum, fært okkur margþætta þjóðlega menningu. Hann hefir gefið okkur heimilisiðnaðinn, þjóðlegan og samrýmdan staðháttum og aldarfari. Hann hefir haldið við listasmekk þjóðarinnar og glætt fegurðartilfinninguna. Hann hefir gefið þjóðinni fróðleiksþorsta, kent henni að afla sér fróðleiks og viðhalda honum.

En eitt er einkennilegt við þessa vetrarmenning. Hún er fremur öllu öðru h e i m i l i s m e n n i n g. Hún gerði

heimilið að ofurlitlu sjálfstæðu konungsríki, sem fátt þurfti að sækja til annara, en skipaði þegnunum saman í þétta heild. Eins og alt heimafólkið safnaðist að ljósinu í dyrastafnum með handavinnuna, eins safnaðist það saman alla vökuna til sömu andlegu nautnar.

Öll sönn menning er bygð upp af mörgum kynslóðum; hún er því kynslóðaverk, þar sem ein kynslóðin hleður ofan á þann grundvöll er hin eldri lagði. Sumarstörfin okkar hafa verið skammvinn; þau hafa oftast fallið á undan kynslóðinni sem vann þau. Það eru vetrarverkin okkar — andlegu verkin kynslóðanna — sem standa »óbrotgjörn í bragar túni«. Móðir þeirra verka er heimilismenningin, sem alt af hélzt við og þroskaðist, sem arfur horfinna kynslóða, fram yfir miðja nítjándu öld.

* * *

Víst er um það, að víða þarf að grisja skóga venjunnar svo ljósið falli á nýgræðinginn. En hitt er fávíslegt, að fella gömlu hlynina áður en nýgræðingur kemur í skörðin. Þá getur landið orðið að örfoka eyðimörk.

Stofnar hinna íslenzku birkiskóga hafa verið feldir og hlíðarnar blásið upp.

Á líkan hátt hefir farið með heimilismenning okkar. Fyrst féll heimilisiðnaðurinn. Hann hlaut að falla, að tímans dómi, segja menn. Í öllum löndum hefir stóriðnaðurinn fengið yfirhöndina. Öldurnar frá mannfélagsstraumunum berast hingað, þótt hægfara séu, og fljótlega varð viðkvæðið þetta: »Það borgar sig ekki að framleiða hlutina heima«. Það var ólíkt masminna að kaupa ódýra smekklega muni í búðinni. Heimilin hættu að búa að sínu. Alt var selt og alt var keypt. Öll heimilin urðu aðfengin. Spunakonan við rokkinn og prjónana sína vinnur ekki nema fyrir fjórða hluta fæðis síns. Hún er um þrjá daga að kemba og spinna ullarpundið, en það verk er hægt að fá unnið í góðum tóvélum fyrir 50—60 aura. Slík atvinna sýnist dauðadæmd.

Á þennan hátt féllu dómarnir þegar vélavinnan og stóriðnaðurinn kom fram í almætti sínu. En þrátt fyrir slíka dóma sýnir reynslan, að víða í löndum lifir heimilisiðnaður góðu lífi og ber farsælan árangur, svo sem í Frakklandi, Noregi og víðar. Þetta er einnig auðskilið mál, þegar þess er gætt, að betri eru litlar tekjur en engar tekjur, betra að verja tímanum til einhverrar nytsamrar framleiðslu, en láta hann alveg ónotaðan. Við höfum því í of stórum stíl einskismetið heimilisiðnaðinn. Við höfum þar beitt líkri aðferð og með skógana. Og með þessu höfum við gert okkur mikinn fjárhagslegan og menningarlegan skaða.

Svo mætti virðast, að andlega heimilismenningin ætti að dafna öllu betur þegar iðnin hverfur. En reynslan sýnir, að lesararnir þagna með rokkunum. Andleg samnautn heimilanna hefir horfið úr daglega lífinu, því nú leita flestir sér fróðleiks utan við heimilin. Það er eins og öll bygging heimilanna hafi gliðnað, þegar menn hættu að safnast saman að vinnu og lestri. Eg vona að allir sjái að hér er alvarlegt mál á ferðinni, mál sem varðar þjóðerni vort miklu, og væri sérstakt umhugsunar og umræðuefni.

En í þetta skifti vil eg einkum snúa mér að efnalegum áhrifum þessarar þjóðlífsbreytingar.

* * *

Það er auðvelt að sanna það, að þjóðin í heild sinni vinnur naumast fyrir meiru en fæði sínu að vetrinum, og að öllum líkindum varla það.

Öll vinnuhjú gefa með sér að vetrinum. Árskaup þeirra er ætíð lægra en sumarkaup kaupahjúanna. Það virðist því líklegt að kaupafólkið græddi meira. En reynslan sýnir að slíkt er sjaldgæft. Margur vinnumaðurinn hefir safnað sér laglegum bústofni, meðan hann »Kaupi« stritaðist við að eyða sumarkaupinu á vetrardögunum.

Einkennilegt er að líta á mismunandi búnaðarafkomu bænda nú á tímum. Eg sé að fámennu heimilin blómgast bezt; heimilin, þar sem kaupafólk er að sumrinu og mikið er heyjað, en húsbóndinn er einn eða mannfár á veturna.

Eg sé líka einyrkjann sem »berst í bökkum«. Meðan börnin eru ung gengur alt sæmilega, þótt kjörin séu erfið. Allir búast við að kjörin muni batna þegar börnin »koma upp«, en þar vill nú oft verða misbrestur á. Börnin verða ómagar að vetrinum þó þau af og til stundi einhverja handavinnu. Hagurinn batnar ekki, þó rösklega sé unnið að sumrinu. Tilkostnaðurinn vex en fjáraflinn ekki að sama skapi. Jörðin er kannske lítil og með þröngu starfssviði. Annaðhvort sitja fullorðnu börnin heima og venjast við lítil störf og starfssvið — lenda því í andlegri kotungsbeygju — eða þau flögra úr hreiðrinu og verða að lausingjum. Eg veit að flestir þekkja bæði þessi dæmi, og vita að þau eru ekki gripin úr lausu lofti.

Atvinnuleysi og iðjuleysi vetrartímans hefir að miklu leyti skapað lausingjalýðinn hans Guðmundar á Sandi. Þessi lýður er sérstaklega myndaður af flokki farfuglanna, sem sækir gullið upp í sveitirnar á sumrin eða til fiskiútgerðarmanna, en svo er öllu eytt í kaupstaðnum að vetrinum til. Fjöldi af heimasætum eru í farfuglatölunni, sem hyggja að leita sér menningar, en meira hygg eg það sé glaumur og gleði kaupstaðarins, sem lokkar og dregur. Fáar munu vera mikið færari að gegna húsmóðurstöðunni heima í sveit eftir kaupstaðarvistina.

Þannig hefir iðjuleysi vetrartímans valdið kaupstaðarsóttinni í sveitunum og fýkn eftir mentaprjáli. Margir leita burt úr sveitinni án þess að gera sér ljóst hvað þeir ætla að sækja. Unga lausafólkið er á takmarkalausu og stefnulausu flakki fram og aftur, án þess að afla sér nokkurrar undirstöðu fyrir fasta lífsstöðu síðarmeir, hvorki andlega né efnalega. Að vísu telur þetta fólk að það hafi aflað sér menningar, en sú menning hefir lítið gildi fyrir lífið, til þess er hún of lausleg. Þegar svo bú er reist í bygð eða bæ, eru efnin lítil og fyrirhyggjan enn minni.

Árangurinn af lausingjauppeldinu verður allur minni og lakari, en af heimilisuppeldinu forna.

Atvinnuleysið hefir þrýst öllu vetrarkaupi niður. Vetrarverkin eru lítils metin, hversu mikil og vandasöm sem þau eru. Þetta atvinnuleysi verður sveitamönnum bagalegt, og hefir illar afleiðingar, beinlínis og óbeinlínis. En þó verður það kaupstaðarbúum enn tilfinnanlegra. Margir fjölskyldufeður í kauptúnunum eru atvinnulausir með öllu mestan hluta vetrarins, og hinir verða að vinna fyrir litlu kaupi. Þess vegna er það fremur sjaldgæft að verkamenn í kauptúnum eða hásetar á skipum og bátum eigi nokkrar verulegar eignir.

Vetrarkaupið lága hækkar beinlínis sumarkaupið, því samanlagt verður þó árskaup verkafólks að hrökkva til brýnustu lífsnauðsynja, og þá lendir mest alt á sumartímanum.

Öll sumarvinna að landbúnaði og fiskiveiðum verður því dýrari en þyrfti að vera, ef vetrarvinnan gæfi meira í aðra hönd. Þetta leiðir til þess að víngarður landsins stendur lítið yrktur. Þetta er orsökin til hjúaeklunnar og lausingjaflansins. Og orsök til Ameríkuferða og kaupstaðaflutnings, orsökin til fólksfæðar í sveitunum.

Þannig fer þegar gömlu stofnarnir eru höggnir áður en nýgræðingurinn er farinn að þroskast. Þá verður bert rjóður eftir. Hlutverk okkar verður að rækta nýjan menningargróður í bera rjóðrið vetrarins. Jarðvegurinn er frjór; það sýnir reynsla liðinna alda. Og landið okkar er gott og auðfrjótt land; það sýna efnalegar framfarir á síðari árum víða hvar. Fá lönd mundu þola hálfgerða kyrstöðu atvinnuveganna hálft árið. Í nágrannalöndunum eru þó kjör alþýðunnar engu betri en hér, þótt starfsemin sé nær því jöfn sumar og vetur.

* * *

Sannleikurinn er tímabundinn. Aldarandinn skapar sér stöðugt nýtt almenningsálit, nýjan sannleika. Tíminn

skapar einnig nýja tízku er fordæmir alla, sem eigi fylgja trúarsetningum hennar. Tízkan er hin andlega drotning veraldarinnar, því hún ræður yfir hugum manna og skapar almennar skoðanir, sem ríkja »óskeikular« hver á sínu sviði.

Ein tegund þessar tízkutrúar eða aldarsannleika er trúin á skifting vinnunnar. Sú trú hefir farið sigurför yfir heiminn og stefnir að því, að gera mennina að andlausum vinnuvélum. Margar miljónir erlendra verkamanna kunna að eins eitt lítið handtak, t. d. að höggva auga á nál eða steypa höfuð á prjón.

Skólamenningin stefnir nokkuð í sömu áttina. Vísindamennirnir leggja að eins fyrir sig brot af fræðigreinum. Alt miðar að því að gera sem flesta einstaklinga einhæfa: skarpskygna í eina vissa átt, en blinda á flest annað. Hér er vafalaust andlegur voði á ferð. En fylgjendur þessarar kenningar munu segja, að hér verði nauðsyn að ráða: lífið sé orðið svo margbreytt að viðfangsefnum, að einstaklingnum sé ofætlun að vera fjölhæfur, og sé öllum kröftunum beint að eins í vissa átt þá náist mest fullkomnun. Betra sé að kunna eitt vel en margt illa.

Vel má vera að mikið sé satt í þessu þar úti í löndunum. En Íslendingar verða að sætta sig við sína staðhætti. Við höfum verið bændur og rithöfundar öldum saman, margir hverjir. Margir alþýðumenn hafa verið vísindamenn og listamenn. Fjöldi alþýðumanna hefir stundað jöfnum höndum fiskiveiðar, landbúnað og iðnað. Þetta hefir gert okkur fjölhæfa. Og þessum margbreyttu viðfangsefnum hvers einstaklings hygg eg við eigum það mest að þakka að Íslendingar hafa ætíð getið sér góðan orðstír fyrir andlegt og líkamlegt atgervi, hvar sem þeir hafa mætt öðrum þjóðum.

Staðhættirnir á Íslandi krefjast þess, að Íslendingar hafi önnur viðfangsefni að sumri en vetri. Þeir verða að neita boðorðinu um ítarlega skiftingu vinnunnar. Ísland neitar því að gera syni sína að einhæfum vinnuvélum.

* * *

Eitt hið stærsta viðfangsefni nýju aldarinnar þyrfti að vera að græða hin beru rjóður vetrarins hjá okkur, að skapa nýja heimilismenningu og heimilisiðnað.

En hér er úr vöndu að ráða. Hvorttveggja er jafn fráleitt: að endurreisa gamla heimilisiðnaðinn óbreyttan, og að stofna hér stóriðnað til atvinnureksturs að vetrinum. Gamli iðnaðurinn hefir felt sig sjálfur. Vélar stóriðnaðarins aftur á móti eru of dýrar til þess að standa ónotaðar talsverðan part úr árinu, þær útheimta jafnt vinnuafl og bjóða því enga sérstaka vetraratvinnu handa sveitamönnum eða sjómönnum. Hér fer sem oftar, að hvorugt er einhlítt: forfeðra reynsla eða útlendar fyrirmyndir, heldur þurfa allar framkvæmdir að vera í samræmi við hvorttveggja — eftir því sem unt er — óbreytilega landshætti og ný reynslusannindi.

Hér er verkefni fyrir víðförulan og víðsýnan hagfræðing fremur en ófróðan heimaalning. En því vek eg máls á þessu, að lítið hefir um málið verið rætt eða ritað. Mér virðist og að alþýðumenn þurfi fyrir sitt leyti að gefa þessu máli alvarlegan gaum. Þær framfarahreyfingar verða ætíð happadrýgstar, sem sprottnar eru af hvötum þeirra manna, sem eiga að annast sjálfir um framkvæmdirnar og njóta þeirra.

Hér verðum við alþýðumenn því að hefjast handa. En hvað getum við gert?

Þessari spurningu ættu sem flestir að leitast við að svara, og það opinberlega. Þá kemur vakningin og málið skýrist, sem er fyrsta og nauðsynlegasta stigið. Þá fer varla heldur hjá því, að ýmislegt nytsamt megi velja úr mörgum tillögum til almennra nota. Frá þessari hlið skoðað vil eg þá einnig drepa á ýmislegt, sem mér finst hér geta komið til greina.

Við getum fyrst og fremst notað tímann betur: flýtt fyrir sumarstörfunum á vetrardögunum. Við getum lagað öll sumaráhöldin: reipin, reiðfærin, amboðin, jarðyrkjutólin. Við getum smíðað ýmsa búshluti heima; fleiri eru

búhagir en af vita. Hér var stigið spor í rétta átt er smíðakensla hófst við búnaðarskólana. Raunar þarf þá smiðja og algengustu smíðatól að vera á hverjum bæ eins og fyrrum, og er víst auðeldara að afla þessa nú en þá. Þá má og flytja heim efni í nýjar girðingar og ný hús m. fl. Alt þetta gera nú góðir búmenn, þó of fáir fylgi dæmi þeirra.

En þessi störf eru ekki einhlít, þau geta aldrei orðið föst atvinna á mörgum heimilum, þau eru ekki jafnsjálfsögð og tóskapurinn forni. Þess vegna þurfum við að reisa nýjan iðnað, eða endurbæta hinn gamla, sem veiti flestu því fólki, er þarf með til sveitavinnu á sumrin, atvinnu heima í sveitinni að vetrinum til. Á heimilunum þarf Iðni og Ánægja aftur að skipa öndvegissætin, og birta og ylur að færast um heimilin á löngu vetrarkvöldunum. Þá mun lausingjalífið þverra; þá mun heimilismenningin eflast að nýju og löngu vetrarkvöldin verða stutt. Þá mun auðnunum fækka, sveitirnar stækka, mennirnir hækka.

Ullin okkar býður enn fram óþrjótandi verkefni. Við verðum að reisa gamla iðnaðinn við með tækjum nútímans, en löguðum eftir staðháttum landsins. Það getum við með því móti að láta kemba ullina í tóvélum, en vinna hana síðan heima með ódýrum handverkfærum, svo sem: spunavélum, prjónavélum og endurbættum vefstólum. Spunavél og prjónavél mundu eigi kosta meira til samans en 200 kr. — vetrarfæði tveggja kvenna. En þessar vélar munu þó geta unnið á móti sex vinnukonum. Þær munu því fljótlega borga sig, þar sem tvær tókonur sitja við rokk eða prjóna að vetri.

Auðvitað þarf að rannsaka það vandlega hvaða heimilistæki eru hentugust og ódýrust til tóvinnu. Væri það þarfur »þingbitlingur« ef vel hæfur maður að þekking og áhuga væri styrktur til slíkra rannsókna og alþýðu síðan boðin þessi vinnutæki með góðum kjörum. Líklegt er að útvega megi sæmilegan útlendan markað fyrir íslenzka

sokka úr góðri ull, sem lagaðir væru samkvæmt kröfum kaupenda. Á það benda tilraunir, sem þegar hafa verið gerðar. Vefstólana þyrfti að endurbæta: gjöra þá hraðvirkari og margbreyttari til vefnaðargerðar. En þeir yrðu að öllum líkindum að eins heimilisþjónar eins og verið hefir, því hætt er við að eigi gengi vel að selja heimaunnið íslenzkt vaðmál til útlanda. Á vefstólana mætti og vefa nokkuð úr útlendu efni, eins og nú tíðkast á sumum stöðum.

Á þennan hátt getum við komið okkur upp nýjum og arðsömum nytjatóskap. Ef allir þeir, sem nú eru iðjulausir mikinn hluta vetrar, eður snúa rokk og halda á prjónum, væru farnir að stjórna handvélum til tóskapar, hygg eg að mikill hluti íslenzku ullarinnar yrði unninn upp heima.

En vel er mér það ljóst, að þessar vélar myndu eigi vel fallnar til þess út af fyrir sig að skapa nýja heimilismenningu. Og helzt vildi eg að hávaðasama spunavélin þegði á kvöldin þegar fólkið er alt »sezt að inni«. Eg vildi að þá hefði listiðnaðurinn völdin og ýmisleg þægileg og hæglát handavinna. Stúlkurnar sætu við listvefnað, hekl, prjón og útsaum; piltarnir við smíði ýmsra smáhluta, tréskurð m. fl. o. fl. Baðstofurnar, eða vinnustofurnar, þyrftu að vera stórar og rúmgóðar, og eitt stórt og bjart ljós ætti að nægja öllum. Með þessu lagi gæti einn lesið fyrir alla, eins og áður var. Þarna mætti vinna ýmislega skrautmuni fyrir heimilið, og sem heimilinu yrðu kærari en verksmiðjuskraut, skraut sem væri talandi vottur um sanna heimilismenning. Þarna kæmi aftur andleg samnautn, þarna væru allar beztu bækur og blöð ársins lesin og rædd. Hver ný andleg hreyfing yrði andleg eign heimilisins og umræðuefni heimilismanna.

Þetta sé eg að gæti orðið, ef þjóðin vildi. En til þess að glæða listiðnaðinn þyrfti margt að gera til vakningar og fræðslu. Fyrst og fremst þarf að rannsaka hinn forna listiðnað okkar og varðveita þá verklegu þekkingu frá gleymsku og glötun, sem í því efni kann enn að

vera til meðal alþýðunnar. Ef hinn nýi listiðnaður á að hafa verulegt menningargildi, má hann ekki vera léleg eftiröpun erlendra fyrirmynda, heldur þarf þjóðlegar fyrirmyndir, er gefi honum sérstakan íslenzkan blæ. Það eru konurnar umfram alt, sem þurfa að taka þetta mál að sér frá nýjum rótum, sem standi fastar í íslenzkum jarðvegi. Þær þurfa að grafa upp hinar fornu tóskaparlistir, fegra þær og endurbæta, eftir kröfum tímans, kenna þær og útbreiða.

* * *

Eg hefi að framan getið þess að á vetrum væri engu minni atvinnuskortur í kauptúnum og kaupstöðum en í sveitunum. Þetta er alkunnugt vandræðamál. Margt hefir verið um það rætt, en engin föst niðurstaða fundist. Hér er stærsta verkefni verkmannafélaganna. Benda má á það, að félögin ættu að sameinast. Verkmannastéttin ætti að mynda landsfélag í líking við Búnaðarfélagið og Fiskifélagið — landsfélög hinna meginstéttanna. Eðlilegast væri að verkamannafélögin berðust eigi að eins við vinnuveitendur um launakjörin, heldur reyndu að gera verkamennina, meir og meir, að sínum eigin vinnuveitendum. Félög þeirra eiga að byggja húsin í bæjunum, leggja göturnar o. s. frv. Þau eiga að stofna kaupfélög og styðja þá stefnu sín á meðal, en eyða kaupmannaveldinu, sem eg hygg að hafi kjör verkamanna í hendi sér, víða í bæjunum. Og loks ættu verkmannafélögin að eiga iðnaðarfyrirtæki sem starfi að eins á veturna. Menn munu nú segja að slík iðnaðartæki verði vandfundin. En hefir þeirra verið leitað? Hér þarf að finna sæmilega arðsaman iðnað, sem eigi hefir dýrari tæki en svo, að þau þoli að »standa uppi«, ónotuð, yfir sumartímann.

* * *

Hér að framan hefir nú verið komið fram með yfirlit yfir vetrarstarfsemi þjóðarinnar, að fornu og nýju. Af því sést að landshættir og verzlunin við útlönd kendi þjóðinni að gera sér veturinn nytsaman til líkamlegra og andlegra starfa. Þessi vetrarstörf hafa skapað sérkennilega íslenzka heimilismenning. Þaðan eru sprottnar flestar sterkustu rætur íslenzks þjóðernis.

Þessari heimilismenningu vetrarins fer að hnigna, eftir miðja nítjándu öld. Nýir straumar berast til landsins, heimilisiðnaðurinn skolast að miklu leyti í burtu og ýmsar fornar venjur hverfa. Verzlun við útlönd margfaldast; margt, sem áður var heima fengið er aðkeypt og heimilislífið á flestum sveitaheimilum breytist stórkostlega. Fólkið streymir úr sveitunum, flest alfarið, en margt kemur á vorin og fer á haustin.

Öll heimilismenning, í fornum stíl, er á förum. Iðnaður vetrarins, andleg samnautn og fræðsla á heimilunum er að hverfa. Efnahag þjóðarinnar og jafnvel sjálfu þjóðerninu er hætta búin.

Hér verður að taka til skjótra endurbóta

Einna tiltækilegustu ráðin virðast vera að endurreisa ullariðnaðinn með ódýrum handvélum, og endurreisa listaiðnaðinn á innlendum grundvelli, og ýmsa handavinnu með kenslu og sýningum. Listaiðnaðurinn ætti aðallega að fara fram á kvöldvökunum og jafnhliða honum gætu farið fram »kvöldlestrar« í nýjum stíl og aðrar heimilisskemtanir er drægju úr sundrung heimilanna.

Og loks ættu verkmannafélögin að stofna sameignarfyrirtæki til að bæta úr atvinnuskortinum í kauptúnum um vetrartímann.

Hver þjóð á sitt hlutverk. Við Íslendingar sem búum á »yzta hjara veraldar«, höfum um eitt skeið haft mikilsvert hlutverk í heimsmenningunni. Þó skildum við þá naumast hlutverk okkar. Nú höfum við verið forngripasafn norrænnar menningar um langan aldur. En ekki er það kínverska hlutverk okkur til frambúðar. Fyrsta

skylda hvers einstaklings er að þroska sjálfan sig. Hið sama gildir um þjóðirnar. Íslenzka þjóðin er nú á varasamasta aldurskeiði. Hún er lík unglingi, sem kemur frá fámennu afdalabýli og inn í stórborgarglaum. Við lifum á þeim tíma þegar fjarlægðirnar minka og þjóðirnar færast nær hver annari, fyrir bættar samgöngur og aukin viðskifti. Öldur stórþjóðamenningarinnar sópa um öll lönd, jafnt Ísland sem Ástraleyjar. Öldin, sem er að byrja, hlýtur að verða byltingaöld. Hún mun og talsvert breyta öllum okkar atvinnuvegum: búnaði, iðnaði og fiskiveiðum, innleiða erlenda starfshætti og jafnvel erlendan hugsunarhátt.

Unga kynslóðin hefir mikið hlutverk. Hún þarf að breiða út faðminn móti heimsmenningunni, taka á móti hverri góðri erlendri hreyfingu er hingað berst og gera hana innlenda. En um fram alt þarf hún að hlúa að öllum góðum og gömlum þjóðernisstofnum, skapa nýtt Ísland og verja það handa Íslendingum. Ef við höldum andlegu og efnalegu sjálfstæði í byltingum þessarar aldar; ef við þroskum þjóðernið um leið og við öflum okkur aðfenginnar menningar, þá munum við skipa virðulegt sæti á meðal þjóðanna.

Jón Sigurðsson.

Vopnahlé.

F o r m á l i:

»Kveddu í mig klökkva
Karl, með ljóði þínu!
Hreyfðu ei höfði mínu,
Hlífðu þessum nökkva«.

E f t i r m á l i:

Taki ei vit á tilfinningu
Taumhaldið, kann enginn segja
Hvernig hennar brautir beygja
Byljir á tíðar straum-hvirfingu.
Hún hefir verið voði, í höndum
Vanhyggju, í öllum löndum.

* * *

Skothríðin um stundar-bil var stytt upp,
Stöðvað snöggvast áhlaups-geys og viðnám.
Hræ-valurinn hafði hvorutveggjum
Hindrað tök, að láta brytja niður,
Fylkingarnar hvergi í færi komist,
Kösin milli borið skildi á vopnin.
Ófær var sú manna maðka-veita:
Morkið, hrannað kviksyndi af náum.
Ýldu-svörtum, sumstaðar á iði.
Samist hafði því um fárra tíma
Vopnahlé, því valinn átti að ryðja.

Að því búnu aftur skyldi hafin
Orustan, á ruddri leið til heljar.
Sérhvert peð á sínum reit á meðan
Sitja kyrt, og manndráps-taflið standa
Orða-skila bil var blóðvallarins
Breidd, á milli vegendanna fremstu.

Öðrumegin, bak við reittan runna,
Réttist upp á kné sín áhlaupsmaður.
Skarn og blóðpoll skriðið hafði á grúfu.
Skothríð undir. Síðan kveldið áður
Nið'rí leirnum legið hafði flatur
Langa haustnótt, dregið líf og nötrað.
Ljúf var ennþá æskunni hans sterku
Upprisan í sólskinið og friðinn

Gegnt á móti, gægðist upp úr fúlli
Gryfju sinni framvarðliði roskinn.
Föt hans vóru blaut og dreyra-blettuð,
Blóðug skóvörp. Þó hann ósár væri.
Þarna hafði hann legið milli líka
Langa sólarhringa, í fremsta vígi.
Yngsti sonur hniginn lá til hægri,
Hafði á vinstri aldavin sinn fallinn,
Skorðaður hræjum, andaði að sér nálykt
Undir fellibyl af kúlugosum.
Upp að setjast, fá að hengja fætur,
Fram af sínum eigin grafarbakka,
Einnig honum mattist stundar-miskunn.

Manninum fyrsta er leit nú ofanjarðar,
Óvininum, útlendingnum grimma
Andspænis, sem hafði um líf hans setið,
Kannske verið sonarbani sjálfs hans,
Samt gat hann nú kompánlega heilsað
Eins og sveitung, samfélaga í böli
Sárra rauna, hatramlegra slysa.

»Góðan daginn! fyrst þú fékst að lifa
Félagi, og holl er okkur hvíldin!«
Sagði hann og mælti á hans máli.
Móðurtungan, eins og vinarkveðja
Óvænt heyrð, brá hýru á flóttasvipinn
Hins, er var svo glaðreift ávarpaður.
Jafnvel þessi litla lýzka í rómnum:
Líkt og tungan mælti úti á þekju,
Sem að fylgir sjaldtöluðu máli,
Sérstaklega manns á roskinsaldri,
Fanst honum gera orðin innilegri
Eins og barns, sem streitist við, að mæla
Orðaskil ins eldri manns sem skýrast.

»Óskir mínar beztu«, tók hann undir,
»Heilsa þér, minn fjandi fyrir skemstu,
Faðir núna«.

»Son þig bæri að kalla,
Fyrst þú mig með föðurnafni kveður.
Finn til, að eg get ei ennþá nefnt þó
Annan son en hann, sem hérna liggur
Hjá mér lík, í gröfinni okkar beggja.
Það er ekki óvináttumerki
Okkar milli«.

»Hlé á meðan stendur,
Þeim sem var eins vel og þú í elli
Virðing' föðurlands síns, getur lotið —
Svona stundir — óvinur hans yngri.«

»Aldri mínum bar ei þessi hróður —
Eg á hvergi fet af föðurlandi,
Fyrir það ei gripið hef' vopna.
Fram í kyn er ætt mín leigu-liðar
Landeign svift. Einn drottinn vorrar þjóðar
Kúgaði af oss óðul vor in fornu,

Aðalsmanni sínum gaf han ránið
Fest í erfðir. Eða svo er sagan
Sögð af þeim er fullvel þykjast kunna.
Eitt er víst, að ósár dvelur heima
Óðalsherrann minn, en eg er hérna
Til að láta líf og sonu mína —
Líklega átt þú föðurhús að verja?«

»Föðurhús, nei, eg er borgar-búi!
Bara markaðsvara þeirra herra
Sem að ráða verkastund og verði,
Vinnugögn og bæjar-rúmið eiga —
Þú hefir, faðir, flanað útí stríðið
Fyrir það að land þitt er svo herskátt,
Enginn sem að siðar það til friðar
Sem hjá okkur. Þjóðin vor á marga
Friðsemjendur, sem að hafa bæði
Sungið honum lof og gjöfum ausið«.

»Hér er eg ei vegna þess oss vanti
Vanefnd friðarlæti, ykkur fremur.
Oss, sem vórum forsprakkarnir fyrstu
Friðarverðlaun Nobels karls að hreppa
Skutum þó, sem þjóf, í fyrstu hviðu
Þann sem reyndi að stilla nú til friðar.
Auðmenn vorir orðstírsmiklu af gulli —
En engu frægra — ruku til í elli
Hatta sína að hengja á alheims friðinn,
Hrúgu-fulla af skuldabréfum lýðsins,
Hrósverð mannúð helzt svo kynni verja
Heitin þeirra fyrir snöggri gleymsku.
Nú þeir hafa skift um sveif og segja
Sjálfsagt þetta stríð, og ætli að hjálpa.
Loka-sennan verði það að vera,
Vitnið bezta um trúna sína á friðinn!
Kannske friðar-tungur þinnar þjóðar
Þannig hafi ei vafist sér um tennur?«

»Þær hafa dugað ykkur líkt og okkur
Okkar skáld. Þau sungu hálfan aldur
Frið á jörð, um samúð, sátt og kærleik
Svo sem kristnir menn. En tóku að belja
Hersöngvana, hver með sínu lagi
Hávært, strax og fyrsta skotið glumdi
Þar til sérhvert leirflag úti um löndin
Líka drundi. Gamlir vígabarðar
Sem að altaf einir höfðu blásið
Arg um styrjöld, þótt við aldarháttinn
Hjárómaðir, mistu næstum málið
Mærð þá undir — líklega af fegni.
Við höfum öldung einn í voru landi,
Æfilangt á ráðstefnum og þingum
Hefir fyrir fátæklinga hópinn,
Fyrirvinnur heimsins: verkalýðinn,
Krafist frelsis-friðar. Háði og hatri
Höfðingjanna stóð hann löngum undir,
Jafn-trúr máli í velgengni og voða.
Vildi aftra þessu fólsku æði,
En það vórum við: hans skjólstæðingar,
Við, sem stukkum upp og reiddum hnefann
Organdi um: Þú ættir að þegja!
Það varð honum loksins nægur hnekkir,
Rænuhorfið raunabarn í elli
Reikar einn og sér um grafarbakkann.
Svo er mælt, að vantrú ný sé voldug,
Viðráð kirkju guðs í þínu landi
Hafi engan hemil nú á lýðnum,
Heiðindómur ykkar valdi þessu
Hefir þú, faðir, fyrir þeirri öldu
Fluzt, og kannske nauðugt þér, í stríðið?«

»Það er hvorki vantrú eða veiklun
Vorrar kirkju, sem mig leiddi hingað,
Kristni og heiðni kemur saman vel, um
Krossferð þessa, standa í sömu fylking.

Klerkar vorir biðja flestir bits og
Blóðs á vopnin okkar, fyrir ríkið.
Ígildi við sóknarprestinn sjálfs mín,
Sem að hafði fimtíu jólanætur
Boðað fólki komu friðarkongsins
Kærleiksorðum, meðan enginn barðist.
Þegar heróp hljóp sem skjálfti um landið
Hann tók þegar undir það í messu.
Sótti í skápinn sjálfa biblíuna,
Sannaði, að hver sem ekki berðist
Fyrir máli guðs og góðra siða,
Gæti ei hafa skilið kristindóminn
Blindaður af heiðnu hugarfari.
Hitt kann vera, að í þínu landi
Heilög kirkja og öflug, svo sem okkar
Altarisklæðin beri þar á vopnin«.

»Nei, hún leysir nú úr óefninu
Nauða-líkt og ykkar. Vígðir henni
Hirðirar og feður kristna flokksins
Fallið hafa, sjálfir undir vopnum.
Jafnvel helgust hátign vor í landi,
Höfuð lýðs og guðsríkis á jörðu
Kvað hafa borið fyrir fylking sinni
Frægust skurðgoð okkar sönnu kirkju,
Knéfallandi herdeild þá úr hlaði
Hátíðlega þannig vígði Óðni.
Annars kváðu gamlir guðleysingjar
Gerast aftur sóknarbörn og trúa,
Kirkjur fyllast afturhvarfsins öldu,
Áður tómar. Siðabót í vændum.
Berst þú kannske við oss svona í von um
Viðréttingu fornu guðhræðslunnar?«

»Kirkjan okkar vígt hefir til víga
Vopn mín, eins og hinna. Mig samt ekki;
Fárátt hróp um afturhvarf og iðrun

Ærði mig ei. Til hvers myndi, að flýja
Bróðerni og friðsemd meðal manna
Meinbægðu, á náðir fornra venja,
Trúar, sem í tvær þúsundir alda
Tekist hefir siðabótin okkar
Eins og þessi völlur hérna vottar.
Viss er reynslan, aldrei var hún gleggri.
Hitt var, eg gekk --samkvæmt lands míns lögum --
Lærðaskólann á sem kendi að myrða.
Mér var enginn munur í því, lagsi,
Manndráp eru skyldunám hjá okkur
Stríð var kveikt upp, eg í herinn heimtur,
Hefði eg afsagt var eg sömu stundar
Drottinssviki, dauðamaður sekur
Dæmdur svo af herrétti, og skotinn.
Eg á börn og vildi voga að lifa
Vegna þeirra. Stríð er opinn dauði,
En þar verður stundum feigum forðað,
Fyrir herdóm aldrei. Stríðið kaus eg.
Þú hefir sjálfsagt sjálfviljugur hervæðst,
Sjálfboðinn í óherskyldu landi?»

»Hlutdeild mín í hernað þessum, faðir,
Hún er svipuð þinni. Áður stríðið
Skall á, vóru verkaföll í landi,
Vinnuekla, kauplækkun og dýrtíð,
Heimurinn sagður ofbirgur af öllu
Öðru en gjaldi, sveltan stæði af nægtum.
Lánardrotnar heimsins hafa vitað,
Hvað bjó undir stjórnarkápum ríkja:
Stærra veð í fjárhags-þrælkun fólksins
Festa mætti, taka í skulda-gisling
Ófædd börn, til aldurloka jarðar,
Erfiðandi að gjalda vöxtu af lánum.
Sá er orðinn fyrsti fyrirboði
Fyrir stríði: skortur í öllu nógu.
Fæstir skildu þó hvað var í vændum.

Vígbúnaður hófst, og þá var lokað
Friðar-iðjum þeim sem manni miðla
Málsverð dagsins. Forlög mín það urðu.
Húsbændurnir hættu öllum starfa,
Helmings-kaup samt buðu þeim sem gengi
Út í stríðið frá sér, föðurlandið
Fær að verja. Ríkið geldur mála.
Mér varð það svo eina leið að ala
Önn fyrir mömmu og sjálfum mér. En hún er
Hermanns ekkja, heim úr fyrra stríði
Hann kom sár og tórði lengi í ómegð.
Þegar eg komst upp á drengja-aldur
Eftirlaunin vóru af honum klipin.
Þjóðin var um þungan skatt að mögla,
Þarna sagðist stjórnin geta sparað.
Fær eg væri orðinn um að vinna
Okkur fyrir. Loforð sitt hún aftur
Tók við pabba, eins og ótal fleiri.
En á meðan barist get og lifi
Borgar ríkið málann minn til hennar
Mömmu. Því í byrjun verða að spyrjast
Góðar efndir, meðan það er þörf á
Þúsundum, sem fyrir slíku gangast.
Sérhver maður fellur í fyrirlitning
Fólksins vors er setið getur heima,
Bjóði 'ann ei og heimti sig í herinn,
Hana er ungum manni verst að þola.
Eg hef barist við þig vegna þarfar,
Við mig stríðir þú af lagaskyldu.
Munar bara, að einvaldurinn ykkar
Upptökunum sagður er að valda«.

»Ekki heldur er eg svona staddur
Af því, að í mínu landi hafi
Snemma í ágúst, einn mann þarna hjá oss-
Æði gripið. Djúprættari er sagan!

Áðan drapstu, drengur, góm á stærra
Drápræði sem þessu kom til leiðar:
Fólkið, eftir hálfrar aldar hugsun,
Hungurs-friður sinn við aukinn þrældóm
Gruna tók að léki um eitthvað öfugt.
Út það breiddist. Máttarstólpar valdsins
Fóru að titra af ótta, þeir sem eru í
Öllum löndum sömu, verða að styðjast
Hver við annan. Þjóð í þjóða-stríði
Þrautum sínum gleymir heimafyrir.
Kúgararnir verndar-vættir landsins
Virðast henni, meðan æðið stendur.
Þjóðhrokinn er þörf og stundarfriður
Þeim sem völdin hafa í hverju landi,
Streitan við að steypa upp allan heiminn
Stolti sinna þjóðvenja og tungu.
Þó að hróf það hryndi strax í mola —
Heimsmenning er allra þjóða smíði,
Reist á háttum lífs í hverju landi,
Landa, sem að hvergi eru samtæk —
Svona er í mínu landi, lagsi.
Líklega sástu vott um þetta heima?«

»Jú. En það er annað haft hjá okkur
Orðtak, slíkt er nefnt: að vernda frelsið.
Man eg þó, er þegnar vóru í herinn
Þúsundir af okkar múg í Falsborg,
Bæjarstjórinn sagði: Vel það væri,
Við fengjum um stærri mál að hugsa
Held'ren kjörin okkar eigin stéttar.
Ófriðurinn væri heima-blessun.
Svo var annað: aðall vor úr bænum
Innanvígis, fær sér skemtileyfi
Til að aka út að herbúðunum
Okkar, þegar bezt er hlé á slagnum.
Hrósa oss og hjartanlega spyrja,
Hvers við æskjum, alt í té það skuli

Sem þeir ráði yfir. Okkur hefir
Aldrei hugkvæmst svar. Við kunnum ekki
Við, að særa vel-vildina þeirra
Vafalausu, og biðja um þessa einu
Gjöf sem kysum, en þeir geta ei gefið
Guðs-fegnastir: lok á þessu stríði.
Svo var það, einn daginn við að dysja
Dauðan valinn, svipað eins og núna,
Sama spurn við oss var endurtekin.
Orðvart skinn er herlæknirinn okkar,
Samt er björg og böndin hans um sárin
Betri en mælskan hans. En uppúr þurru
þarna fékk hann þetta sinni málið:
Þið getið, sagði hann, tekið ykkur reku!
Fyrst þið viljið eitthvað hjálpa okkur
Ofurlítið ræstið til af þessu
Pestarketi. Við höfum ekki við því,
Við erum þreyttir. — Hve þeir vóru fljótir
Þá að kveðja og fara. Framar ekki
Flokkinn sama vissi eg koma hingað.
En eg hygg, að ef þú vissir, faðir,
Önn sem berum fyrir vorum sáru
Dást þú myndir: hvernig ofur-efli
Að við fáu gátum móti staðið.
Hreystin þeirra er minna mark, sem vita,
Mergðin sín að eigi vísan sigur«.

»Sigur! vinur, mér er sama um sigra!
Sigur ríkja er fall á næstu grösum.
Sigruð þjóð, sem lofað er að lifa,
Lifir til að hefna — því að valdið
Fellur æ á sínum eigin sigrum
Samt að lokum. Þeir eru hefndargjafir.
Róm sér eyddi í að sigra heiminn,
Einvalarnir hennar vóru fallnir,
Ættlerar og herleidd hjörð af þýjum

Hlaut að gefa upp öll in teknu vígi.
Sömu forlög sigrum, okkar bíða.
Sjálfs míns vilji er fis í þessum stormi.
Skynlaust, marklaust, leikfang allra átta.
Eða, hvaða björg er í að græða
Kvala-sár, og senda okkur grædda
Samstundis í ný-afstaðnar píslir?
Miskunnsemin blinda verður bara að
Bölvun lengri. Slík er okkar reynsla«.

»Mig hefir líka gripið — eins og gengur —
Grunur, sem þó aldrei varð að hugsun,
Líkur þessu sem þú segir, faðir,
Svo mig rámar til þess hvað þú átt við.
Þegar okkar litlu þjóðar landvörn
Lofuð var — sem nú er títt — að sönnu
Státnin af því yfirgnæfði löngum
Athyglina á niðurstöðu hennar.
En, ef leit eg við á verksummerkin:
Val og rústir, greip mig stundum einhver
Hrollur um það, hefir ei stjórn vor unnið
Heimsku tóma, verið blind og ráðlaus?
Syndgað áfram, leitt yfir landið okkar
Loksins hingað sína eigin Kongó?
Þetta greip mig þrátt, en veit að landráð
Það er kallað, svo eg drap það niður.
Eg hef verið sjálfur einu sinni
Særður græddur, legið dauða-þjáður
Undir hönd sem hjúkraði í mig lífi.
Heilsu minni fagnaði eg aftur,
Leiddi hug frá hvað svo við mér tæki.
Hverft varð mér þó við það allra síðast,
Daginn sama sem þeir ný-framgenginn
Sendu mig á blóðvöll þennan aftur:
Sárum manni, eins og eg var áður,
O'ní bólið mitt var þegar holað,
Hálf-dauðum af þjáning svo hann þagði—

Þig skal eg á nokkrum vikum hafa
Bæklað upp! kvað læknirinn hans: Lítt'á
Lagsmann þennan, jafngóðan sem áður,
— Benti á mig — sá skolli fyrir skemstu
Skrámu hafði, eins og þú. Á förum
Aftur, græddur heilbrigður, til hersins.
— Hressa vildi 'ann sjúklinginn á þessu.
Það var sem alt fjör og fát ins veika
Funaði upp: Nei, aldrei, aldrei, bófi!
Heyrðu það! mig lækna skalt, að líða,
Lifa upp aftur pínsli mín í valnum,
Dægrin þrjú, af þorsta-bruna og verkjum,
Því að eg skal deyja undir þínum
Höndum fyr, hvern hrekk sem þú vilt reyna,
Heldr'en lenda í kvalastað þeim aftur.
Mér varð bilt, svo mér gekk næst, að hugsa
Mína hagi. Stökk burt til að forðast
Það. Sá maður, auðvitað, var óður.
Enn mig hryllir hvílíkt vit hann sagði!
Þú munt búa að huggun okkar hinna:
Hrinan þessi sem um veröld gengur
Stríðsins dauða-stríð að muni verða?
Stytti upp, þá ljómi friðarheiði
Fram um nyrztu náttmál vorrar jarðar.
Nú sé barist um að flýta þessu,
Við að herja út frelsið til að fá það,
Fyrirstaðan ykkar til að sansast«.

»Höggvumst við um frelsi að vera í friði
Fáráðarnir, þú og eg? sem höfum
Engan rétt til atkvæðis um sjálfa
Okkur — leyfum það sé okkur fornspurt
Hvort við skulum myrða og láta myrðast.
Meinleysi er hvergi frjálst að vera,
Hérna banna herlög slíkt, en þarna
Hleypidómar lýðsins. Það er jafnvægt!
Erum við ei sjálfir hingað sendir

Sviftir vilja, háðir annars valdi?
Báðum sama erindið er ætlað,
Enginn munur hverja leið er vísað.
Það er satt, við höfðum hugsað okkur
Heimsfrið settan, við sem gerumst hrörir,
Horfnir mætti að hugsa nokkuð lengra.
Hvar er æskan? við sem taka ætti!
Lengri framsýn, djarfleikurinn, dáðin?
Drepin út! Það liggur þarna í valnum!
Næstu framtíð hnekt við það, í hendur
Heiglinga og sérgæðinga einna.
Friðurinn verður friður máttleysingja,
— Fáist hann — og týndra möguleika
Stríðsins sjálfs til sigurvalds í heimi.
Svona kaupir næsta kynslóð friðinn
Áður léku heimsins stjórnar-herrar
Hræsnisleik á kurteisustu vísu
Hver við annan. Tömdu sér, að teygja
Tvírætt orð um misfellur í samning,
Útá hræsis-brekku bófaskapar
Bera nú hver annan. Dagblöð ganga
Um með þjóðróg. Hatursorðum hreyta
Hver til annars lærðir menn og spakir.
Smáþjóðum sem utan við þann ofsa
Auðnast stöð, það mætti verða gæfa
Voldug lönd ef kostuðu síður kapps að
Kreppa að þeim, bara til að láta
Féndur sína sýnast hafa logið,
Svívirðingar þeirra af sér núa.
Gaztu, þó þú vildir, vera látið
Vopn á mig að bera? fyrst þú hafðir
Sigurvon og máttinn til þess, maður!
Mínum gerðum réði eg ekki heldur.
Þeir sem ríkjum ráða, sín á milli
Rázka á laun og veðsetja hver öðrum
Lýði sína og líf vort. Ganga í félög
Liðveizlurnar um, á bak við þingin,

Huldar, unz þær upp koma í styrjöld.
Alþýðan, sem finst hún vera að stjórna,
Seld er upp og út úr sínu landi
Einvalds dutlung sjálfra harðstjóranna«.

»Við höfum, faðir, fundið þetta líka —
Fúsir eru ei banda-liðar vorir
Til að verja okkur, útlendinga,
— Eins og von er — jafnvel þó svo mæli,
Er sem skorti eldmóðinn og röggið
Átthagans, þá fyrir hann er barist.
Hvað sem sagt er: sjáum við og finnum,
Samúð þeirra er dregin út með krókum.
En oss skilst: að okkar-megin standi
Undir vopnum, neydd til þess að verjast,
Gervöll mannheims menning, sem á jörðu
Muni komin hæst og vera frjálsust.
Þið hafið sjaldan fetað fyrstu sporin
Fram á leið, til gagnsmunanna helztu
Vorrar frægu uppfundinga aldar.
Óáran og kyrstöð myndi fylgja
Sigri ykkar, farg yfir alla framför,
Farast það sem unnið var. Þið hafið
Hugsað ykkur völd, en síður séð í
Sölurnar, er gripuð nú til vopna.
Þér hefir, faðir, sjálfsagt orðið örðugt,
Auga að koma, heima í þínu landi,
Á þá sem að öndvert geysa og falla
Undirstrauma í þessu dreyra-flóði«.

»Það er satt! Eg hef ei hæfni til að
Henda á lofti hverja sögu-skýring,
Feta stutt á eigin athugunum.
Einu sinni var, að mínu landi
Blæddi þó í þrjátíu ár til muna.
Það var kannske fyrir lítið efni,
Aðeins það: Hvort leyfa mætti lýðnum

Leið til guðs síns eftir bezta viti,
Eða þurka allar samvizkurnar
Út, með smíðum lærðra kirkjufeðra.
Nú er líka önnur almenn kirkja
Uppi, sem að drotnar yfir heimi,
Hinni verri, ríkari en sú í Rómi.
Róm og páfi er nú í hverju landi
Æðsta ráðið, þau eru, véla valdið!
Vitið misbeitt: hefndargjöf þeim ríku,
Þrælkun fjöldans, þurfamanna smiðjan.
Þjóðríkjanna haturs-kapp um markað,
Til að fleyta ómegð sinni á öðrum
Alsþurfandi og smærri — svo þau býtast,
Ekki um frelsi, en villimanna verzlun.
Vitið, okkar dáðu uppfundingar,
Það á skuld í skelfingunum hérna.
Skaðræðið í höndum óvitanna,
Gæðalistin beitt til verstu vonsku.
Verða kannske endalokin manna
Sálgun undir sínum handaverkum?
Setja þeir jafnört brellur móti hrekkjum
Unz þeir komast hvorki fram né aftur,
Kurlast niður sigurvonalausir,
Neyðast til að bjargast undan byrði
Bákna-vits síns, þreyttu að eyðileggja?
Hefir ei þjóð þín hlynt að þessu valdi
Helzt og mest, og tekið lof sitt fyrir,
Ögrað svo með eftirdæmi sínu
Öðrum fram, að keppa sömu brautir?
Kannske þessi bylur af manna-blóði
Brjóti okið. Hver sem nú vóg fyrstur!«

»Þetta minnir mig á lítilræði:
Manntjón, sem við biðum hér um daginn,
Okkar-megin, við að verja ykkur
Vígvél okkar beztu í skothríðunum.
Það var Helgrind, stórkýlan vor stælta,

Strá-drápvægast morðtól vort á ykkur,
Gorgó stríðsins, eftirlætið okkar.
Ákaft sóttuð þið að taka hana.
Okkar völ varð loks um fall og flótta.
Fyrirliðinn okkar stóð sem vargur,
Hamóður og hergrimmur á svipinn,
Henti hverjum liðsflokknum af öðrum
Fram til varnar fyrir þetta goð vort,
Feldum jafnskjótt, hvern á annars hæla,
Brá ei hót þó hryndu allir niður,
Hörkulegri sýndist altaf verða.
Loks er átti engum á að skipa
Útför sína — vopninu þið náðuð
Senn af valnum — glúpnaði þessi gammur,
Grét sem barn er óvættinn þið sprengduð.
Þig hefir kannske, faðir, dreymt um frægðir,
Freistað svona gæfunnar í stríði
Háður uppreisn þeirra kreftu krafta
Konungsins sem fæddur er til dáða?
Okkar fornu kappar eru kærir
Krökkunum, það eldist seint af manni«.

»Frægð af stríði! fyrir okkur, peðin
Færð af hönd oss sjálfum óvitandi,
Sem fær alla tekju af þessu tafli,
Teflir í veð og lætur af sér drepa
Vísvitandi beztu menn á borði.
Bara í þeirri von, að andstæðingnum
Sjáist yfir seinni leik í máti.
Sigað er oss í dauðann fram til reynslu.
Við erum smöluð hjörð, sem undir hnífinn
Húsbændurnir ráku inní kvína,
Grunlaus um hver fara skal til frálags,
Fyriróalausir hverjir verða
Settir í bráð á vetur, guð og gaddinn.
Glingrið sjálft, þeir óverðugu krossar,
Hitta: hvern af hending, eins og kúlan!

Hugrekkið og vopnfimin var áður
Sjálfráð eign hvers afarmennis, sífelt
Óhindruð og kunn hjá vin og óvin,
Snildin við að sigra og sér að forða
Sannleikur, sem kappinn naut og átti.
Þá var stríðið vígafrækni vargsins
Vilts en frjáls, og snildin hrífur ennþá.
Nú eru stríðin kör og dáðlaus dauði,
Drepsóttir sem ganga yfir heiminn«.

»Það mun satt, úr orrahríðum okkar
Æfintýrin beztu séu flúin.
Eg kann sögu um sveitapilt hjá okkur
Sem fékst aldrei til að ganga í herinn,
Hvattur til þess, kvaddur til þess, neyddur,
Knúður hótun, spjáður, fyrirlitinn,
Dáðlaust afhrak allra feðra sinna
Álitinn, og skræfa hrædd við dauðann.
Þó að fyrir hug að halda friðinn
Hrakyrði og allra misboð þyldi,
Eins og seinna sást. — Í herkví okkar
Sveit af ykkar liði vissum stadda.
Flýta varð sér, annars slapp hún undan.
Okkur varð ei sýnt um skemstu leiðir,
Gripum þennan pilt til vega-vísis
Vorum mönnum. Þetta var í bygð hans.
Lengi fór hann fyrir okkar liði.
Foringjanum þótti gatan togna,
Miðaði svo á sveininn spentri byssu,
Sagði: Komir þú ei oss í færi
Við þá fjanda, innan einnar stundar,
Amlóðinn! eg skýt þig dauðan, hundur
Sveinninn leit við byssunni og brosti:
Boð þitt get eg ekki framkvæmt, herra:
Nú þið aldrei óvinunum náið,
Afleiðis eg hef' með ykkur farið

Til að frelsa fáein líf í bili
Fyrir mitt — og láttu skotið ríða!
Tugir rifla tafarlaust þá hvæstu,
Tætt í sundur skildu þar við hræið.
— Það var litlu seinna, að eg sagði
Sögu þessa fanga úr ykkar liði.
— Báðir voru í skapi til að skiftast
Skringi-sögum á og reynslu í hernum —
Hann hló dátt að þessari, uppúr þurru.
Þarna fékk eg ástæðuna! sagði 'ann:
Þegar þeir gamla Fálka okkar færðu
Fram og upp í raðir hertoganna
Fyrir snild hans í því undanhaldi
— Yfir hóp þeim var hann fyrirliði —
Og þeir streittu að stjörnumerkja karlinn,
Stritaði hann gegn öllum þessum heiðri.
Sagði: að ei sú virðing færi að verðung,
Á vanagangi sínum hefði 'ann sloppið!
Yfirlætis leysi gamla Fálka
Lýðir dáðust að. En jafnan mátti
Festa trú fullyrðingum hans, sem
Fáar voru. Eg ræð af mörgum líkum,
Að hann kysi allra-síztur manna
Utan á sér bera þessa lygi,
Ef hann vissi hví og hverjum heyrði
Heiðursmerkið—sem sé: drengnum ykkar.
Finnurðu ei á þér, faðir, að loknu æði
Fólkvígs þessa, að svipir slíkra manna
Muni gægjast gegnum valkestina
Glöggséðari af heiminum en áður
— Helgari við hlið á þessum viðbjóð —
Hika framtíð manns við slíka glötun?
Kanske, faðir, lánsdagur þeim litlu
Löndum rísi upp af þessum myrkva,
Þessum sem að hlutlaust hafa staðið
Hjá, en yfir skörðum rétti setið!«

»Hlutlaust! góður, hvaða þjóð er hlutlaus?
Höfum við ei kunngert allri veröld, —
Oss til hróss, en fjandmönnum til flemturs—
Framhald þessa leiks um árafjölda
Hefðum ráðin á að láta endast,
Án þess sjálfir þyrftum til að verja
Lands vors auði Ávextir af lánum
Öðrum þjóðum hjá, því dável fleyttu.
Hver er hlutlaus, fyrst að allir eru
Um að borga oss fyrir niðurskurðinn?
Þið, og hinir, sjálfsagt líka sýnið
Svona reikning. Allur heimur geldur
Toll í okkar önn, að eyðileggja.
Aðeins, gæti nokkur þjóð um veröld,
Stýrt hjá því, að sínu bezta blóði
Blæddi út í þessum mannaskaða,
Manndóm sinn hún eftir myndi eiga
Óskemdan — og kannske framtíðina.
Einn mun bezti vilji til þess verða
Vonspá góða að kveða fram í eyður,
Huldra alda, gagnstætt tímans táknum.
Tryltum vígmóð blása í allar þjóðir
Viðburðirnir. Hermenskan er hróðug
Hún á leikinn. Illra mála sönnun
Fagna allir víga-hrottar heimsins,
Hræðslu manna strax við þetta uppnám
Nota sér og hrópa á meiri herskjöld.
Hjá þó vilji eitthvert ríki sitja,
Völdin þau sem hófu þessa hildi
Hleypa reyna með sér útí bálið,
Lokka, kúga, lofa, rægja, hóta,
Liðveizlum og tortíming og hefndum.
Öllum heimi steypa vilja í vítið
Versta með sér. Illviljaðri hinum
Ríka manni, í kvölum sinna klækja
Kappkostandi að forða bræðrum sínum
Frá því sem hann sjálfur varð að líða.

Sagan um það jafnvel þó sé rugluð,
Það hefir aldrei rúm í víddum Vítis
Verið fyrir smæsta þel af mannúð.
Hver hafa orðið forlög foringjanna
Fáu, þeirra er ekki hafa brugðið
Friðarmæli sín, og vildu ei svíkja
Sannleikann í voða? Einn er myrtur,
Annar fyrir sömu sök er gerður
Svívirðing í eigin hóp og dæmdur,
Yfirgefinn rænulaus af raunum
Reikar nú sá þriðji um grafarbakkann.
Jafnvel sjálfur Rómverjinn, sem ríkir,
Rógsbræðrunum storkar: Sjáið manninn!
Helzt við aumkvum þá sem drepnir deyja,
Deyja og falla, og hafa skemst að bera.
Hatrið alt og eymdin sem að lifir
Eftir, væri tífalt hörmulegri.
Eg að einni huggun hvarflað huga
Hefi stundum: þeirri, ef morðsótt þessi
Legði í valinn heimamann úr húsi
Heimsins hverju — son og bróður, eða
Eiginmann, og eftirsjáin brytist
Inn um hverjar dyr, og settist niður
Óvelkomin, aldrei til að víkja —
Alvörunnar samúð kynni að lokum
Sættast yfir allra manna skipbrot!
Efldust tunga sannleikans er reynslan.
Þú og eg, og fjöldi þarf að falla.
Fyrst — Og nú er rýmt til fyrir okkur!«

»Víst er, faðir, okkar hvíld senn úti!
Er að mestu ruddur þessi valur.
Eg hef' gleymt, að eg í malnum mínum
Málsverð átti. Þó eg soltinn væri,
Fýsti mig þó meira um þetta við þig
Mál að ræða. Nú sezt eg að borði!«

»Bíð þú, meðan að eg sný mér undan!
Ekki get eg horft á þínar krásir«.

»Gríp og þigðu! — þú hefir lengur soltið —
Þennan bita. Eg kemst af til nætur!
Sko, nú hef' eg hent 'onum þarna til þín«.

»Hafðu 'ann sjálfur. Þú ert svangur, drengur!«

»Það er satt. En matarlyst eg misti!
Mundi, að þú í fjóra sólarhringa,
Hvíldarlaus og fæðis, varðst að verjast
Vorri sókn. Við skiftumst á með dægrum,
Fengum matar-frið og sleikju stundum«.

»Fyrir mannúðina, beztu þakkir!
Að hún tórir — mest hjá hversdags-mönnum,
Múgnum okkar — hér í þessum fjandskap,
Eina vonin er. En litlu skiftir
Aðbúðin við mig, því skamt mun eftir.
Ekki þorði eg, sveinn, að sjá þig snæða.
Soltnum úlfi í glorhungruðum maga
Treysti ekki að standast slíka storkun.
Staðráðinn þér ekkert mein að vinna
Mæltist til, eg mætti snúast frá þér«.

»Mál er nú að hefja leikinn aftur,
Lúðrar vorir blása æst til áhlaups!«

»Okkar trumbur drynja fyrirstöðu!«

»Tak þér vara á vopni mínu, faðir!«

»Velkominn í gröfina til mín, sonur!«

$^{10}/_{2}$ '15.

Stephan G. Stephansson.

Um íslenzka tímatalið.

Eftir

G. Björnson.

Skammstafanir:

Árt. = J. Þorkelsson: Islenzkar Ártíðaskrár. Khöfn 1893—96.
Aþ. = Almanak Þjóðvinafélagsins.
Cod. 1812 = Äldsta Delen af Cod. 1812 4to, gml. kgl. Samling. Ved Ludvig Larson. Khvn. 1883.
D I = Diplomatarium Islandicum.
Fgr. = Jón Árnason: Fingrarím. Khfn 1838.
G. Br. = Gísli Brynjúlfsson: Um alment aldatal og ártal og samskeyti þess við íslenzkt tímatal í fornöld. Andvari, 6. ár, bls. 132—192.
IB = Islendingabók Ara fróða. Rv. 1891.
Kb. = Konungsbók } Útgáfur V. Finsens.
Sthb. = Staðarhólsbók } Útgáfur V. Finsens.
Rt. ≐ Alfræði íslenzk. II. Rímtöl. Ved N. Beckman og Kr. Kålund. Khvn 1914.

»Það ungur nemur, gamall temur«.

Forspjall. Þegar eg var á 11. árinu, lærði eg Fingrarím Jóns biskups Árnasonar. Á skólaárum mínum kynti eg mér vandlega gamla stíl, eftir Þórðarrími og öðrum gömlum rímbókum, sem til eru í Landsbókasafninu. Kunni eg í þá tíð bæði nýja stíl og gamla stíl »upp á mína tíu fingur«. Síðan hef eg ekki átt við þau fræði og stórum »riðgað í ríminu«. En nú í vetur tók sonur minn einn til við rímið; kom mér þá í hug, hvort eg kynni nú ekki að geta ráðið fram úr sumu því, sem eg hafði uppgefist við í æsku, og orðið drengnum að liði. Mér hefir orðið dálítið ágengt; hefi eg borið það undir dóm þess

manns, sem eg veit fróðastan hér á landi um gang himintungla og þá tölvísi, er þar aðlýtur, en það er Eiríkur prófessor Briem; á eg honum að þakka mörg góð ráð og bendingar. Hann hefir svo — og aðrir góðir menn — ýtt undir mig að gera alþýðu kunnar athuganir mínar og útreikninga; en það var annars ekki ætlan mín, því að eg hefi lítinn tíma haft aflögum í vetur til þessarar gamanvinnu minnar. Bið eg fornfróða menn virða á betri veg, að eg dirfist að bekkjast til við ýmsar höfuð-kenningar þeirra um íslenzka tímatalið.

Frumgögn. Árið 45 fyrir Kr. burð hófst tímatal það sem kent er við *Július Cæsar*; það köllum við gamla stíl. Árið 1582 gerði *Gregorius* páfi þá breytingu á gamla stíl, að fella skyldi niður 3 hlaupársdaga framvegis á hverjum 400 árum; það er nú okkar tímatal, og köllum við það nýja stíl og gekk hann í lög hér á landi árið 1700. Var þá fetað yfir bilið milli 16. nóv. og 28. nóv.

»Sólin gengur sína leið, svo sem guð bauð henni«, segir í gamalli vísu[1]). En sólin gekk ekki alveg eftir gamla stíl. Þá voru (eins og nú) taldir 365 dagar í árinu, en einum degi bætt við 4. hvert ár (hlaupár) eins og nú, svo að árin urðu að meðaltali 365 $^1/_4$ dagur — eins og enn gerist og gengur í almanakinu okkar að öllum jafnaði. En sólin gengur ofurlítið öðruvísi. Milli tveggja vorjafndægra líða að meðaltali 365 dagar 5 stundir 48 mín. 46 sek. Almanaksárið, 365 dagar og 6 stundir, er því ögn of langt; munurinn er 11 mín. og 14. sek. á ári. En það nemur heilum degi (sólarhring) á 128 árum. Á dögum Júlíusar

---

[1]) A.þ. 1914 bls. LXXXII. — Eg lærði þessa vísu í æsku þannig: „Tólf eru á ári tunglin greið, Til ber þréttán renni; Sólin gengur sína leið, Svo sem guð bauð henni“. Var mér sagt að vísan væri eftir Björn Gunnlaugsson, en engar veit eg sönnur á því.

Cæsars féll vorjafndægrið á 24. marz[1]). En síðan færðist jafndægrið aftur um 1 dag á hverjum 128 árum.

Á 4. öld eftir Kr. var jafndægrið komið á 21. marz — 3 daga aftur á bak ($3 \times 128 = 45 + X$; $X = 339$). Um miðja 9. öld var munurinn orðinn 7 dagar — jafndægrið þá 17. marz. Á 10. öld færðist jafndægrið á 16. marz; á ofanverðri 11. öld komst það á 15. marz. Árið 1582 var jafndægrið komið á 11. marz, því

$$\frac{45 + 1582}{128} = \frac{1627}{128} = 12^{91}/_{128} \text{ dagar.}$$

Mátti nú sjá, að tímatalið skektist um 3 daga á hverjum 400 árum. Þá var það að *Gregorius páfi* afréð að lagfæra tímatalið. En það var ítalskur læknir, (*Lilius* að nafni), sem lagði á öll ráðin. Var það boð páfans að nú skyldi hlaupa yfir 10 daga (frá 5.—15. október) svo að vorjafndægur yrði ekki 11. heldur 21. marz — eins og það hafði verið árið 325 e. Kr., þegar háð var kirkjuþingið mikla í Nicea. Og til þess að tímatalið skektist ekki aftur, þá skyldi nú — »eftir læknisins ráði« — sleppa hlaupársdögum á aldamótum, 3 af hverjum 4, hafa ekki hlaupár á aldamótum nema þá er 4 gengi upp í aldatalinu. Þess vegna varð árið 1600 hlaupár í nýja stíl og svo verður 2000, en árin 1700, 1800 og 1900 voru ekki hlaupár, og það verða ekki 2100, 2200 og 2300, en 2400 á að verða hlaupár.

Þetta er allur munurinn á gamla og nýja stíl.

Nýi stíll var leiddur í lög hér á landi árið 1700 með konungstilskipun 10. april. Konungur mælti um og lagði svo fyrir, »at udi vore Lande Island og Færö samt tilhörende Insuler skal udi nærværende Aar 1700, saasnart det kommer efter sædvanlig gammel Stil til den 16. Nov., som er en Löverdag, Söndagen næst efter være den 28. Nov.,

[1]) Sumir segja 25. marz, en þetta er réttara.

Tirsdagen den 30. Nov. og St. Andreæ Dag Onsdagen d. 1. Dec. og saa fremdeles«.

Vorjafndægrið hafði færst aftur um einn dag frá 1582 til 1700 og var nú komið á 10. marz.

Þess vegna var hér hlaupið yfir 11 daga, þannig, að sunnudagurinn 17. nóvember 1700 (í gamla stíl) var nú kallaður 28. nóvember (í nýja stíl). Nú veit eg ekki hvort ættfræðingar hafa varað sig á því, að aldursár þeirra manna, sem voru á lífi þennan sunnudag, 28. nóv. 1700, geta mistalist, ef þeir hafa fæðst og dáið um sama leyti árs. Hafi einhver merkismaður fæðst t. d. 17. nóvember 1700 og dáið 18. nóvember 1760, þá hefir hann eftir rímtali náð sextugs aldri, en að réttu tali vantað 11 daga upp á 60gs aldurinn er hann dó.

Sé nú tekið meðaltal af 400 árum í nýja stíl, þá verður meðalárið 365 dagar 5 stundir 49 mín. 12 sek.; Það er því 26 sekundum of langt; og safnast það, þegar saman kemur, í einn dag á 3323 árum. Ef tekið væri það ráð að fella niður einn hlaupársdag á hverjum 128 árum, þá myndi ekki skakka fullum degi á 100 þús. árum frá réttu sólári[1]).

Það veit hvert manns barn að árinu er nú deilt í 12 »Almanaks«-mánuði og þeir mislangir, sem segir í vísunni:

Ap, Jún, Sept, Nóv 30 er;
einn til hinir telja sér;
Febrúar tvenna 14 ber,
frekar einn þá hlaupár er«.

Er sú skifting alveg eins í nýja og gamla stíl.

Gamli stíll fylgdi kristninni út um allan heim. Hann varð kunnur hér á landi eftir kristnitökuna. Klerkar lögðu mikla rækt við þetta tímatal í hverju landi, og hver mánuður fyltist smám saman af »messudögum« þeirra, sem enn standa í Almanakinu, þó hætt sé að syngja mess-

---

[1]) Rússar hafa á orði að taka upp þá aðferð; þeir búa enn við gamla stíl, og nú er gamli stíll orðinn 13 dögum „á eftir tímanum".

urnar. Þar að auki skyldi halda 7. hvern dag heilagan; var sá dagur talinn fyrstur í viku hverri og nefndu klerkar hann Drottinsdag þegar kristni kom hér á land, en hann köllum við sunnudag, og vitum við engar sönnur á því, að orðið »drottinsdagur« hafi nokkur ntíma komist á alþýðuvarir.

Vikudagar og mánaða í gamla og nýja stíl. Væru réttar 52 vikur í hverju ári, þá myndi öll ár byrja á sama vikudegi. Svo er um íslenzka árið. Blessað sumarið okkar kemur æfinlega á fimtudag og veturinn endar æfinlega á miðvikudag, og fer það alt að einu þegar við höfum 53 vikur (sumarauka) í árinu okkar. En Almanaksárið er 1 degi lengra og stundum 2; ef það byrjar á fimtudag, þá endar það líka á fimtudag (52 vikur + 1 dagur), og næsta ár byrjar þá á föstudag, og endar á föstudag, og kemur þá nýtt ár á laugardag og sé það nú hlaupár (366 dagar = 52 vikur + 2 dagar) þá endar það ekki á laugardag, heldur sunnudag, og þá byrjar næsta ár á mánudag

Þess vegna er sífelt kvik á samkomulagi vikudaga og mánaðardaga. Og þess vegna spyr nú maður mann: »Hvaða mánaðardagur er í dag?« Og þá er oftast farið og »gáð í Almanakið«, því nú kunna fáir að finna sunnudagabókstaf og telja á fingrum sér. Er svo um það, sem margt annað, að vitið er horfið úr höfði fólks í hálærðar bækur. Það köllum við mentunarframfarir. Sunnudagsbókstafur (eða stafir) hvers árs stendur að vísu í Almanakinu; árið 1915 er hann C. En fæstir vita hvað það C merkir, og er þó ofur einfalt mál.

Sunnudagsbókstafirnir (vikustafirnir) eru sjö:

A B C D E F G
1 2 3 4 5 6 7.

Við byrjum á Nýársdag — byrjum á A — og höfum upp þessa 7 stafi, upp aftur og aftur, árið á enda, einlægt í sömu röð: A B C D E F G. Janúar byrjar þá á A, október líka, en Maí fær B að upphafsstaf, Ágúst C, Febrú-

ar, Marz og Nóvember D, Júní E, September og Desember F og Apríl og Júlí G.

Í Fingrarími Jóns Árnasonar varð eg að læra 12 vísur til að muna þetta[1]) — en nú hefi eg gert mér þessi stef:

Janúar og Október
A-ið fá í lið með sér,
Maí einum B ið ber.

C-ið Ágúst eignum vér,
í áttir þrennar D-ið fer:
Febrúar, Marz og Nóvember.

Júní fengið E-ið er,
F-ið lendir segi eg þér
í September og Desember.

G-ið hleypur — heyrðu mér —
hleypur Apríl — gáðu að þér —
inn í Júlí ætlar sér.

Ekki er nú lipurt þó kveðið sé, en þar með er vandinn leystur: Á hverju ári falla allir Sunnudagarnir vitanlega á sama staf, nema hlaupár sé, þá er einn stafur fyrir Sunnudagana til febrúarloka en annar (næsti á u n d a n í stafaröðinni, þannig: B A; D C; F E; A G; C B; E D; G F) fyrir hina alla sem eftir fara. Núna 1915 er Sunnudagsstafurinn C; þá veit eg að 3. janúar er Sunnudagur, því eg tel á fingrum mér

A B C
1 2 3;

og eg veit þá líka að t. d. 4. apríl er Sunnudagur, því upphafsstafur aprílmánaðar er G; tel eg því:

G A B *C*
1 2 3 *4*;

og þá veit eg að 5. er mánudagur, að 11. er aftur Sunnudagur o. s. frv. — Þetta gæti hvert barnið lært, ef reynt væri

[1]) Fgr. bls. 161—63.

að kenna[1]). Árið 1912 var hlaupár og sunnudagsstafirnir G F; hvaða dagur viku var þá 4. apríl? G gildir til febrúarloka, F úr því; apríl á G að upphafsstaf (sbr. vísuna »G-ið hleypur — — —«); eg tel þá:

G A B C D E *F*
1 2 3 4 5 6 7

og finn að 7. apríl er sunnudagur, og þá er 4. apríl fimtudagur. Þetta er barnaleikur — ef maður veit rétt sunnudagsbókstaf ársins, sem um ræðir. En Almanökin okkar hafa stundum verið rugluð í ríminu; eg hef ekki leitað, en rekist á þessar skekkjur: Árið 1881 segir Almanakið sunnudagsbókstafi D C — átti að vera B; árið 1882 segir alm. gyllinistalið X — átti að vera II; árið 1888 gleymdu þeir hálærðu herrar sumaraukanum!; það var þó leiðrétt næsta ár. »Sjálfs er höndin hollust«.

Til að finna samfarir vikudaga og mánaðadaga í gamla og nýja stíl, þarf það eitt til að hafa upp á sunnudagsstaf ársins, sem um er fengist. En viti maður sunnudagsstafinn, þá er þar að auki auðfundin sumarkoma og vetrarkoma bæði í gamla stíl og nýja stíl. Þess vegna verður mér svo skrafdrjúgt um þetta meginatriði í tímatalsfræðum okkar.

Fundinn sunnudagsbókstafur. Í þeirri ágætu bók Dr. Jóns Þorkelssonar, Ártíðaskránum, er skrá yfir sunnudagabókstafi í gamla stíl, alla leið frá 1000 til 1699[2]). Í Fingraríminu er skrá yfir sunnudagabókstafi í nýja stíl frá 1600 til 2000[3]). Í því kveri er líka ágæt aðferð til að finna stafina á fingrum sér, og er það íslenzk aðferð, sem Jón biskup fann upp[4]). Í gamla stíl var vandinn miklu minni, því að þá komu stafirnir sífelt í sömu röð á hverjum 28 árum, og var það nefnd »sólaröld«. En nú í nýja stíl tekur hver stafarás yfir 400 ár; það kallar Jón biskup sólaröld stærri.[4])

---

[1]) sbr. Fgr. VI. og VIII. kap.
[2]) Árt. bls. IX.
[3]) Fgr. bls. 200—217.
[4]) Fgr. IV. kap.

Fingrarím hans er enn víða til; þar geta menn lært konstina að finna sunnudagsbókstafi í nýja stíl á fingrum sér.

Hér set eg t a l n a f o r m á l a sem eg hefi samið mér; þeir eru fljótlærðir og auðreiknað eftir þeim.

1) *Gamli still:* $S = 10 - \left\{ \frac{X + \left\{ \frac{X}{4} \right\}_h}{7} \right\}_a$

S = S u n n u d a g s t a l i ð 1—7 (= A—G), sbr. bls. 267.

x = á r t a l i ð,

h = h e i l a ú t k o m a n, t. d.: $\left\{ \frac{19}{4} \right\}_h = 4$;

$\left\{ \frac{1913}{4} \right\}_h = 478$ ɔ: afgangi s l e p t ef nokkur er.

a = a f g a n g u r i n n, t. d. $\left\{ \frac{19}{7} \right\}_a = 5$;

$\left\{ \frac{28}{7} \right\}_a = 0$; $\left\{ \frac{9}{7} \right\}_a = 2$ ɔ: h e i l u útkomunni er slept, en tekinn a f g a n g u r i n n, ef nokkur er.

D æ m i: Árið 1000; x = 1000 og þá er

$$S = 10 - \left\{ \frac{1000 + \left\{ \frac{1000}{4} \right\}_h}{7} \right\}_a^{*)} = 10 - 4 = 6 = F$$

*) 4) 1000
250
7) 1250
178
4 afgangs.

En árið var hlaupár (4 gengu upp í 1000) svo að janúar og febrúar höfðu 7 (= G), því sunnudagast. g a n g a j a f n a n í ö f u g r i r ö ð.

Árið 1000 hafði því G F. Formálinn segir seinni stafinn, ef hlaupár er. Þetta er lauflettur brotalaus reikningur.

Annað dæmi: Árið 1241

$$S = 10 - \left\{\frac{1241 + \left\{\frac{1241}{4}\right\}h}{7}\right\}^{*)}_{a} = 10 - 4 = 6 = F$$

og árið ekki hlaupár, því 4 gengu ekki upp. Árið 1241 hafði því **F.**

*) 4) 1241
+ 310 (1 afg. slept.
7) 1551
221
4 afgangs.

Nú var Snorri Sturluson veginn 23. sept. 1241; hvaða dag viku var það? »F-ið lendir, segi eg þér, í september og desember«; september á F að upphafsstaf; 1. sept. 1241 var þá sunnudagur, úr því að sunnudagsbókstafur ársins var F, og 1 + 7 = 8, 8 + 7 = 15, 15 + 7 = 22; 8., 15. og 22. sept. voru líka sunnudagar; 23. sept. var því mánudagur. Ef fermingarbörnin okkar geta ekki áttað sig á svona auðveldum reikningi, þá eru þau ekki fermingarfær.

2.) *Nýi still.* Úrfelling hlaupársdaga á aldamótum gerir vikureikninginn durlítið umsvifameiri.

$$S = 20 - \left\{\frac{X + \left\{\frac{x}{4}\right\}h}{7}\right\}a + (c - 16) - \left\{\frac{c - 16}{4}\right\}h$$

c = aldatalið (núna 19); önnur tákn söm og í gamlastíls- formálanum.

Dæmi: Árið 1879;

$$S = 20 - \left\{\frac{1879 + \left\{\frac{1879}{4}\right\}h}{7}\right\}^{*)}a + (18 - 16)^{**)} - \left\{\frac{18 - 16}{4}\right\}^{***)}h$$

$$= 20 - 3 + 2 - 0 = 19.$$

*) 4) 1879
+469 (3 afg. slept)
7) 2348
335
3 afgangs.

**) 18—16 = 2.

***) $\left(\frac{2}{4}\right)h = 0$

Úr þessum 19 varpa eg 7 burtu, og tekst 2var; 19 — 14 = 5 = E, sem þá er stafur ársins 1879. Þegar útkoman verður hærri en 7, skal jafnan deila henni með 7 og marka afganginn.

Nú dó Jón Sigurðsson 7.

des. 1879. Hvaða dag viku var það? Vísan segir að desember eigi F að upphafsstaf; cg tel

F G A B C D E
1 2 3 4 5 6 7

og finn að 7. des. var sunnudagur. Jón forseti andaðist sunnudaginn 7. des. 1879. Mér dettur ekki í hug að gá í almanakið frá því ári; þessi einfaldi reikningur er óyggjandi.

Þessir formálar eru líka miklu fljótlærðari en gömlu aðferðirnar í rímbókunum okkar. Þess vegna hefi eg tekið þá upp, enda þótt eg hafi aldrei gleymt gömlu þulunni: Bestar Ástir Greiðir Friðar Engill« o. s. frv. — og öllu sem þar til heyrir.[1])

Hér lík eg máli mínu um útlenda tímatalið í gamla stíl og nýja stíl, eða »Almanaksárið«, sem við nú segjum. Gyllinitölin, tunglkomureikningar og Páskareikningar eiga ekkert skylt við forna íslenzka tímatalið og þarf því ekki hér að greiða sundur alla þá flækju.

Islenzka tímatalið. Við Íslendingar búum enn í dag við tvennskonar tímatal: Almanaksárið og okkar forna misseristal, og teljum þá jafnan í vikum, en ekki mánuðum; höfum við 26 vikur í hverju misseri, sumri og vetri, og verður því árið okkar 364 dagar ($7 \times 52 = 364$); en sólárið er 365 dagar 5 st. 48 mín. 46 sek., sem fyr var sagt; bætum við hallann með því, að auka viku við sumarið okkar, ýmist með 4 eða 5 ára millibili; þá viku köllum við sumarauka.

Almanaksárið er líka of stutt; það er 365 dagar; það er leiðrétt með hlaupársdögunum, er degi bætt við 4. hvert ár, en sú viðbót þó feld niður 3var á hverjum 400 árum (í nýa stíl) og því áður lýst. Í 400 »almanaksárum« verða þá dagarnir $400 \times 365 + 100 - 3 = 146097$, en það eru 20871 vikur og verða úr því 400 íslenzk ár (52 vikna)

---

[1]) Fgr. bls. 111—117.

+ 71 vika. Þess vegna höfum við nú komið því lagi á, að hafa 71 sumarauka á hverjum 400 árum og láta ýmist líða 5 ár í milli (45 sinnum) eða 4 ár (26 sinnum).

Þetta viknatal höfum við enn í dag í almanökunum okkar og eftir því er enn farið í öllum búskaparháttum.

Í okkar íslenzka ári er nú um þrent að ræða: 1) vikur — 2) mánuði — 3) misseri.

Íslenzka vikan. Flestar — eða allar — fornþjóðir höfðu tekið upp 7 daga vikuna, langa löngu fyrir Íslandsbygð. Á Bretlandseyjum var hún þá gamalkunn og þaðan kom fjöldi landnámsmanna og þeir margir af keltnesku kyni, en Keltar höfðu verið kristnir öldum saman áður Ísland bygðist.

Við búum enn í dag við þrenns konar vikur: 1) sunnudagsvikur, sem allar byrja á sunnudegi, — 2) sumarvikur, sem byrja á fimtudegi, og — 3) vetrarvikur, sem byrja á föstudegi, að alþýðutali, en á laugardegi í Rímbeglu og hennar börnum, »rímunum« og »almanökunum«. Og þetta veldur engum vandkvæðum og hefir aldrei gert; þjóðin hefir lifað við þessar þrenns konar vikur, svo lengi sem elztu menn muna, svo langt sem sögur ná. Við vitum engar sönnur á því, að sunnudagavikurnar hafi verið ókunnar hér á landi í heiðni; en allar líkur benda til þess að þær hafi verið hér alkunnar frá því á landnámstíð, því það er víst, að allmikill fjöldi af því fólki, sem hingað fluttist hefir alist upp við sunnudagavikurnar.

Mönnum hefir orðið tíðrætt um nöfnin á vikudögunum.

Það er víst að elztu mentaþjóðir höfðu í upphafi engin nöfn á vikudögunum, kölluðu þá blátt áfram fyrsta, annan, þriðjadag o. s. frv. En snemma var tekið að kenna þá við merkistjörnur (Sól, Tungl, Marz, Merkúr, Jupiter, Venus, Saturnus) eða goð þau, sem þær voru eignaðar.

Það er nú víst að germanskar þjóðir tóku margar upp þennan sið -- eftir Rómverjum, segja menn — en þær eignuðu þá dagana s í n u m goðum. Hitt er óvíst hversu s n e m m a sá siður barst á N o r ð u r l ö n d, að gefa ö l l-u m vikudögunum nöfn. Við vitum e k k i hvort þeir höfðu nokkur nöfn eða engin í Noregi á landnámstíð, en það er víst, að þá höfðu þeir hlotið skírnina á Bretlandseyjum. Þau fornu dagaheitin haldast enn í öðrum málum (ensku, norsku, dönsku o. fl.) og eru þessi:

	Enska:	Norska og Danska:
Sunnudagur	Sunday	Söndag
Mánadagur	Monday	Mandag
Týsdagur	Tuesday	Tirsdag
Óðinsdagur	Wednesday	Onsdag
Þórsdagur	Thursday	Torsdag
Frjádagur	Friday	Fredag
Laugardagur	Saturday	Lö(ve)rdag.

En við vitum e n g a r sönnur á því, að öll þessi daganöfn hafi borist hingað með landnámsmönnum, eða síðar á öldum; það má vel vera að alþýða manna í Noregi hafi ekki tekið þau fyr en e f t i r Íslandsbygð, og þá gátu þau orðið alsiða þ a r án þess að ganga í tízku h é r; við vitum engar sönnur á því að T ý s d a g u r, Ó ð i n s d a g u r eða Þ ó r s d a g u r hafi verið a l g e n g heiti h é r á landi þegar Jón biskup á Hólum Ögmundsson (1106—1121) bannaði þá hindurvitni að kenna dagana við heiðin goð[1]. Þessi þrjú nöfn sjást e k k i í í s l e n z k u m sögum eða lögum, en þau koma fyrir í N o r e g s konungasögum og n o r s k u m fornlögum.

Elztu í s l e n z k u daganöfnin, sem við vitum, eru þessi:

S u n n u d a g u r, D r o t t i n s d a g u r.
A n n a r d a g u r (v i k u), M á n a d a g u r.
Þ r i ð j i d a g u r (v i k u).
M i ð v i k u d a g u r.

---

[1]) Aþ. 1914, bls. 121.

Fimti dagur (viku).
Frjádagur.
Laugardagur, Þvottdagur.

Þetta eru okkar fornu dagaheiti, þau elztu sem við vitum um hér á landi; þau ganga ljósum logum í íslenzkum fornritum.

Nú er það ætlan mín, að eftir kristnitöku hafi Íslenzkir menn tekið upp á því, sumir hverjir, að kalla þriðja dag Týsdag, Miðvikudag Óðinsdag og fimta dag Þórsdag — að dæmi annara þjóða, en þá hafi okkar góði biskup tekið í taumana og bannað þá tilgerð og menn svo látið af því nýjabrumi. Við vitum engar sönnur á því, að alþýða manna hafi nokkurntíma kallað sunnudaginn drottinsdag, eða laugardaginn þváttdag. En það er víst að föstudagsheitið er frá klerkum komið og harla líklegt að sá dagur hafi áður heitið frjádagur hér í alþýðutali, því að frjádagsheitið hélst langalengi eftir daga Jóns Ögmundssonar þrátt fyrir boð hans og bann; það finst t. d. í Sturlungu oftsinnis.

Islenzkir mánuðir. Framan í hverju íslenzku almanaki segir svo um íslenzka tímatalið: »Í yzta dálki til hægri handar stendur hið forna íslenzka tímatal. Eftir því er árinu skift í 12 mánuði þrítugnætta og 4 daga umfram, sem ávalt skulu fylgja þriðja mánuði sumars; í því er aukið viku 5. eða 6. hvert ár í nýja stíl; það heitir sumarauki eða lagningarvika« (Almanak 1915, 4. bls.).

Þetta er bókmál, komið úr gömlum rímtölum. Það er ekki alþýðutal, það er ekki tímatal íslenzku þjóðarinnar, og hefir aldrei verið. Eg gat aldrei komið þessum 30nættu mánuðum inn í mitt alþýðuhöfuð á unga aldri. Og nú er mér orðið ljóst að þeir hafa aldrei verið annað en dauður bókstafur hér á landi[1]) —

[1]) Prófessor E. Briem styrkti mig svo í þeirri trú, að eg gat ekki stilt mig um að „rannsaka ritningarnar“.

kenning lærðra manna, kenning, sem íslenzk alþýða hefir alla tíð virt að vettugi. Þeim er lýst í Rímbeglu og það í elzta kafla hennar, sem ritaður er um 1200; þeirra er getið aftan við eitt handrit af kristnirétti forna — eitt af mörgum. Það handrit er frá 13. öld. Í Snorra Eddu koma loks nöfn á þeim öllum, en flest þau nöfn hafa aldrei fest rætur[1]). Ari fróði minnist og á þrítugnættamánuði, sem síðar mun sagt.

Lítum í skjöl og skrif að fornu og nýju, lagaboð, sögur, árbækur, annála og ártíðaskrár, og við finnum þess alls engin dæmi að nokkur viðburður sé kendur við 15. dag Þorra, 16. dag Góu, 17. dag tvímánaðar, 18. dag Skerplu, 19. dag Hrútmánaðar, 20. dag Gormánaðar eða 30. dag Ýlis. — Slíkt tímatal hefir aldrei verið notað hér á landi; þess eru alls engin dæmi, mér vitanlega. Það er bersýnilegt, að þessir 30-nættu mánuðir eru uppfundning okkar vitru og margfróðu kennimanna á 12. og 13. öld; þeir hafa ekki séð sér fært að kenna íslenzkri alþýðu að nota »kirkjumánuðina« (janúar, febrúar o s. frv.), sem voru og eru afar ruglingslegir; hefir svo hugkvæmst að prýða gamla íslenzka tímatalið (misseratal og viknatal) með þessum skipulegu 30-nættu mánuðum; þeir hafa eflaust fundið þeirra getið í fornritum, því bæði Persar og Egiptar höfðu tíðkað 30-nætta mánuði[2]) og aukanætur. Og svo skrifuðu þeir ósköpin öll um þessa mánuði sína (Rímbegla). En íslenzka þjóðin lét sér fátt um finnast. Hún hélt trygð við sitt gamla tímatal, misseratal og vikna, en lærði þó brátt í viðbót messudaga af klerkunum, og tók í bréfum og öðrum skrifum að miða við þá, en ekki mánuðina, hvorki þá »meiri« (Jan.—Des.) né þá »minni« (þá 30-nættu). En í lögum og landsvenjum hélst viknatalið óbreytt, og helzt að mestu leyti enn í dag. Þess vegna ættum við að stryka yfir þennan »yzta dálk til hægri handar« í Almanakinu okkar. Hann er einkis nýtur og hefir alla tíð verið svo.

[1]) Aþ. 1914, bls. V.—VII; þar eru allar nafngiftirnar.
[2]) G. Br., bls. 170 og 176.

Lítum í okkar fornfrægu lög (Grágás); þar má sjá »hið forna íslenzka tímatal«; þar er alt miðað við vikur og misseri og sjaldan minst á mánuði og þá bersýnilega ávalt átt við 4 vikna mánuði. Og flettum »fornbréfasafninu« okkar (Diplomatarium Islandicum); þar sjáum við að allur fjöldinn af íslenzkum fornbréfum er dagsettur eftir messudögum[1]) örfá eftir kirkjumánuðum (Jan.—Des.) og enginn »11. dag Einmánaðar« eða því um líkt.

Og þetta hélzt langt fram yfir siðaskiftin. Þjóðin tók aldrei upp 30-nættu mánuðina, og kirkjumánuðina (almanaksmánuðina) lét öll alþýða manna ónotaða fram á 18. öld.

Engu að síður hefir íslenzka þjóðin á öllum öldum kunnað að nefna mánuði. Það er enn í dag alsiða hér á landi að kalla 4 vikur mánuð, og 2 vikur hálfan mánuð, og það hefir verið íslenzkur þjóðar siður frá öndverðu, líklega síðan á landnámstíð.

Í fornu og nýju íslenzku tímatali (alþýðutali) eru 4 vikur kallaðar mánuður — íslenzkur mánuður. Þessir íslenzku 4 vikna mánuðir blasa við manni í elztu löggjöf landsins. Og þeir eru enn á hvers manns vörum, þrátt fyrir rímbeglu, rímin og »almanökin«. Þegar við segjum »mánaðartíma«, þá skilur hver maður, að átt er við 4 vikna tíma, og eins að átt er við 2 vikur, ef sagt er »að hálfum mánuði liðnum«. Þetta er enn föst landsvenja.

En lítum nú í lögin fornu, á fáein dæmi:

1) Ef menn eiga skóga saman og vill annar skifta skóginum »þá scal hann fara til heimilis þes manz, er

---

[1]) t. d.: „11 nottum epter Laurencius Messo“ (1282), DI. II^{339}; midvikudag hin nesta epter Michaelis messu (1371), DI. III^{272}; „Jacobsmessu aptann“ (1405), DI. III^{703}; „Drottinsdaginn næstan epter allra heilagramessu“ (1426) DI. IV^{340}; „Midvikvdagenn i nivvikna favstv“ (1437), DI. IV^{566}; „Næsta dag epter allra heilagra messv“ (1510), DI VIII^{332}; „Inventio sancte crucis um vored“ (1521), DI. VIII^{787}; „Krossmessu um haustið“ (1521), DI. VIII^{828}.

hann vill scoge scipta við, oc finna hann at male x i i i i n o t t o m fyrr, oc nefna ser vatta at því, at hann stefnir honom heim .N ọ á v i c o f r e s t e til scogar sciptis þa er i i i j v i c o r e r o a f s u m r i eða fyrr«. Dragist skiftin fram yfir þennan tíma, þá skulu þau bíða hausts »oc scal eigi fyrr þa scipta scogenom en eftir helge þa e r i i i j v i c o r l i f a s u m a r s aðr«[1]).

2) »Ef menn eigo ij eða flere afrett saman, oc scolo þeir reka fe sitt í afrett e r v i i j v i c o r e r o a f s u m r e«[2])

3) »Þat er oc at menn scolo einkynt hafa fe sitt alt nema hros þ a e r v i i j v i c o r e r u a f s u m r e«[3])

4) Eigi scolo rettir fyrr vera e n i i i j v i c o r l i f a s u m a r s«[4]).

5) »Varþing scolo þeir eigi eiga síðarr en v i v i c o r s e a f s u m r i er lokit er sócnarþingi Várþing scal e i g i f y r r vera e n n i i i i s e a f s u m r i er þeir coma til«[5]).

6) Um a l þ i n g i segir svo:

»Goþar allir scolo koma til þings V. d a g v i k u, e r X. v i k u r e r v a f s u m r i«, og »þingheyiendr scolo koma enn v. d a g v i k v til þings[6])

7) »Lögsogo maðr a up at segia . . . m i s s e r i s t a l, oc sva þat e f m e n n s c o l o c o m a f ý r r t i l alþ i n g i s e n n x. v i c o r e r o a f s u m r e, oc tina imbrodaga halld oc fösto iganga, oc skal hann þetta allt mæla at þinglavsnum«[7]).

8) Um leiðarþingin segir svo:

»L e i ð scal eigi vera síðarr enn drottins dag þann er laugardaginn aðr l i f a v i i i v i c o r s u m a r s, enda skal eigi leið vera fyrr enn x i i i i n æ t r e r o f r a a l þ i n g i.

---

1) Sthb. Landbrigðaþ. XXXV.

2) Sthb. Landbr. XXXVII. Það er enn í héraðslögum víða á landi hér, að reka skal geldfé á afrétt þegar 8 vikur eru af sumri.

3) Sthb. bls. 479.

4) Sthb. Landbr. XXXIX. 5) Kgb. I. 96.

6) Kb. I. bls. 43—44

7) Kb. I. bls. 209.

En leið scal engi vera scemr enn dagstundar leið, oc eigi lengr en ii nátta leið«[1]).

9) »En fimti dagr vikv scal vera fyrstr í sumri; þaþan skal telja iij m a n u ð r x x x. n á t t a oc nætr iiij til miðsumars En fra miþio sumri skal iij manuþr xxx natta til vetrar. Lavgar dagr scal fyrstr vera í vetri; enn þaþan fra scolo vera vi. manuðr xxx natta til sumars; enn x vikvr scolo vera af sumri er menn koma til alþingis«[2]). — Þessi ummæli um 30 nátta mánuði standa aftast í kristinna laga þætti í konungsbók. En næst þar á undan er grein, sem heitir: »18. N y m æ l i. k u a n f a n g m a n n a«. Síðasta greinin heitir svo: »19. M i s s e r i s t a l«. Hún stendur e k k i í neinu öðru handriti af kristinna laga þætti, og eru þó mörg til.

Af þessu tvennu er augljóst að greinin um misseristal er v i ð b ó t og hefir e k k i staðið í kristnirétti Þorláks og Ketils, elstu uppskriftum af honum. Nú er hvergi annarsstaðar minst á þessa 30 nættu mánuði í Grágás — bara á þessum eina stað, í viðbót aftan við þetta eina handrit af kristinnalagaþætti. Og hvergi nokkursstaðar er lagasetningin miðuð við þessa xxx nættu mánuði, svo að ótvírætt sé. Þess vegna vitum við engar sönnur á því, að þetta tímatal — 30 nættir mánuðir — hafi nokkurn tíma verið leitt í lög á landi hér á þjóðveldistímunum; en sjáum allar líkur benda til þess, að það hafi e k k i verið lögboðið, hafi aldrei verið annað en fræðikerfi lærðra manna, og ekki komið upp fyr en e f t i r daga þeirra Þorláks († 1133) og Ketils († 1145). Nú vitum við að á 12. öld voru uppi ýmsir ágætir tölvitringar hér á landi; má þár til nefna Sæmund fróða († 1133), Ara fróða († 1148), Bjarna tölvísa († 1173) og Stjörnu Odda (uppi á 12. öld). Er þeim mönnum trúandi til þess að hafa tekið upp þetta mánaðakerfi í stað kirkjumánaðanna í rímfræðum sínum. En frá þeim er komið alt það bezta í Rím-

---

[1]) Kb. I. bls. 111.
[2]) Kb. I. bls. 37.

beglu — alt það íslenzka. Víst er um það, að við vitum engar minstu líkur til þess, að 30 nættir mánuðir hafi komið til orða hér á landi fyr en á 12. öld. Þess er vert að minnast um *Stjörnu-Odda*, að próf. Eiríkur Briem hefir nýlega athugað »Oddatölu« og fundið, að athuganir Odda á gangi sólar eru svo réttar, að furðu vekur, og er þó mest um vert að Oddi hefir fundið sjónarþvermál sólarhvels mjög nærri sanni, en á öllum miðöldum var þvermál sólarhvels talið þrefalt meira en réttu gegnir[1]). Er Oddi þar langt á undan útlendum vísindamönnum og á sér — nú loksins — víst frægðarorð í sögu stjörnufræðinnar.

Dæmin úr Grágás bera ljósan vott um viknatalið. En af þeim má líka marka, að heildarbragur hefir verið á hverjum fjórum vikum, og þær þá nefndar mánuður, og er það í fullu samræmi við þá venju, sem enn helzt á landi hér. Við segjum »mánaðartíma« = 4 vikur, og »hálfsmánaðartíma« = 2 vikur. En við segjum að jafnaði »8 vikur af sumri«, eða »8 vikur af«, en miklu sjaldnar »mánuð af sumri« eða »2 mánuði af sumri«. Á eg hér við þær málsvenjur, sem eg ólst upp við í Norðurlandi.

Það kemur líka fyrir á stöku stöðum í Grágás, að nefndir eru »mánuðir«; og skyldi enginn ætla að þar sé átt við 30 nætta mánuði; þar er eflaust átt við þá gamalkunnu íslenzku mánuði — 4 vikna mánuði — eins og enn gerist og gengur í íslenzku alþýðutali.

10) »Ef menn eigo land saman, oc vill maðr orca landz deildar .... ef buar sia eigi logscipti með ocr inn V·ta dag, þann er iiii. vicor ero af sumre, oc garðlags ef hann vill þat láta fylgia«[2]).

»Ef maðr vill beiða garð lags annan, þa scal hann hefia vpp heimstefno .... A miðil anna

---

[1]) B. M. Ólsen: Um Stjörnu-Odda og Oddatölu í Afmælisriti fræðafélagsins til Dr. phil. Kr. Kålund. Kh. 1914. Sbr. einnig Rt. bls. 50, neðanmáls. Próf. B. M. Ó. ætlar Oddatal ritað um 1150.

[2]) Kb. II. bls. 86—87.

scal lög garð gerða; en vár avnn er til þess er manaðr er af sumre, en garð önn siþan ii. manaðr; þa er hey önn aðra ii manaðr, enn þa log garðz önn enn efsta manað sumars«[1]).

»Hvar sem maðr hittir fe annars manns ilande því er hann a at varðveita, oc scal hann sagt hafa monnom til a xiiii náttom enom næstom er hann veit. Ef hann hefir feet til þess er manaðr er af vetri eða lengr, þa skal hinn lata honom uppi fulgo slica sem bvar meta at vert er«[2]).

Það leynir sér ekki í þessum lagaboðum að »manaðr« merkir 4 vikur. Að vísu er augljóst að »váıönn, 4 vikur + garðönn, 8 vikur + heyönn, 8 vikur + loggarðsönn, 4 vikur, verða samtals 24 vikur og vantar þá 2 vikur upp á sumarið; þær tvær vikur ætla eg að sé »miðsumarsskeiðið«, sem bráðum kemur til tals.

Við vitum að nú á dögum hefir alþýða manna engin nöfn á þeim gömlu íslenzku mánuðum[3]), öðrum en »Útmánuðunum«; þá köllum við Þorra, Góu og Einmánuð. Tvímánuður er nefndur á stöku stöðum í fornsögum (t. d. Grettissögu og Harðarsögu). En þess sjást engin merki, að önnur mánaðaheiti hafi tíðkast í íslenzku alþýðumáli, hvorki að fornu eða nýju. Nú er það að vísu svo, að rímfræðingum hefir tekist á miðöldum að venja íslenzka alþýðu á það að telja þessa mánuði sína (útmánuðina) 30 nætta. En Rímbegla ber þess ljósan vottinn, að þeir hafa verið 4 vikna mánuðir að alþýðutali fram yfir 1300 ef ekki lengur, enda er svo enn í dag að aldrei er talað um annað en »1. viku þorra«, »miðgóu«,

---

[1]) Kb. II. bls. 89—91 og Sthb. bls. 450; í Sthb. stendur „garðlagsönn“. Er auðsætt að hér er ekki um mánaða-nöfn að ræða.

[2]) Kb. II. bls. 157, sbr. Sthb. bls. 232; í Sthb. stendur „ii manaðr“.

[3]) Hins vegar er það forn og ný íslenzk venja, að kenna ýmsa tíma árs við þau höfuðstörf sem þá eru unnin. Við segjum t. d.: „um sauðburðinn“, „um fardaga“, „um fráfærur“, „í kauptíðinni“, „um sláttinn“ („túnasláttinn“ og „engjasláttinn“), „um réttaleytið“, „um fengjutímann“, „á haustvertíð“, „vetrarvertíð“, „vorvertíð“ o. sv. fr.

»í 3. viku einmánaðar« o. sv. fr. Og í Rímbeglu segir á einum stað, þar sem verið er að lýsa »bókmánuðunum« — sem sé þeim 30 nátta:

»Manuder ero þeir nefnder, er efri ero i vetri: þori ok goi og einmanudur, enn þeir ero eigi samfærir halldner vid bokmanadi (ɔ: 30 nátta) enn adrer, er hier ero tallder«[1]) — vitanlega af því, að alþýða hefir þá haldið fast við forna venju, að telja 4 vikur í hverjum þessara þriggja mánaða.

Mjög margt fleira mætti til tína um íslenzku mánuðina. En þetta verður að nægja í svipinn — til umhugsunar.

Er þá loks að geta þess hvernig viknatalinu er háttað og mánaða.

Við segjum nú »í 3., 4, 13, 20., 24 viku sumars« eða »vetrar«. Þó segja margir enn í dag »þegar 3 vikur lifa sumars« »viku fyrir vetur«, »3 vikum fyrir sumarmál«; algengt mál er það, að segja »3 vikur af«, »12 vikur af«, »í 16. vikunni«; »miðvikudaginn 9 vikur af sumri«, »sunnudaginn í 11. viku vetrar«; við segjum enn »mánuð af sumri« og »mánuði fyrir vetur« (ekki »2 mán.«); við segjum »í 1.—2.—3. viku þorra, góu, einmánaðar«, »í miðþorra«, »í miðgóu« (ekki »í 14.—16 ... 26 viku vetrar«).

Fyr á tímum var það föst venja að helminga sumar og vetur og telja vikurnar í fyrra helmingi frá síðustu misseraskiftum, en til næstu misseraskifta úr því. Þá var sagt: »líðr á sumarit til átta vikna« (Njála) = þar til 8 vikur lifðu sumars; »var Rútr heima til sex vikna« (Njála), »er mánuðr lifir vetrar« (Grágás). En nú kemur að því, sem mér virðist vandast úr að ráða: Hér á landi hefir að fornu og nýju verið talað um »mitt sumar« og »miðjan vetur«, »hásumar« og »hávetur«.

Í fornritum koma einnig fyrir orðin »miðsumarsskeið«

---

[1]) Rt. bls. 139, sbr. Rymbegla. Havniæ 1780; þar stendur í fyrirsögn þessa kap.: „Um misseri islendsk, þria manaði sem eru islendskum egenlegi«“.

og »miðsvetrarskeið«. Þessi heiti: »miður vetur« og »miðsvetrarskeið« eru rjett á borð við »miður aftan« og »miðaftanskeið«.

Það er nú hugboð mitt af ýmsum ástæðum, sem hér er ekki rúm að ræða, að 13. og 14. vika sumars hafi borið nafnið mitt sumar eða miðsumarsskeið, en 13. og 14. vika vetrar heitið miður vetur, miðsvetraskeið, eða öðru nafni **jól**.

Víst er um það, að jól voru forðum (í heiðni) haldin síðar en nú gerist og stóðu hálfan mánuð, eða 13 daga (sjá t. d. orðin jól og hökunótt í orðabók Guðbrandar Vigfússonar). En þá verður alt skiljanlegra forna talið á vikum og mánuðum, ef svo hefir verið talið, sem hér er getið til og lagningarvikunni skotið inn »að miðju sumri«.

Hefir það þá verið þessu líkt.

Sumar:

1. vika sumars	Vorannir (vårønn).	
2. — —		
3. — —		
4. — —		
Mánuður (4 vikur) af S.	löndum skift, skógi skift.	
5. vika sumars	Várþing.	
6. — —		
7. — —	Fardagar	
8. — —		
2 mánuðir (8 vikur) af S	fé rekið á afrétt.	
9. vika sumars		
10. — —	Alþingi til 999.	
11. — —		Alþingi frá 1000 »fyrri« vika.
12. — —		Alþingi frá 1000 »síðari« —
3 mánuðir (12 vikur) af S.		
»fyrri« miðsumarsvika (?)	Mitt sumar, miðsumarsskeið. (14 nætur).	
»síðari« miðsumarsvika (?)		

3 mánuðir (12 vikur) til vetrar (12 vikur lifa sumars).

12. vika fyrir vetur 11. — — — 10. — — — 9. — — —	Leiðar-[1]) þing.	Heyannir. Slátturinn.
2 mán. til vetrar (8 v. lifa sumars) 8. vika fyrir vetur 7. — — — 6. — — — 5. — — —		Tvímánuður (= tveir mánuðir).

Mánuður til vetrar.

4. vika fyrir vetur 3. — — — 2. — — — efsta vika sumars	Réttir.

Vetur:

1. vika vetrar
2. — —
3. — —
4. — —

Mánuður (4 vikur) af vetri.

5. vika vetrar
6. — —
7. — —
8. — —

2 mánuðir (8 vikur) af vetri.

9. vika vetrar 10. — — 11. — — 12. — —	(»Ýlir«).

3 mánuðir (12 vikur) af vetri.

---

[1]) Engilsaxar kölluðu tvo sumarmánuðina líða (ærre líða, æftera líða).

fyrri vika síðari vika	Jól, miður vetur, miðsvetrarskeið.

3 mánuðir (12 vikur) til sumars.

12 vikur til sumars 11 — — — 10 — — — 9 — — —	Þorri.

2 mánuðir (8 vikur) til sumars.

8 vikur til sumars 7 — — — 6 — — — 5 — — —	Góa (Gói).

(Einn) mánuður til sumars. (Jafndægur).

4 vikur til sumars 3 — — — 2 — — — efsta (síðasta) vika vetrar	Einmánuður.

Islenzkt misseristal. Það er misseristal að 2 misseri heitir ár; það er sumar og vetur.

Nú »varðar mest til allra orða | Undirstaðan sé réttleg fundin«. Og hér er undirstaðan skýr og glögg. Hún er sú, að Íslendingar hafa frá því er sögur hefjast miðað alla sína lifnaðarháttu og atvinnulöggjöf við viknatal, í sumri og vetri, og jafnan haft því sem næst mánaðarbil (í minsta lagi) milli jafndægurs á vor og sumarkomu.

Þetta má rekja í fljótu bragði:

Síðan nýji stíll gekk í lög (1700) hefir sumarkoman oltið á 19.—25. apríl. En jafndægur fellur á 21. marz. Milli jafndægurs og sumarkomu verða þá 28 nætur í minsta lagi, en í mesta lagi 34 nætur. Og sumarkoman er auðfundin, ef maður veit sunnudagsbókstaf árs-

ins og þá líka vetrarkoma, því að vetur kemur á sama dag í október og sumarið í apríl, nema þegar sumar er aukið, þá viku síðar. En hér er gert að vetur komi á föstudag.

Því var áður lýst hvernig finna má sunnudagsstafi. En eftir þeim fara nú — í nýja stíl — misseraskiftin, sem hér segir:

Misseraskifti í Nýja stíl.

Sunnudagsstafir[1])	F	E	D	C	B	A	G	A*	
Sumarkoma (á fimtud.)	25	24	23	22	21	20	19	20	apríl
Vetrarkoma (á föstud.)	25	24	23	22	21	20	26	27	október.

Hér má sjá að sumarauki verður þau ár, sem hafa sunnudag á G.

Þegar stafurinn er A og hlaupár næsta ár (G F) þá er líka sumarauki (þá gildir A*); eru þau ár kölluð rímspillisár og verða ýmist 3 eða 4 á hverri öld í nýja stíl.

Mönnum hefir jafnan — mér og öðrum — hætt til að gleyma rímspillisárunum. Þess vegna hefi eg gert mér talnaformála til að finna misseraskiftin í nýja stíl og gamla stíl. Hefi eg rekið mig á það, að í nýja stíl er kominn upp nýr rímspillir, sem ekki ber að höndum nema einu sinni á hverjum 400 árum, sem sé þegar 99. ár aldar er með A, en 100. árið ekki hlaupár[2]); þá ætti að vera sumarauki (99. árið), af því 4 ganga upp í næsta ártali, en verður ekki, af því hlaupársdegi er þá slept, aldamótaárið (sbr. bls. 265). Þetta kom fyrir 1899, í fyrsta sinni, og ber ekki aftur við fyr en 2299. — Þá eru formálarnir:

$$Sm = 19 + \left[\frac{S+7}{7}\right]a$$

S m. = mánaðardag í apríl á sumardag fyrsta.

S = Sunnudagstalið, 1—7 (A—G).

[1]) Á hlaupárum er vitanlega farið eftir síðara stafnum (sbr. bls. 268).

[2]) hefir ekki G F, heldur G — og því sumarauka.

F y r s t a d æ m i: Nú, 1 9 1 5, er S = 3 (C); þá er

$$Sm = 19 + \left[\frac{3+7}{7}\right]a = 19 + 3 = 22. \text{ apríl.}$$

A n n a ð d æ m i: 1916; S = 1 (B A)

$$Sm. = 19 + \left[\frac{1+7}{7}\right]a = 19 + 1 = 20. \text{ apríl.}$$

Þ r i ð j a d æ m i: 1917; S = 7 (G)

$$Sm. = 19 + \left[\frac{7+7}{7}\right]a = 19 + 0 = 19. \text{ apríl.}$$

V e t r a r f o r m á l i n n er umsvifameiri vegna »litla« og »stóra« rímspillisins.

$$Vt. = 19 + S + 7\left[\frac{\left[\frac{T}{4}\right]a}{3\ S}\right]h - 7\left[\frac{(T+1)\left[\frac{A+1}{4}\right]a}{300}\right]h$$

A = aldatal (núna 19).
T = tugatal (núna 15).
S = sunnudagstalið 1—7 (A—G).

F y r s t a d æ m i: 1915; S = 3 (C);

$$Vt. = 19 + 3 + 7\left[\frac{\left[\frac{15}{4}\right]a}{3 \times 3}\right]h - 7\left[\frac{(15+1)\left[\frac{19+1}{4}\right]a}{300}\right]h$$

$$= 19 + 3 + 0 - 0 = 22. \text{ október.}$$

A n n a ð d æ m i: 1911; S = 1 (A).

$$Vt. = 19 + 1 + 7\left[\frac{\left[\frac{11}{4}\right]a}{3 \times 1}\right]h - 7\left[\frac{(11+1)\left[\frac{19+1}{4}\right]a}{300}\right]h$$

$$= 19 + 1 + 7 \times 1 - 0 = 27. \text{ október.}$$

Þá var r í m s p e l l i s á r.

Þ r i ð j a d æ m i: 1899; S=1 (A):

$$V = 19 + 1 + 7\left[\frac{\left\{\frac{99}{4}\right\}a}{3 \times 1}\right]h - 7\left[\frac{(99+1)\left\{\frac{18+1}{4}\right\}a}{300}\right]h$$

$$= 19 + 1 + 7 \times 1 - 7 \times 1 = 20 + 7 - 7 = 20. \text{ okt.}$$

Þá var »r í m s p i l l i s - s p i l l i r« — og verður nú útkoman af síðasta lið ávalt = 0 þangað til 2299, þá verður hann aftur = 7, og þar næst 2699 o. sv. fr.

Það má segja, að þessir formálar séu meira til gamans en gagns, en þó eru þeir fljótlærðari en Fingrarímsaðferðirnar.

Misseraskifti í gamla stíl.

Það er víst, sem síðar segir, að frá því á 12. öld fóru misseraskiftin eftir þessari reglu.

Sunnudagsstafir	C	B	A	G	F	E	D	E*	
Sumarkoma (á fimtud.)	15	14	13	12	11	10	9	10	apr.
Vetrarkoma (á föstud.)[1]	15	14	13	12	11	10	16	17	okt.

Hér má sjá að sumarkoman lék á 9.—15. apríl, en vetrarkoman á 10.—17. okt. (11.—18. ef vetur er talinn koma á laugardag). Þá var jafnan sumarauki þegar sunnudagur var á D, en líka (— Rímspillir —) þegar hann var á E og hlaupár (með D C) á eftir.

En hér er margs að gæta.

Það er þá fyrst, að í gamla stíl var jafndægrið á sífeldu undanhaldi, svo að bilið milli vorjafndægurs og sumarkomu fór sívaxandi — hægt og hægt. Um það er áður rætt (sjá bls. 265). Var þá sagt frá því, að 45 f. Kr. þegar gamli stíll hófst, var vorjafndægur 24. marz, en færðist aftur um full 2 dægur (sólarhring) á hverjum 128 árum. Má finna jafndægrið eftir þessum einfalda formála:

$$\text{Jd.} = 24 - \left[\frac{45 + x}{128}\right]; \ x = \text{ártalið. Dæmi:}$$

$$\text{Árið 723 var jd.} = 24 - \left[\frac{45 + 723}{128}\right] = 24 - 6 = 18.\ \text{marz.}$$

$$\text{Árið 1582 var jd.} = 24 - \left[\frac{45 + 1582}{128}\right]$$

$$= 24 - 12\ {}^{91}/_{128} = 11\ {}^{37}/_{128} = 11.\ \text{marz.}$$

Brotinu slept í þessum reikningi. Af þessu er ljóst, að frá t. d. 1107 til 1619 hefir bilið milli vorjafndægurs og sumarkomu aukist um 4 daga.

[1]) að alþýðutali — í Rímbeglu degi síðar (á laugardag).

Þá er annað: Við eigum ýms gömul rímtöl, sem til eru í handritum frá 13. og 14. öld; það elzta er talið skrifað um 1200 og er eitt af okkar allra elztu handritum. (Það er í Cod. 1812 4to. í Konungsbókhlöðu). Annað ber nafnið B l a n d a (A. M. 625 4to.); öllum hefir þeim snemma verið safnað í eina heild og kölluð R í m b e g l a. Er það sú ólæsilegasta bók sem til er á íslenzka tungu, endalaust sambland af viti og vitleysum, ágætum íslenzkum fróðleik og aumustu útlendum hindurvitnum; og í r í m r e i k n i n g u n u m æ g i r ö l l u s a m a n, g ö m l u o g (þá) n ý j u, ú t l e n d u o g i n n l e n d u.

Nú er ekki um að villast, að í þessari »Blöndu« er yfirleitt talað um misseraskiftin íslenzku á þann hátt sem hér var lýst, að sumarkoma leiki á 9.—15. apríl, en vetrarkoma á 11.—18. október — á l a u g a r d ö g u m. Og þaðan er komin sú kenning, að vetur hafi ávalt komið á laugardag, frá því í heiðni og fram undir 1500; þ á er getið um vetrarkomuna á f ö s t u d a g[1]). Nú stendur ýmislegt í þessum forna samtíningi, sem ekki kemur heim við þetta misseristal, sem eg ætla að kenna við eitt höfuðrímritið forna, B l ö n d u, og kalla »B l ö n d u t a l«. Hafa þau ummæli verið dæmd ómerk eða afbökuð[2]). Annað er það að íslenzk a l þ ý ð a h e f i r u n d a n f a r n a r a l d i r á v a l t t a l i ð v e t u r k o m a á f ö s t u d a g; og við vitum engar sönnur á því, að a l þ ý ð a n — þjóðin öll — hafi nokkurn tíma haldið vetrarkomu á laugardag; og við sjáum líka hversu ólíklegt það er að alþýðan hafi á miðöldum farið að flytja vetrarkomuna af laugardegi á föstudag, andstætt kenningum rímfræðinganna. Eg hefi oft átt tal um þetta við minn heiðraða vin, próf. Eirík Briem. Hefir hann brýnt fyrir mér, að það sé óhugsandi ef alþýða hefði til forna haldið vetrarkomu á laugardag, að

---

[1]) Aþ. 1914 bls. V.

[2]) Próf. B. M. Ólsen telur víst (í riti sínu til Kålunds, sem nefnt var), að höfundar þeirra rímrita, sem til eru, hafi haft fyrir sér eldri rímtöl, skrifuð á 12. öld. Rímreglurnar gátu breyzt.

hún þá alt í einu á miðöldum hefði hlaupið með veturinn á föstudag.

Nú hefi eg verið svo lánsamur, að rekast á sannanir, hverja af annari, fyrir því, að vetur var talinn koma á föstudag, jafnt af lærðum sem leikum, fram á 12. öld, og misseristalinu þá háttað nokkuð á annan veg en síðar gerðist. Er bezt að segja hverja sögu eins og hún gengur: Eg var að blaða í Rímbeglu og rakst á þessa setningu — í elzta handritinu (frá því um 1200):

I. *Iola dagr scal vesa i enne ellepto viko vetrar, hvernge dag sem hann er i viko, oc sua þa er rimspiller es.*[1]).

Eg sá að menn hafa kallað þetta vitleysu og vísað í miklu yngra handrit — í Blöndu; þar stendur:

Jola dagur skal vera i enne xi viko vetrar, hvenge dag sem hann er í viko, *nema hann se föstu dagh eða þvat dagh, þa er hann i tiundu viko*, ok sva þá er rimspiller er[2]).

Mér datt í hug að reikna; fann þá strax að þetta innskot er vitleysa: Jól eru á laugardag þegar sunnudagur er á C, en þá kemur veturinn eftir Blöndutali 16. okt. (á laugardag) og þá fellur 10. vika vetrar á 18.—24. desember, svo jól verða þá laugardaginn í 11. vikunni — ekki í »tiundu viko«. Hitt er þó rétt, að þegar jól falla á föstudag, er sunnudagur á D og vetur eftir Blöndutali 17. okt. og 10. vikan þá 19.—25. des. — jólin í 10. viku.

Þá tók eg til og reiknaði hvernig vetrarkomu yrði að vera háttað ef jól skyldu ávalt vera í 11. viku vetrar, eins og elzta rímtalið segir; fann þá, að það getur því að eins gengið, ef veturinn kemur á **föstudag** og leikur á 10.—16. okt. Af gömlum barnsvana var eg fljótur að finna á fingrum mér og í huga mínum, að

1) Rt. bls. 21.

2) Rt. § 29. í AM 625.

ætti þetta svona að vera, þá yrði rímspillingin að lenda á sumarkomunni, þá yrði hún að velta á 8.—15. apríl, og aukavikan þá koma — í reikningnum — framan við sumarið — þegar það kæmi 8. apríl. Og nú fann eg hverja »vitleysuna« á fætur annari, sem allar koma heim við þetta merkilega forna misseristal. Þetta hefi eg fundið:

Í elzta rímtalinu stendur á öðrum stað:

II. »Þat er misserestal at .ii. missere heiter ár, þat er vetr oc sumar. *Scal sumar koma eigi nęr Mario messo af fǫsto heldr en Xiiii nottom epter oc eigi fyrr en einni nott oc XX⁰, oc scal enn fimte dagr fyrstr i sumre*«[1]).

Maríumessa (nú kölluð Boðunardagur Maríu) er 25. marz, »14 nottom epter« verður **8. april**; »einni nott oc xx« eftir verður **15. april**. Kemur heim við Jólasetninguna. Það verður á hlaupári, þegar sunnudagur er á DC, þá verður Maríumessa á fimtudag ($^{25}/_{3}$) og þá »scal sumar koma« »14 nottom efter«, sem sé fimtudaginn 8. apríl; eg hefi fundið að þá kemur alt heim hvert ár við annað, ef svo er talið.

Þessi merkilega setning um sumarkomuna helzt óbreytt í Blöndu[2]). En í öðru handriti er XIIII breytt í 15[3]). Þá er enn eitt:

III. »*Viku skal þa vid sumar leggia er drottins dagr er á de ok Ions dagr a midviku degi i mitt þing nema hit 8. ar solar alldar, þa er drottins dagur er a 'e ok Jons messa er a þridia deigi viku, skal þa vid sumar leggia anat arit epter. Lidur Ions dagr ifer midviku dag a fimta dag viku ok skal Ions dagr þa vera i ondvert þing ok skal þa midvikudag a þing rida*«[4]).

Þetta er ein sú allra flóknasta rímregla sem til er

[1]) Cod. 1812, bls. 19.
[2]) Rt. § 26 í AM 625.
[3]) Rt. § 3 í AM 624.
[4]) Rt. § 133 í AM 624.

í íslenzkum rímtölum. Hún er bersýnilega afarforn; má vera að hún sé eitthvað afbökuð, en þó er það ekki víst.

Meginreglan er þessi: Þegar Jónsdagur (Jónsmessa — 24. júní) er »a midvikudegi i mitt þing«, þá skal leggja viku við sumarið. Þetta var heldur en ekki hæg regla fyrir lögsögumanninn, sem átti að segja upp misseristal að þinglausnum; og það kemur heim, að þegar sunnudagur er á D (»Drottins dagr er á de«) þá er Jónsmessa á miðvikudag, og þá kom sumarið 9. apríl í gamla stíl — líka eftir Blöndutali, og þá hófst alþingi fimtudaginn 18. júní (10 vikur af), svo Jónsmessa varð miðvikudag í mitt þing; og var þá hafður sumarauki — líka eftir Blöndutali.

En — svo kemur undantekningin frá reglunni og hún kemur ekki heim við Blöndutal; verður þá fyrst að líta á sólaldarár og sunnudagsstafi; sumarkoman var í gamla stíl þannig:

B A	5. ár sólaldar	
G	6.	—
F	7.	—
E*	8.	—
D C*	9.	—
B	10.	—
A	11.	—
G	12.	—

Samkvæmt Blöndutali er sumarauki (— Rímspillir —) 8. ár sólaldar þegar stafurinn er E; kemur þá sumar $^{10}/_{4}$ en vetur $^{17}/_{10}$ (sjá bls. 288) og er Jónsmessa á þriðjudegi. En hér segir, að »skal þa vid sumar leggia anat arit epter«, sem sé 9. árið; fer þá svo: 8. ár: sumar $^{10}/_{4}$, vetur $^{10}/_{10}$; 9. ár: sumar $^{8}/_{4}$, vetur $^{15}/_{10}$. Það er undantekningin frá reglunni, því 9. árið er Jónsmessan ekki á miðvikudag í mitt þing, heldur á fimtudegi (hefir liðið yfir miðvikudag á fimta dag viku). Þetta kemur alveg heim við I) og II). En þá er endirinn eftir og kemur ekki heim ɔ: »ok skal Jóns dagr þa vera í öndvert þing og skal þa midvikudag á þing rida«. Jónsdagur er í öndvert þing eftir Blöndutali þegar sunnudagsbókstafur er D C, því sumar kemur þá eftir því tali $^{15}/_{4}$ og alþing hefst þá á Jónsmessudag $^{24}/_{6}$; en það var ekki siður að ríða á þing fyr en

fimtudaginn 10 vikur af (sbr. bls. 278). Annaðhvort er nú þessi endir yngri, ósamræm viðbót við það sem undan var sagt, eða þá að það hefir átt sér stað einhvern tíma í þessu forna tali að ríða ekki á þing fyr en miðvikudaginn í 11. vikunni (síðasta daginn — ekki fimtudaginn, fyrsta daginn) rímspillis árin þegar sumarið kom 8/4. Og þá er þetta alt keiprétt hvað við annað og öll setningin vönduð og mjög viturleg rímregla. En þessi síðasta skýring er laus tilgáta mín. Það er ein sönnunin fyrir sumarkomu 8. apríl, að

IV. Vallanesartíðaskrá telur að alþingi hefjist í fyrsta lagi 17. júní[1]), en það kemur heim við sumarkomu 8. apríl.

V. Í Helgafellsártíðaskrá stendur: apríl, »8. sumar«[2]).

Þá er enn eftir ein veiga mesta sönnunin fyrir þessu forna misseristali; hana hef eg fundið í Íslendingabók Ara fróða, og þess vegna hefir prófessor E. Briem ráðið mér að kalla það Aratal, og mun eg gera það úr þessu. Ari segir:

VI. »at rétto tali ero í huerio áre .v. dagar ens fiórþa hundraþs, (ɔ: 5 + 3 × 120) ef eigi es hlaupár, en þá einom fleira, *en at ǫro tali verþa* iiii; *en þá es aycsc at ǫru tali et siaunda huert at vico, en engo at hino. þá verþa* vii *ǫr saman iamnlöng at huǫrotueggia, en ef hlaupór verþa* ii. *á miþli þeira, es auka scal, þá þarf auca et sétta*«[3]).

---

[1]) Árt. bls. VI. og 133.

[2]) Árt. bls. V og 84.

[3]) Ib. bls. 8. NB. „siaunda (7.) huert" merkir að 5 ár skuli líða milli, og „et sétta" merkir að 4 ár skuli líða milli, þannig:

ár: 1.—2.—3.—4.—5 —6.—7.	ár: 1.—2.—3.—4.—5.—6.
sumarauki (1.) … sumarauki (7.)	sumarauki (2.) … sumarauki (6.)

Þannig töldu latínulærðir menn í þá tíð.

Þessi síðasta setning er full sönnun fyrir því, að *Blöndutal hefir ekki verið komið í tízku þegar Ari reit Íslendingabók, því að í Blöndutali verða einu sinni á hverri sólaröld 2 hlaupár milli sumarauka. En það kemur aldrei fyrir í því eldra talinu, þá er sumar valt á 8.—15. apríl*

Á hverri sólaröld (28 árum) í gamla stíl urðu sömu breytingar á vikustöfum og misseraskiftum. Þess vegna hefi eg gert mér sólaldarskrá og má eftir henni finna misseraskiftin í gamla stíl, bæði eftir Blöndutali og Aratali. En sólaldarár eru auðfundin: Árið 1 e. Kr var 10. ár sólaldar (sunnudagur á B); þessvegna er sólaldarárið = $\left[\frac{x+9}{28}\right]a$. *Dæmi*: árið 1000; ⊙ ár = $\left[\frac{1000+9}{28}\right]a$ = 1. ár sólaldar.

Íslenzk misseraskifti í gamla stíl.[1])

		Aratal. Fram á 12. öld.		Blöndutal. Frá því á 12. öld.	
sól-öld.	sunnud. stafir	sumar í apríl á fimtud.	vetur í okt. á föstud.	sumar í apríl á fimtudag.	vetur í okt. á laugard.
1. ár	G F	11	11	11	12
2.	E	10	10	10	11
3.	D	9 S	16	9 S	17
4.	C	15	15	15	16
5.	B A	13	13	13	14
6.	G	12	12	12	13
7.	F	11	11	11	12
8.	E*	10	10	10 SR	17
9.	D C*	8 SR	15	15	16
10.	B	14	14	14	15
11.	A	13	13	13	14
12.	G	12	12	12	13
13.	F E	10	10	10	11
14.	D	9 S	16	9 S	17
15.	C	15	15	15	16
16.	B	14	14	14	15
17.	A G	12	12	12	13
18.	F	11	11	11	12
19.	E	10	10	10	11
20.	D	9 S	16	9 S	17
21.	C B	14	14	14	15
22.	A	13	13	13	14
23.	G	12	12	12	13
24.	F	11	11	11	12
25.	E D	9 S	16	9 S	17
26.	C	15	15	15	16
27.	B	14	14	14	15
28.	A	13	13	13	14
1.	G F	11	11	11	12
2.	E	10	10	10	11
3.	D	9 S	16	9 S	17

[1]) S = sumarauki; SR = sumarauki, rímspillir.

Hér má nú sjá að Aratal og Blöndutal eru nauðalík. Höfuðmunurinn er þessi, að 8. ár sólaldar er Rímspillisár í Blöndutali en ekki í Aratali; í því er 9. ár sólaldar

rímspillisár[1]) og það ár kemur blessað sumarið 8. apríl, en alþingi hefst þá 17. júní, ef það er hafið fimtudaginn 10 vikur af sumri. Þá er það annað, að í Aratali er vetur talinn koma á *föstudag* og veltur vetrarkoman á 7 dögum (10.—16. okt) en ekki 8 dögum eins og í Blöndutali (11.—18.) okt.); þar af leiðir, að í Aratali verða jólin *ávalt* í 11. viku vetrar, »og svá þá er rímspillir er«; en í Blöndutali verða þau í 10. vikunni þegar sunnud. er á D (sbr. bls. 290); í Blöndutali fellur rímspillingin á vetrarkomuna (8. ár aldar), en í Aratali á sumarkomuna (9. ár aldar). *Í Aratali verða aldrei tvö hlaupár milli sumarauka — eins og Ari segir.* En í Blöndutali verða einu sinni á hverri sólaröld 2 hlaupár milli sumaraukanna, sem sjá má af töflunni, því að í Blöndutali er sumarauki 8 ár aldar og næst 14. ár aldar og þá *tvö* hlaupár milli (ɔ: 9. og 13. ár aldar), og Ari fróði er sá íslenzkur fræðimaður, sem við vitum spakastan. Í Aratali ganga árabilin milli sumaraukanna í þessum skipulegu lotum: 5—4—5—4—5 | 5—4—5—4—5 o. s. frv. Í Blöndutali eu loturnar þannig: 4—5—5—4—5 | 4—5—5—4—5 o s. frv.[2])

---

[1]) Eg hef rekið augun í þá tilviljun að dánarár Ara fróða, 1148, var rímspillisár — eftir Aratali.

[2]) Eg hef gert mér talnaformála til að finna misseraskifti eftir Blöndutali og Aratali — *utan bókar*; set eg þá hér handa þeim sem hafa gaman af reikningi.

Aratal:

$$\text{Sm.} = 9 + \left(\frac{S+10}{7}\right)_a - 7\left[\frac{\left(\frac{T-1}{4}\right)_a}{3+\left(\frac{S+11}{7}\right)_a}\right]_h$$

$$\text{Vt.} = 10 + \left(\frac{S+9}{7}\right)_a$$

Blöndut.:

$$\text{Sm.} = 9 + \left(\frac{S+10}{7}\right)_a$$

$$\text{Vt.} = 11 + \left(\frac{S+9}{7}\right)_a + 7\left[\frac{\left(\frac{T}{4}\right)_a + 7}{10+\left(\frac{S+9}{7}\right)_a}\right]_h$$

Surtstal: Aratal er ekki elzta skipulega misseristalið hér á landi. Á undan því gekk Surtstal, og er þá úti um gamla stíl.

Ari fróði segir um forfeður okkar á miðri 10. öld: *»þat vas oc þá, es ener spöcostu menn á landi hér hugþo tal í tueim misserom fióra daga ens fiorþa hundraþs*, þat verþa vicor .ii. ens sètta tegar, en mǫnoþr .xii. þritøgnattar oc dagar .iiii. umbfram, *þa mercþo þeir at solargangi, at sumar munaþi aptr til vars, en þat cunni engi segia þeim at degi einum vas fleira, an heilom vicom gengdi, i tveim misserom*, oc þat olli. En maþr hét *Þorsteinn Surtr* . . . . *leitaþi hann þess ráþs at lögbergi, at et síaunda huert sumar scyldi auka vico, oc freista, hvé þá hlýddi* . . . . . . *vas þa þat þegar i lög leitt* at ráþi Þorkels mána oc annara spacra manna«[1]).

Þetta er okkar elzta skipulega misseristal — Surtstalið. Hér ber þess að gæta að Ari segir skýrum orðum að »spöcosto menn« á 10. öld hafi ekki þekt hlaupársreikninginn (»gamla stíl«), en hann eignar þeim alls ekki að þeir hafi skift íslenzka árinu í »mǫnoþr xii þritøgnattar oc dagar iiii umbfram«. Það eru skýringarorð hans sjálfs, og sanna það að íslenskir fræðimenn hafa fengið vitneskju um þann forna reikning Persa og Egipta áður en hann skrifaði Íslendingabók (sbr. bls. 279). Frásagan um sumaraukann ber þess ljósan vott, að 7 daga vikur og viknatal og misseristal hefir verið þjóðkunnugt hér um miðbik 10. aldar, og virðist auðsætt, að svo hafi verið frá landnámstíð — allir lifnaðarhættir lög og venjur miðað við viknatal — sumar og vetur (sbr. bls. 277). En þá urðu menn líka að gæta þess, að bilið milli vorjafndægurs og sumarmála skektist ekki að stórum mun; þeir hafa hlotið að auka árin sín við og við; annars hefði alt farið öfugt á skömmum tíma; hefði engir ársaukar verið fyrir daga Þorsteins Surts, þá hefði sumrinu munað aftur til vorsins um 35 daga á 28 árum (28 × 365 + 7—28

---

[1]) Ib. bls. 7—8 Endirinn á umræðu Ara er hér að framan á bls. 293).

× 364 = 35); þetta er óhugsandi; þess vegna augljóst að Íslendingar hafa haft sumarauka frá upphafi, en ekkert skipulag á þeim og má vera oft valdið ágreiningi á Alþingi (eftir 930) hvort auka skyldi eða ekki, því ávalt hafa menn merkt af sólargangi að sumrinu miðaði aftur til vorsins. Þá er það að Þorsteinn Surtur ber upp þetta nýmæli sitt, að koma föstu skipulagi á sumaraukana — auka viku við »siaunda hvert sumar« (sbr. bls. 293).

Við höfum sögur af mjög margs konar tímatali í fornöld meðal mentaþjóða heimsins;[1]) en ekkert þeirra er eins einfalt og skipulegt eins og okkar elzta íslenzka tímatal, Surts tal.

Við vitum ekki með vissu hvenær sumarauki var í lög tekinn. Guðbrandur Vigfússon ætlar það hafi verið »um 955«. Það vitum við að Þorsteinn Surtur druknaði 960.

En nú kem eg að því, sem undarlegast má þykja. Þegar eg hafði fundið Aratal og tók að hugsa um Surtstalið, flaug mér þetta í hug: Við Íslendingar höfum allir tekið okkur það bessaleyfi að reikna út sumarkomuna og alþingissetningu kristnitökuárið — 1000 — eftir Blöndutali! — eftir þeim reglum sem við finnum í Rímbeglu; okkur hefir alveg láðst að gæta þess að sumarkoman árið 1000 fór ekki eftir gamla stíl sem þá var ókominn hingað, heldur eftir Surtstali. Mér hnikti við. Þá hugsun hefi eg nú elt út í æsar og farið þessa leið:

Eg geri ráð fyrir að forfeður okkar hafi í heiðni haft þrenns konar vikur í huga eins og við (sbr. bls. 273) og svo mikil voru mökin við önnnur lönd, að það má telja víst að »sunnudagavikurnar« hér hafi fallist í faðma við sunnudagavikur Breta og annara kristinna þjóða í þá tíð, þeirra, sem höfðu tekið upp Júlíusar-tal (gamla stíl).

En samkvæmt gamla stíl var sunnudagur á G F árið

---

[1]) G. Br. Í þeirri fróðlegu ritgerð er all ítarleg lýsing á tímatali allra helztu fornþjóða.

1000. Og samkvæmt Blöndutali hefði sumarið þá átt að koma hér á landi fimtudaginn 11. apríl.

En þá var farið eftir Surtstali. Og við vitum ekki nema sumarið kunni að hafa komið fimtudaginn 4. apríl eða fimtudaginn 18. apríl — eftir Surtstali, sem þá réð misseraskiftum. Og hvaða ár eftir sumarauka var árið 1000 — eftir Surtstali? Ef við vissum fyrir víst hvenær sumar kom árið 1000 og ef við vissum hvaða ár það var eftir sumarauka — að Surtstali, þá gætum við dagsett öll íslenzku misseraskiftin á síðari hluta 10. aldar — dagsett þau eftir Júlíusartali (gamla stíl).

»Vi er Tanker, Du skulde tænkt os,
Pusselanker du skulde skænkt os«,

kvað Ibsen. Okkur hefir láðst að hugsa þessar hugsanir og koma þeim á fót.

Það eru átta hugsanir, sem hugsa þarf: 1) að sumarið hafi komið 4 apríl og haft sumarauka; 2–7) að sumar hafi komið 11. apríl og verið 1, 2., 3, 4. eða 5. ár eftir sumarauka — eða í 6 lagi haft sumarauka; 8) að sumarið hafi komið 18. apríl og þá verið 1. ár eftir sumarauka. Því ekki fleiri hugsanir? Af því, að bilið milli vorjafndægurs og sumarmála hefir hlotið að vera áþekt í heiðni því sem það var eftir kristnitöku og hefir verið fram á þennan dag.

Í skrá þeirri, sem hér fer á eftir, hef eg varðað þessar 8 leiðir handa sagnfræðingum okkar um að velja.

Hugsaðar sumarkomur eftir Surtsfali

[Tölurnar merkja mánaðardaga í apríl. Feit tala merkir, að viku skuli við sumar leggja].

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
952	D C	**8**	15	15	15	15	15	**15**	22	15
3	B	14	14	14	14	14	**14**	21	21	
4	A	13	13	13	13	**13**	20	20	20	
5	G	12	12	12	**12**	19	19	19	19	
956	F E	10	10	**10**	17	17	17	17	17	
7	D	9	**9**	16	16	16	16	16	**16**	16
8	C	**8**	15	15	15	15	15	**15**	22	15
9	B	14	14	14	14	14	**14**	21	21	14
960	A G	12	12	12	12	**12**	19	19	19	
1	F	11	11	11	**11**	18	18	18	18	
2	E	10	10	**10**	17	17	17	17	17	
3	D	9	**9**	16	16	16	16	16	**16**	16
964	C B	**7**	14	14	14	14	14	**14**	21	14
5	A	13	13	13	13	13	**13**	20	20	13
6	G	12	12	12	12	**12**	19	19	19	
7	F	11	11	11	**11**	18	18	18	18	
968	E D	9	9	**9**	16	16	16	16	16	
9	C	8	**8**	15	15	15	15	15	**15**	15
70	B	**7**	14	14	14	14	14	**14**	21	14
1	A	13	13	13	13	13	**13**	20	20	13
972	G F	11	11	11	11	**11**	18	18	18	
3	E	10	10	10	**10**	17	17	17	17	
4	D	9	9	**9**	16	16	16	16	16	
5	C	8	**8**	15	15	15	15	15	**15**	15
976	B A	**6**	13	13	13	13	13	**13**	20	13
7	G	12	12	12	12	12	**12**	19	19	12
8	F	11	11	11	11	**11**	18	18	18	
9	E	10	10	10	**10**	17	17	17	17	
980	D C	8	8	**8**	15	15	15	15	15	
1	B	7	**7**	14	14	14	14	14	**14**	14
2	A	**6**	13	13	13	13	13	**13**	20	13
3	G	12	12	12	12	12	**12**	19	19	12
984	F E	10	10	10	10	**10**	17	17	17	
5	D	9	9	9	**9**	16	16	16	16	
6	C	8	8	**8**	15	15	15	15	15	
7	B	7	**7**	14	14	14	14	14	**14**	14
988	A G	**5**	12	12	12	12	12	**12**	19	12
9	F	11	11	11	11	11	**11**	18	18	11
90	E	10	10	10	10	**10**	17	17	17	
1	D	9	9	9	**9**	16	16	16	16	
992	C B	7	7	**7**	14	14	14	14	14	
3	A	6	**6**	13	13	13	13	13	**13**	13

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
4	G	5	12	12	12	12	12	12	19	12
5	F	11	11	11	11	11	11	18	18	11
996	E D	9	9	9	9	9	16	16	16	
7	C	8	8	8	8	15	15	15	15	
8	B	7	7	7	14	14	14	14	14	
9	A	6	6	13	13	13	13	13	13	13
1000	G F	4	11	11	11	11	11	11	18	11
1	E	10	10	10	10	10	10	17	17	
2	D	9	9	9	9	9	16	16	16	
3	C	8	8	8	8	15	15	15	15	
1004	B A	6	6	6	13	13	13	13	13	
5	G	5	5	12	12	12	12	12	12	12
6	F	4	11	11	11	11	11	11	18	11
7	E	10	10	10	10	10	10	17	17	10
1008	D C	8	8	8	8	8	15	15	15	
9	B	7	7	7	7	14	14	14	14	
10	A	6	6	6	13	13	13	13	13	
1	G	5	5	12	12	12	12	12	12	12
1012	F E	3	10	10	10	10	10	10	17	10
3	D	9	9	9	9	9	9	16	16	9
4	C	8	8	8	8	8	15	15	15	
5	B	7	7	7	7	14	14	14	14	
1016	A G	5	5	5	12	12	12	12	12	
7	F	4	4	11	11	11	11	11	11	11
8	E	3	10	10	10	10	10	10	17	10
9	D	9	9	9	9	9	9	16	16	9
1020	C B	7	7	7	7	7	14	14	14	

Hér gefur á að líta og ber margt fyrir augu:

1) Surtstalið hefir þann galla, að meðalárið verður of stutt og munar degi á 12 árum (andspænis gamla stíl); 12 Surtsár = 12×364 +14 (2 S au.) = 4382 dagar; en 12×365+3 (hlaupársdagar) = 4383 dagar.

2) Á síðari hluta 10. aldar féll vorjafndægur á 16. marz; því er áður lýst, að bilið milli jafndægurs og sumarmála hefir þá hlotið að vera mjög áþekt því sem síðar gerðist — um það bil mánuður (4 vikur) í skemsta lagi. Ræður af líkum að flutning alþingistímans árið 999 hafi stafað af því, að menn merktu þá að sumrinu var að miða aftur til vorsins, enda hafði því þá miðað aftur um nærfelt 4

daga frá því er sumarauki var lögtekinn. Mér virðist nú V. leiðin langsennilegust; hefir þá sumar komið 11. apríl árið 1000, eins og við höfum reiknað — í athugaleysi; og þá hefir árið 1000 verið 4 ár eftir sumarauka.

3) Nú má telja líklegt, að það sumar hafi verið aukið, er sumarauki var i lög tekinn; sé V. leið farin, þá hefir það verið 954 (eða 960) og kemur það vel heim við ummæli Guðbr. Vigfússonar. Hefir þá í upphafi Surtstalsins sumarið leikið á 13.—19. apríl; en frá $^{16}/_{3}$ til $^{18}/_{4}$ eru að heita má 4 vikur (27 nætur); nú 28, frá $^{21}/_{3}$—$^{19}/_{4}$.

4) Þá er eftir að vita hvenær Surtstal var leiðrétt eftir kristnitökuna. Það getur vel verið, að aldrei auðnist að leysa úr því. En ekki kemur mér til hugar, að það hafi verið gert á alþingi árið 1000. Virðist miklu líklegra að Surtstalið hafi haldist óbreytt alllengi fram yfir kristnitöku, því »ung var ný trúan« og fáir klerkarnir í fyrstu. Ef V. leið er fetuð áfram, má geta sér til að breytingin hafi orðið 1013 — þá aukið sumarið eftir 4 ára bil í fyrsta sinn; eða þá ekki fyr en 1019.

5) Af hinum leiðunum hefir mér einkum orðið starsýnt á þá VI. og ætti þá sumarauki að hafa gengið í lög 953 eða 959 og Surtstal haldist framyfir 1030, þar til er sumarkoman var hopuð á 8. apríl. Útleiðirnar I og II og VII og VIII geta naumast komið til mála.

6) Hvað sem nú ofan á verður um miðleiðirnar hver þeirra líklegust þykir, þá stendur svo á um mörg árin milli 960 og 1000 — alls 20, að óhætt mun að ætla þeim þær sumarkomur, sem merktar eru í aftasta dálki.

»En huatki es missagt es i fræþóm þessom, þá es scyllt at hava þat heldr, es sannara reynisc«.

Á langa frjádag 1915.

Athugasemd.

Mér hefir verið gefinn kostur á að sjá framanskráða ritgerð um íslenzka tímatalið og þykir mér hún stórmerkileg, auk almenns fróðleiks þá eru þar röksemdir teknar fram fyrir því að tímatalið eftir 12 þrítugnættum mánuðum með aukanóttum, sem lýst er í Rímbeglu, hefir aldrei verið alment notað hér á landi og að það hefir ekki annan rétt til að heita íslenzkt tímatal en að það er fundið upp hér á landi á 12. öld. Í sambandi við þetta stendur það, að veturinn hafi áður komið á föstudag, eins og vitanlegt er að almenningur um alt land taldi fram yfir miðja næstliðna öld. Röksemdirnar fyrir þessu eru svo sterkar, að mér er ekki sýnilegt að þær verði hraktar, og væri því ástæða til að sem fyrst yrði slept að prenta 12 mánaða tímatalið í aftasta dálki almanakanna þegar það er ljóst orðið, að það er tímatal, sem aldrei hefir verið farið eftir, og jafnframt ætti þá að fara aftur að telja vetrarkomuna á föstudag.

Merkileg söguleg uppgötvun er og það, að á dögum Ara fróða hafi rímspillirinn 28. hvert ár komið þannig fram, að sumarkoman en ekki vetrarkoman hafi leikið á 8 dögum og virðast full rök sýnd fyrir því að svo hafi verið. Enn fremur er og bent á fleira sem vert er að athuga, t. d. það sem höfundurinn segir um miðsvetrar- og miðsumarsskeiðið. Yfirhöfuð sýnist mér ritgerð þessi miklu merkilegri en nokkur önnur ritgerð er rituð hefir verið um hið íslenzka tímatal.

Eiríkur Briem.

Rousseau.

Í skógarins ilmandi laufgrænum lund,
um lífið 'ann hugfanginn dreymdi,
og ásthrifinn hélt 'ann með heiðlóum fund,
— en hégóma-prjálinu gleymdi.

Hann stökk upp á fjallstind og stóð þar og sá,
hve storðin var inndæl og fögur,
og himininn töfrandi, hafaldan blá
svo heillandi' um voga og ögur.

Hann teygaði ilminn úr angandi rós
og óminn af fossanna gígjum.
Hann tilbað hið blessaða, blikandi ljós,
sem brýzt fram úr kolsvörtum skýjum.

Á alstirndan himin um heiðskíra nótt,
'ann hrifinn og forviða starði, —
hve ótölu-hnettirnir óðu fram skjótt,
en afllögum hver annan varði.

Hann titraði' af virðing í tröll-hamra-sal,
hann taflið sá ægis og stormsins,
og þórdunur heyrði 'ann hrynja í dal,
og hugsar með lotning — til ormsins.

Og eldkrafta-jötuninn jafnvel hann sá
og jörðina kippast og stynja,
og kolsvartan gosmökk, er birtunni brá,
og borgirnar sökkva og hrynja.

Hann sá þau hin óbrotnu, eilífu lög,
sem aldrei af dutlungum breytast, —
hve náttúran listfeng, á lagasmíð hög,
er ljúf því, er elskar hún heitast.

Hann heyrð' að í lóunnar léttstíga óð
var laðandi sakleysis hreimur.
Þar tíst' engin skjálfandi tilgerðar hljóð,
sem tízkunnar valdbýður heimur.

Hann fann það, að ilmur úr inndælli rós
var okruðu smyrslunum mærri.
Hann sá það, að brjóstfögur dalanna drós
var »drotningum« borganna skærri.

Hann sá, — þegar titraði tröllaukin höll
og teygðist í fjörbrotum hauður,
og stormurinn æddi og ólguðu föll,
— hve örlítill var hann og snauður.

Hann sagði: »Ó, alt er það gullvægt og gott,
sem guðshöndin einsömul lagar.
En mannanna hégómi, hroki og spott
þau handaverk smánar og bagar«.

Hann kendi: »Ó, lærðu að lifa á jörð
því lífi, sem náttúran kennir!
Ef eltirðu tízkunnar hégóma-hjörð,
á heimskunni líf þitt þú brennir«.

Ort í marz 1914.

B. Þ. Gröndal.

Alþýðukveðskapur.

Erindi flutt á Eyrarbakka og við Þjórsárbrú veturna 1913 og 1914.

Nl.

Flestir eiga fagrar vonir, þegar þeir kveðja æsku sína og hefja gönguna út í lífið. Þeim finst framtíðin brosa móti sér, hvert sem þeir líta, og þeir ætla mikið að gera. Sumum rætast vonirnar, öðrum bregðast þær. Lífið verður öðruvísi heldur en vonirnar höfðu spáð. Eða svo hefir honum — eða henni — fundist, sem þessa vísu kvað:

Margt er klungrið mæðunnar
meira en ungur hyggur,
einhver drungi ömunar
á mér þungur liggur.

Og þegar dögunum fjölgar og þeir verða að árum, án þess að nokkuð rætist fram úr, þá hætta vonirnar smám saman að gera vart við sig og kvíðinn fyrir komandi degi læðist að:

Veröld fláa sýnir sig,
sú mér spáir hörðu;
flestöll stráin stinga mig
stór og smá á jörðu.

(Lausavísa).

Og eftir því sem lengra er haldið verður vegurinn ógreiðari. En vegfarandanum kemur það ekki á óvart. Hann er farinn að venjast því, þótt út af bregði því, sem vonirnar sögðu í öndverðu. Hann veit að brekkan verður brattari, steinarnir stærri og hrufóttari og máttur hans fer óðum þverrandi:

Alt af bætist raun við raun
réna gleðistundir;

það er ei nema hraun við hraun
höltum fæti undir.
(Erlendur Gottskálksson, Garði í Kelduhverfi).

Enda hverfa þær nú með öllu — týnast og sjást ekki framar, æskuvonirnar mörgu og björtu, sem brosað höfðu móti og lokkað hugann forðum daga — og myrkrið sígur yfir:

Léleg reynist lukkan mín
— lífið gengur svona —
eg sé það nú varla, er sólin skín,
og svo er eg hætt að vona.

En þótt þær vonir, er lofuðu þessa heims gæðum í ríkum mæli, hverfi og týnist, deyja þær þó ekki með öllu, heldur geta þær af sér aðrar vonir og aðrar þrár. Því aldrei deyr hún, vonin, er sagði: »Öll él birta upp um síðir!«. Í skjólin hérna megin er fokið. En handan við gröf og dauða — hinum megin við landamærin — hvað tekur þar við? Myndi þar ekki bjartara um að litast, mýkra undir fæti og sælan meiri? Og til þess að friða sjálfan sig, vonar maður, að svo verði, og þráir nú ekkert heitara en að kanna þá ókunnugu stigu. Og vonin og þráin fæðir af sér trúna:

Angurs stranga leið er löng,
lengi þrengist mæðan ströng,
mig langar þangað, geðs um göng,
sem gengur að mengi engin þröng.

Þannig kvað Vatnsenda-Rósa eða Skáld-Rósa í einverustundunum. Hún trúði því, að þar — handan við landamærin — fengist allra meina bót. Og svo munu fleiri gera. —

En mennirnir eru misjafnir og alþýðu-hagyrðingarnir líka. Til eru þeir, sem ekkert bugar. Þeir eru rólegir, hversu sem lífið leikur þá, örvænta ekki og leggja aldrei árar í bát:

Þó að öldur þjóti kífs
og þrautafjöld mér bjóði,
móti göldum glaumi lífs
geng eg með köldu blóði.
(Jón Ásgeirsson, Þingeyrum).

Allir vita að versti óvinur þunglyndisins er léttlyndið. En þunglyndið er það, sem leiðir menn til að örvænta og örvæntingin er þyngsta lífsbyrðin. Því er um að gera að vera léttlyndur í lengstu lög — vera vongóður:

Beri maður létta lund
linast rauna tetur,
eigi hann bágt um eina stund
aðra gengur betur.
(Jón Sigurðsson sýslumaður[1]).

Þetta er nú einn strengurinn á hörpu alþýðuskáldanna, og má vel vera, að hann sé viðkvæmastur. Um það skal þó ekki deilt. En hitt er víst að fleiri á hún strengina viðkvæma, harpan þeirra, og leynir sjaldnast hljóðinu, ef rétt er á þeim gripið!

— — —

Ég sagði áðan, að mennirnir væru misjafnir — hugsuðu ýmislega — væru ólíkir, og það er satt. Þó hafa menn komið sér saman um ein lög, er gilda skyldu, þegar um helztu gleði alþýðumanna vorra væri að ræða. Og þessi lög hafa geymst í fjórum hendingum og er oft til þeirra vitnað:

Að fara á skíðum styttir stund,
stúlku fríða spenna mund,
sigla' um víði húna hund,
hesti ríða slétta grund.

Vísan er eftir Júlíönu Jónsdóttur skáldkonu, sem einu sinni gaf út «Stúlku«. Og hún mun vera kveðin annað hvort í Eyjafjarðar- eða Þingeyjarsýslum. Því norður þar eru beztir skíðamenn.

En núna ekki alls fyrir löngu hefir komið fram breytingartillaga við þessi lög. Hún er upprunnin á Vatnsnesi í Húnavatnssýslu, en þar mun fátt um skíðamenn; hún fer líka fram á, að skíðin séu strikuð út, en annað upp tekið, sem víðar eigi við. Hún segir gleðina í því fólgna:

---

[1]) Jón Sigurðsson, Gíslasonar Dalaskálds, var sýslumaður Dalasýslu 1712—1717. Vísan er í mansöng fyrir Tímarímu.

Hesti góðum hleypa um grund,
hlunna- renna -svíni.
Syngja ljóð um silki-hrund
og *súpa á brennivíni.*

Hann heitir Bjarni Björnsson, bóndi á Vatnshorni, sem kveðið hefir vísuna.

Vitanlega hefir brennivínið verið áður nefnt, sem sjálfsagt, er um gleðskap alþýðunnar væri að ræða. Enda hugguðu sig við *það*, þeir sem ekkert áttu af hinu: konuna, hestinn eða skipið:

Vinsemd hýrga verður svip
og *vínið* kæta sinni,
því hvorki stúlku, hest né skip
hef eg í eigu minni.
(Ólafur Briem, timburmeistari á Grund).

Engu skal um það spáð, hvort hún muni ná samþykki, þessi breytingartillaga, sem eg nefndi — hvort vísan muni lærð og rauluð um landið. En verði það ekki, má víst aðflutningsbanninu um kenna, að enginn geti framar glatt sig við flöskuna. Og er þá hér talinn einn af ókostum þeim, er banninu fylgja — og alveg nýr —, er gamlar og gildar alþýðustökur verða að týnast og falla í gleymsku, vegna þess að gleðiaflvakinn mikli er útlægur ger úr landinu!

Því hvað sem sagt verður um Bakkus gamla, hefir hann þó — þrátt fyrir alt — fært mörgum ánægjustund og ekki sízt á hestbaki. Enda hafa þeir ekki allsjaldan *tvíment* hagyrðingurinn og Bakkus. Og þess vegna er líka einn strengurinn á hörpu alþýðuskáldanna helgaður *Bakkusi* og *hestinum* og hann er ekki síztur, strengurinn sá.

— — —

Það léttir yfir flestum, þegar þeir stíga á bak gæðingnum sínum, ríða eitthvað út í buskann með fjörugum félögum og vita af vegaglasinu í barminum. Og sá, sem ekki kastar fram »einni ferskeyttri« þá, hann er ekki hagorður.

Nú skal strjúka ekru um
á spormjúka fákinum,
pytlu ljúka lekanum
og láta fjúka í kviðlingum,

kvað Brynjólfur gamli frá Minnanúpi, endur fyrir löngu. Og þegar spretturinn hefir staðið nokkura stund, er áð og hestinum lofað að kasta mæðinni. Og þá liggur nú vel á mönnum! Þá er sungið og hlegið — og kveðið — meðan flaskan gengur á milli félaganna:

Nú er hlátur nývakinn,
nú er grátur tregur.
Nú er eg kátur, nafni minn,
nú er eg mátulegur!

(Ókunnugt er mér um höf. þessarar ágætu vísu, og væri því þökk á, ef einhver gæti frætt mig um hann).

En það þarf ekki alt af ölteiti samferðamannanna til þess að seiða fram stökuna. Sumar beztu stökurnar eru, ef til vill, kveðnar þegar alþýðuhagyrðingurinn var einn á ferð og fjarri mannabygðum. Honum leiddist ekki. Vegapelinn hans var drjúgur og hesturinn ágætur. Og milli sprettanna — milli þess sem hann náði því bezta úr hestinum, sem hann hafði sjálfur tamið, sjálfur gefið og sjálfur alið upp að öllu leyti — raulaði hann fyrir munni sér:

Lyngs við byng á grænni grund
glingra' eg og syng við stútinn.
Þvinga eg slyngan hófahund
hringinn í kring um Strútinn!

Þessa vísu vilja bæði Norðlendingar og Sunnlendingar eigna sér. Höfundinn hefi eg aldrei heyrt nefndan, hagorður hefir hann verið[1]).

[1]) Strúturinn er fjall á heiðunum milli Borgarfjarðar- og Húnavatnssýslu, því þykir líklegt, að annaðhvort Norðlendingur eða Borgfirðingur muni hafa kveðið. En „Strútur“ heitir líka fjall á afrétti Rangvellinga og Skaftártungumanna, en það er á syðsta fjallabaksveginum. Þess vegna ætla Sunnlendingar, að vísan sé þar kveðin. Gaman væri, ef einhver gæti sagt hið sanna um faðerni þessarar stöku. Svo er hún mörgum kunn og vel kveðin.

— Oft hefir þetta þrent farið saman: hagyrðingurinn, hestamaðurinn og drykkjumaðurinn. Sambandið milli mannsins og hestsins verið svo innilegt. Sá, sem gefinn er fyrir hesta, sýnir reiðhestinum sínum alla nærgætni. Honum er það nautn að hugsa sem bezt um hann, láta honum líða svo vel sem föng eru á, gefa honum það bezta úr stálinu, því hann veit að hesturinn man það og þakkar. Enda eru dæmi þess, að margur drykkjumaður hefir átt lífið að launa reiðhestinum sínum. Og það hefir ekki þurft drykkjumann til.

Í hríðum og náttmyrkri hefir húsbóndinn oft á tíðum orðið að treysta á vegvísi hestsins, fótfimi hans og hraustleika. Í vötnum og ótal hættum hefir það verið hesturinn, sem bjargaði húsbóndanum. Þetta finna þeir báðir, maðurinn og hesturinn, því »milli manns og hests og hunds hangir leyniþráður«, og eftir því sem þeir eru lengur saman, verður vináttan innilegri. Og hagyrðingurinn þreytist aldrei á að lofa hestinn sinn, hvort sem hann er einn á ferð eða fleiri saman. Hann gleymir sjaldan, hve mikið hann á undir honum:

> Mesta gull í myrkri og ám
> mjúkt á lullar grundum,
> einatt sullast eg á Glám
> og hálffullur stundum.
>
> (Lausavísa).

Mælt er að »þegar ölið er af könnunni sé vináttan úti«. Er þar víst átt við samdrykkju í húsum inni. En slíkt hið sama má víst á stundum segja um drykkju úti á víðavangi. Maður var eitt sinn á ferð og slógust nokkurir til fylgdar við hann, sem vildu vera vinir hans. Flaska var með í förinni og átti hann hana. Var hún lítt spöruð og þvarr því vínið. Þá vildu hinir ekki lengur ríða. Maðurinn þeytti þá frá sér tómu flöskunni, stökk á bak hestinum sínum, reiðskjóta ágætum, og kastaði fram þessari stöku:

> Brestur vín og brotnar gler
> bregðast vinir kærir.

En á Blesa eru mér
allir vegir færir!

og skildi þar með þeim.

— Þeir hafa líka gaman af því, hagyrðingarnir, að segja öðrum, er meta kunna og vit hafa á, frá kostum hesta sinna. Því varð Páli Ólafssyni einu sinni að orði um reiðhryssu, sem hann átti, metfé hið mesta, er vinur hans spurði um kosti hennar:

Hleypur geyst á alt hvað er,
undur reist að framan,
þjóta neistar þar og hér,
— þetta veiztu' er gaman!

Fáir hafa heldur tekið Páli fram um að kveða hestavísur, enda var hann hestamaður með afbrigðum. Átti gæðinga marga, hvern fram af öðrum. Hann kunni líka að fara með þá, gaf þeim vel, og lét sér ant um þá á alla vegu. Einu sinni var hann á ferð og þurfti að flýta sér — eins og raunar oftar — og yrðir þá á hestinn:

Vertu hress þótt ,öng sé leið,
láttu sjá hvað getur.
Fyrir þessi förin greið
færðu strá í vetur.

Og það efndi Páll.

Og þegar sá hestur varð að falla sökum elli, orti Páll eftir hann margar vísur, og mintist þá yngri ára hans með þessari stöku:

Folinn ungur fetaði létt
fjallabungur, grundir,
fen og klungur fór á sprett,
fjöllin sungu undir!

— En hagyrðingurinn er líka fljótur til svars, ef reiðhestinum hans er niðrað, eða þá ekki lofaður eins og honum þykir hann verðskulda. Jón á Þingeyrum átti hest sem hann nefndi »Létti«, reiðskjóta ágætan, og hafði hann miklar mætur á honum. En Jón var vínhneigður og reið oft ógætilega, er hann var við skál. Einhverju sinni segir maður við Jón, en hann var þá nokkuð drukkinn og

reið hart: »Nú dettur »Léttir!« Jón tók upp þykkjuna fyrir hestinn, og svaraði samstundis:

Það er mas úr þér, vinur,
þetta: „Léttir dettur!“
Aldrei rasar reiðskjótur
rétt á sprettinn settur!

Og er þess ekki getið, að Léttir hafi dottið í það skifti.

En þegar hagyrðingurinn hefir orðið að sjá á bak reiðhestinum, sem hann unni mikið og taldi beztan allra hesta, er hann þekti, er sízt að furða þótt honum þyki vandfylt skarðið hans við stallinn. Og þótt hann eignist aftur hest, finst honum sá aðeins svipur hjá sjón, er hann rifjar upp fyrir sér samverustundirnar forðum daga og honum verður hugsað til allra þeirra kosta, er »gamli klárinn« hans hafði til að bera:

Áður var eg fyrða fremst,
framreiðar er gaman semst,
nú í fari hinna hemst
og hvergi þar úr sporum kemst.
(Ágúst Jónsson homöopati á Ljótstöðum í Vopnafirði.)

Og þegar þess er gætt, hve maðurinn og hesturinn eru í nánu sambandi, gefur að skilja, að manninum falli þungt, þegar hjólið snýst þannig, að hann einhverra hluta vegna verður að selja reiðhestinn sinn. Og að honum verði meira um skilnaðinn, ef hann getur að einhverju leyti kent sér um. Páll Ólafsson neyddist einu sinni til að farga hesti, sem hann unni mikið:

Eg hefi selt hann yngra Rauð,
er því sjaldan glaður;
svona er að vanta veraldar auð
og vera drykkjumaður.

Og það eru fleiri en Páll, sem neyðst hafa til hins sama, þegar skuldirnar kreptu að.

En hitt er og auðskilið, að sá sem skuldirnar greiddi, án þess að láta hestinn sinn, sé léttur í huga, og geti því kveðið fullum rómi:

Hugarglaður held eg frá
húsum mammons vina.
Skuldafrí eg skelli á
skeið um veröldina!

Þannig kvað Jón á Þingeyrum, sem fyr er nefndur.

— — — —

En þeir koma víðar við, alþýðuhagyrðingarnir, og fleira er efni vísna þeirra, en nefnt hefi eg.

Einn strengurinn í hörpu þeirra er helgaður landinu. Hann er stundum þýður, getur líka verið kaldranalegur. Það fer eftir veðráttunni og árstíðunum. Hann á líka fleiri hljóð, strengurinn sá. Minningar æskustöðvanna vilja eiga hann óskiftan, en þær geta það ekki, af því að hann verður að vera bundinn við þann og þann staðinn, er sá stendur á, er til hans grípur. Og daglegum störfum og mörgu öðru er ofið inn í þennan streng. Þá er hann ekki hjáróma, sé hann hreyfður réttilega.

Unglingurinn í ókunnu sveitinni hugsar heim í dalinn sinn. Honum leiðist, þar sem hann er. Það er eitthvað svo undarlegt í nýju vistinni, öðruvísi en heima, þar sem hann var borinn og barnfæddur. Og í einverunni fyllist hugur hans ljúfum minningum æskuáranna, og harpan er tekin, strengurinn stiltur og minningarnar falla í stuðla — verða að vísu, sem hann raular og flytur hann heim:

Oft mig dreymir dagana,
dali, gil og bala,
þar sem heima um hagana
hljóp eg til að smala.

Þegar vordísin kemur

„með sól í fangi, blóm við barm
og bros á vanga norður í heiminn“

liggur vel á skáldunum, og þá er nú ekki legið á liði sínu með að dásama Fjallkonuna. Og harpan er gripin og fegursti hátturinn þreyttur og þau orð valin, er hættinum eru samboðin, og leika við rímið:

Grundin vallar glitruð hlær
glóir á hjalla og rinda,

Sólar halla blíður blær
blæs um fjalla tinda.
(Stgr. Th.).

Og um Jónsmessuleytið, þegar sólin er hæst á lofti og gleymir að renna til viðar, er hvíslingaleikur söngs og ljóða um alla náttúruna. Hálfkveðnar vísur og hendingar líða um loftið og finna bergmál í brjóstum þeirra, er úti vaka í næturkyrðinni og horfa á miðnætursólina vagga á haföldunum. Sunnanblærinn læðist upp með vanganum og alla setur hljóða. Því sunannblærinn er vorsöngur. Hann er ljóð skáldsins, útlagans suður við Eyrarsund, sem alt af er með hugann heima:

Á um njólu aldinn mar
út hjá póli gaman,
árdags sól og aftan þar
eiga stóla saman.
(Þorsteinn Erlingsson[1]).

Og alþýðuhagyrðingurinn velur einnig fegursta háttinn, er hann grípur hörpuna til þess að dásama vorfegurðina og sumardýrðina:

Ársól gljár við unnarsvið
ofinn báruskrúða;
ræðir smára rjóðan við
rósin táraprúða.
(Halldór Friðjónsson frá Sandi).

En þegar sólin lækkar og fer að fela sig á bak við fjöllin, saknar maður hennar. Það var svo bjart og hlýtt og lífið svo yndislegt meðan hún var altaf á loftinu. Og þráin vaknar, þráin að sjá sólina — mega vera nálægt henni, og hugurinn leggur af stað að leita hennar:

---

[1]) Þótt nokkrum skáldum okkar sé hér skipað á bekk með alþýðuhagyrðingunum, þá er það ekki sagt í þeim tilgangi, að draga úr áliti þeirra eða gera minna úr þeim, heldur er það gert til þess að sýna, að þeim þykir sumum enginn vansi að yrkja undir kvæðalögum alþýðunnar. Enda verða margar slíkar stökur þeirra almenningseign áður en nokkurn varir. Alþýðan finnur að þær eru sungnar út úr hennar eigin brjósti og smám saman renna þær inn í þennan fjársjóð hennar; stökurnar verða alþýðustökur.

Daggir falla, dagsól alla kveður,
en mig kallar einhver þrá
yfir fjallaveldin blá.

Þannig syngur Huldumærin þingeyska við sólarlagið. — Og þegar sumarið hefir kvatt og haustvindarnir boða komu vetrarins með kulda og hretum, breytist hljóðið í strengnum. Vorléttu tónarnir hverfa og kuldinn og kvíðinn læðist að. Þá velur hagyrðingurinn sama lagið, er hann kveður sumarið, eins og hann hafði fagnað því með — fegursti hátturinn á altaf við:

Frost á velli vinnur mein,
vetrar gellur þruma.
Bliknuð fellir blöð af grein
björkin ellihruma. (Lausavísa).

Það er óvanalegt, að fyrsta hretið standi lengi yfir. Þó fer nú svo á stundum, og fyllist þá hugur hagyrðingsins enn meiri drunga, en altaf getur hann þó raulað stökurnar sínar. Harpan hans er ekki hljómstolin og strengirnir hennar stirðna ekki, þótt kalt sé út að líta:

Blómin hrynja banasjúk,
brim við drynja strendur.
Það er kynja frost og fjúk,
féð í brynjum stendur.
(Baldvin skáldi Jónsson, Skagfirðingur, fór til Ameríku).

Og þegar skammdegið læðist að, og sólin fer að dvelja lengur og lengur á bak við fjöllin — dvelur þar dögunum saman, er harpan einnig gripin. Efnið er ólíkt því, sem Jónsmessuskáldið valdi sér, en hátturinn er hinn sami og hreimurinn, sé haglega farið um strenginn:

Girnast allar elfur skjól
undir mjallar þaki,
þorir valla að sýna sól
sig að fjalla baki.
(Síra Björn Halldórsson í Laufási).

En þrátt fyrir snjóinn og kuldann, mætir þó auganu margt, sem unað vekur: Fjöllin aldrei stórfenglegri né fegurri, og þótt sumarblómin séu dáin og snævi hulin, lítur þó hagyrðingurinn aðrar rósir, sem verða honum að yrkiefni:

Gluggar frjósa, glerið á
grefur rósir vetur.
Falda ljósu fjöllin há,
fátt sér hrósar betur.

Og svo getur honum orðið létt í huga, þótt mikil séu harðindin og grimdin, að hann grípi vonglaður til hörpunnar og syngi kuldann burtu úr huga sínum og vaggi sér dreymandi í fangi vordísarinnar:

Sunnanvindar fjöllum frá
fönnum hrinda síðar,
grænum linda girðast þá
grundir, tindar, hlíðar.

Báðar þessar vísur eru eftir Pál Ólafsson og er sagt hann hafi raulað þær einhverju sinni í grimdarfrosti.

En það er satt

Þorradægur þykja löng
þegar hann blæs á norðan.

Og svo getur veturinn harður orðið, að hagyrðingurinn neyðist til að kveða öðru vísi. Þegar frostið þrengir sér inn í hvern krók og kima og dimmviðrin hamast á degi hverjum, fær sá nóg að hugsa, sem líf sitt á undir því, að batinn komi áður en heyin eru uppgefin:

Dal í þröngum drífa stíf
dynur á svöngum hjörðum,
það er engum of gott líf
upp í Gönguskörðum.
(Baldvin skáldi Jónsson).

Og því er ekki að undra, þegar hlákan kemur og snjórinn bráðnar, þegar

Gægist fjalla fjöldinn þá
fram úr mjallar trafi
fyr sem stalla og hnjúka há
huldi alla í kafi —
(Karl H. Bjarnason prentari).

þó að hækki brúnin, því nú er batinn kominn. Vetrarharðindin gleymast. Fjármaðurinn reikar kringum féð sitt glaður í huga og ánægður, og lítur sigri hrósandi til

framtíðarinnar. Nú er honum borgið að sinni, og hann raular fyrir munni sér vonglaður:

Nú er úti hláka hlý
hiti, dögg og vindur,
jörðin verður fanna frí,
fyllast allar kindur. (Lausavísa).

Og hlákan heldur áfram starfa sínum að bræða snjóinn og búa náttúruna undir komu vorsins. Lækirnir vaxa og verða að ám, sem leita út í geiminn til þess að fagna vorinu. Og hugurinn vonglaður og síungur leggur af stað á eftir:

Fer á spretti fljót og á,
finst mér þetta gaman,
vængjaletta von og þrá
vorið fléttar saman!
(Karl H. Bjarnason prentari).

Og svo kemur vorið!

Og sumardagurinn fyrsti rennur upp »með sólskini um víða völlu«:

Sumarhug og sumarþrá,
sumar vakna lætur,
sumar í auga, sumar á brá,
sumar við hjartarætur! (Lausavísa).

— — —

Þá hafa hagyrðingarnir kunnað að koma orðum að því, sæju þeir eitthvað sem miður færi, annað hvort í fari einstaklinganna eða þjóðarinnar yfir höfuð. Og smellnar eru þær margar stökurnar, sem geymst hafa í minnum manna.

Vil eg nefna fáeinar til gamans.

— Það hefir aldrei þótt prýði á neinum að vera málugur, og allra sízt verið talið með kostum kvenna. Natan Ketilsson kvað um unga heimasætu, sem þótti málug, en efnileg að öðru leyti:

Það er feil á þinni mey,
þundur ála bála,
að hún heila hefir ei
hurð fyrir mála-skála.

Vísan er kveðin við föður meyjarinnar, er hann var að hrósa dóttur sinni.

Maður þóttist hafa lesið Guðbrands-Eddu eða Steins. Mundi þó ekki með vissu, hvor þeirra það var. Þá kvað Jón á Víðimýri:

Það kann verða mjög til meins,
menn þá skortir vitið,
Guðbrands-Eddu eða Steins
aldrei hefi' eg litið.

Bóndi fjölgar fé sínu. Á margt sauða og græðir á tá og fingri, en þykir lítið gestrisinn. Nágranni hans reið þar einu sinni um, og varpaði þá fram stöku þessari:

Jörðin þessi frjóvgað fær
féð hjá bónda kænum,
auðurinn vex, en grasið grær
á götunni heim að bænum!

Manni varð á að fífla konu og var dæmdur til hýðingar. Það var nú á þeim dögum. Þá varð einhverjum að orði:

Það á að hýða hann Þorgrím tröll
þungt og gríðarlega,
svo húðin níðist af honum öll
auðs- fyrir -hlíðar meydómsspjöll.

Annars voru hýðingar einu sinni algengar og gáfu þær ekki ósjaldan hagyrðingunum efni í stökur.

Maður var hýddur — ókunnugt hvað hann hafði til saka unnið — en lét sér lítið segjast. Þótti hann jafnvel meiri á lofti eftir en áður og furðaði margan á því.

Þá var kveðið:

Nú er v i r t u r njótur fleins
nauða- firtur -skorðum,
nú er skyrtan ekki eins
illa girt og forðum.

Þá kunnu þeir og að bíta frá sér, þætti þeim gengið of nærri rétti sínum.

Jón Eldon — bjó um eitt skeið á Vegg í Kelduhverfi — lagðist veikur og var fluttur um tíma af bænum til lækninga. Þegar hann kom heim aftur, þótti honum sem kæmu ekki öll kurl til grafar, hvað búslóðina snerti.

Varð honum þá að orði:

Mínum sjúga menn úr legg
þá mergjarlaust er holið,
eins er nú á vorum Vegg,
þar verður ei lengur stolið.

Þá er vísa Bólu-Hjálmars um »spörðin« kringum — kirkjuna. Meinfyndin er hún og hefir að öllum líkindum »hitt« á sínum tíma:

Vel er alin herrans hjörð
— hérna liggur bevísið —
sómir vel, að sauðaspörð
sjáist kringum fjárhúsið.

Og vísa Indriða á Fjalli um manninn, sem steig ekki í vitið:

Maðurinn sem úti er
undrun vekur mína,
heilanum úr höfði sér
hann er búinn að týna.

Smellin er hún, þótt ekki sé hún dýrt kveðin.

Hnyttinn þótti og Skarða-Gísli og fæstum ofgott að verða fyrir barðinu á honum, þegar hann var í vísnahug, enda var hann flestum beiskyrtari. Einu sinni kvað hann um mann, sem flutti sig búferlum:

Burtu hrókur flæmdist flár,
forláts tók á bænum;
þó að klókur þerði brár
það voru krókódíla-tár.

Húsfreyja ein ættstór og vellauðug var ekki að sama skapi hjálpfús, enda þótti hún nirfill með afbrigðum. Þá var kveðið:

Auð sér hálan heldur við
harðlynd fálan bauga,

þrengra sál mun himna hlið
en hesti nálarauga.
(Sigurbjörn Jóhannsson, Fótaskinni).

Það er víst jafngamalt mannkyninu, að karl og kona dragist hvort að öðru. Því er það næsta undarlegt, að fólkið skuli enn vera að furða sig á slíku og stinga saman nefjum um það. Það virðist ekki til ofmikils mælst, að menn væri farnir að venjast við það öll þessi ár. En svona hlýtur það að vera, annars hefði þessi staka ekki verið kveðin, og það núna ekki alls fyrir löngu:

Margur er kátur maðurinn,
og meyja hneigð fyrir gaman,
en — svo er það helvítis heimurinn
sem hneykslast á öllu saman.

Þá eru gletnisvísurnar þeirra.

Alþýðuhagyrðingarnir draga ekki dul á það, sem þeim býr í brjósti, hver sem í hlut á, og ekki eru þeir í vandræðum að koma orðum að því, sem þeir meina.

Þegar ensku söðlarnir voru að ryðja sér til rúms hérna á árunum, kvað Sigvaldi Skagfirðingaskáld við stúlku, kvenkost mikinn, sem nýbúin var að fá sér einn nýja söðulinn:

Ef auðnan mér til ununar
eitthvað vildi gera,
klakkur í söðli Katrínar
kysi eg þá að vera.

Maður nokkur dró sig eftir konu, og hentu menn gaman að því, að hann myndi vinna ástir hennar með harmonikuspili.

Elskar mikið auðargná,
ei mun hvikull reynast sá
í hverri viku henni hjá
harmoniku spilar á.
(Guðm. Guðmundsson, Teigi í Fljótshlíð).

Manni leiddist á fundi — leiddist rifrildi manna —

Það var við Þjórsárbrú fyrir fáum árum. Vék hann sér þá að sessunaut sínum og hvíslaði í eyra honum:

Ill og köld er æfi mín
eins og fyr með köflum, —
skyldi enginn eiga vín
af öllum þessum djöflum?
(Einar Brynjólfsson).

Það fylgir með, að sessunauturinn hafi launað vísuna með góðri hressingu í koníaki.

Þeir sem setið hafa fyrir hjá ljósmyndara vita að platan, sem myndin var tekin á geymist og eftir henni er hægt að taka myndir aftur, óski menn þess.

En hitt vita menn ef til vill ekki, að hagyrðingurinn sem tók myndir af fólkinu — upp á sína vísu — býður sömu kostakjörin. Þetta er líka svo að segja ný uppfundning. Gísli heitir hann, og á heima norður í Húnavatnssýslu, sem býður þetta. Hann orti sér til gamans langa skammarímu um alla bændurna í sveitinni og klykkir svo út með þessari stöku:

Þá skal hætta þetta kvöld
þessi ljóð að binda,
en — platan geymist ef að öld
óskar fleiri mynda.

Það skal ósagt látið, hvort bændunum muni það mikið áhugamál að platan geymist. En hún geymist þessi staka, þótt allur skammabragurinn gleymist.

— — —

Þá eru og til margir samkviðlingar, stökur, er hagyrðingar köstuðust á, þegar fundum þeirra bar saman. Eru þeir á stundum tveir um sömu vísuna, einn byrjar, en annar rekur í botninn. Oftar er það þó þann veg, að hvor um sig kveður vísuna til enda og enda fleiri, séu þeir vel upplagðir og jafnvígir. Þótti þetta alla jafnan skemtun góð, er þeir leiddu þannig saman hesta sína, og smellnar eru margar slíkar stökur, sem þjóðin hefir verndað frá gleymsku.

Flestir muna víst eftir kveðjum þeirra Sigurðar Breiðfjörðs og Bólu-Hjálmars, er þeir skildu eftir síðustu samfundi sína.

Sigurður byrjaði:

Sú er bónin eftir ein,
ei skal henni leyna,
ofan yfir Breiðfjörðs bein
breiddu stöku eina.

En Bólu-Hjálmar tók þessu ekki alvarlega, þóttist engu vilja lofa og svaraði hlæjandi:

Ef eg stend á eyri vaðs
ofar fjörs á línu,
skal eg kögglum kapla-taðs
kasta að leiði þínu.

Vel þótti Sigvaldi Skagfirðingaskáld svara fyrir sig oft á tíðum er hann var ávarpaður með vísu eða vísuparti, og ekki er þess getið að honum hafi orðið orðfall. Einhverju sinni segir hagyrðingur við hann:

Segðu mér það Sigvaldi,
hvað syndir þínar gilda.

Sigvaldi varð við því og svaraði samstundis;

Það er undir áliti
alföðursins milda!

Einhverju sinni var það, og ekki all-langt síðan, að nokkurum hagyrðingum sló saman og fóru þeir að kveðast á. Botnuðu þeir á víxl hver fyrir öðrum.

Einu sinni byrjar einn svona:

Víða fjandinn ítök á
undir faldi sólar.

Svaraði þá annar samstundis:

Ekrur þessar yrkja og sá
allir presta-skólar.

(Jón Jónsson prentari og Jón S. Bergmann).

Guðmundur á Sandi getur þess í ritgerð þeirri, er eg nefndi hér að framan, að eitt sinn, er þeir hittust Siglu-

víkur-Sveinn og Sigurbjörn í Fótaskinni — en þeir voru báðir Þingeyingar — þá hafi Sveinn ljóðað á Sigurbjörn. Er sú vísa gleymd, en Sigurbjörn svaraði með þessari stöku:

> **Varla meina vil eg þér**
> **vísna greinir skorða,**
> **komdu að reyna móti mér**
> **mistilteininn orða.**

Þá kvað Sveinn:

> **Ekki bíður svarið Sveins,**
> **sízt eru hagir duldir,**
> **eg á ekki neitt til neins,**
> **nema börn og skuldir!**

»Svona var og er högum alþýðuskáldanna háttað — þetta er seinni hluti æfisögu almennings — þeirra manna, sem höfðu fleiri járn í eldinum en orfljáinn og prjónana«, segir Guðm. á Sandi.

— — —

Fleira mætti telja og fleira mætti segja um alþýðukveðskapinn, og fleiri mætti stökurnar nefna en þær, sem komnar eru. En einhverntíma verð eg að hætta, og það sem sagt er, læt eg mér því nægja að þessu sinni.

> **— Eg á ekki neitt til neins,**
> **nema börn og skuldir!**

Og þó hafa þessir menn látið eftir sig mikinn auð, sem vér höfum erft. Og þessum auði getur hvorki mölur né ryð grandað.

Þessi auður eru stökurnar þeirra — vísurnar, sem þeir ortu á einverustundunum til þess að friða sjálfa sig. Vér lærðum margar þeirra endur fyrir löngu, en höfum þó ekki gleymt þeim, og síðan hafa aðrar bæzt við og vér raulum þær svo að segja daglega, enda verða þær ekki tölum taldar ánægjustundirnar, sem þær hafa veitt oss.

Hvar sem maður er staddur, hvað sem maður er að starfa, og í hvaða stöðu sem maður er, þá bjóða þær öllum fylgd sína — bjóðast til að fylgja manni gegnum lífið og létta undir sporið — þessvegna getum vér aldrei þakkað

þeim nógsamlega, sem ortu þær, þeim, sem gáfu oss slíka gimsteina.

— Þegar skáldinu leiðist tómleikinn í stofunni sinni í skammdeginu, og því finst sá eldur dauður, er áður hitaði því bezt á einverustundunum, andvarpar það og segir:

Loks á Byron engan yl,
ekki Njála heldur.

En þá koma þær léttfættar, laðandi og fanga huga hans:

Upp úr gleymsku gægjast þá
gamlar rímnastökur.

Og skáldið finnur leiðindin hverfa. Þetta eru gamlir kunningjar, sem eru á ferðinni. Og þótt þær séu ekki allar efnismiklar þessar stökur, finnur þó skáldið sætan höfga síga yfir sig með svo einkennilegri og unaðsblandinni ánægju:

Þær eru margar lærðar lítt,
leita skamt til fanga,
en þær klappa yndisþýtt
eins og börn á vanga.

Þannig kveður Þorsteinn Erlingsson. Hann hefir fundið hvílíkt dýrmæti þær væru, alþýðustökurnar, að »þær klappa yndis þýtt, eins og börn á vanga«, þessvegna ber oss að varðveita þær og forða þeim frá gleymsku. Vér tókum þær að erfðum frá liðnum kynslóðum og vér eigum að sjá um að þær glatist ekki, svo eftirkomendurnir geti notið þeirra. Því er það skylda vor að raula þær við börn og unglinga, svo þau læri þær líka, og kenna þeim að meta dýrmæti þeirra.

Einar E. Sæmundsen.

Serbar gjöra áhlaup á næturþeli.

Frásagan er skrifuð á vígvellinum af serbneskum fyrirliða, og þýdd á ensku handa tímaritinu Outlook af furstinnu *Lazarovich-Hrebelianovich.*

Hermennirnir færast eins og þögular vofur upp úr skotgröfunum og skygnast um.

Sveitin, sem eg ræð fyrir gekk ofan hallann niður að Kara Smaillæknum og fylkti sér til áhlaupsins.

Nóttin var niðadimm. Á vellinum var engin þústa sýnileg, og hermennirnir gengu þétt. Við þóttumst vita hvar útverðirnir okkar væru framundan. Hermennirnir höfðu komið auga á menn í náttmyrkrinu, þótt til þess sýndust þurfa kattaraugu. Við heyrðum stígvélin skvampa í pollunum, og þessar gætilegu skipanir, sem varðforingjarnir gáfu mönnum sínum í hálfum hljóðum, bárust til okkar, eins og andarnir pískruðu úti í náttmyrkrinu.

»Þey! þey! gætið ykkar — útverðir óvinanna!« . . . Á einu augnabliki gleymum við allri þreytu, svefnlausum vökunóttum, fótaverknum af stöðunum í skotgröfunum, brjóstverknum og frostbólgunni í höndunum. Mennirnir þrýsta byssunum órólega að síðunni, og þreifa með óstyrkum fingrum eftir því, hvort byssusverðin, bitur eins og rakhnífar, sitji vel föst á byssuhlaupunum.

Hver einasti maður fær ósjálfrátt hugboð um, að á næsta augnabliki muni skella á okkur óviðráðanlegur fellibylur, að bylurinn muni þyrla okkur til jarðar eins og veikum sefstráum, og feykja okkur dauðum og lifandi saman í einn einasta valköst. Á einu augnabliki eru allar

vonir okkar og draumar, og alt gott, sem við þóttumst eiga í vændum, fokið í burtu eins og fis fyrir vindi.

Við fetum okkur fram með mestu varúð. Nei! — þessi dimmi litlausi hópur manna eru útverðir okkar sjálfra. Við gátum ekki greint andlit þeirra, en þeir voru úr 1. tvífylkinu eins og við. Þegar við fórum fram hjá þeim nefndum við með nafni félaga okkar, frændur og nábúa úr þorpinu, þar sem við áttum heima. Við tókumst í hendur og óskuðum í hljóði en með einlægni, að áhlaupið leiddi til sigurs. Sumir föðmuðu að sér einlægan vin — það voru ef til vill síðustu kveðjurnar — áður en dauðinn skildi þá.

Nokkru neðar í hallanum stóðum við kyrrir í langri röð. Vatnsflöskurnar voru látnar ofan í poka, til þess að þær skyldu ekki skrölta; frakkalöfunum var drepið undir beltin; húfurnar voru dregnar niður yfir eyrun, og reimarnar í skóm og stígvélum voru bundnar fastar en áður. Eina hljóðið, sem heyrðist, voru smellirnir, þegar afturhlaðningarnir voru opnaðir, og klikkin af hleðslunni, þegar henni var stungið í hlaupin.

Boðliði kom hlaupandi til mín, æstur og lafmóður. »Eruð þér foringi fjórðu sveitarinnar?« — spurði hann — »yfirforinginn skipar yður að sækja fram«. Eg sá ekki andlitið; eg sá að eins marka fyrir dimmri mannsmynd og heyrði að hún hvíslaði hörkulega. Við þokuðumst fram á leið, og áttum nú hér um bil fjögur hundruð skref að stöð óvinanna. Við sáum ekkert hvernig þar var umhorfs, en gátum heyrt glamur í byssusverðum þeirra. Við skriðum áfram flatir á maganum eins og panþerdýr. Jörðin var votlend og við drógum okkur áfram og lyftum okkur upp með vinstri hendinni. Litlu síðar komum við á þura mörk; við fundum að þyrnarnir rifu á okkur hendurnar, og að eitthvað volgt rann niður eftir fingrunum á okkur. Við héldum niðri í okkur andanum og kæfðum hóstann niðri í lungunum. Litlu síðar skriðum við á þurlendi. Ef við hefðum gengið yfir þyrnivaxna grundina, hefðum við brotið þyrnana og ýmsar þurrar jurtir með

fótunum, og brestirnir undir fótum okkar hefðu komið því upp hvar við vorum.

»Kyrrir! Liggið marflatir!« Þrír snarpir hvellir heyrast, — þó ekki byssuskot. Upp í loftið er skotið eldflugu, sem dregur rauða ljósrák á eftir sér. Þar hafa þeir orðið varir við okkur, þeir hafa fundið á sér að við vorum nálægt. Útverðir þeirra gáfu þeim merki um komu okkar. Á augabragði fellur skært sólskin á okkur, leitarljósið skín framan í okkur, og ljósgeislar þess eru svo sterkir, að þeir blinda okkur og gera okkur ringlaða. Þarna lágum við kylliflatir á grundinni með hendurnar fram undan okkur, og höfðum byssurnar til taks. Í því heyrðist tröllslegt öskur, sprengikúla þaut í gegnum loftið eins og elding, hún kom niður og sprakk og gróf okkur til hálfs í grjóthríð, sandi og mold. Fyrir ofan höfuðin á okkur hvinu brot úr fallbyssukúlum, og hvæstu svo hátt, að okkur rann kalt vatn milli skinns og hörunds. Eftir fyrstu sprengikúluna sprakk önnur til, og henni fylgdi skriða af steinum og járnbrotum.

»Hvernig vita þeir með þessari nákvæmni, hvað langt við erum burtu?«

»Fram!« kveður við niður eftir allri fylkingunni. »Fram, fram!«

Þá lýsti endalaus eldræma framundan okkur, henni sýndist vera spúið upp úr sjálfri jörðunni. Fótgönguliðið byrjaði að skjóta hraðskotum á okkur. Til hægri handar við okkur, þar sem Dónár herdeildin okkar var, æddi grenjandi stórskotahríð.

Í kringum okkur var jörðin rifin upp og tætt í sundur af óteljandi stórskeytum og sprengikúlum. Í skininu af hinum skæru leitarljósum, sem færðust yfir hingað og þangað, mátti sjá særða hermenn binda um sár sín og bíta á jaxlinn til að harka af sér. Loftið fyltist af hinum óþægilega þef, sem kemur af mannablóði og sundurtættu mannsholdi, — það er súr og væmin lykt.

Nú skipuðu foringjarnir: »Engin skot! — Vegið með byssusverðunum! Fram — í riðlum!«.

Svo þeyttumst við, með óðra manna æðisflýti, sem kom af nálægð dauðans, og þránni eftir að halda sjálfir lífi og limum, og stukkum ofan í skotgrafir óvinanna.

Eg sá ekki út úr augunum, hélt fast á marghleypunni minni, og þaut fram með mönnum mínum.

»Fram! fram! fram!«.

Alt í kring heyrðist sem ýlfur villidýra, óp og hræðilegustu blótsyrði. Þar mátti heyra byssusverðin rista og skera mannsholdið, heyra þau grafa sig inn á milli rifja og herðablaða með þessu undarlega nístings og brakhljóði sem því fylgir. Þar mátti heyra hauskúpurnar brotna undan byssuskeftunum — það er hljóð sem enginn maður getur gleymt. Þá kom aftur ein sprengingin enn, sem smaug í gegnum heilann og hverja taug, loftið fyltist af kæfandi brennisteinsfýlu. Rykkurinn af sprengingunni kastaði mér til jarðar. — — —

Eg opnaði augun aftur í dögun. Lengst í austri sást mjólkurhvít ræma niður við sjóndeildarhringinn.

»Þeir hafa látið undan síga, lautinant — þeir hafa hopað á hæl! En þeir eru að grafa sér skotgrafir þarna yfir frá!«.

Þetta var málrómur eins af mínum mönnum.

»Það var moldarskriða, sem sló yður niður, guði sé lof, að það var ekki annað. Hérna er brennivín«. Með heitri og grófri hendi hélt hann pelanum að munninum á mér; drykkurinn lífgaði mig við aftur.

Eitt og eitt fallbyssuskot og nokkur byssuskot heyrðust við og við, þau voru bergmálin frá næturvinnunni. Fallbyssur á stangli sendu sár og dauða úr hinum löngu hlaupum sínum á hópa af óvinaliðinu, sem enn héldu velli með óbugandi þráa nokkur þúsund skref í burtu. Rétt hjá mér var maður að rista sundur buxur Yankó lúðursveinsins míns, til þess að binda um fótinn á honum með lengjunum; fóturinn var mölbrotinn.

»Það kemst nú alt bráðum í bezta lag«, sagði maðurinn sem batt um fótinn, til þess að gera særða manninn hugrakkari.

»Sjálfsagt!« — svaraði Yankó. »Ef höfuðið er í heilu lagi, þá má fjandinn eiga lappirnar! En vel á minst, hefir þú ekki tóbak handa mér?«. Hann beit saman tönnunum til að halda veini og sársauka niðri í sér. Yfir andlitið hans unga, sem var nábleikt áður — færðist fölvi dauðans.

Þýtt hefir

I. E.

Ritfregnir.

Þúsund og ein nótt. Arabiskar sögur. Íslenzkað hefir Steingrímur Thorsteinsson. I.—V. bindi. 2. útgáfa endurskoðuð. Bókaverzlun Sigurðar Jónssonar. Reykjavík 1910—1914. 8vo.

Það mun nú á dögum vera talið ókleift hverri einni þjóð að einangra sig svo frá öðrum þjóðum, að eigi láti hún til þeirra sótt eitthvað það, er hún þarfnast, hvort sem er matarkyns eða af öðru tægi. Því keppist nú hver þjóð við að hafa sem greiðastar samgöngur sínar og skifti við önnur lönd. Þaðan stafa auknar skipagöngur, járnbrautir og aðrir farkostir og símar. Þetta þykir vera grundvallarskilyrði fyrir hagkvæmu framkvæmdalífi hvers lands.

Líkt gildir um andlegt líf og bókmentalíf þjóðanna. Nú á tímum getur ein þjóð ekki einangrað sig svo frá öðrum þjóðum, að hún matseldi alt sitt andlega fóður sjálf. Sú þjóð, sem svo gerði, væri andlega dauð. Andlegum straumum þarf að veita milli þjóðanna, og ljær þá hver þjóðin annarri. Þessir straumar berast tíðast milli landanna með bókunum. En því fámennari og fátækari sem ein þjóð er, því erfiðara er að veita þessum andlegu straumum til hennar. Bókaútgáfa er dýr, og getur því aðeins borið sig, að vakandi andlegt líf sé í landinu. Vér Íslendingar eigum þess ekki kost að eignast margar bækur árlega, sökum fámennis. En því meiri er oss þá þörf, að vel sé valið og viturlega. Og eiga hér jafnan hlut að máli bóksalar, bókaútgefendur og þýðendur. Þau ein rit eiga að koma út, sem sannverulegt gildi hafa, hvort sem er í skáldskap eða annarri bókment. Út af þessu hefir allmjög brugðið hin síðari ár, því miður, svo að skáldsagna-sora af verstu tegund hefir verið veitt yfir landið, og er ekki gott að segja, hver spilling hefir hlotist af þessu í smekk landsmanna. Oss er það engin bót, þótt líkt hafi átt sér stað með öðrum þjóðum. Þessu valda auðvitað gróðabralls-bóksalar. En bóksölum er engu síður en höfund-

um nauðsyn á mentun og smekkvísi, ef sannir þjónar eiga að vera menningarinnar.

Til vor Íslendinga er þessum andlegu straumum tíðast veitt úr ritum og mentalífi nálægra þjóða. Hitt ber sjaldnar við, að oss sé gefinn kostur á að skyggnast inn í mentalíf og hugsun fjarlægra þjóða og oss óskyldra, t. d. Austurlandaþjóða. Og væri þó vert að athuga, hvort ekki mætti þaðan hafa andlegan fjörgjafa.

Margir munu ef til vill ætla það, að Austurlandaþjóðir séu hálfviltir menn með lítilli menningu og lítils verðum bókmentum. Sannleikurinn er þó sá, að flestar austrænar þjóðir eiga engu ómerkari bókmentir en Norðurálfuþjóðir. En menning þeirra er ger-ólík vorri, náttúran er önnur, hugsunarhátturinn annar, ástir og lífsvenjur annað. Austurlandaþjóðir áttu fjölskrúðugt bókmentalíf löngu áður en vér höfum sagnir af forfeðrum vorum. Kínverjar eru taldir eiga bókmentir frá því um árið 2000 f. Kr. Indverjar áttu snemma á öldum stórmikla spekinga og skáld, og hafa átt alla tíð. Á 5. eða 6. öld eftir Kristsburð var þar uppi skáldið Kalidasa; hann er oss Íslendingum kunnur af skáldritinu Sakúntala, sem Steingrímur Thorsteinsson hefir þýtt. Til er og geysifornt kvæðasafn indverskt, sem kallað er Mahabharata; úr því hefir Steingrímur Thorsteinsson þýtt Sawitri. Úr sama riti er og Nal og Damajanti, sem sami höfundur hefir þýtt. Það er enn til marks um óslitið mentalíf Indverja, að nýlega hefir skáld þeirrar þjóðar (Rabindra Nâth Tagore) hlotið Nóbelsverðlaun í skáldskap, en það er talinn skáldum mestur sæmdarvottur nú á dögum. Ekki sízt í Persíu átti skáldskapur og aðrar mentir mikla blómaöld, og er gagnslaust að þylja nöfnin ein, enda mun og ekkert persneskra rita hafa verið þýtt á íslenzku, og ekki annað af ritum Austurlandaþjóða en það, sem nú var talið (auk Þúsund og einnar náttar), og Nasreddin, tyrkneskar kýmisögur, sem Þorsteinn Gíslason hefir þýtt. En í ritum Ágústs háskólakennara Bjarnason um Austurlönd eru raktar kenningar merkra austrænna spekinga.

Síðan Norðurálfumenn tóku að kynnast ritum Austurlandaþjóða, hefir, að sjálfsögðu, þekking manna mjög aukist um þær, og stórmikilla áhrifa kennir nú í bókmentum Norðurálfunnar af ritum austrænna þjóða, bæði í heimspeki, skáldskap og söngleikatextum.

Sérstaklega eiga Austurlandaþjóðir mikið af æfintýrum, dæmisögum og líkingasögum, meira miklu en aðrar þjóðir. Þúsund og ein nótt (á arabisku: Alf lajla wa lajla) er hið frægasta safn allra austurlenzkra æfintýrasagna. Sú bók er af fróðum mönnum talin

mest lesin bók í heimi, önnur en biblían. Þúsund og ein nótt tekur yfir fjölda lengri og smærri æfintýra, sem mjög eru auðug að hugórum og hugmyndaflugi; auk þess eru þar nokkurar ástasögur og kýmisögur. En allar eru sögur þessar samtengdar í einn flokk þann veg, að þær eru lagðar í munn drotningunni Sheherzad. Var svo mál með vexti, að Shahrian konungur hafði staðið drotningu sína að ótrygð við sig. Lét hann þá taka hana af lífi og síðan allar þær drotningar, er hann gekk að eiga, eftir fyrstu nóttina, unz Sheherzad drotningu hans hepnaðist að leysa líf sitt með með því að segja konungi sögur; hélt hún því áfram þar til er hún fekk lífsgrið að fullu.

Svo segja fróðir menn á þessi efni (hér um vísast sérstaklega til rits eftir Johannes Östrup, sem heitir Studier over Tusind og en Nat, Kh. 1891), að upphaflega séu sögurnar persneskar, en hafi fengið arabiskan búning, jafnvel þegar á 9. öld. En sennilega sé þó Þúsund og ein nótt í þeim búningi, sem nú er hún, til orðin í Egyptalandi á 14. og 15. öld. Eru mörg handrit til af ritinu og all-ólík, og því vandi mikill að greina þar í milli.

Menningarsögu Austurlanda er Þúsund og ein nótt ómetanlegur fjársjóður. Lifnaðarhættir og hugarfar Austurlandaþjóða lýsa sér þar mjög vel. Frásagnarhátturinn er einfaldur og langdreginn, en einmitt við það koma atvik daglegs lífs fram á mjög skýran hátt. Hins vegar er hugmyndaflugið ótæmandi og efnið mjög fjölbreytt; því hefir þetta ritsafn stöðugt haft vald yfir hugum manna, og mörg eru þau skáld, einnig í Norðurálfu, sem þangað hafa sótt yrkisefni. Ekki er þó lengra að rekja en til ársins 1700 hér um bil, að Norðurálfumenn kyntust Þúsund og einni nótt. Árið 1704—1717 kemur út í París hin fyrsta þýðing á bókinni, eftir Galland (í 12 bindum), en síðan hefir bókin verið gefin út og þýdd marg-sinnis á fjölmargar tungur. Einnig eru til ýmsar arabiskar útgáfur.

Árið 1857 ræðst Páll bókbindari Sveinsson í það stórvirki, sem þá þótti, að byrja á því að gefa út á íslenzku Þúsund og eina nótt. Páll fekk til Steingrím Thorsteinsson, sem þá var í Kaupmannahöfn að námi, að þýða ritið. Steingrímur lauk við þýðinguna og kom hún út í fjórum bindum þykkum í Kaupmannahöfn á árunum 1857—1864, í stóru áttablaðabroti. Ekki var þó almenningi hér á landi Þúsund og ein nótt algerlega ókunn fram að þessu. Þorsteinn Jónsson hafði þýtt og gefið út í Viðey 1835 Sagan um Þá tíu Rádgjafa og Son Azád Bachts Konúngs, en það er úr Þúsund og einni nótt. Sömuleiðis hafði Benedikt

Gröndal þýtt Sögur úr Þúsund og einni nótt, og er sú bók gefin út í Reykjavík 1852, 8vo.

Ekki getur Steingrímur þess, hvorki í eftirmála hinnar fyrri útgáfu né formála þessarar síðari útgáfu, úr hvaða máli hann hafi þýtt bókina, enda skiftir það í rauninni ekki mjög miklu. En líklegast þykir mér, að hann hafi þýtt hana eftir hinni þýzku þýðingu Weills, sem út var komin (í Stuttgart í fjórum bindum), öllu heldur en eftir hinni dönsku þýðingu Thisteds, sem þá var nýútkomin (1852—1856).

Þúsund og ein nótt hlaut þegar að maklegleikum hina mestu alþýðuhylli. Mun vafasamt, að nokkur útlend bók hafi orðið vinsælli hér á landi en hún. Má mönnum og skiljast, hver munur lesendum hafi þótt að fá í hendurnar þýðingar slíkra manna sem Fjölnismanna og síðan þeirra Benedikts Gröndals og Steingríms og nokkurra annarra eða skáldskapar- og fræði-rit þau, sem Magnús Stephensen gaf út og enn voru lesin af alþýðu á landi hér fram um 1860. Enda kom svo á eigi alllöngum tíma, að Þúsund og ein nótt seldist upp gersamlega.

Nú er Þúsund og ein nótt komin út í annarri útgáfu, endurskoðuð. Mjög hefir þekking manna aukist á arabiskum fræðum hina síðari áratugi. Má því ætla, að þýðandinn hafi haft til hliðsjónar nýrri þýðingar á Þúsund og einni nótt en þýðing Weills, t. d. þýðing Joh. Östrups, sem út kom 1897. Og ekki ætti ritið að hafa orðið lakara við það. Lipurð Steingríms og smekkvísi er svo margrómuð og viðurkend, að það væri að bera í bakkafullan lækinn að fara út í þá sálma hér. Einkanlega þykir mér þó ritsnild hans lýsa sér bezt í ritum hans frá yngri árum, svo sem í Þúsund og einni nótt og ýmsu i Nýrri sumargjöf.

Það má kallast risnubragð við bókmentir þessa lands, að útgefandinn, Sigurður Jónsson, skuli ráðast í að gefa Þúsund og eina nótt af út nýju. Er þess að vænta, að honum hepnist þetta fyrirtæki vel. Hefir hann sýnt sig að því áður að vilja gefa út góðar bækur og hollar, meðal annarra Sögur herlæknisins. Þeir bóksalar eiga gott skilið, sem leggja fé sitt í útgáfu góðra bóka. Mun enn svo reynast, að Þúsund og ein nótt eignast marga vini sem fyrrum. Svo mundi þykja með öðrum þjóðum, að sá bóksali ætti lof skilið sem færði bókmentunum slíkan feng sem Þúsund og ein nótt er, í vandaðri þýðingu. Þó minnist eg ekki að hafa séð í blöðum hér getið útgáfu bókarinnar. Mætti þó til þess ætlast af ritstjórum, að þeir veittu almenningi leiðbeiningar um slík efni, eða fengju til

þess hæfa menn. Mætti víst að skaðlausu niður fella ýmislegt það, sem nú stendur í blöðunum, og setja annað í þess stað, meðal annars leiðbeiningar um þessi efni.

Það skal tekið fram að endingu, að útgáfan er prýðileg að pappír og prentun og verðið hóflegt, 19 kr. öll bindin fimm.

Páll Eggert Ólason.

Vit og strit. Nokkrar greinir eftir Dr. phil. Guðm. Finnbogason. 133 bls. Verð kr. 1,35. (Bókaverzlun S. Eym.).

Í þessu kveri eru 5 ritgerðir, allar nýstárlegar og veigamiklar.

1) »Sálarfræðin og vinnan« er heitið á fyrstu hugvekjunni. »Til ólíkra starfa þarf mismunandi hæfileika og vandinn er þá að velja meðal þeirra, sem bjóðast til starfsins«, segir höf. Þegar eg tók stúdentspróf, var okkur fengið þetta ritgerðarefni: »Hvers eiga ungir menn að gæta, er þeir velja sér lífsstöðu?« — Hér er því lýst með ljósum rökum, að fæstir ungir menn eru sjálffærir um það vandaval, skortir kunnugleika á flestum atvinnugreinum og megna ekki að meta rétt hæfileika sína. Höf. skýrir frá tilraunum, sem gerðar hafa verið í Vesturheimi til að leiðbeina ungum mönnum og velja menn til ýmissa starfa — og gefist ágætlega. Þetta er mesta þarfamál.

Þá kemur ritgerð, sem heitir:

2) Vinnuvísindi, og er þess verð að hún væri kend í öllum unglingaskólum. Þar er lýst ýmsum tilraunum, sem sýna það og sanna, að öll erfiðisvinna er afar vandasöm; hefir vísindamönnum tekist með nákvæmri athugun og útreikningum að bæta svo vinnubrögð og laga handatiltektir við ýms einföld verk, að verkmennirnir hafa afkastað tvöfalt til ferfalt meiru eftir en áður og þó verið öllu óþreyttari að loknu verki. Hér er átt við þau verk, sem allir þykjast kunna til hlítar: bera á vagna, moka, hlaða veggi o. s. frv.

3) Orkunýting og menning heitir 3. ritgerðin. Þar er aftur fróðleikur, sem kenna þyrfti í hverjum skóla. »Öll menning hvílir fyrst og síðast á vísindunum, og þau má telja hvort tveggja í senn, æðsta blóm og dýpstu rót menningarinnar«, segir höf. — og sannar það með ljósum rökum úr náttúruvísindum og sagnfræði.

4) Um »akta« skrift. Sú ritgerð er gamalkunn, úr Skírni, og á vel heima í þessu safni.

5) Verkamaðurinn: Þar víkur höf. orðum sínum til alþýðu manna, vekur máls á því, hversu mikils er vert um vinnubrögð hvers manns í þjóðfélaginu, hvað sem hann vinnur, til lands eða sjávar, úti eða inni.

Það er ekki vani minn að minnast á nýjar bækur; geri það ekki nema mér þyki mikið til koma og óttist eftirtektarleysi á merku málefni.

Þessari litlu bók verð eg að mæla með. Hún er prýðilega samin að efni og orðfæri.

Það er eins og sumum finnist að okkur varði mestu að vita um það, hvað íslenzka þjóðin hefir verið. En mér finst okkur varða miklu meira hvað íslenzka þjóðin á að verða, og ef hún á að verða farsæl þjóð, þá er víst, að það vinst aldrei með öðru móti en þessu, — með viti og striti — með verksviti.

Þessi nýmæli G. Finnbogasonar eru svo mikilsverð, að mér virðist sem þau hljóti að koma til umræðu á Alþingi í sumar.

G. B.

Ennfremur hafa Skírni verið sendar þessar bækur og verður sumra þeirra getið síðar:

Aldahvörf. Brot úr sögu Íslands. Nokkrir fyrirlestrar. Eftir Bjarna Jónsson frá Vogi. 1814—1914. Rvík 1914.

Annáll nítjándu aldar. Safnað hefir síra Pétur Guðmundsson frá Grímsey. 1.—3. hefti. Akureyri 1912—1914. Útgefandi Hallgr. Pétursson.

Ársrit Verkfræðingafélags Íslands 1914. Rvík 1915.

Haustlöng 120 hringhendur. Eftir Guðmund Friðjónsson. Rvík 1915.

Íslenzk mannanöfn samkvæmt manntalinu 1. des. 1910. Hagskýrslur Íslands 5. Rvík 1915.

Henryk Sienkiewicz: Vitrun. Saga frá Krists dögum. Árni Jóhansson sneri á íslenzku. Rvík 1914.

Upton Sinclair: Á refilsstigum. Eyrarbakka 1913.

Um Harald hárfagra. Frásagnir Heimskringlu og annara fornrita vorra. Eftir Eggert Briem frá Viðey. Rvík 1915.

Um Hallgrím Pjetursson

1614 — 27. október 1674.

Á Íslandi er ekki um eiginlega sálma að tala, eða andleg kvæði sem nefnist svo, fyrr en eftir siðabót (1550). Andleg kvæði vantaði ekki fyrir þann tíma, öðru nær. Aragrúi til af þeim, alt í frá fyrstu öldum kristninnar á Íslandi, en flest frá 14. og 15. öld til siðbótar fram. Langflest þeirra voru einmitt ort með fornaldarháttum (dróttkvætt, hrynhenda, eða aðrir þeim náskyldir hættir, alt orðalag og orðaval var náskylt fornum kveðskap. Þó koma og fyrir nokkrir nýjir hættir, og sumir all-þýðir og liprir, og frá þeim tímum stafar hinn alkunni háttur, sem þessi vísa er undir:

Heyr þú heilagur andi,
er himna stýrir láð,[1])
firr mig fári og grandi
og frelsa æ mitt ráð,
á yðar valdi er alt vórt traust,
þú ert vór dróttinn þrennur og einn;
það er efunarlaust.

og ýmsir aðrir hættir með hendingum í línulok.

Þessi kvæði voru um Máríu mey, ýmsa helga menn, krossinn m. m. og mörg snotur og lagleg, en þó fæst frumleg, allmörg stælingar eftir eldri kvæðum, og var þá fyrst og fremst Lilja, eins og gefur að skilja, kvæðið, sem var fyrirmyndin. En enginn komst í hálfkvisti við Eystein, höfund hennar, hvorki að andagift nje mælsku.

[1]) Þetta orð var þá haft sem kvenkynsorð.

Hann er mesta skáldið í kaþólskum sið og næstur honum er Jón Arason, hinn síðasti Hólabiskup þess sama siðar, og enginn þar í milli. Jón kveður undir nýjum bragarháttum, þýðum og liprum, og hefur haft jafnmikið vald yfir máli og hætti sem Eysteinn. Jeg set hjer eina vísu úr Ljómum hans sem sýnishorn (26. v.):

Hvar er dreissið digra,
dramb eða hvers kyns læti,
er þjer höfðuð hjer?,
ljetust lýði sigra,
litlu vildu bæta,
guð fyrirgef þú mjer,
hvar er nú heiftar-hugrinn yðar hinn kaldi,
er höfðuð þjer með stóru peníngagjaldi,
eða sá styrkr af stóru sveina haldi,
stendur sálin nökt í fjandans valdi.

Guðmóður og andagift og vald yfir máli og hætti er nær á jafnháu stigi hjá Jóni sem hjá Eysteini.

Siðabótarmenn voru — eins og við var að búast — illa innrættir með virðíngu fyrir kaþólskunni og leifum hennar og gerðu alt sem þeir máttu og mart um of til að rýma þeim burt. Helgikvæðum var ekki þyrmt, þau hurfu eða voru aðeins til á bókum, og þar hafa þó mörg þeirra geymst. Stundum vildu menn breyta þeim og gera þau að fullgóðum siðbótarkvæðum, en það mishepnaðist gjörsamlega.

Hinir fyrstu biskupar vildu bæta úr skák og láta prenta sálma og andleg kvæði, og gerðu þeir allmikið að því, einkum Guðbrandur biskup (Vísnabókin). Hina fyrstu sálmabók er sagt að Ólafur biskup Hjaltason (1551(52)—69) hafi gefið út, en hún er nú löngu týnd. Aðra ljet Marteinn biskup Einarson (1549 —56) prenta í Kaupmannahöfn (1555). Af þessari litlu bók eru til örfá eintök. Sem sýnishorn þessara sálma setjum vjer hjer þessi tvö:

Vjer trúum allir á einn guð
skapara himins og svo jarðar,
hann er vor faðir í hvers kyns nauð,
helst skyldum við hans börn verða,

altíð vill hann oss sjálfur seðja,
sál og líf með sæmdum gleðja,
sótt og fár kann oss ei skaða,
svift er frá oss öllum voða,
hann vill því ei til steðja,
hver er nú sá,
að héðan af oss granda má.

Látum oss líkamann grafa
og ekkirt eforð á hafa,
á efsta degi mun aftur uppstá
og ókreinkilegur verða þá.

Eins og menn sjá er ekki »að tarna skáldskapur«, list sjest þar ekki, höfuðstafir og stuðlar og hendingar — alt í ólagi, stirðleikinn auðfundinn, og málið — það ber þess menjar, að hjer er um þýðíngar að tala. Allir þessir sálmar voru þýðíngar (af sálmum, eignuðum Lúter).

Hjer var bráðra bóta þörf — enda leið ekki á löngu að hún kæmi. Um 1600 eru mörg sálmaskáld uppi, sem ortu vel og laglega eftir þeirra tíma hætti; einkum má þar til nefna Heydalaprestinn alkunna, Einar Sigurðsson (1539—1626). Frá honum stafar mestur hluti Vísnabókarinnar, sem nefnd var; þar eru m. a. rímur út af ýmsum bókum biblíunnar; ætlaðist Guðbrandur biskup til, að þær kæmu í stað hinna eldri veraldlegu rímna. En þessar helgirímur reyndust engu betri nje hugnæmari en hinar, nema síður væri; skemtilegri voru þær ekki.

Á síðustu árum Guðbrands var á Hólum nokkur ár frændi hans úngur, sonur Pjeturs, bræðrúngs Guðbrands, og hjet *Hallgrímur.* Hann naut lítt kenslu þar á Hólum, því að um eða skömmu eftir dauða Guðbrands (1627) fór hann utan og lenti loks í Kaupmannahöfn. Er sagt, að þá hafi hann kynst Brynjólfi Sveinssyni, síðar biskupi, hafi hann komið Hallgrími í Frúarskóla, en heldur ekki þaðan útskrifaðist hann. Þetta hefir hlotið að gerast á árunum 1631—32, og ekki fyrir 1629 (þá fór Brynjólfur heim og aftur utan 1631 en 1632 fjekk hann stöðuna í Hróarskeldu). 1637 hvarf Hallgrímur aftur til Íslands og giftist barnsmóður sinni Guðríði hinni herleiddu, lifði við bág

kjör, þángað til Brynjólfur, þá orðinn biskup, veitti honum Hvalsness prestakall, yst úti á Reykjanesi, þar var hann til 1651, þá fjekk hann Saurbæ á Hvalfjarðarströnd; þar var hann prestur til 1669, að hann varð að gefa upp staðinn vegna heilsuleysis (líkþrár); 5 árum síðar dó hann. Tilbreytíngamikil er æví hans eiginlega ekki. En óhætt er að segja, að þessi tíu ár — eða hvað þau voru mörg —, sem hann var erlendis, hafa haft þroskandi áhrif á hann, þótt nú sje ekki hægt að grenslast eftir því nánar.

Sögur fara af því, að Hallgrímur hafi í æsku verið baldinn nokkuð og ekki laust við að hann væri hákur í orðum. Þessu er vel trúandi, og þarf engin rýrð að falla á hann fyrir það; er valla að ætla að honum hafi orðfátt orðið, ef því var að skifta, og skapsmunamaður hefir hann án efa verið. En með aldrinum hefir hann stilst og haft fullkomið taumhald á tungu sinni, sbr. hina snjöllu og fallegu vísu hans:

Blótaðu ekki bróðir minn,
böl það eykur nauða,
engum hjálpar andskotinn
og allra síst í dauða.

En hinu skyldi enginn furða sig á að hann við úthúsingu yrti aðra eins vísu og þá arna:

Úti stend eg ekki glaðr,
illum þjáður raununum,
þraut er að vera þurfamaðr
þrælanna í Hraununum,

og hefur hann þá líklega verið ýngri.

Hvílíkur prjedikari Hallgrímur hefur verið, vitum vjer ekki, engar sagnir þarum, en ekki ólíklegt að ræður hans hafi verið fullar af lífsspeki og lærdómum.

Frægastur er Hallgrímur orðinn fyrir sálma sína, og þá einkum passíusálmana.

Hann orti sálma útaf ýmsum bókum biblíunnar, t. d. Samúelssálma (sbr. það sem áður er sagt), en þeir eru lítils eða einskis virði, og ekki annað en rímur með sálma-

lögum í raun rjettri, og má jafna þeim við rímur þær, sem Hallgrímur orti, t. d. af Magellónu og Lyklapjetri eða af Krókaref; bera þær ekki í neinu af öðrum rímum samtímismanna hans, og er ekki laust við, að manni renni til rifja við hugsunina um, að h a n n skyldi líka verja sínum tíma til annars eins óþarfa og andleysis, — til þess voru nógu margir aðrir. En sona var tíðarandinn. Orðlengjum vjer ekki frekar um það.

Passíusálmarnir eru alls annars kyns. Hvernig eru þeir þá?

Það er alvanalegt á Íslandi í lýsingum skálda og kvæða, eldri og yngri, að við hafa þau og þau lýsingarorð, og halda menn, að með því sé alt sagt. Sjaldan sér maður rit eða kvæði krufin svo að leitað sé fulls skilníngs og skýríngar. Svo jetur einn upp eftir öðrum lýsíngarorðin, og með þessu móti fá skáldin t. d. sjerstök merki eða þau eru sett í sjerstaka bása. Lýsíngarorð eru góð, ef þau eru rjett, en þau verða að vera á r á n g u r i n n af rannsókn, helst svo nákvæmri sem hægt er. Hjá oss Íslendíngum vantar svo að segja algjörlega þesskonar rannsóknir, en nú hefjast vonandi betri tímar, eftir að háskóli er settur á stofn.

Það mun ef til vill þykja óþarfi að skýra fyrir mönnum hvað eiginlegt sje sálmum þessum, eins mikið og þeir, að sögn, eru um hönd hafðir á Íslandi enn — en jeg ætla samt að gera tilraun til þess, og jeg vil til þess velja 50. og síðasta sálminn; það sem sagt er um einn, gildir — auðvitað með nokkrum tilbreytíngum — um þá alla, meginreglan er hin sama.

Sálmana hefur höfundurinn með hinu hátignarlega upphafi (I. 1—8), þessu íslenska »sursum corda«:

> **Upp upp mín sál og alt mitt geð,**
> **upp mitt hjarta og rómur með,**
> **hugur og túnga hjálpi til —**
> **herrans pínu eg minnast vil.**

Sál — geð — hjarta er ekki að öllu eitt og hið sama; sálin er hið yfirtaksmeira orðið, geð og hjarta er hugsun

og tilfinning, og það er ekki innantómt orð þetta »alt«, sem skáldið hefur með »geð«. Sál — geð — hjarta eru innri öflin, verkfærin, — rómur og túnga eru ytri öflin, ytri verkfærin; »hugur« á ekki eins vel við hjer, því að það er ekki annað en það sem búið er að nefna; en vera má að skáldið hafi með hugur meint »áhuga« eða »djarfleik«, og er það þá ekki endurtekníng eða óþarfi, og má þá til sanns vegar færa í röðinni. Hvað ætlunarverk höf. er, er ekki minna eða rýrara en það sem í augum kristins manns hlaut að vera hið mesta, erfiðasta og viðkvæmasta, »herrans pína«.

Með 9. vessi hefst meginmálið með byrjun píslarsögunnar, og er hún þrædd í upphafi hvers sálms einkum eftir Matteusar guðspjalli og hefst með 30. vessi í 26. kapítula; þó eru hin guðspjöllin líka notuð.

50. sálmurinn hefst með því sem sagt er frá í Matt. 27, 62—66, og gengur sú frásögn um 4 vess og hljóðar:

Öldungar Júða annars dags
inn til Pílátum gengu strax,
sögðu — „herra vjer höfum mest
í huga fest
hvað sá falsari herma ljest.

Eftir þrjá daga ótt fyrir sann
upprísa mun jeg, sagði hann;
við slíku er best að leita lags,
lát geyma strax
þessa gröf inn til þriðja dags.

Máske líkið með leyndum hljótt
lærisveinar hans taki um nótt,
og lýðnum segi það lyga skyn;
þá lízt ei kyn,
þó verði sú villan verri en hin“.

Pílátus víst þeim varðhald fekk,
vaktin strax út af staðnum gekk,
gröfinni blífu herrans hjá,
og svo til sjá,
settu innsigli steininn á.

Sje þetta borið saman við frumtextann, þá er auðsjeð,

hvernig orðin eru þrædd[1]). En skáldið hefir sett sinn blæ á framsetnínguna og á þá sem tala, einkum með þessum orðum: »við slíku er best að leita lags« — þetta eru Hallgríms eigin orð, og vill hann með því fá lyndiseinkenni öldúnganna lýst, hann lætur þá koma fram með klókskap og djúpsettu ráðabruggi, til þess að það komi því betur og ljósar fram, hvað þeir í rauninni urðu eða reyndust skammsýnir — eftir guðs ráði; það kemur síðar greinilega. Það verður ekki laust við, að orðin valdi því, að maður brosi að »öldúngunum, spekíngunum«. Taki menn og eftir þessu alþýðlega orðtæki hjer: »að leita lags«.

Nú kemur þá hjer á eftir skýríng höf. og hugleiðíngar, og skiftast þær aðallega í 2 dálka. I, v. 5—10 og II, v. 11—17.

I skiftist aftur í 3 greinir. Hin fyrsta v. 5—6.

(5) Gyðinga hörð var heiptin beisk
hjartans blindleiki og villan treisk,
þeim kunni ei nægjast kvöl og bann
sem Kristur fann,
líka dauðan þeir lasta hann.

Þetta á við það og rís af því, að »öldúngar Júða« kölluðu Krist, þá dáinn, falsara, og það gefur skáldinu

---

[1]) Jeg set hjer frumtextann eftir Guðbrands-biblíu: (62) Og annann dag þann sem epter Affangadagenn er, sofnudust samann þeir yppustu Prestar og Pharisei aasamt til Pilatum, (63) Og sagdu Herra, Vær minnust a þad ad þesse Suikare sagde þa er hann lifde, Epter þria Daga mun eg vpprijsa. (64) Af þui skipa þu ad foruara Grofena allt til hins þridia Dags, so ad eige kome hanns Læresueinar a Nottu og stele honum j burt, og seige Følkenu ad hann sie upprisinn fra Dauda, og verde hin seirne suikenn argare þeim fyrre. (65) Pilatus sagde til þeirra, þar hafe þier Vardmennena, farid og foruarid sem þier kunnid. (66) Enn þeir geingu j burt og foruorudu Grofena med Vardmonnunum, og innsigludu Steinenn.

Hallgrímur hefir eflaust farið eftir annari hvorri biblíunni, Guðbrands eða Þorláks, en ekki bók Odds Gottskálkssonar, reyndar eru í henni orðin „falsari“ og „villan“ (í stað „svikare“ og „sviken“), en ýmislegt annað bendir með vissu á, að Hallgrímur hefur ekki notað Odds bók (þar vantar t. d. orðin „á nóttu“ = um nótt í 3. v., og þar stendur „morkudu“ f. „innsigludu“ sbr. settu innsigli á í 5. v.).

fullan rjett til að lýsa þeim eins og hann gerir (heiptin beisk — hjartans blindleiki — villan treisk). En þetta vekur aftur almennar hugleiðíngar — frá hinu einstaka hugleiðir höf. hið almenna og algilda — í næsta v.:

(6) Forðastu soddan fíflsku grein
framliðins manns að lasta bein,
sá dauði hefir sinn dóm með sjer
hver helst hann er,
sem best haf gát á sjálfum þjer.

Hjer kemur fram spaklegt heilræði algilt og snjalt — enda er þetta, þ. e. 3. vo., orðið almennur talsháttur.

Höf. hverfur aftur að Gyðíngunum og tilgángi þeirra, þeim að hindra, að »svik« gætu átt sjer stað, lærisveinarnir t. d. komið og stolið líkinu og svo sagt að Kristur væri upprisinn. En höf. snýr þessu meistaralega við. Hann skilur þetta atvik sem sjerstaka ráðstöfun guðs til þess að sanna einmitt hið gagnstæða; einmitt þess vegna, að sjálfir fjandmenn Krists geyma grafarinnar — og að Kristur rís upp, hverfur úr gröfinni innan hins ákveðna frests — verður orsök til þess, að því síður var nokkur efi mögulegur um sannleik Krists orða:

(7) Gyðingar vildu veita rýrð
vors lausnara upprisu-dýrð,
en drottins vald og vísdóms-ráð
þess vel fekk gáð,
verk sitt framkvæmdi víst með dáð.

(8) Hefði ei vaktin geymt og gætt
grafarinnar, sem nú var rætt,
orsök var meiri að efast þá,
hvort upp rjeð stá
drottinn vor Jesús dauðum frá.

(9) En þeir sjálfir, og er það víst,
upprisu drottins hafa lýst,
þótt kennimenn Júða af kaldri stygð
kvaldir í blygð
keypti þá til að bera lygð.

Síðustu 3 vo. hjer eiga við það sem segir í Matt. 28, 11—15.

Aftur hverfur nú höf. að almennri hugleiðíngu um svikráð manna er guð geti ónýtt, móti honum megni slægðin ekkert. Það er og á að vera huggun trúandi mönnum, og með þessu v. lýkur fyrra bálkinum:

(10) Öll svikráð manna og atvik ill
ónýtir drottinn þá hann vill;
hans ráð um eilífð stöðugt stár
og stjórnin klár,
slægðin drambláta sljett forgár.

II. bálkur rís út af því sem er aðalumtalsefnið í ritníngarkaflanum — gröf Krists, og var það til vonar, að einmitt hún vekti hugleiðíngar skáldsins. Dauði og gröf vekja annars sorg og sálarstríð — eru sorgarefni fremur en nokkuð annað sem fyrir kemur. Var þá ekki ástæða til að hryggjast hjer? Þar kveður skáldið nei við, einmitt gröf Krists getur ekki annað en valdið gleði og gleðilegri tilhugsun, og er það auðvitað gömul sanntrúaðra hugsun um fyrirgefníngu syndanna, er þar með mætti vinnast:

(11) Hvíli eg nú síðast huga minn
herra Jessú við legstað þinn,
þegar eg gæti að greftran þín
gleðst sála mín,
skelfing og ótti dauðans dvín.

(12) Sektir mínar og syndir barst
sjálfur þegar þú píndur varst,
upp á það dóstu drottinn kær,
að kvittuðust þær,
hjartað því nýjan fögnuð fær.

Eins og Kristur var lagður í gröf, var grafinn, eins verða nú syndir manna grafnar, já, Kristur tók þær — eða syndina (alment) — niður með sjer í gröfina:

(13) Þú grófst þær niður í gröf með þjer,
gafst þitt rjettlæti aftur mjer,
í hafsins djúp sem fyrirspáð finst
þeim fleygðir inst,
um eilífð verður ei á þær minst.

Það er kraftur í síðasta vo. — Hjer er í þessu v. reyndar farið út yfir aðalhugsunina, er höf. lætur Krist líka fleygja syndunum í »hafsins djúp«[1]), (og þykir mjer það skemma, vera galli á framsetníngunni hjer, en það er þá líka sá einasti samsetníngargalli á þessum sálmi).

Í fjórða v. er sagt að innsigli hafi verið sett á gröfina. Þetta atvik vekur líka hugleiðíngar:

(14) Svo er nú syndin innsigluð
iðrandi sála kvitt við guð,
eilíft réttlæti upp byrjað
í annan stað,
trúuð manneskja þiggur það,

en höf. tekur hjer »innsigli« sem væri það innsigli undir skjali eða brjefi, sem merk ákvæði standa í; fult gildi fær skjalið með ákvæðunum þá fyrst er innsiglið er komið á það. Innsiglið á gröfinni verður sjáanlegt og órjúfandi merki þess, að syndin er grafin til fulls og alls — fyrirgefningin þar með stödd og stöðug.

Þetta sýnir, að höf. notar smátt og stórt í biblíutextanum til athugana og kenníngar, til viðvörunar eða huggunar og trúarstyrkingar. Og alt eða mest svo snildarlega, að manni finst ekki betur verði gert.

Hjer fer á eftir v., sem tekur saman í einu lagi dauðann og gröfina og ósk um allsherjar afleiðíngar þaraf, því að þótt höf. segi »jeg« (í mér, glæpi mín), þá á það við alla og ekki hann einan — það segir hver trúaður um sjálfan sig, um leið og hann fer með orðin:

(15) Dauðinn þinn Jesú deyði hjer
dárlega holdsins girnd í mjer,
gröfin þín hylji glæpi mín
fyrir guðs augsýn,
efli mér styrk upprisan þín.

Hjer er horfið aftur — hugsanrétt — að v. 13, 1—2.

Í næstu tveimur vessum koma ályktarorð skáldsins og er þar aftur notuð ný líking, tekin af gröfinni og innsiglinu:

---

[1]) Setníngin er frá Micha VII, 19.

(16) Steinþró míns hjarta úthöggvin sjest,
heilagur andi vann það bezt,
líndúk trúar jeg læt í tje,
minn lausnari,
ilmandi smyrsl iðrunin sje.

(17) Svo finn jeg hæga hvíld í þjer,
hvíldu Jesú í brjósti mjer,
innsigli heilagur andi nú
með ást og trú
hjarta mitt, svo þar hvílist þú.

Það er háleikur og djarfleikur í þessum vessum, og orðatiltæki sem minna á Egil Skallagrímsson og skáldskap hans. Skáldið gerir hjarta sitt að legstað, hvílu (gröf er eiginlega ekki orð sem á vel við hjer, enda notar skáldið ekki það orð, og var smekklega gert), þar sem Kristur, þ. e. trúin á hann, elskan til hans (»með ást og trú«), skal búa. Með fegurri eða háleitari hugsun í snildarlegri orðum og líkíngum var ekki hægt að enda sálminn — og sálmana. Það er upphaf og endir — ástin og trúin, og hvorttveggja afleiðíngin hjá hverjum trúuðum manni af dauða Krists og friðþægingu og um leið grundvöllur og upphaf allrar sælu.

Orðin »líndúkur (trúar)« og »(ilmandi) smyrsl« eiga við það sem stendur í 49. sálminum 4. v. og er það tekið úr frásögninni um Jósep og Níkodemus, en »líndúkur« er ekki nefndur í Matt., heldur í Markúsarguðspjalli, og »Níkódemus og smyrslin« eru tekin úr Jóhannesarguðspjalli — og alt hjer sameinað.

Loks er svo síðasta vessið, og er óhætt að segja, að það er ekki aðeins endir þessa sálms, heldur allra sálmanna:

Dýrð, vald, virðing og vegsemd hæst,
vizka, makt, speki og lofgjörð stærst
sje þjer, ó Jesú, herra hár
og heiður klár —
amen, amen, um eilíf ár.

Þegar nú litið er yfir allan sálminn, er hann ein og óslitin hugsunarrjett heild[1]), efninu frábærlega vel fyrir komið, orðaval ágætt og líkíngar fagrar með vel löguðum lærdómum, leiddum út af textaorðunum. Það er meistaraleg snild á öllu þessu. Bragarhátturinn er einkar viðfeldinn og þýður, hvergi er óeðlileg áhersla eða málinu misboðið, heldur þvert á móti. Þessi háttur kemur annars ekki fyrir í sálmunum.

Málið er gott og lipurt. Ekki þarf það að hneyksla neinn sannsýnan mann þótt hjer komi fyrir orð, sem nú eru ekki talin góð íslenska, svo sem strax, falsari, inn (til), vakt, blífa, treiskur, soddan, upp stá, stá, forgá slétt (= alveg), klár — alt þetta voru orð, sem þá höfðu lengi verið höfð í málinu (síðan á 15. öld eða lengur), og var engin von til, að Hallgrímur gæti vitað eða sjeð, að þau voru ekki »hrein« íslenska.

Eitt atriði er enn, sem hjer getur komið til greina, spurníngin um, hvort alt það sem í sálminum stendur, sje frá brjósti höfundarins sjálfs — því oft má vara sig á því. Kirkjan átti margar samlikíngar og orðatiltæki og hugsanir, sem allir gátu notað sem vit höfðu á. Þannig er t. d. líkingin um fæðíng Krists af móðurlífi við geislann í gegnum glerið í Lilju ekki úr brjósti Eysteins sjálfs. Jeg er ekki svo kunnugur, að eg geti sagt með vissu, hvort sjera Hallgrímur hefur notað eldri skýríngar eða rit, er hann hefði getað fengið eitthvað af hugsunum sínum frá. En jeg hef leitað þar, sem þess var helst von, í Súmmaríu þeirri, er Guðbrandur biskup gaf út 1589; en þar eru aðeins almennar hugsanir, sem eru skyldar sumu af því, sem er hjá Hallgrími, en þess er enginn vottur, að hann hafi sótt þangað neitt, síst neitt af hinum smellnu og ágætu líkíngum. Mér er því næst að halda, að alt efnið í sálminum eftir 4. v. sje frumlegt og komið úr brjósti Hallgríms sjálfs.

---

[1]) að undanteknum þeim línum, sem áður eru nefndar.

Alt það, sem hjer hefir verið sagt, má víst segja um alla sálmana, hvern í sínu lagi og með sínu móti. Það hefur verið ritað um, hverjir sálmar þættu eða mættu þykja fegurstir eða bestir. Slíkt er oft komið undir tilfinníngum og smekk sjálfs dómandans, og jeg skal ekki fara frekara út í það mál. Um lögin og rímið er mjer ánægja að taka það fram, að jeg er alveg samdóma hr. Jónasi Jónssyni um það, sem hann segir svo vel í ritgjörð sinni í Almanakinu í ár.

Sömu eiginleika, sem Eysteinn sýnir í Lilju, snild og mælsku og óþrotlega orðgnótt, sýnir sjera Hallgrímur; þeir eru jafnokar. Það er auðsjeð og auðfundið, að hvortveggi var skapsmunamaður, gáfumaður og »mikið niðri fyrir«. Ljóðin renna upp úr þeim eins og vatnið í tærri lind, sem aldrei þrýtur. Jeg set hjer úr sálmunum — af handahófi mætti segja — nokkur vess, er minna á Eystein og jafnast við vísur hjá honum:

III. 2. Til og frá gekk hann þrisvar þó,
þar fekk ei minsta hvíld né ró,
undanfæri því ekkert fann,
alstaðar drottins reiði brann,
gegnum hold, æðar, blóð og bein
blossi guðlegrar heiftar skein.

XVI, 3. Þyrnikórónu þungri þeir
þrengdu að herrans enni,
báleldi heitum brendu meir
broddar svíðandi í henni;
augun hans bæði og andlit með
alt í blóðinu litast rjeð,
slíkt trúig kvala kenni.

Eysteinn segir (49. v.):

Fjandans börnin þröngum þyrni
þessum spenna um blessað ennið,
þessir negla Krist á krossinn,
keyra járn sváat stökk út dreyri.

Þetta er svo að segja öll píníngarsagan hjá Eysteini, og gat hún ekki verið styttri eða kjarnyrtari.

Hallgrímur segir (XLIII, 15):

Fullkomnað lögmál fyrir þig er,
fullkomnað gjald til lausnar þjer,
fullkomnað alt hvað fyrir var spáð,
fullkomna skaltu eignast náð.

Það er ekki fætt með harmkvælum þetta. Líkt þessu að ljettleik er Lilja 91:

María ert þú móðir skærust,
Mária lifir þú sæmd í hárri,
María ert þú af miskunn kærust,
María ljett þú syndafári, o. s. frv.

Fagrir lærdómar og spekimál koma fyrir svo að segja á hverri síðu, og er vant úr að velja, en jeg get mint á annað eins vess og þetta (IX, 2):

Án drottins ráða er aðstoð manns
í öngu minsta gildi,
fánýtt reynist oft fylgið hans,
sem frekast hjálpa skyldi;
hver einn vill bjarga sjálfum sjer,
ef sýnist háski búinn
að hendi snúinn,
far því varlega að fallvölt er
frænda og vina trúin.

Hjer kemur og annað það fram, sem annars oft bryddir á hjá sjera Hallgrími, en það er lítilsvirðíng á heiminum og mönnunum, með öðrum orðum bölsýni. Slíkt kemur og oft fyrir hjá mörgum öðrum, en það er þá alloftast ekki annað en tildur og stælíng; hjá Hallgrími er það dýpra og á eflaust rót sína í armæðufullu lífi hans; einkum áður en hann fjekk Saurbæ.

Bljúg og einföld bæn í þeim allra látlausustu barnsorðum er í XVII, 27, líklega hið fallegasta og hjartnæmasta vess, sem ort er á voru máli:

Hveitikorn þektu þitt,
þá upprís holdið mitt,
í bindini barna þinna
blessun láttu mig finna.

Slíkt yrkir enginn nema »skáldið af guðs náð«.

Vegna allra hinna ágætu eiginleika sálmanna, hljóta allir að hafa ánægju og unað af að lesa þá, hvort sem lesendurnir eru kirkjutrúarmenn eða alveg trúlausir, og jeg gæti best trúað því, að þeir hinir síðarnefndu væru ekki lakari lesendurnir. Þeir hafa unað af máli og formi, af spekimálunum, af hinni skörpu hugsun og skýríngum; hitt, það kirkjutrúarlega, er þeim auðvitað lítilvægt. En það eykur aftur gildi sálmanna fyrir kirkjutrúarmenn, og það svo, að það verður þeim aðalatriðið, ef þeir gæta þess, að hafa þá ekki um hönd aðeins fyrir vana sakir og sýngja þá ekki hugsunarlaust, sem oft vill verða.

Jeg læt hjer staðar numið og sný mjer að hinum veraldlega kveðskap sjera Hallgríms.

Jeg mintist á kesknisvísur hans, eða þær sem honum eru eignaðar. Auðvitað eru ekki nú til margar af þeim, hefur þeim verið lítt á loft haldið. Sagt er, að honum hafi verið illa til Arngríms lærða, og stóð hann ekki einn með það; Arngrímur var óþjáll maður og lundstirður, og leit mjög stórt á sig sjálfan, enda vildu prestar í Hólabiskupsdæmi ekki taka hann til biskups eftir Guðbrand. Sem sýnishorn af kesknisvísum Hallgríms má tilfæra vísu hans um Arngrím:

Eins og forinn feitur
fjenu mögru hjá
stendur strembileitur
stórri þúfu á,
þegir og þykist frjáls
(þetta kennir prjáls)
reigir hann sig og rjettir upp
rófuna til hálfs,
sprettir úr sporum með státi[1])
og sparðar af gravitáte[2]).

Vísan gefur ágætlega ljósa mynd af manninum, og mjer finst hún líka sverja sig vel í föðurættina.

---

[1]) = stáss, þ. e. drambi.
[2]) = drambsalvöru.

Í sambandi við þetta má geta þess, að ýmsar af hinum mergjuðu vísum Hallgríms (frá ýngri árunum víst) urðu til þess, að hann síðar varð í tölu ákvæðaskálda, og eru þær vísur alkunnar.

Tækifærisvísur hefur hann — og það eru þessar síðastnefndu — eflaust ort margar, og ekki þekki jeg fullkomnari eða einfaldari ferskeytlu en þessa:

Kuldinn bítur kinnar manns,
kólnar jarðar fræið,
ekki er heitur andinn hans
undir sólarlagið.

Vísan ber það sýnilega með sjer, að mjer finst, að hún sje ort á Hvalsnesi. Þar hefur víst stundum verið gustkalt á vestan.

Perlurnar meðal hinna minni kvæða Hallgríms eru önnur eins og hið alkunna:

Ungum er það allra best.

Það er að öllu leyti fullkomið kvæði, að einfeldni í besta skilníngi, framsetníngu og kveðandi, það skilur hvert barnið. Engu er þar ofaukið. Óþarfamælgi er þar ekki; og þó eru sumar vísurnar nokkuð dýrt kveðnar — en það er alt hinn ljettasti leikur, ljettstiginn orðanna dansleikur, mætti segja, t. d.:

Lítillátur ljúfr og kátr,
leik þjer ei úr máta,
varast spjátur, hæðni, hlátr,
heimskir menn sig státa.

Þetta er valla frá úngdómsárunum; hjer kemur fram reynds manns lífsspeki í rólegum og vitrum »heilræðum«, líkt og í passíusálmunum. Andinn er sami.

Líkt má segja um hið fagra kvæði: Mannsins ævi; þar er reyndar endurtekníng á sömu hugsun, en kvæðið þó fremur stutt, kveðandin og orðalagið eitthvað hið liprasta, sem Hallgrímur hefur kveðið. Vald hans yfir máli og formi kemur eiginlega hvergi betur í ljós en í þessu kvæði. Jeg tek hjer t. d.:

(4) Allar eikur ungar togna
og upp sig rjetta,
seinna bleikar, síðan bogna,
seinast detta.

(7) Steyta kálfa, hlaupa um hóla,
hoppa, rása,
seinna skjálfa, síðan róla,
seinast blása.

En alt er þetta ekki annað en frekari skýríng, »útlistun« á orðunum í 3. v.:

ellin kæfir alt það nær
sem úngir áttu.

Til þessa flokks heyrir og snildarkvæðið Leirkarlsvísur, eitt af meistaraverkunum, og ekki nema 5 vísur; því styttra, því betra. Það er eitt af þeim kvæðum, sem hvert barn ætti að læra.

Hver sem þekkir þessi látlausu kvæði getur ekki annað en gramist, þegar hann sjer og les dæmi þess, að tískan hefur haft svo mikið vald yfir þessu skáldi, að það tekur sjer tóm og tíma til að lemja saman aðra eins bögu og þessa, sem eg set hjer til aðvörunar, þótt prentsvertu sje eiginlega ekki eyðandi til hennar:

Færir vorið fyrir dýra skara
fagurt lag en hagur dagur plagar,
sumartíminn sóma fremur heima,
sveit þó þreyti veitineyt má heita,
haust að flestum hvast með gusti þrýstir,
hjarðir skarða arð, því jarðir varða,
vetur lætur vatna spýtíng þrjóta,
vandrar klandur grand um strandir landa.

Þegar svo er dýrt kveðið er óhjákvæmilegt, að misboðið verði máli og setníng og orðavali, enda er hjer nógt af slíku; einkum er síðasta vo. hræðilegt. Þessi dýrleiki verður hverju skáldi »ofurefli«.

Heimsádeilukvæði, sem kölluð eru, voru allalmenn á tímum sjera Hallgríms; það var svo að segja tíska, jafnvel nokkurs konar landfarssótt, að yrkja þau,

enda má líka oft finna, að grundvöllurinn hefur ekki ætíð verið sem alvarlegastur. Þess konar kvæði, harmagrátur yfir spillíngunni og eymdinni og volæðinu meðal manna og lýsíng á öllu þessu, stundum samfara lofi og gyllíngu fyrri tíma, eiga víst rót sína í siðaskiftunum, í óánægju þeirra sem hjeldu fast við fornu trúna, og hún hefir svo ósjálfrátt runnið til annara ýngri og lúterskra kynslóða, enda var sumt sem lúterskunni fylgdi ekki geðslegt, jeg minni á djöflatrúna og galdraöldina með brennunum, sem einmitt geisaði á Íslandi um æfi sjera Hallgríms. Í vísum Jóns Arasonar kemur ekki slíkt fyrir, því að það er annað, þó að honum hryti vísur á gamalsaldri, þar sem hann kvartar yfir trúarhnignun, þar tók hann á því, sem í raun og veru átti sjer stað frá hans sjónarmiði.

Merkast allra þess konar kvæða eftir sjera Hallgrím er Aldarháttur hans, 22 v. með einkennilegum bragarhætti. Fyrst eru 10 vísur um fyrri tíðir (»Áður á tíðum« — er upphafið) og ágæti þeirra og dýrð — það er líkt og í »Ísland farsældar frón«. Þá var manndómur og hreysti, fagrar ástir og leikir, siglíngar og auðlegð — »Ísland má sanna það átti völ manna þá alt stóð í blóma«, það er kjarninn. En svo kemur ránghverfan: »Nú er öld snúin«, og alt ilt upp talið sem mótsetníng við fyrri kaflans efni, lydduskapur og leti, heimska og fáviska, raup og þó volæði í öllu, ágirnd og mútur o. s. frv. »Mannkosta hægðir, en lastanna nægðir í landinu spretta« er kjarninn í þessum þætti. Því er síst að neita að kröftugt sje kvæðið, og því sem mest er í varið, að efni þess sýnist vera römm alvara skáldsins, og ekki látalæti og tómt glamur. Hann hefur viljað bregða upp skuggsjármyndum fyrir samtíðarmenn sína, til uppörvunar og viðvörunar. Hjer er eftirtektarvert, í hvílíkum gullaldarljóma að hann sjer fornöldina. Enginn vafi er á því, að Hallgrímur hefur þekt fornsögur og fornkvæði, t. d. Völuspá og líklega flest eddukvæðin (sbr. »sem yrki fornróma«). Kvæðið sýnir, að hann var mjög vel að sjer í gamla skáldskaparmálinu.

Bragarhátturinn er einkennilegur mjög og hygg jeg, að Hallgrímur hafi sjálfur fundið hann, og er vafalaust, hver uppruninn er. Það er hið latínska (gríska) svonefnda heksametrum (sexmælíngur), sem hann hefur notað á harðla geðfeldan hátt. Að þetta sje svo sannast af því, að meðal kvæða hans er vísa með sama bragarhætti (eða svo til) með titlinum: »hexametrum«. Í sexmælíng eru sex liðir, 5 með þremur (eða tveimur) samstöfum og 1 (hinn síðasti) með tveimur. Hallgrímur skiftir vísuorðinu í þrent og hefir tvær aðalhendíngar í 2 fyrri hlutunum. Í hverri vísu eru eiginlega fjórir sexmælíngar, og gengur sama hendíngin um tvo fyrri hlutina í öllum, en þriðji hlutinn er sjer um sömu hendíng:

Áður á **tíðum** | var tíska hjá **lýðum** | svo tryggorðir *kendu*
frá barndómi **blíðum** | með fremdarhag **friðum** | að frægðum sjer *vendu*.
Af strengboga **stríðum** | í Hárselda **hríðum** | þeir herskeytin *sendu*,
eða á mar **viðum** | skervallar **skíðum** | til skemtunar *rendu*.

Hátturinn er dýr, en Hallgrímur leikur sjer að honum, og verður aldei orðfátt eða skotaskuld, og aldrei verður neitt myrkt eins og í vísunni dýru, sem áður var tilfærð, og aldrei er orðaskipunin óþjál eða brengluð. Það er eitthvert »flottasta« kvæði sjera Hallgríms að kveðandi og sýnir alla hans bestu skáldakosti. Þreytandi endurtekníngar eru heldur ekki í þessu meistaralega kvæði.

Sama verður ekki sagt um annað kvæði: Oflátúngslýsíng, lángt kvæði með viðkvæði. Hjer er eiginlega sama hugsunin margtekin, þó með breyttum orðum sje. Kemur hjer fram þessi mælgi og víðátta, sem svo oft brennur við hjá öðrum samtímisskáldum t. d. Stefáni Óláfssyni og veldur því, að kvæðin verða ólesandi, þótt tilþrif sje í þeim og sumt gott.

Gamankveðskapur er ekki beinlínis það sem einkennir sjera Hallgrím. Þó kemur hann fyrir — og er líklega sumt af honum glatað. Sláttukvæði (viðkvæðiskvæði) um bóndann, sem þurfti að heyja fyrir kú sinni: »Ósköp þarf fyrir eina kú um vetur«, er gamankvæði. Fyrstu vísurnar les maður með ánægju; bóndinn þarf svo

mikið hey, að hann heyjar um Ísland og helst þar sem grass var síst von, á fjöllum og jöklum, svo fer nú manni að þykja nóg komið, en bónda nægir ekki Ísland, heldur fer hann að heyja um

Danmörk, Svíþjóð, Dalmatía,
Ditmarsken og Pólónía,
England, Frakkland, Ítalía,
Asía, Konstantínópel, o. s. frv.

þá fer manni að þykja nóg um og »gamanið að grána«. Það sem átti að vera gamansamt, skoplegt, verður óskemtilegt af þessum miklu endurteknu ýkjum — það vantar ekkert nema að höf. færi með bónda upp í túnglið.

Þá eru þó Þráðarleggsvísurnar og Baukvísurnar betri og skemtilegri, og hefði þó mátt vera styttra hvorttveggja kvæðið. Skást er slátturíman með þessu erindi, t. d.:

Í viku slógum[1]) í vetling minn
og veltum honum í heygarðinn,
kom þá boli með kjaptinn sinn
og kvomaði allan heyskapinn.

Samsætisvísur voru í tíð sjera Hallgríms með alt öðru móti en nú; og mundum vjer ekki verða hrifnir af að sýngja þær eða samskonar ljóð nú. Þau kvæði voru uppbyggilegs efnis og full af trúarhugleiðíngum oftast. Svo eru og Samsætissálmar Hallgríms (NB — sálmar!). I. byrjar svo:

Verum í guði glaðir
göfgum þann sem veitir oss o. s. frv.

Tilgangurinn er þessi (6. er.):

Iðkun andlegra kvæða
er samdrykkju skemtan bezt.

Betra og skemtilegra er »Ölerindið« alkunna: »Nú

---

[1]) Það er hann sjálfur og Leti lagskona hans.

er eg glaðr á góðri stund« o. s. frv. þar er þó heilbrigð lífsgleði og heilbrigt lof hóflegrar vínsnautnar:

Gott er að hætta hverjum leik
þá hæst fram fer.
Nú skal hafa sig á kreik.
Vel sé þeim sem veitti mjer.

Þetta eru hinar helstu tegundir kvæða sjera Hallgríms, er vjer nú þekkjum.

Þess hefur verið getið oftar en einu sinni, hve lipur kveðandi hans er, hvílík mælskugnótt hans er, og alt vald á málinu. Mörg rímnaskáld geta þar jafnast við hann, en að smekk standa mörg þeirra honum á baki; smekkleysur eru valla til hjá Hallgrími, og það þótt dæmt sje eftir nútíðarsmekk (»eymdavæl« gæti helst heyrt til þesskonar hluta).

Um mál hans sjálft hefur áður verið talað. Það er enginn vafi á því að Hallgrímur hefur eins og Eysteinn borið djúpa lotníngu fyrir móðurmáli sínu, þótt slíkt komi sjaldan beinlínis fram. Því að alveg óbeinlínis kemur sú tilfinníng fram í vessi því, sem hefur verið vitnað í um það mál:

Gef þú að móðurmálið mitt
minn Jesú, þess eg beiði,
frá allri villu klárt og kvitt
krossins orð þitt út breiði o. s. frv.

3. vo. »klárt og kvitt« á ekki við »móðurmálið«, heldur við »krossins orð«, eins og rjett er skilið í útg. Gr. Thomsens og þýðíngu sjera Kolbeins. En greinilega sjest hún í brjefinu til Þormóðar Torfasonar (Andvari XXXVIII); þar segir: »svo sem nú gerum vjer með skaða og niðrun vors ágæta og auðuga móðurmáls«, »og ekki hygg jeg, að vor gamla norræna hafi þurft af henni [grísku] eður öðrum tungumálum lán að þiggja«.

Finnur Jónsson.

Nýtt landnám.

Eftir *Jón Dúason.*

Við höfum sigrað og bygt heiminn ósjálfrátt, segja Englendingar. Í þessu er mikið satt. Hvorki Rússum, sem dreifst höfðu út um Norður-Asíu, né Englendingum, sem tekið höfðu lönd í Norður-Ameríku, Ástralíu og Suður-Afríku, var nándar nærri ljóst, hvað hér var að gerast. Það var fjarri því, að menn sæju að verið væri að leggja bönd á ógna-auðsuppsprettur handa afkomendum þeirra, er þá lifðu, að verið væri að leggja grundvöll undir nýja gullöld þjóðarinnar og að þetta voru landvinningar stórkostlegri og æðra eðlis en menn hafði dreymt um áður, eða neitt í þessa átt. Menn litu útflutninginn illu auga. Þegar þjóðræknir menn sáu ungt og efnilegt fólk flytja úr landi í þúsunda tali, fanst þeim þetta vera óbætanlegt andlegt og efnalegt tjón, sem þyrfti að gera enda á sem fyrst.

Á þessa sveif munu flestir hallast, þegar fólkið flytur í land þar sem það fær ekki haldið þjóðerni sínu nema um stundar sakir, og loku er skotið fyrir það, að samhygð og samvinna geti haldist við milli þjóðarbrotanna. Skorti heimalandið þar á ofan fólk, er slíkur útflutningur niðurdrep fyrir þjóðina, t. d. útflutningur Íslendinga til Kanada.

Fytji fólkið þar á móti í óbygt land eða strjálbygt, þar sem hægt er að flæma fæðingjana burtu, og þar sem nýlendumenn geta haldið þjóðerni sínu og halda þannig áfram að vera í sömu þjóðarheild og þjóðfélagsheild og

áður, er einungis að ræða um aukning ættlandsins og útbreiðslu þjóðarinnar. Það er um það að ræða, að hver snauður maður í gamla landinu geti orðið ríkur, ef hann vill hafa fyrir því að flytja sig í nýja landið og slá eign sinni á ónumda jörð. Sé þéttbýlið orðið mikið og öreigalýður margmennur, er útflutningur til ónumdra landa hin bezta hjálp til að verja þjóðina örbirgð og úrkynjun. Í nýja landinu geta innflytjendurnir byrjað nýtt líf; þar bíða þeirra nýjar auðsuppsprettur náttúrunnar, ný viðfangsefni, víðátta, ábyrgð og sjálfstæði. Útflutningurinn rýmkar um þá, sem heima sitja og gerir þeim lífið greiðara.

Frá sjónarmiði þjóðar, sem hefir enn mikið landrými, horfir málið nokkuð öðru vísi við. Það er ekki neyð líðandi stundar, sem knýr hana til að afla sér nýrra landa handa útflytjendum. Það er óeðlilegur útflutningur til annara þjóða nýlenda eða framsýn sem helst gætu hvatt til þess. Búast má við því, að einhvern tíma komi þrengslin og þéttbýlið og þá er gott að eiga nýlendur, að hafa trygt sér nóg land, og þau lönd, sem bezt liggja við. Hugsast gæti, að löndin yrðu numin á meðan af öðrum þjóðum og öllum sundum lokað.

Auðsuppsprettur landsins virðast setja takmörk fyrir því, hve miklum vexti þjóðin geti náð. Þegar þjóðin hættir af sjálfu sér að vaxa, breytist samsetning hennar eftir aldri. Unga fólkið verður fáment í hlutfalli við gamalmennin. En æskan færir þjóðinni stöðuga endurfæðingu, andlega og efnalega, og ryður nýjar brautir í hverju sem er. Slíkrar endurfæðingar er að eins að vænta af unga fólkinu, af æskulýðnum. Gamla fólkið hefir bundið sig og tengt velferð sína og eignir við ákveðin lífsstörf eða stefnur, og getur ekki við öðru snúist. Þar sem æskan er fámenn, er ekki fólk til að stofna neitt nýtt. Menn taka þar við störfum þeirra, sem deyja, og halda þeim áfram. Það er ekki nauðsyn og ekki heldur kraftar til að gera meira. Sem dæmi upp á lönd þar sem margt er ungra manna má nefna Norður-Ameríku (mikill innflutn-

ingur) og Þýzkaland (margar fæðingar). Í þessum löndum lyfta menn hverju Grettistakinu á fætur öðru, og þar eru meiri framfarir og framtakssemi en heimurinn hefir áður séð. Gagnstætt er að segja um Frakkland. Þar er tala þeirra, sem eru yngri en 15 ára, að eins 26°/₀ af öllu fólkinu (á Þýzkalandi 35°/₀). Samfara þessu er kyrstaða í öllu atvinnulífi Frakka. Það stafar ekki af því, að franskur æskulýður sé svo miklu ómentaðri og dáðminni en gerist með Þjóðverjum, en hann er of fár til að setja mark sitt á þjóðlífið.

Ef þjóðlífið á ekki að kyrkjast, annað hvort af því að fólkið verður of margt til þess að geta veitt sér sæmilegt lífsuppeldi í landinu, eða af því að fæðingum fækkar svo að fólkstalan stendur í stað, verður það að hafa einhverja framrás. Við getum hugsað okkur, að þjóðinni blæði inn í aðrar þjóðir, eins og t. d. okkur Íslendingum hefir gert um mörg undanfarin ár, inn í þjóðir, sem síðar kunna að verða keppinautar og andskotar þeirrar þjóðar, sem blóðtökuna verður að þola, ef til vill hneppa hana í ánauð eða afmá hana með öllu. Við getum einnig hugsað okkur, að fólkið flytji í eigin nýlendur og verði þar að nýjum greinum á þjóðarmeiðinum. Það eitt, að þjóðin sé stór og voldug, er ekki lítils virði. Mátturinn, valdið, hefir að sínu leyti sama gildi fyrir þjóðina og einstaka menn, en þó í rauninni miklu meira, af því að milli þjóðanna gilda engin lög, heldur gamlar venjur og ófullkomnar samþyktir, sem enginn er til að sjá um að séu haldnar, og allar þjóðir rjúfa þegar þær sjá sér hagsbót í því. Að jafnaði lifa þjóðirnar í friði, en ef til ófriðar kemur, eru smáþjóðirnar eins og mýs í kattarklóm stórveldanna. Á friðar tímum er hörð samkepni, lífsbarátta, milli þjóðanna, og einnig á því sviði eru stórþjóðirnar að ýmsu leyti betur settar. Sérstaklega er það í þeim atvinnurekstri, sem hlítir lögmálinu um »vaxandi arð«. Með smáþjóð geta t. d. verið góð skilyrði fyrir hendi til að reka iðnað, en markaðurinn fyrir framleiðsluna getur verið svo lítill, að reksturinn beri sig ekki, af því önnur lönd loka fyrir inn-

flutning með tollmúrum, og af því útlendar verksmiðjur geta framleitt í stórum stíl og selt ódýrt. Á alþjóðafundum, þar sem settar eru alþjóðlegar reglur um hitt og þetta, t. d. siglingar, stendur valdið á bak við allar gerðir, og þegar réttur smáþjóðanna er borinn fyrir borð, er þeim lítil huggun í því að njóta sömu kurteisisávarpa og pappírsréttinda og aðrar. Í nýlendusamkepninni hafa smáþjóðunum verið bannaðar allar bjargir.

Nýlendur eru eðlileg víkkun þjóðfélagsins og stækkun ættlandsins. Þetta sannar sagan, en bezt á hinum síðustu tímum. Englendingar á Bretlandseyjum og Englendingar í hinu víða heimsveldi skoða sig sem eina þjóð. Þetta hefir ekki að eins komið kröftuglega í ljós í tvö síðustu skifti, sem ríkið hefir verið í vanda statt, í Búaófriðnum og nú, en alveldishreyfingin er langsterkust í nýlendunum. Einn ávöxtur þessarar þjóðerniskendar er það, að Englendingum hafa verið veitt verzlunarforréttindi, svo þeir greiða lægri tolla en aðrir. Í Kanada var þessu komið á fyrir aldamótin, en í Ástralíu eftir þau. Bönd þau, sem tengja þjóð saman, eru sterk. Fjarlægðin eykur ættjarðarástina og fegrar landið og endurminningarnar þaðan fyrir hugskotssjónum þeirra, sem fluttir eru burtu, og þegar nýlendurnar eru orðnar stórar, hvílir blæja ástar og heilagleika yfir gamla landinu, bernskustöðvum þjóðbálksins.

Slái menn eign sinni á þéttbýl lönd, horfir málið öðru vísi við. Af þéttbýlinu má draga þá ályktun, að þjóðin hafi náð talsverðri menningu og lífskrafti, svo henni verði ekki útrýmt. Í slíku landi er ekki heldur að jafnaði mikið rúm fyrir innflytjendur. Slíkar nýlendur geta verið miklar féþúfur þegar frá byrjun, bæði beinlínis og óbeinlínis, en hættan, sem fylgir þeim, vofir þó stöðugt yfir. Fæðingjarnir mannast smátt og smátt, þjóðernistilfinningin, sársauki niðurlægingarinnar og hatur til kúgarans gerir alt vart við sig og magnast. Það kemur að því fyr eða síðar, að fæðingjarnir krefjast réttar síns til að verða

sjálfstæð þjóð og sjálfri sér ráðandi. Skilnaðinn ber fyr eða seinna að garði.

Það var fyrst kringum 1880, að hin svokallaða nýlendustefna hófst. Upphaf hennar var það, að Frakkar lögðu undir sig Túnis. Hvötin til þessara aðgerða var sú heilbrigða hugsun Ferry's, sem þá var við stýrið á Frakklandi, að Frakkland skyldi bæta sér upp með landvinningum í öðrum heimsálfum það, sem það hafði mist í Evrópu 1870. En að þessi nýlendustefna varð svo kröftug og almenn stafar af því, að hún var eðlileg afleiðing af þróuninni á næstu áratugum á undan.

Fyrir og eftir miðja 19. öld varð gerbreyting á samgöngufærunum. Gufuskip komu í stað seglskipa og gufuskipagerðin tók miklum framförum, símar og járnbrautir voru lögð um löndin þver og endilöng. Póstgöngum var komið á. Af öllu þessu leiddi, að fjarlægðirnar fengu annað gildi en áður. Það varð minna undir hverri mílunni komið nú. Á þennan hátt komust atvinnuvegir landanna í óþægilega náið samband hver við annan. Í hverju landi höfðu atvinnuvegirnir þroskast á sinn hátt; í nágrannalöndunum var hún á mismunandi þroskastigum eða rekin við önnur skilyrði frá náttúrunnar hendi. Þetta hafði ekki verið svo tilfinnanlega bagalegt meðan fjarlægðin hindraði samkepni frá öðrum löndum. Nú voru vegalengdir ekki lengur til fyrirstöðu. Þær atvinnugreinar, sem þoldu ekki samkepni frá útlöndum, voru nauðuglega staddar og lá við hruni. Til að komast hjá eignatjóni, til að hindra alment atvinnuleysi og lækkun á kaupgjaldi, kröfðust menn verndartolla, sem áttu að aftra samkepni frá útlöndum og bjarga þjóðfélaginu úr þessari klípu. Menn hurfu frá fríverzlunarstefnunni, sem barist hafði verið fyrir á fyrri hluta 19. aldar og hélt sigurför sína um heiminn um miðbik aldarinnar. Í stað þess var tollstefnan tekin upp í flestum löndum um og eftir 1880.

Mest áhrif höfðu umbætur samgöngufæranna á þá atvinnuvegi, sem hlíta lögmálinu um »vaxandi arð«, en það er einkum, auk samgöngutækja, verzlun og verksmiðjuiðn-

aður. Landbúnaður Evrópu átti þó erfiða daga eftir 1880 vegna samkepni frá Ameríku, því jörðin var þar ódýr. Það er eðli iðnaðarins, að því meira sem er framleitt í verksmiðjunni, því ódýrari verður varan, því minni er framleiðslukostnaður við hverja einingu af vörunni. Nú voru menn ekki bundnir við að framleiða að eins fyrir nágrennið né sitt eigið land; nú mátti framleiða fyrir heimsmarkaðinn, þ. e. senda vörurnar til annarra landa, hvert sem vera skyldi. Það var því arðvænlegt fyrir þær verksmiðjur, sem staðist gátu samkepni, að láta sér ekki nægja markaðinn heima, heldur framleiða sem mest umfram það, sem til hans gekk, (með minni tilkostnaði) og senda framleiðsluna út úr landinu. En af því öll lönd nema England höfðu verndartolla, var ekki svo auðvelt að koma henni inn á markað annara landa.

Upp úr þessu sprettur svo nýlendustefnan. Í nýlendunum var hægt að fá markað fyrir iðnaðarframleiðslu landsins, og þar voru menn að mestu lausir við samkepni og höfðu frjálsar hendur. Frá nýlendunum mátti birgja heimalandið að nauðsynjavörum og fá þaðan ýms nauðsynleg efni til iðnaðarins svo sem málma, gúmmí, skinn, ull, baðmull o. fl. Nú komu samgöngufærin einnig að góðu haldi. Með tilstyrk þeirra var auðvelt að senda menn, vopn, verkfæri og vörur til nýlendanna til að leggja löndin undir sig og halda uppi verzlun við þau. Árangurinn af nýlendustefnunni hefir orðið sá, að nýlendurnar eru orðnar undirstaða undir fullkomnari vinnuskiftingu en áður hefir þekst og risavaxinni heimsverzlun. Í nýlendunum hafa verið gerðar hafnir, járnbrautir, rit- og málþræðir hafa verið lagðir, miklum verzlunarstöðum og víðáttumiklum plantekrum hefir verið komið upp. Mikið fé frá Evrópu hefir verið lagt í þessi fyrirtæki og þarf ekki að geta þess, að það beri góðan arð.

Þar að auki hefir nýlendustefnan verið liður í þjóðernisbaráttunni. Ítalía og Þýzkaland hafa sózt eftir nýlendum handa útflytjendum sínum. Þjóðverjar, sem fjölgar mikið, vilja koma upp »Stórþýzkalandi» úti í öðrum

heimsálfum, líkt og alveldissinnarnir brezku hugsa sér fyrir Englendinga hönd, þýzku nýlenduveldi með þýzku fólki, sem ekki kemst fyrir á Þýzkalandi. Þegar nú aðrar þjóðir hafa aftrað því með samtökum, að Þjóðverjar fengju nýlendur, hefir þýzka þjóðin litið á þetta sem fyrirmunun ljóss og lífs, og það hefir orðið til þess að hún hefir fylst vígmóði og hugst að verja rétt sinn með vopnum þegar aðalhöggið yrði látið dynja. Herbúnaður Þjóðverja á síðari árum hefir verið í fullu samræmi við vilja alls megin þorra fólksins og allra borgaralegra flokka. Af þessu verður mönnum skiljanleg gunnreifni og hreysti sú, er Þjóðverjar hafa sýnt nú í ófriðnum. Tillögur um að Þjóðverjar skuli leggja undir sig aðrar þjóðir í Evrópu hafa aldrei verið annað en heilaspuni einstakra valdalausra manna, en enginn þjóðarvilji.

Innflutningur fólks til þessara »seinni tíma« nýlenda hefir ekki verið mikill; sumpart af því að löndin hafa verið tiltölulega þéttbýl og ekki hefir verið skortur á fólki til að vinna að þeim fyrirtækjum, sem þar hafa verið gerð. Loftslagið í þeim hefir verið heitt og ekki sem hollast að sagt er. Iðnaður og verzlun við nýlendurnar hefir getað veitt fleira fólki atvinnu eftir því sem viðskifti við þær hafa aukist. Einnig hefir fæðingum fækkað í öllum löndum hin síðari árin, og að síðustu er það, að Frakkar, sem eiga mestar lendur, flytja ekki úr landi og fjölgar ekki. Mestur innflutningur hefir verið i nýlendur Þjóðverja, og Þjóðverjum, sem búa í nýlendunum, fjölgar mjög mikið.

Nýlendur Norðurálfumanna eru nú mörgum sinnum stærri en Norðurálfa öll. Flest þau lönd, sem líkur eru til að verði gerð að nýlendum hafa nú annaðhvort verið tekin að fullu og öllu eða eru að eins sjálfstæð að nafninu. Heimskautalöndin eru þó einskis eign enn. En nú má búast við að röðin komi að þeim. Að svo hefir ekki orðið fyrr er ekki því að kenna, að þau séu einskis virði. Þessi lönd eru sérlega vel fallin til grávöruframleiðslu, eru ef til vill auðug að námum og sjórinn við

strendur þeirra er auðugur að fiski, hvölum og selum. Að stórveldin hafa ekki fyr snúið huga sínum að þessum löndum, gæti staðið í sambandi við það, að í þeim er örlítil eða engin bygð, svo þar hefir ekki verið að ræða um nýjan markað, sem verið hefir aðalhvöt nýlendustefnunnar. Norðurhöfin hafa líka verið torfarin vegna íss, en framfarir tímans virðast einnig ætla að hjálpa mönnum yfir þennan örðugleika.

Þegar farið verður að skifta heimskautalöndunum getum við Íslendingar auðvitað ekki horft á það með óblandaðri ánægju. Við getum ekki látið okkur standa á sama hverja við höfum að nágrönnum. Setjum svo, að Englendingar tækju löndin fyrir vestan okkur og norðan. Mundu þeir þá ekki renna girndarauga til okkar lands, sem væri sjerlega vel fallin miðstöð og höfuðstöð við nýting þessara landa. Að minsta kosti mundi þjóðerni okkar þá eiga í vök að verjast. Að Rússar eru ekki teknir til dæmis stafar ekki af því, að þeir sjeu óágjarnari.

Þegar nú svo er komið, að við höfum eignast skip og erum farnir að sigla milli landa, virðist ekki nema réttmætt að farið sé að hyggja á landnámsferðir og minst sé fornra daga.

Morgun þjóðlífsins okkar var óvenjulega fagur. Kring um árið 1000 var eins og hamingjan léki við hvern fingur hinnar ungu þjóðar. Hið mikla mál, kristnitakan, var útkljáð á alþingi á þann hátt, sem jafnan getur verið stjórnmálamönnum og þjóðþingum til fyrirmyndar. Ljós nýrrar menningar tók að breiðast yfir, en gamla þjóðlífið stóð í fullum krafti.

Af þeim atburðum, sem gerðust um þetta leyti, var fundur Ameríku eflaust merkastur. Hvers vegna? Heil heimsálfa, stórt meginland, var opnað fyrir okkur, land auðugt að gulli, silfri, kolum, járni, kopar og alls konar málmum, auðugt að fossum, ám, höfnum og ágætum fiskimiðum, land auðugt að frjórri jörð, engjum, skógum, heilnæmu lofti og vermt af suðrænni sól. Vínland var nærri fjögur hundruð sinnum stærra en Ísland alt með jöklum og

óbygðum. En mestu skifti, að það var að kalla óbygt. Nokkrar skrælingjaættkvíslir flökkuðu þar um illa búnar að vopnum og klæðum, þektu ekki járn né menningu og gátu því ekkert samneyti við Íslendinga átt. Því síður haggað tungu vorri eða þjóðerni.

Það fer ekki hjá því, að fyrir hugskoti hvers Íslendings, sem les um fund Vínlands, líði draumsjónir um framtíð þá, sem norrænir menn hefðu getað átt í þessu landi, íslenzku frá hafi til hafs. Hvílíkt heimkynni hefðu ekki íslenzkar bókmentir, listir, vísindi og hvers konar íslenzk menning fengið þar. Þar hefði líka verið verkefni fyrir bjartar hetjur að brytja niður lævísan skrælingjann rauðskinnaðan. En hvert lá svo leiðin frá Ameríku og hvar voru norrænum mönnum takmörk sett? Hagur hinnar norrænu ættkvíslar væri vafalaust annar, hefðum við borið gæfu til að nema Vínland.

Missir Vínlands er upphafið að raunasögu Íslendinga, sem sjaldnast síðan þá hafa skilið tíma sinn. Hefði norræn nýlenda verið á Vínlandi, hefði Ísland og Grænland verið eðlilegir áfangastaðir á leiðinni milli Norðurlanda og Vínlands. Ísland hefði þá ekki þurft að þola það að verða afskekt og gleymt norður í sæ. Atburðir eins og einokun, hungurdauði og sorg sorganna, morð vopnlausra Íslendinga á Grænlandi, hefðu þá aldrei getað átt sér stað.

Grænland er ekki nema 40 mílur í vestur frá Íslandi, en þó mun Íslendingum nú ókunnugt um þær slóðir. Andspænis Reykjavík, hinu megin við sundið er nýlendan Angmagsalik með 400 íbúa. Grænland er 2 miljónir □ kílóm. að stærð. Hið innra er alt hulið jökli, en landið er víða autt tugi mílna upp frá ströndinni. Hafið við strendurnar er auðugt að fiski. Á sumrin fyllast firðirnir af loðnu. Þorsksganga er þar mikil og heilagfiskismið bezt í heimi og hákarlamið góð. Í ám er bæði lax og silungur og hvorttveggja í ríkum mæli. Þar á móti gengur sel- og hvalveiði til þurðar, því dýr þessi eru veidd mikið. Fuglabjörg eru þar mikil, eggver og æðarvarp, en tekjurnar af fuglinum fara ekki að vonum, því jafnvel

æðarfuglinn er skotinn miskunarlaust. Í landinu hafa fundist kolalög á ýmsum stöðum, kopar og járn og ýms verðmæt steinefni, en af þeim er kryolitið frægast. Niður frá hájöklinum steypast óteljandi ár til sjávar, svo landið hefir ótæmandi vatnsafl. Af viltum landdýrum eru á Grænlandi hérar, hreindýr, moskussauðir, hreysikettir, bláir refir og hvítabirnir, en Skrælingjar hafa skotið öll þessi dýr til mikillar þurðar nema refinn og þau dýr, sem aðeins eru til á þeim svæðum, er Skrælingjar ekki byggja, en það er norðurhluti austurstrandarinnar. Þar sem suðuroddi Grænlands er eins suðlægur og sunnanverður Noregur kemst sól þar hátt á himin um sumarsólhvörf. Hitabreytingar eru þar miklar og tíðar. Í dölum þeim sem greinast inn frá fjörðunum, í skjóli þar sem geislarnir brotna hlíð í hlíð verða oft miklir hitar á sumrum, þótt jökullinn sé ekki langt frá. Gróðurinn er því ekki lítill, þótt tegundirnar séu ekki margar, af því skamt er síðan ísinn þiðnaði af landinu. Birkikjarrið verður alt að 6—7 metra á hæð. Reynt hefir verið að gróðursetja barrvið í kjarrinu og þrífast trén þar vel. Líklega væri hægt að koma upp stórum skógum, ef sáð væri harðgerðum viðartegundum t. d. siberísku greni, lævirkjatré o. fl. Þessar tegundir vaxa langt norður í Síberíu og búa þar við verri lífskjör en þeim stæðu til boða á Grænlandi. Niðri í dölunum og fram með ánum eru víða grösugar engjar. Í Eystri Bygð þrífast garðávextir vel, jafnvel úti á annesjum. Náttúra Grænlands er svo rík til lands og sjávar, að þar er rúm fyrir margt fólk. Inn í dölunum standa enn bæjarrústir og grafreitir feðra vorra. Það er hvöt til okkar um að sleppa ekki því, sem eitt sinn var íslenzk storð, að líða ekki að nokkur sá blettur, sem verið hefir norrænt heimili, og orðið getur aftur heimili fyrir norræna menn og veitt þeim lífsuppeldi, hætti að vera Norðurlönd. Þessa ber okkur sérstaklega að gæta þeim megin, sem við erum, í vestur átt.

Eins og kunnugt er þá er Grænland nú dönsk nýlenda. Stórveldin hafa viðurkent rétt þeirra til mestallr-

ar vesturstrandarinnar og parts af austurströndinni sunnan til, samtals 14,000 □ mílur. Aðrir hlutar landsins eru ekki viðurkendir neins eign. Það er okkur mikið lán, að Grænland er í höndum Dana, norrænnar þjóðar, en ekki í höndum annarlegra ofbeldisseggja. Danir stjórna landinu ekki sem viturlegast, og Skrælingjar, sem drápu frændur vora vopnlausa, eru öllu eyðandi villilýður. Danir reka á Grænlandi kryolit- og koparnámur og er hvorttveggja gróðafyrirtæki. Á einokunarverzluninni hafa þeir aftur á móti tapað, þrátt fyrir það, að útflutningurinn er alt að því helmingi meiri en innflutningurinn til Grænlands 1912, innflutningur til námufélaganna og útflutningur frá þeim ekki talinn með. Samt er tekjuafgangur, af því námufélögin greiða mikið fé fyrir að fá að reka námurnar. Gott sýnishorn af ráðslaginu er það, að æðarfuglinn fær ekki að lifa og út eru flutt ein 160 kg. af dún 1912, álíka og frá einu eða tveimur varpheimilum á Íslandi.

Dönum hefir þannig ekki orðið mikið úr Grænlandi. Því verður þó ekki núið þeim um nasir að þeir séu óduglegir. Væri það því drengilegt af okkur að hlaupa undir bagga og hjálpa til að rétta hag Grænlands við. Að Dönum hefir ekki orðið meira úr Grænlandi gæti helzt stafað af því, að löndin eru svo ólík og atvinnuvegir Dana eru lagaðir eftir alt öðrum staðháttum en þeim, sem eru á Grænlandi. Þar á móti mundu atvinnuvegir okkar eiga þar vel við, þótt þeim sé í ýmsu ábótavant. Til fiskiveiða kunnum við vel og betur mörgum öðrum þjóðum. Æðarvörpunum og fuglatekjunni ættum við að geta komið í gott lag. Inni í dölunum ætti að geta risið upp blómleg norræn bygð, og íslenzkt búfé mundi una sér þar vel. Ekki er ólíklegt, að Danir gætu stutt á ýmsan hátt að viðreisn Grænlands. Danir eru að verða iðnaðarþjóð, en iðnaður á mikla framtíð fyrir sér á Grænlandi. Í verzlun mætti og nokkurs af þeim vænta. Mestan gróða gætum við haft á Grænlandi af því að reka þar grávöruframleiðslu, halda þar hálfviltar hjarðir af hreindýrum, moskussauðum o. fl.

Það er ástæða til að halda, að Danir mundu taka þessu máli vel. Danir er óágengastir allra Norðurlandaþjóða. Þeir hafa stöðugt haldið því fram, að þeir vilji einungis styðja velferð Grænlands, en hvorki þrælka það né gera að féþúfu. Það hefir jafnvel komið til orða að gefa landinu sjálfstjórn. Tilgangur okkar með landnámi á Grænlandi gæti ekki verið nema að tryggja það, að Grænland verði norrænt land í framtíðinni, frændland okkar líkt og Danmörk, Noregur og Svíþjóð. Jafnvel þótt þróunin í landinu héldi áfram á sama hátt og hingað til undir yfirráðum Dana, og hvorki Englendingar, Ameríkumenn eða Rússar tækju það, eru engar líkur til, að landið yrði norrænt. Varla gæti Íslendingi komið til hugar, að við ættum að leggja landið undir okkur eða hneppa landa okkar þar í einskonar ánauð.

Þjóð eins og Frakkar, sem fjölgar ekki og flytur ekki úr landi, en berst samt fyrir nýlendum, hún berst fyrir þeim mest til að geta lagt fé þar í fyrirtæki, fé, sem fólkið í landinu hefir sparað, en ekki er hægt að hagnýta sér sér heima í landinu. Ef við hygðum á að nema ný lönd, ætti tilgangurinn með því að vera sá, að veita útflytjendum úr landinu nýtt heimkynni, þar sem þeir geta haldið áfram að vera Íslendingar eða þá ný norræn frændaþjóð, að opna ósjálfstæðu og eignalausu fólki möguleika til að verða efnað og sjálfstætt í nýja landinu, að greiða útflytjendum frá öðrum Norðurlöndum götu. Hugsum okkur, að allar þær þúsundir, sem farið hafa til Kanada hefðu í stað þess farið til Grænlands. Þeir væru þar íslenzkir Grænlendingar og yrðu það um óyfirsjáanlega tíð, en nú er haldið, að Íslendingar í Kanada verði orðnir enskir eftir mannsaldur, týndir og tröllum gefnir.

Menning okkar er þannig, að við erum vel fallnir til að vera brautryðjendur og ganga á undan öðrum Norðurlandaþjóðum í að nema lönd. Fyrst í stað þurfum við ekki annað en að rekja slóðir feðra vorra. En svo þarf að setja markið hærra. Vestur af Grænlandi eru ónumin lönd. Í einu þeirra fann Vilhjálmur Stefánsson hvíta

menn, sem lifðu á Skrælingja vísu. Hann þóttist þar kenna landa sína og hugði, að það væru afkomendur Íslendinga, sem flúið hefðu af Grænlandi og ætlað til Vínlands. Reynist þetta rétt, ber okkur að rækja við þá frændsemi á drengilegan hátt og gefa þeim aftur alt, sem þeir hafa mist.

Íslenzkt landnám ætti einnig að hafa efnahagslegar afleiðingar. Framleiðsla okkar er mjög einhliða, svo flestar lífsnauðsynjar þarf að flytja og kaupa frá útlöndum. Hve lítið sem úr þessu yrði bætt, væri það bót, sem gerði okkur ofurlítið sjálfstæðari. Þetta er sérstaklega tilfinnlegt með vöru eins og kol, sem ekki er aðeins nauðsynjavara fyrir vaxandi fjölda af heimilum, heldur og vara, sem skip landsins geta ekki án verið. Vanti kol verða öll fyrirtæki, sem rekin eru með gufuafli að hætta, skip og vélar ryðga, en fólkið sveltur vinnulaust. Þótt kol séu fáanleg geta þau samt orðið svo dýr, að það sé til mikils baga, og að menn verði að láta skip og verksmiðjur ganga þrátt fyrir mikið tap, af því það yrði enn meira tap að hætta rekstrinum. Almenningur fær auðvitað að una sér í kuldanum, þegar kolin eru orðin »ókaupandi«. Þessi styrjöld og reynsla undanfarandi ára ætti að hafa kent mönnum nokkuð í þessu efni. Árið 1912 voru flutt inn kol fyrir 2 milj. kr. Var það tæpum helmingi meira en 1909. Við höfum því þörf fyrir nýlendu, sem gæti birgt okkur að kolum, svo kolavandræðin væru úr sögunni.

Ísland er fossaland. Ómælanlegur er kraftur þess vatnsþunga, sem steypist frá hæðunum niður í djúpið. En »not« fossanna eru »falin«. Það vantar fé og þekkingu til að beizla þá. En þótt við legðum við fossana og létum þá sjóða fyrir okkur matinn, hita og lýsa hýbýlin, plægja jörðina, sá, slá og raka, knýja fram járnbrautarlestir, reiðar og sporvagna, þá er alt þetta lítil vik handa slíkum bergrisum. Fullkominn starfa fáum við fyrst handa fossunum þegar við förum að nota þá til að reka verksmiðjur, og þó ekki sé vert að gylla þessa atvinnugrein, er ekki heldur rétt að loka augunum fyrir þessum sann-

leika. En til iðnaðar hefir Ísland varla neitt nema vatnsaflið. Væri bætt við Ísland málm- og kolauðugri landspildu, mundi verð ættjarðarinnar ekki aðeins hækka um það, sem verði þessarar landspildu næmi, því þá væri fenginn möguleiki til þess, að alt vatnsafl landsins gæti komið að notum, og af því mundu fossarnir og alt gamla landið hækka í verði. Við þetta ynnist skilyrðislaust, að fleira fólk gæti lifað í landinu. Að verðhækkun landsins komi þjóðinni að notum er ekki víst. Eigi einstakir menn jörðina (náttúruna), er afleiðingin af verðhækkuninni sú, að fólkið verður að greiða hærri jarðrentu en áður. Þetta er þó öfug framsetning, af því jarðarverðið er jarðrentan metin til höfuðstóls. Ef þjóðin vill ekki, að allar framfarir og umbætur verði að meira eða minna leyti hrís á hana sjálfa, verður að afnema jarðrentu og alla einokunarrentu. Hvað jarðrentuna snertir verður það gert á þann hátt að leggja skatt á jarðarverðið, sem er jafn stór jarðrentunni. Í hugtakinu »jörð« felast engin verk eða umbætûr gerðar af manna höndum.

Árið 1194 gerðist sá merkisatburður, að Íslendingar fundu Svalbarð. Það heitir nú Spitzbergen. Í fornöld var talin fjögra dægra sigling þangað norður í hafsbotn. Stendur það alt heima. Síðan týndist Svalbarð, en fanst aftur í lok 16. aldar af Hollendingum. Þá hófust þar miklar hval- og rostungsveiðar og stóð sú tíð yfir 100 ár. Þá var hvalnum að mestu útrýmt, en selur einn eftir. Englendingar og Hollendingar keptu um veiðina. Danakonungur kallaði sig eiga landið, því það var í upphafi hald manna, að Svalbarð væri áfast við Grænland. Kristján IV. sendi þangað herskip til að sýna veldi sitt og gæta hagsmuna ríkisins. Danir tóku þátt í veiðinni. Í lok 18. aldar tóku Norðmenn að stunda selveiðar við Svalbarð og gera það enn.

Svalbarð er eyjaklasi á milli $76^1/_2°$ og $80^1/_2°$ nbr. og 10° til 28° austl. Flatarmálið er 68.000 □ km.? — eða lítið stærra en hálft Ísland. Flóastraumur rennur vestan um landið, svo að loft og sjór eru miklu hlýrri en búast mætti

við eftir breiddarstigi. Stærsta eyjan er Vestur-Svalbarð. Hið innra af landinu er hulið jökli, en strendurnar eru víðast auðar. Að vetrinum lykur ís um allar eyjarnar, en frá því í apríl—maí og þangað til í október—nóvember er sjórinn við vesturströndina íslaus.

Jurtaríkið er ærið fátækt. Af landdýrum er ísbjörn, heimskautarefur og harðgerð hreindýrategund, sem vert væri að flytja til Íslands. En þessum dýrum hefir fækkað eins og spendýrum í sjó. Af fugli er mikið, einkum æðarfugl og bjargfugl. Hafið er grunt og auðugt að fiski. Síld, loðna og golþorskur vaða þar í stórum torfum. Heilagfiskis og hákarlamið eru ágæt. Mest er þó vert um gæði þau, sem eru í jörð á Svalbarði. Landið er mjög gamalt að myndun. Lítið eitt er bygt af eldgömlu graníti og gosgrjóti. Hitt hefir myndast í vatni. Þrívegis hefir landið hafist yfir sjávarflöt og frá öllum þessum tímabilum finnast þar kolalög hvert yfir öðru; kolalögin eru geysi þykk og víðáttumikil og gæði kolanna eru að sama skapi.

Víðátta kolalaganna er víst lítið rannsökuð. „Berlingske Tidende“ flutti 1914 frétt um að sænskur námufræðingur, sem stjórn Svía hefði sent til Svalbarðs, hefði komist að því, að í sænska hlutanum einum væru meiri kol en á öllu Bretlandi. Sama ár flutti sama blað frétt um að norskt félag hefði kastað eign sinni á alt það svæði á Svalbarði, þar sem fundist hefði gull í jörð, og þar sem líkur væru til að fyndust gimsteinar. Líklega er hér átt við norð-austur hluta Vestur Svalbarðs, sem er eldgamalt að myndun, en hvoruga þessa frétt hefir höf. átt kost á að rannsaka og þær eru því settar hér einungis sem blaðafréttir, en ekki sannleiki.

Kolanámurnar var byrjað að vinna 1899. Bezt gengur vinnan hjá amerísku félagi í Advent Bay. Það hefir hagað öllu, sem rekstrinum viðvíkur, mjög snildarlega. Kuldinn er ekki meiri en svo, að hægt er að vinna að vetrinum. Loftið er mjög heilnæmt og svo gerlasnautt, að flegin bjarnahræ hafa legið úti árum saman án þess að geta rotnað. Hjá ameríska félaginu hefir kaupið verið 6—15 krónur á dag. Gröfturinn ætti að geta borið sig með hærra kaupgjaldi. Margir sem flytja til Ameríku fara þangað upphaflega í þeim tilgangi að safna peningum til

að geta byrjað sjálfstæða atvinnu heima á Íslandi. Svalbarð væri land fyrir þá. Í Ameríku reynist vinnan stopul, vinnulaununum stundum eytt í solli, svo framundan liggur ekki annað en strit og fátækt. Á Svalbarði er vinnan stöðug og ekkert færi á að eyða. Námufélög, sem stofnuð hafa verið í ýmsum löndum, hafa kastað eign sinni á kolasvæðin. Norðmenn, Svíar, Rússar, Þjóðverjar, Englendingar, Ameríkumenn og ef til vill fleiri eiga þar námur.

Þú getur rétt til, að mörg þjóð muni ágirnast Svalbarð. Það er fyrsta heimskautalandið, sem tekið er til skifta. Þegar hvalveiðin var á þrotum, hugðu menn Svalbarð vera einskis virði og engin þjóð kærði sig um það. 1870 gerðu Norðmenn kröfu til þess, en Rússar vildu ekki viðurkenna eignarrétt þeirra. Norðmenn fylgdu málinu ekki fast fram, ef til vill af því, að sami lúa hugsunarhátturinn hafi ríkt þar og á Íslandi, að menn megi ekki seilast út fyrir landsteinana, meðan nokkur blettur sé ónotaður heima. Eftir aldamótin var svo málið vakið upp á ný. Eftir að námugröftur byrjaði, hefir skortur laga og framkvæmdarvalds verið mjög bagalegur. Námufélögin deila um réttindi sín hvert við annað. Námumenn og veiðimenn ganga hver á annars hlut, og menn geta yfirleitt leyft sér hvað sem vera skal. Nú hafa stórveldin komið sér saman um að Svalbarð skuli vera »terra nullius« þ. e. einskis land. Norðmenn vildu, að sér yrði falið að halda þar uppi lögum og rétti, en þess var þeim ekki unnað, af því búist var við, að þá fengju þeir of mikil tök á landinu. Í þess stað var sett þriggja manna nefnd til að annast þetta, einn frá Noregi, annar frá Svíþjóð og þriðji frá Rússlandi. Næsta nefndarfundi er frestað þangað til ófriðnum er lokið.

Auðvitað er þessi nefnd vandræðastjórn, og málið hlýtur að fá annan enda. Að vísu gætum við ekki kept um Svalbarð móti Norðmönnum eða Svíum. En nú eru varla líkur til, að annari hvorri þessari þjóð verði unnað eyjanna. Þar á móti er ekki óhugsundi, að okkur yrði

unnað þeirra, eða að minsta kosti falið að halda þar uppi lögum og dæma mál manna. Við Íslendingar erum engin stórþjóð og ekki líklegir til stórræða í augum heimsins. En stórþjóðir hafa oft unnað smáþjóðum þess, sem þær hafa ekki getað unnað hvor annari. Við gætum ef til vill fengið lið Svía og Norðmanna til þessa máls, því að hugsun okkar ætti að vera að styðja hagsmuni þeirra á Svalbarði og jafnframt gera okkur aðnjótandi gæða landsins þeim að meinalausu. Mál þetta verður utanríkisráðaneyti Dana að reka fyrir okkur og af Dönum er góðs að vænta, af því okkar hagur er ríkisins hagur, meðan við erum bandamenn þeirra, af því Danir koma sér vel við allar þjóðir, og af því við eigum vel skilið að fá nokkra uppbót fyrir það tjón og þá erfiðleika, sem við höfum hlotið af ófriðnum. Sú skoðun, sem breiðist meira og meira út, að Norðurlandaþjóðir eigi að halda saman, ætti að greiða götu þessa máls, eins og hreyfingin er hin viturlegasta í sjálfu sér og hefir fylgi a l l r a hinna beztu manna. Saga tveggja síðustu alda gengur út á það, að skyldar þjóðir hafa sameinast, að ríkin hafa stækkað við landvinninga og landnám og náð yfir stærri fjarlægð en áður hefir þekst, án þess þó að á þeim sjáist nokkur dauðamörk. Að ríki geta verið svona stór er að þakka samgöngufærum vorra tíma. Í fornöld urðu konungar að hafa jarla, af því erfitt var að komast milli landshlutanna og þessi hindrun mun eiga mestan þátt í því, að Norðurlönd urðu ekki eitt ríki þegar í fornöld. Skifting Norðurlanda hefir verið ógæfa norrænna manna alt frá elztu tímum þangað til nú. Í samband við sundrung þessa má setja marga og mikla ógæfu, blóðsúthellingar milli þjóðanna, tap nýlendanna á Bretlandseyjum, Frakklandi og Rússlandi, tap Vínlands og Grænlands og það sem af því hefir leitt, tap Austurvegs, Finnlands og Suður-Jótlands. Vökina þrengir. Jafnvel á friðartímum eru tollmúrarnir milli landanna til hindrunar eðlilegum vexti og þróun atvinnuveganna og betri efnahag. Á þessu sviði virðist vera verkefni handa Íslendingum, handhöfum hinnar forn-

norrænu menningar. Þessi alnorræna stefna ríður ekki í bága við sjálfstæðisbaráttu okkar, ef sjálfstæðishugsjónin skyggir ekki á þá hagsmuni, sem bandalag við frændþjóðirnar getur boðið. Það er Fjallkonunni ekki samboðið að sitja eins og niðurseta úti í horni og munnhöggvast við Dani. Kraftur og vald þarf að standa að baki öllum okkar orðum eins og var fyr á dögum. Fjallkonunni sæmdi best að vera í fararbroddi. — Kæmist samvinna á milli allra norrænu þjóðanna gæti hraustasta þjóðkvíslin í Norðurálfu horft vonglöð og örugg fram á tímann sem kemur.

Sjálfsagt er að öll okkar stjórnmál verða að miða að því að styrkja og efla okkar litlu þjóð og tryggja tilveru hennar á ókomnum öldum. Þetta gerum við með því að leggja ný lönd og auðsuppsprettur náttúrunnar inn undir ráðrúm og starfssvið þjóðarinnar. Enginn neitar því, að landið okkar sé gott, en það er öllum kunnugt, þótt fátt sé um það talað, að í svo norðlægu landi þarf ógna auðmagn til þess að hrífa gæðin úr skauti náttúrunnar. Við höfum nokkra togara handa tæpum helmingi landsmanna, sem lifir á sjávarútvegi og varla nein sæmileg rekstrstæki handa þeim sem lifa á landbúnaði, ekki einu sinni vatnsveitur. Við stöndum með tvær hendur tómar og lifum eins og gaddhestar á því, sem forsjónin lætur standa upp úr fönninni. Þegar nú þjóðin eyðir 3—4 milj. að að minsta kosti fyrir skaðlega munaðarvöru, þar af sjerlega vænum skerf fyrir tóbak, er þetta ægilegt þjóðarmein. Þegar það nú þar á ofan er alþýða, fátæklingar, sem greiða þetta fé af fátækt sinni, er full ástæða til að ákalla alt, sem heilbrigt er í þjóðinni, til að berjast móti þessu vánviti. Við þurfum að spara of fjár til að leggja í gerbreyting á atvinnuvegunum heima, og nemum við lönd, þurfum við einnig að hagnýta okkur auðsuppsprettur þeirra á fullkomnasta hátt.

Ef ræða er um efling þjóðarinnar, er ekki nóg að nema lönd og safna auði. Skilyrðin fyrir því að hægt sé að gera þetta liggja í þjóðinni sjálfri. Hvað hún vill,

hvað hún þorir að leggja út í, alt okkar þjóðlíf á hvaða sviði sem er, er fyrst og fremst komið undir því hver þjóðin er. Það verður þá ljóst, að mentamálin, aukning á andlegum og líkamlegum þroska með þjóðinni er undirstaða undir öllu öðru og á því að vera aðalmál og grundvallaratriði í baráttu fyrir viðreisn landsins. Þótt hægt sé t. d. að minka munaðarvörukaup landsmanna að miklum mun með skynsamlegri löggjöf, þá er það þó andlegt þroskaleysi fólks, sem er orsök óhófseminnar. Væri sálarþroskinn meiri mundu menn telja sig hafa fjárins meiri not með því að leggja það í framleiðsluna og láta það afla nýrra gæða og létta undir með sér í lífsbaráttunni.

En verkefnin kalla að úr ýmsum áttum. Í Norður-Asíu, þ. e. Síberíu, eru feiknamikil skóglönd og grassléttur, sem gætu orðið blómlegir akrar. Í jörðinni er gnægð af málmum. Síðan um aldamótin, að Síberíujárnbrautin var lögð, hefir landið tekið miklum framförum, sem nálgast það, sem þekst hefir frá Ameríku í því efni. Leiðin þaðan á markaðinn í Vestur-Evrópu er svo löng, að það er ókleift að senda þungavöru eins og t. d. korn eða við þangað með járnbraut. En þessar vörur er hægt að framleiða ódýrt af því að jörðin kostar því nær ekkert og vinnulaun eru ekki há. Að flytja vörurnar sjóleiðis er langtum ódýrara. Mikill hagnaður er einnig að því að flytja iðnaðarvörur frá Norður- eða Vesturálfu til Síberíu sjóveg í stað þess að senda þær með Síberíubrautinni. Í Noregi er stofnað félag til þess að reka sjóverzlun við Síberíu. Skipin fara norður um Rússland yfir Kara-hafið og upp í árnar Ob og Jenesei. Kolalög kváðu vera þar eystra, svo ef þau yrðu unnin, þyrftu skipin ekki að hafa með sér kol nema til annarar leiðarinnar. Mestum erfiðleikum hefir hafísinn valdið í Karahafinu. Friðþjófur Nansen, sem er einn þeirra manna, sem bezt skyn bera á strauma og ísrek í Íshafinu, fór sumarið 1913 með einu af skipum Síberíufélagsins austur í Síberíu. Í ferðabók sinni, »Gennem Siberien«, Kria 1914, hefir hann

safnað miklum fróðleik saman viðvíkjandi siglingum um Karahafið. Niðurstaðan, sem hann kemst að, er sú, að með þeim tækjum, sem nú standi til boða, muni vera hægt að sigla yfir Karahafið í öllum eða nálega öllum árum. Hann leggur til að gerðar séu út 3—4 litlar hreyfiskútur með þráðlausum símatækjum til að rannsaka strauma lofts og lagar og alt um áhrif þeirra á ísinn. Til að rannsaka hvernig ísinn liggur og hvar er hægt að sigla, leggur hann til að hafðar séu flugvélar og flogið sé á þeim út yfir hafið öðru hvoru, og að fréttirnar um ísinn séu símaðar með þráðlausum skeytum til gufuskipanna, sem eru á leiðinni, og svo til Evrópu. Hann gerir ráð fyrir, að flugvélar geti komið að miklum notum þar, sem líkt sé ástatt og þarna og erfitt sé að komast áfram fyrir ís.

Þetta mál ætti víst erindi til okkar, og eins gæti verzlun við Síberíu orðið arðvænleg. Ísland liggur ekki fjærri skipalínu frá Bandaríkjunum norður um Noreg til Síberíu, og heldur ekki langt frá skipalínu frá Norðurlöndum til Hudsonsflóalandanna, en sú lína liggur yfir Hvarf á Grænlandi. Gæti það orðið til hagsbóta fyrir þá, sem Grænland eiga að byggja. Ef Ísland ætti að verða stöð fyrir skipalínur, þurfum við að hafa eitthvað að bjóða skipunum af því, sem þau þurfa, og þá fyrst og fremst kol. Eftir því sem bygðin færist norður á bóginn beggja megin Atlanzhafsins verður Ísland minna afsíðis, og skilyrðin fyrir því, að Ísland geti orðið verzlunarland, vaxa. En í allri atvinnu, og ekki sízt í verzlun, fá þeir bezta útreið, sem fyrstir sjá leik á borði og nota hann. Svo mun og verða um verzlun við Síberíu og Norður-Kanada.

Hólamannahögg.

[Ísl. þjóðs, II. b., bls. 127].
(1912).

---

1. *Þó að hönd sé helköld*
   og hrikti kjúkum í,
ekki léttast Hólamanna
   högg fyrir því.
En heima sitja meyjar
   og mæðast af sorgum.

---

2. Gamli Hólabiskupinn
   gekk út á hlað;
tólf voru piltar hans
   að týgja sig af stað.

3. Þar var Þórður biskupsfóstri,
   þrekmikill sveinn,
ekki nema átján vetra,
   en aldrei vikaseinn.

4. Bitur frost og bálviðri
   brutu vetrargrið;
biskup valdi' í verferð
   sitt vaskasta lið.
En heima sitja meyjar
   og mæðast af sorgum.

5. »Farið«, mælti' hann, »farið heilir,
   »farið stilt og rótt;

»ill er tíð og illa lét
  í Líkaböng í nótt.

6. »Fylgi ykkur guð og gæfan;
  »gáið vel að því:
»leggið ekki' á Tvídægru
  »tvísýnu í.

7. »Skeytið ekki skapi ykkar
  »Skálholtsþegnum á;
»Hólamönnum hæfir bezt
  »að halda frið við þá.

8. »Ef þeir hafa ilt í frammi,
  »er ei nema rétt,
»að þeir viti að Hólamanna
  »högg eru ekki létt«.
En heima sitja meyjar
  og mæðast af sorgum.

9. »Sit þú heill í friði, faðir,
  »fer alt sem má.
»Skulum aftur einhvern veginn
  »heim að Hólum ná«.

10. Vanir eru vermenn
  að vaða klofsnjó;
en nú var oft í mjöðm og mitti,
  og meir, er vestar dró.

11. Datt á undir Tvídægru
  tvísýnt hríðarkóf;
góður bóndi bað þá vel
  að bíða þar í ró.

12. »Hafa skal« — hreyttu þeir —
  »Hólamanna sið!

»híma' ekki' inni' í hreysum, eins og
húsgangsmanna lið!«.
En heima sitja meyjar
og mæðast af sorgum.

13. Þórður ungi þagði við,
en hinir hlógu dátt,
steytti' hann hnefa — en stilti sig —
starði — og mælti lágt:

14. »Viðsjál er hún Tvídægra
»tvísýnu í;
»rætast munu forspár
»hans fóstra míns í því«.

15. Lagt var upp í lýsing
með nesti' og nýja skó,
en löngu fyrir úthallið
yfir sorta dró.

16. Brast á bálviðri —
böl-vís tíð;
mörg stóð hún dægrin
sú manndrápshríð.
En heima sitja meyjar
og mæðast af sorgum.

17. Þraut vist — þraut mátt —
þó varð engin bið;
þeir vörðust meðan hjartað sló,
að Hólamanna sið.

18. Þegar einhver dauð-kalinn
datt á freðaspöng,
þóttust hinir heyra' í bylnum
hljóð úr Líkaböng.

19. Þegar sá til suðurbygða
eftir lifði einn.
Þórður var það, biskupsfóstri,
þrekmikill sveinn.

20. Barði' á dyr — að bana kominn —
bað um næturgrið.
Bóndi setti snúð á sig
og snerist illur við.
En heima sitja meyjar
og mæðast af sorgum.

21. »Þú mátt fara fjandans til
»ég finn ekki' að því,
»þó að léttist Hólakarla
»klakksekkjum í«.

22. »Vel er mælt — en vita skaltu,
»vesalt sunnanþý:
»ekki léttast Hólamanna
»högg fyrir því«.

23. Karli rak hann kjaftshögg —
hvein í heilaskel;
hátt brast, — harðfrosinn
hnefinn stökk í mél.

24. Dauðrotuð bóndaskömmin
datt við þennan skell;
biskupsfóstri örendur
ofan á hann féll.

En heima sitja meyjar
og mæðast af sorgum.

---

25. Dauft var heima á Hólastað —
hörku-norðanbál;

fært var ekki fram úr dyrum
fyrir nokkra sál.

26. Tólf dundu á hurðum högg —
hriktu staðar göng;
hverju höggi heyrðist fylgja
hljóð úr Líkaböng.

27. Biskup — þegar birti — lét menn
krjúpa á kirkjugólf,
klukkum hringja og klerka syngja
sálumessur — tólf.
En heima sitja meyjar
og mæðast af sorgum.

---

28. *Þó að hönd sé helköld*
og hrikti kjúkum í,
ekki léttast Hólamanna
högg fyrir því.
En heima sitja meyjar
og mæðast af sorgum.

Gestur.

Hinn síðasti bardagi Gunnlaugs og Hrafns.

Svo sem mörgum mun kunnugt hafa misjafnir dómar verið feldir um sögur vorar og sannleiksgildi þeirra. Auðvitað er ekki hægt að fella almennan dóm um það, heldur verður að rannsaka hvert atriði hverrar sögu eftir því sem föng eru til. Mart eða flest er þess eðlis, að ekki verður rannsakað, og því er það næsta auðveldur leikur einkum útlendíngum, sem ekkert þekkja til Íslands og staðhátta þar af eigin reynslu, að segja það alt skáldskap og dikt. Þeir þekkja lítið annað en það stórborgarlíf, sem þeir ef til vill eru fæddir upp við og í, og þótt þeir sje aldir úti á landsbyggðum, eru allir hættir þar svo gagnólíkir íslenskum að fornu og nýju, að þeir fá ekki skilið þann jarðveg sem sögurnar eru sprotnar upp af eða það fjelagslíf sem er lífsskilyrði þeirra. Jeg hef ævinlega barist fyrir þeirri skoðun, að meginið af söguefni sagna vorra sje sannsögulegt — lýsíng manna og kvenna, viðburða og bardaga o. s. frv.; hitt er víst að hægt er að benda á villur í frásögninni, og ekki dettur mjer í hug að halda því fram, að hvert högg, hvert sár, sem lýst er, hafi verið svo og ekki öðru vísi; en það finst mjer líka mega standa öldúngis á sama. Jeg tek því fagnandi, er rannsóknir sína áreiðanleik þótt ekki sje nema litilla atriða, eins og t. d. þegar rannsóknin á beinagrind Sveins konungs Úlfssonar sýndi, að litla sagan um hann eftir Nizarbardaga hjá kotbóndanum er sönn — og hana hafði einmitt einn sagnfræðingurinn sagt vera »dikt«.

Eitt af því sem mjer þykir best sanna söguatriði er það, ef því fylgir lýsíng á staðnum, þar sem viðburðurinn fer fram, þess konar að hún er rjett og samtímis sjáist, að höfundur sögunnar hefur ekki sjálfur sjeð staðinn, sem hann lýsir. Hjer getur ekki verið um annað að tefla, en að söguatriðið og staðarlýsíngin hafi verið samtvinnuð frá öndverðu og gengið í arfsögninni, þángað til hún var sett í letur.

Próf. Bj. M. Ólsen hefur í ritgjörð um Gunnlaugssögu í Ritum hins danska vísindafjelags látið í ljós, að frásögnin um hinn síðasta bardaga þeirra Gunnlaugs muni ekki vera annað en skáldskapur og þau staðanöfn, er sagan nefnir líka; Dinganes, er þeir börðust á, sje tekið eftir Dinganesi milli Sogns og Hörðalands, og Gleipnisvellir minni á fjöturinn Gleipni, er Fenrir var bundinn með. Nöfnin hafi hann ekki fundið hvorki á sænskum eða norskum liðsuppdráttum, og það mun rjett vera. Jeg skal þegar gera hjer 2 athugasemdir, aðra þá, að þótt þessi eða önnur nöfn finnist ekki nú, er það lítils virði í sjálfu sjer, því að ótal fornaldarnöfn eru týnd, bæði í Noregi og á Íslandi og víðast hvar; hin er sú, að ekki er vel hægt að skilja, hvernig höf. sögunnar hefði komið til hugar að hafa eða búa til þessi nöfn. Dinganes við Sogn kemur víst að eins einu sinni fyrir í konúngasögum og hefur verið lítt þekt á Íslandi, og hvernig nokkur höf. hefði farið að búa til sljettunafn eftir fjötrinum Gleipni er mjer að minsta kosti óskiljanlegt.

Jeg skal nú skýra frá hvað sagan segir í stuttu máli. Hún segir, að eftir að Gunnlaugur og Hrafn voru farnir utan til að berjast í Noregi, hafi Hrafn verið í Lífangri um veturinn, en Gunnlaugur á Hlöðum með Eiríki jarli. Jarl hafði lagt bann fyrir að þeir berðist í hans ríki. »Um vorið« bað Gunnlaugur jarl fá sjer leiðtoga inn í Lifángur. Jarl gerði það, hann hafði frjett »að Hrafn var brott úr Lifángri«. Nú fer Gunnlaugur á stað og inn til Lifángurs, »og þann morgin hafði Hrafn farið þaðan«. Þetta kemur í bága við það sem áður var sagt, að Eirík-

ur hefði frjett að Hrafn væri farinn, það er ónákvæmt orðað í stað »ætlaði að fara« eða því um líkt. En það gerir nú ekkert til. Gunnlaugur kemur nú til Lifángurs og fer svo þaðan »í Veradal, og kom þar að kveldi jafnan, sem Hrafn hafði áður verið um nóttina. Gunnlaugur fer til þess, er hann kom á efsta bæ í dalnum, er á Súlu hjet, og hafði Hrafn þaðan farið um morguninn. Gunnlaugur dvaldi þá ekki ferðina og fór þegar um nóttina; og um morguninn í sólarroð þá sá hvorir aðra. Hrafn var þar kominn, sem voru vötn tvö og á meðal vatnanna voru vellir sljettir, það heita Gleipnisvellir, en fram í vatnið annað gekk nes lítið, er heitir Dinganes«. Þar nam Hrafn staðar og þar stóð bardaginn; er honum lýst nákvæmlega, en hjer þarf ekki að skýra nánar frá honum. Sje nokkuð hæft í því sem sagan segir, ætti að mega finna staðinn. Það er ljóst, að hann getur ekki hafa verið ýkjalángt frá Súlu, sem er hinn efsti virkilegi bær í Veradalnum enn í dag. Hvort staðurinn væri Noregsmegin eða Svíþjóðarmegin við ríkjamörkin má auðvitað standa á sama, því að ekki hefði þeim Gunnlaugi dottið í hug að taka nokkuð tillit til þess, enda mörkin þá víst ekki skýr.

Taki maður nú liðsuppdráttinn nýja, hinn norska, yfir Veradalinn, finnur maður þegar alfaraveginn frá Lifángri upp allan dalinn, fram hjá Súlu og áfram að Innusjó, beygir hann þar norður með vatninu, heldur svo áfram í norðaustur og liggur svo — ekki lángt frá takmörkunum — einmitt meðal tveggja smávatna, heitir annað, hið meira og nyrðra, Breiðavatn (Breivanne), hitt, hið syðra og minna, er vjer mundum kalla tjörn, Faanet Tjern. Út í vatnið meira gengur nes. Þegar af uppdrættinum er það ljóst, að þessi staður kemur svo vel heim við sögunnar orð, að ekki væri hægt að finna þann er betur svaraði. Þarna er staðurinn — verður manni ósjálfrátt að segja. Þarna er hann líka, óefað.

Til þess að sjá staðinn og kynna mér alla staðhætti þar nyrðra, fór jeg í sumar alt norður í Veradalinn, og

ók hann upp allan, eftir þessum vegi, sem áður er nefndur. En þessi vegur er ekki eldri en frá miðri fyrri öld eða vel það; hann finst á uppdrætti P. A. Munchs. Þetta benti próf. Yngvar Nielsen mjer á, enda varð mjer það og ljóst, undir eins og jeg fór veginn. Fram með ánni hefur vegurinn ekki legið að fornu. Krókurinn upp með vatninu hafði mjer og fundist nokkuð undarlegur, ef þetta hefði verið gamli vegurinn. Jeg kom nú á staðinn, gekk út á nesið, sem nú heitir bara »Nese«; það er lítið, eins og sagan kallar það, en fullstórt til þess er þar gerðist og meir en það. Austur- eða norðurhluti þess er grasi vaxin sljetturæma; þar hafa þeir Hrafn hvílst eða haft náttstað; hún er einkarvel til þess fallin, þur og mjúk. Eftir miðju nesinu gengur ávalur hryggur af grjóti og harður undir fæti; þetta kemur mæta vel heim við orðin í vísunni: »hér á hörðu nesi Dinga« varð osfrv. Þetta finst mjer koma svo vel heim, sem best verður óskað — lýsíngarorðið er haft hjer sem væri það sett af sjónarvotti, en ekki sona rjett af handahófi. Í stuttu máli að segja svarar staðurinn til sögunnar svo vel sem unt er. Hvernig getur á þessu staðið — ef sagan er tómur skáldskapur frá síðari hluta 13. aldar? Er hægt að hugsa slíkt mögulegt? Í sannleika væri það víst einstakt. Jeg efast ekki um, að þetta samræmi kemur ekki af neinu öðru en því, að sögusögnin um alt þetta — upphaflega frá leiðtogum Gunnlaugs runnin — hefur flust til Íslands og geymst þar í arfsögninni svona vel og skilmerkilega.

Þetta er því vissara sem höf. sögunnar hefur ekki sjálfur þekt Veradalinn. Hann kemur upp um sig. Það er auðsjeð, að hann hugsar sjer vegalengdina frá Lifángri til þessa staðar eða rjettara sagt til Súlu lengri en hún er; hann segir að Gunnlaugur kæmi þar að kveldi jafnan osfrv. eins og hjer væri um fleiri dagleiðir en eina að ræða. En frá Lifángri til Súlu er ekki nema ein dagleið, og hæg þó, 8 tíma ferð fótgángandi nú — í fornöld hefur hún ekki verið fljótfarnari ríðandi mönnum. Það var hæfilegt fyrir hvern ferðamann, er fór frá Lif-

ángri, að hafa næturstað á Súlu, »efsta bænum í dalnum«. Frá Súlu og að vötnunum er fjarlægðin svo, að vel svarar því, sem sagan segir. Það er nú um 5—6 tíma ferð; hafi Gunnlaugur farið þaðan t. d. um kl. 10 (um kvöldið) — nokkra viðstöðu hefur hann eflaust haft þar — þá svarar það því, að hann hafi náð Hrafni »í sólarroð«; nú, þegar jeg var þar fyrst í júlí, er sólaruppkoma þar um slóðir kl. 3.

En leiðin, sem Gunnlaugur og Hrafn hafa farið, var sú hin gamla, nefnilega um eða bakvið fjall það, sem heitir Skarðfjall (Skarfjældet) — og það var sá vegur, sem Ólafur helgi fór síðar 1030, hann kom og til Súlu. Bóndinn þar, sem nú er, uppalinn þar og hundkunnugur öllu, skýrði mjer ljóst frá öllu; þar hefur verið til skamms tíma selvegur frá Súlu — og alt vel fært, og hefur það verið almannavegur í fornöld, en vegleysa annarstaðar, t. d. með ánni. En þegar þessa er gætt, þá liggur alt enn ljósara fyrir manni, þá skilst fyrst til fulls, að vegurinn lá þarna, einmitt milli þessara tveggja vatna. Annarstaðar gat hann ekki legið.

Milli vatnanna er ekki það sem við nú mundum kalla velli, heldur flatir móar; það er hið einasta sem ekki kemur vel heim, en flatneskja er það. Jeg efast ekki um að nesið hjet Dinganes, hvað sem »Dinga«- þýðir; hvernig á »Gleipnisvöllum« stendur, skal eg ekki segja; en það nafn er þýðíngarlítið — þegar alt hitt kemur heim.

Jeg skal enn geta þess, þótt jeg álíti það ómerkilegt í sjálfu sjer, að um Hrafn er sagt, er fóturinn var af honum höggvinn, að hann hafi hnekt að »stofni« einum. Nesið er enn eða nú víði vaxið. »Lækur« er þar ekki; vatnið, sem Gunnlaugur sótti í hjálmi sínum handa Hrafni, hefur hann tekið úr vatninu sjálfu, en ekki neinum læk. En þessi »skáldskapur« hnekkir ekki sögulegum sannleik arfsagnarinnar; það sjer hver maður.

Hvort frásögnin um bardagann sjálfan og einstök atriði hans er í öllu rjett og sönn er annað mál, en það skiftir litlu eða engu, hvort það eða það högg hefur verið svo eða hinseginn. Aðalsögnin er jafnáreiðanleg fyrir því

Þetta dæmi úr þessari sögu finst mjer — eins og reyndar fleiri — vera þess eðlis, að það ætti að gera menn varkára með að hafna því sem sögur vorar segja, ef ekki verða beinar sannanir fram fluttar móti þeim. Hvað eftir annað koma fram sannanir fyrir ýmsu, bæði smáu og stóru, sem sumum, einkum útlendíngum, þykir lítt sennilegt og áður er sagt vera »skáldskapur«. Þetta getur vakið ýmsar hugleiðíngar, en jeg skal nú ekki móta þær frekar í orðum.

Í júlí 1915.

Finnur Jónsson.

Athugasemd: Mig langar til að taka fram, að það er ekki rjett, sem vinur minn, prófessor Finnur Jónsson, segir hjer að framan á 384. bls., að jeg hafi sagt, að „frásögnin um hinn síðasta bardaga þeirra Gunnlaugs sje ekki annað en skáldskapur". Jeg hef að eins látið í ljós efa um, að bardaginn sje rjett staðsettur í sögunni, og sá efi hefir ekki horfið við lestur framanskráðrar ritgjörðar. Á þeim stað, þar sem F. J. setur bardagann, kemur það eitt heim við frásögn sögunnar, að hjer eru 2 vötn, hvort hjá öðru, annað þeirra þó að eins tjörn, og lítið nes skagar út í annað þeirra. Enn hversu víða kemur þetta ekki firir? Örnefni þau, sem sagan greinir, Dinganes og Gleipnisvellir, eru hjer hvergi til, og F. J. játar sjálfur, að „á milli vatnanna sje ekki það sem við nú mundum kalla velli, heldur flatir móar", sem varla hafa getað borið nafnið Gleipnisvellir. Lækurinn, sem sagan getur um, finst hvergi á þessum stað. F. J. sínir sjálfur fram á, að söguhöf. hafi verið ókunnugur í Veradal, enn einmitt það gerir frásögn hans grunsama, og bendir til, að hann hafi í staðlísingu sinni farið fremur eftir hugþótta sínum enn rjettri arfsögn.

Björn M. Ólsen.

Talað á milli hjóna.

Síra Jósef lá upp í legubekk með pípuna í munninum og las »Greifann af Monte Christo«. Honum leið dæmalaust vel í ofnhitanum og hann teygði sig makindalega, þegar honum varð litið á hélaða gluggana og hugsaði um frostin, sem höfðu verið á hverjum degi síðan í jólaföstubyrjun.

Eldabuskan gægðist inn í gættina.

»Það vill maður finna prestinn«, sagði hún með skrækri röddu.

»Hver ætli það sé?«.

»Eg trúi það sé hann Einar í Selinu«.

Síra Jósef ræskti sig og fór fram til þess að taka á móti gestinum og leiða hann til stofu.

»Hér er mikill blessaður hiti«, sagði Einar og hlassaði sér niður í legubekkinn.

»Ójá, svo er fyrir þakkandi í frostinu, en hvað er annars að frétta, Einar minn?«.

»O — það er nú harla lítið og ómerkilegt, en svona samt — sumum þætti ef til vill saga til næsta bæjar það, sem var að gerast hjá mér í gærkveldi og í nótt; þess vegna kom eg að finna prestinn, og vildi helzt fá hann heim með mér, ef ekki stæði illa á«.

»Nú, hvað hefir komið fyrir hjá yður?«.

»Það er nú raunar ekki alveg nýtt þetta, sem eg á við. Það eru hjá mér vinnuhjú, sem þér munið sjálfsagt eftir, hann Ólafur og hún Helga, sem þér gáfuð saman rétt eftir að þér komuð í sumar, og þeim kemur stundum

svo illa saman, að það eru hreinustu vandræði fyrir mig að standa á milli þeirra, en þó keyrði alveg fram úr hófi í gærkveldi og í nótt. Konan mín, eg og hitt fólkið svaf ekki sérlega rólega í nótt«.

Síra Jósef varð alveg forviða. Hann átti þá að fara að tala á milli hjóna!

»Og út af hverju reis þetta rifrildi?«.

»Þau hafa látið strákinn sinn sofa á milli sín, en í gærkveldi, þegar þau voru komin upp í, fanst Ólafi vera alt of þröngt í rúminu og sagðist vilja hafa strákinn til fóta. Helga aftók það með öllu og svaraði illu til, en þá bylti Ólafur sér eitthvað ógætilega til, svo að hann rak olbogann í augað á stráknum; strákurinn fór að orga og grenja og þá fór alt í bál og brand. Þau brugðu hvort öðru um allar vammir og skammir og strákurinn orgaði eins og bestía. Svo setti grát að Helgu og þá reif Ólafur yfirsængina ofan af henni og flutti sig upp í háarúmið fyrir ofan. Við konan mín og eg heyrðum öll lætin inn í húsið okkar og reyndum bæði að stilla til friðar, en það var eins og að hella olíu í eld. Ólafur hét því að sofa aldrei framar hjá Helgu, að skilja við hana eins fljótt og hann gæti o. s. frv. Og svona gekk það fram eftir allri nóttu, að Helga og strákurinn grétu og orguðu hvert í kapp við annað í neðra rúminu og Ólafur hreytti úr sér og bölvaði í háa rúminu, og svo var hitt fólkið í baðstofunni ýmist að hasta á þau eða skella upp úr, svo að þarna var sífeldur kliður, sem ekki var sérlega skemtilegt að hlusta á«.

»Fyr má nú vera; eg er svo alveg hissa«, sagði síra Jósef og snýtti sér.

»Það er von að þér séuð hissa, síra Jósef, og það er annað en gaman að hafa svona vinnuhjú. Eg hefði beinlínis rekið Ólaf úr vistinni í morgun, ef eg hefði mátt missa hann frá fénu«.

»Hafa þau ekkert jafnað sig síðan í nótt?«.

»Óekki; Ólafur er ekkert nema ónot og Helga ekkert nema grátur og eymd. Raunar skelli eg oftast nær skuld-

inni á Ólaf, þegar svona kemur fyrir, en það er bezt að tala sem minst um það hér, og konunni minni og mér þætti vænst um að fá prestinn til að skreppa heim til okkar og koma vitinu fyrir þau í tíma. Mér þætti betur, ef þau gætu lafað í sama rúminu þangað til á krossmessu, þó ekki væri lengur, en ekki fala eg þau fyrir vinnuhjú næsta ár, það veit sá, sem alt veit«.

Síra Jósef varð þungur á svip og þagði drykklanga stund; svo sagði hann hálfvandræðalega:

»Það er sjálfsagt að eg geri mína skyldu og fari með yður, hvað sem eg get ráðið við þetta«.

»Þér segið vel um það, síra Jósef«.

— — —

Það var fyrsta prestskaparár síra Jósefs; hann hafði farið beina leið frá græna prófborðinu og til kallsins. Gamli presturinn, gráhærður, barnlaus ekkjumaður, var orðinn heilsulítill og hafði fengið leyfi til að fara til Danmerkur til að leita sér þar heilsubótar og hvíldar í heilt ár. Síra Jósef ætlaði sér að reyna að ná kosningu safnaðarins, þegar gamli maðurinn félli frá; hann hafði komist á bezta heimili og prestsskapurinn hafði gengið eins og í sögu alt fram að þessu; hóglífið fanst honum þægilegt og gott eftir alt amstur og leiðindi skólaáranna. Fyrsta prestsverkið hans hafði verið það að pússa saman í hjónaband þessi hjú, sem Einar í Seli var orðinn í vandræðum með.

Síra Jósef var athöfnin minnisstæð, af því að hún var fyrsta embættisverkið hans. Þau Ólafur og Helga höfðu komið heim til hans með strákinn og leyfisbréfið og beðið hann að pússa sig saman þegar í stað, — Ólafur, tæpur meðalmaður á hæð með hálfflóttaleg augu og þurlegur á svip, í grárri vaðmálstreyju og röndóttum buxum, með svarta brjósthlíf og derhúfu, — Helga, einfeldnisleg og feimin, í peysufötum, með stykkjótta dúksvuntu og rauðköflótt slifsi, hann 37, hún 38 ára.

Síra Jósef var að rifja þetta upp í huga sér, á meðan hann var að hneppa að sér reiðbuxunum og spenna á sig

legghlífarnar. Hann var gramur yfir því að þurfa að standa í svona löguðum störfum.

— Gátu ekki þessir bölvaðir vargar látið sér koma svo vel saman, að aðrir fengju að sofa fyrir arginu í þeim á nóttunni og hann fengi sjálfur að vera í næði inni í verstu vetrarhörkunum? Það var svo sem ekkert tilhlökkunarverk að eiga að sætta þessar óhemjur, sem hann þekti ekki nema rétt að nafninu til; þau voru svo sem vís til að virða orð hans að vettugi og ámæla honum á bak fyrir afskiftasemina. Það var þó stórbót að hafa Einar sér við hlið; hann vissi vel að Einar var duglegur og gætinn maður og treysti því að hann yrði sér að liði.

Þeir drukku kaffið og síra Jósef sótti messuvínsflösku út í altari til þess að gefa staup og fá sjálfur annað; það veitti ekki af að hita sér fyrir brjósti um leið og lagt var út í gaddinn. Staupið var þegið með þökkum, þeir stigu á bak og riðu af stað fram hólmana.

Síra Jósef varð hrollkalt á leiðinni og hann var með hálfgerðar munnherkjur þegar hann fór að spyrja Einar um skapferli þeirra Ólafs og Helgu, en Einar var fremur tregur á að gefa nákvæmar upplýsingar og var auðheyrt að hann vildi síður tala illa um þau út í frá. Þó hafði prestur það upp úr honum smátt og smátt, að Ólafur væri alt af mesti durtur við Helgu og væri töluvert fýlulyndur með köflum, væri stórorður, þegar hann þyrði, en hálfgerð gunga, þegar á reyndi; Helga væri aftur á móti bráð í skapi og um leið of veiklynd til þess að þola Ólafi durtsháttinn; annars væri hún þægt og trútt hjú, og ynni eftir því sem hún hefði vit til.

Það var rétt að byrja að bregða birtu, þegar þeir félagar komu að útihúsunum í Seli; þeir riðu þar upp á stéttina, en fóru ekki af baki.

»Húsin standa opin, og þá hlýtur Ólafur að vera hér ennþá«, sagði Einar og rétt um leið sást á loðna lambskinnshúfu innan við stafinn og svo kom út hálfboginn maður með hrífu og húsaló á milli handanna; hann var í sauðmórauðri prjónapeysu og það brá fyrir þrjózkusvip-

á rykugu og órökuðu andlitinu, þegar hann sá prestinn á stéttinni. Honum sýndist síra Jósef ekki vera mikill fyrir mann að sjá, þar sem hann sat hálfboginn á hestbaki, loðhúfan flett niður á augnabrúnir, andlitið fölt af kuldanum og úr öðru auganu rann vatn niður á kinnina, undan frostgolunni. Ólafur dró augað í pung; hvaða erindi átti þessi presthnokki við hann?

»Komið þér sælir«, sagði síra Jósef og rétti Ólafi hendina.

»Sælir«.

Síra Jósef leizt ekki meira en svo á svipinn á Ólafi, hikaði snöggvast, en sagði svo hálfvandræðalega:

»Eg — hérna — eg ætlaði að tala ögn við yður, Ólafur minn, — þegar þér komið heim úr húsunum«.

»Nú, getum við ekki talað saman hérna? Hvað var annars erindið?«.

»Eg ætlaði að hitta konuna yðar líka og tala við ykkur bæði saman«, svaraði síra Jósef og tók fastar í tauminn á hestinum. »Þér komið þá bráðum heim«.

»Er ekki nóg að þér talið við Helgu eina? Það getur vel skeð að mér dveljist ögn«, og út úr þrjózkusvipnum gægðist storkandi glott.

Síra Jósef varð orðfall; svo riðu þeir hægt heim að bænum.

Það var naumast! Ætlaði þessi andsk . . . Ólafur að sýna beinan dónaskap? Sá átti fyrir því að honum væri lesinn textinn. En hvað ætli það stoðaði? Ekki byrjaði vel, og ekki virtist ætla að verða mikill árangur af ferðinni, ef endirinn yrði líkur byrjuninni.

Margrét kona Einars, gild og góðleg sveitakona, tók á móti þeim félögum á hlaðinu, kysti bónda sinn þrjá kossa, klappaði síra Jósef og strauk hann allan brosandi; svo fór hún með þá gegnum frambaðstofuna og inn í hjónaherbergið og klæddi þá sjálf úr frökkunum og stígvélunum.

Einar og Margrét höfðu búið allan sinn búskap í Seli og voru vel efnuð. Hjónaherbergið var alt fágað og prýtt;

þar voru tvö rúm inni, sitt hvoru megin; lítill ofn var á bak við hurðina og skíðlogaði í honum.

»Mikið skelfing hlýtur ykkur að vera orðið kalt«, sagði Margrét í meðaumkunarróm, »aumingja mennirnir! Við höfum nú ekki upp á mikið að bjóða hérna, en við vonuðum að presturinn vildi láta svo lítið að vera hjá okkur í nótt, þó að við verðum að bjóða honum að sofa hérna inni hjá okkur í rúminu hennar Steinu okkar; við sendum hana í kvennaskólann í haust, svo að nú er rúmið hennar autt. Hérna er hún, blessuð litla ljúfan okkar, nú eigum við hana eina eftir«, og um leið benti Margrét upp á þilið á stóra ljósmynd af búlduleitri, brosandi stúlku, — »en hvað er eg annars að hugsa, eg stend hér og masa, en hugsa ekkert um kaffið«, og svo hljóp hún fram.

Síra Jósef var fremur daufur í dálkinn og kveið fyrir verki því, er fyrir hendi var. En þegar kaffið var komið og búið var að kveikja, sagði hann við Einar:

»Það væri líklega réttast að eg talaði ögn við Helgu í einrúmi, því að ef hún er eins og Ólafur, þá verður ekki til mikils að reyna að sætta þau«.

Einar fór til þess að hafa tal af Helgu, og að stundarkorni liðnu heyrði síra Jósef, að Margrét var að hvísla þessu að einhverjum rétt framan við hurðina:

»Eg held þú þurfir ekki að vera að greiða þér fyrst; þér er óhætt að fara inn eins og þú ert, manneskja; eg held hann sé ekki svo stórbrotinn maður hann síra Jósef«. Hurðin var opnuð og Helga kom hægt inn á gólfið, þegjandi og niðurlút; þar stóð hún feimin og ráðþrota, með þreytulegt vinnukonuandlit, augun þrútin eftir grát

»Komið þér sælar«.

»Komið þér sælir«, var hvislað í móti.

Síra Jósef setti sig í stellingar og ræskti sig.

»Eg er kominn hingað til þess að tala við ykkur hjónin; eg hefi heyrt að sambúð ykkar væri ekki sem ástúðlegust, og þó er ekki langt síðan eg gaf ykkur saman«.

Helga fór að gráta.

Prestur staldraði við; hann sá að hann hafði ekki farið rétt af stað, hér var enginn Ólafur fyrir, og það mátti til að taka varlega á viðkvæmum hlut.

»Það var ekki ætlan mín að fara að álasa yður, Helga mín«, sagði hann blíðlega, »eg er ekki hingað kominn sem dómari, heldur sem sóknarprestur yðar og vinur, og eg ætla að hjálpa yður eftir mætti til þess að þetta lagist alt saman. Eg sé það, að þér hafið góðan vilja, svo skulum við leggjast á eitt«.

Helga grét áfram.

»Góða Helga mín, grátið þér ekki út af svona litlu; það lagast alt saman, bara ef þér viljið«.

»Já, það veit Guð að eg vil það, en hann er svo vondur við drenginn, — og svo — svo er hann margbúinn að segja, að — að hann flytji sig fyrir fult og alt upp í háarúmið«.

Síra Jósef viknaði við grát konunnar og gerði alt til að hugga hana; hann sagði að þetta mundi alt lagast, hann skyldi tala við Ólaf og minna hann á hjúskaparheit hans og skyldurnar við hana og drenginn. Hann lýsti þessu fyrir Helgu með mörgum fögrum orðum, og þá sem stóð hafði hann sjálfur þá öruggu trú, að hann mundi geta gert Ólaf að nýjum og betri manni. Að stundarkorni liðnu fór Helga fram fyrir aftur ógrátandi og með nýjar og bjartar vonir í brjósti

Einar kom inn fyrir.

»Þetta gekk vel« sagði síra Jósef glaðlega, »Helga tók vel í þetta, og eg veit að hana langar til að samkomulagið batni.«

»Já, eg bjóst nú við því af henni, rýjunni þeirri arna, en eg er öllu smeikari um Ólaf. Jæja, við sjáum til, þegar hann kemur frá gegningunum«

Margrét fór að bera á borð, og hún gerði það svikalaust, rétt eins og gestrisnum húsfreyjum sæmir; þar var harðfiskur og hangiket, magáll og svið og fleira góðgæti, á að gizka vikufæði fyrir tvo. Einar og presturinn gerðu matnum sæmileg skil, þó að lítið gætu þeir grynt á disk-

unum. Svo þegar búið var að bera fram af borðinu, fór Einar að svipast að Ólafi, en ekki lét hann bóla á sér neinstaðar í bænum og varð Einar að koma aftur svo búinn. Og svona fór það hvað ofan í annað, aldrei fanst Ólafur, enginn heimamanna hafði séð hann koma heim úr húsunum og miðdagsmatur hans lá ósnertur á baðstofuhillunni fram eftir allri vöku. Einar og síra Jósef þóttust vita, að það væri ætlun Ólafs að fela sig í útihúsum, þangað til háttað væri í bænum og reyna þannig að komast hjá öllu viðtali við prest, en þess strengdu þeir heit, að skolli skyldi ekki sleppa og hugsuðu honum þegjandi þörfina að morgni. Síra Jósef sá, að Einar var orðinn gramur í meira lagi, og hann varð því feginn að fleirum væri órótt í skapi en honum sjálfum.

Rétt um fjóstímann dró Einar whiskyflösku undan höfðalagi sínu og bauð presti toddý, og því boði var tekið með beztu þökkum. Þeir byrjuðu á því að drekka dús, spjölluðu fyrst í bróðerni um daginn og veginn, en svo snerist talið að Ólafi. Toddýið losaði um tungu Einars, hann gætti ekki orða sinna eins vel og áður og fór nú að bera á því verulega, að hann kendi Ólafi um allan ófriðinn og var orðið þungt í skapi til hans.

»Þessi Ólafur, það er einhver sá leiðasti kurfur, sem eg hef þekt«, sagði Einar og drap titlinga; það hefir aldrei verið rifist og skammast á mínu heimili fyr en hann kom hingað. Og bölvuð fýlan í honum; tvisvar hef eg reiðst svo við hann, að eg gat ekki stilt mig um að hundskamma hann, en viti menn, þá var hann líka góður í marga daga á eftir. Þetta er svoddan gunga. Annars er eg ekki vanur að skamma mitt fólk; en hvað á maður að gera, þegar ekkert dugar nema helzt skammir, ha?«

»Það er alveg satt,« svaraði síra Jósef, »eg held að mér yrði það helzt fyrir að snoppunga hann ef hann væri vinnumaður hjá mér.«

Þeir fóru fljótt að gerast hreifir.

»Von er að Helga greyið sé óánægð,« sagði Einar, »hann er ekkert nema ónot við hana og jagar strákinn,

svo að hann er síorgandi allan daginn. Svona gengur það dag eftir dag, eg segi það satt að eg er fyrir löngu búinn að fá nóg af því«.

Þeir drukku og spjölluðu fram undir háttatímann. Einar gerðist æ þungorðari og síra Jósef fyltist meiri og meiri vandlætingu eftir því sem meira sveif á þá.

»Já, þú mátt trúa því, síra Jósef, að það er engin heimilisprýði að svona vinnumanni, mér var held eg varla sjálfrátt, þegar eg réði hann til mín í fyrra, og átti eg þó að þekkja hans fyrri feril.«

Síra Jósef var orðinn svo reiður við Ólaf, að hann sárlangaði að heyra sem mestar skammir um hann.

»Nú, hvernig var það lagað? Blessaður segðu mér það líka.«

Ja, það er nú varla eftir hafandi, en mér er óhætt að segja þér alt, síra Jósef. Það var svona fyrir þremur árum, þegar Ólafur var á Reykjum, að ein vinnukonan þar átti tvíbura um vorið og kendi þá piltvesalingi, sem druknaði í ánni um veturinn. Fólki þótti þetta hálfskrítið, af því að enginn vissi neitt til þess að þau væru að daðra saman, en þó varð að trúa því, úr því að Gudda sagði þetta. En hún hafði verið stundum áður í kaupavinnu hjá mér, skinnið að tarna, og þótti altaf einstaklega vænt um konuna mína, af því að hún var henni svo góð, — eins og raunar öllum, hún gerir sér engan mannamun —, en svo sagði hún seinna konunni minni í trúnaði, að Ólafur hefði átt tvíburana, og hann hefði talið sér trú um að það væri alveg sama fyrir hana sjálfa, hvort hann eða hreppurinn gæfi með krökkunum og svo hefði hann gefið henni 20 krónur til að klessa þeim á Gunnlaug heitinn. Þvílíkur þó ræfilsháttur og durtsháttur!«

»Fyr má nú vera,« sagði síra Jósef og greip um báðar stólbríkurnar. »Þetta er ófært; sá skratti má als ekki viðgangast, að mönnum haldist annað eins uppi. Svona þrælmenni ættu heima í svartholinu.« Og svo bætti hann í glasið.

»Já, því ekki það. — Svo komst hann í tygi við Helgu

garminn, og þá stóð nú eitthvað til fyrst í stað, þó að það ætlaði að ganga tregt seinna að fá hann til að meðganga strákinn, sem þau eiga, og leggja út í hjónabandið, — — en sem eg er lifandi, nú er hann þó kominn inn í baðstofu, eg held eg þekki hóstann í honum. Honum hefir þótt kalt úti, þegar til lengdar lét, eða haldið að við værum háttaðir. — Jæja, eg man lengst ósköpin í honum í morgun, þegar hann vissi að eg ætlaði að sækja þig til þess að jafna deiluna; hann sagði að það væri ekki til mikils að þessi guðspjallasnakkur væri látinn lesa yfir sér ritningargreinar«.

»Guðspjallasnakkur! Sagði hann g u ð s p j a l l a-s n a k k u r?« Síra Jósef funaði upp eins og tundur og stökk eldrauður fram á mitt gólf. »Sæktu bölvaðann þrjótinn, Einar; sæktu hann undireins! Sá skal fá að heyra nokkur vel valin orð. Komdu strax með hann hingað inn, og ef hann vill ekki koma með góðu, þá rektu hann bara á undan þér eins og hund, — en við skulum fyrst fela strammarann á bak við ofninn.«

Þeir björguðu flöskunni og glösunum og svo fór Einar að sækja Ólaf; og mikið var, í þetta sinn kom hann með hann inn fyrir. Það var eins og Ólafur byggist ekki við neinu góðu og væri ekki eins kjarkgóður nú eins og hann hafði verið á fjárhússtéttinni um daginn; hann tvísté vandræðalega á gólfinu og gaut svo loksins augunum á prestinn. Honum varð hverft við, því að nú virtist honum síra Jósef ekki vera fölur né lítill, þar sem hann stóð brúnaþungur með hendur í vösum, eins og ógnandi andlegt yfirvald. Ólafi leizt hreint ekki á blikuna.

Síra Jósef spyrnti stól fram á gólfið.

»Seztu þarna!«.

Ólafur þorði varla annað en hlýða.

»Þú hefir komið fram eins og dóni, eins og samvizkulaus dóni, bæði við konuna þína og mig, og átt það skilið, að eg tali nokkur vel valin orð yfir hausamótunum á þér«.

»Ekki finst mér þetta neitt prestlega talað«, krimti í Ólafi.

»Prestlega talað? Prestlega? Við prestarnir eigum að setja ofan í við þá, sem skeyta hvorki um guðs né manna lög, og það skaltu vita, að þarna verður þú að sitja eins og seppi á haug, þangað til eg er búinn að hreinsa verstu dordinglana úr hausnum á þér«.

»Hvað — hérna — «.

»Haltu þér saman! Þú lætur þér detta það í hug, þrjóturinn þinn, að þú eigir að tala hér, en það er misskilningur. Þú heldur að þér sé leyfilegt að fara með konuna þína eins og ambátt, þrælka hana, skamma og græta; það er líka misskilningur. Og svo ertu sú gunga, sú bölvuð heybrók, að þú felur þig heila kvöldvöku í þeirri von að komast hjá réttlátum áminningum mínum. En þú ferð ekki í kringum mig; eg veit við hvern eg á, þar sem þú ert; mér er fullkunnugt um allan þinn æfiferil og þú skalt komast að raun um að það er eg, sem set þér boðorðin hér eftir«, og síra Jósef hvesti á hann augun og ræskti sig.

»En, — síra Jósef, eg — — «.

»Ekkert ,en'! Þú átt að þegja. Þú skalt vita það, að mér dylst ekkert, eg veit það eins vel og þú, að þú hefir vélað stúlku-aumingja og mútað henni með peningum til að klessa þínum eigin krökkum á dauðan mann, og svo lætur þú hreppinn sjá um meðgjöfina. Fallegt athæfi!«.

Ólafur tók kipp og náfölnaði. Síra Jósef sá að nú hafði hann yfirtökin og að það var um að gera að fylgja fast eftir bragðinu.

»Þetta er svívirðilegur glæpur og ekki þolandi í kristnum söfnuði, enda skaltu nú verða að bera ábyrgð athafna þinna. Eiginkonu þinni og barni þínu ertu vondur, þú vanrækir allar skyldur við þau, rétt eins og við er að búast af öðrum eins kurf og þér, og þegar þú veizt að eg á að koma hingað til þess að laga þig til, þá kórónar þú alt með því að tala í minn garð ósæmileg orð, sem varða við lög«.

Síra Jósef þagnaði og horfði beint framan í Ólaf, sem

var alveg eins og mús í fjalaketti, þorði ekki að segja eitt orð og því síður að líta upp. Einar stóð á hlið við þá, studdi báðum höndum á stólbakið, leit á þá á víxl, kinkaði kolli og drap titlinga; honum fanst presti segjast vel.

Síra Jósef tók aftur til máls:

»Og nú skal eg segja þér það i eitt skifti fyrir öll, að þér leyfist ekki lengur að vekja hneyksli í söfnuðinum. Áður en vikan er úti skaltu standa berhöfðaður frammi fyrir sýslumanninum ásamt Guddu barnsmóður þinni, og þá skaltu mega til að játa glæpinn, greiða sekt fyrir lýgina og óræktarskapinn og verða að sjá um krógana eftir það. Þá getur verið að þú munir það næstu dagana á eftir, að það eru guðspjallasnakkarnir, sem kunna að fletta ofan af ódrengjum eins og þér«.

Ólafur sat eins hreyfingarlaus og hann væri steyptur úr málmi.

»En af því að eg er meinlaus, — sjálfsagt alt of meinlaus, — þá ætla eg að gefa þér eitt tækifæri til að sleppa við kæru að þessu sinni. Ef þú fer þegar í stað til konunnar þinnar og biður hana fyrirgefningar á öllu því, sem þú hefir gert á hluta hennar, háttar hjá henni í kvöld eins og ekkert hafi í skorist, reynist henni góður eiginmaður og drengnum þínum góður og ástríkur faðir framvegis, þá skal eg sleppa þér við ákæru. En ef þú brýtur þetta boðorð mitt nokkurn tíma, þá hlífi eg þér ekki. Mundu nú þetta! Þú Einar, skalt hafa gát á honum framvegis; — ákæran skal vera eins og hangandi sverð yfir höfði þér héðan í frá, og sektin og meðgjöfin í ofanálag. Farðu svo, og mundu orð mín; eg efni það, sem eg lofa, og þú ræður hvað þú gerir, það er að eins um tvent að velja. Farðu svo út, þarna eru dyrnar!«.

Ólafur var orðinn svo utan við sig, að hann hreyfði hvorki legg né lið, en þá stappaði síra Jósef stígvélahælnum niður í gólfið, brýndi enn raustina og sagði:

Nú! Snautaðu út! Sérðu ekki dyrnar?«.

Þá spratt Ólafur á fætur, gaut flóttalegum augum í kringum sig og smeygði sér þegjandi fram fyrir.

Síra Jósef þurkaði svitann úr andliti sér með vasaklútnum og leit sigri hrósandi framan í Einar, og Einar kinkaði kolli og drap titlinga.

»Ágætt, ágætt, síra Jósef! Alveg eins og talað út úr mínu hjarta; þú átt svei mér skilið að fá glas fyrir þetta«.

»Svona á að taka þessa karla«, svaraði síra Jósef og ræskti sig.

»Já einmitt svona, svona!«

Þeir fóru að glíma við það, sem eftir var í flöskunni, og það stóð heima, að rétt um leið og þeir voru að tæma síðustu dreggjarnar, kom Margrét inn til þeirra með kertaljós.

»Nú er eg þó standandi og sitjandi hlessa«, sagði hún og skelti á bæði lær; »þegar eg er búin í búri og eldhúsi og geng í gegnum baðstofuna, — sem eg sit og stend, er þá ekki Ólafur háttaður hjá Helgu! Verið þér margblessaður fyrir það, síra Jósef, fyrir það og alt annað. En hvað þér gátuð huggað Helgu aumingjann í dag, en nú tekur þó út yfir. Svona er það; ekkert er til, sem mýkir og sefar æst skap ef það er ekki guðsorð af munni prestsins. Það verð eg að segja, síra Jósef minn, þó að þér heyrið sjálfur til, að gamli presturinn okkar hefði ekki getað þetta í einu vetfangi eins og þér hafið gert. Yðar kenning hefir alveg snúið Ólafi okkar til hins betra, guði sé lof. Já, verið þér margblessaður fyrir það, síra Jósef minn, margblessaður!« Svo klappaði hún honum öllum utan.

Síra Jósef seildist eftir kertinu.

»Eg verð að sjá þau í rúminu. Komdu líka, Einar«.

Allir sváfu í frambaðstofunni. Þeir gengu á tánum að rúmi hjónanna og lýstu að þeim. Ólafur lá upp í loft frammi við stokk og skar hrúta; drenghnokkinn lá í milli og hafði sofnað með hendina upp í sér; Helga sneri sér að honum. Öll sváfu þau fast.

»Það er alt í lagi«, sagði síra Jósef, þegar þeir komu

inn fyrir. »Nú er víst mál að fara að hvíla sig«. Hann var orðinn nokkuð valtur á fótunum.

Svo háttuðu þau og slöktu ljósið. Síra Jósef fanst rúmið rugga eins og bátur í hafróti; hann bylti sér við og opnaði augun. Alfult tunglið skein inn um gluggann og beint á stóru ljósmyndina af Steinu. Síra Jósef sýndist myndin taka svipbreytingum og viprast af hlátri.

»Hún er að hlæja að mér, af því að eg er orðinn fullur«, tautaði hann.

»Hvað er presturinn að segja?« hvíslaði Margrét.

»Hafðu ekki hátt, hann er að lesa kvöldbænir«, drafaði í Einari.

Síðan sofnuðu þau.

— — —

Morgunin eftir bjuggust þeir til ferðar, síra Jósef og Einar. Ólafur og Margrét fylgdu þeim út á hlaðið.

»Þér efnið loforðið, síra Jósef, er ekki svo?« sagði Ólafur lágt.

»Jú, sjálfsagt; og þér yðar?«

»Já, eg geri það«.

Síra Jósef kvaddi Margréti með frábærum innileik og Ólafur hélt í ístaðið hans meðan hann fór á bak.

»Og verið þið nú sæl«.

»Verið þér blessaðir og sælir«, sagði Ólafur og tók ofan skinnhúfuna.

Þeir félagar riðu út tröðina fót fyrir fót.

»Blessaður presturinn«, sagði Margrét og tifaði inn göngin; »blessaður presturinn!«.

Jónas Jónasson
yngri.

Hægri og vinstri.

Allir sem kunna handa sinna skil vita það, að fæstir eru jafntamir á báðar hendur, enda heitir á voru máli sú höndin sem flestum er tamari »hægri« hönd, þ. e. sú höndin sem hægra er að beita. Hún vinnur öll erfiðustu og virðulegustu verkin. Hún stýrir áhöldunum, sverðinu, hnífnum, skeiðinni, nálinni, skærunum, penslinum, pennanum. Hún heilsar, hún blessar, hún sver, hún bendir, hún klappar. Heiðurssætið er til hægri, svo á jörðu sem á himni, sauðirnir til hægri, hafrarnir til vinstri. Og svo sem hægri höndin er mest virð á borði, svo er hún það í orði. Þó svo sé ekki á íslenzku, eru á fjölmörgum tungum orð sem tákna lægni og leikni dregin af nafni hægri handar, en ólægni og klaufaskapur kend til vinstri handar. Hún heitir á ýmsum málum: »rasshöndin«, »ranga höndin«, »ófullkomna höndin«, »ófima höndin«, »þreytta höndin«, »höndin sem grípur illa«, »höndin sem ekkert kann«. Með sumum villiþjóðum heitir hún »óhreina höndin«, enda höfð til skarnverka og ekki matast með henni.

Að hægri hönd hefir líka á umliðnum öldum alment verið mönnum tamari má og sjá af því, að þess er oft sérstaklega getið, ef menn voru örvendir. Í Dómarabókinni 3, 15 er getið um Ehúð Benjamíníta, »en hann var maður örvendur«, og í sömu bók 20, 15—16 segir: »En Benjamíns synir, þeir er úr borgunum komu, voru á þeim degi 26000 vopnaðra manna að tölu, auk Gibeu-búa, en þeir voru 700 að tölu, einvala lið. Af öllu þessu liði voru 700 úrvalsmenn örvendir; hæfðu þeir allir hárrétt með slöngusteini og mistu ekki«.

Þar sem sögur þrýtur, benda ramfornar menjar í sömu átt. Það er kunnugt, að þegar menn draga eða grafa með hægri hendi hliðarmyndir af mönnum eða dýrum, þá er þeim tamast að láta þær horfa til vinstri. En örvendir menn snúa þeim til hægri. Nú hafa fundist dýramyndir dregnar eða krotaðar á tennur mammútdýra og hreindýrshorn langa löngu áður en sögur höfust, og þær horfa langflestar til vinstri. Rannsóknir á verkfærum steinaldarmanna sýna og að þau hafa oftast verið smíðuð með hægri hendi. Þær undantekningar sem finnast hafa þá verið gerðar af örvendum mönnum eða jafnhendum.

Sumir rekja þráðinn lengra og benda á, að apar virðast miklu oftar grípa með hægri hönd en vinstri. Sagt er og að erfiðara sé að venja hunda og ketti á að rétta vinstri löpp en hægri, ljón, tígrar og aðrir stórkettir slái í bræði ætíð með hægri löpp, sömuleiðis birnir.

Hægri höndin er venjulega jafnframt sterkari höndin. Af orðum Þórs við Loka forðum: —

Hendi enni hægri
drepk þik Hrungnisbana
svát þér brotnar beina hvert —

má ráða að Þór hefir ekki verið örvendur.

Rannsókn á skólabörnum hefir sýnt, að orka vinstri handar þeirra er að jafnaði 91—96% af orku hægri handarinnar.

Hve margir menn eru örvendir af hundraði hverju hefir naumast verið rannsakað nógu vel enn. Þó skal þess getið, að Dr. Ernst fann við rannsókn á skólabörnum að 3,7% drengjanna voru örvendir, en 4,8% stúlknanna örvendar. Af 1000 karlmönnum og jafnmörgum konum á spítala einum fann Ogle að 85, eða $4^1/_4$%, voru örvendir, þar af 57 karlmenn en 28 konur. Lombroso segir, að af 1029 verkamönnum og hermönnum sem prófaðir voru hafi 4% karlmenn verið örvendir, en 5—8% kvenna örvendar. Skal hér ekki dæmt um hvað rétt er í þessu efni.

Þá greinir menn og á um það, hvort örvendi gangi

í erfðir og með hverjum hætti. En börn virðast framan af jafnhend. Baldwin, amerískur sálarfræðingur, gerði margar tilraunir með dóttur sína til þess að rannsaka þetta; lét hann hana á sama tíma á hverjum degi frá því hún var fjögra mánaða og þangað til hún var tíu mánaða gömul sitja þægilega með bera handleggi og rétti að henni ýmsa hluti. Athugaði hann svo hve oft hún greip með hvorri hendi. Meðan hlutunum var ekki haldið lengra en 10 þuml. frá henni, svo að hún þurfti lítið á sig að reyna til að ná þeim, varð niðurstaðan af 2187 tilraunum þessi: Hún greip 577 sinnum með hægri, 568 sinnum með vinstri, en 1042 sinnum með báðum höndum. Henni voru því báðar hendur jafntamar að heita má, en nálega tvöfalt tamara að grípa með báðum höndum en annari. En þegar hlutunum var haldið lengra burtu, svo barnið þurfti að reyna meira á sig, fór hún á 7. og 8. mánuðinum að beita hægri hendinni. Við 80 tilraunir greip hún þá 74 sinnum með hægri, 5 sinnum með vinstri og einu sinni með báðum. Og enn tamari var hægri höndin, ef hlutirnir voru með sterkum litum.

Þó menn séu þannig í fyrstu jafnhendir, verður brátt hægri höndin flestum tamari, enda styður uppeldið að því. Það þykir galli að vera örvendur og alt er gert til að venja menn af því, verkfærin eru sniðin eftir þörfum hægri handarinnar, og sést þar eins og í fleiru vald meiri hlutans. Engu að síður er tilhneigingin til að beita vinstri hendi hjá sumum ríkari öllu námi, og þó þeir læri að nota hægri hönd til að skrifa með, borða o. s. frv., þá verður þeim ljúfara að beita vinstri hendi þegar á reynir.

Séð hefi eg því haldið fram, að rétthendir menn svæfu alment betur á hægri hlið, en að örvendum mönnum væri svefninn ljúfari á vinstri hlið.

Mundi það líka hafa vakað fyrir þjóðskáldinu, sem kvað um stjórnarskiftin:

> Hann, sem upp á »hægri« bjó
> hundrað ár og meira,

nú hefir sinni næturró
náð á »vinstra« eyra.

Hvernig stendur nú á þessari rótgrónu hneigð til að taka aðra höndina fram yfir hina?

Um það hafa verið margar tilgátur og er óvíst enn hver rétt er.

Skömmu áður en Thomas Carlyle dó, varð hann handlama á hægri hendi og tók hann það mjög sárt. Hér eru hugleiðingar hans 15. júní 1871:

»Einkennilegt er að sjá stöðu hægri handarinnar hjá öllu mannkyni; líklega elzta mannleg stofnun sem til er, óhjákvæmileg fyrir alla samvinnu manna. Hver sem hefir séð þrjá sláttumenn, og einn þeirra örvendan, reyna að vinna saman og hver ógerningur það er, hann hefir verið vottur að einföldustu mynd þess, hvernig öll mannleg efni hefðu farið út um þúfur, ef hægri höndin hefði ekki fengið að ráða. Hefi oft hugsað um alt það — sá það aldrei eins ljóst og í morgun er eg gekk út ósofinn og dapur í sólskinsstorminum. Hve gamalt? Gamalt! Mig furðar ef nokkur þjóð er svo menningarlaus að hún kunni ekki þessi handaskil; enginn mannheimur gat byrjað án þess. Forn-Gyðingar o. fl. er rituðu frá hægri til vinstri þektu þessa æfagömlu stofnun eins vel og vér.

Hvers vegna einmitt þessi höndin var valin, er spurning sem ekki verður svarað og ekki verður borin upp nema sem eins konar gáta: á líklega rót sína í bardaga; reið mest á að vernda hjartað og það sem því er næst og halda skildinum með hendinni þeim megin«.

Fleiri hafa hallast að þessari tilgátu, en fremur virðist hún óeðlileg.

Aðrir hafa reynt að finna úrlausnina með því að athuga hver munur væri á gerð hægri og vinstri helftar líkamans.

Það hefir verið bent á, að hægri hliðin væri venjulega þroskaðri en hin vinstri. En þá er eftir að vita hvort hún er það ekki einmitt vegna þess, að henni er meira beitt. Líffærin þroskast við notkunina.

Þá hefir því verið haldið fram, að munurinn á hægri og vinstri kæmi af því hvernig slagæðar liggja til armanna. Slagæðin til hægri arms gengi á flestum mönnum fyr út frá stórslagæðinni en slagæð vinstri armsins. Væri því meiri þrýstingur á blóðinu til hægra arms, hann fengi meiri næringu og yrði því færari í allan sjó en sá vinstri. Á örvendum mönnum væri æðagreiningunni öfugt farið. En móti þessari skýringu er það, að dæmi er til þess að æðagreiningin hefir þannig verið öfug og mennirnir þó ekki örvendir.

Einhver almennasta skýringin á því að hægri höndin er rétthendum mönnum tamari en sú vinstri er sú, að vinstri heilahelft þeirra sé þroskaðri og þyngri en sú hægri, en þetta sé öfugt á örvendum mönnum. Þetta komi af því að vinstri heilahelftin á rétthendum manni fái meira blóð en sú hægri. Vinstri háls-slagæðin gangi rakleiðis frá sjálfri stórslagæðinni upp til vinstri heilahelftarinnar, en hægri hálsslagæðin og slagæð hægri arms greinist út frá sameiginlegum stofni, er gengur út úr stórslagæðinni. Blóðið til hægri heilahelftar verði því að beygja tvisvar við á leið sinni og dragi það úr straumnum.

En nú stjórnar svo sem kunnugt er vinstri heilahelftin hreyfingum hægri líkamshelftar og hægri heilahelftin hreyfingum vinstri líkamshelftar. Þykir þá eðlilegt, að þau hjúin vinni betur er gildari eiga húsbóndann.

Hér skulu ekki taldar fleiri af hinum mörgu skýringartilraunum, er komið hafa fram um þetta efni, né reynt að skera úr, hver þeirra sé sanni næst. En þess er vert að geta, að talstöð heilans, þ. e. sú stöð er stjórnar hreyfingum talfæranna, er í þriðju ennisfellingu vinstri heilahelftarinnar á rétthendum mönnum og rétt hjá hreyfistöð hægri handar, en á örvendum mönnum er talstöðin á samsvarandi stað hægra megin, hjá hreyfistöð vinstri handar. Samkvæmt því ættu þeir sem jafntamir eru á báðar hendur að hafa talstöðvarnar tvær, sína hvorum megin, enda er sagt að vísir finnist til talstöðva beggja megin í barnsheilanum, en sé önnur höndin notuð nær einvörðungu,

þroskist talstöðin einungis þeim megin, sem hreyfistöð þeirrar handar er.

Þegar rétthendir menn frá heilablóðfall vinstra megin, lamast löngum hægri hlið líkamans og fylgir því oft málhelti eða jafnvel málleysi. En dæmi eru til þess að slíkir menn hafa fengið málið aftur með því að iðka skrift með vinstri hendi. Einn af þeim er fengið hafði málið þannig, fekk á ný heilablóðfall, svo hægri höndin, sem farin var að koma til, lamaðist aftur, en hann misti ekki málið á ný, og bendir það á að hin nýþroskaða talstöð hægra megin hafi verið orðin nógu öflug til að annast ein stjórn talfæranna.

Ýmsir hafa haldið því fram, að slík reynsla ætti að hvetja til að láta öll börn frá upphafi vega temja báðar hendur jafnt, með því móti fengju báðar hliðar mannslíkamans jafnari þroska, og hagurinn af því að hafa tvær hendur jafntamar, og þar með tvær talstöðvar, sé auðsýnn. Reyndar væri það hugsanlegt, að meiri leikni fengist með einhliða þroskun, en sumir af mestu snillingum heimsins hafa að sögn verið jafntamir á báðar hendur, t. d. Michel Angelo, Holbein, Leonardo da Vinci, Landseer, Adolf Menzel, og þeir sem eru jafnhendir telja sér það mikinn kost en engan löst. Þá má og minna á það, að beztu íþróttamenn meðal forfeðra vorra tömdu báðar hendur við hvers kyns vopnaburð. Um Ólaf Tryggvason er sagt, að »hann var jafntamur báðum höndum og skaut tveim spjótum senn«. Og um Gunnar á Hlíðarenda, að »hann hjó báðum höndum og skaut, ef hann vildi«. Líkt var um fleiri, enda segir Konungsskuggsjá: »En forðum var sá siður, að allir þeir menn, er fullkomnir vildu vera í þess kyns íþróttum að vera vel lærðir til vopna og riddaraskaps, þá vöndu þeir báðar hendur jafnkringar í öllu vopnaskifti til að grípa, og viður það leita þú ef þú þykist það finna að þú hefir til þess náttúru; því að þeir eru bezt að sér gjörvir í þeirri íþrótt og hættastir sínum óvinum, er svo eru lærðir«.

Þessar hugsjónir lifa enn þá. Baden-Powell yfir-

hershöfðingi, sem sjálfur er jafnhendur, segir: »Í hernaði er það afarmikilvægt að vera jafnvígur á báðar hendur. Eg tel engan hermann vel æfðan sem ekki fer jafnvel á bak hesti sínum frá hvorri hlið sem er, getur beitt sverði, skammbyssu eða kesju jafnt með báðum höndum og skotið jafn skjótt og vel frá vinstri öxl og hægri«. Varla þarf að eyða orðum að því, að margur missir hægri hönd í stríðinu, enda hefir nýlega í Vínarborg verið settur á stofn skóli til að kenna slíkum mönnum að beita vinstri hendinni.

Benjamín Franklín ritaði einhverntíma svolátandi

Beiðni vinstri handarinnar

til þeirra er hafa yfirumsjón uppeldismála.

Eg sný mér til allra vina æskulýðsins og sárbæni þá að líta meðaumkunaraugum á mín illu örlög, til þess að bægja á braut þeim hleypidómum sem eg verð að þola. Við systur erum tvíburar; og ekki eru augu manns hvort öðru líkari né heldur getur þeim samið betur en okkur systrum, ef ekki væri hlutdrægni foreldra okkar, sem gera hinn ranglátasta greinarmun á okkur. Frá barnæsku hefi eg mátt skoða systur mína eins og einhverja æðri veru. Eg var látin vaxa upp án allrar fræðslu, þó ekkert væri sparað til að menta hana. Hún hafði kennara í skrift, dráttlist, sönglist og öðrum mentum; en yrði mér það að snerta pensil, penna eða nál, þá fekk eg beiskar ávítur, og oftar en einu sinni hefi eg verið barin fyrir klaufaskap og skort á yndisþokka í hreyfingum. Satt er það að vísu, að systir mín hefir stundum haft mig í félagi við sig; en hún hefir ætíð gert sér far um að hafa forustuna og aðeins kallað á mig af nauðsyn, eða til að koma fram við hlið sér.

En haldið ekki, herrar mínir, að kvartanir mínar séu sprotnar af hégómagirni einni. Nei, áhyggja mín er af miklu alvarlegra tilefni. Á okkar heimili er það siður, að við systurnar verðum einar að sjá fyrir öllum lífsnauðsynjum þess. Ef systir mín skyldi verða eitthvað lasin,

— og eg má geta þess í trúnaði við þetta tækifæri, að hún á vanda fyrir liðaveiki, gigt og sinateygjur, svo eg nefni ekki fleiri kvilla, — hvernig færi þá fyrir veslings fólkinu okkar? Mundu þá ekki foreldrar okkar verða að iðrast þess sáran að hafa gert svo mikinn mun á systrum sem eru svo algerlega jafnar? Æ! vér mundum deyja í eymd; því eg gæti ekki ekki einu sinni hripað auðmjúka hjálparbeiðni, þar sem eg hefi orðið að fá hönd annars til að skrifa beiðni þá sem eg nú hefi þann heiður að bera fram fyrir yður.

Látið svo lítið, herrar mínir, að vekja athygli foreldra minna á því, hve óréttlátt það er að hafa eitt barnið útundan, og hver nauðsyn ber til að þau láti öll sín börn njóta jafnrar ástar og umönnunar. Eg er með djúpri virðingu, herrar mínir, yðar hlýðinn þjónn.

Vinstri höndin.

Það lítur út fyrir, að þessi beiðni sé nú loks farin að fá betri áheyrn en áður. Margir hafa orðið til að tala máli vinstri handarinnar, og í nokkrum skólum hafa nemendur verið látnir skrifa, teikna, mála, móta, grafa og skera með báðum höndum jafnt og þótt reynast vel. Bezta ráðið til að æfa vinstri hönd þykir að skrifa með henni. Hitt gangi greiðlega á eftir. Auðsætt er að mikils er um það vert, að geta skift um hendur til að hvíla sig, og í fjölmörgum iðjum (einn telur þær 240, annar helmingi fleiri) kemur það sérstaklega að góðu haldi að vera jafntamur á báðar hendur. Og hver veit nema þar komi að lokum, að hvert verkfæri verði beggja handa járn.

Guðm. Finnbogason.

Bismarck.

1. apríl 1815 — 1. apríl 1915.

Alþýðufræðsla stúdentafélagsins.

Tíminn er eins og lækur. Hann líður áfram með endalausu tilbreytingarleysi, en vér reisum marksteina á bakkanum á móðu tímans, til þess að endurminningin staldri þar við og líti yfir bilið á milli marksteinanna. Tíðast veljum vér 100 ára bil. Aldamótin eru eins konar sjónarhóll og þaðan lítum vér yfir öldina, sem leið. Einkum lítum vér yfir æfi merkra manna á aldarafmæli þeirra. Er skamt á að minnast aldarafmæli Jóns Sigurðssonar, sem vér héldum, Íslendingar. Í dag heldur önnur þjóð aldarafmæli síns mesta manns. Því að þennan dag fyrir hundrað árum fæddist Otto von Bismarck, mesta bjargvættur Þjóðverja.

Bismarck var kominn af góðum ættum að langfeðgatali, en nafnið er dregið af smábæ samnefndum. Mun ættbálkurinn vera þaðan upprunninn, en hafa fluzt snemma til Stendal. Þar voru þeir taldir til höfðingjaflokksins. Vita menn það fyrst til þeirra með vissu, að 1270 er nefndur Herbord Bismarck, formaður í kaupmanna og dúkmangara gildi í Stendal. En er fram liðu stundir urðu alþýðumenn í Stendal höfðingjunum yfirsterkari og ráku þá á brott. Þá hröklaðist og Klaus von Bismarck þaðan 1345. Það ár fekk hann Burgstall að léni og hélt ættin þeirri borg um tveggja alda bil. En 1562 urðu þeir frændur að láta Burgstall af hendi, en fengu í staðinn Schönhausen og Fischbeck austan Elfar og eiga þá staði

ennþá. Sátu þeir nú að jafnaði í Schönhausen. Voru þeir jafnan menn harðfengir og miklir fyrir sér og erfiðir höfðingjum landsins. En er kjörfurstinn mikli kom til sögunnar, urðu þeir fylgismenn Hohenzollern ættarinnar og hafa verið það síðan. Löngu síðar en þetta varð var uppi sá maður, er Karl Alexander von Bismarck hét, vel mentaður og bókmentavinur (1727—97). Hann átti fjóra sonu og var einn þeirra Ferdinand, fæddur 1771. Hann var fyrst í herþjónustu og bardögum, en settist síðan að búi í Schönhausen. Hann kvæntist 1806 og gekk að eiga Vilhelmínu Mencken dóttur Anastasius Ludvigs Mencken, ráðgjafa Friðriks Vilhjálms III. Yngsti sonur þeirra var Otto von Bismarck, fæddur 1. apríl 1815. Sá sonur varð einn af mikilmennum sinnar aldar.

Í móðurætt höfðu verið ágætir mentamenn og vísindamenn mann fram af manni. Vildi móðir hans því menta syni sína betur en títt var um aðalsmenn í sveitum, því að hún hugði hátt fyrir sonu sína og þótti ilt ef þeir kæmust eigi til meiri metorða en að verða óbreyttir liðsforingjar. Maður hennar var lítill mentavinur, en lét hana þó ráða þessu. Otto var því settur til menta. Hann varð stúdent 1832. Ekki þótti hann neitt skara fram úr til náms og varð hann 18. í röðinni af 20. Þó segir í vitnisburði hans að hann sé allvel að sér og einkum snjall á þýzka tungu Móðir hans fekk því enn til vegar snúið, að hann héldi fram náminu og las hann í Göttingen. Hlýddi hann á fyrirlestra um lögfræði, heimspeki, sögu og stjórnvísindi. Tvítugur tók hann heyrarapróf (»Auscultator-examen«) 1835. Þá varð hann málaflutningsmaður stjórnarinnar í Aachen. Í Göttingen og Aachen lék hann nokkuð lausum hala, drakk, spilaði og safnaði skuldum, en komst þó klaklaust úr klípunni. Þótti honum dauft að sitja yfir málsskjölum og varð skjótt leiður á því. Og þá er hann fór í herþjónustu, 1838, hitti hann móður sína dauðvona og bað hana leyfis að mega hverfa úr þjónustu ríkisins og fara að búa. Veitti hún það og þau bæði, foreldrar hans.

Þá var Bismarck 24 ára gamall, er hann tók við búi. Höfðu þeir bræðurnir tveir, Bernhard og Otto, fyrst þrjá búgarða í sameiningu, en skömmu síðar tók Otto við tveim þeirra. Hann var búmaður góður og uxu jarðirnar mjög í verði meðan hann sat þær. Hjúum sínum var hann góður, og er sagt að hann talaði við þau sem jafningja sína. En heldur þótti hann aðsúgsmikill og ófyrirleitinn, og enginn heiður þótti konum að sitja við hlið hans. Í ástamálum var hann fremur óheppinn og ónýttist fyrir honum trúlofun oftar en einu sinni, en hann þráði þó heimilisgæfu. Þótti honum einlífið dauflegt, einkum síðan er systir hans giftist 1844. Jók það á, að hann hafði á ungum aldri veiklast mjög í trúnni og kunni eigi að biðjast fyrir frá því, er hann var 16 ára. En í Pommern voru trúmenn miklir og þótti því eigi árennilegt, að gefa Otto von Bismarck dætur sínar. En um þetta skeið kyntist hann Marie von Thadden, unnustu eins æskuvinar síns, og urðu þau góðir vinir. Reyndi hún jafnan að örfa trú hans, en aldrei tókst henni að vinna hann til bænarinnar, fyr en á banasænginni, rétt áður en hún dó. Honum varð síðan rórra í skapi og náði aftur bjartsýni æsku sinnar. Önnur hamingja varð honum og að þessum sinnaskiftum. Nú var rutt úr vegi þyngstu mótbáru væntanlegra tengdafeðra, enda varð honum að því, er hann feldi næst hug til konu. Sú hét Jóhanna von Puttkammer, góð kona og gáfuð. Hennar fekk hann og gekk að eiga hana 28. júlí 1847.

Þetta verður að nægja í stuttum fyrirlestri, og verður eigi rúmsins vegna sagt gjör frá þessum kafla úr æfi Bismarcks, þótt mörgu sé slept, sem frásagnar er vert. Þó verður hér eftir styttra yfir sögu farið, því að upp frá þessum tíma verður saga Bismarcks eigi fullsögð, nema saga Þýzkalands sé sögð út í æsar um leið. Því verður hér að koma örstutt yfirlit.

Nú bar svo við, að Saxelfur braut skjólgarða og flóði víða yfir landið. Var það fyrir þá sök að umsjónarmaður var ónýtur. Þá varð skaði á landi Bismarcks og gekk

hann í málið. Var umsjónarmanni vikið frá, en Bismarck settur í hans stað. En hann lét þó þann afsetta fá nokkurn hluta launanna, og lýsti sér í því drengskapur hans. Þessu næst gekk hann með miklum dugnaði og hygni að því að bæta garðana og átti þá harða deilu við skriffinna stjórnarinnar, svo sem jafnan síðan. Þessa er hér getið fyrir þá sök, að hér komu fram í smáu sömu eiginleikar Bismarcks, sem síðar urðu heimskunnir, er verksvið hans óx og hann gerði þjóð sinni þann skjólgarð, er ver nú lönd hennar fyrir flugstraumi heimsófriðarins.

Friðrik Vilhjálmur þriðji hafði lofað því hátíðlega, 22. maí 1815, að þjóðin skyldi fá hlutdeild í stjórninni og allsherjar þing sett á stofn á Prússlandi. Frestur varð þó á þessu, þar til er Friðrik Vilhjálmur fjórði lét úr því verða 1847 og kvaddi til þings í Berlinni. Bismarck var kosinn þingmaður og tók þar sæti 12. maí 1847. Þótti hann þá þegar harður í horn að taka, og fekk óvild vinstrimanna, en vann sér hylli hægrimanna og stjórnarinnar. Því að hann studdi þegar konungsvaldið. Það kom og þegar fram, að hann vildi í öllu byggja á þjóðlegum grundvelli, leit stórt á sig og sína þjóð og fjarlægur öllum uppskafningshætti. Það sýna orð hans til frjálslynda flokksins, er hann sagði í þingræðu 15. júní á fyrsta þinginu: »Þeim mönnum, er helzt leita fyrirmynda handanvið Vogesafjöll, vil eg ráða til að hafa sömu mælisnúruna, sem Englendingar og Frakkar hafa sér til ágætis: drengilegur þjóðarmetnaður, sem er tregur til að leita erlendis að eftirbreytnisverðum og dáðum fyrirmyndum«. Má af þessu sjá að honum var frá upphafi ljóst að enginn verður mikill eða þjóðnýtur stjórnmálamaður, nema hann sé fullur metnaðar fyrir sína eigin þjóð. Sýnir öll saga mannkynsins að þetta er rétt, og einkum saga Bismarcks og Þýzkalands um hans daga og síðan. Hefði eigi þjóðarmetnaðurinn verið runninn honum í merg og bein, þá mundi hann eigi hafa mátt snúa svo miklu til leiðar sem raun varð á.

Landsmönnum þótti konungur eigi efna heitin nema

til hálfs, því að hann kallaði saman ráðgjafarþing, þegar honum þóknaðist. En vilji manna var að þingið kæmi saman á fastsettum tíma og væri löggjafarþing. Bismarck vildi og að þingið væri kallað saman í ákveðinn tíma, en að öðru leyti fylgdi hann konungi. Vakti hann því skjótt eftirtekt á sér, en einkum þó árið eftir í óeirðum þeim, sem þá urðu. Eftir febrúarbyltinguna í Frakklandi kom mikil ólga í Þýzkalandi og urðu stjórnirnar að láta undan. Prússakonungur kallaði saman þingið í annað sinn. En áður en það kom saman, urðu bardagar í Berlinni og varð uppreistarherinn yfirsterkari. Þá bjó Bismarck bændur sína vopnum til þess að verjast því að uppreistarfáni yrði undinn upp á næstu grösum við hann. Skundaði því næst til höfuðstaðarins og vildi fá stjórnarherinn til þess að reka af sér slyðru orðið, en fekk engu til vegar komið. Hann bauð sig fram við þingkosningar þá um vorið, en féll, því að bændur máttu eigi við bæjalýðnum. En er óeirðir þessar höfðu staðið um sumarið og konungur loks bjóst að hnekkja þeim, þá var Bismarck tilnefndur meðal annara ráðherraefna. Konungur skrifaði þessa athugasemd við nafn hans: »Hæfur, þegar byssustingir ráða lögum og lofum«. Þá var þingið flutt til Brandenborgar að ráði Bismarcks og óeirðirnar bældar niður. Þingið var rofið undir árslok 1848, en þá þegar gefin stjórnarskrá samkvæmt kröfum frjálslynda flokksins. Nú var boðað til nýrra kosninga og þá vann Bismarck og var kosinn á þingið 1849.

Þá hafði þjóðfundur alls Þýzkalands staðið frá 1848, og varð sú niðurstaða þar að gera Friðrik Vilhjálm konung Prússa að keisara yfir öllu Þýzkalandi og láta keisaradóminn ganga að erfðum til arfa hans. En konungur neitaði. Bismarck félst á það og lýsti því skýrt og skorinort í mikilli ræðu, sem hann hélt: »Sameining Þýzkalands viljum vér allir, en eg vil hana ekki með þessu fyrirkomulagi«. Bismarck þótti stjórnarfyrirkomulagið alt of laust í sér, einkum mislíkaði honum það, að keisari átti ekki að hafa nema frestandi neitunarvald. Vafalaust

hefir hann hér séð rétt, að ríkið mundi skjótt sundrast. En auk þessarar ástæðu kom og misréttið, er 400000 Prússar, 200000 Bayarar, 120000 Weimarar og 26000 Hetverjar áttu að hafa jafna þingmanna tölu, einn þingmann, í ríkisþinginu.

Sakir þessa máls fóru fram kosningar á ný, er þing var rofið, og varð Bismarck nú enn hlutskarpari, en keppinauturinn. Þessu næst reyndi konungur að ráða fram úr samrunamálinu með sambandi við konunga Saxlands og Hannover. Þetta var Bismarck mjög nauðugt, en þó fylgdi hann konungi í þessu. En er konungur stefndi til sambandsþings í Herfurðu og Bismarck var kosinn á það þing, þá mælti hann í móti. Af 21 million sambandsins væri 16 millionir Prússar, og þó ætti Prússland að lúta meirihlutanum í konungaráðinu, og gæti konungur því orðið neyddur til að framkvæma erlendra manna vilja í sínu eigin ríki. Á þessu þingi átti Bismarck oft í brösum og hörðum orðasennum. Og eitt sinn háði hann einvígi við mann, er kallaði hann »nafnkunnan sendiherra, en ókunnugt væri öllum um önnur afrek hans en hinn glóandi vindil«. — Þessi tilraun konungs fórst alveg fyrir og urðu endalokin þau, að Prússland lét undan og lét sér lynda að sambandsþingið væri endurreist, sem rauf sig sjálft 1848. Mörgum þótti þetta ærin skömm, en Bismarck taldi það rétt, af því að Prússland var þá ekki búið við stríði. En af þessu leiddi nú aftur hitt, að konungur taldi Bismarck sjálfkjörinn sendimann Prússa á þessu sambandsþingi, eða sendiherraþingi í Frankfurt am Main.

Bismarck sat á sambandsþingi þýzku ríkjanna frá 1851—1859. Þar var hann sem jafnan víðsýnn og langsýnn vinur hugmyndarinnar um samruna þýzku ríkjanna, öllum mönnum fastheldnari við alt, sem þjóðlegt var, en framar öllu þó hygginn og harðvítugur talsmaður Prússlands. Þar var einkum við Austurríkismönnum að sjá. Þótti honum þeir frá upphafi ótrygglegir og illviljaðir Prússum. Honum var og kunnugt um, þá er samningurinn í Olmütz var gerður 1850 um endurreisn sambandsþingsins,

sem að ofan segir, að fulltrúi Austurríkis Schwarzenberg ætlaði sér að »auðmýkja Prússland og tortíma því síðan«.

Um viðureign hans við fulltrúa Austurríkis í sambandsþinginu er sögð skrítla ein. Thun greifi úr Austurríki var forseti og sat þá í grárri, stuttri treyju og tók vestislaus við gestum, til þess að sýna hversu mjög hann leit niður á hina sambandsþingmennina. Hann lét menn og bíða lengi eftir sér, þá er tala vildu við hann. Þegar Bismarck heimsótti hann í fyrsta sinn, tók hann við honum með þeim hætti, að hann sat á skyrtunni með vindil uppi í sér og tók kveðju Bismarcks án þess að standa upp og bauð honum eigi til sætis. Og í stað þess að heimsækja hann aftur, sendi hann nafnspjald sitt. Með þessu vildi hann sýna, hversu djúpt Vínarstjórnin fyrirliti minni ríkin jafnvel Prússland. En er Bismarck kom til hans næst og alt fór á sömu leið, þá fór Bismarck líka úr frakkanum, tók sér stól og kveykti í vindli. Hinn leit á hann stórum augum, en lét sér þetta að kenningu verða. Í öllu öðru var árvekni Bismarcks hin sama, er verja skyldi hag Prússlands. Einkum voru afskifti hans af tollmálinu affararík. Árið 1834 hafði Prússland gert 20 ára tollsamband við 18 þýzk ríki, og varð það þeim hinn mesti hagur. En auk þess leiddi þar af að þessi ríki færðust í nánari afskifti og samband og að erfitt varð að skilja þau aftur. Austurríki vildi endilega komast í tollsambandið, en Prússum var þvernauðugt að hleypa þessum keppinaut þar inn. Einkum vann Bismark kröftuglega móti því. Var hann sendur í þeim erindum til Vínar að semja um hluttöku Austurríkis í sambandinu, en ónýtti alla samninga. Fór svo að lokum, að Austurríki lét sér nægja verzlunarsamning, en hið gamla tollsamband var endur nýjað og bætt í það fleiri smáríkjum 1853. Bismarck sýndi enn glöggskygni sína í því, að halda því fast fram, að Prússar sæti hjá í Krímstríðinu (1855) og varð það úr. Hér yrði oflangt mál að telja alt og tína, en í stuttu máli sagt, stóð hann alstaðar á verði fyrir Prússa og misti aldrei sjónar á sínu mikla takmarki: Sameinað Þýzkaland

undir forystu Prússlands. Í bréfi einu segir Bismarck: »... en eftir því, sem málum hagar, er Frakkland í mínum augum að eins steinn, — óhjákvæmilegur steinn í stjórnmálataflinu, en í því tafli tel eg mér einungis skylt að þjóna konungi mínum og landi. Samúð eða andúð við önnur ríki eða þeirra menn get eg eigi samþýtt skyldukend minni í utanríkisþjónustu minni fyrir land mitt. Þar í liggur frækorn til ótrúmensku við þann konung og land, er þjónustuna þiggur«. Hér lýsir hann sér sjálfur. Á þessum árum komst Bismarck í kynni við Napoleon III, en þá var uppgangur hans sem mestur eftir Krímstríðið, og féll vel á með þeim.

Árið 1858 varð mikil breyting í Prússlandi og mikil breyting á verkahring Bismarks. Þá varð Friðrik Vilhjálmur IV. sjúkur, en við stjórninni tók Vilhjálmur bróðir hans. Hirðflokkurinn (die Kamarilla) undi því illa, er hann misti valdið, þegar hinn sjúki konungur fór frá, og gerði sem hann gat að aftra því, að Vilhjálmur tæki við. En þetta fórst fyrir, mest fyrir mótstöðu Bismarcks. Þó var Vilhjálmur þá eigi vel til Bismarcks. Gerði hann hann að sendiherra í Pétursborg 1859, og kom honum þannig af sér með heiðarlegum hætti.

Í Pétursborg var Bismarck vel tekið og kyntist hann þar mörgum merkum mönnum og hafði síðar mikið gagn af þeim kunnleikum. En nú varð hann sjúkur og átti eigi völ á góðum lækni. Fór hann því heim til lækninga. En er hann náði aftur heilsu lét hann enn sem fyr til sín taka um ýmsar ráðagerðir. Var það þá þegar trú manna að hann mundi vera allra manna færastur að halda um stjórnvölinn, en Vilhjálmi var nauðugt að leita til hans, því að þeim hafði áður borið á milli um Krímstríðið og honum þótti enn í ofmikið ráðist að taka upp stefnu Bismarks.

Um þetta skeið (í júlí 1861) hitti Bismarck konunginn í Baden-Baden og sendi honum þá stefnuskrá sína. Inntak hennar er í sem fæstum orðum sagt þetta: Nú er óvinátta milli Rússa og Austurríkismanna og sambandið

helga er því úti og þarmeð sá friður og öryggi, sem Þýzkalandi var þar heitið. Prússland er því nú svo við komið að það verður með sínum 18 millionum íbúa að verja lönd, sem í búa 40 millionir, en ræður þó eigi meiru í sambandsmálum, en hvert hinna minni ríkja. Og verður enn verra við að eiga af því að þau gæta helzti ríklega fullveldis síns. Prússland verður að leitast við að bæta úr þessu. Meðalið til þess er, ef til vill, að koma á fót sambandsþingi skipuðu fulltrúum hinnar þýzku þjóðar er gæti orðið mótvægi gegn sundrungarviðleitni hinna einstöku stjórnanda. En þetta þing má eigi fást við annað en sammál allra ríkjanna, og hvert ríki að ráða sínum sérstöku málum. — Austurríki má engan þátt eiga í þessu nýja Þýzkalandi, því að það mundi aldrei sitja á sárshöfði við Prússland, nema það fengi öll yfirráðin. Hið óréttmæta fullveldismoldviðri þýzku smáhöfðingjanna, er styðst við engin sögurök, má ekki verða kjöltubarn hægrimanna hjá oss. Heldur verður að fá traustari samruna landvarnarkrafta landsins og er hann eigi síður nauðsynlegur en fæðan svöngum manni. Bæði til varnar út á við og, ef til vill, til þess að koma slíku sambandi á.

Hér er þá stefna Bismarcks skýrlega sögð. Hvort konungur hefir að öllu fallist á hana, er vafasamt, því að eigi vildi hann ennþá setja Bismarck undir stýrið. En þó fylgir Bernstorf, sem þá var stjórnarforseti, þessari stefnu í ýmsu. Oft var um þessar mundir talað um að Bismarck tæki við, en er ekkert varð úr því, þá heimtaði hann að sér væri nú enn fengin sæmileg staða, og var hann þá sendur til Parísar. Þar komst hann í kynni við Napoleon III. og ýmsa merka menn, komst að fyriræetlunum Austurríkis, að gera samband við Frakkland móti Prússlandi. Þessu tókst honum að afstýra og ná vináttu keisarans við Prússa, er kom honum að góðu haldi síðar. Annars var hann eigi ánægður með hag sinn um þessar mundir sem sjá má af orðum hans: »fjölskylda mín í Vestur-Pommern, húsbúnaður í Pétursborg, vagnar í Stettin, hestar í Schönhausen, og sjálfur veit eg ekki, hvar eg á að halla höfði

mínu í vetur«. En þá fekk hann símskeyti frá Roon ráðherra, svo látandi: Periculum in mora. Dépêchez-vous. (Bið hættuleg. Skundið.). Þá var loks fylling tímans komin og Bismarck tók við stjórnartaumunum 23. september 1862.

Þetta stutta ágrip á að sýna það, sem rétt er, að Bismarck fylgdi frá því fyrsta sömu stefnunni, er hann varð síðar frægur fyrir, og hitt að smámsaman lærðist mönnum það, að hann mundi einn manna fær um að leysa vandræði ættjarðar sinnar, bæði hinnar smærri, Prússlands, og hinnar stærri, Þýzkalands. Nú gekk hann að hinu mikla verki sínu og kom því fram sem allir vita. En sú saga er of umfangsmikil til þess að segja hana hér. Skal því aðeins getið nokkurra stórviðburða.

Það má telja æfistarf og konungshugsun Vilhjálms fyrsta, að auka og endurbæta her Prússa. Hóf hann það starf þegar, er hann tók við stjórninni. En er fram skyldi ganga verkið mætti hann megnri mótstöðu af þinginu og harðnaði deilan æ því meir, sem lengra leið. Kom þar að lokum að konungur sá sitt óvænna. Þá lét hann loks kalla Bismarck fyrir sig og spurði hann, hvort hann vildi hjálpa sér að koma málinu fram gegn vilja þingsins, og kvaðst annars mundu verða að láta af konungdómi, ef hann kæmi eigi slíku lífsnauðsynjar máli fram. Þessu hét Bismarck, því að enginn vegur var að koma fram tímans miklu hugsjón um sameining Þýzkalands, ef eigi var nægur herafli að taka til, ef á þyrfti að halda. Hugsjón þessi og almenn ósk hafði vaknað í Napoleonsstríðunum í byrjun 19. aldar, en framkvæmdir biðu þess stálvilja, sem Bismarck einn var gæddur. Nú varð hin harðasta hríð, því að neðri deild þingsins neitaði um fjárveitingar til hersins, en hin efri kom konungi og stjórn til hjálpar. Varð sá endir á, að þingið var rofið og stjórnin gaf sjálf út fjárlög. Í ræðu Bismarcks í þinginu 27. janúar, segir Bismarck að prússneski konungdómurinn hafi eigi enn lokið ætlunarverki sínu, enda hafi þann dag fæðst nýr ríkiserfingi (Vilhjálmur II. keisari), og sé eigi enn tilbúinn að verða aðeins

skrauthlutur í sínu eigin stjórnarfarshúsi. En er hann var laus orðinn við þingið 13. október 1862, þá tók hann til óspiltra málanna og lét nú auka og endurbæta herinn og gerði þingið fornspurt að því. Hann réð þá og fram úr vandamálum í tollfélaginu, og ónýtti tilraunir sunnanmanna að sameina þýzku ríkin undir handleiðslu Austurríkis, og hélt þó stundum við ósigri, einkum þá er konungi lá við að láta undan »þrjátíu stjórnöndum og konungi sem sendisveini«. Þá var og töluverð hætta á ferðum, er Napoleon III. boðaði til þjóðfundar í París og ætlaði að »friða Norðurálfuna friðsamlega«. En þá sá Austurríki sér hættu búna og leitaði nú stuðnings á Prússlandi. Þetta kom Bismarck vel, því að málum Slesvíkur og Holsteins var nú svo komið, að þýzka sambandið þurfti að vera á einu máli.

Hertogadæmin svokölluðu gerðu uppreisn móti Danakonungi 1848, en urðu þá undir, því að Austurríki sendi þangað her. Var þeim síðan stjórnað af þrem umboðsmönnum, einum úr Austurríki, öðrum úr Prússlandi og hinum þriðja úr Danmörku Friðrik VII. var rétt borinn til þess að vera þar hertogi, en hann var barnlaus. Var þá Kristján frá Glücksburg kjörinn ríkiserfingi, en hann var kominn af Danakonungum í kvenlegg. Nú voru þau lög í Holstein að karlleggurinn einn var arfgengur. Þótti þeim því Kristján 9. eigi arfborinn til hertogatignar, heldur Kristján Ágúst frá Augustenburg. En hann sagði lausum rétti sínum fyrir sig og sína og fekk fyrir 2250000 ríkisdali danska. Friðrik sonur hans taldi sig þó eigi bundinn af þeirri afhendingu réttarins og alment töldu Þjóðverjar brotinn rétt á honum með Lundúnaákvæðunum. En þar ákváðu stórveldin, — Rússland, Frakkland, Austurríki og Prússland — og Svíakonungur, að veldi Danakonungs skyldi óskiftilegt og Kristján 9. erfa hertogadóm í Slesvík og Holstein. Þetta var 8. maí 1852. Þessu mótmælti Bayaraland og Aldinborg hátíðlega og töldu réttarspjöll, og eigi fekk Bismarck því framkomið að sambandsþingið viðurkendi þessi ákvæði. Þau voru því skuld-

bindandi fyrir stórveldin og Svíþjóð og Danmörku, en ekki fyrir aðra. Þetta þótti Bismarck þá ilt, en síðar varð hann því feginn.

Þegar Prússar deildu við konung sinn, hugðu margir að þrótt drægi úr ríkinu. Þar á meðal voru Danir. Þess vegna áræddi Friðrik VII. að gefa út »allrahæsta auglýsing« um að Slesvík skyldi verða innlimuð Danmörku, en Holstein halda áfram að vera sérstakt hertogadæmi. (30. mars 1863). En 1460 hafði hinn fyrsti konungur, sem var þar hertogi, Kristján I., lofað því hátíðlega að hertogadæmin skyldi aldei verða skilin sundur. Sambandsþingið þýzka kom nú Holstein og Slesvík til hjálpar og stóð nú í stímabraki nokkurn tíma. Friðrik frá Augustenburg vildi nú komast að, en það líkaði Bismarck ekki, því að hann vildi ná hertogadæmunum handa Prússum. Þýzka sambandið var þar á öðru máli, og hafði það sent lið inn í Holstein. Hér var nú komið sögunni þegar Austuríkismenn leituðu sér styrks hjá Prússum sem fyrr var sagt. Tók Bismarck því vel.

Lundúnasamþyktina höfðu Prússland og Austurríki undirskrifað og máttu því eigi brjóta hana á Dönum, enda skutu Danir máli sínu þangað, hlógu að þýzka sambandinu og væntu þess að stórveldin mundu hjálpa sér. En eitt sást Dönum yfir. Samþykt þessi skar úr deilunni við hertogadæmin Dönum í vil, en hún ábyrgðist hertogadæmunum að þau skyldi halda fornum réttindum sínum og einkum vera ósundurgreinanleg og bannaði því innlimun Slesvíkur. Bismarck sást ekki yfir þetta. Hann sá vel að Danir höfðu rofið samningana að þessu leyti. Nú var því auðfundin leiðin. Prússland og Austurríki kærðu þessi samningarof og urðu hin stórveldin að kannast við að svo væri. Þau hlutu því að sitja hjá, er Prússar og Austurríki leitaði við að kúga Dani til þess, að ganga eigi á gjörðar sættir við hertogadæmin. Hinn 16. janúar gerðu þessi tvö ríki samning með sér í Vín: 1. Krefja skyldi að Danmörk breytti grundvallarlögum sínum í þessu Slesvíkur atriði innan tveggja sólarhringa, annars mundu

þau senda her til Slesvíkur. 2. Landið yrði þá sett undir stjórn yfirforingjans. 3. Ef til ófriðar drægi skyldu þessi tvö ríki ráða högum hertogadæmanna, þar á meðal ríkiserfðaréttinum. Danir neituðu, og kom þá upp stríðið 1864. Sem kunnugt er máttu Danir eigi við tveim stórveldum, og má eigi hallmæla þeim fyrir það. Þeir börðust af hinni mestu hreysti, en máttu eigi við margnum. En þeir áttu kost á sættum fyrir milligöngu Engla. Þeim stóð til boða að skifta Slesvík eftir þjóðernum. Var það tillaga Engla að þeir fengi Slesvík (borgina), Husum, Bredtstedt, Flensburg, Tandern, Apenrade (Aabenraa) og Hadersleben (Haderslev). Þetta vildi Bismarck ekki en lagði til aðra merkjalínu: Flensborg—Bredtstedt eða Apenrade—Tandern. En þetta vildu þeir eigi þekkjast. Í friðinum í Vín 30. október 1864 létu Danir hertogadæmin af hendi.

En smámsaman dró nú til fjandskapar með Prússum og Austurríkismönnum og stafaði að nokkru af hertogadæmunum. Dró að síðustu til ófriðar 1866. Urðu Prússar sigursælir, og sást nú, að eigi var heraukinn ófyrirsynju né endurbæturnar á fyrirkomulagi hans. Og þá er Prússland hafði náð hertogadæmunum, þá fengu þeir herskipahöfnina í Kiel og tækifæri til þess að gera skurðinn mikla. En er séð var með vissu að Austurríki mundi bíða lægra hlut, reyndi Napoleon að miðla málum og fór svo, að friði varð á komið. Raunar var konungur ófús til friðar nú, en Bismarck kunni sér hóf. Hann sá engan hag að því, að koma Austurríki á kné, heldur þótti honum nægja að fá til handa Prússlandi það sem hann óskaði. Friður var nú saminn og var þar í tilskilið: Austurríki skyldi engi lönd missa, nema Feneyjaríki. Það átti Ítalía að fá, því að hún barðist með Prússum. Á Ítalía Prússum mikið að þakka. Austurríki samþykkir að rofið verði þýzka sambandið, lofar að láta afskiftalaust, þótt Prússland komi á stað ríkjasambandi fyrir norðan Main, og suðurríkin stofni annað samband og enn þótt gott sé í frændsemi þessara sambanda. Keisarinn í Austurríki fær Prússa konungi í hendur rétt sinn til Slesvíkur og

Holsteins, með því skilyrði, að Slesvík mætti hverfa undir Danmörku, ef hún heimtaði það með þjóðaratkvæði. Keisarinn viðurkennir fyrirfram þær landabreytingar, sem Prússakonungur kynni að gera norðurfrá.

Þá var sá hættulegi keppinautur úr sögunni, hertogadæmin fengin og þar með herskipalægi í Kiel, og opinn beinn og krókalaus vegur til ríkjasambands án Austurríkis. Nú var þá og gert samband með norðurríkjunum og Vilhjálmur Prússa konungur gerður að forseta þess. Átti hann að vera fulltrúi þess í viðskiftum við umheim, ráða friði og ófriði í nafni þess, skipa í öll sambandsembætti, framkvæma sambandsákvarðanir og stýra her og flota. Stjórnir ríkjanna höfðu sambandsráðið að fulltrúa, en kjósendur ríkisþing.

Nú var Frökkum ekki rótt, er þeir sáu hinn skjóta og mikla vöxt Prússlands, enda urðu nú ýmsar greinar til sundurþykkis. Reyndist hér sem jafnan, að Bismarck sá lengra en aðrir menn, og þótti honum ekki seinna vænna að reyna afl við Frakka, því að ekki var ósennilegt að þeir mundu síðar koma á fót margra ríkja samtökum gegn Prússum. Nú var og herafli nægur, og auk þess sættir komnar á við þingið, er það sá, hversu vel hafði ráðist heraukinn og hversu vel Bismarck hafði séð um fjárhag ríkisins og allan hag þess. Bismarck varð enn hyggnari vinum og óvinum og hagaði svo til, að stríðið varð óumflýjanlegt. Stríðið kom og Þjóðverjar unnu frægan sigur, sem kunnugt er. En á meðan á stríðinu stóð og friðarsamningum starfaði Bismarck með óþreytandi elju að því, að ná suðurríkjunum einnig í þýzka sambandið nýja, því að áður hafði hann eigi náð lengra en til tollfélags og ýmsra samninga. Og áður en lokið var umsátinni um París, var öllum samningum lokið og Vilhjálmi Prússa konungi boðin keisarakóróna og keisaradómur yfir hinu nýstofnaða þýzka ríki. Hinn 18. janúar 1871 lét hann krýna sig í Versölum. Nú var hinu mikla verki lokið, langmesta og affararíkasta afreksverki á síðari öldum.

Eftir þetta var Bismarck langan aldur við stjórn og vann með sömu vitsmunum og stálvilja að því, að treysta og styrkja sambandið og auka veg þýzka ríkisins og keisarans. Járnkanzlarinn þreyttist aldrei að vinna fyrir föðurland sitt.

* * *

Auðvelt verk er að telja upp þessa viðburði, en að framkvæma þá var svo erfitt, að það var á einskis manns færi annars en Bismarcks, því að andróðurinn gegn honum var megn og margháttaður, og mátti oft heita að hann stæði einn uppi með konungi og stundum aleinn. En mótstöðu annara ríkja, svo sem Austurríkis og Frakklands, yfirvann hann með glöggskygni, framsýni, samningalipurð og járni og blýi, þegar í raunirnar rak og tækifærið kom. Mótstaða þingsins var hættulegri, en hana barði hann niður, þar til er þingið sá, hversu rétt stefnan var, og varð fúst á sættir. Verst var mótstaða hirðarinnar. Þar var stundum ríkiserfinginn, drotningin, bróðir konungs, ekkja fyrirrennarans og allir þeirra vinir á móti Bismarck, en þar naut hann þess, að konungur var sjálfur mikilmenni og maður fastlyndur og skildi öðrum betur, hvert Bismarck stefndi. Þó þreytti þessi mótstaða hann svo mjög, að honum lá oft við að leggja árar í bát.

Dómar manna voru mjög samhljóða um Bismarck framan af, að hann væri hrokafullur jungherra og steingjörður afturhaldsmaður. Þá kemur tímabil, er hann hefir aflað sér álits fámenns flokks viturra föðurlandsvina, en óstjórnlegs lasts og haturs af fjöldanum. Var hinn harðasti vottur þess, er reynt var að myrða hann 7. maí 1866. En eftir því sem lengra leið á æfina og æfistarfið, fjölgar vinum hans, en fækkar fjandmönnum. En að lokum fekk hann hjartfólgna þökk alþjóðar og djúpa lotning.

Otto Bismarck var hár vexti, mikill að vallarsýn, herðibreiður og vel á sig kominn, ennið hátt og höfuðið mikið, brýndur mjög, en varð snemma sköllóttur, augun blá og djúp, hýr venjulega, en brann geigvænn eldur úr

þeim, ef hann reiddist. Gáfur hans voru yfirgripsmiklar og marghæfar, skýrleikur framúrskarandi, skarpleikur með afbrigðum. Viljinn var stálsettur og var höfuðgáfa mannsins, því að honum varð aldrei aflfátt, hvorki við sjálfan hann né aðra. Djúphygni, langsýni, stilling voru samstiltir strengir við viljaaflið og ráðkænska óbilandi. Skapferði hans er lýst svo, að hann var skörungur hinn mesti, bráðlyndur og skapstór, en kunni vel að stilla sig. Hann var drengur góður, en harðdrægur og óvæginn við þá, sem hefta vildu æfistarf hans, en hann var sáttfús og miskunnsamur við sigraða. Er hann að því leyti mjög líkur Cæsari. Það er fært í frásögur, að gamall hershöfðingi hafði orðið ósáttur við Bismarck og í mótgangi við hann. Sá mælti við Bismarck: »Getur þú eigi gleymt, sonur sæll?« — »Nei!« svaraði Bismarck. — »Getur þú eigi fyrirgefið, sonur sæll?« — »Af öllu hjarta!« var svarið. — Bismarck var verkmaður mikill, vinnuharður og kröfufrekur um dugnað, en viðmótsgóður og lítillátur. Enn verður að geta þess, að hann var snillingur á þýzka tungu, og ágætur mælskumaður, geðríkur, rökauðugur, en ekki að því skapi glæsilegur málrómurinn.

Svo rík var mótstaðan, sem getið er, svo misróma voru dómarnir, sem sagt var, og svo mikill var maðurinn fyrir sér, sem nú hefir verið talið um stund. Að standast slíka mótstöðu, að þola slíka dóma og hafa slíka mannkosti lýsir miklum manni. En meira þarf til þess að teljast með mestu mönnum sinnar aldar og jafnvel sögunnar. Til þess þarf veglegt og göfugmannlegt áhugamál. Einmitt þetta skilyrði hafði Bismarck, því að áhugamál hans var, með orðum Jónasar Hallgrímssonar: ». . . það verkið sem fegurst er af verkum mannanna, að efla framför og farsæld heillar þjóðar, sinnar þjóðar og þjóðar feðra sinna . . . «.

Og lengi hafði þýzku þjóðinni verið þörf slíks manns. Því að vér vitum það fyrst til Þjóðverja, að þeir voru tvístraðir í smáríki, herskáir menn, sem börðust eigi síður innbyrðis en við aðrar þjóðir. Á dögum Ágústusar hélt því

við að kynstofninn glataði allur frelsi sínu. En þá kom Hermann á samtökum og feldi hersveitir Rómverja. Nokkrum sinnum síðar átti Þýzkaland veldisöld, t. d. undir Karli mikla, Hohenstaufum og Habsborgurum. En aldrei var þó ríkið föst, lifandi heild, heldur meira og minna í molum. Samföst, lifandi og starfandi heild hafði Þýzkaland aldrei verið fyr en Bismarck hafði lokið sínu mikla verki, og hefir enginn hinna fornu mikilmenna komist í hálfkvisti við hann. Annað óviðjafnanlegt mikilmenni Þjóðverja, Goethe, lætur drottinn segja við engla sína:

hvað tilvist svífur óstöðugri í
þér öflugt gerið hugsun lögum festri.

Bismarck er skýringin á þessum stað, skýring þess, hvernig staðföst hugsun gerir það trygt og öflugt, sem hafði áður óstöðuga tilvist, svo sem var um Þýzkaland.

Á aldarafmæli Bismarcks stendur verk hans í þeirri eldraun, sem sýnir ágæti þess, hvernig sem fer. Dugnaður hans sást einna fyrst á því, er hann endurbætti flóðgarðana, er verja skyldu landið fyrir ofstopa Elfarstraumsins, þegar hún óx. Og hann varði allri æfi sinni, öllum gáfum sínum og öllum sínum stálvilja til þess að gera þýzku þjóðinni skjólgarð, er mætti standast móðu stríðsins og mannhættunnar, þótt hlaup kæmi í hana og hún leitaði þar á. Sá garður er fegursti minnisvarðinn.

Sú er spá mín, að ófriður þessi fullkomni verk Bismarcks svo, að aldrei þurfi um að bæta. Héðanaf tvístrast Þýzkaland aldrei.

Í Hamborg stendur líkneski Bismarks úr forngrýti, þriggja til fjögra mannhæða hátt, og vel gert. Það er rétt ímynd Bismarcks, því að hann var öðrum mönnum þeim mun meiri, sem líkneskið er stærra en menskir menn, og þeim mun styrkari sem forngrýtið.

En Bismarck er hin rétta ímynd þýzku þjóðarinnar.

Bjarni Jónsson
frá Vogi.

Ritfregnir.

Norskar bækur um norræn fræði.

Ímsar norskar bækur, sem út hafa komið um og eftir síðustu áramót, bera þess ljósan vott, með hve miklu fjöri og dugnaði Norðmenn leggja stund á norræn fræði, og mun óhætt að fullirða, að þau vísindi standa óvíða með meiri blóma nú sem stendur enn við háskólann í Kristíaníu. Skírnir getur því miður að eins minst lauslega á þessi rit til að vekja athigli á þeim, enn vísar að öðru leiti til ritanna sjálfra.

Prófessor Alf Torp, sem má telja hinn fjölhæfasta málfræðing Norðmanna, síðan Bugge leið, hefur með höndum útgáfu orðabókar, er sínir uppruna og skildleika þeirra orða, sem tíðkast í »landsmálinu« norska, og nefnist bókin »Nynorsk etymologisk ordbok« (Aschehoug & Co., Kristiania). Torp hefur áður ásamt með próf. Hjálmar Falk gefið út samskonar orðabók ifir ríkismálið (Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog), sem hefur verið þídd á þíska tungu og getið sjer maklegt lof. Nafn höf. er full trigging firir því, að þessi landsmálsorðabók verði vel af hendi leist, og af því að landsmálið á enn fleiri sameiginleg orð við íslenskuna enn ríkismálið verður hún enn þá betri leiðbeining til að skilja uppruna íslenskra orða enn eldri orðabókin. Þegar bókin er öll komin út, er vonandi að henni filgi skrá ifir þau orð úr fornmálinu, sem skírð eru í bókinni. Hún kemur út í heftum, eitt hefti á mánuði, og verður als 16—17 hefti (hvert á 1 kr. 50 a.). Út eru komin 7 hefti og ná þau langt aftur í K. Bókin er nauðsinleg hverjum þeim, sem vill vita uppruna íslenzkra orða, og um leið verður hún fullkomin orðabók ifir landsmálið norska, því að hvert orð er þítt á ríkismál.

Prófessor Marius Hægstad hefur gefið út ritgjörð málfræðislegs efnis, er nefnist Vestnorske maalføre fyre 1350, II. Sydvestlandsk, 1. Rygjamaal, og er áfram-

hald af eldra riti hans um sama efni.[1]) Hægstad er frægastur firir það, að honum hefur tekist, með nákvæmum samanburði gamalla norskra handrita, einkum fornbrjefa, við nútíðarmállískur norskar, að sína fram á, að samskonar mállískur hafa einnig átt sjer stað í fornmálinu, og nú er svo komið firir þessar rannsóknir hans, að menn geta nokkurn veginn flokkað gömul norsk handrit eftir því úr hverju hjeraði þau eru. Í því riti, sem hjer er um að ræða, rannsakar hann sjerstaklega þau fornhandrit, sem stafa frá Rogalandi, og er það firsti þátturinn í rannsókn »suðvesturlenskunnar« eða mállísknanna fornu í suðvesturhluta Noregs. Síðan ætlar hann í 2. þætti að rannsaka mállískurnar á Hörðalandi og Ögðum og loks í 3. þætti íslensku og færeisku, sem hann telur til »suðvesturlenskunnar«, og mega þeir sem við íslensku fást sjerstaklega bíða þess þáttar með óþreiju. Alment ifirlit ifir þessar rannsóknir sínar hefur höf. gefið í formálanum firir orðabók þeirri ifir fornmálið (»Gamalnorsk ordbok«), sem hann gaf út 1909 í fjelagi við Alf Torp.

Prófessor Magnus Olsen, sem er mörgum Íslendingum að góðu kunnur, síðan hann ferðaðist hjer um land, hefur um langan tíma fengist við rannsóknir norskra örnefna, sem bera vott um átrúnað og guðsdírkun feðra vorra, áður enn sannar sögur hefjast, og gefið út ímsar minni ritgjörðir þar að lútandi. Nú hefur hann í higgju að safna öllum þessum rannsóknum sínum í eina heild og hefur þegar gefið út firsta bindi þessa verks í ritum Vísindafjelagsins í Kristíaníu 1914, og nefnist það: »Hedenske Kultminder i norske stedsnavne. I.« Ritið ber vott um framúrskarandi fróðleik um alt það, er snertir átrúnað feðra vorra, og riður alveg níjar brautir, og er skrifað með aðdáanlegum skarpleik og ímindunarafli. Það gegnir furðu, hve mikið höfundinum tekst að fá út úr hinum þurru staðanöfnum. Gömul goð, sem enginn hefur áður heirt nefnd á nafn, vekur höf. upp úr gröf sinni eftir miklu meira enn þúsund ára svefn, t. d. Ullinn (náskildur Ulli) og Fillinn (náskildur Frey). Stundum ber ímindunaraflið höf. ef til vill lengra enn góðu hófi gegnir, enn alstaðar tekst honum þó að finna sennileg rök firir staðhæfingum sínum, og því verður ekki neitað, að ritið bregður í mörgum greinum níju ljósi ifir átrúnað

---

[1]) Inngangur þessa rits kom út 1906 og nefnist „Latinsk skrift i gamalnorsk maal", og ári síðar kom út „Vestnorske maalføre fyre 1350, I. Nordvestlandsk". Rit þessi eru prentuð í ritum Vísindafjelagsins í Kristíaníu 1905 og 1907, og það rit sem hjer ræðir um í sömu ritum 1914.

feðra vorra. Út af skíringu höf. á orðinu njarðláss í Fjölsvinnsmálum 26 (bls. 54—5) nota jeg tækifærið til að taka fram, að jeg sje ekkert því til firirstöðu, að firri liður þess orðs sje dreginn af nafni auðsældargoðsins Njarðar. Þurfti hann ekki fremur öðrum að hafa dugandi lása firir hirslum sínum? Er nokkuð óeðlilegt í því, að menn hafi kent slíka lása við auðsældargoðið?

Prófessor Hjalmar Falk hefur enn á ní aukið þekking vora á mikilsverðu atriði í lífi feðra vorra í riti, er nefnist: »Altnordische waffenkunde« og er gefið út í ritum Vísindafjelagsins í Kristíaníu 1914. Skírnir hefur áður (1913) minst loflega á hið merka rit hans um siglingar fornmanna (»Altnordisches seewesen«). Nú ritar Falk um vopn þeirra og hefur þetta rit alla hina sömu góðu kosti og ritið um siglingarnar. Hann safnar saman og skírir öll þau vopnaheiti sem firir koma í fornritunum. Höf. er allra manna fróðastur um vopn þau er tíðkuðust á ímsum tím um hjá öðrum Norðurálfuþjóðum og kemur það honum að góðu haldi við skíringar á hinum fornu norsk-íslensku vopnaheitum, því að auðvitað er þar náið samband á milli. Líka hefur hann kint sjer nákvæmlega þau gömul vopn, sem fundist hafa í jörðu hjer á Norðurlöndum og tekist að sanna, hver heiti flest hin helstu þeirra bera í fornritum vorum. Hinn mikli fróðleikur hans um uppruna og skildleika orða er honum og til mikils stuðnings. Nokkrar mindir filgja bókinni til skíringar og hefðum vjer kosið, að fleiri hefðu verið. Eina ógátsvillu hef jeg orðið var við á bls. 78[2]; »orfar« er þar óefað = örvar, getur ekki verið fleirtala af orf, neutr. Sumt virðist vafasamt, t. d. held jeg að tunga í sverðskenningum (hjalta, slíðra tunga o. s. frv.) tákni ekki eingöngu eggina á sverðinu (17. bls.), heldur allan brandinn, og ekki higg jeg það rjett að skoða sverðsheitin Eldr, Logi, Hyrr o. fl. sem hálfkenningar (49. bls.). Enn þetta eru smámunir. Bók þessi er mesta þing, ómissandi bæði firir málfræðinga og fornfræðinga.

Auk þess hefur sami maður gefið út Sólarljóð með athugasemdum og skíringum í ritum Vísindafjelagsins í Kristíaníu 1914. Um þá útgáfu vísa jeg til Sólarljóðaútgáfu minnar í Safni t. s. Íslands V, 1. hefti.

Í dr. Fredrik Paasche eiga Norðmenn mjög efnilegan ungan vísindamann. Frá hans hendi liggur firir merkileg bók: Kristendom og kvad. En studie i norrøn middelalder, Kristiania 1914 (Aschehoug & Co.). Hann rekur þar snildarlega í sundur alt efni hins forna skáldakveðskapar,

að svo miklu leiti sem kristnin hefur sett mark sitt á hann, og sínir fram á, að það á rót sína að rekja til samskonar efnis í samtíða kristilegum bókmentum Norðurálfunnar og er í besta samræmi við kenningar kaþólsku kirkjunnar, þó að búningurinn sje einkennilega frumlegur og norrænn, og hann dregur af þessu þá áliktun, að Íslendingar — sem annars eiga langmest af þessum helgikveðskap — og Norðmenn hafi furðu fljótt samþíðst hinn nýja sið og kristindómurinn snemma orðið þeim hjartans mál. Það er auðsjeð, að höf. er hrifinn af viðfangsefninu, því að hann ritar með eldfjöri æskumannsins, enn þó jafnframt með þroska vísindamannsins, og öll bókin ber vott um það, að hann lítur með samúð og hleipidómalaust á hina kaþólsku trú feðra vorra og er manna fróðastur bæði í innlendum og útlendum miðaldaritum, sem að efninu lúta. Einna best tekst honum upp, þar sem hann rekur sundur hið hjartnæma kvæði Líknarbraut. Um meðferð hans á Sólarljóðum vísa jeg til Sólarljóðaútgáfu minnar. — Á stöku stað hef jeg orðið var við smávegis ónákvæmni. T. d. stendur það ekki í vísu Sighvats (erfidr. Ól. h. 3. erindi, Skjalded. I B 239), að »Ormrinn langi hafi orðið óvinunum að herfangi«, eins og höf. segir á 22. bls. Annars filgir höf. vanalega skíringum Finns Jónssonar á hinum gömlu kvæðum, og er hann að vísu hinn besti leiðtogi, enn þó ekki óskeikull. Einhver hin merkilegasta vísa frá tímamótum heiðni og kristni er vísuhelmingur Eilífs Guðrúnarsonar um Krist, sem höf. vitnar í á 31.—32. bls. Hugsunin, sem felst í þeirri vísu, hefur að minni higgju enn ekki verið skíð til hlítar, og hefur þó F. J. tekið vísuna laukrjett upp. First segir skáldið, að Kristur sitji sunnr at Urðar brunni, og bætir síðan við: Svá hefr ramr konungr Róms (ɔ: Kristur) remðan sik (= stirkt sig, aukið vald sitt með) setbergs banda löndum. Sambandið (svá) sínir, að »setbergs banda lönd« hlítur að tákna sama valdsvæði Krists, sem rjett á undan er nefnt »sunnr at Urðarbrunni«, og er þá ljóst, að setbergs bönd tákna ekki jötna ifir höfuð (F. J.), heldur þau jötunbornu goðmögn (bönd), sem ráða firir að Urðarbrunni, þ. e. nornirnar[1]. Hugsunin er: Hið dularfulla vald örlaganna — sem var svo ríkt í hugum feðra vorra — verður að lúta Kristi. Vísuhelmingur

[1]) Skildi ekki Setberg vera nafn á fjalli, þar sem Urðarbrunnur spratt upp og nornirnar sátu, sbr. Hnitbjörg um staðinn, þar sem skáldamjöðurinn var geimdur? Bæði þessi nöfn koma firir sem örnefni á Íslandi.

Arnórs um dauða Haralds harðráða, sem höf. vitnar í á 42. bls., er bersínilega afbakaður í handritunum. F. J. tekur saman Heilög fold et øfra hefr afreka (= afreksmann) »dýrri« ættstýröndum. Hjer er et tilgáta firir ens og »dýrri« verður eftir þessari skíringu að breita í dýrra (þolfall). Enn orðið afreki = afreksmaður er mjög vafasamt, kemur hvergi firir annars staðar, og orðið ættstýrandi nítur sín ekki í sinni eðlilegu merkingu, ef svo er skírt. Hjer er bersínilega fleira úr lagi fært. Skildi vísuhelmingurinn ekki hafa verið einhvernveginn svona frá upphafi:

Hefr afrekat jöfri
ættstýrandi dýrri
(hnígr at hilmir frægri)
heilagr fold (til moldar).

Þ. e.: Heilagr ættstýrandi hefr afrekat jöfri dýrri fold osfrv. Heilagr ættstýrandi er Ólafr helgi, höfuð og verndari konungsættarinnar á himnum (sbr. orð Steins Herdísarsonar við son Haralds í Ólafsdrápu 10. erindi, Skjalded. I B 380. bls., og athugas. höf. við þau á 15. og 46. bls.). Það er Ólafr helgi, sem (með bænum sínum) hefur afrekað jöfri (ɔ: Haraldi bróður sínum) »dýrri fold«, þ. e. himnaríki (sbr. harri bjósk til heims en dýrra hjá Markúsi Skeggjasyni í Eiríksdrápu 28. er.).

Með árinu 1914 hóf nítt tímarit, sem nefnist Edda, Nordisk tidsskrift for litteraturforskning, Kristiania (Aschehoug & Co.), göngu sína. Eins og nafnið ber með sér er viðfangsefnið aðallega bókmentasaga Norðurlanda, eldri og ingri, enn þó einnig bókmentasaga annara Norðurálfuþjóða. Ritstjóri er prófessor Gerhard Gran með aðstoð háskóla-»stipendiats« Francis Bull's. Í ritinu hafa staðið ímsar merkar ritgjörðir um norræn fræði, t. d. um Mikjál höfuðengil, Sólarljóð o. fl. eftir F. Paasche, »Norsk historieskrivning under kong Sverre« eftir Halvdan Koht, »Episke grundlove« eftir Moltke Moe, »Nokre islendske folkvisor« eftir Knut Liestøl. Tímaritið er mjög fjölhæft og fróðlegt. Það kemur út í 4 heftum á ári, samtals minst 640 bls. í stóru broti og kostar 12 kr. árgangurinn.

Reikjavík 11. sept. 1915.

Björn M. Ólsen.

Den norsk-islandske skjaldedigtning. Udgiven af Kommissionen for det Arna-Magnæanske Legat ved Finnur Jónsson. A. Tekst efter håndskrifterne. II. bind. — B. Rettet tekst. II. bind. Kostar als 14 kr. (firri bindin, A og B, kosta 16 kr.; alt verkið þá 30 kr.).

Þessi tvö síðari bindi hins mikla kvæðasafns Finns Jónssonar ná ifir kvæði allra íslenskra fornskálda frá 1200 til 1400 og er þar með þessu stóra verki lokið.

Í »Skírni« 1912 gerði jeg í fám orðum grein firir því sem þá var út komið af þessu stórmerka útgáfu-riti, tveimur firri bindunum (A I og B I), og lauk á það maklegu lofsorði. Þessi tvö síðari bindi eru steipt alveg í sama mót og tvö hin firri og gefin út eftir sömu grundvallarreglum, texti handritanna sjer í bindi (A), og leiðrjettur texti útgefandans með danskri þíðingu í öðru (B). Um þennan síðari helming ritsins er því alveg sama að segja sem um firra helminginn, og leifi jeg mjer í einu sem öllu að vísa til hins firra ritdóms míns. Sumar skíringar útgefanda standa auðvitað til bóta, enda mun hann firstur manna til að játa, að mart sje enn óljóst í þessum kvæðum og eigi skírt til fullrar hlítar. Enn ifir höfuð má með filsta sanni segja, að þetta útgáfurit í sambandi við hina auknu og endurbættu skáldamálsorðabók Svb. Egilssonar, sem sami maður er að gefa út, sje hið stærsta framstig í rjettum skilningi skáldakvæðanna, sem stigið hefir verið, síðan Lexicon poeticum Sveinbjarnar kom út og Konráð Gíslason samdi sínar ódauðlegu kvæðaskíringar. Á hinum trausta og óbifanlega grundvelli, sem Finnur Jónsson hefur lagt í þessum tveimur ritum, verða allir að biggja, sem eftirleiðis fást við kveðskap íslenzkra skálda.

Um þíðing skáldakveðskaparins firir sögu vora og bókmentir þarf ekki að fjölirða. Í hinum firra ritdómi mínum komst jeg svo að orði:

»Ritið er sannkölluð þjóðargersemi firir okkur Íslendinga, sem eigum langflest af þessum kvæðum, hreinasti fjársjóður firir hvern þann, sem vill fræðast um líf, siðu og hugsunarhátt feðra vorra«.

Nú, þegar ritinu er lokið, finn jeg ástæðu til að endurtaka þessi orð.

Mikill hægðarauki er að skrám þeim, sem ritinu filgja.

Enginn nema útgefandinn sjálfur getur farið nærri um, hve mikið starf og tími hefir gengið til að tína saman öll þessi kvæði úr öllum hinum mörgu og dreifðu handritum, bókfæra þau með orðamun öllum, skíra þau og færa til vanalegs máls og loks að

lessa prófarkir af öllu saman með ítrekuðum samanburði við handritin. Til að gefa mönnum nokkra hugmind um þetta skal jeg taka fram, að A-bindin bæði ná samtals ifir 1231 bls. og B-bindin ifir 1300 bls. í stóru 8 blaða broti.

Þetta er hið stærsta útgáfurit, sem enn hefur komið út í norsk-íslenskum fræðum, að fornbrjefasöfnum og lagasöfnum undanskildum, og furða, að einn maður skuli hafa afkastað slíku þrekvirki.

Í nafni Íslendinga þakka jeg útgefandanum firir vel unnið starf og samfagna honum af hjarta út af því, að hann hefur leitt það farsællega til likta.

Björn M. Ólsen.

Eggert Briem frá Viðey: Um Harald hárfagra. Frásagnir Heimskringlu og annarra fornrita vorra. IV + 148 + 2 bls. 8vo. Reykjavík 1915.

Það er óvenjulegt, að aðrir menn en þeir, sem vísindamenn eru kallaðir og helgað hafa æfi sína þeim fræðum, sem þessi bók tekur til, leggi fyrir sig að rita um þau efni, er þar eru skráð. Hér á landi er það enn sjaldgæfara, að slík rit komi út öðru vísi en á kostnað félaga, sem við slík fræði eða þvílík fást.

Það er því lofsverður áhugi, sem lýsir sér í samningu og útgáfu rits þessa, enda er höf. kunnur að því að vera áhugasamur og fylginn sér í öllu því, er hann tekur sér fyrir hendur.

Höf. hefir í þessari bók valið sér það verkefni »að skýra sögu Haralds konungs í fullu samræmi við frásögn Snorra Sturlusonar og aðrar frásagnir fornrita vorra« (bls. 147). Hér mun nú nokkuð rakið, hversu höf. ferst að leysa úr þessu hlutverki.

Fyrst í bókinni er inngangur (á bls. 1—7). Tekur höf. þar svari Snorra Sturlusonar, og þykir honum sem fræðimenn hafi mjög hin síðari ár reynt að draga úr gildi rita Snorra, langt um skör fram. Eiga hér hlut að máli útlendir rithöfundar, einkum norskir.

Þá er næsti kafli (bls. 7—42) um mismunandi skoðanir á Haraldsrétti, en Haraldsrétt kallar höf. ráðstafanir Haralds konungs hárfagra á óðulum og landi, er konungur hafði lagt Noreg undir sig. Eru fáeinir staðir í fornritum vorum, sem lýsa þessum ráðstöfunum (svo sem Hkr.: Har. saga hárfagra 6. kap., Egils saga 4. kap. og Ólafs saga helga 1. kap. Kria 1853). Hafa flestir rithöfundar dregið í efa frásögn eða lýsing þessara staða, einkanlega með

hliðsjón af erfðamálunum í Egils sögu og frásögn Landnámu um burtfarir Íslendinga úr Noregi sökum skattgjalda. — Gengur höf. hér á hólm við eigi markminni fræðimenn en Sars og Hertzberg, og svo Yngvar Nielsen, sem allir eru þeirrar skoðunar, að rangt sé frá hermt í fornritum vorum, svo að Haraldur konungur hafi ekki eignast landeignir allar, heldur hafi verið um skatt að ræða, er bændur af misskilningi hafi talið vera landskyld. Þó er höf. hér eigi einn síns liðs, því að Taranger, háskólakennari í Kristíaníu, hefir ritað á móti kenningum fyrr nefndra fræðimanna. Samt hefir höf ýmislegt að athuga við kenningar Tarangers, þótt samþykkur sé honum um það, að lýsingar fornritanna á ráðstöfunum Haralds konungs um landeignir séu laukréttar. — En hér er ekki rúm til þess að rekja þær greinir nánara.

Í þessum kafla kemst höf. út í erfðamál Hildiríðarsona og arfstilkall Egils Skalla-Grímssonar í Noregi. Er þar vikið að gildi lausabrullaups og ýmsum hjúskaparskilyrðum á söguöldinni. Ekki mun ólíklegt, að út úr þeim kafla geti orðið greinir með höf. og öðrum fræðimönnum, þeim er rannsóknir hafa haft á þessum efnum.

Þriðji kafli er um eðli Haraldsréttar (bls. 42—55). Íhugunarverðar og nýstárlegar eru þar kenningar höf. um orðið óðal. Heldur höf. því fram, að óðal tákni forréttindi alls konar (privilegia), og fylgir þar með það, að Haraldur konungur hafi helgað sér öll forréttindi, auk jarðeignanna. Athuganir höf. bera vott um skarpskygni og nákvæmni í rannsókn. En þó get eg engan veginn fallist á það með höf., að það sé »sýnilegt«, að óðalsmenn hafi öðrum fremur verið kallaðir »menn« í Noregi, eins og höf. heldur fram á bls. 49 neðanm. Þykir mér liggja beinast við að skilja þá staði, sem höf. nefnir þar, eins og orðin sjálf herma, og má vel láta sér það lynda, enda höf. engi nauðsyn að taka þá staði svo upp til stuðnings sínu máli. En aukaatriði er þetta.

IV. kaflinn er um undanþágur og endurgjafir (bls. 55—59). Telur höf. Harald konung hafa skilið undan rétti sínum og álögum þá menn er gengu honum á hönd, og dregur til þess dæmi.

V. kaflinn er um þýðing Haraldsréttar (bls. 59—73). Við þessu orði, »þýðing«, tjóar líklega ekki að amast framar í íslenzku máli, en samt undrar mig það, að höf., sem yfirleitt ritar heldur hreint mál, skuli ekki hafa þýtt þetta orð á íslenzku, því að engi skotaskuld mun vera á orðum, sem feli í sér það, er orðið á að tákna. En þetta kann nú að þykja óþarfa-hótfyndni.

VI. kafli um mannaforráð og landsforræði (bls. 73—79). Er þar vikið að ólíkri tilhögun á forræði í ýmsum landshlutum í Noregi.

VII. kafli heitir hernaðurinn og stjórnmálin (bls. 80—95). Vegur höf. þar að kenningum Gustavs Storms og enn að Yngvari Nielsen, og er allharðhendur á þeim, en margt raka færir hann fram fyrir sínu máli. Lýtur þessi kafli einkum að Hafursfjarðarorrustu og samræmi írskra og íslenzkra frásagna um þetta efni.

VIII. kafli er um almenninga (bls. 96—109). Er þar samanburður á fornum lagafyrirmælum um almenninga á Norðurlöndum. Þar er og greint frá ýmsum gjöldum og tollum.

IX. kafli er um nefgildið (bls. 109—112). Telur höf. nefgildisskattana í Noregi munu verið hafa hoftolla.

X. kafli er um konungserfðirnar (bls. 113—116). Ber höf. þar hönd fyrir höfuð Haraldi konungi, það er tekur til skipanar þeirrar, er konungur gerði á ríkisstjórn í Noregi eftir sinn dag. Engi mun þó neita því, að ekki varð þessi skipan konungs happasæl Noregi, jafnvel ekki enn meðan konungur lifði sjálfur. Öllum hér er kunnur ferill Eiríks blóðöxar, Ólafs helga o. s. frv. Mundi sumum ekki þykja fráleitt að rekja að nokkuru leyti til skipanar Haralds konungs óöld þá, er var í Noregi að heita má alla tíð, til þess er Sverrir konungur, einn hinn mesti herforingi, er sögur fara af, braut Noreg undir sig.

XI. kafli heitir ámæli og ávirðingar (bls. 116—124). Ver höf. enn Harald konung, slíkt hið sama íslenzka sagnaritara fyrir áburði ýmsra um hlutdræga frásögn um Harald konung. Segir þar svo að niðurlagi um Harald konung: »Og eins og sagan ber með sér og sjá má af löggjöf og stjórnartilhögun Íslendinga til forna, er það einkum stjórnvizka Haralds konungs og stjórnmálastarfsemi, er haft hefir djúp áhrif á menn, enda mun óhætt mega fullyrða, að hann hann hafi verið stjórnmálamaður með afbrigðum, ekki síður en hann er einn í tölu ágætustu hershöfðingja veraldarsögunnar, auk þess sem hann var mikill hreystimaður sjálfur«. Yfirleitt þykir höf. að maklegleikum mikið koma til Haralds konungs og talar hvervetna um hann hlýlega. En þótt konungur væri mikilmenni, sem engi neitar, og tryggur vinum sínum og fylgismönnum, verður samt ekki fyrir það synjað, að margir landnámsmanna áttu um sárt að binda af völdum hans.

XII. kafli er um Ísland (bls. 124—139). Þar eru ýmsar góðar athugasemdir og fróðlegar. Ekki get eg fallist á þá tilgátu

höf., að »maðr« í Sturlunga sögu 31. kap. tákni formann eða fyrirliða. Þessi staður í Sturlunga sögu hljóðar svo: »En náliga var hverr maðr nokkut sár, sá er með Þórði hafði verit, en öll alþýða var lítt sár«. Það væri óneitanlega kynlegt og eigi alls kostar venjulegt, ef fyrirliðarnir í orrustunni hefðu verið meir sárir en óbreyttir liðsmenn, en svo hefði hlotið að vera samkvæmt skilningi höf. Ekki munu þær orrustur margar né mannskæðar, þar sem fyrirliðarnir einir berjast, en liðsmenn horfa á. Eg held, að á þessum stað sé að minsta kosti ástæðulaust að leggja þá sérmerking í orðið »maðr«, sem höf. vill. Mér þykir eðlilegust skýring á þessum stað, að frásögnin tákni það, að flestir (»náliga hverr maðr«), þeirra er í orrustunni voru, hafi orðið sárir að einhverju leyti, en meginhlutinn (»öll alþýða«) hafi að eins hrept smávægileg sár. — En hér er að eins um aukaatriði að ræða.

XIII. kafli heitir víkingaöldin (bls. 139—143) og XIV. kafli (bls. 143—148) niðurlag.

Yfirleitt er bók þessi fróðleg aflestrar. Hún hefir að geyma ýmsar markverðar og sjálfstæðar athugasemdir. En ekki er fyrir það að synja, að sumum kunni að þykja höf. allóvæginn í orðum við andstæðinga sína. Eiga hér einkanlega hlut að máli norskir rithöfundar. Því verður og eigi neitað, að frændur vorir, Norðmenn, hafa verið allásælnir í rit vor Íslendinga. Skirrast þeir eigi við sumir að kalla norsk þau rit, sem öllum má vitanlegt vera, að samin eru af Íslendingum. Svo hefir þetta verið alla tíð frá dögum Munchs. Það er altítt að sjá, að þeir segjast þýða sögur vorar úr »gammel norsk«; ekki mundu samt líklega þessir rithöfundar vilja kannast við það, að Ísland héti »gamle Norge«, sem þó væri ekki fjarlæg afleiðing þessa orðalags. Snorri Sturluson heitir hjá sumum norskum rithöfundum, er þeir hafa mikið við, »vor störste Historieskriver«. Þetta gæti að því leyti til sanns vegar færst, að Snorri hefir skrifað þeirra merkustu sögu, og ætti þá að skilja orðin eins og stæði: »Forfatteren af vor störste Historie«, en svo lesa að eins góðgjarnir menn. Aftur á móti segja sumir norskir rithöfundar, þegar þeim þykir eitthvað mishermt hjá Snorra eða öðrum fornritahöfundum vorum, að um íslenzka gönuhlaupshugóra sé að ræða; þá má Snorri gjarna vera Íslendingur. Mér finst Norðmenn vel mega sætta sig við dóm samlanda síns, Theodricus monachus, og una við þau fáu rit, sem þeir eiga sjálfir úr fornöld, þótt ekki leggi þeir undir sig rit annarra þjóða. Þeir geta miklast af því að eiga annað eins rit og Konungs-skuggsjá, eitt hið merkasta rit

frá þessum öldum. Og víst er um það, að eigi munum vér Íslendingar seilast til rita þeirra, er með réttu mega teljast norsk. Ekki ásælast Danir rit vor, og er þó mál vort í fornöld nefnt dönsk tunga. Þeir fara ekki lengra en svo að kalla íslenzku »Oldnordisk«. Slíkt hið sama er að segja um Þjóðverja, þótt raunar þeir, sem skýrar skilgreiningar þykjast þurfa að gera, minnist stundum á »Alt-west-norwegisch«. Mér finst frændur vorir á Norðurlöndum mega vel unna oss rita vorra og varðveizlu tungunnar, og mættu þeir þar vel fara að dæmi Englendinga og fræðimanna þeirra. Alt annað mál er það, að breytingar hafa nokkurar orðið í íslenzku frá fornöld, þótt eigi séu þær til muna, og sízt svo miklar, að sérstaklega þurfi að tala um fornislenzku og nýíslenzku, nema þegar um málfræðilegar greinagerðir er að ræða. Það verður ekki með sönnu sagt um þjóð, sem á Háttalykil Lopts ríka og annan merkan kveðskap frá 15. öld, en kvæði Jóns byskups Arasonar og annarra og Guðbrands biblíu frá 16. öld, að bókmentir hennar séu slitnar á þessum öldum eða hafi nokkurn tíma slitnað.

Lengra skal ekki farið út í þetta mál á þessum stað, en vera mætti eigi ástæðulaust að rekja alt þetta mál nokkuru gerr, ef tilefni bæri til framar en hér er um að ræða. En þessar hugleiðingar hafa sprottið af stöku stöðum í ritgerð Eggerts Briems og ummælum sumra rithöfunda, sem þar eru tilfærð, og annarra, sem eg minnist að hafa lesið annarstaðar.

Páll Eggert Ólason.

Bjarni Sæmundsson: Continued marking experiments on Plaice and Cod in Icelandic Waters (Meddelelser fra Kommissionen for Havundersögelser Serie: Fiskeri; Bind IV. Köbenhavn 1913).

Bók þessi skýrir frá mörkun á kola og þorski, er gjörð var á rannsóknarskipinu Thor. En fiskar eru markaðir til þess að komast eftir hve bráðþroska þeir eru á þeim og þeim stað og til þess að leiða í ljós hve víðförulir þeir eru. Þessi fræðsla fæst á þann hátt, að sjómenn, sem veiða merkta fiska, senda merkin til þeirra sem merkt hafa. Bjarni Sæmundsson hefur safnað merkjum þessum meðal þeirra, sem fiska við strendur Íslands.

Fiskamerking sú, er hér ræðir um, var framkvæmd 1904, 1905, 1908 og 1909. Það yrði oflangt mál að rekja þessar tilraunir nákvæmlega og læt eg því nægja að benda á það helzta, sem þær hafa leitt í ljós.

Koli, sem merktur var við suðvestur- og norðvesturströndina, það er að segja í Atlantshafssjó eða heitum sjó, var að mestu leyti kyr á staðnum. En koli, sem var merktur við norður- og austurströnd landsins, eða í köldum sjó, fluttist burt eða var farfiskur. Einnig kom það í ljós við rannsóknir þessar, að kolinn var meira bráðþroska í heita sjónum en kalda sjónum.

Alls voru merktir 1579 kolar og 1135 þorskar.

Um þorskinn er svipað að segja og kolann. Fiskar sem voru merktir í Faxaflóa héldu þar kyrru fyrir, að minsta kosti 14 mánuði, en fiskar sem merktir voru við Norður- og Austurland fluttust nokkuð, þótt margir væru þar kyrrir. Ungviðið heldur oft kyrru fyrir í kalda sjónum 3—4 ár, en leitar þaðan og í heita sjóinn, þegar fiskurinn er kominn á það þroskastig, að hrogn og svil eru fullþroskuð.

Þorskurinn er fljótari að vaxa í heita sjónum en í kalda sjónum eins og kolinn.

Þessar tilraunir hafa enn fremur leitt í ljós, að enginn fiskur, sem merktur hefir verið hér við land, hefir fundist annarstaðar, en það sýnir að þessir nytjafiskar eru tryggir við landið og leita ekki burt frá því.

Helgi Jónsson.

Sólarljóð gefin út með skíringum og athugasemdum af Birni M. Ólsen. (Safn til sögu Íslands og ísl. bókmenta V. Nr. 1.) Reikjavík 1915.

Mörgum er Sólarljóð les fljótlega í fyrsta sinn mun finnast þau vera eitt af auðveldari kvæðunum í fornbókmentum vorum. Orðin falla þar víða svo létt og eðlilega, spakmælin eins og nýmótuð mynt. En við nánari athugun verður margt þungskilið, samhengið laust og víða óljóst, textinn sumstaðar grunsamlegur, persónurnar með einkennilegum nöfnum, er gefa í skyn að þær séu ekki allar þar sem þær eru sénar. Og loks er efni kvæðisins »af tveimur heimum«, svo lesandinn þarf oft að átta sig til að vita hvar hann er staddur.

Úr öllu þessu greiðir nú hin ágæta, nýja útgáfa sem hér skal bent á. Þráður kvæðisins verður gleggri við það að útgefandinn hefir sett fyrirsagnir fyrir þáttum þess og köflum. Þá hefir hann á stöku stað lagfært textann, en sýnt þá neðanmáls hvað í hdrr. stendur. Flestar eru lagfæringar þessar svo eðlilegar, að lesandinn

felst ósjálfrátt á þær, og verður þó enn sannfærðari er hann les skýringar útgefandans á því hvernig textinn muni hafa aflagast.

Aftan við kvæðið eru svo athugasemdir og skýringar við hvert erindi í réttri röð. Eru þær, eins og vant er úr þeirri átt, skarplegar, lærðar og ljósar. Er þar víða brugðið nýju ljósi yfir efnið, en jafnframt vitnað til skoðana annara fræðimanna til samanburðar, einkum Norðmannanna Paasche's og Falk's. Með skýringunum fær lesandinn skilning á því af hvaða rótum kvæðið er runnið.

Niðurstaða útgefandans um Sólarljóð er í stuttu máli sú, að þau séu »eitt samstætt kvæði frá upphafi til enda, samið af einum og sama manni og laust við síðari íauka«. — »Höf. hefur orðið fyrir sterkum áhrifum af tveim kvæðum, sem setja fram heiðna lífsspeki, annað norræna, hitt klassiska. Þessi kvæði eru Hávamál og Disticha Catonis«.

Útg. sýnir að áhrifin frá Hávamálum komi fram bæði í formi, orðfæri og efnisskipan, og hann færir öflugar líkur fyrir því að Hugsvinnsmál (þýðingin á Disticha Catonis) séu eftir sama mann og Sólarljóð. Hyggur hann helzt að Sólarljóð séu frá lokum 13. aldar. Um þau segir hann meðal annars:

»Þó kvæðið sje ekki gamalt, er það einn af hinum skærustu gimsteinum bókmenta vorra. Í þeim gimsteini brotna ljósöldur útlendrar og innlendrar menningar, því að skáldið stendur með annan fótinn í kenningum kirkjunnar enn hinn í Hávamálum. »Röddin er Jakobs, enn hendurnar Esaús«. Hugsanir kvæðisins eru hákirkjulegar, rammkaþólskar, í besta samræmi við kenningar presta á dögum höfundarins, eins og Paasche best sínir, innfluttar frá Norðurálfu með kristninni. Enn búningur hugsananna, bragarhátturinn, orðfærið, í einu orði listin, er spunnin af rammíslenskum toga, sem á upptök sín lengst aftur í heiðni, í spakmælakveðskap heiðninnar, í Hávamálum. Fornskáldakveðskapurinn hafði þegar firir löngu gengið í þjónustu kirkjunnar, eins og sjest á hinum mörgu helgikvæðum. Nú, í Sólarljóðum, tekur kirkjan Eddukveðskapinn í þjónustu sína, því að Sólarljóð eru kristilegt Eddukvæði, kristileg Hávamál, og hefur kvæðið því ekki alveg ófirirsinju verið tekið inn i Eddukvæðaútgáfur«.

Útgáfa þessi er ljómandi fengur fyrir bókmentir vorar. Með henni getur þetta gullfagra kvæði orðið almenningseign. Gaman væri að mega eiga von á því að fá frá sömu hendi svipaðar útgáfur af merkustu Eddukvæðunum. Þær virðast einmitt eiga heima í »Safni til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta«, og það því frem-

ur sem ritgerðir í því verða framvegis hafðar með sjálfstæðu blaðsíðutali, svo að þær geta jafnframt verið bækur út af fyrir sig.

Af Sólarljóðum hefir líka verið prentuð skrautútgáfa og er líklegt að bókavinir flýti sér að ná í hana. G. F.

1889—1914. Náttúrufræðisfélagið tuttugu og fimm ára. Rvík 1914.

Í afmælisriti þessu er fyrst saga »Hins íslenzka náttúrufræðisfélags« eftir dr. Helga Jónsson. Er hún ljóst og vel samin. Fyrst er skýrt frá því er stofnað var »Íslenzkt náttúrufræðisfélag« í Kaupmannahöfn 1887 fyrir ötula framgöngu Björns Bjarnarsonar fyrv. sýslumanns og Stefáns Stefánssonar skólameistara, er þá dvöldu í Höfn. Það félag leið undir lok er »Hið íslenzka náttúrufræðisfélag« var stofnað í Reykjavík 16. júlí 1889 fyrir forgöngu Stefáns Stefánssonar, er þá var kominn heim til Íslands. Erfði þetta nýja félag svo nafna sinn í Höfn og urðu gripir þeir, sem það hafði safnað, fyrsti vísir »Náttúrugripasafnsins«.

Höf. gerir grein fyrir stofnun félagsins, félagsmönnum, félagsstjórn, fjárhag, safninu og skýrslum þeim, sem félagið hefir gefið út.

Saga þessa félags er að mörgu merkileg. Hún sýnir hvernig eitt hið þarfasta safn vort hefir sprottið upp af hugsjón eins manns og dafnað í kyrþey fyrir ósérplægna alúð nokkurra manna, og þá fyrst og fremst forgöngumannsins og formannanna Benedikts Gröndals, Helga Pjeturss og Bjarna Sæmundssonar, sem um síðastliðin 8 ár hefir verið formaður félagsins og umsjónarmaður safnsins með miklum dugnaði. Í bókinni eru myndir af nokkrum aðalmönnum félagsins: Stefáni Stefánssyni, Birni Bjarnarsyni, J. Jónassen, Birni Jenssyni, Þorvaldi Thoroddsen, formönnunum þremur, og svo tvær myndir af Náttúrugripasafninu. Alþingi hefir styrkt félagið frá upphafi, fyrst með 400 kr., nú með 1000 kr. á ári. Gestir safnsins eru nú nær 4000 á ári.

Aftan við sögu félagsins er fróðleg ritgerð eftir Stefán Stefánsson skólameistara: Öspin í Fnjóskadalnum. G. F.

Die Wunder in Schillers »Jungfrau von Orleans«, Inaugural-Dissertation .... vorgelegt von Alexander Jóhannesson aus Island, 75 bls., 8 blbr., Halle a. S. 1915.

Fyrir lesendur Skírnis er rétt að geta með fám orðum, hver þessi jungfrú frá Orleans var. — Filippus fríði, konungur Frakka

gifti Játvarði II. Engla konungi dóttur sína, Isabellu. Sonur Filippusar, Karl IV, dó barnlaus. Í Frakklandi voru það lög, að konur máttu ekki erfa konungdóm, en í Englandi voru þær arfgengar til ríkis. Þegar Frakkar nú tóku til konungs Filippus VI. (1328), næsta frænda hins látna konungs, þá gerði Játvarður III. Engla konungur (1327—77), dóttursonur Filippusar fríða, kröfu til konungdóms á Frakklandi. En er menn vildu eigi verða við kröfu hans, þá fór hann með her á hendur Frökkum og lagði undir sig norðurhluta ríkisins. Varð af þessu langur ófriður milli landanna. Sonur Filippusar VI., Jóhann (1350—1364), þá Karl V. (1356—1380), þá Karl VI (1380—1422) réðu yfir suðurhluta Frakklands, en áttu jafnan í vök að verjast. Hinrik V. Engla konungnr þröngvaði Karli VI. til að gifta sér Katrínu, dóttur sína, og átti við henni son, en dó frá honum 8 mánaða gömlum. Setti hann Bedford til eftirlits með honum og skyldi hann vinna Frakkland alt til handa hinum unga konungi. En eftir Karl VI. dauðan kom sonur hans Karl VII. og tók konungdóm í Frakklandi. Átti hann í sífeldum ófriði við Engla, og gekk illa og lá við að hann veltist úr konungdómi. Var Frakkland þá hörmulega statt.

Þá varð smalastúlka Frakklandi til bjargar. Hún var úr þorpi því, er Domremy hét. Heyrði hún guðlegar raddir, er buðu henni að fara á konungs fund og láta krýna hann á löglegan hátt í Rheims. Jóhanna d' Arc hét hún. Þessi unga kona blés Frökkum hug í brjóst, og var sjálf í bardögum með þeim. Var hún jafnan fremst og bar merki sitt, er skaut Englum skelk í bringu. Leysti hún fyrst Orleans úr umsát og fór síðan sigurför um landið, þar til er hún hafði lokið ætlunarverki sínu og látið krýna Karl VII. í Rheims. En skömmu síðar náðu Englendingar henni á sitt vald og gerðust þau lítilmenni að brenna hana á báli í hefnd fyrir ósigur þann, er þeir höfðu beðið af hennar völdum.

Eitt af höfuðskáldum Þjóðverja, Friedrich Schiller (1759—1805) gerði sér yrkisefni úr þessari sögu og orti þar um leikrit það, sem Alexander hefir ritað bók sína um. — Menn hefir mjög greint á um þetta rit Schillers, einkum það, hvort hins yfirnáttúrlega gæti eigi ofmikið. Þetta hefir nú Alexander tekið sér fyrir hendur að skýra. En þótt þetta sé höfuðatriði, þá gerir hann og skýrt yfirlit yfir meðferð skáldsins á efninu og afstöðu meyjarinnar til guðs og umheimsins. Er þar margur fróðleikur í, einkum raktar ýmsar fyrirmyndir og endurminningar, sem vakað hafa fyrir skáldinu. Kaflinn um svarta riddarann er mjög fróðlegur. Er þar tíndur til

aragrúi af dæmum, þar sem beztu höfundar neyta yfirnáttúrlegra hluta. Þar á meðal eru tvö, sem kunn munu flestum Íslendingum: nornirnar í Macbeth og svipur konungsins í Hamlet. Liggur þá nærri að álykta að varla verði það mikill ókostur hjá Schiller, sem menn dásama hjá Shakespeare. Höf. segir oss og frá því, hvernig helztu höfundar, þeirra er um Schiller hafa ritað, skýra þetta atriði. Sjálfur leggur hann engan dóm þar á, en auðsætt sýnist að Schiller hugsi sér þar svip Talbots. Alexander leiðir ljós rök að því, að svipurinn í Hamlet hafi vakað fyrir Schiller, þegar hann samdi þetta atriði, sem svo mjög er þráttað um. — Þá er og fróðlegur kafli um það, hversu leikritaskáld hafi notað þórdununa og fer höf. þar víða og hefir jafnvel tekið gríska sorgarleiki til samanburðar.

Að lokum ritar Alexander um meðferð Schillers á þeim yfirnáttúrlegum viðburðum, sem hann sýnir. Kemst hann þar að þeirri niðurstöðu, sem er ótvíræðlega rétt, að svarti riddarinn sé hið eina, sem hann hefði komist af án, en hann telur það atriði þó mjög vel gert og fara eigi ver á því, en á samskonar svipum í verkum Shakespeares. Alt annað, sem yfirnáttúrlegt er í leiknum, var óhjákvæmilegt, eftir því sem honum var hagað frá upphafi og eftir efninu, segir höf. Er það vafalaust rétt.

Ritið er alt skýrt og yfirlætislaust og lýsir mikilli vandvirkni. Er auðsætt að höf. hefir lært af Þjóðverjum að vera vandvirkur og að lesa ofan í kjölinn. Þykist eg af þessari byrjun mega ráða, að þessi ungi doctor verði nýtur vísindamaður, ef fátæktin setur honum ekki stólinn fyrir dyrnar. Því fór það vel að Alþingi veitti honum lítilsháttar styrk um næstu tvö ár, til þess að hann gæti haldið áfram rannsóknum sínum og auk þess látið háskólann njóta þess, er hann hefir þegar lært.

Geta má þess, að Alexander hefir þýtt þenna sorgarleik Schillers á íslenzka tungu, og er vonandi að sú þýðing komi sem fyrst út. Því að fá rit eru hugnæmari en einmitt þetta.

Ekki veit eg til að neinn Íslendingur hafi fyrr orðið doctor í Þýzkalandi.

B. J. f. V.

Jónas Jónsson: Íslandssaga handa börnum. Fyrra hefti. Reykjavík 1915.

Þetta fyrra hefti skilur við Gissur jarl á grafarbakkanum. Heftið er á stærð við Íslendingasögu-ágripin, sem notuð hafa verið á skólum vorum til þessa, $8^1/_2$ örk í leturdrjúgu broti.

Ekki má það fæla menn, þó að kenslubókin stækki og verði um leið dýrari. Ef börn eiga að læra af bók, má hún ekki vera of stutt.

Það eru nokkurn veginn helminga skifti á tímanum, 500 árin fyrstu, og kann einhverjum til hugar að koma, að söguefnið hljóti þó að vera töluvert meira seinna missirið í þjóðlífi vor Íslendinga. Mun því vera að játa. En svo mun reynast hjá oss, að drjúgust verður gamla sagan. Þótt ekki bæri annað til en endursagnaránægjan — eftir söguritunum fornu.

Íslandssögu-ágripin eru nóg fyrir — að tölunni — en þessu nýja er þó vel að taka, sem barnaskólabók. Sagan þessi hjá Jónasi kennara frá Hriflu er margfalt meðfærilegri fyrir börn en eldri ágripin. Er því bezt lýst í nokkrum formálaorðum hjá höfundinum:

»Bók þessi er nokkuð með öðru sniði, en eldri kenslubækur í Íslandssögu. Kemur það af því, að hún er eingöngu ætluð börnum. Er því lítil áherzla lögð á stjórnarfarssöguna, tímabilsskiftingu, ártöl eða ættartölur, en meira sagt frá einstökum atburðum, er mega kallast sögulegir, og ýmsum atriðum menningarsögunnar. En af þessu leiðir, að efninu verður tæplega raðað í nákvæmt kerfi eftir tímaröð, eins og yrði að gera í sögubók handa unglingum og fullorðnum mönnum«.

Þetta veit alt í rétta átt til að búa börnum í hendur læsilega sögu. Helzt að hvað höfundurinn sleppir sér lítið og er enn sjálfur bundinn við gamla stýl.

Sögubrotin eru jafnmörg eða fleiri en síður eru í bókinni. Oftar nær yfirskriftin hinum sögulega atburði. Er hún góðra gjalda verð sú tilraun, að gjöra sögur úr sögunni, og vel efnir höfundurinn það, að koma að ýmsum atriðum úr menningarsögunni. Nokkrar yfirskriftir mætti þó nefna, sem heldur brjóta bág við þær lífsreglur, sem höfundurinn hefir sett sér við þessa barnabók. Nefni eg t. d.: »afreksmenn«, »kvenskörungar«, »ritöldin«, kirkjudeilur«.

Vænt þykir mér um tilvitnanir í söguútgáfur Sigurðar Kristjánssonar. Verður að ætla, að flest börn geti náð til þeirra. Eins færir það söguna nær, er fornir staðhættir eru leiddir til kunnra staða nútímans.

Magnús kennaraskólastjóri hefir samið alllanga leiðréttingarskrá við heftið, og þarf að fylgja við söluna, og kemur leiðrétt í 2. prentun. Ætti hennar ekki að vera lengi að bíða. Svo miklu notfærilegra er þetta ágrip en hin eldri.

Legg eg því hinar beztu óskir, að þessi Íslandssaga verði notuð um sinn við barnaskóla vora. En þess óskað um leið, að ekki líði á löngu áður en betri bók kemur, þar sem sögulegu atburðirnir fá að njóta sín í skemtilegri lesbók fyrir börnin.

En þakkarvert er hvert spor í rétta átt.

Þ. B.

Enn fremur hafa Skírni verið send þessi rit og verður sumra þeirra getið síðar:

Einar Arnórsson: Íslenzk þjóðfélagsfræði. Stutt ágrip. Gefið út af Sambandi Ú. M. F. Í. Rvík 1915.

Ágúst Bjarnason: Yfirlit yfir sögu mannsandans. Vesturlönd. Kostnaðarm. Sigurður Kristjánsson. Rvík 1915.

Ágúst Bjarnason: Drauma-Jói. Bókav. Sigf. Eymundssonar. Rvík 1915.

Halldór Briem: Kenslubók í flatarmálsfræði. 3. útg. endurbætt. Rvík 1915.

Gísli Guðmundsson: Ostagerð. Sérprentun úr Búnaðarritinu, XXIX. ár, 1915.

Hagskýrslur Íslands. 6. Búnaðarskýrslur árið 1913. Rv. 1915.

Tímarit kaupfélaga og samvinnufélaga. Ritstjóri Sigurður Jónsson. IX. ár. Akureyri 1915.

Úrvalsþættir úr Odysseifskviðu Hómers eftir þýðingu Sveinbjarnar Egilssonar. Með nokkrum athugasemdum og skýringum (eftir Þorleif H. Bjarnason). Bókav. Sigf. Eymundss. Rv. 1915.

Jón H. Þorbergsson: Kynbætur sauðfjár. Yfirlit og leiðbeiningar. Rvík 1915.

Raflýsing og rafhitun Akureyrarkaupstaðar. Eftir Fr. B. Arngrímsson. Akureyri 1915.

Hörpusöngurinn (Gróttusöngur). Leiðrétt hefir á fornízlenzku Fr. B. Arngrímsson. Ak. 1914.

Vísindin, kristnin og trúin á æðra (eða annað) líf. Eftir Fr. B. Arngrímsson. Ak. 1915.

Sigfús Blöndal: Island og Norden. Foredrag holdt den 19. Juli paa det 5. nord. Studentermöde ved Eidsvold. Særtryk af »Hovedstaden«. København 1915.

Bogtryk. Organ for de grafiske fag. Nr. 1.—5. 1915. Utgit av Hansen & Skotvedt. Kristiania.

Anders Hovden: Per Sivle. Ei livssogu. Oslo 1914. (Norske Folkeskrifter Nr. 24).

Halvdan Koht: Arbeidar-rörsla av 1848 i Noreg. Oslo 1914 (N. F. Nr. 60).

Oluf Kolskrud: Olavskyrkja i Trondheim. Oslo 1914. (N. F. Nr. 63).

Knut Liestöl: Norsk Folkediktning. Oslo 1914. (N. F. Nr. 62).

Mitteilungen der Islandfreunde. 1. Jahrg. Januar 1914. Heft 3. Verlegt bei Eugen Diederichs in Jena.

Tvær þýðingar.

Eftir *Huldu.*

I. Sigrún.

Sigrún litla, Sigrún góð! æ syngdu fyrir mig.
Sál mín reikar einmana hrjóstugan stig
og ávalt býr mér sorgin í sinni.
Sigrún litla, Sigrún góð, þín vísa er eins og vor,
hún vermir mig og huggar og léttir raunaspor,
svo birtir yfir hljóðri höllu minni.

Sigrún litla, Sigrún góð, æ, syngdu kvæðið þitt
að sönglaunum ég gef þér hálft kongsríki mitt
og gull og silfur alt í hárri höllu;
mín ósk er gull og silfur í hljóðri hugarborg
og hálfa konungsríkið: að bera með mér sorg, —
þú hræðist víst harminn mest af öllu.

* * *

Reyr, reyr, hvísla,
renn, bylgja blá.
Segið, hvert fór Sigrún ung
í sorghug og þrá? —

Hún kveinaði sem vængskotin önd, er sökk í sjó
í vor er laufið skreytti skóg.

Svo ilt og gramt var fólkið henni' í Austurárhlíð,
um gull og silfur stóð það stríð.

Svo ilt og gramt var fólkið, að ekki fyrir sást,
það stríð hún mátti þola fyrir sína æskuást.

Með þyrni þeir stungu augastein
og stráðu mold þá lilju, sem var daggar hrein.

Syngið, syngið sorgarlag
silfuröldur smá.
Reyr, reyr, hvísla
um raunir og þrá.
(Gustaf Fröding).

II. »Home, sweet home«.

Þótt leið liggi' um borgir
með ljómandi skraut,
kýs heimkynnið hjartað,
og hvers, sem þar naut.
Sem himinkyrð helgað
alt hugljúft þar var
þó farið sé fjarri
það finst aðeins þar.
Heim, heim, hve ljúfan heim!
Ei átthögum líkist
neitt annað í heim'.

Eg útlægur unað
við fegurð ei fæ.
Ó, gef mér minn sólkyrra,
sveitlæga bæ,
þar smáfuglar sungu
án ótta sinn óð.
Hve elska ég, bernska,
þinn frið og þau ljóð.
Heim, heim, hve ljúfan heim!
Ei átthögum líkist
neitt annað í heim'.

Skýrslur og reikningar
Bókmentafélagsins 1914.

Bókútgáfa.

Félagið hefir árið 1914 gefið út þessar bækur og félagsmenn fengíð þær fyrir árstillagið, 6 krónur:

Skírnir, 88. ár	kr.	4.00
Fornbréfasafn X. b. 2. h.	—	4.00
Sýslumannaæfir IV. b. 6. h.	—	1.45
Safn til sögu Íslands IV. b. 8. h.	—	1.20
Víkingasaga 1. h.	—	2.35
Samtals	kr.	13.00

Reykjavík 17. júní 1915.

Matthías Þórðarson,
bókav. félagsins.

Aðalfundur

Ár 1915, fimtudag 17. júní, kl. 9 að kveldi var aðalfundur Bókmentafélagsins haldinn í Iðnaðarmannahúsinu. Fundarstjóri var kosinn Lárus H. Bjarnason.

I. Forseti skýrði frá hag félagsins og mintist látinna félaga (Júl. Havsteens amtmanns, Halldórs Jónssonar bankagjaldkera, Þorsteins Erlingssonar skálds, Jóns Hjörleifssonar hreppstjóra, Guðjóns Sigurðssonar úrsmiðs, Jónasar Einarssonar cand. polit., Ólafs Árnasonar verzlunarstjóra og Jóns Á. Jónssonar verzlunarmanns) og mintust félagsmenn þeirra með því að standa upp. Í stað þeirra höfðu félaginu bæzt á árinu 90 félagar, og var félagatal nú 1100, meira en nokkru sinni áður.

Því næst skýrði forseti frá bókaútgáfu félagsins á þessu ári. Skírnir kæmi út sem áður, enn fremur seinna hefti af Víkingasögu Jóns próf. í Stafafelli, registurshefti við 4. bindi af Safni og ef unt væri 1. hefti af 5. bindi, lokahefti af Sýslumannaæfum og 23 arka hefti af Fornbréfasafni.

Síðan las forseti upp og skýrði fyrir félagsmönnum ársreikning og efnahagsreikning félagsins og bar þá saman við reikninga fyrra árs.

Forseti skýrði frá að fyrirhugað væri að gefa út minningarrit í tilefni af 100 ára afmæli félagsins á næsta ári.

Hannes Þorsteinsson skjalavörður, endurskoðandi félagsins, fór nokkrum orðum um reikningana og talaði um að skrá vantaði um seldar bækur félagsins, en erfitt mundi að líkindum að koma því í kring. Enn fremur gat hann þess, að kostnaður væri mikill við útgáfu Skírnis og hefti það nokkuð aðra bókaútgáfu. Loks skaut hann því til stjórnarinnar, hvort eigi væri hægt að losna við einhver af þeim dönsku skuldabréfum, er félagið ætti, en gæfu litla vexti, og nokkur fleiri atriði mintist hann á. — Forseti svaraði þessum athugasemdum nokkrum orðum og sömuleiðis bókavörður félagsins. Síðan var ársreikningur félagsins borinn upp og samþyktur í einu hljóði og sömuleiðis efnahagsreikningur og reikningur sjóðs Lehmann-Filhés, er forseti hafði áður lesið upp.

II. Endurskoðendur voru endurkosnir í einu hljóði Klemens Jónsson landritari og Hannes Þorsteinsson skjalavörður.

III. Eftir samhuga ályktun fulltrúaráðsins stakk forseti upp á að kjósa prófessorana Adolf Noreen og Gustaf Cederschiöld heiðursfélaga og voru þeir báðir samþyktir.

Fundarmenn þökkuðu stjórninni frammistöðuna síðastliðið ár með því að standa upp.

Fundarbók samþykt.

Fundi slitið.

Lárus H. Bjarnason.

J. Jónsson.

Reikningur

yfir tekjur og gjöld Hins íslenzka Bókmentafélags fyrir árið 1914.

Tekjur:

2. Eftirstöðvar frá árinu 1913:				
a. Veðdeildarbréf Landsbankans . .	kr.	19000 00		
b. Dönsk verðbréf	—	8000 00		
c. Peningar í sparisjóði	—	5877 12		
			kr.	32877 12
2. Styrkur úr landssjóði			—	2000 00
3. Fjórtánda greiðsla fyrir handritasafnið			—	1000 00
4. Greidd tillög meðlima			—	5841 57
		Flyt	kr.	41718 69

		Fluttar	kr.	41718 69
5. Fyrir Skírni og seldar bækur í lausasölu			—	1118 36
6. Fyrir auglýsingar á kápu Skírnis 1914			—	70 00
7. Áunnið við útdregin veðdeildarbréf Landsbankans .			—	120 00
8. Nafnverðslækkun keyptra veðdeildarbréfa			—	60 00
9. Til jafnaðar móti gjaldlið 6. a.			—	1000 00
10. Ársvextir af:				
a. 19000 kr. í veðdeildarbréfum Landsbankans	kr.	855 00		
b. 4000 kr. í kredítkassaskuldabréfum landeigna	—	140 00		
c. 2200 kr. í húskredítkassaskuldabréfum	—	88 00		
d. 1600 kr. í þjóðbankaskuldabréfum	—	112 00		
e. 200 kr. í kredítbankaskuldabréfum jóskra landeigna	—	7 00		
f. Peningum í sparisjóði	—	144 34		
			kr.	1346 34
		Samtals	kr.	45433 39

Gjöld:

1. Bókagerðarkostnaður:				
a. Skírnir:				
1. Laun ritstjóra	kr.	500 00		
2. Ritlaun og prófarkalestur . .	—	1161 74		
3. Prentun, pappír og hefting .	—	1908 58		
			kr.	3570 32
b. Aðrar bækur:				
1. Ritlaun og prófarkalestur . .	kr.	856 25		
2. Prentun, pappír, hefting o. fl.	—	2962 64		
			—	3818 89
2. Kostnaður við endurprentun			—	57 67
3. Fyrir að lita uppdrætti Íslands með landslagslitum			—	79 65
4. Afgreiðslukostnaður:				
a. Laun bókavarðar	kr.	600 00		
b. Innheimtuþóknun til sama fyrir árið 1913	—	135 85		
c. Burðargjald o. fl.	—	699 32		
			—	1435 17
5. Brunabótagjald og ýms gjöld			—	139 05
		Flyt	kr.	9100 75

	Fluttar		kr.	9100 75
6. a. Keypt veðdeildarbréf Landsbankans	kr.	1000 00		
b. Greiddir áfallnir vextir af þeim	—	12 88		
			—	1012 88
7. Eftirstöðvar 31. desbr. 1914:				
a. Veðdeildarbréf Landsbankans . .	kr.	20000 00		
b. Kredítkassaskuldabréf landeigna .	—	4000 00		
c. Húskredítkassaskuldabréf	—	2200 00		
d. Þjóðbankahlutubréf	—	1600 00		
e. Kredítbankaskuldabréf józkra landeigna	—	200 00		
f. Peningar í sparisjóði	—	7319 76		
			—	35319 76
	Samtals		kr.	45433 39

Reykjavík 24. apríl 1915.

Sigurður Kristjánsson,
pt. gjalderi.

Reikning þenna ásamt fylgiskjölum höfum við yfirfarið, og ekki fundið neitt athugavert.

Reykjavík, 14. júní 1915.

Hannes Þorsteinsson. Kl. Jónsson.

Efnahagsreikningur

Hins íslenzka Bókmentafélags 1. janúar 1915.

Eignir:

1. Samkvæmt ársreikningi 1914:				
a. Í verðbréfum	kr.	28000 00		
b. Í peningum í sparisjóði . . .	—	7319 76		
			kr.	35319 76
2. Forlagsbækur, samkvæmt skrá, virtar			—	20000 00
3. Ýmsir munir, samkvæmt skrá, virtir			—	716 00
4. Útistandandi skuldir			—	1838 80
	Samtals		kr.	57874 56

Skuldir:

Suldlaus eign		kr.	57874 56
	Samtals	kr.	57874 56

Reykjavík 22. mai 1915.

Sigurður Kristjánsson.
pt. gjaldkeri.

Reikningur þessi er réttur.

Reykjavík, 14. júní 1915.

Hannes Þorsteinsson. *Kl. Jónsson.*

Reikningur

sjóðs Margrétar Lehmann-Filhés fyrir árið 1914.

Tekjur:

1. Eftirstöðvar við árslok 1913:				
Stofnfé:				
a. Í Söfnunarsjóði	kr.	5083 05		
b. Í innlánsbók Íslandsbanka	—	14 60		
			kr.	5097 65
2. Vextir 1914:				
a. Í Söfnunarsjóði	kr.	233 32		
b. Í innlánsbók Íslandsbanka	—	78		
			—	234 10
		Samtals	kr.	5331 75

Gjöld:

Eftirstöðvar við árslok 1914:				
a. Stofnfé:				
1. Í Söfnunarsjóði	kr.	5141 38		
2. Í innlánsbók Íslandsbanka	—	14 79		
			kr.	5156 17
b. Starfsfé:				
1. Í innlánsbók Íslandsbanka			—	175 58
		Samtals	kr.	5331 75

Reykjavík 17. apríl 1915.

Sigurður Kristjánsson.

Reikning þenna höfum við endurskoðað og ekki fundið neitt við hann að athuga.

Reykjavík, 8. júní 1915.

Hannes Þorsteinsson. *Kl. Jónsson.*

Hið íslenzka Bókmentafélag.

VERNDARI:

Kristján konungur hinn tíundi.

STJÓRN:

Forseti: Björn M. Ólsen, dr. phil., r. af dbr. og dbrm.
Varaforseti: Jón Þorkelsson, landskjalavörður, dr. phil.

Fulltrúaráð:

Sigurður Kristjánsson, bóksali, r. af dbr., gjaldkeri félagsins.
Björn Bjarnason, kennari, dr. phil.
Jón Jónsson, docent, skrifari félagsins.
Guðmundur Finnbogason, bókav., dr. phil.
Einar Arnórsson, ráðherra, kjörstjóri félagsins.
Matthías Þórðarson, fornmenjavörður, bókavörður félagsins.

HEIÐURSFÉLAGAR:

Anderson, R. B., prófessor, Madison, U. S. A.
Briem, Eiríkur, prófessor, comm. af dbr. m. m., Reykjavík.
Briem, Valdimar, vígslubiskup, r. af dbr., Stóra-Núpi.
Bryce, James, Right Hon., sendiherra Breta í Washington.
Brögger, W. C., prófessor við háskólann í Kristjaníu.
Cederschiöld, Gustaf, prófessor, dr. phil., Lundi.
Finnur Jónsson prófessor, dr. phil., r. af dbr., r. af St. Ól., Khöfn.
Gering, Hugo, dr. phil., leyndarráð, prófessor í Kiel.
Heusler, Andreas, prófessor, dr. phil., Berlín.
Kålund, Kr., bókavörður, dr. phil., r. af dbr., Khöfn.
Ker, W. P., prófessor við háskólann í Lundúnum.
Kristján Jónsson, háyfirdómari, comm. af dbr. m. m., Reykjavík.
Matthías Jochumsson, uppgjafaprestur, r. af dbr. og dbrm., Akureyri.
Mogk, E., dr. phil., prófessor í Leipzig.
Noreen, Adolf, prófessor, dr. phil., Uppsölum.
Ólafur Halldórsson, konferenzráð, r. af dbr. og dbrm., Khöfn.
Ólsen, Björn M., prófessor, dr. phil., r. af dbr. og dbrm., Reykjavík.
Olsen, Magnus, prófessor við háskólann í Kristjaníu.
Poestion, J. C., hirðráð í Vínarborg, comm. af dbr.
Stephensen, M., fv. landsh. yfir Íslandi, stórkross af dbr. m. m.
Thoroddsen, Þorvaldur, prófessor, dr. phil., r. af dbr., Khöfn.
Wimmer, L. F. A., prófessor, dr. phil., stórkr. af dbr., Khöfn.

FÉLAGAR.

A. Á Íslandi.

Reykjavík.

Ágúst Bjarnason, próf., dr. '14.[1])
Alexander Jóhannesson '14.
Andersen, Ludvig, klæðsk. '14.
Arinbjörn Sveinbjarnarson, bókbindari '14.
Árni Jóhannsson, bankaritari '14.
Árni Jónsson, kaupm. '13.
Ásgeir Sigurðsson, konsúll, '14.
Ásgeir Torfason, efnafræð. '14.
Bartels, Martin, bankaritari '14.
Beck, Símon, trésmiður '14.
Benedikt Sveinsson, alþm. '14.
Benedikt Þórarinsson, kaupm. '14.
Bjarni Jensson, læknir '14.
Björn Bjarnason, dr. phil. '12.
Björn Björnsson, verzlunarm. '14.
Björn Kristjánsson, bankastj. '14.
Björn Sigurðsson, bankastj. '14.
Blöndahl, Magnús, kaupm. '14.
Blöndal, Ragnh., ungfrú '14.
Bogi Ólafsson, kennari '14.
Bókasafn K. F. U. M. '14.
Borgþór Jósefsson, bæjargjaldk. '14.
Briem, Eggert, skrifstofustj. '14.
Briem, Sigurður, póstmeistari '14.
Brynjólfur Björnsson, tannl. '14.
Brynjólfur H. Bjarnason, kaupm. '14.
Brynleyfur Tobíasson, kennari '13.
Böðvar Kristjánsson, adjunkt '14.
Claessen, Eggert, yfirréttarmálaflutningsmaðar '14.
Copland, G., stórkaupm. '14.
Eggert Snæbjarnarson, verzlunarmaður '13.
Eggerz, Sigurður, fv. ráðherra '14.
Einar Arnórsson, ráðherra '14.
Einar Gunnarsson, ritstjóri '14.
Einar Helgason, garðyrkjufr. '14.
Einar Hjörleifsson, rithöf. '14.
Einar Magnússon, bókh. '14.
Einar Magnússon '14.
Eiríkur Einarsson, stud. jur. '14.
Erlendur H. Guðmundsson, bréfberi '14.
Eyjólfur Jónsson, rakari '14.
Eyþór Guðjónsson, bókbindari '14.
Fjeldsted, Andrés, augnlæknir '14.
Fjeldsted, Lárus, cand. jur. '14.
Friðrik Benónýson '14.
Friðrik Klemensson '14.
Geir Sigurðsson, skipstjóri '14.
Georg Ólafsson, cand. polit. '14.
Gísli Guðmundsson, verksmiðjustj. '14.
Gísli Ísleifsson, fv. sýslum. '14.
Gísli J. Ólafsson, símstjóri '14.
Gísli Sveinsson, cand. jur '14.
Grímúlfur Ólafsson, ritari '13.
Gröndal, Ben. Þ., cand. phil. '13.
Guðgeir Jóhannsson, kennari '14.
Guðjón Rögnvaldsson, kennari '14.
Guðjón Sigurðsson, Hvg. 71 '15.
Guðm Ásbjarnarson, trésm. '14.
Guðm. Björnsson, landlæknir '14.
Guðm. Böðvarsson, kaupm. '14.
Guðm. Finnbogason, dr. phil. '14.
Guðm. Gamalíelsson, bóksali '14.
Guðm. Hannesson, prófessor '14.
Guðm. Helgason, præp. hon. '14.
Guðm. Kr. Guðmundsson, kaupm.'14
Guðm. Loftsson, bankaritari '14.
Guðm. Magnússon, prófessor '14.
Guðm. Magnússon, rithöf. '14.
Hafstein, Hannes, fv. ráðh. '14.
Halldór Daníelsson, yfirdómari '14
Halldór Kr. Þorsteinsson skipstj.'14.
Halldór Þórðarson, bókb. '14.

---

[1]) Ártölin aftan við nöfnin merkja að tillag sé afhent bókaverði fyrir það ár síðast.

Hallgrímur Benediktsson, umboðssali '14.
Hallgrímur Jónsson, járnsm. '13.
Hallgrímur Jónsson, kennari '13.
Hannes Þorsteinsson, skjalav. '14.
Hansen, Morten, skólastjóri '14.
Haraldur Gunnarsson, prentari '14.
Haraldur Níelsson, prófessor '14.
Haraldur Sigurðsson, verzlm. '14.
Helgi Helgason, verzlunarstj. '14.
Helgi Jónasson, verzlunarm. '14.
Helgi Jónsson, dr. phil. '14.
Helgi Jónsson, námsm. '14.
Helgi Péturss, dr. phil. '14.
Hjaltlína Guðjónsdóttir '14.
Hlíðdal, Guðm., verkfræð. '14.
Hólmfríður Árnadóttir, kensluk. '14.
Ingibjörg H. Bjarnason, forstöðukona '14.
Jakob Jónsson, verzlunarstj. '14.
Jensen, Thor, kaupm. '14.
Jóhannes Sigfússon, adjunkt '14.
Jóhann Kristjánsson ættfræð. '14.
Jóhann Þorsteinsson, præp. hon. '14.
Johnson Ólafur, konsúll '14.
Jónas Jónsson, kennari '14.
Jón Guðnason, cand. theol. '13.
Jón Helgason, prófessor '14.
Jón Hermannsson, skrifstofustj. '14.
Jón Hj. Sigurðsson, héraðsl. '13.
Jón Ívarsson, kennari '14.
Jón Jónsson, dócent '14.
Jón Kristjánsson, prófessor '14.
Jón Magnússon, bæjarfógeti '14.
Jón Ólafsson, alþm. '14.
Jón Ólafsson, skipstj. '14.
Jón Þórarinsson, fræðslum.stj. '14.
Jón Þorkelsson, dr., landskjalav. '14.
Jón Þorláksson, landsverkfr. '14.
Jörundur Brynjólfsson, kennari '14.
Kaaber, Ludvig, konsúll '14.
Kennarafélag Barnaskólans '14.
Klemens Jónsson, landritari '14.
Kolbeinn Þorsteinsson, skipstj. '14.
Krabbe, Th., landsverkfr. '14.
Kristján Kristjánsson, skipstj. '14.
Kristján Þorgrímsson, konsúll '14.
Lárus H. Bjarnason, prófessor '14.
Laxdal, Jón, kaupm. '14.
Laugarnesspítali '14.
Lestrarfélagið „Íþaka“ '14.
Lestrarfélag kvenna '14.
Leví, R. P., kaupm. 14.
Magnús Arnbjarnarson, cand. jur. '14
Magnús Benjamínsson, úrsm. '14.
Magnús Einarsson, dýralæknir '14.
Magnús Helgason, skólastj. '14.
Magnús Sigurðsson, cand. jur. '14.
Magnús Þorsteinsson, kaupm. '14.
M. Magnús, læknir '14.
Matthías Einarsson, læknir '14
Matth. Matthíasson, kaupm. '14.
Matth. Þórðarson, fornm.v. '15.
Nordal, Johannes, íshússtjóri '14.
Oddur Gíslason, yfirréttarmálaflutningsmaður '14.
Oddur Hermannsson, cand. júr. '14.
Ólafur Björnsson, ritstjóri '14.
Ólafur G. Eyjólfsson, skólastj. '14.
Ólafur Lárusson, cand. jur. '14.
Ólafur Ólafsson, umsjónarm. '14.
Ólafur Rósenkranz, kennari '14.
Ólafur Runólfsson, bókhaldari '14.
Ólafur Þorsteinsson, læknir '14.
Olgeir Friðgeirsson, samgöngumálastjóri '14
Óskar Halldórsson, búfræð. '14.
Páll Halldórsson, skó astj. 14.
Páll H. Gíslason, kaupm. 14.
Páll Jónsson, verzlunarm. '14.
Páll Stefánsson frá Elliðavatni '14.
Páll Stefánsson frá Þverá '14.
Pálmi Pálsson, yfirkennari '14.
Pétur Halldórsson, bóksali '14.
Pétur Láruss, prentari '14.
Pétur Zóphóníasson, gagnfr. '13.
Proppé, Carl, verzlunarstj. '14.

Richard Torfason, bankabókari '14.
Rögnvaldur Ólafsson, húsameist. '14
Samúel Eggertsson, skrautrit. '14.
Sighv. Bjarnason, bankastj. '14.
Sigríður Björnsdóttir '14.
S. Á. Gíslason, cand. theol. '14.
Sigurður Guðmundsson frá Hofdölum '14.
Sig. Guðmundsson, mag. art. '12.
Sigurður Jónsson, bókbindari '14.
Sigurður Kristjánsson, bóksali '14.
Sigurður Sigurðsson, ráðunautr '14.
Sivertsen, Sigurður, docent '14.
Smith, Paul, símaverkfr. '14.
Snorri Jóhannsson, bókhaldari '14.
Steingrímur Arason, kennari '14.
Steinunn Bjartmarsd., kensluk. '14.
Sveinn Björnsson, alþm. '14.
Sveinn Jónsson, trésm. '14.
Sæmundsen, Karl, kaupm. '14.
Sæm. Bjarnhéðinsson, prófessor '14
Thomsen, Ditlev, ræðism. '14.
Thoroddsen, Sigurður, adj. '14.
Thoroddsen, Skúli, ritstj. '14.
Thorsteinsson, Hannes, cand. jur. '14.
Thorsteinsson, Th., kaupm. '14.
Tr. Gunnarsson, fv. bankastj. '14.
Tulinius, Axel, málafl.m. '14.
Ungmennafél. Reykjavíkur '14.
Vigfús Einarsson, cand. jur. '14.
Vigfús Guðmundsson, Engey '14.
Zimsen, Knud, borgarstjóri '14.
Zoëga, Geir, cand. polyt. '14.
Zoëga, Geir, rektor '14.
Zoëga, Geir, verzlunarm. '14.
Þórður Erlendss., Rauðarárst. '14.
Þórður Sveinsson, læknir, Kleppi '13.
Þorfinnur Kristjánsson, prent. '12.
Þórhallur Bjarnarson, biskup '14.
Þorkell Þorláksson, ritari '14.
Þorlákur Vilhjálmsson, búfr. '14.
Þorleifur H. Bjarnason, adj. 14.
Þorleifur Jónsson, póstafgr.m. '14.
Þorsteinn Finnbogason, kennari '13
Þorsteinn Gíslason, ritstj. '14.
Þorsteinn Jónsson, bankarit. '14.
Þorsteinn Sigurðsson, skósm. '13.
Þorsteinn Þorsteinsson, cand. jur.'14
Þorst. Þorsteinsson, hagstofustj.'14.
Þorv. Guðmundsson, afgr.m. '14.
Þorvarður Þorvarðarson, prentsm., '14.

Gullbringu- og Kjósarsýsla.

Árni Þorsteinsson, prestur á Kálfatjörn '15.
Bræðrafélag Kjósarhrepps '14.
Einar Magnússon, kennari, Gerðum í Garði '13.
Finnbogi Lárusson, kaupm., Gerðum í Garði '14.
Guðm. Ragnar Ólafsson, Móakoti í Grindavík '15.
Heilsuhælið á Vífilstöðum '15.
Jóhann Eyólfsson, alþm., Brautarholti.
Johnsen, Sig. Þ., kennari, Seltjarnarnesi '14.
Jóna Sigurjónsdóttir, Keflavík '14.
Jón Jónsson, kennari, Hvammi '14.
Klemens Egilsson, óðalsb., Minni-Vogum '14.
Kolbeinn Högnason, kennari, Kollafirði '13.
Kristinn Daníelsson, prestur, Útskálum '12.
Lestrarfélag Keflavíkur '14.
Lestrarfélag Kjalnesinga '13.
Lestrarfélag Lágafellssóknar '14.
Lestrarfélag Seltirninga '14.
Magnús Bergmann Jónsson, Fuglavík, Miðnesi '14.
Sigurður Magnússon, læknir, Vífilsstöðum '14.
Stefán Sigurfinnsson, Bakkakoti, Leiru '14.

Sveinn Guðmundsson, járnsm., Vífilsstöðum '14.

Tómas Snorrason, kennari, Keflavík '14.

Þorgrímur Þórðarson, læknir Keflavík '14.

Hafnarfjarðar-umboð.

(Umboðsm. Aug. Flygenring, kaupmaður í Hafnarfirði)[1]).

Árni Sighvatsson, kaupm.
Andrés Runólfsson, verzlunarm.
Einar Þorgilsson, kaupm.
Flygenring, Aug., kaupm.
Guðm. Eyjólfsson, verzlunarm.
Guðm Magnússon, skipstj.
Gunnlaugur Kristmundsson, kennari.
Ingvar Jóelsson, verkstjóri.
Janus Jónsson, præp. hon.
Lárus Bjarnason, kennari.
Lestrarfél. „Framför".
Magnús Jónsson, sýslum.
Oddur Ívarsson, póstafgr.m.
Ólafur V. Davíðsson, framkv.stj.
Salómon Runólfsson, bókhaldari.
Sigfús Bergmann, kaupm.
Sig. Kristjánsson, sýsluskrifari.
Sig. Sigurðsson verzlunarm.
Skinfaxi, bókas. skólapilta í Flensb.
Steingr. Torfason, bryggjuv.
Sveinn Jónason, sjóm.
Þórður Edílonsson, læknir.
Þórður Einarsson, verzlunarm.
Þórður Guðnason, skólastj.
Ögmundur Sigurðsson. skólastj.

Borgarfjarðar- og Mýrasýsla.

Jón Sveinsson, prófastur, Akranesi '15.

Lestrarfélag Akraness '14.

Magnús Andrésson, prófastur, Gilsbakka '15.

Oddur Sveinsson, kennari. Akranesi '14.

Ottesen, Oddgeir P., hreppstj., Ytrahólmi '13.

Stefán Guðmundsson, bóndi, Fitjum '13.

Sumarliði Halldórsson, skógfræðingur, Akranesi '12.

Thorlacius, Einar, prestur, Saurbæ '14.

Tryggvi Þórhallsson, prestur, Hesti '15.

Ungmennafélagið „Haukur", Leirársveit '14.

Borgarness-umboð.

(Umboðsm. Jón Björnsson, kaupm. Borgarnesi[1]).

Árni Þorsteinsson, bóndi, Brennistöðum.

Bjarni Bjarnason, bóndi, Skáney.

Björn Lárusson, bóndi, Heggstöðum.

Björn Ólafsson, steinsmiður, Kaðalstöðum.

Björn Þórðarson, sýslum., Borgarnesi.

Brynjólfur Bjarnason, búfræðingur, Deildartungu.

Bændaskólinn á Hvanneyri.

Davíð Þorsteinsson, Arnbjargarlæk.

Einar Sigurðsson, Stóra-Fjalli.

Fjeldsted, Sigurður, bóndi, Ferjukoti.

Geir Pétursson, Geirshlíð.

Grönfeldt, H. skólastj., Hvítárvöllum

Guðm. Árnason, bóndi, Álftártungu.

Guðm. Daníelsson, bóndi, Svignaskarði.

Hjörtur Snorrason, búfræð., Arnarholti.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Jóhannes Jónsson, gagnfræð., Efranesi.
Jóhann Magnússon, bóndi, Hamri.
Jón Björnsson, kaupm. Borgarnesi.
Jósef Björnsson, Svarfhóli.
Kristján Fr. Björnsson, bóndi, Steinum.
Kristján Sigurðsson, Bakkakoti.
Lestrarfélag Álftaneshrepps.
Lestrarfélag Borgarness.
Lestrarfélag Hraunhrepps.
Magnús Einarsson, Munaðarnesi.
Magnús Jónsson, kennari, Borgarnesi.
Ólafur Guðnason, Signýjarstöðum.
Páll Jónsson, búfræð, Hvanneyri.
Páll Zóphóníasson, kenn., Hvanneyri
Runólfur Runólfsson, bóndi, Norðtungu.
Sig. Þórðarson, sýslum., Arnarholti.
Sigurður Þórólfsson, skólastj., Hvítárbakka.
Stefán Jónsson, prestur, Staðarhrauni
Tómas Jónasson, Sólheimatungu.
Ungmennafél. „Dagrenning", Lundareykjadal.
Þorgeir Bjarnason, búfræð., Hvanneyri.

Snæfellsness- og Dalasýslur.

Benedikt Magnússon, kaupfélagsstj., Tjaldanesi '13.
Bergmann, Daníel, verzlunarstjóri, Sandi '15.
Kristján Kristjánsson, kennari, Rauðkollsstöðum '13.
Lárus Halldórsson, prestur, Breiðabólsstað '12.
Lestrarfél. Sandara '15.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Magnús Guðlaugsson, læknir, Bjarnastöðum '12.

Stykkishólms-umboð.

(Umboðsm. Hjálmar Sigurðsson kaupmaður)[1]).

Ágúst Þórarinsson, bókh., Stykkishólmi.
Ásmundur Sigurðsson, bóndi á Grund í Eyrarsveit.
Blöndal, Magnús, kennari, Stykkishólmi.
Bókasafn Vesturamtsins, Stykkishólmi.
Einar Vigfússon, Stykkishólmi.
Elías Kristjánsson, Arnartungu.
Gestur Þórðarson, Höfða.
Gísli Sigurðsson, Langadal.
Helgi Guðmundsson, Skógarnesi.
Hjálmar Sigurðsson, kaupmaður, Stykkishólmi.
Ingólfur Jónsson, verzlunarstjóri, Stykkishólmi.
Jón Sigurðsson, Hofgörðum.
Lestrarfélag Hvammssveitar.
Richter, Reinh., verzl.m., Stykkishólmi.
Sigurður Gunnarsson, prófastur, Stykkishólmi.
Sæm. Halldórsson, kaupm., Stykkishólmi.

Búðardals-umboð.

(Umboðsm. Bogi Sigurðsson, kaupmaður)[1]).

Björn Bjarnason, sýslum., Sauðafelli.
Bogi Sigurðsson, kaupm., Búðardal.
Jóhannes L. L. Jóhannesson, prestur, Kvennabrekku.

Magnús Vigfússon, verzlunarmaður, Búðardal.
Páll Ólafsson, kaupm., Búðardal.
Sigurður Sigurðsson, læknir, Búðardal.

Barðastrandarsýsla.

Bjarni Símonarson, prófastur, Brjánslæk '14.
Bókasafn Flateyjar á Breiðafirði '14.
Bókasafn Vestur-Barðastrandarsýslu '12.
Jón Einarsson, trésmiður, Kletti í Geiradal '13.
Jón Jóhannsson, Mýrartungu í Reykhólasveit '14.
Jón Kristófersson, kennari, Brekkuvelli á Barðaströnd '14.
Jón Ólafsson, Króksfjarðarnesi '14.
Kristján Kristófersson, Haga '14.
Lestrarfélag Bílddælinga '14.
Lestrarfélag Breiðuvíkursóknar '12.
Lestrarfélag Geiradalshrepps '14.
Lestrarfélag Rauðsendinga '13.
Lestrarfélag Tálknafjarðar '14.
Magnús Sæbjörnsson, læknir, Flatey '13.
Ólafur Magnússon, Kaldabakka. '13.
Steinþór Oddsson, Miðhúsum '14.
Svafa Þorleifsdóttir, Bíldudal '14.
Þorbjörn Þórðarson, læknir, Bíldudal '14.
Þorvaldur Jakobsson, prestur, Sauðlauksdal '13.

Ísafjarðarsýslu.

Bókasafn Hólshrepps, Bolungavík.
Guðm. Guðjónsson, sjómaður, Bolungavík.
Halldór Stefánsson, læknir, Flateyri '15.
Hjálmar Jónsson, bóndi, Höfða í Grunnavíkurhreppi '13.
Jón Hallgrímsson, kaupmaður, Flateyri '14.
Lestrarfélag Dalmanna, Önundarfirði '15.
Lestrarfélag Flateyrar '15.
Sveinn Halldórsson, kennari, Bolungavík.

Dýrafjarðar-umboð.

(Umboðsm. Jóh. Proppé, kaupmaður á Þingeyri[1]).

Andrés Kristjánsson, Meðaldal.
Björn Guðmundsson, kennari, Næfranesi.
Blaðafélagið „Dagvarður", Keldudal.
Böðvar Bjarnason, prestur, Rafnseyri.
Guðbrandur Guðmundsson, Þingeyri.
Guðm. Á. Guðmundsson, skipstjóri, Alviðru.
Guðmundur Jónsson, Granda.
Guðni Bjarnason, verzlunarmaður, Þingeyri.
Guðrún Benjamínsdóttir, kenslukona, Þingeyri.
Gunnlaugur Þorsteinsson, læknir, Þingeyri.
Kristinn Guðlaugsson, búfræðingur, Núpi.
Lestrarfélag Þingeyrarhrepps, Þingeyri.
Ólafur Hjartarson, járnsmiður, Þingeyri.

---

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Ólafur Ólafsson, kennari, Haukadal.
Proppé, Ólafur, kaupm., Þingeyri.
Sighvatur Grímsson, Borgfirðingur, Höfða.
Sigtryggur Guðlaugsson, prestur, Núpi.
Sóphónías Jónsson, gagnfræðingur, Læk.
Torfi Hermannsson, trésmiður, Þingeyri.

Ísafjarðar-umboð.

(Umboðsm. Guðmundur Bergsson, bóksali, Ísafirði)[1]).

Arngrímur Fr. Bjarnason, prentari, Ísafirði.
Árni E. Árnason, verzlunarmaður, Bolungavík
Ásgeir Guðmundsson, hreppstjóri, Arngerðareyri.
Ásgeir Guðmundsson, Æðey.
Bárður Guðmundsson, bókbindari, Ísafirði.
Benedikt Bjarnason, húsmaður, Hafrafelli.
Bergur Rósinkranzson, kaupmaður, Flateyri.
Björn Guðmundsson, kaupmaður, Ísafirði.
Engilbert Kolbeinsson, bóndi, Lónseyri.
Finnbjörn Hermannsson, verzlunarmaður, Ísafirði.
Friðbert Friðbertsson, kennari, Suðureyri í Súgandafirði.
Friðbert Guðmundsson, Suðureyri.
Friðrik Hjartarson, kennari, Suðureyri.
Grímur Jónsson, cand. theol., Ísafirði.
Guðmundur Bergsson, bóksali, Ísafirði.
Guðmundur Hannesson, konsúll, málaflutningsm., Ísafirði.
Guðmundur H. Finnbjörnsson, bóndi, Sæbóli í Aðalvík.
Guðmundur Sveinsson, kaupmaður. Hnífsdal.
Hálfdan Örnólfsson, hreppstjóri, Hóli í Bolungavík.
Halldór Bjarnason, verzlunarmaður, Ísafirði.
Halldór Jónsson, búfræðingur' Rauðamýri.
Halldór Ólafsson, lögreglumaður, Ísafirði.
Halldór Pálsson, útvegsbóndi Hnífsdal.
Hannes Halldórsson, verzlunarm., Ísafirði.
Helgi Ketilsson, sjómaður, Ísafirði.
Helgi Sveinsson, bankastjóri, Ísafirði.
Ingólfur Árnason, verzlunarmaður, Bolungavík.
Jens Níelsson, kennari, Bolungavík.
Jóakim Pálsson, útvegsbóndi, Hnífsdal.
Jóhann Þorsteinsson, kaupmaður, Ísafirði.
Jóhanna Eiríksdóttir, Kleifum í Seyðisfirði.
Jónas Halldórsson, Búð, Hnífsdal.
Jónas Þorvaldsson, óðalsbóndi og oddviti, Hnífsdal.
Jón Grímsson, bókhaldari, Ísafirði.
Jón Kristjánsson, bókbindari, Aðalvík.
Jón Sn. Árnason, kaupmaður, Ísafirði.
Júlíus Hjaltason, Bolungavík.
Karl Olgeirsson, verzlunarstjóri, Ísafirði.

---

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Kolbeinn Jakobsson, hreppstjóri, Unaðsdal.
Kristján A. Kristjánsson, verzlunarstjóri, Suðureyri í Súgandafirði.
Lestrarfélag Bjarndæla og Fjarðarmanna, Önundarfirði.
Lestrarfélag Hnífsdælinga, Hnífsdal.
Lestrarfélag Ísfirðinga, Ísafirði.
Lestrarfélag Seyðfirðinga.
Lestrarfélag Sléttuhrepps.
Magnús Bárðarson, útvegsbóndi, Bolungavík.
Magnús Kristjánsson, búfræðingur, Múla í Laugardalshr.
Magnús Torfason, sýslumaður og bæjarfógeti, Ísafirði.
Oddur Guðmundsson, póstafgr.m., Bolungavík.
Ólafur Árnason, verzlunarmaður, Bolungavík.
Ólafur Jónsson, Ísafirði.
Páll Pálsson, útvegsbóndi, Heimabæ, Hnífsdal.
Páll Þórarinsson, sjómaður, Hnífsdal.
Pétur Oddsson, kaupm., Tröð í Bolungavík.
Sigurbjörn Ármannsson.
Sigfús Daníelsson, verzlunarstjóri, Ísafirði.
Sigurður Kristjánsson, kennari, Ísafirði.
Sigurður Pálsson, verzlunarstjóri, Hesteyri.
Sig. Sigurðsson, kennari.
Sig. Sigurðsson, stud. jur.
Sigurður Þorvaldsson, kennari, Ísafirði.
Stefán Sigurðsson, verzlm.
Stephensen, Páll, prestur, Holti í Önundarfirði.
Teitur Jónsson, lyfsveinn, Ísafirði.
Thordarson, Finnur, konsúll, Ísafirði.
Thorsteinsson, Davíð Scheving, læknir, Ísafirði.
Valdemar Valdemarsson, verzlunarmaður, Hnífsdal.
Þorvaldur Jónsson, læknir og bankastj., Ísafirði.
Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði.
Þorvarður Brynjólfsson, prestur, Stað í Súgandafirði.

Vigur-umboð.

(Umboðsm. Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur)[1].

Finnbogi Pétursson, Hvítanesi.
Jón Guðmundsson, kaupm., Eyrardal.
Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.

Strandasýsla.

Björn Magnússon, Borðeyri '13.
Guðjón Guðlaugsson, alþingism., Hólmavík '12.
Guðmundur G. Bárðarson, bóndi, Kjörseyri '14.
Halldór Kr. Júlíusson, sýslumaður, Borðeyri '13.
Lestrarfélag Árneshrepps '14.
Lestrarfélag Kirkjubólshrepps '12.
Lestrarfélag Kollafjarðar '13.
Lestrarfélag Selstrandar '14.
Þorsteinn Brynjólfsson, búfræð., Broddanesi '12.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Húnavatnssýsla.

Erlendur Hallgrímsson, búfræð., Tungunesi '12.
Guðm. Arason, búfræð., Illugastöðum '14.
Jón Jónsson, bóndi, Stóradal '14.
Kristján H. Sigurðsson, kennari, Brúsastöðum '12.
Theodor Arnbjarnarson, búfræð., Stóra-Ósi '14.
Þorvaldur Kristmasson, búfræð., Bálkastöðum 14.

Hvammstanga-umboð.

(Umboðsm. Axel V. Wilhelmsson verlzunarstj. á Hvammstanga)[1]).
Ásgeir Magnússon, skólastjóri, Hvammstanga.
Axel V. Wilhelmsson, verzlunarstj., Hvammstanga.
Blöndal, Björn P., verzlunarmaður, Hvammstanga.
Bókasafn Vestur-Húnvetninga, Hvammstanga.
Briem, Jóh. Kr., prestur á Melstað.
Guðm. Sigfússon, Króksstöðum.
Gunnar Kristóferssou, hreppstj., Valdarási.
Halldór Magnússon, bóndi, Vatnshól.
Jón D. Guðmundsson, Barði.
Jón Eiríksson, bóndi, Sveðjustöðum.
Stefán Björnsson, bóndi, Sporði.
Stefán Díomedesson, Ánastöðum.
Valdemar Baldvinsson, búfræð., Helguhvammi.
Þorbjörn Teitsson, Víðidalstungu.

Blönduóss-umboð.

(Umboðsm. Friðfinnur Jónsson, trésmiður, Blönduósi)[1]).
Ari Jónsson, sýslumaður.
Bjarni Jónasson, barnak., Litladal.
Bjarni Pálsson, prestur, Steinnesi.
Daði Davíðsson, Gilá.
Friðfinnur Jónsson, trésm., Blönduósi.
Guðni Jónsson, bókbindari, Gunnfríðarstöðum.
Hafsteinn Pétursson, bóndi, Gunnsteinsstöðum.
Jónas Illugason, bóndi, Bröttuhlíð.
Jón Jónsson, héraðsl., Blönduósi.
Jón Pálsson, prestur, Höskuldsstöðum.
Lárus Ólafsson, trésm., Blönduósi.
Lestrarfélag Áshrepps.
Lestrarfélag Auðkúlusóknar.
Lestrarfélag Langdælinga.
Lestrarfélag Torfalækjarhrepps.
Lestrarfélag Þverárhrepps.
Magnús Björnsson, Syðra-Hóli.
Magnús Jónsson, bóndi, Sveinsstöðum.
Páll Sigurðsson, búfr., Brúsastöðum.
Sigurgeir Björnsson, búfr., Orrastöðum.
Skúli Jónsson, sölustj., Blönduósi.
Sveinn Bjarnason, Blönduósi.
Sýslubókasafn Austur-Húnavatnssýslu.
Sæmundsen, Edwald, verzlunarm., Blönduósi.
Þórarinn Jónsson, alþm., Hjaltabakka.
Þorsteinn Bjarnason, kaupmaður Blönduósi.

Skagafjarðarsýsla.

Einar Jónsson, hreppstjóri, Brimnesi '13.
Guðm. Davíðsson, Hraunum '15.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Hartmann Ásgrímsson, kaupmaður, Kolbeinsárósi 14.
Jóhannes Sigurbjarnarson, Sléttu '15.
Jóhann Sigurðsson, Borgargerði' 14.
Jón Árnason, gagnfræð., Stóra-Vatnsskarði 15.
Jón Rögnvaldsson, Réttarholti '14.

Sauðárkróks-umboð.

(Umboðsm. Margeir Jónsson, kennari, Ögmundarstöðum)[1].

Axel Kristjánsson, verzlunarmaður, Sauðárkróki.
Björn L. Jónsson, bóndi, Stóru-Seilu.
Bókasafn Skagafjarðar.
Briem, Kristinn P., kaupmaður, Sauðárkróki.
Briem, Ólafur, alþm., Alfgeirsvöllum.
Eiríkur Kristjánsson, Sauðárkróki.
Hálfdán Guðjónsson, prestur á Sauðárkróki.
Jóhannes Örn Jónsson, Árnesi.
Jón Sigurðsson, Reynistað.
Jónas Kristjánsson, læknir, Sauðárkróki.
Lestrarfélag Miklabæjarsóknar.
Magnús Sigmundsson, Vindheimum.
Margeir Jónsson, kennari, Ögmundarstöðum.
Pétur Jónsson, búfr., Eghildarholti.
Sigurður Jósafatsson, Krossanesi.
Tobías Magnússon, Geldingaholti.

Hóla-umboð.

(Umboðsm. Sigurður Sigurðsson, skólastjóri, Hólum)[1].

Árni Guðmundsson, Efra-Ási, Hjaltadal.
Bændaskólinn á Hólum.
Einar Jósefsson, Vatnsleysu.
Jón Sigtryggsson, Framnesi.
Lestrarfélag Hofshrepps.
Lestrarfélag Hólahrepps.
Ólafur Jónsson, Litlahóli.
Sigurður Sigurðsson, kenn., Hólum.

Eyjafjarðarsýsla.

Siglufjarðar-umboð.

(Umboðsmaður Helgi Hafliðason, Siglufirði)[2].

Ásgeir Blöndal Bjarnason.
Bjarni Þorsteinsson, prestur.
Guðmundur Bjarnason, Bakka.
Hafliði Guðmundsson, hreppstj.
Hallgrímsson, Guðm. T., læknir.
Hallgrímur Tómasson, kaupm.
Helgi Guðmundsson, læknir.
Matthías Hallgrímsson, kaupm.
Páll Halldórsson, verzlunarstj.
Sigurður H. Sigurðsson, kaupm.
Vilhelm Jónsson, verzlunarm.
Þormóður Eyjólfsson, bókhaldari.

Eyjafjarðar-umboð.

(Umboðsm. Kristján Guðmundsson, bóksali, Oddeyri)[1].

Árni Jóhannsson, prestur, Grenivík.
Ásmundur Gíslason, próf., Hálsi.
Bjarni Jónsson, útbússtj., Akureyri.
Björn Árnason, bóndi, Pálsgerði.
Björn Jóhannss., Syðra-Laugalandi.
Bókasafn Gagnfræðaskól., Akureyri.
Bókasafn Norðuramtsins, Akureyri.

---

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.
[2]) Félagatal óáreiðanlegt; vantar skrá frá umboðsmanni.

Briem, Þorsteinn, prestur, Hrafnagili.
Einar Guttormsson, prentari, Ósi við Eyjafjörð.
Eydal, Ingimar, kennari, Akureyri.
Finnur Sigmundsson, Ytra-Hóli.
Framfarafélag Grýtubakkahrepps.
Friðbjörn Steinsson, dbrm., Akureyri.
Friðjón Jensson, læknir, Akureyri.
Gestur Jóhannesson, Akureyri.
Gísli Bjarnason, gagnfr., Skógum.
Gísli Jónsson, hreppstj., Hofi.
Gísli R. Magnússon, Akureyri.
Grímur Grímsson, kenn., Ólafsfirði.
Guðmundur Benediktsson, Ásláksstöðum.
Guðm. Guðmundsson, hreppstjóri, Þúfnavöllum.
Guðm. Stefánss., Hafralæk, Aðaldal.
Hallgrímur Davíðsson, verzlunarstjóri, Akureyri.
Hallgrímur Kristinsson, kaupfélagsstjóri, Akureyri.
Hallgrímur Pétursson, bókbindari, Akureyri.
Hannes Kristjánsson, gagnfræðingur, Víðigerði.
Haraldur Leósson, kennari, Holtseli.
Havsteen, Jakob, konsúll, etazráð, Oddeyri.
Helgi Árnason, prestur, Ólafsfirði.
Hólmgeir Þorsteinsson, verzlunarmaður, Grund.
Hólm, Magnús Á., Saurbæ.
Ingibjörg Jóhannesdóttir, Árnesi.
Ingimar Hallgrímsson, bóndi, Litla-Hóli.
Ingólfur Bjarnason, bóndi, Fjósatungu.
Jón Jóhannsson, Skarði, Dalsmynni.
Jón Jónsson, Skjaldastöðum.
Jón Rögnvaldsson, Fífilgerði.
Jón Stefánsson, ritstj., Akureyri.
Jónas Jónasson, præp.hon., Akureyri.
Karl Nikulásson, verzl.stj., Akureyri.
Kristján Benediktsson, Möðruvöllum.
Kristján Guðmundsson, bóksali, Oddeyri.
Laxdal, Eggert, kaupm., Akureyri.
Lestrarfélag Árskógsstrandar.
Lestrarfélag Hríseyinga.
Lestrarfélag Kaupangssóknar.
Lestrarfélag Svalbarðsstrandar, Svalbarði.
Lestrarfélag Öxndæla.
Líndal, Björn, cand. jur., Akureyri.
Líndal, Jakob, búfr., Akureyri.
Loftur Baldvinsson, Böggvisstöðum.
Ólafur Th. Ólafsson, gagnfræðingur, Dagverðartungu.
Páll Einarsson, bæjarfógeti.
Ragnar Ólafsson, kaupm., Oddeyri.
Rist, L. J., kennari, Akureyri.
Sigtryggur Jónatansson, bóndi, Tungu.
Sigurður Einarsson, dýralæknir, Akureyri.
Sigurður Sigurðsson, bókbindari Akureyri.
Sigþór Jóhannsson, bóndi, Litla-Gerði.
Skúli Kristjánsson, búfræðingur, Sigríðarstöðum.
Stefán Jónsson, bóndi, Munkaþverá.
Stefán Kristjánsson, skógræktarstjóri, Vöglum.
Stefán Stefánsson, skólastj., Akureyri.
Steffensen, Valdemar, læknir, Akureyri.
Steingrímur Matthíasson, læknir, Akureyri.
Sveinbjörn Jónsson, Þóroddsstöðum, Ólafsfirði.
Sveinn Þórðarson, verzlunarmaður, Höfða.

Ungmennafélagið „Dagsbrún", Höfðahverfi.
Vilhjálmur Jóhannsson, kennari, Espihóli.
Þór Vilhjálmsson, búfr., Bakka í Svarfaðardal.
Þórður Jónatansson, Öngulsstöðum.
Þórður Kolbeinsson, Akureyri.
Þorkell Þorkelsson, kennari, Akureyri.
Þorsteinn Grímsson, gagnfræðingur, Krossanesi.
Þorsteinn Stefánsson, Hlöðum Hörgárdal.

Þingeyjarsýsla.

Guðmundur Vilhjálmsson, bóksali, Syðra-Lóni '14.
Snæbjörn Arnljótsson, kaupmaður, Þórshöfn.
Steinn Emilsson, verzlunarmaður, Þórshöfn '15.
Þorsteinn Arnljótsson, kaupm., Þórshöfn '15.

Húsavíkur-umboð.

(Umboðsm. Stefán Guðjohnsen, verzlunarstjóri)[1]).

Aðalgeir Davíðsson, bóndi, Stóru-Laugum.
Aðalsteinn Kristjánsson, kaupm., Húsavík.
Árni Jakobsson, bóndi, Hólum.
Árni Jónsson, bóndi, Þverá.
Benedikt Bjarnason, kenn., Húsavík.
Benedikt Guðnason, Grænavatni.
Benedikt Jónsson, sýsluskrifari, Húsavík.
Björn Guðmundsson, bóndi, Grjótnesi.
Björn Þórarinsson, bóndi, Víkingavatni.
Egill Sigurjónsson, bóndi, Laxamýri.
Friðrika Jónsdóttir frá Hriflu.
Guðjohnsen, Stefán, verzlunarstj., Húsavík.
Guðmundur Jóhannesson, bóndi, Fagranesi.
Haukur Ingjaldsson, Garðshorni.
Hólmgeir Þorsteinsson, bóndi, Vallakoti.
Indriði Þorkelsson, bóndi, Ytra-Fjalli.
Jakob Hálfanarson, dbrm., Húsavík.
Jóhannes Þorkelsson, hreppstjóri, Syðra-Fjalli.
Jón Benediktsson, Garði.
Jón Björnsson, Skógum, Axarfirði.
Jón Jónasson, Húsavík.
Jón Jónsson Gauti, bóndi, Héðinshöfða.
Jón Sigurðsson, gagnfr., Yzta-Felli.
Jónas Helgason, Grænavatni.
Jónas Jónsson, verzlunarstj., Flatey.
Konráð Vilhjálmsson, bóndi, Hafralæk.
Lestrarfélag Sléttunga.
Lestrarfélag Svalbarðshr., Þistilf.
Matth. Eggertsson, prestur, Grímsey.
Páll Kristjánsson, kaupm., Húsavík.
Pétur Jónsson, alþm., Gautlöndum.
Sigfús Hallgrímsson, bóndi, Vogum við Mývatn.
Sigtryggur Helgason, bóndi, Hallbjarnarstöðum.
Sig. Sigfússon, sölustj., Húsavík.
Sigurður Sigurðsson, hreppstjóri, Halldórsstöðum.
Sigmundur Sigurðsson, læknir, Breiðumýri.
Snorri Jónsson, hreppstj., Þverá.
Stefán Pétursson, Húsavík.

[1]) Skilagrein ókomin fyrir 1914.

Steingrímur Jónsson, sýslumaður, Húsavík.
Sýslubókasafn Suður-Þingeyinga.
Thoroddsen, Guðm., læknir, Húsavík.
Valdemar Valvesson, kenn., Húsavík.
Þorbergur Þórarinsson, hreppstj., Sandhólum.
Þórarinn Jónsson, bóndi, Halldórsstöðum.
Þórólfur Sigurðsson, gagnfræðingur, Baldursheimi.
Örn Sigtryggsson, búfræðingur, Hallbjarnarstöðum.

Norður-Múlasýsla.

Björn Ól. Gíslason, bókari, Borgarfirði '14.
Gunnlaugur A. Jónsson, verzlunarm., Höfn, Bakkafirði '14.
Halldór Stefánsson, Hamborg í Fljótsdal.
Jón Sigfússon, búfræðingur, Svínafelli, Hjaltastaðaþinghá '14.
Kristján Jónsson, Hrjót '14.
Lestrarfélag Fljótsdalshrepps.
Lestrarfélag Hjaltastaðahrepps.
Sigurður Þorsteinsson, Sturluflöt í Fljótsdal '14.
Stefán Benediktsson, Merki á Jökuldal, '14.
Þorsteinn M. Jónsson, kennari, Borgarfirði '14.

Vopnafjarðar-umboð.

(Umboðsm. Þór. B. Stefánsson verzlunarstjóri)[1].

Árni Jónatansson, Búastöðum.
Björn Jónasson, bóndi, Hámundarstöðum.
Einar Jónsson, prófastur, Hofi.
Ingólfur Gíslason, Fossi.
Ingólfur Gíslason, læknir, Vopnafirði.
Jón Halldórsson, præp. hon., Sauðanesi.
Jón Sigurjónsson, verzlunarmaður, Vopnafirði.
Ólafur Metúsalemsson, Bustarfelli.
Páll Einarsson, bókari, Vopnafirði.
Stefán Friðriksson, Eyvindarstöðum.
Víglundur Helgason, bóndi, Hauksstöðum.
Þór. B. Stefánsson, verzlunarstjóri, Vopnafirði.

Rangár-umboð.

(Umboðsm. Björn Hallsson, alþm.)[1].

Björn Hallsson, alþm., Rangá.
Gísli Helgason, bóndi, Skógargerði.
Guðmundur Ólason, búfr., Höfða á Völlum.
Gunnar Sigurðsson, Hleinagarði.
Sigurður Antóníusson, búfræðingur, Sleðbrjót.
Sveinn Bjarnason, bóndi, Heykollsstöðum.

Seyðisfjarðar-umboð.

(Umboðsmaður Lárus Tómasson, bóksali, Seyðisfirði)[1].

Benedikt Jónasson, verzlunarstj., Seyðisfirði.
Björn Þorláksson, prestur, Dvergasteini.
Guðmundur Guðmundsson, bókhaldari, Seyðisfirði.
Guðmundur V. Kristjánsson, úrsmiður, Seyðisfirði.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Hermann Þorsteinsson, skósmiður, Seyðisfirði.
Jón Jónsson, bóndi, Firði.
Karl Finnbogason, skólastjóri og alþm., Seyðisfirði.
Kristján Kristjánsson, læknir, Seyðisfirði.
Lestrarfélag Borgarfjarðarhrepps.
Lestrarfélagið „Dagsbrún“, Seyðisfirði.
Lestrarfélag Seyðisfjarðarhrepps.
Sigurður Jónsson, kaupm., Seyðisfirði.
Sigurjón Jóhannsson, kaupm., Seyðisfirði.
Stefán Th. Jónsson, konsúll, Seyðisfirði.
Þórarinn Guðmundsson, kaupm., Seyðisfirði.

Suður-Múlasýsla.

Benedikt Sveinsson, bóksali, Borgareyri við Mjóafjörð '13.
Blöndal, Benedikt, búfr., Eiðum '14.
Búnaðarskólinn á Eiðum '14.
Eiríkur Sigurðsson, kennari, Hjartarstöðum '15.
Guttormur Vigfússon, præp. hon., Stöð í Stöðvarfirði '14.
Hákon Finnsson, bóndi, Arnaldsstöðum '12.
Jón Sigurðsson, búfr., Hjartarstöðum '13.
Klemensína Klemensdóttir, Norðfirði '14.
Lestrarfélag Stöðfirðinga '14.
Magnús Blöndal Jónsson, prestur, Vallanesi '14.
Magnús Stefánsson, búfræðingur, Eiðum '13.
Ólafur B. Jónsson, Kolstaðagerði '15.
Ólafur Ó. Lárusson, læknir, Eiðum '14.

Norðfjarðar-umboð.

(Umboðsm. Þorbergur Guðmundsson, búfræðingur)[1]).

Bergur Eiríksson, trésmiður, Nesi í Norðfirði.
Björn Björnsson, verzlunarm., Norðfirði.
Eiríkur Runólfsson, kaupm., Nesi, Norðfirði.
Hjálmar Ólafsson, verzlunarmaður, Nesi, Norðfirði.
Ingvar Pálsson, útvegsb., Norðfirði.
Jónas Andrésson, kaupfélagsstj., Nesi í Norðfirði.
Jón Jónsson, Ormsstöðum.
Lúðvík Sigurðsson, Nesi.
Sigurjón Magnússon, Nesi í Norðfirði.
Sveinn Árnason, trésm., Nesi.
Valdemar Sigurðsson, kennari, Nesi í Norðfirði.
Vigfús Sigurðsson, trésm., Nesi í Norðfirði.
Zoëga, Tómas J., verzlunarmaður, Nesi í Norðfirði.
Þorbergur Guðmundsson, búfræðingur, Nesi í Norðfirði.

Eskifjarðar-umboð.

(Umboðsmaður Stefán Stefánsson, bóksali á Eskifirði)[1]).

Arnesen, J. C. F., konsúll, Eskifirði.
Árni Jónsson, prestur, Hólmum.
Björn R. Stefánsson, verzlunarstj. á Reyðarfirði.
Eiður Albertsson, kenn., Eskifirði.
Einar Hálfdanarson, Hafranesi.
Ferd. Magnússon, Reyðarfirði.
Friðrik Steinsson, Eskifirði.
Guðm. Ásbjarnarson, Eskifirði.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Jón Björnsson, Seljateigi, Reyðarfirði.
Jón Valdemarsson, gagnfræðingur, Seljateigi.
Sigurður Hjörleifsson, læknir, Eskifirði.
Sigurður Vigfússon, kenn., Eskifirði.
Sveinbjörn P. Guðmundsson, Hólmum í Reyðarfirði.
Þorgeir Jónasson, Eskifirði.

Fáskrúðsfjarðar-umboð.

(Umboðsm. Marteinn Þorsteinsson, bókhaldari)[1].

Björgvin Þorsteinsson, verzlunarm., Fáskrúðsfirði.
Einar Indriðason, bóndi, Vattarnesi.
Georg Georgsson, læknir, Fáskrúðsfirði.
Guðm. Jónsson, útvegsb., Búðum.
Halldór Pálssoo, búfr., Tungu.
Höskuldur Stefánsson, bóndi, Dölum.
Jón Davíðsson, verzlunarstj., Fáskrúðsfirði
Lestrarfélag Búðaþorps.
Magnús Gíslason, cand., Fáskrúðsfirði.
Marteinn Þorsteinsson, bókhaldari, Fáskrúðsfirði.
Páll Benjamínsson, verzlunarm., Fáskrúðsfirði.
Páll Pálsson, kenn., Fáskrúðsfirði.
Stefán Björnsson, prestur, Búðum.
Stefán Gíslason, Kolfreyjustað.
Stefán Guðmundsson, verzlunarfulltrúi, Fáskrúðsfirði.

Djúpavogs-umboð.

(Umboðsm. Bjarni Eiríksson, kenn.)[1]

Bjarni Eiríksson, kenn., Djúpavogi.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Björn Jónsson, verzlm., Djúpavogi.
Elís Jónsson, verzlstj., Djúpavogi.
Helgi Einarsson, bóndi, Melrakkanesi.
Ingim. Steingrímsson, verzlunarm., Djúpavogi.
Jón Árnason, óðalsbóndi, Múla í Álftafirði.
Jón Finnsson, prestur, Hrauni við Djúpavog.
Jón Jónsson, lausam., Geithellum.
Pétur Þorsteinsson, prestur, Eydölum.
Sveinn Sveinsson, bóndi, Hofi í Álftafirði.
Thorlacius, Ólafur, læknir, Búlandsnesi.

Skaftafellssýsla.

Ari Hálfdanarson, hreppstj., Fagurhólsmýri, Öræfum '14.
Gísli Sigurjónss., Fornustekkjum '14.
Guðm. Sigurðsson, söðlasm., Höfn í Hornafirði '14.
Lestrarfélag Mýrahrepps '14.
Lestrarfélag Suðursveitar '14.
Þórhallur Daníelsson, kaupmaður, Hornafirði '12.

Lóns-umboð.

(Umboðsm. Jón Jónsson, prófast.)[1].

Bjarni Guðmundsson, bókhaldari, Höfn í Hornafirði.
Jón Guðmundsson, kennari, Höfn í Hornafirði.
Jón Jónsson, prófastur, Stafafelli.
Lestrarfélag Lónsmanna.
Sigurður Sigurðss., kenn., Hoffelli.
Þorleifur Jónsson, alþm., Hólum.

Víkur-umboð.

(Umboðsm. Jón Ólafsson, kennari, Vík í Mýrdal)[1]).

Bjarni Einarsson, prófastur, Mýrum í Álftaveri.
Björn Runólfsson, Holti.
Brynjólfur Einarsson, Reyni.
Einar Erlendsson, verzlunarmaður, Vík í Mýrdal.
Eyjólfur Guðmundsson, hreppstj., Hvoli í Mýrdal.
Guðlaugur Jónsson, verzlm., Vík.
Jóhannes Sigurðsson, búfræðingur, Breiðabólsstað.
Jón Ólafsson, kennari, Vík.
Lestrarfélag Dyrhólahrepps.
Ólafur Runólfsson, Vík.
Sigurjón Kjartansson, kennari, Vík.
Ungmennafél. „Bláfjall“ í Skaftártungu.
Þorsteinn Einarsson, verzlm., Vík.
Þorsteinn Þorsteinsson, verzlstj., Vík.

Rangárvallasýsla.

Árni Ingvarsson, Núpi '14.
Björgvin Vigfússon, sýslumaður. Efra-Hvoli '13.
Einar Jónsson, Tjörnum undir Eyjafjöllum '15.
Guðbrandur Magnússon, Holti '13.
Guðmundur Guðfinnsson, læknir, Stórólfshvoli '12.
Jakob Lárusson, prestur, Holti '13.
Jón Guðmundsson, bóndi, Ægissíðu '13.
Jón Jónsson, bóndi, Syðri-Hömrum '13.
Lestrarfélag Landmanna '14.
Magnús Kristjánss., Drangshlíð, '14.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914.

Ólafur Finnsson, prestur, Kálfholti, '14.
Sigrún Pálsdóttir, Efra-Hvoli '13.
Skúli Skúlason, prófastur, Odda '15.
Thorarensen, Grímur, hreppstjóri, Kirkjubæ '14.
Tómas Sigurðsson, hreppstj., Barkarstöðum '14.
Ungmennafélagið „Hekla“ '14.
Vigfús Bergsteinsson, Brúnum '14.
Þorsteinn Benediktsson, prestur, Kanastöðum '14.
Þorsteinn Jónsson, oddviti, Moldartungu '14.

Árnessýsla.

Ágúst Helgason, bóndi, Birtingaholti '13.
Eggert Benediktsson, hreppstjóri, Laugardælum '15.
Einar Jónsson, lausam., Bala '12.
Gestur Einarsson, bóndi, Hæli '12.
Gísli Jónsson, Stóru-Reykjum '13.
Gísli Pétursson, læknir, Eyrarbakka '14.
Guðm. Guðmundsson, bóksali, Eyrarbakka '14.
Guðm. Lýðsson, bóndi, Fjalli á Skeiðum '14.
Halldór Jónsson, bókb., Norðurkoti, Grímsnesi '13.
Ingimundur Jónsson, búfr., Holti í Stokkseyrarhreppi '14.
Jónas Halldórsson, hreppstj., Hrauntúni '14.
Jón Sigurðsson, cand. phil., Kallaðarnesi '14.
Kjartan Helgason, prestur, Hruna, '15.
Lestrarfél. Baldur, Hraung.hr. '14.

Lestrarfélag Gnúpverja '14.
Lestrarfélagið „Mímir“, Ölfusi '12.
Lestrarfélag Stokkseyrar '13.
Páll Lýðsson, hreppstjóri, Hlíð í Gnúpverjahr. '12.
Sigurður Ólafsson, sýslum., Kallaðarnesi '14.
Sæm. Einarsson, kennari, Úlfljótsvatni '14.
Thorsteinsson, Jón, prestur, Þingvelli '12.
Ungmennafélagið „Hvöt“, Grímsnesi '15.
Þorsteinn Þórarinsson, Drumboddsstöðum '13.
Þorvaldur Þorvaldsson, Skaftholti, Gnúpverjahr. '14.

Vestmanneyjasýsla.

Vestmanneyja-umboð.
(Umboðsm. Jón Sighvatsson, bóksali)[1].

Árni Sigfússon, kaupm.
Björn Jónsson, kennari.
Gunnar Ólafsson, kaupm.
Jóhann Þ. Jósefsson, kaupm.
Johnsen, Árni J., verzlm.
Johnsen, Gísli J., konsúll.
Johnsen, Lárus J., verzlm.
Jón Einarsson, kaupfélagsstj.
Jón Jónsson, útvegsbóndi.
Magnús Stefánsson, sýsluskrifari.
Sýslubókasafn Vestmanneyja.

B. Í Vesturheimi.

Kanada og Bandaríkin.

Andrews, A. le Roy, Ithaka N. Y. '14.
Cornell University Library, Ithaca N. Y. '14.
Halldór Hermannsson, bókavörður, Ithaca N. Y. '13.
Hollander, Dr. Lee M., Madison, Wis. 14.
Jón Sigurðsson, fyrv. fulltrúi, Winnipeg '13.
Newberry Library, Chicago '15.
Þorbergur Þorvaldsson, dr. Cambridge, Mass. '13.

Vesturheims-umboð.
(Umboðsm. H. S. Bardal, bóksali í Winnipeg)[2].

Albert Jónsson, Winnipeg.
Arason, W. B., Husawich.
Árni Eggertsson, Winnipeg.
Árni Jónsson, Sleipnir, Sask. Can.
Árni Sveinsson, Glenboro.
Ásgrímur Sigurðsson, Winnipeg.
Askdal, K. S., Minneota, Minn.
Bandalag Pembínasafnaðar N. Dak. U. S. A.
Bergmann, Friðrik, prófessor, Winnipeg.
Bergmann, Jonas S., Gardar, Pembina.
Bjarnason, J. M., Bismarhave, Van.
Björnsson, G. B. Minneota, Minn.
Blöndahl, A. J., Wynyard.
Bókasafn Tjaldbúðarsafn., Winnipeg.
Breiðfjörð, A. G., Seamo.
Christophersson, Hernit, Brú, Man.
Clemens, J., prestur, Glenboro.

[1]) Skilagrein komin fyrir 1914. [2]) Skilagrein ókomin fyrir 1914.

Davidsson, Charles G., St. Paul., Minn.
Eggert Jóhannesson, Winnipeg.
Eggertsson, J., Winnipeg.
Egill Erlendsson, Winnipeg.
Einar Gíslason, Gimli.
Einar Sigvaldason, Baldur.
Evendsen, G. J., Edinburgh, N. Dak.
Eyjólfur S. Guðmundsson, Jacoma, Wash.
Finnbogi Hjálmarsson, Winnipegosis.
Friðrik Hallgrímsson, prestur, Baldur, Man.
Geirmundur B. Olgeirsson, Edinburgh, N. D.
Gestur Jóhannesson, Poplar Park,
Gíslason, Anna, Winnipeg.
Gísli Egilsson, Lögberg, Sask., Can.
Goodman, G. G., Wynyard, Sask.
Goodman, Gísli, Winnipeg.
Goodmansson, Barney, Ivanhoe, Minn.
Guðmundur Árnason, prestur, Winnipeg.
Guðni Þorsteinsson, Gimli, Man.
Gunnar Jóhannsson, Dongola.
Gunnlögur Tr. Jónsson, ritstjóri, Winnipeg.
Guttormsson, Thorst., Winnipeg.
Halldórsson, M. B., dr., Souris, N. Dak.
Henderson, Joh, Winnipeg.
Hjálmar F. Daníelsson, Otto, Man.
Högni Einarsson, Winnipeg.
Icelandic Library »Mímir«, Pembina, N. Dak.
Isdal, J. P., Winnipeg.
Jakob Guðmundsson, South Hill, Van.
Jóhannes S. Björnsson, Inkster, Grand Fork.
Johann O. Björnsson, Wynyard, Sask.
Jóhann Pálsson, Clarkleigh, Man.
Johnson, Arthur A., Mozart, Sask.
Johnson, Baldur, B. A., Langenburg.
Johnson, Hallgrímur, B, A., Winnipeg.
Johnson, Kristján, Duluth.
Johnson, Paul, Winnipeg.
Johnson, St. E., Otto P. O., Man.
Jón Abrahamsson, Anthler, Sask.
Jón Árnason, B. A., Wynyard.
Jón Einarsson, Winnipeg.
Jón J. Hallson, Hólar, Sask.
Jónas Daníelsson, Winnipeg.
Jónsson, M. G., Blaine, Wash.
Jóseph Arngrímsson, Ivanhoe, Minn.
Klemens Jónasson, Selkirk.
Kristinsson, Kr. Fr. Framnes, Man.
Kristján Sigurðsson, ritstjóri, Winnipeg.
Kristján Stefánsson, Winnipeg.
Lestrarfélagið Árgalinn, Wild Oak, Man.
Lestrarfélagið Dagsbrún, Lundar, Man.
Lestrarfélagið Dagsbrún, Vidir, Man.
Lestrarfélagið Fjólan, Nes, Can.
Lestrarfélagið Fram, Arnes, Man.
Lestrarfélagið Fróði, Brown, Man.
Lestrarfélagið Fróðleikshvöt, Arborg.
Lestrarfélagið Gangleri, Gardar.
Lestrarfélagið Gimlé.
Lestrarfélagið Hafstjarnan, Pt. Roberts, Wash.
Lestrarfélagið Harpa, Blaine, Wash.
Lestrarfélagið Hekla, Yarbo, Sask.
Lestrarfélagið Herðubreið, Narrows, Man.
Lestrarfélagið Iðunn, Markerville, Alberta.

Lestrarfélagið Ingólfur, Vancouver.
Lestrarfélagið Ísland, Baldur, Man.
Lestrarfélag Íslendinga í Cypressveit; Glenboro.
Lestrarfélag Íslendinga í Reykjavík, Reykjavík P. O.
Lestrarfélagið Leifar, Candahar S.
Lestrarfélagið Mentahvöt, Otto, Man.
Lestrarfélagið Mentun, Anthler, S.
Lestrarfél. Mikleyinga, Hekla, Can.
Lestrarfélagið Mímir, Wynyard.
Lestrarfél. Morgunstjarnan, Hólar.
Lestrarfélagið Skjaldbreið.
Lestrarfél. Stjarnan, Selkirk, Man.
Lestrarfél. Tilraunin, Keewatin, Ont.
Lestrarfél. Verðandi, Mozart, Sask.
Lestrarfél. Vestri, Seattle, Wash.
Lestrarfélagið Þjóðernið, Winnipeg Beach.
Lestrarfél. Þörfin. Kristnes, Sask.
Lestrarfélagið Æskan, Dakota.
Long, S. M., Winnipeg.
Magnús Bjarnason, Mountain, N.Dak.
Magnús Hinriksson, Churchbridge.
Magnús Jónsson, prestur, Pembina, N. Dak.
Magnús, S.. Duluth.
Norman, J. O., Lögberg, Sask.
Oddsson, Th., Winnipeg.
Olson, Á. B., Gimi, Man.
Ólafsson, K. K., prestur, N. Dak.
Ólafur Kjartansson, Winnipeg.
Pétur Hjálmsson, prestur, Markerville, Alberta.
Pétursson, P. V., Ivanhoe.
Runólfur Marteinsson, Winnipeg.
Scheving, S. P. Victoria B. C.
Sigfús Magnússon, Duluth, Minn.
Sigtryggur Jónasson, Arborg.
Sigurðsson, Job, Mrs., Upham, N. Dak.
Símon Símonarson, Winnipeg.
Snædal, Guðm. S., Hallsson, N. Dak.
Steingrímur Þorláksson, prestur, Selkirk.
Stephens, Goodie, Miss, San Francisco.
Stephensen, Ólafur, læknir, Winnipeg
Straumfjörð, Jóh., Icel. River, Seamo
Styrkár Vesteinn Helgason, Leslie, Sask.
Sveinn Árnason, Seattle, Wash.
Swanson, Fred., Winnipeg.
Thorarensen, Ch., Icel. River.
Thordarson, Ch., verksmiðjueigandi, Chicago.
Thordarson, Th, Icel. River. Man.
Thordarson, Thordur, dr., Minneota, Minn.
Thorgeirsson, Mart., Akra, N. Dak.
Thorlaksson, Inga, Mountain, N.Dak.
Thorsteinsson, Oddur, Icel. River, Man.
Toronto University Library, Toronto
Tómas Jónasson, Icel. River, Man.
Vídal, Sig. J., Hnausar, Man.
Victor Eyjólfsson, Icel. River, Man.
Wilhelm Kristjanson, Otto P. O. Man. Can.
Þorgerður Þórðardóttir, Winnipeg.
Þorgils Þorgeirsson, Winnipeg.
Þórður Árnason, Mozart, Sask.
Þórir Björnsson, Duluth, Minn.

C. Í öðrum löndum.

(Bókasölu-umboð hefir Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, Klareboderne 3, Kaupmannahöfn)[1]).

Færeyjar.

Dahl, Jakob, kennari, Thorshavn '14
Paterson, Joannes, kongsb., Kirkjubæ '14.
Petersen, Fr., prófastur, Österö '14.
Simun av Skarði, lýðháskólastjóri, Fagralíðar-háskóli. '14.

Danmörk.

Blöndal, Sigfús, bókavörður, Amagerbrog. 153, Kh. '14.
Blöndahl, Sighv., stud. jur., H. C. Örstedsv. 57, Kh. '14.
Gad, G.E.C., bóksali, Vimmelsk. 32 '14
Gísli Brynjólfsson, læknir, Dannebrogsg. 1 '14.
Guðjón Eiríksson, búfr., Vilhelmsdal, Mörköv St. '15.
Hafsteinn Pétursson, prestur, Fiolstr. 28 '14.
Halldór Kristjánsson, stud. med., Blaagaardsg. 29 '14.
Hammerich, M., málaflm., Schlegels Allé 3 '14.
Haraldur Sigurðsson, tannlæknir, Österbrog 60 '14.
Jakob Gunnlögsson, stórkaupmaður, Niels Juelsg. '14.
Johansen, J., Landbrugsskolelærer, Ladelund pr. Vejen '14.
Johnsen, Ólafur H., fyrv. yfirkennari, Odense '14.
Jón Sveinbjörnsson, kmjr., Paludan Müllersvej 3 '13.
Kristján Björnsson, stud. med., Regensen '14.
Magnús Magnússon, prestur, Bregninge pr. Ringk. '14.
Melsted, Bogi Th., mag. art., Ole Suhrsg. 18 '14.
Möller, J. V., prentari, Hestemöllestr. 5 '14.
Nordal, Sigurður, dr. phil., Vesterbrog 20 '13.
Olrik, Axel, dr. phil., prófessor, Gammelbo, Øverröd, pr. Holte '14.
Pétur Bogason, læknir, Faxinge Sanat. pr. Præstö '14.
Sigurður Sigtryggsson, cand. mag., Mölholm pr. Vejle '14.
Sóreyjarskóla bókasafn, Sorö '14.
Stefán Stefánsson, cand. jur., Villa Christenberg, Sölleröd pr. Holte '14
Sveinbjörn Sveinbjörnsson, yfirkennari, Aarhus '14.
Tulinius, Thor. E., stórkaupmaður, Gefionsplads 5 '14.
Valtýr Guðmundsson, dócent, dr. phil., Amagerbrogade 151 '14.
Wiehe, Holger, mag. art., Östersögade 96 '14.

Noregur.

Háskólabókasafnið, Kristiania '14.
Katedralskolens Bibliotek, Kristiania '14.
Kolsrud, Oluf, Universitetsstipendiat, Kristiana '14.
Sars, J. E., prófessor, Kristiania '14.
Skásheim, Anders, bókhaldari, Bergen '14.
Stórþingisbókasafnið í Kristjaníu '14.
Vísindafélagið í Þrándheimi '14.

---

[1]) Skilagrein ókomin fyrir 1914.

Svíþjóð.

Göteborgs stadsbibliotek '14.
Koch, Axel, prófessor, dr. phil., Lund '14.
Lunds Universitets Nord. Seminarium '14.
Söderwall, K. F., prófessor, Lund '14.
Zadig, Viggo, cand. phil., Malmö '14.

Þýzkaland.

Anderson, Ernst, godsegare, Allenstein, Preussen '13.
Blankenstein, M. v., litt. dr., Berlin'13.
Erkes, Heinrich, kaupm., Köln '13.
Gebhart, Aug., prof., dr. phil., Nürnberg '15.
Gotzen, Jos., dr. phil., Köln '13.
Gruner, Max, dr. phil., Berlín '13.
Herdersche Verlagshandlung, Freiburg in Breisgau, Baden '15.
Hermann, Paul, prof., dr. phil., Torgau '13.
Heydenreich, W., dr. phil., Eisenach '13.
Mayer, E., prof. dr. phil., Würtzburg'13.
Meissner, R., prófessor, dr. phil., Bonn '14.
Staatsbibliothek, München '13.
Stadtbibliothek, Hamburg '13.
Universitetsbibliothek, Kiel '14.

England.

(Umboðsm. The Viking Club, Chelsea, London).

Banks, Mrs. M. M., London '14.
Craigie, W. A., prófessor, Oxford '14.
Gray, John, prestur, St. Peters, Falcon ave., Edinburgh.
Johnston, A. W., Chelsea, London'15
Phillpotts, Miss Bertha S., Tunbridge Wells '15.
Sephton, J., prestur, Liverpool '15.

Holland, Belgía, Frakkland, Austurríki og Rússland.

Austin, C. K., læknir, París '14.
Boer, R. C., próf. dr. phil., Amsterdam '14.
Cahen, Maurice, agrégé de l' Université, París '14.
Courmont, André, agrégé de l' Université, La Varenne, St. Hilaire, Seine '13.
Hoogt, J. M. van der, litt. cand. Wageningen, Nederl. '14.
Jon Svensson, prestur, Feldkirch, Stella m. Vorarlberg, Österreich'15.
Krijn, Sophie A., Amsterdam '14.
Lascaronsky, Bas. Greg., próf., Kiew '14.
de Vries, J. P. M. L. litt. n. doct., Waatergraafsmeer bei Amsterdam '14.

Reykjavík, 17. júní 1915.

Matthías Þórðarson,
bókavörður félagsins.

PT Skírnir
7351
S5
ár 88-89

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY